



ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย)

ปริญญา

ภาษาไทย

สาขา

ภาษาไทย

ภาควิชา

เรื่อง การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

The Analysis and Comparison of Synonyms “King”
in the King’s Praising Literature

นามผู้วิจัย นางสาวสิริวรรณ นันทจันทุล

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์วิไลศักดิ์ กิ่งคำ, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ, M.A.)

หัวหน้าภาควิชา

(อาจารย์โกวิทย์ พิมพวง, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ชีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ _____ เดือน _____ พ.ศ. _____

สืบศิริ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

The Analysis and Comparison of Synonyms “King”

in the King’s Praising Literature

โดย

นางสิริวรรณ นันทจันทุล

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย)

พ.ศ. 2554

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สิริวรรณ นันทจันทุล 2554: การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี
เฉลิมพระเกียรติ ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย) สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์วไลศักดิ์ กิ่งคำ, Ph.D. 1,111 หน้า

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ด้านการสร้างคำ
ที่มาทางภาษา ประเภททางความหมาย และโลกทัศน์ของคนไทยที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” รวมทั้งเพื่อจัดทำสัพพานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” โดยได้วิเคราะห์ข้อมูลจาก
วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย 4 เรื่อง สมัยอยุธยา 4 เรื่อง สมัยธนบุรี 1 เรื่อง และสมัยรัตนโกสินทร์
59 เรื่อง รวมทั้งสิ้น 68 เรื่อง เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติร้อยละ

ผลการวิจัยพบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ จำนวน 3,572 คำ พบว่า
ด้านการสร้างคำมี 5 แบบ แบบที่พบมากที่สุดได้แก่ การสร้างคำแบบคำประสม รองลงมาได้แก่ คำสมาสแบบ
ประยुคต์ คำสนธิ คำมูล และคำซ้อน ตามลำดับ ด้านที่มาทางภาษาพบ 16 แบบ แบบที่พบมากที่สุด ได้แก่ แบบ
คำบาลี คำสันสกฤต รองลงมาได้แก่ แบบคำไทย คำบาลี คำสันสกฤต แบบคำไทย คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต
แบบคำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต แบบคำไทย คำสันสกฤต แบบคำไทย แบบคำสันสกฤต แบบคำไทย คำเขมร
แบบคำไทย คำเขมร คำสันสกฤต แบบคำไทย คำบาลี แบบคำบาลี แบบคำเขมร คำสันสกฤต แบบคำไทย
คำเขมร คำบาลี แบบคำเขมร คำบาลี แบบคำเขมร และแบบคำอังกฤษ ตามลำดับ ด้านประเภททางความหมาย
พบคำความหมายแฝงมากที่สุด มีความหมายเชื่อมโยงกับเทพเจ้า รองลงมาพบคำความหมายตรง มีความหมาย
ที่แสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มากที่สุด ด้านโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” พบ 5 แบบ แบบที่พบมากที่สุดได้แก่ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง รองลงมาได้แก่
พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา และ
พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบว่า
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มากที่สุด รองลงมา
ได้แก่ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยสุโขทัย ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบด้านการสร้างคำพบว่า สมัยสุโขทัย
สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ พบการสร้างคำ 5 แบบ สมัยธนบุรีพบ 3 แบบ ในสมัยรัตนโกสินทร์พบคำ
ประสมมากที่สุด สมัยธนบุรีพบคำสมาสแบบประยुคต์มากที่สุด ด้านที่มาทางภาษา สมัยอยุธยาพบแบบที่ 5
คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤตมากที่สุด ด้านประเภท
ทางความหมาย สมัยธนบุรีพบคำความหมายแฝงมากที่สุด สมัยสุโขทัยพบคำความหมายตรงมากที่สุด ด้าน
โลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์พบว่า สมัยธนบุรีพบพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด สมัย
อยุธยาพบพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชามากที่สุด สมัยสุโขทัยพบพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชามากที่สุด
สมัยรัตนโกสินทร์พบพระมหากษัตริย์แบบเทวราชามากที่สุด ส่วนพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาพบเฉพาะ
ในสมัยรัตนโกสินทร์ สัพพานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จัดหมวดหมู่คำศัพท์ตามโลกทัศน์ที่มีต่อ
พระมหากษัตริย์ 5 แบบ

Siriwan Nantachantoon 2011: The Analysis and Comparison of Synonyms “King” in the King’s Praising Literature. Doctor of Philosophy (Thai Language), Major Field: Thai Language, Department of Thai Language. Thesis Advisor: Associate Professor Wilaisak Kingkham, Ph.D. 1,111 pages.

The present work was aimed at analyzing and comparing of Synonyms “King” in the King’s Praising Literature between Sukhothai, Ayudhyā, Dhonburī, and Ratnakosin periods which dealt with word formation, origin of language, meaning of word, vision of the poet by using synonymous meaning that reflex to the ‘Phra-Mahā-Kshatriya’, and aimed to manage a glossary. As assessed by the current data on the 68 Literature to Glorify of 4 in Sukhothai, 4 in Ayudhyā, 1 in Dhonburī, and 59 in Ratnakosin Periods, keeping in view these specific objects, the following studies have been undertaken in percentage.

Results obtained in the present work regarding an analysis showed that there were 3,572 words for the Synonymous Meaning. It was found in 5 quantities of word formation that the compound word was found most, later were applied compound word, word join, cause word, and overlap word. The results regarding 16 model of origin of language was found mostly in Pālī and Sanskrit word, later were Thai Pālī and Sanskrit word, Thai Khmer Pālī and Sanskrit word etc. The results regarding 2 kinds of meanings of word showed that word with connotation meaning was found mostly in convey meaning which affect with God, later word with direct meaning was found mostly in convey meaning of leader. The results regarding 5 visions of the poet by using synonymous meaning that reflex to the Great King showed that the ‘Great King’ as a ruler was found most, later were the ‘Phra-Mahā-Kshatriya’ as the Devarājā, the ‘Phra-Mahā-Kshatriya’ as the Buddharājā, the ‘Phra-Mahā-Kshatriya’ as Dharmarājā, and the ‘Phra-Mahā-Kshatriya’ as the Piturājā.

From the comparative study of of Synonyms “King” in the King’s Praising Literature of 4 periods in this work showed mostly in Ratnakosin, later in Ayudhyā, Dhonburī, and Sukhothai periods. In comparing of word formation, it was found 5 quantities in the periods of Sukhothai, Ayudhyā, and Ratnakosin, 3 quantities in the period of Dhonburī. It was found compound word mostly in Ratnakosin, and found applied compound word mostly in Dhonburī period. However, in comparing of origin of language, it was found mostly in the 5th model with Pālī and Sanskrit word in Ayudhyā; later, was in Ratnakosin of 6th model in Thai, Pālī and Sanskrit word. This was further confirmed while comparing of meanings of word, it showed mostly in Dhonburī of connotation meaning, and Sukhothai of direct meaning. Further, in comparing of visions of the poet by using synonymous meaning that reflex to the Great King had thrown some light on the Great King as a ruler in Dhonburī, as the Buddha in Ayudhyā, as the Dharma in Sukhothai; later, the Great King as the Goddess and as Father were found most in Ratnakosin Period.

Thus, it would seem that the management of glossary for of Synonyms “King” in the King’s Praising Literature, when resulted, was possibly due to the collection of 5 visions reflected to the Great King.

Student’s signature

Thesis Advisor’s signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เริ่มต้นจากความซาบซึ้งและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ผู้วิจัยมีต่อพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ต่อจากนั้นหวังใจว่าจะให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นบันทึกทางวิชาการเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทย และในที่สุดบรรลุเป้าหมายได้ด้วยคำแนะนำของ รองศาสตราจารย์ ดร.วิไลศักดิ์ กิ่งคำ อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์หลัก ศาสตราจารย์พิเศษจางค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ร่วม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วิภาวรรณ อยู่เย็น ประธานกรรมการ สอสมภรณ์ชั้นสุดท้าย และ รองศาสตราจารย์ ดร.ราตรี ชันวารชร ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่กรุณาพิจารณาตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ด้วยความเมตตา ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.สุพัตรา อินทนะ ที่ให้ความอนุเคราะห์หัตถ์คัดย่อภาษาอังกฤษ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกคนในทุกระดับการศึกษาที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัยจนหลอมรวมเป็นคลังปัญญาอันมีคุณค่า เพื่อจะสืบทอดมรดกแห่งความรู้ความคิดแก่คนรุ่นหลังสืบไป

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเพื่อนอาจารย์ เพื่อนนิสิต และลูกศิษย์ทุกคน ที่เอาใจใส่ ถามไถ่ทุกข์สุข ความก้าวหน้าของผลงาน และให้กำลังใจอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งขอขอบพระคุณ คุณอัญชญา อิมโอยส์ คุณปทุมวดี ลำเลิศ คุณธนีสร เกิดแก้ว และ คุณเบญจมาศ พุ่มประเสริฐ กำลังสำคัญที่พิมพ์วิทยานิพนธ์เล่มนี้ตลอดระยะเวลา 2 ปี ขอขอบคุณ คุณอรณิษฐ์ จิวโพธิ์เจริญ คุณจุไรรัตน์ เทียนคำ และ คุณกนกวรรณ วารีเขตต์ ที่ช่วยแก้ไขวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้เสร็จสมบูรณ์

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณครอบครัวบ้านลาดพร้าวที่เอาใจใส่ห่วงใยอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณบุคคลในครอบครัว คือ คุณชาญวิทย์ นันทจันทุล ที่กรุณาปฏิบัติภารกิจบางอย่างแทนตลอดเวลา ที่ศึกษาระดับปริญญาเอก ขอขอบคุณ เด็กชายสิริวิชญ์ นันทจันทุล ที่ยอมให้ผู้วิจัยศึกษาในระดับปริญญาเอกและมีเวลาทำวิทยานิพนธ์

ณ โอกาสนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ โครงการหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาไทย (ภาคพิเศษ) ที่สนับสนุนทุนการศึกษาจนสำเร็จ ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่มอบทุนสนับสนุนการวิจัย ที่สุดนี้ประโยชน์อันบังเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายแด่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง

สิริวรรณ นันทจันทุล
มิถุนายน 2554

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง	(4)
สารบัญภาพ	(7)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
ขอบเขตการวิจัย	10
สมมติฐานการวิจัย	10
นิยามศัพท์	12
บทที่ 2 วิธีดำเนินการวิจัย	15
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	15
วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	15
การวิเคราะห์ข้อมูล	16
บทที่ 3 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบการวิเคราะห์และเปรียบเทียบการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	29
ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	30
ตอนที่ 2 ผลการวิจัยการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	151
ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล	284
บทที่ 4 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	292
ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับที่มาทางภาษาของคำ	292

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	331
ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล	347
บทที่ 5 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	351
ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความหมายของคำ	352
ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหมายของ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	379
ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล	451
บทที่ 6 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์ มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่าน คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	455
ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และโลกทัศน์	456
ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของ ผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	553
ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล	635
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	643
สรุปผลการวิจัย	643
อภิปรายผล	648
ข้อเสนอแนะ	660
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	661

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก	697
ภาคผนวก ก พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติ	699
ภาคผนวก ข สารสำคัญของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 68 เรื่อง ที่เป็นหน่วยศึกษาของงานวิจัยนี้	765
ภาคผนวก ค คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ	857
ภาคผนวก ง ศัพทานุกรมคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติ	865
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	1111

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ตัวอย่างคำฟ้องความ	55
2	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านจำนวนแบบวิธีการสร้าง	171
3	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบของคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และ สมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านประเภทคำสร้าง	184
4	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบของคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และ สมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านส่วนประกอบของคำประสม	234
5	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านส่วนประกอบของคำสมาส	280
6	หน่วยเสียงพยัญชนะ และเสียงพยัญชนะสันสกฤต	296
7	ตัวอย่างการเติมคำอุปสรรค	310
8	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านที่มาทางภาษา	346

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
9	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านประเภททางความหมาย	405
10	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ แต่ละสมัย	428
11	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สองสมัย	434
12	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สามสมัยและสี่สมัย	436
13	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์	437
14	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์	437
15	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี	442
16	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์	443

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
17	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และ สมัยรัตนโกสินทร์	443
18	ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสี่สมัย	444
19	การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อ พระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระ เกียรติ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ตามคติของ พระมหากษัตริย์	586
ตารางผนวกที่		
1	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง	866
2	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา	993
3	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา	1016
4	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา	1031
5	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา	1103

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แสดงลำดับการสืบสันตติวงศ์	724
2	วิเคราะห์เปรียบเทียบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช กับพระบูรพกษัตริย์ที่พระองค์ทรงสืบสายพระโลหิตย้อนไปถึง พระปฐมบรมกษัตริย์	762

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

คำว่า กษัตริย์ มีที่มาจากภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของชาติอารยัน เดิมชาวอารยันมีถิ่นฐานอยู่ในระหว่างทวีปยุโรปกับทวีปเอเชีย ในระยะที่อยู่ในอิหร่าน (ช่วงก่อนพุทธกาล) เรียกผู้ปกครองดินแดนว่า กษัตริย์ปาวัน เมื่อชาติอารยันเข้ามาในประเทศอินเดียปรากฏคำสันสกฤตโบราณในสมัยไตรเพทว่า กษัตริย์ หมายความว่า อำนาจอินแผ่นดิน บุคคลที่ถืออำนาจเรียกว่า ราชนีย ต่อมาสมัยที่ใช้ภาษาสันสกฤตชนิดแบบแผน พบคำว่า กษัตริย์ ในความหมายว่า ผู้ปกครองแผ่นดิน ซึ่งในระยะนี้ในอินเดียมีธรรมเนียมแบ่งวรรณะแห่งหมู่ชน คำว่า กษัตริย์ หมายถึงรวมถึงนักรบด้วย (พระยาอนุมานราชธน, 2521: 946-947)

ในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1790 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2554 พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในขั้นผู้ปกครองประเทศ และดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์มาเกือบ 800 ปีแล้ว มีพระมหากษัตริย์ 53 พระองค์ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย (พ.ศ. 1790-1983) 9 พระองค์ พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) 34 พระองค์ พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) 1 พระองค์ และพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 ถึงปัจจุบัน) 9 พระองค์ แม้ว่าระบอบหรือรูปแบบการปกครองประเทศจะเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในรัชสมัยสุโขทัยตอนต้น ประเทศไทยมีรูปแบบการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” หรือ ปิตุราชาธิปไตยของพ่อขุนรามคำแหง ต่อมาตั้งแต่ในรัชสมัยสุโขทัยตอนกลาง รัชสมัยอยุธยา รัชสมัยธนบุรี จนถึงรัชสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ประเทศไทยมีรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต่อมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นแบบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ แต่ปวงชนชาวไทยยังเคารพ เทิดทูน และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ตลอดมา พระองค์ทรงอยู่ในฐานะศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทั้งนี้ สืบเนื่องจากตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์นั้น พระองค์ทรงดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร ตลอดจนทรงทุ่มเทพระองค์เพื่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง ที่สำคัญพระองค์ทรงครองราชย์โดยทศพิธราชธรรม พระองค์ทรงเป็นพระมหาธรรมิกราชาธิราช

นอกจากพระมหากษัตริย์ไทยจะทรงอยู่ในฐานะบุคคลในชนชั้นผู้ปกครองประเทศดังกล่าวแล้ว ในโลกทัศน์ของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็น “มนุษย์เทวะ” (กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 2548: บรรณาธิการแถลง) และทรงเป็น “สมมุติเทพ” ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา และคติแห่งศาสนาพราหมณ์ รวมทั้งคติแห่งลัทธิเทวราชาของขอมโบราณ ซึ่งคติทั้ง 3 นั้น ผสมผสานกันอย่างกลมกลืนในความเป็นพระมหากษัตริย์ไทย

พระมหากษัตริย์ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาพิจารณาจากเรื่องความเป็นมาของโลกตามที่กล่าวไว้ในอัครัญสูตรแห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระสูตรต้นตอปัญหา ในส่วนของความเป็นมาของผู้ปกครองสรุปได้ว่า เมื่อไฟบรรลัยกัลป์ล้างโลกจนวิวัฒนาการมาเกิดคน เมื่อเกิดสภาวะมวลชนในสังคมวุ่นวายไร้ระเบียบ มหาชนต้องพร้อมใจกันคัดเลือกผู้ปกครองมาดูแล เรียก ผู้้นั้นว่า มหาชน สโมสรสมมติ ผู้ปกครองนั้นเป็นเจ้าแผ่นดิน “เขตตาน์ อธิปติ” ทำหน้าที่จัดระเบียบแบ่งปันที่นา จึงเรียก ขัตติย (รูปภาษาบาลี) กษัตริย์ (รูปภาษาสันสกฤต) แล้วเปลี่ยนเป็น เรียกว่า ราชา เพราะเป็นผู้ขบยอมจิตใจของผู้อื่นไว้ด้วยธรรม “ธมฺเมเน ปเรสํ ฤษเชติ” ตำแหน่งนี้ทำให้ผู้ได้ปกครองยินดีพอใจโดยชอบธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 98-99; พระยาอนุมานราชธน, 2521: 747; ส. ศิวรักษ์, 2533: 34)

ส่วนในด้านานุมูลศาสนา (กรมศิลปากร, 2519: 40-41) ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่ากำเนิดของหัวหน้าที่มวลชนในสังคมเลือกให้เป็นผู้ดูแลปกครองให้เกิดความสงบสุข คือ พระบรมโพธิสัตว์ ดังข้อความว่า

...เมื่อคนทั้งหลายตกลงเห็นพร้อมกันแล้ว ครั้นนั้นพระสมณโคดม พระองค์ยังเสวยพระชาติเป็นพระบรมโพธิสัตว์ บังเกิดอยู่ในชนบทแต่ครั้งปฐมกัลป์โพ้น มีรูปร่างลักษณะงดงามยิ่งกว่าคนทั้งหลายในสมัยนั้น และมีเดชาานุภาพก็ยิ่งกว่าคนทั้งหลายในสมัยนั้น มีปัญญารอบรู้ในสิ่งทั้งหลายนั้นๆ ก็ยิ่งกว่าคนทั้งหลายในสมัยนั้น คนทั้งหลายเหล่านั้นก็พากันสู่สำนักของพระองค์แล้วก็สมมุติพระองค์ให้เป็นใหญ่กว่าเขาทั้งหลายเหล่านั้น เหตุฉะนั้นพระองค์จึงได้ชื่อว่ามหาสมมุติตั้งนั้นก่อน ครั้นต่อมาภายหลังจึงได้ชื่อว่า ขัตติโยอีกเล่า เหตุว่าพระองค์เป็นเจ้าแก่นาทั้งหลาย ครั้นต่อมาอีกจึงได้ชื่อว่า ราชานั้นเล่าเหตุพระองค์ให้คนทั้งหลายกตึกาด้วยอันเสวยราชสมบัติด้วยดีและชอบเสมออย่างนัก...

ส่วนในเตภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา บทพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ราชที่ 1 (ลิไทย) (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539: 67) ปรากฏเนื้อความสรุปเชื่อมโยงได้ว่า พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระจักรพรรดิราช (พระจักรพรรดิราช พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่) เป็นผู้มีบุญเกิดในแผ่นดินชมพูทวีป (ทวีปหนึ่งในสี่ทวีปซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล) และหากในกาลก่อนบุคคลใดปฏิบัติบูชา พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ รักษาศีล มีเมตตา ตายไปจะเกิดในสวรรค์ บางคนทรงธรรมยังจะได้เกิดเป็นพระจักรพรรดิ ผู้มีบุญบารมียศศักดิ์บริวารเป็นที่เคารพยำเกรง ดังข้อความว่า

...สมเด็จพระเจ้าบดินทรเทศนาคังนี้ว่า พระพุทธิเจ้าก็ดี และพระปัจเจกโพธิเจ้าก็ดี และพระอัครสาวกเจ้า และพระอรหันตเจ้าสมาสพเจ้าก็ดี แลโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพุทธิเจ้าก็ดี แลพระยาจักรวรรดิราชก็ดี อันว่าท่านผู้มีบุญทั้งหลายดังกล่าวนั้นได้ ท่านบ่ห่อนรู้ไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนี้เลย ท่านย่อมมาเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้แล ...ฝูงคนอันอยู่ในแผ่นดินใหญ่ ๆ 3 อันนั้นก็ดี แลคนอันอยู่ในแผ่นดินเล็ก ๆ ทั้งสองพันนั้นก็ดี ฝึกแล้วเมื่อใด มีพระยาจักรวรรดิราช ได้คนทั้งหลายฝูงนั้น ย่อมมาเฝ้ามาแทนท่านนั้น ดังคนทั้งหลายอันอยู่แผ่นดินเรานี้ แลเทียรย่อมไหว้เคารพยำเกรง...

นอกจากนี้ ในไตรภูมิพระร่วง (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539: 120) ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ทรงทศพิศราชธรรมว่าเป็นสมมุติเทพ ดังข้อความว่า

...ที่นี้จะพรรณนาถึงฝูงเทพดาอันเกิดในจกามาพจรภูมิโลก แลอันว่าเทพดามี 3 จำพวก โสค อันหนึ่งว่าสมมุติเทพดาแล อันหนึ่งชื่อว่าอุปบัติเทพดาแลอีกหนึ่งชื่อว่าวิสุทธิเทพดา ฝูงท้าวแลพระญาในแผ่นดินเรานี้ ฝึกแล้วรู้หลักแลรู้บุญ รู้ธรรมแลกระทำโดยทศพิศราชธรรมทั้ง 10 ประการดั่งนั้น ท่านเรียกว่า สมมุติเทพดา...

กล่าวโดยสรุปฐานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งพระพุทธศาสนา ทรงมีฐานะเทียบด้วยพระโพธิสัตว์ ไกลเคียงพระพุทธเจ้า และทรงเป็นสมมุติเทพ

ส่วนพระมหากษัตริย์ ตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์ ก็มีฐานะสูงส่งเช่นกัน กล่าวคือ ตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นศาสนาแบบเทวนิยมถือว่าศูนย์กลางยิ่งใหญ่ คือ พระพรหม พระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่ง และเชื่อว่าการอวตารของพระเป็นเจ้า เมื่อใด โลกไร้ธรรมะ พระเป็นเจ้าจะอวตารลงมาเพื่อกอบกู้สถาปนาธรรมะ และลงโทษผู้กระทำความชั่ว มีเขาพระสุเมรุเป็นที่ประทับของพระพรหม และเป็นแกนกลางของจักรวาล ล้อมรอบเขาพระสุเมรุด้วยเขาน้อยใหญ่มหาสมุทรและทวีปอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ในโลกมนุษย์ศูนย์กลางอำนาจ คือ กษัตริย์ และแกนกลางของโลกมนุษย์ คือ รัฐ หรือพระมหากษัตริย์ ศาสนาพราหมณ์แบ่งคนเป็น 4 วรรณะ ซึ่งเชื่อว่าแบ่งตามหน้าที่เพื่อความมั่นคงและการจัดระเบียบในสังคม ได้แก่ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ วรรณะศูทร พระมหากษัตริย์อยู่ในวรรณะที่ 2 กษัตริย์และนักรบ เกิดจากพระพาหาของพระพรหม มีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยแก่ประชาชนในยามสงคราม และบริหารบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย กษัตริย์ต้องแก่กล้ากล้า เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว แน่วแน่ ไม่หวั่นเกรงสงคราม ให้ทาน และมีภาวะผู้นำ (วิทยา ศักยากินันท์, 2549: 71-75)

คติความเชื่ออีกแนวทางหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อฐานะของพระมหากษัตริย์ คือ ลัทธิเทวราช ฐานะของพระมหากษัตริย์ตามคตินี้ลัทธิเทวราชแห่งศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอมซึ่งสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 1345 รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 แห่งเมืองพระนคร พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราช พิธีลัทธิเทวราชซึ่งดำเนินการโดยพราหมณ์จะอภิเษกให้พระมหากษัตริย์เปลี่ยนสถานภาพจากมนุษย์เป็นสมมติเทวราชตามเทวมติหรือเทวอวตาร พระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของพระอิศวรมีศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์ และผู้รักษาศิวลึงค์ คือ พราหมณ์ ตามศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์บางพระองค์ของขอมก็นับถือศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไวษณพนิกาย บางพระองค์ก็นับถือทั้งลัทธิไศวนิกาย และไวษณพนิกายด้วย เรื่องราวแห่งการสถาปนาลัทธิเทวราชในอาณาจักรขอม ปรากฏในจารึกสดก๊กอัครม ใน พ.ศ. 1595 (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547: 29)

สืบเนื่องจากฐานะอันสูงส่งด้วยบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ในฐานะบุคคลชนชั้นปกครองและพระสมมติเทวราชดังกล่าว ส่งผลต่อเสถียรภาพของความเป็นพระมหากษัตริย์ไทย เกิดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมอันเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์เพื่อเสริมพระบารมีหลายประการ อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระปรมาภิไธย พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา กฎมณเฑียรบาล พระบรมมหาราชวัง ราชาศัพท เป็นต้น บุคคลผู้เป็นพระมหากษัตริย์จะขึ้นครองราชย์โดยสมบูรณ์ต้องทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์ไทยเกือบทุกพระองค์ทรงเข้าพระราชพิธีดังกล่าวตามคำกราบบังคมทูลอัญเชิญจากมหาชน ท่ามกลางมหาสมาคม (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541: 1-2)

ปลูก เอกราชาโน มหาสตุโต ราชากิเสก จกกวตติ ภวิสสนติ
 อันว่าลักษณะราชากิเยกมีแก่พระมหากษัตริย์ อันจะได้ราชสมบัติเป็นเอกราชา
 นุวัติมหัสติอุคตมบรมอัครฐาน มีลักษณะห้าประการ คือ
 มงคลอินทราชิกเยก (สกุกราชากิเสก มหาสตุต มงคล)
 มงคลโกคากิเยก (โกคากิเสก ราชานัน มงคล)
 มงคลปราบดาภิเษก (ปราบดาภิเสก พิฆาภูหตุตดาว มงคล)
 มงคลราชากิเยก (ราชากิเสก มาตาปิตูน ญาตินัน มงคล) และ
 มงคลอุกิเยก (อุกิเสก ราชามาตาปิตูน มงคล) มีลักษณะห้าประการ
 สำหรับสมเด็จพระมหากษัตริย์อันจะครองราชสมบัติ

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมีขั้นตอนหนึ่งที่พราหมณ์เจ้าพิธีถวายพระพรมาภิไธยของ
 พระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพระสุพรรณบัฏแด่พระมหากษัตริย์ พระพรมาภิไธยอันยิ่งใหญ่ และ
 สูงส่งสมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ เป็นผลสืบเนื่องจากฐานะของพระมหากษัตริย์ดังกล่าว
 ข้างต้น ดังพระพรมาภิไธยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาที่ทรงขึ้นครองราช
 สมบัติแบบปราบดาภิเษก สะท้อนให้เห็นความเป็นพระมหากษัตริย์จากทุกคติที่มาผสมผสานกัน
 ได้อย่างสมบูรณ์ (คณัย ไชยโยธา, 2543: 155-156)

สมเด็จพระบรมราชาธิราช รามาชินดิศรีสรรเพชญ์ บรมมหาจักรพรรดิศวร
 ราชาราชรามศวรราชินดิ ศรีสุยดิรักษสังหาร จักรวาพาธิเบนทร
 สุริเยนทรราชินดิทร์ หริหรินทรราชดาธิบดี ศรีวิบูลย์คุณอนนิษฐจิตรูจิตรูวานาติดย
 ฤทธิพรหมเทพา ดิเทพดินทรภูมิทรราชราช รัตนากาสมนวงศ์องค์เอกาทศศ
 วิสุทยโสคมบรมอาชวราชายาศัย สมุทัยดโรมนต่อนนตคุณวิบูลยสุนทร
 บวรธรรมิกราชเดโชไชยไตรโลกนาถบดินทร วรินทรราชราชชาติพิชิต
 ทิศพลญาณสมันต์ มหันตวิปผาราฤทธิวิไชยไอศวรรยาริปีตชาติดิวงส์
 องค์ปรมาชิบดิตรูวานาธิเบศร โลกเชษฐวิสุทหมกฏรัตนโมลี ศรีประทุมสุริยวงส์
 องค์สรรเพชญ์พุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว

พระมหากษัตริย์ทรงสถิตในฐานันดรศักดิ์สูงสุดดังกล่าวจึงมีพระราชภารกิจมากมายเพื่อ
 ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนและความรุ่งเรืองมั่นคงของประเทศชาติ อย่างไรก็ตามพระองค์
 ต้องทรงดำรงพระองค์ตามพระคุณสมบัติแห่งทศพิธราชธรรม ปรากฏในคัมภีร์ชาดก เป็นคำโคลก
 ที่บันทึกขยกลงกล่าวถวายเป็นโอวาทานุศาสน์แด่พระมหากษัตริย์ราชเจ้า

ทาน์ สิล่ ปริจุจาค์	อาชฺหวั มทุทวั ตปี
อกุโกธั อวิหีสณฺจ	ชนฺติณฺจ อวิโรธนั
อิจุเจเต กุสเล ธมฺเม	ฐิตะ ปสฺสาหิ อุตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปิตี	โสมนสฺสณฺจนปฺปกั

แสดงความเป็นภาษาไทยว่า ขอพระองค์ผู้เป็นบรมกษัตริยาราช จงทรงพระปรีชาสามารถ พิจารณาเห็นราชธรรมที่เป็นกุศลส่วนชอบ 10 ประการ ให้ดำรงในพระราชสันดานเป็นนิตย์ ดังนี้ (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, 2516: 15)

ทาน์	การให้ 1
สิล่	การตั้งสังวรรักษากายวาจาให้สะอาดปราศจากโทษ 1
ปริจุจาค์	การบริจาคสละ 1
อาชฺหวั	ความซื่อตรง 1
มทุทวั	ความอ่อนโยน 1
ตปี	การกำจัดความเกียจคร้านและความขี้ 1
อกุโกธั	การไม่โกรธ 1
อวิหีสณฺจ	การไม่เบียดเบียนผู้อื่นตลอดถึงสัตว์ให้ได้ทุกขัยาก 1
ชนฺติณฺจ	ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทนเป็นเบื้องต้น 1
อวิโรธนั	การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการที่ถูกที่ตรง และดำรงอาการคงที่ ไม่ให้การด้วย
อำนาจยินดียินดีร้าย 1 บรรจบเป็นกุศลส่วนชอบ 10 ประการ	

นอกจากพระคุณสมบัติแห่งราชธรรมตามทศพิธราชธรรมแล้ว พระมหากษัตริย์ตลอดถึง พระจักรพรรดิ ทรงประพฤติพระราชกรณียาแห่งจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ราชสังคหวัตถุ 5 และ พละ 5 กำลังของพระมหากษัตริย์ อีกด้วย อันเป็นพระคุณสมบัติของพระธรรมิกราช หรือธรรมราชา ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยมีพระคุณสมบัติแห่งพระธรรมิกราชหรือธรรมราชาอย่างชัดเจน

เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยและการสรรเสริญพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ไทย ทุกยุคสมัยได้บันทึกไว้เป็นหลักฐานอย่างชัดเจนดังปรากฏในศิลาจารึก และวัดจารึกอื่นๆ พงศาวดาร และจดหมายเหตุ โดยมีเนื้อหาทั้งที่เป็นข้อเท็จจริงและแทรกทัศนะของผู้บันทึก นอกจากนี้ เรื่องราวดังกล่าวยังประพันธ์ไว้ในลักษณะวรรณคดี เอกลักษณ์ของชาวไทยที่ปรากฏในวรรณคดี

คือเรื่อง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ นอกจากนี้ในบทประณามพจน์ก็ถือเป็น
 ขนบสำคัญที่ต้องพรรณนาสดุดีพระมหากษัตริย์ เพราะคนไทยยึดถือสถาบันนี้เป็นขวัญ เป็นร่มโพธิ์
 ร่มไทร (กรมศิลปากร, 2521: 322-324) วรรณคดีประเภทหนึ่งที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชประวัติ
 พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยาวัตรแห่งองค์พระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งกล่าวสรรเสริญ
 พระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ตามโลกทัศน์ของกวีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ คือ วรรณคดีเฉลิม
 พระเกียรติ วรรณคดีประเภทนี้ใช้ชื่อต่างกันไป อาทิ วรรณคดียอพระเกียรติ (เสาวณิต วิงวอน,
 2530; ยุพร แสงทักษิณ, 2537) วรรณคดีสดุดีวีรกรรม (Panegyric literature) (สิทธิา พินิจภูวดล,
 2538: 94) วรรณคดีสดุดี (กุสุมา รักษมนี, 2538: 116) ในงานวิจัยฉบับนี้ใช้คำว่า วรรณคดีเฉลิม
 พระเกียรติ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเป็นวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์ บันทึกเหตุการณ์ของแผ่นดิน
 ในทำนองสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวของ
 พระมหากษัตริย์ ของประเทศชาติที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ และเกิดความชื่นชม
 ยกย่องในพระราชกรณียกิจ และพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ วรรณคดีประเภทนี้เกิดขึ้น
 จากการที่กวีประทับใจต่อพระราชจริยาวัตร พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์กลายเป็น
 ความจงรักภักดีที่มีต่อพระองค์ จนเป็นแรงบันดาลใจให้กวีถ่ายทอดเรื่องราว เหตุการณ์ในรัชสมัย
 และอารมณ์ความรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นหาที่สุดมิได้ ของพระมหากษัตริย์ที่มี
 ต่อพสกนิกร เรื่องราวที่กวีถ่ายทอดผ่านวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ เป็นภาพสะท้อนโลกทัศน์ (world
 view) ของกวีซึ่งเป็นคนไทยคนหนึ่ง ที่มีต่อความศรัทธาและภักดีต่อพระมหากษัตริย์อีกด้วย

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรตินั้นทรงคุณค่าในทางวรรณคดี และทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์
 และสังคมวิทยา ซึ่ง เสาวณิต วิงวอน (2530: 550-551) ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า วรรณคดีเฉลิม
 พระเกียรติให้คุณค่าทางอารมณ์ ให้สุนทรีภาพและสุนทรีรสจากถ้อยคำที่งดงาม มีทั้งพรรณนา
 ไหวहार เล่นคำเล่นสัมผัส และภาพพจน์ รวมทั้งรังสรรค์รูปแบบคำประพันธ์ที่เหมาะสมแก่การเฉลิม
 พระเกียรติ นอกจากนี้วรรณคดีดังกล่าวได้ฉายภาพพระคุณสมบัติ พระปรีชาสามารถ และ
 พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์โดยใช้ฐานข้อเท็จจริงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์
 เลือกสรรถ้อยคำที่เน้นความรู้สึกนำไปสู่เป้าหมาย คือ ความเคารพศรัทธาของมหาชนต่อองค์
 พระมหากษัตริย์ อีกประการหนึ่งวรรณคดีประเภทนี้ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ทำให้
 เห็นพระบุคลิกภาพของพระมหากษัตริย์ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ
 พระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งเป็นบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การปกครอง
 ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมทั้งของพระมหากษัตริย์ และสามัญชน ตลอดจนสะท้อน
 สภาพบ้านเมือง และความเป็นอยู่ของประชาชนจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทยปรากฏตั้งแต่สมัยสุโขทัย กล่าวคือ ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชสรรเสริญพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และศิลาจารึกของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) บันทึกเรื่องราวของพระยาไทย สมัยอยุธยาปรากฏวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ได้แก่ เรื่องลิลิตยวนพ่าย สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เรื่องคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เรื่องโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเรื่องโคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ สรรเสริญพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ สมัยธนบุรีปรากฏวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ เรื่องโคลงขอพระเกียรติพระเจ้าธนบุรี สรรเสริญพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติจำนวนมาก อาทิ เรื่องโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เรื่องโคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องกลอนเพลงยาว สรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องโคลงลิลิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์ เป็นต้น

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติปรากฏชุดคำศัพท์สูงที่กวีรังสรรค์ขึ้นจากโลกทัศน์ของตนที่มีต่อพระมหากษัตริย์เพื่อสื่อความหมายเฉพาะถึง “พระมหากษัตริย์” ชุดคำนี้มีรูปภาษาที่หลากหลายแต่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ กวีใช้เมื่อกล่าวถึงพระมหากษัตริย์เป็นสรพนามบุรุษที่ 3 ในงานวิจัยนี้กำหนดเรียกว่า “คำพ้องความ พระมหากษัตริย์” ตามแนวคิดเรื่อง คำพ้องความหมายของ จำนงค์ ทองประเสริฐ (2528: 182) ส่วน เสาวณิต วิงวอน (2530: 193) ศึกษาวรรณกรรมขอพระเกียรติ เรียกชุดคำศัพท์นี้ว่า “คำที่ใช้เรียกพระมหากษัตริย์” ชลดา เรื่องรักย์ลิลิต (2538: 58) เรียกชุดคำศัพท์นี้ว่า “คำแทนพระมหากษัตริย์” อัครวิทย์ เรื่องรอง (2542: 21-29) เรียกชุดคำศัพท์นี้ว่า “คำเรียกพระมหากษัตริย์” ซึ่งสอดคล้องกับ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2549: 73-88) ผู้วิจัยพบว่าชุดคำศัพท์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในจินตตามณี สมัยพระนารายณ์มหาราช (2512: 7) ในตอนที่กล่าวถึงคำไวพจน์พระเจ้าแผ่นดิน มีจำนวน 58 คำ อาทิ ภูบาล ภูเบศ ภูวนธร ภูมิศวร ธรศตริ นรินทร นราธิปดี นฤบาล นฤปนารถ จอมราช จอมภพนารถ ปันเกล้า ไทหเรศศรี สุริโยศตม ในพจนานุกรมของ Caswell (2544) พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” หลายคำ อาทิ ราชา อิศะโร ขัตติยา จักรพัคติ จอมกระษัตริ นเรนทร นฤพาน กระษัตริ อัครราช ธิปะติ นราธิปดี นเรนทร นเรนฐาน ราชะ ราไซ ราชัส ราชนทร์ ราชินทร์ เป็นต้น ส่วนในอักขรธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์ (2514) พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จำนวนมาก อาทิ กระษัตริย์ ขุนหลวง เจ้าชีวิตร จอมกระษัตริย์ จักรพรรดิ บรมนารถ ปันภพ พระจอมเกล้า ภูเบศ ภูวนธร ภูวคัล หะริรักษ เป็นต้น ปรากฏการณ์ทางภาษาเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า “พระมหากษัตริย์” เป็นบุคคลสำคัญยิ่งในสังคมไทย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จำนวนมากปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัย เช่นกัน อาทิ กษัตราธิราช กระษัตริศวรรราชบิดี ขัตติยพ้านารายณ์ราช จอมจักรินทร์ปิ่นสถาน ชินะบุตรจักร์กริช ทรงฉัตรอัจฉริยะ ธรรมิกราช ปิ่นทรงธารภพโลก เป็นต้น ชุดคำศัพท์ประเภทนี้มีลักษณะเฉพาะและเป็นองค์ความรู้ทางภาษาไทยที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง เป็นภูมิปัญญาของกวีไทยที่ได้จากการตกผลึกทางความรู้ ความคิดทางประวัติศาสตร์ชาติไทย และทางวรรณศิลป์ หลอมรวมกับโลกทัศน์ และความจงรักภักดีของกวีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ทั้งนี้ เพื่อพิจารณาด้านการสร้างคำ ที่มาทางภาษา ความหมาย และโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านการสร้างคำ ที่มาทางภาษา และความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
2. เพื่อศึกษาโลกทัศน์ (world view) ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์
3. เพื่อจัดทำศัพทานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้มีประโยชน์ต่อวงวิชาการภาษาไทย ดังนี้

1. ทำให้ได้องค์ความรู้เรื่องคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในด้านการสร้างคำ ที่มาทางภาษา ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” และโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

2. ทำให้ได้ศัพทานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” อันจะเป็นประโยชน์ต่อการอ้างอิงทางภาษาไทย และการแต่งคำประพันธ์

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยมีดังนี้

1. ผู้วิจัยศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทยที่บันทึกด้วยภาษาไทย
2. ผู้วิจัยศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะที่ประพันธ์ด้วยบทร้อยกรอง ยกเว้นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยซึ่งบันทึกด้วยบทร้อยแก้ว
3. ผู้วิจัยศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ที่หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภาคเอกชนได้มีการจัดพิมพ์ และระบุข้อมูลการพิมพ์ชัดเจน อ้างอิงได้
4. ผู้วิจัยศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่คณะกรรมการภาครัฐ และภาคเอกชนจัดการประกวดในโอกาสต่างๆ และรวบรวมผลงานที่ได้รับรางวัล จัดพิมพ์ในวโรกาสสำคัญแห่งพระมหากษัตริย์

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานการวิจัยมีดังนี้

1. ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัยปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
2. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ เกิดจากการสร้างคำหลายวิธีมาประกอบสร้าง และมีรูปแบบการประกอบสร้างหลายแบบ
3. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำสร้างประเภทคำมูล คำแผลง คำประสม คำซ้อน คำสมาส และคำสนธิ

4. เมื่อพิจารณาความหมายของคำมูลที่มาประกอบสร้างเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ มีคำมูลที่เป็น “คำเนื้อหา” คำเนื้อหา คือ คำมูลใดๆ ที่สื่อความหมายถึงผู้ปกครองแผ่นดินหรือผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ส่วนคำประกอบ คือ คำมูลใดๆ ที่มีความหมายอื่นมิได้หมายถึงผู้ปกครองแผ่นดินหรือผู้เป็นใหญ่ แต่นำมาประกอบคำเนื้อหาให้มีความหมายเด่นชัด

5. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เกิดจากคำมูลซึ่งมีที่มาทางภาษาจากคำไทย คำบาลี คำสันสกฤต คำเขมร คำภาษาอังกฤษ ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ บางคำอาจประกอบสร้างจากคำมูลที่มีที่มาทางภาษาหลายภาษาประกอบกัน และมีรูปแบบการประกอบสร้างหลายรูปแบบ

6. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีประเภททางความหมายแบบคำความหมายตรงและคำความหมายแฝง

7. โลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มี 5 แบบ ได้แก่ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบปีตุราชา

8. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย มีจำนวนคำไม่เท่ากัน มีรูปแบบการสร้างคำ ประเภทคำสร้าง ส่วนประกอบของคำ ที่มาทางภาษา และประเภททางความหมาย

9. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัยแสดงให้เห็นโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมีต่อพระมหากษัตริย์

10. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” บางคำปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัย บางคำปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย สามสมัย และบางคำปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสี่สมัย

นิยามศัพท์

นิยามศัพท์สำคัญในการวิจัยครั้งนี้มีดังนี้

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” หมายถึง ชุดคำศัพท์ที่ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ใช้เพื่อสื่อความหมายถึง ผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์ หรือพระเจ้าแผ่นดิน แต่รูปภาษาของคำในชุดคำศัพท์ไม่เหมือนกันทั้งนี้พิจารณาคำศัพท์ตามความหมายของรูปศัพท์ หรือความหมายตรง ความหมายแฝง หรือความหมายตามข้อความที่อยู่แวดล้อม

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ หมายถึง วรรณคดีหรือวรรณกรรมที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ ของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ มีจุดประสงค์สำคัญเพื่อสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์หรือกรณีใดกรณีหนึ่งดังกล่าว

ส่วนประกอบของคำ หมายถึง การนำคำมูลหลายคำมาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ ซึ่งผู้ประพันธ์ใช้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติได้แก่ คำมูล คำประสม คำซ้อน คำสมาส คำสนธิ คำแผลงหรือการแผลงอักษร

ประเภทคำสร้าง หมายถึง ชนิดของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ พิจารณาจากการสร้างคำโดยภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ ประเภทคำสร้างได้แก่ คำมูล คำแผลง คำประสม คำซ้อน คำสมาส และคำสนธิ

คำมูล หมายถึง คำที่ตั้งขึ้นเฉพาะคำเดียว เป็นคำดั้งเดิมในภาษาไทยหรือภาษาอื่น

คำประสม หมายถึง คำที่ประกอบด้วยคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกันเป็นคำใหม่เกิด ความหมายใหม่ซึ่งความหมายใหม่นั้น อาจยังคงเค้าความหมายของคำมูลเดิมหรืออาจเปลี่ยนแปลงไปได้

คำสมาส หมายถึง คำที่เกิดจากการนำคำมูลของภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต มารวมกับคำมูลของภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต แล้วเกิดคำใหม่มีความหมายคงเดิม ความหมายใกล้เคียงกับคำเดิม ความหมายเปลี่ยนไป ส่วนการเรียงลำดับคำ คำหน้ามักเป็นคำขยาย ส่วนคำหลังมักเป็นคำหลัก เมื่อแปลความหมายมักแปลจากคำหลังไปคำหน้า

คำสมาสแบบดั้งเดิม หมายถึง คำสมาสของภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต ที่นำมาใช้ในภาษาไทยซึ่งเกิดจากคำศัพท์ภาษาบาลีรวมกับคำศัพท์ภาษาบาลี หรือคำศัพท์ภาษาสันสกฤตรวมกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤต และเรียงลำดับแบบคำขยายอยู่หน้าคำหลัก

คำสมาสแบบประยุกต์ หมายถึง คำสมาสที่นำมาใช้ในภาษาไทย มีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากเดิม เช่น การนำคำศัพท์ภาษาบาลีรวมกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤต หรือคำศัพท์ภาษาสันสกฤตรวมกับคำศัพท์ภาษาบาลี หน่วยคำเดิมหน้า (อุปสรรค) รวมกับคำศัพท์ภาษาบาลีหรือคำศัพท์ภาษาสันสกฤตรวมกับหน่วยคำเดิมหลัง ส่วนการเรียงลำดับคำเป็นแบบคำขยายอยู่หน้าคำหลัก หรือคำหลักอยู่หน้าคำขยาย

คำสนธิ หมายถึง คำที่เกิดจากคำมูลสองคำขึ้นไปมาเชื่อมต่อกันสนิทเป็นคำเดียวกัน ทั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงสระในระหว่างคำหรือเพิ่มพยัญชนะแทรกลงในระหว่างคำเพื่อให้คำที่นำมาเชื่อมต่อกันได้สนิท ทำให้เกิดคำใหม่ที่มีเสียงกลมกลืนได้ศัพท์ใหม่ที่มีความหมายเด่นชัด รูปคำสละสลวย

คำแผลง หรือการแผลงอักษร หมายถึง คำที่เกิดจากวิธีเปลี่ยนแปลง ตัวอักษรด้วยวิธีการต่างๆ ให้ผิดไปจากรูปเดิมของภาษาไทย หรือผิดไปจากรูปเดิมของภาษาอื่น การสร้างคำแผลงมี 3 ลักษณะได้แก่ คำแผลงสระ คำแผลงพยัญชนะ และคำแผลงวรรณยุกต์

ที่มาทางภาษา หมายถึง ภาษาดั้งเดิมของพยางค์ หรือคำมูลที่มาประกอบเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ซึ่งผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติใช้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ คำพ้องความนั้นมีที่มาจากคำไทย หรือคำยืมภาษาอื่นได้แก่ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร ภาษามอญ ภาษาอังกฤษ

ความหมายของคำ หมายถึง ความคิด ความรับรู้ หรือความเข้าใจที่บุคคลมีต่อคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ประเภททางความหมายของคำ หมายถึง ชนิดของความหมายของคำตามรูปภาษาที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ศึกษา 2 ลักษณะได้แก่ คำความหมายตรง หมายถึง รูปภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สื่อความหมายถึงนักรบผู้ปกครองแผ่นดิน หรือผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินเป็นสำคัญ ส่วนคำความหมายแฝง หมายถึง รูปภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สื่อความหมายเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นที่มีใช้นักรบ ผู้ปกครองแผ่นดิน หรือผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน

โลกทัศน์ หมายถึง ความเชื่อ ทศนะหรือทัศนคติของผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่มีต่อพระมหากษัตริย์ และถ่ายทอดความเชื่อ ทศนะ หรือทัศนคติดังกล่าวด้วยการสร้างคำ หรือเลือกใช้คำในชุดคำศัพท์ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ข้อตกลงเบื้องต้น

ตัวอักษร อักษรย่อเครื่องหมาย และสัญลักษณ์ต่างๆ

ผู้วิจัยกำหนดตัวอักษร อักษรย่อ เครื่องหมาย และสัญลักษณ์ต่างๆ ในงานวิจัยฉบับนี้ ดังนี้

- น หมายถึง คำเนื้อหา
- ป หมายถึง คำประกอบ
- + หมายถึง นำมาประกอบสร้างเข้าด้วยกัน
- บ. หมายถึง คำที่มีที่มาจากภาษาบาลี
- ส. หมายถึง คำที่มีที่มาจากภาษาสันสกฤต
- บ-ส. หมายถึง คำที่มีที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต
- ข. หมายถึง คำที่มีที่มาจากภาษาเขมร
- ท. หมายถึง คำไทย
- อ. หมายถึง คำที่มีที่มาจากภาษาอังกฤษ
- ~ หมายถึง มีความหมายเหมือนข้อความข้างต้น หรือมีความหมายส่วนใหญ่คล้ายข้อความข้างต้น
- * หมายถึง พิมพ์รูปภาษาตามต้นฉบับเดิมซึ่งคลาดเคลื่อนจากรูปภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน

บทที่ 2

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงได้กลุ่มตัวอย่างวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย 4 เรื่อง วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา 4 เรื่อง วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี 1 เรื่อง และวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ 59 เรื่อง รวมวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในครั้งนี้รวม 68 เรื่อง (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข)

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ข้อมูลที่เป็นกรอบความคิดที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลจากเอกสารวิชาการ อาทิ ตำรา วารสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และจากแหล่งข้อมูลสารสนเทศ เพื่อประมวลกรอบความคิดและทฤษฎี ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1.1 กรอบความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
- 1.2 กรอบความคิดเกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
- 1.3 กรอบความคิดเกี่ยวกับการสร้างคำ และที่มาทางภาษาที่ใช้วิเคราะห์และเปรียบเทียบ
- 1.4 กรอบความคิดเกี่ยวกับความหมายความหมายของคำ
- 1.5 กรอบความคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์

ทั้งนี้ เพื่อนำความรู้ ความคิดและความเข้าใจจากกรอบความคิดดังกล่าว มาสร้างเกณฑ์ หรือแนวทางพิจารณาข้อมูลในเชิงวิเคราะห์ และเปรียบเทียบ

2. ข้อมูลที่ใช้เป็นหน่วยศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลปฐมภูมิ คือ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ตามขอบเขตของการวิจัย และที่กำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ทั้งหมด 68 เรื่อง จากนั้นผู้วิจัยอ่านเนื้อหาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สังเกต และคัดลอกคำศัพท์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พร้อมบริบทและบันทึกแหล่งที่มาของคำศัพท์นั้นลงในบัตรบันทึกข้อมูล 1 คำศัพท์ ต่อ 1 บัตร ทำเช่นนั้นจนครบวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 68 เรื่อง กรณีที่ปรากฏรูปคำเหมือนกัน ผู้วิจัยจะคัดลอกคำศัพท์ บริบท และแหล่งที่มาของคำศัพท์ ตลอดจนบันทึกความถี่ที่ปรากฏซ้ำ แต่ละคำ เมื่อคัดลอกคำศัพท์ทั้งหมดจากวรรณคดีแต่ละเล่มแล้วนำมาจัดเรียงตามลำดับตัวอักษร จากนั้นเมื่อเก็บคำศัพท์จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติครบ 1 สมัย แล้วนำคำศัพท์มารวมกันจัดเรียงตามลำดับตัวอักษร ทำเช่นนั้นจนเก็บคำศัพท์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้ครบทั้งสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ขึ้นตอนต่อไปผู้วิจัยนำคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งหมดมารวมกันและจัดเรียงตามลำดับตัวอักษร ได้ข้อมูลคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติครบทั้ง 4 สมัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยลำดับขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล และดำเนินการ ดังนี้

1. เกณฑ์การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยศึกษาเอกสารทางวิชาการทั้งประเภทตำรา วิชาการ บทความวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบความคิดที่ใช้ในการวิจัยแล้วบันทึกข้อมูลที่ศึกษาค้นคว้าไว้ ต่อจากนั้นผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ทั้งหมด กำหนดเป็นเกณฑ์ที่นำมาพิจารณา คัดเลือกวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ (ดูหัวข้อนิยามศัพท์) คัดลอกคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” (ดูหัวข้อนิยามศัพท์) นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ประมวลเกณฑ์ที่ใช้วิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1.1 เกณฑ์การวิเคราะห์การสร้างคำ ดังนี้

1.1.1 คำมูล คือ คำที่ตั้งขึ้นเฉพาะคำเดียว เป็นคำภาษาไทยหรือเป็นคำภาษาอื่น ลักษณะของคำมูลพิจารณาตามจำนวนพยางค์ ดังนี้

- คำมูลพยางค์เดียว
- คำมูลหลายพยางค์

1.1.2 คำประสม คือ คำที่ประกอบด้วยคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกัน เป็นคำใหม่เกิดความหมายใหม่ซึ่งความหมายใหม่นั้นอาจยังคงเค้าความหมายของคำมูลเดิม หรืออาจเปลี่ยนแปลงไปได้ ลักษณะคำประสมในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพิจารณา 2 แนวทาง ดังนี้

- พิจารณาจำนวนคำที่มาประสมกัน เช่น คำประสม 2 คำ 3 คำ 4 คำ
- พิจารณาส่วนประกอบของคำประสม ซึ่งประกอบด้วยคำเนื้อหา (น) และคำประกอบ (ป) คำเนื้อหา คือ คำมูลใดๆ ที่บ่งชี้ หรือสื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ส่วนคำประกอบ คือ คำมูลใดๆ ที่หากปรากฏลำพังมิได้สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ แต่นำมาประกอบอื่น นำมาประกอบกันเอง หรือนำมาประกอบกับคำเนื้อหา จะสื่อความหมายของคำเนื้อหานั้นหรือสื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ชัดเจนขึ้น

1.1.3 คำซ้อน คือ คำที่ประกอบด้วยคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาวางต่อกัน ลักษณะคำซ้อนมีดังนี้

- คำที่นำมาประกอบกันมีความหมายเหมือนกัน ใกล้เคียงกันไปในทำนองเดียวกันหรือตรงข้ามกัน เมื่อซ้อนกันแล้วมีความหมายใหม่แต่ไม่แปลกไปกว่าเดิมมากนัก มีจุดมุ่งหมายเน้นความหมายหรือไขความคำหลักให้ชัดเจน เรียกว่า คำซ้อนเพื่อความหมาย
- คำที่นำมาประกอบกันมีเสียงคล้ายกันหรือใกล้เคียงกัน เน้นเล่นเสียงมากกว่าความหมายเรียกว่า คำซ้อนเพื่อเสียง

1.1.4 คำสมาส คือ คำที่เกิดจากการนำคำมูลของภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต มารวมกับคำมูลของภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต แล้วเกิดคำใหม่ มีความหมายคงเดิม ความหมาย

ใกล้เคียงกับคำเดิม ความหมายเปลี่ยนไป การเรียงลำดับคำ คำหน้ามักเป็นคำขยายส่วนคำหลังมักเป็นคำหลัก เมื่อแปลความหมายมักแปลจากคำหลังไปคำหน้า นอกจากนี้มีการออกเสียงคำมูลที่นำมารวมกันให้ต่อเนื่องกัน ประเภทของคำสมาสพิจารณาสองลักษณะได้แก่

- คำสมาสแบบดั้งเดิม คือ คำสมาสของภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต ที่นำมาใช้ในภาษาไทย ซึ่งเกิดจากคำศัพท์ภาษาบาลีรวมกับคำศัพท์ภาษาบาลี หรือคำศัพท์ภาษาสันสกฤตรวมกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤต และเรียงลำดับคำแบบคำขยายอยู่หน้าคำหลัก
- คำสมาสแบบประยุกต์ คือ คำสมาสที่นำมาประยุกต์ใช้ในภาษาไทย มีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากเดิมบ้าง เช่น คำศัพท์ภาษาบาลีรวมกับคำศัพท์ภาษาสันสกฤต หรือคำศัพท์ภาษาสันสกฤตรวมกับคำศัพท์ภาษาบาลี หน่วยคำเดิมนำรวมกับคำศัพท์ภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต คำศัพท์ภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตรวมกับหน่วยคำเดิมหลัง ส่วนการเรียงลำดับคำเป็นแบบคำขยายอยู่หน้าคำหลัก หรือคำหลักอยู่หน้าคำขยาย

ในการพิจารณาคำสมาส ผู้วิจัยได้พิจารณาจำนวนคำมูลที่นำมาสมาสกัน เช่น คำสมาส 2 คำ คำสมาส 3 คำ คำสมาส 4 คำ เป็นต้น และพิจารณาส่วนประกอบของคำสมาส ซึ่งประกอบด้วยคำเนื้อหา (น) และคำประกอบ (ป) คำเนื้อหา คือ คำมูลใดๆ ที่บ่งชี้หรือสื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์ ส่วนคำประกอบ คือ คำมูลใดๆ ที่หากปรากฏลำพังมิได้สื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์ แต่ถ้านำมาประกอบคำอื่น นำมาประกอบกันเอง หรือนำมาประกอบคำเนื้อหาจะสื่อความหมายของคำเนื้อหานั้นหรือสื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ชัดเจนขึ้น

1.1.5 คำสนธิ คือ คำที่เกิดจากคำมูลสองคำขึ้นไปมาต่อกันสนิทเป็นคำเดียวกัน ทั้งนี้ มีการเปลี่ยนแปลงสระในระหว่างคำ หรือเพิ่มพยัญชนะแทรกลงในระหว่างคำเพื่อให้คำที่นำมาเชื่อมต่อกันได้สนิท ทำให้เกิดคำใหม่ที่มีเสียงกลมกลืนได้ศัพท์ใหม่ที่มีความหมายเด่นชัด รูปคำสละสลวย ในภาษาไทยมักนำวิธีสนธิแบบสระสนธิและแบบบนถุกหิตสนธิมาใช้สร้างคำ นอกจากนี้ยังรวมถึงการสนธิปัจจัยในศัพท์ติดเข้ากับคำศัพท์ ซึ่งเป็นรูปภาษาที่ปรากฏชัดเจน

1.1.6 คำแผลง คือ คำที่เกิดจากวิธีเปลี่ยนแปลงตัวอักษรด้วยวิธีต่างๆ ให้ผิดไปจากรูปเดิมของภาษาไทย ผิดไปจากรูปเดิมของภาษาอื่น เพื่อเพิ่มคำใช้ในภาษา การสร้างคำแผลงมี 3 ลักษณะ

- คำเพลงสระ มีการเปลี่ยนแปลงเสียงสระของคำเดิมจากภาษาอื่น ไปตามเสียงสระในภาษาไทย
- คำเพลงพยัญชนะ มีการเปลี่ยนแปลงรูปและเสียงพยัญชนะของคำเดิม
- คำเพลงวรรณยุกต์ มีการเปลี่ยนแปลงรูปและเสียงวรรณยุกต์ของคำเดิม

ในการพิจารณาการสร้างคำนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จำนวนวิธีและลักษณะการสร้างคำที่ประกอบ สร้างเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำด้วย กล่าวคือ ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ โดยภาพรวมเป็นคำสร้างประเภทใด และคำสร้างประเภทนั้นเกิดจากวิธีการสร้างคำที่วิธี และปรากฏลักษณะการสร้างคำแบบใดบ้าง

ตัวอย่างการวิเคราะห์การสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

1) จำนวนวิธีการสร้างคำ อาทิ

- 1.1) การสร้างคำแบบ 1 วิธี แบบคำมูล เช่น ท้าว ไข่ พ่อ ราชา
- 1.2) การสร้างคำแบบ 2 วิธี เช่น
คำมูล คำแผลง เช่น กรษัตร์ (กษตร) พระ (วร)
คำมูล คำประสม เช่น จอมราชา เจ้าหล้าสี่มือ
- 1.3) การสร้างคำแบบ 3 วิธี เช่น
คำมูล คำแผลง คำสมาส เช่น บดีราช [(ปติ-บดี สมาสกับ ราช
(ราชะ-ราช)]
คำมูล คำประสม คำสนธิ เช่น หน่อพุทธางกูร [หน่อ+ (พุทธ
สนธิกับ องกูร)]
- 1.4) การสร้างคำแบบ 4 วิธี เช่น
คำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม เช่น เจ้าจักรกรี [เจ้า+ (จักร
สมาสกับ กรี)]
คำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ เช่น นฤปดิษฐ์ [นฤ สมาส
กับ (ปติ สนธิกับ อินฺทร)]

2) ประเภทคำสร้าง

การพิจารณาประเภทคำสร้างผู้วิจัยได้ศึกษาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” โดยใช้เกณฑ์วิธีการสร้างคำแบบคำมูล คำประสม คำซ้อน คำสมาส คำสนธิ เป็นสำคัญ เช่น

2.1) คำมูล

2.1.1) คำมูลพยางค์เดียว เช่น พระ พ่อ

2.1.2) คำมูลสองพยางค์ เช่น กรษัตริย์ บพิตร

2.2) คำประสม

2.2.1) จำนวนคำมูลที่นำมาประกอบสร้าง เช่น

ก. คำประสม 2 คำ เช่น เจ้าหล้า ปิ่นกษัตริย์

ข. คำประสม 3 คำ เช่น เจ้าจอมกษัตริย์ พระยศหล้า

ค. คำประสม 4 คำ เช่น พระเจ้าช้างเผือก จอมเลื่องเลอราช

2.2.2) ส่วนประกอบของคำที่นำมาประกอบสร้าง

ในส่วนนี้ผู้วิจัยพิจารณาโดยใช้เกณฑ์ความหมายของ

คำในลักษณะคำเนื้อหา และคำประกอบ เช่น

ก. คำเนื้อหา + คำประกอบ เช่น จอมนารถ จอมภพ

ข. คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา เช่น สมเด็จพระเจ้า

นฤปติ จอมโลกยเจ้า

ค. คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ +

คำประกอบ เช่น มกุฎเกล้าภไพตร

2.3) คำสมาส

2.3.1) จำนวนคำมูลที่นำมาประกอบสร้าง เช่น

ก. คำสมาส 2 คำ เช่น มหาราช พระเดช

ข. คำสมาส 3 คำ เช่น พระภูธร กษัตริย์สุรราช

ค. คำสมาส 4 คำ เช่น พระองค์อัสวรภาพ ภูบาลบดีราช

2.3.2) ส่วนประกอบของคำที่นำมาประกอบสร้าง

ในส่วนนี้ผู้วิจัยพิจารณาโดยใช้เกณฑ์ความหมายของ

คำในลักษณะคำเนื้อหา และคำประกอบ เช่น

ก. คำเนื้อหา + คำประกอบ เช่น พระไทย พระมุนี

ข. คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ เช่น

ภูเบศวรมณฑล (ภู + อีศุว + มณฑล)

ค. คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

เช่น ภูบาลบดีราช

1.2 เกณฑ์การวิเคราะห์ที่มาทางภาษา มีดังนี้

ที่มาทางภาษา หมายถึง ภาษาดั้งเดิมของพยางค์หรือคำที่มาประกอบกันเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในงานวิจัยนี้คำพ้องความหมายดังกล่าวเกิดจากการสร้างคำซึ่งเป็นคำที่มาจากภาษาไทย และคำที่มาจากภาษาอื่น เช่น

- 1) คำที่มาจากภาษาบาลี พิจารณาจากลักษณะข้อสังเกตคำที่มาจากภาษาบาลี (ดูรายละเอียดในบทที่ 4)
- 2) คำที่มาจากภาษาสันสกฤต พิจารณาจากลักษณะข้อสังเกตคำที่มาจากภาษาสันสกฤต (ดูรายละเอียดในบทที่ 4)
- 3) คำที่มาจากภาษาเขมร พิจารณาจากลักษณะข้อสังเกตคำที่มาจากภาษาเขมร (ดูรายละเอียดในบทที่ 4)

ในการพิจารณาที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ผู้วิจัยพิจารณาที่มาทางภาษาของคำมูลแต่ละคำที่นำมาประกอบสร้างเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อศึกษาว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ นำคำที่มาจากภาษาใดมาประกอบสร้างบ้าง จากนั้นจัดหมวดหมู่กำหนดรูปแบบ และนับจำนวนรูปแบบที่ปรากฏซ้ำ

ตัวอย่างการวิเคราะห์ที่มาทางภาษา

ผู้วิจัยพิจารณาที่มาทางภาษาของคำมูลแต่ละคำที่นำมาประกอบสร้างเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น

- แบบที่ 1 คำไทย เช่น ปีนดินฟ้า ท้าว ปีนหล้า
 แบบที่ 2 คำบาลี เช่น โกสิย ราชา
 แบบที่ 3 คำสันสกฤต เช่น กษัตริย์ (กษัตริย์ ศ.) สวามินทร์ (สวามี, อินฺทฺร ศ.)
 แบบที่ 4 คำไทย คำสันสกฤต เช่น เจ้าจอมธรรม (เจ้า, จอม ท., ธรรม ศ.)
 แบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต เช่น ชีเบศ (อชิป บ-ศ, อิศุ ศ.)

1.3 เกณฑ์การวิเคราะห์ความหมายของคำ มีดังนี้

1) ความหมายของคำ คือ ความคิด ความรับรู้และความเข้าใจของคนที่มีต่อคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” การพิจารณาความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบ่งเป็นดังนี้

1.1) ความหมายตรง หมายถึง ความหมายตามรูปภาษา กล่าวคือ ความหมายส่วนที่ระบุถึงลักษณะที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งหนึ่ง ความหมายตรงจะแสดงหมวดหมู่ และรายละเอียด เช่น วัตถุประสงค์ ส่วนประกอบ รูปร่าง หน้าที่ การทำงาน ฯลฯ ของสิ่งที่คำนั้นกล่าวถึง

1.2) ความหมายแฝง หรือความหมายโดยนัย หมายถึง ความหมายส่วนที่ระบุทัศนคติ ความเชื่อต่อสิ่งที่คำนั้นบ่งถึง ในที่นี้พิจารณาความหมายแฝง แบ่งตามด้านของความหมาย ดังนี้

1.2.1) ความหมายแฝงนัยประหวัด ความหมายแฝงด้านนี้จะแสดงประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งที่คำนั้นบ่งถึงประสบการณ์อาจเป็นเรื่องราว หรือเหตุการณ์ที่ประสบมา ได้ยิน ได้ฟังมา ความหมายประเภทนี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าของภาษาหรือบุคคลทราบเรื่องราวหรือเหตุการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้น และมีความคิดต่อสิ่งนั้น

1.2.2) ความหมายแฝงด้านความรู้สึก แสดงความรู้สึกทางบวกหรือทางลบ ความหมายประเภทนี้แสดงให้เห็นว่าเจ้าของภาษาหรือบุคคลมีความรู้สึกต่อสิ่งที่คำนั้นกล่าวถึง

2) การเปลี่ยนแปลงความหมาย คือ การที่ความหมายของคำเปลี่ยนแปลงไป จากความหมายเดิมหรือมีบริบทการใช้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แบ่งเป็น 3 ประเภทได้แก่

2.1) ความหมายแคบเข้า คือ คำที่สมัยหนึ่งเคยมีความหมายกว้างต่อมา เปลี่ยนไปมีความหมายเฉพาะเจาะจง หรือคำที่สมัยหนึ่งมีหลายความหมาย ต่อมามีความหมาย น้อยลง หรือคำที่สมัยหนึ่งเคยปรากฏในบริบทกว้าง ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่แคบลง

2.2) ความหมายกว้างออก คือ คำที่สมัยหนึ่งเคยมีความหมายเฉพาะเจาะจง ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายกว้าง หรือคำที่เคยมีความหมายเดียว ต่อมาเปลี่ยนไปมีหลายความหมาย หรือคำที่สมัยหนึ่งปรากฏในบริบทแคบ ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่กว้างขึ้น

2.3) ความหมายย้ายที่ คือ คำที่สมัยหนึ่งเคยมีความหมายอย่างหนึ่งต่อมา เปลี่ยนไปมีความหมายอย่างอื่น

ในส่วนนี้ผู้วิจัยนำมาพิจารณาเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่สองสมัยจนถึงสี่สมัยเท่านั้น เพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลง ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เหล่านั้นจากความหมายแรกที่ใช้ปรากฏ

ตัวอย่างการวิเคราะห์ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ในส่วนนี้ผู้วิจัยแบ่งประเภททางความหมายของคำซึ่งพิจารณาความหมาย ตามรูปภาพที่ปรากฏในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

(1) คำความหมายตรง เช่น

(1.1) สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน เช่น องค์กระษัตริย์
ปิ่นกษัตริย์

(1.2) สื่อความหมายถึงหน้าที่รักษาแผ่นดิน เช่น ปิ่นภูบาล
พระทรงโลกย

(1.3) สื่อความหมายถึงผู้เป็นใหญ่ เช่น นราธิบดี เจ้าจอมไท

(2) คำความหมายแฝง เช่น

(2.1) เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า เช่น จอมนารด (ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่)

(2.2) เชื่อมโยงกับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น

เจ้าหล้าสี่มือ (พระนารายณ์)

บดินทร (พระอินทร์)

ภูมิสุวรรณราช (พระอิศวร)

(2.3) เชื่อมโยงกับพระธรรม เช่น เจ้าจอมธรรม์ ธรรมิศรเจ้า

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้พิจารณาเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏรูปภาษาเหมือนกัน ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่สองสมัยขึ้นไป เช่น

กษัตริราช เจ้า ธรรมิกราช ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำเป็นแบบความหมายคงเดิม กล่าวคือ ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและเมื่อปรากฏซ้ำในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ ความหมายของคำตามรูปภาษาและตามบริบทการใช้ยังไม่เปลี่ยนแปลง

1.4 เกณฑ์การวิเคราะห์โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีดังนี้

โลกทัศน์ หมายถึง ความเชื่อ ทศนะหรือทัศนคติของผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่มีต่อพระมหากษัตริย์ และถ่ายทอดความเชื่อ ทศนะหรือทัศนคติดังกล่าวด้วยการสร้างคำหรือเลือกใช้คำในชุดคำศัพท์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยพิจารณาแบ่งโลกทัศน์เป็น 5 ลักษณะ ตามคติแห่งพระมหากษัตริย์ ดังนี้

1) พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่มีความหมายหรือสื่อความหมายถึงผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า ผู้ปกครองประชาชน ผู้ปกครองประเทศ เน้นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ต่อประเทศชาติและประชาชน

2) พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่มีคำศัพท์หรือมีความหมายเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า อาทิ พระนามของพระพุทธเจ้า คำที่สื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้าหรือคำที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า

3) พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ซึ่งมีคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพระธรรม (คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า) หรือคำที่แสดงคุณลักษณะผู้บริสุทธิ์ ผู้ปราศจากมลทิน และความทรงธรรมของพระมหากษัตริย์

4) พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่มีคำศัพท์เกี่ยวข้องกับเทวดา หรือเทพเจ้า อาทิ พระนามของเทพเจ้า หรือมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเทพเจ้า หรือเทวดา

5) พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ซึ่งมีคำศัพท์ที่หมายถึงพ่อ ความเป็นพ่อผู้ช่วยเหลือ ผู้ดูแล ผู้ให้กำเนิด

ตัวอย่างการวิเคราะห์โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์”

(1) พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง เช่น

(1.1) ทักษะที่พระมหากษัตริย์เป็นนักรบ ผู้ปกป้องดูแลรักษาแผ่นดิน เช่น ปันภพอิสริย์ ภูภรรดา

(1.2) ทักษะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เช่น มหานราสวามี ท้าว

(2) พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา เช่น

(2.1) ทักษะที่เป็นที่พึ่งของมนุษย์ เช่น สมเด็จพระรัตนวงศาธิราช

(2.2) ทักษะที่เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เช่น พระพุทธ พระมุนี

(3) พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา เช่น

(3.1) ทักษะที่ เป็นผู้ประพาศธรรมและปกครองดูแลบ้านเมืองโดยธรรม เช่น
พุทธธรรมิกราช สมเด็จพระธรรม

(3.2) ทักษะที่ เป็นผู้ปราศจากสิ่งเลวทราม เช่น บพิตร บพิตรเกล้าทวารา

(4) พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา เช่น

(4.1) ทักษะผู้เป็นพระอินทร์ เช่น โกสีย์ นฤปดินทร์

(4.2) ทักษะผู้เป็นพระนารายณ์ เช่น ปิ่นขนิษฐาธิราช เจ้าหล้าสีมอ

(5) พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา เช่น ชะนกันกร พ่อเกิดเกล้าไทย

2. วิธีการวิเคราะห์

ผู้วิจัยนำคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทุกคำมาพิจารณาแยกแยะตามเกณฑ์
การวิเคราะห์ด้านการสร้างคำ ที่มาทางภาษา ความหมาย และโลกทัศน์ ทั้งนี้ ได้พิจารณาแยก
วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย จากนั้นนำคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในแต่ละ
สมัยมาเปรียบเทียบกัน คำใดที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัย คำใดที่ปรากฏใน
วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติบางสมัย ต่อจากนั้นจึงพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของ
คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏร่วมกับสมัยอื่น

3. การหาความถี่และค่าสถิติร้อยละ

3.1 ผู้วิจัยรวบรวมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
แต่ละสมัย ได้แก่ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ นับจำนวนคำ และ
หาค่าสถิติร้อยละ และรวบรวมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
ทั้งสี่สมัย นับจำนวนคำและหาค่าสถิติร้อยละ

3.2 ผู้วิจัยพิจารณาแยกแยะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัยตามเกณฑ์การวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นแล้วนับการปรากฏซ้ำในลักษณะต่างๆ ตามเกณฑ์นำค่าความถี่ที่ได้ไปหาค่าสถิติร้อยละ

$$\frac{\text{จำนวนความถี่ที่ปรากฏในลักษณะต่างๆ} \times 100}{\text{จำนวนคำพ้องความทั้งหมด}}$$

ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อสรุปในเชิงปริมาณ

การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลผลการวิจัยดังนี้

1. ตารางสรุปข้อมูลเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยแสดงตารางสรุปข้อมูลเชิงปริมาณตามเกณฑ์การวิเคราะห์การสร้างคำ ที่มาทางภาษา ความหมาย และ โลกทัศน์ ของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ รวมทั้งตารางสรุปข้อมูลเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัย

2. การพรรณนาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

เมื่อผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณด้วยตารางสรุป และอธิบายข้อมูลจากตารางแล้ว ผู้วิจัยยกตัวอย่างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏลักษณะต่างๆ ตามเกณฑ์ พร้อมคำอธิบายเพื่อชี้ให้เห็นลักษณะต่างๆ เหล่านั้นอย่างชัดเจน ต่อจากนั้นผู้วิจัยแสดงทัศนะอภิปรายผลประกอบ

3. ศัพทานุกรม

ผู้วิจัยนำคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทุกคำตามที่จัดหมวดหมู่ตามโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ 5 แบบ ได้แก่ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์

แบบพุทธรักษา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา ลำดับตามตัวอักษร พร้อมอธิบายการสร้างคำ ที่มาทางภาษา ความหมายตามรูปศัพท์ หรือความหมายโดยนัย ในบทที่ 7 และภาคผนวกเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้คำศัพท์ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”



บทที่ 3

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบการวิเคราะห์และเปรียบเทียบการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 3 แบ่งได้ 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

1. วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

1.1 ความหมายของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

- เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้โดยภาพรวมของวรรณคดีเฉลิม
พระเกียรติ
- เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะ
ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

2. คำพ้องความ

2.1 ความหมายของคำพ้องความ

2.2 ลักษณะของคำพ้องความ

2.3 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

3. การสร้างคำในภาษาไทย

3.1 คำมูล

3.2 คำประสม

3.3 คำซ้อน

- 3.4 คำสมาส
- 3.5 คำสนธิ
- 3.6 คำแผลง
- 3.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างคำ

ตอนที่ 2 ผลการวิจัยการสร้างคำป้องกันความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

- 1. จำนวนวิธีการสร้างคำ
- 2. ประเภทคำสร้าง
- 3. ส่วนประกอบของคำ

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

- 1. การวิเคราะห์คำป้องกันความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย
- 2. การเปรียบเทียบคำป้องกันความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย
- 3. ภาพรวมคำป้องกันความ “พระมหากษัตริย์”

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการสร้างคำป้องกันความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ความหมายของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเป็นวรรณคดีในเชิงประวัติศาสตร์ การบันทึกเหตุการณ์ของแผ่นดินในทำนองสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ ยุพธ แสงทักษิณ (2537: คำนำ) เรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า “วรรณคดีขอพระเกียรติ” และอธิบายความหมายไว้ว่า “วรรณคดีขอพระเกียรติ หมายถึง วรรณคดีสรรเสริญพระเกียรติ และเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์” ส่วน อุทัย ไชยานนท์ (2546: 198) เรียกวรรณคดีประเภทนี้เป็นวรรณคดีประเภทสวดวีรกรรม หมายถึง วรรณคดีที่กวีมุ่งสรรเสริญ ยกย่องคุณงามความดี และความกล้าหาญของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงกระทำต่อสังคม ต่อประเทศชาติ และประชาชนของพระองค์ ด้วยความเทิดทูน บูชาและจงรักภักดี

กุสุมา รัชมนัน (2549: 225) เรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่าวรรณคดีสดุดีและแสดงทัศนะไว้ว่า คือ วรรณคดีที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความชื่นชมในวีรกรรม หรือความอัจฉริยภาพในบุญญาธิการของวีรบุรุษ ภาวะที่กวีแสดงไว้คือ ความอุตสาหะในวีรกรรม หรือความน่าพิศวงของคุณลักษณะของวีรบุรุษ ในสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพออกศึกเอง กวีคือผู้ที่อยู่ใกล้เบื้องยุคลบาทวีรบุรุษของกวีคือพระมหากษัตริย์ ความประทับใจที่กวีมีต่อพระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์จึงเป็นแรงบันดาลใจให้กวีในราชสำนักประพันธ์วรรณคดีสดุดีขึ้นวรรณคดีมุ่งแสดงอภุชสร เป็นสำคัญ โดยกล่าวถึงภาวะน่าพิศวงแห่งบุญญาธิการของวีรบุรุษ จากทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ สิทธา พินิจภูวดล (2538: 94) เรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า วรรณคดีสดุดีวีรกรรม (Panegyric literature) อีกทั้งนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับปรัชญาหลักของวรรณคดีสดุดีวีรกรรมไว้ว่า วรรณคดีสดุดีวีรกรรมแฝงไว้ด้วยความระลึกถึงในบุญคุณของผู้มีคุณประกอบด้วยความปิติชื่นชมในวีรกรรมของมหาบุรุษ ความประทับใจในความกล้าหาญเสียสละยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ปลอดภัย นับว่าเป็นคุณธรรมความดียิ่งใหญ่ น่าสรรเสริญ

ส่วน ขนิษฐา ตันติพิมล (2538: 14) เรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ และเสนอทัศนะไว้ว่า วรรณคดีประเภทนี้มีเนื้อหาเฉลิมพระเกียรติ ยกย่อง สดุดีเกียรติคุณของวีรชนที่ทำความประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ โดยส่วนใหญ่จะเป็นพระมหากษัตริย์ทั้งนี้อาจจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการบันทึกเหตุการณ์ หรือพงสาวดารเพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบเหตุการณ์สำคัญ

กล่าวโดยสรุป ในงานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยเรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งหมายถึงวรรณคดีหรือวรรณกรรมที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ มีจุดประสงค์สำคัญ คือ เพื่อสรรเสริญพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

นักวิชาการทางภาษาและวรรณคดีได้ศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับองค์ความรู้โดยภาพรวมของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ การศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ มีดังนี้ เสาวนิต วิงวอน (2530) และ ยุพร แสงทักษิณ (2537) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณคดีขอพระเกียรติมีสาระสำคัญ ดังนี้

1.1 งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมขอพระเกียรติ” ของ เสาวนิต วิงวอน (2530) มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมขอพระเกียรติตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ให้เห็นลักษณะของวรรณกรรมขอพระเกียรติ ภาษา แนวคิดเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ความสำคัญทางวรรณกรรม และความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ อีกทั้งเพื่อให้เห็นวิวัฒนาการของวรรณกรรมขอพระเกียรติ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมขอพระเกียรติกับประวัติศาสตร์นั้น เสาวนิต วิงวอน พิจารณาด้านข้อมูลที่ชี้แจงวรรณกรรมขอพระเกียรติ ซึ่งเป็นข้อมูลประเภทประสบการณ์จริงจากเหตุการณ์ในแต่ละรัชสมัย และข้อมูลจากเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมสวดหรือวรรณกรรมขอพระเกียรตินุคคลมีมาแต่โบราณกาลและมีอยู่หลายชาติ ทั้งนี้ เพื่อเตือนให้ผู้ที่อยู่ในสังคมระลึกถึงเรื่องราวของบรรพชนที่ประกอบคุณความดีด้วยความภูมิใจ และเป็นแบบอย่างแก่อนุชน ในอินเดียมีวรรณกรรมประเภทกาวะหรือกาพย์สวดนิบุคคลสำคัญ ในประเทศเขมรมีวรรณกรรม “ลเบิกอังกอร์วัด” หรือเรื่องการสร้างนครวัด ส่วนวรรณกรรมขอพระเกียรติของไทยระยะแรกไม่มีแบบแผนแน่นอน การกล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของการบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นมีหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัยจากจารึกหลายหลัก ซึ่งเหมือนกับจารึกของเขมรที่เนื้อความบางตอนแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ต่อมาในสมัยอยุธยามีวรรณกรรมที่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในเชิงยกย่องได้แก่ โองการแช่งน้ำ แม้ไม่ได้มีจุดประสงค์จะขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์โดยตรงได้แต่แสดงพระบรมเดชานุภาพให้ประจักษ์ ส่วนงานประพันธ์ที่ผู้แต่งมีจุดประสงค์ขอพระเกียรติโดยตรงเรื่องแรก คือ โคลงยวนพ่าย เนื้อเรื่องสรรเสริญสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีชัยชนะต่อพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ดันฉบับตัวเขียนเรียกหนังสือเล่มนี้ว่า โคลงขอพระเกียรติพระเจ้าช้างเผือก แต่งในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น เสาวนิต วิงวอน ได้อธิบายวรรณคดีขอพระเกียรติตั้งแต่สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2530) นอกจากนี้ได้ศึกษาองค์ประกอบของวรรณกรรม

ขอพระเกียรติ ซึ่งประกอบด้วย ประณามพจน์ คือ คำไหว้ครู เนื้อเรื่องกล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์ ราชธรรม อาทิ ทศพิธราชธรรม จักรพรรดิวัตร ราชสังคหวัดดู พรหมวิหารและกุศลธรรม คือ ธรรมต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจตามหน้าที่พระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าชีวิต ธรรมราชา และพระมหากษัตริย์ รวมทั้งพรรณนาถึงพระราชกรณียกิจ ด้านต่างๆ เช่น ด้านการปกครอง ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านการศึกษา ด้านการศาสนา ด้านการทหาร เป็นต้น ตลอดจนกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองในรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ ตอนท้ายบทประพันธ์ ผู้แต่งจะสรุปจบเรื่อง เช่น ถวายพระพรพระมหากษัตริย์ ระบุรายละเอียดของผู้ประพันธ์ วัน เดือน ปีที่ประพันธ์ วาระที่ประพันธ์

ส่วนภาษาในวรรณกรรมขอพระเกียรติ เสาวณิต วิงวอน ได้ศึกษาการใช้คำ ผลการวิจัยพบว่า มีการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ คำเหล่านี้มีความหมายต่างๆ กันบ่งถึงหน้าที่และ พระคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ได้แก่ คำเรียกที่แสดงหน้าที่ซึ่งมีหลายประการได้แก่ หน้าที่ในการรบ หน้าที่คุ้มครองแผ่นดิน หน้าที่คุ้มครองคน หน้าที่ประมุขของกลุ่ม และหน้าที่รักษาปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังปรากฏคำเรียกที่แสดงพระคุณ สมบัติด้านต่างๆ เช่น ทรงชัย หมายถึง ผู้มีชัยชนะ จอมปราชญ์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ซึ่งฉลาด คำเรียกที่แสดงถึงพระราชทรัพย์ เช่น เจ้าช้าง หมายถึง ผู้มีช้าง คำเรียกที่แสดงว่าเป็นตัวแทนสิ่งที่เคารพได้แก่ คำเรียกแสดงความเป็นหัวหน้าครอบครัว คำเรียกแสดงความเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ เสาวณิต วิงวอน ได้ศึกษาคำศัพท์โบราณ คำราชาศัพท์ คำภาษาอังกฤษ การเปลี่ยนแปลงรูปคำ การเล่นคำและสัมผัส การสร้างประโยค ไวยากรณ์ ซึ่งพบทั้งพรรณนาโวหารและโวหารเปรียบเทียบ

ในงานวิจัยเรื่องนี้ เสาวณิต วิงวอน ได้ศึกษาวิวัฒนาการของวรรณกรรม ขอพระเกียรติในด้านคำประพันธ์ เนื้อหา และแนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ได้แก่ ฐานะพระมหากษัตริย์ พระราชกรณียกิจ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง และพระบารมี นอกจากนี้ ยังได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมขอพระเกียรติกับ ประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ พิจารณาจากข้อมูลที่ใช้แต่งวรรณกรรมขอพระเกียรติเป็นข้อมูลประเภท ประสบการณ์จริง เช่น เหตุการณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เหตุการณ์ในรัชสมัย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เหตุการณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ส่วนใช้ข้อมูลจากเอกสารในการแต่งได้แก่ ลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กษัตริยานุสรณ์ และมหาธีรราชเจ้าราชสคูติ ผู้วิจัยได้ศึกษาคุณค่าของวรรณกรรมขอพระเกียรติ ทั้งในด้านคุณค่าทางวรรณคดี คุณค่าทางประวัติศาสตร์และสังคมวิทยา ที่สำคัญวรรณกรรม

ขอพระเกียรติสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยมองสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างมีคุณค่า สิ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงพระเกษมสำราญ คือ ความสงบของประเทศชาติและความสุขของประชาชน แม้แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จะเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตาม แต่พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยตลอดมา และตลอดไป

1.2 ตำรา เรื่องวรรณคดีขอพระเกียรติของ ยูพร แสงทักษิณ (2537) ผู้เขียนใช้คำเรียกวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติว่า “วรรณคดีขอพระเกียรติ” หมายถึง วรรณคดีสรรเสริญพระเกียรติเฉลิมพระเกียรติและเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้นโดยนำวรรณคดีขอพระเกียรติทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ถึงรัชกาลปัจจุบันมาศึกษา และคัดเฉพาะเรื่องที่เหมาะสมมา เรียบเรียงไว้ในตำราเล่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงพระราชกรณียกิจขององค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์และได้เห็นภาพรวมและวิจักษณ์คุณค่าของวรรณคดีขอพระเกียรติ (ยูพร แสงทักษิณ, 2537: คำนำ) ผู้เขียนนำเสนอเนื้อหาทั้งหมด 4 บทได้แก่ บทนำ ผู้เขียนนำเสนอให้เห็นว่าประเทศไทยมีวรรณคดีขอพระเกียรติมากมายต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี จนสมัยรัตนโกสินทร์ สะท้อนให้เห็นความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองประเทศ กับประชาชนให้เห็นพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ และเป็นบันทึกเหตุการณ์ทุกด้านของชาติบ้านเมืองไว้อย่างชัดเจนอันเป็นผลมาจากการปกครองของพระมหากษัตริย์ อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนนำเสนอคือ วรรณคดีขอพระเกียรติแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียด้านหนึ่งที่ปรากฏในประเทศไทย ด้วยเหตุที่ชนบหรือแบบแผนและเนื้อหาในวรรณคดีขอพระเกียรติชี้ชัดว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงมีฐานะเทวราชา ตามคติลัทธิเทวราชซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อย่างไรก็ตามคติลัทธินี้ประเทศไทยมิได้รับโดยตรงมาจากอินเดียแต่ได้รับผ่านมาทางชวา (อินโดนีเซีย) และเขมร ซึ่งรับอิทธิพลทางอารยธรรมและวัฒนธรรมมาจากอินเดียโบราณโดยตรง

ส่วนในบทที่ 2 ผู้เขียนเสนอเกี่ยวกับวิวัฒนาการของวรรณคดีขอพระเกียรติ พิจารณาวรรณคดีตั้งแต่สมัยสุโขทัยได้แก่ ศิลจารึกของพ่อขุนรามคำแหง และศิลจารึกที่ขอพระเกียรติ พระยาไทย วรรณคดีขอพระเกียรติสมัยอยุธยาตอนต้นได้แก่ เรื่องลิลิตยวนพ่าย สมัยอยุธยาตอนกลางได้แก่ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยอยุธยาตอนปลายได้แก่ โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ สมัยกรุงธนบุรีได้แก่ โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ผู้เขียนพิจารณาตามรัชสมัยแห่งพระมหากษัตริย์ อาทิ สมัยรัชกาลที่ 1

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้แก่ โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้แก่ เรื่อง โคลงขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และโคลงคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สมัยรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวรรณคดีขอพระเกียรติที่สำคัญเกิดขึ้น 3 เรื่องได้แก่ โคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษก ลัปสมราชมหากักรังสรรค์ โคลงลิขิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์ และกาพย์เห่เรือ เป็นต้น ยุพร แสงทักษิณ ได้พิจารณาวิเคราะห์วรรณคดีขอพระเกียรติดังกล่าวในด้านเนื้อหา และรูปแบบ ได้แก่ ลักษณะคำประพันธ์และภาษา รวมทั้งวิธีการเสนอเรื่องราวและการดำเนินเรื่อง

ในบทที่ 3 ยุพร แสงทักษิณ ได้พิจารณาวิเคราะห์คุณค่าของวรรณคดีขอพระเกียรติ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านพระบุคลิภาพของพระมหากษัตริย์ไทย ที่ปรากฏในวรรณคดีขอพระเกียรติ อาทิ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีพระราชจริยวัตรตรงดงาม ทรงปฏิบัติต่อพระราชบิดามารดาด้วยความกตัญญู ทรงเป็นครูสั่งสอนให้ชาวไทยรู้ธรรม และที่สำคัญทรงรักความเป็นไทย หรือความเป็นอิสระ พระบุคลิภาพของพระยาไทย เป็นพระมหากษัตริย์นักปราชญ์ และฝ่าฝืนทางพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาพระบุคลิภาพกล้าหาญ เข้มแข็ง ทรงพระปรีชาสามารถด้านการสงคราม ส่วนพระบุคลิภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ที่ปรากฏในลิลิตยวนพ่าย คือ ทรงพระราชบรมเดชานุภาพ พระบุญญาบารมีและพระราชกฤษฎาธิการยากที่จะหาพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเทียบได้ ความเป็นสมมุติเทพหรือเทวราชาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเด่นชัดที่สุด พระบุคลิภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์นักรบที่ทรงพระบรมเดชานุภาพ และทรงพระปรีชาสามารถ ทรงเป็นพระพุทธศาสนิกชนยึดมั่นในพระพุทธศาสนา พระบุคลิภาพของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงไว้ซึ่งลักษณะของพระมหากษัตริย์ผู้มีพระบุญญาบารมีอันสูงยิ่ง เป็นต้น นอกจากนี้พระบุคลิภาพของพระมหากษัตริย์ไทยแล้ว ยุพร แสงทักษิณ ยังนำเสนอด้านประวัติศาสตร์และพงสาวดาร ทั้งนี้ เสนอทัศนะไว้ว่าวรรณคดีขอพระเกียรติมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วรรณคดีขอพระเกียรติแยกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นเรื่องที่กวีที่เกิดร่วมสมัยกับพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ได้สรรเสริญพระเกียรติ กวีบันทึกประสบการณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตร และพระบุคลิภาพ ไว้ในวรรณคดีขอพระเกียรติ ข้อบันทึกดังกล่าว คือ ที่มาแห่งประวัติศาสตร์และพงสาวดาร ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ประวัติศาสตร์ และพงสาวดารเป็นแหล่งข้อมูลของวรรณคดีขอพระเกียรติ กล่าวคือ กวีมิได้เกิดร่วมสมัยกับพระมหากษัตริย์พระองค์ที่สรรเสริญ ย่อมต้องศึกษาข้อมูลจากประวัติศาสตร์และพงสาวดาร

มาแต่ง ทศนะในประเด็นนี้สอดคล้องกับทศนะของ เสาวณิต วิงวอน (2530: 394-548) เสนอทศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมขอพระเกียรติกับประวัติศาสตร์ ข้อมูลที่ได้แต่งวรรณกรรมขอพระเกียรติเป็นข้อมูลประเภทประสบการณ์จริง และข้อมูลจากเอกสาร ในส่วนนี้ผู้อ่านวรรณคดีขอพระเกียรติจะได้รับคุณค่าด้านการปกครองและการต่างประเทศ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการ ด้านสภาพบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของประชาชน และด้านเหตุการณ์ทั่วไป คุณค่าของวรรณคดีขอพระเกียรติอีกด้านหนึ่งที่สำคัญ คือ คุณค่าด้านวรรณศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสรรหากลวิธีต่างๆ มาใช้ เช่น การสรรคำที่งามทั้งรูป เสียง และความหมาย การเล่นคำ การใช้กลบทและกระบวน การใช้โวหารเปรียบเทียบ เช่น อุปมา อุปลักษ์ณ์ อติพจน์ บุคลาธิษฐาน หากพิจารณาวรรณคดีขอพระเกียรติตามรสแห่งวรรณคดี 9 รส คือ สิ่งการ หัสสะ กรุณา รุทระ วีระ ภยานกะ วิภังษา อัปภูตะ สันตะ พบว่า วรรณคดีขอพระเกียรติส่วนใหญ่พบวีรรส หรือรสกล้าหาญเด่นที่สุด

ส่วนบทที่ 4 ผู้เขียนสรุปไว้ว่าจากการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีขอพระเกียรติตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวน 57 เรื่อง สะท้อนให้เห็นว่าวรรณคดีขอพระเกียรติเป็นศิลปะที่แสดงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยได้ชัดเจนที่สุด แสดงความเป็นชาติที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและศูนย์รวมจิตใจ กวีถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกที่มีต่อพระมหากษัตริย์ด้วยความยกย่องเทิดทูนต่อองค์พระมหากษัตริย์ หากกวีมีความสามารถในเชิงวรรณศิลป์ ยิ่งทำให้วรรณคดีขอพระเกียรติเด่นมากยิ่งขึ้น ในส่วนของภาคผนวก ผู้เขียนได้ทำสังเขปเนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ และยกตัวอย่างข้อความบางตอนของวรรณคดีขอพระเกียรติ 57 เรื่อง ที่ผู้เขียนนำมาศึกษาเชิงวิเคราะห์

จากการศึกษาผลงานวิชาการเกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 2 เล่มดังกล่าว เล่มแรก “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมขอพระเกียรติ” ของ เสาวณิต วิงวอน เป็นวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตส่วนเล่มที่สอง “วรรณคดีขอพระเกียรติ” ของ ยุพร แสงทักษิณ ซึ่งเป็นตำราวิชาการ การนำเสนอความรู้จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณคดีขอพระเกียรติ ทำให้ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ภาพรวมของ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติได้แก่ ความหมาย จุดประสงค์ องค์กรประกอบ เนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ การใช้ภาษา คุณค่า ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติกับประวัติศาสตร์ และสังคม รวมทั้งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ตลอดจนวิวัฒนาการของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

2.1 การศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะเรื่อง

เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ลักษณะเด่น หรือลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

2.1.1 ลิลิตยวนพ่าย หรือยวนพ่ายโคลงฉันท์

ในส่วนวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่อง ลิลิตยวนพ่ายหรือยวนพ่ายโคลงฉันท์นั้น คมทวน คันธนู (2541: 36-41) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์และแสดงทัศนะไว้สรุปได้ว่า วรรณคดีเรื่องลิลิตยวนพ่ายทำให้เกิดปัจจัยใหม่ในวรรณคดีไทย คือ เป็นประกาศเกียรติศักดิ์แห่งกวีกรุงศรีอยุธยาว่ามีวรรณกรรมโคลงสี่ฉันท์ที่เลียบคมกว่าโคลงฉันท์สี่สุภาพของล้านนา เชิดชูเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่ามีพระบรมเดชานุภาพเหนือกว่าพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ยกย่องวีรสงครามของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเพื่อเป็นวิถีศึกแห่งกษัตริย์ต่อมา และยังสร้างสรรค์ให้อลังการกว่ากษัตริย์ในอดีต และที่สำคัญชี้ชัดว่าระบบการปกครองศักดินาเป็นหลักฐานจากลัทธิเทวราชได้เป็นหนึ่งเดียว ส่วนข้อสังเกตด้านวรรณลักษณะได้เสนอทัศนะว่ากวีบรรจงใช้ถ้อยคำยกยอกษัตริย์ฝ่ายตนเองอย่างมากขณะเดียวกันก็กล่าวร้ายฝ่ายตรงข้าม กวีบรรจงใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบกับลิกลิ้น อีกทั้งบรรจงให้ฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัดพิถีพิถัน กวีจึงใจแต่งถวายเป็นราชพลีแด่พระมหากษัตริย์ของตนโดยเฉพาะและเป็นต้นเค้าให้กวียุคหลังยึดเป็นธรรมเนียมของกวีราชสำนัก ส่วนที่ปรากฏคำศัพท์ยากเป็นเพราะกวีจึงใจใช้ศัพท์บาลี สันสกฤตมาก ส่วนคำไทยแท้ คำภาษาเขมรมีไม่มาก

ผลงานทางวิชาการอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติยวนพ่ายโคลงฉันท์ คือ “ตำราการศึกษายวนพ่ายโคลงฉันท์” ของ ประทีป ชุมพล (2542) ได้ศึกษายวนพ่ายโคลงฉันท์ในทุกมิติอย่างละเอียด เริ่มจากให้ข้อมูลลักษณะคำประพันธ์ จุดประสงค์ของกวีที่ประพันธ์ยวนพ่ายโคลงฉันท์เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านพระชาติกำเนิด พระบรมเดชานุภาพ พระกฤษฎาธิการ พระปรีชาญาณ พระราชจริยวัตร และพระราชกรณียกิจในภาพรวมเป็นเทวราชา ธรรมราชา รวมทั้งความเป็นพุทธราชา เทวราชาสะท้อน

ภาพการปกครองสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างชัดเจน ต่อจากนั้นเป็นสังเขปเนื้อเรื่องในขุนพ่ายโคลงฉันท์ นอกจากนี้ ประทีป ชุมพล ได้วิเคราะห์และแสดงทัศนะต่อขุนพ่ายโคลงฉันท์ในมิติต่างๆ อาทิ ขุนพ่ายโคลงฉันท์ในฐานะวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะให้เกิดความชื่นชมในวีรกรรม หรือความอัศจรรย์ในบุญญาธิการของวีรบุรุษ ภาวะที่ผู้แต่งต้องการแสดง คือ ความอุตสาหะในวีรกรรม หรือความนำพิสงของคุณลักษณะของวีรบุรุษในสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ ออกศึกเอง ขุนพ่ายโคลงฉันท์กับการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านพระชาติกำเนิด พระรูปสมบัติ พระปัญญา พระปรีชาสามารถและบุญบารมี เป็นต้น อีกมุมมองหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่ง ประทีป ชุมพล (2542: 176-190) นำเสนอไว้ คือ ความเป็นมาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และล้านนา และเชื่อมโยงมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งในลักษณะรูปแบบการปกครองตามบริบทของสังคมไทย และคติความเชื่อตามคติแห่งศาสนา รวมทั้งลัทธิเทวราชาอันเป็นที่มาแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

มีงานวิจัยเช่นนี้จำนวนมาก อาทิ “การใช้คำเรียก และความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขุนพ่ายโคลงฉันท์” ของ อัครวิทย์ เรืองรอง (2542: 21-29) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขุนพ่ายโคลงฉันท์ซึ่งหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วยมีแนวคิดที่ว่าการศึกษาภาษาในฐานะเครื่องแสดงความคิดและอารมณ์ ผู้เขียนตั้งสมมุติฐานไว้ว่า การใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์เพื่อสื่ออารมณ์และความคิดในด้านเชิดชู สดุดีบุญบารมี และพระคุณสมบัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผ่านวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติขุนพ่ายโคลงฉันท์ ผลการศึกษาพบว่า กวีใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์เพื่อสื่อความหมายถึงพระคุณสมบัติ และหน้าที่ต่างๆ ของกษัตริย์ทั้งสิ้น 12 ลักษณะ อาทิ การใช้คำเรียกเพื่อบ่งบอกหน้าที่ในการรบ ปราบปราม ภาวะกษัตริย์ ทรราช, เพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นประมุขของกลุ่มชน ปราบปรามว่า ไทธิเบศร จอมราช ปิ่นเกล้า, เพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองแผ่นดิน ปราบปรามว่า เจ้าหล้า ปิ่นภูบาล จอมโลกย์, เพื่อบ่งบอกหน้าที่คุ้มครองคน ปราบปรามว่า จอมปราบ, เพื่อบ่งบอกหน้าที่ผู้รักษารธรรมและปฏิบัติธรรม ปราบปรามว่า พระทรงธรรม ธรรมิกร, เพื่อแสดงว่าเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ปราบปรามว่า สรรเพชญ์ สรรเพชญ์โพธิ์เกล้า เป็นต้น ส่วนในเรื่องความเปรียบผู้เขียนพบว่ากวีใช้ความเปรียบ 3 ประเภท คือ อุปมา อุปลักษณ์ และอดิพจน์ อาทิ ความเปรียบอุปมา เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับเทพเจ้าสำคัญของพราหมณ์ เปรียบกับพระพุทธเจ้า หรือตัวแทนความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เปรียบกับตัวละครในวรรณคดี ส่วนความเปรียบอุปลักษณ์เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้า ปราบปรามว่า ศรีสรรเพชญ์ และความเปรียบอดิพจน์ อาทิ เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีฤทธิ์นาภยิ่งกว่าพระอิศวร ทรงพระเกียรติจรรยายิ่งกว่าพระพรหม

ทรงมีบุญบารมีดับทุกข์ได้ทั้ง 4 ทวีปทำให้ทั้ง 4 ทวีปสงบสุข เป็นต้น จากผลงานวิชาการดังกล่าว เน้นการศึกษาสื่อความคิดความรู้ลึกของผู้ประพันธ์ที่มีต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งนี้ ได้ถ่ายทอดผ่านคำเรียกกษัตริย์ และความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่อง ขุนพ่ายโคลงฉัน

2.1.2 วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์เฉพาะบางพระองค์ทั้งของไทย และของชาติอื่น

ดังผลงานต่อไปนี้ ชูศักดิ์ สุกรนันท์ (2544-2545) ธงชัย คิชโส (2547) กาญจนา ธรรมเมธี (2518) สุภาณี พัดทอง (2541) มหาสีลา วีระวง (2538) สุจิตต์ วงษ์เทพ (2538) ประคอง นิมมานเหมินท์ (2538) เสาวณิต วิงวอน (2538) วิโรจน์ ตั้งวาณิชย์ (2538) ลิขิตา พินิจภูวล (2538) และกุสุมา รัชมณี (2538)

จากผลงานวิชาการทั้งสามเรื่องข้างต้นเน้นการศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่องแรก และเป็นวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติร้อยกรองต้นแบบของไทย

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก จากวารสารและนิตยสาร” ของ ชูศักดิ์ สุกรนันท์ (2544-2545: 1-23) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในพระราชพิธีกาญจนาภิเษกจากวารสารและนิตยสารในด้านรูปแบบ ลักษณะการแต่ง แนวนิยมในการแต่ง ทักษะของผู้แต่งที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเนื้อหาและกลวิธีแต่ง ทั้งนี้ ศึกษาจากบทร้อยกรอง 94 เรื่อง ตีพิมพ์ในนิตยสารและวารสารปี พ.ศ. 2538-2540 ผลการศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์แต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ทุกประเภท พบรูปแบบคำประพันธ์แบบผสม อีกทั้งมีการสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนไปจากธรรมเนียมการแต่งแบบดั้งเดิมบ้าง นิยมแต่งคำประพันธ์ประเภทกลอนมากที่สุด นอกจากนี้ พบว่าผู้แต่งนำฉันทลักษณ์ที่มีลีลาารุนแรงมาใช้แต่งบทเฉลิมพระเกียรติด้วย ทำให้มีบรรยากาศที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ นำอิทธิตังฉันท ซึ่งปกติใช้แต่งเนื้อความที่มีลีลาอารมณ์รุนแรง เช่น บทโกรธ แต่ผู้แต่งนำมาใช้ในเนื้อความเฉลิมพระเกียรติซึ่งเดิมนิยมใช้ฉันทที่มีลีลาสง่างามมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ในด้านทักษะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์นั้น พบว่า ผู้ประพันธ์มีความจงรักภักดีเทิดทูนพระมหากษัตริย์ไว้สูงส่ง กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ทรงเป็นนักปราชญ์ นักปกครอง

ด้วยทศพิธราชธรรม มีความสูงส่งเป็นสมมติเทพ ประชาชนยกย่องเป็นพ่อแห่งชาติ มีความ
ประเสริฐสมเป็นมหाराชของชาติ ส่วนด้านเนื้อหา ส่วนใหญ่พบเนื้อหาการเกิดพระเกียรติโดยให้
ความสำคัญระดับโลก การเกิดพระเกียรติเป็นมหाराช เนื้อหาเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่กล่าวถึง
มากที่สุด คือ พระราชกรณียกิจด้านการปกครอง เนื้อหาเกี่ยวกับการถวายพระพร พบว่า ผลงาน
ทุกบทเมื่อจบเนื้อหาสาระต้องต่อด้วยการถวายพระพร ซึ่งส่วนมากพบแบบดั้งเดิมตาม ขนบ คือ
ถวายพระพรให้ “ทรงพระเจริญ” ส่วนด้านกลวิธีแต่ง ผู้แต่งเลือกรูปแบบประเภทกลอนมากที่สุด
ทำให้มีบรรยากาศสดชองว่างระหว่างเทวราชกับไพร่ฟ้าประชาชน รองลงมา เลือกคำประพันธ์
ประเภทฉันทสำหรับสื่อความที่มีบรรยากาศสูงส่งสง่างาม ชลึง และศกดิ์สิทธิ์

งานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะเรื่อง เช่นเดียวกับ
ของ ชูศักดิ์ สุกรนันท์ คือ งานวิจัย “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช” ของ ธงชัย ดิษโส (2547) มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา
วิเคราะห์รูปแบบ เนื้อหา และศิลปะการใช้ภาษา รวมทั้งลักษณะของจารัตินิยมและการสืบทอด
ลักษณะดังกล่าวจากวรรณกรรมในอดีต ตลอดจนศึกษาลักษณะการปรับเปลี่ยนของวรรณกรรม
ร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติด้วย ทั้งนี้ ธงชัย ดิษโส ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม 19 เรื่อง
ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบ เนื้อหา และศิลปะการใช้ภาษา ลักษณะส่วนใหญ่สอดคล้องและส่งเสริม
จุดประสงค์หลักในการแต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติ กล่าวคือ การสดุดีพระเกียรติคุณ
ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่งผลให้ผู้อ่านเกิดความสำนึก ซาบซึ้ง และประทับใจใน
พระเกียรติคุณของพระองค์ รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อสังคมไทย
ส่วนการสืบทอดจารัตินิยมของการแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินั้น พบว่า ลักษณะส่วนใหญ่
ของวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติมุ่งสืบทอดจารัตินิยมทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา และศิลปะการใช้
ภาษาจากวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีตอย่างเคร่งครัด อย่างไรก็ตามมีการปรับเปลี่ยน
รูปแบบปรากฏชัด 2 ลักษณะได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบคำประพันธ์ด้วยการประดิษฐ์ฉันทลักษณ์
ชนิดใหม่ และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอสาระ 2 ตอน ตอนต้นเรื่องได้แก่ การกล่าวชม
ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง และตอนเนื้อเรื่องได้แก่ รูปแบบการนำเสนอแบบสนทนา รูปแบบ
ด้วยวิธีตั้งหัวข้อ รูปแบบการนำเสนอโดยใช้ภาพประกอบ และรูปแบบการนำเสนอโดยใช้เชิงอรรถ
ส่วนทางด้านเนื้อหานั้น ส่วนใหญ่เป็นการปรับเปลี่ยนในแง่ของการเพิ่มรายละเอียด และมุมมอง
ที่ต่างไปจากเดิม ส่วนการปรับเปลี่ยนศิลปะการใช้ภาษาได้แก่ การเลือกสรรใช้คำเรียกแทน
พระนามให้มีหลากหลายกว่าในอดีตและการใช้ภาพพจน์แบบอ้างอิงที่มุ่งให้ผู้อ่านได้มองเห็นภาพ
พระมหากษัตริย์คุณอันงดงามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน และมุ่งให้ผู้อ่านเกิด

กระแสความรักและหวงแหนชาติบ้านเมือง ชงชัย คิชโส สรุปลงไว้ว่า วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างการสืบทอดจารีตนิยมกับการปรับเปลี่ยน เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยและความนิยมในวงวรรณกรรมไทย ตลอดจนการเปลี่ยนแปลง

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก จากวารสารและนิตยสาร” ของ ชุติศักดิ์ สุกรนันท์ และ “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช” ของ ชงชัย คิชโส มีความสอดคล้องกันทั้งในด้านวัตถุประสงค์หลักของการศึกษา และผลการศึกษาวิจัย ทั้งนี้ มีแนวทางการศึกษาวิจัยสัมพันธ์สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)” ของ กาญจนา ธรรมเมธี (2518) มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติที่มาพัฒนาการด้านเนื้อหา รูปแบบ แนวการเขียน ประดิษฐ์กร คุณลักษณะ และคำศัพท์ที่กวีนำมาสรรเสริญพระมหากษัตริย์ สุนทรีภาพ และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า แรงบันดาลใจที่ทำให้กวีเขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินั้นเนื่องมาจากความศรัทธาอันเป็นผลของค่านิยม ความเชื่อ และความชื่นชมในพระจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ที่กวีสรรเสริญ กวีได้นำเนื้อเรื่องและรายละเอียดจากพงศาวดาร จากที่ได้พบเห็นและรับรู้เนื่องจากเป็นบุคคลร่วมสมัยกับพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น กวีลำดับเรื่องตามลำดับจนถึงจุดสุดยอด บางเรื่องเขียนแบบบันทึกเหตุการณ์ ดังนั้น วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติจึงมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ส่วนในการเฉลิมพระเกียรติกวีนำเสนอความเชื่อและค่านิยมของคนสมัยที่เกิดทุนพระมหากษัตริย์ในฐานะสมมติเทพ ซึ่งเป็นคติที่ไทยได้รับอิทธิพลจากขอม ดังนั้น คำศัพท์ที่ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์จึงมีชื่อเทพเจ้าของพราหมณ์ นอกจากนั้น กวียังคงยึดขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมในการแต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและมีประติสัมพันธ์ด้านฉันทลักษณ์ จุดมุ่งหมาย และแนวการเขียน อีกทั้งมีการเพิ่มเติมบทนิราศเข้าไปในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติด้วย

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจของงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นที่ผู้วิจัยได้นำมาพิจารณาประกอบการศึกษาในงานวิจัยเล่มนี้ คือ คำศัพท์ที่กวีใช้เรียกหรือใช้สรรเสริญพระมหากษัตริย์ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติจะมีคำหรือวลีที่ผู้แต่งเลือกสรรใช้เป็นคำเรียกแทนพระมหากษัตริย์จำนวนมาก ซึ่งคำหรือวลีเหล่านั้นมีความหมายแก่นเดียวกัน คือ สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ แต่มีความหมายย่อยที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ผู้แต่งต้องเลือกสรรคำที่มีความสูงส่งสมควรแก่พระเกียรติยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ อีกทั้งต้องมีความหลากหลายเพื่อให้ถ้อยคำ

ข้าพเจ้าจำเเน่ นอกจากนี้อีกคำเรียกแทนพระนามจะต้องทำให้เกิดจินตนาการ ให้อรรถรสและอารมณ์แก่ผู้อ่าน ตลอดจนเหมาะสมแก่เนื้อความในตอนนั้น ในงานวิจัยของ ธงชัย ดิษโส พบว่า ผู้แต่งเลือกสรรใช้คำเรียกแทนพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลายลักษณะ รายละเอียดดังกล่าวผู้วิจัยจะนำเสนอในหัวข้อกรอบความคิดความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยได้แนวทางการศึกษาจากงานวิจัยทั้งสามเรื่องดังกล่าวข้างต้น คือ ทักษะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ผู้ประพันธ์เขียนวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ และทักษะต่างๆ เหล่านั้น กวีได้ถ่ายทอดออกมาทางถ้อยคำภาษาที่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ซึ่งปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติโดยพิจารณาเฉพาะเจาะจงที่ประเภทของคำประพันธ์ อาทิ บทความเชิงวิเคราะห์เรื่อง “ภาพย์แห่งเรือฉลองสิริราชสมบัติ 60 ปี: ภาพย์แห่งเรือเฉลิมพระเกียรติ” ของ สุปานิ พัดทอง (2549) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพย์แห่งเรือนี้มีลักษณะของการสืบทอด ประสมประสานและปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์ ทั้งด้านรูปแบบเนื้อหา และกลวิธีการประพันธ์ มาจากภาพย์แห่งเรือเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร โดยเฉพาะในส่วน “ชมเรือกระบวน” ซึ่งแฝงนัยแห่งการขอพระเกียรติอย่างแนบเนียน และสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม กลวิธีการขอพระเกียรติที่กวีใช้ได้แก่ การขอพระเกียรติโดยตรงด้วยบท “สรรเสริญพระบารมี” และการขอพระเกียรติโดยนัยด้วยบท “ชมเรือกระบวน” และบท “ชมเมือง” กวีนำเสนอเนื้อหาอย่างมีแบบแผนขั้นตอนเกี่ยวร้อยกันเป็นเอกภาพ โดดเด่นด้วยการบรรยายและกระบวนพรรณนา สื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึก และความปรารถนาอันเนื่องมาจากความรักภักดี โดยมุ่งเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กวีสรรใช้ถ้อยคำประณีต ไพเราะ เหมาะสม ทั้งเสียงและความหมายประกอบกับการใช้โวหารภาพพจน์ ก่อให้เกิดจินตจากภาพประทับใจอันเนื่องด้วยพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกิดเป็นภาพย์แห่งเรือขอพระเกียรติอันกล่าวได้ว่าเป็นองค์รวมแห่งปัญญาและพลวัต

ผลงานทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติดังกล่าวข้างต้นเป็นการศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของไทย เทิดพระเกียรติองค์พระมหากษัตริย์ไทย นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของชาติอื่นซึ่งเทิดพระเกียรติผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ของชาตินั้น อาทิ ข้อเขียนเชิงวิเคราะห์เรื่อง ท้าวสุ่ง ท้าวเจือง ของมหาสิลา วีระวงษ์ (2538: 97-116) เรื่องท้าวสุ่งหรือท้าวเจืองเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ให้ข้อมูลสำคัญทางสังคมโบราณของลาว และเป็นวรรณคดีมรดกล้ำค่าของลาว แต่งเป็นภาพย์วิหุมาลี

ในภาษาบาลี นอกจากฉบับคำกลอนแล้วยังมีฉบับเป็นสำนวนแปลร้อยแก้ว คือ แปลจากภาษาบาลี คำต่อคำ นอกจากนี้ มหาสิลา วีระวงษ์ ได้กล่าวถึงที่มาการค้นพบเรื่องท้าวสุง-ท้าวเจือง เขาได้พบวรรณคดีคำกลอนนี้ ต้นฉบับใบลานเขียนด้วยอักษรลาวที่หอสมุดแห่งชาติ ประเทศไทย ใน ค.ศ. 1942 ครั้งแรกฉบับเขียนเป็นอักษรไทยในสมุดข่อย เห็นว่าหนังสือผู้นี้เป็นวรรณคดีชั้นเลิศ ของลาวที่ได้สูญหายไปจากแผ่นดินล้านช้าง จึงถอดความและนำเสนอต่อสมเด็จพระมหาวิรวัศ สันจนายกประเทศไทยในเวลานั้น เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ และในปี ค.ศ. 1943 เรื่องท้าวสุงท้าวเจือง ได้พิมพ์ครั้งแรกเป็นอักษรไทยในโอกาสงานปลงศพพระเถระผู้ใหญ่ผู้หนึ่งที่เมืองอุบลราชธานี ต้นฉบับในหอสมุดแห่งชาติ คือ ฉบับอักษรไทย และอักษรลาวนั้น มีข้อความบางตอนขัดแย้งกันอยู่ ต่อมาผู้เขียนได้พบหนังสือพื้นท้าวสุงหรือท้าวเจืองเดิมอีกฉบับหนึ่งในผู้สมุดของกระทรวงธรรมการที่เวียงจันทน์ ฉบับนี้เป็นตัวอักษรธรรม เขียนใส่ใบลาน เรียกว่า ลำเจือง หรือพื้นท้าวเจือง เป็นสำนวนแปลออกเป็นคำร้อยแก้ว คือ แปลจากภาษาบาลีโดยแปลเป็นแต่ละคำหรือแต่ละประโยค นอกจากนี้ มหาสิลา วีระวงษ์ ได้เล่าสังเขปเรื่องท้าวสุง-ท้าวเจือง ว่า ท้าวสุง-ท้าวเจือง เป็นลูกของขุนจอมธรรม เจ้าเมืองสวนตาล หรือเมืองนาคอง (เมืองเชียงรายของไทยในปัจจุบัน) เมื่อเกิดได้ 3 ปี มีคนเผ่าพางดำ นาคาบ และฆ้องเงินคู่หนึ่งมาถวาย ต่อมาผู้ผู้นำช้างเผือกตัวหนึ่งมาถวายเรียกชื่อว่า ช้างเผือก พานคำ ขุนจอมธรรมถึงแก่กรรม ท้าวเจืองผู้พี่ได้เป็นเจ้าครองนครแทนพ่อ ท้าวสุงให้เป็นอุปราช ต่อจากนั้นผู้เขียนได้กล่าวถึงวีรกรรมของท้าวสุงในการช่วยท้าวซิมด้านกำลังทัพของท้าวเองกา ท้าวสุงยกพลเข้าตีเชียงบานเข้ายึดเมืองปะกั้น และจัดการให้เสนาอำมาตย์ของตนได้ครอบครองที่ดินในเขตเชียงขวัญ ตั้งอำเภอเป็นเจ้าปกครองเมืองปะกั้น ส่วนท้าวสุงครองเมืองเงินยางนาน 17 ปี มีลูกชายกับนางจ้อม 1 คน คือ ท้าวคำรุ่ง ต่อจากนั้นกล่าวถึงการสู้รบระหว่างท้าวสุงกับพระยาฟ้าฮ่าวันและแสนล่อผู้รุกราน ในที่สุดท้าวสุงถูกแสนล่อฟันเสียชีวิต วิญญาณของท้าวสุงไปเกิดอยู่ในเมืองพรหม พระอินทร์อาบนำทิพย์ให้รูปโฉมงดงาม และจัดกองทัพพิณบุชาการรบยกทัพไปเมืองเถรระหว่างทางก็มีเจ้าเมืองต่างๆ ของเมืองเถรมาบไหว้ ในที่สุดท้าวสุงได้ครองเมืองสรวงของพระอินทร์ ฝ่ายทางโลกมนุษย์ท้าวเจืองได้ยกกำลังจากเมืองเงินยางไปรบพระยาฟ้าฮ่าวัน ในที่สุดพระยาฟ้าฮ่าวันตาย กองทัพเมืองเงินยางยึดเมืองคูมวาทของพระยาฟ้าฮ่าวันได้

นอกจากนี้ มหาสิลา วีระวงษ์ ได้อธิบายคำกลอนท้าวสุง-ท้าวเจือง เป็นคำกลอนที่ถูกต้องตามระเบียบคำกาพย์วิหังมาลีในภาษาบาลี นอกจากนั้น ยังมีโคลง 4 สุภาพ ซึ่งนิยมแพร่หลายในอาณาจักรสยาม สมัยสมเด็จพระนารายณ์ และอาณาจักรล้านนา (เชียงใหม่) ตรงกับสมัยพระเจ้าสุริยวงศาแห่งอาณาจักรเวียงจันทน์ ส่วนภาษาในคำกลอนเรื่องท้าวสุง ท้าวเจือง เป็นภาษาลาวทางภาคเหนือ อีกทั้งยังมีภาษาบาลีโดยเฉพาะคำภาษาสันสกฤต ปรากฏมาก

ชนบประเพณีที่ปรากฏคือ การถือผีดำ ผีเถน การเลี้ยงทวยทึ่งหม่องใส่หน้ากลอง ใช้กลองมโหระทึก ผู้เขียนสันนิษฐานว่าหนังสือท้าวสุง ท้าวเจือง คงจะเป็นนักปราชญ์ทางภาคเหนือ เป็นผู้แต่ง ได้แบบอย่างการแต่งกาย วิชาภูมิ จากคัมภีร์ กายศาสตร์วิลาสินี ซึ่งนิยมแต่งในสมัยพระเจ้าวิสุทธิราช เจ้าครองนครเชียงใหม่ (หลวงพระบาง)

นอกจากมหาสิลา วีระวง ได้ศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่องท้าวสุง ท้าวเจือง แล้วดวงเดือน บุนยวง ได้ศึกษาแนวคิดและอุดมคติทางการเมืองในมหากาพย์ท้าวสุง ท้าวเจือง เขียนเป็นภาษาลาว และชาย โพธิ์สีดา แปลเป็นภาษาไทย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2538: 183-197) ผู้เขียนกล่าวถึงมหากาพย์ท้าวสุงหรือท้าวเจือง ฉบับที่นำมาศึกษาเป็นบทประพันธ์ที่เขียนเป็นบทกวี แบบต่างๆ ยาวประมาณ 5,000 กว่าบาท แต่งโดยท่านมหาสิลา วีระวงส์ จัดพิมพ์โดยสถาบันค้นคว้า ศิลปะและวรรณคดี คณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคมแห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) เมื่อปี ค.ศ. 1988 สันนิษฐานว่ามหากาพย์นี้แต่งขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 14-16 โดยนักกวี ล้านช้าง เนื้อหาอิงประวัติศาสตร์ของภาคพื้นนี้ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-12 เรื่องราวสรรเสริญ วีรกรรมและบุญบารมีของกษัตริย์ซึ่งแผ่อำนาจปกครองดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนเหนืออย่างสงบสุข ยาวนาน ประเภทวีในเรื่องท้าวสุงท้าวเจืองได้แก่ กลอนวิษณุมาลี หรือกลอนสายฟ้า โคลงห้าหรือ วิษณุมาลีคั่น และโคลงสุภาพ หรือมหาสินธุมาลี เนื้อหาสำคัญที่ ดวงเดือน บุนยวง ได้นำเสนอไว้ ในการศึกษาค้นคว้า คือ การศึกษาเปรียบเทียบอุดมคติทางแนวคิดทางการเมืองในมหากาพย์ท้าว สุงท้าวเจืองกับตำนานพงสาวดารท้องถิ่น ในประเด็นการจำแนกความสัมพันธ์ระหว่างนครรัฐต่างๆ ผู้นำในอุดมคติของชาวพื้นเมืองก่อนการรับเอาปรัชญาของพราหมณ์และของพุทธเข้ามาปฏิบัติ หน้าที่หรือบทบาทของผู้นำในยุคประวัติศาสตร์ที่สมมติว่าเป็นยุคสมัยที่นักกวีถ่ายทอดเป็นตัวอักษร ไว้เนื้อหาดังกล่าวจะอธิบายถึงสิทธิในการสืบทอดราชบัลลังก์ของวงศ์กษัตริย์ อำนาจหรือบารมีของ กษัตริย์ในสมัยโบราณ และเพิ่มข้อมูลให้การศึกษาด้านสังคมประวัติศาสตร์ก่อนที่อิทธิพลของอินเดีย จะแพร่เข้ามา

หากนำผลงานทางวิชาการทั้งสองเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติของวีรบุรุษ แห่งแม่น้ำโขง มาผูกโยงต่อกันจะได้เข้าใจวรรณคดีเรื่องดังกล่าวได้ แจ่มชัดทั้งในด้านที่มา เนื้อหา คำประพันธ์ ภาษาและวรรณศิลป์ ชนบประเพณี รวมทั้งภาพสังคม แห่งยุคสมัย ตลอดจนอุดมคติและแนวคิดทางการเมืองในมหากาพย์ดังกล่าว อย่างไรก็ตาม สุจิตต์ วงษ์เทศ (2538: 16-75) ได้ศึกษาและประมวลความรู้และความคิดของผู้รู้หลายท่านที่ได้ศึกษา แสดง ทัศนะและเสนอผลงานเกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ “ท้าวสุง ท้าวเจือง” ไว้ในแหล่งต่างๆ มานำเสนอไว้ในคำนำเสนอ: มหากาพย์ของอุษาคเนย์ ท้าวสุง ท้าวเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง สุจิตต์

วงษ์เทศ นำเสนอสาระไว้สรุปได้ว่า ท้าวสูง หรือขุนเจือง เป็นชื่อของ “วีรบุรุษทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนเผ่าพันธุ์สองฝั่งโขง” สูง คือ รุ่ง หมายถึง สว่าง สุกใส เจือง หรือเจื่อง หรือเจียง หมายถึง จอม, ยอดเยี่ยม เป็นเอก ยุคแรกเรื่องท้าวสูง ขุนเจือง เป็นคำบอกเล่าของผู้คนเผ่าพันธุ์ต่างๆ มาก่อน ต่อมาพวกตระกูลไทย-ลาว นำคำบอกเล่ามาเรียบเรียงแล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของ ร้อยแก้วกับร้อยกรอง ทำให้เรื่องราวดังกล่าวรับรู้แพร่หลาย และสำคัญทั้งในแง่วรรณคดีและประวัติศาสตร์ จิตร ภูมิศักดิ์ เห็นว่า โคลงเรื่องท้าวสูง หรือขุนเจือง เป็นวรรณคดีมหากาพย์ เพราะเป็นวรรณคดีที่เล่าเรื่องวีรบุรุษด้วยภาษาโบราณยิ่ง ส่วนวนที่ใกล้เคียงกับสำนวนในศิลาจารึกของสมัยสุโขทัย และสำนวนสมัยต้นอยุธยา ส่วน ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องมหากาพย์เรื่องท้าวบาเจือง: มหากาพย์ฝั่งโขง พบวรรณกรรมที่มีตัวละครเอกนามว่า เจือง มีทั้งในกลุ่มชนชาติไทและชนชาติอื่น พระยาอนุมานราชธนกล่าวถึงขุนเจืองว่ามีชื่อปรากฏอยู่ในคำประกาศเทศาในเวลายบวงสรวงประจำปี ณ ศาลเทพารักษ์หลักเมืองเชียงรายแต่โบราณเป็นลำดับองค์ที่ 8 ชื่อขุนเจืองฟ้าธรรมราช นอกจากนี้ สุจิตต์ วงษ์เทศ ยังประมวลทัศนะเกี่ยวกับเส้นทางที่มหากาพย์ท้าวสูง ได้รับการเผยแพร่ให้ชาวโลกได้รับรู้ และได้ศึกษาวรรณคดีล้านช้างเรื่องนี้ ประวัติชีวิตของท้าวสูง อาทิ ดำนานเชียงแสน และผู้เขียนตำนานเหล่านั้นมีมติต้องกันว่าขุนเจืองเป็นกษัตริย์ไทยสืบพระองค์มาจากพระเจ้าลาวจักราช ส่วนมหาสิลา วีรวงศ์ เห็นว่า ท้าวสูง หรือขุนเจืองเป็นกษัตริย์มอญหรือขอม จิตร ภูมิศักดิ์ มีความเห็นตรงข้ามกับมหาสิลาว่าท้าวสูงเป็นชาวเลียมหรือสยามในตระกูลไทย-ลาว แห่งลุ่มแม่น้ำกก ส่วนในประเด็นที่น้องแต่งงานกันเอง สุจิตต์ วงษ์เทศกล่าวอ้างข้อเขียนเรื่อง ท้าวสูง ท้าวเจือง โดย ดวงเดือน บุนยวง ซึ่งวิจัยเป็นภาษาลาวหัวข้อแนวคิดและอุดมคติในมหากาพย์ ท้าวสูง ท้าวเจือง: ศึกษาเปรียบเทียบกับตำนานท้องถิ่นของกลุ่มลาว-ไต ดวงเดือน บุนยวง สรุปประเด็นหนึ่งว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนครต่างๆ ในระยะเริ่มต้นของการขยายตัวของสังคมในภาคพื้นนี้ ชาวลาว-ไต นิยมแต่งงานระหว่างพี่น้องโดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นปกครอง ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญเพื่อเสริมอำนาจของฝ่ายปกครอง ข้อนี้ผลทำให้สถานะและบทบาทของผู้หญิงที่เป็นลูกสาวเจ้าเมือง สูงส่ง มีอำนาจ และมีสิทธิสืบราชบัลลังก์เท่ากับผู้ชาย สุจิตต์ วงษ์เทศ นำเสนอประเด็นขุนเจืองวีรบุรุษทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนเผ่าพันธุ์ โดยนำเสนอข้อมูลชาษาของขุนเจือง มีเชื้อสายต่างกันเท่ากับการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายประเด็นที่สุจิตต์นำเสนอไว้ อาทิ บรรพบุรุษท้าวสูงในโยนกแมนกับแกนศัตรูของท้าวสูง ห้ามอ่านหนังสือเจืองในวัด รากเหง้า โคลง-กลอน อยู่สองฝั่งโขงและความสัมพันธ์ของท้าวสูง กับพระร่วง และพระลอ จากวิธีการศึกษาเชิงวิเคราะห์และนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจซึ่งปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่อง ท้าวสูง ดังกล่าวนั้น ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องนี้ในหลากหลายมิติ ตามแต่ประเด็นที่ผู้เขียนตั้งข้อสังเกต และหาคำตอบในส่วนนั้น

นอกจากนี้ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2538: 10-22) ได้นำเสนอบทความเรื่อง “การสวดวิรกรรมในมหากาพย์เรื่องท้าวบาเจือง” มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ท้าวบาเจือง หรือ ขุนเจือง หรือพญาเจือง เป็นวีรกรรมในกลุ่มชนชาติไทหลายกลุ่มบริเวณแม่น้ำโขง มีเรื่องราวปรากฏในตำนานประจำถิ่น และวรรณกรรมร้อยแก้วและร้อยกรองในดินแดนชนชาติไทยหลายแห่งที่เสนอเรื่องราวของวีรบุรุษคนนี้ จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวที่ปรากฏจากหลายแหล่งสรุปได้ว่า ท้าวบาเจืองน่าจะมีชีวิตราวพุทธศตวรรษที่ 18 สืบเชื้อสายจากกษัตริย์วงศ์เงินยาง เมื่อพวกแกวเมืองปะก้นยกทัพมารุกรานเมืองเงินยางได้ไปช่วยปราบพวกแกวอย่างท้าวหาญ ได้อภิเษกสมรสกับธิดาของกษัตริย์เมืองเงินยาง และได้ขึ้นเป็นกษัตริย์เมืองเงินยาง มีเดชานุภาพมาก ได้รับการยอมรับจากเมืองอื่นๆ ทั้งที่เป็นชนเผ่าไทด้วยกันและชนเผ่าอื่น อย่างไรก็ตามขุนเจืองก็เสียชีวิตในสนามรบ ตามทัศนะของผู้เขียนในบรรดาบทประพันธ์ที่แต่งเป็นร้อยกรอง เรื่อง ท้าวบาเจือง เป็นวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่ทั้งเนื้อหาสาระและรูปแบบคำประพันธ์ประเภทโคลงฉันท์บาทกฤษณ ใช้ถ้อยคำประณีตมีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ สันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องนี้แต่งขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 (พ.ศ. 2021-2063) นายสีลา วีรวงส์ ปริวรรต ออกเผยแพร่อครั้งแรกในปี พ.ศ. 2486 มหากาพย์เรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่มีความสำคัญต่อการศึกษาวรรณกรรมของชนชาติไท และต่อการศึกษาความเป็นมาของชนชาติไทด้วย

วรรณกรรมเรื่องนี้เขียนขึ้นเพื่อยกย่องสวดท้าวบาเจืองหรือพญาเจือง วีรกรรมแห่งนครเงินยาง อีกทั้งเพื่อปลุกใจชาวล้านช้างสมัยนั้นให้เข้มแข็ง มีกำลังใจเด็ดเดี่ยวไม่หวั่นเกรงพวกเวียดนามที่มารุกราน กวียกย่องพญาเจืองวีรบุรุษชนเผ่าไทซึ่งต่อสู้ชนะพวกแกว ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้วิเคราะห์คุณลักษณะของวีรกรรมที่กวีกล่าวถึงท้าวบาเจือง พบว่า มีลักษณะการมีกำเนิดพิเศษต่างจากมนุษย์ทั่วไป กล่าวคือ ให้ท้าวบาเจืองมีกำเนิดที่สัมพันธ์กับเทพ สอดคล้องกับความเชื่อในสังคมล้านช้างที่เชื่อว่า แถน เป็นเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง มีความสำคัญสูงสุด และมีบทบาทในการจัดระบบการปกครอง การมีบุญบารมี เมื่อวีรบุรุษมีกำเนิดต่างจากมนุษย์ทำให้มีบุญบารมีสูงต้องมีอาวุธและพาหนะพิเศษ ในเรื่องท้าวบาเจืองกล่าวถึงการมีผู้นำช้างเผือกและดาบมาถวาย นอกจากนี้ ต้องมีคุณลักษณะการมีเกียรติยศรจขาย มีเดชานุภาพเป็นที่เกรงขาม กวีพรรณนาว่าท้าวบาเจืองมีคนมานบถ เมื่อรบชนะพวกแกว ทำให้เกียรติยศรจขาย บรรดาเมืองใหญ่น้อยเกรงขามในเดชานุภาพนำเครื่องบรรณาการมาถวาย วีรกรรมต้องมีลักษณะการเป็นกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรม ซึ่งในเรื่องนี้กวีย้าลักษณะนี้ด้วยการใช้คำเรียกแทนชื่อว่า ธรรม์ยา ธรรม์เหง้า วีรกรรมต้องมีลักษณะการเป็นนักรบที่มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว กวีเน้นคุณลักษณะด้านนี้ของท้าวบาเจืองด้วยการใช้คำบรรยายแสดงความกล้าหาญเมื่อกล่าวถึงท้าวบาเจือง เช่น คำว่า เจืองใจกล้า เจืองหาญ

พระบาทท้าวใจหาญ กวีสร้างให้ท้าวบาเจืองเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวก่อนออกรบ ขณะสู้รบกวีพรรณนาภาพการสู้รบอย่างละเอียด เน้นความเก่งกล้าของท้าวบาเจือง

ท้าวบาเจืองมีลักษณะเป็นกษัตริย์ซึ่งชนเผ่าพันธุ์เดียวกันเมื่ออยู่ในดินแดนอื่นก็รู้สึกภาคภูมิใจ มีลักษณะวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ทั้งด้านกำเนิดที่สูงส่งมีบุญบารมี เฉลยอนุภาพ ทรงคุณธรรม และกล้าหาญเด็ดเดี่ยว นอกจากนี้ กวียังเลือกใช้คำประพันธ์โคลงฉันท์บาทกวีจำนวนมาก ประกอบกับใช้ถ้อยคำภาษาที่มีความงามทางวรรณศิลป์ ทำให้บทประพันธ์ที่สละสลวยท้าวบาเจืองมีความสง่างาม

จากผลงานวิชาการทั้ง 4 เรื่องข้างต้นเป็นการศึกษาวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ท้าวฮุ่ง หรือท้าวเจือง หรือท้าวบาเจือง วีรกรรมวีรกรรมน้ำใจ ส่วนวรรณกรรมสละสลวยของชนชาติเขมร ก็มีผู้ศึกษาเช่นกัน

เสาวณิต วิงวอน (2538: 88-93) ได้เขียนบทความเรื่อง เลบิกอังกอร์วัด: วรรณกรรมสละสลวยของเขมรมีสาระสำคัญสรุปได้ว่า นครวัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญยิ่งของเขมร สร้างในตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 17 สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เป็นสิ่งก่อสร้างที่สมบูรณ์ที่สุดทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ดูเหมือนจะเกินวิสัยมนุษย์ที่จะทำได้จึงเกิดตำนานตามความเชื่อว่าเป็นผู้สร้าง ต่อมาเป็นผู้นำตำนานดังกล่าวมาเขียนเป็นร้อยกรองใช้ชื่อว่า เลบิกอังกอร์วัด หรือในลำนำเดิม คือ ต้นฉบับตัวเขียนเรียกว่า สาดราพระเกตุมาลา กล่าวถึงประวัติศาสตร์การสร้างนครวัด พรรณนาความงดงามและสละสลวยผู้เกี่ยวข้องกับศาสนสถานแห่งนี้ ผู้แต่งเลบิกอังกอร์วัดระบุชื่อตนเองว่า ปาง แต่ในเลบิกอังกอร์วัดแบบจาส (เก่า) ระบุว่าผู้แต่ง คือ สมเด็จพระสุคนธ์ ซึ่งเป็นนักปราชญ์และกวี เป็นที่รู้จักในนาม ปาง ส่วนสมัยที่แต่งมีความเห็นต่าง ๆ กัน สรุปความเห็นได้ว่า ถ้าใช้ชื่อว่า เลบิกอังกอร์วัด หนังสือนี้ต้องแต่งสมัยอยุธยาตอนต้น และมีหลักฐานที่ทำให้สังเกตได้ว่าน่าจะแต่งหลัง พ.ศ. 2316 เลบิกอังกอร์วัด แต่งด้วยคำประพันธ์ที่เป็นแบบฉบับ 3 ชนิด คือ กากคติ พรหมคติ และพิโนล รวม 545 บาท กากคติเหมือนกาพย์สุรางดณงค์ พรหมคติเหมือนกาพย์ยานี พิโนลเหมือนกาพย์ฉบัง เนื้อเรื่อง เลบิกอังกอร์วัด ขึ้นต้นด้วยประณามพจน์ กล่าวถึงผู้แต่งวิธีรวบรวมข้อมูล คำอธิบายของผู้แต่ง เมื่อจบประณามพจน์แล้ว ผู้แต่งเริ่มเรื่องในพุทธศักราช 152 พระเจ้าวงศ์จักรย์เป็นกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรมและมีเฉลียวฉลาดยิ่ง มีมเหสีทรงพระนามว่า ไทวดี มีพระโอรส คือ พระเกตุมาลา ซึ่งพระอินทร์ให้มาบังเกิดยังโลกมนุษย์ พระอินทร์นำพระเกตุมาลาไปยังไพชยนต์ ต่อมาทรงเห็นว่ามนุษย์อยู่บนสวรรค์ตลอดไปไม่ได้

จึงสั่งพระพิณการลงมาสสร้างเมืองที่โลกมนุษย์ให้พระเกตุมาลาเหมือนดาวดึงส์ทุกประการ ตอนท้ายสรุปว่าเรื่องนี้โบราณราชครูแต่งขึ้นเพื่อ “ระดับบุญกษัตริย์” ซึ่งทรงบุญญาธิการอันไม่มีใครเทียบได้ และถวายพระพร ผู้เขียนบทความแสดงทัศนะในเชิงวิเคราะห์ว่า การโยงเรื่องว่านครวัดมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเทวโลก กษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของนครวัดมีกำเนิดมาจากเทพเจ้าอาจเป็นความเชื่อของชาวเขมร ในสมัยโบราณจริงหรือสมัยต่อมาความเชื่อนั้นอาจคลายลงก็ตาม สิ่งที่ปรากฏแน่ชัด คือ ความมโหฬาร และวิจิตรของนครวัดซึ่งแสดงอำนาจบารมีของผู้สร้าง ปราสาททั้งหมดสร้างถวายพระวิษณุ เนื่องจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงนับถือศาสนาฮินดูไวษณพนิกาย และพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 มีฐานะเป็นบรมพิณโลก คือ นารายณ์อวตารปางหนึ่ง นครวัดเป็นสิ่งมหัศจรรย์สิ่งหนึ่งของโลก แสดงเกียรติคุณของผู้สร้างจึงเกิดตำนาน และเป็นบทร้อยกรองสวดกษัตริย์ผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ และเป็นเทวราช อย่างแท้จริง

ส่วนการสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์จีนปรากฏในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติของจีนเช่นกัน วิโรจน์ ตั้งวาณิชย์ (2538: 121-130) เขียนบทความเรื่อง “ขอยศธรรมิกราชแบบจีน” นำเสนอทัศนะในเชิงวิเคราะห์ลักษณะธรรมิกราชของจีนที่ปรากฏทั้งในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติและวรรณกรรมอื่นๆ ดังนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอสาระสำคัญของบทความเรื่องนี้ในหัวข้อกรอบความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แล้ว

ในทางตะวันตกปรากฏวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเช่นกัน และมีนักวิชาการทางภาษาและวรรณคดีได้ศึกษา และนำเสนอความรู้ประกอบทัศนะ อาทิ

ลิทธา พินิจกุล (2538: 94-102) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “ขอยศธรรมิกราชในมหากาพย์ของยุโรป” ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “ขอยศธรรมิกราช” ในวโรกาสที่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ซึ่งภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดการสัมมนาครั้งนี้ ผู้เขียนนำเสนอความคิดเกี่ยวกับปรัชญาหลักของวรรณคดีสดุดีวีรกรรม (Panegyric Literature) ว่าวรรณคดีสดุดีวีรกรรมแฝงไว้ด้วยความระลึกไว้ในบุญคุณของผู้มีคุณ ประกอบด้วยความปีติชื่นชมในวีรกรรมของมหานุญ ความประทับใจในความกล้าหาญ เสียสละ ขอมเสี่ยงชีวิตเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ปลอดภัย นับว่าเป็นคุณธรรมความดียิ่งใหญ่ น่าสรรเสริญ ความประทับใจในวีรกรรมต่างๆ ได้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่างๆ อาทิ บทเพลง นิทาน ส่งผ่านเผยแพร่โดยสื่อมนุษย์ วีรกรรมไดสนุกสนานตื่นเต้น

ก็จะมีส่วนส่งเสริมให้พิสดาร และนิยมเล่าสืบต่อกันบุคคลที่ได้มีการกล่าวถึงในวรรณคดีสดุดีวีรกรรม คือ มหาบุรุษ และวีรกรรม มหาบุรุษ คือ ผู้มีคุณสมบัติพื้นฐาน คือ ความเฉลียวฉลาด รอบรู้ วิทยาการและมีความเชี่ยวชาญ มองการณ์ไกลด้วยความสุรอบรอบคอบ มีผลงานสร้างสรรค์เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างกว้างไกล ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม ส่วนวีรบุรุษมีคุณสมบัติพื้นฐาน คือ ต้องเป็นนักรบหรือกษัตริย์ บวกกับความกล้าหาญกล้าสู้กับภัยอันตรายไม่กลัวเสียชีวิต มีความเก่งกล้าสามารถในยุทธวิธี มีวิชาพิเศษอาวุธพิเศษสำหรับต่อสู้เอาชนะข้าศึกศัตรู อาจจะเป็นอาวุธที่พระเจ้าหรือเทพประทานให้โดยเฉพาะหรือได้รับพรพิเศษมหัศจรรย์

มหาบุรุษและวีรบุรุษได้มาจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ สงคราม ความขัดแย้ง จนเป็นสงครามเปิดโอกาสให้เกิดวีรบุรุษที่ต่อสู้เพื่อกลุ่มชนของตน นั่นคือ นักรบ นอกจากนี้ มหาบุรุษและวีรบุรุษมาจากการเมือง เหตุการณ์และปัญหาการเมืองมีความยุ่งยาก ซับซ้อน บุคคลที่อยู่ในวงการเมืองต้องคิดเก่ง เข้าใจและแก้ปัญหาได้อย่างชาญฉลาด มาจากวิทยาศาสตร์ ผู้ทุ่มเทเสียสละเพื่อค้นคว้าสิ่งใหม่ทางวิชาการวิทยาศาสตร์จัดเป็นมหาบุรุษ มาจากวรรณคดีและศิลปะ ผู้สร้างสรรคัวรรณคดี และศิลปะทุกแขนงซึ่งเป็นที่รู้จักดีในระดับสากล มาจากนักปรัชญา นักคิด มาจากเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งมาจากศาสนาการกุศล ศาสดา เจ้าศาสนา เจ้าลัทธิ เป็นมหาบุรุษ รวมทั้งนักบุญนักการกุศล ผู้อุทิศชีวิตเพื่อความสุขของมวลมนุษยชาติ ตลอดจนมาจากมโนธรรมแห่งความเป็นชาติ (conscience nationale) ผู้กล้าสละชีพเพื่อความเป็นชาติ และสำนึกในมโนธรรมต่อชนชาติเดียวกัน มหาบุรุษและวีรบุรุษทั้ง 8 แหล่ง เป็นตัวเอกในวรรณกรรมสดุดีวีรกรรม และหลายคนเป็นตัวละครอมตะ ที่คนยกย่องต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน

นอกจากนี้ สิทธิหา พินิจภูวดล เสนอทัศนะว่า วีรบุรุษซึ่งเป็นตัวเอกในวรรณกรรมสดุดีมีลักษณะเฉพาะพิเศษ คือ เป็นบุคคลปรากฏจริงในประวัติศาสตร์มีความยิ่งใหญ่ เป็นกึ่งมนุษย์กึ่งเทพชะตากรรมของมวลมนุษย์ขึ้นอยู่กับบุคคลนี้ มีความคิด สติปัญญา ภูมิรู้ที่ยิ่งใหญ่ มีพลังสูงทั้งพลังกาย พลังจิต พลังอาวุธ มีปฏิบัติการที่ยิ่งใหญ่เกิดผลที่สำคัญยิ่ง แสดงคุณธรรม บริสุทธิความพิเศษเหนือมนุษย์ด้านความงาม ตัวเอกที่เป็นนักบุญมักจะบำเพ็ญคุณธรรมขั้นสูงยาก ที่คนสามัญจะทำได้ วรรณกรรมสดุดีวีรกรรมที่มีชื่อเสียงจะมีตัวเอกเป็นนักรบและนักบุญ วรรณกรรมมหากาพย์ เน้นนักรบมากกว่า ชื่อในภาษาอังกฤษ epic และในภาษาฝรั่งเศส épopée หมายความว่า วรรณกรรมที่เล่าเรื่องความกล้าหาญ ซึ่งเป็นปฏิบัติการยิ่งใหญ่ระหว่าง การรบ

ลีลาการแต่งมหากาพย์ มหากาพย์ของยุโรปทั้งโบราณและสมัยใหม่ มีลักษณะคล้ายกัน คือ ใช้การบรรยายเล่าเรื่อง ใช้การขยายความให้รายละเอียดมาก และใช้ความมหัศจรรย์ส่วนลักษณะภาษาในมหากาพย์ซึ่งนิยมเล่าเรื่องในราชสำนัก กลุ่มชนที่ยกย่อง นิยมการใช้วาทศิลป์ ภาษาระดับสูง มีความเป็นผู้ดี เครื่องครัดจรรยาบรรณ หากกล่าวถึงเทพเจ้าจะใช้คำระดับสูงแสดงความสูงส่งยิ่งยศ ไพเราะ ถูกต้องตามฉันทลักษณ์

ผู้แต่งมหากาพย์ในสมัยโบราณ คือ บัณฑิต นักปราชญ์ กวีในราชสำนัก จงใจแต่งคำประพันธ์เพื่อการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าและสดุดีกษัตริย์ในราชพิธี นักร้อง นักดนตรี นักเล่นกลกวีมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่บทสวดและขยายความอย่างพิสดารเพื่อสร้างสรรค์ความบันเทิง

ในปัจจุบันการสดุดีคุณความดีของจักรพรรดิ กษัตริย์ ประมุขของชาติ ผู้นำกลุ่มต่างๆ ไม่ปรากฏในวรรณคดีขนาดยาว ดังเช่น มหากาพย์อีกแล้ว จะมีเพียงบทกวีสั้นๆ บทเพลง และถ้อยคำร้อยแก้วสั้นๆ สำหรับใช้ในโอกาสจำกัด

ลิตธา พินิจภูวนล ได้เสนอความรู้และทัศนะต่อมหากาพย์ของยุโรป ซึ่งเป็นวรรณคดีสุคติวีรกรรมในภาพรวม โดยเน้นที่ปรัชญาหลักของวรรณคดีประเภทนี้ ลักษณะของวีรบุรุษและมหาบุรุษที่กวีกล่าวสดุดี ลีลาการแต่งมหากาพย์ และผู้แต่งมหากาพย์ ตลอดจนสภาพการณ์ปัจจุบันของงานประพันธ์ประเภทนี้ ส่วน กุสุมา รักษ์มณี (2538: 103-115) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับกลวิธีการแต่งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ คุณค่าของวรรณคดีประเภทนี้ และเน้นที่บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของกวี ผู้เขียนเสนอความคิดว่ากวีสดุดีพระราชนั้นเกิดจากความประทับใจที่มีต่อพระราชาในคุณลักษณะหรือภาวะต่างๆ ของพระราชาที่กวีเห็นอยู่ในใจคนและต้องการถ่ายทอดอารมณ์ที่เกิดจากความประทับใจในคุณลักษณะให้ผู้อ่านได้รับรู้ด้วย ถ้ากวีมีความสามารถจะพรรณนาสิ่งที่ตนเห็นได้ด้วยใจให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นด้วยใจได้รสแห่งความชื่นชม (วีรธ) ก็จะเกิดขึ้นแก่ผู้อ่าน ผู้ฟังได้ กวีได้แรงบันดาลใจส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์งานจากบุคคลรอบข้าง กวีในอุปถัมภ์ที่สร้างสรรค์งานสดุดีพระราชาได้แรงบันดาลใจจากชีวิตความเป็นอยู่และวีรกรรมของพระราชา อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นิยมแต่งบทสรรเสริญ คือ ลักษณะของภาษา ที่ทำให้บทประพันธ์ไพเราะและมีชั้นเชิงมากขึ้น ภาษาสันสกฤต ภาษาอาหรับ ภาษาเปอร์เซีย เป็นภาษาตกแต่งที่มีเสียงดนตรีเหมาะสำหรับการขับลำนำ และมีโวหาร ภาพพจน์ มากเหมาะแก่การเปรียบเทียบอย่างคมคาย ผู้เขียนบทความได้กล่าวถึงคุณค่าของวรรณคดีสุคติ ขกวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง

ศุภสप्तติ (นิทาน 70 เรื่องของนกแก้ว) วรรณคดีสุคดียุคพระราชาเปอร์เซียชื่อ Shahnamah หมายถึง เรื่องราวของพระราชาหรือราชกิจของ ฟิรเดลี กวีเปอร์เซียในศตวรรษที่ 10 ฟิรเดลีกล่าวถึง ตำนานกษัตริย์ของเปอร์เซียตั้งแต่ปฐมวงศ์ กล่าวถึง Gay umarth วีรบุรุษคนแรกที่ทำให้มีระบบ กษัตริย์เกิดขึ้นในโลกนี้ ฟิรเดลีเริ่มบทประพันธ์ด้วยบทสรรเสริญพระเจ้าและศาสดา แล้วจึงเป็น บทสังสกาณท์ (ode) สุคดียุคพระเจ้ามะหมุด วรรณคดีสันสกฤตที่คล้ายกับราชกิจของเปอร์เซีย คือ ราชตรังคินี (สายน้ำแห่งพระราชา) ของกวีในศตวรรษที่ 12 ชื่อกัลหณะ กัลหณะเป็นพราหมณ์โดย กำเนิด ราชตรังคินีเป็นกวีนิพนธ์เกี่ยวกับประวัติและตำนานของกษัตริย์แห่งแคว้นกัมบะมีระกวีบางคน มีวิธีเชิดชูบุรพกษัตริย์ขึ้นเป็นตัวอย่างการกระทำดี แต่มีจุดมุ่งหมายให้ผู้นำในสมัยตนได้ข้อคิดจาก ตัวอย่างนั้นๆ เช่น สะดิ กวีเปอร์เซียในศตวรรษที่ 12-13 ในหนังสือสวนผลไม้ (Bustan) แนวคิดนี้ ปรากฏในหนังสือราชธรรมที่ไทยได้ต้นเรื่องมาจากเปอร์เซีย คือ นิทานอิหร่านราชธรรม นิทาน เรื่องนี้สรรเสริญเกียรติคุณของพระเจ้าเนาวสาวน (อนูชรวัน หรือนูชรวัน) เล่าว่า พระโอรส คือ พระเจ้าหรมุก (เฮอร์มุส) ได้ทำฉันทปยอดเขาเพื่อเก็บพระศพ พระบิดา และให้จารึก ข้อบัญญัติ และธรรมะสำหรับกษัตริย์ที่พระบิดาเคยทรงปฏิบัติ กลวิธีที่สะดิใช้ในการสรรเสริญบุรพกษัตริย์ ซึ่งตรงกับกลวิธีในนิทานอิหร่านราชธรรมนั้น ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต เรื่อง วิกรมาทิตย หรือ นิทานวิกรมาทิตย กวีผู้กรอเรื่องราวให้ท้าววิกรมาทิตยเป็นต้นแบบในเรื่องคุณธรรม สำหรับผู้ปกครอง แม้แต่ท้าวโกษ “จอมกษัตริย์ผู้ทรงศักดิ์” ไม่อาจเทียมเท่าวิกรมาทิตยได้ เมื่อท้าวโกษขุดพบบัลลังก์ ที่เคยเป็นของวิกรมาทิตย ท้าวโกษก็มีอาจขึ้นประทับได้ เนื่องจากรูปรัตนารินีประดับบัลลังก์ทั้ง 32 รูปต่างทัดทานและผลัดกันเล่านิทานเกี่ยวกับวิกรรมของวิกรมาทิตย ในขณะที่ท้าวโกษได้ฟัง เรื่องราวของพระวิกรมาทิตย ผู้อ่านก็ได้รับรู้วิรภาพของพระวิกรมาทิตยด้วย กลวิธีสุคดียุคกษัตริย์ ด้วยใช้ความสนุกสนานและภาษาวรรณศิลป์เป็นวิธีการส่งสารวรรณศิลป์ได้อย่างเหมาะสม ตอนท้าย บทความนี้ กุสุมา รักษมณี แสดงทัศนะว่าหากกวีเพียงกล่าวยกย่องสรรเสริญพระมหากษัตริย์ อย่างขาดความสมเหตุสมผลและความเหมาะสม กวีมิได้ต่างจากนกแก้วนกขุนทอง

คำฟ้องความ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยนำเสนอกรอบความคิด 3 ประเด็น ได้แก่ ความหมายของคำฟ้องความ ลักษณะของคำฟ้องความ และคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ความหมายของคำพ้องความ

จันงค์ ทองประเสริฐ (2528: 182) ได้เสนอความรู้เรื่องนี้ไว้สรุปได้ว่าทุกภาษามีคำประเภทพ้องรูป พ้องเสียง และพ้องความ คำพ้องรูป คือ คำที่รูปเหมือนกันแต่ออกเสียงต่างกัน และมีความหมายของคำต่างกัน ส่วนคำพ้องเสียง คือ คำที่ออกเสียงเหมือนกันแต่รูปเขียน หรือรูปภาษาต่างกัน และความหมายของคำก็ต่างกัน คำพ้องความหรือคำพ้องความหมาย หรือคำไวพจน์ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Synonym คือ คำที่รูปเขียนต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน หรือหมายถึงสิ่งเดียวกัน เช่น คำว่า ดาย ถึงแก่กรรม ถึงแก่พิราลัย ถึงแก่มรณภาพ ถึงแก่นิจกรรม ถึงแก่สังกรรม ถึงชีพิตักษัย ทิวงคต สิ้นใจ สิ้นชีพิตักษัย สิ้นพระชนม์ และสวรรคต

นอกจากนี้ ยังมีผู้เรียกคำพ้องความหรือคำพ้องความหมายว่า คำไวพจน์ ซึ่งหมายถึง คำที่มีความหมายเหมือนกัน คล้ายคลึงกันหรือใกล้เคียงกัน จริงๆ แล้วไม่เหมือนกันทีเดียวนัก มีที่ใช้แตกต่างกันไป แต่จะมีความหมายร่วมกัน เช่น คำที่มีความหมายไปในทำนองว่าทำให้สะอาด ได้แก่ คำว่า เช็ด ถู ขัด ล้าง ชำระ หรือคำที่มีความหมายว่า ทำให้สุข เช่น คำว่า ดม ต้น นึ่ง ทอด ปิ้งย่าง เป็นต้น จากนิยามดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับทัศนะของ สุนันท์ อัญชลีनुกุล (2546: 179) ที่ได้นิยามคำพ้องความหมายไว้ว่า “คำพ้องความหมาย หมายถึง คำที่มีรูปเขียนต่างกันและเป็นคนละคำกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน คำประเภทนี้ เรียกว่า คำไวพจน์ (synonyms) นอกจากนี้ สุนันท์ อัญชลีनुกุล แสดงทัศนะว่า คำพ้องความหมายน่าจะเป็นผลจากระดับภาษาในภาษาไทย เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาทางการ ภาษาถึงทางการ ภาษาสุภาพ เป็นต้น ทำให้คิดคำขึ้นใช้แสดงความงดงามของภาษาไทย เช่น คำที่มีความหมายว่า นก เช่น วิหค ปักษี ปักษิน ทวีธา สกุนี, คำที่มีความหมายว่า ดอกไม้ เช่น บุปผา มาลี ผกา มาลย์, คำที่มีความหมายว่า ป่า เช่น พนา พนาสัณห์ พนาสมณฑ์ ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1091) ได้ให้นิยามคำไวพจน์ไว้ว่า “คำที่เขียนต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาก หรือคำพ้องความ”

กล่าวโดยสรุปคำพ้องความหรือคำพ้องความหมายหรือคำไวพจน์ หมายถึง คำที่มีความหมายเหมือนกัน คล้ายคลึงกันหรือสื่อความหมายทำนองเดียวกัน หรือสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกัน แต่รูปเขียนหรือรูปภาษาของคำนั้นไม่เหมือนกัน อย่างไรก็ตามบางกรณีคำพ้องความหมายนั้นใช้แทนที่กันไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมีความหมายย่อยของคำ ซึ่งต้องสอดคล้องกับบริบทภาษาในสถานการณ์การใช้ภาษานั้นแตกต่างกัน

ลักษณะคำพ้องความ

จากความหมายของคำพ้องความหรือคำไวพจน์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้พิจารณาลักษณะคำพ้องความได้ดังนี้

1. เป็นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือไปในทำนองเดียวกัน หรือสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกัน แต่คำนั้นมีรูปภาษาต่างกัน
2. เป็นคำที่มีคำอื่นให้เลือกใช้ได้มากมายตามจุดประสงค์การใช้ความสัมพันธ์ระหว่างคู่สื่อสาร และการสื่อความหมายย่อย หรือการสื่อความหมายโดยนัยรวมถึงการสื่อความหมายการอ้างถึง ตามที่ผู้ส่งสารต้องการถ่ายทอดถึงผู้รับสาร

การใช้คำพ้องความเป็นส่วนหนึ่งของ วัจนลีลา วัจนลีลา หมายถึง รูปแบบหรือลักษณะของวิธภาษาที่แตกต่างกันตามสถานการณ์การใช้ภาษา โดยเน้นความหมายด้านรูปแบบหรือลักษณะภาษาที่ใช้วัจนลีลาที่ต่างกันเกิดจากการใช้รูปภาษาให้ต่างกันตามสถานการณ์ซึ่งเกิดจากปัจจัย 4 ประการรวมกัน ได้แก่ ปัจจัยแรก กาลเทศะ (setting) หมายถึง เวลา และ/หรือสถานที่ของการใช้ภาษา ผู้ใช้ภาษาไทยเปลี่ยนภาษาของตนตามกาลเทศะเสมอ ปัจจัยที่สอง เรื่องที่พูด (topic) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภาษาแปรไป ผู้พูดมักเลือกใช้คำศัพท์ให้เหมาะแก่เรื่องที่พูด ศัพท์เฉพาะวงการหรือศัพท์เทคนิคเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นการใช้ภาษาแปรไปตามเรื่องที่พูด ปัจจัยที่สาม ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง (social relationship between the speaker and hearer) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้พูดต้องแปรภาษา ผู้พูดต้องพิจารณาสถานภาพของทางสังคมของตน และต้องคำนึงถึงสถานภาพทางสังคมของผู้ฟังเสมอจึงจะใช้ภาษาได้เหมาะสม และปัจจัยที่สี่ ทัศนคติของผู้พูด การที่ผู้พูดมีความรู้สึกหรือมีสภาวะทางจิตใจอย่างไรย่อมส่งผลต่อการเลือกใช้ภาษาด้วย ปัจจัยทั้งสี่ประการข้างต้นรวมเป็นสถานการณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสม (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2548: 73-75)

ในประเด็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังหรือผู้ที่พูดด้วย หรือผู้พูดกับสิ่งที่อ้างถึง มีการเลือกใช้รูปภาษาแสดงการให้เกียรติ (honorifics) รูปภาษาแสดงให้เกียรติ คือ รูปภาษาที่ระบุสถานภาพทางสังคมระหว่างผู้ร่วมเหตุการณ์หรือระหว่างผู้ร่วมเหตุการณ์และบุคคล หรือสิ่งของที่ถูกอ้างถึงถึงในสถานการณ์การสื่อสาร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ รูปภาษาที่ใช้เพื่อแสดง

ความเคารพยกย่องต่อสิ่งที่อ้างถึงหรือผู้ที่พูดด้วย ส่วนประเภทของรูปภาษาที่แสดงการให้เกียรติ นั้นมี 3 ประเภทได้แก่ ประการแรกรูปภาษาแสดงการให้เกียรติสิ่งที่อ้างถึง (Referent honorifics) ผู้พูดใช้รูปภาษาเพื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งที่กล่าวถึง โดยสิ่งที่อ้างถึง และเป้าหมายของการแสดงความเคารพนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน ประเภทที่สอง รูปภาษาที่แสดงภาพการให้เกียรติผู้ที่พูดด้วย (Addressee honorifics) และประเภทที่สาม รูปภาษาที่แสดงการให้เกียรติผู้เห็นเหตุการณ์ (Bystander honorifics) จากการศึกษาของ สุวดี นาสวัสดิ์ (2553) เรื่อง “ระบบการให้เกียรติที่สะท้อนจากคำสรรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 ใช้ในราชาศัพท์ไทย” พบว่า ราชาศัพท์ซึ่งเป็นชุดคำศัพท์ที่ใช้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินและพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ได้แก่ คำว่า ข้าพระพุทธเจ้าเกล้ากระหม่อม (ฉัน) กระหม่อม และหม่อมฉัน เป็นรูปภาษาแสดงการให้เกียรติผู้ที่พูดด้วย ประเภทปรากฏถึงอ้างถึง (referent addressee honorifics) สิ่งที่ยังอ้างถึงมี 2 แบบ คือ การอ้างถึงสถานะของผู้พูดว่าเป็นผู้ต่ำต้อย และยกย่องผู้ที่พูดด้วยว่าสูงส่ง และการอ้างถึงอวัยวะที่สูงสุดในร่างกายของผู้พูด คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ได้แก่ คำว่า ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ฝ่าละอองพระบาท ได้ฝ่าพระบาท และฝ่าพระบาท เป็นรูปภาษาแสดงการให้เกียรติผู้ที่พูดด้วยประเภทปรากฏถึงอ้างถึง (referent addressee honorifics) สิ่งที่ยังอ้างถึงมี 2 แบบ คือ การอ้างถึงสถานภาพของผู้พูดว่าเป็นผู้ต่ำต้อย และยกย่องผู้ที่พูดด้วยว่าสูงส่ง และการอ้างถึงอวัยวะที่ต่ำสุดในร่างกายของผู้ที่พูดด้วย ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นระยะห่างทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังอย่างชัดเจน รูปภาษาจะแปรไปตามความลดหลั่นของฐานันดรศักดิ์ นอกจากนี้ สุวดี นาสวัสดิ์ อภิปรายผลการศึกษาคำสรรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 ในราชาศัพท์สะท้อนความคิดความเชื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย 3 ประเด็น คือ ประการแรกความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์อยู่ในสถานะที่ควรแก่การเคารพสูงสุด เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ไทยมีฐานะเป็นสมมติเทพ ผู้พูดไม่ใช้คำเรียกพระนามพระมหากษัตริย์ แต่ต้องเรียกอย่างอ้อม ประการที่สอง การใช้ราชาศัพท์เพื่อแสดงความยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นแนวคิดที่ไทยได้รับมาจากวัฒนธรรมเขมรซึ่งสืบทอดแนวคิดที่ว่ากษัตริย์เป็นเสมือนเทพเจ้ามาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อย่างไรก็ตามแม้ราชาศัพท์จะสร้างขึ้นมาสืบสานความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์แต่รูปภาษาที่ปรากฏใช้คำว่า “พระพุทธเจ้า” สะท้อนให้เห็นการผสมผสานระหว่างคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับพระพุทธศาสนาในการสร้างคำราชาศัพท์ใช้ ประการที่สามมโนทัศน์เกี่ยวกับศรัทธาและเทวา เมื่อผู้พูดต้องการให้เกียรติผู้ที่พูดด้วยจึงอ้างถึงส่วนที่สำคัญที่สุดหรือสูงสุดของตนคือศรัทธาเพื่อให้เหมาะสมแก่สถานะอันสูงส่งของผู้ที่พูดด้วย และผู้พูดกล่าวอ้างถึงส่วนที่ต่ำสุดของผู้ที่พูดด้วยคือเท้าเพื่อแสดงสถานะว่าผู้พูดต่ำกว่าผู้ที่พูดด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น คำพ้องความเป็นชุดคำศัพท์ เป็นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือไปในทำนองเดียวกัน หรือสื่อความหมายถึงสิ่งเดียวกันแต่มีรูปภาษาที่ต่างกัน คำพ้องความปรากฏในทำเนียบภาษา และเป็นวัจนลีลาอย่างหนึ่งที่มีปัจจัยการเลือกใช้ตามสถานการณ์การใช้ภาษาซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวได้แก่ กาลเทศะ เรื่องที่พูด ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังและทัศนคติของผู้พูด

ตารางที่ 1 ตัวอย่างคำพ้องความ

คำพ้องความ					ความหมาย
ราชินี	แข	บุหลัน	ศศิธร		พระจันทร์
ทินกร	ประกาศ	ทิวากร	ตะวัน	สุริยา	พระอาทิตย์
สุวรรณ	เหม	กนก	มาศ	อุไร	ทองคำ
ไพโร	พง	คง	อรรณ	พนา	ป่า
บุรี	ธานี	นคร	ปุระ	กรุง	เมือง
สตรี	อดี	นารี	กามินี	พธู	ผู้หญิง
บุปผา	บุษบา	โกศุม	มาลี	พกา	ดอกไม้
ราชา	ภูมิ	นฤบดี	นราธิป	นฤบาล	พระเจ้าแผ่นดิน
คีรี	สิงขร	บรรพต	ไศล	ศิขรินทร์	ภูเขา
มุณี	ฤษี	ดาบส	นักพรต	นักสิทธิ	นักบวช
อาโป	อุทก	วาริ	ชล	คงคา	น้ำ
อัคนี	อัคคี	เตโช	เพลิง		ไฟ
ไอยรา	กรี	กุญชร	กษ	सार	ช้าง
ภูมิ	ธรณี	ปฐพี	ชาติรี	ธรา	แผ่นดิน
นภา	เวหา	อัมพร	ทิมัมพร	คัลณานต์	ท้องฟ้า
สกุณา	ปีกษา	สุโนก	วิหค	ทิจากร	นก
พาชี	ดุรงค์	หัย	สินธพ	อัสวะ	ม้า
อูรค	กษงค์	ผณี	ทิมชาติ	นาค	งู
อสูร	รากษส	แทตย์	มานพ	มาร	ยักษ์
อมร	เทพ	สุร	เทพยดา	นิรชร	เทวดา
อจรร	อัปสร	รัมภา	เทพธิดา	เทวี	นางฟ้า

ตารางที่ 1 (ต่อ)

คำพ้องความ					ความหมาย
พาล	ทารก	ครุณ	กุมาร		เด็ก
พฤกษ์	รูกซ์	ตรุ	เณร		ต้นไม้
บิดา	ชนก	บิดรงค์	บิดร	ปิตุ	พ่อ
มารดา	ชนนี	ชนตติ	นันทลี	มาตุ	แม่
ประไพ	อำไพ	วิลาวัณย์	วิไล	โสภา	สวยงาม
ริปู	ปิงนิก	ศัตรุ	ปรปักษ์		ข้าศึก
โกสิย์	สั๊กกะ	อมรินทร์			พระอินทร์
อาสัญ	บรรลัษ	มรณา	ตักขัย	วายนม	ตาย
กมล	หทัย	ฤดี	ฤทัย	แด	ใจ

ที่มา: ดวงใจ เลิศชัยวรกุล (2551)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ในงานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยเรียก “คำพ้องความหมาย” ว่า “คำพ้องความ” ตามศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน และ จำนงค์ ทองประเสริฐ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ชุดคำศัพท์ที่ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติใช้เพื่อสื่อความหมายถึงผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์ หรือพระเจ้าแผ่นดิน แต่รูปภาษาของคำในชุดคำศัพท์ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ พิจารณาความหมายของคำศัพท์ตามรูปภาษา หรือความหมายตรง ความหมายแฝง หรือความหมายตามข้อความที่อยู่แวดล้อม

ในหนังสือจินดามณี ของพระโหราธิบดี ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรมศิลปากร, 2512: 7) หมวดอักษรศัพท์ ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 58 คำได้แก่

ภูบาล	ภูเบศ	ภูเบนทร	ภูমনท	ภูนา	ภูไนย
ภูนารอด	ภูเนตร	ภูนัคไทรย	ภูมิศวร	ภูมินทร	ภูบดี
ภูบดินทร	ภูธร	ภูตลา	ธรรักษ์	ธเรศตรี	นรินทร

นเรนทร	นเรศ	นริศ	นราธิบดี	นฤบดี	นฤปดิनทร
นฤบาล	นฤเบนทร	นฤเบศ	นฤปนารถ	จอมจักรี	จอมราช
จอมยศราชา	จอมภพนารถ	จอมโลกย	จอมนารรถ	จอมกรษัตริ	ปิ่นเกล้า
ชาติรี	จุฑามณี	จุมพล	ธรนิศวร	ราชา	ราชี
ราไชย	ราโช	ราชัส	ราเชนทร	ท้าวไทธรณี	ท้าวธรนิศ
ไทธเรศตรี	ไทธรณี	ธรรักษ์	กรษัตริราช	สุรชาติ	ขัตติวงษ
ระพิพงษ	สุริโยศคม	มไหสุรศักดิ์	มหันตมหิตราชา	ว่าพญา	

มณีปิ่น พรหมสุทธีรักษ์ (2549: 82-87) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องศัพท์สื่องวัฒนธรรม ได้ศึกษาคำศัพท์ 800 คำ ในหนังสือจินดามณี ฉบับพระโหราธิบดีแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มณีปิ่น พรหมสุทธีรักษ์ ได้เสนอผลการวิเคราะห์พบว่า ศัพท์ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ในหนังสือจินดามณีเป็นคำศัพท์ที่ปรากฏมากที่สุด ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ วัฒนธรรม และความอยู่รอดของบ้านเมือง ศัพท์ที่ใช้ในความหมายนี้มีราชนุ กษัตริย์ นฤป และภูป คำว่า กษัตริย์ หมายถึง ผู้ช่วยประชาชนให้รอดพ้นจากความพินาศภัย ในจินดามณี มีคำแสดงความหมายนี้ เช่น

ภูบาล	(ภู+บาล)	ภูเบศ	(ภู+อีศ)
ภูเบนทร	(ภู+อินุทร)	ธรรักษ์	(ธรณิ+รกษ)
ธเรศ	(ธรณิ+อีศ)	นฤบดี	(นฤ+ปติ)
นฤปดิनทร	(นฤ+ปติ+อินุทร)	นฤบาล	(นฤ+ปาล)
นฤเบนทร	(นฤ+อินุทร)	นฤเบศ	(นฤ+อีศ)

คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่มีใช้มากอีกคำหนึ่งในสมัยโบราณของอินเดีย คือ นาถ แปลว่า ที่พึ่ง ในจินดามณีมีคำที่บ่งความหมายนี้ ดังนี้

ภูวนารถ	(ภูวน+นาถ)	นฤปนารถ	(นฤ+ปนาถ)
จอมนารถ	(จอม+นาถ)	จอมภพนารถ	(จอม+ภว+นาถ)

พระมหากษัตริย์เป็นผู้รักษาธรรมะ ด้วยการดูแลชักชวนให้ราษฎรประพฤติธรรมอยู่เสมอ พระองค์จึงเป็นผู้ทำนุบำรุงโลก ปราบภูค้ำศัพท์ ภูธร (ภู+ธร) นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ได้รับการยกย่องว่ามีเกียรติสูงส่งเพราะประกอบด้วยพระราชอำนาจมิใช่ด้วยกำเนิด ในจินตตามณีนี้นำว่า จอมยศราช และมหันต มหิตราชา (มหา+อนต+มหิต+ราชา) พระมหากษัตริย์ไทยถือว่าอยู่ในวงศ์แห่งพระอาทิตย์ ดังคำเรียกว่า ระพิงษ สุริยวงษ สุริโยศตม ส่วนคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่นิยมมากที่สุดคือนางสีจันตมณีนี คือ ความเป็นใหญ่ที่สุดในโลกดังปรากฏคำว่า

ภูมิศวร	(ภูมิ+อิศวร)	ภูมินทร	(ภูมิ+อินทร)
ภูบดี	(ภู+ปติ)	ภูดินทร์	(ภู+ปติ+อินทร)
นรินทร	(นร+อินทร)	นเรนทร	(นร+อินทร)
นเรศ	(นร+อิศ)	นริศ	(นร+อิศ)
นราธิปติ	(นร+อิธิ+ปติ)	ธรณิศวร	(ธรณิ+อิศวร)
ไทธเรศตรี	(ไท+ธริตรี)	จอมโลก	
ปิ่นเกล้า	ชาติรี	จักรพรรดิราช	

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในงานวิจัยฉบับนี้สอดคล้องกับคำเรียกพระมหากษัตริย์ซึ่ง มณีนี้น พรหมสุทธีรักษ์ ใช้ในบทความข้างต้น และสอดคล้องกับคำเรียกพระมหากษัตริย์ที่ อัครวิทย์ เรืองรอง (2542) ใช้ในงานวิจัยเรื่อง “การใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ใน ขวนพ่ายโคลงฉันท์” ผลการวิจัยพบว่า กวีใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์เพื่อสื่อความหมายถึง พระคุณสมบัติและหน้าที่ต่างๆ ของกษัตริย์ดังนี้

1. การใช้คำเรียกเพื่อบ่งบอกหน้าที่ในการรบ ปรากฏคำว่า

กระษัตริ์	กรษัตริ์	หมายถึง	นักรบ
เอกกษัตริ์		หมายถึง	นักรบผู้เป็นหนึ่ง
ปิ่นกษัตริ์		หมายถึง	ยอดนักรบ

2. การใช้คำเรียกเพื่อบ่งบอกหน้าที่ที่เป็นประมุขของกลุ่มชน ปรากฏในคำว่า

บพิตร ไทธิเบศร จอมราช ปิ่นเกล้า ปิ่นแก้ว หมายถึง หัวหน้าหรือผู้เป็นใหญ่

3. การใช้คำเรียกเพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองแผ่นดิน ปรากฏคำว่า

พระเจ้าหล้า เจ้าหล้า	หมายถึง	ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน
ปิ่นภูบาล	หมายถึง	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
จอมนารถ ภูวนารถ	หมายถึง	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
จอมโลกย์	หมายถึง	ผู้เป็นใหญ่ในโลก

4. การใช้คำเรียกเพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองคน ปรากฏในคำว่า

จอมปราณ	หมายถึง	เจ้าชีวิต

5. การใช้คำเรียกเพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นผู้รักษาและปฏิบัติธรรม ปรากฏในคำว่า

พระทรงธรรม ธรรมมิศร	หมายถึง	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งมีธรรม

6 การใช้คำเรียกเพื่อแสดงพระคุณสมบัติว่าเป็นผู้มีบุญบารมี ปรากฏในคำว่า

สมภาร	หมายถึง	บุญที่สะสมไว้ (เป็นผู้มีบุญบารมี)
บัวบาท	หมายถึง	เท้าของผู้มีบุญ (เท้าของพระพุทธเจ้า)

7. การใช้คำเรียกเพื่อแสดงว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ปรากฏในคำว่า

สรรเพชญ์ สรรเพ็ชญ์ ศรีสรรเพชญ์ สรรเพ็ชรภิโพธิ์เกล้า	หมายถึง	เป็นคำเรียกพระพุทธเจ้า
พระเจ้า พระพุทธเจ้า พระพุทธ พุทธ	หมายถึง	พระพุทธเจ้า

8. การใช้คำเรียกเพื่อแสดงว่าเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาพราหมณ์ ปรากฏในคำว่า

จักรกรี	หมายถึง	ผู้มีจักร คือ พระนารายณ์

9. การใช้คำเรียกเพื่อแสดงพระคุณสมบัติว่าเป็นต้นกำเนิดของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่
ปรากฏในคำว่า

เหง้าไท หมายถึง ผู้เป็นต้นกำเนิดของผู้ยิ่งใหญ่

10. การใช้คำเรียกเพื่อแสดงพระคุณสมบัติว่าเป็นผู้สง่างาม ปรากฏในคำว่า จอมเลื่อง

11. การใช้คำเรียกเพื่อแสดงถึงพระราชทรัพย์ ปรากฏในคำว่า พระเจ้าช้างเผือก

ส่วนการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในชนพ่ายโคลงฉันท์มีลักษณะใช้ถ้อยคำเพื่อสร้างพลังและทำให้เห็นภาพซึ่งเน้นความรู้สึกให้นักแน่นยิ่งขึ้น จากการศึกษาชนพ่ายโคลงฉันท์กวีใช้ความเปรียบ 3 ประเภท คือ ความเปรียบอุปมา ความเปรียบอุปลักษณ์ และความเปรียบอติพจน์ รายละเอียดในส่วนนี้จะยกไปกล่าวถึงในส่วนของโลกทัศน์ที่กวีมีต่อพระมหากษัตริย์

งานวิจัยของ อัครวิทย์ เรื่องรอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวณิต วิงวอน (2530: 185-204) ที่ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมขอพระเกียรติ ประเด็นที่ได้ศึกษาหัวข้อหนึ่ง คือ คำที่ใช้เรียกพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ ได้เสนอกรอบความคิดไว้ว่าตามธรรมเนียมไทยแต่เดิมไม่นิยมขานพระนามพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูงตรงๆ เพราะเกรงว่าเป็นการไม่เคารพในวรรณกรรมขอพระเกียรติก็เช่นกัน โดยทั่วไปไม่เรียกพระนามหรือพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ แต่จะมีคำจำนวนหนึ่งที่ใช้ หมายถึง พระมหากษัตริย์ คำเหล่านี้มีความหมายต่างๆ กัน บ่งบอกถึงพระคุณสมบัติ และหน้าที่ของพระมหากษัตริย์

1. คำเรียกที่แสดงหน้าที่ มีดังนี้

1.1 หน้าที่ในการรบ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นนักรบ ทรงเป็นผู้นำทาง ทหารปัจจุบัน แม้มิได้เสด็จออกรบ แต่ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพ ในวรรณกรรมขอพระเกียรติปรากฏคำเรียกพระมหากษัตริย์มีหน้าที่ในการรบ คือ

กษัตริย์ กษัตริ์ กระษัตริ์ กระษัตรา กษัตริย์ ขัตติเยศ กระษัตริเยศ สมเด็จพระกษัตริยา
มีความหมายว่า นักรบ

เอกกษัตริย์ มีความหมายว่า นักรบผู้เป็นหนึ่งใน
 จอมกษัตริย์ จอมกระษัตริย์ ปีนกษัตริย์ มีความหมายว่า ยอดแห่งนักรบ
 บรรพชาตติย์ บรรพกษัตริย์ มหากษัตริย์ กษัตริศวรราชบดี มีความหมายว่า นักรบ
 ผู้ยิ่งใหญ่

จุมพล พระจอมทัพ มีความหมายว่า จอมทัพ นายทัพ

1.2 หน้าที่คุ้มครองแผ่นดิน ในวรรณคดีขอพระเกียรติมีคำเรียกพระมหากษัตริย์
 ซึ่งแสดงหน้าที่ต่อแผ่นดิน ดังนี้

พระเจ้าหล้า เจ้าพิภพเสมา จอมชาติ เจ้าหล้า เจ้าประเทศ จอมธรณี จอมธรณิน
 จอมไผท จอมภพ จอมหล้า จอมโลก ไทธรณิศ ภูมิราช ภูบดี ภูบดีนทร์ ภูเบศร์ ภูเบนทร์
 ภูมิศวร มหิศวร มหิศร มหะศวร มเหนทร์ มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน

ภูธร ภูมิ ภูเรศ ภูวไนย ทรงพิภพ มเหนท์ธร พระผ่านเผ้าภูดาธาร
 มีความหมายว่า ผู้ครองแผ่นดิน

ภูบาล ภูบาล ภูมิบาล มีความหมายว่า ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน ภูวนาด ภูวไนย
 ขกนาด จอมภูวนาด ปีนภูวนาด สมเด็จพระไตรภพนาด ภูวนาดเกล้าสากล มีความหมายว่า
 ผู้เป็นที่พึ่งแห่งแผ่นดิน

ปิ่นเกล้าธรณี ดวงคิดเกล้า ภูวนาธิภ มีความหมายว่า ผู้เป็นเลิศในแผ่นดิน

1.3 หน้าที่คุ้มครองคน ในวรรณกรรมขอพระเกียรติมีคำเรียกพระมหากษัตริย์บ่งบอก
 หน้าที่คุ้มครองคน รักษาความสงบ ดังนี้

จอมปราณ พระจอมชนม์ มีความหมายว่า เจ้าชีวิต

นฤบดี นฤบดีนทร์ นฤเบนทร์ นฤเบนทรา นฤเบศ นฤเบนทราธิปราช
 นริศวร นเรศร นรินทร์ นเรนทร์ นริศ นรบดี นรินทราธิบดี จอมนรา นราธิปดินทร
 มหานราสวามี สวามินรินทร นราราช นราธิราช นรราช จอมคน ชนเศวร์ ประชาบดี
 ประชาบดีนทร์ ปิ่นนิกร ปิ่นราชภูร์ มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งคน

นฤนาถ นรนาถ นฤปนาถ มีความหมายว่า ผู้เป็นที่พึ่งแห่งคน

นฤบาล มีความหมายว่า ผู้ดูแลรักษาคณ

ประยูร มีความหมายว่า ผู้เป็นที่พึ่งแห่งญาติ

1.4 หน้าที่ประมุขของกลุ่มชน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางแห่งพระราชอำนาจ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และทรงเป็นประมุขสูงสุด ผู้ใดจะละเมิดมิได้ในระบอบ ประชาธิปไตย ในวรรณกรรมขอพระเกียรติมีคำเรียกที่แสดงฐานะดังกล่าว

เจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถิ่นเกล้าฯ ธิบดินทร์ บดีศวร บดินทร์ บพิตร บดิราช องค์พระผู้นำชาติ สวามิศร์ สวามินทร์ ปิ่นนาค ปิ่นเกล้า สมเด็จพระปิ่นเกล้า จอมเกศ จอมเผ้า จอมจุฬา จุฬาราช ปิ่นปกเกล้า พระปิ่นแก้วจอมราช อดิศร อดิศวร อดิศสร เอกอดิศร เอกราช บรมอิสราเชษฐ์ ไท้ธราช ไท้ธเรศ ไท้ธเบศร์ อิศรราช ราชา ราชัน ราชิน ราชธิปติ อธิราช จอมอินทร์ จอมมกุฏ ปิ่นมกุฏ อิศเรศร์ องค์อิศเรศร์ พระราชาธิบดี บดินทร์สุริย์ ปิ่นบดินทร์สุริย์ มีความหมายว่า ผู้เป็นหัวหน้า ผู้เป็นใหญ่

มหाराช บรมราช จอมจักรพรรดิ มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่อย่างยิ่ง

จอมนารถ ปรมนาถ สมเด็จพระบรมนาถ มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ซึ่งเป็นที่พึ่ง

จอมสยาม สยามเมศร์ มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ในสยาม

จอมไทย มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ในไทย

จอมโลก มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ในโลก

1.5 หน้าที่รักษาและปฏิบัติธรรม พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้รักษาแลปฏิบัติธรรม ในพระพุทธศาสนา คำเรียกพระมหากษัตริย์ที่แสดงความเป็นผู้มีธรรม ดังนี้

ธรรมิศร เจ้าทรงธรรม เจ้าจอมธรรม์ จอมธรรมิกราช ธรรมราชา สมเด็จพระธรรมฤกราช ภูธรธรรมิกราช สมเด็จพระธรรมิกราช มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ซึ่งมีธรรม

ไททรงทศธรรม ไททรงทศธรรม มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ซึ่งมีธรรม 10 ประการ

จอมธรรมิกนาถ มีความหมายว่า ผู้เป็นที่พึ่งซึ่งมีธรรม

2. คำเรียกที่แสดงพระคุณสมบัติ มีดังนี้

นเรนสูร	มีความหมายว่า ผู้กล้าในหมู่มนุษย์
มหาวิรราช มเหศวรสูร	มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ซึ่งกล้าหาญยิ่ง
พระสีห์	มีความหมายว่า ผู้สง่างามราวกับสิงห์
ชัยสีห์	มีความหมายว่า ผู้ได้รับชัยชนะดุจสิงห์
จอมปราชญ์ องค์อัครวิษะ เขียวระราช	มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ซึ่งฉลาด
พระธิดาวดาร	มีความหมายว่า พระธิดาผู้ฉลาด
องค์เอกาทศรถ	มีความหมายว่า ผู้สามารถสู้กับคนได้ 11 คน
ทรงศรี	มีความหมายว่า ผู้มีความดีงาม
ทรงชัย	มีความหมายว่า ผู้มีชัยชนะ
ทรงเดช	มีความหมายว่า ผู้มีอำนาจ
ทรงศักดิ์	มีความหมายว่า ผู้มีฐานะสูง
ทรงฤทธิ์	มีความหมายว่า ผู้มีฤทธิ์
จอมเมลิ้อง	มีความหมายว่า ผู้สง่างาม
ทรงธรรม	มีความหมายว่า ผู้มีธรรม ผู้มีความดี
บุญญะวันต์	มีความหมายว่า ผู้มีบุญ
พระบรมสิทธิ์ทรงเดช	มีความหมายว่า ผู้มีอำนาจเต็ม
ในหลวงสายน้ำ	มีความหมายว่า ผู้ทำให้เกิดน้ำ

3. คำเรียกที่แสดงถึงพระราชทรัพย์ พระมหากษัตริย์ต้องมีพระราชทรัพย์เพื่อแสดงพระเกียรติยศและแสดงความมั่งคั่งสมบูรณ์ของบ้านเมือง คำเรียกพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมขอพระเกียรติที่แสดงลักษณะดังกล่าว มีดังนี้

เจ้าช้าง	มีความหมายว่า ผู้มีช้าง
เจ้าช้างเผือก เจ้าเสวตรไอยรา	มีความหมายว่า ผู้มีช้างเผือก
เจ้าอัสวพาชี	มีความหมายว่า ผู้มีม้า

เจ้าพลรบ เจ้าทศทวยพยุหพล มีความหมายว่า ผู้มีทหาร
 เจ้าเนวี มีความหมายว่า ผู้มีกองเรือ

4. คำเรียกที่แสดงว่าเป็นตัวแทนสิ่งเคารพ

4.1 คำเรียกแสดงความเป็นหัวหน้าครอบครัวได้แก่ คำว่า

พ่อ พ่อเจ้าหลวง พ่อเจ้า

4.2 คำเรียกแสดงความเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ทางศาสนาได้แก่ คำว่า

สรรเพ็ชญ์ พระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระสรรเพ็ชญ์ มีความหมายว่า ผู้รู้ทั่ว
 เป็นคำเรียก พระพุทธเจ้า

หน่อพุทธางกูร มีความหมายว่า เชื้อสายของพระพุทธเจ้า

พระเจ้า มีความหมายว่า พระพุทธเจ้า พระพุทธรูป

ทางศาสนาพราหมณ์ได้แก่

ปรมेश্বর มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ เป็นคำเรียกพระศิวะ

พระหริรักษ์ มีความหมายว่า ผู้รักษาแผ่นดิน เป็นคำเรียกพระนารายณ์

พระศรีจักรรัตน มีความหมายว่า ผู้มีจักรแก้ว เป็นคำเรียกพระนารายณ์

จักรี จักริน จอมจักรี พระจักรา จักริราช องค์มหาจักรี มีความหมายว่า ผู้มีจักร
 เป็นคำเรียก พระนารายณ์

ปิ่นขนิรสุทนต์แปรภาค มีความหมายว่า เจ้าแห่งทะเลน้ำนมเปลี่ยนร่าง คือ
พระนารายณ์อวตาร

รามเศร รามาธิเบศร รามาธิเบนท์ รามราชเจ้าจักรินทร มีความหมายว่า พระราม

พระภูษเฝ้าจักรีพงศ์ มีความหมายว่า ผู้เป็นเชื้อสายพระนารายณ์

พระพงศ์ราม มีความหมายว่า ผู้เป็นเชื้อสายพระราม

ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต (2538: 63-66) ใช้ “คำแทนพระมหากษัตริย์” ในความหมายว่าคำที่ใช้สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ปรากฏในบทความเรื่อง “คติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย” ในวรรณคดีไทยมีการใช้คำแทนพระมหากษัตริย์โดยมีความหมายว่า พระพุทธเจ้าหรือผู้สืบเชื้อสายจากพระพุทธเจ้า อาทิ ในขวนพ่ายโคลงฉันท์ คำแทนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่กวีใช้ได้แก่ พระศรีสรรเพชญ์ ศรีสรรเพชญ์ และสรรเพชญ์ ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กวีใช้คำแทนกษัตริย์ว่า สรรเพชญ์ ในเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งพระมหาราชครูมหรแต่่ง กวีใช้คำแทนพระมหากษัตริย์ว่า สมภารบพิตรทศพล หน่อพุทธางกูร และหน่อพระสมพุทโธ เรื่องโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี กวีใช้คำแทนพระมหากษัตริย์ว่าหน่อพุทธางกูร เรื่องยอพระเกียรติ 3 รัชกาล ที่พระยาไชยวิชิต (เผือก) แต่งได้ใช้คำแทนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์บรมนารถ ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้า

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ผู้วิจัยใช้เป็นคำสำคัญของงานวิจัยเรื่องนี้ อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2542: 269-283) เรียกคำในทำนองเดียวกันนี้ว่า คำที่สื่อถึงพระราชาหรือกษัตริย์ ในบทความเรื่อง “คำไทย-คำบาลี สันสกฤต” อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อธิบายคำที่สื่อถึงพระราชาหรือกษัตริย์ซึ่งมีคำที่มีความหมายว่า แผ่นดิน จำนวน 30 คำ เช่น

ภูตล มาจากภาษาบาลีสันสกฤต ภูตล แปลว่า ผืนดิน พื้นดิน แผ่นดิน เป็นคำประสมระหว่าง ภู-ดิน, โลก กับ ตล-พื้นผิว, แผ่นแบนๆ

ภูธร มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภูธร มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้มีแผ่นดินเป็นสมบัติ หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ภูธร เป็นคำประสมระหว่าง ภู-แผ่นดิน กับ ธน-ทรัพย์สมบัติ

ภูธร มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภูธร มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้แบกแผ่นดิน ผู้ธำรงแผ่นดิน อาจ หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน หรือ ภูเขา ก็ได้ ภูธร เป็นคำประสมระหว่าง ภู แผ่นดิน กับธร-ผู้แบก ในวรรณคดีไทยคำว่า ภูธร มักหมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ยังใช้รูปภาษา ภูเรศ ด้วย

ภูเรศวร มาจากภาษาสันสกฤต ภูธร ประสมกับคำว่า อีศวร-เจ้า, ผู้เป็นใหญ่ ในภาษาสันสกฤต ภูเรศวร ไม่ได้แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน แต่แปลว่า เจ้าแห่งขุนเขา หมายถึง เทือกเขา หิมาลัย สันนิษฐาน ภูเรศวร เป็นรูปภาษาที่คนไทยสร้างขึ้นเอง ในทำนองเดียวกับสร้างคำว่า ภูบดินทร์

ภูนาถ มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภูนาถ มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้เป็นที่พึ่งแห่งแผ่นดิน หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ภูนาถ เป็นคำประสมระหว่าง ภู-แผ่นดิน กับ นาถ-ผู้เป็นที่พึ่ง

ภูนายก มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภูนายก มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้นำของแผ่นดิน หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ภูนายก เป็นคำประสมระหว่าง ภู-แผ่นดิน กับ นายก-ผู้นำ

ภูเนตุ ตามรูปศัพท์น่าจะมาจากภาษาบาลี 2 คำ มาประสมกัน ภู-แผ่นดิน กับ เนตุ-ผู้นำ แต่คำว่า ภูเนตุ ไม่มีใช้ในภาษาบาลี จึงน่าจะเป็นรูปภาษาบาลีที่แปลงรูปภาษาสันสกฤตว่า ภูเนตฤ หมายถึง ผู้นำแผ่นดิน

ภูบดินทร์ เป็นคำศัพท์ที่ใช้ในวรรณคดี สันนิษฐานว่า คนไทยสร้างคำนี้โดยนำคำภาษาสันสกฤต 2 คำ มาประสมกัน ภูปติ-ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน, พระเจ้าแผ่นดิน ประสมกับ อินุทธุ ผู้เป็นใหญ่ เป็น ภูปดินุทธุ ผู้เป็นใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นดิน เปลี่ยนมาเป็นรูปภาษาไทยว่า ภูบดินทร์

ภูปติ มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภูปติ มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ภูปติ เป็นคำประสมระหว่าง ภู-แผ่นดิน กับ ปติ-เจ้าของ, เจ้า

ภูบาล มาจากภาษาสันสกฤตว่า ภูบาล มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ผู้คุ้มครองแผ่นดิน หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ภูบาล มาจากคำว่า ภู-แผ่นดิน ปาล-ผู้คุ้มครอง, ผู้ปกป้อง, คนดูแล ฟุ้งสัตว์

ธงชัย ดิชโส (2547: 220-244) ใช้คำว่า คำเรียกแทนพระนาม เพื่อสื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์ ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช” ส่วนหนึ่งของการวิจัยได้ศึกษาการเลือกสรรใช้คำ เรียกแทนพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรอง เฉลิมพระเกียรติ 19 เรื่อง ทั้งนี้ ได้เสนอกรอบความคิดเช่นเดียวกับ เสาวณิต วิงวอน (2530) ไว้ว่า ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติโดยทั่วไปไม่เรียกพระนามหรือพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ โดยตรง ยกเว้นเมื่อจำเป็นในบางแห่ง แต่จะมีคำและวลีที่ผู้แต่งเลือกสรรใช้เป็นคำเรียกแทน พระนามดังกล่าว ซึ่งคำดังกล่าวมีความหมายย่อยแตกต่างกันออกไป และด้วยเหตุที่คำเรียกแทน พระนามมีจำนวนมาก ผู้แต่งจึงต้องเลือกสรรคำเรียกที่มีความสูงส่ง ความสง่า ภาควิมิสมพระเกียรติ และมีการหลีกคำ อีกทั้งมีส่วนเสริมสร้างจินตนาการ ให้orroรส และอารมณ์แก่ผู้อ่าน ตลอดจน เหมาะแก่เนื้อหาด้วย ผลการศึกษาในส่วนการใช้คำเรียกแทนพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พบลักษณะดังนี้

1. การใช้คำเรียกแทนพระนามเพื่อบ่งบอกหน้าที่ในการรบ ปรากฏในคำว่า

จอมกษัตริย์ พระจอมกษัตริย์ หมายถึง ยอดแห่งนักรบ

จอมทัพ องค์จอมทัพ หมายถึง ผู้นำแห่งกองทัพไทย

2. การใช้คำเรียกแทนพระนามเพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นประมุขของกลุ่มชน ปรากฏในคำว่า จอมสยาม จอมสยามินทร์ พระจอมไทย จอมประชา จอมประชาชน พระจอมบดี บดินดินทร์ จอมบดินทร์ จอมราชา พระราชา ราชาบพิตร และนาถบพิตร

3. การใช้คำเรียกแทนพระนามเพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองแผ่นดิน ปรากฏในคำว่า ภูมิ ภูธร พระภูธร ภูวไนย ภูบาล พระภูมินทร์ ภัทรภูวไนย เจ้าหล้า จอมไฟท และ เจ้าแผ่นดิน

4. การใช้คำเรียกแทนพระนามเพื่อบ่งบอกหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองคน ปรากฏในคำว่า เจ้าชีวิต เจ้าชีวิต ล้นเกล้า เจ้าชีวิต เจ้าจอมชีวิต พระจอมคน นริศ นรินทร์ นฤนาถ นฤบาล และนฤบดี

5. การใช้คำเรียกแทนพระนามด้วยคำที่แสดงลำดับรัชกาล ปรากฏในคำว่า นวมินทร์ พระนวมินทร์ อัครนวมินทร์ นวมราช นวราช และรัชกาลที่เก้า

6. การใช้คำเรียกแทนพระนามที่แสดงพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปรากฏในคำว่า ทรงธรรม ทรงธรรม เจ้าจอมธรรม พระเจ้าจอมธรรม พระทรงชัย พระทรงยศ พระทรงพล พระทรงเดช พระทรงศิลป์ ผู้ทรงญาณ และพระวิกรม

7. การใช้คำเรียกแทนพระนามที่แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีบุญบารมีปรากฏในคำว่า สมภาร หมายถึง ผู้ที่มีบุญสะสมไว้ และเพ็ญบุญ หมายถึง ผู้มีบุญเต็มเปี่ยม

8. การใช้คำเรียกแทนพระนามเพื่อสื่อแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ คือ พระนารายณ์ ปรากฏในคำว่า พระจักริน จักรินทร์ พระจักรกฤษณ์ พระจอมจักร หริรักษ์ คือ พระอิศวร ปรากฏในคำว่า อดิสร มเหศวร

9. การใช้คำเรียกแทนพระนามด้วยการใช้บางส่วนของพระนามที่เป็นพระปรมาภิไธย ปรากฏในคำว่า พระภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระภูมิพล พระภูมิพลราช พระภูมิพลมหาราช พระภูมิพล ภูมิพล ประมินทร์ นฤปดินทร์ และรามาชัยศิริ

10. การใช้คำเรียกแทนพระนามโดยใช้ลำดับเครือญาติ ปรากฏในคำว่า พ่อ พ่อเจ้า พระพ่อ พ่อเมือง พ่อแห่งแผ่นดิน และพระบิดาแห่งชาติ

11. การใช้คำเรียกแทนพระนามที่แสดงออกถึงพระอัจฉริยภาพ และพระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปรากฏในคำว่า กษัตริย์เกษตร กสิกษัตริย์ กษัตริย์สายน้ำ ในหลวงสายน้ำ ขอกษัตริย์พัฒนา และขอดกษัตริย์นักพัฒนา

12. การใช้คำเรียกแทนพระนามโดยใช้ภาษาไทยถิ่นที่มีความหมายว่า พระมหากษัตริย์ปรากฏในคำว่าพ่อหลวง (ภาษาไทยถิ่นเหนือ) และรายอ (ภาษาไทยถิ่นใต้)

คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นชุดคำศัพท์ที่ปรากฏในวรรณคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ และในพระราชพงศาวดาร ดังข้อความว่า

“...เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกาห้าบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ตรัสให้สมุหนายกกำหนดทัพหลวงจะเสด็จโดยชลมารค...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 137)

“... สมเด็จพระบาทบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ ทรงเครื่องสำหรับพิชัยสงครามเสร็จ ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งศรีสมรรถชัย...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 139)

“...อาตมภาพพิเคราะห์ดูอำนาจราชการเหล่านี้ จะไม่รักไม่กลัว พระราชสมภารเจ้า นั้นหามิได้แลเหตุทั้งนี้จะให้พระเกียรติยศ พระราชสมภารเจ้า เป็นมหัศจรรย์เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าเมื่อพระองค์เสด็จเหนือปราจิณบัลลังก์พระมหาโพธิ์ ณ เพลสาขันธ์ครั้งนั้น...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 147)

“...จึงพระมหाराชครู พระราชครู แลท้าวพระยาสามนตราชนาบดีทั้งปวงก็อัญเชิญสมเด็จพระบรมบพิตรพระเป็นเจ้า เสด็จปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติด้วยราชประเพณีโดยบูรพมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อน...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 255)

“...ถึงวันจันทร์ เดือนสาม แรมสองค่ำ พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระเจ้าช้างเผือกก็เสด็จพระราชดำเนินกรีธาพล แต่เมืองพิษณุโลกไปยังสุโขทัย...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 273)

“...ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ให้ต่อกำปั่นใหญ่ลำหนึ่ง...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 279)

“...ลุดศักราชได้ 1083 ปีฉลู ตรีศก พระเจ้ากรุงเทพมหานคร เสด็จพระราชดำเนินไป
ทรงเปิดที่ปากน้ำท่าจีน...” (พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์, 2549: 393)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นชุดคำศัพท์ที่มีลักษณะที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

การสร้างคำในภาษาไทย

ในส่วนนี้ผู้วิจัยประมวลความรู้และความคิดเกี่ยวกับการสร้างคำเพื่อนำข้อมูลความรู้และ
ความคิดที่ได้ไปใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยเสนอกรอบความคิด 6 ประเด็นได้แก่ คำมูล คำประสม-
คำประสาน คำซ้อน คำสมาส คำสนธิ และคำแผลง

คำมูล

“คำ หมายถึง เสียงพูด, เสียงพูดหรือลายลักษณ์อักษรที่เขียนหรือพิมพ์ขึ้นเพื่อแสดง
ความคิด โดยปรกติถือว่าเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดซึ่งมีความหมายในตัว, ใช้ประกอบหน้าคำอื่นมี
ความหมายเช่นนั้น เช่น คำนาม คำกริยา บุรพบท;” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 248) ซึ่งนิยาม
ดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดของ พระยาอุปถัมภ์คัลปสาร (2544: 59) อธิบายความหมายของคำ
ไว้ว่า “คำ หมายถึง สิ่งที่พูดออกมา ได้ความอย่างหนึ่ง ตามความต้องการของผู้พูดจะมีที่พยางค์
ก็ตามเรียกว่า คำหนึ่ง บางคำก็มีพยางค์เดียว บางคำก็มีหลายพยางค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นา (ที่ปลูกข้าว)	เป็นคำ 1 มีพยางค์ 1
นาวา (เรือ)	เป็นคำ 1 มีพยางค์ 2
นาฬิกา (โมงหรือทุ่ม)	เป็นคำ 1 มีพยางค์ 3 ดังนี้เป็นต้น

ในทำนองเดียวกับนิยาม “คำ” ตามแนวคิดของ กำชัย ทองหล่อ (2530: 210) ที่กล่าวว่า
“อักษรที่ประสมกันแล้วออกเสียงมาเป็นหน่วยเสียงเดียว ประกอบด้วย สระตัวเดียวเรียกว่า พยางค์
พยางค์ที่เปล่งออกมาจะเป็นพยางค์เดียวหรือหลายพยางค์รวมกันก็ตาม ถ้ามีความหมายเป็นที่รู้กันได้
เรียกว่า คำหรือถ้อยคำ ซึ่งถ้าเปล่งออกมาเป็นเสียงพูด เรียกว่า คำพูด ถ้าเขียนเป็นตัวหนังสือ เรียกว่า
คำเขียน คำคำเดียวจะมีพยางค์เดียวหรือหลายพยางค์ก็ได้” เช่น

กา	คำเดียว พยางค์เดียว
กาแฟ	คำเดียว สองพยางค์
การะเกด	คำเดียว สามพยางค์
กากนาสูร	คำเดียว สี่พยางค์
กาญจนมาลา	คำเดียว ห้าพยางค์

ส่วน สถาบันภาษาไทย (2549: 1) ได้นิยามความหมายของ คำ ไว้ในทำนองเดียวกัน ทั้งนี้ ได้อธิบายไว้ว่า “คำ หมายถึง หน่วยย่อยที่สุดในภาษาที่เจ้าของภาษารู้จักและใช้ในการพูดและเขียน คำเป็นหน่วยภาษาที่สามารถใช้ตามลำพังเพื่อสื่อสารได้ คำมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ รูป (form) กับความหมาย (meaning) รูปของคำอาจเป็นรูปเขียนและรูปเสียงก็ได้”

คำมูล หมายถึง “คำที่เราตั้งขึ้นเฉพาะคำเดี่ยวๆ จะเป็นคำที่มาจากภาษาไหนก็ดี หรือที่ตั้งขึ้นใหม่ในภาษาไทยเฉพาะคำหนึ่งๆ ก็ดี เรียกว่า คำมูล คำเหล่านี้บางทีก็มีความหมายพ้องกัน เช่น ชัน หมายความว่าน่าหัวเราะก็ได้ เครื่องดักน้ำก็ได้ ไก่หรือนกบางอย่างทำเสียงอย่างหนึ่งก็ได้ เป็นต้น ดังนั้นนับว่าเป็นคำมูลเหมือนกัน เพราะเป็นคำเดี่ยวโดดๆ” (พระยาอุปทิศศิลปสาร, 2544: 60) ซึ่งสอดคล้องกับนิยามของ คำชัย ทองหล่อ (2530: 210) ที่กล่าวว่า “คำเดี่ยวที่มีได้ผสมกับคำอื่น เรียกว่า คำมูล”

อุดม วโรตม์สิขิตต์ (2547: 130) ได้อธิบายคำว่า หน่วยคำมูลไว้ว่า “หน่วยคำมูลเป็น หน่วยคำอิสระที่สามารถเกิดโดดๆ โดยไม่จำเป็นต้องเกาะพ้องหน่วยคำอื่น อาจจะเป็นคำไทยแท้ หรือคำที่ยืมมาจากภาษาอื่นก็ได้ เช่น กก กราบ เจี้ยว งาม นก พาน ภัย แม้น วสันต์ สุข อติเรก เป็นต้น” และนิยามคำว่า หน่วยคำ ไว้ว่า “คือหน่วยที่เล็กที่สุดที่มีความหมายในภาษา”

กล่าวโดยสรุป คำมูล คือ คำเดี่ยวที่กำหนดขึ้นใช้ในภาษาแต่เดิมหรือสร้างใหม่ก็ได้ บางคำ มีพยางค์เดียว หรือหลายพยางค์ก็ได้ แต่สื่อความหมายได้ความอย่างหนึ่ง ถ้าแยกพยางค์เหล่านี้ ออกจะไม่มี ความหมายหรือหากมีความหมายจะไม่เกี่ยวข้องกับคำที่รวมพยางค์อยู่ คำมูลเป็น พื้นฐานของการสร้างคำขึ้นใช้ในภาษาด้วยวิธีการต่างๆ ต่อไป

ในงานวิจัยนี้ได้พิจารณาคำมูลตามจำนวนพยางค์ที่นำมาประกอบกันเป็นคำมูล 1 คำ เช่น คำมูลพยางค์เดียว คำมูลสองพยางค์ คำมูลสามพยางค์ คำมูลสี่พยางค์ เป็นต้น ส่วนพยางค์คือ กลุ่มเสียงที่เปล่งออกมาครั้งหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยเสียงสระ เสียงพยัญชนะ และเสียงวรรณยุกต์ มีความหมายกำกับหรือไม่มีความหมายกำกับก็ได้ หากกลุ่มเสียงที่เปล่งออกมานั้นมีความหมาย จะเป็นคำในภาษา

คำประสม-คำประสม

1. ความหมายของคำประสม

มีผู้นิยามคำประสมไว้หลายคน อาทิ

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2544: 60) ได้นิยามความหมายของคำประสม สรุปได้ว่า คำประสม คือ คำที่นำคำมูลมาประสมกันเข้าตั้งเป็นอีกคำ เช่น คำมูล แม่ กับ น้ำ รวมเป็น คำประสมว่า แม่น้ำ หมายความว่า ทางน้ำใหญ่

กำชัย ทองหล่อ (2530: 211) ได้นิยามความหมายของคำประสมไว้สรุปได้ว่า คำประสมนั้น เกิดจากคำมูลตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปรวมกันแล้วเกิดมีความหมายขึ้นอีกอย่างหนึ่งหรือมีความหมายคงเดิม แต่เน้นความหมายให้กระชับขึ้นหรือกำหนดความหมายให้อยู่ในกรอบจำกัด

บรรจบ พันธุเมธา (2544: 80) กล่าวถึงความหมายของคำประสมไว้ว่า “คำที่มี 2 คำ หรือมากกว่านั้นมาประสมกันเข้าเป็นคำใหม่อีกคำหนึ่ง คำที่ประสมกันเข้าเป็นคำใหม่นี้แต่ละคำ ไม่ได้มีความหมายคล้ายกันอย่างคำซ้อน ความหมายสำคัญอยู่ที่คำต้น ส่วนคำตามมาเป็นส่วนขยาย”

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2534: 120) ได้อธิบายวิธีการสร้างคำประสมไว้ว่า คือ นำคำตั้งแต่ สองคำขึ้นไป และเป็นคำที่มีความหมายต่างกันมาประสมกันเป็นคำใหม่ โดยใช้คำที่มีลักษณะเด่น เป็นคำหลักหรือเป็นฐาน (Base) แล้วใช้คำที่มีลักษณะรองมาขยายไว้ข้างหลังคำที่เกิดใหม่ตามเค้า ของคำเดิม (พวกความหมายตรง) แต่บางทีใช้คำที่มีน้ำหนักความหมายเท่าๆ กันมาประสมกัน ทำให้เกิดความพิสดารขึ้น (พวกความหมายอุปมาอุปไมย)

ปรีชา ทิชนพงศ์ (2522: 82) ได้อธิบายความหมายของคำประสมไว้สรุปได้ว่า คำประสม (compound word) คือ คำที่ประกอบด้วยหน่วยคำอิสระ (free morpheme) ตั้งแต่สอง หน่วยขึ้นไปมาประสมกันเป็นคำใหม่ เช่น ไฟฟ้า พัดลม ตู้เย็น ปลาเนื้ออ่อน พระเจ้าแผ่นดิน

อุดม วโรตม์สถิต (2547: 131) กล่าวว่า “คำประสมได้แก่ การนำหน่วย คำมูล มาประสมกับหน่วยคำมูล หรือหน่วยคำมูลประสมกับหน่วยคำประสม หรือหน่วยคำประสม ประสมกันเองให้เกิดเป็นนามประสม กริยาประสมเป็นหลักโดยยึดโครงสร้างแบบแยก แบบขยาย แบบเชื่อม และแบบซ้อน”

สุนันท์ อัญชลินกุล (2546: 43-44) อธิบายคำประสมไว้ว่า “คำประสม (compound word) เกิดจากการสร้างคำขึ้นใช้ในภาษาไทย โดยนำคำนาม คำกริยา คำบุรพบท เป็นต้น หรือหน่วยคำ อิสระ 2 หน่วยขึ้นไปมาประสมกับ และเกิดเป็นคำใหม่ที่มีความหมายใหม่ 1 หน่วยความหมาย หรือ เกิดสิ่งใหม่อีก 1 ชนิด โดยอาจมีเค้าความหมายเดิมอยู่มากหรือน้อย” คำประสมกับกลุ่มคำนั้น ต่างกันในเรื่องความหมาย กล่าวคือ กลุ่มคำเกิดจากนำคำมาเรียงกัน คำหลังทำหน้าที่ขยายคำหน้า แปลความหมายตรงตัวไม่เกิดความหมายใหม่

สถาบันภาษาไทย (2549: 32-35) อธิบายคำประสมไว้สรุปได้ว่า คำประสม หมายถึง คำที่เกิดจากการนำหน่วยคำอิสระที่มีความหมายต่างกันอย่างน้อย 2 หน่วยมารวมกัน เกิดเป็นคำใหม่ คำหนึ่งมีความหมายใหม่ มีเกณฑ์ใช้พิจารณา คือ คำประสมเป็นคำที่มีความหมายใหม่ แต่มักมีเค้า ความหมายของหน่วยคำเดิมอยู่ จะแทรกคำใดๆ ลงระหว่างหน่วยคำที่มารวมกันไม่ได้ คำประสม เป็นคำคำเดียว ขยายที่หรือสลับที่หน่วยคำที่เป็นส่วนประกอบคำประสมไม่ได้ การออกเสียงคำ ประสมต้องต่อเนื่องกัน และหน่วยคำที่นำมาประกอบเป็นคำประสมไม่มีความสัมพันธ์ทาง วากยสัมพันธ์ต่อกัน

กล่าวโดยสรุป คำประสม คือ การนำคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมกันเป็น คำใหม่ เกิดความหมายใหม่ซึ่งความหมายใหม่นั้น อาจยังคงเค้าความหมายของคำมูลเดิมอยู่หรือ อาจเปลี่ยนแปลงไปก็ได้ คำประสมเป็นวิธีการสร้างคำอย่างหนึ่งของภาษาไทย

2. ลักษณะคำประสม

การพิจารณาคำประสมนั้น มีผู้นำเสนอแนวทางการพิจารณาไว้หลายลักษณะ อาทิ

พระยาอุปทิศศิลปสาร (2544: 60-62) ได้อธิบายลักษณะคำประสมไว้ 5 ลักษณะสรุปได้ว่า

- 1) คำประสมที่เอาคำมูลมีเนื้อความต่างๆ มาประสมกันเข้ามีใจความเป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่น คำมูล หาง ส่วนท้ายของสัตว์ กับคำมูล คือ เสือ สัตว์ชนิดหนึ่ง รวมกันเป็นคำประสมว่า หางเสือ แปลว่า เครื่องถือท้ายเรือ
- 2) คำประสมที่เอาคำมูลหลายคำซึ่งทุกคำมีเนื้อความคงที่แต่เมื่อนำมารวมกันเข้าเป็นคำเดียวมีเนื้อความผิดไปจากรูปเดิม เช่น ตีชิง ยินดี หายใจ เมื่อแยกเป็นคำย่อมไม่ได้ความดังที่ประสมกันอยู่
- 3) คำประสมที่เอาคำมูลมีรูปหรือเนื้อความซ้ำกันมารวมเป็นคำเดียวคำเหล่านี้บางทีมีเนื้อความคล้ายกับคำมูลเดิม บางทีก็เพี้ยนไปบ้าง เช่น แดงๆ ซ้ำๆ มีความหมายผิดจากคำมูลที่ไม่ซ้ำกันบ้าง เช่น คำๆ หมายถึง คำทั่วไป และอีกอย่างหนึ่งใช้คำมูลรูปไม่เหมือนกันแต่เนื้อความอย่างเดียวกันรวมกันเข้าเป็นคำประสมซึ่งมีความหมายต่างออกไป เช่น ถ้อยคำ ดูแล ว่ากล่าว เป็นต้น
- 4) คำประสมที่ย่อมาจากใจความมาก เช่น ชาวป่า ย่อมาจาก คนอยู่ในป่า คำประสมพวกนี้มีคำต่อไปนี้ประกอบอยู่ข้างหน้า คือ

ชาว	เช่น	ชาวนา	ชาวเมือง	ชาวประมง	ฯลฯ
ผู้	เช่น	ผู้ทำ	ผู้ดี	ผู้อื่น	ฯลฯ
นัก	เช่น	นักเลง	นักรบ	นักปราชญ์	ฯลฯ
ช่าง	เช่น	ช่างทอง	ช่างเขียน	ช่างหม้อ	ฯลฯ
หมอ	เช่น	หมอช้าง	หมอความ	หมอลำ	ฯลฯ
การ	เช่น	การกิน	การอยู่	การนอน	ฯลฯ
ความ	เช่น	ความตาย	ความคิด	ความจน	ฯลฯ

เครื่อง	เช่น	เครื่องใช้	เครื่องว่าง	เครื่องเขียน	ฯลฯ
ของ	เช่น	ของเล่น	ของกิน	ของใช้	ฯลฯ
ที่	เช่น	ที่นอน	ที่อยู่	ที่นั่ง	ฯลฯ

5) คำประสมที่มาจากคำสมาสของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตนับเข้าเป็นคำประสมเหมือนกัน เช่น ราชกุมาร เศรษฐิกิริยา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะคำประสมดังกล่าวข้างต้น พระยาอุปกิตศิลปสารได้ระบุคำซ้ำ คำซ้อน และคำสมาสในภาษาไทย เป็นคำประสมแบบหนึ่งด้วย

กำชัย ทองหล่อ (2537: 210-214) ได้กล่าวถึงลักษณะของคำประสมไว้สรุปได้ว่า คำมูลที่นำมารวมกันเป็นคำประสมจะใช้คำภาษาเดียวกันหรือต่างภาษามาประสมกันก็ได้ คือ คำไทยประสมกับคำไทย คำไทยประสมกับคำเขมร คำไทยประสมกับคำสันสกฤต คำบาลีประสมกับคำสันสกฤต คำเขมรประสมกับคำบาลี คำบาลีประสมกับคำบาลี และคำสันสกฤตประสมกับคำสันสกฤตก็ได้ เช่น

คำมูล		คำมูล	คำประสม	ลักษณะคำประสม
พ่อ	+	ตา	พ่อตา	คำไทย + คำไทย
หลัก	+	ฐาน	หลักฐาน	คำไทย + คำบาลี
ราช	+	วัง	ราชวัง	คำบาลี + คำไทย
ทุน	+	ทรัพย์	ทุนทรัพย์	คำไทย + คำสันสกฤต

นอกจากนี้ กำชัย ทองหล่อ ยังเสนอลักษณะคำประสมโดยพิจารณาวิธีการประสมและความหมายที่เกิดขึ้นเป็นแนวทางพิจารณา สรุปได้ดังนี้

1) คำประสมที่เกิดจากคำมูลซึ่งมีรูปเสียง และความหมายต่างกัน เมื่อประสมกันแล้วเกิดความหมายใหม่ขึ้น เช่น พ่อ (สามีของแม่) ตา (พ่อของแม่) ประสมกันได้ พ่อตา (พ่อของภรรยา)

2) ประสมที่เกิดจากคำมูลซึ่งมีรูป เสียง และความหมายต่างกัน เมื่อประสมกันแล้ว เกิดความหมายใหม่ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง แต่ยังคงรักษาความหมายของคำเดิมแต่ละคำไว้ เช่น
ดี (ทำร้าย) ชิง (แย่งเอาไป) ประสมกันได้ ดีชิง (ทำร้ายแล้วแย่งเอาทรัพย์สินไป)

3) คำประสมที่เกิดจากคำมูลซึ่งมีรูป เสียง และความหมายเหมือนกัน เมื่อประสมกันแล้วทำให้เกิดความหมายผิดไปจากคำเดิมที่ยังไม่ได้ประสมกัน แต่ยังคงรักษาความหมายของคำเดิมแต่ละคำไว้ เช่น สูงๆ, ต่ำๆ, ขาวๆ, ดำๆ เป็นต้น

4) คำประสมที่เกิดจากคำมูลที่มีรูปและเสียงต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน เมื่อประสมกันแล้วความหมายไม่เปลี่ยนแปลง คือ คงมีความหมายเท่ากับคำเดิมที่ยังมิได้ประสมกัน เช่น คัดเลือก ว่ากล่าว ถ้อยคำ แค้นเคือง เป็นต้น การนำคำที่มีความหมายเหมือนกันมาประสมกัน เพื่อให้คำอีกคำหนึ่งไขความของอีกคำหนึ่ง

5) คำประสมที่เกิดจากคำมูลที่มีรูป เสียง และความหมายต่างกัน แต่ตัดพยางค์หรือ ย่นพยางค์ของคำให้สั้นลง แต่ความหมายคงมีเท่ากับคำเดิม เช่น เดียงสา มาจาก เดียง + ภาสา (รู้ภาษา) ชีพิทักษ์ มาจาก ชีวิต + กษัย (สิ้นชีวิต)

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นของ คำชัย ทองหล่อ คล้ายกับของพระยาอุปกิตศิลปสารที่ระบุ คำซ้อน คำซ้ำ และการสมาสแบบไทยเป็นคำประสมด้วย

ส่วน บรรจบ พันธุเมธา (2544: 81) ได้แบ่งลักษณะคำประสมตามการใช้ แยกได้เป็น คำประสมที่เป็นคำนาม คำประสมที่ใช้เป็นคำกริยา และคำประสมที่เป็นคำวิเศษณ์ ส่วนในแต่ละประเภทดังกล่าวได้แยกพิจารณาเป็นคำตัวตั้งและคำขยาย รวมถึงพิจารณาคำตัวตั้งและคำขยายตาม ชนิดคำว่าเป็นคำนาม คำกริยา เป็นต้น สรุปได้ดังนี้

1) คำประสมที่ใช้เป็นคำนาม เช่น

1.1) คำตัวตั้งเป็นคำนามและคำขยายเป็นคำวิเศษณ์ เช่น มดแดง รถมอเตอร์ไซด์ น้ำแข็ง

1.2) คำตัวตั้งเป็นคำนามและคำขยายเป็นคำกริยา บางทีมีนามมารับด้วย เช่น
ผ้าไหม ไม้เท้า โต๊ะกินข้าว

1.3) คำตัวตั้งเป็นคำนามและคำขยายเป็นคำนาม เช่น คนไข้ เรือนคันไม้ เก้าอี้
คนตรี

1.4) คำตัวตั้งเป็นคำนามและคำขยายเป็นคำบุรพบท เช่น คนกลาง เครื่องใน
เมืองนอก

1.5) คำตัวตั้งมีใช้คำนาม และคำขยายเป็นคำชนิดใดๆ ไม่จำกัด อาจเป็นเพราะ
เมื่อใช้มีการตัดคำ คำนามที่เป็นตัวตั้งจึงหายไป คำวิเศษณ์ คำกริยาบ้างจึงเป็นตัวตั้ง เช่น (ใบ)
เรียงเบอร์ (เครื่อง) พิมพ์ดีด (รถ) สามล้อ

2) คำประสมที่ใช้เป็นคำคุณศัพท์ คำตัวตั้งเป็นคำนาม คำกริยา หรือคำวิเศษณ์ก็ได้
เมื่อประสมแล้วใช้ในความหมายตรงก็ได้ ใช้ในความหมายเชิงอุปมาก็ได้ ส่วนมากใช้เป็นวิเศษณ์
ขยายนาม ใช้ขยายกริยาก็มีบ้าง เช่น

2.1) คำตัวตั้งเป็นคำนาม และคำขยายเป็นคำคุณศัพท์หรืออื่นๆ เช่น ชั้นต่ำ
ล้นว้าว สิ้นสูง

2.2) คำตัวตั้งเป็นคำกริยา และคำขยายเป็นคำนามหรืออื่นๆ เช่น กันเปื้อน
คิดเลข วาดเขียน

2.3) คำตัวตั้งเป็นคำวิเศษณ์ และคำขยายเป็นคำนามหรืออื่นๆ เช่น
เขี้ยวน้ำทะเล หลายใจ สองหัว

2.4) คำตัวตั้งเป็นคำบุรพบท และคำขยายเป็นคำนามหรืออื่นๆ เช่น กลางบ้าน
ในใจ ข้างถนน

3) คำประสมที่ใช้เป็นคำคุณศัพท์หรือคำนามมีความหมายเชิงอุปมา

3.1) คำตัวตั้งเป็นคำนาม ชื่ออวัยวะของร่างกาย และคำขยายเป็นคำนาม คำกริยา
หรือคำคุณศัพท์ ความหมายของคำประสมมีอุปมาเปรียบเทียบกับ มีลักษณะหรืออาการอย่างนั้น อาทิ

คำว่า หัว เช่น หัวนอก หัวไม้ หัวแข็ง, คำว่า หน้า เช่น หน้าม้า หน้าเป็น หน้าบาน, คำว่า ตา เช่น ตาเขียว ตาขาว, คำว่า ปาก เช่น ปากแข็ง ปากกา, คำว่า ลิ้น เช่น ลิ้นไก่ ลิ้นปี่, คำว่า คอ เช่น คอสูง คอหอย, คำว่า ใจ เช่น ใจจืด ใจใหญ่ ใจร้อน

3.2) คำที่ตั้งเป็นคำนามอื่นๆ ที่มีลักษณะนำมาใช้อุปมาเปรียบเทียบได้ และมีคำขยายเป็นคำกริยาหรือคำนาม อาทิ คำว่า ลูก เช่น ลูกกวาด ลูกคิด ลูกช้าง, คำว่า แม่ เช่น แม่ทัพ แม่บ้าน แม่มด

4) คำประสมที่ใช้เป็นคำกริยา

4.1) คำที่ตั้งเป็นคำกริยา คำขยายเป็นคำนามที่เป็นกรรม เช่น ยิงปืน ตัดเลื้อย
ตัดถนน

4.2) คำที่ตั้งเป็นคำกริยา คำขยายเป็นคำนามที่เป็นชื่ออวัยวะของร่างกาย มีความหมายในเชิงอุปมา อาทิ คำกริยา + ใจ เช่น กินใจ ตั้งใจ นอนใจ, คำกริยา + หน้า เช่น ได้หน้า ไว้หน้า, คำกริยา + ตัว เช่น ไว้ตัว ออกตัว ถือตัว, คำกริยา + คำขยายเป็นคำนามอื่นๆ เช่น วิ่งรอก เดินแต้ม เดินโต๊ะ

4.3) คำที่ตั้งเป็นคำกริยา คำขยายเป็นคำบุพบท เช่น กินใจ เป็นกลาง
เสมอนอก

4.4) คำที่ตั้งเป็นคำบุพบท คำขยายเป็นคำนาม เช่น นอกใจ นอกคอก

4.5) คำที่ตั้งเป็นคำวิเศษณ์ คำขยายเป็นคำนามที่เป็นชื่ออวัยวะในร่างกาย อาทิ คำวิเศษณ์ + ใจ เช่น แข็งใจ อ่อนใจ, คำวิเศษณ์ + หน้า เช่น น้อยหน้า หน้าหน้า, คำวิเศษณ์ + มือ เช่น หน้ามือ คำประสมลักษณะนี้มักสลับตำแหน่งคำกันได้ เช่น แข็งใจ ใจแข็ง, หน้ามือ มือหนัก ทั้งนี้ ความหมายของคำและหน้าที่ของคำเปลี่ยนแปลงไปด้วย

4.6) คำที่ตั้งเป็นคำกริยา คำขยายเป็นคำกริยา เช่น เดินเที่ยว ให้หา

4.7) ตัวตั้งเป็นคำกริยา คำขยายเป็นคำกริยาวิเศษณ์ เช่น อวดดี คุยโต วางโต

4.8) คำตัวตั้งเป็นคำกริยา มีคำอื่นๆ ตาม มีความหมายในเชิงอุปมา และมีที่ใช้เฉพาะ เช่น ตัดสิน ชีขาด อยู่โยง

5) คำประสมที่ใช้เป็นคำกริยาวิเศษณ์

5.1) คำตัวตั้งเป็นคำคุณศัพท์ คำขยายเป็นคำนาม เช่น สามหาว สามมูม

5.2) คำตัวตั้งเป็นคำกริยา คำขยายเป็นคำนาม เช่น นับก้าว ใช้กับคำว่าเดิน

5.3) คำตัวตั้งเป็นคำนาม คำขยายเป็นคำอื่น เช่น คอดคก ใช้กับคำว่า นั่ง

5.4) คำตัวตั้งเป็นคำบุพบท คำขยายเป็นคำนาม เช่น ยืมในหน้า, ออกนอกหน้า, อยู่ในตัว, ว่าซึ่งหน้า

5.5) คำตัวตั้งเป็นคำบุพบท คำขยายเป็นคำกริยาหรือคำวิเศษณ์ เช่น ตามมีตาม เกิด, โดยแท้

สุริวงษ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 120-223) ได้พิจารณาคำประสม 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก พวกความหมายตรงและอุปมา และลักษณะที่สอง พวกความหมายอุปมาอุปไมยมีความหมายเป็นสำนวน มีคำอธิบายสรุปได้ดังนี้

1) พวกความหมายตรงและอุปมา (น้ำหนักคำไม่เท่ากัน)

1.1) นาม+นาม เช่น โรงรถ สวนสัตว์ แบ่งข้าวหมา

1.2) นาม+กริยา เช่น ถั่วตัด กลัวยิ่ง ข้าวต้มผัด

1.3) นาม+วิเศษณ์ เช่น หมูหวาน หัวคื้อ ปลาเนื้ออ่อน

1.4) กริยา + กริยา เช่น รวบรวม ตีพิมพ์ ห่อหมก

1.5) นาม + นุพบท เช่น ละครนอก หมาใน ของกลาง

1.6) นาม + ลักษณะนาม เช่น เพื่อนฝูง ช่อฟ้า วงแขน

1.7) วิเศษณ์ + วิเศษณ์ เช่น หวานเย็น เปรี๊ยะหวาน เขียวหวาน

1.8) ใช้คำภาษาต่างประเทศประสมกับคำไทย เช่น พลเมือง พวงหรีด เก่งจีน

นาปรัง

2) พวกรวมความหมายอุปมาอุปไมย

2.1) คำประสมพวกนี้มักมีความหมายเป็นสำนวน และมักมีคำอื่นมาประกอบด้วย เช่น นับหน้าถือตา เชิดหน้าชูตา (หน้าตา)

2.2) บางคำประสมกันแล้วหาคำอื่นมาประกอบให้สัมผัสคล้องจอง เช่น จับมือถือแขน หน้าใหญ่ใจโต ชาวบ้านร้านตลาด

2.3) บางคำมีการซ้ำเสียงตัวหน้า และนำที่มีความหมายไปด้วยกันได้มาตาม เช่น กินเลือดกินเนื้อ เครื่องไม้เครื่องมือ ดิดูติดตา

แนวคิดของ สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ พิจารณาความหมายของคำประสมเป็นสำคัญ แล้วจึงพิจารณาชนิดคำที่นำมาประกอบกันเป็นคำประสม

ส่วน สุนันท์ อัญชลินกุล (2546: 44-45) นำเสนอแนวคิดลักษณะคำประสมเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก การนำคำชนิดต่างๆ มาประสมกัน ลักษณะที่สอง ชนิดของคำประสมที่สร้างขึ้น และลักษณะที่สาม ความหมายของคำประสม สรุปได้ดังนี้

1) การนำคำชนิดต่าง ๆ มาประสมกัน มีดังนี้

- 1.1) คำนาม+คำนาม เช่น พ่อครัว นาฬิกาทราย ลูกน้ำ
- 1.2) คำนาม+คำกริยา เช่น สะพานลอย ตู้เย็น รถด่วน
- 1.3) คำกริยา+คำนาม เช่น เล่นงาน ไวใจ กินโต๊ะ
- 1.4) คำนาม+คำกริยา+คำนาม เช่น พนักงานซักผ้า ถนนลาดยาง ทางเดินเท้า
- 1.5) คำกริยา+คำกริยา เช่น ต้มยำ คั้นคว่ำ เลือกตั้ง
- 1.6) คำนาม+คำบุพบท เช่น คนนอก วงใน เบี้ยล่าง
- 1.7) คำบุพบท+คำนาม เช่น กลางคน นอกครู นอกใจ
- 1.8) คำกริยา+คำบุพบท เช่น เป็นกลาง กินนอก กินใน
- 1.9) คำประสม+คำนาม เช่น กล้วยขอบเนย ต้มยำกุ้ง น้ำมันมะกอก
- 1.10) คำประสม+คำกริยา เช่น น้ำแข็งใส ห้องสมุดเคลื่อนที่น้ำมันระเหย
- 1.11) คำนาม+คำประสม เช่น สถานีรถไฟ รถไฟฟ้า

2) ชนิดของคำประสมที่สร้างขึ้น มีดังนี้

2.1) คำประสมที่เป็นคำนาม เช่น

แม่น้ำสายนี้ยาวมาก	(แม่น้ำ- เป็น सामान्यนาม)
น้ำแข็งใสร้านนี้น่ากิน	(น้ำแข็งใส-เป็น सामान्यนามย่อย)

จังหวัดเชียงใหม่อยู่ทาง

ภาคเหนือของประเทศไทย

(จังหวัดเชียงใหม่-เป็นวิสามานยนาม)

2.2) คำประสมที่เป็นคำกริยา เช่น

เขานั่งพิมพ์ดีดตั้งแต่เช้านจนค่ำ

คำพูดของเขากินใจ คนฟังมาก

3) ความหมายของคำประสม มีดังนี้

3.1) คำประสมชนิดมีค่าความหมายเดิมน้อย เช่น

มด	+	ลูก	-	มดลูก	อวัยวะภายในอันเป็นที่ตั้งครรภ์
แม่	+	มด	-	แม่มด	หมอเวทมนตร์ผู้หญิง

3.2) คำประสมชนิดคงความหมายเดิมมาก เช่น

ข้าว	+	สาร	-	ข้าวสาร	ข้าวเปลือกที่สีซ้อมจนเหลือแต่เมล็ดข้าว
กล้วย	+	ไข่	-	กล้วยไข่	ชื่อกล้วยพันธุ์หนึ่ง
แว่น	+	กันแดด	-	แว่นกันแดด	แว่นที่สวมกันแดด

3.3) คำประสมที่เป็นสำนวน เช่น

ดินกา ขาของกา (ความหมายตรง), เครื่องหมายกากบาท รอยข่นที่หางดา
(ความหมายเกิดใหม่)

หน้าม้า ใบหน้าเหมือนม้า (ความหมายตรง), ผู้ออกหน้าอย่างมีเล่ห์เหลี่ยม
(ความหมายเกิดใหม่)

3.4) คำประสมที่มีความหมายสัมพันธ์กับคำลักษณนาม เช่น

ลูกเสือคนนี้พูดเก่ง	ลูกเสือ เป็นคำประสม
ลูกเสือดาวนี้เขียวแหลม	ลูกเสือ เป็นคำเรียงหรือ กลุ่มคำ

แนวคิดของ สุนันท์ อัญชลินุกูล เสนอลักษณะคำประสมโดยพิจารณาจาก 3 มิติ

อุดม วโรตม์สถิต (2547: 131-138) นำเสนอคำประสมในแง่โครงสร้างโดยยึดโครงสร้าง 4 แบบได้แก่ แบบแยก แบบขยาย แบบเชื่อม และแบบซ้อน นอกจากนี้พิจารณาชนิดคำที่นำมาประสม รวมทั้งชนิดของคำประสม สรุปได้ดังนี้

1) นามประสม เกิดจากทั้งการนำนามประสมกับนาม เอานามประสมกับกริยา หรือเอานามประสมกับสัณชยา

1.1) นามประสมแบบขยายได้แก่ นามประสมที่ประกอบด้วยส่วนหลักและส่วนขยาย โดยปกติส่วนหลักจะนำหน้าส่วนขยาย ยกเว้นส่วนขยายเป็นสัณชยาแสดงจำนวน เช่น

ปลาเค็ม	= ปลา - นาม - ส่วนหลัก, เค็ม - วิเศษณ์กริยา - ส่วนขยาย
น้ำปลา	= น้ำ - นาม - ส่วนหลัก, ปลา - นาม - ส่วนขยาย
สามเกลอ	= สาม - สัณชยา - ส่วนขยาย, เกลอ - นาม - ส่วนหลัก

1.2) นามประสมแบบแยกได้แก่ นามประสมที่ส่วนหน้าและส่วนหลังไม่ขึ้นแก่กัน แต่ละส่วนมีอิสระแก่กัน เช่น

เสือฝน	= เสือ - นาม ฝน - นาม ไม่ได้ขยายเสือ แต่อนุพันธ์มาจาก เสือใช้กันฝนเมื่อนำมาประสมกันได้ตัด ใช้กัน ออก
โรงเรียน	= โรงเรียน - นาม เรียน - กริยา ไม่ได้ขยายโรงเรียน แต่มาจาก โรงเรียนเป็นที่เรียนเมื่อนำมาประสมกันได้ตัด ใช้เป็นที่ ออก

1.3) นามประสมแบบเชื่อม

1.3.1) นามประสมแบบเชื่อม และ/หรือ เป็นนามประสมที่นามสองคำ คำหนึ่งเป็นส่วนหน้า อีกคำหนึ่งเป็นส่วนหลังเชื่อมกันด้วยคำสันธาน และ/หรือ ซึ่งไม่ปรากฏรูปคำให้เห็น เช่น

เสื่อเกราะ = เสื่อ - นาม เกราะ - นาม มีสันธาน และ
อยู่ระหว่างกลาง
ในเชิงความหมาย เสื่อเกราะ เป็นทั้งเสื่อและเกราะ
หั่วก้อย = หั่ว - นาม ก้อย - นาม มีสันธาน หรือ
อยู่ระหว่างกลาง
ในเชิงความหมาย หั่วก้อย หมายถึง ไม่หั่วก็ก้อย

1.3.2) นามประสมแบบเชื่อมอนุกรมได้แก่ นำนามมาเรียงประสมกัน ตั้งแต่สามคำขึ้นไป หรือนำนาม กริยา หรือสัณชิต มาเรียงกันตั้งแต่สามคำขึ้นไป เช่น

ปากกาหมึกซึม = ปากกา - นามประสม หมึก - นาม ซึม - กริยา
มาเรียงประสมกัน
เข้าสาขบายเย็น = เข้า สาข บาย เย็น - นาม มาเรียงประสมกัน

1.4) นามประสมแบบซ้อนได้แก่ นามประสมที่มีส่วนหน้าและส่วนหลังเป็นสิ่งที่เดียวกันการที่มีนามประสมแบบซ้อนเกิดขึ้น เพราะบางทีคำเดียวกันแต่เรียกในถิ่นต่างกัน ไม่เหมือนกัน เพื่อความเข้าใจจึงนำนามทั้งสองมาเข้าคู่กัน เช่น

เสื่อสาด = เสื่อ - นาม - เครื่องสานสำหรับปูนั่งและนอน
สาด - นาม - เครื่องสานสำหรับปูนั่งและนอน
วัดวาอาราม = วัด - นาม วา แทรกเข้ามาเพื่อสัมผัส อาราม - นาม - วัด

2) กริยาประสม เกิดจากการนำกริยา กริยาประสมกับนาม ตามโครงสร้างแบบขยาย แบบแยก แบบเชื่อม และแบบซ้อน

2.1) กริยาประสมแบบขยายได้แก่ กริยาประสมที่กริยาเป็นส่วนหลัก และกริยาหรือวิเศษณกริยาเป็นส่วนขยาย หรือนามเป็นส่วนหลัก และกริยาเป็นส่วนขยาย ปกติส่วนหลักจะนำหน้า ส่วนขยายจะตามหลัง เช่น

อ่านออก = อ่าน - กริยา - ส่วนหลัก ออก - กริยา - ส่วนขยาย
ใจร้าย = ใจ - นาม - ส่วนหลัก ร้าย - วิเศษณกริยา - ส่วนขยาย

2.2) กริยาประสมแบบแยกได้แก่ กริยาประสมที่กริยาเป็นส่วนหน้า และนามหรือกริยาเป็นส่วนหลัง แต่ละส่วนมีอิสระแก่กัน

ติดลม = ติด - กริยา - ส่วนหน้า ลม - นาม - ส่วนหลัง
ทำเป็น = ทำ - กริยา - ส่วนหน้า เป็น - สันธานกริยา - ส่วนหลัง
ทำเป็น หมายถึง แสร้งทำ

2.3) กริยาประสมแบบเชื่อม มี 2 แบบ แบบเชื่อม และ/หรือแบบเชื่อมอนุกรม

2.3.1) กริยาประสมเชื่อม และ/หรือเป็นกริยาประสมที่กริยาสองคำคำหนึ่งเป็นส่วนหน้า คำหนึ่งเป็นส่วนหลัง เชื่อมด้วยสันธาน และ/หรือ ซึ่งไม่ปรากฏรูปภาษา เช่น

โอบอุ้ม = โอบ - กริยา อุ้ม - กริยา มีสันธาน และเชื่อมอยู่ใน
เชิงความหมาย โอบอุ้ม หมายถึง ทั้งโอบและอุ้ม

2.3.2) กริยาประสมแบบอนุกรมได้แก่ การนำกริยามาเรียงประสมกันตั้งแต่สามคำขึ้นไป หรือการนำกริยา นาม หรือสังขยามาเรียงกันตั้งแต่สามคำขึ้นไป เช่น

ชัดเชพเนจร = ชัด เช พเนจร - กริยา มาเรียงประสมกัน
เหาะเหินเดินอากาศ = เหาะ เหิน เดิน - กริยา อากาศ - นาม
มาเรียงประสมกัน

2.4) กริยาประสมแบบซ้อนได้แก่ กริยาสองคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาเข้าคู่กันเพื่อให้ความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

เหงาหงอย = เหงา - กริยา - ไม่ก็ักคัก หงอย - กริยา - ไม่กระปรีกระเปร่า
อ้วนพี = อ้วน - กริยา - อ้วน พี - กริยา - อ้วน

สถาบันภาษาไทย (2549: 35-42) ได้เสนอลักษณะของคำประสมไว้ 2 ลักษณะได้แก่ ลักษณะแรก ชนิดของคำประสมที่เกิดขึ้น และลักษณะที่สอง ลักษณะความหมายของคำประสมสรุปได้ดังนี้

1) ชนิดของคำประสมที่เกิดขึ้น

1.1) คำประสมที่เป็นนาม เกิดจากนำคำแต่ละชนิดมาประกอบกันเกิดเป็น คำประสมชนิดคำนาม

1.1.1) นาม + นาม เช่น

ดอกฟ้า - หญิงที่สูงศักดิ์
บัตรโทรศัพท์ - บัตรที่มีมูลค่าใช้สอยในเครื่องโทรศัพท์
บางประเภทเมื่อต้องการโทรศัพท์

1.1.2) นาม + นาม+นาม เช่น

เด็กหลอดแก้ว - เด็กที่เกิดจากการผสมไข่และเชื้ออสุจิ
ในหลอดทดลอง
ปากนกกระจอก - แผลเปื่อยที่มุมปาก เกิดจากขาดวิตามินบี 2

1.1.3) นาม + ลักษณะนาม เช่น

น้ำแข็งก้อน - น้ำแข็งชนิดที่เป็นก้อนเล็กๆ
บะหมี่ชอง - บะหมี่กึ่งสำเร็จรูปที่บรรจุในซอง

1.1.4) นาม + กริยา เช่น

- หมูหัน - ลูกหมูย่างทั้งตัว
 รถรื้อน - รถประจำทางที่ไม่มีเครื่องปรับอากาศ

1.1.5) นาม + กริยา + นาม เช่น

- บัตรเติมเงิน - บัตรโทรศัพท์ที่ใช้ชำระค่าโทรศัพท์มือถือ
 ถ่วงหน้า ใช้โทรศัพท์ได้ตามมูลค่าของบัตร
 ภายในเวลาที่กำหนด
 แปรงสีฟัน - แปรงสีฟันใช้สำหรับทำความสะอาดฟัน

1.1.6) นาม + กริยา + กริยา เช่น

- บ้านเอื้ออาทร - บ้านจัดสรรที่รัฐขายราคาถูกให้ผู้มีรายได้น้อย
 สารกันบูด - สารเคมีที่ใช้ผสมอาหารเพื่อให้เก็บได้นาน

1.1.7) นาม + บุพบท + นาม เช่น

- รถได้ดิน - รถไฟที่เล่นอยู่ใต้ดิน
 คนหลังเขา - คนที่ไม่ทันความเจริญของโลก

1.1.8) กริยา + กริยา เช่น

- กันสาด - เพิงที่ต่อชายคาสำหรับกันฝนไม่ให้สาดเข้าบ้าน
 จิ้มจุ่ม - ช้อนอาหารอีสาน นำเนื้อสัตว์มาจุ่มลงในน้ำเดือดแล้ว
 จิ้มน้ำจิ้มจึงรับประทาน

1.1.9) กริยา + นาม เช่น

- เท้าแขน - ส่วนของเก้าอี้สำหรับวางแขนบังตา
 - เครื่องบังประตูทำด้วยไม้หรือกระจก ความสูง
 เหนือระดับสายตา

1.1.10) บุพพท + นาม เช่น

- ในหลวง - พระเจ้าแผ่นดิน
 หลังบ้าน - ภรรยา

1.2) คำประสมที่เป็นคำกริยา เกิดจากการนำคำแต่ละชนิดมาประสมกันเกิดเป็น
คำประสมชนิดคำกริยา

1.2.1) กริยา + กริยา เช่น

- ซักฟอก - ซักถามให้ได้ความชัดเจนว่าได้ทำผิดไว้หรือไม่
 กวาดล้าง - กำจัดให้สิ้นไป

1.2.2) กริยา+นาม เช่น

- ทะเลาะเนน - ลงคะแนนออกเสียงให้จำนวนมาก
 ซื้อเสียง - จ่ายเงินหรือให้สิ่งของเพื่อแลกกับคะแนนเสียง

1.2.3) กริยา + นาม + กริยา เช่น

- จืดเส้นตายเป็น - ให้โอกาสเป็นครั้งสุดท้าย
 ตีบทแตก - แสดงได้สมบัติบาท

1.2.4) กริยา + บุพพท เช่น

- เป็นกลาง - ไม่เข้าข้างฝ่ายใด

1.2.5) กริยา + บุพบท + นาม เช่น

กินตามน้ำ - โกงกินร่วมไปกับผู้อื่น ทั้งที่อาจไม่มีเจตนาโกงกิน
แต่แรก

ตีท้ายครัว - เข้าติดต่อกับภรรยาผู้อื่นในทางชั่วสาว

1.2.6) นาม + กริยา เช่น

ตาแข็ง - ไม่มัวงนอน

มือใหม่ - ยังไม่ชำนาญ

1.2.7) นาม + กริยา + นาม เช่น

เลือดเข้าตา - หาทางออกไม่ได้, สู้อย่างไม่กลัวตาย

น้ำท่วมปาก - พูดไม่ออกเพราะเกรงจะมีภัยแก่ตนหรือแก่ผู้อื่น

2) ลักษณะความหมายของคำประสม มี 3 ลักษณะ คือ

2.1) ความหมายเปรียบเทียบ เช่น

หมาวัด - ผู้ชายที่มีศักดิ์ต่ำกว่าผู้หญิงที่ตนหมายปอง

หูช้าง - กระจกติดรถยนต์เป็นรูปคล้ายหูของช้าง สำหรับเปิดรับลม

2.2) ความหมายเฉพาะ เช่น

ยาบ้า - ยาเสพติดชนิดหนึ่งเมื่อเสพแล้วเกิดอาการคล้ายคนบ้า

เบาใจ - ไม่หนักใจ, โล่งใจ

2.3) ความหมายใกล้เคียงกับคำเดิม เช่น

ยางลบ - ยางที่ใช้สำหรับลบข้อความ

เข็มฉีดยา - เข็มที่ใช้ฉีดยา

อนึ่ง คำประสมบางคำอาจมีหลายความหมาย ต้องพิจารณาลักษณะของความหมายตามความหมายของคำประสมนั้น เช่น

- ดินผี - ส่วนของจักรเย็บผ้าซึ่งกดผ้าให้แนบกันเครื่อง - ความหมายเฉพาะ
- คนที่ขับรถเร็ว มักเกิดอุบัติเหตุถึงแก่ชีวิต - ความหมายเปรียบเทียบ

ลักษณะคำประสมที่ผู้วิจัยได้ประมวล มานำเสนอข้างต้น สรุปได้ว่าการพิจารณาลักษณะคำประสมใน 4 มิติได้แก่ ลักษณะที่หนึ่งชนิดของคำที่นำมาประกอบเป็นคำประสม ลักษณะที่สอง ชนิดของคำประสมที่เกิดขึ้น ลักษณะที่สาม ลักษณะทางความหมายของคำประสม และลักษณะที่สี่ ความสัมพันธ์ภายในคำประสม หรือโครงสร้างของคำ

3. ความหมายของคำและลักษณะของคำประสม

สืบเนื่องจากคำอธิบายลักษณะหนึ่งของคำประสมของ พระยาอุปกิตศิลปสาร (2544: 61-62) ที่มีคำว่า ชาว- ผู้- นัก- ช่าง- หมอ- การ- ความ- เครื่อง- ของ- ที่- ประกอบข้างหน้าคำมูล จะแยกใช้คำเดียวไม่ได้ เพราะไม่ได้ความสมบูรณ์ต้องใช้ประสมคำอื่น นักวิชาการทางภาษาบางคนกำหนดเรียกวิธีการสร้างคำที่มีคำลักษณะนี้เข้าไปประกอบรวมคำว่า คำพยาน (complex word) หรือคำประสม อีกทั้งได้อธิบายคำประสม และลักษณะคำประสม เป็นวิธีการสร้างคำอีกประเภทหนึ่ง นอกเหนือจากคำประสม

สุนันท์ อัญชลีบุญ (2546: 54-57) ได้อธิบายเกี่ยวกับคำพยานไว้ว่าเป็นวิธีการสร้างคำแบบหนึ่งที่คล้ายกับการสร้างคำประสม คำพยานประกอบด้วยหน่วยคำอย่างน้อย 2 หน่วย ซึ่งต้องเป็นหน่วยคำไม่อิสระอย่างน้อย 1 หน่วย อาจปรากฏต้นคำ หรือท้ายคำก็ได้ หรือเป็นหน่วยคำไม่อิสระทั้งสองหน่วย การสร้างคำพยานในภาษาไทยมีหลายวิธี เช่น

1) หน่วยคำไม่อิสระ + หน่วยคำไม่อิสระ เช่น

เอิก	+	เริก	-	เอิกเริก
เกียจ	+	คร้าน	-	เกียจคร้าน

2) หน่วยคำไม่อิสระ + หน่วยคำอิสระชนิดกริยา เช่น

เครื่อง	+	เล่น	-	เครื่องเล่น
นัก	+	เรียน	-	นักเรียน
การ	+	ศึกษา	-	การศึกษา
ความ	+	รัก	-	ความรัก
ผู้	-	ผู้พูด		

3) หน่วยคำไม่อิสระ + หน่วยคำอิสระชนิดคำนาม เช่น

ชาว	+	สวน	-	ชาวสวน
เครื่อง	+	ยนต์	-	เครื่องยนต์
ช่าง	+	ทอง	-	ช่างทอง

ส่วนคำพदानที่สร้างขึ้นมีทั้งที่เป็นคำนาม คำสรรพนาม และคำกริยา เช่น

ผู้จัดการอารมณ์ดีทั้งวัน	ผู้จัดการ (คำพदानชนิดคำนาม)
พระองค์ตรัสรู้ชอบแล้ว	พระองค์ (คำพदानชนิดคำสรรพนาม)
ฉันรู้สึกวิงเวียนศีรษะ	วิงเวียน (คำพदानชนิดคำกริยา)

อุดม วโรตม์สถิตติ (2547: 131) ได้อธิบายคำประสานไว้ว่า “คำประสานได้แก่ การนำหน่วยคำพันธะรวมกับหน่วยคำพันธะ หรือหน่วยคำพันธะกับหน่วยคำมูลมารวมกัน เกิดคำใหม่ซึ่งเกิดโดยบังเอิญ เป็นอิสระไม่ต้องเกาะหน่วยคำอื่นได้” คำประสานแบ่งได้ 3 ชนิด สรุปได้ดังนี้

1) คำประธานแท้ ได้แก่ การนำคำพันธะที่ต่างเกิดเป็นอิสระไม่ได้มารวมกันเป็นคำใหม่ เช่น นักเลง ครึ้นเครง ชดช้อย

2) คำประธานเทียม ได้แก่ การนำหน่วยคำมูลที่เกิดโดดๆ ได้มารวมกับหน่วยคำพันธะ เช่น การกิน ความงาม นรเทพ สุภาพ นอกจากนี้คำประธานเทียมบางคำเพิ่มหน่วยคำพันธะได้อีก เช่น อุปยุวราช เกิดจาก อุป - หน่วยคำพันธะ + ยุวราช - หน่วยคำประธานเทียม (หน่วยคำพันธะ + หน่วยคำมูล)

3) คำประธานเสริม ได้แก่ คำประธานแท้ที่มีหน่วยคำพันธะเพิ่มเป็นอุปสรรคหรือปัจจัยเข้าไป เช่น กระชดกระช้อย เกิดจาก กระ (หน่วยคำพันธะ) + ชดช้อย (คำประธานแท้) + กระเพิ่มหน้า หน่วยคำพันธะ

หน่วยคำพันธะ คือ หน่วยคำไม่อิสระ เกิดหรือปรากฏโดยลำพังเป็นส่วนหนึ่งของคำหรือในประโยคไม่ได้ ต้องเกาะหน่วยคำอื่น หรือเป็นส่วนหนึ่งของคำจึงปรากฏเป็นคำในประโยคได้ (อุดม วโรตม์สถิตติ์, 2547: 126)

ในเรื่องคำประธานนี้ สถาบันภาษาไทย (2549: 43-56) ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดสรุปความได้ว่า คำประธาน หมายถึง การรวมหน่วยคำเดิมซึ่งมีความหมายคงที่ กับหน่วยฐาน (base form) ซึ่งเป็นหน่วยหลักทั้งนี้อาจเดิมหน่วยคำเดิมปรากฏหน้าหน่วยฐาน หรือปรากฏหลังหน่วยฐานก็ได้ และหน่วยฐาน อาจเป็นหน่วยคำอิสระ หน่วยคำไม่อิสระ คำประสม คำซ้อน คำสมาส หรือกลุ่มคำก็ได้ คำประธานในภาษาไทยแบ่งตามตำแหน่งของหน่วยคำเดิมได้ 2 ลักษณะ

1) คำประธานที่มีหน่วยคำเดิมอยู่หน้าหน่วยฐาน และพิจารณาตามชนิดของคำประธานที่เกิดขึ้น ดังนี้

1.1) คำประธานที่เป็นอาการนาม เช่น

การ	+	เรียน	-	การเรียน
การ	+	สวนสนาม	-	การสวนสนาม
ความ	+	เลียดละ	-	ความเลียดละ
ภาวะ	+	เบื้ออาหาร	-	ภาวะเบื้ออาหาร

1.2) คำประสมที่เป็นนามสามัญ เช่น

ผู้	+	ประสานงาน -	ผู้ประสานงาน
ผู้	+	ไร้สมรรถภาพ -	ผู้ไร้สมรรถภาพ
ชาว	+	บ้าน -	ชาวนบ้าน
ชาว	+	ตลาดน้ำวัดไทร -	ชาวตลาดน้ำวัดไทร
นัก	+	สะสมแสดมปี -	นักสะสมแสดมปี
นัก	+	โภชนาการ -	นักโภชนาการ
ช่าง	+	ปูน -	ช่างปูน
ช่าง	+	คอมพิวเตอร์ -	ช่างคอมพิวเตอร์
ที่	+	เย็บกระดาษ -	ที่เย็บกระดาษ
เครื่อง	+	ไม้แป้ง -	เครื่องไม้แป้ง
เครื่อง	+	ดนตรี -	เครื่องดนตรี
การ	+	เมือง -	การเมือง

1.3) คำประสมที่เป็นคำนามราชาศัพท์ เช่น

พระ	+	เจ้า -	พระเจ้า
พระ	+	เนตร -	พระเนตร
พระราช	+	ทรัพย์ -	พระราชทรัพย์

1.4) คำประสมที่เป็นคำกริยา เช่น

จี	+	ไม้ -	จีไม้
ช่าง	+	พูด -	ช่างพูด
บรม	+	ช่วย -	บรมช่วย

1.5) คำประสมที่เป็นคำกริยาราชศัพท์ เช่น

ทรง	+	ขอบใจ -	ทรงขอบใจ

ทรง	+	ม้า	-	ทรงม้า
ทรง	+	พระอุตสาหะ	-	ทรงพระอุตสาหะ

1.6) คำประสมที่เป็นคำวิเศษณ์ เช่น

อย่าง	+	ดี	-	อย่างดี
อย่าง	+	หน้าไม่อาย	-	อย่างหน้าไม่อาย
โดย	+	ละม่อม	-	โดยละม่อม

2) คำประสมที่มีหน่วยคำเดิมอยู่หลังหน่วยฐาน เช่น

วัตถุ	+	นิยม	-	วัตถุนิยม
ประชา	+	นิยม	-	ประชานิยม
พัฒนา	+	กร	-	พัฒนากร
มณฑนา	+	กร	-	มณฑนากร

คำประสมและคำประสม เป็นวิธีการสร้างคำในภาษาไทยที่มีนักวิชาการทางภาษาหลายคนได้อธิบาย ตามกรอบความคิดของตนดังที่ผู้วิจัยได้ประมวลทัศนะต่างๆ ไว้แล้วข้างต้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำกรอบความคิดต่างๆ นั้นไปประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

คำซ้อน

1. ความหมายของคำซ้อน

คำซ้อนเป็นการสร้างคำรูปแบบหนึ่ง นักวิชาการทางภาษาบางคนระบุว่า การสร้างคำแบบนี้เป็นคำประสมแบบหนึ่ง อาทิ

“การนำคำมูลรูปไม่เหมือนกัน แต่เนื้อความอย่างเดียวกันรวมกันเข้าเป็นคำประสม ซึ่งมีความหมายต่างออกไปโดยมาก เช่น ถ้อยคำ ดูแล ว่ากล่าว ดังนี้ เป็นต้น” (พระยาอุปทิศศิลปสาร, 2544: 61) สอดคล้องกับความคิดที่ว่า “คำประสมที่เกิดจากคำมูลซึ่งมีรูปและเสียงต่างกันแต่มี

ความหมายเหมือนกันเมื่อผสมกันแล้วความหมายไม่เปลี่ยนแปลง คือ มีความหมายเท่ากับคำเดิมที่ยังมิได้ประสมกัน เช่น คัดเลือก อ่อนวอน ว่ากล่าว รวบรวม แค้นเคือง ฯลฯ การที่เอาคำซึ่งมีความหมายเหมือนกันมาประสมกันเพื่อจะให้อีกคำหนึ่งเป็นคำไขความของอีกคำหนึ่งหรือเพื่อกำหนดความหมายของอีกคำหนึ่งให้อยู่ในกรอบจำกัด เช่น แก่นสาร กษสาร หลักฐาน ห้วนเกรง วิถีทาง ฯลฯ” (กำชัย ทองหล่อ, 2530: 212-213) ส่วน อุดม วโรตม์สถิตติ์ (2547: 135, 138) กล่าวถึงคำในลักษณะดังกล่าวว่าเป็นนามประสมแบบซ้อนและกริยาประสมแบบซ้อน ดังคำอธิบายว่า “นามประสมแบบซ้อนได้แก่ นามประสมที่มีส่วนได้แย้งหน้าและส่วนได้แย้งหลังเป็นเอกมัยหรือเป็นสิ่งที่เดียวกันหรือบุคคลเดียวกัน การที่นามประสมแบบซ้อนเกิดขึ้นเพราะบางทีคำคำเดียวกันแต่เรียกในถิ่นต่างกันไม่เหมือนกันเพื่อความสะดวกและความเข้าใจระหว่างกันและกันจึงนำนามทั้งสองคำมาเข้าคู่กันเป็นนามประสมแบบซ้อน เช่น เลือสาต วัฒาราม ผีสาต เป็นต้น ส่วนกริยาประสมแบบซ้อนได้แก่ กริยาสองคำที่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันนำมาเข้าคู่กันเพื่อให้ความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้ฟังผู้ใช้คำดังกล่าวไม่สับสน เช่น แซเชือน ซื่อตรง เหาหงอย อ้วนพี ยากจน เป็นต้น” กรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้นกำหนดว่าลักษณะดังกล่าวเป็นคำประสมลักษณะหนึ่ง หนึ่ง งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยกำหนดกรอบความคิดว่าคำซ้อนเป็นการสร้างคำอีกชนิดหนึ่งที่มีใช้ลักษณะหนึ่งของคำประสม กล่าวคือ มีนักวิชาการทางภาษาศาสตร์หลายคนได้นิยามคำซ้อนไว้ อาทิ

พระยาอนุมานราชธน (2522: 123) ได้อธิบายเกี่ยวกับคำซ้อนไว้สรุปได้ว่า คำซ้อน คือ การนำคำเต็มสองคำซึ่งต่างเสียงแต่มีความหมายเท่าเดิม ความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันหรือความหมายแผกเพี้ยนจากเดิมไปบ้าง มาควบให้ซ้อนกัน ส่วนใหญ่เพื่อไขความอีกคำหนึ่งให้ชัดเจนขึ้น เช่น ใหญ่โต เล็กน้อย บ้านเรือน หยาดน้ำ ใสสอย ว่างเปล่า เป็นต้น พระยาอนุมานราชธน เรียกคำชนิดนี้อีกอย่างหนึ่งว่า คำไวพจน์ผสม (Synonymous compound) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับคำอธิบายคำซ้อนของ สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2531: 123) สรุปได้ว่าคำซ้อนคือการนำคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาคู่กันซึ่งการสร้างคำซ้อนนี้มีความมุ่งหมายเพื่อบรรยายความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น เลือสาต ใหม่เอี่ยม และทำให้มีความหมายใหม่ในเชิงอุปมาอุปไมย เช่น ตัดสิน เบิกบาน เกี่ยวข้อง เป็นต้น เช่นเดียวกับคำอธิบายของ จำนงค์ ทองประเสริฐ (2519: 247) ซึ่งเรียกคำลักษณะนี้ว่า คำซ้อนคำ คำซ้อนคำ หมายถึง คำที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือทำนองเดียวกันตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปเรียงซ้อนกันโดยมีความหมายเกือบจะมีได้แตกต่างไปจากคำเดิมแต่ละคำ เช่น การงาน ขับไล่ โคตรเหง้า เจ็บไข้

ส่วน บรรจบ พันธุเมธา (2544: 62) อธิบายของคำซ้อนไว้ว่า “คำซ้อน (คำคู่) คือ คำที่มีคำเดียว 2 คำ อันมีความหมายหรือเสียงคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน หรือไปในทำนองเดียวกันซ้อนเข้าคู่กัน เมื่อซ้อนกันแล้วมีความหมายใหม่เกิดขึ้น แม้บางคำความหมายจะไม่แปลกไปกว่าเดิมมากนัก แต่ต้องมีความหมายและที่ใช้แตกต่างออกไปบ้าง” นิยามดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของ ปรีชา ทิชนพงศ์ (2522: 82) ทั้งนี้ ปรีชา ทิชนพงศ์ ได้อธิบายคำเพิ่มเติมว่าการนำคำมาซ้อนกัน เช่นนี้เพื่อช่วยไขความ หรือขยายความอีกคำหนึ่งให้ชัดเจน บางครั้งเรียกคำซ้อนนี้ว่า คำไวพจน์ผสม (Synonymous compound)

สุนันท์ อัญชลินกุล (2546: 57) ได้อธิบายคำซ้อนไว้สรุปได้ว่า คำซ้อน คือ การนำคำ 2 คำมาซ้อนกัน คำที่นำมาซ้อนกันเพื่อให้เกิดคำซ้อนแต่เดิมมักใช้คำที่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน ทั้งนี้ คำทั้งสองอาจมีที่ใช้ในภาษาถิ่นคนละถิ่น หรือใช้ต่างกาลเวลากันมาซ้อนกัน เช่น บ้านเรือน เลือกลาต เจ็ดหลาบ เป็นต้น ต่อมาคำที่มีความหมายตรงข้ามกันมาซ้อนกัน เช่น หน้าหลัง เท็จจริง สูงต่ำ ผิดชอบ เป็นต้น นอกจากนี้ รวมถึงการนำคำที่มีเสียงเหมือนกันหรือคล้ายกันมาซ้อนกันด้วย กล่าวได้ว่าคำซ้อนมีความหมายกว้างขึ้น คือ พิจารณาทั้งเรื่องความหมาย และเรื่องเสียงด้วย

ส่วน สถาบันภาษาไทย (2549: 57) ได้นิยามคำซ้อนสรุปได้ว่า คำซ้อน หมายถึง คำที่เกิดจากการนำคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาเรียงต่อกัน แต่ละคำมีความสัมพันธ์ทางความหมาย กล่าวคือ ความหมายเหมือนกัน คล้ายกัน ทำนองเดียวกัน หรือตรงข้ามกันก็ได้ ทั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อให้ได้ความหมายชัดเจนขึ้น เช่น ฆ่าฟัน ฆ่าทาส เพื่อเสริมความหมาย เช่น เล็กน้อย นุ่มนวล และเพื่ออธิบายของคำในภาษาถิ่นหรือภาษาต่างประเทศ เช่น พัดวี เลือกลาต ภูตผี

กล่าวโดยสรุป คำซ้อน คือ การนำคำมูลตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาเรียงซ้อนกัน คำที่นำมาซ้อนนั้นในเชิงความหมายมีความหมายเหมือนกัน คล้ายกัน หรือไปในทำนองเดียวกัน หรือตรงข้ามกันในเชิงเสียงของคำคำที่นำมาซ้อนกันอาจมีเสียงคล้ายกันหรือใกล้เคียงกัน เมื่อซ้อนกันแล้วมีความหมายใหม่แต่ไม่แปลกไปจากเดิมมากนัก ทั้งนี้ มีจุดมุ่งหมาย หรือไขความคำหลักให้ชัดเจน รวมทั้งให้เกิดเสียงไพเราะในคำซ้อนนั้น

2. ลักษณะของคำซ้อน

นักวิชาการทางภาษาหลายคน ได้อธิบายลักษณะคำซ้อนไว้ อาทิ

พระยาอนุมานราชชน (2522: 253-256) ได้อธิบายลักษณะคำซ้อนไว้สรุปได้ว่า คำควบคู่แต่ละคู่เป็นคำไทยเดิม มีความหมายเหมือนหรือคล้ายกัน เพื่อไขความ เช่น เรือแพ บ้านเรือน รักใคร่ เป็นต้น ต่อมาเมื่อภาษาไทยได้นำคำต่างประเทศมาใช้ จึงนำคำไทยมาซ้อนเพื่อขยายความหมายให้เข้าใจ หรือคล้ายกัน เช่น ชากศพ ทรัพย์สิน จิตใจ รูปร่าง เป็นต้น เป็นการซ้อนคำไทยกับคำบาลีสันสกฤต หรือคตินึก เล่าเรียน หนองบึง เต็ดขาด เป็นการซ้อนคำไทยกับคำเขมร นอกจากนี้คำที่ซ้อนกันมีสองคู่ เช่น อัมหมิพิมัน ดิดสอยห้อยตาม เกี่ยวคองหนองยุ้ง มีความหมายอย่างเดียวกันหรือใกล้เคียงกันในคู่ ถ้าคำหนึ่งเป็นภาษาต่างประเทศมีสองพยางค์เมื่อซ้อนกับคำไทย ต้องซ้อนสองคำเพื่อถ่วงเสียงให้เท่ากันและเพื่อสละสลวยของเสียง คำตอนกลางสองคำมีเสียงสัมผัสกัน เช่น มุ่งมาดปรารถนา ห้วยหนองคลองบึง ส่วนการเรียงคำที่ซ้อนกันนั้น มักนำพยางค์หรือคำที่มีเสียงเด่นกว่าอีกคำหนึ่งไว้หลังเพื่อความไพเราะ เช่น ไร่เนา เรือกสวน ใหญ่หลวง ชั่วช้า แข่งขัน เป็นต้น คำที่นำมาซ้อนกันแต่เดิมเพื่อขยายความอีกคำหนึ่ง น้ำหนักของความอยู่ที่คำหลัก มิใช่คำไขหรือขยายความหมาย ส่วนคำไขความในคำซ้อนนั้นความหมายจะอ่อนลง บางคำสูญเสียความหมายไป ไม่มีใช้เป็นถ้อยคำภาษา เช่น ใช้สอย ชั่วช้า คอยท่า จากคำอธิบายดังกล่าวเห็นว่า พิจารณาลักษณะคำซ้อนในด้านความหมายของคำ เสียงของคำ และที่มาทางภาษาของคำที่นำมาซ้อนกัน กรอบความคิดเรื่องลักษณะคำซ้อนของ จานงค์ ทองประเสริฐ (2519: 247) สอดคล้องกับแนวคิดของพระยาอนุมานราชชน กล่าวคือ ลักษณะคำซ้อนบางทีก็เป็นคำโบราณที่ไม่มีใครทราบ นำมารวมเข้ากับคำที่กำลังใช้อยู่ หรือบางทีเกิดจากการนำคำภาษาต่างประเทศมาเข้ากับคำไทยที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เป็นการแปลความหมาย หรือบางทีนำคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน 3-4 คำ มาซ้อนกัน ตัวอย่างคำซ้อนลักษณะต่างๆ เช่น ก้าว่าง ขวากหนาม ตัดรอน ชื่อสัตย์ นรชน พ่อคำพานิช ไพร่ฟ้าข้ามแผ่นดิน ฟานักพักพิง ปกป้องคุ้มครอง หลีกหนีหนาย เป็นต้น

พ. นววรรณ (2520: 70-78) ได้กล่าวถึงลักษณะของคำซ้อนไว้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรก พิจารณาในเชิงความหมาย ลักษณะที่สอง พิจารณาที่โครงสร้างของคำซ้อน ดังนี้

ลักษณะแรกพิจารณาในเชิงความหมาย

- 1) คำซ้อนที่มีความหมายแปลกออกไป เช่น คร่ำครวญ คร่ำเคร่ง คร่ำครี
- 2) คำซ้อนที่มีความหมายกว้างออก เช่น ถ้วยชาม หมายถึง ภาชนะที่ใส่ของทั่วไป
- 3) คำซ้อนที่มีความหมายเชิงอุปมา เช่น เต๋อคร้อน ใช้แก่ความรู้สึกของคนที่ได้รับ ความทุกข์ยาก
- 4) คำซ้อนที่มีความหมายเท่าเดิม เช่น รอ คอย มีความหมายเหมือนกัน แต่คำซ้อน รอคอย มีความหมายไม่เหมือนกับคำว่า รอหรือคอย
- 5) คำซ้อนช่วยแปลความหมายของกันและกัน เช่น จับไล่ จับกล่อม
- 6) คำซ้อนที่กำหนดหน้าที่ของคำที่มาด้วยกัน เช่น เชื้อเชิญ เชื้อสาย แก่นแก้ว แก่นเรื่อง
- 7) คำซ้อนที่ช่วยแปลความหมาย เช่น สร้างสรรค์ พรศพวก เขียวจี การประชุมสัมมนา การแสดงนิทรรศการ

ลักษณะที่สองพิจารณาที่โครงสร้างของคำซ้อน คือ พิจารณาความสัมพันธ์ของคำ ที่นำมาซ้อนกัน

1) คำซ้อนสัมผัสกลางคำ คำซ้อนลักษณะนี้มี 4 พยางค์ มี 6 พยางค์ พยางค์กลางสอง พยางค์มีเสียงสัมผัสกัน ได้จึงหะคล้องจอง

1.1) คำซ้อนสองพยางค์สองคู่ เช่น เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ท่งนาป่าเขา

1.2) คำประสมสองคู่มาซ้อนกัน เช่น ข้าวแดงแกงร้อน แม่น้ำลำคลอง

1.3) กลุ่มคำซ้อนกลุ่มหลังประสมนำมาซ้อนกัน เช่น ผีसानางไม้ ห้อยโหนโยนตัว

1.4) คำพยางค์เดียว 4 คำมาซ้อนกัน เช่น หมูเห็ดเปิดไก่ ลิงค่างบ้างชะนี

1.5) คำพยางค์เดียว 4 คำมาซ้อนกัน มีความหมายเป็นคู่กัน เช่น นักเอาเบาสู้
ลัมหมอนนอนเลื้อ

1.6) คำยืมภาษาต่างประเทศมาซ้อนกับคำไทย เช่น อุปถัมภ์คำชู อิจฉาธาร้อน
พุดจาปราศรัย

1.7) คำซ้อนสัมผัสกลางคำซ้อนเพื่อเสียงให้ได้จังหวะคล้องจองกัน เช่น
อดนอน-อดตาหลับ ขับตานอน ผลไม้-ผลหมากรากไม้ รูปโฉม-รูปโฉมโนมพรรณ

1.8) คำซ้อน ความหมายอยู่ที่พยางค์ต้นสองพยางค์ เช่น ต้อนรับขับสู้ บ้านนอก
คอกนา

1.9) คำซ้อนที่เติมเข้ามาบางคำไม่มีความหมาย เช่น ขูแรงแดงแวง
ขยอโปน

1.10) คำซ้อนที่มีความหมายเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความหมายกว้างออก เช่น
ถ้วยโถโอชาม ห้วยหนองคลองบึง

2) คำซ้ำซ้อนหรือคำซ้อนซ้ำ คือ คำที่ซ้ำพยางค์ที่หนึ่งกับพยางค์ที่สาม หรือซ้ำข้าม
พยางค์ เช่น เป็นหนี้เป็นสิน ลอยหน้าลอยตา หลับหูหลับตา กินข้าวกินปลา อดหลับอดนอน

3) การซ้อนคำตรงข้าม คือ การนำคำที่มีความหมายตรงข้ามกันมาซ้อนกัน
มีความหมายเด่นที่คำใดคำหนึ่งหรือมีความสำคัญเท่ากันทั้งสองคำก็มี หรือความหมายแปร
ไปเป็นสำนวนก็มี เช่น

หน้าเขาเบาผู้	ความหมายที่คำว่า หน้า
ผิดถูก	ความหมายที่คำว่า ผิด
ซื่อซาย	ความหมายทั้งสองคำ
เป็นตาย	ความหมายทั้งสองคำ

วางตัวไม่มากไม่น้อย คำว่า ไม่มากไม่น้อย มีความหมายเป็นสำนวนหมายความว่า
วางตนเหมาะสม

การซ้อนคำตรงข้ามสองคู่ เช่น ผิดชอบชั่วดี ตื่นลึกหนาบาง

การซ้อนคำตรงข้ามกับคำที่ซ้ำกัน เช่น ร่วมทุกข์ร่วมสุข เปิดเข้าเปิดออก

คำซ้อนที่เป็นสำนวน เช่น เห็นหน้าเห็นหลัง หมายถึง ฐานะค่อยๆ กระตือรือร้น

สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 123-125) ได้อธิบายลักษณะของคำซ้อนไว้ 2 ลักษณะ คือ
ลักษณะแรกเน้นที่ความหมาย และลักษณะที่สองเน้นที่เสียง

ลักษณะแรกเน้นที่ความหมาย ทั้งนี้ พิจารณาที่ที่มาบางภาษาของคำที่นำมาซ้อนกัน
5 ลักษณะ เช่น

- 1) ใช้คำไทยเดิมคู่กับคำไทยปัจจุบัน เช่น เสือสาด ว่องไว ผิดเคือง
- 2) นำคำภาษาอื่นคู่กับคำไทยกลาง เช่น เจ็ดหลาบ (หลาบ เป็นคำภาษาอื่นได้แปลว่า เจ็ด) ครุบา (บา เป็นคำภาษาอื่นเหนือแปลว่า ครุ) แผลเปื้อน (แผล เป็นภาษาถิ่นอีสานแปลว่า เปื้อน)
- 3) ใช้คำไทยคู่กับภาษาต่างประเทศ เช่น ฉับไว (ฉับ เป็นคำภาษาเขมร แปลว่า ไว) ละเอียดลออ (ลออ เป็นคำภาษาเขมรแปลว่า งาม) เย็นเจี๊ยบ (เจี๊ยบ เป็นภาษาจีนโบราณแปลว่า เย็น)

- 4) ใช้คำภาษาต่างประเทศคู่กับคำภาษาต่างประเทศ เช่น เลอเลิศ เฉลิมฉลอง สร้างสนาน
- 5) ใช้คำไทยปัจจุบันเข้าคู่กัน เช่น ชัดทอด หลอกกลวง แก้วไข ถากถาง อบรม ชักงู

ลักษณะที่เน้นที่เสียงของคำที่มาซ้อนกัน ทั้งนี้ ซ้อนคำที่มีเสียงใกล้เคียงกันเพื่อให้ ออกเสียงสะดวก คำซ้อนลักษณะนี้เกิดตามธรรมชาติของการออกเสียง อาจเป็นคำที่ไม่มี ความหมาย ก็ได้แต่เมื่อนำคำที่มีเสียงใกล้เคียงกันมาเข้าคู่กันเป็นคำซ้อนแล้วทำให้เกิดความหมาย ได้แก่ คำที่มี พยัญชนะต้นและตัวสะกด แต่ประสมด้วยเสียงสระต่างกัน สระนั้นมักเป็นสระที่มีเสียงใกล้เคียงกัน เช่น

สระ อุ ู กับ อี อี้ เช่น หูดหวิด หูดหงิด หลุกหลิก
 สระ โอะ โอ กับ เอะ เอะ เช่น โดกเดก โอ๊ะโอ๊ะ โซเซ
 สระเอาะ ออ กับ แอะ แอ เช่น ท้อแท้ ซอกแซก วอแว

บางทีก็มีการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะต้น สระเสียงเดียวกัน เช่น แร้นแค้น จ้มลิ้ม ราบคาบ เจียบเจียบ อ้างว้าง เป็นต้น

ส่วน สุนันท์ อัญชลินกุล (2546: 33-43) ได้จำแนกลักษณะคำซ้อนไว้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรกพิจารณาโครงสร้างของคำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียง ส่วนลักษณะ ที่สองพิจารณาความหมายของคำซ้อน มีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

ลักษณะแรกพิจารณาโครงสร้างของคำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียง

1) คำซ้อนเพื่อความหมาย เกิดจากการนำคำ 2 คำที่มีความหมายเหมือนกัน ใกล้เคียง กันทำนองเดียวกัน หรือตรงข้ามกันมาซ้อนกัน ในประเด็นนี้จำแนกตามจำนวนพยางค์ได้แก่

1.1) คำซ้อนสองพยางค์ คำที่นำมาซ้อนกันเป็นคำชนิดเดียวกันหรือต่างชนิดกัน เช่น

คำนาม	+	คำนาม	
ตลก		ซอก	- ตลกซอก
เหี้ย		เรื้อน	- เหี้ยเรื้อน
หน		ทาง	- หนทาง

คำกริยา	+	คำกริยา	
แยก		แยะ	- แยกแยะ
ย่าง		เดิน	- ย่างเดิน
เจ็บ		ป่วย	- เจ็บป่วย

คำกริยา	+	คำนาม	
เจ็บ		ไข้	- เจ็บไข้
ป่วย		ไข้	- ป่วยไข้

1.2) คำซ้อนสามพยางค์ เช่น

คำกริยา 1 พยางค์	+	คำกริยาสองพยางค์	
ยาก		ลำบาก	- ยากลำบาก

1.3) คำซ้อนสี่พยางค์ เช่น

คำนาม	-	ห้วยหนองคลองบึง		ป่าดงพงไพร
คำกริยา	-	ดิ้นพันแทง		ดูดำดูดี
คำนาม	+	คำกริยา +	คำนาม +	คำกริยา -
				ข้าวยากหมากแพง
				ลูกเล็กเด็กแดง

คำซ้อนเพื่อความหมายนอกจากจะสร้างจากคำไทยแล้ว ยังนำคำภาษาต่างประเทศมาซ้อนกันเพื่อบอกความหมายของคำ เช่น

คำไทย + คำเขมร
 เจียบ สงบ เจียบสงบ

คำเขมร + คำไทย
 แสวง หา แสวงหา

คำเขมร + คำเขมร
 เจริญ รุ่งเรือง เจริญรุ่งเรือง

คำไทย + คำบาลีสันสกฤต
 ลิน ทรัพย์ ลินทรัพย์

คำบาลีสันสกฤต + คำไทย
 จิต ใจ จิตใจ

คำบาลี + คำสันสกฤต
 รูป ภาพ รูปภาพ

คำไทย + คำภาษาอังกฤษ
 จด โน้ต จดโน้ต

2) คำซ้อนเพื่อเสียง เกิดจากการนำคำพยางค์เดียว หรือหลายพยางค์ที่มีเสียงพยัญชนะต้นเหมือนกัน และเสียงพยัญชนะตัวสะกดเหมือนกันหรือต่างกัน แต่ประสมด้วยเสียงสระต่างกัน ซ้อนกัน ความหมายของคำซ้อนอาจอยู่ที่พยางค์ใดพยางค์หนึ่ง หรือทุกพยางค์ร่วมกัน

2.1) คำซ้อนเพื่อเสียงสองพยางค์ เช่น

คุดคิก โอนเอน งอแง จ้วเจีย เกะกะ แปลบปลาบ
 หมองหมาง ฉาดฉาน ทาบทาม ขอกย้อน ตกแต่ง ชุกชุน
 ทักท้วง จุนงง

2.2) คำซ้อนเพื่อเสียงสี่พยางค์ มีทั้งคำซ้อนสี่พยางค์แท้ เช่น

อิรุงคูนัง ขมุกขมัว พระรุงพะรัง

และคำซ้อนสี่พยางค์เทียม คือ นำคำสองคำ หรือพยางค์สองพยางค์ เสริมคำซ้อนสองพยางค์เกิดเป็นคำซ้อนสี่พยางค์ เช่น

ยากจน ดิมี - ยากดิมีจน
ผลไม้ หมากราก - ผลหมากรากไม้

นอกจากนี้ยังเติมคำสองคำ หรือสองพยางค์ท้ายคำให้พยางค์ที่สองสัมผัสกับพยางค์ที่สาม เช่น

สูงต่ำ คำขาว - สูงต่ำคำขาว
ชั่วดี ถิ่นห่าง - ชั่วดีถิ่นห่าง

รวมถึงคำซ้อนซ้ำ คือ คำซ้อนสี่พยางค์เทียมที่เติมสองคำ หรือสองพยางค์หน้าคำเดิม พยางค์ที่หนึ่ง และพยางค์ที่สามเป็นคำเดียวกัน เช่น

ถูกอก ถูกใจ - ถูกอกถูกใจ
หลับหู หลับตา - หลับหูหลับตา

ตลอดจนการซ้อนสลับคู่ เช่น

มีดมัว ฟาดิน - มีดฟ้ามัวดิน
หนักเบา นิดหน้อย - หนักนิดเบาหน้อย

2.3) คำซ้อนเพื่อเสียงหกพยางค์ นำคำสี่คำหรือพยางค์สี่พยางค์เติมในคำเดิม เช่น

อดนอน - อดตาหลับขับตานอน
จิงข่า - จิงก็ราข่าก็แรง

ลักษณะที่สอง พิจารณาความหมายของคำซ้อน

1) คำซ้อนที่มีความหมายเหมือนคำเดิม เป็นคำซ้อนเพื่อความหมายโดยตรง เช่น
บ้านเรือน สะหา ทองคำ ประสบพบเห็น

2) คำซ้อนที่มีความหมายใหม่ นำหนักของความหมายอยู่ที่คำใดคำหนึ่ง หรือ
เกิดความหมายใหม่ เช่น

ปากคอ	ปากคอเราะร้าย	ความหมายอยู่ที่คำว่า ปาก
หัวหู	หัวหู่งทั้งวัน	ความหมายอยู่ที่คำว่า หัว
เนื้อตัว	เนื้อตัวเหนียวหมด	ความหมายอยู่ที่คำว่า ตัว
ข้าวปลา	ข้าวปลามากมาย	อาหารหลายอย่าง

ลักษณะคำซ้อนที่กล่าวมาข้างต้นมีแนวทางพิจารณาหลายแนวทาง อาทิ ความหมายของ
คำซ้อน จำนวนหรือพยางค์ที่นำมาเรียงกันเป็นคำซ้อน ที่มาทางภาษาของคำที่นำมาซ้อนกัน
คำที่สื่อความหมายในคำซ้อน เป็นต้น สอดคล้องกับคำอธิบายลักษณะคำซ้อนของ สถาบันภาษาไทย
(2549: 58-62) สรุปได้ดังนี้

1) ลักษณะความหมายของคำซ้อน มี 3 ลักษณะ ดังนี้

- 1.1) ความหมายเหมือนกัน เช่น เร็วไว ทรัพย์สิน เลือกสรร
- 1.2) ความหมายคล้ายกัน เช่น อ่อนนุ่ม เขตแดน ถ้วยโถโอชาม
- 1.3) ความหมายตรงข้ามกัน เช่น ไกลไกล เหตุผล ตื่นลึกหนานาง

2) จำนวนคำในคำซ้อน

2.1) คำซ้อน 2 คำ เช่น บ้านเมือง ฝนฟ้า ประเทศชาติ

2.2) คำซ้อน 4 คำ อาทิ

คำซ้อน 4 คำเรียงกัน เช่น ช้างม้าวัวควาย ดับไต้ไส้พุง
 คำซ้อน 4 คำ แยก 2 คู่ เช่น ใส่ร้ายป้ายสี ออกไหม้ไส้ขม
 คำซ้อน 4 คำ คำที่ 1 ซ้ำกับคำที่ 3 หรือคำที่ 2 ซ้ำกับคำที่ 4 เช่น
 อ่อนนอกอ่อนใจ มากหอมมากความ ปากหอยปากปู
 กินดีอยู่ดี คิดดีพูดดี กงเกวียนกำเกวียน

2.3) คำซ้อน 6 คำ เช่น

กดในข้อ งอในกระดูก เลือกที่รัก มักที่ซัง
 จับไม่ได้ ไล่ไม่ทัน หม่าไม่ตาย ขายไม่ขาด

3) ที่มาของคำที่นำมาซ้อนกัน

3.1) คำไทยซ้อนกับคำไทย ทั้งคำไทยกลางซ้อนคำไทยกลาง เช่น เย็บปัก ผนฟ้า
 และคำไทยกลางซ้อนคำไทยถิ่น เช่น เจ็ดหลาบ แก่เฒ่า (ไทยกลาง + ไทยถิ่น), บาดแผล แผลเปื้อน
 (ไทยถิ่น + ไทยกลาง)

3.2) คำไทยซ้อนกับคำต่างประเทศ ทั้งคำไทยซ้อนกับคำภาษาบาลีสันสกฤต เช่น
 ข้าทาส แก่นสาร (ไทย + บาลีสันสกฤต) อามิสสินจ้าง ภูตผี (บาลีสันสกฤต + ไทย) คำไทยซ้อน
 กับคำภาษาเขมร เช่น

ล้างผลาญ เขียวขจี (ไทย+เขมร) แสงหา ทรวงอก (เขมร+ไทย)

3.3) คำต่างประเทศซ้อนกัน ทั้งคำบาลีสันสกฤตซ้อนกัน เช่น ยักษ์มาร ภาณีอากร
 และคำเขมรซ้อนกัน เช่น คำหนีติเตียน กระจัดกระจาย

4) ตำแหน่งของคำที่บอกความหมายของคำซ้อน

4.1) ความหมายของคำซ้อนตรงกับคำที่อยู่ส่วนหน้า เช่น

ใจคอ	-	ใจคอเขาเหี้ยมโหดมาก
หน้าตา	-	เด็กคนนี้น้ำตาสวย

4.2) ความหมายของคำซ้อนตรงกับคำที่อยู่ส่วนหลัง เช่น

แข่งขาน	-	เด็กคนนี้แข่งขานว่องไว
น้ำหูน้ำตา	-	พอได้ฟังเรื่องราวที่ไร เธอเป็นต้องน้ำหูน้ำตาไหล

บรรจบ พันธุเมธา (2544: 63-67) ได้กล่าวถึงคำซ้อน 2 ลักษณะได้แก่ คำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียง

คำซ้อนเพื่อความหมายมีวิธีการสร้างคำ คือ นำคำเดียวที่มีความหมายสมบูรณ์ที่ใช้ในภาษามาซ้อนเข้าคู่กันคำหนึ่งเป็นคำต้นอีกคำหนึ่งเป็นคำท้าย คำต้นกับคำท้ายมีความหมายคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน หรือไปในทำนองเดียวกัน อาจเป็นคำไทยด้วยกัน หรือคำต่างประเทศด้วยกัน หรือคำไทยกับคำต่างประเทศซ้อนกันเข้าไปได้ และเมื่อซ้อนกันแล้วเกิดความหมายใหม่ ซึ่งอาจไม่เปลี่ยนจากความหมายเดิมมากนักหรืออาจเปลี่ยนไปเป็นอันมาก แต่อย่างไรก็ตามความหมายย่อมเนื่องกับความหมายเดิมพอเป็นเค้าความหมายได้

ส่วนคำซ้อนเพื่อเสียง คือ นำคำที่มีเสียงเกิดระดับเดียวกันหรือใกล้เคียงกันซ้อนกันเข้าและเมื่อซ้อนกันแล้วเกิดความหมายใหม่ ซึ่งโดยมากไม่เนื่องกับความหมายของคำเดียวแต่ละคำแต่ที่มีความหมายเนื่องกันก็มี

จากข้อมูลเกี่ยวกับคำซ้อนที่ผู้วิจัยประมวลมาข้างต้น คำซ้อนจำแนกได้ 2 ลักษณะได้แก่ คำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียง ส่วนการพิจารณาลักษณะคำซ้อนแต่ละลักษณะดังกล่าวนี้มีหลายแนวทางได้แก่ จำนวนคำหรือพยางค์ที่นำมาซ้อนกัน ความสัมพันธ์ภายในของคำซ้อนที่มาทางภาษาของคำที่นำมาซ้อนกัน คำที่สื่อความหมายในคำซ้อน และความหมายของคำซ้อน

คำสมาส

1. ความหมายของคำสมาส

คำสมาสเป็นการสร้างคำรูปแบบหนึ่ง นักวิชาการทางภาษาบางคนระบุว่าคำสมาสเป็นลักษณะหนึ่งของคำประสม อาทิ

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2544: 67-68) ได้กล่าวถึงคำสมาสบาลีสันสกฤตไว้ว่า คำสมาสเป็นวิธีการย่อคำหลายคำเป็นคำเดียว เช่น เสฏฐิโน + ปุตุโต ย่อเข้าเป็น เสฏฐิปุตุโต แปลว่า ลูกเศรษฐี หรือศัพท์ที่มีคำคุณนามของบาลี อาทิ มหา บรม วร พระ (แปลมาจากวร) บรมราช ฯลฯ นำหน้า เช่น มหาอุบาสิกา บรมครู วรพจน์ พระหัตถ์ บรมราชวัง คำสมาสอื่นๆ ที่นำมาใช้ในภาษาไทย เช่น จักรปาณี สังสารทุกข์ เภรสมาคม คำเหล่านี้นับเป็นคำเดียว และนับเข้าในคำประสมของไทย นอกจากนี้พระยาอุปกิตศิลปสารได้ให้ข้อสังเกตคำสมาสบาลีสันสกฤตไว้ว่า

- 1) คำสมาสมักเรียงลำดับอย่างภาษาเดิม คือ กลับกันกับภาษาไทย เช่น ภูมิศาสตร์ (แผ่นดิน-ตำรา) นวกฎุมิ (ใหม่-ชั้น)
- 2) คำสมาสบางพวกเรียงลำดับอย่างเดียวกับภาษาไทย เช่น บุตรภรรยา (บุตร-พันธ-ระ-ยา) หากเป็นคำสมาสต้องออกเสียงต่อเนื่องกัน (บุตร-ตระ-พันธ-ระ-ยา)
- 3) ไม่ประวิสรรชนีย์กลางคำ เช่น สมณพราหมณ์ สาธารณชน เภรสมาคมมีข้อยกเว้นบางคำ เช่น พระ ประกอบหน้าคำอื่น เช่น พระหัตถ์ พระบาท พระอู่ ฯลฯ นับเป็นคำสมาส

ส่วนในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกคำสมาสเป็นการสร้างคำอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ลักษณะหนึ่งของคำประสมในภาษาไทย นักวิชาการทางภาษาบางคนได้ให้คำอธิบายไว้ อาทิ

วิสุทธ์ บุญยกุล (2547: 1) ได้อธิบายสมาสในภาษาบาลีสันสกฤตไว้ว่า “สมาสตามรูปศัพท์แปลว่า การวางคำ (หลายคำ) ไว้ด้วยกัน ในทางไวยากรณ์ สมาส คือ คำใหม่คำหนึ่งที่เกิดขึ้นเมื่อคำหลายคำมารวมกัน และมีความหมายใหม่เกี่ยวข้องกับความหมายของคำเดิมแต่ละคำ คำที่มา

รวมกัน แต่ละคำนั้นเรียกว่า บท เพราะฉะนั้นบทหน้า+บทหลัง = คำสมาสโดยปกติบทหลังมีความหมายหลัก ส่วนบทหน้ามักเป็นบทขยาย”

ส่วน ฝะอบ โปษกฤษณะ (2544: 42-43) ได้อธิบายสมาสไว้สอดคล้องกับแนวคิดของพระยาอุปกิตศิลปสาร และ วิสุทธิ์ บุญกุล กล่าวคือ สมาส คือ การย่อกศัพท์หลายศัพท์ลงเป็นศัพท์เดียว มีความหมายถึงสิ่งเดียวใช้ในภาษาบาลีสันสกฤตจึงคล้ายกับคำประสมของไทย ไทยนำมาแปลงหลักให้ผิดไปจากเดิมบ้าง เช่น นำคำต่างภาษามาสมาสกัน หรือ แผลงคำก่อนจึงเข้าสมาส เช่น

หัตถ (บาลี)	+	ศึกษา (สันสกฤต)	=	หัตถศึกษา
ไวทย (แพทย)	+	ศาสตร์	=	แพทยศาสตร์
คณะ	+	บดี	=	คณบดี

ข้อสังเกตคำสมาสในภาษาไทย คือ คำสมาสต้องเป็นคำมาจากภาษาบาลีสันสกฤตเท่านั้น คำหลังไม่ได้ตั้งต้นด้วยสระ อ่านออกเสียงต่อเนื่องกัน เมื่อเขียนไม่ประวิสรรชนีย์ระหว่างคำ เรียงกลับกันกับภาษาไทย คือ คำขยายอยู่ข้างหน้า เช่น ศัลยแพทย์ หมายถึง แพทย์ผ่าตัด สารคดี หมายถึง เรื่องที่เป็นสาระ

กำชัย ทองหล่อ (2530: 337) ได้อธิบายสมาสในภาษาบาลีและสันสกฤตไว้ สรุปได้ว่าสมาส หมายถึง วิธีย่อบทต่างๆ ตั้งแต่ 2 บทขึ้นไปให้รวมเป็นบทเดียวกัน โดยลบวิภัติของศัพท์หน้าหรือบางทีก็ไม่ลบวิภัติแต่นำมาเขียนติดกันเพื่อให้รู้ว่าเป็นบทเดียวกัน บทต่างๆ ที่รวมเข้าด้วยกันด้วยวิธีนี้เรียกว่า บทสมาส หรือคำสมาส ส่วนสมาสตามวิธีไทยได้แก่ การประสมคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้เป็นคำเดียวกัน เมื่อประสมกันแล้วความหมายคงเดิมก็มีความหมายเพี้ยนไปก็มีความหมายอยู่ที่คำเดียวก็มี เช่น

สุนทร	+	พจน์	=	สุนทรพจน์ คำพูดที่ไพเราะ ความหมายคงเดิม
ราช	+	โอรส	=	ราชโอรส โอรสของพระราชา ความหมายเพี้ยนไปจากเดิม
สุธา	+	รส	=	สุธารส น้ำดื่ม ความหมายเปลี่ยนไป คำว่า สุธา หมายถึง อาหารทิพย์ รส หมายถึง น้ำ
บุปผ	+	ชาติ	=	บุปผชาติ ดอกไม้ ความหมายอยู่ที่คำหน้าคำเดียว

คำอธิบายดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ อุดม วโรตม์สถิต (2547: 138) ให้อธิบายคำสมาสไว้ว่า คำสมาส คือ การนำเอาคำบาลีสันสกฤตหลายคำมาประกอบกันตาม ระเบียบไวยากรณ์ของภาษาบาลีสันสกฤต เรียกคำนี้ว่า คำสมาส คำสมาสในภาษาไทย มักปรากฏ เป็นแบบขยาย และแบบเชื่อม ในทำนองเดียวกับแนวคิดของ สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 198) ที่อธิบายไว้ว่าสมาสเป็นวิธีการสร้างศัพท์อย่างหนึ่งในภาษาบาลีสันสกฤต โดยวิธีย่อศัพท์ มีลักษณะคล้ายคำประสมของไทย แต่คำสมาสนั้นคำที่นำมาขยายมักจะอยู่หน้าคำหลัก การแปล คำสมาสจึงแปลจากข้างหลังก่อน

สถาบันภาษาไทย (2549: 70-72) ให้อธิบายความหมายของสมาส สรุปได้ว่า สมาส มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า การวางอยู่ร่วมกัน ทั้งในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต สมาส มีความหมาย 2 นัย นัยแรก หมายถึง การสร้างคำใหม่โดยนำคำที่มีอยู่เดิมมารวมกันเป็นคำเดียว ตามความหมายนี้ สมาส เป็นชื่อกลไกการสร้างคำมีความหมายเช่นเดียวกับ compounding ใน ภาษาอังกฤษ หรือ การประสมคำในภาษาไทย คำที่เกิดจากการสร้างคำด้วยวิธีสมาส เรียกว่า คำสมาส เช่น

มิจุลา	+	ทิกฺขุ (บาลี + บาลี)	=	มิจุทิกฺขุ (มิจุลาทิกฺขุ (ไทย))
ปฺรชา	+	ปาล (สันสกฤต + สันสกฤต)	=	ปฺรชาปาล (ปฺรชาปาล (ไทย))
กาม	+	เทว (บาลี + สันสกฤต)	=	กามเทว (กามเทพ (ไทย))

นัยที่สอง หมายถึง การนำคำหลายคำมาเรียงต่อกัน คำที่เรียงต่อกันไม่มีหน่วยผันคำ แสดงการกสัมพันธ์ แม้จะมีความสัมพันธ์ในเชิงการกสัมพันธ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ตาม การประกอบหน่วยผันคำจะประกอบคำท้ายเพียงครั้งเดียว เช่น

สนฺทษฺฏ - ทนฺต - จุณฺท - ตามฺร - เนตุํ (ราชานํ) - (ซึ่งพระราชา)
ผู้มีพระเนตรแห่งทองแดงและทรงขบริมฝีพระโอษฐ์ (ด้วยความพิโรธ)

ในงานวิจัยเรื่องคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ผู้วิจัยเลือกใช้คำสมาสในนัยแรก

จากความหมายของคำสมาสดังกล่าวทั้งหมดข้างต้น สรุปได้ว่า สมาสเป็นวิธีการสร้างคำในภาษาบาลีสันสกฤต คำที่ได้จากวิธีการสมาสเรียกว่า คำสมาส คือ การนำคำจากภาษาบาลีสันสกฤตตั้งแต่สองคำมาวางรวมกัน เป็นคำเดียว หรือเรียกว่า ย่อศัพท์ มีความหมายถึงสิ่งเดียว ในภาษาไทยได้ยืมวิธีการสมาสมาใช้เป็นสมาสตามวิธีไทย

2. ลักษณะของคำสมาส

สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 198-201) ได้อธิบายคำสมาสไว้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คำสมาสในภาษาบาลีสันสกฤต และลักษณะที่สอง คือ คำสมาสในภาษาไทย ดังนี้

ลักษณะแรกคำสมาสในภาษาบาลีสันสกฤต มี 2 อย่าง คือ

1) ลุตตสมาส คือ สมาสที่ต้องลบวิภัติก่อน เช่น

มหนโต	+	ปฐ -	มหาปฐโต
มรณสมา	+	ภย -	มรณภย ไทยใช้ มรณภัย
สงฆสุต	+	ทาน -	สงฆทาน ไทยใช้ สังฆทาน

2) อลุตตสมาส คือ สมาสที่ไม่ต้องลบวิภัติ หมายความว่า นำคำที่แจกวิภัติแล้ว มาสมาสกันได้เลย ยังคงรูปวิภัติอยู่ เช่น

ทิว	+	คต -	ทิวคต
ยุค	+	ธร -	ยุคันธร
ขตติยา	+	มาโน -	ขัตติยมานะ

คำที่นำมาสมาสกันต้องเป็นคำภาษาบาลี หรือคำภาษาสันสกฤตเท่านั้น ใช้คำภาษาอื่นปนไม่ได้ในศัพท์สมาสนั้น คำที่มาขยายจะอยู่ข้างหน้า ส่วนคำหลักจะอยู่ข้างหลัง เช่น

พุทธสุต + สาวโก - พุทธสาวโก สาวกของพระพุทธเจ้า
 พุทธสุต เป็นคำขยายอยู่ข้างหน้าคำหลัก สาวโก

ลักษณะที่สองคำสมาสในภาษาไทย ไม่เคร่งครัดว่าจะใช้คำภาษาบาลีคู่กับบาลี หรือ ใช้คำภาษาสันสกฤตคู่กัน มักพิจารณาด้านเสียงและความเด่นชัดด้านความหมายมากกว่า เช่น

ปฐม	+	กัลป์ (บาลี+สันสกฤต) -	ปฐมกัลป์
ขัตติย	+	วงศ์ (บาลี+สันสกฤต) -	ขัตติยวงศ์
มัธยม	+	เขต (สันสกฤต+บาลี) -	มัธยมเขต
บรรณ	+	ศาลา (สันสกฤต+สันสกฤต) -	บรรณศาลา
เจดีย์	+	ฐาน (บาลี+บาลี) -	เจดีย์ฐาน

ตัวอย่างในภาษาไทยที่สร้างขึ้นด้วยวิธีการสมาส เช่น

เทพบุตร	กามเทพ	วิทยาศาสตร์	มหันตโทษ	ปัญญาชน
มหกรรม	วิศวกร	วารสาร	โทรทัศน์	ประชาคม

สุริวงษ์ พงษ์ไพบูลย์ ได้อธิบายข้อสังเกตการแปลคำประสมกับคำสมาสไว้ว่า ถ้าเป็นคำประสมจะแปลเรียงตัวจากคำหน้าไปคำหลัง หากแปลจากคำหลังไปคำหน้าจะผิดความ ส่วนการแปลคำสมาสมักจะแปลจากคำหลังไปหาคำหน้า เว้นแต่สมาสบางคำที่เป็นคำหลัก ทั้งสองคำไม่มีคำใดขยายคำใด

กรอบความคิดเกี่ยวกับคำสมาสของ สุริวงษ์ พงษ์ไพบูลย์ สอดคล้องกับกรอบความคิดของ กำชัย ทองหล่อ (2530: 337-344) ที่ได้อธิบายลักษณะของคำสมาสไว้ 2 ลักษณะเช่นกันลักษณะแรก คำสมาสในภาษาบาลีและสันสกฤต ลักษณะที่สองคำสมาสไทย ดังนี้

ลักษณะแรกคำสมาสในภาษาบาลีและสันสกฤต มี 2 ชนิด คือ

1) ชนิดลบวิภัตติ คือ ก่อนนำบทต่างๆ มารวมเป็นบทเดียวต้องลบวิภัตติบทหน้าแต่บท สุดท้ายสุดให้คงวิภัตติไว้ วิธีนี้เรียกว่า ลุตสมาส เช่น

เอโก	+	ปคุคโล -	เอกปคุคโล (ลบวิภัตติโอ)
พุทธสุต	+	สาวโก -	พุทธสาวโก (ลบวิภัตติ สุต)

2) ชนิดไม่ลบวิภัติ คือ วางบทหน้ากับบทหลังให้ติดกันรวมเข้าเป็นบทเดียว วิธีนี้เรียกว่า อุตสมาส เช่น

มนสิ	+	กาโร -	มนสิกาโร
ทูเร	+	นิทานิ -	ทูเรนิทานิ

ลักษณะที่สองสมาสไทย คือ สมาสตามวิธีของไทยได้แก่ การประสมคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้เป็นคำเดียวกันเมื่อประสมกันแล้วความหมายคงเดิมก็มี ความหมายเพี้ยนไปก็มี ความหมายผิดไปก็มี ความหมายอยู่ที่คำหน้าคำเดียวก็มี เช่น

มหา	+	ราชา -	มหารราชา พระราชาใหญ่ (ความหมายคงเดิม)
เศรษฐี	+	ภริยา -	เศรษฐีภริยา เมียของเศรษฐี (ความหมายเพี้ยนไป)
สุพรรณ	+	ศรี -	สุพรรณศรี กระโถนเล็ก (ความหมายผิดไป)
สุพรรณ แปลว่า ทอง, ศรี แปลว่า สง่างาม รวมกันเข้าเป็นกระโถนเล็ก			
ประชา	+	ชาติ -	หมู่คน (ความหมายอยู่ที่คำหน้า)

ในส่วนของสมาสไทยนั้น คำชัย ทองหล่อ ได้อธิบายแยกประเด็นย่อยอีก 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การเรียงคำ ประสมกันเป็นคำสมาส พิจารณาความสัมพันธ์ของคำที่นำมาเรียงกัน ดังนี้

1.1) ถ้าเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต มักเรียงตามระเบียบภาษาเดิม คือ บทขยายไว้หน้า เช่น

โจรภัย	-	ภัยจากโจร
อายุชัย	-	สิ้นอายุ, หหมดอายุ

1.2) ถ้าบทขยายเป็นคำวิเศษณ์ จะวางไว้บทหน้า หรือบทหลังก็ได้

สุนทรพจน์ พจนสุนทร -	คำพูดที่ไพเราะ
เสวตคช กชเสวต -	ช้างเผือก

1.3) ถ้าพยางค์หลังของบทหน้าประวิสรรชนีย์ ให้ตัดวิสรรชนีย์ออก ใช้ในกรณีเป็นคำจากภาษาบาลีสันสกฤต

สมณะ	+	เพศ -	สมณเพศ เพศสมณะ
คณะ	+	บดี -	คณบดี หัวหน้าคณะ

1.4) ถ้าเป็นคำไทยให้เรียงตามระเบียบของภาษาไทย เช่น

ชวน	+	หัว -	ชวนหัว การแสดงที่นำไปให้ขัน
แวน	+	ตา -	แวนตา เครื่องส่องเพื่อช่วยนัยน์ตาให้เห็นชัด

1.5) ถ้าเป็นคำซ้ำความ คือ คำทั้งสองมีความหมายเหมือนกัน ประสมกันเข้าเพื่อให้คำหนึ่งไขความอีกคำหนึ่ง ให้เรียงตามความนิยมของไทย เช่น

คช	+	สาร -	ช้าง
นร	+	ชน -	คน

1.6) ถ้าประสมกับคำสกรรณให้เรียงคำสกรรณไว้ข้างหลัง เช่น

พฤษ	+	ชาติ -	พฤษชาติ
จินต	+	อาการ -	จินตนาการ

2) คำที่ใช้ประสมกันเป็นคำสมาส พิจารณาที่มาทางภาษาของคำที่นำมาสมาส เช่น

เรือน	+	จำ (ไทย+ไทย) -	เรือนจำ ที่ขังนักโทษ
ทอง	+	กร (ไทย+บาลี) -	ทองกร กำไลมือ
ทุน	+	ทรัพย์ (ไทย+สันสกฤต) -	ทุนทรัพย์ ทรัพย์ที่เป็นทุน
โรง	+	คัล (ไทย+เขมร) -	โรงคัล ที่เข้าเฝ้า
สนอง	+	โอรุ (เขมร+สันสกฤต) -	สนองโอรุ ผู้รับคำสั่ง
			โดยตรงจากปาก
หัตถ	+	กิจ (บาลี+บาลี) -	หัตถกิจ การฝีมือ, การช่าง

ปริญา	+	บัตร (บาลี+สันสกฤต) -	ปริญาบัตร หนังสือแสดงชั้น
			ความรู้ที่สำเร็จจากมหาวิทยาลัย
เสวต	+	ฉัตร (สันสกฤต+สันสกฤต) -	เสวตฉัตร ร่มสีขาว

ในทำนองเดียวกัน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 106-107) ได้อธิบายถึงลักษณะของคำที่เข้าสมาสกันได้ไว้ว่า คำนั้นต้องเป็นนามศัพท์ตั้งแต่สองคำขึ้นไป และอุปสรรคหรือนิบาตเข้าสมาสกับนามศัพท์ได้ นอกจากนี้ยังอธิบายข้อสังเกตคำสมาสในภาษาไทย มีดังนี้

- 1) คำสมาสนั้นต้องเป็นคำในภาษาบาลีสันสกฤตเท่านั้น
- 2) นามศัพท์สมาสกัน หรืออภัยศัพท์สมาสกับนามศัพท์
- 3) มีลักษณะคล้ายกับนำคำสองคำมาเรียงต่อกัน เมื่ออ่านมีเสียงสระเนื่องกัน ถ้าแยกคำสองคำจากกันก็แปลได้เป็นคำคำ
- 4) มักเรียงกลับจากคำไทย เช่น ภาพพักตร์ (คำหน้า)
- 5) คำสมาสบางพวกเรียงลำดับแบบคำไทย ให้สังเกตการเขียนไม่ประวิสรรชนีย์กลางคำ และอ่านออกเสียงเนื่องกัน เช่น ทาสกรรมกร
- 6) คำบางคำที่แผลงมาจากคำอื่น เช่น พระ แผลงจาก วร นับว่าเป็นคำสมาสด้วย เช่น พระบาท พระขงฆ์
- 7) คำสมาสชนิดหนึ่งที่คู่นามกับนามนาม และพยางค์หน้าของนามนั้น เป็นสระวิธีเข้าสมาสให้เข้าแบบสนธิ ดังนั้น คำเช่นนั้นเป็นทั้งคำสมาส และสนธิด้วย เช่น
 วร + โอกาส – วโรกาส

ส่วน วิสุทท์ บุญกุล (2547: 1-3) ได้อธิบายลักษณะของคำสมาสโดยเน้นที่ความสัมพันธ์ของบทหน้ากับบทหลัง ดังนี้

- 1) ถ้าบทหน้าเป็น Adjective บทหลังเป็นนาม ให้แปลจากบทหลังไปหาบทหน้า เช่น

เสวตฉตุตร, เสตฉตุตร ไทยใช้ เสวตฉัตร์ ร่มสีขาว
อดีตกาล เวลาที่ผ่านไปแล้ว

- 2) ถ้าบทหน้าเป็นคำนาม บทหลังอาจเป็น Adjective หรือคำอื่น ให้แปลบทหลังก่อนแล้วแปลบทหน้า ทั้งนี้ บทหน้าอาจเป็นกรรมของคำกริยา หรืออาจต้องเติมบุรพบท ระหว่างกลาง เช่น

ชล + มारค - ชลमारคทางโดยน้ำ
อุทก + ภัย - อุทกภัย ภัยทางน้ำ

- 3) ถ้าบทหน้าและบทหลังเป็นคำนาม และทั้งสองคำนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน ยังคงแปลจากบทหลังไปบทหน้า ทั้งนี้ เติมคำว่า คือ, ได้แก่, ชื่อว่า ฯลฯ เช่น

รัตติ + กาล - รัตติกาล เวลาอันได้แก่ กลางคืน
เทว + ทูต - เทวทูต ทูต ผู้เป็น เทพ

- 4) ในบางกรณีเมื่อสมาสประกอบด้วยบทหน้า และบทหลังที่เป็นคำนามทั้งสองคำ แต่หมายถึงสองอย่างที่มีฐานะเท่ากัน ให้แปลตามลำดับ ทั้งนี้เติมคำว่า และ เช่น

ศีล + ธรรม - ศีลธรรม ศีล และ ธรรม
สมณ + พราหมณ์ - สมณพราหมณ์ สมณะ และ พราหมณ์

- 5) คำสมาสหลายคำ โดยลักษณะเหมือนเป็นคำนาม แต่เมื่อใช้ในประโยคบางทีทำหน้าที่เป็นคำขยายคล้าย Adjective กรณีนี้มักเติมคำว่า ผู้มี, ซึ่งมี ข้างหน้า เช่น

ศุภ + วรรณ - ศุภวรรณ ผู้มีศีลวิอันประเสริฐ
อัคนิ + เตช - อัคนิเตช ผู้มีเดชแห่งพระอัคนิ

แนวคิดที่พิจารณาคำสมาสในแง่ความสัมพันธ์ภายในคำสมาสของ วิสุทฐ์ บุญกุล สอดคล้องกับความคิดของ อุดม วโรตม์สิกขดิตต์ (2547: 138-139) ที่กล่าวถึงคำสมาสในภาษาไทย มักปรากฏโครงสร้างแบบขยาย และแบบเชื่อม ดังนี้

1) คำสมาสแบบขยาย ได้แก่ การนำคำบาลีสันสกฤตมาประสมกันโดยคำหน้าทำหน้าที่เป็นส่วนขยาย และคำหลังทำหน้าที่เป็นส่วนหลัก ซึ่งปรากฏใช้เป็นได้ทั้งนาม และกริยา เช่น

ไปรษณียบัตร	ไปรษณีย	+	บัตร (นาม+นาม)	-	นาม
โทรศัพท์	โทร	+	ศัพท์ (อุปสรรค+นาม)	-	นาม, กริยา
ศตวรรษ	ศต	+	วรรษ (สังขยา+นาม)	-	นาม

2) คำสมาสแบบเชื่อม เป็นการนำนามหรือกริยาสองคำมาสมกันแบบเชื่อม และ/หรือ แล้วใช้เป็นคำนามหรือคำกริยา เช่น

ศีลธรรม	ศีล	+	ธรรม (นาม+นาม)	-	นาม เหมือนมี และ อยู่
อภิเชกสมรส	อภิเชก	+	สมรส (กริยา+กริยา)	-	กริยา เหมือนมี และอยู่

สถาบันภาษาไทย (2549: 73-80) ได้อธิบายลักษณะของคำสมาสในภาษาไทยไว้ 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก วิธีการได้คำสมาสมาใช้ในภาษาไทย และลักษณะที่สองที่มาทางภาษาของคำที่นำมาสมกัน

ลักษณะแรก วิธีการได้คำสมาสมาใช้ในภาษาไทย มี 3 วิธี คำสมาสยืม คำสมาสสร้าง และ คำสมาสซ้อน ดังนี้

1) คำสมาสยืม คือคำสมาสของภาษาบาลี และสันสกฤตที่ยืมมาใช้ในภาษาไทย

มัจจุ	+	ราชา (บาลี) -	มัจจุราช (ไทย)
ฉาปนกิจ	+	กิจ (บาลี) -	ฉาปนกิจ (ไทย)
กรรม	+	กร (สันสกฤต) -	กรรมกร (ไทย)
วีร	+	บุรุษ (สันสกฤต) -	วีรบุรุษ (ไทย)
มหา	+	โจร (มีทั้งในบาลีและสันสกฤต) -	มหาโจร
โลก	+	นาถ (มีใช้ทั้งในบาลีและสันสกฤต) -	โลกนาถ (ไทย)

2) คำสมาสสร้าง คือ คำสมาสที่ไทยสร้างขึ้นเลียนแบบคำสมาสของภาษาบาลี และสันสกฤตโดยนำคำยืมมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตมารวมกัน และเรียงลำดับหน่วยขยาย + หน่วยหลัก และมักแปลคำหลักที่อยู่ข้างหลังก่อนคำขยายที่อยู่ข้างหน้า เช่น

กมุป (บาลี/สันสกฤต)	+	นาท (บาลี/สันสกฤต)	-	กัมปนาท (ไทย)
จตุร (สันสกฤต)	+	มงคล (บาลี/สันสกฤต)	-	จตุรมงคล (ไทย)
ไตร (สันสกฤต)	+	ลกษณ (สันสกฤต)	-	ไตรลกษณ (ไทย)
ถาวร (บาลี)	+	วัตถุ (บาลี)	-	ถาวรวัตถุ (ไทย)

3) คำสมาสซ้อน คือ คำสมาสที่นำคำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมารวมกัน เช่น

กาล (บาลี/สันสกฤต)	+	เวลา (บาลี/สันสกฤต)	-	กาลเวลา (ไทย)
ขัตติย (บาลี)	+	กษัตริย์ (สันสกฤต)	-	ขัตติยกษัตริย์ (ไทย)

ลักษณะที่สอง พิจารณาที่มาทางภาษาของคำที่นำมาสมาสกัน ดังนี้

1) คำบาลี + คำบาลี

จีปน	+	อาวฐ	-	จีปนาวฐ
ปฐม	+	ว	-	ปฐมว

2) คำสันสกฤต + คำสันสกฤต

สูติ	+	ปตฺร	-	สูติปตฺร
เวท	+	ศาสฺตร	-	เวทศาสฺตร

3) คำบาลีและสันสกฤต + คำบาลี และคำสันสกฤต

จินฺต	+	กวิ	-	จินตกวิ
เอก	+	ราช	-	เอกราช

4) คำบาลี + คำสันสกฤต

กิจจุ	+	กรม -	กิจกรรม
รัฐ	+	ศาสตร์ -	รัฐศาสตร์

5) คำสันสกฤต + คำบาลี

มาตร	+	ฐาน -	มาตรฐาน
กรม	+	ฐาน -	กรรมฐาน

6) คำบาลี + คำบาลีและสันสกฤต

ภาพ	+	โรค -	ภาพโรค
โบราณ	+	คดี -	โบราณคดี

7) คำสันสกฤต + คำบาลีและสันสกฤต

จักร	+	ยาน -	จักรยาน
ทศ	+	นิยม -	ทศนิยม

8) คำบาลีและสันสกฤต + คำบาลี

ยุทธ	+	หัตถิ -	ยุทธหัตถิ
อายุ	+	ขัย -	อายุขัย

9) คำบาลีและสันสกฤต + คำสันสกฤต

นาม	+	ธรรม -	นามธรรม
พล	+	ศึกษา -	พลศึกษา

นอกจากนี้ สถาบันภาษาไทย (2549: 98-99) ได้อธิบายคำสมาสเทียบไว้ว่าคำกลุ่มนี้มีคำที่มาจากภาษาบาลี หรือสันสกฤตอยู่ส่วนหน้าหรือส่วนหลังของคำก็ได้ แต่อีกคำหนึ่งที่รวมกันนั้นไม่ใช่คำยืมจากภาษาบาลี และสันสกฤต เช่น

คุณ (บาลี)	+	คำ (ไทย) -	คุณคำ (ไทย)
ภูมิ (บาลี/สันสกฤต)	+	ลำนนา (ขมร) -	ภูมิลำนนา (ไทย)
ชีว (บาลี/สันสกฤต)	+	เคมี (อังกฤษ) -	ชีวเคมี (ไทย)
สุวรรณ (สันสกฤต)	+	ชาด (ไทย) -	สุวรรณชาด (ไทย)
กล (เขมร)	+	ศาสตร (สันสกฤต) -	กลศาสตร์ (ไทย)
คริสต์ (อังกฤษ)	+	จักร (สันสกฤต) -	คริสต์จักร (ไทย)

ความรู้เกี่ยวกับลักษณะของคำสมาสที่ผู้วิจัยได้ประมวลมาข้างต้น ทำให้ได้แนวทางการพิจารณาลักษณะคำสมาส มีทั้งคำสมาสในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต และคำสมาสในภาษาไทยซึ่งคำสมาสในภาษาไทยนั้น มีแนวทางการพิจารณาได้หลายแนวทาง อาทิ พิจารณาตามที่มาทางภาษาคำที่นำมาสมาส พิจารณาความสัมพันธ์ภายในของคำสมาส พิจารณาวิธีการได้คำสมาสมาใช้ในภาษาไทย เป็นต้น

คำสนธิ

1. ความหมายของคำสนธิ

สนธิ แปลว่า เชื่อม, ต่อ, ทำให้ติดกัน สนธิเป็นวิธีเชื่อมคำหลายคำให้ติดต่อกัน คำสนธิมีแต่คำในภาษาบาลีและสันสกฤต ไทยนำวิธีสนธิมาใช้สร้างคำ นำมาแต่วิธีสระสนธิ เพราะคำในภาษาบาลีสันสกฤตมีหลายพยางค์ เสียงที่เกิดขึ้นใกล้เคียงกันมักจะกลมกลืนกัน (ผะอบ โปษยกฤษณะ, 2544: 41) นิยามดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของพระยาอุปทิศศิลปสาร (2544: 41)

ส่วน กำชัย ทองหล่อ (2530: 142) ได้อธิบายความหมายของ สนธิ ไว้ว่า “สนธิ คือ การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องเป็นคำเดียวกัน โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปสระในระหว่างคำ หรือเพิ่มพยัญชนะแทรกลงในระหว่างคำ เพื่อให้คำที่นำมาต่อกันนั้นเชื่อมกันได้สนิท การเปลี่ยนแปลงรูปสระนั้นอาจทำได้โดยวิธีลบหรือแปลงรูปให้ผิดไปจากรูปเดิม” แนวคิดนี้สอดคล้องกับสนธิตามแนวคิดของ วิสุทธิ์ บุญยกุล (2547: 3) ซึ่งอธิบายว่า “สนธิ เป็นการเปลี่ยนแปลงของเสียงที่เกิดขึ้น

เมื่อสองเสียงมาพบกัน การสนธิมีได้ทุกกรณีที่มีเรื่องเกี่ยวกับเสียง เช่น เมื่อเสียงพยัญชนะบางตัว มาพบกับพยัญชนะอาจมีการเปลี่ยนแปลงเสียงได้ หรือเมื่อมาพบสระ พยัญชนะอาจเปลี่ยนก็ได้ หรือสระกับสระมาพบกันอาจมีการเปลี่ยนแปลงเสียงก็ได้”

สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 201) อธิบายไว้ว่าสนธิเป็นวิธีสมาสอย่างหนึ่ง กล่าวคือ การสนธิเป็นวิธีการสมาสโดยเชื่อมคำในภาษาบาลีสันสกฤตให้เสียงกลมกลืนกัน คือ ท้ายเสียงของ คำต้นกับต้นเสียงของคำที่นำมาต่อจะกลมกลืนกัน กล่าวได้ว่า สนธิ คือ การต่อศัพท์และอักขระให้ เนื่องกันด้วยอักขระเพื่อย่ออักขระให้น้อยลง ทำให้เกิดคำใหม่ที่มีเสียงกลมกลืนกัน เป็นวิธีสร้าง คำใหม่ขึ้นใช้ในภาษา มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการแต่งคำประพันธ์เพื่อให้ได้รูปศัพท์ใหม่ที่น่าสนใจ ด้านความหมาย เสียง และรูปคำสละสลวย

ส่วนสถาบันภาษาไทย (2549: 83) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสนธิว่า “หมายถึง ปรากฏการณ์ที่หน่วยเสียงสองหน่วย เมื่อมาประชิดกันแล้ว หน่วยเสียงใดหน่วยเสียงหนึ่งหรือ ทั้งสองแปรไป หรือหน่วยเสียงสองหน่วยรวมเข้าเป็นหน่วยเสียงเดียวกันหรือมีหน่วยเสียงอีก หน่วยเสียงหนึ่งเพิ่มเข้ามา” สนธิไม่ใช่กระบวนการสร้างคำใหม่แต่เป็นกระบวนการทางระบบเสียง ต่างจากคำสมาส ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างคำใหม่ ในกระบวนการสร้างคำสมาสอาจมีสนธิหรือไม่มีสนธิก็ได้

ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า กรอบความคิดของสนธิได้ 3 แนวทางได้แก่ สนธิเป็น วิธีการสร้างคำใหม่ในภาษา สนธิเป็นวิธีการสมาสแบบหนึ่ง และสนธิไม่ใช่กระบวนการสร้างคำใหม่ แต่เป็นปรากฏการณ์ทางระบบเสียง อย่างไรก็ตามในงานวิจัยฉบับนี้กำหนดว่า คำสนธิ เป็นคำใหม่ ที่เกิดจากการสร้างคำแบบการสนธิ ดังนั้นของ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 98) สรุปได้ว่า คำสนธิ คือ คำที่เกิดจากวิธีสนธิในภาษาบาลีหรือในภาษาสันสกฤต กล่าวคือ เป็นวิธีเชื่อม คำหลายคำให้ติดต่อกันเป็นคำเดียว เพื่อให้คำนั้นมีเสียงสั้นเข้า สะดวกในการประพันธ์ สะดวกในการออกเสียงและเพื่อให้คำนั้นสละสลวย คำสนธิมีแต่ในคำภาษาบาลีและสันสกฤตเท่านั้น ส่วนไทยได้นำคำที่ได้เข้าสนธิไว้แล้วมาใช้ หรือใช้วิธีสนธิเพื่อสร้างคำบางคำขึ้น

2. ลักษณะของคำสนธิ

ลักษณะของคำสนธิ ในที่นี้นำเสนอ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกการสนธิในภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต และลักษณะที่สองการสนธิในภาษาไทย

ลักษณะแรกการสนธิในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต มี 3 วิธีได้แก่ สระสนธิ
พยัญชนะสนธิ และนฤกหิตสนธิ

1) สระสนธิ คือ การสนธิระหว่างคำที่ขึ้นต้นด้วยสระกับคำที่สุกดด้วยสระ ด้วยวิธี
เปลี่ยนแปลง, เพิ่ม, หรือลดรูปสระ หรือคงรูปศัพท์ เรียกว่า ปรกติสนธิ หรืออาจยืดยเสียงสระ
ที่เป็นรัสสระให้ยาว เรียกว่า ทิฆสระสนธิ หรือทอนเสียงสระให้สั้นลง เรียกว่า รัสสระสนธิ
(กำชัย ทองหล่อ, 2530: 142; สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, 2534: 202) เช่น

1.1) อะ วรรณะ + อะ วรรณะ เป็น อะ วรรณะ (อะ อา อยู่ใน อะ วรรณะ)
เช่น

อา + อะ เช่น	จุฬา + อลงกรณ์ -	จุฬาลงกรณ์
อา + อา เช่น	ตารา + อากร -	คารากร
อะ + อะ	เช่น จตุร + องค์ -	จตุรงค์
อะ + อา เช่น	วิทย์ + อาลัย -	วิทย์าลัย

1.2) อิ วรรณะ + อิ วรรณะ เป็น อิ วรรณะ (อิ อี อยู่ใน อิ วรรณะ) เช่น

อิ + อิ - อิ	เช่น มณี + อินทร -	มณินทร์
อิ + อี - อี	เช่น ปติ + อิศวร -	ปติศวร, บติศวร
อี + อี - อี	เช่น กรี + อินทร -	กรินทร์

1.3) อุ วรรณะ + อุ วรรณะ เป็น อุ วรรณะ (อุ อู อยู่ใน อุ วรรณะ) เช่น

อุ + อุ - อุ	เช่น	คุรุ + อุปกรณ์ -	คุรุปกรณ์

1.4) อะ วรรณะ + อิ วรรณะ เป็น เอ เช่น

ราช	+	อินทร -	ราชินทร์
ปรม	+	อิสวร -	ปรมศวร

1.5) อะ วรรณะ + อุ วรรณะ เป็น โอ เช่น

ชล	+	อุทร -	ชลโทร
ราช	+	อุบาย -	ราโชบาย

1.6) อิ วรรณะ กับวรรณะอื่นสนธิกันต้องเปลี่ยน อิ เป็นพยัญชนะอัสสระของ อิ คือ ย แล้วสนธิตามแบบ อะ วรรณะ เช่น

หตุถิ	+	อาจารย์ -	หัตถยาจารย์
รังสิ	+	โสภาส -	รังสิโยภาส , รังสโยภาส

1.7) อุ วรรณะ กับวรรณะอื่น ก่อนสนธิต้องเปลี่ยน อุ เป็นพยัญชนะอัสสระของ อุ คือ ว แล้ว สนธิ เช่น

ธนู	+	อาคม -	ธันวาคม
เหตุ + อเนก + อตุล + ประโยค -			เหตุวานันถกตประโยค

2) พยัญชนะสนธิ คือ การเชื่อมและกลมกลืนเสียงระหว่างคำที่สุกดศัพท์ด้วยพยัญชนะกับ คำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะหรือสระ ด้วยวิธีเปลี่ยนแปลง, เพิ่ม หรือลดรูปพยัญชนะ พยัญชนะสนธิ มีเฉพาะในภาษาสันสกฤตเท่านั้น เพราะศัพท์ในภาษาบาลีทุกคำจะต้องสุกดศัพท์ด้วยสระ

2.1) ส การันต์ เช่น

มนสุ (ใจ) เจตสุ (ใจ) ตปสุ (ความร้อน) เตชสุ (เดช)

ส การันต์ สนธิกับพยัญชนะโฆษะ เปลี่ยน อสุ ให้เป็น โอ กล่าวคือ ตัศ ส ลงอาคม โอ เช่น

มนสุ	+	มย -	มโนมัย
เตชสุ	+	ชย -	เตโชชัย

๔. **การันต์ สนธิกับพยัญชนะ** อโหชะ ไม่ต้องเปลี่ยนแปลง ให้สนธิได้เลย เช่น

มนสฺ	+	การ -	มนสฺการ
วนส	+	ปติ -	วนสปติ

2.2) ต การันต์ ได้แก่ ศัพท์ที่ลงท้าย มตุ และ วตุ ซึ่งแปลว่า มี ถ้าเป็นรูปบาฬี จะลงท้ายด้วย วนตุ หรือ มนตุ ถ้าสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะโฆมะหรือขึ้นต้นด้วยสระ ต้องเปลี่ยน ต เป็นพยัญชนะโฆมะก่อน คือ เปลี่ยนเป็น ท เช่น

ภควต + คีตา - ภควทคีตา

2.3) น การันต์ เมื่อสนธิกับคำอื่นไม่ว่าจะขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ หรือสระให้ลบ น ทั้ง

ราชบุ	+	บุตร -	ราชบุตร
พรหมน	+	จрый -	พรหมจрый

3) นฤกหิต คือ การเชื่อมและกลมกลืนเสียงระหว่างคำต้นที่ลงท้ายด้วยนฤกหิตกับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ หรือพยัญชนะ เมื่อคำที่ลงท้ายด้วยนฤกหิตสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะวรรค ด้วยวิธีเปลี่ยนแปลง, เพิ่ม, หรือลดรูปนฤกหิต เช่น

[illegible][illegible]

3.3) วรรณ ฤ เป็น ณ เช่น ถ้ + ฐาน - ถ้ฐาน

ส่วนวิธีสนธิมี 5 วิธี คือ

1) ลบสระหน้า คงรูปสระหลัง นำสระหลังไปประสมกับพยัญชนะตัวสุดท้ายของคำหน้า เช่น

มุณี + อินทร์ - มุนินทร์

2) ลบสระหน้า แปลงสระหลัง เช่น

นร + อิศวร - นเรศวร

3) ลบสระหลัง คงสระหน้าไว้ แล้วนำเข้าไปต่อกัน เช่น

พราหมณ + อธิบาย - พราหมณธิบาย

4) แปลงสระหน้าเป็นพยัญชนะแล้วสนธิกับสระหลัง เช่น

มติ + อธิบาย - มัตยาธิบาย

ธนู + อาคม - ธันวาคม

5) เติมพยัญชนะลงระหว่างคำแล้วสนธิ คงสระหลังไว้หรือแปลงสระหลัง เช่น

ปีตุ + อิศ - ปีตุเรศ (ร อาคม)

รังสี + โภภาส - รังสีโยภาส (ย อาคม)

ข้อสังเกตลักษณะสนธิในภาษาไทยและวิธีสนธิดังกล่าวตามแนวคิดของ กำชัย ทองหล่อ (2530: 143-144) ส่วนกรอบความคิดเรื่องสระสนธิในภาษาไทยมีนักวิชาการทางภาษาหลายคน อธิบายและยกตัวอย่างประกอบไว้ อาทิ พระยาอุปกิตศิลปสาร (2544: 42-43) ฝะอบ โปษกฤษณะ (2544: 41-42); กำชัย ทองหล่อ (2530: 145-149) และกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 99-101) ผู้วิจัยประมวลความรู้ไว้ดังนี้

หมวดสระอะ สระอา

- 1) สระอะ หรือสระอา สนธิกับสระอะ หรือสระอา เป็น สระอา เช่น

สุข	+	อภิบาล -	สุขาภิบาล
มหา	+	อานิสงส์ -	มหานิสงส์
นร	+	อธิบดี -	นราธิบดี

- 2) สระอะ หรือสระอา สนธิกับสระอะ หรือสระอา ซึ่งมีตัวสะกดเป็นสระอะที่มีตัวสะกด เช่น

พุทธ	+	อันคร -	พุทธันคร
สด	+	อังก์ -	สดางค์
มหา	+	อศจรรย -	มหัศจรรย

- 3) สระอะ หรือสระอา สนธิกับสระอิ เป็นสระอิ หรือสระเอ เช่น

นร	+	อิสร -	นริสร, นเรสร
มหา	+	อิสี -	มहेสี
สุร	+	อินทร์ -	สุเรนทร์, สุรินทร์

- 4) สระอะ หรือสระอา สนธิกับสระอี เป็นสระอี เช่น

อุตร	+	อีสาน -	อุตรีสาน

- 5) สระอะ หรือสระอา สนธิกับสระอุ หรือสระอู เป็นสระอุ สระอู หรือสระโอ เช่น

ชล	+	อุทร -	ชลอุทร
ราช	+	อุปโลก -	ราชอุปโลก
นย	+	อุบาย -	นโยบาย

6) สระอะ หรือสระอา สนธิกับสระเอ สระโอะ สระโอ สระเอา เป็น สระเอ สระโอะ สระโอ สระเอา ได้ เช่น

อน	+	เอก -	อนเอก
ราช	+	โอะวาท -	ราชโอะวาท
มหา	+	โอะศวรรย์ -	มหาโอะศวรรย์
มหา	+	เอาพาร -	มหาเอาพาร

หมวดสระอิ สระอี

1) สระอิ หรือสระอี สนธิกับสระอิ หรือสระอี เป็นสระอิ หรือสระอี หรือสระเอ ได้ เช่น

อริ	+	อินทร์ -	อรินทร์, อเรนทร์
ไพรี	+	อินทร์ -	ไพรินทร์
นารี	+	อีศ -	นาริศ, นารศ

2) สระอิ หรือสระอี สนธิกับสระอื่นซึ่งไม่ใช่ สระอิ หรือสระอี ให้ลบสระอิ หรือสระอี แล้วสนธิกับสระหลัง เช่น

ศักดิ์	+	อานุภาพ -	ศักดิ์อานุภาพ
ราชินี	+	โอะวาท -	ราชินีโอะวาท
ฤทธิ	+	อานุภาพ -	ฤทธิอานุภาพ

3) สระอิ หรืออี สนธิกับสระอื่น ซึ่งไม่ใช่สระอิหรือสระอี ให้แปลงสระอิ หรือสระอี เป็น ย แล้วสนธิกับสระหลัง เช่น

อิธิ	+	อาศัย -	อิธิอาศัย
นันทิ	+	อารมณ -	นันทิอารมณ

หมวดสระอุ สระอู

- 1) สระอุ หรือสระอู สนธิกับสระอุ หรือสระอู เป็นสระอุ หรือสระอู เช่น

ครู + อุปกรณ์ - ครูปกรณ์, ครูปกรณ์
ครู + อุปการ - ครูปการ

- 2) สระอุ หรือสระอู สนธิกับสระอื่น ต้องแปลงสระอุหรือสระอู เป็น ว แล้วต่อกับสระหลัง เช่น

จักขุ + อาพาธ - จักขวาพาธ
พหู + อาหาร - พหฺวาหาร

กรณีสระหน้ากับสระหลังไม่สนธิกันตามกฎข้างต้น แต่เติมพยัญชนะแทรกลงในระหว่าง เพื่อแสดงว่าคำทั้งสองได้เชื่อมกันตามหลักการสนธิ เช่น

ยุพ + อิศ - ยุพเรศ (เดิม ร)
เอต + อักกะ - เอตทักกะ (เดิม ท)
ปริ + โอสาน - ปริโยสาน (เดิม ย)

คำสนธิ เป็นคำที่เกิดจากวิธีการสนธิคำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤต ผู้สร้างคำลักษณะนี้ขึ้นใช้ในภาษาต้องเข้าใจลักษณะหรือวิธีสนธิ รวมทั้งหลักเกณฑ์การสนธิดังที่ผู้วิจัยได้ประมวลกรอบความคิดไว้ข้างต้น อนึ่ง ผู้จะศึกษาวิเคราะห์คำสนธิก็ต้องเข้าใจลักษณะดังกล่าวด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพื่ออธิบายวิธีการสร้างคำเหล่านั้นได้

คำแผลง

1. ความหมายของคำแผลง

คำแผลงเป็นคำประเภทหนึ่งที่เกิดจากวิธีการแผลงคำ นักวิชาการทางภาษาหลายคนได้อธิบายเกี่ยวกับคำแผลงไว้ อาทิ

พระยาอุปทิศศิลปสาร (2544: 29) ได้อธิบายวิธีการแผลงอักษรไว้ว่า “วิธีแผลงอักษร คือ วิธีเปลี่ยนแปลงตัวอักษรด้วยวิธีการต่างๆ ให้ผิดไปจากรูปเดิมของคำภาษาไทยบ้าง ภาษาอื่นบ้าง เพื่อใช้ในการแต่งคำประพันธ์บ้าง หรือเรียบเรียงคำพูดให้สละสลวยเป็นข้อใหญ่ วิธีแผลงอักษร ที่ไทยนำมาใช้ต้องอาศัยหลักในภาษาอื่น เช่น หลักในภาษาเขมร อักษรวิธีในภาษาบาลีและ สันสกฤต เป็นต้น”

พะอบ โปษกฤษณะ (2544: 31-32) เรียกการแผลงคำหรือคำแผลงว่า การแผลงอักษร เช่นเดียวกับพระยาอุปทิศศิลปสาร และอธิบายไว้สรุปได้ว่า การแผลงอักษร คือ การขยายคำโดยการเปลี่ยนเสียงภาษาบาลีและสันสกฤต ทั้งนี้ เพราะการนำคำภาษาเดิมมาใช้แล้วไม่เหมาะสมแก่เสียงในภาษาไทย จึงต้องปรับให้เข้ากับเสียงในภาษาไทย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 108) ใช้คำว่า การแผลงอักษรเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ อธิบายไว้ว่า “การแผลงอักษร คือ การเปลี่ยนแปลงอักษรของคำในภาษาไทย หรือ คำในภาษาอื่นที่ไทยนำมาใช้ให้มีรูปลักษณะแตกต่างไปจากเดิม โดยมีความหมายคงเดิม หรือแม้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ก็มีเค้าเงื่อนพอสังเกตค้นเค้าคำเดิมได้ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการแต่งคำประพันธ์ให้สละสลวยและทำให้ภาษากว้างยิ่งขึ้น”

ส่วน กำชัย ทองหล่อ (2530: 96) ใช้คำว่า การแผลง พร้อมทั้งอธิบายว่า การแผลง คือ การเปลี่ยนรูปหรือเสียง อักษรให้ผิดแผกไปจากเดิม หรือบางทีก็เพิ่มพยัญชนะหรือรูปวรรณยุกต์ ให้เสียงเปลี่ยนไปจากเดิม การแผลงดังกล่าวเป็นวิธีที่ไทยได้แบบมาจากเขมรและอินเดีย

จำนงค์ ทองประเสริฐ (2519: 274) ใช้คำว่า แผลง และอธิบายว่า “คำแผลง คือ คำที่ได้รับการเปลี่ยนรูปหรือเปลี่ยนอักษรให้ผิดแผกไปจากเดิม หรือบางทีก็เพิ่มพยัญชนะ หรือรูปวรรณยุกต์ ให้เสียงเพี้ยนไปจากเดิม” การแผลงคำเป็นวิธีที่ไทยได้มาจากเขมรและอินเดีย สืบเนื่องจากภาษาไทยเป็นภาษาคำโดด เมื่อไทยรับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต ภาษาเขมรมากขึ้นทำให้คุ้นเคยกับคำหลายพยางค์ จึงดัดแปลงคำตามแบบภาษาเขมร ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

นอกจากนี้ สุนันท์ อัญชลินกุล (2546: 58) ระบุว่า คำแผลง และอธิบายว่า คำแผลงในภาษาไทยเป็นการเปลี่ยนแปลงตัวอักษรซึ่งใช้แทนเสียงเพื่อเพิ่มคำขึ้นใช้ในภาษา และเพื่อประโยชน์ทางความไพเราะของเสียงสัมผัสในการแต่งคำประพันธ์ อีกทั้งเพื่อเปลี่ยนชนิดคำและหน้าที่คำในภาษาด้วย

กล่าวโดยสรุป คำแผลง คือ คำที่เกิดการวิธีการแผลงอักษรหรือการแผลงคำซึ่งเป็นวิธีการสร้างคำลักษณะหนึ่งที่มีการแปรเสียงด้วยการเปลี่ยนรูปหรือเสียงอักษร เพิ่มพยัญชนะ หรือรูปวรรณยุกต์เพื่อให้เสียงเปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้ได้คำใช้ในภาษาเพิ่มขึ้นตามวัตถุประสงค์เฉพาะวิธีการดังกล่าวนี้ไทยได้รับแนวคิดมาจากภาษาเขมร ภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต

2. ลักษณะของคำแผลง

คำแผลงเกิดจากวิธีการแผลงอักษร หรือแผลงคำ 3 วิธี คือ การแผลงสระ การแผลงพยัญชนะ และการแผลงวรรณยุกต์ (พระยาอุปกิตศิลปสาร, 2544: 30-35; ฝะอบ โปษกฤษณะ, 2544: 34-35; กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2519: 114-123; คำชัย ทองหล่อ, 2530: 101-131; จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2519: 275-293 และ สุนันท์ อัญชลินกุล, 2546: 58-64) นอกจากนี้ คำชัย ทองหล่อ (2530: 131-132) และ จำนงค์ ทองประเสริฐ (2519: 293) ได้กล่าวถึงวิธีการแผลงอักษรแบบที่ 4 คือ การแผลงคำ ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ลักษณะคำแผลงทั้ง 4 ลักษณะได้แก่ การแผลงสระ การแผลงพยัญชนะ การแผลงวรรณยุกต์ และการแผลงคำ พอสังเขปดังนี้

2.1 การแผลงสระ เป็นการเปลี่ยนเสียงสระหรือรูปสระในภาษาไทย อาทิ

1) การแผลงสระเสียงสั้นสระเสียงยาว เช่น

1.1) สระอะ เป็น สระอา, สระเอ, สระอ และสระเอีย เช่น

สระอะ	เป็น	สระอา	เช่น	อธรรม - อาธรรม
สระอะ	เป็น	สระเอ	เช่น	พัชร - เพชร
สระอะ	เป็น	สระอ	เช่น	อนุสรณ - อนุสรณ์
สระอะ	เป็น	สระเอีย	เช่น	ฟิด - เฟียด

1.2) สระอิ เป็น สระอี, สระเอ, สระไอ และสระเอีย เช่น

สระอิ	เป็น	สระอี	เช่น	มุณี - มูนี
สระอิ	เป็น	สระเอ	เช่น	นิรเทศ - เนรเทศ
สระอิ	เป็น	สระไอ	เช่น	พิศาล - ไพศาล
สระอิ	เป็น	สระเอีย	เช่น	ศิร - เสียร

1.3) สระอุ เป็น สระอู, สระโอ และ สระเอา เช่น

สระอุ	เป็น	สระอู	เช่น	ศตฺร - ศัตรู
สระอุ	เป็น	สระโอ	เช่น	สุภา - โสภา มहुสว - มโหรสพ
สระอุ	เป็น	สระเอา	เช่น	ยุว - เยาว์ สุลัทธิ - เสาวลัทธิ

2) การแปลงสระเสียงสั้นเป็นสระเสียงสั้น เช่น

2.1) สระอะ เป็นสระอิ, สระอุ, สระโอะ และสระเอาะ เช่น

สระอะ	เป็น	สระอิ	เช่น	วรุณ - พิริณ
สระอะ	เป็น	สระอุ	เช่น	พัทร - พุทรา
สระอะ	เป็น	สระโอะ	เช่น	อานันท์ - อานนัท
สระอะ	เป็น	สระเอาะ	เช่น	วิกรห - วิเคราะห์

2.2) สระอิ เป็น สระอี เช่น ศึกษา - ศึกษา

2.3) สระอุ เป็น สระอะ, สระโอะ เช่น

สระอุ	เป็น	สระอะ	เช่น	สัปรุช - สัปรุช
สระอุ	เป็น	สระโอะ	เช่น	ท่ง - ท่ง

3) การแผลงสระเสียงยาวเป็นสระเสียงยาว เช่น

3.1) สระอิ เป็นสระอี สระเอ, สระแอ และสระเอีย เช่น

สระอิ	เป็น	สระอี	เช่น	พีช - พีช
สระอิ	เป็น	สระเอ	เช่น	นิตี - เนติ
สระอิ	เป็น	สระแอ	เช่น	กฤษี - กฤษี
สระอิ	เป็น	สระเอีย	เช่น	กิริติ - เกียรติ

3.2) สระอุเป็นสระโอ และสระอัว เช่น

สระอุ	เป็น	สระโอ	เช่น	ทูลศัพท์ - โทศัพท์
สระอุ	เป็น	สระอัว	เช่น	คุณ - ควน

3.3) สระเอ เป็น สระแอ เช่น เวศยา - แพศยา

3.4) สระไอ เป็น สระแอ เช่น ไวทย - แพทย์

4) การแผลงสระเสียงยาว เป็นสระเสียงสั้น เช่น

4.1) สระโอ เป็น สระเอา เช่น โอฟาร - เอาฟาร

4.2) สระอิ เป็น สระอี เช่น ปังนิก - ปังนิก

4.3) สระเอย เป็น สระไอย เช่น เวเนย - เวไนย

4.4) สระอิ เป็น สระอี เช่น บุรี - บุรี

2.2 การแผลงพยัญชนะ เป็นการเปลี่ยนรูปและเสียงของพยัญชนะของคำเดิม ทั้งนี้ อาจเปลี่ยนรูปและเสียงพยัญชนะ แทรกเสียงพยัญชนะ หรือตัดเสียงพยัญชนะ อาทิ

1) การเปลี่ยนรูปและเสียงพยัญชนะ เช่น

ฎ เป็น ฏ	เช่น	ฎีกา - ฏีกา
ต เป็น ค	เช่น	ต๋นัย - คนัย
ป เป็น บ	เช่น	ปรม - บรม
ว เป็น พ	เช่น	วงศ์ - พงศ์
ข เป็น กระ	เช่น	ขจัด - กระจัด
ฌ เป็น ช	เช่น	ฌอเอม - ชะเอม
ฉ เป็น จ	เช่น	ฉเพาะ - จำเพาะ
ผ เป็น ประ	เช่น	ผสม - ประสม
ฝ เป็น บรร	เช่น	ฝทม - บรรทม

2) การแทรกเสียงพยัญชนะ เช่น

แทรก ง	เช่น	ผาด - ผางาด
แทรก น	เช่น	แพก - แพนก
แทรก ร	เช่น	กะท้อน - กระท้อน
แทรก ล	เช่น	เจียง - เฉลียง
แทรก อำน	เช่น	เกิด - กำเนิด
แทรก อำร	เช่น	ชะ - ชำระ

3) การแทรกเสียงสระอต่ำลงในระหว่างพยัญชนะต้นของอักษรควบ และ

อักษรนำ เช่น

ตรวจ -	ตำรวจ
ครบ -	คำรบ
เฉลย -	จำเลย
จรัส -	จำรัส

4) การตัดรูปหรือเสียงพยัญชนะ เช่น

อนุโมนา - โมนา
สุริยะ - สุริย์

2.3 การแผลงวรรณยุกต์ เป็นการเปลี่ยนแปลงวรรณยุกต์ในคำมี 3 ลักษณะ คือ
เปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ เปลี่ยนรูปวรรณยุกต์ และเพิ่มรูปวรรณยุกต์

1) เปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ เช่น

อดิเรก	อ่านว่า	อะ - ดิ - เहरुก
บัญญัติ	อ่านว่า	บัน - หยัด
ประโยชน์	อ่านว่า	ประ - โหยก

2) เปลี่ยนรูปวรรณยุกต์ นิยมใช้ในการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลง และร่าย
ซึ่งต้องการในคำปรากฏรูปวรรณยุกต์ตามข้อบังคับของฉันทลักษณ์ เช่น

ช่วย -	ชั่วย	คำโทโทษ
ล่าง -	หล้าง	คำโทโทษ
ห้าง -	ฮ้าง	คำเอกโทษ
สร้าง -	ซ้าง	คำเอกโทษ

3) การเพิ่มรูปวรรณยุกต์ เช่น

จิง -	จั้ง
เพียง -	เพี้ยง
ดั่ง -	ดั่ง
เสนห -	เสน่ห

2.4 การแปลงคำ (กำชัย ทองหล่อ, 2530: 131-132; จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2519: 293) คือ การเปลี่ยนแปลงรูปและเสียงของคำให้ผิดไปจากเดิม เป็นการแปลงทั้งคำมิได้แปลงแต่เพียงสระ พยัญชนะ หรือวรรณยุกต์ เช่น

กตึกา -	กฤษฏีกา	กฤตยฎีกา
กิริติ -	กฤตยา	
ชนมพรรษา -	ชันษา	
ศาลุมลิ -	ลำลี	
ศุлым -	เสลด	
ฟรานซ -	ฝรั่งเศส	
อิงลิช -	อังกฤษ	

คำแปลงเป็นผลผลิตทางภาษาที่เกิดจากวิธีการสร้างคำแบบการแปลงอักษร ได้แก่ การแปลงสระ การแปลงพยัญชนะ การแปลงวรรณยุกต์ และการแปลงคำ ทั้งนี้ เพื่อให้มีคำใช้ในภาษาเพิ่มขึ้นตามวัตถุประสงค์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างคำ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาบทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างคำ ลักษณะถ้อยคำภาษาที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทต่างๆ และที่มาทางภาษาของคำที่ใช้ หรือ คำต่างประเทศในภาษาไทย อีกทั้งได้ประมวลวิธีการศึกษาวิเคราะห์และผลการศึกษา นำเสนอพอสังเขป ดังนี้

การสร้างคำขึ้นในภาษามีวัตถุประสงค์หลักเบื้องต้น คือ เพื่อใช้ถ้อยคำเหล่านั้นสื่อสารกิจกรรมต่างๆ ในสังคมเฉพาะให้เข้าใจความต้องการของกันและกันในกลุ่มพวกของตน ต่อมาเมื่อสังคมหนึ่งขยายความสัมพันธ์ไปสู่สังคมอื่นสังคมใหญ่ขึ้นกิจกรรมหลากหลายมากขึ้น จำนวนถ้อยคำที่ใช้สื่อสารกันเฉพาะย่อมไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องสร้างคำเพิ่มขึ้นด้วยกระบวนการทางภาษาเพื่อให้ตอบสนองความต้องการในการสื่อสารที่ขยายตัวขึ้น

ภูเก็ต วาจนนท์ (2547: 112-122) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการสร้างคำใหม่ในบทความเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างและใช้ศัพท์บัญญัติในวงการต่างๆ สรุปได้ว่า การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชาติทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ศิลปวัฒนธรรม และวิทยาการต่างๆ มีภาษาเป็นสื่อสำคัญ ฝ่ายรับต้องปรับภาษาของตนให้มีคำศัพท์ที่เหมาะสม เพียงพอ เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้ภาษาให้ทันต่อความเจริญก้าวหน้า ทำให้เกิดการยืมคำต่างภาษา การเทียบคำภาษาของตนกับคำต่างภาษา และการสร้างคำใหม่

การยืมคำต่างภาษามาใช้อาจเป็นคำที่ออกเสียงเลียนแบบหรือใช้คำในรูปอักขระต่างภาษา หรือโดยการเขียนทับศัพท์ด้วยอักษรหรืออักษรวิธีของภาษาตน ส่วนการเทียบคำของตนกับคำต่างภาษานั้นโดยหาคำหรือข้อความที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือตัดเทียบกันมาใช้ซึ่งคือการแปลหรือถอดความ

ส่วนการสร้างคำขึ้นใหม่เป็นการกำหนดรูปศัพท์ขึ้นใหม่และกำหนดความหมายจำเพาะให้ตรงตามที่ต้องการเพื่อสนองการสื่อความหมายด้วยภาษาของตนให้เพียงพอและสมบูรณ์ขึ้น คำศัพท์เหล่านี้จะทัดเทียมกว่าการถอดความ แต่ผู้ใช้ต้องทำความเข้าใจกับศัพท์นั้นอีกขั้นหนึ่ง เพราะเป็นคำใหม่ ความหมายใหม่ และจำเพาะ นอกจากนี้ ภูเก็ต วาจนนท์ แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่า การประดิษฐ์คำศัพท์ไทยขึ้นใหม่ในปัจจุบันนี้ อาจประกอบขึ้นจากคำไทยเท่านั้น หรือจากคำภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต หรือคำจากภาษาอื่นที่มีใช้ในภาษาไทยอยู่ก่อนแล้ว หรือจากคำทับศัพท์จากภาษาอื่นด้วย หรือจากการประสมคำต่างกลุ่มเหล่านี้เข้าด้วยกันตามหลักเกณฑ์ทางภาษา ในการประสมคำขึ้นเป็นศัพท์ใหม่ แต่เดิมนั้นมีแบบแผนให้ประสมคำศัพท์เฉพาะภาษาเดียวกัน แต่ต่อมาอนุโลมว่าคำต่างภาษาที่เคยใช้หรือมีใช้คุ้นเคยในภาษาไทยต่างเป็นคำไทยด้วยกัน จึงประสมกันได้ ในปัจจุบันจึงมีศัพท์ถูกผสมเพิ่มขึ้น

เมื่อมีการศึกษาการสร้างคำเพิ่มขึ้นในภาษาเหตุผลและวิธีการต่างๆ ดังกล่าวย่อมมีผู้ศึกษาคำที่มีมาแต่ดั้งเดิมของไทยจากวรรณกรรม โบราณหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ราตรี ชันวารชร (2541) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวงศัพท์ของคำ ที่มาของคำ และโครงสร้างของคำ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ผลการวิจัยพบว่า จำนวนคำที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่หนึ่งมี 464 คำ ด้านที่สองมี 375 คำ ด้านที่สามมี 295 คำ และด้านที่สี่มี 250 คำ

รวม 1,384 คำ เมื่อตัดคำที่ซ้ำกันออกพบว่า จารึกมีคำ 451 คำ เมื่อพิจารณาวงศัพท์ของคำ พบคำ 2 ประเภท คือ ประเภทแรก คือ วงศัพท์เฉพาะ เป็นคำที่เป็นชื่อบุคคล เมือง ช้าง ไม้ผล ไม้ใบ ชนิดต่างๆ ปี ใส่น้ำ แม่น้ำ ศาสนา ถ้ำ ศาลา พระพุทธรูป และขคารหิน ประเภทที่สอง เป็นวงศัพท์สามัญ เป็นศัพท์ที่ใช้บรรยายให้เห็นความเป็นอยู่ของประชาชนและสภาพของบ้านเมือง ทั้งด้านการเมืองการปกครอง การเศรษฐกิจ ด้านสังคมทุกด้าน และการป้องกันประเทศของสุโขทัย รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ส่วนผลการวิจัยด้านที่มาของคำหรือรากศัพท์ของคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 พบว่า ปรากฏที่มาของรากศัพท์จากคำไทยมากที่สุด 346 คำ คิดเป็นร้อยละ 77 คำที่มีรากศัพท์จากภาษาเขมร 37 คำ คิดเป็นร้อยละ 8 คำที่มีรากศัพท์จากภาษาบาลีสันสกฤต 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.2 คำที่มีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤต 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 4 คำที่มีรากศัพท์จากภาษาบาลี 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.4 คำที่มีรากศัพท์จากภาษามอญ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.8 และคำที่มีรากศัพท์จากภาษาเปอร์เซีย 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.2 นอกจากนี้การวิจัยด้านโครงสร้างของคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 นั้น ราชรี ชันวารชกร ใช้วิธีวิเคราะห์จำนวนพยางค์และโครงสร้างพยางค์ที่ปรากฏภายในคำ ตามกรอบความคิดของ กาญจนา นาคสกุล ผลการวิจัยพบว่า เป็นคำที่มีจำนวนพยางค์ 1-8 พยางค์ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ คำพยางค์เดียว คำสองพยางค์ และคำหลายพยางค์ กลุ่มแรก คำพยางค์เดียว มีลักษณะเป็นคำมูล และส่วนใหญ่เป็นคำไทย มีโครงสร้าง 30 แบบ กลุ่มที่สอง เป็นคำสองพยางค์ แบ่งได้เป็นคำสองพยางค์แท้ มีลักษณะโครงสร้าง 13 แบบ และคำสองพยางค์เทียมมีลักษณะโครงสร้าง 79 แบบ เป็นคำไทยจำนวนมากและเป็นคำที่มีรากศัพท์จากภาษาอื่นไม่มากนัก อีกทั้งมีลักษณะเป็นคำประสม คำซ้อน คำแผลง และคำสมาส กลุ่มที่สาม คำหลายพยางค์ แบ่งตามจำนวนพยางค์ได้ 6 กลุ่ม คือ คำสามพยางค์ มีลักษณะโครงสร้าง 21 แบบ คำสี่พยางค์มีลักษณะโครงสร้าง 19 แบบ คำห้าพยางค์ มีลักษณะโครงสร้าง 4 แบบ คำหกพยางค์ มีลักษณะโครงสร้าง 2 แบบ คำเจ็ดพยางค์และคำแปดพยางค์ มีลักษณะโครงสร้างละ 1 แบบ ราชรี ชันวารชกร สรุปไว้ว่า คำที่มีลักษณะโครงสร้างเป็นคำหลายพยางค์ มีลักษณะโครงสร้างหลากหลาย ส่วนมากเป็นคำที่มีรากศัพท์จากภาษาบาลีสันสกฤต ส่วนคำที่เป็นคำไทยส่วนมากจะเป็นคำพยางค์เดียว คำสองพยางค์ คำสามพยางค์ อย่างมากที่สุด คือ คำสี่พยางค์ ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างแบบคำพยางค์เดียวเรียงต่อกัน ลักษณะคำจะเป็นคำประสมหรือคำซ้อน

วิธีสร้างคำขึ้นใช้ในภาษามีหลายวิธี ทำให้เกิดคำสร้างลักษณะต่างๆ ขึ้น อาทิ คำประสม คำซ้อน คำสมาส คำสนธิ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำสร้างต่างๆ ดังกล่าว

อัญชลี สิงห์น้อย (2548) ได้เขียนตำราเรื่อง “คำนามประสม: ศาสตร์และศิลป์แห่งการสร้างคำไทย” ซึ่งผู้เขียนระบุไว้ในคำนำของตำราว่าได้เขียนขึ้นจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหน่วยสร้างคำนามประสมในภาษาไทย สารระสำคัญสรุปได้ว่า อัญชลี สิงห์น้อย ได้ศึกษาคำนามประสมหลายลักษณะได้แก่ ลักษณะทางวากยสัมพันธ์ (syntax) ลักษณะทางอรรถศาสตร์ (semantics) และลักษณะทางวិธีการศาสตร์ (pragmatics) ผลการศึกษาพบว่า คำนามประสมของไทยจำแนกได้ 2 ชนิด คือ ชนิดที่หนึ่ง คำนามประสมชนิดไวยากรณ์ประโยค (synthetic nominal compounds) และชนิดที่สอง คำนามประสมชนิดนามล้วน (noun noun compounds) ซึ่งแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องโครงสร้าง วากยสัมพันธ์ อรรถสัมพันธ์ และวิธีการสัมพันธ์

คำนามประสมชนิดแสดงไวยากรณ์ประโยค คำที่นำมาประกอบกันอย่างน้อยต้องเป็นคำกริยาและคำนาม ซึ่งคำกริยาและคำนามนั้นสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ต่อกัน เช่นเดียวกับเมื่อเกิดหน่วยประโยค เช่น คนขับรถ เป็นคำประสม หมายถึง บุคคลที่มีอาชีพขับรถ คำนามประสมชนิดนี้มีความหมายตรงไปตรงมาคล้ายประโยค อีกทั้งคำประสมชนิดนี้สร้างได้อย่างไม่จำกัดจำนวน เช่นเดียวกับประโยค

ส่วนคำนามประสมชนิดนามล้วน ประกอบด้วยหน่วยสมาชิกที่เป็นคำนามทั้งหมด มีวากยสัมพันธ์เป็นหน่วยหลักและหน่วยขยาย เช่นเดียวกับนามวลีไม่ใช่ประโยค เช่น ปลาหมอปลา เป็นหน่วยหลัก และหมอ ขยายหน่วยหลัก คำนามประสมชนิดนี้มีความหมายจำเพาะ คาดเดาความหมายจากการประกอบความหมายของหน่วยสมาชิกไม่ได้ เช่น พัดลม ลูกน้ำ หน่วยสมาชิกมีความสัมพันธ์ทางความหมายที่หลากหลาย สะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิด สังคม และวัฒนธรรมไทยได้หลายแง่มุม นอกจากนี้ คำประสมจำนวนหนึ่งที่มีหน่วยประกอบมากกว่า 2 หน่วย โดยทั่วไปแต่ละหน่วยประกอบของคำนามประสมจะเป็นคำนามเดี่ยว แต่พบจำนวนไม่น้อยที่มีหน่วยสมาชิกเป็นคำประสมอีกชั้นหนึ่ง เช่น ข้าวเหนียวมูล มีหน่วยหลักเป็นคำประสม ข้าวเหนียวมีคำนามเดี่ยว มูล ขยายหน่วยหลัก ความซับซ้อนของคำนามประสมมีได้หลายชั้น โดยเฉพาะคำนามประสมชนิดแสดงไวยากรณ์ประโยค และหน่วยสมาชิกของคำนามประสมซับซ้อนเป็นคำนามคนละชนิดกับคำนามประสมหน่วยที่ใหญ่กว่า

นอกจากนี้ อัญชลี สิงห์น้อย ได้อธิบายคำนามประสมตามลักษณะวิธีการศาสตร์ หรือความหมายในบริบทของการสื่อสาร และความรู้ที่นอกเหนือจากทางภาษาศาสตร์ (extralinguistics/

the knowledge of the world) มีอิทธิพลทำให้ผู้ใช้ภาษาสามารถสร้างและเข้าใจคำนามประสมได้
 วรรณศาสตร์กับการตีความคำนามประสม ช่วยให้ความหมายบังชี้ชัดเจนขึ้น เช่น

เมื่อวานฉันไปเที่ยวน้ำตกมา

เอาส้มตำ ลาบ และน้ำตก อย่างละที่ ข้าวเหนียวด้วย

ข้อมูลทางวรรณศาสตร์ช่วยให้ความหมายไม่กำกวม เช่น

ดินทรายเป็นดินที่มีลักษณะไม่อุ้มน้ำ

ห้องนี้มีแต่ดินทราย เลอะเทอะเประเปื้อนเต็มไปหมด

วรรณศาสตร์และลักษณะเด่นของคำนามประสม ได้แก่ ลักษณะหน่วยขยาย หน่วยขยาย
 ไม่แสดงความสัมพันธ์ในเชิงปฏิเสธในหน่วยหลัก (negative relation) เช่น คำว่า โรคเลือด จะไม่ใช้
 ในความหมายที่เป็นโรคที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเลือด หน่วยขยายคำนามประสมจะแสดงข้อมูลที่จำเป็น
 เท่านั้นและหน่วยขยายจะแสดงลักษณะเด่นที่สุดของคำนามประสม เช่น คำว่า ข้าวเหนียวมะม่วง
 เลือกคำว่า มะม่วง ปกติของหวานชนิดนี้ชัดเจนที่สุดมาใช้เป็นคำขยายหน่วยหลัก ข้าวเหนียว

ผลการศึกษาพบว่า คำนามประสมเป็นรูปแบบภาษาที่สะท้อนให้เห็นพื้นฐานทางสังคมและ
 วัฒนธรรมของผู้พูดภาษานั้นๆ ได้อย่างชัดเจน เช่น แม่บ้าน เลือกเอาคำว่า แม่ มาสร้างคำประสม
 สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมไทยที่มองบทบาทของการเป็นแม่สำคัญ อีกทั้งพื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็น
 ตัวกำหนดความหมายของคำประสม เช่น ไทยใช้คำว่า รถม้า หมายถึง รถที่ใช้ม้าลากในการขับเคลื่อน
 เราเคยเห็นม้าลากรถในภาพยนตร์ต่างประเทศ และที่จังหวัดลำปาง ส่วนลักษณะทางวจนลีลา คือ
 การเลือกใช้คำขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ที่เป็นบริบททางสังคม เช่น เป็นทางการ/
 ไม่เป็นทางการ, สุภาพ/ไม่สุภาพ, ภาษาพูด/ภาษาเขียน คำที่ถูกเลือกใช้จะแสดงรูปแบบหรือลีลา
 นั้นๆ

ในเรื่องการสร้างคำนั้น ราตรี ธีนวารช (2551) ได้เรียบเรียงตำราเรื่อง การสร้างคำใน
 ภาษาไทยสมัยอยุธยา: วิธีสร้างคำประสม เป็นผลจากการศึกษาการสร้างคำในภาษาไทยสมัยอยุธยา
 และการสร้างคำประสมในสมัยอยุธยา ซึ่งผู้เขียนชี้แจงไว้ในบทนำว่า เก็บข้อมูลจากหนังสือที่ใช้
 ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทองจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษา

ที่ปรากฏในตำราเล่มนี้มีดังนี้ โครงสร้างของคำประสมในภาษาไทยสมัยอยุธยาพบว่ามี 2 แบบ คือ แบบที่หนึ่ง คำประสมที่หน่วยคำส่วนแรกและส่วนที่สองเป็นหน่วยคำไม่อิสระทั้งคู่ พบเพียงคำเดียว คือ คำว่า แซ่ม้า และแบบที่สองคำประสมที่หน่วยคำส่วนแรกเป็นหน่วยคำไม่อิสระ ส่วนที่สองเป็นหน่วยคำอิสระซึ่งอาจเป็นคำเดี่ยวหรือกลุ่มคำหรือคำประกอบซึ่งบางตำราเรียกว่า “คำที่สร้างแล้ว” คำประสมแบบนี้จำแนกตามลักษณะของส่วนที่สองได้เป็น 4 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก หน่วยคำส่วนที่สองเป็นหน่วยคำอิสระชนิดคำเดี่ยว เช่น ผู้ดี ผู้ร้าย; ชาวสำเภา ชาวดอน; นักเลง นักสวด; ความงามมีศักดิ์ ความยาก; จี๋ครอก จี๋เมา ลักษณะที่สองเป็นหน่วยคำอิสระชนิดคำซ้อน เช่น ความยากเหนือ ความอดสูดูร้าย ความพิโรธโกรธแค้น ชาวเจ้าสงฆ์เจ้าหมื่น เจ้าพันนักบุญ จี๋กลัก ลักษณะที่สาม หน่วยคำของส่วนที่สองเป็นหน่วยคำอิสระชนิดคำประสม ลักษณะนี้พบคำเดียว คือ ความยินดี และลักษณะที่สี่ หน่วยคำของส่วนที่สองเป็นหน่วยคำอิสระชนิดกลุ่มคำได้แก่ จี๋ลงคนขาย จี๋ประจานคนเสีย จี๋ขายคนกินทั้งโคด

ส่วนคำซ้อนในสมัยอยุธยามีจำนวนตั้งแต่ 2 หน่วยความหมายถึง 16 หน่วยความหมาย ซึ่งมีโครงสร้างของคำซ้อน 12 แบบ ซึ่งในแต่ละแบบยังแบ่งโครงสร้างตามจำนวนพยางค์ที่ประกอบเป็นคำซ้อนชนิดนั้นๆ

คำซ้ำในสมัยอยุธยา มี 2 แบบ แบบแรกคำซ้ำที่ซ้ำส่วนตั้งโดยใช้เครื่องหมายไม้ยมกแทนคำที่กล่าวซ้ำ แบ่งเป็น 4 ประเภท ประเภทแรก คำซ้ำที่ส่วนตั้งเป็นคำคำเดียว ประเภทที่สอง คำซ้ำที่ส่วนตั้งมี 3 คำ ซ้ำทั้งสามคำ ส่วนแบบที่สอง คำซ้ำที่ซ้ำส่วนตั้งโดยไม่ใช้ไม้ยมก แต่เขียนส่วนตั้งนั้นอีกคำหนึ่ง แบ่งเป็น 2 ประเภท ประเภทแรก คำซ้ำที่ส่วนตั้งเป็นคำคำเดียว ประเภทที่สอง คำซ้ำที่ส่วนตั้งมี 2 คำ ซ้ำทั้งสองคำ

คำประสมในภาษาไทยสมัยอยุธยา แบ่งโครงสร้างเป็น 2 แบบ คือ แบบแรกส่วนหลักกับส่วนขยาย และแบบที่สอง ส่วนหลักกับส่วนหลัก

คำประสมแบบแรก ส่วนหลักกับส่วนขยาย จำนวน 613 คำ จำแนกได้ 12 ลักษณะ ดังนี้

1) ส่วนหลัก (คำเดี่ยว) + ส่วนขยาย (คำเดี่ยว) มี 480 คำ คิดเป็นร้อยละ 78.3 เช่น หัวงาน คำแรง เจ้าชู บ่อนเบี้ย ไม้พลอง

2) ส่วนหลัก (คำเดียว) + ส่วนขยาย (กลุ่มคำ) มี 32 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.2 เช่น ข้าสองเจ้า
รถเทียมม้า มีดปลายปืน ลมหัวค้อน

3) หลัก (คำเดียว) + ส่วนขยาย (คำประสม) มี 50 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.2 เช่น เงินค่าแรง
ตรารับสั่ง อากรบ่อนเบี้ย

4) ส่วนหลัก (คำเดียว) + ส่วนขยาย (คำซ้อน) มี 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 2 เช่น
ของตอบแทน คำสั่งสอน เครื่องสักการบูชา คำเลื่องลือ

5) ส่วนหลัก (คำเดียว) + ส่วนขยาย (คำประสม) มี 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.3 ได้แก่
เรือพระที่นั่ง คนจู้ฉ้อ

6) ส่วนหลัก (คำเดียว) + ส่วนขยาย (คำเดียว + คำประสม) มี 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.5
ได้แก่ ตีกรับแขกเมือง ที่รับแขกเมือง โรงรับแขกเมือง

7) ส่วนหลัก (คำประสม) + ส่วนขยาย (คำเดียว) มี 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.4 เช่น
ข้าวต้มห่อ ดอกไม้เพลิง ดินสอแก้ว ดินสอพอง ห้วงงานเกษตร

8) ส่วนหลัก (คำประสม) + ส่วนขยาย (กลุ่มคำ) มี 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.3 ได้แก่
ไม้รวกตรวจนก หนังสือกาบ

9) ส่วนหลัก (คำประสม) + ส่วนขยาย (คำประสม) มี 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.5 ได้แก่
นายกongช่างก่อ นายกongช่างเลื้อย หัวสืบบ่อนนก

10) ส่วนหลัก (คำซ้อน) + ส่วนขยาย (คำเดียว) มี 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.3 ได้แก่
กฎหมายเหตุ รูปภาพยนตร์

11) ส่วนหลัก (คำซ้อน) + ส่วนขยาย (กลุ่มคำ) มี 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.02 ได้แก่
หนทางสามแพร่ง

12) ส่วนหลัก (คำประธาน) + ส่วนขยาย (คำเดียว) มี 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.9 เช่น
นักเลงฟ้อน ผู้ใหญ่บ้าน นักเลงสุรา

คำประสมแบบที่สอง ส่วนหลักกับส่วนหลัก จำนวน 123 คำ จำแนกได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1) ส่วนหลัก (คำเดียว) + ส่วนหลัก (คำเดียว) มี 120 คำ คิดเป็นร้อยละ 97.6 เช่น กันสาด
กินเมือง แก้วตัว บ้าหมู พรบไก่ เป็นใจ

2) ส่วนหลัก (คำเดียว) + ส่วนหลัก (คำประสม) มี 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.6 ได้แก่
ไว้วางใจ สองแผ่นดิน

3) ส่วนหลัก (คำประสม) + ส่วนหลัก (คำเดียว) มี 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.8 ได้แก่ เอาใจใส่

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังศึกษาชนิดของคำที่นำมาใช้เป็นส่วนหลักและส่วนขยายในแต่ละ โครงสร้าง
อีกด้วย อีกทั้งผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการเปลี่ยนแปลงของคำประสม พบการเปลี่ยนแปลง
ด้านรูปคำ ในสมัยอยุธยาใช้คำประสม ปัจจุบันยังคงใช้คำประสมอยู่ เช่น แก้วตา ช่างเหล็ก
รถเทียมม้า คำเลื่องลือ ถือตัว สมัยอยุธยาใช้คำประสม ปัจจุบันยังคงใช้คำประสม
แต่เปลี่ยนแปลงคำบางคำ เช่น ทองอาบ → ทองชุบ, เพลงกล่อมลูก → เพลงกล่อมเด็ก,
เครื่องลูบไล้ทางทา → เครื่องสำอาง, รับสู่ → ดอนรับ สมัยอยุธยาใช้คำประสม ปัจจุบันใช้
เป็นคำประธาน เช่น นักเลงปล้ำ → นักมวยปล้ำ, นักเลงสุรา → นักดื่ม และสมัยอยุธยาใช้
คำประสมแต่ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว จัดเป็นคำโบราณศัพท์ เช่น ข้าพระ นางห้าม คนนั่งทาง ตะพุ่น
หญ้าช้าง หัวงานเกษตร หนังสือกาบ

การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย พบว่า คำประสมในสมัยอยุธยามีความหมายเหมือนคำ
ประสมในปัจจุบันเป็นส่วนใหญ่ มีบางคำที่รูปคำเหมือนปัจจุบันแต่มีความหมายต่างกัน

งานวิจัยของ อัญชลี สิงห์น้อย (2548) และงานวิจัยของ ราตรี รัตนารชร (2551) เป็นกรอบ
ความคิดให้แก่ผู้วิจัยในการวิเคราะห์ การสร้างคำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

บทความวิชาการเชิงวิเคราะห์เรื่อง สำนวนไทยภูมิปัญญาไทย กรณีศึกษาคำประสมประเภท 2 คำ ของ สิริวรรณ นันทจินทุล (2547: 113-129) ได้ศึกษาสำนวนไทยประเภทไม่มีเสียงสัมผัสที่เป็นคำประสม 2 คำ จำนวน 200 สำนวน ได้ศึกษาในเชิงชนิดคำของคำหน้าและคำหลังที่นำมาประสมกันเป็นคำใหม่ และชนิดคำของคำใหม่ที่ได้ ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะคำหน้า (คำกริยา) + คำหลัง (คำนาม) = คำใหม่ (คำกริยา) พบมากที่สุด 83 สำนวน คิดเป็นร้อยละ 41.5 เช่น ก่อหอคด จมปลัก ปั่นหน้า ฟาดเคราะห์ ลอกคราบ

การศึกษาคำประสมในเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบกับที่น่าสนใจเช่นกัน งานวิจัยของ ยอดขวัญ แก้วเขียว (2551) เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคำประสมภาษาไทยมาตรฐานกับภาษาไทยถิ่นเหนือ” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเปรียบเทียบด้านที่มา ชนิด โครงสร้าง และความหมายของคำประสมจากกลุ่มตัวอย่างคำประสมภาษาไทยมาตรฐาน 867 คำ และคำประสมภาษาไทยถิ่นเหนือ 867 คำ ผลการศึกษาด้านที่มาของคำประสมภาษาไทยมาตรฐานพบว่า เป็นคำที่มาจากภาษาไทยมาตรฐานมากที่สุด 686 คำ คิดเป็นร้อยละ 79.12 คำประสมภาษาไทยถิ่นเหนือมีที่มาจากภาษาไทยถิ่นเหนือมากที่สุด 779 คำ คิดเป็นร้อยละ 89.85 ด้านชนิดของคำ พบว่า คำประสมภาษาไทยมาตรฐานใช้เป็นคำกริยามากที่สุด 406 คำ คิดเป็นร้อยละ 46.82 ส่วนคำประสมภาษาไทยถิ่นเหนือใช้เป็นคำกริยามากที่สุด 351 คำ คิดเป็นร้อยละ 40.48 ด้านโครงสร้างของคำ คำประสมภาษาไทยมาตรฐานเป็นคำประสม 2 พยางค์ มากที่สุด 552 คำ คิดเป็นร้อยละ 63.67 ส่วนคำประสมภาษาไทยถิ่นเหนือเป็นคำประสม 4 พยางค์มากที่สุด 541 คำ คิดเป็นร้อยละ 62.40 และในด้านความหมายของคำประสมพบว่า คำประสมภาษาไทยมาตรฐาน มีความหมายประเภทผิดไปจากความหมายเดิมอย่างสิ้นเชิงมากที่สุด 550 คำ คิดเป็นร้อยละ 63.44 ในขณะที่คำประสมภาษาไทยถิ่นเหนือ มีความหมายประเภทความหมายคงเดิมมากที่สุด 815 คำ คิดเป็นร้อยละ 94

นอกจากการศึกษาเกี่ยวกับคำสร้างชนิดคำประสมแล้ว ยังมีผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับคำซ้อน อาทิ

ประพิน มโนมัยพิบูลย์ (2547: 1-15) ได้ทำวิจัยเรื่อง “คำสองพยางค์และคำซ้อนในภาษาไทย การสืบหาความหมายจากภาษาจีน” ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คำในภาษาไทยซึ่งไม่ทราบที่มาและความหมายมีอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะคำสองพยางค์และคำซ้อนภาษาไทยที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน จะพบว่ามีคำที่ไม่ทราบที่มาและความหมายสูญหายไป ไม่ปรากฏใช้ตามลำพังในภาษาจำนวนมาก คำในคำสองพยางค์และคำซ้อนบางคำไม่มีที่ใช้เป็นคำโดดๆ ในภาษาปัจจุบัน บางคำความหมายเลือนลง บางคำนับวันจะสูญไปจากภาษา แม้จะปรากฏในหนังสือวรรณคดีแต่ไม่ทราบความหมาย

บางคำยังใช้อยู่แต่ความหมายกลายเป็นไป บางคำเหลือใช้อยู่แต่ในภาษาไทยบางถิ่น การจะสืบค้นที่มาของคำเหล่านี้ นอกจากจะค้นจากภาษาไทยถิ่นทั้งที่พูดกันในประเทศไทย และนอกเขตประเทศไทยยังศึกษาค้นที่มาจากภาษาจีน ซึ่งนักภาษาศาสตร์เชื่อกันว่าเป็นภาษาตระกูลเดียวกับไทย ในงานวิจัยนี้สืบค้นที่มาของคำในภาษาไทยเฉพาะคำประเภทสองพยางค์และคำซ้อนมาจากภาษาจีน จะช่วยให้เข้าใจความหมายของคำไทยจำนวนมาก คำเหล่านี้บางคำมีเสียงตรงกัน บางคำมีเสียงเพี้ยนกันไปบ้าง คำจีนที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณานี้ถือตามสำเนียงจีนตรงกัน บางคำมีเสียงเพี้ยนกันไปบ้าง คำจีนที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาถือตามสำเนียงจีนเกาและสำเนียงจีนโบราณ คำในภาษาไทยซึ่งปรากฏในคำสองพยางค์และคำซ้อนน่าจะเทียบได้กับคำภาษาจีนเนื่องจากมีเสียงและความหมายใกล้เคียงหรือคล้ายกันกับสำเนียงจีนโบราณ/จีนเกา ในบทความนี้ผู้วิจัยนำเสนอไว้ 34 คำ โดยเรียงลำดับ ก-ฮ เช่น

กง (การ) กง		เทียบได้กับคำจีนว่า kung	“งาน, การงาน”
(เกียจ) คร้าน	คร้าน	เทียบได้กับคำจีนว่า glan	“จีเกียจ”
(จับ) เจ้า เจ้า		เทียบได้กับคำจีนว่า tsau	“อาการที่(นก)เกาะจับหรือนั่ง”
(หยาบ) ซ้า	ซ้า	เทียบได้กับคำจีนว่า dzag	“หยาบ หยาบคาย”
(แดง) เฉือก	เฉือก	เทียบได้กับคำจีนว่า thjiak	“สีแดง แดงเพลิง”
เที่ยว (ไป) เที่ยว (มา) เที่ยว		เทียบได้กับคำจีนว่า dieu	“ไปๆ มาๆ”
ป่าว (ร้อง)	ป่าว	เทียบได้กับคำจีนว่า pau	“บอกให้รู้ทั่วกัน แจ้ง”
(แกง) ส้ม ส้ม		เทียบได้กับคำจีนว่า sam	“เปรี้ยว”

การศึกษาคำในภาษาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำที่เป็นสองพยางค์และคำซ้อนจะสืบค้นหาที่มาและความหมายจากคำในภาษาจีนได้จำนวนมาก นอกจากนี้ยังศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยกับภาษาจีนได้ด้วย ผู้วิจัยได้จัดความสัมพันธ์ระหว่างภาษาจีนกับภาษาไทยไว้ 2 ชั้น คือ ชั้นหนึ่งเป็นความสัมพันธ์เนื่องจากเป็นภาษาตระกูลเดียวกัน ซึ่งโดยหลักใหญ่เป็นคำไทยพ้องเสียงกับสำเนียงจีนโบราณ อีกชั้นหนึ่งเป็นความสัมพันธ์เนื่องจากการยืมคำใช้ในภาษาซึ่งหลักใหญ่เป็นคำไทยที่พ้องเสียงกันกับสำเนียงจีนเกา หรือสำเนียงจีนปัจจุบันถิ่นต่างๆ

จากงานวิจัยเรื่องนี้ทำให้ได้แนวคิดเรื่องคำซ้อนและที่มาของคำที่นำมาซ้อนกัน คำบางคำที่ไม่ทราบความหมายอาจจะมีที่มาจากภาษาอื่น หรือมีที่มาจากภาษาถิ่นต่างๆ ก็ได้

วิจินต์ ภาณุพงศ์ (2548: 160-167) ได้ศึกษา “คำศัพท์ภาษาถิ่นในคำซ้อนภาษาไทย” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาลักษณะการใช้คำศัพท์ภาษาถิ่นในคำซ้อนที่ประกอบด้วยคำ 2 คำ ซึ่งต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน พร้อมทั้งยกตัวอย่างซึ่งได้จากงานวิจัยภาษาถิ่น 4 ภาษา คือ ภาษาถิ่นโคราช ภาษาถิ่นระยอง ภาษาถิ่นสงขลา และภาษาถิ่นนครศรีธรรมราช ผลการปรากฏว่าลักษณะการใช้คำศัพท์ภาษาถิ่นในคำซ้อน มี 4 ลักษณะ คือ

1) ภาษากรุงเทพฯ ใช้คำซ้อนที่มีคำกรุงเทพฯ อยู่ข้างหน้าและคำภาษาถิ่น 1 ใน 4 ภาษา อยู่ข้างหลัง เช่น

เกลียดชัง	คำไทยกรุงเทพฯ + คำไทยถิ่นโคราช
ลดละ	คำไทยกรุงเทพฯ + คำไทยถิ่นระยอง
เจ็ดหลาบ	คำไทยกรุงเทพฯ + คำไทยถิ่นสงขลา
หน้ายแหง	คำไทยกรุงเทพฯ + คำไทยถิ่นนครศรีธรรมราช

2) ภาษากรุงเทพฯ ใช้คำซ้อนที่มีคำกรุงเทพฯ อยู่ข้างหลัง คำภาษาถิ่น 1 ใน 3 ภาษา อยู่ข้างหน้า เช่น

น้อโง	คำไทยถิ่นโคราช + คำไทยกรุงเทพฯ
แน่นน้อย	คำไทยถิ่นระยอง + คำไทยกรุงเทพฯ
เดิบโต	คำไทยถิ่นสงขลา + คำไทยกรุงเทพฯ

3) ภาษากรุงเทพฯ และภาษาถิ่นโคราช ใช้คำซ้อนที่มีคำกรุงเทพฯ และคำโคราชสลับที่กันเป็น 2 แบบ

3.1) คำซ้อนบางคำที่มีใช้อยู่ทั้งในภาษากรุงเทพฯ และภาษาไทยถิ่นโคราช ประกอบด้วย คำแรกใช้เดี่ยวๆ ในภาษากรุงเทพฯ ได้ คำหลังใช้เดี่ยวๆ ในภาษาถิ่นโคราชได้ เช่น

ไหวดิง ในภาษากรุงเทพฯ ใช้คำว่า ไหว เดี่ยวๆ ได้
 ในภาษาถิ่นโคราช ใช้คำว่า ดิง เดี่ยวๆ ได้

3.2) คำซ้อนบางคำที่มีใช้อยู่ทั้งภาษากรุงเทพฯ และภาษาไทยถิ่นโคราช ประกอบด้วย คำแรกใช้เดี่ยวๆ ในภาษาถิ่นโคราชได้ คำหลังใช้เดี่ยวๆ ในภาษากรุงเทพฯ ได้ เช่น

เกียดแค้น ในภาษาถิ่นโคราช ใช้คำว่า เกียด เดี่ยวๆ ได้
 ในภาษาถิ่นโคราช ใช้คำว่า แค้น เดี่ยวๆ ได้

4) ภาษากรุงเทพฯ ใช้คำซ้อน แต่ภาษาถิ่นนครศรีธรรมราช และภาษาถิ่นสงขลาแยกคำในคำซ้อนมาใช้เดี่ยวๆ ได้ทั้ง 2 คำ

อ้วนพี ในภาษาถิ่นนครศรีธรรมราช อ้วน, พี แยกใช้
 ในภาษาถิ่นสงขลา อ้วน, พี แยกใช้

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าคำที่นำมาซ้อนควบคู่กันนั้นแต่ละคู่เป็นคำไทยเดิมส่วนใหญ่เพื่อไขความในอีกคำหนึ่งให้ชัดเจน ด้วยเหตุที่ว่าคำไขความในคำซ้อนมิใช่คำสำคัญ น้ำหนักของความหมายจึงอ่อนลง และในที่สุดบางคำสูญเสียความหมายไป ไม่มีใช้เป็นคำพูดปกติในภาษากรุงเทพฯ แต่ยังคงมีเหลือและใช้อยู่ในภาษาไทยถิ่นอื่นๆ ตามความคิดเห็นของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน ในหนังสืออนุรุกติศาสตร์ ภาค 2

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาคำซ้อนที่ปรากฏในวรรณกรรม อาทิ

ธีรนุช โชคสุวนิช (2542: 75-93) ศึกษา “คำซ้อนในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ทั้งนี้ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์คำซ้อนจากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า รัชกาลที่ 4 จำนวน 140 ฉบับ ผลการศึกษาพบคำซ้อน 2,425 คำ เป็นคำซ้อน 2 พยางค์มากที่สุด 1,379 คำ รองลงมา คือ คำซ้อน 4 พยางค์ 832 คำ คำซ้อนที่เป็นสำนวน เช่น คับใจแคบจิตร เข้าบ้านผ่านเมือง ใจบาปใจพาล ถือท้ายถือหาง

ส่วนการซ้อนคำในพระราชหัตถเลขาฯ มี 7 ลักษณะ ดังนี้

- 1) คำที่มีความหมายเหมือนกัน คล้ายกัน หรือไปในทำนองเดียวกัน อาจเป็นคำไทยด้วยกัน คำต่างประเทศด้วยกัน หรือคำไทยกับคำต่างประเทศซ้อนกัน หรือคำที่มีความหมายตรงกันข้ามมาซ้อนกัน
- 2) คำที่มีเสียงพยัญชนะหรือสระเหมือนกัน หรือมีความหมายไปในทางเดียวกันซ้อนกันในลักษณะทั้งซ้อนความหมายและซ้อนเสียง อีกทั้งปรากฏคำซ้อนลักษณะซ้อนเพื่อเสียงด้วย
- 3) คำที่มีความหมายคล้ายคลึงหรือไปในทำนองเดียวกันตั้งแต่ 2 พยางค์มาซ้อนกัน พยางค์กลางสองพยางค์ มีเสียงสัมผัสคล้องจอง มักเป็นคำซ้อนสองคำที่เป็น 4 หรือ 6 พยางค์ เช่น เข้ายากหมากแพง โคลนคมหล่มเลน ข้านอกเจ้าเข้านอกหม้อ
- 4) คำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันหรือไปในทำนองเดียวกันหรือเป็นคำที่มักเกิดร่วมกันสองคำมาสองคู่ซ้อนกันโดยเรียงคำแยกกันเป็นแบบคำที่ 1 กับ 3 และคำที่ 2 กับ 4 มาประกอบเป็นคำซ้อน 4 คำ เช่น คดไปเถียวมา (คดเถียว, ไปมา) เจ้านุญนายคุณ (เจ้านาย, บุญคุณ)
- 5) นำคำซ้ำมาเพิ่มเข้าไปในคำเดิมซึ่งเป็นคำประสมหรือคำซ้อนอยู่แล้ว เช่น กลับไปกลับมา (ไปมา), คนต่ำคนเลว (ต่ำเลว), ชาวบ้านชาวเมือง (บ้านเมือง), ดีถึงร้ายถึง (ดีร้าย), นั่งฟังนอนฟัง (นั่งนอน)
- 6) คำซ้ำตั้งแต่ 2 คำ มีเสียงสัมผัสกันซึ่งอาจมีเสียงพยัญชนะเหมือนกัน หรือเป็นคำซ้ำที่มีความหมายเหมือนกัน คล้ายคลึงกัน หรือไปในทำนองเดียวกันมาซ้อนกันทำให้เกิดคำซ้ำซ้อน เช่น ง่องๆ แ่งๆ, คับๆ แสบๆ
- 7) คำที่เป็นคำแปล หรือคำอธิบายความหมายมาซ้อนคำศัพท์ที่เป็นคำตั้ง เช่น ปดิปัทธิตัดฟัน, อุทาหรณ์ตัวอย่าง

ในส่วนความหมายของคำสอนพบลักษณะต่างๆ อาทิ

- 1) ความหมายเด่นอยู่ที่คำคู่หน้า เช่น กลางทางกลางทะเล, เจ้าทุกข์เจ้าเรือน, ถิ่นฐานบ้านเรือน
- 2) ความหมายเด่นอยู่ที่คำคู่หลัง เช่น การเหย้าการเรือน, ขีรวัวขีหระ
- 3) ความหมายเด่นอยู่ที่ทั้งคำคู่หน้าและคู่หลัง เช่น ข้างลูกข้างเมีย, ขี้ลาดขี้ตั้น, กิ่งดีกิ่งร้าย
- 4) เน้นย้ำทางความหมายและแยกแยะความหมายของแต่ละคำให้เด่นหรือชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ทั้งพระทั้งคฤหัสถ์ทั้งวัดทั้งบ้าน, ออกหน้าออกตาออกมือออกเท้า
- 5) ความหมายเชิงอุปมาเปรียบเทียบ เช่น เข้ายากหมากแพง*, ข้านอกเจ้าเข้านอกหม้อ*
ด้านการเปลี่ยนแปลงคำสอนนั้น มีข้อสังเกต อาทิ

- 1) ในพระราชหัตถเลขามีวิธีการสอนคำ เช่นเดียวกับปัจจุบัน
- 2) เริ่มทำให้เป็นคำนามด้วยการเติม “การ” หรือ “ความ”
- 3) การเปลี่ยนแปลงระดับคำที่เห็นได้ชัด คือ รูปเขียนหรือการสะกดคำแตกต่างจากปัจจุบัน
- 4) คำสอนบางคำไม่มีใช้ในปัจจุบัน เช่น ถั่งเถียง คลายหาย ชุระท้าวล บางคำเรียกสลับที่กับที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น ชิดชุบ (ชุบชิด), ฟีนฝ่า (ฝ่าฟีน)
- 5) การนำคำต่างระดับ หรือต่างบริบทมาซ้อนกันซึ่งไม่พบลักษณะนี้ในปัจจุบัน เช่น ชราคร่ำคร่า ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซม

ในปัจจุบันนี้งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างคำหรือการใช้คำที่ปรากฏในวรรณกรรมต่างๆ มีจำนวนมากทั้งนี้เพื่อศึกษาการสร้างคำและลักษณะการใช้คำในวรรณกรรมนั้นๆ อาทิ

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาลีลาภาษาในเพลงซอพื้นบ้านเมืองล้านนา” ของ สุรางคณา พลรัตน์ (2550) เพื่อศึกษาการใช้ภาษาในเพลงซอพื้นเมืองของ ครูจันดา เลาคำ ด้านการใช้คำ การใช้โวหาร ภาพพจน์และด้านการใช้ภาษาตามแนววรรณศาสตร์ ผลการศึกษาเฉพาะด้านการใช้คำพบว่า มีการใช้คำสัมผัสทั้งพยางค์และสระเพิ่มความไพเราะในบทเพลง การใช้คำซ้ำ คำซ้อนเพื่อความหมาย การใช้คำขยาย การใช้คำอุทานเสริมบท การใช้คำไม่สุภาพ และคำภาษาตลาด เช่นเดียวกับงานวิจัยของ อุดมลักษณ์ ระพีแสง (2550) เรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์การใช้ภาษาในบทเพลงสุนทราภรณ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2482-2524” ผลการศึกษาด้านการใช้คำ พบการใช้คำสื่ออารมณ์ทุกด้านของมนุษย์ ใช้คำราชาศัพท์ คำซ้อน คำซ้ำ เพื่อเน้นย้ำความรู้สึกและความหมายให้ชัดเจน การใช้คำภาษาถิ่น งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาลักษณะภาษาโฆษณาที่ปรากฏในป้ายโฆษณาในเขตกรุงเทพมหานคร” ของ ภาวินี พนมวัน ณ อรุณยา (2550) ผลการศึกษาด้านการใช้คำพบว่า มีการใช้คำทั้งหมด 13 ชนิด ได้แก่ การใช้คำสัมผัส การใช้คำซ้ำ การใช้คำทับศัพท์ การใช้คำเรียกชื่อ การใช้คำเลียนเสียงพูด การใช้คำใหม่ การใช้คำตัด การใช้คำย่อ การใช้คำสแลง การใช้คำเฉพาะกลุ่ม การใช้คำพวน การใช้คำผิด และการใช้คำใหม่ งานวิจัยเรื่อง “ลักษณะโครงสร้างและภาษาโฆษณาในคำโปรยปก แผ่น วิ.ซี.ดี. ภาพยนตร์ไทย” ของ พาทีนธิลักษณ์ ศิริชัย (2550) ผลการศึกษาด้านการใช้คำ พบ 6 ชนิด คือ การใช้คำสัมผัส การใช้คำซ้ำ การใช้คำทับศัพท์ การใช้คำย่อและคำตัด การใช้ชื่อเล่นและชื่อจริง คำลำดับญาติแทนบุรุษสรรพนาม และการใช้คำราชาศัพท์ งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการสร้างคำ และกลวิธีการเขียนข้อความพาดหัวโฆษณาในนิตยสารผู้หญิงของ ภัทรินทร์ ทะราชกูร์ (2551) ศึกษาข้อความพาดหัวโฆษณาทั้งหมด 453 ข้อความ ผลการศึกษาด้านการสร้างคำ พบว่า การสร้างคำในข้อความพาดหัวโฆษณาประเภทคำซ้อนมากที่สุด รองลงมา คือ การสร้างคำประเภทคำประสม และงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการสร้างคำศัพท์ในหน้าบันเทิงจากหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย” ของ ศิริวรรณ ศรีประเสริฐ (2551) ผลการศึกษาด้านการสร้างคำศัพท์ในหน้าบันเทิง มีการสร้างคำ 5 แบบ คือ คำประสม คำซ้อน คำซ้ำ คำสมาส และคำสนธิ

จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในงานวรรณกรรมแต่ละประเภทจำเป็นต้องมีการสร้างคำศัพท์ขึ้นใช้เพื่อสื่อสารความคิดแก่กลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย แม้ถ้อยคำภาษาและความหมายอาจจะแตกต่างกันไปตามแก่นสาระของวรรณกรรมแต่ละประเภท แต่สิ่งที่เหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน คือ วิธีการสร้างคำศัพท์ และชนิดของคำศัพท์นั่นเอง

ตอนที่ 2 ผลการวิจัยการวิเคราะห์และเปรียบเทียบการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยสุโขทัย 14 คำ สมัยอยุธยา 178 คำ สมัยธนบุรี 35 คำ และสมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ ผู้วิจัยวิเคราะห์และเปรียบเทียบ 3 ลักษณะ ได้แก่ จำนวนวิธีการสร้างคำ ประเภทคำสร้าง และส่วนประกอบของคำ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

จำนวนวิธีการสร้างคำ

เมื่อพิจารณาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ พบว่า ใช้วิธีการสร้างคำหลายวิธีมาประกอบสร้าง ผู้วิจัยจึงศึกษาจำนวนวิธีและรูปแบบที่นำมาประกอบ ผลการศึกษาพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีจำนวนวิธีการสร้างคำแบบ 4 วิธี มากที่สุดพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 รองลงมาพบจำนวนวิธีการสร้างคำแบบ 1 วิธี และ 2 วิธี แบบละ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 21.43 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยามีจำนวนวิธีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุดพบ 80 คำ คิดเป็นร้อยละ 44.94 รองลงมาเป็นวิธีการสร้างคำแบบ 4 วิธี พบ 62 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.83 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีมีจำนวนวิธีสร้างคำแบบ 3 วิธีมากที่สุด พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.28 รองลงมาเป็นวิธีการสร้างคำแบบ 4 วิธี พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.43 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์มีจำนวนวิธีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุดพบ 1,470 คำ คิดเป็นร้อยละ 43.95 รองลงมาเป็นวิธีการสร้างคำแบบ 4 วิธี พบ 1,225 คำ คิดเป็นร้อยละ 36.62

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบจำนวนแบบและวิธีการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่ามีแบบวิธีการสร้างแบบหลักทั้งหมด 6 แบบ และจำนวนแบบย่อยทั้งหมด 24 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีวิธีการสร้างคำแบบหลักมากที่สุด พบ 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 และจำนวนแบบย่อย 21 แบบ คิดเป็นร้อยละ 87.50 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีวิธีการสร้างคำแบบหลัก 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 83.33 คือ การสร้างคำแบบ 1 วิธี การสร้างคำแบบ 2 วิธี การสร้างคำแบบ 3 วิธี การสร้างคำแบบ 4 วิธี และการสร้างคำแบบ 5 วิธี และจำนวนแบบย่อย 20 แบบ คิดเป็น

ร้อยละ 83.33 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยชนบุรี มีวิธีการสร้างคำแบบหลัก 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 83.33 เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา ส่วนจำนวนแบบย่อยพบ 11 แบบ คิดเป็นร้อยละ 45.83 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีวิธีการสร้างคำแบบหลัก 5 แบบ เช่นเดียวกับสมัยอยุธยาและสมัยชนบุรี ส่วนจำนวนแบบย่อยพบ 8 แบบ คิดเป็นร้อยละ 33.33

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจำนวนแบบและวิธีการสร้างคำ โดยพิจารณาตามร้อยละของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า การสร้างคำแบบ 1 วิธี คือ แบบคำมูล คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยพบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 21.43 ส่วนการสร้างคำแบบ 2 วิธี พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 13.48 เมื่อพิจารณาแบบย่อยของการสร้างคำแบบ 2 วิธี พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีสมัยสุโขทัยมีการสร้างคำแบบคำมูล คำประสม มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 14.29 การสร้างคำแบบ 3 วิธี พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีสมัยอยุธยามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.94 เมื่อพิจารณาแบบย่อยของการสร้างคำแบบ 3 วิธี พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยชนบุรีมีการสร้างคำแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.43 การสร้างคำแบบ 4 วิธี พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.62 เมื่อพิจารณาแบบย่อยของการสร้างคำแบบ 4 วิธี พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยชนบุรี มีการสร้างคำแบบ คำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 22.86 การสร้างคำแบบ 5 วิธี พบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 9.12 เมื่อพิจารณาแบบย่อยของการสร้างคำแบบ 5 วิธี พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีการสร้างคำแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ คำประสมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.14 ส่วนการสร้างคำแบบ 6 วิธี คือ คำมูล คำแผลง คำซ้อน คำประสม คำสมาส คำสนธิ พบเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาจำนวนแบบย่อยของวิธีการสร้างคำ พบว่า การสร้างคำแบบ 2 วิธี พบจำนวนแบบย่อย 5 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบมากที่สุด 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 80 ส่วนการสร้างคำแบบ 3 วิธี

พบจำนวนแบบย่อย 6 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบมากที่สุด 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 83.33 การสร้างคำแบบ 4 วิธี
พบจำนวนแบบย่อย 7 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบมากที่สุด 7 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 85.71 การสร้างคำแบบ 5 วิธี
พบจำนวนแบบย่อย 4 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์พบมากที่สุด 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 3 สมัย พบสมัยละ 1 แบบ คิดเป็นร้อยละ 25.00

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย ทั้งหมด 68 เรื่อง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า มีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุด พบ 1,564 คำ คิดเป็นร้อยละ 43.79 รองลงมามีการสร้างคำแบบ 4 วิธี พบ 1,303 คำ คิดเป็นร้อยละ 36.48 เมื่อพิจารณาแบบย่อยพบว่า มีการสร้างคำแบบ 3 วิธี คือ คำมูล คำแผลง คำสมาส มากที่สุด พบ 793 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.20 รองลงมามีการสร้างคำแบบ 4 วิธี คือ คำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม พบ 639 คำ คิดเป็นร้อยละ 17.89

ผลการศึกษานี้จำนวนวิธีการสร้างคำที่ปรากฏในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ มีดังนี้

1. การสร้างคำแบบ 1 วิธี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยสุโขทัยเป็นแบบคำมูล พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 21.43 ได้แก่ ขุน เจ้า ท้าว

รองลงมา คือ สมัยธนบุรีเป็นคำมูล พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ได้แก่ ใต้ ท้าว ราชสมัยอยุธยาเป็นคำมูล พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.81 ได้แก่ ท้าว ใต้ พ่อ ราช ราช

สมัยรัตนโกสินทร์เป็นคำมูล พบ 18 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.54 ได้แก่ จ้าว เจ้า ท้าว ไท ใต้ ฐ ธร นฤป นาถ บัว ปิตุ พ่อ ฟ้า ภูมิ ราช ราช ราช วร อธิ

2. การสร้างคำแบบ 2 วิธี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 21.43 มี 2 แบบ สมัยอยุธยาพบ 24 คำ คิดเป็นร้อยละ 13.48 แบ่งได้ 5 แบบ สมัยธนบุรีพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.86 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 279 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.34 แบ่งได้ 4 แบบ มีรายละเอียดดังนี้

2.1 แบบคำมูล คำแผลง

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยธนบุรีพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ได้แก่ ษัตริย์ บพิตร พระ

รองลงมา คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พรญา

สมัยอยุธยาพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 ได้แก่ ษัตริย์ ษัตริย์ ษัตริย์ ษัตริย์ ษัตริย์ ษัตริย์ บพิตร พระ (วร)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 58 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.73

ตัวอย่าง

- (1) คำมูล 1 พยางค์ เช่น จัตุร ธรรม์ บาท เป็นต้น
- (2) คำมูล 2 พยางค์ เช่น ษัตริย์ ษัตริย์ บทะ ราชญ์ อิศร ไอศูรย์ เป็นต้น
- (3) คำมูล 3 พยางค์ เช่น กษัตรา ชัดติย บงกษะ อิศโร เป็นต้น

2.2 แบบคำมูล คำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 ได้แก่ เจ้าเมือง พ่อขุน

รองลงมา คือ สมัยธนบุรีพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ได้แก่ ปิ่นเกล้า ปิ่นเกล้า ษัตริย์ ปิ่นเกล้า

สมัยอยุธยาพบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.74 ได้แก่ จอมปราณ จอมราช จอมเลื่อง
จอมเลื่องเลอราช จอมโลก จอมโลกยเจ้า เจ้าหล้า เจ้าหล้าสี่มือ ปิ่นเกล้า ปิ่นดินฟ้า ปิ่นหล้า ยศไต้

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 185 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.53

ตัวอย่าง

กระหม่อมฟ้า ขวัญไท จอมขวัญไท จอมฟ้า จอมสุธา เจ้าอยู่หัวชาวไทย
ทูลเกล้าเจ้ากรุงไกร บัวเฉลิม ผ่านหล้า พ่อเมืองมิ่งเฝ้า ยอดไทย หน่อไทย อยู่เกล้า อุ่นหล้า

2.3 แบบคำมูล คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 0.56 ได้แก่ เจ้าจอมไท

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.18 ได้แก่ จอมเจ้า
จอมไท จอมไต้ โจอจอม ท้าวไท ท้าวไต้

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยและ
สมัยธนบุรี

2.4 แบบคำมูล คำสมาส

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 5.71 ได้แก่ ภูธร ภูวนาถ

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.69 ได้แก่ ธีราช ภูธร ภูวนาถ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 30 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.89

ตัวอย่าง

ทุติยราช นฤนาท นาถภูมิ ปิยราช ภูนาถ ยศราช วรจุฑา สุภราช สุรนาถ
อริราช เอกอริราช เป็นต้น

2.5 แบบคำมูล คำสนธิ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่ รามศ

3. การสร้างคำแบบ 3 วิธี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 มี 2 แบบ
สมัยอยุธยาพบ 80 คำ คิดเป็นร้อยละ 44.94 แบ่งได้ 6 แบบ สมัยธนบุรีพบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.28
และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 1,470 คำ คิดเป็นร้อยละ 43.95 แบ่งได้ 5 แบบ มีรายละเอียดดังนี้

3.1 แบบคำมูล คำแผลง คำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์พบ 585 คำ
คิดเป็นร้อยละ 17.49

ตัวอย่าง

เกล้าสยาม	(สขำ-สยาม)
จอมชัย	(ชย-ชัย)
ฐลิละอองลออบาท	(ฐลิ-ฐลิ, ปาท-บาท)
บิดาประชาไทย	(ปีตา-บิดา, ปุระชา-ประชา)
ปิ่นองค์ทรงศักดิ์จักรา	(องค-องค์, ศกฺติ-ศักดิ์, จกฺร-จักรา)
ฟ้าบพิตร	[(ปวิตร-บพิตร (บอ-พิด))]
องค์ทรงชัยไอศุรย์	(องค-องค์, ชย-ชัย, ไอศุวรฺย-ไอศุรย์)

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.23 ได้แก่
จอมภพ (ภว - ภพ) ทรงเดช (เดช - เดช) ปิ่นเกล้าไธสวรรย์ (ไธสุวราย - ไธสวรรย์) ปิ่นกษัตริย์
(กษัตริย์ - กษัตริย์) มกุฎเกล้าภพไตร (มกุฎ - มกุฎ) สมเด็จพระเจ้าจอมนาถ (สมมูเ็จ - สมเด็จพระ)

สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พ่อขุนพระ

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ บาทไท้ (บาท-บาท)

3.2 แบบคำมูล คำแผลง คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พ่อขุนพระ

และสมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ ท้าวพรญา

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.36 เช่น

กษัตริย์ขัตติยา	(กษัตริย์-กษัตริย์, ขตุติย-ขัตติยา)
ไท้ไอศุรย์	(ไอศุวราย-ไอศุรย์)
พระจอม	(วร-พระ)
ร่มฉัตร	(ฉตร-ฉัตร)
อธิปไท้	[(อธิป (อะ ทิ ปะ)-อธิป (อะทิบ)]

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

3.3 แบบคำมูล คำแผลง คำสมาส

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยธนบุรีพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.43 เช่น

บทบวรบรรราช (ปท-บท, ปวร-บวร) บทมัลย์ (ปท-บท, มัลย์-มัลย์)
 บาทบงส์ (ปาท-บาท, บัง-บงส์) บาทการาช (ปาทกา-บาทกา)
 พุทธบุตร (ปฺตร-บุตร)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 743 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.21

ตัวอย่าง

กษัตริย์ปดะรัชย์ (กษตร-กษัตริ์, สปด-สัปดะ, ราชย์-รัชย์)
 ขัตติยนพรัชฉัตรจักรี (ขัตติย-ขัตติย, นว-นพ, รัชช-รัช, ฉตร-ฉัตร,
 จกร กรี-จักรี)
 นวมราช [(นวม-นวม, ราช (รา ชะ)-ราช (ราด))]
 บรมลัญจุมรัช [(ปรม-บรม, ลัญจ-ลัญจ, รัชช-รัช (รัช))]
 รัชพงค์ (รัชช-รัช, วุศ-พงค์)
 สัตตมารัชกาล [(สตุตม-สัตตม, รัชช-รัช, กาล (กาละ)-กาล
 (กาน))]
 ฤตตะราราช [(ฤตุตร-ฤตตะรา, ราช (ราชะ)-ราช (ราด))]

สมัยอยุธยาพบ 39 คำ คิดเป็นร้อยละ 21.91 เช่น

กระษัตริย์รพิพงศ์ (รวิ, วุศ) นฤบดี (นร-นฤ, ปติ-บดี)
 บรมบพิตร (ปรม-บรมปวิตร) บทมัลย์ (ปาท-บาท, มัลย์-มัลย์)
 บรมสยามภูวณวมโณลี (ปรม-บรม, โณลี-โณลี) พระเดชภูวไนย (ภูวเนย-ภูวไนย)
 ภูภรรดา (ภรตุฤ-ภรรดา) ภูวนารถ (นาถ-นารถ)
 ภูวไนย องค์บรมพิณภูษ (องค-องค์, ปรม-วิษณุ-พิณ)
 องค์จักราสุภาพ (องค สมาสกับ จกร สมาสกับ สุรภาว เพิ่ม อา พยางค์กลางคำ)

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

3.4 แบบคำมูล คำแผลง คำสนธิ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยอยุธยาพบ 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.30 เช่น

ชิเบศร (อธิป+อิศร)	นรินทร์ (นร+อินฺทฺร=นรินฺทร-นรินฺทร์)
บรมเมศวร (ปรม+อิศฺวร=บรมเมศวร)	รามาทิเบศ (ราม+อธิป+อิศ-รามาทิเบศ)
สวามินทร์ (สวามี+อินฺทฺร=สวามินทร์)	

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 111 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.32

ตัวอย่าง	
ขัตติเยศ	(ขตุติย-ขัตติย+อิศ)
จตุรธาภิเษนทร์	(จตุรธ-จตุรธ+อธิป-อธิป+อินฺทฺร-อินฺทร์)
คิศวร	(อติ+อิศฺวร-อติศฺวร-คิศวร)
บดินทร์	(ปติ-บตี+อินฺทฺร)
รามศวร	(ราม+อิศฺวร)

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

3.5 แบบคำมูล คำประสม คำสนธิ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.12 ได้แก่

หน่อพุทธางกูร (หน่อ+พุทฺธ+องฺกูร)	หน่อสมโพธิ [(หน่อ+(ส+โพธิ))]

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอื่น

3.6 แบบคำมูล คำประสม คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.69 ได้แก่

เจ้าจอมนาถ [(เจ้า+(จอมนาถ))]
เจ้าจอมปราณ [(เจ้า+(จอมปราณ))]
เจ้าจอมเมลิ้ง [(เจ้า+(จอมเมลิ้ง))]

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 19 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.57 เช่น

ตัวอย่าง

เจ้าจอมโลก	(เจ้า+จอม-คำซ้อนความหมาย)
เจ้าแผ่นดินแผ่นดินฟ้าแผ่นดินน้ำ	(แผ่นดิน+แผ่นดินฟ้า+แผ่นดินน้ำ-คำซ้อนความหมาย)
เจ้าฟ้าเจ้าดิน	(ฟ้า+ดิน-คำซ้อนความหมาย)
เจ้าหลักฟ้าหลักดิน	(หลักฟ้า+หลักดิน-คำซ้อนความหมาย)

4. การสร้างคำแบบ 4 วิธี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 มี 2 แบบ สมัยอยุธยาพบ 62 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.83 แบ่งได้ 7 แบบ สมัยธนบุรีพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.43 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 1,225 คำ คิดเป็นร้อยละ 36.62 แบ่งได้ 6 แบบ มีรายละเอียดดังนี้

4.1 แบบคำมูล คำแผลง คำประสม คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่

เจ้าจอมกระษัตริย์	(((เจ้า ซ้อนกับ จอม)+กษัตริย์-กระษัตริย์))
จอมภพหล้า	[(จอม+(ภพ-ภพ ซ้อนกับ หล้า))]

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.49 ได้แก่

เจ้าจอมกษัตริย์	[(เจ้า+(จอมกษัตริย์))]
เจ้าจอมธรรม์	[(เจ้า+(จอมธรรม์))]
เจ้าจอมอารย	[(เจ้า+(จอมอารย)อารย-อารย)]
พระเจ้าจอมโลกย	[(พระเจ้า+(จอมโลกย))]
พระเจ้าจอมนารถ	[(พระเจ้า+(จอมนารถ นารถ-นารถ))]
พระเจ้าช้างเผือก	[(พระเจ้า+(ช้างเผือก))]
พระเจ้าหล้า	[(พระเจ้า+(เจ้าหล้า))]
ปิ่นทรงธารภพโลก	[(ปิ่น+(ทรง+ธารภพโลก))]

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 142 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.25 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์เจ้าจอมปราชญ์	(กษัตริย์-กษัตริย์,เจ้า+จอม-คำซ้อน, ปราชญ์-ปราชญ์)
เจ้าแผ่นดินกุสยาม	(แผ่นดิน+พื้น-คำซ้อนความหมาย, สยาม-สยาม)
พระเจ้าทรงธำรงชาติ	(ทรง+ธำรง-คำซ้อนความหมาย)
พระยอดฟ้าเยี่ยมสวรรค์	(วร-พระ+ยอด-คำซ้อนความหมาย, ฟ้า+สวรรค์-คำซ้อนความหมาย)
ร่มฉัตรแก้ว	(ร่ม+ฉัตร-คำซ้อนความหมาย)

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

4.2 แบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยธนบุรีพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.86 เช่น

หน่อเนื้อพุทธพงศ์	[(เนื้อ+หน่อ+ (พุทธ สมาสกับ วงศ-พงศ์))]
พระจักรรัตนเจ้าจักรพาพ	[(วร-พระ สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ รตน)+เจ้า (จกฺร สมาสกับ วาล-พาพ))]
พระบรมสิทธิ์ทรงเดช	[(วร-พระ สมาสกับ (ปรม สมาสกับ สิทธิ)+ ทรง+เดช)]
บทรัชไท้ทรงทศธรรม	[(ปท-บท สมาสกับ รัช-รัช)+ไท้+ทรง+ (ทศ สมาสกับ ธรรม-ธรรม)]

รองลงมา คือ สมัยสุโขทัยพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 21.43 ได้แก่ พระญาณธรรมราช
พรญาณมหาธรรมราช สมเด็จพระราชา

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 608 คำ คิดเป็นร้อยละ 18.18 เช่น

ตัวอย่าง	
กษัตริย์ครองภพนาถ	[(กษตร+ครอง+(ภว สมาสกับ นาถ))]
จอมประยูรอยุธยาเทพธานี	[(จอม+ปรยูร+อยุธยา+(เทว สมาสกับ ธานี))]
เนาวราชสยามะนาถ	(นว-เนาว สมาสกับ ราช+ สยามะ +นาถ)
ปิ่นฉัตรรัชเขต	(ปิ่น+ฉัตร-ฉัตร สมาสกับ รัชช-รัชช สมาสกับ เขตต-เขต)
มิ่งมหิธร	[(มิ่ง+มหี สมาสกับ ธร (ทะ ระ)-ธร (ทอน))]
สมเด็จพระญาณไต้บพิตร	(สมเญจ-สมเด็จพระ+ญาณ สมาสกับ นาถ+ไท้+ ปวิตร-บพิตร)
เอกองค์ทรงธรรม	(เอก สมาสกับ องค์-องค์+ทรง+ธรรม-ธรรม)

สมัยอยุธยาพบ 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.23 เช่น

จอมภพภูวนารถเกล้า	[(จอมภพ (ภว-ภพ) +ภู สมาสกับ นารถ)+ เกล้า))]
จอมโลกเกล้าขนิษฐ	(กษิร-ขนิษฐ สมาสกับ สุทธ)
เจ้าจักรกรี	[(เจ้า+(จกฺร-จักร สมาสกับ กรี))]

บรมบพิตรเกล้าอยุธยา	[(ปรม สมาสกับ ปวิตร-บพิตร)+เกล้า+(อยุธยา)]
ปิ่นภูบาล	[(ปิ่น+(ภู สมาสกับ ปาล-บาล))]
ปิ่นภูรรดา	[(ปิ่น+(ภู สมาสกับ ภรตุ-ภรรดา)]
พระโปรดไตรภพ	[(พระ+(โปรด)โปรด+(ไตร สมาสกับ ภว))]
มกุฎเกล้าอยุธยา	[(มกุฎ-มกุฎ+เกล้า+(อยุธยา)]
สมเด็จพระไตรภพนารถ	[(สมเญจ+(ไตร สมาสกับ ภว-ภพ สมาสกับ นารถ-นารถ))]
สมเด็จพระมขัตติยภูมิบาล	[(สมเญจ+ปรม-บรม+(ขัตติย-ขัตติย สมาสกับ ภูมิ ปาล-บาล))]

4.3 แบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 ได้แก่ กษัตริราช ธรรมิกราช

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 23 คำ คิดเป็นร้อยละ 12.93 เช่น

กระษัตริศวรรราชบดี	[(กษตร สนธิกับ อิศวร สมาสกับ (ราช สมาสกับ ปติ))]
จุฑาธารธรณิศร์	[(จุฑา-จุฑาธาร สมาสกับ (ธรณี สนธิกับ อิศวร))]
นราธิปติ	[(นร สนธิกับ (อธิ สมาสกับ ปติ))]
นเรนทร์สุรัสวรินทร์	[(นร สนธิกับ อินุทร สมาสกับ สุร สมาสกับ (สุร สนธิกับ อินุทร))]
นฤบาทศสุร	[(นฤป สนธิกับ อิศ) สมาสกับ สุร))]
ภูเบศวรมณฑล	[(ภูป สนธิกับ อิศวร) สมาสกับ มณฑล)]
สวามีนรินทร์	[(สวามี สมาสกับ (นร สนธิกับ อินุทร))]
องค์พระนารายณ์นรินทร์	[(องค์ วร นารายณ สมาสกับ นร สนธิกับ อินุทร)]

นเรศรณรินทราธิบดี	[(นร สนธิกับ อีศุร) สมาสกับ (นร สนธิกับ อินทุร) สนธิกับ (อริ สมาสกับ ปติ)]
พระบาทมกุช	[(วร สมาสกับ ปาท) สนธิกับ (อมพุช))]

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 273 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.16 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตราธิราช	[(กษตร-กษัตร สนธิกับ (อริ สมาสกับ ราช)]
จักรินฤบดีดิษฐ์	[(จกร สมาสกับ กริ-จักริ สมาสกับ (นฤ สมาสกับ(ปติ-บดี สนธิกับ อินทุร)]
นรนาถนโรดม	[(นร สมาสกับ นาถ สมาสกับ(นร สนธิกับ อุตุตม-อุตม))]
พระปฐมบรมนริศร	[(วร-พระ สมาสกับ ปฐม สมาสกับ ปรม-บรม สมาสกับ(นร สนธิกับ อีศุร))]
ราชาธิปติราชจักรีบรมวงศ์	[(ราช สนธิกับ (อริ สมาสกับ ปติ) สมาสกับ ราช สมาสกับ จกร กริ-จักริ สมาสกับ ปรม- บรม สมาสกับ วงศ-วงศ์)]
เอกมหารัชมหาราชศักดิ์	[(เอก สมาสกับ(มหา สนธิกับ อจุริย) สมาสกับ ราช สมาสกับ ศกฺติ-ศักดิ์)]

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่

นฤบดีดิษฐ์	[(นฤ สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินทุร))]

4.4 แบบคำมูล คำแผลง คำสนธิ คำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดสมัยรัตนโกสินทร์พบ 157 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.69 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริ์แก้วโกสินทร์ [(กษตร-กษัตริ์+แก้ว+(โกสี สมาสกับ อินฺทฺร))]

ขัตติเยศผู้เพ็ญยศ [(ขตฺติย-ขัตติย สนธิกับ อิศ+ผู้+เพ็ญ+
ยศ (ยะสะ)-ยศ(ยด))]

จอมสุรางคนารินทร์ [(จอม+(สุร สนธิกับ องค สนธิกับ นาริ
สนธิกับ อินฺทฺร))]

ผ่านฟ้าศาสนะนรินทร์ [(ผ่าน+ฟ้า+(ศาสน สนธิกับ อินฺทฺร))]

พระมิ่งขวัญสยามรัฐปฐพินทร์ [(วร-พระ+มิ่ง+ขวญ-ขวัญ+สยำ-สยาม+
รฏฺฐ-รัฐ+ (ปฐฺวิ สนธิกับ อินฺทฺร))]

ร่วมเกล้าเจ้าหล้าไทยธานีินทร์ [(ร่วม+เกล้า+เจ้า+หล้า+ไทย+
(ธานี สนธิกับ อินฺทฺร))]

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 เช่น

จอมเลื่องโลเกศ [(จอม+เลื่อง+(โลก สนธิกับ อิศ หรือ อีส-โล
เกศ))]

บดินทรเจ้าจอมจักร [(ปติ สนธิกับ อินฺทฺร)+เจ้า+จอม+จกร-จักร]

สมภารพ่อ [(สั สนธิกับ ภร)+พ่อ]

ธรรมมิศรเจ้า [(ธรรม สนธิกับ อิศฺร)+เจ้า]

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยและธนบุรี

4.5 แบบคำมูล คำแผลง คำสนธิ คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ดังนี้
นฤเบนทรนฤเบศ (นฤป สนธิกับ อินฺทฺร) ซ้อนกับ (นฤป+อิส)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.06

ตัวอย่าง

ธิเบศร์+ไท้

(อธิป สนธิกับ อิศฺร+ไท้ คำซ้อนความหมาย)

อิศเรศ

(อิศฺร สนธิกับ อิศ ทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกัน)

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยและ
สมัยธนบุรี

4.6 แบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์พบ 43 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.28 เช่น

ตัวอย่าง

ขัตติยราชกษัตริย์

(ขตุติย-ขัตติย สมาสกับ ราช สมาสกับ กษัตริย-
กษัตริย์ ทั้งสามคำสื่อความหมายเดียวกัน คือ
พระมหากษัตริย์)

ไท้ธิบติ

[(ไท้ ซ้อนกับ(อธิ สมาสกับ ปติ-บดี)
เป็นคำซ้อนความหมาย)]

บรมนาถนาถา

(ปรม-บรม สมาสกับ นาถ เป็นคำซ้อน
ความหมาย)

ปิยะราชจักรพรรดิภคยัตรา

(ปิย-ปิยะ สมาสกับ ราช ซ้อนกับ จักรวรรดิน-
จักรพรรดิ ซ้อนกับ ภคยัตรา ราช จักรพรรดิ
ภคยัตรา มีความหมายเหมือนกัน)

ภทธาราชาราชัย

(ภทฺธ-ภทฺธ สมาสกับ ราช ซ้อนกับ ราชัย ราช
และราชัย มีความหมายเหมือนกัน)

รัชกษัตริย์

(รัชช-รัช สมาสกับ กษัตริย-กษัตริย์ ทั้งสองคำ
มีความหมายเหมือนกัน)

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.12 ดังนี้

องค์บิดาภวโลกย [((องค์ สมาสกับ ปติ ปาล) สมาสกับ (ภว
ช้อนกับ โลก))]

บรมอิสราเชษฐ [(ปรม สมาสกับ (อิศร ช้อนกับ เชษฐ))]

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยและ
สมัยธนบุรี

4.7 แบบคำมูล คำสนธิ คำสมาส คำประสม

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.56 ดังนี้

ท้าวเรนทรสุร [(ท้าว+(นร สนธิกับ อินทร) สมาสกับ สุร)]

5. การสร้างคำแบบ 5 วิธี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 สมัยอยุธยา
พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ
305 คำ คิดเป็นร้อยละ 9.12 แบ่งได้ 4 แบบ มีรายละเอียดดังนี้

5.1 แบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ คำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 7.14 ได้แก่ พรญาธรรมิกราช

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 166 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.96 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์สุรราชไพฑิเบศร์	[(กษัตริย์-กษัตริย์ สมาสกับ สุร สมาสกับ ราช+ไพฑิ+(อธิป สนธิกับ อิศร))]
จอมจักรินทรสัปดาห์มะราชย์	[(จอม+(จักร-จักร สนธิกับ อินุทฺร) สมาสกับ (สพต สมาสกับ ราชย))]
ทรงราชมหัจฉริยัชัตติยา	[(ทรง+(ราช สมาสกับ (มหา สนธิกับ อจฺจฺริย) สมาสกับ ชตฺติย-ชัตติยา))]
บารเมศเจ้าจักรราช	[(ปารมี-บารมี สนธิกับ อิศ+เจ้า+ (จักร สมาสกับ ราช))]
ราชนรินทร์ไทย	[(ราช สมาสกับ (นร สนธิกับ อินุทฺร)+ไทย)]
องค์ปรมินทร์ปิ่นเมือง	[(องค์-องค์ สมาสกับ (ปรม สนธิกับ อินุทฺร) +ปิ่น+เมือง)]
สมัยอยุธยาพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 เช่น	
จอมธรรมิกราชเกล้า	[(จอม+(ธรรม สนธิกับ อีก ปัจจัย) สมาสกับ ราช)]
จอมสุรินทรวรรณาธิบดีนรินทร์	[(จอม+(สุร สนธิกับ อินุทฺร) สมาสกับ วร สมาสกับ (นร สนธิกับ อธิ สมาสกับ ปติ สนธิกับ อินุทฺร)]
สมเด็จพระนันทนุทธ	(สมุญฺเฏจ+ไท้+นถ สมาสกับ ปติ สนธิกับ อินุทฺร)
หน่อพระสมพุทธโทยวิสุทธิ	[(หน่อ+วร-พระ สมาสกับ (สํ สนธิกับ พุทฺธ สนธิกับ อุทฺธ สมาสกับ วิสุทฺธิ))]

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ ทรงธรรมิกราช [(ทรง+(ธรรม
สนธิกับ อีก ปัจจัย) สมาสกับ ราช)]

5.2 แบบคำมูล คำแผลง คำซ้อน คำสมาส คำสนธิ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 17 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.51 เช่น

ตัวอย่าง

ไท่บดินทร์	[(ไท่+(อธิ สมาสกับ บดี สนธิกับ อินฺทฺร)] (ทุกคำมีความหมายเหมือนกัน นำมาซ้อนกัน)
พระบรมมหาราช	[(วร-พระ ซ้อนกับ ปรม-บรม สมาสกับ (มเหสี สนธิกับ อิศฺร))]
พระปรมินทร	(วร-พระ สมาสกับ (ปรม-บรม สนธิกับ อินฺทฺร)] ทั้งสามคำมีความหมายเหมือนกันนำมาซ้อนกัน)
องค์อิศเรศ	[(องฺค-องค์ สมาสกับ (อิศฺร สนธิกับ อิศ)] (คำว่า อิศฺร กับ อิศ ทั้งสามคำมีความหมายเหมือนกัน นำมาซ้อนกัน)
อิสราธิบดี	[(อิศฺร สนธิกับ (อธิ สมาสกับ ปติ-บดี)] (ทั้งสามคำมีความหมายเหมือนกันนำมาซ้อนกัน)

5.3 แบบคำมูล คำแผลง คำซ้อน คำสนธิ คำประสม

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 23 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.69 เช่น

ตัวอย่าง

จอมเจ้าจักรินทรปิ่นสถาน	[(จอม ซ้อนกับ เจ้า+(จกรฺ สนธิกับ อินฺทฺร) +ปิ่น+สถาน)]
เจ้าจอมภพสยามินทร์	[(เจ้า ซ้อนกับ จอม+ภพ-ภพ+(สยํ-สยาม สนธิกับ อินฺทฺร))]
ไททธรณิศร์เจ้าจอมเสียมภพ	[(ไท+(ทธรณิ สนธิกับ อิศฺร)+เจ้า ซ้อนกับ จอม+ สยํ-เสียม+ภพ)]

สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าจุฬาราชมนตรี [(สมมุติ-สมเด็จพระเจ้า+อัคร สันธิกับ อัคร ซึ่งทั้งสอง
คำมีความหมายเหมือนกัน)+เจ้า ชื่อนกับ จอม+
กษัตริย์-กษัตริย์]

5.4 แบบคำมูล คำแผลง คำซ้อน คำสมาส คำประสม

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 99 คำ
คิดเป็นร้อยละ 2.96 เช่น

ตัวอย่าง

จอมกษัตริย์ขัตติยพงศ์	[(จอม+(กษัตริย์-กษัตริย์ ชื่อนกับ ขตุติย-ขัตติย สมาสกับ วงศ์-พงศ์)]
จักรีมหาเจ้าจอมไผท	(จักร-จักรี สมาสกับ กรี สมาสกับ มหา สมาสกับ ราช+เจ้า ชื่อนกับ จอม+ไผท)
ผู้ผดุงภูมิณฑล	[(ผู้+ผดุง-ผดุง+(ภูมิ สมาสกับ มณฑล ทั้งสองคำ มีความหมายเหมือนกันนำมาซ้อนกัน))]
พระมิ่งชนนิกร	[(วร-พระ +มิ่ง+(ชน สมาสกับ นิกร ทั้งสองคำ มีความหมายเหมือนกันนำมาซ้อนกัน)]
มหाराชาเจ้าจอมกษัตริย์	(มหา สมาสกับ ราช+เจ้า ชื่อนกับ จอม+ กษัตริย์-กษัตริย์)

6. การสร้างคำแบบ 6 วิธี

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 48 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 1.43 แบ่งได้ 1 แบบ ดังนี้ คำมูล คำแผลง คำซ้อน คำประสม คำสมาส คำสนธิ เช่น

ตัวอย่าง

จอมกษัตริย์ขัตติยงค์	(จอม+กษัตริย์-กษัตริย์ สมาสกับ ขตุติย สนธิกับ องค์-องค์+ไท่ คำว่า กษัตริย์ ชื่อนกับ ขัตติย)

จอมคิลกโลกศ	[(จอม+คิลก ทั้งสองคำมีความหมายเหมือนกัน สมาสกับ(โลก สนธิกับ อิศ))]
พระอัครเจ้าจอมภพเฝ้า	[(วร-พระ สมาสกับ (อครุ สนธิกับ อิศ)+เจ้า ซ้อนกับ จอม+ภว-ภพ+เฝ้า)]
ยอดกษัตริย์ขัตติยศ	(ยอด+กษัตริย์ กษัตริย์ สมาสกับ ขตุติย สนธิกับ อิส คำว่า กษัตริย์ ขัตติย มีความหมายเหมือนกัน นำมาซ้อนกัน)
องค์อัครแห่งสยาม	[(องค์-องค์ สมาสกับ (อิส สนธิกับ อิศ ซ้อนทั้งสองคำ มีความหมายเหมือนกันนำมา ซ้อนกัน+แห่ง+สยาม)]

ผลการวิจัยด้านการจำนวนวิธีการสร้างคำสรุปได้ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิม
พระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้าน
จำนวนแบบวิธีการสร้าง

ที่	จำนวนแบบและ วิธีการสร้างคำ	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
1	การสร้างคำแบบ 1 วิธี	3	21.43	5	2.81	3	8.57	18	0.54	29	0.81
	คำมูล	3	21.43	5	2.81	3	8.57	18	0.54	29	0.81
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100
2	การสร้างคำแบบ 2 วิธี	3	21.43	24	13.48	8	22.86	279	8.34	314	8.79
	2.1 คำมูล คำแผลง	1	7.14	7	3.93	3	8.57	58	1.73	69	1.93
	2.2 คำมูล คำประสม	2	14.29	12	6.74	3	8.57	185	5.53	202	5.65
	2.3 คำมูล คำซ้อน	-	-	1	0.56	-	-	6	0.18	7	0.19
	2.4 คำมูล คำสมาส	-	-	3	1.69	2	5.71	30	0.89	35	0.98
	2.5 คำมูล คำสนธิ	-	-	1	0.56	-	-	-	-	1	0.03
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	40.00	5	100	3	60.00	4	80.00	5	100

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ที่	จำนวนแบบและ วิธีการสร้างค่า	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
3	การสร้างค่าแบบ 3 วิธี	2	14.29	80	44.94	12	34.28	1,470	43.95	1,564	43.79
	3.1 คำมูล คำแผลง คำประสม	1	7.14	20	11.23	1	2.85	585	17.49	607	16.99
	3.2 คำมูล คำแผลง คำซ้อน	1	7.14	3	1.69	-	-	12	0.36	16	0.45
	3.3 คำมูล คำแผลง คำสมาส	-	-	39	21.91	11	31.43	743	22.21	793	22.20
	3.4 คำมูล คำแผลง คำสนธิ	-	-	13	7.30	-	-	111	3.32	124	3.47
	3.5 คำมูล คำประสม คำสนธิ	-	-	2	1.12	-	-	-	-	2	0.06
	3.6 คำมูล คำประสม คำซ้อน	-	-	3	1.69	-	-	19	0.57	22	0.62
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	33.33	6	100	2	33.33	5	83.33	6	100
4	การสร้างค่าแบบ 4 วิธี	5	35.71	62	34.83	11	31.43	1,225	36.62	1,303	36.48
	4.1 คำมูล คำแผลง คำประสม คำซ้อน	-	-	8	4.49	2	5.71	142	4.25	152	4.26
	4.2 คำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม	3	21.43	20	11.23	8	22.86	608	18.18	639	17.89
	4.3 คำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ	2	14.29	23	12.93	1	2.85	273	8.16	299	8.37
	4.4 คำมูล คำแผลง คำสนธิ คำประสม	-	-	7	3.93	-	-	157	4.69	164	4.59
	4.5 คำมูล คำแผลง คำสนธิ คำซ้อน	-	-	1	0.56	-	-	2	0.06	3	0.08
	4.6 คำมูล คำแผลง คำสมาส คำซ้อน	-	-	2	1.12	-	-	43	1.28	45	1.25
	4.7 คำมูล คำสนธิ คำสมาส คำประสม	-	-	1	0.56	-	-	-	-	1	0.03
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	28.57	7	100	4	57.14	6	85.71	7	100
5	การสร้างค่าแบบ 5 วิธี	1	7.14	7	3.93	1	2.85	3.05	9.12	314	8.79
	5.1 คำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ คำประสม	1	7.14	7	3.93	1	2.85	166	4.96	175	4.90
	5.2 คำมูล คำแผลง คำซ้อน คำสมาส คำสนธิ	-	-	-	-	-	-	17	0.51	17	0.47

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ที่	จำนวนแบบและ วิธีการสร้างคำ	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
5.3	คำมูล คำแผลง คำซ้อน										
	คำสนธิ คำประสม	-	-	-	-	-	-	23	0.69	23	0.64
5.4	คำมูล คำแผลง คำซ้อน										
	คำสมาส คำประสม	-	-	-	-	-	-	99	2.96	99	2.77
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	25.00	1	25.00	1	25.00	4	100	4	100
6	การสร้างคำแบบ 6 วิธี	-	-	-	-	-	-	48	1.43	48	1.34
	คำมูล คำแผลง คำซ้อน คำ										
	ประสม คำสมาส คำสนธิ	-	-	-	-	-	-	48	1.43	48	1.34
	รวมจำนวนแบบหลัก (แบบ)	5	83.33	5	83.33	5	83.33	6	100	6	100
	รวมจำนวนแบบย่อย (แบบ)	8	33.33	20	83.33	11	45.83	21	87.50	24	100
	รวมคำพ้องความ										
	“พระมหากษัตริย์”	14	100	178	100	35	100	3,345	100	3,572	100

ประเภทคำสร้าง

เมื่อพิจารณาในภาพรวมวิธีการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ เพื่อศึกษาประเภทคำสร้าง ผลการศึกษาพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยเป็นคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมาเป็นคำมูล 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 สมัยอยุธยาเป็นคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด พบ 80 คำ คิดเป็นร้อยละ 44.94 รองลงมา คือ คำสร้างประเภทคำสมาส พบ 62 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.83 สมัยธนบุรีเป็นคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด พบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 รองลงมาก็คือคำสร้างประเภทคำสมาส พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 40.00 และสมัยรัตนโกสินทร์มีประเภทคำสร้าง 5 ประเภทเป็นคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด พบ 2,014 คำ คิดเป็นร้อยละ 60.21 รองลงมาก็คือคำสร้างประเภทคำสมาส พบ 1,060 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.69

การเปรียบเทียบประเภทคำสร้างของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า เป็นประเภทคำสร้างแบบหลักทั้งหมด 5 แบบ และจำนวนแบบย่อยทั้งหมด 25 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ มีจำนวนแบบหลักมากที่สุด สมัยละ 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีจำนวนแบบหลักน้อยที่สุด พบ 3 แบบ คิดเป็นร้อยละ 60 เมื่อพิจารณาจำนวนแบบย่อย พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 25 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 15 แบบ คิดเป็นร้อยละ 60.00

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบประเภทคำสร้าง โดยพิจารณาตามร้อยละของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า ประเภทคำสร้างแบบคำมูล คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยพบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.57 เมื่อพิจารณาประเภทย่อยของคำมูล พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีคำมูลพยางค์เดียวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 21.43 ประเภทคำสร้างแบบคำประสม คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์พบมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60.21 เมื่อพิจารณาแบบย่อยของคำประสม พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีสมัยสุโขทัย มีคำประสม 3 คำ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.57 ประเภทคำสร้างแบบคำซ้อน คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.14 ประเภทคำสร้างแบบคำสมาส คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 40.00 เมื่อพิจารณาประเภทย่อยของคำสมาส พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีคำสมาส 2 คำ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.43 และประเภทคำสร้างแบบคำสนธิ พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 10.67 เมื่อพิจารณาประเภทย่อยของคำสนธิ พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีคำสนธิแบบสระสนธิมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 10.11

เมื่อพิจารณาจำนวนประเภทย่อยของประเภทคำสร้าง พบว่า คำสร้างแบบคำมูล พบ 4 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ พบมากที่สุด 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 3 แบบ คิดเป็นร้อยละ 75.00 ส่วนการสร้างคำแบบคำสมาส พบ 10 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 10 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี พบ 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 50.00 คำสร้างแบบคำซ้อน พบ 1 แบบ คือ คำซ้อนเพื่อความหมายปรากฏในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ คำสร้างแบบคำสมาส พบ 8 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 8 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 62.50 คำสร้างแบบคำสนธิ พบ 2 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด พบ 2 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย พบ 1 แบบ คิดเป็นร้อยละ 50.00

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งหมด 68 เรื่อง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่าเป็นคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด พบ 2,116 คำ คิดเป็นร้อยละ 59.24 ซึ่งเป็นคำประสม 3 คำ มากที่สุด พบ 684 คำ คิดเป็นร้อยละ 19.15 รองลงมาเป็นคำสร้างประเภทคำสมาส พบ 1,137 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.83 ซึ่งเป็นคำสมาส 2 คำ มากที่สุด พบ 396 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.09

ผลการศึกษาประเภทคำสร้างของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีดังนี้

คำมูล

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบประเภทคำสร้าง 5 แบบ สมัยอยุธยาพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.18 แบ่งได้ 3 ประเภท สมัยธนบุรีพบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 76 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.27 แบ่งได้ 4 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้

1. คำมูลพยางค์เดียว

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยสุโขทัยพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 21.43 ได้แก่ ขุน เจ้า ท้าว

รองลงมา คือ สมัยชนบุรีพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.43 ได้แก่ ไ้ ท้าว ราช พระ

สมัยอยุธยาพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.81 ได้แก่ ท้าว ไ้ ราช (ราช) พระ พ่อ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 18 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.54

ตัวอย่าง

เจ้า เจ้า ท้าว ธรรม บัว บาท

2. คำมูลสองพยางค์

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พรญา (พระ-ยา)

รองลงมา คือ สมัยชนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่ กระทบรี บพิตร

สมัยอยุธยาพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.81 ได้แก่ กระทบ กระทบรี กระทบ (กะ-ตัด) กระทบรี บพิตร

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 43 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.28

ตัวอย่าง

กระทบรี ขัดดี เดชะ บงกช บวร ฝ่าไท (เขียนตามต้นฉบับ)

ภูมิ ยุคล ราชัญ วร (วะ-ระ หรือ วอ ระ) สมเด็จพระ

อธิ อิศร (อิ-สอน หรือ อิด-สอน) อิศวร (อิ-สวน) ไศสุริย์

3. คำมูลสามพยางค์

ลักษณะนี้ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” อยู่ชยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่ กระษัตรี

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.42

ตัวอย่าง

กระษेत्रา กษัตรา จัตติย จัตติยะ จัตติยา นฤป (นะ-รี-ปะ)

บงกษะ ภัทร (พัค-ทะ-ระ) อติศัย (อะ-ติ-ไส)

4. คำมูลห้าพยางค์

ลักษณะนี้พบเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03 ได้แก่ กษัตริย (กะ-สัด-ตะ-รี-ยะ)

คำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 50.00 แบ่งได้ 3 ประเภท สมัยอยุธยาพบ 80 คำ คิดเป็นร้อยละ 44.94 แบ่งได้ 4 ประเภท สมัยธนบุรีพบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 แบ่งได้ 5 ประเภท และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 2,014 คำ คิดเป็นร้อยละ 60.21 แบ่งได้ 10 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้

1. คำประสม 2 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 ได้แก่ พ่อขุน เจ้าเมือง

รองลงมา คือ สมัยธนบุรีพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.43

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 376 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.24

สมัยอยุธยาพบ 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.23

2. คำประสม 3 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัยพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 ได้แก่ พ่อขุนพระ พรญาธรรมิกราช พรญาธรรมราช สมเด็จพระราชา

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 642 คำ คิดเป็นร้อยละ 19.19

สมัยอยุธยาพบ 33 คำ คิดเป็นร้อยละ 18.54

สมัยธนบุรีพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28

3 คำประสม 4 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์พบ 502 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.01

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 22 คำ คิดเป็นร้อยละ 12.36

สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พรญาธรรมิกราช

สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71

4. คำประสม 5 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์พบ 292 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.73

รองลงมา คือ สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85

สมัยอยุธยาพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.81

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

5. คำประสม 6 คำ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 122 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.65

6. คำประสม 7 คำ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 45 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.35

7. คำประสม 8 คำ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 21 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.63

8. คำประสม 9 คำ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.33

9. คำประสม 10 คำ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.06

10. คำประสม 11 คำ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03

ตัวอย่างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำประสมและส่วนประกอบของคำประสมนำเสนอไว้ในหัวข้อส่วนประกอบของคำประสม

คำซ้อน

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัยพบ คำซ้อนเพื่อความหมาย 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ ท้าวพรญา

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบคำซ้อนเพื่อความหมาย 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.37 ได้แก่ เจ้าจอมไท กระษัตริย์กระษัตรา ฐลึงสุ พระเจ้า บรมอิสราเชษฐ นฤเบนทรนฤเบศ

สมัยรัตนโกสินทร์พบคำซ้อนเพื่อความหมาย 61 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.82 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ขัตติยา	ขัตติยราชกษัตริย์
จอมไท	ไท้อิสรา
ร่มฉัตร	รัชกษัตรา

และไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

คำสมาส

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ คำสมาสแบบประยुक्त 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 สมัยอยุธยาพบคำสมาสแบบประยुक्त 62 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.83 แบ่งได้ 5 ประเภท สมัยธนบุรีพบคำสมาสแบบประยुक्त 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 40.00 แบ่งได้ 3 ประเภท และสมัยรัตนโกสินทร์พบคำสมาสแบบประยुक्त 1,060 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.69 แบ่งได้ 8 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้

1. คำสมาส 2 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยธนบุรีพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.43

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 26 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.61

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 358 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.70

สมัยสุโขทัยพบ คำสมาสแบบประยุคต์ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ ธรรมมิกราช

2. คำสมาส 3 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์พบ 355 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.61

สมัยอยุธยาพบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.43

สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71

3. คำสมาส 4 คำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์พบ 212 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.34

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.18

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85

4. คำสมาส 5 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.49

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 82 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.45

5. คำสมาส 6 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.12

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 32 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.96

6. คำสมาส 7 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.39

7. คำสมาส 8 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.15

8. คำสมาส 9 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09

ตัวอย่างการสร้างประเภทคำสมาสได้นำเสนอไว้ในหัวข้อส่วนประกอบของคำสมาส

คำสนธิ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ คำสนธิแบบสนธิสระ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 สมัยอยุธยาพบ 19 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.67 แบ่งได้ 2 ประเภท และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 134 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.01 แบ่งได้ 2 ประเภท ไม่ปรากฏคำสร้างประเภทนี้ในสมัยธนบุรี

1. คำสนธิแบบสระสนธิ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดสมัยอยุธยาพบ 18 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.11 ได้แก่ โกสิย์ ธิเบศร นรินทร์ นฤเบนทรา บดินทร บรมเสวร์ ภูเบศ ภูมินทร์ รามธิเบศ สรรเพชญ์ สรรเพชญ์ สวามินทร์ รามศ กระษัตริศวรรราชบดี จักรพรรดาธิราช นราธิบดี นฤเบนท ราธิปราช รามธิเบศ

รองลงมา คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ กษัตราธิราช

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 133 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.97 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตราธิเบศ	(กษัตริ-กษัตริ สนธิกับ อยุทธย สนธิกับ อิศ)
โกสินทร์	(โกสิ สนธิกับ อินทุ)
จักรินทร	(จกฺร สนธิกับ อินทุ)
นัครศ	(นกร สนธิกับ อิศ)
ภูเบศ	(ภูป สนธิกับ อิศ)
รามเสวร์	(ราม สนธิกับ อิศวร)
สวามิศร์	(สวามี สนธิกับ อิศฺร สวามี หมายถึง ผู้เป็นใหญ่)
อวณินทรา	(อวณิ สนธิกับ อินทุ อวณิ หมายถึง แผ่นดิน)

2. ค่าสนธิแบบนฤคหิตสนธิ

ปรากฏเฉพาะคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่ สมภาร (ส+ภร)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.04 ได้แก่ สมภาร (ส+สนธิกับ ภร)

ผลการวิจัยด้านประเภทคำสร้างสรุปได้ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบของคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านประเภทคำสร้าง

ที่	จำนวนแบบและวิธีการสร้างคำ	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
1	คำมูล	11	6.18	6	17.14	76	2.27	4	28.57	97	2.72
	1.1 คำมูลพยางค์เดียว	5	2.81	4	11.43	18	0.54	3	21.43	30	0.84
	1.2 คำมูลสองพยางค์	5	2.81	2	5.71	43	1.28	1	7.14	51	1.43
	1.3 คำมูลสามพยางค์	1	0.56	-	-	14	0.42	-	-	15	0.42
	1.4 คำมูลห้าพยางค์	-	-	-	-	1	0.03	-	-	1	0.03
	จำนวนแบบ (แบบ)	3	75.00	2	50.00	4	100	2	50.00	4	100
2	คำประสม	80	44.94	15	42.86	2,014	60.21	7	50.00	2,116	59.24
	2.1 คำประสม 2 คำ	20	11.23	4	11.43	376	11.24	2	14.28	402	11.25
	2.2 คำประสม 3 คำ	33	18.54	5	14.28	642	19.19	4	28.57	684	19.15
	2.3 คำประสม 4 คำ	22	12.36	2	5.71	502	15.01	1	7.14	527	14.75
	2.4 คำประสม 5 คำ	5	2.81	1	2.85	292	8.73	-	-	298	8.34
	2.5 คำประสม 6 คำ	-	-	3	8.57	122	3.65	-	-	125	3.50
	2.6 คำประสม 7 คำ	-	-	-	-	45	1.35	-	-	45	1.26
	2.7 คำประสม 8 คำ	-	-	-	-	21	0.63	-	-	21	0.59
	2.8 คำประสม 9 คำ	-	-	-	-	11	0.33	-	-	11	0.30
	2.9 คำประสม 10 คำ	-	-	-	-	2	0.06	-	-	2	0.06

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ท	จำนวนแบบและ วิธีการสร้างคำ	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
	2.10 คำประสม 11 คำ	-	-	-	-	1	0.03	-	-	1	0.03
	จำนวนแบบ (แบบ)	4	40.00	5	50.00	10	100	3	30.00	10	100
3	คำซ้อน	6	3.37	-	-	61	1.82	1	7.14	68	1.90
	3.1 คำซ้อนเพื่อความหมาย	6	3.37	-	-	61	1.82	1	7.14	68	1.90
	3.2 คำซ้อนเพื่อเสียง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	100	-	0	1	100	1	100	1	100
4	คำสมาสแบบประยुคค์	62	34.83	14	40.00	1,060	31.69	1	7.14	1,137	31.83
	4.1 คำสมาส 2 คำ	26	14.61	11	31.43	358	10.70	1	7.14	396	11.09
	4.2 คำสมาส 3 คำ	15	8.43	2	5.71	355	10.61	-	-	372	10.41
	4.3 คำสมาส 4 คำ	11	6.18	1	2.85	212	6.34	-	-	224	6.27
	4.4 คำสมาส 5 คำ	8	4.49	-	-	82	2.45	-	-	90	2.52
	4.5 คำสมาส 6 คำ	2	1.12	-	-	32	0.96	-	-	34	0.95
	4.6 คำสมาส 7 คำ	-	-	-	-	13	0.39	-	-	13	0.36
	4.7 คำสมาส 8 คำ	-	-	-	-	5	0.15	-	-	5	0.14
	4.8 คำสมาส 9 คำ	-	-	-	-	3	0.09	-	-	3	0.08
	จำนวนแบบ (แบบ)	5	62.50	3	37.50	8	100	1	12.5	8	100
5	คำสนธิ	19	10.67	-	-	134	4.01	1	7.14	154	4.31
	5.1 คำสนธิแบบสระสนธิ	18	10.11	-	-	133	3.98	1	7.14	152	4.25
	5.2 คำสนธิแบบนฤคหิต										
	สนธิ	1	0.56	-	-	1	0.03	-	-	2	0.06
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	100	-	0	2	100	1	50.00	2	100
	รวมจำนวนแบบหลัก (แบบ)	5	100	3	60.00	5	100	5	100	5	100
	รวมจำนวนแบบย่อย (แบบ)	15	60.00	10	40.00	25	100	8	32.00	25	100
	รวมคำพ้องความ										
	“พระมหากษัตริย์”	178	100	35	100	3,345	100	14	100	3,572	100
	เปรียบเทียบ	178	4.98	35	0.98	3,345	93.65	14	0.39	3,572	100

ส่วนประกอบของคำ

ผู้วิจัยได้พิจารณาส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำสร้างแบบคำประสมและแบบคำสมาส โดยพิจารณาในด้านคำเนื้อหา และคำประกอบ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ส่วนประกอบของคำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยเป็นคำสร้างแบบคำประสมประเภท 3 คำ มากที่สุด พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.14 และมีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา มากที่สุด 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 รองลงมาเป็นคำประสม 2 คำ มี 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 สมัยอยุธยาเป็นคำสร้างแบบคำประสมประเภท 3 คำ มากที่สุด พบ 33 คำ คิดเป็นร้อยละ 41.25 รองลงมา คือ คำประสมประเภท 4 คำ พบ 22 คำ คิดเป็นร้อยละ 27.50 เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำประสม พบว่า คำประสม 2 คำ มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.00 รองลงมาเป็นคำประสม 3 คำ มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ, คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ, คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบแบบละ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.75 สมัยธนบุรีประเภทคำประสม 3 คำ มีมากที่สุด พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.33 รองลงมา คือ คำประสม 2 คำ พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 26.67 เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำประสม พบว่า คำประสม 2 คำ มีส่วนประกอบแบบ คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.00 รองลงมา คือ คำประสม 3 คำ มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ, คำประสม 4 คำ มีส่วนประกอบแบบ คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ แบบละ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 13.33 และสมัยรัตนโกสินทร์ที่เป็นคำสร้างประเภทคำประสม 2,014 คำ เป็นประเภทคำประสม 3 คำ มากที่สุด พบ 642 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.88 รองลงมาเป็นคำประสมประเภท 4 คำ พบ 502 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.93 ส่วนที่พบน้อยที่สุด คือ คำประสม 11 พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำประสม พบว่า คำประสม 3 คำ ที่มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบมากที่สุด พบ 240 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.92 รองลงมาเป็นคำประสม 2 คำ มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 133 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.60

การเปรียบเทียบส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ประเภทคำประสม พบว่ามีจำนวนแบบหลักทั้งหมด 10 แบบ และจำนวนแบบย่อยทั้งหมด 151 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีส่วนประกอบคำสร้างประเภทคำประสมแบบหลักมากที่สุด พบ 10 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 และจำนวนแบบย่อยมากที่สุด 151 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี พบจำนวนแบบหลัก 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 60.00 ส่วนจำนวนแบบย่อย รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 24 แบบพบ 25 แบบ คิดเป็นร้อยละ 15.89

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำประสมโดยพิจารณาตามคำร้อยละของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า คำประสม 2 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.57 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 26.67 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ ป + ป คือ คำประกอบ + คำประกอบ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 20.00 คำประสม 3 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 57.14 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 41.25 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 42.86 คำประสม 4 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 27.50 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 24.93 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + ป + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 14.28 รองลงมา พบส่วนประกอบแบบ ป + ป + ป + ป คือ คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 13.33 คำประสม 5 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 14.49 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิม

พระเกียรติสมัยชนบุรี คิดเป็นร้อยละ 6.67 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + น + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยชนบุรี คิดเป็นร้อยละ 6.67 รองลงมาพบ แบบ น + ป + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 3.28 คำประสม 6 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยชนบุรีมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20.00 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 6.06 และไม่ปรากฏคำพ้องคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำประสม 6 คำ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + ป + ป + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ, แบบ น + ป + ป + น + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ และแบบ ป + ป + ป + น + ป + ป คือ คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยชนบุรี แต่ละแบบคิดเป็นร้อยละ 6.67 ส่วนคำประสม 7 คำ, คำประสม 8 คำ, คำประสม 9 คำ คำประสม 10 คำ และคำประสม 11 คำ พบเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาจำนวนแบบของส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภท คำประสม พบว่า คำประสม 2 คำ พบ 4 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุดพบสมัยละ 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยชนบุรี พบสมัยละ 2 แบบ คิดเป็นร้อยละ 50.00 คำประสม 3 คำ พบ 8 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 8 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 7 แบบ คิดเป็นร้อยละ 87.50 คำประสม 4 คำ พบ 16 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 16 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 9 แบบ คิดเป็นร้อยละ 56.25 คำประสม 5 คำ พบ 28 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 28 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 14.29

ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏคำสร้างประเภทคำประสม 5 คำ คำประสม 6 คำ พบ 37 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 37 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี พบ 3 แบบ คิดเป็นร้อยละ 8.11 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและอยุธยาไม่ปรากฏคำสร้างประเภทคำประสม 6 คำ ส่วนคำประสม 7 คำ พบ 38 แบบ คำประสม 8 คำ พบ 17 แบบ คำประสม 9 คำ พบ 10 แบบ คำประสม 11 คำ พบ 1 แบบ คำสร้างดังกล่าวปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัยทั้งหมด 68 เรื่อง พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำประสมทั้งหมด 2,116 คำ มี 10 แบบ คือ คำประสม 2 คำ, 3 คำ, 4 คำ, 5 คำ, 6 คำ, 7 คำ, 8 คำ, 9 คำ, 10 คำ และ 11 คำ

ผลการวิจัยพบว่า มีคำประสม 3 คำ มากที่สุด พบ 684 คำ คิดเป็นร้อยละ 32.33 มีส่วนประกอบแบบ น + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบ 249 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.77 รองลงมา คือ คำประสม 4 คำ พบ 527 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.91 มีส่วนประกอบแบบ น + น + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบ 115 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.43 คำประสม 2 คำ พบ 402 คำ คิดเป็นร้อยละ 19.00 มีส่วนประกอบแบบ น + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ มากที่สุด พบ 140 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.62

1. คำประสม 2 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 มี 2 แบบ สมัยอยุธยาพบ 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.00 แบ่งได้ 4 แบบ สมัยธนบุรีพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 26.67 แบ่งได้ 2 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 376 คำ คิดเป็นร้อยละ 18.67 แบ่งได้ 4 แบบ มีรายละเอียดดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 ได้แก่ เจ้า + เมือง

สมัยอยุธยาพบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.50 ได้แก่ จอมนารถ จอมปราณ จอมภพ จอมเลื่อง จอมโลก เจ้าหล้า

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 133 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.60 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์แก้ว

ขัตติยไทย

จอมสวรรค์

เจ้าช้าง

ท้าวไทย

ไทไวคุณฐ์

พระพ่อ

พระฟ้า

ราชไฟท

สมเด็จพระ

อิศรไทย

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.75 ได้แก่ จอมราช ไทธิเบศร ธรรมิศจ้า

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 64 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.18 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริ์ไท้

จอมราช

จอมราชัย

ธเรศร์ไท้

บพิตรเจ้า

มหิศรสยามเมศ (มหิ สนธิกับ อิศุร ประสมกับ สยาม สนธิกับ อิศ)

สมเด็จพระประเมศร (ปรเม สนธิกับ อิศุร)

องค์สยามินทร์ (สยาม สนธิกับ อินทุร)

3) คำประกอบ + คำเนื้อหา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 ได้แก่ พ่อ + ชุน

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67 ได้แก่ บาทใต้

สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.75 ได้แก่ ปิ่นกษัตริย์ ยศใต้ ปิ่นไอศวรรย์

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 58 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.88 เช่น

ตัวอย่าง

แก้วกษัตรา

ชนกเจ้า

นารถใต้

บาทท้าว

ปิ่นกษัตริ์

ปิ่นราชา

ฟ้าบพิตร

เอกท้าว

4) คำประกอบ + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.00 ได้แก่ ปิ่นเกล้า ปิ่นหล้า ปิ่นอยุธยา

สมัยอยุธยาพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.00 ได้แก่ ทรงเดช บัวบาท ปิ่นเกล้า ปิ่นหล้า หน่อพุทธรัง หน่อสมโพธิ หน่อสรรเพชญ์ สมภารพ่อ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 121 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.01 เช่น

ตัวอย่าง

กระหม่อมฟ้า

ขวัญนัตร

ทรงสิทธิ์

ในหลวง

บาทบัว

ผ่านเกล้า

ภูมิพลึง

มิ่งอยุธยา

ภาสาย

อุ้นเกล้า

2. คำประสม 3 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.14 มี 2 แบบ สมัยอยุธยาพบ 33 คำ คิดเป็นร้อยละ 41.25 แบ่งได้ 7 แบบ สมัยธนบุรีพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.33 แบ่งได้ 4 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 642 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.88 แบ่งได้ 8 แบบ มีรายละเอียดดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67 ได้แก่ เจ้าจอมกระษัตริย์

สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.75 ได้แก่ เจ้าจอมกษัตริย์ ไทธิเบศรเจ้า
พระเจ้าเจษฎา

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 46 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.28 เช่น

ตัวอย่าง

จอมราชเจ้า

จอมราชไท่

เจ้าจอมกษัตริย์

พระราชเจ้า

ท้าวธิดา (ท้าว+ธิดา+ราช)

พระจอมสยามินทร์ (สยาม สนธิกับ อินทร)

ราชาเขนทร์สยามินทร์ (ชาย สนธิกับ อินทร, สยาม สนธิกับ อินทร)

ราชะมโหศวรรยศไท่ (มโห สนธิกับ ไอศุวรย สนธิกับ อิศ)

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.75 ได้แก่ เจ้าจอมธรรม์ เจ้าจอมนาถ เจ้าจอมปราณ เจ้าจอมเมื่อง เจ้าจอมอารย์ ท้าวเรนทรสุร พระเจ้าหล้า

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 99 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.92 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์จอมเกษตร

เจ้าจอมอารย์

เจ้าพระฟ้า

ท้าวจอมสยาม

ไท่ท้าวสยาม

พระขัติยเทวทรไทย (ขตุติย สนธิกับ อินทุ)

พระจอมเมธิ

พระเจ้าหลวง

สมเด็จพระมณาด

3) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 13.33 ได้แก่ จอมภพหล้า พระปิ่นอยุธยา

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 240 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.92 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ปกปฐะพิน

ขัตติยาทรงยศ

เจ้าอยู่หัว

ท้าวทินกร

ไท่เชอธร

ไท่ไผทวลย์

ราชาสยามชาติ

สมเด็จพระปิ่นด้าว

สมัยอยุธยาพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.75 ได้แก่ เจ้าจักรี เจ้าจักรพาพ บพิตรเกล้าทวารา พระทรงโลกย พระยศหล้า พระดียงโลก สมเด็จพระทรงธรรม์

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

4) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.00 ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าไท จอมเลื่องโลกษ จอมโลกยเจ้า สมเด็จพระนฤบดี

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 59 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.93 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์แก้วโกสินทร์

จอมเกล้ากษัตริย์

เจ้าพิภพราชา

พระทรงรัชนี

ภูมินทร์ปิ่นบดี

ราชันพ่อเจ้า

องค์นารถไท

5) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

พบคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยาพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.75 ได้แก่ ปิ่นเกล้าอยุธยา ปิ่นขมิ้นสุท ปิ่นดินฟ้า มกุฎเกล้าราชตรี มกุฎเกล้าอยุธยา ปิ่นภูบาล ปิ่นภูรรรดา

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67 ได้แก่ ปิ่นเกล้าธรณี

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 91 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.52 เช่น

ตัวอย่าง

เกษตรยามรัฐ

แก้วจักรี (จักร สมรสกับ กรี)

ฉัตรสยามภพ

นเรศวรทรงภพ

บงกชผ่านฟ้า

บิดาประชาไทย

ร่มศิริไทย

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

6) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 ได้แก่ พรญา + ธรรมิก + ราช, สมเด็จพระ + ธรรม + ราชา, พรญา + ธรรม + ราช

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67 ได้แก่ ทรงธรรมิกราช

สมัยอยุธยาพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.00 ได้แก่ นฤนารถให้ ปิ่นเกล้าไศววรย์
ปิ่นธรรมิกราช ปิ่นภพอิสริย์

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 45 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.23 เช่น

ตัวอย่าง

เทศเกล้าสยามินทร์

ฉัตรปิ่นปฐพินทร์ (ปฐวี สนธิกับ อินทุ)

นฤปนาทเจ้า

บาทสยามะราช

มิ่งมหาราชัน

ศรีสยามะกษัตริ์

7) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 28 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.39 เช่น

ตัวอย่าง

ฉัตรกษัตริย์ขวัญ

เชียรกษัตริ์สยาม

นาถราชสยาม

บาทจอมจุฑา

พุทธเจ้าหลวง

ยอดปิเณทร์สยาม (ปิย สนธิกับ อินทุ)

สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.25 ได้แก่ เกล้าเจ้าอยุธยา

8) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 34 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.69 เช่น

ตัวอย่าง

จักรพรรดิเจ้า

นวมรัชสยามินทร์ (สยาม สนธิกับ อินทร)

ภูธรเศไ้ (ธร สนธิกับ อิศ)

ยุวกษัตริย์เจ้า

รามราชเจ้า

3. คำประสม 4 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 สมัยอยุธยาพบ 22 คำ คิดเป็นร้อยละ 27.50 แบ่งได้ 9 แบบ สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 13.33 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 502 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.93 แบ่งได้ 16 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.50 ได้แก่ จอมสุรินทรวรรณาธิบดีสมเด็จไ้้นถุนดินทร

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.99 เช่น

ตัวอย่าง

จอมกษัตริย์ขัตติยงค์ไ้

พระจอมบดินทร์ไ้

สมเด็จพระราชาเจ้า

องค์อัครราชเจ้า

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 3 คำ
คิดเป็นร้อยละ 3.75 ได้แก่ บดินทรเจ้าจอมจักร พระเจ้าจอมโลกย พระเจ้าจอมนารถ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 19 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.94 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์เจ้าจอมปราชญ์

จอมกษัตริย์ขัตติยพงศ์

จักรีเจ้าจอมศึก (จกฺร สนธิกับ อิศ)

นฤเบศร์เจ้าจอมธน (นฤป สนธิกับ อิศฺร)

ราชไท้จอมจุฬา

3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.00 ได้แก่ บรมบพิตรเกล้าอยุธยา พระเจ้าช้างเผือก พระองค์ทรงเดช สมเด็จพระบรมเกล้าราชตรี

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 111 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.51 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริ์เจ้าจุฬาสยาม

จอมกษัตริ์สยามะชาติ

เจ้าจอมจักรี (จกฺร สมาสกับ กรี)

บพิตรเจ้านักธรรม

รัชชนราธิปผ่านภพ (นร สนธิกับ อธิป)

องค์ราชย์ผ่านเผ้า

4) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.25 ได้แก่ เจ้าหล้าสี่มือ เจ้าเกล้าภูมณฑล บรมปิ่นภพเกล้า พระโปรดไตรภพ สมเด็จพระไตรภพนารถ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 89 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.42 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริ์ครองภพนาถ

จอมขันธ์สยามเขต

เจ้าเสวตเบญจกษา

พระทรงสุรภาพ

รัชรมจักรแก้ว

สมเด็จพระญาณโกศล

องค์เสนาเอกสยาม

5) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.25 ได้แก่ จอมธรรมิกราชเกล้า

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 16 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.79 เช่น

ตัวอย่าง

จอมทัพจอมชีวิต

จอมทัพจอมธรรม

เจ้านุญเจ้าศาสนา

พระเจ้าเจ้าหล้า

พระมหากษัตริย์ไทย

6) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ
14.28 ได้แก่ พรญา + มหา + ธรรม + ราช

สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.50 ได้แก่ จอมเลื่องเลอราช
พระภูวนารถเจ้า

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 22 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.09 เช่น

ตัวอย่าง

ขัตติยพินารายณ์ราช

ขัตติยศสยามราช

จอมจุลจักรไท

บพิตรจักริขเจ้า

สมเด็จพระบวรราช

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

7) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 13.33 ได้แก่ ธนบุรีนปิ่นเกล้า เนื้อหน่อพุทธพงศ์

สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.75 ได้แก่ มกุฎเกล้าภไพตร หน่อพระสมพทุ
โรทัยวิสุทธิ สรรเพชญ์โพธิ์เกล้า

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 66 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.28 เช่น

ตัวอย่าง

ทรงศรีละอองบาท

ในหลวงสยามรัฐ

ผ่านเผ้าทรงธรรม

พ่อแห่งแผ่นดิน

เลอไทยภูวคล

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

ฐลิละอองลออบาท

บาทบงส์ทรงชัย

พ่อชนพ่อชาติ

มหิบาลผู้เผ้า

สุริยพงศ์ผ่านหล้า

8) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.25 ได้แก่ สรรเพชญ์ยอดสุกรษัตริ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.70 เช่น

ตัวอย่าง

จักรธานท่าน้าว

นฤนาถผู้สยามินทร์ (สยาม สนธิกับ อินทุ)

นักพิทักษ์ฐานเรศวร (นร สนธิกับ อิศวร)

ปิ่นนักรบเจ้า

ยอดปียมหาราช

สยามสยามภูวราช

จักรพงศ์พ่อไท้

พ่อหลวงไทย้าว

รอยยุคลบาท้าว

9) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.25 ได้แก่ ปิ่นเกล้าเจ้าอยุธยา

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 27 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.84 เช่น

ตัวอย่าง

ฉัตรรัตนโกสินทร์สยาม (โกสี สนธิกับ อินทุ)	ทรงศักดิ์จอมธน
ทูลกระหม่อมจอมเกล้า	นรนาถจอมธน
นฤบาลบพิตรเฝ้า	บทะมัลย์จอมภู
ปิ่นเกษจอมพล	ภูบาลจอมอยุธยา
ละอองเบื้องพระบาท	เอกอัครกษัตริย์สยาม

10) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 37 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.84 เช่น

ตัวอย่าง

แก้วกษัตริย์จักรี (จักร สมานกับ กริ)	
ฉัตรบดินทร์ปิ่นอยุธยา (ปติ สนธิกับ อินทุ)	
นพวัชรจักรสยาม	เนาวะราชร่วมเกล้า
ปิ่นราชาทิเกล้า	เฝ้าพระภูธร
พ่อเจ้าจักรธาน	ภูธรเศกไทย (ธร สนธิกับ อิศ)
มหากษัตริย์รัฐสยาม	สยามะนายกขอมมะนุษย์

11) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 18 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.89 เช่น

ตัวอย่าง

จอมถวัลย์ ราชเจ้า

พระธรรมะ ราชไท่

ภูมินทร์ ธรรมราชเจ้า (ภูมิ สนธิกับ อินทุ)

จอมปิ่น นรินทร ราช

พระมหา ราชเจ้า

สมเด็จพระ ปิยราชเจ้า

12) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.60

ตัวอย่าง

จักริ ราชเจ้า (จักร สมานกับ กริ)

ทรงธรรม บรม สวร เจ้า (บรม สนธิกับ อิศวร)

ทูลกระหม่อม จอม ราชา

ปิยมหา ราชเจ้า

บทะ มालย์ จอม กษัตริย์

ภัทรมหา ราชเจ้า

13) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 19 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.94 เช่น

ตัวอย่าง

จอม ไท เชียร ราช

จอม นรินทร ปัญ จม รัช (นร สนธิกับ อินทุ)

เจ้า จอม ภพ สยาม ินทร์ (สยาม สนธิกับ อินทุ)

พระราชพ็อจ้าว
สมเด็จพระปิยราช

14) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ
 คิดเป็นร้อยละ 0.60 เช่น

ตัวอย่าง
บาทไ้ธิราช
ปิยราชนเรนทร์ไท (นร สนธิกับ อินทุร)
ภูบดินทร์ราชเจ้า (ปติ สนธิกับ อินทุร)
มหาราชเจ้าสยามินทร์ (สยาม สนธิกับ อินทุร)
ร่วมพระบารเมศไ้ (ปารมี สนธิกับ อิศ)
เอกกษัตริย์ชาติไทย

15) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 8 คำ
 คิดเป็นร้อยละ 0.40 เช่น

ตัวอย่าง
ทรงราชมหัจฉริย์ชาติยา
ภูบดินทร์ปิ่นกษัตริย์ (ปติ สนธิกับ อินทุร)
สยามะกษัตริ์สัปะมะราช

16) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏลักษณะนี้เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ
 คิดเป็นร้อยละ 0.60 เช่น

ตัวอย่าง

ดิลกเจ้าจอมถวัลย์

ธรรมะราชเจ้าสุโขทัย

บาทเจ้าจอมสยาม

มุงกุฎราชเจ้าไทย

มหาราชประมุขไทย

เอกราชเจ้าพิภพ

4. คำประสม 5 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยาพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.25 แบ่งได้ 4 แบบ สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 292 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.49 แบ่งได้ 28 แบบ ดังนี้

1. คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.46 เช่น

ตัวอย่าง

จักรพรรดิราชาธิราชไท่

บรมราชาธิราชเจ้า

พระอัครเสนาเจ้าจอมกษัตริย์

ราชาธิราชไท่ปรมินทร์

สมเด็จพระเจ้าจอมกษัตริย์

อัครราชเจ้าจอมกษัตริย์

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.25 ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าจอมนารด

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.35 เช่น

ตัวอย่าง

ไท่อริราชพระบาท

อิราชเจ้าจอมธรรม

พระบรมราชเจ้าจักรา

องค์อัครเสนาเจ้าจอมสยาม

- 3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.25 ได้แก่ สมเด็จพระบรมชัฏติยกุมิบบาล

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 23 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.14 เช่น

ตัวอย่าง

เจ้าจอมจักษกรินทร์ปิ่นสถาน (จกฺร สนธิกับ อินฺทุร)

ไทธิบติผ่านหล้า

บรมะกษัตริย์เจ้าจักริช

พระจอมเจ้ากรุงสยาม

พระเจ้าจอมภพสยาม

พระราชานวมินทร์ปิ่นไทย

สมเด็จพระพิตรไ้ทศพรด

องค์พระเจ้าอยู่หัว

- 4) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.15 ได้แก่

จอมราชพระบาทไ้

ไ้ท้อธิราชนาถบรม

บรมจักรพรรดิเกล้ากษัตรา

- 5) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา+ คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

จอมพระจุฑาธิราช

เจ้าจอมจุลจักรพรรดิ

บรมะกษัตริ์มะหาราชเจ้า

องค์พระปิยราชเจ้า

- 6) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67 ได้แก่ พระบรมลัทธิทรงเดช

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 29 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.44 เช่น

ตัวอย่าง

<u>จอมกษัตริย์เชื้อจักรี</u>	(จกฺร สมาสกับ กริ)
<u>ธิราชผู้ทรงบุญ</u>	<u>บรมขัตติยรตนสยามรัฐ</u>
<u>พระจอมเกล้าผ่านไทย</u>	<u>พระบารเมศรศรีเขตไทย (ปารมี สนธิกับ อิศุร)</u>
<u>พระเจ้าแผ่นดินไทย</u>	<u>พระองค์ผู้ทรงสานต์</u>
<u>สมเด็จพระปกสิริไพท</u>	<u>องค์พระผู้นำชาติ</u>

- 7) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา+ คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

<u>พระจอมเกล้าเจ้านิเวศน์</u>	<u>พระจอมฉกษัตริย์สุโรดม</u>
<u>พระจอมทัพออมไทย</u>	<u>พระจอมภพเจ้าสุธา</u>
<u>พระเจ้าหลวงจอมทัพ</u>	<u>สมเด็จพระภัทรราชสยาม</u>

- 8) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

<u>เจ้าจอมเสียมสุรราช</u>	<u>พระราชสมภารเจ้า</u>

9) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.50
ได้แก่ จอมภพภูวนารอดเกล้า จอมโลกเกล้าขมิ้นสุท

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 66 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.28 เช่น

ตัวอย่าง

จอมพิภพด้าวแดนสยาม

เจ้าพิภพผู้พะคุงถวัลย์

ไท้ผู้ปกเกล้าไทย

พระขวัญเกล้ากระหม่อมแก้ว

พระทรงจันท์สยามเขต

พระภูบาลร่มเกล้า

พระมิ่งขวัญประชาชาติ

พระอยู่เกล้ากลางเศียร

ราชบาททองสุทรางศรี

ราชบิดาแห่งสุประชา

10) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 18 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.89 เช่น

ตัวอย่าง

จอมบิตุราชสยามประชา

จอมเฝ้าเจ้าเฝ้าไทย

พระบาทจอมไตรจักร

พระหน่อเจ้าภูวค

องค์เอกอัครเฉลิมหล้า

11) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.60 เช่น

ตัวอย่าง

ขุนไทยทศรเกล้า

จอมบิตุราชสยามระชาญเจ้า

บพิตรผู้เถลิงถวัลย์ราชพระจักรีพ่อเจ้าพระทรงธรรมมหาราชราชศรีจักรีเจ้า

12) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา+ คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.60 เช่น

ตัวอย่าง

จอมจักรีปติพงศ์ (จกร สมาสกับ กุรี) เจ้าเอกผู้จอมมไหนวมินทร์ปิ่นเกล้าเจ้าธานีพระทูลเกล้าจอมพลพระมิ่งเกล้าจอมสยามองค์ในหลวงจอมทัพ

13) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา+ คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.25 ได้แก่

กษัตริย์สุรราชไพฑิเบศร์จอมจุลจักรพรรดิเจ้าจอมพงศ์ธิราชเจ้าพระบาทเจ้าจอมกษัตริย์พระมหากษัตริราชเจ้า

14) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.15 ได้แก่

บรมนาถพระเป็นเจ้าพระบาทพระเป็นเจ้าสมเด็จพระบรมคิมหาราช

15) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บรมนาถเจ้าจอมไทย

พระบาทเจ้าจอมคน

16) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

พระจักรีจอมราชย์

พระทรงธรรมไ้ทิเบศร์

พระไทยเทวราชเจ้า

พระผู้ทรงธรรมนิสมหิศรา (ธรมิ สนธิกับ อิศ, มหิ สนธิกับ อิศุร)

พระมิ่งนามขัตติยราช

สมเด็จพระนารถไ้บพิตร

17) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 15 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.74 เช่น

ตัวอย่าง

แก้วจักรีที่เกล้า

ขวัญเกล้าหองเฝ้าไทย

จักรพงษ์กุณารณเฝ้า

ไ้บาทเบื่องบทนงสุ

เทพบิดรของไทยเรา

บาทบงสุ์ของทรงธรรม

พ่อเหนือหัวแห่งไทย

มิ่งมกุฎอยุธยาเฝ้าภพ

18) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.15 ได้แก่

ทรงธรรม ฌ หัวเจ้า

ทรงธรรม ภูวนารถเจ้า

ผู้เฝ้าผ่านพื้นสยามินทร์

(สยาม สนธิกับ อินทุ)

19) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ใต้ฝ่าธุลีพระบาท

ทูลกระหม่อมแก้วจอมไทย

20) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จักรพงศ์พ่อเจ้าจักรินทร์

21) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 9 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.45 เช่น

ตัวอย่าง

ทูลกระหม่อมเจ้าจอมศฤงคาร

ทูลกระหม่อมพระจอมไทย

บาทมลายพระจอมไทย

บาทผู้พระจอมสรว

ล้นเกล้าจอมกษัตริย์ศรี

22) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 11 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.55 เช่น

ตัวอย่าง

ทรงฤทธิอิศเรศเสนาธาดา (อิศร สนธิกับ อิศ)	ทูลกระหม่อมจอมภูบาล
บาทบงศ์พระทรงชัย	บาทภูบดีที่สาม
ร่วมบาทพระภูธร	สิ้นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ภุชายุทธผ่านเกล้า	

23) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา+ คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

ทรงธรรม์ธิราชเจ้า	นฤบาลธิราชเจ้า
บาทบทบมราชไท่	ภูธรธิราชไท่

24) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา+ คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 11 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.55 เช่น

ตัวอย่าง

ธีรราชเจ้าจอมปราณ	บาทบทพิตรเจ้าจอมประชา
เบ็ญจมราชเจ้าจอมธรา	ปิยราชเจ้าจอมประชา
มหาราชพระจอมปราชญ์	สยามราชเจ้าจอมอุรุย์

25) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 16 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.79 เช่น

ตัวอย่าง

ธรรมเนียมของชาติไทย	นรราชครองแผ่นดิน
ปิยราชของชาติไทย	พวงศันรินทร์ปิ่นเกล้าอยุธยา (นร สนธิกับ อินทุ)
พ่อเจ้ากรุงศรีสยาม	มหากษัตริย์ผู้สถิตไพท
มหาราชวัญชาติไทย	ร่มราชศรีนครชัย

26) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

กษัตริราชเจ้า

มหาราชจอมบพิตรอดิศร (อติ สนธิกับ อิศร)

มหาราชเจ้าจอมกษัตริย์

มหาราชเจ้าจอมถวัลย์

27) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.35 เช่น

ตัวอย่าง

ปิ่นพลพินทรพระทรงธรรม (ปถวิ สนธิกับ อินทุ)

มหาจักรพรรดิไกรกรุง

สัสดมรัชพระทรงธรรม

เอกอิสรเจ้าฟ้าไพสยาม

28) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บาทสมเด็จพระจุลจักรเจ้า ญาติที่ห้าราชัน

5. คำประสม 6 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ
20.00 แบ่งได้ 3 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 122 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.06 แบ่งได้ 37 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.35 เช่น

ตัวอย่าง

ท้าว ธิดา เจ้าจอม เวียง

ไ้ ธิดา เจ้าจอม ปราณ

ไ้ ธิดา เจ้าจอม สยาม

องค ธิดา เจ้าจอม ไทย

- 3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.35 เช่น

ตัวอย่าง

ไททธรณิศร์เจ้าจอมเสียมภพ (ทธรณี สนธิกับ อิศร์)

ไททริราชเจ้ากรุงศรี

พระอัครเรศเจ้าจอมภพเฝ้า (อคร สนธิกับ อิศ)

องค์ทริราชเจ้าเลอสรวง

- 4) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

ไททริราชผู้เพ็ญธรรม

พระนวมินทร์เจ้าแผ่นดินสยาม (นวม สนธิกับ อินทุ)

สมเด็จพระจอมหายสยามะชาติ

สมเด็จพระจอมชีวิตชาติสยาม

สมเด็จพระจอมโมเลศเรศตรี

สมเด็จพระอติศวรกษัตริย์สุริยยอดสยาม

- 5) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ทริราชวรบาทบดินทร์ไทย (ปติ สนธิกับ อินทุ)

- 6) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรมหาธรรมาธิราช

- 7) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

สมเด็จพระเจ้าปดพิศรมิกราช

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามาธิปัตติ (สยาม สนธิกับ อธิปัตติ)

8. คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.25 ได้แก่

พระจอมภพพื้นแผ่นดินสยาม

พระเจ้าแผ่นดินอินไทย

พระเจ้าภพผู้อยู่หัว

พระองค์ทรงยศศทศธรรม

องค์กษัตริย์จักรีระป็นประเทศ

- 9) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.15 ได้แก่

พระจอมภพเจ้ากรุงศรี

พระราชนทรชาติเจ้าจักรี (ราช สนธิกับ อินทร)

พระรามศวรมิ่งเจ้าจักรี (ราม สนธิกับ อิศวร)

10) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บรมกษัตริย์สยามปิยมหาราช

พระจอมธนูวีรราช

11) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระจอมวังรังสิมณฑราชันสยาม

12) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67
ได้แก่ พระกวนารดเกล้าจักรพาพ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.70 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์แก้วจักรีที่เก้า

จอมคิลกหล้าแหล่งอโยธยา

พระบาททรงกษแก้วจักรี

พระผ่านเฝ้าผู้ทรงธรรม

พระผู้ผ่านพิภพนภษิต

พระภูษเฝ้าจักรีพงศ์

ราชผู้เลิศมหัจฉริย์ศรีกุศล

13) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

จอมเกล้าเจ้าอนิกรเกศจุฬา

จอมเกล้าเจ้าหล้าสุธาไทย

พระนฤบดีศรีแผ่นดิน

องค์วงศ์รินทรแผ่นดินไทย (นร สนธิกับ อินทุ)

14) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67
ได้แก่ พระจักรรัตน์เจ้าจักรพาฬ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

ไท่เกล้าเจ้าเวียงไชย

พระทรงลักษณ์จักรินทรปิ่นสยาม (จกฺร สนธิกับ อินทุ)

พระพลเกล้าเจ้าเขตคัน

พระพลเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม

สมเด็จพระศรธเจ้าภูวดล

15) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระมิ่งขวัญสยามรัฐปฐพินทร (ปฐวี สนธิกับ อินทุ)

พระยอดชายขึ้นแก้วโกสินทร์ (โกสี สนธิกับ อินทุ)

16) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

จอมจักรสยามินทร์ ปิ่นประชาชน

จอมนฤปดิษฐ์ นวมินทรภูบาล

จอมคิลกพระปรมินทร์ ปิ่นประชาชน

พระภูริราชเจ้าจักรธาน

พระรามราชไท่ทรงธรรม

องค์ปฐมราชเจ้าจักรี

17) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.35 เช่น

ตัวอย่าง

นรินทร์ปิ่นราชย์เจ้าจอมธน (นร สนธิกับ อินทุร)

นวมินทร์ปิ่นนเรศเจ้าจอมนรา (นวม สนธิกับ อินทุร, นร สนธิกับ อิศ)

พระรามราชเจ้าจอมมไห

สมเด็จพระนาวะราชเจ้าเจิมสยาม

18) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 เช่น

ตัวอย่าง

พระทูลกระหม่อมแก้วนเรนทรสุร (นร สนธิกับ อินทุร)

พระบาทนฤนาถจอมปราณ

พระภูธรท่านเจ้าจักรา

สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

19) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

บรมนาถเจ้าจักรพรรดิราช

พระบาทนาวมินทร์ธราชไท้ (นาม – นาม สนธิกับ อินทุ)

พระบาทบรมราชาธิราชไท้

พระภูริธราชเจ้าราชัน

20) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

นรินทรปิ่นภพเจ้าจอมมกุฎ (นร สนธิกับ อินทุ)

องค์ภูวนาถเจ้าจอมสยาม

21) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

องค์จักรพรรดินีบรมราชินี

22) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.35 เช่น

ตัวอย่าง

บาทงศ์ทองของทรงชัย

ปืนปลกระหม่อมอ้อมฟ้าไทย

พ่อเห็นือหัวแห่งชาติไทย

ยอดชายขึ้นเกล้าชาวสยาม

23) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จักรีเฝ้าผ่านแก้วโกสินทร์ (โกสี สนธิกับ อินทุร)

24) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จักรธานท่น้าวพ่อไท

25) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ปืนวิสุทธเทพไทศพล

26) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.25 ได้แก่

ทรงช่วยจอมกษัตริย์ยอดพัฒนา

ปิ่นเกล้าเจ้าจอมกรุงธน

พงศรามธิเบศร์เจ้าศรีสยาม (อธิป สนธิกับ อิศุร)

มิ่งมกุฏอยุธยาเจ้าจุติศ (อยุธยา สนธิกับ อิศ)

สุรถกมลพระประมุขพลกไทย

27) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

ทูลกระหม่อมจอมบดินทร์ปิ่นกษัตริย์ (ปติ สนธิกับ อินทุร)

ทูลกระหม่อมจอมบดินทร์ปิ่นราชันย์

ทูลกระหม่อมจอมราชามหาราช

ปิยมหาราชเจ้าณฤๅณดี

28) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ร่มเกล้าเจ้าหล้าไทยธานี (ธานี สนธิกับ อินทุร)

29) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.20 ได้แก่

พุทธศาสนิกะราชเจ้าจอมไท

ภัทรมหาราชเจ้าจอมภพ

ภูธรธิเบศร์เจ้าจอมเสียม (อธิป สนธิกับ อิศร)

ภูมินวราชเจ้าจอมไผท

30) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.67
ได้แก่ บทราชไ้ทรงทศธรรม

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่ ทรงศักดิ์ไ้จักรีสยาม

31) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ภูธรบรมนารถเจ้าอยุธยา

32) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ภูเรศเจ้าจอมถวัลยราช (ชร สนธิกับ อิศ)

33) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

นาถนรินทร์ปิ่นพระเจ้าสยาม (นร สนธิกับ อินทุร)

34) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.15 ได้แก่

มหากษัตริย์จักรเกล้าชาวไทย

ยอดกษัตริย์จักรีวิรวงศ์

เอกอัครบวรแห่งเทพสมมุติ

35) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

เทศกษัตริย์รัฐประมุขมิ่งหล้า

เอกองค์ปิตุเรศเจ้าจักริน

36) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

มหากษัตริย์สยามรัฐบรมนาถ

37) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

มหาราชบรมนาถชาติไท

6. คำประสม 7 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 45 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 2.23 แบ่งได้ 28 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบาทปรมินทรมิ่งมกุฎสยาม

4) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำ
เนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรมหาราชาธิราชเจ้า

สมเด็จพระปรมินทรมหาราชาธิราชเจ้า

5) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

จอมราชัดิยพงศ์ผู้ทรงงาน

สมเด็จพระจอมขวัญสยามะขอดยว

สมเด็จพระจอมจักรพาผ่านสุธา

สมเด็จพระจอมจัดการผ่านสมบัติ

สมเด็จพระจอมทะหารมะหิทธิศักดิ์สยาม

สมเด็จพระจอมโมเลศเทศแผ่นดิน

6) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

กษัตริราชเจ้าที่แก่นวมรัช

7) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

องค์บรมไทจุลจอมมกุฎสยาม

8) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

เจษฎ์จอมสยามขัดติยัญญ์ชนนทร์ไท

พระจอมบุญจอมหล้าจอมราชัน

9) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระจักรินทรปิ่นพิภพจบจักรวาล (จกร สนธิกับ อินทุร)

องค์กษัตราธานีแก้วเก้าจักรี

10) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระจอมฉัตรไชยเจ้าไตรภพ

องค์พระทรงศักดิ์จอมจักรี (จกร สมาสกับ กุรี)

11) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.30 ได้แก่

พระจักรีที่เก้ากรุงสยาม

พระจักรีผ่านเผ้าผ่านฟ้า

พระทูลกระหม่อมแก้วเทศไพร่ฟ้า

พระผู้ปกเทศเกล้าชาวสยาม

พระผ่านกรุงไกรไทยภาษา

พระภูวนัยภูวนาครองไทย

12) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

บรมนาถจอมธรรมิกราชเอกอรรค์

13) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

จอมจักรจักรศรีสยามราช

พระปิ่นฟ้ามหาจักรีปรมรินทร์ (ปรม สนธิกับ อินทุร)

14) เนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ภูมิทรปิ่นนเรศวรเจ้าจักรวิงส์ (ภูมิ สนธิกับ อินทุร, นร สนธิกับ อิศุร)

15) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

มหิศวราชจักรีราชศรีชาติไทย (มหิ สนธิกับ อิศุร)

16) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

นรินทรปิ่นนเรศวรเจ้าจอมจอมไพทไทย (นร สนธิกับ อินทุร, ทร สนธิกับ อิศ)

17) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระศรีจักรรัตนเจ้าจอมกรุง

18) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

รัชกาลที่เก้าเจ้าแผ่นดิน

19) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ยุคลบาทเหนือเกล้านิกรราษฎรสยาม

20) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำเนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

เทพจักรีที่เจ้าชานินทร์ (จกฺร สมาสกับ กรี, ชานี สนธิกับ อินฺทุร)

21) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ทรงชัยทรงชาติเจ้าจักรฐาน

22) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จักรินวรมัรัช เฝ้าพงษ์ราม

23) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จักริมหาราชเจ้าจอมไผท (จกฺร สมาสกับ กรี)

24) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ทูลกระหม่อมจอมบดินทร์ปิ่นปวงชน (ปติ สนธิกับ อินฺทุร)

25) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ภูธรธิราชเจ้าทรงธรรม

สุโขทัยธรรมะราชเจ้าจอมปราณสยาม

26) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ปิ่นเอกองค์ทรงชัยพระไอศุรย์

27) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

บาทบงส์พระพงษะรามเมืองบาท

28) คำประกอบ+คำเนื้อหา+คำเนื้อหา+คำประกอบ+คำประกอบ+คำเนื้อหา+ คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

เอกองค์พระทรงธรรมนวมินทรภูมิ (นวม สนธิกับ อินทุร)

7. คำประสม 8 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 21 คำ คิดเป็น ร้อยละ 1.04 แบ่งได้ 18 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรปรมินทราธิราชเจ้า

สมเด็จพระบรมชนินทรราชาธิราชเจ้า (ชน สนธิกับ อินทุร)

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

บรมไทธิราชเจ้าจอมธราดล

3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมราชาธิราชภูบาลเจ้า

4) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ + คำประกอบ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระองค์เจ้าหล้าร่วมเลี้ยงเวียงสยาม

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินปิ่นกรุงไกร

5) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระบาทบรมปิ่นกษัตริย์แห่งรัฐไทย

6) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมนาถมหาราชาธิราชเจ้า

7) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ + คำประกอบ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระจอมพงศ์จักรีศรีประเทศ

พระเจ้าอยู่หัวกรุงไกรไทยภาษา

8) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา +
คำประกอบ + คำประกอบ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระจอมธรรมจอมทัพบอมดับทุกข์

พระเจ้าชีวบรรดิษราชรามเบญจม์

9) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

อัครพระผ่านเฝ้าเอกให้อัครศิลปิน

10) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระเจ้าปดพิศรมิกมหาราชาธิราช

11) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระจักรีธราชเจ้าทรงธรรม (จกร สมასกับ กริ)

12) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระปิ่นภพพรชัยตรจักรี (จกร สมასกับ กริ)

13) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระภูวนาถจักรีราชทีเก้า (จกร สมัสกับ กริ)

14) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระโพธิ์ปกเฝ้าปกเกล้ากรุงศรี

15) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จอมไทรร่มเกล้าพระเจ้าอยู่หัว

16) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

จักรีวงศ์องค์ที่เก้า (จกร สมาสกับ กริ)

17) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

มหาราชจักรีวงศ์องค์ที่เก้า (จกร สมาสกับ กริ)

8. คำประสม 9 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.55 แบ่งได้ 10 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรมหาราชเจ้าสยามมินทรราชินดี (สยาม สนธิกับ อินทุ)

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรพระปรมินทรมหาราชธิราชเจ้า (ปรม สนธิกับ อินทุ)

3) คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

บรมราชาธิราชแห่งสยามราชอาณาจักร

4) คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระปรมินทรมหาวชิราวุธ

5) คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระเจ้าปดพิฆานสินทรมหาวชิราวุธ (มนุส-มานุส สนธิกับ อินทุร, ปรม สนธิกับ อินทุร)

6) คำนื้อหา + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระยศกษัตริย์ทวาราวดีดิลกปิ่นปกพลีมา

7) คำนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระทรงธรรม์ธีรราชเจ้าของชาวไทย

8) คำนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

รัชกาลที่เก้าเจ้าแผ่นดินปิ่นกษัตริย์

รัชกาลที่เก้าเจ้าแผ่นดินปิ่นราชัน

9) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

พระทรงธรรมร่วมเกล้าพระเจ้าอยู่หัว

10) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

เอกองค์พระภักตมหาปิยะรัษฎกษัตริย์ไทย

9. คำประสม 10 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.10 แบ่งได้ 2 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารมหาราชาริราชเจ้า

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินปรมินทรมหาราชาริราชเจ้า

10. คำประสม 11 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ประกอบด้วย คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ตัวอย่าง

เอกองค์ที่เจ็ดเจ็ดพงศ์บรมจักรีศรีสยาม

ผลการวิจัยด้านส่วนประกอบของคำสร้างประเภทคำประสมสรุปได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี
เฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์
ในด้านส่วนประกอบของคำประสม

ที่	ส่วนประกอบของ คำประสมแบบหลัก และแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
1	คำประสม 2 คำ	2	28.57	20	25.00	4	26.67	376	18.67	402	19.00
	1.1 น+ป	1	14.28	6	7.50	-	-	133	6.60	140	6.62
	1.2 น+น	-	-	3	3.75	-	-	64	3.18	67	3.17
	1.3 ป+น	1	14.28	3	3.75	1	6.67	58	2.88	63	2.98
	1.4 ป+ป	-	-	8	10.00	3	20.00	121	6.01	132	6.24
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	50.00	4	100	2	50.00	4	100	4	100
2	คำประสม 3 คำ	4	57.14	33	41.25	5	33.33	642	31.88	684	32.33
	2.1 น+น+น	-	-	3	3.75	1	6.67	46	2.28	50	2.36
	2.2 น+น+ป	-	-	7	8.75	-	-	99	4.92	106	5.01
	2.3 น+ป+ป	-	-	7	8.75	2	13.33	240	11.92	249	11.77
	2.4 น+ป+น	3	42.86	4	5.00	-	-	59	2.93	66	3.12
	2.5 ป+ป+ป	-	-	7	8.75	1	6.67	91	4.52	99	4.68
	2.6 ป+ป+น	-	-	4	5.00	1	6.67	45	2.23	50	2.36
	2.7 ป+น+ป	-	-	1	1.25	-	-	28	1.39	29	1.37
	2.8 ป+น+น	1	14.28	-	-	-	-	34	1.69	35	1.65
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	25.00	7	87.50	4	50.00	8	100	8	100
3	คำประสม 4 คำ	1	14.28	22	27.50	2	13.33	502	24.93	527	24.91
	3.1 น+น+น+น	-	-	2	2.50	-	-	20	0.99	22	1.04
	3.2 น+น+น+ป	-	-	3	3.75	-	-	19	0.94	22	1.04
	3.3 น+น+ป+ป	-	-	4	5.00	-	-	111	5.51	115	5.43
	3.4 น+ป+ป+ป	-	-	5	6.25	-	-	89	4.42	94	4.44

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ที่	ส่วนประกอบของ คำประสมแบบหลัก และแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
3.5	น+ป+น+ป	-	-	1	1.25	-	-	16	0.79	17	0.80
3.6	น+ป+ป+น	1	14.28	2	2.50	-	-	22	1.09	25	1.18
3.7	ป+ป+ป+ป	-	-	3	3.75	2	13.33	66	3.28	71	3.36
3.8	ป+ป+ป+น	-	-	1	1.25	-	-	14	0.70	15	0.71
3.9	ป+ป+น+ป	-	-	1	1.25	-	-	27	1.34	28	1.32
3.10	ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	37	1.84	37	1.75
3.11	น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	18	0.89	18	0.85
3.12	ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	12	0.60	12	0.57
3.13	น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	19	0.94	19	0.90
3.14	ป+น+น+น	-	-	-	-	-	-	12	0.60	12	0.57
3.15	ป+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	8	0.04	8	0.38
3.16	ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	12	0.60	12	0.57
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	6.25	9	56.25	1	6.25	16	100	16	100
4	คำประสม 5 คำ	-	-	5	6.25	1	6.67	292	14.49	298	14.08
4.1	น+น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	9	0.46	9	0.43
4.2	น+น+น+น+ป	-	-	1	1.25	-	-	7	0.35	8	0.38
4.3	น+น+น+ป+ป	-	-	1	1.25	-	-	23	1.14	24	1.13
4.4	น+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	3	0.15	3	0.14
4.5	น+น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
4.6	น+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	1	6.67	29	1.44	30	1.42
4.7	น+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	6	0.30	6	0.28
4.8	น+น+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
4.9	น+ป+ป+ป+ป	-	-	2	2.50	-	-	66	3.28	68	3.21
4.10	น+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	18	0.89	18	0.85
4.11	น+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	12	0.60	12	0.57
4.12	น+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	12	0.60	12	0.57
4.13	น+ป+น+น+น	-	-	-	-	-	-	5	0.25	5	0.24
4.14	น+ป+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	3	0.15	3	0.14
4.15	น+ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ที่	ส่วนประกอบของ คำประสมแบบหลัก และแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
	4.16 น+ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	6	0.30	6	0.28
	4.17 ป+ป+ป+ป+ป	-	-	1	1.25	-	-	15	0.74	16	0.76
	4.18 ป+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	3	0.15	3	0.14
	4.19 ป+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
	4.20 ป+ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
	4.21 ป+ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	9	0.45	9	0.43
	4.22 ป+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	11	0.55	11	0.52
	4.23 ป+ป+น+น+น	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
	4.24 ป+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	11	0.55	11	0.52
	4.25 ป+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	16	0.79	16	0.76
	4.26 ป+น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
	4.27 ป+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	7	0.35	7	0.33
	4.28 ป+น+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	0	4	14.29	1	3.57	28	100	28	100
5	คำประสม 6 คำ	-	-	-	-	3	20.00	122	6.06	125	5.91
	5.1 น+น+น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
	5.2 น+น+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	7	0.35	7	0.33
	5.3 น+น+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	7	0.35	7	0.33
	5.4 น+น+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	6	0.30	6	0.28
	5.5 น+น+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
	5.6 น+น+น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
	5.7 น+น+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
	5.8 น+น+ป+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	5	0.25	5	0.24
	5.9 น+น+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	3	0.15	3	0.14
	5.10 น+น+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
	5.11 น+น+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
	5.12 น+ป+ป+ป+ป+ป	-	-	-	-	1	6.67	14	0.70	15	0.71
	5.13 น+ป+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
	5.14 น+ป+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	1	6.67	6	0.30	7	0.33

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ที่	ส่วนประกอบของ คำประสมแบบหลัก และแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
5.15	น+ป+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
5.16	น+ป+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	6	0.30	7	0.28
5.17	น+ป+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	7	0.35	7	0.33
5.18	น+ป+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
5.19	น+ป+น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
5.20	น+ป+ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
5.21	น+ป+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.22	ป+ป+ป+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	7	0.35	7	0.33
5.23	ป+ป+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.24	ป+ป+ป+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.25	ป+ป+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	1	6.67	1	0.05	1	0.05
5.26	ป+ป+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	5	0.25	5	0.24
5.27	ป+ป+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
5.28	ป+ป+น+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.29	ป+ป+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	4	0.20	4	0.19
5.30	ป+ป+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.31	ป+ป+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.32	ป+น+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.33	ป+น+ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.34	ป+น+ป+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	3	0.15	3	0.14
5.35	ป+น+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.09	2	0.09
5.36	ป+น+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
5.37	ป+น+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	3	8.11	37	100	37	100
6	คำประสม 7 คำ	-	-	-	-	-	-	45	2.23	45	2.13
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	28	100	28	100
7	คำประสม 8 คำ	-	-	-	-	-	-	21	1.04	21	0.99
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	17	100	17	100

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ที่	ส่วนประกอบของ คำประสมแบบหลัก และแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
8	คำประสม 9 คำ	-	-	-	-	-	-	11	0.55	11	0.52
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	10	100	10	100
9	คำประสม 10 คำ	-	-	-	-	-	-	2	0.10	2	0.09
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	2	100	2	100
10	คำประสม 11 คำ	-	-	-	-	-	-	1	0.05	1	0.05
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	1	100	1	100
รวมจำนวนแบบหลัก (แบบ)		3	30.00	4	41.00	6	60.00	10	100	10	100
รวมจำนวนแบบย่อย (แบบ)		5	3.31	24	15.89	11	7.28	151	100	151	100
รวมคำสร้างประเภทคำประสม		7	100	80	100	15	100	2,014	100	2,116	100

ส่วนประกอบของคำสมาส

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทุกสมัยพบคำสมาสแบบประยुक्त สมัยสุโขทัยเป็นคำสมาสแบบประยुक्त 2 คำ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 สมัยอยุธยาเป็นคำสร้างแบบคำสมาสแบบประยुक्त 2 คำ มากที่สุด พบ 26 คำ คิดเป็นร้อยละ 41.94 รองลงมา คือ คำสมาส 3 คำ พบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.19 เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำสมาสพบคำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด มี 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.58 สมัยธนบุรีประเภทคำสมาส 2 คำ มีมากที่สุด พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 78.57 เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำสมาส พบว่า คำสมาส 2 คำ มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.15 รองลงมา คือ คำสมาส 2 คำ มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 และสมัยรัตนโกสินทร์เป็นคำสร้างประเภทคำสมาสแบบประยुक्त จำนวน 1,060 คำ เป็นประเภทคำสมาส 2 คำ มากที่สุด พบ 358 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.77 รองลงมาเป็นคำสมาส 3 คำ พบ 355 คิดเป็นร้อยละ 33.49 ส่วนประเภทที่พบน้อยที่สุด เป็นคำสมาส 9 คำ พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.28 เมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำสมาส พบว่า คำสมาส 2 คำ ที่มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + เนื้อหา มากที่สุด พบ 113 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.66 รองลงมา คือ มีส่วนประกอบแบบคำประกอบแบบคำประกอบ + คำประกอบ พบ 97 คำ คิดเป็นร้อยละ 9.15

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบส่วนประกอบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ประเภทคำสมาส พบว่า มีจำนวนแบบหลักทั้งหมด 8 แบบ และจำนวนแบบย่อยทั้งหมด 101 แบบ พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีส่วนประกอบคำสร้างประเภทคำสมาสแบบหลัก 8 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 และแบบย่อย 99 แบบ คิดเป็นร้อยละ 98.01 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีแบบหลัก 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 75.00 และแบบย่อย 25 แบบ คิดเป็นร้อยละ 24.75

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำสมาส โดยพิจารณาตามคำร้อยละของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า คำสมาส 2 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.57 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 41.94 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ ป + ป + คือ คำประกอบ + คำประกอบ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 57.15 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 22.58 คำสมาส 3 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.49 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 24.19 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ รองลงมา คือ แบบ น + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 6.60 คำสมาส 4 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 20.00 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 17.74 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 6.45 รองลงมา คือ แบบ น + น + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 3.23 คำสมาส 5 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 12.90 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 7.74 เมื่อพิจารณาตามแบบของ ส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ น + ป + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 4.84 รองลงมา คือ แบบ น + น + ป + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา แบบ น + น + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ แบบ น + ป + ป + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา แบบ ป + ป + ป + ป + น คือ คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา และแบบ ป + น + ป + ป + น คือ คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา พบในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 1.61 ในแต่ละแบบ คำสมาส 6 คำ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.23 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 3.01 เมื่อพิจารณาตามแบบของส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบว่า แบบ ป + น + ป + น + น + น คือ คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา และแบบ ป + ป + ป + ป + ป + ป คือ คำประกอบทั้ง 6 คำ มีมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา แต่ไม่พบลักษณะดังกล่าวในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนคำสมาส 7 คำ คำสมาส 8 คำ และคำสมาส 9 คำ พบเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาจำนวนแบบของส่วนประกอบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภท คำสมาส พบว่า คำสมาส 2 คำ พบ 4 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระ เกียรติสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบสมัยละ 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี พบ 3 แบบ คิดเป็นร้อยละ 75.00 คำสมาส 3 คำ พบ 8 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 8 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 7 แบบ คิดเป็นร้อยละ 87.50 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏ คำสร้างประเภทคำสมาส 3 คำ คำสมาส 4 คำ พบ 16 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด 16 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 6 แบบ คิดเป็น

ร้อยละ 37.50 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏคำสร้างประเภทคำสมาส 4 คำ คำสมาส 5 คำ พบ 27 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 27 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 22.22 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยธนบุรี ไม่ปรากฏคำสร้างประเภทคำสมาส 5 คำ คำสมาส 6 คำ พบ 28 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 26 แบบ คิดเป็นร้อยละ 92.85 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 2 แบบ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาไม่ปรากฏคำสร้างประเภทคำสมาส 6 คำ ส่วนคำสมาส 7 คำ พบ 10 แบบ คำสมาส 8 คำ และพบ 5 แบบ คำสมาส 9 คำ พบ 3 แบบ คำสร้างดังกล่าวปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย 68 เรื่อง พบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำสมาสทั้งหมด 1,137 คำ มี 8 แบบ คือ คำสมาส 2 คำ, 3 คำ 4 คำ, 5 คำ, 6 คำ, 7 คำ, 8 คำ และ 9 คำ ผลการวิจัยพบว่า คำสมาส 2 คำ มีมากที่สุด พบ 396 คำ คิดเป็นร้อยละ 34.83 มีส่วนประกอบแบบ ป + น คือ คำประกอบ + คำเนื้อหา มากที่สุด พบ 120 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.55 รองลงมา คือ คำสมาส 3 คำ พบ 372 คำ คิดเป็นร้อยละ 32.72 มีส่วนประกอบแบบ น + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา มากที่สุด พบ 82 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.21 คำสมาส 4 คำ พบ 224 คำ คิดเป็นร้อยละ 19.70 มีส่วนประกอบแบบ น + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบ 30 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.64

1. คำสมาส 2 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 สมัยอยุธยาพบ 26 คำ คิดเป็นร้อยละ 41.94 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 4 แบบ สมัยธนบุรีพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 78.57 แบ่งได้ 3 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 358 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.77 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 4 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยาพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.07 ได้แก่ พระเดช พระไทย พระพท พระมณี พระยศ

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 78 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.36 เช่น

ตัวอย่าง

พระมหากษัตริย์เบญจมา (กษัตริย์ สมาสกับ เบญจมา)

กษัตริย์ (กษัตริย์ สมาสกับ ทร)

ขัตติยารัตน์ (ขัตติย สมาสกับ รัตน์)

ปติศูร (ปติ สมาสกับ สูร)

พระจักรา (วร สมาสกับ จกร)

พระบาท (วร สมาสกับ ปา)

พระพิร (วร สมาสกับ วีร)

พระยศ (วร สมาสกับ ยศ)

พระราม (วร สมาสกับ ราม)

ราชวงศ์ (ราช สมาสกับ วงศ์)

ราชธรรม (ราช สมาสกับ ธรรม)

วรจหา (วร สมาสกับ จหา)

วราเดช (วร สมาสกับ เดช)

องค์ภูมิ (องค์ สมาสกับ ภูมิ)

องค์อัฐมิ (องค์ สมาสกับ อัฐมิ)

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ วรบาท

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

2) คำประกอบ + คำเนื้อหา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 ได้แก่ บาทพระ บาทการราช บาทไท้

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 113 คำ คิดเป็นร้อยละ 10.66 เช่น

ตัวอย่าง

จตุ <u>ต</u> ธราช	(จตุ <u>ต</u> ธ สมาสกับ ราช)
นั <u>ก</u> ฐ <u>ม</u> ว <u>า</u> รัช	(น <u>ก</u> ฐ <u>ม</u> สมาสกับ ราช)
จั <u>ต</u> ร <u>ษ</u> ต <u>ติ</u> ยา	(จ <u>ต</u> ร สมาสกับ ข <u>ต</u> ติย)
ต <u>ติ</u> ย <u>ว</u> รัช	(ต <u>ติ</u> ย สมาสกับ ราช)
ทุ <u>ติ</u> ย <u>ษ</u> ต <u>ติ</u> ยา	(ทุ <u>ติ</u> ย สมาสกับ ข <u>ต</u> ติย)
เท <u>พ</u> ก <u>ษ</u> ต <u>ริ</u> ย์	(เท <u>พ</u> สมาสกับ ก <u>ษ</u> ต <u>ริ</u> ย)
เช <u>ิ</u> ระ <u>ก</u> ษ <u>ต</u> ร	(เช <u>ิ</u> ร สมาสกับ ก <u>ษ</u> ต <u>ริ</u> ย)
น <u>ว</u> ม <u>ว</u> ราช	(น <u>ว</u> ม สมาสกับ ราช)
น <u>า</u> ถ <u>ป</u> ดี	(น <u>า</u> ถ สมาสกับ ป <u>ด</u> ิ)
บ <u>า</u> ท <u>บ</u> พิ <u>ต</u> ร	(ป <u>า</u> ท สมาสกับ อ <u>ป</u> กับ อ <u>ิ</u> ต <u>ต</u> ร หรือ ป <u>ิ</u> ต <u>ร</u>)
บุ <u>ร</u> พ <u>ก</u> ษ <u>ต</u> ร	(บุ <u>ร</u> พ สมาสกับ ก <u>ษ</u> ต <u>ริ</u> ย)
ปิ <u>ย</u> ะ <u>ร</u> าช	(ปิ <u>ย</u> สมาสกับ ราช)
ภ <u>ท</u> ร <u>ว</u> ราช	(ภ <u>ท</u> ร สมาสกับ ราช)
ม <u>ง</u> กุ <u>ฎ</u> ราช	(ม <u>ง</u> กุ <u>ฎ</u> สมาสกับ ราช)
ม <u>ห</u> า <u>ร</u> าช	(ม <u>ห</u> า สมาสกับ ราช)
ร <u>ั</u> จ <u>ว</u> ราช	(ร <u>ั</u> จ <u>ว</u> สมาสกับ ราช)
ส <u>ัต</u> ต <u>ม</u> ว <u>า</u> ชา	(ส <u>ัต</u> ต <u>ม</u> สมาสกับ ว <u>า</u> ชา)
อ <u>ัญ</u> ฐ <u>ม</u> ว <u>า</u> ช	(อ <u>ัญ</u> ฐ <u>ม</u> สมาสกับ ว <u>า</u> ช)

สมัยสุโขทัยพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ ธรรมิก + ราช

สมัยอยุธยาพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.45 ได้แก่ ธิวราช นถบดิ มหาราช องคกระษตร

3) คำประกอบ + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 57.15 ได้แก่ ภูธร ภูวนาถ ภูวนารถ บทรช บทมาลัย บทศรี บาทบงส์ พุทธบุตร

สมัยอยุธยาพบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.58 ได้แก่ ภูธร ภูวนาถ จักรพรรดิ ชินสีห์ บทมาลัย พุทธบุตร พุทธวงษ์ ภูบาล ภูรรดา ภูดาธาร ภูนาธิ ภูนารถ ภูไนย มกุฎกาญจน์

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 97 คำ คิดเป็นร้อยละ 9.15 เช่น

ตัวอย่าง	
เกษตรธานี	(เกษตร สมาสกับ ธาณี)
จุลจักร	(จุล สมาสกับ จกร)
ฉัตรมนุษย์	(ฉัตร สมาสกับ มนุษย์)
ชนกนิกร	(ชนก สมาสกับ นิกร)
เทวธรรม	(เทว สมาสกับ ธรรม)
เชิษรมกุฎ	(ชีร สมาสกับ มกุฎ)
นฤปนาถ	(นฤป สมาสกับ นาถ)
บาทฐลี	(บาท สมาสกับ ฐลี)
บาทะบงส์	(บาท สมาสกับ บังสุ)
ปิตุชาติ	(ปิตุ สมาสกับ ชาติ)
พงศ์ราม	(วงศ์ สมาสกับ ราม)
ภูเนตร	(ภู สมาสกับ เนตร)
ยุดลบาท	(ยุดล สมาสกับ ปาท)
รามวงศ์	(ราม สมาสกับ วงศ์)
เสวตฉัตร	(เสวต สมาสกับ ฉัตร)
สุรนาถ	(สุร สมาสกับ นาถ)
เอกบิดา	(เอก สมาสกับ บิดา)

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

4) คำเนื่อหา + คำเนื่อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 70 คำ
คิดเป็นร้อยละ 6.60 เช่น

ตัวอย่าง

กระษัตริยราช	(กษัตริย์ สมาสกับ ราช)
ขัตติยราช	(ขัตติย สมาสกับ ราช)
บดีราช	(ปติ สมาสกับ ราช)
พระกษัตริย์	(วร สมาสกับ กษัตริย์)
พระบดี	(วร สมาสกับ ปติ)
พระราชัย	(วร สมาสกับ ราชย)
ราชองค์	(ราช สมาสกับ องค์)
วรขัตติยา	(วร สมาสกับ ขัตติย)
องค์ราชา	(องค์ สมาสกับ ราชา)
องค์อิสร	(องค์ สมาสกับ อิสร)

สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.84 ได้แก่ บดีราช บรมบพิตร บพิตรบรม

2. คำสมาส 3 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยาพบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.19 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 7 แบบ สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.28 แบ่งได้ 2 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 355 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.49 แบ่งได้ 8 แบบ ดังนี้

1) คำเนื่อหา + คำเนื่อหา + คำเนื่อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 40 คำ
คิดเป็นร้อยละ 3.77 เช่น

ตัวอย่าง

จักรพรรดิราช	(จกร สมาสกับ วรฺติ สมาสกับ ราช)
บพิตรพระประมุข	(อป สมาสกับ ปวิตร สมาสกับ วร สมาสกับ ปฺรมุข)
พระขัตติยศ	[(วร สมาสกับ (ขตฺติย สนธิกับ อิศ)]
พระธีราช	[(วร สมาสกับ (อิธิ สมาสกับ ราช)]
พระปรเมศ	[(วร สมาสกับ (ปรม สนธิกับ อิศ)]
พระอิธิราช	[(วร สมาสกับ (อิธิ สมาสกับ ราช)]
วรุตมาราชย์	[[วร สนธิกับ อุตฺตม) สมาสกับ ราชฺย]
องค์ปรมินทร์	[(องฺค สมาสกับ (ปรม สนธิกับ อินฺทุร)]
อิศเรศราชัน	[[อีศฺร สนธิกับ อิศ) สมาสกับ ราชฺน)]

2) คำเนื่อหา + คำเนื่อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23
ได้แก่ พระบวรญาณ พระวรญาณ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 29 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.74 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตราอัครศีลปิน	[(กษฺตร สมาสกับ (อฺคร สมาสกับ ศิฺลฺป)]
ขัตติยราชวงศา	[(ขตฺติย สมาสกับ ราช สมาสกับ วงฺศ)]
ขัตติยศชัช	[[ขตฺติย สนธิกับ อิศ) สมาสกับ ชย]
บดินทร์สุร	[[ปติ สนธิกับ อินฺทุร) สมาสกับ สุร]
พระขัตติยวงศ์	(วร สมาสกับ ขตฺติย สมาสกับ วงฺศ)
พระบรมนาถ	(วร สมาสกับ ปรม สมาสกับ นาถ)
พระประมุขชาติ	(วร สมาสกับ ปฺรมุข สมาสกับ ชาติ)
อิศวเรศโมลี	[[อีศฺวร สนธิกับ อิศ) สมาสกับ โมลี]

3) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พระศรีญาณ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 70 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.60 เช่น

ตัวอย่าง

<u>กษัตริย์จักรี</u>	[(กษัตริย์ สมาสกับ (จักร สมาสกับ กรี))]
<u>กษัตริย์นฤบาล</u>	[(กษัตริย์ สมาสกับ (นฤ สมาสกับ ปาล))]
<u>กษัตริย์โพธิสัตว์</u>	[(กษัตริย์ สมาสกับ (โพธิ สมาสกับ สดุดะ))]
<u>บพิตรพิษณุโลก</u>	[(อุป สมาสกับ ปวิตร (วิษณุ สมาสกับ ภูษ))]
<u>พระจักริน</u>	[(วร สมาสกับ (จักร สมาสกับ กรี))]
<u>พระทศยสิริ</u>	(วร สมาสกับ ทศย สมาสกับ สิริ)
<u>พระยศราม</u>	(วร สมาสกับ ยศ สมาสกับ ราม)
<u>พระสิทธิธรรม</u>	(วร สมาสกับ สิทธิ สมาสกับ ธรรม)
<u>ราชะบทะมัลย์</u>	[(ราช สมาสกับ (ปท สมาสกับ มัลย์))]
<u>องค์มหิบาล</u>	[(องค์ สมาสกับ (มหิ สมาสกับ ปาล))]

สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.84 ได้แก่ กระษัตริย์รพิพงศ์ พระภูธร
พระบาทมฤ

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สุโขทัย

4) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 78 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.36 เช่น

ตัวอย่าง

<u>กษัตริย์สัปดะรัชย์</u>	[(กษัตริย์ สมาสกับ (สปด สมาสกับ ราชชย))]
<u>กษัตริย์นวมินทร์</u>	[(กษัตริย์ สมาสกับ (นวม สนธิกับ อินทุร))]
<u>พระเจ้ากรินทร์</u>	[(วร สมาสกับ (จกร สนธิกับ อินทุร))]
<u>พระเจ้ากริศ</u>	[(วร สมาสกับ (จกร สนธิกับ อิศ))]
<u>พระปิยราช</u>	[(วร สมาสกับ (ปิย สมาสกับ ราช))]
<u>พระเอกองค์</u>	(วร สมาสกับ เอก สมาสกับ องค์)
<u>มหารัษฎกษัตริย์</u>	(มข สมาสกับ รฎฐ สมาสกับ กษัตริย์)
<u>ราชะนวมินทร์</u>	[(ราช สมาสกับ (นวม สนธิกับ อินทุร))]
<u>วรมหารัช</u>	[(วร สมาสกับ (ปาท สมาสกับ รัชช))]
<u>องค์ปิยราชา</u>	[(องค์ สมาสกับ (ปิย สมาสกับ ราชา))]
<u>องค์ภูเบนท์</u>	[(องค์ สมาสกับ (ภูป สมาสกับ อินทุร))]
<u>องค์มหิศร</u>	[(องค์ สมาสกับ (มหี สนธิกับ อิศวร))]
<u>อิสรวิสุทธิ์กษัตรา</u>	(อิสรวร สมาสกับ วิสุทฐ สมาสกับ กษัตริ)

สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.84 ได้แก่ กษัตริย์สุรราช พระภูมิสร (พระ + ภูมิ + อิศร) สวามินทร์ (สวามี + นร + อินทุร)

5) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.64 เช่น

ตัวอย่าง

<u>จักริพงศ์</u>	(จกร สมาสกับ กริ สมาสกับ วงศ)
<u>ฉัตรจักริ</u>	[(ฉตร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กริ))]
<u>ฐลิบาทงกษ</u>	[(ฐลิ สมาสกับ (ปาท สมาสกับ ปงกช))]
<u>นวมจักริน</u>	[(นวม สมาสกับ (จกร สมาสกับ กริ))]
<u>ประทีปธรประเทศ</u>	(ปรทีป สมาสกับ ทร สมาสกับ ประเทศ)

ศรีศักระประเทศ (ศรี สมასกับ ศิริสุ สมასกับ ปุรเทศ)
 อัจฉริย์จักรี [(อัจฉุริย สมასกับ (จกฺร สมัสกับ กรี))]

สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61 ได้แก่ ศรีสรรเพชญ์

6) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 56 คำ
 คิดเป็นร้อยละ 5.28 เช่น

ตัวอย่าง	
คีตมหาราชา	[(คีต สมัสกับ (มหา สมัสกับ ราชา))]
จักรีราช	[(จกฺร สมัสกับ กรี) สมัสกับ ราชา]
จักรีกษัตริย์	[(จกฺร สมัสกับ กรี) สมัสกับ กษตฺริย]
ฉัตรนามินทร์	[(ฉตฺร สมัสกับ (นาม สนธิกับ อินฺทฺร))]
เชิรมหาราช	[(ชีร สมัสกับ (มหา สมัสกับ ราชา))]
เนาวะนาถราชะ	[(นว สมัสกับ (นาถ สมัสกับ ราชา))]
บาทรามราชัน	[(ปาท สมัสกับ (ราม สมัสกับ ราชน)]
มหาชีรราช	[(มหา สมัสกับ (ชีร สมัสกับ ราชา))]
สุวิสิฐกษัตริย์	(สุ สมัสกับ วิสิฐฺฐ สมัสกับ กษตฺริย)
อดุลยเดชบดี	[(อดุลย สมัสกับ เดช) สมัสกับ ปติ]
อภิชาติกษัตรา	[(อภิ สมัสกับ ชาติ) สมัสกับ กษตฺร]

สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23 ได้แก่ สุรภาพกระษัตริย์ มหานราศวามี

7) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23
 ได้แก่ ภูเบศวรมณฑล (ภูป+อิศวร+มณฑล) นฤบาเบศสุร (นฤป+อิศ+สุร)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 22 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.08 เช่น

ตัวอย่าง

จุด <u>ดะ</u> รัช <u>นั</u> ตร์	[(จุดดุด ภาษากับ รัชช) ภาษากับ ษัต]
นัก <u>ฐ</u> ม <u>ร</u> ัช <u>ก</u> าล	[(นักฐม ภาษากับ (รัชช ภาษากับ กาล))]
นาม <u>อิ</u> ศ <u>ร</u> ศรี	(นาม ภาษากับ อิศร ภาษากับ ศรี)
นา <u>ธ</u> รา <u>ชา</u> ศิ <u>ล</u> ปี <u>น</u>	[(นาธ ภาษากับ (ราชา ภาษากับ ศิลป))]
ป <u>ฐ</u> ม <u>พ</u> ระ <u>จ</u> กร <u>า</u>	[(ปฐม ภาษากับ (วร ภาษากับ จกร))]
ยุ <u>ค</u> ล <u>พ</u> ระ <u>บ</u> า <u>ท</u>	[(ยุคล ภาษากับ (วร ภาษากับ ปาท))]
อ <u>ภ</u> ฐ <u>ม</u> ร <u>ัช</u> ก <u>า</u> ล	[(อภฐม ภาษากับ (รัชช ภาษากับ กาล))]
เอ <u>ก</u> ก <u>ษ</u> ัต <u>ริ</u> ย์ <u>อ</u> จ <u>ญ</u> ริ <u>ย</u>	(เอก ภาษากับ กษัตริย ภาษากับ อจญริย)

8) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ นฤบดีนท์

สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23 ได้แก่ นฤบดีนท์ (นฤ+ปติ+อินทร)
ภูมิสวรราช (ภูมิ+อิสวร+ราช)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 32 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.02 เช่น

ตัวอย่าง

เท <u>พ</u> บดี <u>น</u> ท์	[(เทว ภาษากับ (ปติ สันธิกับ อินทฺร))]
ธี <u>ระ</u> บดี <u>น</u> ท์	[(ธีร ภาษากับ (ปติ สันธิกับ อินทฺร))]
นาม <u>ิ</u> น <u>ท</u> ร์ <u>ก</u> ษ <u>ัต</u> ริ <u>ย</u>	[(นาม สันธิกับ อินทฺร) ภาษากับ กษัตริย]
นะ <u>ว</u> ั <u>ค</u> ระ <u>ร</u> า <u>ช</u>	[(นว สันธิกับ อคร) ภาษากับ ราช]
เน <u>า</u> ม <u>ั</u> ร <u>ัช</u> ร <u>า</u> ช <u>น</u>	[(นาม ภาษากับ (รัชช ภาษากับ ราชน))]
ภู <u>บ</u> ดี <u>น</u> ท์	[(ภู ภาษากับ (ปติ สันธิกับ อินทฺร))]
ม <u>ห</u> า <u>ร</u> า <u>ช</u> บ <u>พิ</u> ต <u>ร</u>	(มหา ภาษากับ ราช ภาษากับ ปวิตร)

มหาวรรณษัตริย์ [(มหา สมาสกับ (วร สมาสกับ กษัตริย์))]

เอกองค์ราชัน [(เอก สมาสกับ (องค สมาสกับ ราชัน))]

ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

2. คำสมาส 4 คำ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยาพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 17.74 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 6 แบบ สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 212 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.00 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 16 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 10 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.94 เช่น

ตัวอย่าง

ปรมินทรมหิดล [(ปรม สนธิกับ อินทร) สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินทร))]

พระองค์อิสเรศ [(วร สมาสกับ องค) สมาสกับ (อิส สนธิกับ อิส))]

องค์พระอิสรราช [(องค สมาสกับ (วร สมาสกับ อิธิ สมาสกับ ราช))]

อิสรราช [(อิสร สนธิกับ อิส) สมาสกับ (อิธิ สมาสกับ ราช))]

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61 ได้แก่ พระองค์อิศวรภาพ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระราชนทรพงศ์ [(วร สมาสกับ (ราช สนธิกับ อินทร) สมาสกับ วรค)]

3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23 ได้แก่ องค์อัครจักรพาฬ องค์บรมพิณภูษ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 20 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.89 เช่น

ตัวอย่าง

<u>ขัตติยราชภูมิบาล</u>	[(ขัตติย สมასกับ ราช) สมასกับ (ภูมิ สมასกับ ปาล)]
<u>ขัตติยเสฏฐดาธาร</u>	[(ขัตติย สนธิกับ อิศ) สมასกับ (เสฏฐ สมასกับ ธาร)]
<u>พระบรมอภิไธย</u>	[(วร สมასกับ ปรม) สมასกับ (อภิ สมัสกับ ไธย)]
<u>พระราชชินโรส</u>	[(วร สมัสกับ ราช) สมัสกับ (ชิน สนธิกับ โรส)]
<u>พระราชจักรพงษ์</u>	[(วร สมัสกับ ราช) สมัสกับ (จักร สมัสกับ พงษ์)]
<u>ราชพระบาทงส์</u>	[(ราช สมัสกับ (วร สมัสกับ ปาท สมัสกับ ังส์)]
<u>ราชนทร์ภูริชาติ</u>	[(ราช สนธิกับ อินทร) สมัสกับ (ภูริ สมัสกับ ชาติ)]
<u>วราชกวิวงศ์</u>	[(วร สมัสกับ ราช) สมัสกับ (กวิ สมัสกับ วงศ์)]
<u>องค์พระพงษะราม</u>	[(องค์ สมัสกับ วรร) สมัสกับ (วงศ์ สมัสกับ ราม)]
<u>องค์พระภูธร</u>	[(องค์ สมัสกับ วรร) สมัสกับ (ภู สมัสกับ ธร)]

4) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.64 เช่น

ตัวอย่าง

<u>พระบาทปิยภักตร์</u>	[(วร สมัสกับ ปาท) สมัสกับ (ปิย สมัสกับ ภักตร์)]
<u>พระปิยมหาราช</u>	[(วร สมัสกับ ปิย) สมัสกับ (มหา สมัสกับ ราช)]
<u>พระภัทรมหาราช</u>	[(วร สมัสกับ ภัทร) สมัสกับ (มหา สมัสกับ ราช)]
<u>วธรรมิกราช</u>	[(วร สมัสกับ (ธรรม สนธิกับ อิก ปัจจัย) สมัสกับ ราช)]
<u>องค์ธรรมิกราช</u>	[(องค์ สมัสกับ (ธรรม สนธิกับ อิก ปัจจัย) สมัสกับ ราช)]
<u>อิศราชาดิประชาบดี</u>	[(อิศร สมัสกับ ชาติ) สมัสกับ (ปฐา สมัสกับ ปติ)]

5) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.45 ได้แก่ บรมสมณภูวณามโกลี พระเดชภูวไนย พระบาทภูวไนย องค์จักราสุภาพ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 26 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.45 เช่น

ตัวอย่าง

<u>กษัตริย์มหาสมมตวงศ์</u>	(กษัตริย์ สมาสกับ มหา สมาสกับ สัมมต สมาสกับ วงศ์)
<u>ขัตติยศักดิ์จักรี</u>	[ขัตติย สมาสกับ (ศกฺติ สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี)]
<u>ขัตติยะยศจักรี</u>	[(ขัตติย สมาสกับ (ยศ สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี)]
<u>พระจักรศรีประเทศ</u>	[(วร สมาสกับ จกฺร) สมาสกับ (ศรี สมาสกับ ปฺรเทศ)]
<u>พระเดชเทศโลก</u>	[(วร สมาสกับ เดช) สมาสกับ (เทศ สมาสกับ โลก)]
<u>พระปฐมจักรี</u>	[(วร สมาสกับ ปฐม) สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี)]
<u>ราชจักรีวงศ์</u>	[(ราช สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี) สมาสกับ วงศ์)]
<u>วรเสวตฉัตรชัย</u>	[(วร สมาสกับ เสวต) สมาสกับ (ฉตฺร สมาสกับ ชย)]
<u>องค์สยามภูวนารถ</u>	[(องค์ สมาสกับ (สยาม สมาสกับ ภูว) สมาสกับ นาถ)]

6) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.32 เช่น

ตัวอย่าง

<u>กษัตริย์ศุภธิราช</u>	[กษัตริย์ สมาสกับ (ศุภ สมาสกับ ธิ สมาสกับ ราช)]
<u>พระเดชอดิศร</u>	[(วร สมาสกับ เดช) สมาสกับ (อดิ สนธิกับ ธิศฺร)]
<u>พระมหाराชนดิ</u>	[(วร สมาสกับ มหา) สมาสกับ (ราช สมาสกับ ปติ)]
<u>วรนเรนทรราช</u>	[(วร สมาสกับ (นร สนธิกับ อินฺทฺร) สมาสกับ ราช)]
<u>วรบพทดิทร</u>	[(วร สมาสกับ ปาท) สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินฺทฺร)]
<u>องค์เอกอัครกษัตริย์</u>	[(องค์ สมาสกับ เอก สมาสกับ อกฺร) สมาสกับ กษัตริย์)]

7) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 14 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.32

ตัวอย่าง

ขัตติยพระนามินทร์ [(ขัตติย สมასกับ (วร สมასกับ (นวม สนธิกับ อินทุร)]

ขัตติยเสนรบดี [(ขัตติย สนธิกับ อิศ) สมัสกับ (นร สมัสกับ ปติ)]

องค์ราชจักรินทร์ [(องค สมัสกับ ราช) สมัสกับ (จกร สมัสกับ อินทุร)]

องค์อิศรานฤเบศ [(องค สมัสกับ อิศ) สมัสกับ (นฤป สนธิกับ อิศ)]

8) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 8 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.75 เช่น

ตัวอย่าง

พระบาทบรมพงศ [(วร สมัสกับ ปาท) สมัสกับ (ปรม สมัสกับ วงศ)]

พระเบญจมาธิปนาถ [(วร สมัสกับ (ปญจม สนธิกับ อธิป) สมัสกับ นาถ)]

พระศรีวรนารถ [(วร สมัสกับ ศรี) สมัสกับ (วร สมัสกับ นาถ)]

องค์นเรนทรสุร [(องค สมัสกับ (นร สนธิกับ อินทุร) สมัสกับ สุร)]

องค์นวมราชปราชญ์ [(องค สมัสกับ (นวม สมัสกับ ราช) สมัสกับ ปราชญ์)]

9) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61
ได้แก่ สรรเพชญภูวนารถ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.13 เช่น

ตัวอย่าง

จักรีศรีวงศ์	[(จักร สมასกับ กรี) สมასกับ ศรี สมასกับ วงศ]
ชินะบุตรจักรกริช	[ชิน สมასกับ บุตร สมასกับ (จักร สมัสกับ กรี)]
มณีนารถบาทงส์	[มณี สมัสกับ นารถ สมัสกับ (ปาท สมัสกับ ปัส)]
มหามกุฏจักรี	[มหา สมัสกับ มกุฏ สมัสกับ (จักร สมัสกับ กรี)]
ศรีธรรมามกุฏ	[(ศรี สมัสกับ ธีร) สมัสกับ (มหา สมัสกับ มกุฏ)]

10) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23 ได้แก่ จุฑาธารธรรณิศร์ จุฑาธารธรรณิศร์ (จุฑา+ธาร+ธรรณ+อิศร)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 23 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.17 เช่น

ตัวอย่าง

จักรีวงศ์วร	[(จักร สมัสกับ กรี) สมัสกับ วงศ สมัสกับ วร]
จักรีนวมินทร	[(จักร สมัสกับ กรี) สมัสกับ (นวม สนธิกับ อินทร)]
พัศธรรมธเรศ	[(ทศ สมัสกับ ธรรม) สมัสกับ (ธร สนธิกับ อิศ)]
บาทงศ์บุษกรัษ	[(ปาท สมัสกับ ปัส) สมัสกับ (บุษกร สมัสกับ รัช)]
ภูบาลนวมราช	[(ภู สมัสกับ ปาล) สมัสกับ (นวม สมัสกับ ราช)]
มหามหัทธนิยราช	[มหา สมัสกับ (มหา สนธิกับ อาศุจรุย+อจุณริย) สมัสกับ ราช)]
มหิทธิราช	[(มหี สมัสกับ ธร) สมัสกับ (ธีร สมัสกับ ราช)]
ศรีธรรมนิกร	[(ศรี สมัสกับ (ธรรม สนธิกับ อีก ปัจจัย) สมัสกับ ราช)]
สุริยวงศ์พงศ์กษัตริย์	[(สุริย สมัสกับ วงศ) สมัสกับ (วงศ สมัสกับ กษัตริย)]
เอกธรรมนิกร	[เอก สมัสกับ (ธรรม สนธิกับ อีก ปัจจัย) สมัสกับ ราช]

11) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61
ได้แก่ ภูบาลดิราช

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.04 เช่น

ตัวอย่าง

นฤบาล <u>ดิ</u> นทร์	[(นฤ สมาสกับ ปาล) สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินฺทฺร)]
บทบงสุว <u>ดิ</u> ราช	[(ปท สมาสกับ ปัส) สมาสกับ (วร สนธิกับ ราช)]
บาทบงสุ <u>ดิ</u> กระชั้น	[(ปท สมาสกับ ปัส) สมาสกับ (องค สมาสกับ ราชน)]
ปิยะมหา <u>ดิ</u> สวามินทร์	[(ปิย สมาสกับ (มหา สมาสกับ (สุวามี สนธิกับ อินฺทฺร)))]
มหานฤ <u>ดิ</u> นทร	[มหา สมาสกับ (นฤ สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินฺทฺร))]
ศรีสุเรน <u>ดิ</u> พระราชา	[ศรี สมาสกับ (สุร สนธิกับ อินฺทฺร) สมาสกับ ราช]

12) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.57 เช่น

จักรี <u>ดิ</u> ราชวงศ์	[(จกร สมาสกับ กริ) สมาสกับ (ราช สมาสกับ วงศ)]
นาถนเรน <u>ดิ</u> ทรสุร	[(นาถ สมาสกับ (นร สนธิกับ อินฺทฺร) สมาสกับ สุร)]
บาทะยุดล <u>ดิ</u> ขัตติยะนาถ	[(บาท สมาสกับ ยุคฺล)สมาสกับ(ขตุติย สมาสกับ นาถ)]
มหัจฉริ <u>ดิ</u> ยขัตติยฉัตร	[(มหา สนธิกับ อจฺฉริย) สมาสกับ (ขตุติย สมาสกับ ฉตฺร)]
สุม <u>ดิ</u> หขัตติยอัฐม	[(สุ สมาสกับ มหา สมาสกับ (ขตุติย สมาสกับ อฏฺฐม)]

13) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 16 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.51 เช่น

ตัวอย่าง

นรินทร์ปิตุราช	[(นร สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ (ปิตุ สมาสกับ ราช)]
นวมินทร์มหาราช	[(นวม สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ (มหา สมาสกับ ราช)]
บาทองค์กุเบศร์	[(บาท สมาสกับ องค์) สมาสกับ (กุป สมาสกับ อิศุร)]
ภูมินทร์มหาราช	[(ภูมิ สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ (มหา สมาสกับ ราช)]
เอกองค์มหาราช	[(เอก สมาสกับ องค์) สมาสกับ (มหา สมาสกับ ราช)]

14) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.23 เช่น

ตัวอย่าง

นัฏฐมราชภูวคณ	[(นัฏฐม สมาสกับ ราช) สมาสกับ (ภู สมาสกับ คณ)]
ชเรศทศธรรม	[(ชร สนธิกับ อิศ) สมาสกับ (ทศ สมาสกับ ธรรม)]
นวมกษัตริย์ภูวนาถ	[(นวม สมาสกับ กษัตริย์) สมาสกับ (ภู สมาสกับ นาถ)]
บาทพิตรโพธิสัตว์	[(บาท สมาสกับ ปิตุร) สมาสกับ (โพธิ สมาสกับ สัตถว)]
ปฐมะรัชย์จักรี	[(ปฐม สมาสกับ ราชย์) สมาสกับ (จักร สมาสกับ กรี)]
มหาราชคีตกี	[(มหา สมาสกับ ราช) สมาสกับ (คีต สมาสกับ กี)]
อัญมรัชนฤบาล	[(อัญม สมาสกับ รัช) สมาสกับ (นฤ สมาสกับ บาล)]

15) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ บทบวรราช

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.75 เช่น

ตัวอย่าง

นเรศร์อิสวรรราช	[(นร สนธิกับ อิศุร) สมาสกับ (อิสสุร สมาสกับ ราช)]
นวมินทร์ดินทร์	[(นวม สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินทุร)]

บาทพบพิตรอดิศร	[(บาท สมาสกับ ปวิตร) สมาสกับ (อติ สนธิกับ อิศร)]
เอกองค์จักรพรรดิ	[(เอก สมาสกับ องค์ สมาสกับ (จักร สมาสกับ วรดิ)]
เอกอัคบบรมราช	[(เอก สมาสกับ อคฺค สมาสกับ (ปรม สมาสกับ ราช)]

16) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

นามินทร์ประมุขพล	[(นาม สนธิกับ อินฺทุร) สมาสกับ (ปรมุข สมาสกับ พล)]
เอกองค์ขัตติยชาติ	[(เอก สมาสกับ องค์) สมาสกับ (ขตุติย สมาสกับ ชาติ)]

3. คำสมาส 5 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ
12.90 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 5 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 82 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.74
แบ่งได้ 27 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.47 ได้แก่

บรมราชพระบาทดิศัย	[(ปรม สมาสกับ ราช) สมาสกับ (วร สมาสกับ ปาท) สมาสกับ อติศย]
ปรมินทร์พระภูเบนท์	[(ปรม สนธิกับ อินฺทุร) สมาสกับ วร สมาสกับ (ภูป สนธิกับ อินฺทุร)]
องค์อิศรอิสราเมศ	[(องค์ สมาสกับ อิศฺร) สมาสกับ (อิศ สมาสกับ (ราม สนธิกับ อิศ)]

อติราชพระรามบรม [(อติ สมาสกับ ราช) สมาสกับ (วร สมาสกับ ราม)
สมาสกับ ปรม)]

อติราชพระจักรินทร [(อติ สมาสกับ ราช) สมาสกับ (วร สมาสกับ
(จกร สนธิกับ อินฺทฺร)]

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

พระบรมราชสมภาร [วร สมาสกับ ปรม สมาสกับ ราช สมาสกับ
(สํ สนธิกับ ภร)]

องค์พิตรราชสมภาร [องฺค สมาสกับ ปวิตร สมาสกับ ราช
สมาสกับ (สํ สนธิกับ ภร)]

3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61
ได้แก่ องค์พระนารายณ์รินทร

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

บรมราชะสมภารกษัตริย์ [ปรม สมาสกับ ราช สมาสกับ (สํ สนธิกับ ภร)
สมาสกับ กษตฺริย]

ปรมินทร์นวมจักรินทร [(ปรม สนธิกับ อินฺทฺร) สมาสกับ นวม สมาสกับ
(จกร สนธิกับ อินฺทฺร)]

4) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61
ได้แก่ องค์ศิบาลภูวโลกย

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.38 ได้แก่

<u>ขัตติยะราชวงศ์จักรี</u>	[ขัตติย สมასกับ ราช สมასกับ วงศ สมასกับ (จกร สมასกับ กรี)]
<u>บรมราชจักรีวงศ์</u>	[ปรม สมასกับ ราช สมასกับ (จกร สมัสกับ กรี) สมาสกับ วงศ]
<u>บรมะราชจักรีวงศ์</u>	[ปรม สมัสกับ ราช สมัสกับ (จกร สมัสกับ กรี) สมาสกับ วงศ]
<u>พระบรมโพธิสมภาร</u>	[วร สมัสกับ ปรม สมัสกับ โพธิ สมัสกับ (ถั สนธิกับ กร)]

5) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

<u>ราชวรบาทพระจักรา</u>	[ราช สมัสกับ (วร สมัสกับ ปาท) สมัสกับ (วร สมัสกับ จกร)]
<u>องค์วรพงศ์พระจักรา</u>	[องค สมัสกับ วร สมัสกับ วงศ สมัสกับ (วร สมัสกับ จกร)]

6) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

<u>พระวรภูมินทร์ราช</u>	[(วร สมัสกับ วร) สมัสกับ (ภูมิ สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ ราช)]

7) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.38 ได้แก่

<u>พระบาทบรมปิยกษัตริ์</u>	[(วร สมาสกับ ปาท) สมาสกับ ปรม สมาสกับ ปิย สมาสกับ กษตุร]
<u>พระบาทบรมปิยราช</u>	[(วร สมาสกับ ปาท) สมาสกับ ปรม สมาสกับ ปิย สมาสกับ ราช]
<u>พระปฐมบรมนริศร</u>	[(วร สมาสกับ ปฐม) สมาสกับ ปรม สมาสกับ (นร สนธิกับ อิศุร)]
<u>พระภูมินทร์นวมินทร์</u>	[วร สมาสกับ (ภูมิ สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ (นวม สนธิกับ อินทุร)]

8) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.66

ตัวอย่าง

<u>พระจักรีปรเมศ</u>	[วร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ ปรม สนธิกับ อิศ]
<u>พระบาทงส์บดินทร์</u>	[วร สมาสกับ (ปาท สมาสกับ ปสุ) สมาสกับ ปติ สนธิกับ อินทุร)]
<u>พระภูธรวงศ์</u>	[วร สมาสกับ (ภู สมาสกับ ธร) สมาสกับ (วร สนธิกับ องค์)]
<u>พระมหิธรบรมราช</u>	[วร สมาสกับ (มหี สมาสกับ ธร) สมาสกับ ปรม สมาสกับ ราช]
<u>อัครภูธรธิราช</u>	[อคร สมาสกับ (ภู สมาสกับ ธร) สมาสกับ (อธิ สมาสกับ ราช)]

9) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.84 ได้แก่ องค์เอกทศรุทร พระศรีสรรเพชญ์โพธิ์ องค์สรรเพชญ์พุทธานกู

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.66 ได้แก่

<u>พระจักรีจักรฐาน</u>	[วร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ (จกร สมาสกับ ฐาน)]
<u>พระจักรีฐาน</u>	[วร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ (ฐาน สมาสกับ ฐาน)]
<u>พระบาทนฤนาถนาถา</u>	[วร สมาสกับ ปาถ) สมาสกับ (นฤ สมาสกับ นาถ) สมาสกับ นาถ]
<u>องค์มหาอัฐมิมิตริรัฐ</u>	[องค สมาสกับ (มหา สมาสกับ อัฐม สมาสกับ ศรี สมาสกับ รัฐ)]

10) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61 ได้แก่ พระบาทธรธรรมิกราช

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29 ได้แก่

<u>พระบาทราชัยไอศุรย์</u>	[(วร สมาสกับ ปาถ) สมาสกับ (ราช สมาสกับ ชย) สมาสกับ ไอศุรย์]
<u>พระยกุลบาทนริศรา</u>	[วร สมาสกับ ยกุล สมาสกับ ปาถ) สมาสกับ (นร สนธิกับ อิศุร)]
<u>องค์ปัญจัมภูบาลบดี</u>	[องค สมาสกับ ปญจม สมาสกับ (ภู สมาสกับ ปาล) สมาสกับ บดี]

11) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

มุขชาติชนินทรนาม [มุข สมาสกับ ชาติ สมาสกับ (ชน สนธิกับ
อินุทร) สมาสกับ นาม]

12) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.29 ได้แก่

พระยศศิครพงศ์ [(วร สมาสกับ ยศ) สมาสกับ (อติ สนธิกับ อิศุร)
สมาสกับ วงศ์]

ราชนรินทรวัราเดช [ราช สมาสกับ (นร สนธิกับ อินุทร) สมาสกับ
(วร สมาสกับ เดช)]

องค์ปิยราชพระบาทะ [องฺค สมาสกับ (ปิย สมาสกับ ราช) สมาสกับ
(วร สมาสกับ ปาท)]

13) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์นวมินทรบดินทร [องฺค สมาสกับ (นวม สนธิกับ อินุทร) สมาสกับ
(ปติ สนธิกับ อินุทร)]

14) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

<u>ขัตติยพริ้งจักรี</u>	[ขัตติย สมასกับ (นว สมასกับ รชช) สมასกับ นตร สมასกับ (จกร สมასกับ กรี)]
<u>วรบาทพระจักรี</u>	[(วร สมასกับ ปาท) สมასกับ (วร สมასกับ (จกร สมასกับ กรี)]

15) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

<u>ภูธรศรีสรรเพชญ์</u>	[(ภู สมัสกับ ธร) สมัสกับ (ศรี สมัสกับ สรุว สนธิกับ วิชฌ)]
<u>เสวตฉัตรจักรีวงศ์</u>	[เสวต สมัสกับ นตร สมัสกับ (จกร สมัสกับ กรี) สมัสกับ วงศ]

16) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61
ได้แก่ ภูธรธรรมิกราช

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่

<u>จักรีวงศ์นามินทร์</u>	[(จกร สมัสกับ กรี) สมัสกับ วงศ สมัสกับ (นวม สนธิกับ อินทุร)]
<u>ตรีตินาถภูวบดี</u>	[ตรี สมัสกับ ตติย สมัสกับ นาถ สมัสกับ (ภู สมัสกับ ปติ)]

มหัจฉริยศรีธำนิพนธ์	[(มหา สนธิกับ อจฺฉริย) สมาสกับ ศรี สมาสกับ ธานิ สนธิกับ อินฺทุร)]
รัตนโกสินทร์มหินทรา	[(รัตน สมาสกับ (โกสี สนธิกับ อินฺทุร) สมาสกับ มหี สนธิกับ อินฺทุร)]

17) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 4 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.38 ได้แก่

จักรินฤบดีนิทร์	[(จกร สมาสกับ กริ) สมาสกับ นฤ สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินฺทุร)]
ตรีดิยาธิปไตยรัชบรม	[ตรี สมาสกับ (ตติย สนธิกับ อธิปฺตย) สมาสกับ รชฺช สมาสกับ ปรม]
นฤนาถจุฑาธิปบวร	[นฤ สมาสกับ นาถ) สมาสกับ (จุฑา สนธิกับ อธิป) สมาสกับ บวร]
ภูธรธรรมาธิราช	[(ภู สมาสกับ ธร) สมาสกับ (ธรม สนธิกับ อธิ สมาสกับ ราช)]

18. คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

เอกมหัจฉริยราชศักดิ์	[เอก สมาสกับ (มหา สนธิกับ อจฺฉริย) สมาสกับ ราช สมาสกับ ศกฺติ)]

19) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ร่วมนั้ตรรั้หจักริ

[(ร่วมนั้กับ จตุร) สมาสกับ รหฺส สมาสกับ
(จกร สมาสกับ กริ)]

20) ค่ำประกอบ + ค่ำประกอบ + ค่ำเนื้อหา + ค่ำเนื้อหา + ค่ำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะค้ำฟ้งความ “พระมหากษัตรีย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 ค่ำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก

อัฐมรามาธิบดินทร

[อัฐม สมาสกับ (ราม สนธิกับ อธิ) สมาสกับ
(ปติ สนธิกับ อินฺทฺร)]

21) ค่ำประกอบ + ค่ำเนื้อหา + ค่ำประกอบ + ค่ำประกอบ + ค่ำประกอบ

ปรากฏเฉพาะค้ำฟ้งความ “พระมหากษัตรีย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 ค่ำ
คิดเป็นร้อยละ 0.47 ได้แก

นเรนทร์สุรนิก

[(นร สนธิกับ อินฺทฺร) สมาสกับ สุร สมาสกับ นิก]

นวมราชวงศ์จักริ

[นวม สมาสกับ ราช สมาสกับ วงศ
สมาสกับ (จกร สมาสกับ กริ)]

มหารัชนั้ตรจักริ

[มหา สมาสกับ รหฺส สมาสกับ จตุร สมาสกับ
(จกร สมาสกับ กริ)]

มหาราชศรีชาติชน

[(มหา สมาสกับ ราช) สมาสกับ ศรี สมาสกับ
ชาติ สมาสกับ ชน]

มหุตตมศักดิ์จักริ

[(มหา สนธิกับ อุตุตม) สมาสกับ ศกฺติ สมาสกับ
(จกร สมาสกับ กริ)]

22) ค่ำประกอบ + ค่ำเนื้อหา + ค่ำเนื้อหา + ค่ำประกอบ + ค่ำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะค้ำฟ้งความ “พระมหากษัตรีย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 ค่ำ
คิดเป็นร้อยละ 0.29 ได้แก

<u>ปิยะปตินทร์นรินทร์</u>	[ปิย สมასกับ (ปติ สนธิกับ อินฺทฺร) สมასกับ (นร สนธิกับ อินฺทฺร)]
<u>ภูษณคินทรนามราช</u>	[ภู สมასกับ (ปติ สนธิกับ อินฺทฺร) สมასกับ (นวม สมასกับ ราช)]
<u>วิรัชราชพระบาทปติ</u>	[(วิรัช สมასกับ ราช) สมასกับ (วร สมასกับ ปาท) สมასกับ ปติ]

23) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

<u>นฤเบศภูษณคินทร</u>	[(นฤป สนธิกับ อิศ) สมასกับ ภู สมასกับ ปติ สนธิกับ อินฺทฺร)]
<u>นาถปวรวิภูษณคิสุวรรณ</u>	[นาถ สมასกับ ปวร) สมასกับ ภู สมასกับ (อติ สนธิกับ อิศฺวร)]

24) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ
1.61 ได้แก่ นเรนทร์สุรัสวสินทร (นร+อินฺทฺร+สุร+สุร+อินฺทฺร)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29 ได้แก่

<u>นาถพระบาทนฤเบศ</u>	[นาถ สมასกับ (วร สมასกับ ปาท) สมასกับ (นฤป สนธิกับ อิศ)]
<u>บาทบรมจักรีราช</u>	[ปาท สมასกับ ปรม สมასกับ (จกฺร สมასกับ กรี) สมัสกับ ราช]
<u>เอกบรมจักรีกษัตริย์</u>	[เอก สมัสกับ ปรม สมัสกับ (จกฺร สมัสกับ กรี) สมัสกับ กษตฺริย]

25) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

ศุภกษัตริย์วราชพงศ	[(ศุภ สมასกับ กษัตริย์) สมასกับ วร สมასกับ รชช สมასกับ วงศ]
สุขัตติยราชวิรุฬห์	[สุ สมასกับ (ขตุติย สนธิกับ อธิ สมასกับ ราช) สมასกับ วิรุฬ]

26) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 7 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.66

ตัวอย่าง	
นามราชจักรี	[(นาม สมัสกับ รชช) สมัสกับ ราช สมัสกับ (จกร สมัสกับ กรี)]
บาทอริราชจักรี	[บาท สมัสกับ (อธิ สมัสกับ ราช) สมัสกับ (จกร สมัสกับ กรี)]
สุกษัตริย์พระจักรี	[(สุ สมัสกับ กษัตริย์) สมัสกับ (วร สมัสกับ (จกร สมัสกับ กรี)]
เอกองค์ขัตติยภูวนาถ	[เอก สมัสกับ องค สมัสกับ ขตุติย สมัสกับ (ภูว สมัสกับ นาถ)]

27) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

จักรีบรมวงศ์ศักรีย

[(จักร สมასกับ กรี) สมასกับ ปรม สมასกับ
วงศ สมასกับ กษตริย]

4. คำสมาส 6 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.23 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 2 แบบ และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 32 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.01 แบ่งตามส่วนประกอบได้ 26 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์พระบรมราชจักรี

[องค์ สมასกับ วร สมასกับ ปรม สมัสกับ
ราช สมัสกับ (จักร สมัสกับ กรี)]

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระราชวรบาทภูมินทร์

[(วร สมัสกับ ราช) สมัสกับ (วร สมัสกับ
ปาท) สมัสกับ (ภูมิ สนธิกับ อินทุร)]

3) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

พระองค์อริกราชจักรี

[(วร สมัสกับ องค์) สมัสกับ อริก สมัสกับ
ราม สมัสกับ (จักร สมัสกับ กรี)]

องค์ธีรราชนาถภูวไนย [องค สมาสกับ อธิ สมาสกับ นาท สมาสกับ
(ภู สมาสกับ เนษะ)]

4) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

รัชปรเมนทรนเรนทรสุร [รชช สมาสกับ (ปรม สนธิกับ อินทุร) สมาสกับ
(นร สนธิกับ อินทุร)สมาสกับ สุร]

5) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บรมชัตติยวงศ์พระจักรี [(ปรม สมาสกับ ชตุติย สมาสกับ วงศ) สมาสกับ
(วร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กริ)]

6) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์พระภูบาลธิเบศร [องค สมาสกับ วร สมาสกับ ภู สมาสกับ ปาล
สมาสกับ (อธิป สนธิกับ อิศุร)]

7) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระมหาธเรศอดิศร [วร สมาสกับ มหา สมาสกับ (ธร สนธิกับ อิศ)
สมาสกับ (อดิ สนธิกับ อิศุร)]

8) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระมหากษัตริย์

[วร สมาสกับ มหา สมาสกับ (อิธิ สมาสกับ ราช)
สมาสกับ สุร สมาสกับ ปติ]

9) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29
ได้แก่

พระจักรีศรีชาดิชน

[วร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ สุรี
สมาสกับ ชาดิ สมาสกับ ชน]

รัชจักรีศรีนคร

[ราชฯ สมาสกับ นคร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี)
สมาสกับ สุรี สมาสกับ นคร]

องค์มหจักรีวีรสร

[องค สมาสกับ มหา สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี)
สมาสกับ วีร สมาสกับ สร]

10) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09
ได้แก่

พระจักรีนครกษัตริย์เกษตร

[วร สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ
นคร สมาสกับ กษัตริย์ สมาสกับ เกษตร]

11) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29
ได้แก่

พระนพจักรี

[(วร สมาสกับ นว สมาสกับ ราชฯ) สมาสกับ นคร
สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี)]

พระมหาราชจักรี

[(วร สมาสกับ มหา สมาสกับ ราช) สมาสกับ นคร
สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี)]

พระมหाराชาศรีชาติสมัย [(วร สมาสกับ มหา สมาสกับ ราช) สมาสกับ ศรี
สมาสกับ ชาติ สมาสกับ สมย]

12) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระบาทบรมนาถปิยราช [(วร สมาสกับ ปาท) สมาสกับ (ปรม สมาสกับ นาถ)
สมาสกับ (ปิย สมาสกับ ราช)]

13) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระปฐมบรมขัตติยรัชกาล [วร สมาสกับ ปฐม สมาสกับ ปรม สมาสกับ ขตุติย
สมาสกับ (รัช สมาสกับ กาล)]

14) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์ตติยราชระบดิศวร [(องค สมาสกับ (ตติย สนธิกับ (อิ สมาสกับ ราช)
สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อิศวร)]

15) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์ศรีกษัตริย์ราชบุรินทร์ [องค สมาสกับ ศรี สมาสกับ กษตร สมาสกับ ภูฐ
สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินทุร)]

16) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา ปรากฏ
เฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์ยุคลบาทพระนิสวรราช [องค สมาสกับ ยุคล สมาสกับ ปาท สมาสกับ
(ธณิ สนธิกับ อิศวร) สมาสกับ ราช]

17) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09
ได้แก่

ขัตติยมหาธรรมราชพลากร [ขตุติย สมาสกับ มหา สมาสกับ ธรรม สมาสกับ ราช
สมาสกับ (พล สมาสกับ กร)]

18) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09
ได้แก่

องค์วงศ์จักรีธีรราช [องค สมาสกับ วงศ สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี)
สมาสกับ ธีร สมาสกับ ราช]

19) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09
ได้แก่

เทพจักรีอมตะนามินทร์ [เทว สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ
อมต สมาสกับ (นาม สนธิกับ อินทุร)]

20) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09
ได้แก่

บาทปฐมวงศ์องค์จักรี [ปาท สมาสกับ ปฐม สมาสกับ วงศ สมาสกับ
(องค สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี))]

21) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ธรรมิกราช พิตรอดิสร [(ธรรม สนธิกับ อีก ปัจจัย) สมาสกับ ราช สมาสกับ
ปวิตร สมาสกับ (อติ สนธิกับ อิศร)]

22) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บาทบงศ์องค์พระจักรี [(บาท สมาสกับ ปสุ) สมาสกับ องค์ สมาสกับ วรร
สมาสกับ (จกร สมาสกับ กรี)]

23) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ภูบดินทร์จักรีวงศ์ [ภู สมาสกับ (ปติ สนธิกับ อินุทร) สมาสกับ
(จกร สมาสกับ กรี) สมาสกับ วงศ์]

24) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

มหิศราธิราช โรดม [(มหิ สนธิกับ อิศร สนธิกับ อธิ สมาสกับ ราช)
สมาสกับ (นร สนธิกับ อุดม)]

เอกอุตม์องค์ศิริกษัตริย์ [(เอก สมาสกับ อุดม สมาสกับ องค์ สมาสกับ ปติ)
สมาสกับ ศิริ สมาสกับ กษัตริย์]

25) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

เอกองค์อิทธิราชพระบาท [(เอก สมาสกับ องค์ สมาสกับ อิธิ สมาสกับ ราช)
สมาสกับ (วร สมาสกับ ปาท)]

26) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09
ได้แก่

เอกองค์ขัตติยวงศ์อิศรบุรุษ [เอก สมาสกับ องค์ สมาสกับ ขตุติย สมาสกับ
วงศ์ สมาสกับ (อิศร สมาสกับ บุรุษ)]

27) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา
ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61 ได้แก่
นเรศนรินทราธิบดี (นร+อิศร+นร+อินทุ+อิธิ+บดี)

28) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.61
ได้แก่ สมพุทธสมภารวิสุทธิ

5. คำสมาส 7 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 13 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 1.23 แบ่งได้ 11 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระปรเมนทร์โมลิสอดิศร [วร สมาสกับ (ปรม สนธิกับ อินทุ) สมาสกับ
(โมลิ สนธิกับ อิศ) สมาสกับ (อิธิ สนธิกับ อิศร)]

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์กษัตริย์มหาราชวงศ์จักรี [องค์ สมาสกับ กษัตริย์ สมาสกับ
(มหา สมาสกับ ราช) สมาสกับ วงศ์ สมาสกับ
(จกฺร สมาสกับ กริ)]

3) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา +
คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว [วร สมาสกับ (ปาท สมาสกับ ปัส) สมาสกับ ปติ
สมาสกับ สุริย สมาสกับ (วร สมาสกับ วงศ์)]

4) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา +
คำประกอบ พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29 ได้แก่

บรมนาถบพิตรนรินทรสุริย์ [ปรม สมาสกับ ปาท สมาสกับ (ปรม สนธิกับ
อินฺทร) สมาสกับ (นร สนธิกับ อินฺทร)
สมาสกับ สุริย]

อธิปิตุภพราชวรนาถบพิตร [อธิ สมาสกับ ปญจ สมาสกับ ราช สมาสกับ วร
สมาสกับ ปาท สมาสกับ ปติ สมาสกับ สุริย]

พระนารายณ์อัครราชูปถัมภ์ [วร สมาสกับ (นร สนธิกับ อธิป) สมาสกับ (อติ
สมาสกับ ชาติ) สมาสกับ (ราช สมาสกับ ปิตา)]

5) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา +
คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์เอกอัครมกุฎพิสุทธวัชรกษัตริย์ [องค์ สมาสกับ เอก สมาสกับ
(อคร สนธิกับ มกุฎ) สมาสกับ (วิสุทธ
สมาสกับ วร สมาสกับ กษัตริย)]

6) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บาทบาทมัลย์พระองค์น้อยดิ

[ปาท สมสกับ (ปท สมสกับ มาลย)

สมสกับ (วร สมสกับ องค) สมสกับ

(นฤ สมสกับ ปติ)]

7) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ปียมหาราชาวมวงศัจักรี

[ปีย สมสกับ (มหา สมสกับ ราช) สมสกับ

(ราม สมสกับ วงศ สมสกับ (จกร สมสกับ กรี)]

8) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บาทวรฐิติบาทพระภูมินทร์

[ปาท สมสกับ ปวร สมสกับ (ฐติ สมสกับ ปาท)

สมสกับ (วร สมสกับ (ภูมิ สนธิกับ อินทุ)]

9) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.19 ได้แก่

บทเรศนฤเบศร์บดินทร

[ปท สมสกับ (วร สนธิกับ อิศ) สมสกับ (นฤป

สนธิกับ อิศุ) สมสกับ (ปติ สนธิกับ อินทุ)]

ัญฐมาราชวรบาทบดินทร์ดิศัย

[(ญฐุม สมสกับ ราช) สมสกับ (วร สมสกับ

ปาท) สมสกับ (ปติ สนธิกับ อินทุ) สมสกับ

อดิศย]

10) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ทุคิยราชวรบาทพระจักรี

[ทุคิย สมสกับ ราช) สมสกับ (วร สมสกับ

ปาท) สมสกับ วร สมสกับ (จกร สมสกับ กรี)]

6. คำสมาส 8 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ คิดเป็น ร้อยละ 0.47 แบ่งได้ 5 แบบ ดังนี้

1) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

ราชาธิบดีราชจักรีบรมวงศ์ [(ราช สนธิกับ (อิธิ สมาสกับ ปติ) สมาสกับ ราช สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี) สมาสกับ ปรม สมาสกับ วงศ)]

2) คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

องค์พระจักรีนวมินทร์ชนินทร [องฺค สมาสกับ วร สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี) สมาสกับ (นวม สนธิกับ อินฺทุร) สมาสกับ (ชน สนธิกับ อินฺทุร)]

3) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระจักรินทรมหาราชจักรี [วร สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ อินฺทุร) สมาสกับ (มหา สมาสกับ รชฺช) สมาสกับ จตุร สมาสกับ (จกฺร สมาสกับ กรี)]

4) คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

พระนพรัตน์จักรีศรีพิภพ

[วร สมาสกับ นว สมาสกับ รชช
สมาสกับ จตุร สมาสกับ
(จกฺร สมาสกับ กริ) สมาสกับ
ศุรี สมาสกับ วิภว]

5) คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำประกอบ + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

เอกองค์นิฐฐมราชธิราชนรสีห์

[(เอก สมาสกับ องค์) สมาสกับ (นิฐฐม
สมาสกับ รชช) สนธิกับ (อิธิ สมาสกับ
ราช) สมาสกับ (นร สมาสกับ สีห)]

7. คำสมาส 9 คำ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 0.28 แบ่งได้ 3 แบบ ดังนี้

1) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา
+ คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

จักรีศรีสุริยวงศ์พระพงศาวุหริน

[(จกฺร สมาสกับ กริ) สมาสกับ
(ศุรี สมาสกับ สุริย สมาสกับ วงฺศ)
สมาสกับ (วร สมาสกับ วงฺศ) สมาสกับ
วร สมาสกับ หริ)]

2) คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

จักรีศรีวงศ์วีรราชพระบาทปฐมรัช [(จักร สมასกับ กรี) สมასกับ วงศ
สมასกับ (วีร สมასกับ ราช) สมასกับ
(วร สมัสกับ ปาท) สมัสกับ
(ปฐม สมัสกับ รัชช)]

3) คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา +
คำประกอบ + คำเนื้อหา + คำประกอบ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

จักรีขัตติยวงศ์พระองค์วิยะพระราม [(จักร สมัสกับ กรี) สมัสกับ
(ขตุติย สมัสกับ วงศ) สมัสกับ
(วร สมัสกับ องค) สมัสกับ
วิย สมัสกับ (วร สมัสกับ ราม)

ผลการวิจัยด้านส่วนประกอบของคำสร้างประเภทคำสมาสสรุปได้ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี
เฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์
ในด้านส่วนประกอบของคำสมาส

ที่	ส่วนประกอบของคำสมาส แบบหลักและแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
1	คำสมาส 2 คำ	1	7.14	26	41.94	11	78.57	358	33.77	396	34.83
	1.1 น+ป	-	-	5	8.07	1	7.14	78	7.36	84	7.39
	1.2 ป+น	1	7.14	4	6.45	2	14.28	113	10.66	120	10.55
	1.3 ป+ป	-	-	14	22.58	8	57.15	97	9.15	119	10.47
	1.4 น+น	-	-	3	4.84	-	-	70	6.60	73	6.42
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	25.00	4	100	3	75.00	4	100	4	100
2	คำสมาส 3 คำ	-	-	15	24.19	2	14.28	355	33.49	372	32.72
	2.1 น+น+น	-	-	-	-	-	-	40	3.77	40	3.52
	2.2 น+น+ป	-	-	2	3.23	-	-	29	2.74	31	2.73
	2.3 น+ป+ป	-	-	3	4.84	1	7.14	70	6.60	74	6.51

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ท	ส่วนประกอบของคำสมาส แบบหลักและแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
	2.4 น+ป+น	-	-	4	6.45	-	-	78	7.36	82	7.21
	2.5 ป+ป+ป	-	-	1	1.61	-	-	28	2.64	29	2.55
	2.6 ป+ป+น	-	-	1	1.61	-	-	56	5.28	57	5.01
	2.7 ป+น+ป	-	-	2	3.23	-	-	22	2.08	24	2.11
	2.8 ป+น+น	-	-	2	3.23	1	7.14	32	3.02	35	3.08
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	7	87.50	2	25.00	8	100	8	100
3	คำสมาส 4 คำ	-	-	11	17.74	1	7.14	212	20.00	224	19.70
	3.1 น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	10	0.94	10	0.88
	3.2 น+น+น+ป	-	-	1	1.61	-	-	1	0.09	2	0.17
	3.3 น+น+ป+ป	-	-	2	3.23	-	-	20	1.89	22	1.93
	3.4 น+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	14	1.32	14	1.23
	3.5 น+ป+ป+ป	-	-	4	6.45	-	-	26	2.45	30	2.64
	3.6 น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	14	1.32	14	1.23
	3.7 น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	28	2.64	28	2.46
	3.8 น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	8	0.75	8	0.70
	3.9 ป+ป+ป+ป	-	-	1	1.61	-	-	12	1.13	13	1.14
	3.10 ป+ป+ป+น	-	-	2	3.23	-	-	23	2.17	25	2.20
	3.11 ป+ป+น+น	-	-	1	1.61	-	-	11	1.04	12	1.06
	3.12 ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	6	0.57	6	0.53
	3.13 ป+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	16	1.51	16	1.41
	3.14 ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	13	1.23	13	1.14
	3.15 ป+น+น+น	-	-	-	-	1	7.14	8	0.75	9	0.79
	3.16 ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	6	37.50	1	6.25	16	100	16	100
4	คำสมาส 5 คำ	-	-	8	12.90	-	-	82	7.74	90	7.92
	4.1 น+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	5	0.47	5	0.44
	4.2 น+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
	4.3 น+น+ป+ป+น	-	-	1	1.61	-	-	2	0.19	3	0.26
	4.4 น+น+ป+ป+ป	-	-	1	1.61	-	-	4	0.38	5	0.44

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ที่	ส่วนประกอบของคำสมาส แบบหลักและแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
4.5	น+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
4.6	น+น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
4.7	น+ป+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	4	0.38	4	0.35
4.8	น+ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	7	0.66	7	0.62
4.9	น+ป+ป+ป+ป	-	-	3	4.84	-	-	7	0.66	10	0.89
4.10	น+ป+ป+ป+น	-	-	1	1.61	-	-	3	0.29	4	0.35
4.11	น+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
4.12	น+ป+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	3	0.29	3	0.26
4.13	น+ป+น+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
4.14	น+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
4.15	ป+ป+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
4.16	ป+ป+ป+ป+น	-	-	1	1.61	-	-	6	0.56	7	0.62
4.17	ป+ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	4	0.38	4	0.35
4.18	ป+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
4.19	ป+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
4.20	ป+ป+น+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
4.21	ป+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	5	0.47	5	0.44
4.22	ป+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	3	0.29	3	0.26
4.23	ป+น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
4.24	ป+น+ป+ป+น	-	-	1	1.61	-	-	3	0.29	4	0.35
4.25	ป+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
4.26	ป+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	7	0.66	7	0.62
4.27	ป+ป+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	6	22.22	-	-	27	100	27	100
5	คำสมาส 6 คำ	-	-	2	3.23	-	-	32	3.01	34	2.99
5.1	น+น+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.2	น+น+น+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.3	น+น+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
5.4	น+น+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ท	ส่วนประกอบของคำสมาส แบบหลักและแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
5.5	น+น+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.6	น+น+ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.7	น+ป+ป+น+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.8	น+ป+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.9	น+ป+ป+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	3	0.29	3	0.26
5.10	น+ป+ป+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.11	น+ป+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	3	0.29	3	0.26
5.12	น+ป+น+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.13	น+ป+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.14	น+ป+น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.15	น+ป+น+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.16	น+ป+ป+ป+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.17	น+ป+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.18	น+ป+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.19	ป+ป+ป+ป+ป+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.20	ป+ป+ป+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.21	ป+ป+น+น+น+น	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.22	ป+ป+น+น+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.23	ป+น+น+ป+ป+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.24	ป+น+น+น+ป+น	-	-	-	-	-	-	2	0.19	2	0.17
5.25	ป+น+น+น+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.26	ป+น+น+ป+น+ป	-	-	-	-	-	-	1	0.09	1	0.09
5.27	ป+น+ป+น+น+น	-	-	1	1.61	-	-	-	-	1	0.09
5.28	ป+ป+ป+ป+ป+ป	-	-	1	1.61	-	-	-	-	1	0.09
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	2	7.14	-	-	26	92.85	28	100
6	คำสมาส 7 คำ	-	-	-	-	-	-	13	1.23	13	1.14
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	10	100	10	100

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ที่	ส่วนประกอบของคำสมาส แบบหลักและแบบย่อย	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
7	คำสมาส 8 คำ	-	-	-	-	-	-	5	0.47	5	0.44
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	5	100	5	100
8	คำสมาส 9 คำ	-	-	-	-	-	-	3	0.28	3	0.26
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	-	-	-	-	3	100	3	100
รวมจำนวนแบบหลัก (แบบ)		1	12.50	6	75.00	3	37.50	8	100	8	100
รวมจำนวนแบบย่อย (แบบ)		1	0.99	25	24.75	6	5.94	99	98.01	101	100
รวมคำสร้างประเภทคำสมาส		1	100	62	100	14	100	1,060	100	1,137	100

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลด้านการสร้างคำ ดังนี้

การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบ 14 คำ เมื่อพิจารณา 1 คำ มีจำนวนการสร้างคำแบบ 4 วิธี มากที่สุด เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม รองลงมาพบแบบ 1 วิธี แบบคำมูล และ 2 วิธี แบบคำมูล คำประสม พบคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด รองลงมาเป็นประเภทคำมูล คำซ้อน คำสมาส และคำสนธิ พบคำประสม 3 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา ส่วนคำสร้างประเภทคำสมาส พบคำสมาสแบบประยุกต์ 2 คำ มีส่วนประกอบ + คำเนื้อหา

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 178 คำ เมื่อพิจารณา 1 คำ มีวิธีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุด เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส รองลงมาพบแบบ 4 วิธี เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำสนธิ มากที่สุด พบคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด รองลงมาเป็นประเภทคำสมาส คำสนธิ คำมูล และคำซ้อน พบคำประสม 3 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบ 3 แบบ คือ แบบ

คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ แบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ และแบบ
คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ พบคำสมาสแบบประยুক্ত 2 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบ
แบบคำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี พบ 35 คำ เมื่อพิจารณา 1 คำ มีจำนวน
วิธีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุด เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส มากที่สุด รองลงมาพบแบบ
4 วิธี เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม มากที่สุด พบคำสร้างประเภทคำประสมมากที่สุด
รองลงมาเป็นคำสมาส และคำมูล พบคำประสม 3 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา +
คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด พบคำสมาสแบบประยুক্ত 2 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบ
แบบคำประกอบ + คำประกอบ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 3,345 คำ เมื่อพิจารณา 1 คำ
มีจำนวนวิธีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุด เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส มากที่สุด รองลงมา
พบแบบ 4 วิธี เป็นแบบคำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม มากที่สุด พบคำสร้างประเภทคำประสม
มากที่สุด รองลงมาเป็นคำสมาส คำสนธิ คำมูล และคำซ้อน พบคำประสม 3 คำ มากที่สุด
มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ รองลงมาพบคำประสม 4 คำ
มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด

การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย

จำนวนแบบและวิธีการสร้างคำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบการสร้างคำแบบ 1 วิธี คือ แบบคำมูล
มากที่สุด สมัยอยุธยาพบการสร้างคำแบบ 2 วิธี มากที่สุด สมัยอยุธยาพบการสร้างคำแบบ 3 วิธี
มากที่สุด สมัยธนบุรีพบการสร้างคำแบบ 4 วิธี มากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบการสร้างคำแบบ
5 วิธี มากที่สุด ส่วนการสร้างคำแบบ 6 วิธีพบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

ประเภทคำสร้าง

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบคำสร้างแบบคำมูลมากที่สุด
สมัยรัตนโกสินทร์พบคำสร้างแบบคำประสมมากที่สุด สมัยสุโขทัยพบคำสร้างแบบคำซ้อนมากที่สุด
สมัยธนบุรีพบคำสร้างแบบคำสมาสประยুক্তีมากที่สุด สมัยอยุธยาพบคำสร้างแบบคำสนธิมากที่สุด

ส่วนประกอบของคำ

1. ส่วนประกอบของคำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย พบคำประสม 2 คำ มากที่สุด
มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ และแบบคำประกอบ + คำเนื้อหา มากที่สุด
สมัยสุโขทัยพบคำประสม 3 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา
มากที่สุด สมัยอยุธยาพบคำประสม 4 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ +
คำประกอบ + คำประกอบ สมัยรัตนโกสินทร์พบคำประสม 5 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบ
คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด สมัยธนบุรีพบ
คำประสม 6 คำมากที่สุด คำประสม 7 คำ คำประสม 8 คำ คำประสม 9 คำ คำประสม 10 คำ และ
คำประสม 11 คำ พบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์

2. ส่วนประกอบของคำสมาส

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี พบคำสมาสแบบประยুক্তี 2 คำ มากที่สุด
มีส่วนประกอบแบบคำสมาส + คำประกอบ สมัยรัตนโกสินทร์พบคำสมาสแบบประยুক্তี 3 คำ
มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา สมัยรัตนโกสินทร์พบคำสมาส
แบบประยুক্তี 4 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา
มากที่สุด สมัยธนบุรีพบคำสมาสแบบประยুক্তี 5 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา +
คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ สมัยอยุธยาพบคำสมาสแบบประยুক্তี 6 คำ
มากที่สุด ส่วนคำสมาสแบบประยুক্তี 7 คำ, 8 คำ และ 9 คำ พบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์

ภาพรวมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

จำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ใช้เป็นข้อมูลวิจัยทั้งหมด 3,572 คำ เป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มากที่สุด รองลงมาเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย ทั้งหมด 68 เรื่อง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า มีการสร้างคำแบบ 3 วิธี มากที่สุด รองลงมามีการสร้างคำแบบ 4 วิธี เมื่อพิจารณาแบบย่อยพบว่า มีการสร้างคำแบบ 3 วิธี คือ คำมูล คำแผลง คำสมาส มากที่สุด รองลงมามีการสร้างคำแบบ 4 วิธี คือ คำมูล คำแผลง คำสมาส คำประสม

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ทั้งหมด 68 เรื่อง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า เป็นคำสร้างประเภทคำประสม มากที่สุด ซึ่งเป็นคำประสม 3 คำ มากที่สุด รองลงมาเป็นคำสร้างประเภทคำสมาส ซึ่งเป็นคำสมาส 2 คำ มากที่สุด

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัยทั้งหมด 68 เรื่อง พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำประสมทั้งหมด 2,116 คำ มี 10 แบบ คือ คำประสม 2 คำ, 3 คำ, 4 คำ, 5 คำ, 6 คำ, 7 คำ, 8 คำ, 9 คำ, 10 คำ และ 11 คำ

ผลการวิจัยพบว่า มีคำประสม 3 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบ $n + p + p$ คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด รองลงมา คือ คำประสม 4 คำ มีส่วนประกอบแบบ $n + n + p + p$ คือ คำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด คำประสม 2 คำ มีส่วนประกอบแบบ $n + p$ คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ มากที่สุด

เมื่อพิจารณาภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย 68 เรื่อง พบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ประเภทคำสมาสทั้งหมด 1,137 คำ มี 8 แบบ คือ คำสมาส 2 คำ, 3 คำ, 4 คำ, 5 คำ, 6 คำ, 7 คำ, 8 คำ และ 9 คำ ผลการวิจัยพบว่า คำสมาส 2 คำ มีมากที่สุด มีส่วนประกอบแบบ ป + น คือ คำประกอบ + คำเนื้อหา มากที่สุด รองลงมา คือ คำสมาส 3 คำ มีส่วนประกอบแบบ น + ป + น คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา มากที่สุด คำสมาส 4 คำ มีส่วนประกอบแบบ น + ป + ป + ป คือ คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ มากที่สุด

ผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยด้านการสร้างคำดังนี้

1. ผลการวิจัยพบที่แสดงให้เห็นว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัย กล่าวคือ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ เสาวนิต วิงวอน (2530) ได้ศึกษาวรรณกรรมของพระเกียรติประเภทบทร้อยกรองตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า มีการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความหมายต่างๆ กัน บ่งถึงหน้าที่และพระคุณสมบัติ อย่างไรก็ตามยังไม่มีผู้ใดศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย แม้ว่า ยุพร แสงทักษิณ (2537) จะระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ศิลจารึกของพ่อขุนรามคำแหง และจารึกต่างๆ ในสมัยสุโขทัยเป็นวรรณคดีของพระเกียรติ แต่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาคำเรียกพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองในหลักฐานดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่า ผู้วิจัยได้ขุดค้นพบที่สรุปได้ว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ปรากฏในในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัยอย่างแท้จริง

2. มูลเหตุสำคัญที่ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ขึ้นใช้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรตินั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าหากเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยเป็นคำเรียกบ่งบอกสถานภาพของชนชั้นผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ เช่น คำว่า พ่อขุน ขุนท้าว พรญา เจ้า เจ้าเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลปจารึกพ่อขุนรามคำแหง ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในจารึกนครชุม พบว่า มิได้เพียงบ่งบอกสถานภาพชนชั้น ผู้ปกครองยังแสดงถึงพระคุณสมบัติบางประการของชนชั้นผู้ปกครองด้วย เช่น ธรรมิกราช พรญา ธรรมราช พรญาธรรมิกราช และจารึกวัดศรีชุม พบคำว่า สมเด็จพระราชา ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีพัฒนาการอย่างชัดเจน เริ่มต้นจากคำเรียกเพื่อบอกหน้าที่ของผู้ปกครอง มาสู่คำเรียกเพื่อยกย่องเทิดทูนพระคุณสมบัติบางประการ ต่อมาในวรรณคดีเฉลิม

พระเกียรติสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ที่นิยมประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ด้วยบทร้อยกรองหลายประเภท อาทิ กาพย์ โคลง ฉันท์ ร่าย ลิลิต เป็นต้น ยิ่งส่งผลให้ผู้ประพันธ์ ต้องรังสรรค์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ขึ้นใช้จำนวนมาก เพราะนอกจากจะสร้างเพื่อถวาย พระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ที่ตนยกย่องเทิดทูนแล้ว ยังต้องคำนึงถึงฉันทลักษณ์ของบทประพันธ์ รวมทั้งแสดงโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย ด้วยเหตุนี้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จึงเป็นประดิษฐกรรมทางภาษาที่วิจิตรอย่างยิ่ง เช่น จอมธรรมากราชเกล้า จุฬาทรรณศรี ปึงทรงธารภพโลก สรรเพชญ์ยอดสุรภัสสร ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา เช่น เทพจักรีอมตะนวมินทร์ บัวบาทมหิบาล พระทูลเกล้าเจ้าสฤงคาร ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

3. งานวิจัยที่ผ่านมาที่เกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติยังไม่มีผู้ใดศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” หรือคำเรียกพระมหากษัตริย์ในด้านการสร้างคำ ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่าผลการวิจัย ด้านการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในงานวิจัยนี้เป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ ใช้วิธีการสร้างคำหลายวิธี และมีหลากหลายรูปแบบ อีกทั้งมีส่วนประกอบของคำหลากหลายลักษณะเช่นกันซึ่งสะท้อนให้เห็นความสามารถของผู้รังสรรค์ เช่น ชนกลไ้ธรณินทร์ เกิดจากการสร้างคำแบบ 4 วิธี ได้แก่ คำมูล คำแผลง คำสนธิ คำประสม [ชนก (ชนะกะ → ชนก) ประสมกับ ไ้ ประสมกับ (ธรณิ สนธิกับ อินทร)] เป็นคำสร้างประเภท คำประสม 3 คำ มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา (ชนกลไ้ธรณินทร์) นอกจากนี้วิธีการวิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นยังไม่มีผู้ใดใช้ศึกษา ผู้วิจัยขอสรุปว่า เป็นวิธีการใหม่ที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์การสร้างคำในลักษณะศึกษาจำนวนวิธีการสร้าง รูปแบบ การสร้างและส่วนประกอบของคำสร้างที่เน้นศึกษาเนื้อหาความหมายของคำ

4. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำสำคัญยิ่ง และเป็นประดิษฐกรรมทางภาษา แสดงภูมิปัญญาของผู้ประพันธ์ ประกอบกับความต้องการใช้คำศัพท์ชุดนี้จำนวนมาก ผู้ประพันธ์ จึงใช้วิธีการสร้างคำหลายวิธี หลากรูปแบบมาประกอบสร้าง ดังผลการวิจัยที่พบว่า มีการสร้างคำ แบบหลัก 5 แบบ คือ มีการสร้างคำแบบ 1 วิธี จนถึงแบบ 6 วิธี ซึ่งแต่ละแบบดังกล่าวยังพบแบบย่อย 24 แบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนแบบวิธีการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบแบบย่อยมากที่สุด 21 แบบ รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบแบบย่อย 20 แบบ แสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยนั้น ซึ่งประเด็นนี้ น่าสนใจศึกษาปัจจัยด้านผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ส่งผลต่อการรังสรรค์คำศัพท์ชุดนี้

5. ผลการวิจัยประเภทคำสร้างของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบการสร้าง 6 ประเภท กล่าวคือ คำมูล คำแผลง คำประสม คำซ้อน คำสมาส และคำสนธิ ได้คำสร้าง 5 แบบ แม้มีคำสร้างเพียง 5 แบบ แต่ผู้ประพันธ์สามารถสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้จำนวนมาก ที่พบในการวิจัยครั้งนี้ทั้งหมด 3,572 คำ แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยลักษณะและอัตลักษณ์ของภาษาไทย ผนวกกับความสามารถทางภาษาของผู้ประพันธ์

6. ผลการวิจัยพบประเภทคำสร้างของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบบคำสมาส ประยুক্তจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของคนไทยที่ประยุกต์วิธีการสมาสแบบดั้งเดิม กล่าวคือ การนำคำมูลภาษาบาลีประกอบกับคำมูลภาษาบาลี หรือคำมูลภาษาสันสกฤต ประกอบคำคำมูลภาษาสันสกฤต ได้คำใหม่ขึ้นใช้ในภาษา มาเป็นวิธีการสมาสแบบประยุกต์ ไม่เคร่งครัดว่าคำที่นำมาประกอบสร้างต้องเป็นแบบคำบาลีกับคำบาลี หรือคำสันสกฤตกับคำสันสกฤตเท่านั้น เช่นนี้ทำให้มีคำใช้ในภาษาไทยมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากผลการวิจัยครั้งนี้ มีคำสมาสแบบประยুক্ত 1,137 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.83 ลักษณะคำสมาสนี้ไทยสร้างขึ้นเลียนแบบคำสมาสของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต โดยนำคำยืมมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมารวมกัน และเรียงลำดับหน่วยคำขยาย + หน่วยคำหลัก และมักแปลคำหลักที่อยู่ข้างหลังก่อนคำขยายที่อยู่ข้างหน้า ลักษณะนี้ สถาบันภาษาไทย (2549) เรียกว่า คำสมาสสร้าง ในงานวิจัยฉบับนี้เรียกว่า คำสมาสแบบประยুক্ত

7. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า อธิ ในภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต เป็นคำอุปสรรค ใช้ประกอบหน้าคำนามที่เป็นนามนามและคุณนาม เช่น อธิราช อธิปติ แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำมูลหนึ่งคำปรากฏเพียงคำพัง ใช้สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ข้อค้นพบนี้เป็นลักษณะที่น่าสนใจว่ามีคำอะไรบ้าง และมีจำนวนน้อยเพียงใดที่มีการเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์ลักษณะนี้

8. คำว่า จักรี ปรากฏหลายรูปภาษาในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น จักรินวรมัชช เฝ้าพงษ์ราม จักรักริสะ กษัตริย์แก้วจักรีวงศ์ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระโกสินทร์ เจ้าจักรกริ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จากข้อค้นพบดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อวิเคราะห์ที่มาทางภาษาของคำว่า จักรี มีได้ 2 แนวทาง แนวทางแรกมีที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต กล่าวคือ จกฺก บ. กริ บ. นำมาประกอบด้วยวิธีสมาส วิธีการแผลงอักษร และตัดตัวอักษรซ้ำ จึงปรากฏรูปภาษา จักรี แนวทางที่ 2 มีที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต กล่าวคือ จกฺร ส. กริ บ. ได้รูปภาษาว่า จักริ ด้วยเหตุนี้จึงน่าสืบค้นต่อไปว่า คำว่า จักริ รูปภาษาดั้งเดิมเขียนอย่างไร และมีรูปภาษาปรากฏใช้เท่าใด ตลอดจนมีวิวัฒนาการรูปภาษาอย่างไร ผู้วิจัยคิดว่าลักษณะนี้เป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่ควรสืบค้นต่อไป

บทที่ 4

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 4 แบ่งได้ 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับที่มาทางภาษาของคำ

1. คำไทย

2. คำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

2.1 ลักษณะสำคัญของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

2.2 ข้อสังเกตคำภาษาบาลีและคำภาษาสันสกฤตในภาษาไทย

2.3 ลักษณะคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

3. คำที่มาจากภาษาเขมร

3.1 ข้อสังเกตคำที่มาจากภาษาเขมรในภาษาไทย

3.2 ลักษณะคำที่มาจากภาษาเขมรในภาษาไทย

4. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับที่มาทางภาษาของคำ

ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย
2. การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย
3. ภาพรวมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับที่มาทางภาษาของคำ

ในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยศึกษาที่มาทางภาษาของคำในภาษาไทย ดังนั้น จึงประมวลความรู้เกี่ยวกับลักษณะสำคัญหรือข้อสังเกตต่าง ๆ ของคำ เพื่อพิจารณาที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเลือกใช้ ทั้งนี้ ได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับคำไทย คำที่มาจากภาษาบาลี และภาษาสันสกฤตและคำที่มาจากภาษาเขมร ดังนี้

คำไทย

นักวิชาการทางภาษาหลายคนได้อธิบายลักษณะเฉพาะของคำไทยและลักษณะสำคัญของภาษาไทยไว้ อาทิ ฝะอบ โปษกฤษณะ (2544: 17-31); สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 106-134); กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 5); พัฒน์ เพ็งผลา (2549: 19-20); อนันต์ อ่วมศาสตร์ และ เนาวรัตน์ อ่วมศาสตร์ (2518: 88- 92) เป็นต้น ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ดังกล่าวสรุปไว้ดังนี้

1. ภาษาไทยเป็นภาษาคำโดด
2. ภาษาไทยมีตัวอักษรเป็นของตนเอง

ตัวอักษรแทนเสียงแท้ คือ สระ มีรูปสระ 21 รูป เสียงสระ 32 เสียง

ตัวอักษรแทนเสียงแปร คือ พยัญชนะ มีรูปพยัญชนะ 44 รูป เสียงพยัญชนะ 20 เสียง

ตัวอักษรแทนเสียงดนตรี คือ วรรณยุกต์ มีรูปวรรณยุกต์ 4 รูป เสียงวรรณยุกต์

5 เสียง

3. คำภาษาไทยโดยมากเป็นคำพยางค์เดี่ยว คำมีความหมายสมบูรณ์ในตัว นำไปใช้ได้ทันทีโดยไม่ต้องลงปัจจัยและแจกวิภัติ กล่าวคือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงภายในศัพท์ หรือท้ายศัพท์ ถือเป็นคำสำเร็จรูป
4. คำภาษาไทยใช้ได้โดยอิสระไม่เปลี่ยนรูปคำเพื่อแสดงเพศ พจน์ การก และกาล แต่ต้องอาศัยคำอื่นมาประกอบ
5. คำไทยแท้รูปเขียนตัวสะกดตรงมาตรา และไม่มีตัวการันต์
6. คำไทยมีเสียงวรรณยุกต์ เมื่อออกเสียงเปลี่ยนไป ความหมายก็เปลี่ยนไปด้วย
7. คำไทยไม่นิยมเสียงควบกล้ำ แต่มีเสียงควบกล้ำอยู่ข้าง เป็นการควบกล้ำ ร ล และว
8. คำในภาษาไทยมีรูปสระวางไว้หลายตำแหน่ง คือ ข้างหน้าพยัญชนะ ข้างหลังพยัญชนะ และข้างใต้พยัญชนะ
9. คำเดียวมีความหมายหลายอย่าง ทำให้มีคำมากขึ้นตามความต้องการ สังเกตความหมายของคำได้จากบริบท และหน้าที่ของคำ หากหน้าที่ของคำต่างกันความหมายของคำก็ต่างกันด้วย
10. การสร้างคำขึ้นใช้ในภาษาเกิดจากการนำคำมูลซึ่งเป็นคำโดดมาประสมกันด้วยวิธีการสร้างคำแบบต่างๆ เช่น คำประสม คำซ้อน คำซ้ำ คำสมาส คำสนธิ คำแผลง เป็นต้น
11. ภาษาไทยมีคำเลียนเสียงธรรมชาติ คำแทนเสียงต่างๆ และคำอุทาน
12. ภาษาไทยมีคำลักษณนาม คือ คำนามที่บอกลักษณะของคำนามข้างหน้า คำลักษณนามวางไว้หลังจำนวนนับ และตามหลังคำนามทั่วไปและคำสรรพนาม เมื่อต้องการเน้นหนักและบอกให้รู้ลักษณะ

13. ภาษาไทยมีคำพ้องเสียง คำพ้องรูป และคำพ้องความ ทั้งที่เป็นคำไทยแท้และคำยืมจากภาษาอื่น

14. ภาษาไทยมีคำเสริมแสดงความรู้สึก และแสดงเจตนาของผู้ส่งสาร

15. ภาษาไทยเป็นภาษามีระดับของคำ

15.1 มีคำราชาศัพท์ ซึ่งเป็นภาษาเฉพาะสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และข้าราชการ พระภิกษุ ในปัจจุบันรวมถึงภาษาสำหรับสุภาพชน

15.2 มีคำบอกลักษณะโดยเฉพาะ เช่น สระผม ซักผ้า

15.3 มีภาษาสามัญและภาษากวี เช่น ผู้หญิง-นารี อนงค์

16. ภาษาไทยเป็นภาษาเรียงคำ คำขยายมักวางหลังคำที่ถูกขยายหรือคำหลัก การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของคำทำให้ความหมายของคำ หน้าที่ และชนิดของคำเปลี่ยนแปลงไปได้

17. การเรียงคำเข้าประโยคเป็นลักษณะสำคัญของภาษาไทย โดยปกตินิยมเรียงลำดับ ประธาน กริยา กรรม บางประโยคอาจเรียงลำดับบทกริยา บทกรรม หรือส่วนขยายไว้หน้าบทประธานได้ แต่ความหมายของประโยคอาจเปลี่ยนแปลงไป

18. ประโยคคำถามไม่เปลี่ยนรูปประโยค เดิมคำแสดงคำถามไว้ท้ายประโยคหรือต้นประโยคตามความเหมาะสมเท่านั้น

ลักษณะสำคัญดังกล่าวเป็นข้อสังเกตให้พิจารณาคำที่ปรากฏใช้ในภาษาไทยว่าเป็นคำไทยอย่างไรก็ตามในภาษาไทยยังมีคำยืมจากภาษาอื่นที่ไทยรับเข้ามาใช้ อาทิ คำยืมจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และคำยืมจากภาษาเขมร

คำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

ในภาษาไทยมีคำยืมจำนวนมากจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต หากจะศึกษาที่มาทางภาษาของคำยืมเหล่านั้นให้ถูกต้องแม่นยำแล้ว ควรจะศึกษาลักษณะสำคัญของภาษา ข้อสังเกต และลักษณะของคำยืมจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งนักวิชาการทางภาษาหลายคนได้อธิบายถึงประเด็นดังกล่าวในตำราวิชาการหลายเล่ม อาทิ พระยาอุปกิตศิลปสาร (2544: 64-68, 112-116); กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 87-97); อนันต์ อ่วมศาสตร์ และ เนาวรัตน์ อ่วมศาสตร์ (2518: 132-144); กำชัย ทองหล่อ (2530: 351-358, 297-327); สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 266-289); สุนันท์ อัญชลินุกูล (2546: 68); จันจิรา จิตตะวิริยพงษ์ (2546: 47-69); บุญเหลือ ใจมโน (2547: 161-179); พัฒน์ เฟื่องผลา (2549: 20-23); วิไลศักดิ์ กิ่งคำ (2550: 159-218); สถาบันภาษาไทย (2549: 115-197) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้จากเอกสารดังกล่าวและนำเสนอ 3 ประเด็นพอสังเขปได้แก่ ประเด็นแรก ลักษณะสำคัญของภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต ประเด็นที่สอง ข้อสังเกตภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย และประเด็นที่สามลักษณะของคำยืมจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต มีสาระสำคัญ ดังนี้

ลักษณะสำคัญของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นภาษามิวิัตติปัจจัย คือ ภาษาที่คำเดิมเป็นรากศัพท์เรียกว่า ราชู ก่อนนำไปใช้ต้องนำราชูนั้นมาปรุงแต่งตามไวยากรณ์ ส่วนวิัตติปัจจัย หมายถึง การเปลี่ยนแปลง คำท้ายของศัพท์ที่นำมาประกอบหลังราชู (ปัจจัย คือ คำประกอบหลังราชู วิัตติ คือ คำลงท้ายปัจจัย) ราชูที่ประกอบวิัตติปัจจัยและจะรู้ บุรุษ เพศ พจน์ การก กาล มาลา และวาก เมื่อนำไปเข้า ประโยคจะรู้ความสัมพันธ์ของคำแต่ละคำได้

ระบบเสียงในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีระบบเสียง 2 หน่วย คือ หน่วยเสียงสระ และหน่วยเสียงพยัญชนะ

หน่วยเสียงสระ ในภาษาบาลีมี 8 เสียงได้แก่ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ

หน่วยเสียงสระ ในภาษาสันสกฤตมี 14 เสียงได้แก่ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ ไอ เอา ฤ
ฦ อ ฮ

หน่วยเสียงพยัญชนะ ในภาษาบาลี มี 33 เสียง และเสียงพยัญชนะสันสกฤตมี 35 เสียง (เพิ่ม ศ ษ) ดังนี้

ตารางที่ 6 หน่วยเสียงพยัญชนะ และเสียงพยัญชนะสันสกฤต

พยัญชนะวรรค	อโมชะ		โมชะ		เศษวรรค	
	ลิลิต	ชนิด	ลิลิต	ชนิด	นาสิก	
วรรค ก เกิดจากฐานคอ เรียก กัณฐะ	ก	ข	ค	ฌ	ง	ห
วรรค จ เกิดจากฐานเพดาน เรียก ตาลุชะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	ย (ศ)
วรรค ฎ เกิดจากฐานปุ่มเหงือก เรียก มุทชะ	ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ร (ษ) พ
วรรค ต เกิดจากฐานฟัน เรียก ทันตชะ	ต	ถ	ท	ธ	น	ล ส
วรรค ป เกิดจากฐานริมฝีปาก เรียก โอษฐะ	ป	ผ	พ	ภ	ม	ว

ความแตกต่างระหว่างภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

1. เสียงสระต่างกัน สระบาลีมี 8 เสียง ส่วนสระสันสกฤต มี 14 เสียง เหมือนกัน 8 เสียง ได้แก่ อะ อา อิ อี อุ ู เอ โอ ส่วน 6 เสียง มีแต่เฉพาะในภาษาสันสกฤต คือ ไอ เอา ฤ ฌ ฌ ฤ

บาลี	สันสกฤต	บาลี	สันสกฤต
อะ -	อา เช่น	กนฺตา -	กานฺตา
เอ -	ไอ เช่น	สเล -	สไล
โอ -	เอา, อว เช่น	โอดาร -	อวดาร
		มโหฬาร -	มมหาฬาร
อะ, อิ, อุ -	ฤ เช่น	อิลิ -	ฤมิ
		หทย -	หฤทย
		อุตุ -	ฤตุ

2. เสียงพยัญชนะต่างกัน พยัญชนะบาลีมี 33 เสียง พยัญชนะสันสกฤต มี 35 เสียง

บาลี	สันสกฤต	บาลี	สันสกฤต
ส -	ศ ข ฐ	เช่น	อสุส -
			อสุว
			มนุสฺส -
			มนุษย์
พ -	ภ	เช่น	กิปา -
			กริทา

3. ภาษาบาลีไม่นิยมพยัญชนะควบกล้ำ แต่ในภาษาสันสกฤตมีพยัญชนะควบกล้ำมาก เช่น จักร บุตร เนตร พราหมณ์ ปริศนา เศรษฐี

4. พยัญชนะตัวสะกดของภาษาบาลีต้องมีตัวตามที่อยู่วรรคเดียวกันเสมอ มีระบบกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น นิจุจ สจุจ เขตตุค องค มจุจ สิกฺขา พยฺยคม ในขณะที่พยัญชนะตัวสะกดของภาษาสันสกฤตมีตัวตามหรือไม่มีก็ได้ และตัวตามอยู่ต่างวรรคจากตัวสะกดก็ได้ ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอน เช่น นิตฺย สตุย เกษตร มตฺสยา สิกฺษา

ข้อสังเกตคำภาษาบาลีและคำภาษาสันสกฤตในภาษาไทย

มีข้อสังเกตดังนี้

1. สังเกตจากสระ สระในภาษาบาลีมี 8 เสียง สระในภาษาสันสกฤตมี 14 เสียง คำที่มีเสียงสระฤ ฤ ฤ ฤ ใ อี เอา ปนอยู่ย่อมเป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต เช่น ตถณมฺย กฤษฺณิกา ฤาษี ไมตรี ไอศวรรย์
2. สังเกตจากพยัญชนะ พยัญชนะบาลีมีน้อยกว่าพยัญชนะสันสกฤต 2 ตัว คือ ศ ษ คำใดมีพยัญชนะ 2 ตัวนี้ประสมอยู่ย่อมเป็นภาษาสันสกฤต เช่น กษัตริย์ ศิวะ เศียร ราษฎร
3. สังเกตพยัญชนะตัวสะกด คำในภาษาบาลีมีตัวสะกดต้องมีตัวตาม มีหลักสังเกตดังนี้
 - 3.1 พยัญชนะในวรรคใด ถ้าพยัญชนะตัวที่ 1 สะกด พยัญชนะตัวที่ 1 หรือ 2 ในวรรคนั้นตามได้ เช่น สัจจา มัจฉา นุปผา

3.2 พยัญชนะในวรรณคดี ถ้าพยัญชนะตัวที่ 3 สะกด พยัญชนะตัวที่ 3 หรือ 4 ในวรรณคดีนั้นตามได้ เช่น พยัคฆา อัมฆาสัย

3.3 พยัญชนะในวรรณคดี ถ้าพยัญชนะตัวที่ 5 สะกด พยัญชนะตัวที่ 1 2 3 4 และ 5 ตามได้ เช่น เบญจ อัญชลี ปัญญา

ส่วนคำในภาษาสันสกฤตไม่มีกฎเรื่องพยัญชนะตัวสะกดและตัวตามอย่างภาษาบาลี

4. สังกตจากคำที่มี รร คำในภาษาไทยที่มี รร เป็นคำที่มีมูลรากจาก รุ ภาษาสันสกฤต เช่น ธรรม (ธรม) กรรม (กรุม) พรธยา (วรุธา)
5. สังกตพยัญชนะที่ควบกล้ำ คำในภาษาสันสกฤตมีพยัญชนะควบ และกล้ำมาก
6. สังกตจากพยัญชนะ พ มีใช้ในภาษาบาลี ในภาษาสันสกฤตใช้ตัวอื่นแทน เช่น ท ฒ กิพา-กริชา ครุพ-ครุฑ จุพา-จุฑา อาสาพห์-อาษาฒ
7. สังกตจาก ริ อยู่ในคำภาษาบาลี ในภาษาสันสกฤตใช้ ร เช่น อาจริย-อาจารย์ ภริยา-ภรรยา อริยะ-อารยะ
8. สังกตจากการใช้ ศ ย ส โดยเฉพาะ ส ซึ่งมีทั้งในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ในภาษาสันสกฤตใช้กับพยัญชนะวรรณคดีหัตตะ (ต ถ ท ธ น) เช่น พัสตุ ภัตดา พิสตาร สตรี
9. สังกตจากการใช้ ณ ในภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะตามหลัง ร เช่น นารายณ์ พราหมณ์
10. สังกตจากตัวตามในภาษาบาลีมาเป็นตัวสะกดในภาษาไทย เพราะในภาษาไทยจะตัดตัวสะกดในภาษาเดิมทิ้งไป คงตัวตามไว้ เช่น รัฐ (รฏฐ) อัจฉิ (อญฺฉิ) วุฒิ (วุฑฺฒิ) จิต (จิตฺต) รัชกาล (รชฺชกาล)

11. การใช้อักษรบางตัวที่ไม่นิยมใช้เขียนคำภาษาไทย พบมากในคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตได้แก่ ฌ ฉ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ภ ศ ษ พ ฤ ฤา

12. การใช้ตัวการันต์ท้ายคำ เป็นวิธีลดจำนวนพยางค์ของคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เพื่อให้ออกเสียงภาษาไทยได้สะดวก เช่น ลกฺษณ - ลักขณ์
อาสน - อาสน์

13. การแทรก ร เข้าภายในคำ เช่น

บาลี	สันสกฤต	ไทย
มาตา	มาตุฤ	- มารดา
ปาวตติ	ปฺราวตติ	- ประวัติ
	กษตฺริย	- กษัตริย์, กระษัตริย์

14. ตักรูปพยัญชนะที่ซ้อนออก คำยืมภาษาบาลีที่มีรูปพยัญชนะซ้อนกันอยู่ ถ้ามีรูปสระตามมาหรือเป็นตัวที่ไม่ออกเสียงซึ่งมีรูปแทนขนาด หรือมีพยัญชนะอีกตัวเป็นตัวสะกดจะคงรูปพยัญชนะซ้อนแต่ถ้าไม่มีรูปสระตามมา ไม่มีเครื่องหมายแทนขนาดกำกับ หรือไม่มีตัวสะกดตามมา จะตัดรูปพยัญชนะที่ซ้อนออกตัวหนึ่ง เช่น

กิจจา	กิจ
ทิพพา	ทิพ ทิพรส
อัตตา	อัตลักษณ์
สัจจะ	สัจธรรม
จิตต์	จิต

15. การใช้รูปวิสรรชนีย์ คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทยจะไม่ใส่รูปวิสรรชนีย์กลางคำ แต่จะใส่ในตำแหน่งท้ายคำ

บาลี	สันสกฤต	ไทย
เทว	เทว	เทวะ, เทวโลก
ธมฺม	ธรม	ธรรมะ, ธรรมศาสตร์

ส่วนคำที่ประวิสรรชนีย์กลางคำ ปรากฏในพยางค์ กระ - ประ - ต้นคำ

กपाल -	กระบาล
ประโยชน์ -	ประโยชน์

16. ไม่ใช่เครื่องหมายไม่ได้คู่ ในคำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เช่น

ปญฺจ -	เบญจ
วชฺร -	เพชร
สรวุญฺญ -	สรรเพชญ

17. ไม่ใช่รูปวรรณยุกต์กำกับ คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เช่น

ทาน -	ทาน/สามัญ/
ลาก -	ลาก/โท/
ศีล -	ศีล/จิตฺวา/

ลักษณะคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

1. คำที่มาจากภาษาใดภาษาหนึ่งมาใช้เพียงภาษาเดียว

1.1 คำจากรูปศัพท์ภาษาบาลี เช่น

บาลี	ไทยใช้
กิเลส	กิเลส
ขนฺติ	ขัน

ขมา	ขมา
สายณฺห	สายัณห์
วิปสุสนา	วิปัสสนา

1.2 คำจากรูปศัพท์ภาษาสันสกฤต เช่น

สันสกฤต	ไทยใช้
ปาตฺร	บาตร
ฤยิ	ฤยิ, ฤยิ
จกร	จักร
สมุภายณ	สัมภายณ์
มนุชฺย	มนุษย์

2. คำจากทั้งสองภาษามาใช้ในความหมายเดียวกัน

2.1 คำที่มีรูปเหมือนกัน และความหมายตรงกันทั้งสองภาษา

บาลีสันสกฤต	ไทย	ความหมาย
คติ	คติ	เรื่อง, ทราบ
นาวา	นาวา	เรือ

บาลีสันสกฤต	ไทย	ความหมาย
ทิวา	ทิวา	กลางวัน
ชล	ชล	สายน้ำ
อาพาธ	อาพาธ	อาการป่วย

2.2 คำที่มีรูปต่างกันแต่ความหมายตรงกัน

บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้	ความหมาย
ขตุติย	กษัตริย	ขัตติยะ, กษัตริย์	พระเจ้าแผ่นดิน

อิทธิ	ฤทธิ	อิทธิ, ฤทธิ	อำนาจศักดิ์สิทธิ์
อจฺร	อปฺร	อจฺร, อปฺร	นางฟ้า
จุพา	จุทา	จุพา, จุทา	ปิ่น, ยอด
มธุฉิม	มธฺยม	มธุฉิม, มธฺยม	กลาง

3. คำจากทั้งสองภาษาแต่ใช้ในความหมายคนละความหมาย ทั้งที่คำเดิมทั้งสองภาษามีความหมายเดียว

บาลี	สันสกฤต	คำแปล	ไทยใช้	ความหมาย
เขตต์	เกษตร	นา	เขต	อาณาบริเวณ
				เกษตร ไร่ นา อาชีพ
ปัญญา	ปฺรชฺญา	ความรู้	ปัญญา	ความรู้, สติปัญญา
			ปรัชญา	วิชาว่าด้วยความจริง
กีฬา	กรีทา	การเล่น	กีฬา	การแข่งขัน
			กรีทา	การแข่งขัน-ประเภทคู่

4. การเปลี่ยนแปลงเสียงของคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

4.1 เปลี่ยนแปลงสระ

- สระอิ สระอี เป็น สระเอี เช่น

ศึกษา	(สันสกฤต)	เป็น ศึกษา
ลึงค	(บาลี)	เป็น ลึงค์
มหิมา	(บาลี/สันสกฤต)	เป็น มหิมา

- สระอิ สระอี เป็น สระเอีย เช่น

ธีร	(สันสกฤต)	เป็น เธีร
เกษิณ	(สันสกฤต)	เป็น เกษิณ
วชิร	(บาลี)	เป็น วิเชิร

- สระอะ เป็น สระเอา เช่น

นวรตน	(บาลี)	เป็น เนาวรัตน์
สินธุ	(บาลี)	เป็น สินธุ

- สระอะ เป็น สระเอะ เช่น

คุรุ	(สันสกฤต)	เป็น เคาระห์
ปณฺท	(บาลี)	เป็น ปณฺท

- สระอะ เป็น สระอุ เช่น

อญฺชลิ	(บาลี)	เป็น อญฺชลิ
สมฺมตติ	(บาลี)	เป็น สมฺมตติ

- สระไอ เป็น สระเอ เช่น

ไวฑุ	(สันสกฤต)	เป็น แพทย์
ไวศุ	(สันสกฤต)	เป็น เวศย์

- สระเอยฺย เป็น สระไย เช่น

เทยฺย	(บาลี)	เป็น ไทย
เวเนยฺย	(บาลี)	เป็น เวไนย

- สระอะ เป็น สระออ เช่น

พร	(พระ)	เป็น พร(พน)
วร	(พระ)	เป็น วร (วอน,วอระ)
ธรณี	(พระ)	เป็น ธรณี (ทอระ)

- สระเสียงสั้น เป็น สระเสียงยาว เช่น

ครู	เป็น	ครู
สุริย	เป็น	สุริย์
โลกิย	เป็น	โลกิย์

- สระเสียงยาว เป็นสระเสียงสั้น เช่น

สวัสดีกา	เป็น	สวัสดีกะ
วีณา	เป็น	พิน
นึล	เป็น	นิล

- สระอะ เป็น สระโอะ เมื่อใช้พยัญค์ท้ายเป็นตัวสะกด เช่น

คช	(คะชะ)	เป็น คช (คค)
ชล	(ชะละ)	เป็น ชล (ชน)

- สระอะ เป็น สระอะ มีตัวสะกดเพิ่มรูปไม้หันอากาศ เช่น

ชย	(ชะยะ)	เป็น ชัย
ฐวช	(ทวะชะ)	เป็น ฐวัช (ทะวัด)

- สระฤ เป็น สระอิ สระเออ เช่น

กฤษณา	อ่านว่า	กริดสะหนา
ปฤจณา	อ่านว่า	ปริดฉา
ฤกษ์	อ่านว่า	เริก

4.2 เปลี่ยนเสียงพยัญชนะ

- เสียง ก เป็น ขนิษฐา

กนิษฐา	เป็น	ขนิษฐา
กษิณิทร	เป็น	ขิณิรินทร์

- เสียง ค เป็น ค เช่น

คารา	เป็น	คารา
ชาตก	เป็น	ชาตก
ปติ	เป็น	บติ

- เสียง ป เป็น เสียง บ เช่น

ปาทา	เป็น	บาทา
ปุชิต	เป็น	บุชิต
ปาตุร	เป็น	บาตร

- เสียง ส เป็น เสียง จ เช่น

สิมพลี	เป็น	จิมพลี
สตุ	เป็น	จตุ
เสลา	เป็น	เจลา

- เสียง ว เป็น เสียง พ เช่น

วิสูตร	เป็น	พิสูตร
วสุต	เป็น	พัสุต
วิสุวาส	เป็น	พิสุวาส

- เสียง ฎ เป็น เสียง ฏ เช่น

ปีฎก	เป็น	ปีฏก
ฎีกา	เป็น	ฏีกา
กฏุมพี	เป็น	กะฏุมพี

- เปลี่ยนแปลงเสียงพยัญชนะตัวสุดท้ายเป็นตัวสะกด ตามมาตราตัวสะกดของไทย เช่น

โอวาท	(โอ วา ทะ)	เป็น โอวาท (โอวาด)
เปรต	(เปร ตะ)	เป็น เปรต (เปรด)
อาพาธ	(อา พา ทะ)	เป็น อาพาธ (อาพาด)
โจร	(โจ ระ)	เป็น โจร (โจน)
อวาส	(อา วา สะ)	เป็น อวาส (อวาด)

4.3 การกลายเสียงของศัพท์

- แยกเสียงพยัญชนะประสมในภาษาเดิมให้ออกเสียงพยางค์หน้าเต็มเสียง เช่น

กษตริย	เป็น	กษัตริย์ (กะตัก)
เสนห	เป็น	เสนห์ (สะเห่น)

- พยัญชนะเรียงพยางค์ในภาษาเดิม ให้ออกเสียงเป็นพยัญชนะประสมหรือควบกล้ำ เช่น

ครุ (คะรุ)	เป็น	ครุ (ครู)
ครุฑ (คะรุด)	เป็น	ครุฑ (ครูด)
ภรต (พะระตะ)	เป็น	พรต (พรด)

- การกลายเสียงวรรณยุกต์ เนื่องจากภาษาไทยมีเสียงวรรณยุกต์ในขณะที่ภาษาบาลีสันสกฤตไม่มีเสียงวรรณยุกต์ ให้ออกเสียงวรรณยุกต์คำยืมนั้นตามอักขรวิธีของภาษาไทย เช่น

สมาส	อ่าน	สะหมาด
ถวัลย์	อ่าน	ถะหวัน
ผลิต	อ่าน	พะหลิด

4.4 การแทรกเสียง

- แทรกเสียงสระ เช่น

อณฺชลิ	เป็น	อัญชลิ
เชตฺวน	เป็น	เชตฺพน
พฺทฺร	เป็น	พฺทฺรา
วฏฺล	เป็น	พิฏฺล
วรุณ	เป็น	พิรุณ
วชิร	เป็น	วิเชียร

- แทรกเสียงพยัญชนะ เช่น

มาตา	เป็น	มารดา
สิงห์	เป็น	สิงห์
มาตฤ	เป็น	มารดร
สิงขร	เป็น	สิงขร
มกุฏ	เป็น	มงกุฏ

4.5 การตัดเสียงให้สั้นลง และบางคำนำมาใช้ในภาษาไทยทั้งสองคำ เช่น

อนฺช	เป็น	นฺช
อกริมย์	เป็น	กริมย์

อุโบสถ	เป็น	โบสถ์
อุบาสิกาเป็น	สีกา	
เจดีย์	เป็น	เจดีย์
อริยสัจเป็น	อริยสัจจ์	
พยุคม	เป็น	พยุคัม

การเปลี่ยนความหมาย

เมื่อยืมคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย มีการเปลี่ยนความหมายไปจากเดิม ดังนี้

1. เปลี่ยนแล้วความหมายแคบเข้า คำเดิมมีหลายความหมาย แต่นำมาใช้เพียงความหมายเดียว เช่น

กาล (บาลี/สันสกฤต) -	เวลา, ฤดูกาล, ยุคสมัย, ชะตากรรม, ความตาย ฯลฯ
กาล (ไทย) -	เวลา
ทารุณ (บาลี/สันสกฤต) -	แข็งแรง, มั่นคง, รุนแรง, โหดร้าย, น่ากลัว
ทารุณ (ไทย) -	โหดร้าย
อวยว (บาลี/สันสกฤต) -	ร่าง, ส่วนของร่างกาย, ส่วนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
อวัยวะ (ไทย) -	ส่วนของร่างกาย

2. เปลี่ยนแล้วความหมายกว้างออก คำเดิมกำหนดความหมายไว้อย่างเดียว แต่นำมาใช้ได้หลายความหมาย เช่น

กมล (บาลี/สันสกฤต) -	ดอกบัว
กมล (ไทย) -	ดอกบัว, ใจ, หัวใจ,
กรรม (สันสกฤต) -	การกระทำ
กรรม (ไทย) -	การกระทำ, ผลของการกระทำในอดีตที่ส่งผลร้ายมาถึงปัจจุบันและอนาคต

วิตุถาร (บาลี) -	กว้าง, ละเอียด
วิตุถาร (ไทย) -	กว้าง, ละเอียด, แปลกประหลาด, นอกแบบนอกทาง

3. เปลี่ยนแล้วความหมายย้ายที่ คำเดิมมีความหมายอย่างหนึ่งแต่นำมาใช้ในอีกความหมายหนึ่ง เช่น

จณฺหาล (บาลี) -	คนนอกวรรณะในอินเดีย
จณฺหาล (ไทย) -	คนเลวทรามต่ำช้า
ปรุปา (สันสกฤต) -	แหล่งที่กักเก็บน้ำ
ประปา (ไทย) -	น้ำที่ส่งไปตามท่อให้ประชาชนใช้ ผ่านกระบวนการทำความสะอาดและฆ่าเชื้อ
อิจฺฉา (บาลี) -	ความปรารถนา
อิจฉา (ไทย) -	ความรู้สึกไม่อยากให้ผู้อื่นได้ดีกว่าตน

วิธีการสร้างคำที่ไทยยืมมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เช่น วิธีการสมาส วิธีการสนธิ วิธีการลงอุปสรรค ในที่นี้ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับการลงอุปสรรค หรือการเติมอุปสรรค อุปสรรค คือ คำที่ใช้ประกอบหน้าคำศัพท์เพื่อขยายความของศัพท์นั้นให้ต่างออกไป คล้ายคำวิเศษณ์ ในภาษาไทยแต่ไม่นับเป็นคำหนึ่งอย่างคำวิเศษณ์ ต้องนับรวมเข้าเป็นคำเดียวกับคำข้างท้ายเหมือนกัน (พระยาอุปทิศศิลปสาร, 2544: 64) ทั้งนี้ ใช้ประกอบหน้านามศัพท์ คุณศัพท์ และกริยาศัพท์ ก่อให้เกิดความหมายใหม่ ทั้งเสริมความหมายเดิมให้กระจ่างหรือเข้มข้นขึ้น และกลับความหมายเดิมให้ตรงข้าม (บุญเหลือ ใจมโน, 2547: 162) ดังตัวอย่างการเติมคำอุปสรรคต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ตัวอย่างการเติมคำอุปสรรค

อุปสรรค	ภาษา	ความหมาย	ไทยใช้ (ตัวอย่าง)
1. อติ	บาลี-สันสกฤต	ยิ่ง, เกิน, ล่วง	อติเทพ-เทวดาผู้ยิ่งใหญ่ อติศร-ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง อติเรก-อติเรก-ดิเรก
2. อธิ	บาลี-สันสกฤต	ยิ่ง, ใหญ่, ทับ, มั่น, เฉพาะ	อธิการ-อำนาจ, การปกครอง อธิฐาน-ความตั้งใจมั่น อธิมาศ-เดือนเกิน, เดือนเพิ่ม อัฒาสัย, อัธยาศัย-นิสัยใจคอ
3. อนุ	บาลี-สันสกฤต	น้อย, ภายหลัง, ตาม	อนุเคราะห์-เอื้อเฟื้อ, เกื้อกูล อนุช-นุช
4. อป	บาลี-สันสกฤต	ปราศ, หลีก	อัปมงคล-ปราศจากมงคล อบาย-ความฉิบหาย
5. อปี, ปิ	บาลี-สันสกฤต	ใกล้, บน	อปีกรณ์-ใกล้หู
6. อภิ	บาลี-สันสกฤต	ยิ่ง, ใหญ่, เฉพาะ, ข้างหน้า, วิเศษ, เหลือ	อภิบาล-ปกครองยิ่ง บำรุงรักษายิ่ง อภิญา-ความรู้ยิ่ง อภิรมย์, ภิรมย์
7. อว	บาลี-สันสกฤต	ลง, ต่ำ	อัพกัณฐ-ภายใน, ท่ามกลาง อวตาร-การลงมาเกิด
8. โอ	บาลี-สันสกฤต	ลง, ต่ำ	อวสาน-จบลง, สุดท้าย โอกาส-เวลาที่เหมาะ โอกาส-แสงสว่าง
9. อา	บาลี-สันสกฤต	ทั่ว, ยิ่ง, กลับความ, เจริญ	โอวาท-พูดสั่งสอน อาจารย์-ผู้ประพจน์เอื้อเฟื้อ, ผู้สั่งสอนให้ความรู้
10. อุ	อุ-บาลี อุตุ-สันสกฤต	ขึ้น, นอก	อาคันตุกะ-ผู้มา อุบัติ-ความเกิดขึ้น อุสสาห์-ความขยันขึ้น

ตารางที่ 7 (ต่อ)

อุปสรรค	ภาษา	ความหมาย	ไทยใช้ (ตัวอย่าง)
11. อุป	บาลี-สันสกฤต	เข้าไป, ใกล้, มั่น	ความอดทนขึ้น อุปกรณ์-เครื่องมือเครื่องใช้ อุปสมบท-การบวชเป็นภิกษุ (การเข้าถึงพร้อม)
12. ทู	ทู-บาลี ทฺ-สันสกฤต	ชั่ว, ยาก, ลำบาก, ทรมาน น้อย	ทุกข์-ทุกข์ ภูมิที่ไปเกิดมี ความทุกข์ยาก ทฺรชน ทฺรชน-คนชั่ว (ทฺรชน) โทมนัส-ความทุกข์ ความลำบาก
13. นิ	นิ-บาลี นิสฺ-สันสกฤต	เข้า, ลง, ไม่มี, ออก, ชัด	นิพนธ์-แต่ง นิรันตราย-ปราศจากอันตราย นิรพาน-ความดับไม่เหลือ (นิสฺพาน)
14. ป	บาลี	ทั่ว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก	ปภา-แสงสว่าง ปกฏ-ปรากฏ-การทำไปทั่ว, แสดงไปทั่ว
15. ปฺร	สันสกฤต	ทั่ว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก	ปฺรชญา-ความรู้ทั่ว ปฺรชณม-การโน้มไหว ปฺรศรัย-ความนับถือทั่ว
16. ปฏี	บาลี	เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ, ตลอด, เปรียบเทียบ	ปฏีวัติ-หมุนกลับ ปิจเจก-เฉพาะตัว (ปฏี-ปจ+เอก)
17. ปฺรติ	สันสกฤต	เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ, ตลอด, เปรียบเทียบ	ปาฏิหาริย์-สิ่งน่าอัศจรรย์ ปฺรติชญา-ความรู้เฉพาะ
18. ปฺรา	บาลี-สันสกฤต	กลับความ	ปฺราหฺ-ความพ่ายแพ้
19. ปรี	บาลี-สันสกฤต	รอบ	บริจา-การให้ ปรีญญา-ความรู้รอบ ปรีชา-ความรู้รอบ

ตารางที่ 7 (ต่อ)

อุปสรรค	ภาษา	ความหมาย	ไทยใช้ (ตัวอย่าง)
20. วิ	บาลี-สันสกฤต	วิเศษ, แข็ง, ต่าง, กลับความ	วิจิตร, พิจิตร, ไพจิตร-งดงาม วิญญาน-ความรู้แจ้ง วิสามัญ-ไม่ปรกติ, ไม่ธรรมดา
21. สัม	สันสกฤต	พร้อม, กับ, ดี	สังเกต-กำหนดไว้, หมายถึง สมาคม-การร่วมพวกร่วมคณะ
22. สุ	บาลี	ดี, งาม, ง่าย	สุกฤษฎิ์-คำพูดที่ดี สุวคนธ์, เสาวคนธ์-กลิ่นหอม, เครื่องหอม โสมนัส-ความสุขใจ, ความปลื้มใจ

นอกจากคำอุปสรรคเป็นคำประกอบหน้าศัพท์แล้ว ในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตยังมีคำปัจจัยประกอบท้ายธาตุเพื่อนำธาตุไปแจกวิภัตติให้เป็นคำสมบูรณ์นำไปเข้าประโยคได้ ศัพท์ที่นำมาใช้ในภาษาไทยมีปัจจัยประกอบมาสำเร็จแล้ว ในที่นี้กล่าวเฉพาะบางปัจจัยที่ปรากฏใช้มากในภาษาไทย เช่น

ก ปัจจัย แปลว่า ผู้ เช่น
 ปาฐก - ผู้กล่าว
 โฆษก - ผู้ประกาศ
 นายก - ผู้นำ
 ทายก - ผู้ให้
 ทารก - ผู้เกิดแต่เมีย

น ณ ปัจจัย แปลว่า การ, ความ เช่น
 คมน - การไป
 ศาสน - การสอน
 กรณ - การทำ

ต ปัจจย แปลว่า แล้ว เช่น

- ชาติ - เกิดแล้ว
 สุต - ฟังแล้ว
 คีต - ขับกล่อมแล้ว

ติ ปัจจย แปลว่า การ, ความ, ผู้ เช่น

- คติ - การดำเนินไป
 ชาติ - ความเกิด
 มติ - ความรับรู้

อี (อิน) ปัจจย แปลว่า มี เช่น

- จักรี - ผู้มีจักร
 ปราณี - ผู้มีชีวิต
 เศรษฐี - ผู้มีทรัพย์
 อิก ปัจจย แปลว่า ผู้ เช่น
 ธรรมมิก - ผู้มีธรรม
 นาวิก - ผู้ใช้เรือ
 ศาสนิก - ผู้นับถือศาสนา

อนีย ปัจจย แปลว่า นำ, พึง, ควร เช่น

- กรณีย - อันควรทำ
 รณณีย - นำยินดี

ณย ปัจจย แปลว่า อันเขา เช่น

- จารย์ - อันเขาประพฤติ
 โมทย์ - อันเขายินดี

ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตไว้ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ลักษณะสำคัญของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ข้อสังเกตคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย และลักษณะคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตในภาษาไทย ทั้งนี้ เพื่อเป็นกรอบความคิดพิจารณาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในงานวิจัยฉบับนี้

คำที่มาจากภาษาเขมร

ในภาษาไทยมีคำจำนวนมากจากภาษาเขมร เมื่อต้องการศึกษาที่มาทางภาษาของคำเหล่านั้น ต้องศึกษาข้อสังเกตคำภาษาเขมรในภาษาไทย และลักษณะของคำจากภาษาเขมร ซึ่งนักวิชาการทางภาษาหลายคนได้อธิบายประเด็นดังกล่าวไว้ในตำราวิชาการหลายเล่ม อาทิ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2519: 71-72); สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2534: 69-72); กำชัย ทองหล่อ (2530: 358-360); จันจิรา จิตตะวิริยะพงษ์ (2546: 75, 96-108); วิไลศักดิ์ กิ่งคำ (2550: 84-115); สถาบันภาษาไทย (2549: 204-224) ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้จากเอกสารดังกล่าว และนำเสนอกรอบความคิด 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก ข้อสังเกตคำยืมภาษาเขมรในภาษาไทย และประเด็นที่สอง ลักษณะคำยืมภาษาเขมรในภาษาไทย พอสังเขปดังนี้

ข้อสังเกตคำที่มาจากภาษาเขมรในภาษาไทย

ภาษาเขมรเป็นภาษาคำโดดและภาษาคำติดต่อ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจึงมีคำจำนวนมากไม่น้อยที่เป็นคำเดี่ยวเหมือนคำไทย มีคำมากพยางค์และคำควบกล้ำ อย่างไรก็ตาม มีข้อควรสังเกตดังนี้

1. คำภาษาเขมรใช้ จ ญ ร ล เป็นตัวสะกด ไทยเปลี่ยน จ เป็น ด และเปลี่ยน ญ ร ล มาเป็น น บ้าง และคงรูปเดิมไว้บ้าง เช่น

จ สะกด เช่น เผด็จ เสด็จ อาจ อำนาจ ตำรวจ เสร็จ ตรวจ นครรั้ง เค็ด (กล้วย)

ร สะกด เช่น ขจร ควรร เดิน (เหี่ยว) เห็น (เหี่ยว)

ด สะกด เช่น ถวิล ถกถ ตำบล ถนน (ถนน)

ญ สะกด เช่น เจริญ เขิญ ชาญ ผลาญ เพ็ญ ควาญ กระวาน (กรวาน)

2. คำภาษาเขมรเป็นคำควบกล้ำและเป็นคำมากพยางค์ เช่น

ขลาด ขนอง เสวย เขนย จมูก ตลบ ขลา ไพร กระบือ โถง

3. คำภาษาเขมรมี บิ อยู่หน้า เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยเปลี่ยนเป็น บัง หรือ บัน หรือ บำ เช่น

บังคม บังคับ บังเกิด บังเหียน บังอาจ

บันได บันดาล บันลือ

บำเพ็ญ บำบัด บำเหน็จ บำบวง

4. คำภาษาเขมรที่แผลงมาเป็นคำในภาษาไทย อาทิ

ข แผลงเป็น กระ

เช่น ขดาน-กระดาน ขโดง-กระโดง ขจอก-กระจอก

ขจาย-กระจาย ขจัด-กระจัด

ผ แผลงเป็น ประ

เช่น ผสม-ประสม ผสาน-ประสาน ผกาย-ประกาย

ผจญ-ประจญ เผิญ-ประเชิญ

ประ แผลงเป็น บรร

เช่น ประทุก-บรรทุก ประทม-บรรทม ประจบ-บรรจบ

ประจง-บรรจง ประจุ-บรรจุ

5. คำภาษาเขมรที่เป็นคำโดด มีใช้ในภาษาไทยมากจนเข้าใจว่าเป็นคำไทย เช่น

เดิน เห็น โจน โลด นัก (ผู้ชำนาญ, เจ้า) อวย (ให้)

เล็ก (ยก) บาย (ข้าว) ศก (ผม)

ลักษณะคำที่มาจากภาษาเขมรในภาษาไทย

มีลักษณะดังนี้

1. คำจากภาษาเขมรที่เป็นคำเดี่ยวและแผลงไม่ได้

คำเขมร	ไทยใช้	ความหมาย
กฏฺหาร/กฏฺดา/ โปฺรตฺ/ปฺระฮฺ/ เซฺิง/เจฺิง/	กระดานกระดาน โปรด เซิง	ช่วยเหลือสงเคราะห์ เท้า, ดิน

2. คำจากภาษาเขมรที่เป็นคำแผลง

2.1 ไทยยืมเฉพาะคำเดิม

คำเดิม	คำเขมร		ไทยใช้	
	ความหมาย	คำแผลง	คำ	ความหมาย
กรุง/กรอง/ ทูล/ตุล/	ร้อย (กริยา) ทูน	กมฺรุง ทฺรฺนูล	กรอง ทูน	ร้อย (กริยา) วางบนศีรษะ
เวียน/เวียน/	เวียน, ขด	คฺรฺเวียน	เวียน	อาการเคลื่อนไหว ไปโดยรอบสิ่งหนึ่ง

2.2 ไทยยืมเฉพาะคำที่แผลงแล้ว

คำเดิม	คำเขมร		ไทยใช้	
	ความหมาย	คำแผลง	คำ	ความหมาย
ขวลฺ/คฺวฺรือล/	กังวล	กขฺวล /กืออง-วือล/	กังวล	ห่วงใย, มีใจพะวง
บาคฺ/บัค/	หาย	บํบาค /บืออม-บัค/	บํบัก	ทำให้หาย

2.3 ไทยยืมทั้งคำเดิมและคำที่แผลงแล้ว

คำเขมร				ไทยใช้			
คำเดิม	ความหมาย	คำแผลง	ความหมาย	คำเดิม	ความหมาย	คำแผลง	ความหมาย
เกิด/เกิด/ เกิด	เกิด	กำเนิด /ก้อม-เนิด/ กัณเณร	การเกิด	เกิด	มีขึ้น	กำเนิด	การเกิด
เดิน/เดิน/ เดิน	เดิน	กัณเณร /ค้อม-เนอ/ การดำเนิน เหตุการณ์	การเดิน, การดำเนิน	เดิน	ยกเท้าก้าวไป	ดำเนิน	เดิน, ไป
บวส /บวสะฮ์/ บวช	บวช	พุนวส /พุนวสะฮ์/ บวช	การบวช	บวช	ถือเพศนักษบวช	พุนวช	บวช (ราชาศัพท์)

3. คำจากภาษาเขมรที่ไทยนำรูปเขียนของภาษาเขมรมาใช้ เช่น

คำเขมร	ไทยใช้	
	คำ	ความหมาย
ถวาย/ทวาย/ สรง/ซร้อง/ เพ็ญ/ปิญ/ ไพรุ/เปรีย/ ตร่ง/ตร้อง/	ถวาย สรง เพ็ญ ไพรุ ตร่ง	ให้, มอบให้ อาบน้ำ เต็ม ป่า ไม่คงอ

4. คำจากภาษาเขมรที่ไทยออกเสียงตามเสียงอ่านของเขมร เช่น

คำเขมร	ไทยใช้
จาบ/จับ/ เขนีย/เขนย/ ขลาง/ขล้ง/	จับ เขนย ขล้ง

5. คำจากภาษาเขมรมี จ ร ล ญ เป็นตัวสะกด แต่ออกเสียงตามอักษรวิธีไทย เช่น

5.1 จ เป็นตัวสะกด ไทยออกเสียงแม่กด /ด/ แต่เขมรออกเสียง /จ/ เช่น

คำเขมร	ไทยใช้
กาจ /กาจ/	กาจ /กาด/
เสฏจ /ชุดัจ/	เสด็จ / สะเด็จ/
สมฺเรจ /ซ็อมรัจ/	สำเร็จ /สำเร็จด/

5.2 ร เป็นตัวสะกด ไทยออกเสียงแม่กน /กน/ เขมรไม่ออกเสียงตัวสะกด เช่น

คำเขมร	ไทยใช้
ควร / กั้ว/	ควร /ควน/
บงอร /บ็องออ/	บ้งอร /บ้งออน/
จาร /จา/	จาร /จาน/

5.3 ล เป็นตัวสะกด ไทยออกเสียงแม่กน /น/ เขมรออกเสียง /ด/

คำเขมร	ไทยใช้
ภูล /ค็อล/	คด /คน/
ทูล /ตุล/	ทูล /ทูน/

5.4 ญ เป็นตัวสะกด ไทยออกเสียงแม่กน /น/ เขมรออกเสียง /ญ/

คำเขมร	ไทยใช้
เพญ /ป็ญ/	เพ็ญ / เพ็น/
ลาญ /เล็ญ/	ลาญ /ลาน/
ผจญ /พุจัญ/	ผจญ /ผะจน/

6. คำจากภาษาเขมรที่เขียนพยัญชนะต้นสองตัวเรียงกัน ไทยออกเสียงแยกพยางค์ และอ่านแบบอักษรนำ ยกเว้นกรณี พยัญชนะตัวที่สอง เป็นนร ล ว เช่น

คำเขมร	ไทยใช้
ขจี /เคฺจีย/	ขจี /พะจี/
ศุภา /พูภา/	ผกา /พะกา/
นฺดง /ชฺดอง/	นฺดอง /พะดอง/
ณฺด /ทฺนีด/	ณน /พะหนน/

7. ภาษาเขมรเป็นภาษาไม่มีวรรณยุกต์ คำจากภาษาเขมรไทยออกเสียงวรรณยุกต์ตามอักขรวิธีไทย เช่น

คำเขมร	ไทยใช้
แข /แคะ/	แข /แข/ เสียงจัตวา
ติะ/แตะฮ์ / เตะฮ์/	ติ /ติ/ เสียงเอก
ราบ /เรียบ/	ราบ /ราบ/เสียงโท

8. คำจากภาษาเขมรมีลักษณะทางความหมาย 4 ลักษณะ ดังนี้

8.1 ความหมายเดิม

คำเขมร	ไทยใช้	ความหมาย
บัง /บัง/	บัง	กัน, กันหรือปิดไม่ให้เห็นไม่ให้ผ่าน
แสวง/แซวง/	แสวง	เที่ยวหา, เสาะหา, ค้นหา

8.2 ความหมายแคบเข้า

คำเขมร	ความหมาย	ไทยใช้	ความหมาย
กนฺแสง	ผ้าเช็ดปาก,	กรรแสง	ผ้าสไบ
/ก๊อญแซง/	ผ้าเช็ดมือ		
ลฺอ/ลฺออ/	สวย, งาม, ดี	ล่อ	งาม

โอย /โอย/	ให้ เช่น ให้เงิน ให้ข้าว	อวย	ให้ เช่น อวยพร

8.3 ความหมายกว้างออก

คำเขมร	ความหมาย	ไทยใช้	ความหมาย
เจริญ/เจริญ/	มาก	เจริญ	เติบโต, งอกงาม, มากขึ้น
เรียน /เรียน	เรียน, ฝึก, หัด	เรียน	ศึกษาให้จำได้, บอกให้ผู้ใหญ่ทราบ

8.4 ความหมายย้ายที่

คำเขมร	ความหมาย	ไทยใช้	ความหมาย
บงอร/บ้องออ/	ทำให้ดีใจ, ล่อให้ดีใจ	บั่งอร	นาง, เด็กที่กำลังน่ารัก
รเบียน/ไร่เบียน	ความรู้ที่ได้จาก	ระเบียน	ทะเบียน, แบบ การเรียน

ไทยนำคำจากภาษาเขมรมาใช้เป็นคำทั่วไปในการดำเนินชีวิต กวีหรือนักประพันธ์
เลือกสรรถ้อยคำไปใช้ในบทประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำยืมภาษาเขมร
ที่ใช้เป็นคำราชาศัพท์สำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และพระภิกษุสงฆ์ มีจำนวนมาก
เช่นกัน

ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับคำยืมจากภาษาเขมรเสนอกรอบความคิด 2 ประเด็นสำคัญ
คือ ข้อสังเกตคำยืมภาษาเขมรในภาษาไทย และลักษณะคำยืมภาษาเขมรในภาษาไทย ในภาษาของ
ชนชาติหนึ่งย่อมมีภาษาอื่นหรือภาษาของชนชาติอื่นมาปะปนอยู่ไม่น้อย ดังเช่น ภาษาไทยมีภาษา
บาลี และภาษาสันสกฤตรวมทั้งภาษาเขมรปะปนอยู่จำนวนมาก ทั้งนี้ มีสาเหตุสำคัญหลายประการ
อาทิ

ประการแรก ความต้องการใช้คำเพื่อสื่อความหมายให้เหมาะสมตามกาลเทศะ ตามฐานะบุคคลและตามเนื้อหาเรื่องราวในการสื่อสาร เพิ่มมากขึ้นจึงจำเป็นต้องสร้างคำใช้เพิ่มในภาษา หรือ ยืมถ้อยคำภาษาจากชนชาติที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงการยกย่อง เคารพนับถือ และมีทัศนะว่าชนชาตินั้นมีภาษาและมีอารยธรรมสูงส่งมากกว่าชนชาติของตน

ประการที่สอง การยอมรับอารยธรรมด้านต่างๆ จากชนชาติอื่นเข้ามาใช้หรือปรับใช้ให้เหมาะสมแก่ชาติของตน ทำให้ถ้อยคำภาษาที่ใช้สื่อเกี่ยวข้องกับอารยธรรมเหล่านั้นได้แนบเนื่องเข้ามาด้วย เช่น ด้านศาสนา ลัทธิความเชื่อ ระบบการปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่างๆ วรรณกรรม องค์ความรู้ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม วิทยาการและเทคโนโลยี ระบบการศึกษา เป็นต้น

ประการที่สาม โอกาสที่ชนชาตินั้นๆ ได้ติดต่อสื่อสารกันเป็นส่วนสำคัญให้เกิดการยืมภาษากันใช้หรือภาษาปะปนกัน ไม่ว่าจะเป็นโอกาสที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการค้าขาย การศึกษา สภาพทางภูมิศาสตร์พรมแดนติดกัน หรือการอพยพย้ายถิ่น เป็นต้น

ริชา ทิซินพงศ์ (2530: 13-14) ได้แสดงเหตุผลว่าสาเหตุที่ทำให้คำบาลี และคำสันสกฤตเข้ามาปนอยู่ในภาษาไทยเพราะประการแรกด้านศาสนา ชาวอินเดียเข้ามาเผยแพร่ทั้งศาสนาพุทธหินยานใช้ภาษาบาลี และศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธมหายานใช้ภาษาสันสกฤต คนไทยรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และรับคติพราหมณ์มาประพฤติปฏิบัติในชีวิต คำทั้งสองภาษาจึงอยู่ในภาษาไทยจนเหมือนเป็นคำไทย ประการที่สองด้านวรรณคดี วรรณคดีไทยได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลีคำศัพท์ต่างๆ ก็เข้ามาปนในภาษาไทย และประการที่สาม ระบบการปกครองแบบอินเดียมีอิทธิพลต่อระบบการปกครองของไทยมาแต่โบราณ พราหมณ์ปุโรหิตเป็นที่ปรึกษาพระเจ้าแผ่นดิน ดำรงการปกครองใช้ภาษาสันสกฤต พิธีกรรมเพื่อสถาบันการปกครอง กฎหมาย ภาษาสำหรับชนชั้นผู้ปกครอง จึงมีศัพท์สันสกฤตและศัพท์บาลีอยู่มากในภาษาไทย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นชุดคำศัพท์ที่ได้รับอิทธิพลจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร อย่างมาก ด้วยเหตุนี้การศึกษาวิเคราะห์ที่มาทางภาษาของคำที่นำมาประกอบสร้างชุดคำศัพท์นี้จึงจำเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับที่มาทางภาษาของคำ

งานวิจัยที่เกี่ยวกับที่มาทางภาษาของคำที่นำมาใช้หรือคำภาษาต่างประเทศในภาษาไทย มีจำนวนมากเช่นกัน อาทิ

งานวิจัยเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจของ สุนันท์ อัญชลินุกูล (2549: 36-58) เรื่อง “คำยืมกับคำต่างประเทศ: เหมือนหรือแตกต่างกัน” ผลการวิจัยพบว่า คำยืมกับคำต่างประเทศ แตกต่างกัน อย่างชัดเจน คำยืม หมายถึง คำทับศัพท์ที่ยังไม่มีการปรับเสียงอ่านและไม่มีการถอดรูปศัพท์ให้กลมกลืนกับภาษาไทยทั้งเสียงและรูป ส่วนคำว่า คำต่างประเทศ (foreign words) หมายถึง คำทับศัพท์ที่ปรับเสียงอ่านและถอดรูปศัพท์ออกมาเป็นไทย จนคำทับศัพท์นั้นกลมกลืนกับภาษาไทยทั้งเสียงและรูป คำว่า คำต่างประเทศ (foreign words) จึงเป็นคำที่ครอบคลุมถึงคำภาษาอื่นๆ ที่ไม่ใช่ภาษาไทย ดังนั้น เพื่อความชัดเจนว่าเป็นคำต่างประเทศภาษาใดจึงควรระบุที่มาของคำต่างประเทศนั้นๆ โดยตรงว่าเป็นคำบาลี คำสันสกฤต คำเขมร คำอังกฤษ หรือคำฝรั่งเศสในภาษาไทย นอกจากนี้ สุนันท์ อัญชลินุกูล นำเสนอว่า การนำคำต่างประเทศมาใช้ในภาษาไทยแบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกคือ ช่วงก่อนปฏิรูปการศึกษา หมายถึง ช่วงที่ใช้แบบเรียนจินตามณีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึงแบบเรียนอักษรนิติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงนี้เน้นการศึกษาภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร จึงปรากฏคำต่างประเทศได้แก่ คำบาลี คำสันสกฤต คำเขมรจำนวนมาก ซึ่งคำต่างประเทศดังกล่าวเข้ามาในประเทศไทยทางการรับวัฒนธรรมพุทธศาสนา และคำต่างประเทศที่ไทยรับเข้ามาใช้นั้นได้มีการปรับปรุงเสียงอ่านและการถอดรูปคำศัพท์มาเป็นภาษาไทยจนกระทั่งกลมกลืนกับภาษาไทยทั้งรูป และเสียง ส่วนช่วงปฏิรูปการศึกษาดตรงกับ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบบเรียนภาษาไทยเปลี่ยนจากแบบเรียนหลวงเป็นแบบเรียนเร็ว และมีแบบเรียนเล่มอื่นๆ รวมถึงแบบเรียนวิชาอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นในช่วงนี้เน้นการศึกษาทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ จริยศึกษา การกำหนดให้เรียนภาษาอังกฤษน่าจะส่งผลให้คำภาษาอังกฤษที่เข้ามาปะปนในภาษาไทยในยุคนี้เป็นคำทับศัพท์ (Phonetic Substitution) ซึ่งในยุคก่อนปฏิรูปการศึกษา คำอังกฤษที่ปรากฏในภาษาไทยเริ่มจากการลากเข้าความ

งานวิจัยเรื่อง “อิทธิพลภาษาสันสกฤตที่มีต่อวรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย” ของ ชูศักดิ์ ทัพย์เกษร (2528) ผู้วิจัยได้คัดคำศัพท์ภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในศิลาจารึกโบราณ 6 หลัก ศิลาจารึกสมัยสุโขทัย 15 หลัก และหนังสือสมัยสุโขทัย 3 เล่ม ได้แก่ สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง และตำรับทำวศรจุฬาลักษณ์ จากนั้นได้วิเคราะห์คำศัพท์ที่มาจากภาษาสันสกฤตทุกคำ บางคำเปรียบเทียบกับคำในภาษาบาลีด้วย อาทิ

ปราชญ์ มาจากคำสันสกฤตว่า ปฺราจฺญ เป็นคุณศัพท์แปลว่า ผู้คงแก่เรียน, ผู้ฉลาด ถ้าเป็นคำนามใช้ว่า ปฺราจฺญา ตรงกับบาลีว่า ปญฺญา แปลว่า ความรู้ทั่ว, ปรีชา, ความฉลาด

ธรรมราช มาจากคำสันสกฤตว่า ธรรม + ราช แปลง รุ เป็น รร ตามความนิยมในภาษาไทย แปลว่า พระราชาแห่งธรรม

บพิตร มาจากคำสันสกฤตว่า ปวิตร แปลว่า ศักดิ์สิทธิ์ บริสุทธิ์ เป็นคำที่พระสงฆ์ใช้พูดกับเจ้านาย หมายถึง พระองค์ท่าน

เสวตฉัตร มาจากคำสันสกฤตว่า เสวต (ขาว)+ฉตร (ร่ม, เครื่องกันแดด) แปลว่า ฉัตรขาวใช้เป็นเครื่องหมายแห่งพระเจ้าแผ่นดิน

ส่วน มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547: 27-47) ได้เขียนบทความวิชาการเชิงวิเคราะห์เรื่อง “คำบาลีสันสกฤตในจารึกสุโขทัยและอยุธยา” สรุปสาระสำคัญได้ว่า การยืมคำจากภาษาหนึ่งมาใช้อีกภาษาหนึ่งอาจยืมมาโดยตรง หรือยืมผ่านภาษาอื่นมาอีกทีหนึ่ง คำที่ยืมมามักมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะทางด้านเสียง ทั้งนี้ เพราะระบบเสียงและวิธีการออกเสียงที่ต่างกัน หรือเสียงที่กลายไปนั้นอาจกลายไปในภาษาอื่นก่อนแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่หยุดยั้งที่ หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นระยะๆ ตามกาลเวลา คำยืมบาลีสันสกฤตในจารึกสุโขทัย และอยุธยาแสดงให้เห็นว่าในระยะแรกไทยคงยืมคำสันสกฤตจากเขมรและไทยมีระบบวิธีการออกเสียงคำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤตที่ต่างจากปัจจุบันในสมัยสุโขทัยและอยุธยาใช้คำสันสกฤตแทนคำบาลีที่ใช้ในปัจจุบัน ส่วนคำว่า ศีล และศาสนที่ใช้ในปัจจุบันเป็นคำสันสกฤต ในสมัยสุโขทัยและอยุธยาใช้รูปภาษาบาลี ว่า สีล และศาสน ในด้านความหมายพบว่าบางคำที่ใช้ตามความหมายของภาษาเดิม ปัจจุบันไม่มีการใช้คำนั้นๆ หรือบางคำที่ใช้ตามความหมายในภาษาเดิมปัจจุบันมีคำเหล่านั้นใช้อยู่

แต่ความหมายกลายไปในด้านเสียงของคำ พบว่า คำบาลีสันสกฤตในจารึกสุโขทัยและอยุธยาออกเสียงตามภาษาเดิม แต่ในปัจจุบันมีการกลายเสียงสระและกลายเสียงพยัญชนะ

นอกจากนี้ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547: 1-11) ยังเขียนบทความวิชาการเรื่อง “การใช้คำสันสกฤตและบาลีในวรรณคดีไทย” ผู้เขียนนำเสนอการใช้คำสันสกฤตและบาลีในวรรณคดีหลายเล่ม อาทิ หนังสือแบบเรียนจินดามณี โดยเน้นที่ศัพท์พ้องความหมาย หรือคำไวพจน์ตอนที่ยาวที่สุดได้แก่ คำไวพจน์ของคำว่า “เจ้าแผ่นดิน” ซึ่งหนังสือจินดามณีให้ว่า “พญา” มี 58 คำ แสดงให้เห็นลักษณะต่างๆ ของการนำคำสันสกฤตและบาลีมาใช้ในภาษาไทย ผู้เขียนยกตัวอย่างคำสันสกฤตและบาลีจากมหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย พระมาลัยคำหลวง ลิลิตโองการแช่งน้ำ สมุทรโฆษคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์ ผู้เขียนแสดงทัศนะว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดใช้คำสันสกฤตและบาลีในรูปคำเดิมของภาษานั้นๆ ซึ่งสวนทางกับที่ปรากฏในสมัยอยุธยาที่นิยมแผลงคำสันสกฤตและบาลีจากภาษาเดิม กวีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยเสด็จตามพระราชนิมิตด้วย อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการใช้คำสันสกฤตและบาลีในวรรณคดีไทยไม่ลึกลับเหมือนในสมัยอยุธยา คำสันสกฤตและบาลีที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นคำที่แผลงตามปกติ อาจเป็นเพราะในปัจจุบันกวีส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับศัพท์สันสกฤตและบาลีมากนัก การศึกษาภาษาทั้งสองไม่แพร่หลายและไม่ลึกลับซึ่งอยู่ในอดีต

จิราพร โชติเชิษะวงศ์ (2544: 47-67) ได้ทำวิจัยเรื่อง “สาส์นสมเด็จพระรัตนวงศาธิบดีเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติฯ” เพื่อศึกษาทรรศนะ 3 ประเด็น คือ สาเหตุที่รับคำต่างประเทศมาใช้ในภาษาไทย ความเป็นมาของภาษามอญ และภาษาสันสกฤตที่เข้ามาปนอยู่ในภาษาไทย และความเป็นมาของภาษาเขมรและภาษาอังกฤษในภาษาไทย ตามทรรศนะของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในสาส์นสมเด็จพระรัตนวงศาธิบดีเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติฯ ผลการศึกษาพบว่า ทั้งสองพระองค์ทรงเห็นว่าทุกชาติทุกภาษามีคำภาษาอื่น ในภาษาไทยก็เช่นกัน คำไทยมักเป็นคำพยางค์เดียว หากมีหลายพยางค์ก็เกิดจากนำคำพยางค์เดียวมาประสมกันกลายเป็นคำหลายพยางค์และมักเป็นคำภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะคำบาลี-สันสกฤตมีมากที่สุด รวมถึงภาษาอื่น เช่น ภาษาจีน เขมร ขวา มลายูและภาษาอังกฤษ การประสมคำเป็นคำประสม คำซ้อน คำซ้ำ ทำให้คำมีความหมายกว้างขึ้นหรือมีความหมายใหม่ คำไทยจึงมีหลายพยางค์

ส่วนเรื่องความเป็นมาของคำมครและคำสันสกฤตนั้น ทั้งสองพระองค์ทรงมีความเห็นแย้งกันเสมอๆ กรมพระนริศฯ ทรงเห็นว่าภาษาสันสกฤตเข้ามาก่อนภาษาบาลี และเข้าสู่ประเทศไทยผ่านทางลัทธิไศยศาสตร์ พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เขมร จีน และทิเบต รวมทั้งวรรณคดีสันสกฤตนักปราชญ์ไทยแต่โบราณมีความรู้ ความชำนาญทั้งภาษาสันสกฤต และภาษาบาลี ส่วนสมเด็จพระมหาพรตฯ ทรงเห็นว่า ภาษาบาลีเข้ามาก่อนภาษาสันสกฤต ไทยรับพุทธศาสนาหินยานก่อน พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน หลักฐานจากศิลาจารึกพระปฐมเจดีย์ที่ใช้ภาษามคร มูลเหตุที่ทั้งภาษามคร และภาษาสันสกฤตเข้ามาปะปนในภาษาไทยมาจากชาวอินเดียที่มาสอนศาสนาต้องใช้คำเดิมหรือทับศัพท์ เพราะหาคำไทยหรือคำพื้นเมือง ใช้เรียกสิ่งของและอธิบายเรื่องราวไม่ได้ อีกทั้งภาษาทั้งสองเรียนรู้ได้ยาก ผู้รู้ทั้งสองภาษาจึงได้รับการยกย่องนับถือจากสังคม จึงเกิดความนิยมว่า ภาษาทั้งสองมีศักดิ์สูงกว่าภาษาไทย จากนั้นจึงเกิดความนิยมใช้ทั้งพูดและเขียน อีกทั้งในการประพันธ์บทร้อยกรอง ส่งผลให้คำไทยแท้ๆ สูญไป อย่างไรก็ตามคำบาลีและคำสันสกฤตเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ในสมัยอยุธยาตอนต้นนิยมใช้คำสันสกฤต คำบาลี และเสื่อมลงมากในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ แต่กลับเป็นที่นิยมอย่างเดิมในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานุกา

ในด้านภาษาเขมร ผลการศึกษาพบว่า สมเด็จพระมหาพรตฯ ทรงวินิจฉัยสาเหตุที่คำเขมรใช้ในภาษาไทยมากและมักจะเป็นคำราชาศัพท์ เพราะแต่เดิมพวกขอมเป็นชนชั้นปกครอง ผู้ได้ปกครองนอกจากจะพูดภาษาของตนแล้วต้องพูดภาษาเขมร เมื่อชนชาติไทยอพยพมาแถบนี้ ซึ่งมีพวกพม่า มอญ และเขมร ตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว คนไทยจึงพูดภาษาไทย ภาษาเขมร และภาษาละว้าเพื่อติดต่อสื่อสารกัน เมื่อสมัยสุโขทัยมีอำนาจขึ้นอิทธิพลขอมเสื่อมลง พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงใช้ภาษาไทย สมัยอยุธยาไทยได้รับอิทธิพลจากขอมมากกว่าสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะการปกครองแบบทวารวดี ภาษาเขมรจึงปนอยู่ในภาษาไทยทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ด้วยวิธีการเปลี่ยนแปลงการออกเสียงและส่งผลให้รูปเขียนเปลี่ยนไป ในส่วนภาษาต่างประเทศอื่นๆ ภาษาจีน มลายู และอังกฤษมิใช่ในภาษาไทยเพราะการติดต่อค้าขายและวัฒนธรรม

จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีอิทธิพลต่อภาษาไทยมากที่สุด คำจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเข้ามาปนกับภาษาไทยมาก การศึกษาคำจากภาษาดังกล่าวจึงจำเป็นอย่างยิ่งทำให้เข้าใจภาษาไทยและวรรณคดีไทยมากขึ้น

เกรียงศักดิ์ กองแสง และคณะ (2547) ได้เสนอสารนิพนธ์เรื่อง “คำยืมที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์คำยืมที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ผลการศึกษาพบว่าคนไทยนิยมภาษาอื่นเข้ามาใช้ในภาษาไทยมานานแล้ว โดยเฉพาะภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งการยืมคำภาษาต่างประเทศที่นำมาใช้ในไตรภูมิพระร่วง พบทั้งคำมูล คำสมาส คำสนธิ คำประสม และคำซ้อน โดยมีการเปลี่ยนแปลงสระและพยัญชนะให้เหมาะสมกับการออกเสียงของคนไทย นอกจากนี้มีข้อสังเกตว่าภาษาบาลีสันสกฤตที่นำมาใช้ในไตรภูมิพระร่วงนั้น มีการสร้างคำประสมลักษณะพิเศษที่เรียกว่า คำสมาสไทย หรือคำบาลี-ไทย คือ การนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาสร้างคำในลักษณะคำประสม

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (2542: 269-283) ได้อธิบายคำที่สื่อถึงพระราชหรือกษัตริย์ซึ่งมีความหมายว่า แผ่นดิน อยู่ด้วย สะท้อนให้เห็นโลกทรรศน์ของคนอินเดียโบราณว่า กษัตริย์เป็นใหญ่ยิ่งในแผ่นดิน เป็นเจ้าของแผ่นดิน เป็นผู้ธำรงรักษาแผ่นดิน ความเชื่อในสมัยอยุธยาที่ว่า กษัตริย์เป็นผู้ครองศักดินาสูงสุดคือครองแผ่นดินทั้งหมดสืบเนื่องมาจากคติเรื่องพระเจ้าแผ่นดินของอินเดีย อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อธิบายศัพท์ “พระเจ้าแผ่นดิน” ที่มีคำว่า ภู เป็นองค์ประกอบหน้าศัพท์จำนวน 16 คำ ภูมิ หน้าศัพท์จำนวน 8 คำ และมีคำว่า ภูวน หน้าศัพท์ 4 คำ คำเหล่านี้เกิดจากคำประสมของคำที่มาจากภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต บางคำเป็นคำที่มีอยู่ในภาษาเดิม บางคำเป็นรูปภาษาที่ไทยสร้างขึ้นเองจากคำบาลีและคำสันสกฤต

งานวิจัยอีกเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าไทยรับคำจากภาษาสันสกฤตเข้ามาใช้ในภาษาไทยมานานแล้ว คือ งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาพัฒนาการของคำบอกเวลาในภาษาไทย” ของ ฉัฐวรรณ ชั่งใจ (2552) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและที่มาของคำบอกเวลาในสมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ยุคปัจจุบันทั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารร้อยแก้ว และร้อยกรองประเภทสารคดี รวมทั้งจากพจนานุกรม ผลการวิจัยพบคำบอกเวลา 901 คำ ซึ่งบอกเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลง 129 คำ พบการเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์มากที่สุด และการเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์น้อยที่สุด นอกจากนี้พบว่า คำบอกเวลาในภาษาไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงส่วนมากเป็นคำยืมจากภาษาสันสกฤต เนื่องจากไทยรับวัฒนธรรมวิธีบอกเวลาอย่างอินเดีย และเป็นที่สังเกตว่าคำบอกเวลาในสมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ยุคต้น มักปรากฏรูปศัพท์ตามอย่างเขมร เนื่องจากไทยรับวัฒนธรรมคำบอกเวลาตามอย่างอินเดียและจีนโดยผ่านทางเขมร อีกทั้งพบว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ไทยรับวัฒนธรรมการบอกเวลาที่เป็นสากลแบบชาวตะวันตก มักพบคำศัพท์ภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ พบว่าคำบอกเวลาในสมัยรัตนโกสินทร์ยุคปัจจุบันปรากฏรูปคำตามภาษาเดิมเพื่อรักษา

ประวัติของคำ รวมทั้งคำทับศัพท์ปรากฏการบัญญัติแทนที่คำ พัฒนาการของคำบอกเวลาเกิดจากความนิยมการใช้ภาษาในแต่ละยุคสมัย

งานวิจัยต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่านอกจากในภาษาไทยจะมีคำจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตใช้จำนวนมากแล้ว ยังมีคำที่มาจากภาษาเขมรจำนวนมากไม่น้อยเช่นกัน มีงานวิจัยที่นำเสนอเรื่องนี้ อาทิ การศึกษาคำเขมรที่ปรากฏในวรรณคดี เช่น

อุบล เทศทอง (2549: 39-58) ได้เสนอบทความวิชาการเชิงวิเคราะห์เรื่อง “คำเขมรที่ปรากฏในกำสรวลโคลงฉันท์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำเขมรที่ปรากฏในกำสรวลโคลงฉันท์ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะการใช้คำเขมร และลักษณะทางวรรณศิลป์ของการใช้คำเขมรที่ปรากฏในกำสรวลโคลงฉันท์ ซึ่งเป็นวรรณคดีที่มีชื่อเสียงในสมัยอยุธยา ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่ากวีสมัยอยุธยานิยมใช้คำจากภาษาเขมรมาประพันธ์วรรณคดีเช่นเดียวกับคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต การใช้คำจากภาษาเขมรในวรรณคดีสะท้อนให้เห็นว่ากวีเป็นปราชญ์ทางภาษา และการที่ผู้อ่านจะอ่านวรรณคดีเรื่องนี้ได้เข้าใจและเกิดอรรถรสตามที่กวีต้องการสื่อผู้อ่านควรมีความรู้ภาษาเขมรพอสมควร ผลการศึกษาพบว่า คำราชาศัพท์ในภาษาเขมรนำมาใช้เป็นราชาศัพท์ในภาษาไทย และไทยนำคำที่เขมรใช้เป็นคำธรรมดาทั่วไปมาใช้เป็นราชาศัพท์ เช่น คำว่า สรง (อาบน้ำ) เสวย (กิน) คำเขมรที่ใช้เฉพาะในคำประพันธ์ เช่น ตระการ ชำจี้อ (เจ็บป่วย) แมก (กิ่ง) เพรง (โบราณ) คำเขมรที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น รเบียง (ระเบียง) รำพึง (คำนึง, รำพึง, คิดถึง) ถนอม (ทะนุถนอม) ส่วนลักษณะทางวรรณศิลป์ในการใช้คำเขมรที่ปรากฏในกำสรวลโคลงฉันท์ คือ การใช้คำเขมรเพื่อเอื้อสัมผัส การใช้คำซ้ำเน้นย้ำความหมาย และให้เกิดความไพเราะ

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับการสร้างคำในภาษาเขมร เช่น

วัลยา ช่างขวัญยืน (2546: 224-246) ได้ศึกษาเรื่อง “คำไทย-คำเขมร: คำประสม” มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างคำประสมในภาษาเขมรและความสัมพันธ์ของโครงสร้างคำประสมคำไทยและคำเขมร ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างคำประสมในคำไทย และโครงสร้างคำประสมในคำเขมร มี 3 แบบ คือ แบบที่ 1 คำประสมที่มีสองหน่วยคำ แบบที่ 2 คำประสมที่มีสามหน่วยคำ และแบบที่ 3 คำประสมที่มีสี่หน่วยคำ อีกทั้งในแต่ละแบบจะมีโครงสร้างย่อยอีก เมื่อเปรียบเทียบโครงสร้างคำประสมพบว่า ส่วนใหญ่มีโครงสร้างตรงกันทั้งในด้านจำนวนหน่วยคำ ชนิดของคำที่นำมาประสมกัน และการลำดับส่วนประกอบที่นำมาประสมกัน โครงสร้างคำประสมที่ปรากฏ

ในภาษาเขมรแต่ไม่มีในภาษาไทยมีเพียงโครงสร้างเดียว คือ คำประสมแบบสี่หน่วยคำ ที่ประกอบด้วยคำตัวตั้งเป็นคำกริยา (คำเดียว) + คำขยายเป็นคำนาม (คำเดียว) + คำกริยา (คำเดียว) + คำกริยา (คำเดียว) ส่วนที่มาทางภาษาของคำที่นำมาประสมกันนั้น ผลการศึกษาพบดังนี้

ลักษณะแรกคำประสมระหว่างคำในภาษาเดิมกับคำจากภาษาอื่น ลักษณะที่สองคำประสมในภาษาเดิม แต่เกิดจากคำที่มาจากภาษาอื่นประสมกัน

ลักษณะแรกคำภาษาเดิมประสมกับคำภาษาอื่นมีโครงสร้าง ดังนี้

คำประสมในภาษาไทย

คำไทย+คำบาลีสันสกฤต

คำบาลีสันสกฤต+คำไทย

คำไทย+คำเขมร

คำเขมร+คำไทย

คำไทย+คำจีน

คำจีน+คำไทย

คำไทย+คำอังกฤษ

คำอังกฤษ+คำไทย

-

-

คำประสมในภาษาเขมร

คำเขมร + คำบาลีสันสกฤต

-

คำเขมร+คำไทย

คำไทย+คำเขมร

คำเขมร+คำจีน

คำจีน+คำเขมร

คำเขมร+คำอังกฤษ

คำอังกฤษ+คำเขมร

คำเขมร+คำฝรั่งเศส

คำฝรั่งเศส+คำเขมร

ลักษณะที่สองคำประสมของไทยที่เกิดจากคำภาษาอื่น และคำประสมของเขมรที่เกิดจากคำภาษาอื่น

คำประสมในภาษาไทย

คำอังกฤษ+คำบาลีสันสกฤต

คำบาลีสันสกฤต+คำอังกฤษ

คำเขมร+คำบาลีสันสกฤต

คำบาลีสันสกฤต+คำเขมร

คำจีน+คำบาลีสันสกฤต

คำบาลีสันสกฤต+คำจีน

คำประสมในภาษาเขมร

คำไทย+คำบาลีสันสกฤต

คำบาลีสันสกฤต+คำไทย

คำบาลีสันสกฤต+คำฝรั่งเศส

คำฝรั่งเศส+คำบาลีสันสกฤต

คำประสมในภาษาไทย

คำประสมในภาษาเขมร

คำจีน+คำเขมร

คำจีน+คำจีน

คำอังกฤษ+คำอังกฤษ

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการของการยืมคำและการบัญญัติศัพท์” มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์กระบวนการยืมคำและการบัญญัติศัพท์ในสังคมไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สังคมไทยเริ่มปรับเปลี่ยนเป็นสังคมใหม่ตามโลกตะวันตกจนถึงปัจจุบัน ข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์หามาจากบทความวิชาการ วารสาร และหนังสือบัญญัติศัพท์ โดยแบ่ง 5 ช่วงสมัย ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

ช่วงเวลาที่ 1 สมัยก่อนปรับเปลี่ยนเป็นสมัยใหม่ (พ.ศ. 2369 - พ.ศ. 2393) ผู้วิจัยไม่พบคำยืมในเอกสารใด และยังไม่มีการบัญญัติศัพท์ในสังคมไทย

ช่วงเวลาที่ 2 สมัยรุ่งอรุณของการปรับเปลี่ยนเป็นสมัยใหม่ (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2434) ประมาณรัชกาลที่ 4 และก่อนการปฏิรูปสังคมไทยครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยเริ่มรับวิทยาการและศาสตร์จากตะวันตกในช่วงเวลานี้โดยการแปล ซึ่งผู้รู้ชาวต่างประเทศที่รู้ภาษาไทยเป็นผู้จัดทำและตีพิมพ์เอกสาร มโนทัศน์ต่างๆ ที่มาจากชาวต่างประเทศ หากเป็นมโนทัศน์ที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยหรือภาษาไทยจะใช้คำไทยเทียบ เช่น ทองคำ แทนคำว่า gold ถ้าไม่มีคำใช้ในภาษาไทย ผู้แปลจะใช้คำทับศัพท์ เช่น เอดูเคชัน (education) ในสมัยนี้ไม่มีการบัญญัติศัพท์ แต่ปรากฏการทับศัพท์รวมทั้งเริ่มแทนที่คำยืมด้วยคำศัพท์ภาษาไทย โดยใช้ทั้งคำยืมและคำไทยพร้อมกันไป

ช่วงเวลาที่ 3 สมัยปฏิรูปสังคมไทย (พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2474) พบการบัญญัติศัพท์และวงเล็บคำภาษาอังกฤษต้นฉบับไว้ด้วยกัน เช่น ความร้อน (heat) กรด (acid)

ช่วงเวลาที่ 4 (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2503) ในสมัยนี้คำยืมหรือการเขียนคำทับศัพท์ที่มีใช้น้อยกว่าช่วงเวลาที่ 3 มักพบใช้ชื่อเรียกสิ่งของอย่างเฉพาะเจาะจง

ช่วงเวลาที่ 5 สมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2504 - ปัจจุบัน) งานแปลส่วนใหญ่ไม่มีการวงเล็บคำรูปภาษาเดิมไว้คู่กับคำทับศัพท์แล้ว เพราะศัพท์บัญญัติติดตลาดแล้ว แต่บทความวิชาการส่วนใหญ่ยังวงเล็บภาษาอังกฤษไว้ด้วย อาจเป็นเพราะศัพท์บัญญัติทางวิชาการ ยังเป็นคำใหม่ และเข้าใจยาก

ส่วนใหญ่กระบวนการยืมคำและการบัญญัติศัพท์ในสังคมไทยมีวิวัฒนาการ 3 ขั้นตอนใหญ่ 1) เริ่มด้วยการยืมคำหรือการทับศัพท์ การยืมปน การสร้างศัพท์โดยใช้คำไทยและการสร้างศัพท์ใช้พร้อมกับคำยืม 2) การสร้างศัพท์โดยการจำกัดความการสร้างศัพท์ใช้พร้อมคำที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ และการสร้างศัพท์โดยการจำกัดความการสร้างศัพท์ใช้พร้อมคำที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ และการสร้างศัพท์โดยใช้คำบาลีสันสกฤต 3) การปนคำภาษาอังกฤษในภาษาไทย และการสร้างศัพท์โดยแปลตรงตัว

จากงานวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่าราชกาลที่ 4 และราชกาลที่ 5 ภาษาไทยได้รับอิทธิพลจากภาษาอังกฤษที่แพร่หลายเข้ามาทางวิทยาการและองค์ความรู้ต่างๆ

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2547: 48-67) นำเสนอบทความเรื่อง “ภาษาไทยกับการสัมผัสภาษาอังกฤษที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาพบว่า พระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชนิพนธ์ขณะเสด็จเยือนต่างประเทศเล่มที่ทรงพระราชนิพนธ์ก่อน มีความเข้มข้นของการยืมภาษาอังกฤษน้อยกว่าเล่มที่ทรงพระราชนิพนธ์ภายหลังมีระดับความเข้มข้นลดหลั่นกันไปตามก่อนหลังของปี ส่วนพระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชนิพนธ์ขณะเสด็จเยือนสถานที่ในประเทศไทยนั้น มีอัตราความเข้มข้นของการยืมภาษาอังกฤษต่ำกว่า พระราชหัตถเลขาที่ทรงพระราชนิพนธ์ราวเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศอย่างมาก และระดับความเข้มข้นไม่ลดหลั่นกันตามความก่อนหลังของปี อย่างไรก็ตามในภาพรวมสรุปได้ว่า ภาษาไทยในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการสัมผัสกับภาษาอังกฤษในระดับเข้มข้น พบการยืมคำนามจำนวนมาก คำชนิดอื่นในระดับปานกลาง และมีการใช้ประโยคกรรมวาจกซึ่งได้รับอิทธิพลจากภาษาอังกฤษอย่างชัดเจน

ในอดีตคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาเขมรมีอิทธิพลอย่างมากต่อภาษาไทย จนในปัจจุบันคำที่มาจากภาษาดังกล่าวเข้ามาผสมผสานกลมกลืนจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับภาษาไทย ส่วนคำที่มาจากภาษาอังกฤษเริ่มเข้ามามีบทบาทในภาษาไทยในยุครัตนโกสินทร์ ตอนกลาง และยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น

สิริภัทร พรหมราช (2550) ทำวิจัยเรื่อง “พัฒนาการคำยืมภาษาอังกฤษที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2542” ผลการศึกษาพบว่า คำยืมภาษาอังกฤษ มีจำนวนคำเพิ่มขึ้นทุกครั้งที่มีการปรับปรุงพจนานุกรม จาก 70 คำ, 596 คำ และ 636 คำ ตามลำดับ และมี 20 หมวดอักษรที่ไม่ปรากฏคำยืมภาษาอังกฤษ คำที่เพิ่มขึ้นมีลักษณะการสร้างคำศัพท์ 3 วิธี คือ การทับศัพท์ การบัญญัติ และการแปลศัพท์ ซึ่งรูปแบบการสร้างคำศัพท์มีหลายวิธี เช่น การทับศัพท์ มีการทับศัพท์แบบถ่ายตัวอักษรตรงตามศัพท์เดิมซึ่งพบมากที่สุดในการปรับปรุงพจนานุกรมทั้งสองครั้ง การบัญญัติศัพท์มีการบัญญัติโดยใช้ภาษาบาลีและสันสกฤต ใช้ภาษาบาลี ใช้ภาษาสันสกฤต ใช้คำไทยปนกับภาษาสันสกฤต ใช้ภาษาเขมร ใช้ภาษาเขมรกับภาษาไทย และ ใช้ภาษาไทย ส่วนการแปลศัพท์ใช้คำไทยแปลความหมายของคำภาษาอังกฤษ พัฒนาการด้านทฤษฎีนิยามศัพท์พบว่า ลักษณะที่พบมากที่สุดในการปรับปรุงพจนานุกรมทั้งสองครั้ง คือ ความหมายคงเดิม พจนานุกรมช่วง พ.ศ. 2493 - พ.ศ. 2525 พบความหมายเปลี่ยนแปลง 3 ลักษณะ คือ ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่ ส่วนพจนานุกรมช่วง พ.ศ. 2525 - พ.ศ. 2542 พบความหมายเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ คือ ความหมายแคบเข้า และความหมายกว้างออก

ผลงานทางวิชาการต่างๆ ที่ผู้วิจัยประมวลนำเสนอข้างต้น เพื่อใช้สร้างกรอบความคิดในการศึกษาการสร้างคำและที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์ และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย 14 คำ สมัยอยุธยา 178 คำ สมัยธนบุรี 35 คำ และสมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ รวมทั้งสิ้น 3,572 คำ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีที่มาทางภาษา 6 แบบ เป็นคำไทยมากที่สุด 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.72 รองลงมาเป็นคำที่มีที่มาทางภาษาจากคำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 สมัยอยุธยา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีที่มาทางภาษา 11 แบบ แบบคำบาลี คำสันสกฤตมากที่สุด พบ 77 คำ คิดเป็นร้อยละ 43.26 รองลงมา คือ แบบคำไทย คำบาลี คำสันสกฤต พบ 50 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.08 สมัยธนบุรี คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีที่มาทางภาษา 8 แบบ แบบคำบาลี คำสันสกฤตมากที่สุด พบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 รองลงมาคือ คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.71 และสมัยรัตนโกสินทร์ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จำนวน 3,345 คำ จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีที่มาทางภาษา 16 แบบ พบว่า แบบคำบาลี คำสันสกฤตมากที่สุด พบ 1,097 คำ คิดเป็นร้อยละ 32.79 รองลงมา คือ แบบคำไทย คำบาลี คำสันสกฤต พบ 1,044 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.21 ส่วนที่พบน้อยที่สุด คือ แบบคำภาษาอังกฤษ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่ามี 16 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีมากที่สุด พบ 16 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบ 11 แบบ คิดเป็นร้อยละ 68.75 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี พบ 8 แบบ คิดเป็นร้อยละ 50.00 และ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย พบ 6 แบบ คิดเป็นร้อยละ 37.50

เมื่อพิจารณาที่มาทางภาษาแต่ละแบบ โดยพิจารณาตามค่าร้อยละของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า แบบที่ 1 คำไทย คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 35.72 รองลงมาคือคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 11.43 แบบที่ 2 คำบาลี คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 5.71 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 1.12 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย แบบที่ 3 คำสันสกฤต คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

[illegible]

คิดเป็นร้อยละ 0.56 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 0.15 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยธนบุรี แบบที่ 15 คำเขมร คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.14 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 0.06 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา และสมัยธนบุรี แบบที่ 16 คำภาษาอังกฤษ ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาภาพรวมของที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย 68 เรื่อง จำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบ ที่มาทางภาษาแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด พบ 1,191 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.34 รองลงมา คือ ที่มาทางภาษาแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต พบ 1,104 คำ คิดเป็นร้อยละ 30.91 ที่มาทางภาษาแบบที่ 10 คำไทย คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต พบ 278 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.78

ผลการศึกษาที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 16 แบบ มีดังนี้

1. แบบที่ 1 คำไทย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัย พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.72 ได้แก่ ขุน เจ้า เจ้าเมือง ท้าว พ่อขุน

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.43 ได้แก่ ใต้ ท้าว ปิ่นเกล้า ปิ่นหล้า

สมัยอยุธยา พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.18 เช่น

เจ้าจอมไท

เจ้าหล้า

เจ้าหล้าสีมื่อ

ใต้

ปิ่นเกล้า

ท้าว

ปิ่นหล้า

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 133 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.98 เช่น

ตัวอย่าง

แก้วจอมไทย	จอมเมืองแก้ว	เจ้าผ่านฟ้า	ท้าวไท่
พ่อเกิดเกล้าไทย	อยู่หัว		

2. แบบที่ 2 คำบาลี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยธนบุรี พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่ บพรัช บาทบงศ์

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.12 ได้แก่ โกลีชัย (โกส+อัยปัจจาย) ราช

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 36 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.07 เช่น

ตัวอย่าง

ขัตติย	(ขตุติย)	ขัตติยบวร	(ขตุติย, ปวร)
รัชจตุตถิ	(รัชช, จตุตถ)	ราชา	(ราชา)
สักกะรัช	(สกก, รัช)	สัตตมราชา	(สตุตม, ราชา)

3. แบบที่ 3 คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดในสมัยอยุธยา พบ 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.30 เช่น

กษัตริ (กษตร)	จักรพรรดิ (จกรวรดิ)
นถเบนทรา (นถป อินฺท)	นถเบนทรนถเบส (นถป อินฺท อิศ)
ศรีสรรเพชญ (ศรี สรวชญ)	สวามินทร์ (สวามี อินฺท)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 137 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.09 เช่น
ตัวอย่าง

กระษัตริย์	(กษัตริย์)
เกษตรประเทศ	(เกษตร, ประเทศ)
ฉัตรมนุษย์	(ฉัตร, มนุษย์)
ธรรมกษัตริย์	(ธรรม, กษัตริย์)
นฤเบศร์	(นฤป, อิศร)
พงศ์กษัตริย์	(วงศ์, กษัตริย์)
ภูมิ	(ภูมิ)
ราชันย์	(ราชนุย์)
เสวตฉัตร	(เสวต, ฉัตร)
อวณินทรา	(อวณิ+อินทรา)

สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.86 ได้แก่ กระษัตริย์ (กษัตริย์ ส.)

4. แบบที่ 4 คำไทย คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยอยุธยา พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ

6.74 เช่น

จอมปราณ (ปราณ ส.)	เจ้าจอมกษัตริย์ (กษัตริย์ ส.)
เจ้าจอมธรรม์ (ธรรม ส.)	เจ้าจอมอารย์ (อารย ส.)
ปิ่นเกล้าไศวรย์ (ไศวรย์ ส.)	หน่อสรพชญ์ (สรพชญ์ ส.)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 203 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.07 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ฉัตรฟ้า	(กษัตริย์ ส., ฉัตร ส., ฟ้า ท.)
จอมกษัตริย์เกษตร	(จอม ท., กษัตริย์, เกษตร ส.)
จอมธรรม์	(จอม ท., ธรรม ส.)
จุฬาไทเจ้า	(จุฬา ส., ไท เจ้า ท.)

ท้าวธรรมดา	(ท้าว ท., ธรรมดา ส.)
นฤเบศเจ้า	(นฤป+อิส ส., เจ้า ท.)
ปิ่นราชผู้	(ปิ่น ท., ราชผู้ ส.)
ราชันพ่อเจ้า	(ราชนุ ส. พ่อ, เจ้า ท.)
อัครปิ่นประเทศ	(อคร, ประเทศ ส., ปิ่น ท.)

สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.86 ได้แก่ เจ้าจอมกระษัตริย์ (เจ้า จอม ท., กษัตริย์ ส.)

5. แบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยอยุธยา พบ 77 คำ คิดเป็นร้อยละ 43.26 เช่น

กระษัตริศวราชบดี	(กษัตริ ส., อิศวร ส., ราช บ-ส., ปติ บ-ส.)
จุฬาราชรณิศร์	(จุฬา ส., ธาร รณิ บ-ส., อิศร ส.)
ธิเบศ	(อธิป บ-ส., อิศ ส.)
นฤปดิษฐ์	(นฤ ส., ปติ บ-ส., อินฺทร ส.)
นฤเบนทราธิปราช	(นฤป ส., อินฺทร ส., อธิป บ-ส., ราช บ-ส.)
บพิตรบรม	(ปิตุร บ-ส., บรม บ-ส.)
บรมอิสราเชษฐ	(บรม บ-ส., อิศร ส., เชษฐ ส.)
พระบวรญาณ	(วร-พระ บ-ส., บวร บ., ญาณ บ.)
พระองค์อิศวรภาพ	(วร-พระ บ-ส., องค์ บ-ส., อิศวร ส., ภาพ-ภาพ บ-ส.)
ภูธรธรรมิกราช	(ภูธร บ-ส., ธรรม ส., ราช บ-ส.)
ภูภรรดา	(ภู บ-ส., ภฤตฺถ ส.)
มหานราสวามี	(มหตฺ ส. มหฺนตฺ บ., มหา บ-ส., นร-บ-ส., สุวามิ ส.)
สมพุทธสมภารวิสุทธิ	(สมพุทธ บ-ส., สัมภร บ-ส., วิสุทธิ บ.)
องค์สรรเพชญ์พุทธางกูร	(องค์ บ-ส., สรวชญ ส., พุทธ บ-ส., องค์ บ-ส.)

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 เช่น

นฤปดิษฐ์	(นฤ ส., ปติ บ-ส., อินทุร ส.)
บทบวรราช	(ปท บ-ส., ปวร บ., วร บ-ส., ราช บ-ส.)
บทมลาย	(ปท บ-ส., มลาย บ-ส.)
บาทุกราช	(ปาตุกา บ-ส., ราช บ-ส.)
วรบาท	(วร บ-ส., ปาท บ-ส.)

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 1,097 คำ คิดเป็นร้อยละ 32.79 เช่น

ตัวอย่าง	
กระษัตริย์เบญจมา	(กษัตริย์ ส., ปญจม บ-ส.)
ขัตติยรัตน์	(ขัตติย บ., รตน ส.)
ชนกนิกร	(ชนก บ-ส., นิกร บ.)
ชินบุตร	(ชิน บ-ส., บุตร ส.)
ตติยราช	(ตติย บ., ราช บ-ส.)
ทศิยราช	(ทศิย บ., ราช บ-ส.)
บดียอภัก	(ปติ บ-ส., อภก บ-ส.)
ปิตุชาติ	(ปิตุ บ., ชาติ บ-ส.)
พระภัทร	(วร บ-ส., ภัทร บ-ส.)
มหิบาล	(มหี, ปาล บ-ส.)
วิสุทธิราชกษัตริย์	(วิสุทธิ บ., ราช บ-ส., กษัตริย์ ส.)
สุริยวงศ์	(สุริย บ., วงศ์ ส.)
องค์อัครนัทร	(องค์ บ-ส., อคร, นตร ส.)
อธิกราช	(อธิก บ-ส., ราช บ-ส.)
อัฐมรัชณบาล	(อัฐม รัชช บ., นฤ ส., ปาล บ-ส.)
เอกอุตม์องค์ปติศรีสถาน	(เอก อุตม องค์ ปติ บ-ส., ศรี สถาน ส.)

สมัยสุโขทัย พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 ได้แก่

กษัตริราช	(กษัตริย ส., อธิ, ราช บ-ส.)
ธรรมิกราช	(ธรรม + อิก ส., ราช บ-ส.)

6. แบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุดที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 1,044 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.21 เช่น

ตัวอย่าง	
กษัตริย์จอมนาถา	(กษัตริย ส., จอม ท., นาถ บ-ส.)
กษัตริย์ผู้วงศ์หงส์	(กษัตริย, วงศ์ ส., ผู้ ท., หังส บ-ส.)
จอมจุฬาล	(จอม ท., จูฬ บ., าล บ-ส.)
จอมธานีนฤเบศร์	(จอม ท., ธานี บ-ส., นฤป+อิศร ส.)
ท้าวธรณินทร์	(ท้าว ท., ธรณี บ-ส., อินุทร ส.)
ธิดาเจ้าจอมธรรม	(อิธิ ราช บ-ส., เจ้า จอม ท., ธรรม ส.)
บรมนาถอยู่เกล้า	(บรม นาถ บ-ส., อยู่เกล้า ท.)
ผู้ครองรัษฎนัตริย์	(ผู้ ครอง ท., รัษฎ บ., นตร ส., ชย บ-ส.)
พระจอมพลกษัตริย์สุโรดม	(วร สุร อุดม บ-ส., จอม ท., กษัตริย ส., ฤษ บ.)
พระเจ้าอยู่ศิริระ	(วร บ-ส., เจ้า อยู่ ท., ศิร ส.)
พระผ่านฉัตร	(วร บ-ส., ผ่าน ท., ฉตร ส.)
มหิบาลผู้เฝ้า	(มหี าล บ-ส., ผู้ เฝ้า ท.)
รัชมณัฎร์แก้ว	(รัชช บ., รม แก้ว ท., นตร ส.)
สมภารพระร่วมเกล้า	(สักร วร บ-ส., รม แก้ว ท.)
องค์ในหลวงจอมทัพ	(องค์ บ-ส., ใน หลวง จอม ท., ทพ บ.)
องค์อัครราชเจ้า	(องค์ ราช บ-ส., อัคร ส., เจ้า ท.)
เอกกษัตริย์ชาติไทย	(เอก บ-ส., กษัตริย ส., ชาติ บ., ไทย ท.)

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 49 คำ คิดเป็นร้อยละ 27.53 เช่น

ตัวอย่าง

จอมธรรมิกราชเกล้า	(จอม เกล้า ท., ธรรม ส., ราช บ-ส.)
จอมราช	(จอม ท., ราช บ-ส.)
จอมโลกเกล้าขนิษฐ	(จอม เกล้า ท., โลก บ-ส., ขนิษฐ ส., สุทธ บ.)
จอมสุรินทร์วรรณราชบิดินทร์	(จอม ท, สุร บ-ส., อินทร ส., วรรณ บ-ส., อธิ ปรดิ บ-ส.)
ไทธิเบศร	(ไท ท., อธิป บ-ส., อิศร ส.)
นฤนารถไท้	(นฤ ส., นารถ บ-ส., ไต้ ท.)
บรมปิ่นภพเกล้า	(บรม บ-ส., ปิ่น เกล้า ท., ภว บ-ส.)
ปิ่นภพไอศุรย์	(ปิ่น ท., ภว บ-ส., ไอศุรย์ ส.)
พระเจ้าช้างเผือก	(วร บ-ส.-พระ, เจ้า ช้าง เผือก ท.)
มกุฎเกล้าราชตรี	(มกุฎ บ-ส.-มกุฎ, เกล้า ท., ชาติรี ส.)
สมภารพ่อ	(สั กร บ-ส., พ่อ ท.)

สมัยธนบุรี พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.71 เช่น

จอมภพหล้า	(จอม ท., ภว บ-ส., หล้า ท.)
ปิ่นเกล้าธณิ	(ปิ่น เกล้า ท., ธณิ บ-ส.)
พระจักรรัตน์เจ้าจักรพาพ	(วร บ-ส., จกร ส., รตน บ-ส., จกรवाल ส.-จักรพาพ)
พระภูวนารถเกล้าจักรพาพ	(วร บ-ส., ภูวนารถ บ-ส., เกล้า ท., จกรवाल ส.-จักรพาพ)
บาทไท้	(บาท บ-ส., ไต้ ท.)

สมัยสุโขทัย พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พ่อขุนพระ (พ่อ ท., ขุน ท., วร บ-ส.)

7. แบบที่ 7 คำไทย คำเขมร

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัย พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ ท้าวพรญา (ท้าว ท., พรญา ข.)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 55 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.64 เช่น

ตัวอย่าง

เกล้าสยาม (เกล้า ท., สยาม ข.)

ขุนเสียม (ขุน ท., สยาม ข.)

จอมไถง (จอม ท., ไถง ข.)

จอมไผท (จอม ท., ไผท ข.)

เจ้าเลอสรวง (เจ้า ท., เลอ สรวง ข.)

ผู้ทรงหล้า (ผู้ หล้า ท., ทรง ข.)

สมเด็จพระปิ่นเกล้า (สมุญจ ข., ปิ่นเกล้า ท.)

สมเด็จพระพ่อ (สมุญจ ข., พ่อ ท.)

สมัยอยุธยา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าไท (สมุญจ ข.,
พระเจ้า ไท ท.)

8. แบบที่ 8 คำเขมร คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 35 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.04 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์นักเกษตร (กษัตริย์ เกษตร ศ., นก ข.)

ฉัตรกษัตริย์ขวัญ (ฉัตร กษัตริย์ ศ., ขวัญ ข.)

ทรงฉัตร (ทรง ข., ฉัตร ศ.)

ทรงธรรม (ทรง ข., ธรรม ศ.)

ศรีสยามะกษัตริ์ (ศรี กษัตริย์ ศ., สยาม ข.)

สมเด็จพระกษัตริยา (สมุญจ ข., กษัตริย์ ศ.)

สยามิศร์ (สยาม ข., อิศร์ ศ.)

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่

สมเด็จพระธรรม (สมเด็จ ทรง ข., ธรรม ศ.)

9. แบบที่ 9 คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยสุโขทัย พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.57 ได้แก่

พระญาธรรมิกราช (พระญา ข., ธรรม + อิก ศ., ราช บ-ส.)

สมเด็จพระธรรมราชา (สมเด็จ ทรง ข., ธรรม ศ., ราชา บ.)

พระญาธรรมราช (พระญา ข., ธรรม ศ., ราช บ-ส.)

พระญามหาธรรมราช (พระญา ข., มหา, ราช บ-ส., ธรรม ศ.)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 228 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.82

ตัวอย่าง

กษัตริย์สยามชาติ (กษัตริ ศ., สยาม ข., ชาติ บ-ส.)

กษัตริย์รัฐสยาม (กษัตริย์ ศ., รัฐ บ., สยาม ข.)

ขัตติยศสยามราช (ขัตติย บ., ศ ศ., สยาม ข., ราช บ-ส.)

เทพไทพ (เทพ บ-ส., ไท ข.)

เชียรกษัตริย์สยาม (ชีร บ-ส., กษัตริย์ ศ., สยาม ข.)

บรมกษัตริย์สยามินทร์ (บรม บ-ส., กษัตริ ศ., สยาม ข., อินทร์ ศ.)

พระองค์ทรงราชย์ (วร องค์ บ-ส., ทรง ข., ราชย์ ศ.)

มกุฎเกศเสียม (มกุฎ บ-ส., เกศ ศ., สยาม ข.)

สมเด็จพระธรรมราชา (สมเด็จ ทรง ข., ธรรม ศ., ราชา บ.)

องค์พระทรงเดช (องค์ วร บ-ส., เดช บ., ทรง ข.)

องค์พระทรงศานต์ (องค์ วร บ-ส., ทรง ข., ศานต์ ศ.)

ไอศุวรัยเสียมรัฐ (ไอศุวรัย ศ., สยาม ข., รัฐ บ.)

สมัยธนบุรี พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่

ทรงธรรมิกราช	(ทรง ข., ธรรม สนธิ อีก ปัจจย, ธรรมิก ส., ราช บ-ส.)
พระบรมลัทธิทรงเดช	(วร บ-ส., ปรม บ-ส., ลัทธิ บ., ทรง ข., เดช บ.)

สมัยอยุธยา พบ 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.37 เช่น

พระทรงโลกย	(วร บ-ส.-พระ, ทรง ข., โลกย บ-ส.)
พระองค์ทรงเดช	(วร บ-ส.-พระ, องค์ บ-ส., ทรง ข., เดช บ.)
สมเด็จพระนฤปดี	(สมุเณจ ข., นฤ ส., ปติ บ-ส.)

10. แบบที่ 10 คำไทย คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 273 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.16 เช่น

ตัวอย่าง	
จอมกษัตริย์สยามะชาติ	(จอม ท., กษัตริ ส., สยาม ข., ชาติ บ-ส.)
จอมบิศราษสยามประชา	(จอม ท., บิศ บ., ราช บ-ส., สยาม ข., ประชา ส.)
ฉัตรชัยแห่งสยามรัฐ	(ฉัตร ส., ชัย บ-ส., แห่ง ท., สยาม ข., รัฐ บ.)
ธีรราชเจ้าจอมไผท	(ธีร ราช บ-ส., เจ้า จอม ท., ไผท ข.)
บรมนาถพระทรงธรรม	(ปรม นาถ วร บ-ส., ทรง ข., ธรรม ส.)
พระปิ่นปักไผท	(วร บ-ส., ปิ่น ปัก ท., ไผท ข.)
พระองค์ทรงเมือง	(วร องค์ บ-ส., ทรง ข., เมือง ท.)
ล้นเกล้าสยามาธิราช	(ล้น เกล้า ท., สยาม ข., ธิ ราช บ-ส.)
สมเด็จพระเจ้าปดพิศธรมิกราช	(สมุเณจ ข., วร บ-ส., เจ้า ท., ปด บ., พิศ ส., ราช บ-ส.)
เอกอิสรเจ้าฟไทสยาม	(เอก บ-ส., อิศร ส., เจ้า ท., ไผท สยาม ข.)

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.86 ได้แก่ บทราชไ้ทรงทศธรรม
(ปทรช บ., ไ้ ท., ทรง ข., ทศ ธรรม ส.)

สมัยอยุธยา พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.81 ได้แก่

จอมเลื่องเลอราช	(จอม เลื่อง ท., เลอ ข. ราช บ-ส.)
ปิ่นทรงธารภพโลก	(ปิ่น ท., ทรง ข., ธาร ภว โลก บ-ส.)
สมเด็จพระพิตรเจ้าจอมนาถ	(สมุเญจ ข., ปวิตร ส., อปิตุตร บ., นาถ บ-ส., เจ้า จอม ท.)
สมเด็จพระเกล้าราชตรี	(สมุเญจ ข., ปรม บ-ส., เกล้า ท., ชาติรี ส.)
สมเด็จพระไ้หันถุนดินทร	(สมุเญจ ข., ไ้ ท., นถ ส., ปติ บ-ส., อินทุร ส.)

11. แบบที่ 11 คำไทย คำเขมร คำสันสกฤต

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 44 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.31 เช่น

ตัวอย่าง	
กษัตริเจ้าจุฬาสยาม	(กษตร จูชา ส., เจ้า ท., สยาม ข.)
จอมสยามินทร์	(จอม ท., สยาม ข., อินทุร ส.)
เจ้าทรงธรรม	(เจ้า ท., ทรง ข., ธรรม ส.)
ปิ่นประเทศปกไผท	(ปิ่น ปก ท., ประเทศ ส., ไผท ข.)
ผู้เพ็ญยศ	(ผู้ ท., เพญ ข., ยศ ส.)
สยามินทร์ปิ่นกษัตริย์	(สยาม ข., อินทุร กษตริย ส., ปิ่น ท.)

12. แบบที่ 12 คำไทย คำบาลี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 42 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.26 เช่น

ตัวอย่าง	
ขัตติยแก้ว	(ขตติย บ., แก้ว ท.)
จอมทัพ	(จอม ท., ทพพ บ.)

จอมบิดา	(จอม ท., ปิตา บ.)
จอมราชา	(จอม ท., ราชา บ.)
ปิตุหล้า	(ปิตุ บ., หล้า ท.)
พ่อบ่อนบุญ	(พ่อ บ่อ ท., ปุณฺณ บ.)
ยอดขัตติยา	(ยอด ท., ขตุติย บ.)

13. แบบที่ 13 คำไทย คำเขมร คำบาลี

เช่น

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 10 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29

ขัตติยผู้ผดุงจันท์	(ขตุติย ขณฺท บ., ผู้ ท., ผดฺด ข.)
จอมจันท์สยามเขต	(จอม ท., ขณฺท เขตฺต บ., สยาม ข.)
ท้าวทรงบุญ	(ท้าว ท., ทรง ข., ปุณฺณ บ.)
ไท่ไพทณวัลย์	(ไท่ ท., ไพท ข., ฤวณฺณ บ.)
ปิ่นรัฐสยาม	(ปิ่น ท., รัฐ บ., สยาม ข.)

14. แบบที่ 14 คำเขมร คำบาลี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่
ทรงเดช (ทรง ข., เตช บ.)

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.15

ตัวอย่าง	
ทรงบุญ	(ทรง ข., ปุณฺณ บ.)
ทรงสร	(ทรง ข., สร บ.)
เพชรเพ็ญสยาม	(วชิร บ., เพญ, สยาม ข.)
สยามขัตติยเพชร	(สยาม ข., ขตุติย วชิร บ.)
สยามอะริปะไต	(สยาม ข., อริปะเตยฺข บ.)

15. แบบที่ 15 คำเขมร

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.14 ได้แก่ พรญา

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.06 ได้แก่

ฟไท (ไผ่ท)
สมเด็จ (สมเด็จพระ)

16. แบบที่ 16 คำภาษาอังกฤษ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” รัตนโกสินทร์ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03 ได้แก่

ฟุตโลตัส (Footlotus)

ผลการวิจัยด้านที่มาทางภาษาสรุปได้ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านที่มาทางภาษา

แบบที่	แบบที่มาทางภาษา	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
1	คำไทย	5	35.72	11	6.18	4	11.43	133	3.98	153	4.28
2	คำบาลี	-	-	2	1.12	2	5.71	36	1.07	40	1.12
3	คำสันสกฤต	-	-	13	7.30	1	2.86	137	4.09	151	4.25
4	คำไทย คำสันสกฤต	-	-	12	6.74	1	2.86	203	6.07	216	6.04
5	คำบาลี คำสันสกฤต	2	14.28	77	43.26	15	42.86	1,097	32.79	1,191	33.34
6	คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต	1	7.14	49	27.53	9	25.71	1,044	31.21	1,103	30.88
7	คำไทย คำเขมร	1	7.14	1	0.56	-	-	55	1.64	57	1.60

ตารางที่ 8 (ต่อ)

แบบ ที่	แบบที่มาทางภาษา	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
8	คำเขมร คำสันสกฤต	-	-	1	0.56	-	-	35	1.04	36	1.00
9	คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต	4	28.57	6	3.37	2	5.71	228	6.82	240	6.72
10	คำไทย คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต	-	-	5	2.81	1	2.86	273	8.16	279	7.81
11	คำไทย คำเขมร คำสันสกฤต	-	-	-	-	-	-	44	1.31	44	1.23
12	คำไทย คำบาลี	-	-	-	-	-	-	42	1.26	42	1.18
13	คำไทย คำเขมร คำบาลี	-	-	-	-	-	-	10	0.29	10	0.28
14	คำเขมร คำบาลี	-	-	1	0.56	-	-	5	0.15	6	0.17
15	คำเขมร	1	7.14	-	-	-	-	2	0.06	3	0.08
16	คำภาษาอังกฤษ	-	-	-	-	-	-	1	0.03	1	0.03
	จำนวนแบบ (แบบ)	6	37.50	11	68.75	8	50.00	16	100	16	100
	รวม	14	100	178	100	35	100	3,345	100	3,572	100

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลด้านที่มาทางภาษา ดังนี้

การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย

1. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย 14 คำ มีที่มาทางภาษา 6 แบบ พบแบบที่ 1 คำไทย พบมากที่สุด รองลงมาพบแบบที่ 9 คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต

2. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยา 178 คำ มีที่มาทางภาษา 11 แบบ พบแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด รองลงมาพบแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต

3. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี 35 คำ มีที่มาทางภาษา 8 แบบ พบแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด รองลงมาพบแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต

4. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ มีที่มาทางภาษา 16 แบบ พบแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด รองลงมาพบแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต

การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยพบที่มาจากภาษาแบบที่ 1 คำไทย มากที่สุด ทุกสมัยพบที่มาจากภาษาแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต แบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต และแบบที่ 7 คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต สมัยอยุธยาพบแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด สมัยสุโขทัยพบแบบที่ 7 คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด

ภาพรวมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

เมื่อพิจารณาภาพรวมของที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย 68 เรื่อง จำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบ ที่มาทางภาษาแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด รองลงมา คือ ที่มาทางภาษาแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต ที่มาทางภาษาแบบที่ 10 คำไทย คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต

ผู้วิจัยขอสรุปผลการวิจัยด้านที่มาทางภาษา ดังนี้

1. งานวิจัยเกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติยังไม่มีผู้ใดศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” หรือคำเรียกพระมหากษัตริย์ในด้านที่มาทางภาษาของคำมูลที่นำมาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปว่า ผลการวิจัยจากงานวิจัยนี้เป็นข้อค้นพบใหม่

2. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายถึงชนชั้นผู้ปกครอง และปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเพื่อยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ ผู้ประพันธ์จึงใช้คำยืมจาก

ภาษาอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำยืมภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร ซึ่งถือเป็นภาษาสูงสืบเนื่องจากที่มาของคำยืมจากภาษาบาลีมาจากพระพุทธศาสนานิกายหินยาน คำยืมจากภาษาสันสกฤตมาจากพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ดังนั้น ผู้ประพันธ์จึงเป็นผู้มีความรู้เรื่องคำบาลี คำสันสกฤต คำเขมร อย่างดียิ่ง ทำให้เลือกคำมูลจากภาษาดังกล่าวมาใช้ได้อย่างดี เช่น นฤเบนทร นฤเบศ คำนี้มีที่มาจากภาษาแบบคำสันสกฤต (นฤป ส. สนธิกับ อินฺทฺร ส. อิศฺ ส.) จอมสุรินทร์ วรรณาริบดีนทร์ (จอม ท. อินฺทฺร ส. สุร วรรณ อธิป ปติ บ.-ส.) ด้วยเหตุนี้ปัจจัยด้านภูมิหลังของผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาวิจัยต่อไป ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นข้าในราชสำนักมีความรู้ภาษาสูงเป็นปกติ ส่วนผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางจนถึงปัจจุบัน เป็นสุภาพชนทั่วไป ยังมีองค์ความรู้ทางภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร ไม่มากเพียงพอที่จะรังสรรค์คำศัพท์ชุดนี้ให้อลังการเฉกเช่นกวีในอดีตได้ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547) แสดงทัศนะไว้สรุปได้ว่า ในปัจจุบันการใช้คำบาลีและคำสันสกฤตในวรรณคดีไทยไม่ลึกซึ้ง คำบาลี คำสันสกฤตที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นคำแปลตามปกติ อาจเป็นเพราะในปัจจุบันกวีไม่มีความรู้เกี่ยวกับศัพท์ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีมากนัก การศึกษาภาษาทั้งสองไม่แพร่หลายและไม่ลึกซึ้งอย่างในอดีต ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา พบว่า ลิลิตยวนพ่ายไม่ปรากฏนามผู้แต่งแต่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นข้าในราชสำนักที่ใกล้ชิดสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงได้พรรณนาความอย่างละเอียดและยกย่องสรรเสริญพระองค์สูงส่ง ส่วนคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง ผู้ประพันธ์ คือ พระมหาราชครูในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นพระราชมเหศวร โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้ประพันธ์ คือ พระศรีมโหสถ กวีในราชสำนักรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และโคลงชะลอพระพุทธไสยาสน์ ผู้ประพันธ์ คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และคำรื่องพระราชอิสริยยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชอนุชาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ จากข้อมูลนี้ทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปัจจัยด้านผู้ประพันธ์มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างคำและการใช้คำเพื่อความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ อีกทั้งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาให้ชัดเจนต่อไป

3. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระ เมื่อสืบค้นที่มาทางภาษาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 762) ไม่ได้ระบุไว้ว่ามาจากภาษาใด หากแต่อธิบายความหมายไว้ส่วนหนึ่งว่า “ใช้ประกอบหน้าคำอื่นเพื่อแสดงความยกย่อง 1) เทพเจ้าหรือเทวดาผู้เป็นใหญ่ 2) พระเจ้าแผ่นดินหรือองค์ที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายชั้นสูง...”

ผู้วิจัยสืบค้นความหมายคำว่า วร จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1054) “วร-ว. ยอดเยี่ยม ประเสริฐ เลิศ. (ป., ส.)” รวมทั้งสืบค้นจาก พจนานุกรมบาลีไทยอังกฤษสันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (2512: 681) พบว่า วร หมายถึง ดีกว่า, ประเสริฐกว่า มาจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า พระ แผลงมาจากคำว่า วร คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในลักษณะใกล้เคียงกัน เช่น พระบาท วรรณบาท, พระประมุข วรรณประมุข พระบาทราช วรรณบาทราช เป็นต้น เมื่อสืบค้นคำว่า พระ จากพจนานุกรมเขมร-ไทย พบว่า “พระ (เพริยะห์) พระ” (บรรจบ พันธุเมธา, 2523: 469) ทำให้สันนิษฐานต่อไปได้ว่าภาษาไทยอาจจะยืมคำว่า พระ จากภาษาเขมร ซึ่งทางเขมรอาจจะได้รับคำนี้ มาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นสำคัญ ผ่านมาทางลัทธิเทวราชซึ่งสถาปนา ในอาณาจักรขอม ผู้วิจัยคิดว่ากรณีนี้น่าจะศึกษาต่อไป อย่างไรก็ตามในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยระบุ ที่มาทางภาษาของคำว่า พระ ว่า มาจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต

บทที่ 5

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 5 แบ่งได้ 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความหมายของคำ

1. ประเภททางความหมายของคำ
2. การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย
3. ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับความหมายของคำ

ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหมายของคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

1. ประเภททางความหมายของคำ
2. การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย
2. การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย
3. ภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

...ความหมายของคำเป็นอาหารอันโอชะ สำหรับนักวรรณคดีจะขบเคี้ยวอย่างช้าๆ จึงขาดไป
นักวรรณคดีกลุ่มที่เน้นความหมายของคำ ตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตเรียกว่า กลุ่มชวนิ
ถือว่าสิ่งสำคัญที่สุดของวรรณคดี คือ พลังความหมายของคำในบทประพันธ์โดยเฉพาะคำ
ที่มีความหมายแฉะหรือความหมายที่มีนัย เพราะวรรณคดีจะต้องมีการตีความมิใช่การสื่อ
อย่างง่าย ๆ และตรง ๆ บทประพันธ์ที่กล่าวถึงหยาดน้ำค้างจะมีถ้อยคำเป็นสื่อสร้างมโนภาพ
ในใจผู้อ่านให้เห็นหรือเข้าใจเกี่ยวกับหยาดน้ำ...

การศึกษาความหมายของคำจึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาอย่างยิ่งในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัย
จึงศึกษาความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ด้วย

ประเภททางความหมายของคำ

คำแต่ละคำประกอบด้วย 2 ส่วน คือ รูป (form) และความหมาย (meaning) รูปของคำ
ได้แก่ เสียง และตัวอักษร แต่สำหรับภาษาที่ไม่มีตัวอักษรใช้รูปเสียงได้แก่ เสียงของคำเท่านั้น
คำในภาษาแต่ละภาษาเกิดขึ้นจากการตกลงร่วมกันของคนในสังคมหนึ่งๆว่าจะใช้รูป (form) ไດ
แทนสิ่งหนึ่ง ทำให้เกิดความหมายขึ้น ความหมายนั้นก็คือ ความคิด ความเข้าใจของคนในสังคม
หนึ่งๆ ที่มีต่อสิ่งนั้น (พรพิลาศ เรื่องโซติวิทย์, 2535: 1-2) นอกจากนี้ พรพิลาศ เรื่องโซติวิทย์
(2535: 4) ยังได้เสนอทัศนะว่า ความหมายของคำเป็นไปตามการมองโลกของเจ้าของภาษานั้น
“การที่สิ่งหนึ่งใช้รูปภาษาหนึ่งแทนสิ่งหนึ่ง ทำให้รูปนั้นเกิดมีความหมายขึ้น ดังนั้นความหมายของ
คำในสังคมใดจึงเป็นไปตามแนวคิดการมองโลก (ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางด้านนามธรรม) ของคนใน
สังคมนั้น” ในประเด็นนี้ทำให้ผู้วิจัยได้แนวความคิดว่าหากต้องการศึกษาการมองโลกหรือโลกทัศน์
(world view) ของคนต่อเรื่องใดควรพิจารณาภาษาซึ่งบุคคลนั้นใช้สื่อความหมายถึงเรื่องนั้น

นักวิชาการภาษาหลายคนกำหนดประเภททางความหมายของคำไว้ อาทิ

พระอภ โปษกฤษณะ (2538: 59) ได้อธิบายประเภททางความหมายของคำไว้แบ่งได้ 2 ชนิด
ได้แก่ ความหมายปรนัย (obective) และความหมายอัตนัย (subjective)

1. ความหมายปรนัย (objective) คือ คำที่มีมีความหมายโดยตรง ผู้ฟัง ผู้พูด ผู้เขียน ผู้อ่าน
เข้าใจตรงกัน

2. ความหมายอัตนัย (subjective) คือ คำที่มีความหมายขึ้นอยู่กับผู้พูด ความหมายของ
แต่ละคนอาจจะไม่ตรงกัน

2.1 ความหมายขึ้นอยู่กับผู้ใช้ศัพท์ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม มีประสบการณ์ และการอบรม
ที่เคยเป็นมา

2.2 ความหมายโดยนัย ใช้นัยแห่งความเดิมเปลี่ยนความหมาย ฉะนั้น การศึกษาคำเหล่านี้ต้องรู้ที่มาของคำจึงเข้าใจความหมายและใช้ได้ถูกต้อง

ส่วน เพียรศิริ วงศ์วิมานนท์ (2543: 14-21) อธิบายเรื่องความหมายของคำสรุปได้ดังนี้ ความหมายแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก คือ ความหมายประจำรูป คือ ความหมายที่เป็นคุณสมบัติประจำคำ หรือประโยค ลักษณะที่สอง คือ ความหมายในบริบท คือ ความหมายที่มีเจตนาของผู้พูดและความเข้าใจของผู้ฟังเข้าไปเป็นปัจจัยเกี่ยวข้องด้วย

1. ความหมายประจำรูป คำต่างๆ ในภาษาไทยมักมีความหมายประจำรูปมากกว่า 1 ความหมาย จำแนกได้ 3 ชนิด

1.1 ความหมายแก่น (Semantic field) เป็นความหมายที่เป็นคุณสมบัติประจำรูปคำ เป็นสิ่งที่เอื้อให้คำนี้ไปใช้ หมายถึง สิ่งต่างๆ ได้ รวมทั้งทำหน้าที่ทางไวยากรณ์ได้ด้วย

1.2 ความหมายหลัก (Literal meaning) คือ ความหมายที่เป็นไปตามลักษณะที่เป็นความหมายแก่นของคำโดยตรง

1.3 ความหมายเปรียบ (Figurative meaning) คือ ความหมายของคำที่เกิดการนำคำไปใช้เรียก หรือหมายถึงสิ่งซึ่งมีลักษณะอันเปรียบได้เหมือนความหมายแก่นของคำ

2. ความหมายในบริบท มี 2 ชนิด คือ

2.1 ความหมายอุปมา (connotational meaning) เป็นความหมายใหม่ของคำใดคำหนึ่งซึ่งเกิดจากการนำเอาลักษณะเด่นของสิ่งที่เรียกด้วยคำนั้นมาใช้เป็นความหมาย

2.2 ความหมายชวนคะนึ่ง เป็นความหมายของคำที่เกิดในคำพ้องเสียง และความหมายชวนคะนึ่งเพราะการพวนคำ

จากแนวความคิดของนักวิชาการทางภาษาทั้งสองคน เห็นได้ว่าสอดคล้องกันในประเด็นความหมายปรนัย และความหมายประจำรูป

ดิเรก มหัทธนะสิน (2528: 77-78) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของหน่วยคำโดยใช้จำนวนหน่วยคำเป็นเกณฑ์พิจารณา สรุปได้ว่าความหมายของหน่วยคำแบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ความหมายของหน่วยคำเดียว หน่วยคำเดียวในที่นี้ หมายถึง คำเดียวซึ่งอาจมี 2 หน่วยคำก็ได้ ความหมายของหน่วยคำเดียวแบ่งได้หลายลักษณะ ดังนี้

- 1.1 ความหมายของคำคงที่ ได้แก่ คำเดียวไม่ว่าจะปรากฏ ณ ที่ใดในประโยคหรือคนละประโยคก็ยังคงความหมายเดิม

- 1.2 ความหมายของคำเปลี่ยนแปลง ได้แก่ คำเดียวที่เมื่อปรากฏในประโยคต่างกัน ทำให้ความหมายของคำนั้นเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ไม่ถึงกับคนละความหมาย

- 1.3 ความหมายของคำที่ปรากฏอยู่ในหมู่ หมายถึง ความหมายของคำนี้มีความสัมพันธ์ทางความหมาย (meaning relation) กับคำอื่น

2. ความหมายของคำหลายหน่วยคำ แบ่งตามลักษณะความหมายได้ดังนี้

- 2.1 กลุ่มคำที่มีความหมายเดิมอยู่ คือ คำใดคำหนึ่งมีคำอื่นมาประกอบแล้วยังมีเค้าความเดิมอยู่

- 2.2 กลุ่มคำที่มีความหมายเปลี่ยนแปลงไป คือ คำใดคำหนึ่งที่มีคำอื่นมาประกอบแล้ว ทำให้ความหมายของคำที่ประกอบนั้นเปลี่ยนแปลงไป

ดิเรก มหัทธนะสิน อธิบายเพิ่มเติมว่าความหมายใหม่ที่แบ่งได้ 4 ชนิด ตามความเกี่ยวข้องระหว่างความหมายเดิมและความหมายใหม่

1. ความหมายเปรียบเทียบ หมายถึง การนำกลุ่มคำนั้นมาใช้ในความหมายใหม่ซึ่งเป็นความหมายเปรียบเทียบกับความหมายเดิม ใช้วิธีการเปรียบ 3 วิธี คือ

1.1 การเปรียบเทียบแบบอุปมา คือ ลักษณะการเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน ทั้งนี้ มีคำเชื่อมโยงว่า เหมือน เช่น (เหมือน) ผักชีโรยหน้า, (เหมือน) ผงเข้าตาตัวเอง

1.2 การเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ เป็นการเปรียบเทียบโดยนำลักษณะสำคัญของ สิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบมาเปรียบทันที โดยไม่ต้องมีการเชื่อมโยงว่าเหมือนกับสิ่งนั้น เช่น กระโถนท้องพระโรง, อาหารตา

1.3 การเปรียบเทียบจากอุปธรรมเป็นนามธรรม เป็นการเปรียบเทียบเพื่ออธิบาย สิ่งซึ่งอธิบายให้เข้าใจง่ายด้วยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น ใจแตก

2. ความหมายเกี่ยวเนื่อง หมายถึง ความหมายของกลุ่มคำนั้นมีความหมายเกี่ยวข้องกับ ความหมายเดิม หรือความหมายรวมเดิม ไม่ใช่เชิงเปรียบเทียบแต่มีความหมายเกี่ยวกันอยู่

3. ความหมายที่เกิดจากการเทียบเสียงของคำ หมายถึง ความหมายของกลุ่มคำซึ่งเกิดจาก เสียงของคำ หรือหน่วยคำหน่วยในคำหรือกลุ่มคำที่นำมาใช้ เนื่องจากเสียงของคำหรือหน่วยคำนั้น พ้องกับคำที่แสดงความหมายของกลุ่มคำนั้น

4. ความหมายได้จากเรื่องราว ลักษณะตัวละคร วิธีการ ฯลฯ ได้จากประเพณี วรรณคดี การละเล่นอื่นๆ หมายถึง การนำกลุ่มคำที่ใช้ในเรื่องราว เหตุการณ์ ตัวละคร ที่ปรากฏในวรรณคดี ประเพณีและอื่นๆ มาใช้ในความหมายปกติด้วยการเปรียบเทียบแสดงความเกี่ยวเนื่อง เช่น ปู่โสม เฝ้าทรัพย์, หัวโขน

ส่วน อุดม วโรตม์สถิตจิตต์ (2537: 232-233) ได้แบ่งความหมายของคำเป็น 2 ประเภท ใหญ่ๆ

1. ความหมายโดยตรง (denotation) หมายถึง ความหมายที่คำเชื่อมโยงกับสภาพ (Entities) อันเป็นสิ่งที่มีความจริงที่อ้างอิงได้ หรือข้ออ้างอิง (Referents) เป็นความหมายที่เจ้าของ ภาษารู้และใช้กันโดยทั่วไปทั้งในรูปแบบของสัญลักษณ์หรือตัวอักษร อาจจะนำมาบรรจุไว้ใน พจนานุกรมหรือไม่ก็ได้ เช่น คำว่า หน้าหนาว หรือฤดูหนาว เป็นหน้าหรือฤดูที่ตามหลังหน้าฝน หรือฤดูฝน เช่นนี้ถือว่าเป็นความหมายตรง

2. ความหมายโดยนัย (connotation) หมายถึง ความหมายที่เพิ่มเติมขึ้นหรือความหมายรองนอกเหนือจากความหมายโดยตรง เช่น คำว่า หน้าหนาว คนเชียงใหม่อาจนึกถึงความหนาวเย็น มีแม่อะไรก็เกาะใบไม้ใหญ่ๆ ต้องห่มผ้าหนาๆ และผิงไฟจึงจะทุเลาความหนาว ลักษณะเช่นนี้เป็นความหมายโดยนัย

ทัศนาลัย บุรพาชีพ (2543: 115) แบ่งประเภทความหมายเป็น 2 ประเภท เช่นเดียวกับ อุดม วโรตม์ลิขิตต์ ทั้งนี้ ได้อธิบายไว้สรุปได้ว่า

1. ความหมายตรงของรูปภาษา (Denotation) หมายถึง ความหมายตามรูปภาษา เช่น คำหรือวลีที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษากับสรรพสิ่ง หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกภายนอก จัดว่าเป็นความหมายหลัก หรือความหมายแก่นของคำศัพท์

2. ความหมายแฝง (connotation) หมายถึง ความหมายอื่นนอกเหนือจากความหมายตรงของรูปภาษา ครอบคลุมด้านต่างๆ อารมณ์ ความรู้สึก ทศนคติที่ผู้ใช้ภาษาที่มีต่อคำหรือวลีนั้นๆ

อุดม วโรตม์ลิขิตต์ และ ทัศนาลัย บุรพาชีพ แบ่งประเภทความหมายเป็น 2 ประเภท เช่นเดียวกับ ยุวพาส์ (ประทีปเสนา) ชัยศิลป์วัฒนา (2542: 5-7) แบ่งประเภทความหมายไว้ 2 ประเภท สรุปได้ว่า

1. ความหมายโดยตรง (denotation) คือ ความหมายตรงของคำที่นิยมไว้ในพจนานุกรม คำทุกคำในภาษาจะต้องสื่อความหมายไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คำคำหนึ่งอาจมีความหมายตรงของคำเพียงความหมายเดียว เช่น rice แปลว่า ข้าว, mile แปลว่า ระยะทาง หรือหลายความหมายก็ได้ เช่น field หมายถึง พุ่มนา สนามกีฬา สนามรบ อาณาเขต และสายอาชีพ หรือ red หมายถึง สีแดง ละอายใจ หรือคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ไม่ว่าคำแต่ละคำจะมีความหมายตรงเพียงหนึ่งความหมายหรือมากกว่านั้น ความหมายของคำที่ปรากฏในนิยามของพจนานุกรมจัดเป็นความหมายโดยตรงทั้งสิ้น

2. ความหมายโดยนัย (connotation) คือ ความหมายแฝงของคำ ความหมายที่แฝงมาจากวัฒนธรรม ประเพณี ความเป็นอยู่ของแต่ละชาติ แต่ละภาษา เช่นคำว่า house และ home ทั้งสองคำมีความหมายตรง คือ บ้าน ที่อยู่อาศัย แต่ home มีความหมายแฝง บ่งบอกถึงครอบครัว ความรัก ความอบอุ่น และความปลอดภัย ในขณะที่ house ไม่มีความหมายแฝงนี้

จากแนวความคิดของนักวิชาการทางภาษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พรพิลาส เรื่องโซติวิทย์ (2538: 8-24) ได้อธิบายเกี่ยวกับการแยกแยะความหมายของคำ สรุปได้ดังนี้

1. ความหมายตรง (designation หรือ conceptual meaning) หมายถึง ความหมายส่วนที่ระบุถึงลักษณะที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่หนึ่ง ความหมายตรงจะแสดงหมวดหมู่ พร้อมทั้งรายละเอียดอื่นๆ เช่น วัตถุประสงค์ ส่วนประกอบ รูปร่าง หน้าที่ การทำงาน ฯลฯ ของสิ่งที่คำนั้นกล่าวถึง

2. ความหมายแฝง (connotation) หมายถึง ความหมายส่วนที่ระบุทัศนคติต่อสิ่งที่คำนั้นบ่งถึงความหมายแฝงแบ่งได้ 2 แบบ

2.1 ประเภทของความหมายแฝงแบ่งตามด้านของความหมายได้แก่

2.1.1 ความหมายแฝงนัยประหวัด ความหมายแฝงด้านนี้จะแสดงประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งที่คำนั้นบ่งถึง ประสบการณ์อาจเป็นเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ประสบมา ได้ยินได้ฟังมา ความหมายประเภทนี้จะแสดงให้เห็นว่าเจ้าของภาษา (native speaker) หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งทราบเรื่องราวหรือเหตุการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้น หรือมีความคิดต่อสิ่งที่คำนั้นกล่าวถึง

2.1.2 ความหมายแฝงด้านความรู้สึก ในทางบวกหรือในทางลบหรือเป็นกลาง ที่มีต่อสิ่งที่คำนั้นบ่งถึง ความหมายประเภทนี้จะแสดงให้เห็นว่าเจ้าของภาษาหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีความรู้สึกต่อสิ่งที่คำนั้นกล่าวถึง

2.2 ประเภทของความหมายแฝงตามที่มา ได้แก่

2.2.1 ความหมายแฝงของสังคม (public connotation) หมายถึง ความหมายแฝงที่เป็นทัศนคติเจ้าของภาษาในสังคม เป็นทัศนคติร่วมกันของคนในสังคมหรือกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมทางความรู้สึกนึกคิด

2.2.2 ความหมายแฝงของบุคคล (private connotation) หมายถึง ความหมายแฝงที่มาจากทัศนคติของบุคคล เป็นทัศนคติซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์เฉพาะตัว หรือเป็นความรู้สึกส่วนตัวไม่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของสังคม

3. ขอบเขตการใช้ (Range of application) คือ ความหมายส่วนที่ระบุถึงข้อจำกัดในการนำไปใช้ในการสื่อสาร คำบางคำมีข้อจำกัดจะต้องใช้ในภาษาย่อย (language variety) แบบหนึ่งเท่านั้น เช่นคำว่า โรงพัก เมีย หมา ใช้เฉพาะในภาษาแบบไม่เป็นทางการ (informal) คำว่า สถานีตำรวจ ภรรยา สุนัข จะใช้เฉพาะในภาษาแบบเป็นทางการ (formal)

วรรณ แก้วแพรง (2524: 1-5) ได้กล่าวถึงประเภททางความหมายของคำไว้ 7 ชนิดสรุปได้ดังนี้

1. ความหมายโดยตรง เป็นความหมายตามปกติของคำ เนื้อความอย่างไรความหมายอย่างนั้น
2. ความหมายเชิงอุปมา เป็นความหมายที่กลายไปจากความหมายเดิม คำอุปมาจึงหมายถึงการนำคำที่ใช้อยู่ตามปกติสำหรับสิ่งหนึ่งไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่งที่เห็นว่ามีลักษณะคล้ายกันหรือเข้ากันได้ เพื่อบอกลักษณะอาการ รูปพรรณสัณฐาน หรือคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งให้เด่นชัดขึ้น
3. ความหมายแฝง เป็นคำที่มีความหมายย่อยที่ซ่อนอยู่ในความหมายใหญ่ หรือความหมายปกติของคำเพื่อบอกลักษณะหรือรายละเอียดบางส่วนของความหมายใหญ่อีกชั้นหนึ่ง ความหมายแฝงจึงเป็นความหมายเงาๆ ถ้าไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วนจะมองไม่เห็น
4. ความหมายตามบริบท คือ ความหมายของคำที่ขึ้นอยู่กับความหมายในประโยค เมื่อข้อความในประโยคเปลี่ยนไปความหมายของคำก็เปลี่ยนไปด้วย ถ้อยคำในประโยคจึงเป็นตัวกำหนดความหมายของคำจึงถือได้ว่าความหมายของคำเปลี่ยนไปตามบริบท หรือข้อความห้อมล้อม

5. ความหมายจิตประหวัด คือ ความหมายที่เกี่ยวข้องอยู่กับประสบการณ์ ความรู้สึก หรือทัศนคติตามพื้นฐานหรือภูมิหลังของแต่ละคนซึ่งอาจไม่เหมือนกัน

ในการศึกษาคำตามประเภทของความหมายของคำนั้น สุนันท์ อัญชลินุกูล (2546: 169-183) แบ่งได้คำตามประเภททางความหมายไว้ 3 กลุ่ม

กลุ่มแรก เป็นการนิยามความหมายในพจนานุกรม แบ่งได้ 2 ลักษณะได้แก่ ความหมายประจำคำหรือความหมายนัยตรง (denotative meaning หรือ lexical meaning) และความหมายโดยนัย (connotative meaning)

กลุ่มที่สอง การจำแนกคำที่มีความหมายต่างกันตามแนวหลักภาษาไทย แบ่งได้ 4 ลักษณะได้แก่ คำพ้องรูป, คำพ้องเสียง, คำพ้องรูปและคำพ้องเสียง, คำพ้องความหมายและคำต่างความหมาย

กลุ่มที่สาม การจำแนกคำที่มีความหมายต่างกันตามแนวภาษาศาสตร์ แบ่งได้ 3 ลักษณะได้แก่ อรรถลักษณะบ่งหน้าที่ทางวากยสัมพันธ์, อรรถลักษณะที่บ่งความหมายร่วม, อรรถลักษณะที่บ่งความหมายต่างๆ

ส่วน เพียรศิริ วงศ์วิธานนท์ (2543: 307-318) ได้จำแนกคำในภาษาไทยตามประเภททางความหมายหลัก แบ่งได้ 7 กลุ่ม สรุปได้ดังนี้

1. คำพ้องความหมาย (synonyms) คำที่มีรูปต่างกันมีความหมายคล้ายคลึงกัน ส่วนความแตกต่างปลีกย่อยในทางความหมายในบริบท ภาษาจะเป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้ใช้ภาษาดัดสันใจได้ว่าควรเลือกใช้คำใดให้เหมาะสมแก่การสื่อความหมายครั้งนั้น ความแตกต่างปลีกย่อยทางภาษาแบ่งได้ 4 ลักษณะ คือ การเป็นคำในภาษาข่อย (ภาษาถิ่น) แตกต่างกัน, การเป็นคำในระดับภาษา (register) หรือแนวนิยม (style) ที่ต่างกัน, การให้ความหมายเชิงอารมณ์ (affective meaning) ที่ต่างกันของผู้ใช้ภาษาซึ่งแฝงอยู่ในการเลือกเอาคำพ้องความหมายคำใดคำหนึ่งมาใช้ และการเกิดคู่กับคำอื่น (collectional distribution)

2. คำแย้งความหมาย (antonyms) คือ คำที่มีความหมายตรงกันข้าม หรือแย้งกันมี 3 ชนิด คือ คำแย้งความหมายตรงกันข้าม คำแย้งความหมายแยกแยะ และคำแย้งความหมายเกี่ยวเนื่อง

3. คำพ้องรูป (homonyms) คือ คำที่มีรูปเหมือนกันแต่มีความหมายต่างกัน การมีรูปเหมือนกันอาจจะเป็นการเหมือนเฉพาะเสียงเรียกว่า การพ้องเสียง

4. คำหลายหน้าที่ (polysemes) คือ คำเดียวกันที่มีความหมายแก่นเอื้อให้นำไปใช้ในการทำหน้าที่ทางไวยากรณ์หลายอย่าง ในภาษาไทยมีการใช้คำหลายหน้าที่ในหลายกรณี เช่น การใช้คำทำหน้าที่กริยา และคำช่วยกริยา การใช้คำทำหน้าที่นามและบุพบท การใช้คำทำหน้าที่นามและลักษณนาม เป็นต้น

5. คำลูกกลุ่ม (hyponyms) เป็นความสัมพันธ์ด้านความหมายของคำที่มีลักษณะลดหลั่นกันไปได้หลายชั้น คำลูกกลุ่ม หมายถึง คำที่มีหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน

6. คำเกิดคู่กัน (collocatives) เป็นผลจากคำพ้องความหมายของคำ การเกิดคู่กัน คือ เงื่อนไขของภาษาที่กำหนดว่าคำพ้องความหมายคำใดจะคู่กับคำใดได้บ้าง การเกิดคู่กันที่สำคัญของคำในภาษาไทย คือ การเกิดคู่กันของคำนามและคำลักษณนาม การเกิดคู่กันของคำวิเศษณ์และคำคุณศัพท์ และคำขยายมักจะอยู่คู่กันกับคำวิเศษณ์ หรือคำคุณศัพท์เฉพาะคำใช้ปะปนกันไม่ได้

7. คำขัดกัน (incongruity) เกิดจากการนำคำที่มีความหมายแย้งกันมารวมไว้ในถ้อยคำเดียวกัน

การจำแนกประเภททางความหมายของคำตามทัศนะหรือแนวคิดของนักวิชาการทางภาษาดังที่ผู้วิจัยประมวลไว้ข้างต้น การจำแนกแบบ 2 ชนิดได้แก่ กลุ่มแรก ความหมายปรนัย (objective) กับความหมายอัตนัย (subjective) กลุ่มที่ 2 ความหมายโดยตรง (denotation) กับความหมายโดยนัย (connotation) กลุ่มที่ 3 ความหมายประจำรูปกับความหมายในบริบท และกลุ่มที่ 4 ความหมายของหน่วยคำเดียวกับความหมายของหลายหน่วยคำ นอกจากนี้ยังมีการจำแนกแบบ 3 ชนิดได้แก่ ความหมายตรง (designation หรือ conceptual meaning) ความหมายแฝง (connotation) และขอบเขตการใช้ (range of application) อีกทั้งมีการจำแนกคำตามความหมายของคำได้ 5 ชนิด ความหมายโดยตรง ความหมายเชิงอุปมา ความหมายแฝงความหมายบริบท และความหมายจิตประหวัด อีกแนวคิดหนึ่งจำแนกคำตามความหมายได้ 7 ชนิดได้แก่ คำพ้องความหมาย คำแย้งความหมาย คำพ้องรูป คำหลายพยางค์ คำหลายหน้าที่ คำลูกกลุ่ม คำเกิดคู่กันและคำขัดกัน แนวคิดต่างๆ

ดังกล่าวแล้วทำให้ผู้วิจัยได้รอบความคิดในการวิเคราะห์ประเภทของความหมายของคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์”

การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย

การเปลี่ยนแปลงทางความหมายเป็นลักษณะหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางภาษา ภาษาใดก็ตามถ้ามีผู้คนในสังคมใช้ภาษานั้นๆ ในการสื่อสารเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปบริบททางสังคมเปลี่ยนไป ภาษาในสังคมนั้นย่อมเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ซึ่งภาษาต่างยุคสมัยย่อมปรากฏความเปลี่ยนแปลงไป ในด้านเสียง ด้านศัพท์ ด้านความหมาย และด้านไวยากรณ์ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์ (2526: 14-50) ได้อธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางภาษา 3 ประเภท คือ การเปลี่ยนแปลงด้านเสียง การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ และการเปลี่ยนแปลงด้านการเรียงคำ ส่วน ดุษฎีพร ชำนิโรคนันต์ (2526: 13-55) ได้อธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางภาษาไว้ 4 ลักษณะได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านเสียง การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ และการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย

วิไลศักดิ์ กิ่งคำ (2550: 5-6) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงของภาษา คือ ภาษาที่ใช้ในปัจจุบันมีส่วนแตกต่างจากภาษาในอดีต” ทั้งนี้ ได้อธิบายความว่า

...ภาษาที่มีคนใช้พูดอยู่เป็นประจำย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปอย่างช้าๆ ค่อยเปลี่ยนแปลงและกลายไปทีละน้อย จึงไม่รู้สึกรู้ว่ามีการเปลี่ยนแปลง เราทราบได้โดยการเปรียบเทียบระหว่างภาษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันกับภาษาในอดีต จะเห็นได้จากตัวอย่างภาษาไทยมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทย ในสมัยสุโขทัย มีการเปลี่ยนแปลงสู่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบอย่างนี้จะเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน และเห็นวิวัฒนาการของภาษาจากจุดหนึ่งมายังอีกจุดหนึ่งอย่างชัดเจน...

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา 6 ประการได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ ความสะดวกในการใช้ภาษา การเรียนภาษาของเด็ก การเรียนรู้ชนิดตั้งแนวเทียบ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการยืมคำจากภาษาอื่น

พระยาอนุมานราชชน (2522: 32-33) ได้อธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางภาษาสรุปได้ว่า ภาษาของมนุษย์เป็นภาษาที่ได้ตกลงกันว่าเสียงนั้นให้มีความหมายนั้น และให้เรียงถ้อยคำเป็นแบบนั้น ภาษาอังกฤษเรียกว่า conventional language ภาษาที่กำหนดคนนิยมกัน หรือ artificial language คือ ภาษาที่มนุษย์แต่งสร้างขึ้น ถ้อยคำในภาษาต้องมีเสียงและความหมายแน่นอนใช้กันอยู่ในถิ่นหนึ่งและในระยะเวลาหนึ่ง หากพิจารณาที่หรือผิยบุคคลมี เสียงและความหมายของคำที่แน่นอนนั้นอาจกลายไปได้ ภาษาก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ต้องเปลี่ยนแปลงและกลายไปตามกาลเทศะ เสียงและความหมายของคำในภาษาต้องมีกลายขยายตัว สูญหาย เกิดใหม่เป็นไปตามความเจริญและความเสื่อมของภาษาและของชาติเจ้าของภาษา

แนวคิดของพระยาอนุมานราชชนได้เน้นที่การเปลี่ยนแปลงของภาษาด้านเสียงและด้านความหมาย

สถาบันภาษาไทย (2552: 129) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของภาษาไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงของภาษา หมายถึง การที่ลักษณะหนึ่งของภาษาแปรตามกาลเวลา กล่าวคือ แตกต่างไปจากเดิมเมื่อเวลาผ่านไป การเปลี่ยนแปลงของภาษาเกิดได้กับทุกด้านของภาษาได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านเสียง การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ และการเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์”

อย่างไรก็ตามในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยศึกษาและเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 ยุค ได้แก่ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงภาษาด้านความหมายเท่านั้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภาษาด้านศัพท์ของ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์ การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์และการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของ ดุษฎีพร ชานีโรศานต์ การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ของ สถาบันภาษาไทย และการกลายความหมายของพระยาอนุมานราชชน

วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์ (2526) ได้อธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ไว้ 3 ลักษณะ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านรูปศัพท์ ปรากฏหลายลักษณะ

1.1 ศัพท์ใหม่ เป็นคำที่ไม่เคยปรากฏใช้มาก่อนในภาษาหรือเป็นคำที่มีใช้อยู่แล้วมาประสมกันเป็นคำใหม่ นอกจากนี้เป็นคำใหม่เกิดจากการยืมคำศัพท์ภาษาต่างประเทศเรียกว่า ทับศัพท์

1.2 ศัพท์ล้าสมัย ศัพท์ที่เคยมีใช้อยู่ในภาษาไทยหายไป หรือคนในสังคมเลิกใช้หรือความนิยมลดลง

2. การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของศัพท์ ปรากฏหลายลักษณะ

2.1 ความหมายกว้างออก หมายถึง สิ่งที่คำนั้นๆ อ้างถึงมีจำนวนหรือประเภทหรือปริมาณมากขึ้น เช่น คำว่า อี ในภาษาไทยหลายถิ่น ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อลูกสาวคนที่สอง แต่ในปัจจุบันมีภาษาอีกหลายถิ่น โดยเฉพาะภาษาถิ่นในประเทศไทย ที่มีความหมายของคำขยายกว้างออกไป ใช้เป็นชื่อคำนำหน้าชื่อผู้หญิงซึ่งไม่จำกัดว่าเป็นลูกสาวคนที่เท่าไร

2.2 ความหมายแคบเข้า คือ สิ่งที่คำนั้นหมายถึง อ้างถึง มีจำนวนประเภท หรือปริมาณน้อยลง เช่น คำว่า บ่าว ในภาษาไทยถิ่นทั่วไป หมายถึง ผู้ชาย ในภาษาไทยถิ่นเหล่านั้นจะมีคำว่า ผู้บ่าว พี่บ่าว น้องบ่าว ซึ่งแปลว่า ผู้ชาย พี่ชาย น้องชาย ตามลำดับ แต่ในภาษาไทยกลาง คำว่า บ่าว มีใช้น้อยมาก ในภาษาไทยกลางจะใช้คำว่า ชาย ขณะที่ภาษาไทถิ่นนั้น ใช้คำว่า บ่าว ภาษาไทยกลาง ใช้คำว่า บ่าว หมายถึง ชาย อยู่ 1 คำ คือว่า เจ้าบ่าว หมายถึง ผู้ชายที่กำลังเข้าพิธีมงคลสมรส

2.3 ความหมายย้ายที่ หมายถึง การออกเสียงของคำคำหนึ่งยังคงเดิม แต่สิ่งที่คำนั้นอ้างถึงได้เปลี่ยนไป เช่น คำว่า มะขาม บางถิ่น หมายถึง มะขามมีฝักรับประทานได้ แต่บางถิ่นหมายถึง มะขามที่มีลูกกลม (มะขามป้อม) แสดงให้เห็นว่าภาษาถิ่นบางถิ่นความหมายย้ายที่ไป ขณะที่บางถิ่นยังคงความหมายเดิม

3. การเปลี่ยนแปลงด้านไวยากรณ์ในคำศัพท์ แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงประเภทคำ และการเปลี่ยนแปลงประเภทเกิดขึ้นกับวิกิตติปัจจัยของคำ

4. สำนวนและคำอุปมาอุปไมย มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมและกาลเวลา เช่นเดียวกันหน่วยคำอื่นๆ ของภาษา ปัจจุบันคนสมัยใหม่ในกรุงเทพฯ ไม่นิยมใช้สำนวนในการพูด สำนวนจึงลดน้อยลง หรือบางสำนวนล้าสมัยไม่มีผู้ใดใช้

ส่วน คุษฎีพร ชานีโรศานต์ (2526) ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงคำ และถ้อยคำสำนวน คำที่เปลี่ยนแปลงอาจเป็นคำเดี่ยว คำประสมหรือคำซ้อน ส่วนถ้อยคำสำนวนนั้น หมายถึง คำหลายคำที่เรียงเข้าด้วยกันเป็นข้อความเฉพาะ หรือหมายถึง สำนวนเปรียบเทียบ การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์แบ่งได้ 2 ประเภท

1. การสูญศัพท์ เป็นคำหรือถ้อยคำสำนวนที่สูญไปจากภาษา เนื่องจากความคิดเกี่ยวกับ เรื่องนั้นสูญไป ปรากฏลักษณะต่างๆ ดังนี้

1.1 ศัพท์หรือสำนวนที่สูญไปจากภาษา เช่น แกงไค หมายถึง รอยกากบาทหรือ การขีดเขียนซึ่งคนไม่รู้หนังสือเขียนไว้เป็นสำคัญ

1.2 ศัพท์ที่สูญไปจากภาษาราชการ แต่ยังพบคำเหล่านี้ใช้ในภาษาถิ่น เช่น ตั้ง (จุมก) ไม่มีใช้ในภาษาราชการ แต่ยังปรากฏใช้ทั่วไปในภาษาถิ่นอีสาน

1.3 คำบางคำไม่ปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวในปัจจุบัน แต่จะใช้เป็นคำซ้อน เช่น ทำ (คอย) เขียน (เขียน) ปัจจุบันใช้ว่า คอยทำ, เขียนเขียน

1.4 คำซ้อนบางคำไม่มีใช้ในปัจจุบัน แต่ปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยว หรือปรากฏในรูปแบบอื่น แทน เช่น ย่ากลัว เคยดโกธ ปัจจุบันใช้ว่า ย่าเกรง เคยดเค้น

1.5 ศัพท์อาจสูญไปจากภาษาหากมีการเรียงลำดับคำต่างกันแต่ความหมายของ คำศัพท์ไม่ต่างกัน คำที่นิยมใช้มากกว่าจะคงอยู่ คำที่ไม่นิยมใช้จะสูญไป เช่น ปล้ำมวย-มวยปล้ำ, ตัดฝ่า-ฝ่าตัด ปัจจุบันนิยมใช้ มวยปล้ำ, ฝ่าตัด มากกว่าคำศัพท์นี้จะคงอยู่ ส่วนปล้ำมวย, ตัดฝ่า จะสูญไป

1.6 คำซ้อนบางชนิดที่ไม่มีใช้ในปัจจุบัน แต่จะต้องแยกส่วนประกอบของคำซ้อน ไปใช้เป็นคำเดี่ยว เช่น ถึงแก่กรรมตาย ปัจจุบันใช้ ถึงแก่กรรม, ตาย ช่องโอกาส ปัจจุบันใช้ว่า ช่อง, โอกาส

2. การเพิ่มศัพท์ อาจเกิดจากการสร้างศัพท์ หรือการยืม

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย แบ่งได้ 3 ประเภท

1. ความหมายแคบเข้า ได้แก่ คำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายกว้าง ต่อไปเปลี่ยนไปมีความหมายเฉพาะเจาะจงมากขึ้น หรือหมายถึงคำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีหลายความหมาย ต่อมามีความหมายน้อยลง หรือหมายถึงคำซึ่งสมัยหนึ่งเคยปรากฏในบริบทกว้าง ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่แคบกว่าเดิม เช่น นิสิต สมัยก่อนมีความหมายว่าศิษย์ที่เล่าเรียนในสำนัก ปัจจุบันมีความหมายเฉพาะ คือ ผู้ที่ศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาบางแห่ง
2. ความหมายกว้างออก ได้แก่ คำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายเฉพาะเจาะจง ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายกว้าง หรือหมายถึงคำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายเดียว ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายมากขึ้น หรือหมายถึงคำซึ่งปรากฏในบริบทแคบ ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่กว้างกว่าเดิม เช่น สุนัข หมายความว่า เกี่ยวข้อง, ข้องแวะ ในปัจจุบันมีความหมายเพิ่มขึ้นอีกความหมายหนึ่ง คือ ไล่เลี่ย, คู่คู่
3. ความหมายย้ายที่ ได้แก่ คำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายอย่างหนึ่ง ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายเป็นอย่างอื่น เช่น แส้ เดิมมีความหมายว่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ให้ความหมายในด้านดี คือ เข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อช่วยให้งานสำเร็จลุล่วง แต่ปัจจุบันคำนี้หมายความว่า เข้าไปเกี่ยวข้องโดยไม่จำเป็น และไม่เป็นที่ต้องการของผู้อื่น เป็นความหมายเชิงตำหนิ ลักษณะดังนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงความหมายเป็นความหมายตรงข้ามเป็นลักษณะหนึ่งของความหมายย้ายที่

การเปลี่ยนแปลงทางภาษาด้านความหมายทั้ง 3 ลักษณะ ได้แก่ ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่ ในทำนองเดียวกับแนวคิดของ สุนันท์ อัญชลีนิกุล (2546: 183-185) ซึ่งเสนอทศนะว่าความหมายของคำอาจมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะต่างๆ เช่น ความหมายอาจแคบเข้า กว้างออก หรือย้ายที่ คำในภาษาไทยก็เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำยืม ดังนี้

1. ความหมายแคบเข้า เป็นการเลือกใช้ความหมายบางความหมาย เช่น

วาสนา	ความหมายเดิม	ธรรมชาติ, เครื่องอุปรม, ความแต่ง
	ไทยใช้ความหมาย	บุญบารมีกุศลที่ทำให้ได้ลาภ

2. ความหมายกว้างออก เป็นการนำคำมาใช้ในความหมายที่กว้างกว่าเดิม เช่น

กมล	ความหมายเดิม	ดอกบัว
	ไทยใช้ความหมาย	ดอกบัว, ใจ

3. ความหมายย้ายที่

ดัสกร	ความหมายเดิม	ขโมย, โจร
	ไทยใช้ความหมาย	ข้าศึกศัตรู

ส่วนสถาบันภาษาไทย (2552: 129-130) อธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ สรุปได้ว่าการที่คำที่เคยใช้ในอดีตแล้วไม่มีการใช้อีกต่อไป หรือมีการใช้น้อยลงมาก และมีคำอื่นในความหมายเดียวกันมาแทนที่ เช่น คำว่า ตั่ง ในอดีตเคยใช้ ปัจจุบันใช้น้อยมาก คนส่วนใหญ่ใช้คำว่า ม้านั่ง นอกจากนี้การที่ภาษาไทยมีคำใหม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งไม่มีในอดีตจัดเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์เช่นกัน รวมถึงการที่คำหนึ่งในอดีตมีความหมายอย่างหนึ่งแต่ในปัจจุบันมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางภาษานั้น พระยาอนุมานราชธน (2522: 257-282) ได้แสดงทัศนะไว้ในประเด็นความหมายและการกลายความหมายของคำในภาษา ทั้งนี้ อธิบายว่าเมื่อเสียงของคำเพี้ยนและกลายไปได้ ความหมายก็เพี้ยนและกลายไปได้เช่นกัน การกลายเสียงเป็นอาการภายนอก ส่วนการกลายความหมายเป็นอาการภายในหรือเป็นเรื่องของความในใจ เรื่องความคิดซึ่งต่อเนื่องและแตกแยกออกไปได้จนความคิดอาจหายไป ผู้ใช้ภาษาเป็นผู้สร้างคำขึ้นใช้ในภาษา โดยยืมคำจากสิ่งแวดล้อม ผู้ใช้ภาษาเป็นทั้งผู้เพิ่มคำศัพท์ใช้ในภาษาขณะเดียวกันยังเป็นผู้ลดคำในภาษาและเปลี่ยนแปลงความหมายของคำเดิมให้กลายไปอีกด้วย เพราะฉะนั้นภาษาเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิต จึงไม่อยู่กับที่ เกิดมีคำใหม่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา คำที่ยังมีชีวิตอยู่ก็เปลี่ยนแปลงความหมายไป”

การเปลี่ยนแปลงความหมายมี 3 ลักษณะได้แก่

1. ความหมายแคบเข้า คือ ผู้ใช้นำเอาคำที่มีความหมายรวมหลายชนิดไปใช้ให้มีแก่นชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น คำว่า เสือ หรือคำว่า หมอ ซึ่งมีความหมายเป็นคำรวม เมื่อนำเอาคำไปใช้ให้หมายความว่า เสือโคร่ง หรือหมอรักษาโรคโดยเฉพาะ หากใช้เช่นนี้บ่อยๆ ผู้ใช้ภาษาจะเข้าใจว่า

มีความหมายเช่นนั้น หากต้องการกล่าวถึงเสือ หรือหมี ลักษณะอื่นต้องนำคำอื่นมาประกอบเข้าด้วยกันเพื่อระบุชนิด เช่น เสือปลา หมีควา หากพูดว่าเสือ หรือหมี มักเข้าใจว่า คือ เสือโคร่ง, หมีรักษาโรคเท่านั้น นอกจากนี้ คำที่แต่เดิมมีความหมายกลางๆ เมื่อนำไปใช้ในความหมายทางดีเสมอ คำนั้นจะมีความหมายในทางดีตลอดไป เช่น ชื่อเสียง วาสนา มารยาท คำเหล่านี้ผู้ใช้จะเกิดความรู้สึกทางบวก ในทำนองเดียวกันคำว่า เคารวะ กรรม วิบาก เจ็ก มีความหมายกลางๆ มักนำไปใช้ในบริบทหรือในความหมายทางลบเสมอจนทำให้เป็นคำที่เป็นไปในทางลบ ในทำนองนี้ถือว่าความหมายแคบเข้า

2. ความหมายกว้างออก คือ คำที่มีความหมายเฉพาะอย่างซึ่งนำไปใช้ หมายถึง สิ่งอื่นที่มีลักษณะบางอย่างคล้ายคลึงกัน เช่น สวน หมายถึง ที่เพาะปลูกต้นไม้ มีเครื่องกันขอบเขต แต่ปัจจุบันใช้เป็นสวนงู สวนสัตว์ สวนหนังสือ

3. ความหมายย้ายที่ หมายถึง คำที่มีความหมายของคำย้ายจากความหมายทั่วไปซึ่งถือเป็นความหมายกลางเป็นความหมายข้างเคียง เช่น บ่าว ความหมายกลาง หมายถึง ชายหนุ่ม แต่ปัจจุบันย้ายความหมายมาเป็นข้าทาส บางคำมีความหมายย้อยที่เพราะการเปลี่ยนแปลงฐานะของผู้ใช้ภาษา เช่น เป็นคำที่คนสามัญใช้อยู่ มักทำให้คำเหล่านี้มีความหมายย้อยที่ไปในทางดกดำ เช่น อ้าย อี กู มึง บางคำมีความหมายดกดำ ต้องหาคำอื่นมาแทน เช่น กิน-รับประทาน, ลูก-บุตร ธิดา, พ่อ-บิดา, แม่-มารดา, หัว-ศีรษะ ความหมายย้อยที่อีกอย่างหนึ่ง คือ คำที่มีความหมายข้างเคียงห่างจากความหมายกลางไปไกล เกิดจากผู้ใช้สำคัญความหมายผิด เช่น วิกีเก้ รถเมล์ นอกจากนี้ความหมายย้อยที่ คือ คำที่มีความหมายเปลี่ยนแปลงไปด้วยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เช่น ตกฟาก ไปทุ่งนาฬิกาพก คำที่มีความหมายย้อยที่มักมีมากในคำที่รับมาจากภาษาต่างประเทศ ที่คำเหล่านี้มีความหมายย้อยที่เพราะความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความหมายเดิม เช่น จันฑาล สันดาน อนาถา ทมิฬ เป็นต้น พระยาอนุมานราชชน (2522: 279) อธิบายคำว่าอุปมา (Metaphor) เป็นคำที่มีความหมายย้อยที่พวกหนึ่ง หมายถึง คำที่ใช้เป็นปกติแก่สิ่งหนึ่งแต่นำไปใช้ให้แก่อีกสิ่งหนึ่งโดยปริยายที่เห็นว่ามิลักษณะคล้ายกัน คำอุปมาเป็นปัจจัยเปลี่ยนความหมายในคำและเป็นผู้สร้างคำขึ้นใหม่ เดิมมีคำใช้ในภาษามีความหมายเป็นรูปธรรมแล้วได้อาศัยแนวเทียบ ด้วยของสองสิ่งมิลักษณะหรืออาการคล้ายคลึงกันเป็นเหตุให้ผู้ใช้ภาษาเกิดความคิดโอนความหมายในสิ่งหนึ่งไปให้แก่อีกสิ่งหนึ่งจึงแสดงความเห็นเรื่องที่เป็นนามธรรมให้เข้าใจกันได้

กล่าวโดยสรุปการเปลี่ยนแปลงทางความหมายหรือการกลายความหมายมี 3 ลักษณะ คือ ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่ ซึ่งนักวิชาการทางภาษาหลายคน มีกรอบความคิดที่สอดคล้องกัน

ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวกับความหมายของคำ

ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวกับความหมายของคำ อาทิ

อัครวิทย์ เรืองรอง (2542) นำเสนอผลงานวิชาการเรื่อง “การใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขุนพ่ายโคลงฉันท์” ในส่วนของความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขุนพ่ายโคลงฉันท์ กวีใช้ความเปรียบ 3 ประเภท คือ ความเปรียบอุปมา ความเปรียบอุปลักษณ์ และความเปรียบอดิพจน์

ความเปรียบอุปมา (Simile)

1. เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับเทพเจ้าสำคัญของศาสนาพราหมณ์ เทพเจ้าที่นำมาเปรียบมากที่สุด คือ พระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม นอกจากนี้ยังมีเทพเจ้าอื่นๆ เช่น พระอินทร์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ พระพินาศพร พระยม พระกুবเระ พระกามเทพความเปรียบลักษณะต่างๆ ดังนี้

1.1 เปรียบหน้าที่ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้านการหุงหาญกับพระพรหม หน้าที่ดูแลรักษาความสุขของประเทศชาติเปรียบกับพระวิษณุ และหน้าที่บำบัดความทุกข์ยากเปรียบกับพระศิวะ

1.2 เปรียบพระคุณสมบัติด้านความเที่ยงธรรมในการลงโทษผู้กระทำความผิดดุจเดียวกับพระยม (พญาโคตรธรรม)

1.3 เปรียบพระคุณสมบัติด้านปัญญาว่าปราดเปรื่อง รุ่งเรือง สว่างไสว รวมกับแสงของพระอาทิตย์ เปรียบพระสุรเสียงดุจเสียงพระพรหม มีพระสิริโฉมงดงามราวกับกามเทพ และมีพระวรกายที่มีรัศมีแจ่มจรัสดุจพระอินทร์

1.4 เปรียบพระคุณสมบัติทรงรอบรู้เรื่องช้างเผือกเช่นพระพิมณศร

2. เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระพุทธเจ้า

2.1 เปรียบหน้าที่ในด้านการสงเคราะห์ช่วยเหลือกับพระพุทธเจ้า

2.2 เปรียบพระคุณสมบัติด้านทรงทำนายเหตุการณ์อย่างแม่นยำคู่เคียงกับพระพุทธเจ้า (มุนีวงศ์) ที่ทรงญาณหยั่งรู้

2.3 เปรียบพระคุณสมบัติทรงมีบุญบารมีมากจนทำให้ยุคสมัยของพระองค์นั้นบ้านเมืองสงบสุข ร่มเย็น เช่นเดียวกับยุคของพระศรีอริยเมตไตรย (พระพุทธเจ้าที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต)

3. เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับตัวละครในวรรณคดี เรื่องอื่นซึ่งตัวละครเหล่านั้นมีคุณสมบัติที่น่ายกย่อง

3.1 ตัวละครในมหากาพย์ ได้แก่

ทรงเป็นผู้เสียสละอุทิศพระกรรม

ทรงชำนาญการธนูและคทาอุทิศพระภีมะ

ทรงชำนาญการศึกษาเหมือนพระกฤษณะ

ทรงมีอำนาจเหมือนพญาพนาศที่มีผู้คนเกรงกลัว

3.2 ตัวละครในรามายณะ ทรงมีฤทธาานุภาพทรงรับชนะพระเจ้าตีโลกราชเช่นเดียวกับพระรามรับชนะทศกัณฐ์

ความเปรียบอุปลักษณ์ (metaphor)

กวีเปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระพุทธเจ้าด้วยความเปรียบอุปลักษณ์ โดยปรากฏคำศัพท์ว่า ศรีสรรเพชญ์ สรรเพชญ์ สรรเพชริโกโพธิ์เกล้า พระเจ้า พระพุทธ ซึ่งศัพท์

เหล่านี้ หมายถึง พระพุทธเจ้า และยังพบว่าใช้คำว่า สมภาร หมายถึง พระที่เป็นเจ้าอาวาส, บุญที่สะสมไว้

ความเปรียบอติพจน์ (Hyperbole)

1. เปรียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงอุบัติในโลกมนุษย์นั้นว่ามฤตฐานภาพยิ่งกว่าพระอิศวร
2. ทรงเกียรติยศสูงส่ง และขจรขยายยิ่งกว่าพระพรหม เกรียงไกรแผ่ไพศาลเหนือกว่ารัศมีของพระอาทิตย์ที่ขจรขยายไปทั่วจักรวาล และเปรียบพระเกียรติยศแผ่ขยายไปถึงสามโลก
3. ทรงคุณความดีอย่างยิ่งจนแผ่ไปทั่วแผ่นดิน แผ่นดิน จนฟ้าดินต้องเกรงกลัว
4. ทรงเป็นผู้มีบุญบารมีสูง ดับทุกข์ได้ทั้ง 4 ทวีป จนทั้ง 4 ทวีปอยู่อย่างร่มเย็น
5. ทรงหนักแน่นมั่นคงอดทนเสมอด้วยแผ่นดินทั้ง 4 ทวีป

ความเปรียบเป็นประเภททางความหมายของคำประเภทหนึ่ง และหากพิจารณาในส่วนของการเปลี่ยนแปลงความหมาย หรือการกลายความหมายของคำแล้ว ความเปรียบจัดเป็นประเภทความหมายย่ำยีที่ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าอู่แก้วภูมิพลอดุลยเดช” โดยเฉพาะ

นอกจากนี้ ในงานวิจัยของ ธงชัย ดิษโส (2547: 244-252) เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช” โดยเฉพาะเรื่องการใช้คำเรียกแทนพระนามโดยใช้ความเปรียบ พบลักษณะดังนี้

1. การเปรียบเทียบกับสิ่งที่สอดคล้องและส่งเสริมให้เห็นพระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ เช่น ร่มเกล้า ร่มฟ้า ร่มขวัญ ร่มละอองบุญ หลักชน หลักชัย หลักแผ่นดิน เทียน เทียนชัย ประทีป ประทีปโคมทอง และประทีปแผ่นดิน
2. การเปรียบเทียบกับของสูง คือ ปีน กับ นัตร

3. การเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นนามธรรม คือ มิ่ง กับ ขวัญ
4. การเปรียบเทียบกับบุคคลที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนา คือ พระอรหันต์
พระโพธิสัตว์
5. การเปรียบเทียบกับตัวละครเอกในวรรณคดีเรื่องรามายณะ คือ พระราม
6. การเปรียบเทียบกับสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ที่มีวีรกรรมและมีพระปรีชาสามารถ
เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
7. การเปรียบเทียบกับ “ดวงใจ” ซึ่งเป็นอวัยวะที่สำคัญที่สุดของร่างกาย

งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมื่อกวีจะพรรณนาถึงพระมหากษัตริย์ คำและความหมายของคำมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง บทกวีจะถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้อารมณ์ความรู้สึก จินตนาการ และลงความไพเราะในวรรคสุไว้ได้ ขึ้นอยู่กับการเลือกใช้คำ และการวางคำได้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้กวีจึงพิถีพิถันในการสรรคำที่มีความหมายมาใช้ให้เหมาะสม ความเปรียบเป็นคำประเภทหนึ่งที่กวีมักเลือกใช้ เพราะนอกจากจะสื่อความหมายได้อย่างลึกซึ้ง เฉพาะเจาะจงแล้วยังเป็นถ้อยคำที่มีความอลังการอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ยังมีผลงานวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับความหมายของคำ อาทิ กลวิธีการเน้นความหมาย

เมธาวี ยุทธพงษ์ธาดา (2550: 159-180) ได้วิจัยเรื่อง “การเน้นความหมายในภาษาไทยสมัยรัชกาลที่ 5” เพื่อศึกษาวิธีการเน้นความหมายในภาษาไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ผลการศึกษาพบกลวิธีที่ใช้เน้นความหมายแสดงการเพิ่มระดับความหมายได้ 3 ประเภทได้แก่ กลวิธีทางเสียง กลวิธีทางหน่วยคำ และกลวิธีการใช้ส่วนขยาย

1. กลวิธีทางเสียง เป็นกลวิธีที่พบบ่อยที่สุด แบ่งได้ 2 กลวิธีย่อยได้แก่ การเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ และการยืดยืดเสียงสระ

2. กลวิธีทางหน่วยคำ ได้แก่ การซ้ำ แบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ การซ้ำแบบเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์และการซ้ำแบบไม่เปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์

3. กลวิธีการใช้ส่วนขยาย เป็นกลวิธีหนึ่งที่ใช้เพื่อแสดงการเน้นความหมายของส่วนหลัก ส่วนขยายมีตั้งแต่ระดับคำไปจนระดับอนุประโยค ปรากฏได้ทั้งตำแหน่งหน้าหรือหลังของส่วนหลัก โดยอาจมีเงื่อนไขการปรากฏร่วมกับส่วนหลักแบบมีข้อจำกัดหรือไม่มีข้อจำกัด ในส่วนลักษณะทางความหมายของส่วนขยาย พบ 4 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก ส่วนขยายที่มีความหมายบอกระดับสูงหรือระดับสูงสุด น้ำหนัก ขนาด จำนวนหรือปริมาณ ลักษณะที่สอง ส่วนขยายแสดงความจริง, ความเด็ดขาด ลักษณะที่สาม ส่วนขยายแสดงความหมายคล้ายคลึงกัน และลักษณะที่สี่ ส่วนขยายแสดงความหมายเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนในสังคมสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้วิจัยแสดงทัศนะว่าความเปรียบบางข้อความยังคงใช้อยู่ในภาษาไทย ปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าโลกทัศน์บางประการยังไม่เปลี่ยนแปลง

การศึกษาเปรียบเทียบคำอธิบายความหมายของคำศัพท์เฉพาะจากพจนานุกรมศัพท์เฉพาะกับคำอธิบายในวรรณกรรมบันเทิงคดี เช่น

สิริวรรณ นันทจันทุล (2550: 76-100) ทำวิจัยเรื่อง “ศัพท์พุทธศาสนาในนวนิยายไทย: กรณีศึกษานวนิยายแห่งธรรมเรื่องชาลีและฉานของทมยันตี” มีจุดประสงค์เพื่อเปรียบเทียบอธิบายศัพท์พุทธศาสนาของพจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนากับอธิบายของทมยันตีในบริบทของนวนิยาย ผลการศึกษาได้รวบรวมศัพท์พุทธศาสนา 78 คำ คำอธิบายในพจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนากับคำอธิบายของทมยันตีในบริบทนวนิยาย มีความสอดคล้องกัน 71 คำ มีความหมายไม่สอดคล้องกัน 4 คำ ได้แก่ คำว่า กาย พยากรณ์ มนุษย์ และร่างกาย มีความสอดคล้องกันบางส่วน 3 คำ ได้แก่ คำว่า วาสนา วิญญาณ และโอปปาติกะ อธิบายศัพท์พุทธศาสนาใช้คำอธิบายด้วยคำความหมายตรงเป็นส่วนใหญ่ ใช้ความเปรียบบ้างเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตามได้ชัดเจน

การศึกษาวเคราะห์ความหมายของคำในเชิงเปรียบเทียบด้วยการวิเคราะห์อรรถลักษณะนั้น ได้แก่ งานวิจัยของ อรรถพร ศรีพุ่ม (2548) เรื่อง “การวิเคราะห์ความหมายของคำในสำนวนที่มีความหมายเหมือนกัน ในพจนานุกรมฉบับมติชน พ.ศ. 2547: การศึกษาเชิงอรรถศาสตร์” กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ คำที่ใช้แทนกันได้ ในสำนวนที่มีความหมายเหมือนกันซึ่งพบในพจนานุกรมฉบับมติชน พ.ศ. 2547 จำนวน 113 คำ จัดเป็นกลุ่มคำที่ใช้แทนกันได้ 59 กลุ่มคำ

เก็บรวบรวมความหมายของคำแต่ละคำจากพจนานุกรมฉบับมติชน พ.ศ. 2547 และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 พิจารณาความหมายของคำทั้งความหมายตรงและความหมายโดยนัยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างคำที่ใช้แทนกันได้ ด้วยการวิเคราะห์อรรถลักษณะและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคำ ผลการวิจัยพบว่า คำที่ใช้แทนกันได้ในส่วนที่มีความหมายเหมือนกันมีความสัมพันธ์ทางความหมาย 4 ลักษณะ คือ หนึ่งมีอรรถลักษณะเหมือนกันตั้งแต่ 2 อรรถลักษณะถึง 13 อรรถลักษณะ สองมีความสัมพันธ์ทางความหมายระหว่างคำในหมวดเดียวกันและคำต่างหมวดกัน สามในความสัมพันธ์ระหว่างคำในหมวดเดียวกันมีจำนวน 54 กลุ่มคำ พบความสัมพันธ์แบบการพ้องความหมาย การมีความหมายตรงข้าม การลำดับความหมาย และการวิภาคความหมาย สี่ในความสัมพันธ์ระหว่างคำต่างหมวดกัน มีจำนวน 3 กลุ่มคำ พบความสัมพันธ์แบบการมีเงื่อนไขปรากฏร่วมกันและการกลืนความหมาย

ผลงานทางวิชาการที่นำเสนอกรอบความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางภาษา มีดังนี้

บทความทางวิชาการเรื่อง “ภาษาไทยยุคปี 2000” ของ สมพงษ์ วิทยสัคดีพันธุ์ (2544: 43-56) นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางภาษาไว้สรุปได้ว่า ภาษามีพัฒนาการไปตามสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ทางสังคม กลายเป็นภาษาผสมผสานของภาษาชนต่างกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านเสียง การยืมคำ และความหมายของคำก่อนแล้วการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางไวยากรณ์จะตามมา อีกทั้งเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับผิว คือ มีการยืมคำภาษาอื่นมาใช้ตามเสียงและสำเนียงของภาษาตนจนถึงการเปลี่ยนแปลงระดับคำที่การเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์ ในบทความนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงของภาษาไทย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าภาษาไทยแต่ละรัฐแตกต่างกันมาก ยุคสุโขทัย-ล้านนา-พะเยามีภาษาใกล้เคียงกัน ขณะที่หลักฐานสมัยอยุธยาพบว่า ภาษาชาวอยุธยาแตกต่างจากภาษากลุ่มรัฐไททางเหนือ รัฐไทยอยุธยาได้รับอิทธิพลอารยธรรมขอมสูงมาก ขณะที่รัฐไทสุโขทัย ล้านนา พะเยาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมมอญมากกว่า ภาษาไทยสมัยสุโขทัยไม่มีความแตกต่างกันด้านภาษามากนักระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง พิจารณาจากหลักศิลาจารึก ส่วนการปกครองรัฐไทสมัยอยุธยาเป็นแบบลัทธิเทวราช ที่ได้รับอิทธิพลจากเขมร ภาษาของผู้ปกครอง ของพระมหากษัตริย์ฐานะเทวราชมีลักษณะแตกต่างจากภาษาของสามัญชนคนธรรมดาอย่างชัดเจน พิจารณาจากโองการแช่งน้ำ วรรณคดีชั้นสูงหรือวรรณกรรมของราชสำนัก ความแตกต่างของภาษาเช่นนี้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สมพงษ์ วิทศักดิ์พันธุ์ แสดงทัศนะว่า ภาษาไทยที่เป็นภาษากลาง หรือภาษาเจ้านาย หรือภาษาข้าหลวง เข้าไปแทนที่และอยู่เหนือภาษาท้องถิ่น เมื่อมีการเปลี่ยนระบบการปกครองมาเป็นแบบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองประเทศราชถูกลดฐานะเป็นมณฑลและเป็นจังหวัด เจ้านาย หรือข้าหลวงจากส่วนกลางถูกส่งไปปกครองมณฑลและจังหวัดแทนเจ้าเมืองซึ่งมักเป็นคนท้องถิ่น ในท้องถิ่นต้องมีโรงเรียนสอนภาษาไทย การศึกษาภาคบังคับกำหนดให้สอนด้วยภาษาไทย ทำให้คนท้องถิ่นเห็นว่าภาษาไทยสูงกว่าภาษาถิ่น อย่างไรก็ตามภาษาไทยมาตรฐานหรือภาษาเมืองหลวงก็มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นแบบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อีกทั้งได้รับอิทธิพลจากภาษาต่างประเทศในยุคล่าอาณานิคม การติดต่อทำการค้ากับต่างประเทศ และความนิยมส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยเฉพาะทางตะวันตก ภาษาไทยมีการเปลี่ยนแปลงสาเหตุจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก มีการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน ด้านเสียง คำ สำนวน ความหมาย จนถึงระดับไวยากรณ์ ซึ่งมีหลายลักษณะที่นักภาษานวนุรักษ์นิยมที่รู้สึกเป็นห่วง ส่วนภาษาไทยยุคปี 2000 มีความหลากหลายสูงมาก อีกทั้งยังคงพัฒนาและเปลี่ยนแปลงต่อไป อย่างไรก็ตามยังเป็นภาษาของปวงชนชาวไทยที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันต่อไป

งานวิจัยอีกหนึ่งเรื่องที่ยืนยันให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำ คืองานวิจัยของ วัลยา วิมุทธะลพ (2513) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และลำดับคำในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์” ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือร้อยแก้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2513) ผลการวิจัยสรุปได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลง 3 ประเภท ประเภทแรก การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของคำ พบหลายลักษณะ เช่น บางคำมีรูปเหมือนกันทั้งภาษาสมัยก่อนและสมัยปัจจุบันแต่ใช้ทั้งในความหมายเหมือนและแตกต่างกัน, บางคำมีใช้ทั้งในภาษาสมัยก่อน แต่ปัจจุบันไม่มีใช้ในภาษาสามัญ แต่มีใช้ในภาษาถิ่นโดยมีความหมายคล้ายกันหรือเหมือนกันกับที่ใช้ในภาษาสมัยก่อน, การใช้คำบางคำในหมวดคำบุพบทและหมวดคำลักษณนามในภาษาสมัยก่อนแตกต่างกับภาษาในปัจจุบัน ประเภทที่สอง การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของสำนวน พบว่า สำนวนที่ใช้ในภาษาสมัยก่อนมีบางส่วนที่ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน ประเภทที่สาม ความเปลี่ยนแปลงด้านลำดับคำ พบว่า มีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของคำพบมากที่สุด เนื่องจากการแปลความหมายต้องอาศัยประสบการณ์ของผู้ใช้ภาษาหลัก ต่างคนต่างใช้คำเหล่านั้นตามที่ตนเข้าใจจึงอาจผิดเพี้ยนกันไปบ้าง เมื่อเวลาผ่านไปจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าประเภทอื่น

นอกจากนี้ จันทนา บุญแทน (2536) ได้ทำวิจัยเรื่อง “คำยืมภาษาอังกฤษ: ศึกษาเฉพาะ ลักษณะการยืมคำและการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำทับศัพท์” ศึกษาข้อมูลจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 และพจนานุกรม New Model English-Thai Dictionary 1982 ผลการวิจัยพบว่า คำยืมภาษาอังกฤษปรากฏการยืมโดยคิดคำขึ้นใหม่ใช้คำภาษาบาลี หรือภาษา สันสกฤต การใช้คำไทยกับคำภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤต ส่วนการเปลี่ยนแปลงความหมาย พบความหมายแคบเข้ามามากที่สุด เนื่องจากคำเดิมในภาษาอังกฤษใช้หลายความหมาย หลายหน้าที่ เช่น ในความหมายที่เป็นคำนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ แต่เมื่อยืมคำมาใช้มักใช้ในความหมาย ที่เป็นคำนาม หรือใช้ในความหมายที่เฉพาะเจาะจงขึ้น ส่วนความหมายกว้างออกและความหมาย ย้ายที่พบน้อยที่สุด เนื่องจากส่วนมากเป็นคำศัพท์เฉพาะวิชาจึงไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงความหมาย ของคำ

ส่วน สุกัญญาโสภิ ใจกล้า (2548) ได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงคำยืม ภาษาบาลี-สันสกฤตในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน” เมื่อเปรียบเทียบเรื่องดังกล่าวในด้าน จำนวนคำและการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2542 ผลการวิจัยพบการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ คือ การเพิ่มคำและการสูญคำ เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการศึกษา

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์และการเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ” นั้น ผู้วิจัยเห็นว่ากวีพยายามสรรคำมาสื่อความ หมายถึง พระมหากษัตริย์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการตั้งชื่อ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงประมวลความรู้เกี่ยวกับการตั้งชื่อมาเพื่อเป็นกรอบ ความคิดเรื่องความหมายของคำ อาทิ

งานวิจัยของ สุภาพรณ ฦ บางช้าง (2527) เรื่อง “การใช้ภาษาไทยในการตั้งชื่อของ คนไทย” เสนอกรอบความคิดไว้ว่า ภาษา คือ สิ่งที่มีมนุษย์ปรุงแต่งเพื่อสื่อความหมาย ความรู้สึก นึกคิดของตนให้ผู้อื่นรับรู้ การปรุงแต่งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งในส่วนบุคคลของผู้สื่อภาษาและ ส่วนสภาวะแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้สื่อภาษา ผลการวิจัยครั้งนี้ ได้ข้อสรุปว่า ชื่อของฝ่ายราชสกุลในสมัยสุโขทัย มีลักษณะการใช้ภาษาบ่งบอกความมีฐานะทาง สังคมที่สูงหรือพิเศษกว่าคนสามัญ มีการใช้คำหลายพยางค์ มีการใช้ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต มากกว่าผู้มีบรรดาศักดิ์ต่ำ ส่วนชื่อในสมัยอยุธยาแสดงคติแบบเทวราชที่ชัดเจน ถ้าเปรียบเทียบ ลักษณะการใช้ภาษาในการตั้งชื่อคนทั่วไปและพระนามฝ่ายราชสกุลในสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี

แล้วพบว่า ทั้งสองฝ่ายมีวิธีการใช้ภาษาคนละแบบ ทั้งในด้านจำนวนพยางค์ ที่มาของภาษา และความหมาย พระนามของราชสกุล โดยเฉพาะระดับเจ้าฟ้า มีจำนวนพยางค์มากกว่า ใช้ภาษาบาลี สันสกฤตมากกว่า และมีความหมายตามคติเทวราช สื่อความหมายถึงอำนาจศักดิ์ และเป็นผู้มีเชื้อสายจากเทพ ส่วนชื่อคนทั่วไปมักมีจำนวน 1 พยางค์ เป็นภาษาไทย ในด้านความหมายสัมพันธ์กับธรรมชาติ กับรูปธรรม กิริยาอาการ และลักษณะต่างๆ ที่เห็นได้ชัดในชีวิตประจำวัน มีความหมายที่เป็นแนวคิดไม่มากนัก

ส่วนงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อ คือ งานวิจัยเรื่อง “ทินนามในกฎหมายตราสามดวง: ธรรมเนียมการตั้งและความหมายเชิงนิรุกติประวัติ” ของ สยาม ภัทรานุประวัติ (2549) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาธรรมเนียมการตั้งทินนามข้าราชการ การใช้ภาษาในการตั้งทินนาม ลีลาภาษาในทินนามข้าราชการ การศึกษาความหมายทินนามเชิงนิรุกติประวัติ ทินนามข้าราชการกับโลกทัศน์ของชาวอยุธยา ทินนามข้าราชการกับอัตลักษณ์ของคนไทยสมัยอยุธยา และอัจฉริยภาพของคนไทยที่สะท้อนจากทินนามข้าราชการ ผู้วิจัยรวบรวมทำเนียบข้าราชการจากกฎหมายตราสามดวง จำนวน 1,645 ชื่อ แล้วศึกษาเชิงวิเคราะห์ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. เรื่องธรรมเนียมการตั้งชื่อ พบว่า ไม่ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงธรรมเนียมหรือเกณฑ์การตั้งทินนาม แต่หากพิจารณาจากหมวดหมู่กรมกองของข้าราชการในกฎหมายตราสามดวงเห็นว่ามีการจัดหมวดหมู่ข้าราชการไว้เป็นอย่างดีซึ่งมีผลต่อภาษาที่ใช้ในการตั้งทินนาม ข้าราชการที่มาสักดิโน 2000 ขึ้นไป มี 112 นาม ส่วนใหญ่เป็นคำทินนามหลายพยางค์ เพิ่มจำนวนคำด้วยการประสมคำ ใช้วิธีคล้ายการสมาสคำในภาษาบาลีสันสกฤต โดยเฉพาะทินนาม 10000 นั้นรวมศัพท์หลายคำ และเลือกใช้ศัพท์อย่างพิเศษ

2. เรื่องการใช้ภาษาตั้งทินนาม พบว่า ใช้คำศัพท์จากหลายภาษาได้แก่ ภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร ภาษามอญ ภาษาเปอร์เซีย ภาษาจีน และภาษามลายู แสดงความหลากหลายของภาษาในสังคมไทยสมัยอยุธยา ผู้ตั้งเลือกคำที่มีเสียงและความหมายของคำภาษาต่างประเทศมาเป็นส่วนหนึ่งของทินนาม สะท้อนอัจฉริยภาพของคนไทย

3. เรื่องลีลาภาษาในทินนามข้าราชการ พบว่า วิธีการใช้ภาษาของคนสมัยอยุธยาผ่านทินนามที่เด่นชัด คือ การเล่นสัมผัสคล้องจอง นอกจากนี้ยังใช้การซ้ำคำหน้าและใช้เสียงพ้องของคำหลัง เป็นการเล่นคำเป็นจังหวะ ตลอดจนการร้อยสัมผัสของคำทินนามต่อกันไปมีลักษณะคล้าย

กับราย ปรากฏชุดคำราชทินนาม การใช้ชื่อกรมกองปรากฏในทินนาม การใช้คำบ่งหน้าที่ ระบุชื่อเมือง ชื่อสถานที่ในทินนาม

4. เรื่องความหมายทินนามเชิงนิรุกติประวัติ พบว่า ทินนามจำนวนมากมีความหมายเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาซึ่งสื่อถึงวีรบุรุษของอินเดียโบราณ และเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ตลอดจนเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา หรือวรรณคดีพุทธศาสนา วรรณกรรมศาสนาฮินดู วรรณกรรมอินเดีย

5. เรื่องทินนามกับโลกทัศน์ของชาวอยุธยา พบว่า ทินนามข้าราชการสะท้อนแนวคิดหรือทัศนคติต่อพระมหากษัตริย์ ทินนามในกฎหมายตราสามดวง ใช้คำว่า ภักดี 112 คำ ใช้ทินนามว่า ราชภักดี มีข้าราชการในทุกกรม มีคำว่า ราช หรือราชาในทินนามจำนวนมากถึง 466 คำ แสดงให้เห็นว่าคนไทยผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังสะท้อนโลกทัศน์ด้านความเชื่อเรื่องบุญกรรมในพระพุทธศาสนา ปรากฏคำที่แสดงความเชื่อเรื่องนี้ในทินนาม

6. เรื่องทินนามกับอัตลักษณ์ของคนไทยสมัยอยุธยา พบว่า อัตลักษณ์ คือ การใช้คำบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบของข้าราชการ ต่างไปจากทินนามข้าราชการเขมร โบราณเน้นการสร้างด้วยคำสันสกฤตหรือคำเขมร โบราณ

7. เรื่องอรรถิยาพทางภาษาของคนไทยที่สะท้อนจากทินนามข้าราชการ พบว่า เลือกคำอย่างประณีต ใช้ภาษาวิจิตรบรรจง การใช้มงคลนามที่มีความหมายดี การใช้คำบ่งหน้าที่ การสร้างทินนามด้วยชุดคำคล้องจอง เหมาะสมด้วยจังหวะคำและความหมายที่สมบูรณ์

ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับกรอบความคิดทางความหมายของคำ ด้านประเภททางความหมายของคำและการเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำ เพื่อนำไปวิเคราะห์ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในด้านความหมายของคำพ้องความ และเปรียบเทียบคำพ้องความดังกล่าวจากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยสุโขทัย 14 คำ สมัยอยุธยา 178 คำ สมัยธนบุรี 35 คำ และสมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ รวมทั้งสิ้น 3,572 คำ ผู้วิจัยศึกษา 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ ประเภททางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งคำความหมายตรง และคำความหมายแฝง ลักษณะที่สอง คือ การเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ปรากฏรูปลักษณ์เหมือนกันตั้งแต่สองสมัยขึ้นไป ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

ประเภททางความหมายของคำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยมีประเภททางความหมายของคำแบบคำความหมายตรงมากที่สุด 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 64.29 รองลงมาก็คือ คำความหมายแฝง 5 คำ สมัยอยุธยามีคำความหมายแฝงมากที่สุด พบ 122 คำ คิดเป็นร้อยละ 68.53 และพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด พบ 46 คำ คิดเป็นร้อยละ 28.84 รองลงมาพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้า 43 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.16 สมัยธนบุรีมีคำความหมายแฝงมากที่สุด พบ 24 คำ คิดเป็นร้อยละ 68.57 และพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสิ่งที่ต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อยกย่องมากที่สุด พบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.86 ส่วนคำความหมายตรงพบคำความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นใหญ่ หัวหน้า พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.72 และสมัยรัตนโกสินทร์มีคำความหมายแฝงมากที่สุด พบ 2,242 คำ คิดเป็นร้อยละ 67.02 ส่วนคำความหมายตรงพบ 1,103 คำ คิดเป็นร้อยละ 32.98 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่มีความหมายแฝง พบคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้ามากที่สุด พบ 819 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.48 รองลงมาก็คือ คำที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า พบ 273 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.16 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่มีความหมายตรง พบคำที่แสดงความหมายว่า พระมหากษัตริย์มีผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ หัวหน้า มากที่สุด พบ 697 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.84 รองลงมา คือ คำที่แสดงความหมายว่า พระมหากษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองแผ่นดิน พบ 406 คำ คิดเป็นร้อยละ 12.14

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบประเภททางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า มีประเภททางความหมายจำนวนแบบหลัก 2 แบบ คือ คำความหมายตรง และคำความหมายแฝง ซึ่งคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย มีประเภททางความหมาย ทั้งสองแบบดังกล่าว คิดเป็นร้อยละ 100 เมื่อพิจารณาจำนวนแบบย่อยของประเภททางความหมาย พบ 27 แบบ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีมากที่สุด 27 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มี 14 แบบ คิดเป็นร้อยละ 51.85 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มี 10 แบบ คิดเป็นร้อยละ 37.03 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มี 3 แบบ คิดเป็นร้อยละ 11.11

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบประเภททางความหมายของคำแต่ละแบบโดยพิจารณาตาม คำร้อยละของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า คำความหมายตรงคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.29 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 32.98 คำ พ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 31.46 เมื่อพิจารณาแบบย่อยในความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 15.73 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 14.29 เมื่อพิจารณาใน ส่วนหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน พบว่า หน้าที่ปกครองคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 14.29 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 6.18 ส่วนหน้าที่รักษาแผ่นดิน พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.74 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 3.02 นอกจากนี้คำความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงหน้าที่ดูแลรักษาคน หน้าที่ผู้ปกครองมีคำสั่งดำดบ หน้าที่ผู้ปกครองที่มีพลังอำนาจ หน้าที่ผู้ปกครองที่กล้าหาญ หน้าที่ผู้ปกครองอันเป็นที่รัก และหน้าที่ผู้ปกครองที่ฉลาดปราดเปรื่อง ปรากฏเฉพาะ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น นอกจากนี้เมื่อพิจารณาแบบย่อยในคำความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ พบว่า

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 25.72 ส่วนคำความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มีค่าแสดงลำดับความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจ ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่อันเป็นที่รัก ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่กล้าหาญ และ ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ฉลาดปราดเปรื่อง ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น

เมื่อพิจารณาประเภททางความหมายของคำแบบคำความหมายแฝง พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68.57 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 68.53 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 67.02 เมื่อพิจารณาแบบย่อยในคำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.84 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 20.00 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ส่วนคำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 24.48 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 24.16 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับพระธรรมปรากฏลักษณะนี้ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสี่สมัย ในสมัยสุโขทัยมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 35.71 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 8.57 คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับศิระของประชาชน คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 8.57 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 5.86 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับความมีอำนาจ ความมีเกียรติ ความรุ่งเรือง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 4.90 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 4.49 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัย

สุโขทัย คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับความมีชีวิต คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 1.12 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 0.90 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยธนบุรี คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์คู่พระบารมี คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 5.68 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยธนบุรี คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ดำที่ที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อยกย่อง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 22.86 รองลงมาคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 6.22 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 0.56 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ส่วนคำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับพระอัครมยุคลักษณ์หรือพระคุณสมบัติ และคำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับความเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดและผู้เป็นที่รักนั้น ปรากฏเฉพาะในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ เท่านั้น คิดเป็นร้อยละ 2.75 และคิดเป็นร้อยละ 2.93 ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาภาพรวมประเภททางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย 68 เรื่อง จำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า คำความหมายแฝงมีมากที่สุด พบ 2,393 คำ คิดเป็นร้อยละ 66.99 รองลงมาคือ คำความหมายตรง พบ 1,179 คำ คิดเป็นร้อยละ 33.01 เมื่อพิจารณาคำความหมายตรง พบว่า ความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ มีมากที่สุด พบ 741 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.75 รองลงมา คือ คำความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน พบ 438 คำ คิดเป็นร้อยละ 12.26 เมื่อพิจารณาคำความหมายแฝงพบว่า คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้ามากที่สุด พบ 864 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.19 รองลงมา พบคำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า พบ 326 คำ คิดเป็นร้อยละ 9.13 คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ดำที่ที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อยกย่อง พบ 217 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.08 คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับศิระของประชาชน พบ 207 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.80

ผลการศึกษาประเภททางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบ 2 ประเภท คือ คำความหมายตรง และคำความหมายแฝง ดังต่อไปนี้

คำความหมายตรง

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งสี่สมัย สมัยสุโขทัยพบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 64.29 แบ่งได้ 2 ลักษณะ สมัยอยุธยาพบ 56 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.46 แบ่งความหมายตามรูปภาษาได้ 2 ประเภท สมัยธนบุรีพบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.43 แบ่งความหมายตามรูปภาษาได้ 2 ประเภท และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 1,103 คำ คิดเป็นร้อยละ 32.98 แบ่งความหมายตามรูปภาษาที่เป็นคำสำคัญในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้ 2 ประเภท เมื่อพิจารณาแบ่งคำความตรงตามรูปภาษา แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ สื่อความถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน และความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ ดังนี้

1. สื่อความถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย สมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 สมัยอยุธยาพบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.73 สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 406 คำ คิดเป็นร้อยละ 12.14 แบ่งได้ 10 ลักษณะ ดังนี้

1.1 หน้าที่ปกครองแผ่นดิน

ปรากฏคำว่า กษัตริย์ ชัดตึยะ ซึ่งหมายถึงผู้ปกครองแผ่นดินเป็นสำคัญ และคำอื่นๆ ที่สื่อความหมายถึงผู้ปกครอง พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยาพบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.73 พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.18 เช่น

กระษัตริย์	ปิ่นกษัตริย์	ปิ่นดินฟ้า
ปิ่นภพไอสุริย์		

รองลงมา คือ สมัยสุโขทัยพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 ได้แก่

กษัตราธิราช	เจ้าเมือง

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 165 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.97 เช่น

ตัวอย่าง

<u>กระษัตริย์</u>	<u>ขัตติยะชาติ</u>	<u>บุรพกษัตริย์</u>
<u>ปิ่นสยาม</u>	<u>พระเจ้าครองสยาม</u>	<u>พระผู้ผ่านสยาม</u>
<u>พระภูมิ</u>	<u>พระมหากษัตริย์ผู้สถิตไพท</u>	<u>สมเด็จพระกษัตริยา</u>
<u>องค์ขัตติย</u>	<u>เอกกษัตริย์ขัตติยไท</u>	

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ กระษัตริย์

1.2 หน้าทีรรักษาแผ่นดิน

ปรากฏคำสำคัญเช่นคำว่า จรรโลง ชู ทรง ทะนุ ธร บาล ผดุง และคำอื่นๆ ซึ่งสื่อความหมายถึง รักษาไว้ ธารงไว้ พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุดคือ สมัยอยุธยาพบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.74 เช่น

<u>ปิ่นทรงธารภพโลก</u>	<u>ปิ่นภูภรรดา(ภรตุถย ส.-ภรรดา=ผู้เลี้ยงดู)</u>
<u>พระภูธร (ผู้รักษาแผ่นดิน)</u>	<u>ภูวคาธาร (ผู้รักษาแผ่นดิน)</u>
<u>ภูบาลบดิราช</u>	<u>องค์บดิบาลภูวโลกย</u>

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 101 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.02 เช่น

ตัวอย่าง

<u>ขัตติยราชภูมิบาล</u>	<u>ขัตติยผู้ผดุงจันทร์</u>	<u>จอมเจ้าจรรโลงชาติ</u>
<u>ทรงหล้า</u>	<u>ปิ่นรัฐทะนุไทย</u>	<u>พระทรงจันทร์สยามเขต</u>
<u>พระมหัทธิบรมราช</u>	<u>มหิบาล</u>	<u>รัชทรงภูมิทรงภพ</u>
<u>องค์ทรงพิภพ</u>		

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ ภูธร

1.3 หน้าที่สุดแลัรกษาคณ

ในที่นี้หมายถึง พระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนของพระองค์อย่างใกล้ชิด ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 25 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.75

ตัวอย่าง

กษัตริย์นรบาล	จอมรัฐกษัตริย์นฤบาล
บรมนฤบาล	ผู้ผดุงไทยราษฎร์
องค์นรบาลมหา	องค์นฤบาล

1.4 หน้าที่สุดสอนประชาชน

ในที่นี้หมายถึง พระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ให้คำแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนของพระองค์ประพฤติปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม เพื่อความสุขโดยส่วนตนและส่งผลดีต่อสังคมและประเทศชาติ ผลการวิจัยพบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในลักษณะดังกล่าว ปรากฏคำสำคัญ คือ ภูวไนย ซึ่งหมายถึง ผู้สั่งสอนชนทั้งปวงของแผ่นดิน ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.69 ได้แก่

พระเดชภูวไนย พระบาทภูวไนย ภูวไนย (ผู้สั่งสอนชนทั้งปวงของแผ่นดิน)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.42 เช่น

ตัวอย่าง

ปรมาภูวไนย	ผู้มิ่งภูวไนย	พระภูวานัย
พระภูวไนย	ภักทรภูวไนย	ภูวานัยจอมธน
ภูวไนยนเรศ	องค์พระภูวานัย	

1.5 หน้าผู้ปกครองมีค่าแสดงลำดับ

ปรากฏเฉพาะคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 33 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.98 ปรากฏค่าแสดงลำดับแห่งรัชกาลในคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” อย่างชัดเจน

ตัวอย่าง

กระษัตริย์เบญจมา	(รัชกาลที่ 5)
กษัตริ์สัปดาห์รัช	(รัชกาลที่ 7)
นักฎม	(รัชกาลที่ 6)
ตรีตยัตตติย	(รัชกาลที่ 3)
ที่เกล้ากษัตรา	(รัชกาลที่ 9)
ทุติยัตตติยา	(รัชกาลที่ 2)
ทุติยมหิธรา	(รัชกาลที่ 2)
นพกษัตริย์	(รัชกาลที่ 9)
นามวงศ์	(รัชกาลที่ 9)
ป็นนักฎราชย์เขต	(รัชกาลที่ 6)
พระปฐมบรมขัตติยรัชกาล	(รัชกาลที่ 1)
พระมิ่งนามขัตติยรัช	(รัชกาลที่ 9)
ภูบาลนามราช	(รัชกาลที่ 9)
รัชกษัตริย์ทุติย	(รัชกาลที่ 2)
รัชกาลที่เกล้าเจ้าแผ่นดิน	(รัชกาลที่ 9)
สยามะกษัตริ์สัปดาห์มะราช	(รัชกาลที่ 7)
สมุหขัตติยอัฐม	(รัชกาลที่ 8)
องค์จักรุฎิमुखรัฐกษัตริย์ไทย	(รัชกาลที่ 4)
องค์ปัญญาภูบาลบดี	(รัชกาลที่ 5)
องค์มหาอัฐมมีศรีรัฐ	(รัชกาลที่ 8)
องค์อัฐมมี	(รัชกาลที่ 8)
อัฐมกษัตริย์	(รัชกาลที่ 8)

1.6 หน้าผู้ปกครองที่ดี ประเสริฐยิ่ง

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 52 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.55 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ศรี

กษัตริย์สิริสยาม

จัดติยบรร

วิสุทธิกษัตริย์

วิสุทธิราชกษัตริย์

ศรีกษัตริย์

ศุภกษัตริย์

อภิชาติกษัตริย์

อัครเอกราชกษัตริย์

เอกอัครกษัตริย์สยาม

สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.12 ได้แก่

พระไทย

สมเด็จพระบรมจัดติยภูมิบาล

1.7 หน้าผู้ปกครองที่มีพลัง อำนาจ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.09 ปรากฏคำที่สื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้ปกครองที่มีพลังอำนาจ
ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้แก่

กษัตริย์ทรงพล

องค์พระทรงพล

จัดติยาทรงยศ

1.8 หน้าผู้ปกครองที่กล้าหาญ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ
คิดเป็นร้อยละ 0.15 ปรากฏคำที่สื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้ปกครองที่มี
ความกล้าหาญ ในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้แก่

กษัตริย์วีรราช

จอมวีระกษัตริย์

วงศ์ภูไนยวีรราช

วีรกษัตริย์

วีระกษัตริย์

1.9 หน้าที่ผู้ปกครองที่อันเป็นที่รักยิ่ง

ปรากฏเฉพาะคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.15 ปรากฏคำที่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้ปกครองและเป็นที่รักยิ่งของประชาชน ในคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้แก่

บรมกษัตริย์สยาม	ปิยมหาราช	ปิยเจ้าประชากร
พระปิ่นปิยะบุรี	พระมิ่งชนนิกร	
เอกองค์พระภักตรมหาปิยะรัษฎกษัตริย์ไทย		

1.10 หน้าที่ผู้ปกครองที่ฉลาดปราดเปรื่อง

ปรากฏเฉพาะคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ปรากฏคำที่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ ที่เป็นผู้ปกครองซึ่งเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง ในคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้แก่

ทรงราชมหัจฉริย์ขัตติยา	พระสง่ากษัตริ์	เอกกษัตริย์อัจฉริยะ

2. สื่อความถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่

พบคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งสี่สมัย สมัยสุโขทัยพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 50.00 สมัยอยุธยาพบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.73 สมัยธนบุรีพบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.72 และ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 697 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.84 แบ่งได้ 7 ลักษณะ ดังนี้

2.1 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่

ปรากฏคำสำคัญ เช่น จอม จ้าว เจ้า เจ้าจอม ไข่ ท้าว บดี ประมุข พระ ราช ราชา ราชน สมเด็จ อติ อธิบดี อธิป อิศ เป็นต้น ซึ่งสื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้าพิจารณาตัดสิน พบคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยสุโขทัยพบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 50.00 ได้แก่ ขุน เจ้า ท้าว พรญา ท้าวพรญา พ่อขุน พ่อขุนพระ

รองลงมา คือ สมัยธนบุรีพบ 7 คำ คิดร้อยละ 20.00 ได้แก่

จอมภพหล้า	เจ้าจอมกระษัตริย์	ไท่	ท้าว
ปิ่นอยุธยา	ปิ่นหล้า	ราช	

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 531 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.88 เช่น

ตัวอย่าง

กระษัตริราช	กษัตริ์สุรราชไท่ธิเบศร์
กษัตริยาธิบดี	ขัตติเยศ (ขตุติย+อิศ)
จอมถวัลยราชเจ้า	จอมไผท
จอมพงศ์ราชเจ้า	เจษฎจอมมไหศวรรย์
ไท่ท้าวธราช	นฤเบศเจ้า (นฤป+อิศ)
บดีราช	ประมุขนาครา
พระราชูประมุขจ้าว	สมเด็จพระจอมพะสุธา
องค์อัครราช	อธิปไท่
อิสระราช	

สมัยอยุธยาพบ 27 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.16 เช่น

จอมภพ	จอมภพภูวนารถเกล้า	จอมเลื่องเลอราช
เจ้าจักรพาพ	ไท่	ท้าว
นราธิบดี	นฤเบนทรธิปราช	บดีราช
มหานราสวามี (สวามี=ผู้เป็นใหญ่)		ยศไท่
พระเจ้าเจษฎา (เชษฐ ๙.=ผู้เป็นใหญ่ที่สุด)		

2.2 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มีคำแสดงลำดับ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบลักษณะนี้ 80 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.39

ตัวอย่าง

กษัตริราชเจ้าที่แก่นวมราช	(รัชกาลที่ 9)
จอมทูลย์ยงยศราชันย์	(รัชกาลที่ 2)
จักรถราช	(รัชกาลที่ 4)
เจ้าสยามะนัฐะราช	(รัชกาลที่ 6)
นัฐุมราชา	(รัชกาลที่ 6)
ตรีติยนากวบดี	(รัชกาลที่ 3)
ทูลยราช	(รัชกาลที่ 2)
ทูลยราชนโรดม	(รัชกาลที่ 2)
ไท่ทูลยกาล	(รัชกาลที่ 2)
นวมราช	(รัชกาลที่ 9)
บรมนัฐุมราช	(รัชกาลที่ 6)
เบ็ญจมราชเจ้าจอมธรา	(รัชกาลที่ 5)
ปจุมราช	(รัชกาลที่ 1)
ปัญจมราช	(รัชกาลที่ 5)
ป็นราชาที่เก้า	(รัชกาลที่ 9)
พระจอมจตุรดา	(รัชกาลที่ 4)
พระป็นดิลกปัญจม	(รัชกาลที่ 5)
กูปติที่ห้าราชัน	(รัชกาลที่ 5)
ภูมินวราชเจ้าจอมไผท	(รัชกาลที่ 9)
ภูมินัฐุมราช	(รัชกาลที่ 8)
ราชันนวมราชา	(รัชกาลที่ 9)
ษพัมะราชย์	(รัชกาลที่ 6)
สัตตมราชราชัน	(รัชกาลที่ 7)
สัตตมราชา	(รัชกาลที่ 7)
อธิปัญจมราชวรบาทบดิศุรบ	(รัชกาลที่ 5)
อัญญุมราช	(รัชกาลที่ 8)

2.3 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบลักษณะนี้ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.12 ได้แก่

จัดติยศผู้เพ็ญยศ

จัดติยศสยามราช

ราชอดุลเดช

อดุลยเดชบดี

2.4 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ดี ประเสริฐยิ่ง

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่ พระ

สมัยธนบุรีพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่ พระปิ่นอยุธยา พระ

สมัยรัตนโกสินทร์พบลักษณะนี้ 43 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.29 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ศุภริราช

พระนฤบดีศรีแผ่นดิน

พระภัทรมหาราช

ภัทรมหาราชเจ้าจอมภพ

ราชะผู้บุญนีย์

ศรีราชัย

ศุภราช

สุนรราช

2.5 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่อันเป็นที่รัก

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบลักษณะนี้ 31 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.93 เช่น

ตัวอย่าง

บรม <u>ปิยม</u> หาราช	<u>ปิย</u> ราชเจ้าจอมประชา
<u>ปิยะ</u> มะหาราชไท้	<u>ปิยม</u> หาราชเจ้า
<u>ปิยา</u> ธิรัฐ	<u>ปิยะ</u> ราชเจ้า
พระ <u>ปิยม</u> หาราช	มหา <u>ปิยะ</u> ราช
ยอด <u>ปิยม</u> หาราช	สมเด็จพระ <u>ปิย</u> ราชเจ้า
สมเด็จพระ <u>ปิย</u> ราช	สยามรัฐ <u>ปิย</u> ราช
องค์ <u>ปิย</u> ราชา	องค์พระ <u>ปิย</u> ราชเจ้า

2.6 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่กล้าหาญ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบลักษณะนี้ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.12 ได้แก่

พระจอมชนน <u>วี</u> รราช	มหา <u>วี</u> รราช
<u>วี</u> รบดี	<u>วี</u> รราชไทย

2.7 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ฉลาดปราดเปรื่อง

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบลักษณะนี้ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.12 ได้แก่

มหาม <u>ห</u> ศน <u>รี</u> ยราชา	ราชผู้เลิศม <u>ห</u> ัจ <u>ญ</u> รี <u>ย</u> ศรีกุศล
วรา <u>ช</u> ก <u>วี</u> วงศ์	เอกม <u>ห</u> ัจ <u>ญ</u> รี <u>ย</u> ราชศักดิ์

คำความหมายแฝง

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งสี่สมัย คือ สมัยสุโขทัยพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 สมัยอยุธยาพบ 122 คำ คิดเป็นร้อยละ 68.53 แบ่งความหมายตามเรื่องที่เชื่อมโยงถึง ได้ 8 ประเภท สมัยธนบุรีพบ 24 คำ คิดเป็นร้อยละ 68.57 แบ่งความหมายตามเรื่องที่เชื่อมโยง

ถึงได้ 5 ประเภท และสมัยรัตนโกสินทร์พบ 2,242 คำ คิดเป็นร้อยละ 67.02 แบ่งความหมายตามความหมายของคำสำคัญที่เชื่อมโยงถึงเรื่องนั้นได้ 10 ประเภท ดังนี้

1. เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยาพบ 46 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.84 เช่น

จอมนารถ	(ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่)
ชินสีห์	(ผู้ชนะสิ่งทั้งปวงคือพระพุทธเจ้า)
บรมสยฆาตญาณ โมลี (สยฆาตญาณ หมายถึง ผู้มีปัญญาอันรู้เองไม่มีผู้ใดสั่งสอน หมายถึง พระพุทธเจ้า)	
บัวบาท	(เท้าที่มีดอกบัวรอง = พระพุทธเจ้า)
พระบรรณาน	(ผู้รู้ที่ยิ่งใหญ่)
พระโปรดไศรภพ	(ผู้สั่งสอนทั้งสามโลก)
พระพุทธ	(ผู้รู้ ผู้ค้น ผู้เบิกบาน)
พระมุณี	[(ผู้ทรงรู้ธรรมทั้งปวง (พระธรรมกิตติวงศ์ 2550: 553))]
พระบาทมกุช	(พระบาทมาพущ เท้าที่มีดอกบัวรอง หมายถึงพระพุทธเจ้า)
พระศรีสรรเพชญ์โพธิ	(ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง = พระพุทธเจ้า)
สมเด็จพระไตรภพนารถ	(ผู้เป็นที่พึ่งแห่งสามโลก)
สมพุทธสมภารวิสุทธิ	(ผู้รู้ ผู้ถึงพร้อมแห่งความดีงาม = พระพุทธเจ้า)
หน่อพุทธางกูร	(เชื้อสายแห่งพระพุทธเจ้า)
องค์สรรเพชญ์พุทธางกูร	(เชื้อสายแห่งพระพุทธเจ้าผู้รู้ทุกสิ่ง)
องค์เอกทศรุทร	(ผู้มีพลังกำลังทั้งสิบ = พระพุทธเจ้า)
บาทมลาย	(เท้าดอกไม้ม = พระพุทธเจ้า)

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.00 ได้แก่

เนื้อหน่อพุทธพงศ์	บทมัลย์	พระตรีญาณ	พุทธบุตร
พระภูวนารถเกล้าจักรพาฬ	ภูวนาถ (ผู้เป็นที่พึ่งของโลก)		ภูวนารถ

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 273 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.16 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์จอม <u>นาถา</u>	(ความเป็นที่พึ่งของโลก)
กษัตริย์โพธิ <u>สัตว์</u>	(พระชาติก่อนที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า)
ชิน <u>บุตร</u>	(ผู้เป็นบุตรแห่งผู้ชนะทุกสรรพสิ่ง เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
ฐลี <u>บาท</u> บงกช	(เท้าดอกบัว สื่อความหมายถึงผู้มีบุญ เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
ฐลี <u>ละ</u> องบัวบาท	(เท้าดอกบัว สื่อความหมายถึงผู้มีบุญ เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
บรม <u>นาถ</u> นาถา	(ผู้เป็นที่พึ่งอันประเสริฐยิ่ง)
ปิ่นวิสุทธิเทพไถ้ <u>ทศพล</u>	(ผู้มีกำลังทั้งสิบ เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า เป็นพระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้า)
ผ่านฟ้า <u>ศาสนะ</u> นินทร	(ผู้เป็นใหญ่แห่งศาสนา ผู้เป็นใหญ่แห่ง พระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้า)
พระปิ่น <u>สิโร</u> ภาส	(ผู้มีรัศมีแผ่จากศีรษะ หมายถึงพระพุทธเจ้า)
พระพุทธเจ้า <u>หลวง</u>	(พระพุทธเจ้าผู้ยิ่งใหญ่)
พระพุทธเจ้า <u>อยู่</u> หัว	(สื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้า)
พุทธ <u>คณ</u> ย์	(บุตรชายของพระพุทธเจ้า)
พุ <u>ต</u> โล <u>ค</u> ธ	(เท้าดอกบัว สื่อความหมายถึง ผู้มีบุญเชื่อมโยง กับพระพุทธเจ้า)
องค์ผู้ <u>ทรง</u> ญาณ	(ผู้ทรงไว้ซึ่งความรู้เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)

2. เชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือเทพอื่นๆ อันเป็นที่เคารพนับถือ
พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ
819 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.48 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์สุรราชไพบีเษฐ์	(สุร สื่อความหมายถึง เทวะ, อิศร เชื่อมโยงกับพระอิศวร)
กษัตริย์จักรี	(จักร กริ สื่อความหมายถึง พระวิษณุ จักรเป็นอาวุธของพระวิษณุ)
จอมจักรีปติพงศ์	
จอมศิววงศ์	(ศิว เชื่อมโยงกับพระศิวะ หรือพระอิศวร)
จักรีขัตติยวงศ์พระองค์วิยะพระราม	(พระราม เป็นปางอวตารที่เจ็ดใน นารายณ์สิบปาง เชื่อมโยงกับพระนารายณ์)
บดินทร์สุริย์	(สุริย หมายถึง พระอาทิตย์ เชื่อมโยง กับพระอาทิตย์)
พระจอมพรหม	(พระพรหม เป็นเทพเจ้าองค์สำคัญหนึ่ง ในตรีมูรติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู)
พระพงศะราม	(ราม หมายถึง พระราม เป็นปางอวตาร ที่เจ็ดของนารายณ์สิบปาง)
พระมหาราชสุรบดี	(ผู้เป็นใหญ่แห่งเทพเชื่อมโยงกับพระอินทร์)
พระสีกร	(เทพองค์ที่มีสีมือ คือ พระนารายณ์ เชื่อมโยงกับพระนารายณ์)
สักกะรัช	(สักกะ เป็นพระนามของพระอินทร์)
องค์พระทรงศร	(พระรามมีศรเป็นอาวุธสำคัญ และพระรามเป็นปางอวตารที่เจ็ดของ นารายณ์สิบปาง)
อุทัยะชาติ	(กำเนิดจากพระอาทิตย์ เชื่อมโยงกับ พระอาทิตย์)

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 43 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.16 เช่น

กระษัตริย์รพพิงศ์	(รพพิงศ์ = ผู้มีเชื้อสายแห่งพระอาทิตย์)
โกสิย์	(โกสิย์ = พระอินทร์)
จอมโลกเกล้าขมิฐุทร	(ขมิฐ มาจาก กมิฐ หมายถึงน้ำนม เกี่ยวข้องกับ พระนารายณ์ ผู้เป็นเจ้าแห่งเกษียรสมุทร)
จอมสุรินทร์วรรณราชินดิทร์	(สุรินทร์ = ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวดา คือ พระอินทร์)
เจ้าจักรกริ	(ผู้ที่มีมือถือจักร = พระนารายณ์)
เจ้าหล้าสีมื่อ	(หมายถึง พระนารายณ์)
นเรนทร์สุรัสวติทร์	(สุรัสวติ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวดา คือ พระอินทร์)
บรมอิสราเชษฐ	(อิสรา หมายถึง พระอิสว หรือ พระพรหม)
พระองค์อิศวรภาพ	(ภาวะแห่งพระอิศวร)
รามาริเบศ	(ราม พระราม เป็นปางอวตารที่ 7 ในนารายณ์ 10 ปางของพระนารายณ์ ชื่อว่า รามาจันทรอวตาร (ประจักษ์ ประภาพิตยากร, 2529: 57)
องค์บรมพิณภูษ	(พิณ-พระวิษณุ หมายถึง พระนารายณ์)

3. เชื่อมโยงกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ปรากฏคำสำคัญ เช่น ทศธรรม ธรรม ธรรม์ ทรงธรรม์ บพิตร ธรรมธ ธรรมิก
ทรงสาค์ ทรงสันต์ เป็นต้น พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด
คือ สมัยสุโขทัยพบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 ได้แก่ ธรรมาธิราช ปรญาธรรมิกราช ปรญาธรรมราช
ปรญามหาธรรมราช สมเด็จพระราชา

รองลงมา คือ สมัยธนบุรีพบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ได้แก่

บทราชไ้ทรงทศธรรม	(ทศธรรม หมายถึง ทศพิธราชธรรม ธรรมสิบประการ สำหรับพระมหากษัตริย์)

ทรงธรรมิกราช (ผู้ประพาศธรรมเป็นปกติ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม)
 บพิตร (ผู้ปราศจากสิ่งเลวทราม หมายถึง ผู้ประพาศธรรม)

สมัยอยุธยาพบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.74 เช่น

จอมธรรมิกราชเกล้า (พระเจ้าแผ่นดินผู้ตั้งอยู่ในธรรม)
 ธรรมิศรเจ้า (พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ในธรรม)
 บรมบพิตร
 ภูธรธรรมิกราช (พระราชาผู้รักษาแผ่นดินโดยธรรม)
 สมเด็จพระธรรม (ผู้ยิ่งใหญ่ที่ตั้งอยู่ในธรรม)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 172 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.15 เช่น

ตัวอย่าง
 กษัตริย์ทศธรรม์ ทรงธรรม์ภูวนารถเจ้า
 ธรรมิกราชของชาติไทย ธิราชเจ้าจอมธรรม
 บพิตรเจ้าหล้า (บพิตร หมายถึง ผู้ปราศจากสิ่งเลวทราม)
 พระทศธรรม พระผู้เลิศราชธรรม
 องค์ทรงธรรม

4. เชื่อมโยงกับศิรชะของประชาชนเพื่อแสดงความเคารพยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์

ปรากฏคำสำคัญเช่น กระหม่อม เกล้า เกศ เกษ ขวัญ เสียร ศิระ ปิ่น เฝ้า เม้าพิ หัว
 เป็นต้น พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยธนบุรีพบ 3 คำ
 คิดเป็นร้อยละ 8.57 ได้แก่

ธนบุรีนปิ่นเกล้า ปิ่นเกล้า ปิ่นเกล้าธรรณี

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.49 เช่น

ปิ่นเกล้าเจ้าอยุธยา	(พระเจ้าแผ่นดินแห่งอยุธยาซึ่งอยู่เหนือศีรษะของประชาชน)
เจ้าเกล้าภูมณฑล	(ผู้เป็นใหญ่เหนือศีรษะของประชาชนและแผ่นดิน)
บรมปิ่นภพเกล้า	(ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินและศีรษะของประชาชน)
ปิ่นเกล้าไอศวรรย์	(ความเป็นพระราชาสี้อย่างใหญ่เหนือศีรษะของประชาชน)

สมัยรัตนโกสินทร์พบ 196 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.86 เช่น

ตัวอย่าง	
กระหม่อมฟ้า	เกษเกษม
ขวัญเกล้าผองเผ่าไทย	จอมเมมาพี
เจ้าปกเศียร	เจ้าศิริระ
ปิยราชดำรงหัว	เผ้าพระภูธร
พระผู้ผ่านเผ้า (เผ้า หมายถึง ผม)	พระมิ่งเมาลี
มิ่งจอมขวัญ	ฉันทเกล้าเจ้าอยู่หัว
ศรีศิริระประเทศ	องค์เอื้อเกล้า

5. เชื่อมโยงกับความมีอำนาจ มีเกียรติ และความรุ่งเรือง

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 164 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.90 ปรากฏคำสำคัญ เช่น จุฑา จุมภฏ ชัย ทัพ พหล โยธา ยศ อุทธิ์ เดช สิทธิ พลัง ฤๅสาย เกียรติ ศักดิ์ ฌรณค์ สมร เป็นต้น

ตัวอย่าง

จอมจุฑาธรียศรียคิลกสยามา	(จุฑา หมายถึง ที่สูงสุดของศีรษะ เชื่อมโยงกับความมีอำนาจและมีเกียรติ)
จอมจุมภฏ	(จุมภฏ หมายถึง รัศเกล้า เทร็ด สวมอยู่บนศีรษะ เชื่อมโยงกับความมีอำนาจ และมีเกียรติ)

จอมชัย	(ชัย หมายถึง การชนะ ความชนะ เชื่อมโยงกับความมีอำนาจและความรุ่งเรือง)
จอมชายเชษฐะบุรุษ	(เชษฐะ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่เชื่อมโยง กับอำนาจ)
จอมพหล	(พหล หมายถึง กองทัพใหญ่ เชื่อมโยง กับอำนาจ)
จอมโยธีสยาม	(โยธี มาจากคำว่า โยธา หมายถึง พลรบ ทหาร เชื่อมโยงกับอำนาจ)
เจ้าจอมศึก	(ศึก หมายถึง การใช้กำลังเข้า ประหัตประหารกันอย่างรุนแรงระหว่างรัฐ เชื่อมโยงกับอำนาจ)
ทรงเกียรติ	(ผู้มีเกียรติ เชื่อมโยงกับความเป็นเกียรติยศ)
ประทีปธรประเทศ	(ประทีป หมายถึง ไฟที่มีเปลวสว่าง เชื่อมโยงกับอำนาจและความรุ่งเรือง)
ปิ่นณรงค์ทรงเดช	(เดช หมายถึง อำนาจ เชื่อมโยงกับอำนาจ)
ผู้เพ็ญยศ	(ยศ หมายถึง เกียรติคุณ เชื่อมโยงกับความเป็นเกียรติ และมีอำนาจ)
พระเจ้าหลวงจอมทัพ	(หลวง หมายถึง เป็นใหญ่ ของผู้เป็นใหญ่, ทัพ หมายถึง ทัพย์สมบัติ ไพร่พล เหล่าทหาร เชื่อมโยงกับอำนาจ)
พระทรงฤทธิ์	(ฤทธิ์ หมายถึง อำนาจศักดิ์สิทธิ์ แรงอำนาจ เชื่อมโยงกับอำนาจ)
พระภุชายุ	(ภุชายุ หรือ ลือสาย หมายถึง มีเกียรติคุณ ชื่อเสียงขจรขจายไปทั่วทิศ เชื่อมโยงกับความเป็น เกียรติและมีอำนาจ)
โยธินทร์ปิ่นทัพ	(โยธินทร์ มาจากคำว่า โยธ + อินทร โยธ หมายถึง พลรบ ทหาร, ทัพ หมายถึง ทัพย์สมบัติ ไพร่พล ทหาร เชื่อมโยง กับอำนาจ)
อดุลยเดชบดี	(เดช หมายถึง อำนาจ เชื่อมโยงกับอำนาจ)

เอกองค์พระทรงยศ

(ยศ หมายถึง เกียรติคุณ เชื่อมโยงกับความมีเกียรติ
และมีอำนาจ)

รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.49 เช่น

ทรงเดช

จอมเลื่อง

[(เลื่อง หมายถึง งาม สุกใส รุ่งเรือง
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 816))]

จอมเลื่องโลกษ

(ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้มีความรุ่งเรือง)

เจ้าจอมเมื่อง

(เมื่อง หมายถึง รุ่งเรือง)

สมัยธนบุรีพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่

พระบรมสิทธิ์ทรงเดช

(ผู้มีอำนาจ มีความชอบธรรมที่ยิ่งใหญ่)

6. เชื่อมโยงกับความมีชีวิต

ปรากฏคำสำคัญ เช่น ชีว ชีวิต ปราณ ดวงจิตต์ เป็นต้น สื่อความหมายว่า
พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของชีวิต ความเป็น และความอยู่ของประชาราษฎร์ของพระองค์
พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยาพบ 2 คำ
คิดเป็นร้อยละ 1.12 ได้แก่

จอมปราณ

(ปราณ ส. หมายถึง ลมหายใจ ผู้เป็นใหญ่
แห่งชีวิตของประชาชน)

เจ้าจอมปราณ

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 30 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.90 เช่น

ตัวอย่าง

จอมทัพจอมชีวิต

(ชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่)

จอม <u>ปราณ</u> ปกเกล้าเผ่าไทย	(ปราณ หมายถึง ลมหายใจ, ชีวิต)
เจ้า <u>จอมปราณ</u>	(ปราณ หมายถึง ลมหายใจ, ชีวิต)
เจ้า <u>ชีวาตม์</u>	(ชีวาตม์ มาจากคำว่า ชีว+อาตม ชีว หมายถึง ความเป็นอยู่)
เจ้า <u>ดวงจิตต์เจ้าชีวาตม์</u>	(ดวงจิตต์ หมายถึง หัวใจ วิญญาณ ความมีชีวิต)
มหากษัตริย์ <u>เจ้าชีวิต</u>	(ชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่)
สมเด็จพระจอม <u>ชีวิต</u> ชาติสยาม	(ชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่)

7. เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์คู่พระบารมี

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 190 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.68 ปรากฏคำสำคัญ เช่น แก้ว ฉัตร ช้างเผือก มงกุฎ ศฤงคาร แผ่นดิน สมบัติ ธงชัย ไอศูรย์ เป็นต้น เช่น

ตัวอย่าง กษัตริย์ <u>แก้วรุ่งมณี</u>	(แก้วรุ่งมณี เชื่อมโยงกับ มณีรัตนะ ของ คู่บารมีแห่งพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏ ในไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ใน พญาลิไท)
กษัตริย์ <u>ฉัตร</u> ไชย กษัตริย์ <u>ฉัตร</u> ทอง	กษัตริย์ <u>ฉัตร</u> นกร กษัตริย์ <u>ฉัตร</u> ฟ้า (ฉัตร เป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องประดับพระเกียรติยศ แห่งพระมหากษัตริย์)
จอม <u>ช้างเผือก</u>	(ช้างเผือก เป็นสัตว์คู่พระบารมีของ พระมหากษัตริย์ ช้างเอราวัณ ซึ่งเป็นช้างทรง ของพระอินทร์ก็เป็นช้างเผือก)
จอม <u>ศฤงคาร</u>	(ศฤงคาร หมายถึง ทรัพย์สมบัติ เป็น ของคู่พระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์)
เจ้า <u>ปกมณเฑียรสถาน</u>	(ปราสาท พระราชวัง เป็นพระราชสมบัติ คู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์)

เจ้าเสวตเบญจกษา, เจ้าเสวตไอยรา	(เสวตกษา, เสวตไอยรา หมายถึง ช้างเผือก)
ฉัตรเกล้า, ฉัตรแก้ว, ฉัตรชัยคุ้มเกล้า, ฉัตรปิ่นปฐนินทร	(ฉัตร เป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องประดับพระเกียรติยศ แห่งพระมหากษัตริย์)
ปิ่นเกศจอมมงกุฏ	(มงกุฏ เป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องประดับพระเกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์)
พระผ่านสมบัติ	(สมบัติ หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทั้งหลาย ในแผ่นดิน ล้วนเป็นของคู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์)
พระอุ้มมะไหสวระยะราชย์	(มะไหสวระยะ มาจากคำว่า มหา+ไอศวรรย์ หมายความถึง ทรัพย์สินสมบัติ รวมทั้งแผ่นดิน ซึ่งเป็นของคู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์)
วรเสวตฉัตรชัย, เสวตฉัตร, เสวตฉัตร	(เสวตฉัตร หมายถึง ฉัตรสีขาว)
สยามมงกุฏเจ้าจักรี	(มงกุฏ เป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องประดับพระเกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์)
ไอศุรย์ศักดิ์จักรี, ไอศุรย์เสียมรัฐ	(ไอศุรย์ หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดของแผ่นดิน หมายรวมถึง ทุกสรรพสิ่ง บนพื้นแผ่นดินเป็นของ คู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์)
รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.12 ได้แก่	
พระเจ้าช้างเผือก	(ช้างเผือก เป็นสัญลักษณ์คู่พระบารมีของ พระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับช้างแก้วที่เป็นหนึ่ง ในเจ็ดแห่งรัตนของพระเจ้าจักรพรรดิ)
มงกุฎกาญจน์	(มงกุฎเป็นหนึ่งในเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่พราหมณ์ เจ้าพิธีทูลเกล้า ทูลกระหม่อมถวายในพระราชพิธี บรมราชาภิเษก)

8. เชื่อมโยงกับสิ่งที่ต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อยกย่อง

ปรากฏคำสำคัญ เช่น บาท พระบาท ละอองธุลีพระบาท บาทบงส์ ยุคลบาท เป็นต้น พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยธนบุรี พบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 22.86 ได้แก่

บาทบวรราช	บาทรัช	บาทศรี	บาทไท้
บาทบงส์	บาทพระ	บาทุการาช	วรบาท
รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์พบ 208 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.22 เช่น			
ตัวอย่าง			
คู่พระบาท			
ได้ชะไมธุลี (ละอองฝุ่นที่เท้าทั้งสองข้าง)			
ธุลีละอองลอยบาท	บรมบาทพระเหนือหัว		
บาทมหิบาล	พระบาทท้าว		
ละอองธุลีบาทบุคคล	องค์ยุคลบาทธรณิศวรราช		

สมัยอยุธยาพบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่

ธุลีบงส์ (ธุลีบงส์ หมายถึง ละอองแห่งฝุ่น กล่าวคือ ข้าในราชสำนักหรือประชาชนมิบังอาจกราบบังคมทูลต่อองค์พระมหากษัตริย์โดยตรง เพราะถือว่าพระองค์สูงส่งยิ่งและเป็นการไม่บังควรที่ผู้ต่ำด้อย จะกระทำต่อพระองค์ ดังนั้นจึงกราบบังคมทูลต่อสิ่งที่ต่ำที่สุดของพระองค์ คือ ธุลีบงส์ ซึ่งอาจจะคิดที่พระบาท)

9. เชื่อมโยงกับพระอัจฉริยภาพและพระคุณสมบัติ

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 92 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.75 ปรากฏคำสำคัญเช่น ศิลปิน เกษตร นักพัฒนา คีต ธีระ ปราชญ์ เมธี กวี นักเศรษฐกิจ นักกีฬา ดนตรี อัจฉริยะ วิบุล เป็นต้น เช่น

ตัวอย่าง

กษัตราอัครศิลป์ (อัครศิลป์ หมายถึง ผู้ชำนาญยิ่งในศิลปะแขนงต่างๆ)

กษัตริย์จอมเกษตร (ผู้ชำนาญและรอบรู้ในด้านการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์เป็นสำคัญ)

กษัตริย์นักพัฒนา (ผู้ชำนาญในการปรับปรุงและส่งเสริมให้กิจการใดๆ เจริญก้าวหน้า)

กิตมหาราช (กิต หมายถึง ศาสตร์ทางดนตรี รวมถึงผู้ชำนาญการเล่นดนตรี)

จอมไทเชียระราช (เชียร หมายถึง นักปราชญ์ หรือผู้รอบรู้สรรพศาสตร์)

จอมเมธิน, จอมเมธินทร์, จอมเมธิ (เมธิ หมายถึง นักปราชญ์)

ธีรวิทย์รามวงศ์ (ธีร หมายถึง นักปราชญ์, วิทย์ มาจากคำว่า วิทยาศาสตร์ผู้รอบรู้ทางวิทยาศาสตร์)

นาดราชศิลป์ (ศิลป์ หมายถึง ผู้ชำนาญในศิลปะแขนงต่างๆ)

ผ่านภผู้พงษ์วิพ (วิพ หมายถึง นักปราชญ์ ผู้รอบรู้สรรพวิทยา)

พระนักรเศษฐกิจ (นักรเศษฐกิจ หมายถึง ผู้ชำนาญด้านเศรษฐศาสตร์ ศาสตร์แห่งการบริหารการเงิน)

พระยอดคนดรี (ดนตรี หมายถึง เสียงประกอบกันเป็นทำนองเพลง, เครื่องบรรเลง)

พระยอดนักกีฬา (นักกีฬา หมายถึง ผู้ชำนาญการเล่นกีฬา)

เมธิสร (เมธิ+อิสร์ หมายถึง นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่)

อจณริย์จักรี (อจณริย์ มาจากคำว่า อจณริยะ หมายถึง มีความรู้ความสามารถเกินระดับปกติ)

10. เชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิดและผู้เป็นที่รักยิ่ง

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์พบ 98 คำ คิดเป็น ร้อยละ 2.93 ปรากฏคำสำคัญ เช่น บิดร บิดา ปิตุ ประยูร ชนก พ่อ ปิยะ จอมใจ เช่น

ตัวอย่าง

จอมบิดา

จอมปิตุราชสยามประชา

ตารางที่ 9 (ต่อ)

แบบ ที่	ประเภททางความหมายของคำ	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
	10) หน้าที่ผู้ปกครองที่ฉลาด										
	ปราดเปรื่อง	-	-	-	-	-	-	3	0.09	3	0.08
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	10.00	4	40.00	2	20.00	10	100	10	100
	1.2 ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	ผู้เป็นใหญ่	7	50.00	28	15.73	9	25.72	697	20.84	741	20.75
	1) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	ผู้เป็นใหญ่	7	50.00	27	15.16	7	20.00	531	15.88	572	16.01
	2) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	มีคำแสดงลำดับ	-	-	-	-	-	-	80	2.39	80	2.24
	3) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	มีอำนาจ	-	-	-	-	-	-	4	0.12	4	0.11
	4) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ที่ดี										
	ประเสริฐยิ่ง	-	-	1	0.56	2	5.71	43	1.29	46	1.29
	5) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	อันเป็นที่รัก	-	-	-	-	-	-	31	0.93	31	0.87
	6) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	ที่กล้าหาญ	-	-	-	-	-	-	4	0.12	4	0.11
	7) ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่										
	ที่ฉลาดปราดเปรื่อง	-	-	-	-	-	-	4	0.12	4	0.11
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	14.28	2	28.57	2	28.57	7	100	7	100
2	คำความหมายแฝง	5	35.71	122	68.53	24	68.57	2242	67.02	2393	66.99
	2.1 เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า	-	-	46	25.84	7	20.00	273	8.16	326	9.13
	2.2 เชื่อมโยงกับเทพเจ้า	-	-	43	24.16	2	5.71	819	24.48	864	24.19
	2.3 เชื่อมโยงกับพระธรรม	5	35.71	12	6.74	3	8.57	172	5.15	192	5.37
	2.4 เชื่อมโยงกับศิระของ										
	ประชาชน	-	-	8	4.49	3	8.57	196	5.86	207	5.80
	2.5 เชื่อมโยงกับความมีอำนาจ										
	ความมีเกียรติ และ										
	ความรุ่งเรือง	-	-	8	4.49	1	2.85	164	4.90	173	4.84

ตารางที่ 9 (ต่อ)

แบบ ที่	ประเภททางความหมายของคำ	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
2.6	เชื่อมโยงกับความมีชีวิต	-	-	2	1.12	-	-	30	0.90	32	0.89
2.7	เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์										
	คู่พระบารมี	-	-	2	1.12	-	-	190	5.68	192	5.37
2.8	เชื่อมโยงกับสิ่งที่ต่ำที่สุดของ										
	พระมหากษัตริย์ เพื่อยกย่อง	-	-	1	0.56	8	22.86	208	6.22	217	6.08
2.9	เชื่อมโยงกับพระอัจฉริยภาพ										
	หรือพระคุณสมบัติ	-	-	-	-	-	-	92	2.75	92	2.58
2.10	เชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิด										
	และผู้เป็นที่รัก	-	-	-	-	-	-	98	2.93	98	2.74
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	10.00	8	80.00	6	60.00	10	100	10	100
	รวมจำนวนแบบหลัก (แบบ)	2	100	2	100	2	100	2	100	2	100
	รวมจำนวนแบบย่อย (แบบ)	3	11.11	14	51.85	10	37.03	27	100	27	100
	รวมคำพ้องความ										
	“พระมหากษัตริย์”	14	100	178	100	35	100	3345	100	3572	100

ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย เพื่อให้เข้าใจประเภททางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังนี้

1. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย

1.1 กษัตริราช

ตัวอย่าง

“...ให้สร้างเจดีย์มีคุณแก่ฝูงท้าวพระยาเป็นอาจารย์พรณิบาลแก่ฝูงกษัตริราชทั้งหลายมา” (จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 39)

กษัตริราช เป็นคำความหมายตรง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ (กาญจนา นาคสกุล, 2548: 782) หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 100; ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 85)

คำว่า กษัตริย์ มาจากภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า ผู้ปกครองภัย ชาตินักรบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 85) ส่วนคำว่า กษัตริย์ ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 100) ปรากฏรูปภาษาหลายรูป และปรากฏรูป “กษัตริ” (โบ) พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย (ส) ด้วย

1.2 ขุน

ตัวอย่างที่ 1

“...ซึ้งใจมันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร้ไปลั่นกะ-”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 1 บรรทัด 34)

ตัวอย่างที่ 2

“...ปู่ชื่อพระยาศรีนาวนำถมเป็นขุนเป็นพ่อ”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 12)

ตัวอย่างที่ 3

“...แต่ให้ขุนพี่ขุนน้องลูกหลาน”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 2 บรรทัด 31)

ตัวอย่างที่ 4

“...ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาทำเมืองตากพ่ออุปไปรบ”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 1 บรรทัด 4)

ตัวอย่างที่ 5

“...หนักหนาแก่กมต่อหัวช้างด้วยขุนจ้ง
ขุนจ้งนั้นชี้ช้างสรายเป็นสารสูงใหญ่”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 62)

ตัวอย่างที่ 6

“...ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้น...”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 2 บรรทัด 45)

ขุน เป็นคำความหมายตรงหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ หัวหน้า ประเสริฐ ฦ นกร (2547: 50) อธิบายว่า ในสมัยสุโขทัยยุคต้นเรียกกษัตริย์ว่า ขุน ส่วนคำอธิบายศัพท์ในลิลิตตะเลงพ่าย ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (2545: 163) อธิบายว่า ขุน หมายถึง เจ้าจอม นาย ในพจนานุกรม ร.ศ. 120 (2541: 42) คำว่า ขุน มีที่มาจากภาษาเขมร หมายถึง นาย ส่วนในพจนานุกรมลัทธิราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 206-207) อธิบายว่า หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ พญา เช่น ขุนหลวง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน

1.3 เจ้า

ตัวอย่างที่ 1

“...เป็นเจ้ามีศรัทธาโอยทานตนที่นั่น
ไถ่ตนที่นั่น ก่อพระทันตธาตุ”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 92)

ตัวอย่างที่ 2

“...ฝูงเจ้าขุนพรหมณ์เศรษฐีถอย จากเป็นมลากเป็นดีเข้าแต่นั้นแล”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 1 บรรทัด 22)

ตัวอย่างที่ 3

“...แต่งลูกเจ้าลูกขุนไปรับ
...เมืองจอดมา”

(จารึกวัดป่ามะม่วง ด้าน 2 บรรทัด 31)

ตัวอย่างที่ 4

“...เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด...”

(จารึกนครชุม ด้าน 2 บรรทัด 31)

เจ้า เป็นคำความหมายตรง หมายถึง ผู้เป็นหัวหน้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 322) หมายถึง นาย (พจนานุกรม ร.ศ. 120, 2541: 81) เชื้อสายของกษัตริย์ บางแห่ง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 302) ผู้มีเชื้อสายกษัตริย์ เช่น ในคำว่า เจ้าฟ้า เป็นเจ้า เชื้อเจ้า (กาญจนา นาคสกุล, 2548: 165)

1.4 ชรรมิกราช

ตัวอย่าง

“เป็นป่าเป็นดงให้แผ้วให้ถาง ...ชรรมิกรานั้นบ้านเมืองอยู่เขมม...”

(จารึกนครชุม ด้าน 2 บรรทัด 30)

ชรรมิกราช เป็นคำความหมายแฝง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ปกครองแผ่นดิน โดยธรรมของราชา อันได้แก่ ทศพิธราชธรรม เป็นสำคัญ (ธรรม ๖ ประกอบในธรรม, ประพฤติเป็นธรรม, ทรงธรรม เช่น ชรรมิกราช (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 555, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2541: 268) หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ตั้งอยู่ในธรรม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2512: 380) ส่วน กาญจนา นาคสกุล (2548: 320) อธิบายคำว่า ชรรมิกราช ไว้ว่า

...ชรรมิกราช ประกอบด้วยคำว่า ชรรมิ และราช ชรรมิ มาจากคำภาษาสันสกฤต ธรรม เดิม อีก ปัจจัย แปลว่า ผู้มีธรรม ราช แปลว่า พระราช รวมเป็นชรรมิกราช แปลว่า พระเจ้าผู้มีธรรม ตามคติทางพระพุทธศาสนา และความนิยมของสังคมไทย พระราชาที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ปกครองที่ดีต้องทรงตั้งอยู่ในธรรมของพระราชา อันได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังคหวัตถุ อันจะทำให้บ้านเมืองเป็นปรกติ พระราชาปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุขได้...

2. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยา

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 9 คำ

2.1 รัชชัตริยรพิพงศ์

ตัวอย่าง

๐ คือพระเดชเกษ^๑รัชชัตริยรพิพงศ์ ทรงมกุฎรัตนพัสดราภรณ์วิภูสิตเสร็จ
เสด็จเหนืออุปถัมภ์คฤนุช

(ลิลิตยวนพ่าย: 58)

รัชชัตริยรพิพงศ์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้า กล่าวคือ กษัตริย์ผู้มี
เชื้อสายแห่งวงศ์พระอาทิตย์ ในประกาศแข่งน้ำโคลงห้าหรือลิลิตโองการแข่งน้ำ (ราชบัณฑิตยสถาน,
2540: 32) อธิบายที่มาต้นราชวงศ์ของพระมหากษัตริย์ คือ อาทิตย์วงศ์ พระมหากษัตริย์ต่อมาสืบ
เชื้อสายมาจากวงศ์แห่งพระอาทิตย์

๐ เลือกผู้ยั้งยศเป็นราชาอะคร้าว เรียกนามสมมติราชเจ้า
จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน ฯ

๐ สมมติเกล้าตั้งอาทิตย์เดิมกลับ สายท่นทรงธณินทร์เรื่อยหล้า
ในวันเสาร์วันอังคารวันไอยยาที กลอยแรกตั้งฟ้ากล่าวแข่งผี ฯ

2.2 เจ้าจอมปราณ

ตัวอย่างที่ 1

๐ วางมานบนอบเจ้า	จอมปราณ โปรดแฮ
เชอญ่ปิ่นกษัตริย์ยก	ย่างรี
ฟงสารสำเรจสาร	จอมราช
ซรัตซ่งเสียดี้	ไปควร

(ลิลิตยวนพ่าย: 34)

ตัวอย่างที่ 2

๐ ครั้นเสร็จสุรราโงการ

แห่งเจ้าจอมปราณ

มหานราสวามี

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 29)

เจ้าจอมปราณ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับความเป็นเจ้าชีวิตของประชาชน คำว่า ปราณ แปลว่า ลมหายใจแห่งชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่เป็นเจ้าของชีวิตของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ (2544: 25-30) ได้อธิบายคำว่า เจ้าชีวิต สรุปได้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายฐานะของพระมหากษัตริย์ในสังคมสมัยอยุธยาไว้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิต หมายความว่า มีพระราชอำนาจเหนือชีวิตทุกคนในสังคม ทรงอยู่ในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน หมายความว่า ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วพระราชอาณาจักร จะพระราชทานที่ดินแก่ผู้ใด หรือ ทรงเรียกคืนจากผู้ใดก็ได้ และทรงอยู่ในฐานะธรรมราช ทรงอุปถัมภ์พระศาสนาและใช้พระราชอำนาจปกป้องสถาบันพระพุทธศาสนา รวมทั้งศีลธรรมแห่งศาสนา เหตุที่เรียกพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเจ้าชีวิต เพราะพระองค์มีสิทธิเหนือชีวิตของราษฎรของพระองค์ รวมถึงความเป็นเจ้าแผ่นดิน ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ทรงประกาศความเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดินในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ และประกาศเมื่อ พ.ศ. 1903 ทั้งนี้ทรงนำแบบอย่างของกฎหมายต่างๆ มาจากเขมร ซึ่งพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นเทวราชาตามลัทธิเทวราช

นอกจากนี้ วรพร ภู่งศ์พันธุ์ (2546: 190-193) ได้ทำวิจัยเรื่อง สถาบันกษัตริย์กับกฎหมายตราสามดวงในบทส่งท้ายได้ สรุปไว้ว่า ภาพของสถาบันกษัตริย์ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง แสดงภาพของสมมติเทวดา หรือกษัตริย์ผู้มีทิพภาวะ อยู่ในสถานะที่ห่างไกลจากประชาชน ดังนั้น กษัตริย์ในทัศนะของประชาชนจึงทรงเป็นทั้งเจ้าอยู่หัว อันเป็นที่เคารพสูงสุด ล่วงละเมิดมิได้ เจ้าแผ่นดิน ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินและทรัพย์สินบนแผ่นดินนั้น และเจ้าชีวิตที่ทำให้ชีวิตหรือทำลายชีวิตของข้าแผ่นดินได้ดังในกฎหมายตราสามดวง พระองค์ทรงสิทธิให้โทษตายหรือเว้นโทษตายแก่ผู้ใดก็ได้

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 เจ้าจอมปราณ หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ 9 แห่งสมัยอยุธยา และตัวอย่างที่ 2 เจ้าจอมปราณ หมายถึง สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง รัชกาลที่ 26 แห่งสมัยอยุธยา ทั้งสองพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระราชอำนาจในการปกครองอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ “ความเป็นเจ้าชีวิต คือ มหากษัตริย์, ที่เป็นเจ้าของชีวิตแห่งราษฎร, ที่อยู่ในแว่นแคว้นทำนุบำรุง (เบรคเลย์ 2514: 138)” ปรากฏชัดเจน

2.3 ชินสีห์

ตัวอย่าง

๐ ชินสีห์ปริศน์เลื่องล้า
สถิตย์ไหนให้สถาวร
วัดวาบร่ำราทร
พลอยเรื่องประเทืองเปลื้องปิ่น

ขยายขจร
แห่งนั้น
มานอยู่
เลิศล้ำจำเสมอ ฯ

(โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์: 67)

ชินสีห์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธรูปเจ้าชินสีห์ หมายถึง ผู้ชนะสิ่งทั้งปวง คือ พระพุทธเจ้า

2.4 บั้วบาท

ตัวอย่าง

๐ ทำนุใจทรุกแท้
น่านนงทองเราฤฯ
คิดควรอวยแดนดล
เมื่อยงเมืองหง้าไห้

ทูลชน ชื่นแฮ
อยู่ได้
บั้วบาท พุ่นแฮ
ก่อนกาลฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 31)

๐ เชนงลูกเชอนงปล้น
พระส่งเชองกลกล

ปิ่นเมือง
กล่าวล้วน

สบแสนคนเนื่องนบ
มาแต่งการเกื้อถ้วน

บัวบาท พระเส
หมุ่หมาย ฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 40)

บัวบาท เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า
ดังเหตุการณ์ในพุทธประวัติเมื่อพระบรมโพธิสัตว์เสด็จประสูติยังพระบาท 7 ก้าว มีดอกบัว
รองรับพระบาท ในพุทธประวัติเมื่อคราวที่พระโพธิสัตว์เสด็จประสูติยังพระบาท 7 ก้าว
มีดอกบัวรองรับพระบาท นำไปสู่เค้าแห่งการสร้างรูปเคารพพระพุทธเจ้าในยุคของพระเจ้าอโศก
มหาราช องค์เอกอัครพุทธศาสนาอุปถัมภ์ ซึ่งทรงสร้าง 4 ปาง คือ ปางประสูติ ปางตรัสรู้ ปางทรง
แสดงธรรมจักกัปวัตตสูตร และปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน ในส่วนของปางประสูติ ทรงทำเป็น
รูปพระกุมาร

2.5 ปันฎกรรดา

ตัวอย่าง

๐ ครั้งนี้ปันฎกรรดา

คฤพทุทธกถา

สุกตเสด็จบันฑูร

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 29)

ปันฎกรรดา เป็นคำความหมายตรง สื่อความหมายถึง ผู้ปกครอง ผู้ดูแลแผ่นดิน
และประชาชนที่อาศัยอยู่บนแผ่นดินนั้น (ภรตฤ-กรรดา หมายถึง ผู้เลี้ยงดู, ฎ หมายถึง แผ่นดิน โลก)

2.6 พระเจ้าช้างเผือก

ตัวอย่าง

๐ พวกพลช้างม้ารบ

รองจรร โฉมแฮ

ดยรดาษดินเหลือหลาม

ท่งท้าง

สรรเพ็ชญ์พ่างศรีสรร

เพ็ชญ์ภาคย์

ยามโยคพระเจ้าช้าง

เผือกฝ้ายลิลิตฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 56)

พระเจ้าช้างเผือก เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับสัญลักษณ์
 กลุ่มพระบารมีแห่งมหาจักรพรรดิ คือ ช้างเผือก ในพุทธประวัติ ช้างเผือกเป็นช้างสำคัญคู่พระบารมี
 ของพระโพธิสัตว์เวสสันดร ในเวสสันดรชาดกกล่าวถึงช้างปัจจันต หรือปัจจันตเคนทร์ว่า
 เป็นลูกนางช้างอาภากรนิ (ช้างที่ท่องเที่ยวไปในอากาศ) นางช้างท่องเที่ยวมาถึงแคว้นสีพี
 นำลูกช้างเผือกมาไว้ในโรงช้างต้นของพระเจ้ากรุงสุโขทัยในวันเดียวกับพระเวสสันดรประสูติ
 ช้างปัจจันตจึงเป็นช้างคู่พระบารมีของพระเวสสันดร (เพลินพิศ กำราบ, 2547: 63)

2.7 พระองค์สุวรรณภาพ

ตัวอย่าง

๐ ขอพระปกเกล้า
 แลให้ไวยวุฒิสิทธิ
 ของพระองค์
 เรรุ่งบำรุงผดุงฟ้า

แรงฤทธิ

เสกหล้า

สุวรรณภาพ

เฟื่องฟูรุ่งสรวรรค์ฯ

(โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์: 71)

พระองค์สุวรรณภาพเป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับเทพเจ้า
 แห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ พระอิศวร คำว่า พระองค์สุวรรณภาพ หมายถึง ภาวะแห่งความเป็น
 พระอิศวร

2.8 สมเด็จพระธรรม

ตัวอย่าง

๐ แต่งบัดเดียวเสร็จ
 เสร็จสรรพฉบับ
 สมเด็จพระธรรม

ท่าทางที่เสด็จ

กลับเข้าไปทูล

แถลงแจ้งทุกพรรณ

ทุกสิ่งนานา

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 45)

สมเด็จพระธรรม เป็นคำที่มีความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับ
 พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คำว่า สมเด็จพระธรรม หมายความว่า ผู้รักษารธรรม
 ที่ประเสริฐยิ่ง หรือพระมหากษัตริย์ซึ่งตั้งอยู่ในธรรม

2.9 องค์จักราสุรภาพ

ตัวอย่าง

๐ ขอพรพุทธภาคยให้	ไสยา
อสุรินทรจินตนา	ไฟเฝ้า
ของงองค์จักรา	สุรภาพ
เกษมสถานค้บ้านจิตรเข้า	คำค้ล้อยนิจกาล ๗
(โคลงชะลอพระพุทไธยาสัน: 71)	

องค์จักราสุรภาพ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คำว่า องค์จักราสุรภาพ หมายถึง ภาวะแห่งเทพผู้มีจักร คือ พระนารายณ์

3. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 5 คำ

3.1 จอมภพหล้า

ตัวอย่าง

๐ มาทูลถนอมบาทให้	ขจรขจาย
ดุจดุการาราย	เรือฟ้า
ล้อมจันทรพิมลหมาย	หมคมเมฆ
จันทรเณกจอมภพหล้า	เลิศล้วนควรชมฯ
(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 282)	

จอมภพหล้า เป็นคำความหมายตรง สื่อความหมายถึงผู้เป็นใหญ่ ผู้ยิ่งใหญ่

ผู้มีอำนาจ

3.2 ธนบุรีนปิ่นเกล้า

ตัวอย่าง

◎ จึ่งแต่งฐานที่ตั้ง	ภูมิไชย
ให้สถิตย์ถาวรไป	ตราบเท้า
กัลปาวสานใน	ธรณิศ
<u>ธนบุรีนปิ่นเกล้า</u>	ตรีสร้างเวียงสถานฯ
(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: ***)	

ธนบุรีนปิ่นเกล้า เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับศิระของประชาชน คำว่า ธนบุรีนปิ่นเกล้า หมายถึงผู้อยู่เหนือศิระแห่งเมืองธนบุรี

3.3 เนื้อหน่อพุทธพงศ์

ตัวอย่าง

◎ เสมอองค์หริรักษ์เรื่อง	รงค์รุต
ล่องพาหนะครุฑ	คู่หัด้า
ฤาจรจากเกษียรสมุทร	มาทวีป นีแอ
<u>เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า</u>	ก่อสร้างโพธิญาณฯ
(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 277)	

เนื้อหน่อพุทธพงศ์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า คำว่า เนื้อหน่อพุทธพงศ์ หมายถึง ผู้สืบเชื้อสายของพระพุทธเจ้า

3.4 บาทูการาช

ตัวอย่าง

◎ ผ่องทวยราชภูรทั้ง	พสุธา
มาพึงบารมีมา	มากพร้อม
กักคืออยู่นอมบา-	ทุการาช
บาทพระเป็นมกุฎข้อม	โลกให้ถิ่นเขมมา
(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 278)	

บาทุการาช เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสิ่งที่ต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์
ทั้งนี้ เพื่อยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์

3.5 บทราชให้ทรงทศธรรม

ตัวอย่าง

๐ บังคมบทราชให้	ทรงทศ ธรรมนา
พระปิ่นอยุธยา	ยอดฟ้า
ขอแถลงนิพนธ์พจน์	เฉลิมบท พระเอย
ไว้พระเกียรติท่วมหล้า	โลกเหลือภานุญ

(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 277)

บทราชให้ทรงทศธรรม เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับ
พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คำว่า บทราชให้ทรงทศธรรม หมายถึง ละอองฝนที่เฝ้าของ
ผู้เป็นใหญ่ที่ประพัตติธรรม 10 ประการ

กาญจนา นาคสกุล (2548: 288-289) ได้อธิบายเกี่ยวกับคำว่า ทศพิธราชธรรม
ไว้ว่า ทศ แปลว่า สิบ พิธ แปลว่า ประการต่างๆ ราช แปลว่า พระราชา และ ธรรม แปลว่า
ข้อประพฤติปฏิบัติ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับพระราชามี 10 ประการ คือ

- 1) ทาน คือ การให้
- 2) ศีล คือ การระวังรักษากาย วาจา ให้สะอาดปราศจากโทษ
- 3) บริจาค คือ การสละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่
- 4) อาชวะ คือ ความซื่อตรง ไม่คิดคด
- 5) มัทวะ คือ ความอ่อนโยน
- 6) ตบะ คือ ความเพียรพยายามปฏิบัติกรณียกิจต่างๆ ไม่ลดละ เบื่อหน่าย
- 7) อโกธะ คือ การไม่โกรธ
- 8) อวิหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นตลอดถึงสัตว์ให้ได้ทุกขยาก
- 9) ขันติ คือ ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทน
- 10) อวิโรธนะ คือ การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการที่ถูกต้อง ที่ตรง และไม่เบี่ยงเบน

ไปด้วยอำนาจยินดี ยินร้าย

4. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 13 คำ

4.1 กษัตริย์สุรราชไท้ธิเบศร์

ตัวอย่าง

<u>กษัตริย์สุรราชไท้</u>	<u>ธิเบศร์</u>
พร้อมพยุหโยธา	กลั่นแกล้ว
จตุรงค์สุรดาเลศ	เดียรดาบ
สำหรับนครแผ้ว	พ่างอินทร์ฯ

(โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: 44)

กษัตริย์สุรราชไท้ธิเบศร์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้า กล่าวคือ คำว่า สุร หมายถึง เทเว สุรราช หมายถึง ราชแห่งเทเว คือ พระอินทร์ คำว่า อิศร เชื่อมโยงกับพระอิศวร

4.2 กระษัตริย์ทศธรรม์ กษัตริย์ทศธรรม์

ตัวอย่าง

เพียงอัปสรสุรางค์รำ ในสุชาบดีไท้ งานไช้เนกนั้บ ประดับกระษัตริย์ทศธรรม์
สรวมชีวันทนบาท ราชบัณฑูรบริพัตร

(โคลงยอพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2511: 3)

เพียงอัปสรสุรางค์รำ ในสุชาบดีไท้ งานไช้เนกนั้บ ประดับกษัตริย์ทศธรรม์
สรวมชีวันทนบาท ราชบัณฑูรบริพัตร

(โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2516: 2)

กระษัตริย์ทศธรรม์ และกษัตริย์ทศธรรม์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปราภูกำสำคัญ คือ ทศธรรม์ ซึ่งหมายถึง ธรรมสิบประการ ของพระมหากษัตริย์ คือ ทศพิธราชธรรม

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า กระทบทศธรรม์ และกษัตริย์ทศธรรม์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม ทำให้ไพร่ฟ้าประชาชนพร้อมมอภายถวายชีวิตเพื่อพระองค์

4.3 จอมธรรม์มีกษณาด

ตัวอย่าง

โดย <u>จอมธรรม์มีกษณาด</u>	การุญธะราชมะกุเกล้า
ทรงประจรรวนเร้า	นิราศฟ้าอาสน์ สมัยสือ

(โคลงกลิตสุภาพ ดำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์มหาราชมหากักรังศ์: 8)

จอมธรรม์มีกษณาด เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปรากฏคำสำคัญคือคำว่า ธรรม์มีกะ หมายถึง ผู้ตั้งมั่นในการประพฤติธรรม จอมธรรม์มีกษณาด หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ซึ่งเป็นที่พึ่งที่ตั้งมั่นในการประพฤติธรรม

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า จอมธรรม์มีกษณาด หมายถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงดูแลไพร่ฟ้าประชาชนด้วยพระเมตตา ทรงนำความเจริญก้าวหน้าทุกด้านมาจากรายประเทศ อาทิ การเมืองการปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข การขนส่ง การสื่อสาร การละคร วรรณกรรม เป็นต้น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนไทยสืบสานพระราชดำริ และพระราชกรณียกิจของพระบรมราชชนก คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบริบทกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคต

4.3 จอมพงศ์ศรีสรเพ็ชญ์

ตัวอย่าง

สมณะเพศจอมสงฆ์	ขององค์พุทธเจ้า
จะเข้าไปถามข่าว	เรื่องราวการณรงค์
ต่อจอมพงศ์ศรีสรเพ็ชญ์	เสร็จแล้วจะทูลขอ
ต่อองค์มหาราช	บิณฑบาตชีวา

(กลิตนเรศวร: 170)

จอมพงศ์ศรีสรเพ็ชญ์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ปรากฏ คำสำคัญ คือ คำว่า ศรีสรเพ็ชญ์ ซึ่งหมายถึงผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า คำว่า จอมพงศ์ศรีสรเพ็ชญ์ หมายความว่า ผู้เป็นใหญ่ในวงศ์หรือสกุลแห่งพระพุทธเจ้า

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า จอมพงศ์ศรีสรเพ็ชญ์ หมายถึง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในบริบทนี้กล่าวถึงพระมหาเถรคันฉ่องจะเข้าเฝ้ากราบบังคมทูล ขอภัยโทษ ให้แก่บรรดาทหารที่ติดตามอารักขาสมเด็จพระนเรศวรไม่ทันการณ์ ทำให้สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ ต้องทรงอยู่ท่ามกลางวงล้อมของทัพพม่า

อย่างไรก็ตามด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระนเรศวรในครั้งนั้น พระองค์ได้ตรัสเชิญชวนให้พระมหาอุปราชฯ ทรงกระทำยุทธหัตถี (สงครามบนหลังช้าง) กับพระองค์ เพื่อให้ชื่อเสียงปรากฏไปทั่ว ผู้วิจัยเห็นว่าเหตุการณ์ในครั้งนี้น่าจะส่งผลให้ผู้ประพันธ์ลิลิตนเรศวรสร้างคำว่า จอมพงศ์ศรีสรเพ็ชญ์ สื่อความหมายถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

4.5 จอมเมรินทร์

ตัวอย่าง

ปางรัชสมัยก่อนมา

เผือกเอกหาแสนยาก

ไม่มากเหมือนแผ่นดิน

จอมเมรินทร์มีมณุษย์

มหามงกุฎเรือนบุญ

เท่าพระจุลจอมเกล้า

(โคลงลิลิตมหามงกุฎราชคุณานุสรณ์: 223)

จอมเมรินทร์ เป็นคำที่มีความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระอัจฉริยลักษณ์และพระคุณสมบัติของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ จอมเมรินทร์ หมายถึง นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่หรือผู้เป็นใหญ่ในหมู่นักปราชญ์

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า จอมเมรินทร์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ในบริบทนี้กล่าวถึงจำนวนช้างเผือกในรัชสมัยของพระองค์ โดยเฉพาะช้างเผือกเอก มีจำนวนมาก ในรัชสมัยของพระองค์มีช้าง 6 ช้าง เป็นช้างเอก 4 ช้าง ช้างโท 2 ช้าง เป็นช้างพลาย 1 ช้าง และช้างพัง 5 ช้าง ซึ่งแสดงถึงพระบุญบารมีของพระองค์ ส่วนการที่

ผู้ประพันธ์สรรคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า จอมเมรินทร์ ทั้งนี้สืบเนื่องจากพระปรีชาสามารถทุกด้านของพระองค์ อาทิ ด้านวิทยาศาสตร์ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านอักษรศาสตร์ ด้านการต่างประเทศ เป็นต้น

4.6 เจ้าจอมเสียมสุรราช

ตัวอย่าง

เจ้าจอมเสียมสุรราช ปราศเปรื่องปรีชาชาญ กับคุณสารสมบูรณ์
กุลพระกรุณาคุณ ก่อการบุญบมีเพื่อ เพื่อแผ่ทานบมีร้าง สร้างกุศลเชิดชู
ศาสนูปถัมภก

(ลิลิตสรรเสริญพระบารมี: 1)

เจ้าจอมเสียมสุรราช เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า สุรราช หมายถึง พระราชาแห่งเทพ คือ พระอินทร์ คำว่าเจ้าจอมเสียมสุรราช หมายความว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งเสียม คือ พระราชาแห่งเทพ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า เจ้าจอมเสียมสุรราช หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในบริบทกล่าวถึงการเกิดพระเกียรติแด่พระองค์ในด้านพระอัจฉริยภาพที่ทรงพระปรีชาญาณ ทรงพระเมตตากรุณา ทรงบำเพ็ญบุญทาน และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก เพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนา

4.7 ทรงชัยจอมกษัตริย์ยอดพัฒนา

ตัวอย่าง

มาตอนนี้บ้านเราไม่เหมือนก่อน หายเคียดร้อนแห้งแล้งเรื่องนาไร่

ทั้งเมียลูกแย่งกันเล่าให้เข้าใจ

เรื่องทรงชัยจอมกษัตริย์ยอดพัฒนา

(เฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช: 38)

ทรงชัยจอมกษัตริย์ยอดพัฒนา เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับความมีอำนาจ
ความมีเกียรติและความรุ่งเรือง ปรากฏคำสำคัญว่า ทรงชัย หมายถึง ผู้คงไว้ซึ่งความชนะ ความสำเร็จ
คำว่า ทรงชัยจอมกษัตริย์ยอดพัฒนา หมายถึง ผู้คงไว้ซึ่งความชนะพระมหากษัตริย์แห่งการพัฒนา

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ทรงชัยจอมกษัตริย์ยอดพัฒนา หมายถึง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ในบริบทกล่าวถึงความทุกข์ยากเดือดร้อน
ของปวงชนหมดไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้ประชาชน
ซาบซึ้งและจดจำพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ตลอดไป ผู้ประพันธ์สรรคำว่า ทรงชัยจอม
กษัตริย์ยอดพัฒนา เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีชัยต่อความทุกข์ยากเหล่านั้นด้วยพระองค์
ทรงแก้ไขปัญหาและพัฒนาทุกเรื่องอย่างต่อเนื่องแม้พระองค์จะทรงเป็น “จอมกษัตริย์” ก็ตาม

4.8 เทพจักรีอมตะนวมินทร์

ตัวอย่าง

เกียรติประวัติรัชสมัยได้สถิต

ศักดิ์และสิทธิ์สถาพรบวรศรี

พิสุทธิสารสถานภาพตราดาปี

เทพจักรีอมตะนวมินทร์

(พระราชกรณียกิจ คำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: 45)

เทพจักรีอมตะนวมินทร์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนา
พราหมณ์ฮินดู 2 องค์ คือ พระนารายณ์ กับพระอินทร์ ปรากฏคำสำคัญว่า จักรี เชื่อมโยงกับ
พระนารายณ์สืบเนื่องทรงจักรเป็นอาวุธ ส่วนคำว่า อินทร์ ในคำว่า นวมินทร์ เชื่อมโยงกับ
พระอินทร์ คำว่า เทพจักรีอมตะนวมินทร์ หมายถึง พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี
เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์ยาวนาน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า เทพจักรีอมตะนวมินทร์ หมายถึง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี รัชกาลปัจจุบัน
ในบริบทกล่าวถึงพระเกียรติประวัติของพระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติยาวนาน (ในปี พ.ศ. 2550
ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี) ผู้ประพันธ์จึงสรรคำว่า อมต หมายถึง ไม่ตาย ไม่สิ้นสุด
มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในบริบทนี้

4.9 บรมะเรีษ

ตัวอย่าง

<u>บรมะเรีษ</u> เถระเจ้าเอ็ก	อภินิหาร
ฉาเยศวชิระญาณ	ยอดรู้
พระมหาสมณะขนาน	นามวิเทศ ถวายแฮ
ปางกษัตริย์โพธิสัตว์คู่	พุทธเจ้าเพราสงฆ์

(โคลงกลิตมหามกุฏราชคุณาสูตร: 76)

บรมะเรีษ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระอัจฉริยลักษณะของพระมหากษัตริย์ ปรากฏคำสำคัญว่า เรีษ หมายถึง นักปราชญ์ คำว่า บรมะเรีษ หมายถึง นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า บรมะเรีษ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงเรื่องราวพระราชประวัติการทรงพระผนวชได้ทรงรับการถวายพระฉายาว่า “วชิรญาณ” หมายถึง ผู้มีความรู้ยิ่ง ด้วยเหตุนี้ผู้ประพันธ์จึงได้ใช้ คำว่า เรีษ หมายถึง นักปราชญ์ ประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

4.10 บาทบพิตรโพธิสัตว์

แผ่นดินเย็นเช่นน้าอมฤตย์ บาทบพิตรโพธิสัตว์สถิตลง

(เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: 411)

บาทบพิตรโพธิสัตว์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ปรากฏคำสำคัญ โพธิสัตว์หมายถึง ผู้มีชีวิตอันมีปัญญาเป็นเครื่องรู้ โพธิสัตว์ คือ พระชาติของพระพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เช่น พระโพธิสัตว์เวสสันดร เป็นพระชาติที่สืบก่อนที่พระโพธิสัตว์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์สิทธัตถะเป็นพระชาติที่พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คำว่า บาทบพิตรโพธิสัตว์ หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ปราศจากมลทินอันมีปัญญาเป็นเครื่องรู้

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า บาทบพิตร โพธิสัตว์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบริบทกล่าวถึงพระเกียรติพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ด้วยพระอนุชาของพระองค์ที่ทำให้แผ่นดินและปวงชนสงบร่มเย็น พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

4.11 พระทูลเกล้าเจ้าสุณการ

ตัวอย่าง

๐ พระหัตถ์สืบสัจปกรณ์	การถวายเป็นแก่นสาร
พระทูลเกล้าเจ้าสุณการ	ถวายทานทุกกองไป
๐ แล้วเสด็จขึ้นพระเมรุทอง	พระพักตร์หมองไม่ส่องใส
จตุรบุเทียพนล้นด้วยทันใด	บูชาไทยพระจุลจอม

(คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
“แหล่งเทศน์มหาพน เรื่อง งานพระบรมศพและงานพระเมรุ: 254)

พระทูลเกล้าเจ้าสุณการ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสัญลักษณ์คู่พระบารมีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ปรากฏคำสำคัญว่า สุณการ หมายถึง ทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง สื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของทุกสรรพสิ่งในโลก คำว่า พระทูลเกล้าเจ้าสุณการ หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า พระทูลเกล้าเจ้าสุณการ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงพระองค์เสด็จพระราชดำเนินในพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชชนก

4.12 พระภริยาราชเจ้าราชัน

ตัวอย่าง

๐ พระภริยาราชเจ้า	ราชัน
พร้อมพระนางทรงธรรม	นาถให้

รถพระที่นั่งพลัน

รับเสด็จ ท่านนา

พร้อมพระวงศาไซ้

แซ่ซ้องเพลงสรรเสริญ

(กลิตเทคไถ้องค์ราชัน ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี: 149)

พระภริยาราชเจ้าราชัน เป็นคำความหมายตรง สื่อความหมายถึง ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ที่ฉลาด ปราดเปรื่อง ปรากฏคำสำคัญว่า ภริ หมายถึง ฉลาด ปรีชา คำว่า พระภริยาราชเจ้าราชัน หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ที่ฉลาดปราดเปรื่อง

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นคำว่า พระภริยาราชเจ้าราชัน หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน โดยรถยนต์พระที่นั่งระหว่างเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน มีประชาชนรับเสด็จ ทั้งนี้ในวาระฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติยาวนานและทรงครองใจปวงชนได้เช่นกัน ผู้ประพันธ์จึงสรรคำ พระภริยาราชเจ้าราชัน เป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สื่อความหมายถึง พระองค์

4.13 พระหริรักษ์วราราช

ตัวอย่าง

ปานิอมรเกาะแก้ว

ไกรศักดิ์

เบิกสิหบัญชรฝืน

ฟากฟ้า

สนองเดชพระหริรักษ์

วราราช

ทรงสถิตสถานหล้า

แหล่งครองฯ

(โคลงฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: 108)

พระหริรักษ์วราราช เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า พระหริรักษ์ ซึ่งเป็นพระนามของพระนารายณ์ คำว่า พระหริรักษ์วราราช หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นดังพระนารายณ์

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า พระหริรักษ์วราราช หมายถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปกครองแผ่นดิน

การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย

ผู้วิจัยศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย 14 คำ สมัยอยุธยา 178 คำ สมัยธนบุรี 35 คำ และสมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ รวมทั้งสิ้น 3,572 คำ พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยสุโขทัยมี 10 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ทั้งหมด 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 71.42 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยอยุธยา มี 122 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาทั้งหมด 178 คำ คิดเป็นร้อยละ 68.54 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยธนบุรี 16 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีทั้งหมด 35 คำ คิดเป็นร้อยละ 45.71 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ 3,282 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งหมด 3,345 คำ คิดเป็นร้อยละ 98.12 เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัย พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 98.12 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 71.42 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 68.54 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเฉพาะสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 45.71 ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัย 10 คำ/14 คำ ร้อยละ 71.42	อยุธยา 122 คำ/178 คำ ร้อยละ 68.54	ธนบุรี 16 คำ/35 คำ ร้อยละ 45.71	รัตนโกสินทร์ 3,282 คำ/3,345 คำ ร้อยละ 98.12
1	ขุน	กษัตริย์	จอมภพหล้า	กระษัตริราช
2	เจ้าเมือง	กระษัตริย์กระษัตรา	เจ้าจอมกระษัตริย์	กระษัตริย์เบญจมา
3	ท้าวพรญา	กระษัตริย์รพิพงศ์	ทรงธรรมมิกราช	กษัตริย์
4	พรญา	กระษัตริย์สุวราชบดี	ธนบุรีนปิ่นเกล้า	กษัตริย์จักรีวงศ์
5	พรญาธรรมราช	กษัตริย์สุรราช	เนื้อหน่อพุทธพงศ์	กษัตริย์ฉัตรฟ้า
6	พรญามหาธรรมราช	เกล้าเจ้าอยุธยา	บทบวรราช	ขัดคิยฟ้านารายณ์ราช
7	พรญาธรรมมิกราช	โกสีย์	บทรัชไท้ทรงทศธรรม	ขัดคิยศกุนดาธาร
8	พ่อขุน	จอมธรรมมิกราชเกล้า	บาทพระ	คิตมหาราช
9	พ่อขุนพระ	จอมภพภูวนารถเกล้า	บาทการาช	จตุรธาภิเษม
10	สมเด็จพระธรรมราชา	จอมเลื่อง	ปิ่นเกล้าธรณี	จอมกษัตริย์เกษตร
11	-	จอมเลื่องเลอราช	ปิ่นอยุธยา	จอมจักรินทร์สัปตะมะรัชย์
12	-	จอมเลื่องโลเกษ	พระจักรรัตนเจ้าจักรพาพ	จอมช้างเผือก
13	-	จอมโลก	พระศรีญาณ	จอมไถง
14	-	จอมโลกเกล้าขนิษฐ	พระบรมสิทธิ์ทรงเดช	จอมทัพจอมธรรม
15	-	จอมโลกยเจ้า	พระปิ่นอยุธยา	จอมธรรมมีกะนาถ
16	-	จอมสุรินทร์	พระภูมินารถเกล้าจักรพาพ	จอมนาถนวมินทร์
17	-	วรรณาริบบินทร์	-	จอมพุทธ
18	-	จักรพรรดิราช	-	จอมรัฐกษัตริย์นฤบาล
19	-	จุฬาราชธรรมศรี	-	จักรธานท้าวท้าวฟอไท
20	-	เจ้าเกล้าภูมณฑล	-	จักรพงศ์ฟอไท
21	-	เจ้าจอมไท	-	จักรพรรดิราชาธิราชไท
22	-	เจ้าจอมธรรม	-	จักรีที่แปด
23	-	เจ้าจอมนาถ	-	เจษฎ์จอมสยาม
24	-	เจ้าจอมเมื่อง	-	ขัดคิยฉัตรฐนันทร์ไท
25	-	เจ้าจอมอารย์	-	เจ้าจอมขวัญ
26	-	เจ้าจอมจักรกรี	-	เจ้าจอมเสียมสุรราช
				เจ้าเจ็ดแก้วขวัญชัย

ตารางที่ 10 (ต่อ)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัย 10 คำ/14 คำ ร้อยละ 71.42	อยุธยา 122 คำ/178 คำ ร้อยละ 68.54	ธนบุรี 16 คำ/35 คำ ร้อยละ 45.71	รัตนโกสินทร์ 3,282 คำ/3,345 คำ ร้อยละ 98.12
27	-	เจ้าหล้าสี่มือ	-	เจ้าดวงจิตต์เจ้าชีวาตม์
28	-	ชินสีห์	-	เจ้าแผ่นดินแผ่นดินฟ้าแผ่นดินน้ำ
29	-	ท้าวเรนทรสุร	-	เจ้าพระฟ้า
30	-	ไทธิเบศร	-	เจ้าเสวตเบญจกษา
31	-	ไทธิเบศรเจ้า	-	โจกจอม
32	-	ธรรมิครเจ้า	-	กัญฐราช
33	-	บุลธิบงส์	-	ชนนศวร
34	-	นราธิปดี	-	ชนกปกไพร่ฟ้า
35	-	นเรนทร์สุรัสวรินทร์	-	ศรีคตินาถภูวบดี
36	-	นเรศนรินทราธิบดี	-	ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
37	-	นฤนารถไท้	-	ทรงธรรม์ธราชเจ้า
38	-	นฤบาเบศสุร	-	ทรงราชมหัจฉริย์จัดดิดา
39	-	นฤเบนทรนฤเบศ	-	ทรงฤทธิ์อิศเรศเสนาธ
40	-	นฤเบนทรา	-	ท้าวไท้พ่อไทย
41	-	นฤเบนทราธิปราช	-	ทุคิตมหาราช
42	-	บดินทรเจ้าจอมจักร	-	ทูลกระหม่อมจอมบพิตร
43	-	บพิตรเกล้าทวาร	-	เทพจักรีอมตะนามินทร์
44	-	บพิตรบรม	-	ไท่ทศธรรมบพิตร
45	-	บรมบพิตรเกล้าอยุธยา	-	ไท้ธรณินาถ
46	-	บรมปิ่นภพเกล้า	-	ไท้มหศวรสยามินทร์
47	-	บรมสยามภูษานโมลี	-	ไท้อยู่หัว
48	-	บรมอิศราเชษฐ	-	ธรรมธร
49	-	บรมเมศวร	-	ธเรศธรรม
50	-	ปิ่นกษัตริย์	-	ธิดาเจ้าจอมเมือง
51	-	ปิ่นเกล้าเจ้าอยุธยา	-	ธิดาวิทย์รามวงศ์
52	-	ปิ่นเกล้าไอศวรรย์	-	ธุลีละอองบัวบาท
53	-	ปิ่นขมิ้นสุท	-	นรนาถนโรดม
54	-	ปิ่นดินฟ้า	-	นระสีห์

ตารางที่ 10 (ต่อ)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัย 10 คำ/14 คำ ร้อยละ 71.42	อยุธยา 122 คำ/178 คำ ร้อยละ 68.54	ธนบุรี 16 คำ/35 คำ ร้อยละ 45.71	รัตนโกสินทร์ 3,282 คำ/3,345 คำ ร้อยละ 98.12
55	-	ปิ่นทรงธารภพโลก	-	นเรศปิยะบพิตร
56	-	ปิ่นธรรมิกราช	-	นฤบาลบพิตรเฝ้า
57	-	ปิ่นภพไอสุรย์	-	นฤเบศภูบดินทร์
58	-	ปิ่นภูกระดา	-	นวัชคตินิธิย์
59	-	ปิ่นไอศวรรย์	-	นวมินทร์ประมุขพล
60	-	พระเจ้าจอมนารด	-	นาถนเรนทรสุร
61	-	พระเจ้าอมโลกย	-	ในหลวงสยามรัฐ
62	-	พระเจ้าเจษฎา	-	บงกษผ่านเฝ้า
63	-	พระเชษฐวไนย	-	บดินทร์สุรัสวราชเจ้า กษัตริย์สยาม
64	-	พระทรงโลกย	-	บทธบालย์พระจอมไทย
65	-	พระไทย	-	บพิตรเจ้าช้าง
66	-	พระบาทมกุช	-	บพิตรพิษณุภุช
67	-	พระบวรญาณ	-	บรมจักรพรรดิเกล้า กษัตริย์
68	-	พระบาทธรรมิกราช	-	บรมไทธิราชเจ้าจอม ธราดล
69	-	พระบาทวไนย	-	บรมนาถพระทรงธรรม์
70	-	พระโปรดไศรภพ	-	บรมบาททุติยราช
71	-	พระพุทธร	-	บรมราชันธิราช
72	-	พระภูมิสร	-	บวรจักร
73	-	พระภูวนารถเจ้า	-	บัวบาทยุดล
74	-	พระมุนี	-	บาทบงศ์พระพงศะราม เบื้องบาท
75	-	พระยศหล้า	-	บาทผู้พระจอมสรวง บาทรามราชัน
76	-	พระลียงโลก	-	บาระมินทร์ผ่านเกล้า
77	-	พระวรญาณ	-	ปรามินทร์นวมจักรินทร

ตารางที่ 10 (ต่อ)

คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัย 10 คำ/14 คำ ร้อยละ 71.42	อยุธยา 122 คำ/178 คำ ร้อยละ 68.54	ธนบุรี 16 คำ/35 คำ ร้อยละ 45.71	รัตนโกสินทร์ 3,282 คำ/3,345 คำ ร้อยละ 98.12
78	-	พระศรีสรรเพชญ์โพธิ์	-	ประทีปธรรประเทศ
79	-	พระองค์ทรงเดช	-	ปิตุหล้า
80	-	พระองค์อัสวภาพ	-	ปิ่นฉัฐรัชชเขต
81	-	พุทธวงษ์	-	ปิ่นปกกระหม่อมอ้อม ฟ้าไทย
82	-	ภูธรธรรมิกราช	-	ปิ่นประมุขของคันริศ
83	-	ภูเบศรสมณฑล	-	ปิ่นราชาที่เกล้า
84	-	ภูภรรดา	-	ปิยะปดินทร์นรินทร์
85	-	ภูคาธาร	-	ผ่านฟ้าศาสนะนรินทร์
86	-	ภูนาธิ	-	ผู้เฝ้าผ่านพื้นสยามินทร์
87	-	ภูบาลบดิราช	-	พงศ์รามธิเบศร์เจ้าศรีสยาม
88	-	มกุฎกาญจน์	-	พระจอมขวัญฐานี
89	-	มกุฎเกล้าราชตรี	-	พระจอมฉัตรไชย เจ้าไตรภพ
90	-	มกุฎเกล้าภพไตร	-	พระจอมบุญจอมหล้า จอมราชัน
91	-	มกุฎเกล้าอยุธยา	-	พระจอมอมรมิ่งฟ้า
92	-	มหานราศวามี	-	พระจักรศรีประเทศ
93	-	รามธิเบศ	-	พระจักรฉัตรกษัตริย์ เกษตร
94	-	รามศ	-	พระจักรีผ่านเฝ้าผ่านฟ้า
95	-	ศรีสรรเพชญ์	-	พระเจ้าภพผู้อยู่หัว
96	-	สมเด็จพระนารายณ์	-	พระเดชเอกโลก
97	-	สมเด็จพระบรม	-	พระทรงชัยขวัญชาติ
98	-	สมเด็จพระนันทินทร	-	พระทรงภูมิทรงธรรม
99	-	สมเด็จพระพิตรเจ้าจอมนาถ	-	พระพลกระหม่อมแก้ว เอกไพร่ฟ้า
100	-	สมเด็จพระบรมเกล้าราชตรี	-	พระไทยเทวราชเจ้า

ตารางที่ 10 (ต่อ)

คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัย 10 คำ/14 คำ ร้อยละ 71.42	อยุธยา 122 คำ/178 คำ ร้อยละ 68.54	ธนบุรี 16 คำ/35 คำ ร้อยละ 45.71	รัตนโกสินทร์ 3,282 คำ/3,345 คำ ร้อยละ 98.12
101	-	สมเด็จพระบรมขัตติย ภูมิบาล	-	พระนักพัฒนา
102	-	สมเด็จพระเจ้าไท่	-	พระบาททองคู่บิศุริย พระวงศ์
103	-	สมพุทธสมภารวิสุทธิ	-	พระบิตูรงค์ผู้ทรงธรรม
104	-	สรรเพ็ญ	-	พระผู้ทรงธรรมศมสิศรา
105	-	สรรเพ็ญภิโพธิ์เกล้า	-	พระพ่อหลวงไทย
106	-	สรรเพญญวนารถ	-	พระมหิศรบรมราช
107	-	สรรเพญญอดสูรภัย	-	พระมิ่งขวัญอันเกล้า
108	-	สวามินทร์	-	พระยอดฟ้าเยี่ยมสวรรค
109	-	สวามินรินทร์	-	พระองค์ทรงยศทศธรรม
110	-	สุภาพระมัยตรี	-	พ่อแห่งแผ่นดินแผ่นดินฟ้า
111	-	หน่อพระสมพุทโธทัย วิสุทธิ	-	ภัทรราชราชย์
112	-	หน่อพุทธานุ	-	ภูคิที่ห้าราชัน
113	-	หน่อสมโพธิ	-	มณีนาคบาททองคู่
114	-	หน่อสรรเพญ	-	มหาเสวต
115	-	องค์กระษัตริ	-	มิ่งมกุฏยชยเศเจ้าดุสิต
116	-	องค์จักราสุภาพ	-	ยอดฟ้ายอดหล้า
117	-	องค์สืบบาลภูวโลกย	-	ร่มเดช
118	-	องค์บรมพิณนุช	-	ร่มปรเมนทร์เรนทรสุ
119	-	องค์พระนารายณ์รินทร์	-	ลั่นเกล้าเจ้าชีวัน
120	-	องค์สรรเพญพุทธานุ	-	วรามิศ
121	-	องค์อัครจักรพา	-	ศรีสุเรนทระราชะ
122	-	องค์เอกทศรุธ	-	ยพัมรัชย์
123	-	-	-	สมมติเทพวีรราช
124	-	-	-	สัสดมรัชพระทรงธรรม
125	-	-	-	หน่อวิษณุเทพ

ตารางที่ 10 (ต่อ)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติแต่ละสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัย 10 คำ/14 คำ ร้อยละ 71.42	อยุธยา 122 คำ/178 คำ ร้อยละ 68.54	ธนบุรี 16 คำ/35 คำ ร้อยละ 45.71	รัตนโกสินทร์ 3,282 คำ/3,345 คำ ร้อยละ 98.12
126	-	-	-	หริราชเจ้า
127	-	-	-	องค์แก่น
128	-	-	-	องค์ศรีสุริเยศเจ้า
129	-	-	-	อศุลยเดชบดี
130	-	-	-	เอกองค์ปิตุเรศเจ้าจักริน
				ฯลฯ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์มี 3 คำ จากจำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสองสมัยดังกล่าว 3,359 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์มี 42 คำ จากจำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสองสมัยดังกล่าว 3,523 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.19 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี มี 1 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสองสมัยดังกล่าว 213 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.47 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ มี 5 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสองสมัยดังกล่าว 3,380 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.15 เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 1.19 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 0.74 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 0.15 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัยและรัตนโกสินทร์ 3 คำ/3,359 คำ ร้อยละ 0.09	อยุธยาและรัตนโกสินทร์ 42 คำ/3,523 คำ ร้อยละ 1.19	อยุธยาและธนบุรี 1 คำ/213 คำ ร้อยละ 0.47	ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ 5 คำ/3,380 คำ ร้อยละ 0.15
1	กษัตราธิราช	กระษัตริ	พุทธบุตร	บทรัช
2	เจ้า	กษัตริย์	-	บทศรี
3	ธรรมิกราช	กษัตริย์	-	บาทไท้
4	-	จอมนารถ	-	บาทบงส์
5	-	จอมปราณ	-	วรบาท
6	-	จอมภพ	-	-
7	-	จอมราช	-	-
8	-	จักรพรรดิ	-	-
9	-	เจ้าจอมกษัตริย์	-	-
10	-	เจ้าจอมปราณ	-	-
11	-	เจ้าจักรพาพ	-	-
12	-	เจ้าหล้า	-	-
13	-	ทรงเดช	-	-
14	-	ธิเบศร	-	-
15	-	ธิราช	-	-
16	-	นรินทร์	-	-
17	-	นฤบดี	-	-
18	-	บดีนทร	-	-
19	-	บดีราช	-	-
20	-	บรมบพิตร	-	-
21	-	บัวบาท	-	-
22	-	ปิ่นเกล้าอยุธยา	-	-
23	-	ปิ่นกุบาล	-	-
24	-	พระเจ้า	-	-
25	-	พระเจ้าช้างเผือก	-	-
26	-	พระเจ้าหล้า	-	-
27	-	พระเดช	-	-
28	-	พระภูธร	-	-

ตารางที่ 11 (ต่อ)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย				
ลำดับ ที่	สุโขทัยและรัตนโกสินทร์ 3 คำ/3,359 คำ ร้อยละ 0.09	อยุธยาและรัตนโกสินทร์ 42 คำ/3,523 คำ ร้อยละ 1.19	อยุธยาและธนบุรี 1 คำ/213 คำ ร้อยละ 0.47	ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ 5 คำ/3,380 คำ ร้อยละ 0.15
29	-	พระยศ	-	-
30	-	พ่อ	-	-
31	-	ภูบาล	-	-
32	-	ภูเบศ	-	-
33	-	ภูมินทร์	-	-
34	-	ภูมีศวรรราช	-	-
35	-	ภูวไนย	-	-
36	-	มหาราช	-	-
37	-	ยศให้	-	-
38	-	ราชา	-	-
39	-	สมเด็จพระนฤปติ	-	-
40	-	สมภาร	-	-
41	-	สมภารพ่อ	-	-
42	-	สรรเพชญ	-	-
43	-			

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสามสมัย กล่าวคือ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ มี 12 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสามสมัยดังกล่าว 3,558 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.34 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสี่สมัย มี 1 คำ จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสี่สมัย 3,572 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03 ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสามสมัยและสี่สมัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ		
	ปรากฏสามสมัย	ปรากฏสี่สมัย
	อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์	สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์
	12 คำ/3,558 คำ ร้อยละ 0.34	1 คำ/3,572 คำ ร้อยละ 0.03
1	กระษัตริย์	ท้าว
2	ไ้	-
3	นฤปดิษฐ์	-
4	บพมลัย	-
5	บพิตร	-
6	ปิ่นเกล้า	-
7	ปิ่นหล้า	-
8	พระ	-
9	ภูธร	-
10	ภูวนาถ	-
11	ภูวนารถ	-
12	ราช	-

เมื่อพิจารณาลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏรูปภาษาเดียวกันในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่สองสมัยขึ้นไป พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์ มีความหมายคงเดิม 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมชนกนาถ

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
1	กษัตราธิราช	✓	-	-	-
2	เจ้า	✓	-	-	-
3	ธรรมิกราช	✓	-	-	-
รวม		3	-	-	-
ร้อยละ		100	-	-	-

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏใน
วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมชนกนาถ พบว่า มีความหมายเดิมมากที่สุด
พบ 41 คำ คิดเป็นร้อยละ 97.62 และมีความหมายกว้างออก 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.38 ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมชนกนาถ

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
1	กระษัตริ	✓	-	-	-
2	กษัตริย์	✓	-	-	-
3	กษัตริย์	✓	-	-	-
4	จอมนารถ	✓	-	-	-
5	จอมปราชญ์	✓	-	-	-
6	จอมภพ	✓	-	-	-
7	จอมราช	✓	-	-	-
8	จักรพรรดิ	✓	-	-	-

ตารางที่ 14 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
9	เจ้าจอมกษัตริย์	✓	-	-	-
10	เจ้าจอมปราณ	✓	-	-	-
11	เจ้าจักรพาฬ	✓	-	-	-
12	เจ้าหล้า	✓	-	-	-
13	ทรงเดช	✓	-	-	-
14	ธิเบศร	✓	-	-	-
15	ธีราช	✓	-	-	-
16	นรินทร์	✓	-	-	-
17	นฤบดี	✓	-	-	-
18	บดีนทร	✓	-	-	-
19	บดีราช	✓	-	-	-
20	บรมบพิตร	✓	-	-	-
21	บัวบาท	✓	-	-	-
22	ปิ่นเกล้าอยุธยา	✓	-	-	-
23	ปิ่นภูบาล	✓	-	-	-
24	พระเจ้า	✓	-	-	-
25	พระเจ้าช้างเผือก	✓	-	-	-
26	พระเจ้าหล้า	✓	-	-	-
27	พระเดช	✓	-	-	-
28	พระภูธร	✓	-	-	-
29	พระยศ	✓	-	-	-
30	พ่อ	-	-	✓	-
31	ภูบาล	✓	-	-	-
32	ภูเบศ	✓	-	-	-
33	ภูมินทร์	✓	-	-	-

ตารางที่ 14 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
34	กুমืดรรราช	✓	-	-	-
35	กวนไนน	✓	-	-	-
36	มหาราช	✓	-	-	-
37	ยศไต้	✓	-	-	-
38	ราชา	✓	-	-	-
39	สมเด็จนฤบดี	✓	-	-	-
40	สมการ	✓	-	-	-
41	สมการพ้อ	✓	-	-	-
42	สรวรเพชญ	✓	-	-	-
รวม		41	-	1	-
ร้อยละ		97.62	-	2.38	-

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ที่เปลี่ยนแปลง
ความหมายลักษณะความหมายกว้างออก คือ คำว่า พ้อ

พ้อ

ตัวอย่างที่ 1 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

☉ เซลอยลากลุ่ม้า	มื่อมัด
เขาเมื่อยจำจูงขาย	แลกกเหล้า
พระยศพ้อทานทัด	ไทรโลกย
ดินหื่นหอมฟ้าเร้า	รอดขจร

(ลิลิตยวนพ่าย: 62)

ตัวอย่างที่ 2 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

๑ ชยชยานุภาพท้าว	ทยมทิน กรแส
เมืองเทพนครรพภ	อยู่ถ้อย
ชยชยพ่อยงอินทร	นุภาพ
บุญบอกเมืองถ้วนร้อย	รอบถวาช

(ลิลิตยวนพ่าย: 63)

ตัวอย่างที่ 3 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

๑ เผื่อฝากโรค <u>พ่อ</u> เพียง	พางสุรย์
เสด็จออกอวยเมืองครอง	ปิ่นท้าว
สมภารพ่อเพ็ญพล	แสนสุข
แสนสุขขอข้าเจ้า	จวบทันฯ

(โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: 118)

ตัวอย่างที่ 4 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

อรุณพรั้งรุ่งแจ้งแถลงเรื่อง	ทั่วทั้งเมืองหมองคืนด้วยสิ้นหวัง
เพียงดวงใจในทรวงทุกดวงพัง	เมื่อข่าวพรั้งพรวาไทยไร้ <u>พ่อ</u> แล้ว

(ราชสดุดีสมเด็จพระปิยมหาราช: 104)

ตัวอย่างที่ 5 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

หนึ่งมกรา...ครานั้นวัน <u>พ่อ</u> อยู่	ร่วมโพธิ์ผู้เสวยสวรรคม์ขวัณถัน
ลูกร่วมเย็น “เป็นไทย” ไร่ปลากิน	บารมีนทร์คุ้มธานีอยู่จีรัง

หนึ่งมกรา...ครานี้ไม่มี <u>พ่อ</u>	“ร้อยปี” ก่อเกียรติงามทบความหลัง
พระจากไทยไร้ขวัณเกลียงบัลลังก์	แต่ไทยยังมี “พ่อหลวง” เที่ยงดวงใจ

(มหาธีรราชเจ้าราชสดุดี “กลอนเฉลิมพระเกียรติ” สมหวัง สาระกะ: 87)

ตัวอย่างที่ 6 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

เมื่อไรหนอพ่อเจ้า	จักมา
แพะแกะโคกายา	ใหญ่แล้ว
อวดพ่อพ่อจักปรา –	โมทย์มาก โฉนหนอ
ครั้นเสด็จมาจริงแล้ว	แจ่มช่องศัพท์เสนอ

(เย็นศิระเพราะพระบริบาล: 29)

ตัวอย่างที่ 7 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

เห็นองค์มหากษัตริย์ได้	เสด็จเยือน
จงรักภักดีเดือน	สติพร้อม
พ้อมาเยี่ยมลูกเสมียน	มนต์พิพ
พรมไล่พิษโลมล้อม	ลูกแล้ววันรินทราย

(เย็นศิระเพราะพระบริบาล: 37)

คำว่า พ่อ ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในสถานภาพของผู้ปกครอง ในบริบทจากตัวอย่างที่ 1 ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระเกียรติยศของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งไพศาลไปทั่วทิศเสมอสามโลก ในบริบทจากตัวอย่างที่ 2 ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระเดชานุภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเทียมนพระอาทิตย์ และพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่ มีเมืองต่างๆ จำนวนมากมาแสดงความสวามิภักดิ์ ส่วนคำว่า พ่อ ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏในสองลักษณะ ลักษณะแรก คำว่า พ่อ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในสถานภาพของผู้ปกครอง ในบริบทจากตัวอย่างที่ 3 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสมอพระอาทิตย์ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยพระบารมีอันสมบูรณ์พร้อม ลักษณะที่ 2 คำว่า พ่อ เสมอด้วยผู้ให้กำเนิด เป็นที่รักยิ่งของปวงชน ในบริบทจากตัวอย่างที่ 4 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงประชาชนต่างอาศรัยยิ่งเมื่อทราบข่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ในบริบทจากตัวอย่างที่ 5 ผู้ประพันธ์กล่าวรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของ พระบาทพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งพระองค์ยังทรงดำรงพระชนม์ชีพ ประชาชนชาวไทยอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า พ่อ เมื่อกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและใช้คำว่า ลูก เมื่อกล่าวถึงประชาชนไทย ส่วนในบริบทจากตัวอย่างที่ 6 ก็เช่นเดียวกัน ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ประชาชนรู้สึกยินดีเหมือนพ่อมาเยี่ยมมาดูแลความเติบโตของลูก และในบริบทจากตัวอย่างที่ 7 ผู้ประพันธ์กล่าวถึง พระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนราษฎรเหมือนพ่อมาเยี่ยมลูก พ่อมาขจัดปัดเป่าภัยอันตรายให้แก่ลูก

ตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า คำว่า พ่อ ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสองสมัย มีความหมายกว้างออก กล่าวคือ เบื้องต้นสื่อความหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในสถานภาพของผู้ปกครอง ต่อมาสื่อความหมายถึงผู้เป็นใหญ่ในสถานภาพของผู้ปกครองเสมอด้วยพ่อผู้ให้กำเนิด อันเป็นที่รักยิ่งของปวงชน

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี พบว่า มีความหมายคงเดิม 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 ดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
1	พุทธบุตร	✓	-	-	-
	รวม	1	-	-	-
	ร้อยละ	100	-	-	-

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่ามีความหมายคงเดิม 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 16 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
1	บพริช	✓	-	-	-
2	บทศรี	✓	-	-	-
3	บาทไท้	✓	-	-	-
4	บาทบงส์	✓	-	-	-
5	วรบาท	✓	-	-	-
	รวม	5	-	-	-
	ร้อยละ	100	-	-	-

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสามสมัย คือ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี สมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า
มีความหมายคงเดิม 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 ดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
1	กระษัตริย์	✓	-	-	-
2	ไท้	✓	-	-	-
3	นฤปดิษฐ์	✓	-	-	-
4	บทมลาย	✓	-	-	-
5	บทพิตร	✓	-	-	-
6	ปิ่นเกล้า	✓	-	-	-

ตารางที่ 17 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
7	ปิ่นหล้า	✓	-	-	-
8	พระ	✓	-	-	-
9	ภูธร	✓	-	-	-
10	ภูวนาถ	✓	-	-	-
11	ภูวนารถ	✓	-	-	-
12	ราช	✓	-	-	-
รวม		12	-	-	-
ร้อยละ		100	-	-	-

การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดี
เฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย พบว่า มีความหมายคงเดิม 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 ดังตารางที่ 18

ตารางที่ 18 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏ
ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้งสี่สมัย

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”			
		ความหมาย คงเดิม	ความหมาย แคบเข้า	ความหมาย กว้างออก	ความหมาย ย้ายที่
1	ท้าว	✓	-	-	-
รวม		1	-	-	-
ร้อยละ		100	-	-	-

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย

ท้าว

ตัวอย่างที่ 1 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย

ขุนผู้้นใส่ไว้ พ่อขุนพระรามคำแหงนั้นหา
เป็นท้าวเป็นพญาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็น
(ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 12,13 ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 78)

ตัวอย่างที่ 2 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย

ของฝากหมากปลาไหลไว้
อันชัยชัย อภิเษกเป็นท้าวเป็นพญา
จึงขึ้นชื่อศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราช
(จารึกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6,7 ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 104)

ตัวอย่างที่ 3 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย

ต่างมีใจใคร่ใจรัก เอมกู่ ขรรค์
ชัยศรีเสวตฉัตรมาชัยชัย อภิเษก
ให้เป็นท้าวเป็นพญาทั้งหลาย
จึงสมมติขึ้นชื่อศรีสุริยวงศ์
รามมหาธรรมราชาธิราช เสวย
(จารึกวัดป่ามะม่วง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 10, 11, 12, 13, 14 ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 141)

ตัวอย่างที่ 4 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย

...พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมือง
ราคนั้น ให้สร้างเจดีย์มีคุณแก่ฝูงท้าวพญาเป็น
อาจารย์พรนิบาลแก่ฝูงกษัตริราชทั้งหลายมา
(จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 39 ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 34)

ตัวอย่างที่ 5 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

ชยชยานุภาพ <u>ท้าว</u>	ทอมทิน กรแฮ
เมืองเทพนครรพภ	อยู่ถ้อย
ชยชยพ่อพยงอินทร	นุภาพ
บุญเบอกเมืองถ้วนร้อย	รอบถวายฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 63)

ตัวอย่างที่ 6 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

๐ พระยศลือล่งท้อง	ธรณิน
<u>ท้าว</u> ท้าวสาถลฉวิล	ฝ่ายเฝ้า
ห้วงมาอยู่ประคิทิน	ทูลบาท
โอนมกุฎกัมเกล้า	กลาดท้องโรงธารฯ

(โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช: 654)

ตัวอย่างที่ 7 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

๐ ขอพรพุทธรูปเรื่อง	จอมอารีย
กันผจญพลมารดา	พ่ายแพ้
ขอจงภูดาธาร	ทรงทวีป
เรื่องฤทธิปลิดไปล่แปล้	ปราบ <u>ท้าว</u> ทุกสถานฯ

(โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์: 70)

ตัวอย่างที่ 8 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี

๐ พระคุณอนเณเกล้า	สยามภู
ยกหม่นรชนชู	ชีพไว้
ทรงธรรมิกราชตรู	ตราโลก
เป็นมกุฎแก่นไ้	<u>ท้าว</u> ท้าวฤาเสมอฯ

(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 279)

ตัวอย่างที่ 9 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

◎ โองการสารมธุรท้าว	ปฏิสันถารนา
กับหม่อมมาตย์มาคัล	ทวนหน้า
เสด็จพระที่นั่งสุวรินทร์	นาเวศ
จากคำมั่งขึ้นฉนวนถ้ำ	ประทับร้อนเรือนหลวงฯ

(โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์: 56)

ตัวอย่างที่ 10 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

◎ สรรเสริญเรือเริ่มอ้าง	ออกเมือง มาแลฯ
พังเผือกสองก่อนนำ	นอบท้าว
มาสู่สวัสดิเรื่อง	นครเสศ
สนองบาทงกษเจ้า	ก่อนมาฯ

(โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: 21)

ตัวอย่างที่ 11 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

เบื้องนั้นขัดตียพร้อมร่วม	หฤทัย
ชุมหม่อมมาตยาใน	นิเวศน์ท้าว
อีกสงฆ์คณะทรงไทร	ปิฎกท่าน มานา
โดยกิจแผ่นภพด้าว	เพรียกพร้อมปรึกษา

(โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: 8)

ตัวอย่างที่ 12 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

◎ กล่าวตำนานพุทธนิเวศ	จอมขัดตียศผดุงด้าว
ท้าวรังสฤษดิ์วังเวียง	เคียงพระมนเทียรราช
ก่ออวาสาอุทิศไว้	หวังให้เป็นวังพระ

(คำกลอนสรรเสริญพระบารมีฯ “ลิลิตของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร”: 79)

ตัวอย่างที่ 13 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

◎ในวารโสฬัสมรต – ดิพระขัดติเณทร์ไทย
 ท้าวทรงเสด็จจรกระไล ฅพระเมรุถวายเพลิง
 ◎วงศานุวงศ์ขอมมาตย์ ก็ถวายประทีปเกลิง
 รำลึกพระเกียรติคุณถกิง กิจเสร็จสรูปปล้น
 (คำกลอนสรรเสริญพระบารมีฯ “ฉันทของเอกชน”: 248)

ตัวอย่างที่ 14 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

จรรโลงกวีวากย์แม่น แมนผจง
 องค์อัคริยง เยี่ยมด้าว
 นิพนธ์พระจักกต กุชาติ
 ลือเลื่องพระเกียรติท้าว ท้าวแก้วนแคนไกล
 (มหาธีรราชเจ้าราชสคูดี “ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระเยาว์ ศรีหงส์: 44)

ตัวอย่างที่ 15 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

นาครกรายทนายธนู ฅสองเจ้าจอมสยาม เกล็กษณ์รามรอนราพน
 ปราบอเรนทร์ทุกด้าว พलगบพิตรโทท้าว ท่านเชียงยังฉนวน น่านา
 (ลิลิตตะเลงพ่าย: 61)

ตัวอย่างที่ 16 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

◎จอมอูษย์หุคณิงจ้อง ทอดพระเนตรมูมห้อง
 คั่งท้าวมัวลเมอฯ

(สามกรุง: 18)

ตัวอย่างที่ 17 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

ท้าวเธอทรงแนะนำ โดยธรรมะที่แท้
หากรับสนองจักแก้ เหตุร้ายดังปอง

(นบพระภูมิบาลบุญดิเรก: 41)

ตัวอย่างที่ 18 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

๐ ขอกรเหนือเศศกัม สักการ พ่อเอย
ภูมิพลจักรธาน ท่านท้าว
หกลีบวัสสานต์ เสวยราชย์ สวัสดิ์แฮ
เทพพิทักษ์พ่อจ้าว เจ็ดจ้าวเจริญศรี

(ลิลิตเทวไถ้องคร้าขันฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี: 5)

คำว่า ท้าว ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ กล่าวคือ บุคคลที่อยู่ในชั้นผู้ปกครอง ในบริบทจากตัวอย่างที่ 1 กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงเป็นท้าวเป็นพรญา ในบริบทจากตัวอย่างที่ 2 กล่าวถึงการอภิเษกให้พระเจ้าลือไทย (พระยาธิไท) ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าเลอไทยขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามศรีสุริยพงศ์ มหาธรรมราชาธิราช ในบริบทจากตัวอย่างที่ 3 กล่าวถึงการอภิเษกให้พระเจ้าลือไทย (พระยาธิไท) เป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า ศรีสุริยพงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งในการอภิเษกครั้งนี้มีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ได้แก่ มงกุฎ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร และในบริบทจากตัวอย่างที่ 4 กล่าวถึง เมื่อครั้งพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราดให้สร้างเจดีย์อันเป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เป็นใหญ่หรือผู้ปกครองทั้งหลาย

ส่วนคำว่า ท้าว ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา นั้น มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่และสื่อความหมายถึง ผู้ปกครองบ้านเมืองเช่นเดียวกัน ในบริบทจากตัวอย่างที่ 5 ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระไชยนาฎภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าเสมอด้วยพระอาทิตย์ และเสมอด้วยพระอินทร์ มีเจ้าเมืองจำนวนมากมานอบน้อมสวามิภักดิ์ ในบริบทจากตัวอย่างที่ 6 ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระเกียรติแห่งสมเด็จพระนารายณ์ที่มีผู้เป็นใหญ่มานอบน้อมสวามิภักดิ์ เช่นกัน ในบริบทจากตัวอย่างที่ 7 ผู้ประพันธ์กล่าวขอพรจากพระพุทธรูปให้พระเจ้าท้ายสระทรงพระบรมเดชานุภาพมีชัยแก่ผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย

ส่วนคำว่า ท้าว ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีก็เช่นเดียวกัน ในบริบทจากตัวอย่างที่ 8 ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระคุณของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสมอด้วยพระพุทธรูปที่ทรงพระคุณต่อชีวิตของหมู่ชน พระองค์ทรงธรรมเป็นพระมหากษัตริย์ที่ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน

ส่วนคำว่า ท้าว ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่และสื่อความหมายถึงผู้ปกครองเช่นเดียวกัน ในบริบทจากตัวอย่างที่ 9 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์เสด็จออกให้หมู่อำมาตย์เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในบริบทจากตัวอย่างที่ 10 ผู้ประพันธ์สรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วยเหตุที่มีช้างเผือก 2 ช้าง มาสู่พระบารมี ในบริบทจากตัวอย่างที่ 11 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์หมู่อำมาตย์เสนาบดีและคณะสงฆ์มาประชุมกันในการกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเกลิงถวัลยราชสมบัติ ในบริบทจากตัวอย่างที่ 12 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงที่มาของพุทธรูปในพระราชนิเวศน์ในพระราชวังว่า พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดในพระราชวัง ในบริบทจากตัวอย่างที่ 13 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถวายพระเพลิงงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบริบทจากตัวอย่างที่ 14 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงจุดประสงค์ในการประพันธ์ “ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ว่า เพื่อเทิดพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ปรากฏคู่ชาติคู่แผ่นดินสืบไป ในบริบทจากตัวอย่างที่ 15 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเหตุการณ์ที่สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถทรงยกทัพไปทำศึกมอญ คือพระมหาอุปราชาแห่งหงสาวดี ทั้งสองพระองค์เหมือนพระรามกับพระลักษมณ์กรีธาทัพปราบหมู่มาร ในบริบทจากตัวอย่างที่ 16 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าเอกทัศที่ไม่ได้พระสติทรงคิดว่ามีข้าศึกมารุกรานกรุงศรีอยุธยาจึงต้องจัดทัพไปสู้รบ เหตุการณ์นี้อยู่ในช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ในบริบทจากตัวอย่างที่ 17 ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อพระองค์พระราชทานพระบรมราโชวาทให้ผู้ที่ขัดแย้งใช้ธรรมะแก้ไขปัญหาก็จืดจางไปได้ และในบริบทจากตัวอย่างที่ 18 ผู้ประพันธ์กล่าวถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในวโรกาสครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ผู้ประพันธ์ขอให้เทพดาพิทักษ์พระองค์ให้ทรงพระเจริญและทรงพระเกษมสำราญ

ตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า คำว่า ท้าว ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ทั้งสี่สมัยนั้นมีความหมายคงเดิม หมายถึงผู้เป็นใหญ่ กล่าวคือ บุคคลที่อยู่ในชั้นผู้ปกครอง บางบทประพันธ์ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า ท้าว สื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะเจาะจง พระองค์ บางบทประพันธ์ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า ท้าว สื่อความหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ของบ้านเมืองทั่วไป ไม่เฉพาะเจาะจงพระองค์ใด

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมีลักษณะการเปลี่ยนแปลง ความหมายแบบความหมายคงเดิมมากที่สุด

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลด้านประเภท ความหมายของคำ และการเปลี่ยนแปลง ความหมาย ดังนี้

การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย

1. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย 14 คำ พบคำความหมายตรงมากที่สุด สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ มากที่สุด รองลงมาพบคำความหมายแฝง เชื่อมโยง ถึงพระธรรม แสดงความเป็นผู้มีธรรมมากที่สุด
2. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยา 178 คำ พบคำความหมายแฝงมากที่สุด สื่อความเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด รองลงมาพบคำความหมายตรง สื่อความหมายถึงหน้าที่ ปกครองแผ่นดิน และสื่อความหมายถึงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่
3. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี 35 คำ พบคำความหมายแฝงมากที่สุด สื่อความหมายเชื่อมโยงกับสิ่งที่ต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อยกย่อง มากที่สุด รองลงมาพบคำ ความหมายตรง สื่อความถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ มากที่สุด

4. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ พบคำความหมายแฝงมากที่สุด สื่อความเชื่อมโยงกับเทพเจ้ามากที่สุด รองลงมาพบคำความหมายตรง สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ มากที่สุด

การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย พบคำความหมายตรงมากที่สุด สมัยธนบุรี พบคำความแฝงมากที่สุด สมัยอยุธยาพบคำความหมายตรง สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน และสื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ มากที่สุด สมัยอยุธยาพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้ามากที่สุด สมัยธนบุรีพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสิ่งที่ดำที่สุดของพระมหากษัตริย์มากที่สุด

ภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

เมื่อพิจารณาภาพรวมประเภททางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย 68 เรื่อง จำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า คำความหมายแฝงมีมากที่สุด รองลงมา คือ คำความหมายตรง เมื่อพิจารณาคำความหมายตรง พบว่า ความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ มีมากที่สุด รองลงมา คือ คำความหมายตรงที่สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน เมื่อพิจารณาคำความหมายแฝงพบว่า คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้ามากที่สุด รองลงมา พบคำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ดำที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อยกย่อง คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับศิระของประชาชน

การเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” รูปภาพเดียวกันที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 2 สมัย พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์มากที่สุด รองลงมาพบสมัยสุโขทัยและสมัยธนบุรี สมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยสุโขทัยและสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” รูปภาพเดียวกันปรากฏในวรรณคดี

เฉลิมพระเกียรติสามสมัยพบ สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบ 1 คำ คือ ท้าว เมื่อศึกษาด้าน การเปลี่ยนแปลงทางความหมายพบที่มีความหมายคงเดิมมากที่สุด พบความหมายกว้างออก 1 คำ คือ พ่อ

ผู้วิจัยอภิปรายผลด้านประเภททางความหมายและการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย ดังนี้

1. ผลการวิจัยคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย พบคำความหมายตรง สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มากที่สุด ส่วนคำความหมายแฝง เชื่อมโยงกับพระธรรมแสดงความเป็นผู้ประเสริฐของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน ผู้วิจัย เห็นว่าข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้น คือ พ่อขุนรามคำแหง พระองค์ทรงเป็นนักรบ และทรงเป็นนักปกครองโดยธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งปรากฏหลักฐานลายลักษณ์ในศิลาจารึกหลักที่ 1 พระองค์ทรงรวบรวมผู้คน และขยายอาณาเขต เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน พระองค์พระราชทานคำปรึกษา แก้ไขปัญหา และสั่งสอนธรรม แก่ประชาชนในโอกาสที่กำหนดอย่างสม่ำเสมอ
2. พ่อขุน เป็นคำที่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ในสถานภาพชนชั้นปกครอง มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่เหนือขุนทั้งปวง คำว่า พ่อ มิได้หมายถึง ผู้ให้กำเนิด ในทางรัฐศาสตร์ การปกครองเสนอความคิดไว้ว่า ในสมัยสุโขทัยเฉพาะสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์ทรงดูแลราษฎรอย่างใกล้ชิดในระบบที่เรียกว่า “พ่อปกครองลูก” หรือ “บิดาปกครองบุตร” (กฤษณา วงษาสันต์, 2542: 5; พิเศษ บุรณะสมบัติ, 2547: 34) แต่ในการศึกษา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยไม่ปรากฏคำที่สื่อความหมายถึงพ่อ ซึ่งหมายถึง บิดา ผู้ให้กำเนิด แต่อย่างใด จากผลการวิจัยค้นพบว่า พ่อ ปรากฏเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงความหมาย แบบความหมายกว้างออก จากคำว่า พ่อ ผู้เป็นใหญ่ ไปสู่คำว่า พ่อ ผู้ให้กำเนิด หรือผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด หากพิจารณาถึงรูปแบบการปกครองในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการปกครอง แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของอำนาจ มาเป็นการปกครองแบบ ประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประกอบกับพระมหากษัตริย์ทรงดูแลประชาราษฎร์ อย่างใกล้ชิด เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดาร ล้วนส่งผลให้คำว่า พ่อ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เปลี่ยนแปลงการสื่อความหมายได้

3. ผลการศึกษาเรื่องความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทำให้ได้ข้อค้นพบว่า คำสำคัญชุดนี้สะท้อนให้เห็นสถานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองและระบบความคิด ความเชื่อของไทยอย่างชัดเจนทั้งในด้านของความเป็นผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ เช่น กษัตริย์เจ้าจุฬาลงกรณ กษัตริย์บดินทร์ เจ้าจอมปราณ ในด้านที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า เช่น บัวบาทมทิบาล บาทบงกชเจ้า ในด้านที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าตามลัทธิเทวราช เช่น เจ้าหล้าสิมมือนุเบนนทราธิปราช บดินทร์สุริย์ ในด้านที่เชื่อมโยงกับพระธรรม พระมหากษัตริย์ทรงประพฤดิธรรมและปกครองโดยธรรม เช่น พระผู้เป็นเลิศราชธรรม สัตตมรัชพระทรงธรรม และในด้านที่เชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิดและเป็นที่รัก เช่น พ่อเหนือหัวแห่งไทย วรปิตรราช ด้วยเหตุนี้จึงได้ข้อยืนยันว่า ภาษาที่คนในสังคม ใช้สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางภาษาและอัตลักษณ์ของชาติอย่างแท้จริง

4. ผลการค้นพบจากการศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะหนึ่ง คือ การไม่เอ่ยนามของพระมหากษัตริย์ แต่กล่าวถึงสิ่งอื่นแทน ประเด็นที่น่าสนใจ คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่กล่าวถึงเบื้องต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อแสดงให้เห็นความเคารพนบอบ หรือความเกรงกลัวที่ไพร่ฟ้ามีต่อพระมหากษัตริย์ เช่น ได้ชะไมธูลี บาทบงสุ พระบาทผู้ผ่านภพ หรือคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่เชื่อมโยงกับศิระของประชาชนเพื่อแสดงความเคารพ ยกย่องเทิดทูนสูงสุด เช่น พระมิ่งเมาลี องค์เอ่อเกล้า เจ้าปกเศียร ชุดคำศัพท์ลักษณะนี้สะท้อน อัตลักษณ์ของคนไทยเช่นกัน และนำศึกษาสืบค้นต่อไปทั้งในเชิงรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และ ภาษาศาสตร์

5. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ท้าว ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัยและยังสื่อความหมายคงเดิม หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ แต่การใช้คำนี้ในบริบทภาษาทั่วไป คำว่า ท้าว ปรากฏเป็นคำนำหน้าข้าราชการฝ่ายในตำแหน่งท้าวนาง ใช้นำหน้าราชทินนาม เช่น ท้าวอินทสุริยา ท้าวศรีสัจจา (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2537: 17)

บทที่ 6

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ มีต่อพระมหากษัตริย์ ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 6 แบ่งได้ 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และโลกทัศน์

1. พระมหากษัตริย์

- 1.1 ความหมายของ “พระมหากษัตริย์”
- 1.2 พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ
- 1.3 พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชาตามคติพระพุทธศาสนา
- 1.4 พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และลัทธิเทวราช
- 1.5 พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา
- 1.6 พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

2. โลกทัศน์

- 2.1 ความหมายของโลกทัศน์
- 2.2 ปัจจัยการเกิดโลกทัศน์

ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อ พระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย
2. การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย
3. ภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ตอนที่ 1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และโลกทัศน์

พระมหากษัตริย์

ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และนำเสนอกรอบความคิดเกี่ยวพระมหากษัตริย์ ดังนี้

ความหมายของ “พระมหากษัตริย์”

คำว่า กษัตริย์ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 85) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “กษัตริย์ [กะสัด] น. พระเจ้าแผ่นดิน ใช้เต็มว่า พระมหากษัตริย์ คนในวาระที่ 2 แห่งสังคมพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีอยู่ 4 วาระ ได้แก่ วาระพราหมณ์ วาระกษัตริย์ วาระแพศย์ และวาระศูทร (ส. กษัตริย์ ว่า ผู้ป้องกันภัย ชาตินักรบ; ป. ขตุตย)” นอกจากนี้ยังปรากฏในรูปเขียนอื่น อาทิ กษัตริ [กะสัด] (โบ) น. พระเจ้าแผ่นดิน, เจ้านาย (ส. กษัตริ: ป. ขตุต) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 85), กษัตรา [กะสัดตุรา] (กลอน น. กษัตริย์, กษัตราธิราช น. พระเจ้าแผ่นดิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 85)

ในอักขรานุสรณ์ (2514: 53) ปรากฏคำว่า “กระษัตริย์, ท่านที่ได้ราชาภิเศกเป็นใหญ่กว่าคนทั้งปวงแล้ว กระษัตรา, เป็นกระษัตริย์หลายองค์ด้วยกัน หลาองค์เดียว”

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 68, 100) ปรากฏคำว่า “กระษัตริย์ (โบ) น. กษัตริย์” “กษัตริ (โบ) น. พระเจ้าแผ่นดิน, เจ้านาย (ส.)” “กษัตรา (กลอน) น. กษัตริย์ กษัตราธิราช น. พระเจ้าแผ่นดิน” “กษัตริย์ น. พระเจ้าแผ่นดิน, เจ้านาย (ส. กษัตริย์ ผู้ป้องกันภัย, ชาตินักรบ)”

กล่าวโดยสรุป คำว่า กษัตริย์ จากพจนานุกรม ได้ว่า คำว่า กษัตริย์ ปรากฏหลายรูปเขียน มีที่มาจากภาษาสันสกฤต ว่า กษัตริย์ ผู้ป้องกันภัย ชาตินักรบ มีความหมายว่า พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย ใช้คำเต็มว่า พระมหากษัตริย์

ธานินทร์ กรัยวิเชียร (2519: 1-3) ได้อธิบายความหมายของคำว่า พระมหากษัตริย์ไว้ 2 นัย ได้แก่ ความหมายตามรูปศัพท์ และความหมายในทางการเมืองและการปกครอง นัยแรก ความหมายตามรูปศัพท์ คำว่า พระมหากษัตริย์ หมายความว่า นักรบผู้ยิ่งใหญ่ กล่าวคือ มหา แปลว่า ใหญ่ กษัตริย์ แปลว่า นักรบ หากพิจารณาความหมายตามที่ใช้กันทั่วไป พระมหากษัตริย์ คือ พระเจ้าแผ่นดิน ส่วนคติที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า พระมหากษัตริย์นั้น เพราะไทยรับมาจากภาษาสันสกฤตสืบเนื่องจากธรรมเนียมการใช้วรรณะของอินเดีย กษัตริย์ หมายถึงนักรบด้วย และหมายถึงผู้ปกครองแผ่นดินสืบเนื่องมาจาก “มหาสมมติ” ซึ่งมหาชนเลือกกษัตริย์ นัยที่สอง ความหมายในทางการเมืองและการปกครอง มี 2 ประการ ประการแรก พระมหากษัตริย์ คือ หัวหน้าครอบครัวใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดกับหมู่คณะ ประการที่สอง พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐในทางการเมือง หรือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้แสดงทัศนะเชิงเปรียบเทียบฐานะของพระมหากษัตริย์ในต่างประเทศโดยเฉพาะทางยุโรป กับในประเทศไทย กล่าวคือ ในทางยุโรปถือหลักเทวสิทธิ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยอย่างเด็ดขาด และมีอำนาจสิ้นพันส่วนในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ไทยสมัยสุโขทัยเป็นพ่อเมือง ราษฎรใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ ต่อมาสมัยอยุธยาได้รับอิทธิพลจากขอม พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “อเนกชนนิกรสโมสรมมติ” คติที่สองสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์พระมหากษัตริย์มีลักษณะผสมผสาน 2 แนวคิด พระองค์มิใช่เทวดา แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่คนสามัญ พระมหากษัตริย์ไทยถือนิติราชประเพณี ทศพิธราชธรรม และมโนธรรมกำกับ มิใช่เทวสิทธิของพระมหากษัตริย์อย่างในประเททางยุโรป

ส่วนนทีธร มีชัย ประมวลกฎหมายไทย “กษัตริย์” (ฐานข้อมูลราชกิจจานุเบกษาและพัฒนากฎหมายอิเล็กทรอนิกส์เข้าถึง 28 มกราคม 2553) ได้อธิบายความหมายของคำว่า กษัตริย์ ในประเด็นพระมหากษัตริย์คือใคร สรุปได้ว่า คำว่า กษัตริย์ เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า ชัตติยะ แปลว่า นักรบ กษัตริย์ หมายถึง นักรบหรือผู้ป้องกันภัย ในอดีตกษัตริย์จำเป็นต้องรบเพื่อขยายอาณาเขต หาเมืองขึ้น หาที่ทำกินให้ราษฎร หาที่อยู่ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน อีกทั้งต้องแผ่บารมีปกป้องคุ้มครองบุคคลเหล่านั้นมิให้มีภัยทั้งปวง หากกษัตริย์ไม่สามารถป้องกันภัยได้ คนทั้งปวงจะกล่าวโทษแก่กษัตริย์

นอกจากนี้ กาญจนา นาคสกุล (2544: 74-75) ได้อธิบายคำศัพท์ พระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระเจ้าแผ่นดิน ไว้ว่า กรณีใช้คำว่า พระมหากษัตริย์ หมายถึง ผู้ทรงเป็นประมุขของประเทศมีหลายคำ เช่น พระมหากษัตริย์ พระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธี พระจักรพรรดิ ในหลวง แต่ละคำที่ใช้ต่างกัน พระมหากษัตริย์ เป็นคำที่รับมาจากภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า ผู้ดูแลพื้นที่ทำการเกษตรหรือผู้ปกครองผืนแผ่นดินทั้งหมดเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ทำหน้าที่หัวหน้าปกครองคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้สงบสุข ส่วนคำว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นคำที่ใช้สำหรับกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ไทยของปัจจุบันเท่านั้น สืบเนื่องจากตามวัฒนธรรมไทยแต่โบราณไม่นิยมบอกชื่อผู้ใหญ่ต่อหน้า ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดินเพื่อแสดงความเคารพยกย่องสูงสุดจึงใช้คำว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นวลีมีคำแปลว่า เท้าของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระเจ้าอยู่บนหัว เป็นสำนวนที่แสดงให้เห็นว่าผู้พูดยกย่องเทิดทูนพระเจ้าแผ่นดินไว้สูงสุด โดยขอให้พระบาทของพระองค์อยู่เหนือศีรษะของตน และเมื่อกล่าวถึงพระองค์ก็ใช้คำอ้างอิงเฉพาะพระบาทของพระองค์เท่านั้น นอกจากนี้ กาญจนา นาคสกุล ได้อธิบายคำว่า พระเจ้าแผ่นดิน ไว้ว่า เป็นคำภาษาไทยมีความหมายว่าผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่เหนือทุกคนในแผ่นดิน เป็นคำที่มีน้ำเสียงเป็นทางการน้อยกว่า คำว่า พระมหากษัตริย์ จึงมักใช้ในการกล่าวถึงในเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พงศาวดาร เรื่องราวของพระเจ้าแผ่นดินต่างชาติหรือในนิทาน

คำอธิบายของ กาญจนา นาคสกุล เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ และพระเจ้าแผ่นดิน สอดคล้องกับคำอธิบายของ พระยาอนุมานราชธน (2521: 745-747) ได้อธิบายคำว่า กษัตริย์ ทั้งด้านความหมายของคำและประวัติคำ สรุปได้ว่า กษัตริย์ 1 ในภาษาไทยปัจจุบันใช้สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมือง รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว วันที่ 27 มิถุนายน 2475 ใช้คำว่า กษัตริย์ หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน แต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรวันที่ 10 ธันวาคม 2475 แก่กลับเป็นพระมหากษัตริย์ ในส่วนประวัติของคำว่า กษัตริย์ มีมานานก่อนที่ชาติไทยจะเข้ามาสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาหลายพันปี คำนี้ได้มาจากภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของชาติอารยัน เดิมชาติอารยันมีถิ่นฐานอยู่ในระหว่างทวีปยุโรปกับทวีปเอเชียแถบปากน้ำโวลกา สายหนึ่งของพวกชาติอารยันแยกอพยพไปทางตะวันตกจึงเป็นบรรพบุรุษของชาติฝรั่ง อีกสายหนึ่งแยกไปทางทิศตะวันออกตั้งถิ่นฐานถาวรในดินแดนอิหร่าน และคนเหล่านี้ได้แยกอีกสายหนึ่งเข้าสู่อินเดีย แ่ไปถึงลุ่มแม่น้ำคงคาและลงไปทางใต้ถึงเกาะลังกา ในระยะที่ชาติอารยันอยู่ในอิหร่าน (ก่อนพุทธกาลไม่ต่ำกว่า 1,000 ปี นั้นเขาเรียกผู้ปกครองดินแดนของเขาว่า กษัตริย์ปาวัน เมื่อพวกนี้ไปรบกับชาติกรีกในยุโรปพวกกรีกได้ศัพท์นี้ไปใช้ว่า สะตราเปส ซึ่งในยุโรปปัจจุบันเป็น สะตราป์ หรือเสแตรป (Satrap) ส่วนทางตะวันออก เมื่อชาติอารยันเข้าไปในประเทศอินเดียระยะที่ตั้งถิ่นฐานในแคว้นปัญจาป และลุ่มแม่น้ำสินธุปรากฏคำสันสกฤตโบราณในสมัยไตรเพทว่า กษัตริย์ ใช้หมายถึง อำนาจอธิปไตยในแผ่นดิน แต่บุคคลที่ถืออำนาจนั้นนักปราชญ์ค้นพบแต่ที่เรียกว่า ราชนันย์ ต่อมาในสมัยที่ใช้ภาษาสันสกฤต

แบบแผน (คลาสสิก) ตอนมาถึงแม่น้ำคงคา และยมนาแล้วพบคำว่า กษัตริย์ ในความหมายว่า ผู้ปกครองแผ่นดิน ในเวลานี้มีธรรมเนียมแบ่งชั้นวรรณะเด็ดขาด คำว่า กษัตริย์ หมายรวมถึง นักรบด้วย เพราะว่าพวกนี้เป็นผู้ถืออำนาจการปกครอง

ในครั้งพุทธกาลในอินเดียปรากฏจากคัมภีร์ทีฆนิกาย (ปาฏิกวัค อคคัณฺฐสูตร) ว่าผู้ปกครองแผ่นดิน แต่แรกเรียกมหาสมมต หมายถึง ข้อที่มหาชนเป็นผู้เลือก แล้วเปลี่ยนเป็นขัตติย ซึ่งเป็นรูปศัพท์ภาษาบาลีของคำว่า กษัตริย์ เพราะผู้ปกครองเป็นเจ้าแผ่นดิน “เขตุดานํ อธิปติ” ต่อมาเปลี่ยนเป็น ราชา เพราะเป็นผู้ข่มขยัดใจของผู้อื่นไว้ด้วยธรรม “ธมฺเมเน ปเรสํ ราชเตติ” คำว่า กษัตริย์ของไทยมีที่มาจากภาษาสันสกฤต และน่าจะเข้าสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาในระบอบที่วัฒนธรรมศรีวิชัย แพร่หลายเข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

จากความหมายของ “พระมหากษัตริย์” ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเป็นพระมหากษัตริย์ทั้งในฐานะชนชั้นปกครองเป็นผู้ปกครองประเทศ และพระมหากษัตริย์ ตามคติความเชื่อ รวมทั้งความเลื่อมใสศรัทธาที่ประชาชนมีต่อองค์พระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองประเทศตามแนวคิดทางการเมืองและการปกครอง พระมหากษัตริย์ คือ หัวหน้าครอบครัวใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดกับหมู่คณะและพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของรัฐในทางการเมืองหรือเป็นผู้มีอำนาจปกครองสูงสุด (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519: 2)

แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองประเทศนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการรับนับถือศาสนาจากอินเดีย แต่เดิมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่คนอินเดียเรียกว่า สุวรรณภูมิเป็นบ้านเมืองอยู่ก่อน และแต่เดิมมีหัวหน้าและผู้ปกครองบ้านเมืองแล้ว เมื่อมีการติดต่อกับอินเดียทั้งด้านการค้าและวัฒนธรรม ผู้ปกครองต้องยินยอมรับการเผยแพร่สิ่งต่างๆ เหล่านั้นและเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่สถานภาพของผู้ปกครอง ดังนั้น เมื่อศึกษาเรื่องราวของวัฒนธรรม ศาสนา และการปกครอง ของคนในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว จะพบว่าประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อทางศาสนาจะผสมผสานกลมกลืนกับสถาบันกษัตริย์อย่างแยกกันไม่ออก สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันของผู้ปกครองที่พัฒนาขึ้นภายหลังจากการยอมรับนับถือศาสนาอินเดียแล้วทั้ง

พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาระบบหัวหน้าหรือผู้ปกครอง มาเป็นระบบกษัตริย์สืบเนื่องจากการรับนับถือศาสนาจากอินเดีย คือ การพัฒนาระบบหัวหน้าหรือผู้ปกครอง เมื่อชนพื้นเมืองในดินแดนแห่งนี้นำเอาระบบศาสนา ประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งระบบกษัตริย์มาจากอินเดีย และนำมาปรับใช้แล้วทำให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีสถานภาพแตกต่างไปจากมนุษย์ธรรมดา อีกทั้งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งภาวะเช่นนี้ส่งผลดีต่อการปกครองผู้คนในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544: 40-42)

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองประเทศ พระองค์ทรงมีหน้าที่ต้องปฏิบัติในฐานะผู้ปกครอง จันงค์ ทองประเสริฐ (2512: 458-468) นำเสนอประเด็นนี้ซึ่งแปลจาก Sources of Indian Tradition edited by Wm. Theodore de Bary ไว้สรุปได้ว่า หน้าที่เบื้องต้นของพระมหากษัตริย์คือ ค้ำครองประชากรราษฎร และควบคุมความชั่วไว้ในอำนาจได้หมดด้วยนิติศาสตร์ พระองค์ทรงดำเนินตามนิติศาสตร์ ควรใช้และคงรักษานโยบายที่ดีไว้ พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญราชกิจตามหมายกำหนดการที่กำหนดไว้สม่ำเสมอ ซึ่งกษัตริย์ควรแบ่งกลางวันและกลางคืนเป็น 8 ส่วน ในระหว่างเวลาแต่ละช่วงทรงปฏิบัติราชกิจอย่างขยันขันแข็งต้องทรงบริหารงานทุกฝ่ายและดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด พระมหากษัตริย์ทรงอุทิศชีวิตปฏิบัติราชกิจอย่างแท้จริง พระมหากษัตริย์ทรงเข้าร่วมภารกิจเกี่ยวกับเทพเจ้า ฤาษี คนนอกศาสนา พราหมณ์ ผู้คงแก่เรียน วัว และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และทรงสนพระทัยในภารกิจที่เกี่ยวกับชนชั้นผู้น้อย คนแก่ คนเจ็บ ผู้ยากไร้ ผู้ไม่มีคนช่วยเหลือ และสตรี ที่สำคัญ คำปฏิญาณของกษัตริย์ คือ การประกอบกรณียกิจอย่างขะมักเขม้น การอุทิศพระองค์เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่บริหารของพระองค์ ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจอธิปไตยประกอบด้วยองค์ประกอบ 7 องค์ประกอบ พระมหากษัตริย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งในเจ็ด ส่วนความสมบูรณ์แห่งพระมหากษัตริย์มีคุณสมบัติดังนี้ คุณสมบัติที่จะทำให้ประชาชนสนใจพระองค์ อาทิ เกิดจากตระกูลสูงศักดิ์ ไม่เชื่อถือโชคชะตา นับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด มีสติปัญญาที่จะพิจารณาตัดสินใจได้ คุณสมบัติเกี่ยวกับปัญญา อาทิ การศึกษา ความจำได้ ความรู้แบบวิเคราะห์ ไหวพริบเฉียบแหลมในด้านการวิพากษ์วิจารณ์ ทรงมีคุณสมบัติเกี่ยวกับพลังงาน อาทิ ความกล้า ความเข้มแข็ง ความชำนาญและคุณสมบัติเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะ อาทิ มีความรู้ลึกซึ้ง มีความทรงจำแม่นยำ มีความชำนาญในศิลปะต่างๆ มีความรับผิดชอบ มีความละเอียดต่อการกระทำ ความซื่อสัตย์ปราศจากกิเลส ความโกรธ ความโลภ ความดีอื่น ความลังเล ความใจร้อน ควบคุมตนเองได้ดี พุดกับประชาชนด้วยความยิ้มแย้มมีสง่าปฏิบัติตามขนบประเพณีโบราณ คุณสมบัติต่างๆ ดังกล่าว คือ พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศ

จากการศึกษาของนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของไทย ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ, 2541: 25) กล่าวไว้ว่า ไทยที่อยู่เป็นชุมชนในอดีตมีเจ้าซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นสูง อยู่ในฐานะเป็นผู้ปกครองเมือง สืบเชื้อสายของขุนบรมซึ่งแดนส่งมาปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดเรื่องเอกลักษณ์ไทยของ ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ (2541: 48-49) ที่แสดงทัศนะไว้ว่า เอกลักษณ์ไทยนี้เป็นพื้นฐานให้มีเอกลักษณ์อื่นๆ ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นผู้ปกครองทั้งในยามศึกสงคราม และดูแลทุกข์สุขของประชาชนในยาม ที่บ้านเมืองสงบสุข ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย สมัยสุโขทัยเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พ่อขุน” ต่อมาเมื่ออพยพลงสู่ลุ่มเจ้าพระยา ได้รับอิทธิพลมอญในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เข้ามาผสมผสาน กษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราช ทรงมีทศพิธราชธรรม ต่อมาได้รับอิทธิพลจากเขมร ฐานะของกษัตริย์ เปลี่ยนไป รับขนบธรรมเนียมเขมรที่เป็นลัทธิเทวราชซึ่งกษัตริย์เป็นปางอวตารของพระเป็นเจ้าบน สวรรค์ กษัตริย์เป็นสมมติเทพ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเป็นเจ้าชีวิต และเจ้าแผ่นดิน ราษฎรอยู่ในฐานะ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรม ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเป็นสุข พระราชจริยวัตร อันประกอบด้วยธรรมเป็นลักษณะเด่นชัดของพระมหากษัตริย์ไทย

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศ ทุกยุคสมัย ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ

ในสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์ทรงดูแล ราษฎรอย่างใกล้ชิดในระบบที่เรียกว่า “พ่อปกครองลูก” (กฤษณา วงษาสันต์, 2542: 5; พิเศษ บุรณะสมบัติ, 2547: 34) หรือ “บิดาปกครองบุตร” (กฤษณา วงษาสันต์, 2542: 5) ลักษณะ สำคัญของการปกครองแบบนี้ คือ ผู้นำมีความสำคัญที่สุดเป็นผู้คุมอำนาจการปกครองไว้เพียงผู้เดียว แบ่งสังคมออกเป็นหมู่ๆ จากหมู่ใหญ่ที่สุดแล้วค่อยๆ เล็กลงมา แต่ละหน่วยมีหัวหน้าเป็นผู้นำ ทำหน้าที่ปกครองประเทศ สังคมหน่วยใหญ่ที่สุดมีประมุขเป็น “พ่อขุน” ลักษณะเด่นของ การปกครองแบบนี้ คือ ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองสัมพันธ์ใกล้ชิด พิเศษ บุรณะสมบัติ (2547: 35) เรียกการปกครองลักษณะนี้ว่าเป็น Two ways Process คือ ผู้ปกครอง ↔ ผู้ใต้ปกครอง

อย่างไรก็ตามการจัดการระเบียบสังคมสมัยสุโขทัยแบ่งได้ 4 ชั้น คือ ชั้นแรก คือ พ่อขุน เป็นชนชั้นผู้ปกครองในยามสงคราม “พ่อขุน” จะทรงเป็นผู้นำกองทัพเข้าสู่สนามรบ ชั้นที่สอง คือ ลูกขุน เป็นข้าราชการบริพาร ข้าราชการที่มีตำแหน่งหน้าที่ช่วยปกครองเมืองหลวง หัวเมืองน้อยใหญ่ และภายในพระราชสำนัก ชั้นที่สาม คือ ไพร่ สามัญชน ราษฎรทั่วไปอยู่ใน

พระราชอาณาจักร ชนชั้นที่สี่ คือ ทาส เป็นชนชั้นที่ไม่มีอิสระในการดำรงชีวิตเยี่ยงสามัญชนหรือไพร่ (กฤษณา วทาสันต์, 2542: 5) ส่วนการปกครองภายในแบบปิตาธิปไตย เป็นการปกครองแบบไทยอย่างแท้จริง เริ่มจากหน่วยเล็กที่สุดไปหาหน่วยใหญ่ที่สุด กล่าวคือ ครอบครัวหนึ่งต้องมีพ่อเป็นผู้ปกครองดูแล หลายครอบครัวเป็นหมู่บ้านมีหัวหน้าหมู่บ้านปกครองดูแลเรียก พ่อบ้านปกครองลูกบ้าน หลายหมู่บ้านรวมกันเป็นเมือง เรียกหัวหน้าว่า พ่อเมือง และหลายเมืองรวมกันเป็นเมืองใหญ่คือประเทศ เรียกหัวหน้าว่า พ่อขุน เรียกข้าราชการว่าลูกขุน กษัตริย์ผู้ปกครองสุโขทัยในระยะแรกแห่งยุคสมัยเป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ ปกครองประชาชนพลเมือง เหมือนพ่อปกครองลูกมิใช่ฐานะเจ้าฟ้ากับข้าแผ่นดิน (พิเศศ บุรณะสมบัติ, 2547: 40) จากกรอบความคิดว่าพระมหากษัตริย์คือ ผู้ปกครองประเทศ ในประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยสุโขทัย ซึ่งมีกรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลางการปกครองของชนชาติไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง เรียกว่า “พ่อขุน” สอดคล้องกับผลการศึกษารวบรวมของ นทีธร มีชัย (ม.ป.ป.) ซึ่งผลการประมวลความรู้สรุปได้ว่า สังคมไทยในยุคสุโขทัยมีลักษณะเป็นสังคมเผ่า มีความเกี่ยวพันและผูกพันกันหนาแน่นในสายโลหิต อาณาเขตของสุโขทัยขยายกว้างขวางขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ความสัมพันธ์ของราษฎรมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางใจซึ่งเกิดจากความรู้สึกเป็นสายเลือดเดียวกันในความปกครองของ “พ่อขุน” องค์เดียวกัน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครองนครมีสิทธิเหนืออาณาประชาราษฎร์ สิทธิความเป็นพระมหากษัตริย์สืบทอดโดยการสืบสันตติวงศ์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นชาวพุทธอย่างแท้จริงเมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ พระมหากษัตริย์เริ่มเป็นเทพเจ้า แต่ยังคงพระพุทธรักษาในความเป็น “ธรรมราชา” โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งตามแบบความเป็น “ธรรมราชา” ของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย

เมื่อผ่านรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว การปกครองเริ่มได้รับอิทธิพลจากขอม พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศ จากพ่อขุน เป็น พญา หรือพระเจ้า มีฐานะเป็นสมมติเทพ (พิเศศ บุรณะสมบัติ, 2547: 35)

ในประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยสุโขทัยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศ 9 พระองค์ได้แก่

1. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
2. พ่อขุนบาลเมือง

3. พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
4. พระเจ้าเลอไท
5. พระยารัษฎานุภาค
6. พระเจ้าลิไท หรือพระมหาธรรมราชาที่ 1
7. พระเจ้าไชยสิริไทย หรือพระมหาธรรมราชาที่ 2
8. พระมหาธรรมราชาที่ 3
9. พระมหาธรรมราชาที่ 4

ในสมัยอยุธยา ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศ นำระบบศักดินา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากขอมมาใช้จัดระเบียบสังคม ได้แบ่งชนชั้นของคนในสังคม ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง (พระรามาธิบดีที่ 1) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา แต่มีพระราชกำหนดศักดินาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1997 กำหนดให้ทุกชนชั้นในสังคมไทยมีศักดินา (ศักดินา คือ ศักดิ์ที่มีสิทธิในที่ดินจำนวนหนึ่งตามที่ระบุในพระราชกำหนด ที่ดิน หมายถึง ที่นา) ในระบบศักดินานั้นมีบุคคล 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นเจ้าชีวิต และเจ้าแผ่นดินมีพระราชอำนาจเด็ดขาดในการปกครองและการบริหารบ้านเมือง การออกกฎหมาย การตัดสินคดี รวมทั้งการแต่งตั้งและถอดถอนศักดินาของเจ้านายและขุนนาง นอกจากนี้ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์ คือ เจ้านายซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่รับราชการสนองพระมหากษัตริย์ ขุนนาง คือ ผู้รับราชการสนองพระมหากษัตริย์ ควบคุมดูแลไพร่หลวง และไพร่สม ส่วนชนชั้นที่ถูกปกครองได้แก่ ไพร่ คือ พลเมืองสามัญชน ต้องทำงานอุทิศแรงงานให้แก่รัฐซึ่งไพร่มีหลายประเภทได้แก่ ไพร่หลวง ไพร่สม ไพร่ส่วย และ ทาส (กฤษณา วงษ์สันต์, 2542: 6-8)

พิเศศ บุรณะสมบัติ (2547: 50-77) ได้นำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์การปกครองของประเทศไทย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศในสมัยอยุธยา สอดคล้องกับข้อมูลของ กฤษณา วงษ์สันต์ สรุปได้ว่า การปกครองของอยุธยา ก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นการผสมผสานรูปแบบการปกครองสมัยสุโขทัย กับการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากมอญ และเขมรกล่าวคือ วิธีการปกครองของไทยได้แปรรูปจากปกครองแบบพ่อปกครองลูก (Paternal Government) มาเป็นลัทธิเทวราชแบบอินเดียแล้วพัฒนามาเป็นแบบเอกราชปไตย (Autocratic Government) หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งนี้เพราะไทยในสมัยอยุธยาได้รับคัมภีร์ธรรมศาสตร์มาจากมอญ ซึ่งมอญได้รับจากตำราธรรมศาสตร์ของอินเดีย ในคัมภีร์ดังกล่าวยกย่อง พระมหากษัตริย์เป็นเทวราช ถัดตามคดิพราหมณ์ พระมหากษัตริย์มีฐานะเทียบเท่าพระเป็นเจ้า อำนาจการปกครองเป็นของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ทรงเป็นเจ้าชีวิตของประชาชน เป็นพระเจ้าอยู่หัวและพระเจ้าแผ่นดิน

การปกครองในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง (พระรามาธิบดีที่ 1) ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นระบอบราชาธิปไตย แบ่งเมืองเป็นชั้นๆ ได้แก่ หัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช ส่วนการปกครองภายในราชธานีใช้แบบขอมแบ่งเป็นจตุสดมภ์ ได้แก่ กรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศ ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchy) พระเจ้าแผ่นดินมีฐานะเป็นสมมติเทพ ตามแบบอินเดีย ซึ่งพวกพราหมณ์นำมาใช้ในราชสำนักขอมแล้วไทยได้รับแบบแผนมาใช้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจัดการปกครองแบบสังเคณฑ์ (Centralization) ศูนย์กลางแห่งพระราชอำนาจการปกครอง ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ทั้งหมดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ พระองค์ทรงตรากฎหมายเหี้ยมโหด คือ แบบแผนในราชสำนัก เมื่อ พ.ศ. 2001 พระองค์ทรงตรากฎหมายเรียกว่า “พระราชกำหนดศักดิ์นา” พ.ศ. 1998 ว่าด้วยกรรมสิทธิที่ดิน บุคคลเป็นเจ้าของที่ดินได้มากน้อยตามยศ อันเป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคมของเจ้านาย ขุนนาง และไพร่ ทั้งนี้ ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มनुธรรมศาสตร์

दनัย ไชยโยธา (2550: 113-114) ได้แสดงทัศนะเชิงวิเคราะห์การปกครองในสมัยอยุธยา ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง ทั้งนี้ สอดคล้องกับข้อมูลของ พิเศษ บุรณะสมบัติ และ กฤษณา วงษ์สันต์ ที่ได้นำเสนอไว้ สรุปได้ว่า สภาพการปกครองในสังคมสมัยอยุธยาเป็นสังคมศักดินา แบ่งชั้นชนบุคคลเป็นชั้นชนปกครอง ได้แก่ กษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และชั้นชนได้ปกครอง ได้แก่ ไพร่ ทาส ทุกชั้นชนต่างมีหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกัน ตามที่กฎหมายกำหนดซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงบัญญัติกฎหมายศักดินา ระบบนี้มีประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง เพราะพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจบังคับบัญชาดูแลให้บุคคลรับผิดชอบตามลำดับศักดินาของตน อย่างไรก็ตามในระบบศักดินาปรากฏระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยอย่างชัดเจน กล่าวคือ ผู้ที่อยู่ในชนชั้นต่ำกว่าจะยอมรับฐานะของผู้ที่อยู่ในชั้นเหนือกว่า เพราะเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่มาของอำนาจและผลประโยชน์ทั้งปวง ศรีศักร วัลลิโภดม (2544: 108) สรุประบบศักดินาไว้ว่า “เป็นที่มาของการเกิดชนชั้น การให้อำนาจสถาปนาบรรดาศักดิ์ สัตว์ และสิ่งของแก่บุคคลโดยพระมหากษัตริย์ ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน”

นทีธร มีชัย (ม.ป.ป.) ได้ประมวลภาพรวมของพระมหากษัตริย์ไทย สมัยอยุธยาในฐานะผู้ปกครองประเทศ สรุปได้ว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองซึ่งมีอำนาจเป็นล้นพ้น การปกครองขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรเป็นแบบเจ้ากับข้า

ตำแหน่งพระมหากษัตริย์ช่วงชิงกันได้ด้วยอำนาจทางการเมือง การที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจล้นพ้นเช่นนี้ทั้งนี้สืบเนื่องจากศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทโดยอิทธิพลของขอมและละโว้ ซึ่งถือว่าพระมหากษัตริย์คือ พระเป็นเจ้าอวตารมาเกิด พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจในฐานะเทวราช หรือสมมติเทพ กฎเกณฑ์และขนบประเพณีต่างๆ ที่ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อรักษาสถานะเทวราชของพระมหากษัตริย์ จากแนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่ากฎหมายซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นเป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีและทรงใช้อำนาจอย่างล้นพ้นในการเป็นผู้ปกครองประเทศ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2544: 110) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “โดยความหมายและนัยทางสังคม ระบบศักดินาเป็นกลไกที่ให้อำนาจเต็มแก่พระมหากษัตริย์ จนพระมหากษัตริย์คือศูนย์รวมของอำนาจ และเป็นเครื่องมือที่สร้างบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะทำให้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และหมู่เหล่ามาเป็นพวกเดียวกันและเปิดหนทางให้บุคคลที่มีความสามารถเข้ามารับราชการเป็นประโยชน์ต่อรัฐและบ้านเมือง”

นอกจากกฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดินา เรียกว่า พระราชกำหนดศักดินา ซึ่งตราเมื่อ พ.ศ. 1998 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะเป็นกลไกสำคัญสำหรับสถานะของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศแล้ว ยังมีกฎหมายเทียบบาล ซึ่งเป็นกฎหมายสำหรับรักษาเรือนของพระมหากษัตริย์ เป็นแบบแผนในราชสำนักเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครอง กฎมณเฑียรบาลแบ่งเป็น 3 แผนก คือ แผนกพระตำรา ว่าด้วยแบบแผน ประกอบด้วย พระตำรา การพระราชพิธี พระราชานุกิจอันเป็นพระราชภาระในการปกครองประเทศ ส่วนแผนกพระธรรมนูญว่าด้วยตำแหน่งหน้าที่ราชการต่างๆ และแผนกพระราชกำหนด ว่าด้วยบทบัญญัติกฎหมายบังคับในพระราชสำนัก วรพร ภู่งศ์พันธุ์ (2546) ได้ทำวิจัยเรื่อง “สถาบันกษัตริย์กับกฎหมายเทียบบาล The Monarchy and the Palatine” เพื่อศึกษาเรื่องสถาบันกษัตริย์จากกฎหมายเทียบบาล ในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิธรรม (Legitimacy) การจัดระเบียบการปกครองฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมมหาราชวัง และพิธีกรรมต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า ในกฎหมายเทียบบาลปรากฏสิทธิธรรมของคนที่เป็นกษัตริย์ต้องเป็นผู้สั่งสมบารมีไว้มากที่สุด ซึ่งเป็นแนวคิดที่เพิ่มเติมมาภายหลัง ทั้งนี้อาศัยข้อความในอัครคัมภีร์เป็นที่ยึดถือ กษัตริย์มีสิทธิอันชอบธรรมที่จะแสดงเหนือกว่าผู้อื่นด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างๆ อันส่งผลให้สถานภาพของกษัตริย์สูงส่งประดุจเทพเจ้าหรือมีทิพภาวะที่บุคคลธรรมดาล่วงละเมิดไม่ได้ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก 5 ประเภท ได้แก่ อินทราชาภิเษก โภคาภิเษก ปราสาทภิเษก ราชาภิเษก และอุกภิเษก ที่สร้างสิทธิธรรมให้แก่กษัตริย์ ซึ่งอาจมิได้สืบเชื้อสายจากกษัตริย์พระองค์ก่อนแต่เน้นที่มีบารมีสูงสุดเป็นสำคัญ ส่วนการจัดระเบียบ

การปกครองฝ่ายหน้าและฝ่ายใน การปกครองในราชสำนักทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการปกครอง การจัดระเบียบการปกครองฝ่ายหน้าฝ่ายในที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาล สะท้อนให้เห็นการจัดโครงสร้างของกลุ่มคนตามลำดับชั้นยศมีเครื่องยศเป็นเครื่องบ่งชี้ เกณฑ์การแบ่งพิจารณาจากกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง กระจายมายังบุคคลรายรอบ นอกจากนี้ในกฎหมายเทียรบาลยังกำหนดโทษไว้แก่ผู้ล่วงละเมิดต่อบริวารของกษัตริย์และกำหนดโทษสำหรับบริวารที่ทำผิด อันทำให้สถาบันกษัตริย์เสื่อมเสีย ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับฝ่ายหน้าและฝ่ายในนั้น ในกฎหมายเทียรบาลแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับฝ่ายหน้าเป็นไปในเชิงที่ฝ่ายหน้ามีหน้าที่ราชการพึงปฏิบัติให้ถูกต้องไม่มีความผิดต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับฝ่ายในเป็นไปในลักษณะหัวหน้าครอบครัว และทรงเป็นเจ้านายมีอำนาจเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมต่อข้าทาสบริวาร ในด้านความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมมหาราชวังสืบเนื่องจากพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งบนพื้นโลกหรือราชอาณาจักรตามระบบโลกภูมิแห่งคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระมหาราชวังหรือที่ประทับของพระมหากษัตริย์จึงสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกัน ซึ่งมีข้อกำหนดในกฎหมายเทียรบาลให้บุคคลปฏิบัติต่อพระราชวังด้วย สำหรับพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นเขาพระสุเมรุ บุคคลรอบข้างต้องปฏิบัติต่อพระองค์เป็นพิเศษ อาทิ ในกฎหมายเทียรบาลกำหนดคำศัพท์ที่เจ้านายต้องใช้พูดกับพระมหากษัตริย์ ราชบัลลังก์ต้องยกพื้นสูง มีเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ การหมอบกราบเมื่อต้องเข้าเฝ้า เครื่องราชูปโภคในด้านพิธีกรรมซึ่งปรากฏในกฎหมายเทียรบาล อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ รวมทั้งพระราชานุกิจ ในตอนท้ายของบทความวิจัย วรพร ภู่งศ์พันธุ์ สรุปผลการวิจัยและแสดงทัศนะต่อผลการวิจัยไว้ว่า ภาพของสถาบันกษัตริย์ที่ปรากฏในกฎหมายเทียรบาล เป็นผู้ปกครองประเทศที่มีภาพของสมมติเทวดา เป็นผู้มีทิพภาวะเป็นเทพในร่างมนุษย์ โทษของผู้ล่วงละเมิดกษัตริย์จึงรุนแรง ดูเหมือนว่าภาพกษัตริย์ในกฎหมายเทียรบาล กับภาพกษัตริย์ในอุดมคติจะแตกต่างกัน กล่าวคือ ภาพกษัตริย์แบบทิพภาวะในกฎหมายเทียรบาลต้องสำแดงพระเดชพระคุณในการปกครองกับภาพกษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมในกษัตริย์ตามอุดมคติ ภาพกษัตริย์ในวรรณกรรมโดยเฉพาะ วรรณกรรมพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทรงใกล้ชิดกับประชาชน ขณะที่ในกฎหมายเทียรบาล กษัตริย์จะห่างไกลจากประชาชน กษัตริย์ในสายตาของประชาชนจึงทรงเป็นทั้งเจ้าอยู่หัว หมายถึง ทรงอยู่ในฐานะสูงสุดอันล่วงละเมิดมิได้ เจ้าแผ่นดิน หมายถึง ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วพระราชอาณาจักรรวมทั้งทรัพย์สินต่างๆ และท้ายสุดทรงเป็นเจ้าชีวิตทั้งให้ชีวิตและทำลายชีวิตข้าแผ่นดินที่อยู่ในราชอาณาจักร

จากเรื่องราวดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาในฐานะผู้ปกครองประเทศ ในสมัยอยุธยามีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองรวม 33 พระองค์ พระมหากษัตริย์ที่กวีประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติถวายพระเกียรติได้แก่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ หรือขุนหลวงท้ายสระ

ในสมัยธนบุรีประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชของประเทศซึ่งถูกพม่ารุกรานกรุงศรีอยุธยาจนเสียกรุง รวมทั้งการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบปรามกลุ่มบุคคลที่ตั้งตนเป็นใหญ่รวบรวมผู้คนและอาณาเขตดินแดนมาอยู่ในอาณัติของพระองค์จนในที่สุดพระองค์สถาปนาราชธานีใหม่ คือ กรุงธนบุรี พระมหากษัตริย์สมัยธนบุรีมี 1 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ในยุคสมัยนี้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีอำนาสิทธิสมบูรณ์ในการปกครองประเทศ ทรงดำเนินแบบแผนการปกครองอย่างสมัยอยุธยา กล่าวคือ แบ่งการปกครองเป็นการปกครองส่วนกลาง มีอัครมหาเสนาบดีทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ส่วนการปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งเป็นเมืองพระยามหานครและเมืองประเทศราช ยังคงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ศูนย์กลางแห่งพระราชอำนาจอยู่ที่พระมหากษัตริย์ ส่วนในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรนั้นทรงปกครองเสมือนบิดากับบุตร พิเศษ บุรณะสมบัติ (2547: 103) แสดงทัศนะว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทางใกล้ชิดกับทหาร และไพร่พลเมืองเป็นอย่างดีเหมือนพระองค์เป็นพ่อมากกว่าเป็นเจ้านาย เช่นเดียวกับสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า “พ่อ” เรียกประชาชนว่า “ลูก” อีกทั้งทรงเป็นกันเองกับประชาชน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศใน 2 ระบอบการปกครอง กล่าวคือ ในช่วงรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 6 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตและพระเจ้าแผ่นดิน มีพระราชอำนาจเต็มที่ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 7 ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยจนถึงปัจจุบันพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะประมุขของประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศพระองค์ทรงบริหารราชการแผ่นดินโดยใช้อำนาจผ่านทางสถาบันหลัก 3 ทางได้แก่ อำนาจนิตินบัญญัติ ผ่านทาง

รัฐสภา อำนาจบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรีและอำนาจตุลาการผ่านทางศาล พระบรมวงศานุวงศ์ ถูกยกเลิกอภิสิทธิ์ต่างๆ ขุนนางและข้าราชการถูกยกเลิกบรรดาศักดิ์และยศ

นทีธร มีชัย (ม.ป.ป.) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับภาพรวมของพระมหากษัตริย์ไทยสมัย รัตนโกสินทร์ สรุปได้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์จะต้องเป็นบุคคลที่ประชาชน ยอมรับมากกว่าที่จะเป็นพระมหากษัตริย์อันเนื่องมาจากการแย่งชิงราชสมบัติระหว่างเชื้อสายของ พระมหากษัตริย์เช่นเคยเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัย รัตนโกสินทร์นั้น พระมหากษัตริย์ทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม ทรงเป็นที่พึ่งของประชาชน ทำให้ บ้านเมืองสงบสุขตลอดมา ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่รักและได้รับการยอมรับจาก ประชาชนส่งผลให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ตามอำนาจอธิปไตยได้อย่าง สมบูรณ์

ธานินทร์ กรัยวิเชียร (2519: 4-10, 23-77) ได้ประมวลความรู้และทัศนะเกี่ยวกับ พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศในประเด็นหลัก 3 ประเด็นได้แก่ สถาบัน พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สถานะของพระมหากษัตริย์ไทยในระบอบ ประชาธิปไตยและสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ ประเด็นแรกสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้นำเสนอพระราชกรณียกิจด้านการปกครองของพระมหากษัตริย์บางพระองค์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ในส่วนของสมัยรัตนโกสินทร์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ. 2352) ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพ ทรงระงับความวุ่นวายของบ้านเมืองปลายรัชสมัยธนบุรี อีกทั้งทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็น ราชธานี ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394 ถึง พ.ศ. 2411) ทรงริเริ่มเปิด ประเทศรับอารยธรรมตะวันตกมาพัฒนาประเทศ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2453) ทรงเลิกทาส และทรงดำเนินพระราชวิเทศไมตรีให้ประเทศไทยรอดพ้น จากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ที่สำคัญทรงเป็นนักปกครองที่ขอดีเยี่ยม ทรงวางรากฐาน การปกครองระบอบประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน ส่วนแนวความคิดในทางการเมืองและ การปกครองสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงรูปแบบการปกครองแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่หัวเมืองชั้นนอกและประเทศราชมีอิสระในการปกครองตนเองอย่างมาก ซึ่งอำนาจการปกครองจากส่วนกลางยังแผ่ไปไม่ถึง ช่วงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง รัชสมัยพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางรากฐานต่างๆ อันเป็นบริบทของการปกครองประเทศในภาย

ภาคหน้ามาถึงยุคเริ่มต้นของประชาธิปไตย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสืบต่อมายังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสานต่อด้วยทรงจัดตั้ง “คุสิดธานี” ทดลองการปกครองเมืองในระบอบประชาธิปไตย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยอย่างชัดเจน พระองค์พระราชทานรัฐธรรมนูญกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเด็นที่สอง ฐานะของพระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยในทางกฎหมาย ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และทรงใช้อำนาจอธิปไตยโดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล ส่วนใหญ่ทางนิติราชประเพณี พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะ “เจ้าชีวิต” และ “เจ้าแผ่นดิน” ภายใต้นิติราชประเพณี คือ พระบรมราชวินิจฉัย และประเพณี การปกครองแผ่นดินที่บรรพบุรุษไทยทรงถือปฏิบัติสืบต่อมาช้านาน อย่างไรก็ตามนิติราชประเพณีแห่งพระมหากษัตริย์จะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาด้วยพระบรมราชวินิจฉัยแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ในทางราชธรรมพระมหากษัตริย์ไทยทรงปฏิบัติยึดมั่นในธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ได้แก่ ทศพิธราชธรรม และธรรมอื่นๆ อาทิ สังคหวัตถุธรรม จักรวรรดิวัตร นอกจากนี้ ธานินทร์ กรัยวิเชียร (2519: 39-40) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางพสกนิกรในประเด็นความผูกพันที่พระมหากษัตริย์และประชาชนมีต่อกันไว้ว่า “ประชาชน คือ ผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปราน และเป็นผู้เข้าเฝ้าใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ในระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์กับประชาชนต่างฝ่ายต่างมีความผูกพันซึ่งกันและกันจนไม่สามารถจะแยกจากกันได้ก็เห็นจะไม่มีผู้ใดคัดค้านได้...เป็นความผูกพันในความเป็นอยู่และประโยชน์ของมหาชน” ความผูกพันที่ราษฎรมีต่อพระมหากษัตริย์นั้นเป็นความผูกพันที่สืบต่อกันมาในสายโลหิต เป็นความผูกพันตามธรรมชาติของคนไทย ซึ่งคนไทยเรียนรู้โดยธรรมชาติว่า เขารักและบูชาพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้เป็นความผูกพันที่ประทับใจในพระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์ทรงพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะประมุขของรัฐท่ามกลางสังคมของรัฐ พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตทรงดำเนินวิเทโศบายรักษาเอกราชของประเทศไทยผ่านยุคจักรวรรดินิยม (Imperialism) (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2519: 48) และเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศเพื่อทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับมิตรประเทศ

พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ในราชจักรีวงศ์จนถึงปัจจุบัน 9 พระองค์ได้แก่

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
2. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
3. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
5. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
6. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
7. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
8. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
9. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ประมวลความรู้และทัศนะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้ปกครอง หรือเป็นประมุขของประเทศไทยมานานแล้ว นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย บทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองประเทศแบบ “พ่อปกครองลูก” แม้จะปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต่อมาในสมัยอยุธยาสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ จากบทบาท “พ่อปกครองลูก” เป็น “เจ้ากับไพร่” หรือ “นายกับข้า” พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสมมุติเทพ สมมุติเทวราช และมีอำนาจเหนือชีวิตทรงเป็นเจ้าชีวิต เป็นพระเจ้าแผ่นดินของผู้ได้ปกครองทั้งปวง จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ติดต่อสัมพันธ์กับอารยธรรมตะวันตก มีการปรับปรุงด้านการปกครอง ส่งผลให้ประชาชนมีความคิดต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะสมมุติเทพลดน้อยลง อีกทั้งพระมหากษัตริย์ทรงใกล้ชิดกับประชาชนมากยิ่งขึ้นในการเสด็จพระราชดำเนินสถานที่ต่างๆ และทรงเยี่ยมราษฎร พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ของคนทั้งปวงทรงใกล้ชิดและร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยพระราชอำนาจด้านการปกครองของพระมหากษัตริย์จะลดบทบาทลง แต่พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีบทบาทอื่นๆ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังคงทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย

พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชาตามคติพระพุทธศาสนา

ในทางกฎหมายหรือระบอบการปกครองของประเทศไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้ปกครอง ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อ ความศรัทธาที่คนไทยมีต่อความเป็น “มนุษย์เทวะ” ของพระมหากษัตริย์อันมีที่มาจากได้รับการปลูกฝังเรียนรู้ตามคติแห่งศาสนา สถานภาพหนึ่งของพระมหากษัตริย์จึงเป็นแบบพุทธราชาตามคติพระพุทธศาสนา ส. ศิวรักษ์ (2533: 42-43) ได้นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพระเจ้าจักรพรรดิไว้ สรุปได้ว่า คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้ยกย่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพระเจ้าจักรพรรดิให้เป็นเอกบุรุษในทางธรรมและในทางโลก เกือบจะมีสถานะเท่ากัน ทั้งนี้ ส. ศิวรักษ์ เสนอข้อมูลประกอบเหตุผลว่า ตามคำทำนายมหาปฐักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะว่าจะดำรงสถานะอย่างใดอย่างหนึ่ง พระเจ้าสุทโธทนะมีพระราชประสงค์ให้พระราชโอรสเป็นพระเจ้าจักรพรรดิแต่พระโพธิสัตว์ไม่โปรดที่จะเป็นเช่นนั้น จึงเสด็จออกมหาภิเนษกรรมจนตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประเสริฐสุดยิ่งกว่าพระเจ้าจักรพรรดินอกจากนี้ยังกล่าวถึงตำราฝ่ายบาลีและสันสกฤต แบ่งสถานะพระพุทธรูป 3 ระดับได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธะ พระปัจเจกพุทธะ และพระอนุพุทธะ อีกทั้งได้แบ่งระดับพระเจ้าจักรพรรดิไว้โดยนัยเดียวกันได้แก่ สุวรรณจักรพรรดิ ภูมิจักรพรรดิ หรือตามจักรพรรดิ และอัสจักรพรรดิ

ในไตรภูมิพระร่วง (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539: 67-68) ปรากฏข้อความที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูป และพระจักรพรรดิ (พระมหากษัตริย์) เป็นผู้สั่งสมบุญญาบารมีและมีบุญญาบารมีสูงกว่าบุคคลอื่นจึงอุบัติในแผ่นดินเดียวกันคือชมพูทวีปอันประเสริฐกว่าแผ่นดินอื่น ดังข้อความว่า

...สมเด็จพระเจ้าภัณฑุเรศนาคนี้ว่า พระพุทธรูปเจ้าก็ดี และพระปัจเจกโพธิ์เจ้าก็ดีแล พระอัครสาวกเจ้า แลพระอรหันตวิเศษเจ้าก็ดี แลโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพุทธรูปเจ้าก็ดี แลพระยาจักรวรรดิราชก็ดี อันว่าท่านผู้มีบุญทั้งหลายดังกล่าวนี้นี้ ไซ้ ท่านบ่ห่อนรู้ไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนั้นเลย ท่านยอมมาเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้แล คนอันเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปนี้ เขาบ่ห่อนไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนั้นเลย...

นอกจากนี้ ในไตรภูมิพระร่วง (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539: 120) ได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ทรงบำเพ็ญ ทศพิธราชธรรมจักได้อุบัติในเทวภูมิ เป็นสมมติเทพ ดังข้อความ

...ที่นี้จะพรรณนาถึงฝูงเทพยดาอันเกิดในฉกามาพจรภูมิโลก แลอันว่าเทพยดามี 3 จำพวก โสคอันหนึ่งว่าสมมุติเทวดา แลอันหนึ่งชื่อว่า อุปปัติเทวดา แลอีกหนึ่งชื่อว่าวิสุทธิเทวดา ฝูงท้าวและพระญาในแผ่นดินเรานี้ ศิแลว่ารู้หลักแลรู้บุญรู้ธรรม แลกระทำโดย ทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการดั่งนั้น ท่านเรียกว่า สมมุติเทวดา...

นอกจากทัศนะของ ส. ศิวรักษ์ ดังกล่าวแล้ว เดือน คำดี (2549) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ลักษณะ พิเศษแห่งจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา เนื้อหาบางตอนได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาไว้ ประมวลสรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนาจัดลำดับสูงต่ำแห่งจักรวาลไว้สามภูมิ ได้แก่ มนุษยภูมิ เทวภูมิ และพรหมภูมิ ซึ่งสะท้อนความไม่เท่าเทียมกันและเป็นต้นแบบในการจัดระบบสังคม ซึ่งพระยาอนุমানราชชนได้เปรียบสังคมไทยว่ามีการจัดระเบียบสูงต่ำลดหลั่นเหมือนพระเจดีย์ ผู้เป็นใหญ่สูงสุด คือ กษัตริย์ เหมือนหยดน้ำค้างบนยอดเจดีย์ ส่วนไพร่สามัญชนเป็นฐานเจดีย์ ต้องเชื่อฟังและสนับสนุนกษัตริย์ นอกจากนี้ เดือน คำดี ได้กล่าวถึงกำเนิดของโลกหรือจักรวาลในอัครัตยสูตรแห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค และกล่าวถึงกำเนิดของกษัตริย์ สรุปได้ว่า โลกเคยพินาศด้วยภัยแห่งน้ำ ลม ไฟ สัตว์ต่างๆ ไปเกิดในอภิสสรพรหมต่อมาเมื่อโลกเจริญขึ้น สัตว์เหล่านั้นจุติจากอภิสสรพรหมมาเกิดในโลกเป็นมนุษย์ และมีวิวัฒนาการของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ จนเกิดภาวะแห่งความขัดแย้งรุนแรงขึ้นในการแบ่งเขตแดนทำกิน มนุษย์จึงรวมตัวกันคัดเลือกผู้ปกครองทำหน้าที่ตัดสินข้อพิพาทวางระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมและดูแลแบ่งปันที่ดิน เรียกผู้นั้นว่า กษัตริย์ แปลว่าผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ทำหน้าที่ผู้ปกครองดูแลสังคมมนุษย์ให้อยู่อย่างสงบสุข วรรณะทั้ง 4 ของมนุษย์เกิดขึ้นและเกิดมาจากคนพวกเดียวกัน เดือน คำดี ได้กล่าวถึงโลกหรือจักรวาลในไตรภูมิพระร่วง ในส่วนที่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ประมวลได้ว่า พระพุทธเจ้าและพระยาจักรพรรดิราชทุกพระองค์อุบัติในมนุษยภูมิ เฉพาะในชมพูทวีปซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ พระโพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้าทรงเลือกชมพูทวีปเป็นที่บำเพ็ญภาวนาและสถาปนาพระพุทธศาสนา หากพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล ก็สามารถอุบัติในเทวภูมิได้

ในเรื่องความเป็นมาของพระมหากษัตริย์ ตามที่กล่าวไว้ในอัครัตยสูตรแห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระสูตรต้นตอปลูก นั้น จานงค์ ทองประเสริฐ (2540: 94 -99) ได้อธิบายไว้ว่า

...เริ่มตั้งผู้ปกครอง เพราะมีการลักขโมย

ครั้นกาลต่อมาก็ได้มีสัตว์ผู้โลกมาก ได้ลักขโมยของผู้อื่นมาบริโภคต่างๆ ที่ของตนก็มีอยู่ สัตว์เหล่านี้ก็ได้ว่ากล่าวตักเตือนเขาถึง 2-3 ครั้ง แต่บางพวกได้ใช้มือตบเขาบ้าง ใช้ก้อนดิน ท้อนไม้ทุบตีเขาบ้าง (อันเป็นการทารุณ เข้มโหดร้าย) อทินนาทาน การลักขโมยก็ดี ความครหาติเตียนก็ดี มุสาวาท การพูดเท็จก็ดี การถือไม้พลองก็ดี ได้มีขึ้นตั้งแต่กาลครั้งนั้น มาจนทุกวันนี้

เมื่อเหตุการณ์คือการลักขโมยเป็นต้น เกิดขึ้นอยู่อย่างนี้เรื่อยมา พวกสัตว์เหล่านั้นจึงปรึกษาหารือกันว่า พวกเราควรจะสมมติตั้งสัตว์สักตนให้เป็นผู้ปกครอง รับผิดชอบเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ประกาศกำจัดคนที่ไม่ควรกำจัด ดำเนินผู้ที่ควรดำเนิน เนรเทศผู้ที่ควรเนรเทศ โดยชอบธรรม ส่วนพวกเราจักแบ่งข้าว อันเป็นรายได้ของพวกเราให้แก่ผู้ที่เป็นหัวหน้า ครั้นตกลงกันดังนั้นแล้ว จึงได้พากันเข้าไปเลือกหาสัตว์ผู้มีรูปร่างงดงามน่าดูน่าเลื่อมใส ทั้งมีเดชศักดา ความรู้ ความสามารถมากกว่าตน ครั้นแล้วจึงได้อ้อนวอนตั้งผู้นั้นให้เป็น หัวหน้าดังกล่าวแล้วผู้ที่เป็นหัวหน้านั้นก็ได้รับทำกิจทุกวิถีทางอันเป็นการชอบธรรม ทั้งได้รับส่วนแบ่งจากผู้อยู่ใต้ปกครองโดยสมบูรณ์พูนสุข

คำว่ามหาสมมติก็ดี กษัตริย์ก็ดี ราชาก็ดี ได้เกิดขึ้นในโลกครั้งแรก

ด้วยเหตุนี้เอง คำว่า “มหาสมมติ” จึงได้เกิดเป็นสำเนียงพูดกัน (อักษร) ขึ้นครั้งแรกในโลก ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า “มหาชนสมมติ” ซึ่งแปลว่า ผู้ที่มหาชนได้พร้อมเพรียงกับสมมติ แต่งตั้งผู้ที่เป็นเจ้าแห่งนาทั้งหลายเรียกว่า “กษัตริย์” คำว่า “กษัตริย์” นั้นได้เกิดเป็นที่ 2 รองจากคำว่า “มหาสมมติ” ผู้ที่ทำให้คนเหล่าอื่นดีใจ รักใคร่โดยชอบธรรม เรียกว่า “พระราชา” คำว่า “พระราชา” ได้เกิดเป็นที่ 3 ต่อจากคำว่า “กษัตริย์” เป็นอันได้ใจความว่า ความเกิดแห่งวงศ์กษัตริย์ ดันเดิมได้มีมาแล้วด้วยอาการอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัตว์ผู้เป็น กษัตริย์เหล่านั้น ได้มีติดต่อกันมาถึงพวกที่เหมือนกัน โดยความยุติธรรมที่เดียวหาใช่ไม่ ยุติธรรมไม่ เพราะฉะนั้นธรรมเท่านั้นจึงชื่อว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ทั้งใน โลกนี้และโลกหน้า...

ในทำนองเดียวกับ ส. ศิวรักษ์ (2533: 34) ได้กล่าวถึงที่มาของมหากษัตริย์ตามอรรถกถาสสูตร แห่งทีฆนิกาย ด้วยอรรถาธิบาย ของ ส. ศิวรักษ์ ว่า

...เหตุด้วยอดีตกรรมทำให้เกิดสังสารวัฏเก่าในกัลป์ก่อน ส่งผลให้โลกผันแปรไปมีสภาพ ตามอนิจลักษณะ เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม ผู้คนเกิดความ โลก ดิตยัคิ เกิดเพศต่างกันขึ้น เกิดราจจริต โทสจริต มีการลักขโมย และอาการรุนแรงจนฆ่าฟันกัน เกิดความวุ่นวายเป็น อนารยะ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ มนุษย์จึงรวมกันเพื่อคัดเลือคนุคคลในหมู่ของตนให้เป็น ผู้ปกครอง วางระเบียบกฎเกณฑ์ในสังคม เรียกผู้นั้นว่า มหาสมมติ (ผู้เป็นใหญ่ที่ได้รับ เลือกรขึ้น) และเพื่อตอบแทนท่านผู้ทำหน้าที่นี้ คนอื่นๆ ยินดีมอบข้าวปลาอาหารให้ ท่านผู้นี้ไม่ต้องทำมาหากินมีหน้าที่ในการปกครองเท่านั้น ที่เรียกท่านผู้นี้ว่า ราชา เพราะ แปลว่า ตำแหน่งดังกล่าวย่อมทำให้เกิดความยินดีกับคนในปกครอง ที่เรียกว่า ชัตติยะ หรือ กษัตริย์ ก็มาจากคำว่า เขต หรือเกษตร คือ เกี่ยวข้องกับเขตแดนอันคนอื่นหว่านไถ โดยมี ผู้เป็นราชาคอยดูแลให้เกิดความยุติธรรมในดินแดนนั้นๆ...

ในอรรถกถาสสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ 4 ปรากฏในพระไตรปิฎก ชื่อทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค นั้น เป็นพระสูตรว่าด้วย “บุคคลผู้เลิศกว่าคนอื่น” ด้วยความรู้และความประพฤดี แสดงถึงเรื่องวรรณะ หรือชั้นแห่งบุคคล 4 ประเภท รวมทั้งที่มาเดิมของโลก ซึ่งเป็นต้นเรื่องของวรรณะทั้ง 4 กล่าวคือ ในสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคประทับ ณ ปราสาทของนางวิสาขา สามเณรชื่อนวสภูและภราทวาชะ (เดิมนับถือศาสนาอื่น) อยู่ในปรีวาสนในภิกษุทั้งหลาย ประรณาคความเป็นภิกษุชวนกันไปเฝ้าพระ ผู้มีพระภาคเพื่อฟังธรรม พระองค์ตรัสเรื่องมนุษย์ 4 วรรณะ ที่ทำชั่วทำได้เหมือนกัน โดยเฉพาะใน ส่วนของที่มาของกษัตริย์ดังนี้

...อกุศลกรรมเกิดขึ้น กษัตริย์เกิดขึ้น

เขาจึงประชุมกันปรารภว่า การลักทรัพย์ การดิเคียน การพุดปด การจับท่อนไม้เกิดขึ้น ควรจะแต่งตั้งคนขึ้นให้ทำหน้าที่ติคนที่ควรติ ขั้บไล่คนที่ควรขับไล่ โดยพวกเราจะแบ่งส่วน ข้าวสาทิให้จึงเลือกคนที่งดงามมีศักดิ์ใหญ่แต่งตั้งเป็นหัวหน้าเพื่อปกครองคน คำว่า “มหาสมมติ” (ผู้ที่มีหาชนแต่งตั้ง) กษัตริย์ (ผู้เป็นใหญ่แห่งนา) ราชา (ผู้ทำความอื้อใจ

สุขใจ แก่ผู้อื่น) จึงเกิดขึ้น กษัตริย์ก็เกิดขึ้นจากคนพวกนั้นมีไข่พวกอื่น จากคนเสมอกัน มีไข่คนไม่เสมอกัน เกิดขึ้น โดยธรรมไม่ไข่เกิดขึ้นโดยอธรรม ธรรมะจึงเป็นสิ่งประเสริฐสุด ในหมู่มชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต...

ต่อจากนั้นในพระสูตร พระพุทธองค์ตรัสถึงการเกิดพราหมณ์ แพศย์ และศูทร กล่าวคือ คนบางกลุ่มออกบวชนุ่งลอยธรรมที่ชั่ว ที่เป็นอกุศลจึงมีนามว่า พราหมณ์ (ผู้ลอยบาป) ยังมีคนบางกลุ่ม ถือการเสพเมถุนธรรม ประกอบการงานเป็นส่วนๆ มีชื่อว่า เวสสะ (แพศย์ = ประกอบการค้า) ยังมี คนบางกลุ่มประกอบการล่าสัตว์เลี้ยงชีวิตมีชื่อว่าศูทร ครั้นแล้วพระองค์ตรัสสรุปว่า ทั้งพราหมณ์ แพศย์ ศูทร เกิดจากคนพวกนั้นมีไข่เกิดจากคนพวกอื่น เกิดจากคนที่เสมอกัน และเกิดขึ้นโดยธรรม (สุชีฬ ปุณฺณนาฎ, 2524: 352-354)

ในพระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 11 ชื่อ ทิฆนิกาย ปาฎิกวคค์ (สูตรตันปิฎก ทิฆนิกายสุต ปาฎิกวคโค) ที่กล่าวถึงพระสูตรอัครัญสูตร ในวรรคที่ปรากฏคำว่า มหาชนสมมติ ชัตติยะ และ ราชาวา ดังนี้ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537: 102)

[63] มหาชนสมมุโตติ โข วาเสฏฐา มหาสมมุโตเตว ปฐมํ อุกขรํ อุปนิพพุตตํ
เขตตานํ อธิปตติ โข วาเสฏฐา ขตติโย ขตติโยเตว ทุตติโย อุกขรํ อุปนิพพุตตํ ฐมฺเมน
ปรสํ ญเชตติ โข วาเสฏฐา ราชา ราชเตว ตติโย อุกขรํ อุปนิพพุตตํ อิติ โข
วาเสฏฐา เอวเมวสุส ขตติโย มณฑลสุส โปราณน อุกกณฺเณน อุกฺขเรน อภินิพพุตติ
โอโหสิฯ เตสํเยว สุตตานํ อญฺเญสํ สทิสานํเยว โน อสทิสานํ ฐมฺเมเนว โน
อฐมฺเมนฯ ฐมฺโม หิ วาเสฏฐา เสฏฺโฐ ชนตสมี ทิฏฺฐู เจว ฐมฺเม อภิสมฺปฺปายญจฯ

นอกจากการกล่าวถึงที่มาของพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาใน พระสูตรตันตปิฎก พระสูตรอัครัญสูตร แล้วยังปรากฏที่มาของพระมหากษัตริย์ในตำนานมูลศาสนา ซึ่งกล่าวถึงประวัติพระพุทธศาสนา และการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ฉบับเดิมเป็นภาษาไทยเหนือ และเขียนด้วยตัวอักษรไทยเหนือในตำนานมูลศาสนาปรากฏข้อความ ที่แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์พระองค์แรก คือ พระสมณ โคดมซึ่งพระองค์เสวยพระชาติเป็น พระบรมโพธิสัตว์ ดังข้อความว่า (กรมศิลปากร, 2518: 40-41)

...ครั้นอยู่มามิชฌามิณานเท่าใด คนในจำพวกนั้นคนหนึ่งมีจิตโลภจึงไปลักเอาข้าวในเขตแดนของท่านผู้อื่นมาไว้เป็นของตน เมื่อเจ้าของรู้ว่ามันผู้นั้นขโมยเอามา เจ้าของก็มาว่ากล่าวตักเตือนถึง 2 ครั้ง 3 ครั้งแล้ว มันก็ไม่เชื่อฟัง เจ้าของมีความโกรธจึงทุบตีมันผู้นั้นด้วยมือ มันผู้นั้นก็ไม่เจ็ดหลาบยังประพฤติตัวเป็นโจรอยู่เสมอๆ บาปกรรมในอนินนาทานนี้ ก็บังเกิดมีแต่ปฐมกัลป์โพ้นแล

อยู่มาวันหนึ่ง บุคคลทั้งหลายเหล่านั้นจึงประชุมปรึกษารื้อกันถึงเรื่องโจรผู้ร้ายลักเอาวัตถุข้าวของอยู่เสมอๆ มิได้ขาด เราทั้งหลายจะคิดหาหนทางป้องกันประการใดดี มีผู้หนึ่งกล่าวขึ้นว่า เราทั้งหลายควรสมมติบุคคลผู้มีปัญญาขึ้นเป็นหัวหน้าคนหนึ่ง ให้ว่ากล่าวตักเตือนคนที่ควรสอน อาจข่มบุคคลที่ควรข่ม อาจจับไล่บุคคลที่ควรจับไล่นั้น แล้วเราทั้งหลายก็ควรแบ่งข้าวสารของเราให้แก่มันผู้นั้นตามสมควรเถิด เมื่อคนทั้งหลายตกลงเห็นพร้อมกันแล้ว ครั้นนั้นพระสมณโคดมพระองค์ยังเสวยพระชาติพระบรมโพธิสัตว์ บังเกิดอยู่ในชนบท แต่ครั้งปฐมกัลป์โพ้นมีรูปร่างลักษณะงดงามยิ่งกว่าคนทั้งหลายในสมัยนั้น และมีเดชาภาพก็ยิ่งกว่าคนทั้งหลายในสมัยนั้น มีปัญญารอบรู้ในสิ่งทั้งหลายนั้นๆ ก็ยิ่งกว่าคนทั้งหลายในสมัยนั้น คนทั้งหลายเหล่านั้นก็พากันสู่สำนักของพระองค์ แล้วก็สมมุติพระองค์ให้เป็นใหญ่กว่าเขาทั้งหลายเหล่านั้น เหตุดังนี้พระองค์จึงได้ชื่อว่า มหาสมมติ ดังนั้นก่อน ครั้นต่อมาภายหลังจึงได้ชื่อว่า ชัตติโยกิ เล่าเหตุนั้นว่าพระองค์เป็นเจ้าแก่นาทั้งหลาย ครั้นต่อมาอีกจึงได้ชื่อว่า ราชานันเล่า เหตุพระองค์ให้คนทั้งหลายกตีกาด้วยอันเสวยราชสมบัติด้วยดีและชอบเสมอยิ่งนัก พระนามทั้ง 3 นี้จึงได้ปรากฏมีในโลกนี้แล ต่อมาภายหลัง พราหมณ์ พ่อค้า และพ่อครัวก็บังเกิดมี เหตุดังนี้คนทั้ง 4 จำพวกนี้ มีกษัตริย์ พราหมณ์ เวส สุทนต์ มีชื่อปรากฏมาแต่ปฐมกัลป์โพ้นแล...

คำว่า พระโพธิสัตว์ พระยาอนุমানราชชน สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2521: 13608-13620) ได้อธิบายความหมายไว้สรุปสาระสำคัญได้ว่า โพธิสัตว์ มีความหมายหลายอย่าง อาทิ ผู้ซึ่งอยู่ในภาวะแห่งการตรัสรู้ ผู้มีโพธิ ผู้แสวงหาโพธิธรรม ผู้มีโพธิเป็นสารถะมุ่งสภาวะแห่งดวงจิตที่แสวงหาโพธิเพื่อสัตว์อื่น หรือมุ่งถึงตัวสารถะธรรม การนับถือโพธิสัตว์แยกเป็น 2 คติ คือ ฝ่ายคติพระพุทธศาสนาเถรวาท (หินยาน) อีกฝ่ายหนึ่งเป็นคติพระพุทธศาสนาอากิริยวาท (มหายาน) คติฝ่ายเถรวาท โพธิสัตว์ หมายถึง พระพุทธเจ้าสมัยบำเพ็ญบารมีธรรม 10 ประการ เรียกพุทธบารมี คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา เมื่อบำเพ็ญบารมีแล้วตรัสรู้ ตักเตือนธรรมที่ตรัสรู้นั้น และช่วยเหลือสรรพสัตว์ ในคัมภีร์ทศชาติชาดกแสดง

พระนามของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมี 10 สมัย เสวยพระชาติ 10 ชาติ ได้แก่ พระเตมีย์ พระชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมหิสส พระกัฐิต พระจันทกุมาร พระนารทะ พระวิฑูร และ พระเวสสันดร นอกจากนี้ยังต้องมีสโมธานธรรมเครื่องประกอบ 8 ประการ และ ภาวะธรรมดาของ ความเป็นพระโพธิสัตว์ไว้ 16 ประการดังกล่าวข้างต้น คือ คติเรื่องพระโพธิสัตว์ในฝ่ายเถรวาท (หินยาน) ส่วนคติฝ่ายอาเจริยวาท (มหายาน) โพธิสัตว์ มีขอบเขตกว้างไปถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง ผู้มีศีล ประพฤติธรรมมุ่งหน้าช่วยเหลือสัตว์อื่นผู้มีทุกข์โดยไม่มีประมาณ เมื่อปรารถนาเป็น พระโพธิสัตว์ ปฏิบัติธรรมและต้องถืออริยฐานธรรมเป็นมหาปณิธานแน่วแน่ 4 ประการ ในความเป็น “โพธิสัตว์” คติฝ่ายเถรวาท (หินยาน) และคติฝ่ายอาเจริยวาท (มหายาน) กำหนดไว้ สอดคล้องกัน คือ พระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้เป็นพุทธะต้องบำเพ็ญบารมี 10 เช่นเดียวกัน

ส่วนพระโพธิสัตว์ ซึ่ง เสฐียร พันธงชัย (2550: 113-116) ได้อธิบายเกี่ยวกับ พระโพธิสัตว์ สรุปได้ว่า ก่อนถึงภาวะสัมมาสัมโพธิ ตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้า คติฝ่ายมหายานกำหนดว่า ผู้ตรัสรู้ต้องมีบารมี 10 (Ten perfections) อันได้สั่งสมให้บริบูรณ์มาแต่กาลก่อนผู้บำเพ็ญบารมีได้ ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ปฏิบัติตนตามโพธิสัตว์มรรคเป็นเบื้องต้น สวากในคติมหายาน เมื่อมีจิต ปรารถนาพุทธะเพียงตั้งใจมั่นกล่าวคำปฏิญาณ อริยฐานใจ ทำงานเพื่อผู้อื่นต่อหน้าครู อาจารย์ หรือ ปฏิญาณโดยลำพังทำจิตใจให้เปี่ยมด้วยเมตตาต่อสรรพสัตว์ มุ่งปฏิบัติตามปฏิญาณนั้นก็เพียงพอ พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี 10 มุ่งมั่นต่อความเป็นพุทธะมีชีวิตด้วยอาหารหรือคุณธรรม พรหมวิหาร 4 เป็นอุปมัญญาช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์พ้นภัยมุ่งหมายไฝหาความสุขให้แก่ สัตว์อื่น

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแสดงสารัตถะคำสอนเรื่องพระโพธิสัตว์ไว้ว่า พระโพธิสัตว์ คือ เทพเจ้าที่จะมาช่วยให้มนุษย์พ้นทุกข์ และโน้มน้าวใจให้ผู้ที่นับถือเจริญรอยตามพระองค์ อีกทั้ง คุณสมบัติประการสำคัญของพระโพธิสัตว์ คือ การที่จะต้องเมตตาอย่างยั้งต่อสัตว์โลก พระองค์ อุทิศชีวิตเพื่อสวัสดิภาพของสัตว์ทั้งปวง หลังจากที่พระโพธิสัตว์บรรลุพุทธะแล้ว พระองค์จะไม่เสด็จสู่นิพพานพระองค์ทรงเลือก ทรงพระชนมอยู่ในโลกด้วยเจตนาใช้อำนาจทางจิตของ พระองค์ช่วยเหลือผู้อื่นจนกว่าสัตว์ทั้งปวงจะพ้นทุกข์ (จันจันค์ ทองประเสริฐ, 2512: 292, 301)

การประมวลเรื่องราวดังกล่าวข้างต้นนำไปสู่กรอบความคิดว่า พระมหากษัตริย์ไทยเป็น แบบพุทธราชาตามคติแห่งพระพุทธศาสนา ในทัศนะเสมอด้วยพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และ สมมุติเทพข้อความตอนหนึ่งในเรื่องทศพิชราชธรรม ที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวง

วชิรญาณวงศ์ (2516: 17) ทรงถวายเทศน์ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันจันทร์ที่ 8 พฤษภาคม 2493 ยืนยันกรอบความคิดดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ข้อความปรากฏว่า

...สมเด็จพระบรมศาสดาธรรมสามิศรีผู้เป็นเจ้าธรรม ได้ทรงบรรลुพระปรมาภิเษก สัมโพธิญาณบริบูรณ์ด้วยพุทธาลังการธรรม ธรรมเป็นเครื่องประดับแห่งพระพุทธเจ้าแล้ว ยังต้องทรงบำเพ็ญสัมมาพุททกิจ ประกาศความเป็นพระพุทธเจ้าให้ปรากฏ ด้วยตรัสเทศนาโปรดพุทธเวไนยให้ได้มรสพระสัทธรรมจึงยังพุทธภูมิให้สำเร็จเป็นอันดี ข้อนี้นี้อุปมาฉันใด พระเจ้าแผ่นดินผู้ดำรงราชมไหศวรรย์ก็มีอุปมาฉันนั้น ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นมูรธาภิเศกพร้อมด้วยพระราชอิสริยยศแล้ว ยังจะต้องทรงบำเพ็ญพระราชกรณียะประกาศพระราชานุภาพให้จรดด้วยยังชนนิกรให้ได้รับศุภวิญญูผลเกิดแต่ราชธรรม จึงจะยังราชภูมิให้สำเร็จเป็นอันดีดุจกัน...

พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและลัทธิเทวราชา

คำว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนี้ ผู้วิจัยใช้ศัพท์ตาม จานงค์ ทองประเสริฐ (2512: 227) ปรากฏในหนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย พระมหากษัตริย์ไทยแบบเทวราชาตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และลัทธิเทวราชาตามแบบขอมปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในจารึกหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม พ่อขุนผาเมืองทรงร่วมกับพ่อขุนบางกลางหาวรบกับขอมสบาดโขลญลำพง ซึ่งกษัตริย์ขอมส่งมาให้ดูแลสุโขทัยศรีสัชนาลัย ทั้งสองพระองค์ได้ชัยชนะตีศรีสัชนาลัยได้ พ่อขุนผาเมืองได้สุโขทัยแล้ว ทรงแลกเมืองกัน พ่อขุนผาเมืองอภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์สุโขทัย ทรงยกพระนามศรีอินทรมุขินทรพิทย และพระขรรค์ชัยศรี แสดงความเป็นกษัตริย์ซึ่งพ่อขุนผาเมืองได้รับมาจากกษัตริย์ขอมให้แก่พ่อขุนบางกลางหาว แต่พ่อขุนบางกลางหาวทรงใช้พระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราพิทย ทั้งนี้อาจจะทรงเห็นว่าพระนามอินทรมุขินทรมาจำคำว่าอินท + ทร ซึ่งมีชื่อเมืองหลวงของขอมเป็นการยอมรับว่าขอมมีอำนาจเหนือ (ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 18, 32-33) จากพระนามการอภิเษกและเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เป็นเครื่องหมายการยกสถานะภาพของผู้ปกครองซึ่งเป็นมนุษย์ธรรมดาให้มีฐานะสูงส่งเหนือกว่าคนทั่วไป

บทความวิจัยเรื่อง “พระนามกษัตริย์สุโขทัย: ความสัมพันธ์กับเขมรโบราณ” ของ ศานติ ภักดีคำ (2550: 89-98) เป็นหลักฐานสนับสนุนความคิดข้างต้นได้อย่างชัดเจน การศึกษาครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระนามกษัตริย์สุโขทัยได้รับอิทธิพลมาจากเขมรโบราณ

ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าอาณาจักรสุโขทัยได้รับแนวคิดทางการปกครองมาจากเขมรเช่นกัน ศานติ ภัคดีคำ ได้พิจารณาพระนามกษัตริย์สุโขทัยและกระบวนการสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ซึ่งปรากฏในจารึกสุโขทัย ผลการศึกษาพบว่า พระนามของบรรพบุรุษในราชวงศ์ พระร่วง หรือราชวงศ์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก่อนได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์สุโขทัย มีพระนามเดิมเป็นภาษาไทย ปู่ขุนจืด ขุนจอด เป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์พระร่วง พระนามเดิมของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ คือ พ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งเป็นภาษาไทย เมื่อพ่อขุนผาเมืองได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์แห่งสุโขทัยจึงมีพระนามใหม่เป็นภาษาสันสกฤตว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ส่วนพระนามของพ่อขุนรามคำแหง ปรากฏพระนามรามคำแหงในศิลาจารึกหลักที่ 1 เท่านั้น ส่วนจารึกหลักอื่นๆ ระบุว่า พญารามราช “ราม” น่าจะมาจากพระนามของพระราม ซึ่งเป็นปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์เทพหนึ่งในสามของตรีมูรติ หรือ “ราม” ในภาษาไทยนี้แปลว่า กลาง คำว่า คำแหง สันนิษฐานว่ามาจากภาษาเขมรว่า คำแหง หมายความว่า แข็งแรง มีอำนาจ ด้วยเหตุนี้ พระรามคำแหง น่าจะหมายถึงพระรามผู้มีความกล้าแข็งหรือมีอำนาจ ส่วนพระนามพ่อขุนเลอไท “เลอไท” ปรากฏในจารึกนครชุมว่า “เลอไท” ตรงกับอักษรวิธีปัจจุบันว่า เลอไท น่าจะมาจากภาษาเขมรว่า เลอ แปลว่า บน, เหนือ, ที่พระนามเลอไท น่าจะหมายความว่า ผู้อยู่เหนือหมู่พวกไท และพระนามลือไท ในศิลาจารึกเขียน ฤาไท ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงเขียนด้วยภาษาบาลีว่า ลิทยุย “ราชาลิทยุยนามโก” แปลว่า พระราชามีพระนามว่าลิไทย ในภาษาบาลีไม่มี ฤา ในภาษาเขมรมีความหมายว่า ลือ ได้ยิน ดัง ดังนั้น ฤาไทย น่าจะหมายถึง เลื่องลือในหมู่พวกไท

นอกจากนี้ ศานติ ภัคดีคำ ได้พิจารณาจากคำนำหน้าพระนามกษัตริย์สุโขทัยด้วย คำแสดงพระราชอิสริยยศที่ใช้อย่างเป็นทางการของกษัตริย์สุโขทัย “พ่อขุน” “กมรแดง (กัมรเตง)” และ “พญา” แม้จะมีความหมายเทียบเท่ากันแต่น่าจะเลือกใช้ในกรณีต่างกัน “กัมรเตง” ใช้ในกรณีเป็นพระนามอย่างเป็นทางการ “พ่อขุน” เป็นคำภาษาไทยที่ใช้ทั่วไปหมายถึง พระมหากษัตริย์ และคำว่า “พญา” ใช้เป็นทางการแต่พบว่าใช้ภายหลังสองคำแรก กล่าวคือ นิยมใช้ตั้งแต่ประมาณรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลือไท หรือลิไท) คำว่า กัมรเตง หรือกมรแดง ใช้เป็นคำนำหน้าแสดงพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรกัมพูชาตั้งแต่ก่อนสมัยพระนคร สมัยนั้นเขียนว่า กัมรตาญ ต่อมาสมัยพระนคร เขียนว่า กัมรเตง และใช้เป็นพระยศอันศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์พระราชวงศ์ และขุนนางชั้นสูง แต่หากใช้กับพระมหากษัตริย์ต้องมีคำว่า วุระบาท (พระบาท) เมื่อ พ.ศ. 1682 ระบุว่า “วรุบาทกมรเตงอญศรีสุริยธรรมเทว คือ พระบาทกัมรเตงอญศรีสุริยธรรมเทวะ” พระนามกษัตริย์สุโขทัย และพระราชวงศ์ชั้นสูงปรากฏหลักฐานใช้คำว่า กัมรเตง นำหน้าพระนาม เช่นเดียวกับที่ใช้ในอาณาจักรเขมรโบราณ แต่อาจมีรูปเขียนต่างกันบ้าง เช่น กัมรเตงอญผามเมือง

(จารึกหลักที่ 2) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ในเอกสารจีน) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นำหน้าพระนาม พร้อมคำแห่ง ในจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราชปรากฏในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร เขียนด้วยภาษาเขมรโบราณ ใช้คำนำหน้าชื่อของพญาถือไทยว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามแบบคำนำหน้าพระนาม กษัตริย์เขมรในสมัยพระนร

ผลการศึกษาของ สานติ ภักดีคำ อีกประเด็นหนึ่งที่สนับสนุนความคิดพระมหากษัตริย์ไทยแบบเทวราชาตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และลัทธิเทวราชาตามแบบขอม คือ พระนามกษัตริย์กัมพูชาโบราณปรากฏในพระนามกษัตริย์สุโขทัย ปรากฏชัดเจนในจารึกของพญาถือไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราช หรือศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราช พระนามว่า ศรีสุริยวงศ์ น่าจะได้แนวคิดมาจากพระนาม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวศรีสุริยวงศ์ หรือพระเจ้าสุริยวงษ์ ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาสมัยพระนร ที่มีเชษฐา-ภพมาก โดยเฉพาะพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 ผู้แผ่ขยายอิทธิพลของอาณาจักรกัมพูชาเข้ามาในบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก และพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 เป็นกษัตริย์ผู้สร้างนครวัด คำว่า ศรีสุริยวงศ์ น่าจะหมายถึง พระรามผู้เป็นพงศ์ของพระสุริยเทพ หรือสุริยวงศ์ เพราะพระรามเป็นกษัตริย์ในสายตระกูลของพระอาทิตย์หรือสุริยวงศ์ ในตอนท้าย สานติ ภักดีคำ สรุปทัศนะไว้ว่า รัฐสุโขทัย แม้ไม่ปรากฏอย่างชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลทางการเมืองการปกครองจากอาณาจักรกัมพูชาสมัยพระนร แต่ในทางปฏิบัติอาณาจักรสุโขทัยได้รับอิทธิพลทางความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองบางอย่างปรากฏชัดเจนได้แก่พระนามของพระมหากษัตริย์ คำนำหน้าพระนามของพระมหากษัตริย์ และพระนามอย่างเป็นทางการของพระมหากษัตริย์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรกัมพูชาสมัยพระนร

การสรรเสริญผู้ปกครองซึ่งเป็นมนุษย์ให้มีความเป็นเทวะเพื่อเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์และการปกครองดูแลราษฎรนั้นผ่านศรัทธาความเชื่อ ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของอินเดียที่ไทยได้รับอิทธิพลมาตามลัทธิเทวราชาของเขมร วิทยา ศักยภินันท์ (2549) ได้เรียบเรียงตำนานเรื่องศาสนาฮินดู ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ดังกล่าวเพื่อสนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวะ ตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สรุปได้ดังนี้

ศาสนาฮินดูตามแบบที่รู้จักในปัจจุบันปรากฏเมื่อ 500 ปีหลังพุทธกาล หรือต้นคริสต์ศักราช ก่อนหน้านั้นเรียกว่า ศาสนาพราหมณ์ (Brahmanism) เป็นศาสนาของพวกอารยันอินเดีย ทั้งนี้ เพราะพวกพราหมณ์เห็นว่าต้องปรับปรุงศาสนาพราหมณ์ให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย อีกทั้งต้องการให้แพร่หลายมากขึ้น ลักษณะทั่วไปของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นศาสนาแบบเทวนิยม เชื่อว่าพระเป็นเจ้าทรงเปิดเผยพระเวทผ่านฤาษีอินเดียโบราณ นับถือคัมภีร์พระเวทนับถือพระเจ้าทั้งที่มีตัวตนและปราศจากตัวตน พระเจ้ามีเพียงหนึ่งแต่มีหลายพระนาม เรียกว่า “พรหม” ในฐานะผู้สร้าง เรียกว่า “วิษณุ” ในฐานะผู้รักษา และเรียกว่า “รุทระ” หรือ “ศิวะ” ในฐานะผู้ทำลาย มีหลักจริยธรรมเชื่อในระบบวรรณะ โดยมีวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะสูงสุด เชื่อในอุดมคติชีวิตหรือปुरुชาณะ 4 และเชื่อในระดับการดำเนินชีวิตหรืออาศรมธรรม 4 เชื่อในพิธีกรรมทางศาสนา (สังสการ) ศรัทธาในครู ผู้บรรลุมรรณภาพสูงสุดทางจิต เชื่อในเอกภาพของพรหมันและอาดมัน เชื่อในกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด และเชื่อว่าการอวดารของพระเป็นเจ้า เมื่อใดโลกไร้ธรรมะ พระเป็นเจ้าจะอวดารมาเป็นมนุษย์ สัตว์หรือครั้งคนครั้งสัตว์เพื่อกอบกู้สถาปนาธรรมะขึ้นใหม่และลงโทษคนชั่วผู้สร้างความเดือดร้อนแก่สังคมเมื่อมีการปรับปรุงศาสนาพราหมณ์ประมาณต้นคริสต์ศักราชส่งผลให้เกิดนิกายในศาสนาฮินดู คือ นิกายนับถือพระศิวะหรือไสวนิกาย (Saivism) นิกายนับถือพระวิษณุหรือไวษณพนิกาย (Vaishnavism) และนิกายนับถือชากา พระศิวะ หรือศักตินิกาย (Saktism) ศาสนิกฮินดูแต่ละท้องถิ่นให้ความสำคัญต่อเทพเจ้าแต่ละองค์แตกต่างกันไปตามความเชื่อเดิม วิทยา ศักยาภินันท์ (2549 : 17-18) ได้กล่าวถึงงานศึกษาวิจัยของสุนทร ฌ รังษี ซึ่งได้กล่าวถึงพัฒนาการความเชื่อเทพเจ้าในพระเวทว่า พวกอารยันนับถือ พระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าเรียกว่า สวาตริ หรือสวาตริระ เบื้องแรก ต่อมาเทพเจ้าประจำฝนเรียกว่า วรุณ ต่อมาเห็นว่าโลกต้องมีผู้สร้างจึงเกิดพระอินทร์ ต่อมาเทพเจ้าเพิ่มอีกหนึ่งองค์ คือ พระยมเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย นอกจากเทพเจ้าทั้ง 4 องค์แล้ว เมื่อเวลาผ่านไปได้มีเทพเจ้าเกิดขึ้นอีกหลายองค์ เชื่อว่ามีเทพเจ้าหลายองค์ในธรรมชาติเป็นพหุเทวนิยม (Polytheism) พัฒนามาเป็นความเชื่อว่ามีเทพเจ้าองค์เดียว หรือเอกเทวนิยม (Monotheism) หรือแบบอติเทวนิยม (Henotheism) หมายถึง ยกย่องเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เวลามาบูชายิ่งใหญ่มากกว่าเทพเจ้าทั้งปวงในจักรวาล เทพเจ้าแบบไม่มีตัวตนของพวกอารยันในเบื้องต้นเกิดจากความหลากหลายของธรรมชาติ ต่อมาพัฒนาการเป็นเทพเจ้าที่มีตัวตน อย่างไรก็ตามเทพเจ้าของอินเดียมีพัฒนาการแบบสรวพเทวนิยม (pantheism) เทพบางองค์ถูกลดบทบาทหมดความสำคัญและมีการสร้างเทพเจ้าใหม่

นอกจากนี้ วิทยา ศักยาภินันท์ ได้กล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาฮินดูซึ่งเป็นศาสนาแบบเทวนิยมที่เชื่อว่าพระเป็นเจ้าทรงสร้างจักรวาล มีเทพเจ้าสำคัญ คือ ตรีมูรติ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ เทพเจ้าทั้ง 3 องค์นี้เป็น 3 ลักษณะที่แสดงออกถึงสิ่งสูงสุดที่เรียกว่า พรหมัน (Brahman)

ทุกสิ่งในจักรวาลมาจากพรหมันและในที่สุดจะกลับไปสู่พรหมัน ในส่วนที่เกี่ยวกับตรีมูรติ สรุปล
 สาระสำคัญได้ว่าพระพรหมประสูติจากดอกบัวซึ่งเกิดจากพระนาภีของพระวิษณุ มีพระวรกาย
 สีแดง มี 4 พักตร์ มี 4 กร แต่ละกรถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนี้ คทา ฉลองพระหัตถ์ซ้อน สังวาลย์ลูกประคำ
 ลูกศรปรีวิตะ คนโท หรือคัมภีร์พระเวท ประดับศอด้วยสังวาลย์ลูกประคำ ทรงหงส์เป็นพาหนะ
 พระพรหมทรงเป็นผู้สร้างจักรวาล และสรรพสิ่งในจักรวาลและจะไม่ทำลายสิ่งที่พระองค์สร้าง
 ส่วนพระวิษณุเป็นมหาสมุทรที่ไร้ขอบเขตของเอกภพ โลกเกิดจากมหาสมุทรนี้ พระวิษณุเป็น
 ผู้รักษาเอกภพ ทรงเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ ทรงสุภาพอ่อนโยนต่อผู้จงรักภักดีและให้อภัย
 ต่อผู้สำนึกผิด พระวิษณุมีพระวรกายสีดำ มี 4 กร แต่ละกรถือสังข์ จักร ดอกบัว และคทา ทรงครุฑ
 เป็นพาหนะ พระวิษณุอวตารหลายอย่างครั้งที่สำคัญมี 10 ครั้ง คือ มัตสยวตาร คุรมวตาร
 วราหาวตาร นรสิงหาวตาร วามनावตาร ปรศุรามวตาร รามาวตาร ภัทรวตาร พุทธาวตาร และ
 กัลยาวตาร ส่วนตรีมูรติองค์ที่สาม คือ พระศิวะ หรือมหาเทพ หรืออุระในคัมภีร์พระเวท พระศิวะ
 เป็นเทพเจ้าแห่งการทำลาย ประสูติจากพระนลาฏของพระวิษณุ มีพระเกศาสีแดงเกล้าเป็นมวยสูง
 มีพระเนตร 3 ดวง พระเนตรดวงที่สามอยู่ตรงพระนลาฏซึ่งลูกเป็นไฟตลอดเวลา พระองค์จึงมี
 พระนามว่า ตรีเนตร (Trinetra) ทรงโคเผือกเป็นพาหนะ พระหัตถ์ถือไม้เท้าขั้ววันคา ธนุอักษะ
 หนังกวาง ลูกปัด กระโหลกสิริষะและกลองทามรู รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกหลายอย่าง สัญลักษณ์
 ของพระศิวะคือศิวลึงค์ ส่วนเทพเจ้านอกเหนือจากตรีมูรติ อาทิ พระนางปารวตี เป็นชายาหรือสักติ
 ของพระศิวะ มี 2 บุคลิก คือ ใจดี และดุร้าย มีชื่อเรียกหลายชื่อ คือ มหาเทวี อูมา กัวรี กาลี ศิวา
 ภวณี รุทราณี อัมพิกา อารยา และไกรวี เป็นต้น พระคณศ หรือคนไทยเรียกว่า พิงคณศ เป็นโอรส
 ของพระศิวะกับนางปารวตี มีศิษย์เป็นช้าง ทรงหนูเป็นพาหนะ เป็นเทพเจ้าแห่งความสุขุมคัมภีร์ภาพ
 ความยุติธรรม และชัยชนะที่มีต่ออุปสรรค พระคณศเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่กว่าเทพเจ้าองค์ใดในสาย
 พระศิวะ ส่วนพระการติเกยะ เป็นโอรสองค์หนึ่งของพระศิวะกับนางปารวตี บางทีเรียกว่า
 สกัณฑะ คนไทยเรียกว่า พระขันตกุมาร เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม รูปปฏิมาที่รู้จัก คือ เทพเจ้าที่มี
 โอษฐ์เหมือนปากนกยูง ทรงนกเป็นพาหนะ มีตรีเป็นอาวุธ ทรงถือคทาและคนโทในพระหัตถ์
 ในเรื่องประวัติความเป็นมาและเรื่องราวต่างๆ ของเทพเจ้าหรือเทวดาของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
 และเทวดาตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนานั้น ประจักษ์ ประภาพิตยากร (2529) ได้กล่าวไว้
 อย่างละเอียดในหนังสือเรื่องเทวดานุกรมในวรรณคดีได้แก่ พระกามเทพ พระกุเวร พระขันตกุมาร
 คงคาเทวี พระคณศ จตุโลกบาล พระจันทร์ พระทักษะ พระนารายณ์ พระพรหมณ์ พระพหูสบัติ
 พระพายุ พระพุช พระยม พระราหู พระลักษมี พระวรุณ พระวิศวกรรม และพระศุภร

ด้วยเหตุจากความเชื่อพื้นฐานเรื่องพระเวทและเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบสังคมและการดำเนินชีวิตของชาวฮินดู โครงสร้างของสังคมฮินดูขึ้นอยู่กับความเชื่อในระบบวรรณะว่าเป็นการแบ่งงานตามหน้าที่ของคนในสังคมเพื่อความเป็นเอกภาพ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แบ่งคนออกเป็น 4 วรรณะ ผสมผสานกับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า วรรณะแรก คือ พราหมณ์ เกิดจากปากของพระพรหม หน้าที่ของพราหมณ์ คือ สงบระงับ ควบคุมตนเองบำเพ็ญตบะ บริสุทธิ์ มีขันติธรรม เทียงตรง มีปัญญา ทรงความรู้ และมีศรัทธา วรรณะที่สอง คือ กษัตริย์ เกิดจากแขนของพระพรหม หน้าที่ของกษัตริย์ คือ แกล้วกล้า เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว แน่วแน่ ไม่หลีกเลียงสงคราม ให้ทาน และมีภาวะผู้นำ วรรณะที่สาม คือ แพศย์ เกิดจากขาของพระพรหม หน้าที่ของแพศย์ คือ เกษตรกรรม ไคร้กขกรรม และพาณิชยกรรม และวรรณะที่สี่ คือ ศูทร เกิดจากเท้าของพระพรหม หน้าที่ของศูทรคือรับใช้พราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์เท่านั้น การกำหนดวรรณะและทักษะต่อระบบวรรณะของชาวฮินดูตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีผู้เสนอความเห็นไว้หลายแง่มุมซึ่งปรากฏในหนังสือศาสนาฮินดู ของ วิทยา ศักยานันท์ (วิทยา ศักยานันท์, 2549: 70-120) จากความเชื่อความศรัทธาตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอันส่งผลต่อระบบวรรณะทั้งสิ้น โดยเฉพาะวรรณะกษัตริย์ทำให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างมนุษย์วรรณะกษัตริย์ มนุษย์วรรณะพราหมณ์ กับเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

นอกจากคำราชาศาสนาฮินดูของ วิทยา ศักยานันท์ แล้ว เดือน คำดี (2549) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ลักษณะพิเศษแห่งจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ได้กล่าวถึงโลกหรือจักรวาลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไว้สรุปได้ว่า ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จักรวาล หมายถึงพรหมจักร ทุกสิ่งในจักรวาลมีเกิดขึ้นและวิวัฒนาการไปสู่ความเสื่อมเป็นวัฏจักร จักรวาลถูกสร้างขึ้นโดยเทพแห่งจักรวาลคือพระพรหม ศิริยะของพระพรหมเป็นสวรรค์ มีสะดือเป็นท้องฟ้า มีเท้าเป็นแผ่นดิน มีนัยน์ตาเป็นดวงอาทิตย์ การบูชาสังเวทของพระพรหมเป็นไปเพื่อให้สัมฤทธิ์ผลแห่งความปรารถนา พระพรหมทรงใช้พลังตบะสร้างมณฑล พราหมณ์เกิดจากปากของพระพรหม กษัตริย์และนักรบเกิดจากแขนทั้งสองข้าง ไวสยะเกิดจากต้นขาทั้งสองข้าง และศูทรเกิดจากเท้าทั้งสอง พระพรหมวิวัฒนาการตนเองออกเป็นเทพสำคัญ คือ พระพรหมเป็นผู้สร้าง พระวิษณุทำหน้าที่ผู้คุ้มครอง และพระอิศวรทำหน้าที่ผู้ทำลาย ระยะเวลาแห่งการสร้างโลกมี 4 ยุค ได้แก่ กฤตยุค เตรตายุค ทวาปรยุค และกัลียยุค แต่ละยุคมีความเป็นไปของโลก (เดือน คำดี, 2549:11-13) ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่าศูนย์อำนาจยิ่งใหญ่ คือ พระพรหม มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลและเป็นที่พักพิงของพระพรหม ล้อมรอบด้วยเขาน้อยใหญ่มหาสมุทรและทวีปอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ในโลกมนุษย์ศูนย์กลางอำนาจ คือ กษัตริย์ และแกนกลางของโลกคือรัฐ หรือ

พระมหाराชาวัง เป็นการเลียนแบบจักรวาล ศาสนาพราหมณ์ดั้งเดิมกล่าวถึงความเป็นมาของราชา ความนี้ปรากฏในฤคเวท เริ่มด้วยการที่เทวะทำสงครามกับอสูร ฝ่ายเทวะทำท่าจะพ่ายแก่ฝ่ายอสูร จึงประชุมกันว่าต้องมีราชาเป็นผู้นำในการทำสงครามและพร้อมใจกันเลือกเทพโศมเป็นราชาและมีชัยแก่พวกอสูร ในสมัยต่อมา เทวะทำพิธีบวงสรวงพระปชาบดีและพระโอรส คือ พระอินทร์ มาเป็นราชาของเทวะ เป็นผู้นำในยามสงคราม ในมวลมนุษย์ก็เช่นกัน กลุ่มชนที่ไม่มีราชาจะพ่ายแพ้ในสงคราม ต่อมาความเป็นราชาวิวัฒนาการถึงเป็นจักรพรรดิด้วยความเชื่อที่ว่าในสวรรค์มีพระพรหมเป็นใหญ่แห่งเทพทั้งปวง ในโลกมนุษย์ก็ควรมีจักรพรรดิที่ใหญ่กว่าราชาของคัลอื่น กล่าวโดยสรุป ราชาหรือพระมหากษัตริย์มีความเป็นมาจากรบทั้งในสงครามระหว่างเทพ และในสงครามระหว่างมนุษย์ (ประทีป ชุมพล, 2542: 180)

อารยธรรมต่างๆ ของอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้เข้าไปแพร่หลายในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือสุวรรณภูมิประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 ซึ่งในดินแดนดังกล่าวมีกลุ่มชนพื้นเมืองอีกทั้งมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว กล่าวคือ เป็นสังคมเกษตร การปกครองเป็นระบบหมู่บ้าน มีหัวหน้าปกครอง มีการนับถือวิญญาณหรือผี เชื่อว่าทุกอย่างในธรรมชาติมีวิญญาณ มีการบูชาเทวดาแห่งแผ่นดินที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้ เช่น พระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ มีการบูชาบรรพบุรุษ การนับถือบูชาภูเขาเพราะเชื่อว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ของดินและฟ้า แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำหรือหัวหน้าผู้ปกครอง ผู้นำที่ดีต้องมีอำนาจและคุณธรรม คุณธรรมของผู้ปกครองจะทำให้เกิดความเจริญหรือความเสื่อมในดินแดนที่ตนปกครอง หากผู้ปกครองไม่มีคุณธรรมย่อมทำให้รัฐล่มสลาย และผู้นำที่ดีจะได้รับสิทธิความชอบธรรมจากแดนหรือจากเทวดา การตั้งนครรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของอินเดีย บางนครรัฐตั้งโดยมีคนอินเดียปกครองชาวพื้นเมือง บางนครรัฐชาวพื้นเมืองรับวัฒนธรรมอินเดียเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง (ประทีป ชุมพล, 2542: 176, ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544: 48-49)

อาณาจักรขอมโบราณเป็นนครรัฐหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย เป็นราชอาณาจักรหนึ่งในจักรวรรดิศรีวิชัย มีขัตติยวงศ์จากอาณาจักรศรีวิชัยเป็นผู้ก่อตั้ง กษัตริย์ขอมพระองค์แรกมีพระนามว่าไชยวรมัน แสดงว่าได้รับมอบอำนาจเต็มมาจากพระจักรพรรดิศรีวิชัย มีพระขรรค์เป็นเครื่องหมายแห่งอำนาจ ต่อมาพระมหากษัตริย์ขอมทุกพระองค์ทรงยึดถือเป็นนิตราษประเพณี ปฐมวงศ์ของกษัตริย์ขอมเริ่มที่พระอินทร์บรมเทวะผู้ตั้งราชวงศ์ไศเลนทร์ ประทานนางอัปสรนามว่า เมธา ให้กับพราหมณ์กัมพู ไปสร้างอาณาจักรใหม่ชื่ออาณาจักรเจนละที่บริเวณปราสาทวัดกู ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์และพงศาวดารของขอมเชื่อกันว่าอาณาจักรเจนละเป็นบรรพบุรุษของขอม

ส่วนบางทีคนกล่าวว่า อาณาจักรขอมสืบต่อมาจากอาณาจักรฟูนัน (ลำจุล ฮวบเจริญ, 2550: 157, หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547: 4) นอกจากอาณาจักรเจนละแล้ว ในบริเวณแหลมอินโดจีนนี้ ยังเป็นที่ตั้งของอาณาจักรฟูนันและอาณาจักรจามปา อาณาจักรทั้งสามมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ในส่วนของศาสนามีหลักฐานจากจารึกแสดงให้เห็นว่าราวต้นศตวรรษที่ 11 มีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกายเป็นศาสนาทางราชการของอาณาจักรฟูนัน อาณาจักรจามปา และอาณาจักรเจนละ อย่างไรก็ตามก็ปรากฏศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไวษณพนิกาย และพระพุทธศาสนาปรากฏในดินแดนดังกล่าวด้วย พุทธศตวรรษที่ 12 รัชสมัย พระเจ้าภวรวรมันที่ 1 อาณาจักรเจนละซึ่งเป็นประเทศราชของอาณาจักรฟูนัน ต้องการแยกตัวเป็นอิสระแต่ไม่เป็นผลสำเร็จจนในที่สุดพระเจ้าภวรวรมันที่ 1 ทรงได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าชายจิตรเสน จึงทำการได้สำเร็จอีกทั้งทรงขยายอาณาเขตไปจนถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ใน พ.ศ. 1145 เจ้าชายจิตรเสนเสด็จขึ้นเสวยราช ทรงพระนามว่าพระเจ้ามเหศวรมัน พระองค์ทรงศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ทรงใช้พระนามว่า คิริสะ ตามคิดว่า พระศิวะหรือพระอิศวรคือเจ้าแห่งภูเขา ผนวกกับความเชื่อของชาวพื้นเมืองเกี่ยวกับเทพเจ้าแห่งภูเขา นอกจากนี้พระองค์ให้ประดิษฐ์ ศิวลึงค์ไว้เหนือภูเขาทั้งหลาย เพื่อบูชาและแสดงชัยชนะที่พระองค์มีต่ออาณาจักรฟูนัน ส่วนพระราชแห่งอาณาจักรฟูนันทรงพระนามว่า ไศลราชหรือบรรพตภูบาล คือ เจ้าแห่งภูเขา (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547: 5-17) พระเจ้าอโศกนารมณที่ 1 (พ.ศ. 1159-1178) สืบราชบัลลังก์ต่อจากพระเจ้ามเหศวรมัน ทรงปราบปรามอาณาจักรฟูนันได้ราบคาบ และทรงสร้างเมืองอิศานปุระ (สมโบร์ไพรกุก) เป็นราชธานี พบหลักฐานการแพร่หลายของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย และลัทธิไวษณพนิกาย ต่อมาในสมัยพระเจ้าภวรวรมันที่ 2 ทรงตรากฎหมายเทียรบาลการสืบราชสมบัติ พระเจ้าชัยวรมันที่ 1 เป็นพระราชโอรสจึงขึ้นครองราชย์ตามกฎหมายเทียรบาล ทรงตั้งราชธานีใหม่ชื่อ พระนครบุรี (Angkor) เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ไม่มีรัชทายาท พระนางชัยเทวี อัครมเหสีได้ปกครองบ้านเมือง ราชอาณาจักรเจนละแบ่งเป็นสองแคว้น คือ เจนละบก ตรงบริเวณอาณาจักรเจนละเดิมปัจจุบัน คือ ส่วนใต้ของลาว ส่วนเจนละน้ำ ลงมาทางใต้บริเวณที่เคยเป็นอาณาจักรฟูนันเดิม

พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ครองอาณาจักรเจนละ (พ.ศ. 1345-1393) ทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เก่าของแคว้นเจนละน้ำในรัชสมัยนี้ท่านพราหมณ์ศิวไกวัล ราชปุโรหิตประจำพระองค์ได้กระทำพิธีเสริมบารมีด้วยการกระทำพิธีราชาภิเษกอย่างยิ่งใหญ่ ณ ยอดเขามเหศวร-บรรพต และสถาปนาลัทธิเทวราชาในอาณาจักรเจนละ ใน พ.ศ. 1345 มีสัญลักษณ์ คือ ศิวลึงค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ขององค์ศิวเทพยกย่องพระราชอำนาจเป็นสมมติเทพ ทั้งนี้ ลัทธิเทวราชาเป็นการผสมผสานระหว่าง

ศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายและความเชื่อถือของชนพื้นเมือง เครื่องมือสำคัญ คือ พระราชา พระองค์ทรงเป็นหัวหน้าชาวอินเดียและชาวพื้นเมือง และทรงเป็นสัญลักษณ์ของการผสมทางเชื้อชาติด้วย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (2547: 24) ได้ประมวลความรู้และนำเสนอเรื่องนี้ไว้ว่า

...ตั้งแต่สมัยนี้เริ่มมีการตั้ง “ลัทธิเทวราช” ขึ้นจากจารีกรุ่นหลัง คือ จาริกสคกกัฏฐม ใน พ.ศ. 1595 แสดงจุดประสงค์ของการตั้งลัทธิ เทวราชก็เพื่อประกาศอิสรภาพต่ออาณาจักรชวาและรวมอาณาจักรขอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อประเทศกัมพูชา จะไม่ต้องขึ้นแก่ชาวอีกต่อไปและจะมีแต่พระราชาเพียงพระองค์เดียว คือ พระจักรพรรดิ พิธีตั้งลัทธิเทวราชนี้กระทำตามคัมภีร์ในลัทธิตันตระ 4 คัมภีร์ ซึ่งจาริกสคกกัฏฐมเรียกว่า พักตร์ทั้งสี่ของพระตุ้มพुरु ความหมายนี้ก็คงหมายถึงการที่พระจักรพรรดิทรงมีอำนาจครอบคลุมทั้งสี่ทิศ...

ลัทธิเทวราชกระทำให้พระราชาทรงกลายเป็นสมมุติเทพ ไม่ได้ทรงเป็นมนุษย์ธรรมดา ทรงกลายเป็นส่วนหนึ่งของพระอิศวรโดยศิวลึงค์ได้บรรจุพระองค์อันละเอียดอ่อนของพระราชาไว้ภายใน ผู้รักษาศิวลึงค์คือพราหมณ์ด้วยเหตุนี้ ทั้งพระราชาศิวลึงค์ และพราหมณ์ จึงกลายเป็นหน่วยเดียวกัน...

อย่างไรก็ตามแม้พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย แต่พระองค์ก็ทรงนับถือลัทธิไวษณพนิกายด้วยเช่นกัน พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 ครองอาณาจักรเจนละ (พ.ศ. 1393-พ.ศ. 1420) ทรงสืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ประทับที่เมืองหริหราลัย ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไวษณพนิกายอย่างแท้จริงและทรงนับถือลัทธิเทวราชด้วย พระองค์ได้ถวายพื้นที่ไว้หลายอย่างแก่ปราสาทซึ่งสร้างขึ้นในลัทธิไวษณพนิกาย ต่อมาในสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ครองอาณาจักรขอม (พ.ศ. 1420 -1432) ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกายแต่ลัทธิไวษณพนิกายยังคงรุ่งเรืองในยุคนี้ พระองค์โปรดให้สร้างปราสาท บากอง ในปี พ.ศ. 1424 ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานเทวราช ได้กล่าวถึงการสร้างเทวรูปพระหริหระ แสดงถึงการผสมผสานกันระหว่างลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกาย ในรัชกาลนี้ได้สถาปนาอาณาจักรขอมขึ้นแทนอาณาจักรเจนละ ในรัชสมัยพระเจ้าโยศวรมันที่ 1 ครองอาณาจักรขอม (พ.ศ. 1432-พ.ศ. 1443) สืบต่อจากพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย และทรงสร้างอาศรม ชื่อ โยศธราราม ไว้หลายแห่งในราชอาณาจักร ทรงอุทิศอาศรมถวายแด่เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หลายองค์ องค์หนึ่ง คือ พระนารายณ์ ศาสนาในอาณาจักรขอมเป็น

ศาสนาผสมอย่างแท้จริง ทรงสถาปนาเมืองหลวงใหม่นามว่า เมืองพระนคร (Angkor) ทุกระษมัยเป็นลำดับมา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกายและลัทธิไวษณพนิกาย และพระพุทธศาสนา ยังคงเจริญรุ่งเรืองสมัยพระเจ้าหรรษวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1443-พ.ศ. 1466) พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 (ครองราชย์โดยไม่ชอบธรรม) พระเจ้าอโศกนรวิกรมที่ 2 (พ.ศ. 1466-พ.ศ. 1471) พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 (พ.ศ. 1471-พ.ศ. 1484) พระเจ้าหรรษวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1484-พ.ศ. 1487) พระเจ้าราชนวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1487-พ.ศ. 1511) พระเจ้าชัยวรมันที่ 5 (พ.ศ. 1511-พ.ศ. 1544) พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 1 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545-พ.ศ. 1593) ในรัชกาลของพระองค์ทรงขยายราชอาณาจักรขอมไปทางทิศตะวันตกจนถึงจรดเมืองละโว้ พระองค์โปรดให้สร้างปราสาทเขาพระวิหารบนเทือกเขาพนมดงรัก ต่อมาสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1593-พ.ศ. 1609) พระเจ้าหรรษวรมันที่ 3 (พ.ศ. 1609-พ.ศ. 1623) พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 (พ.ศ. 1623-พ.ศ. 1650) พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1650-พ.ศ. 1656) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1656-พ.ศ. 1688) ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักรขอม ทรงสร้างศาสนสถานมากมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ ปราสาทนครวัด (Angkor Vat) เป็นศาสนสถานส่วนพระองค์ในขณะทรงพระชนม์และเป็นพระราชสุสานเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ ต่อมาสมัยพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1668) พระเจ้ายโสวรมันที่ 2 (สิ้นพระชนม์ปี พ.ศ. 1711) พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ 4 (พ.ศ. 1710) พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-พ.ศ. 1761) ในช่วงปี พ.ศ. 1711 ถึงปี พ.ศ. 1724 อาณาจักรขอมขาดเสถียรภาพเกิดการแย่งชิงราชสมบัติ ทำให้อาณาจักรจามปาที่เข้มแข็งยกกองทัพุกรานอาณาจักรขอมจนต้องเสียเอกราช พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงกู้เอกราชขับไล่อิทธิพลจากอาณาจักรจามปาคืนเอกราชให้แก่อาณาจักรขอม และมีพระราชพิธีราชาภิเษกที่ยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนสถานที่สำคัญ คือ ปราสาทบายน สร้างธรรมศาลาและอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1761-พ.ศ. 1786) ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ขุนนางขอมเชื้อขอมสบาดโขลนลำพงคุมกองทัพมารุกรานจากเมืองพระนครดูแลเมืองสุโขทัย พ่อขุนบางกลางหาว และพ่อขุนผาเมืองร่วมกันขับไล่อิทธิพลขอม พราหมณ์และขุนนางร่วมกันประกอบพิธีราชาภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงสุโขทัย พระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่า เมืองสุโขทัยเคยอยู่ในความปกครองของอาณาจักรขอม ดังนั้น ย่อมได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาจากอินเดีย ผ่านมาทางอาณาจักรขอม ด้วยเช่นกัน ประเสริฐ ฉัตร (2547: 12) กล่าวว่า “ศาสนาในสุโขทัยมี 1) พุทธศาสนา 2) ไสยศาสนา 3) พระเทพกรรม 4) ไศพาคม ซึ่งหมายถึงศาสนาพราหมณ์” ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 (พ.ศ. 1786-พ.ศ. 1838) ครั้งเมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อาณาจักรขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 อาณาจักรละโว้ประกาศเอกราชจากอาณาจักรขอมไปรวมเป็นอาณาจักร

เดียวกับกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 1895 ราชอาณาจักรขอมเสื่อมอำนาจถึงที่สุด กองทัพสยามของ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เข้าโจมตีเมืองพระนครแห่งราชอาณาจักรขอมในสมัย พระเจ้าลำพองราชาได้เป็นผลสำเร็จ (ลำจุล ฮวบเจริญ, 2550: 153-184, หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2547: 1-41) สืบเนื่องจากสงครามดังกล่าวอาณาจักรสยามซึ่งขณะนั้นมีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ได้รับวัฒนธรรมต่างๆ มาจากอาณาจักรขอม โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิเทวราช ซึ่งลัทธิดังกล่าวไทย รับอิทธิพลเบื้องต้นมาแล้วในการราชาภิเษกพ่อนางกลางหาว เป็นพ่อนศรีอินทราทิตย์ พระมหากษัตริย์พระองค์แรกแห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 แห่ง อาณาจักรขอม นอกจากนี้ คณย์ ไชยโยธา (2550: 97 -98) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับอิทธิพลศาสนา พราหมณ์-ฮินดู ไว้สรุปได้ว่าในสมัยสุโขทัยตอนปลายได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้ามาในราชสำนักโดยแพร่มาจากอินเดียผ่านเข้ามาในอาณาจักรขอมก่อน หลักฐานจากข้อความ ในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 4 ปรากฏมีคำว่าเสวยราชย์ ไศศุรย์ธิปไตย และพระราชบัญญัติ แสดงว่า มีการใช้ราชาศัพท์สำหรับพระมหากษัตริย์ที่มีฐานะเป็นเทพตามคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือภาคหนึ่งของเทพเจ้า ซึ่งหมายถึงพระศิวะหรือพระวิษณุ แสดงให้เห็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเริ่มมีบทบาทในราชสำนักสุโขทัยตั้งแต่พระมหาธรรมราชา ที่ 1 (พญาลิไทย) โดยมีอิทธิพลในทางการเมืองการปกครองเป็นสำคัญ นอกจากนี้พระมหาธรรม ราชาที่ 1 ทรงให้หล่อเทวรูปพระศิวะและพระวิษณุ ประดิษฐานในเทวาลัยในป่ามะม่วงตามหลักฐาน ในศิลาจารึกหลักที่ 4 อีกด้วย

ประทีป ชุมพล (2542: 181) ผู้เขียนตำราศึกษาชนพ่ายโคลงฉันท์ ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับ ลัทธิเทวราชไว้สรุปได้ว่า ลัทธิเทวราชเป็นลัทธิหนึ่งที่สืบเนื่องจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีใช้ลัทธิ ความเชื่ออย่างเดียวกันแต่เป็นรูปแบบของกษัตริย์ด้วย ลัทธิดังกล่าวส่งผลการเมืองการปกครองใน ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดเทวราชานี้มีมาจากเทพนิยายอินเดียเรื่อง พระอินทร์เป็น ผู้นำเทวดาไปปราบอสูร เมื่อวิเคราะห้แล้วกำเนิดของผู้นำหรือใช้พระอินทร์เป็นสัญลักษณ์เกิดจาก ความต้องการในการปราบอธรรมส่วนระบบกษัตริย์ของอินเดียก็เช่นกัน เนื่องจากลักษณะการเมือง ของอินเดียแบ่งออกเป็นรัฐ และมีความขัดแย้งแก่งแย่งจำเป็นต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีกษัตริย์ทำหน้าที่ ครอบครอง เริ่มแรกกษัตริย์มีฐานะอย่างคนธรรมดาเมื่อขอบเขตแห่งการใช้อำนาจจำกัด ประชาชน เห็นว่ามีชาติกำเนิดเป็นมนุษย์มิใช่เทพเจ้า ต่อมาแนวคิดเรื่องกษัตริย์วิวัฒนาการขึ้นในยุคพระเวท คติฮินดูให้เหตุผลถึงความสำคัญของผู้นำ หากปราศจากผู้นำโลกมนุษย์จะไร้ระเบียบต้องเผชิญ ปัญหา โลกมนุษย์และสวรรค์ขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยง ทัศนะดังกล่าวตอบสนองความต้องการ ของมนุษย์และจักรวาลโดยตรง ระบบเทวราชจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ และทรงอำนาจ ด้วยเหตุที่

พระมหากษัตริย์ได้รับการแต่งตั้ง และเห็นชอบจากเทวมติบางแห่งกล่าวอ้างว่าเป็นเทวอวตารมาจากเทพเจ้าต่างๆ อาทิพระวิษณุ และพระศิวะ

เมื่อพระมหากษัตริย์จะขึ้นครองราชย์สืบราชสมบัติตามคติลัทธิเทวราชนั้น พระองค์ต้องทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งมีพราหมณาจารย์ปุโรหิตเป็นเจ้าพิธี เพื่อความสมบูรณ์แห่งการครองสิริราชสมบัติ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกมีลักษณะ 5 ประการ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร (2541: 1-4) ได้รวบรวมเรื่องปญฺจราชาภิเษกไว้ สรุปได้ว่า ปญฺจเอกราชาโน มหาสตุโต ราชาภิเสก จกฺกวตฺติ ภวิสฺสโน อันว่าลักษณะราชาภิเษกแก่พระมหากษัตริย์อันจะได้ราชสมบัติเป็นเอกราชานูวัติมหัตศิอุตมบรมอัครฐาน มีลักษณะ 5 ประการ คือ มงคลอินทราชาภิเษก 1 มงคลโกศาภิเษก 1 มงคลปราบดาภิเษก 1 มงคลราชาภิเษก 1 มงคลอุภิเษก 1 มีลักษณะห้าประการ สำหรับสมเด็จพระมหากษัตริย์อันจะครองราชสมบัติ ส่วนเครื่องสำหรับราชาภิเษกของสมเด็จพระมหากษัตริย์ คือ พระมหามงกุฎ 1 พระภูษาฝักรัดกัมพล 1 พระขรรค์ 1 พระเศวตฉัตร 1 เกือกทองประดับแก้วฉลองพระบาท 1 สำหรับราชาภิเษกของสมเด็จพระมหากษัตริย์มีลักษณะห้าประการ เมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ราชาภิเษกเป็นเอกแก่ราชสมบัติแล้ว พึงอธิษฐานพระองค์ว่า พระมหากษัตริย์ คือ เขาพระสุเมรุราช อันตั้งเป็นหลัก พระธรณี พระเนตรข้างขวา คือ พระสุริยาอาทิตย์ พระเนตรข้างซ้าย คือ พระจันทร์ พระหัตถ์ทั้งซ้ายขวาและฝ่าพระบาท คือ ทวีปทั้งสี่ เศวตฉัตรหกชั้นนั้น คือ ฉกามาพจรทั้งหก พระมหามงกุฎ คือ ยอดวิมานพระอินทร์ พระขรรค์ คือ พระปัญญาอันจะตัดมลทิน และเครื่องประดับฝักรัดกัมพล คือ เขาคันธมาทน์อันประดับเขาพระสุเมรุราช อันองค์พระมหากษัตริย์นั้น คือ พระวินัยธรรม อันตรัสสั่งสอนแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ปรากฏเห็นแจ้งไปทั่วทั้งชมพูทวีป เกือกแก้วคือแผ่นดินอันเป็นที่รองรับเขาพระสุเมรุราช และอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพิธีกรรมหนึ่งตามคติลัทธิเทวราชที่สรรเสริญพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นมนุษย์ให้เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราช ในพระราชพิธีดังกล่าวพราหมณ์ปุโรหิตต้องถวายพระปรมาภิไธยในพระสุพรรณบัฏแก่พระมหากษัตริย์ พระปรมาภิไธยดังกล่าวเป็นเครื่องเสริมพระบารมี พระเกียรติยศ และพระบรมเชษานุภาพของพระมหากษัตริย์แบบเทวราช พระปรมาภิไธยในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พระรามาชปิที 3) พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, 2549: 255, ดนัย ไชยโยธา, 2543: 52-53)

...ทรงเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชวามาธิบดีศรีสรรเพชญ์ราชา
 บรมมหาจักรพรรดิศวรราชาบรมนารถบดินทร์ ศรีสุวิบูลย์คุณอันดิษฐจรูญจิตรีภวนาพิชัย
 ฤทธิพรหมเทพา ดิเทพดินทรภูมิ ทราธิราช รัตนากาสมนวงศ์องค์เอกาทศรถ วิสุทธยโสธม
 บรมอัยยาศัย สมุทยคโรมนตอนันตคุณวิบูลย์สุนทร ธรรมิกราชเดโชชัยไตรโลกนาถ
 บดินทร์ อรินทราชาชาติพิชิต ทิศทศพลญาณสมันตมหันตผาวิชัยไอศวรรยาธิปไตย
 ชัตติยวงศ์ องค์ปรมาธิบดีศรีภานุาธิเบศโลกเชษฐวิสุทธรมณกุฎรัตนโมลี ศรีปทุมสุริยวงศ์
 องค์สรรเพชญ์ พุทธางกูรบรมบพิตร พระพุทธเจ้า พระเจ้ากรุงเทพพระมหานครบวร
 ทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์

พระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
 (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2541: 25)

...เหนือพระวโรคมบรมรัตนราชบัลลังก์ มีพระปรมาภิไธยได้ประดิษฐานตั้งในแผ่น
 พระบรมสุพรรณบัฏ โดยอักษรลักษณะแสดงอรรถว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนท
 รมหาภูมิพลอดุลยเดชมกุฎราชกุมารสวามิภักดิ์ อดุลยเดชวิกรมพระบรม
 ราชนิกโรดม จาตุรันตบรม
 มหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราหณี จักรกรีบรมนารถอดิศรราช
 ราวรั้งกูร สุจริตมุลสุสาธิตอกฤษวิบูลย์ บวรพาลุคยภักษานุภาณินหาร สุภาธิการรังสฤษฎ์
 ธิญญลักษณ์วิจิตร โสภากยสรพวงค์มหาราชโนตมมาถประนต บาทบงกชยุคล ประสิทธิ
 สรรพสุกผลอุดมบรมสุขุมาลยมหาบุรุษรัตน ศึกษาพิพรรฒสรพร โกศล สุวิสุทธีวิมล
 สุกสิลสมาจาร เพชรญาณประภาไพโรจน์ อเนกโกฏสาธุคุณ วิบูลย์สันดาน ทิพย
 เทพาวตาดไพศาล เกียรติคุณอดุลยพิเศษ สรรพเทเวศรานุรักษ์ เอกอัครมหาบุรุษ
 สุตพุทธมหากวี ตรีปิฎกาภิโกศล วิมลปรีชามหาอุดมบัณฑิต สุนทรวิจิตรปฏิภาณ บริบูรณ์
 คุณสารสยามาภิโลกยดิลก มหาปรีวารนายกอนันต์ มหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเศษสิรินทร
 มหาชนนิกรสโมสรสมมต ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปฎลเศวตฉัตร สิริรัต
 โนปลัักษณมหาบรมราชาภิเษกภิมิต สรรพทศทิศวิชัยชัย สกลมไหศวรรยมหาสวามินทร์
 มเหศวรมหินทรมหารามาราชวโรดม บรมนารถชาติ อาชาวไสย พุทธาภิเศกรัตน
 สรรณรักษ์ อุกฤษฐศักดิ์อักษรเรศรามาธิบดี เมตตากฤษณาสีตลหฤทัย อโนปไมยบุญการ
 สกลไพศาลมหารัษฎาธิเบศร ปรเมนทรรวมิกรมหาราชาราชบพิตร พระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว...

พิธีกรรมถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นอีกพิธีหนึ่งที่เสริมพระบรมเดชานุภาพ และพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์แบบเทวราช ตามลัทธิเทวราชา มีพราหมณาจารย์เป็นเจ้าพิธี พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นเพื่อกำกับผู้ได้ปกครองให้จงรักภักดีต่อผู้ปกครอง หรือควบคุมความประพฤติของขุนนาง ข้าราชการ และข้าราชการบริพารใกล้ชิดมิให้คิดคดทรยศต่อพระมหากษัตริย์ พิธีกรรมนี้เริ่มครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ในพระราชพิธีดังกล่าวพราหมณ์อ่านหรือสวดประกาศแข่งน้ำ หรือลิลิตโองการแข่งน้ำ เริ่มด้วยราย 3 บท สรรเสริญพระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 7)

๑ โอมลิตธิสรวศรีเกล้า แฝ้มมฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก้วนกลื่นฟ้ากลืนดิน
บินเอาครุฑมาจี สีมือถือสังข์จักรกษัตริย์ ภิรูอวตาร อสุรแสงลาญทัก ทักคณิจรนาฯ
(แต่งพระแสงสรปลั้ววาด)

๑ โอมบรมเมศวราย ผายผาหลวงอะคร้าว ท้าวเสด็จเหนือวัวเผือก เอาเงือก
เกี่ยวข้าง อ่างหัดจันทร์เป็นปิ่น ทรงอินทรรักษา สามตาพระแพรง แก้วเพชรกล้า
ฆ่าพิษนัจญไรรฯ (แต่งพระแสงสรอัคนีวาด)

๑ โอมชัยชัยไชโยพัศพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือ
ขุนห่าน ทานรังก่อดินก่อฟ้า หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดา มหากฤตราไทร อดโดยโลกศ
จตรัสศักดิ์ทาน พิญาณปรมาธิเบศ ไทเรศสุรัสสทธิพ้อ เสวยพรหมมาณซ์ไชน้อย ประถม
บุญการดิเรก บุรภาพรู้ก็รื้อย ก่อมาฯ (แต่งพระแสงสรพรหมาศ)

ในบทสวดกล่าวอัญเชิญเทพทั้งปวงมาควบคุมผู้เข้าพิธีอย่างใกล้ชิด หากผู้ใดกระทำความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ต้องได้รับมหันตโทษนานาอย่างสาสม อาทิ

๑ บชื่อน้ำตักคอบ บช้อมล้าองเอาใส่เกล้า บชื้อแร้งกาเด้าแตกตา บชื้อ
หมาหมีเสื่อเข่นเขี้ยว

...ชื่อใครใจคด ขบถเกียกาย วายกระทุ้งฟาดนัค ความแควนมัดศอก หอกดินเด้าเท้าถก
หลกเท้าให้ไปมิทันตาย หงายระงมระงม ยมบาลลากไป ไพนรกลาปลิ้นดินพลง...

อย่าให้กินเข้าเพื่อไฟ จนตาย อย่าอาศัยแก่น้ำ จนตาย นอนเรือนคำรนคา จนตาย ลืมดา
หงายสู่ฟ้า จนตาย ก้มหน้าลง แผ่นดิน จนตายฯ

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2540 :50-51)

หากผู้ใดจงรักภักดีและซื่อตรงต่อพระมหากษัตริย์จะได้รับพระราชทานพร ได้รับ
พระราชทานทรัพย์รวมทั้งอัญมณีมากมาย ตลอดจนได้รับชัยชนะและมีอายุยืนยาว

...ใครกวินซื้อแท่นผ่านฟ้าป่าววยพร

๑ อำนาจแปล้เมื่อแมนอำรลัทธิ ยศท้าวตรีไตรจักร มิ่งเมืองบุญศักดิ์แพร่
เพิ่มช้างม้าแผ้วควาย เพรงรัตนพรายพรรณอื่น เพิ่มเขามั่นมหาไชย กลิ่นชนมา ให้ยืนยิ่งฯ

ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้และทัศนะต่างๆ ข้างต้นเพื่อสนับสนุนกรอบความคิดที่ว่า
พระมหากษัตริย์แบบเทวราชาตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และลัทธิเทวราชา

พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

ในสังคมใดที่มีพระมหากษัตริย์เป็นชนชั้นสูงสุดหรือเป็นชนชั้นผู้ปกครองประเทศ
ที่เรียกว่า ราชาธิปไตย ไม่ว่าความเป็นพระมหากษัตริย์จะเป็นมณูษย์ธรรมดา พระมหากษัตริย์แบบ
พุทธราชา เป็นมหาสมมติราช ทั้งคติแห่งพระพุทธเจ้าตามลัทธิหินยาน หรือคติแห่งพระโพธิสัตว์
ตามลัทธิมหายาน รวมถึงพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ
ลัทธิเทวราชาซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงฐานะเทวมติหรือเทวาวตารก็ตาม หากจะให้ความเป็น
พระมหากษัตริย์นั้นได้รับการยอมรับ การสรรเสริญยกย่อง ได้รับความเลื่อมใสศรัทธา การเคารพ
เทิดทูน และยิ่งไปกว่านั้น คือ ความจงรักภักดีจากไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น
ต้องทรงคุณธรรม ประพฤติธรรม และใช้ธรรมปกครองดูแลพสกนิกรของพระองค์ กล่าวคือ
เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

คำว่า ธรรมราชา มีผู้นิยามความหมายและแสดงทัศนะไว้หลายนัย อาทิ

ธรรมราชา แปลว่า พระราชาแห่งธรรม พระราชาผู้ทรงธรรม เรียกเต็มว่า พระธรรมราชา
ธรรมราชาใช้ หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระราชาแห่งธรรม ทรงเป็นเจ้าของธรรม ทรงเป็น
ใหญ่ในธรรม ที่ตรัสรู้ และใช้หมายถึง พระราชาผู้ทรงธรรม เช่น พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้น

(พระธรรมกิตติวงศ์, 2548: 363) กล่าวโดยสรุปคือทั้งพระพุทธเจ้าและพระราชาที่ทรงธรรมทรงเป็นธรรมราชา

นิยามดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับ พระยาอนุมานราชชน (2521: 9134-9139) ที่ประมวลนิยาม คำว่า ธรรมราชา จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำอธิบายของสมเด็จพระญาณสังวรญาณูปการ และคำอธิบายสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้วิจัยประมวลสรุปสาระสำคัญได้ว่า คำว่า ธรรมราชา ตามรูปคำแปลไว้ 4 นัย นัย 1 เรียกว่า ธรรมราชา เพราะประพฤติดนอยู่ในธรรม นัย 2 เรียกว่า ธรรมราชา เพราะชาวโลกทั้งเทวดาและมนุษย์ยอมรับนับถือโดยธรรม นัย 3 เรียกว่า ธรรมราชา เพราะรุ่งเรืองโดยธรรม และนัย 4 เรียกว่า ธรรมราชา เพราะปกครองปกครองโดยธรรม ส่วนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ให้ให้นิยามไว้ 3 นัย ได้แก่ พระราชาแห่งธรรม คือ พระพุทธเจ้า พญาโดยธรรม และพญายม จากคำจำกัดความข้างต้นสรุปนิยามที่สอดคล้องกันได้ว่า คำว่า ธรรมราชา คือ พระนามเรียกพระพุทธเจ้า, พระนามเรียกพระเจ้าแผ่นดินเพื่อเฉลิมพระเกียรติ และชื่อพญายมราช เพราะทรงประพฤดิเสมอในธรรม พระยาอนุมานราชชนสรุปว่า คำว่า พระธรรมราชา แปลว่า พระเจ้าทรงธรรม เรื่องคำว่า ธรรมราชา นอกจากจะมีความหมายเป็นพระนามสำหรับเรียกว่าพระพุทธเจ้า นำมาเป็นพระนามเรียกพระเจ้าแผ่นดินเพื่อเฉลิมพระเกียรติแล้ว ยังเป็นชื่อสมณศักดิ์พระราชคณะอีกด้วย สมเด็จพระญาณสังวรญาณูปการทรงอธิบายคำว่า “ธรรมราชา” ว่าเดิมเป็นนามสำหรับเรียกพระพุทธเจ้า แต่ที่นำมาเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า ธรรมราชานั้น เข้าใจว่าจะเกิดในลังกา เหตุที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ธรรมราชา” สันนิษฐานว่า เดิมถวายพระนามนั้นเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งซึ่งทรงรอบรู้พระธรรม ต่อมาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นมีพระราชประสงค์จะมีพระเกียรติเช่นนั้น คำเรียก “ธรรมราชา” จึงใช้ในความหมายอื่นจนถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา คำที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า “ธรรมราชา” นั้นพระสงฆ์ลังกานำมาใช้ในสยามเมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังพระนาม มหาธรรมราชา หมายความว่า ทรงพระเกียรติคุณวิเศษกว่าพระธรรมราชาพระองค์อื่น ต่อมาพระนามพระมหาธรรมราชา จึงเป็นพระนามเรียกพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยสืบมา พระมหาธรรมราชาพระองค์แรก คือ พระยาสิทธิ เป็นพระธรรมราชาที่ 1 ด้วยทรงพระเกียรติคุณรอบรู้พระพุทธวจนะ และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบาย พระนามคำว่า “ธรรมราชา” ว่าคนเรียกภายหลังเป็นผู้กำหนดนับที่ 1 ที่ 2 เพราะมีพระนามซ้ำกัน ส่วนที่นำคำ “ธรรมราชา” ซึ่งเป็นพระนามพระพุทธเจ้ามาเป็นพระนามพระเจ้าแผ่นดินนั้น มิได้มีเพียงคำว่า ธรรมราชา เท่านั้น ยังมีคำอื่นอีก เช่น สรรเพชญ์ โลกนาถ

ซึ่งเป็นพระนามพระพุทธเจ้า มีคำออกพระนามว่า “พระพุทธเจ้าอยู่หัว” มีคำกราบบังคมทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้า” มีคำเรียกพระราชโอรสว่า “สมเด็จพระอนุชา” ทำให้เห็นว่าถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นองค์พระพุทธเจ้า ทั้งนี้ สืบเนื่องจากถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นบรมโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในภายหน้า เสด็จจุติมาเสวยพระชาติเป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อมีแนวคิดดังกล่าวเช่นนี้จึงเชื่อมโยงต่อเนื่องไปถึงพระนามพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงอธิบายเกี่ยวกับการตั้งพระนามพระมหากษัตริย์มี 3 ทาง ได้แก่ พราหมณ์ตั้งพระนามถวาย โดยนำนามเทวดาหรือนามวิรกษัตริย์มาตั้ง พระสงฆ์หรือราชบัณฑิตในพระพุทธศาสนาตั้งพระนามถวาย และพิจารณาจากเหตุในพื้นที่เมือง ส่วนคำว่า “ธรรมราชา” ที่เป็นชื่อสมณศักดิ์พระราชกณะนั้นเป็นสมณศักดิ์ครั้งกรุงศรีอยุธยา

ความหมายหนึ่งของคำว่า “ธรรมราชา” คือ พระราชาผู้ทรงธรรม

ในประเด็นนี้คตินิพนธ์ของศาสนาเช่นในอินเดียได้กล่าวถึงกษัตริย์ในอุดมคติไว้หลายลักษณะ อาทิ กษัตริย์ที่แท้จริง คือ ผู้ทรงธรรม มีราชวงศ์ตระกูลที่บริสุทธิ์ มีความประพฤติและการสั่งสมทรัพย์ที่ดี กล่าวหาญ และมีความประพฤติเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

กษัตริย์ที่แท้จริง คือ ผู้ที่ควบคุมตัวเองได้ไม่ว่าจะตกอยู่ในความโกรธหรือความดีพระทัยก็ตามและผู้เพิ่มพูนความวิเศษให้แก่ตัวเองเสมอ ประชากรทั้งปวงจะต้องพึ่งพาอาศัยพระองค์

...ถ้ากษัตริย์ไม่ตรัสความจริง คุณความดีของพระองค์ทั้งหมดก็จะไร้ค่า

กษัตริย์ที่ทรงประทานพระราชทรัพย์ของพระองค์ ย่อมเป็นที่รักของประชาชน พระองค์ทรงเป็นมหาทานาธิบดี น้ำพระทัยของพระองค์ มิได้อู่ที่การทำให้ผู้ที่อ่อนน้อมขอร้องต้องผิดหวังเลย (จันงค์ ทองประเสริฐ, 2512: 166-167)

ความเป็น “ธรรมราชา” ปรากฏอยู่ในความเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้ปกครองเริ่มตั้งแต่ในตำนานการกำเนิดมนุษย์ของดินแดนสุวรรณภูมิ อาทิ ในประวัติศาสตร์ลาว กล่าวถึงตำนานอุรังคธาตุยุคหนึ่งแผ่นดินกับสวรรค์ติดต่อกันได้ หลังจากเกิดปรากฏการณ์น้ำท่วมใหญ่ ในแผ่นดินที่มนุษย์มีถิ่นฐานตั้งชุมชนมนุษย์ในบริเวณนั้น ชื่อ ปู่ลางเซิง ขุนเด็ก ขุนคาน หนีน้ำท่วมไปอยู่เมืองสวรรค์ที่เรียกว่า เมืองแกน ผู้ที่อยู่เมืองแกนเป็นพวกเทวดา พวกแกน หรือพวกผีฟ้า แตกต่างจาก

มนุษย์ธรรมดาต่อมาระยะหนึ่งปู่หลานจึง ขุนเค็ก ขุนคาน กลับมาอยู่เมืองมนุษย์ซึ่งผีฟ้าหรือแถนมอบ
เครื่องมือการเกษตรมาให้ วันหนึ่งเกิดน้ำเต้าหรือฟักทองขนาดใหญ่มากในนา ในผลน้ำเต้ามีเสียง
อื้ออึง ขุนคานใช้ส่วตอกน้ำเต้าเกิดรูหนึ่งเห็นคนจำนวนมากกรูออกมาจากผลน้ำเต้า บรรดากลุ่มชน
ที่ออกมาจากน้ำเต้ากลายมาเป็นบรรพบุรุษของชาวลาว และเริ่มต้นก่อเกิดชุมชน ปู่หลานจึง ขุนเค็ก
ขุนคานสอนการเกษตรกรรมและหัตถกรรม เนื่องจากกลุ่มชนมีขนาดใหญ่ ปู่หลานจึง ขุนเค็ก
ขุนคานจึงให้ผีฟ้าหรือแถน ส่งผู้มีความรู้มีความสามารถช่วยเหลือ ผีฟ้าหรือแถนจึงส่งขุนบรมกับ
ขุนครองมาปกครองดูแลกลุ่มชนเหล่านั้น โดยธรรม กลุ่มชนเหล่านั้นพัฒนาเป็นชุมชนและกระจาย
ตัวเป็นตระกูลเผ่าต่างๆ ต่อไป จากตำนานกำเนิดมนุษย์ดังกล่าว มีที่มาจากผลน้ำเต้า มีบรรพบุรุษ
คือ ปู่หลานจึง ขุนเค็ก ขุนคาน และมีผู้ปกครองทรงธรรมอย่างขุนบรม และขุนครอง (ชัชวรินทร์
ไชยวัฒน์, 2541: 26-28)

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงพระเจ้าอโศกเป็นจักรพรรดิในอุดมคติของชาวพุทธ
ประสพชัยชนะในสงครามด้วยแผนธรรมวิชัย เดิมพระเจ้าอโศกทรงคร่ำครวญและทรงปกครองอย่าง
เหี้ยมโหดจนมาสมาทานพระพุทธศาสนา จึงเปลี่ยนจากพระเจ้าอโศก ผู้คร่ำครวญ (จันหาโสกะ) มาเป็น
พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม (ธรรมมาโสกราช) ทรงตั้งพระองค์เป็นธรรมราชา ทรงประกาศว่าทรงเป็นที่
รักของเทวดา (เทวานัมปิยะ) ทั้งนี้ เพราะพระเจ้าอโศกทรงเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตส่วน
พระองค์และการปกครองอาณาจักรตามพระพุทธพจน์ที่ตรัสสรรเสริญพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรง
ธรรมในอังคุตตรนิกายที่ว่า (ส. ศิวรักษ์, 2533: 6, 8-9)

...พระราชผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิและธรรมิกธรรมราชาย่อมพึงพระธรรม ยกย่อง
พระธรรม นบนอบพระธรรม และถือเอาพระธรรมเป็นคำตัดสิน ถือเอาพระธรรมเป็น
ดังธง ถือเอาพระธรรมเป็นมาตรฐาน ถือเอาพระธรรมเป็นนาย เพื่อปกป้องดูแลรักษา
ผู้คนในพระราชอาณา

พระราชผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิและธรรมิกราชาย่อมดูแลรักษาอยู่เนื่องนิตย์ซึ่ง
เสนามาตย์ราชบริพาร ตลอดจนพราหมณ์และคหบดี รวมถึงผู้ที่อยู่ปลายพระราชอาณาเขต
ทั้งในหมู่สมณะพราหมณาจารย์ รวมถึงสัตว์ป่าทั้งจุฑาบทและทวิบาท

พระราชผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิและธรรมิกราชาย่อมยังจักรแห่งอาณาให้หมุนไป
ไม่ใช่เพื่อความเดือดร้อนของมนุษย์หนึ่งใด หากให้ชีวิตได้เป็นไป...

ในระบอบการปกครองไม่ว่ายุคสมัยใด ผู้ได้ปกครองหรือประชาชนทั่วไปย่อมต้องการให้ผู้ปกครองทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนอย่างถูกต้องเป็นธรรมเสมอ ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่มหาชนอย่างยิ่ง ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์ (2541: 162-163) เสนอทัศนะเชิงวิเคราะห์ว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่เป็นธรรมราชาผู้ทรงธรรมนำหลักพระพุทธศาสนามาปฏิบัติคิดความเชื่อแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตามลัทธิเทวราชาที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นโอรสของสวรรค์หรือผู้สืบเชื้อสายมาจากพระศิวะหรือพระวิษณุ พระองค์ทรงยึดหลัก ความเสมอภาคในมวลมนุษยตามแก่นแห่งพระพุทธศาสนามากกว่าการแบ่งชั้นวรรณะอย่างเคร่งครัดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังข้อความว่า

...พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นผู้ค้นพบว่า “รหัสลับแห่งสวรรค์” ของพวกพราหมณ์ฮินดูนั้น ไม่ควรนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการครอบครองอาณาจักรในโลก ความยิ่งใหญ่ของพระองค์คือการนำเอาพุทธศาสนามาปฏิบัติ ความเชื่อฮินดูครั้งใหญ่ที่สุด ถึงขั้นที่ลัทธิเทวราชหรือความเชื่อวากษัตริย์คือโอรสสวรรค์หรือผู้สืบเชื้อสายมาจากพระศิวะหรือพระวิษณุ นั้นถูกทำลายลงไปทันที...รูปปั้นที่มีเค้าหน้าของพระองค์ คือ เครื่องยืนยันว่า พระองค์มองสถานะของกษัตริย์อย่างสูงที่สุด คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หรือผู้ที่นำพามนุษย์ออกจากห้วงวัฏสงสาร...

นอกจากนี้ ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์ ยังแสดงทัศนะว่า พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พระยาโลไท) พระมหากษัตริย์ไทยในยุคอาณาจักรสุโขทัยตอนกลาง คือ พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างลัทธิเทวราชากับลัทธิพุทธราชาซึ่งสะท้อนจาก ความเป็น “ธรรมราชา” ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงวรรณคดีพระพุทธศาสนาบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์นั่นเอง

ในพระไตรปิฎกแห่งพระพุทธศาสนาความเป็น “ธรรมราชา” ของพระเจ้าจักรพรรดิราชทรงพระนามว่า ทัพพะเนมิ ซึ่งกล่าวถึงในจักกวัตติสูตร ที่มณีกาย ปาฏิกวรรค ว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิและความเลื่อม ความเจริญ แห่งศีลธรรมและเรื่องพระเมตไตรยพุทธเจ้า กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ฟังตน ฟังธรรม และเจริญสติปัญญา 4 แล้ว ตรัสเรื่องรัตนะ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิพระนาม ทัพพะเนมิ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ความสรุปได้ว่าพระเจ้าทัพพะเนมิบราชสมบัติแก่พระราชบุตรองค์ใหญ่ ส่วนพระองค์ทรงพระผนวชเป็นบรรพชิต พระราชาองค์ใหม่เสวยพระราชฤทัยเมื่อพบว่าจักรแก้วหายไปในเมื่อพระเจ้าทัพพะเนมิทรงพระผนวชได้ 7 วัน จึงทรงถามพระราชบิดา พระเจ้าทัพพะเนมิ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2516: 27-28) ทรงถวายเทศน์ในงาน
พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2493
ข้อความตอนหนึ่งได้ถวายวิสัชนาในจักรวรรดิวัตร คือ พระราชจรรยาวัตรสำหรับพระเจ้า
จักรพรรดิพระราชาเอกในโลก ความว่า

...พระมหากษัตริยาราชเจ้าผู้ปกครองประชาชน ทรงอิงอาศัยสักการะเคารพนับถือบูชา
ธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นใหญ่ เป็นอธิบดี ทรงจัดการรักษาค้ำครองป้องกัน
อันประกอบด้วยธรรมให้เนื่องในจักรวรรดิวัตร 12 ประการ คือ

ที่ 1 ควรพระราชทานโอวาทและอนุเคราะห์อันโชนคนภายในพระราชสำนัก และ
ทรงอนุเคราะห์คนภายนอก คือ พลกายกองเสนา ด้วยประการต่างๆ จนถึงราษฎร
ไม่ปล่อยปละละเลย

ที่ 2 ควรทรงผูกพระราชไมตรีสมานราชสัมพันธ์มิตรกับกษัตริย์ ประธานาธิบดี
แห่งประเทศนั้นๆ

ที่ 3 ควรทรงสงเคราะห์อนุชนตักศิรัย คือ พระราชวงศานุวงศ์ ตามควรแก่พระอิสริยยศ

ที่ 4 ควรทรงเกื้อกูลพราหมณ์ คฤหัสถ์ และคฤหบดีชน

ที่ 5 ควรทรงอนุเคราะห์ประชาชนชาวนิคมนชนบทโดยฐานานูรูป

ที่ 6 ควรทรงอุปการะสมณพราหมณ์ผู้มีศีลประพฤติชอบด้วยพระราชทานไทยธรรมบริวาร
เกื้อกูลแก่ธรรมปฏิบัติ

ที่ 7 ควรทรงจัดรักษาฝูงเนื้อและนกด้วยพระราชทานอกัยไม่ให้ใครเบียดเบียน ทำอันตราย
จนเสื่อมสูญวงศ์พันธุ์

ที่ 8 ควรทรงห้ามชนทั้งหลายไม่ให้ทำกิจการที่ไม่ประกอบด้วยธรรม ชักนำให้ตั้งอยู่ใน
กุศลสุจริตส่วนชอบ ประกอบการเลี้ยงชีพโดยทางธรรม

ที่ 9 คนใดขัดสน ไม่มีทรัพย์พอเลี้ยงชีพโดยสัมมาอาชีพได้ ควรพระราชทานพระราชทรัพย์
เจือจานให้เลี้ยงชีพด้วยวิธีอันเหมาะสม ไม่ให้แสวงหาด้วยทุจริต

ที่ 10 ควรเสด็จเข้าไปใกล้สมณพราหมณ์ ตรัสถามถึงบุญ บาป กุศล อกุศลให้ประจักษ์

ที่ 11 ควรทรงตั้งวิริตติห้ามจิตไม่ให้เกิดอธรรมราคะในอภินิยสถาน ที่อื่นไม่ควรถึง

ที่ 12 ควรทรงประหารวิสมโลกเจตนา ห้ามจิตมิให้ปรารถนาลาภที่ไม่ควรจะได้...

ธานินทร กัรยวิเชียร (2519: 37) ได้กล่าวถึงจักรวรรดิวัตรว่า คือ ธรรมะอันเป็นพระราช
จริยานุวัตรสำหรับพระมหากษัตริย์ พระราชาเอกในโลก ทั้งนี้ พระมหากษัตริย์ผู้ปกครอง
ประชาชนทรงถือและอาศัยธรรมจักรวรรดิวัตรเป็นธงชัยมี 12 ประการเนื้อความ และลำดับความ
สอดคล้องกับธรรมเทศนาของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ดังกล่าวแล้วข้างต้น
ส่วน ศ. ศิวรักษ์ (2533: 37-41) ได้แสดงทัศนะและอธิบายจักรวรรดิวัตรไว้เช่นเดียวกัน กล่าวคือ
พระมหากษัตริย์ที่ทรงตั้งตนเป็นพระเจ้าจักรพรรดิย่อมต้องทรงอนุวัตรตามจักรวรรดิวัตร 12 ประการ

1. พระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติพระองค์สูงสุดตามกฎแห่งธรรม (ธรรมาธิปไตย
ธรรมิการักการณคูปติ)
2. พระมหากษัตริย์ต้องทรงไม่ยอมให้มีการประพฤติดุคแด่หลายในราชอาณาจักร
(มา อธรรมการ)
3. พระมหากษัตริย์ต้องทรงให้คนมั่งมีช่วยเหลือคนยากจน (ชนานุประทาน)
4. พระมหากษัตริย์ต้องหมั่นปรินิภาหารหรือและขอคำแนะนำจากผู้ทรงศีล และมีมาตรฐาน
ทางศีลธรรมอันสูงส่ง หรือมีที่ปรึกษาที่ทรงไว้ซึ่งความดีและแสวงหาความดี (สมณพราหมณ์
ปริปุจฉา)

นอกเหนือจากภาระหน้าที่หลัก 4 ประการดังกล่าวแล้ว พระมหากษัตริย์ต้องทรงปกป้องและดูแลรักษาสรรพบุคคลและสรรพสัตว์ซึ่งเป็นจักรวรรดิวัตรในลำดับต่อไป อันได้แก่

1. ข้าราชการบริพารในพระราชวัง
2. กองทัพ
3. เจ้าครองนครประเทศราชและข้าราชการ
4. ผู้ที่มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารและข้าราชการพลเรือน
5. เจ้าบ้าน ผู้มีอาชีพพ่อค้าและเกษตรกร
6. ผู้ที่อยู่อาศัยในเมือง และชนบท
7. ศาสนิกชน
8. สัตว์ทั้งปวง

“ธรรมราชา” คือ ราชามีธรรมเป็นเครื่องปฏิบัติ ธรรมในที่นี้ คือ หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2516: 16-17) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้สืบต่อไว้ 4 ประการ สรุปได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นกุลทายาทผู้รับราชสกุล เป็นประธานในการบริหารปกครองประเทศ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นรัชทายาทผู้รับราชมไหศวรรยสมบัติ ปกครองดูแลประชาชนให้อยู่อย่างร่มเย็น พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมทายาทผู้รักษารัษฎธรรมของพระมหากษัตริย์และราชสกุล เพื่อเพิ่มพูนความดีแห่งชนทั้งหลาย และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศาสนทายาทผู้รักษาพระพุทธศาสนาทรงนำประชาชนให้ประพฤติธรรม

บทบาทของพระมหากษัตริย์ดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทธรรมทายาทนั้น พระองค์ต้องทรงมีธรรมเป็นเครื่องปฏิบัติ ทศพิธราชธรรมเป็นหลักปฏิบัติของผู้ปกครองเพื่อให้ทรงใช้พระราชอำนาจไปในทางที่ก่อประโยชน์แก่ประชาชน หลักธรรมนี้ปรากฏในมหาหังสชาดก คัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดกภาค 2 ซึ่งเป็นเรื่องราวของพญาหงส์ครุฑ เป็นคำโคลงที่บัณฑิตยกขึ้นกล่าวถวายเป็นโอวาทานุศาสน์ แด่พระมหากษัตริย์ราชเจ้า ดังนี้

ทานํ สิลํ ปริจาคํ	อาชฺชวํ มทุทวํ คปํ
อกุโธ อวิหีเสนจ	ขนฺติญจ อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม	ฐิตํ ปสฺสาหิ อตุตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปิติ	โสมนสฺสญจนปฺปกํ

(สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, 2516: 17)

ในไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถา (กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539: 75) ได้กล่าวถึงทศพิธราชธรรม 10 ประการว่าเป็นราชธรรมที่สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราช ทรงสั่งสอนแก่ผู้ปกครองหรือท้าวพญาทั้งหลายซึ่งตั้งอยู่ในธรรมแห่งทศพิธราชธรรม 10 ประการ ดังความว่า

...สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราชนั้น ฐ ฐัญญูธรรม ฐ ฐัสสอนคนทั้งหลายให้อยู่ในธรรมเพียง
 ดังพระพุทธเจ้าเกิดมาแลสั่งสอน โลกทั้งหลายให้อยู่ในธรรมได้ครั้งนั้นพระญาณมหา
 จักรพรรดิราชนั้น ฐ ก็สั่งสอนแก่ท้าวพระญาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม ฐ จึงกล่าวตั้งนี้ว่า
 ท้าวพระญาทั้งหลายซึ่งตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้งหลาย 10 ประการ อย่าให้ขาด...

ทศพิธราชธรรม ธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ราชเจ้าผู้ปกครองประชาชน 10 ประการ
 มีผู้อธิบายไว้หลายสำนวน อาทิ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2516: 17-25);
 ชานินทร์ กรัยวิเชียร (2519: 33-37); เสาวณิต จิงวอน (2530: 82); ศ. ศิวรักษ์ (2533: 37-41);
 พุทธทาสภิกขุ (พระมหาจรรยา สุทธิญาณโณ, 2541: 17-18); กาญจนา นาคสกุล (2548: 288-289)

ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้นำเสนอทศพิธราชธรรมเรียบเรียงจากอธิบายของสมเด็จพระ
 พระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2526: 17-25) ถวายเทศน์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ภูมิพลอดุลยเดชในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สรุปความทศพิธราชธรรมได้ว่า

ทาน การให้ 1 คือ การให้ที่ไม่คิดเอากลับคืน คือ ให้สิ่งของ ให้กำลังกาย ให้กำลังวาจา
 ให้กำลังปัญญา เหล่านี้คือวัตถุทาน ทานอีกประเภทหนึ่ง คือ ธรรมทาน การให้ธรรม คือ ชี้แจง
 แสดงโอวาท หรือคำสั่งสอนแนะนำ

ศีล การตั้งสังวรรักษากายวาจาให้สะอาดปราศจากโทษ 1 คือ เจตนาที่รักษา กายกรรม
 วจีกรรม ให้ตั้งเป็นปกติ เว้นจากประพฤติชั่วทุจริต ในทางการปกครอง คือ การประพฤติตาม
 กฎหมายจารีตประเพณีอันดีงาม ในทางพระพุทธศาสนา คือ ศีล 5 ได้แก่ ปาณาติปาตา เวรมณี
 เว้นจากการทำร้ายหรือทำลายชีวิต อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์ กาเมสุมิฉฉาจา
 เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ และสุราเมรยมชช
 ปมาทภูฏานา เวรมณี เว้นจากการเสพสุราเมรัยซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ปริจาค์ การบริจาคสละ 1 กล่าวคือ การสละบริจาคทรัพย์ การสละความสุขเฉพาะตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การสละบริจาคสิ่งที่เป็นประโยชน์น้อยกว่า เพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์มากกว่า การสละบริจาคทรัพย์สิ่งของจนถึงชีวิตเพื่อรักษารธรรมตามหน้าที่ของตน ส่งผลให้หมู่ชนและประเทศชาติดำรงอยู่และเจริญยิ่งขึ้น

อาชวหิ ความเชื่อตรง 1 อาชวหะ คือ ความเป็นผู้มีอริยาศัยตรง ปฏิบัติเชื่อตรงทั้งฝ่ายผู้ปกครอง และผู้อยู่ในปกครอง ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน และความสามัคคีกลมเกลียวกัน อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

มทุทวิ ความอ่อนโยน 1 มทุทวะ คือ ความเป็นผู้มีอริยาศัยอ่อนโยน ไม่ลุแก่อำนาจ ประนีประนอมอ่อนน้อมตามสมควรแก่เหตุผล มีสัมมาคารวะนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อผู้เสมอกันและผู้ต่ำกว่า วางตนสม่ำเสมอ ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น บังเกิดคุณทำให้ผู้ใหญ่และผู้ผู้น้อยนับถือซึ่งกันและกัน ส่งผลให้สังคมสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง

ตปี การกำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว 1 ตปะ แปลว่า ความแผดเผาความเพียรเป็นเครื่องแผดเผาความเกียจคร้าน ตปะ หมายถึง ความตั้งกำจัดความเกียจคร้านและทำการผัดหน้าทีเพียรอุตสาหะทำกิจหน้าที่อันเป็นกิจที่ดีให้เหมาะสมให้สำเร็จบริบูรณ์ อีกทั้งความตั้งใจกำจัดความชั่ว ความทุจริตให้หมดไป ทำให้รากฐานเป็นที่เคารพยำเกรงแก่ผู้อื่น

อุกโกธ การไม่โกรธ 1 อุกโกธะ คือ การข่มใจระงับความโกรธ ตลอดจนไม่ผูกพยาบาทมุ่งร้ายต่อผู้อื่น หากต้องลงโทษผู้ทำผิดต้องทำตามเหตุผลมิใช่ด้วยอำนาจแห่งความโกรธเช่นนี้ ทำให้สังคมสงบสุข

อวิหิงสา การไม่เบียดเบียนผู้อื่นตลอดถึงสัตว์ให้ได้ทุกข์ยาก 1 อวิหิงสา คือ ความไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ไม่เบียดเบียนให้ผู้ใดผู้หนึ่งได้รับความลำบาก ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครองจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ขณฺติญญ ความอดทนต่อสิ่งที่ควรอดทนเป็นเบื้องต้น 1 ขันติ คือ ความอดทนต่อความอยากได้ ความอดทนต่อความโกรธเคืองความพยาบาท ความอดทนต่อความหลงมกมาย ความอดทนต่อทุกข์ เมื่อเกิดโรคภัยโทสะ โมหะ และสภาพที่ทำให้ทุกขเวทนา ทั้งนี้ เพื่อมิให้

แสดงออกทางกาย ทางวาจาตามอำนาจแห่งสิ่งเหล่านั้น ทำให้รักษากาย วาจา และใจให้สงบ
เรียบร้อย ส่งผลต่อความสงบสุขของหมู่ชน

อวิโรชน การปฏิบัติไม่ให้ผิดจากการที่ถูกที่ตรง และดำรงอาการคงที่ ไม่ให้วิการด้วยอำนาจ
ยินดียินร้าย 1 อวิโรชณะ คือ ความไม่ผิด ผิดในที่นี้ หมายถึง ผิดจากข้อที่ถูกที่ควรทุกเรื่อง ผู้ปกครอง
พยายามพิจารณาให้รู้จักผิดและถูกแล้วพยายามมุ่งทำการให้ถูกตามคลองธรรม อีกทั้งแนะนำผู้อยู่ใน
ปกครองให้ปฏิบัติถูกต้องเช่นกัน ตลอดจนอุปถัมภ์ยกย่องคนดีสมควรยกย่อง และควบคุมคนไม่ดี
ในทางที่เป็นธรรมจึงจะอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข เมื่อผู้ปกครองบังเกิดเรื่องราวหรือเหตุการณ์
อันน่ายินดีด้วยความได้ลาภ ยศ สรรเสริญ หรือบังเกิดเรื่องราวหรือเหตุการณ์อันไม่น่ายินดีทั้งปวง
ต้องสงบไม่แสดงอาการยินดีให้เป็นที่ตำหนิ หรือแสดงอาการเศร้าโศกให้ปรากฏ ซึ่งจะทำให้ผู้
ในปกครองเลื่อมความเคารพนับถือ ราชธรรมทั้ง 10 ประการ หากพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญ
อย่างบริบูรณ์จึงจักเป็นผู้ปกครองที่ดีปกครองโดยธรรมแสดงความเป็น “ธรรมราชา” ให้ปรากฏ
อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (หินยาน) และฝ่าย
อภยวาท (มหายาน) นิยมกำหนดว่า พระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้เป็นพุทธะต้องบำเพ็ญบารมี 10 เช่นกัน
แต่ชื่อธรรมทั้ง 10 ไม่เหมือนกัน คติฝ่ายเถรวาทกำหนดทศบารมีได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา
วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา ส่วนคติฝ่ายอภยวาท กำหนดทศบารมีได้แก่
ทานบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี วิริยบารมี ฌานบารมี ปัญญาบารมี อุบายบารมี ปณิธานบารมี
พลบารมี และปัญญาบารมี (พระยาอนุมานราชธน, 2521: 13608, 13620-13623) ดังนั้นทศพิช
ราชธรรมธรรมของพระราชา 10 ประการ ดังกล่าวน่าจะมีที่มาหรือมีแนวคิดมาจากทศบารมี
แห่งพระโพธิสัตว์ที่ต้องทรงบำเพ็ญก่อนเป็นพุทธะ

“ธรรมราชา” คือ พระมหากษัตริย์ที่ทรงรู้ธรรม ทรงประพฤติธรรม และทรงปกครอง
โดยธรรม ทั้งนี้ ทรงบำเพ็ญทศพิชราชธรรมให้พระมหากษัตริย์มีพระคุณสมบัติเป็นผู้ปกครองที่ดี
ส่วนทรงบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร 12 ประการ เป็นหลักในการปกครองซึ่งแสดงความสัมพันธ์ของ
ผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง นอกจากนี้ยังมีธรรมอื่นๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญ คือ
สังคหวัตถุ 4 ปรากฏในราชสูตร สูตรว่าด้วยเรื่องพระราชา ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย
(พระเทพดิลก, 2543: 99-100) ความว่า “คำว่า พระราชานั้นท่านวิเคราะห์ว่า ทานาทีหิ จตุหิ

สภคหวัตถุที่ ปริส ฤๅษ๑ติ๑ติ ๑ราชาผู้ใดทำให้บริ๑ษั๑ย๑น๑ดีด้วยสัง๑คห๑วัตถุ 4 มี๑การให้ เป็น๑ต้น ผู้๑นั้น๑ชื่อว่า ๑พระ๑ราชา ดังนั้น๑ คำ๑ว่า ๑พระ๑ราชา๑จึง๑แปล๑ว่า ผู้๑ให้๑ประ๑ชา๑ชน๑น๑ดี”

ใน๑มิล๑ิน๑ท๑ปัญ๑หา (พระ๑วิ๑สุ๑ท๑ธิ๑วง๑ศา๑จาร๑ย, 2538: 538) ได้๑กล๑่าว๑ถึง๑อง๑ค์ 4 แห่ง๑สม๑เด๑็จ๑พระ๑เจ้า ๑จักร๑พร๑ร๑ดิ๑รา๑ช และ๑อง๑ค์๑ป๑ฐ๑ม คือ ๑ราช๑สัง๑คห๑วัตถุ 4 ป๑รา๑ก๑ณ๑คว๑าม๑ว่า

...สม๑เด๑็จ๑พระ๑เจ้า๑มิล๑ิน๑ท๑ภู๑มิน๑ท๑รา๑ธิ๑ป๑ติ๑มี๑พระ๑ราช๑โอง๑การ๑ตร๑ัส๑ถ๑า๑ม๑ว่า ๑ภ๑น๑เด๑ ข้า๑แต่๑พระ๑ผู้๑เป็น ๑เจ้า๑ผู้๑ป๑ริ๑ชา๑เจ๑ล๑ิม๑ป๑รา๑ษ๑ณ๑ ๑อง๑ค์ 4 แห่ง๑สม๑เด๑็จ๑พระ๑เจ้า๑จักร๑พร๑ร๑ดิ๑รา๑ชนั้น๑ เป็น๑ไฉ๑น

พระ๑ผู้๑เป็น๑เจ้า๑น๑า๑ค๑เส๑น๑จึง๑ถ๑า๑ย๑วิ๑ธ๑ชน๑ว่า ๑ม๑หา๑ราช ๑คุ๑รา๑น๑ะ๑บ๑พิ๑ตร ๑พระ๑ราช๑สม๑ภา๑ร๑ผู้๑ป๑ระ๑ส๑ริ๑ฐ ๑ร๑ม๑ดา๑พระ๑เจ้า๑จักร๑พร๑ร๑ดิ๑รา๑ช๑ย๑อม๑ย๑ี๑ด๑เห๑น๑ีย๑ว๑น๑้า๑ใจ๑ไฟ๑ร๑ฟ้า๑ป๑ระ๑ชา๑ร๑า๑ย๑ณ๑ ๑ไว้๑ได้๑ด้วย๑สัง๑คห๑วัตถุ 4 ป๑ระ๑การ ...นี้๑ແะ๑ละ๑เป็น๑อง๑ค์๑ของ๑พระ๑เจ้า๑จักร๑พร๑ร๑ดิ๑รา๑ช๑เป็น๑ป๑ฐ๑ม...

สัง๑คห๑วัตถุ 4 ๑พระ๑ราช๑จ๑ร๑ยา๑น๑วั๑ตร เป็น๑ที่๑ด๑ั่ง๑แ๑ง๑การ๑ส๑ง๑ค๑ระ๑ห๑ีย๑ด๑เห๑น๑ีย๑จ๑ิต๑ใจ๑ป๑ระ๑ชา๑ร๑า๑ย๑ณ๑์ ๑ให้๑ผู้๑ก๑พัน ๑เค๑า๑ร๑พ๑เท๑ิด๑ท๑ู๑น๑และ๑จ๑ง๑ร๑ัก๑ก๑ดี๑ต่อ๑พระ๑ม๑หา๑ก๑ษ๑ัต๑ริ๑ย มี๑ผู้๑อ๑ธิ๑บาย๑ช๑ร๑ม๑นี้๑ไว้๑ห๑าย๑ค๑น ๑อา๑ทิ ๑สม๑เด๑็จ๑พระ๑สัง๑ม๑ราช๑เจ้า ๑กร๑ม๑ห๑ล๑ว๑ง๑จิ๑ร๑ญา๑ณ๑ว๑ง๑ศ (2516: 26); ๑ช๑า๑น๑ิน๑ท๑์ ๑กร๑ย๑วิ๑เช๑ีย๑ร (2519: 37); ๑เส๑า๑ณ๑ิต ๑วิ๑ง๑ว๑น (2530: 119) ใน๑ที่๑นี้๑ได้๑น๑ำ๑เส๑น๑อ๑สัง๑เข๑ป๑สัง๑คห๑วัตถุ 4 ตาม๑ค๑ติ๑แ๑ง๑พระ๑พุ๑ท๑ศา๑ส๑นา ๑จาก๑คำ๑อ๑ธิ๑บาย๑ของ๑สม๑เด๑็จ๑พระ๑สัง๑ม๑ราช๑เจ้า ๑กร๑ม๑ห๑ล๑ว๑ง๑จิ๑ร๑ญา๑ณ๑ว๑ง๑ศ ๑กล๑่าว๑คือ

ส๑สุ๑ส๑เม๑ธ๑ คือ ๑คว๑าม๑ที่๑พระ๑ม๑หา๑ก๑ษ๑ัต๑ริ๑ย๑ท๑ร๑ง๑พระ๑ป๑ริ๑ชา๑ใน๑การ๑บ๑ำ๑ร๑ุง๑ธ๑ัญ๑ญา๑หา๑ร๑ผล๑า๑หา๑ร๑ให้ ๑สม๑บ๑ู๑ร๑ณ์๑ใน๑พระ๑ราช๑อา๑ณา๑จักร

ป๑ุ๑ริ๑ส๑เม๑ธ๑ คือ ๑คว๑าม๑ที่๑พระ๑ม๑หา๑ก๑ษ๑ัต๑ริ๑ย๑ท๑ร๑ง๑พระ๑ป๑ริ๑ชา๑ใน๑การ๑ส๑ง๑ค๑ระ๑ห๑ัน๑ค๑ล๑ที่๑ป๑ระ๑พ๑ุ๑ติ๑ดี คือ ๑ส๑ง๑ค๑ระ๑ห๑์ ๑พระ๑บ๑ร๑ม๑ว๑ง๑สา๑น๑ว๑ง๑ศ ๑ข้า๑ราช๑บ๑ริ๑พา๑ร ๑ข้า๑ราช๑การ๑ท๑ั้ง๑ฝ๑าย๑ท๑า๑ร๑และ๑ฝ๑าย๑พ๑ล๑เร๑ือน ๑อ๑ีก๑ท๑ั้ง ๑สม๑ค๑ว๑ร๑ก๑ย๑อง๑พระ๑ราช๑ทา๑น ๑ย๑ศ ๑ด๑ำ๑แ๑น๑ง๑หน๑้า๑ที่๑ให้๑สม๑ค๑ว๑ร๑แ๑ก๑คว๑าม๑สา๑ม๑า๑ร๑ด๑และ๑คว๑าม๑ช๑อ๑บ

ส๑ม๑มา๑ปา๑ส๑ คือ ๑คว๑าม๑ที่๑พระ๑ม๑หา๑ก๑ษ๑ัต๑ริ๑ย๑ท๑ร๑ง๑พระ๑ป๑ริ๑ชา๑ใน๑การ๑บ๑ำ๑บ๑ัด๑คว๑าม๑ทุ๑ก๑ซ์ ๑คว๑าม๑เด๑ื่อ๑ด๑ร๑ือน ๑ของ๑ป๑ระ๑ชา๑ชน ๑ให้๑ป๑ระ๑ชา๑ชน๑เก๑ิด๑คว๑าม๑ส๑ุ๑ข ๑คว๑าม๑เจ๑ริ๑ญ๑ ด้วย๑วิ๑ธี๑การ๑ต๑่าง๑ๆ ๑ซึ่ง๑จะ๑เป็น๑เ๑ร๑ื่อง๑ผ๑ูก๑ใจ๑ให้ ๑ป๑ระ๑ชา๑ชน๑จ๑ง๑ร๑ัก๑ก๑ดี

วาทะปาณีย์ คือ ความที่พระมหากษัตริย์ตรัสพระวาจาด้วยความอ่อนหวาน แก่ชนทั้งปวง ให้สมควรแก่ฐานะและภาวะ ทำให้เป็นที่รักที่ประทับใจของชนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย

ดังที่กล่าวข้างต้น ความเป็น “ธรรมราชา” ปรากฏด้วยเหตุพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังกตวัตถุ ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระไตรปิฎก พระมหาจรรยา สุธมฺมปณฺณ (2541: 12-25) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ “ธรรมราชา” จากพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์หลัก พุทธธรรม อรรถนคธรรม และสาวกธรรม ปรากฏประเด็นที่น่าสนใจเชิงสาระสำคัญได้ดังนี้

ประเด็นแรก คำศัพท์ที่ใช้เรียกผู้นำในระบบราชาธิปไตย ได้แก่ คำว่าจักกวัตติ หรือพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นชื่อเรียกผู้ปกครองที่เคารพธรรม ปฏิบัติธรรม และใช้ธรรมเป็นหลักปกครองประเทศ ซึ่งเรียกว่า ธรรมราชาธิปไตย คำว่า มหาสมมติ หรือมหาชนสมมติเป็นชื่อเรียกผู้ปกครองที่สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมเลือกขึ้นมา คำว่า ชัตติยะ เป็นชื่อเรียกผู้ปกครองที่ประชาชนพร้อมใจมอบหน้าที่จัดสรรที่ทำกินให้แก่พวกเขาโดยธรรม คำว่า ราชา เป็นชื่อเรียกผู้ปกครองที่ทำให้คนอื่นพอใจ โดยธรรม คือ ใช้ธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น ความรัก และความชอบธรรมที่ผู้ปกครองได้รับจากประชาชน เป็นผลจากผู้ปกครองตั้งตนอยู่ในธรรม

ประเด็นที่สอง ราชธรรม คือ หลักธรรมที่พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองพึงยึดถือปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและประชาชน ได้แก่ จักกวัตติธรรม ทศพิธราชธรรม

ประเด็นที่สาม ตุลาการธรรม ในการปกครองระบอบราชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจด้านบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการด้วยพระองค์เอง ในมหาปทุมชาดก กล่าวถึง ธรรมะของพระมหากษัตริย์ที่ต้องใช้ในการพิจารณาวินิจฉัยอรรถคดี เพื่อลงโทษผู้กระทำความผิด พระองค์ต้องทรงพิจารณาให้รอบคอบ สอบสวนให้พบความจริงทุกด้านจึงตัดสินลงโทษตามความจริง ความจริงแท้จึงเป็นธรรมสูงสุดที่ตุลาการควรยึดถืออย่างเคร่งครัด

ประการที่สี่ รัฐประศาสนธรรม พระมหากษัตริย์ต้องทรงบริหารตนด้านจิตใจให้พร้อม ดำรงมั่นในมัชฌิมาปฏิปทา ปราศจากสภาวะทั้งทางบวกและทางลบจึงจะบริหารคนให้ทำงาน ตอบสนองพระบรมราโชบายได้ ดังที่ปรากฏในมหาปทุมชาดก หากพระมหากษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนโยนโดยส่วนเดียว หรือมีพระทัยกล้าแข็งโดยส่วนเดียวไม่อาจดำรงพระองค์ในอิสริยยศสูงส่งไว้ได้ ต้องทรงดำรงตนไว้ในทางสายกลาง ส่วนในเทศกณฺฐชาดก สะท้อนแนวคิดการบริหารรัฐกิจไว้

อาทิ พระราชาพึงแต่งตั้งอำมาตย์ที่ดีให้อยู่ในตำแหน่งสำคัญเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ พระราชาพึงบริหารการเงินการคลังของชาติด้วยพระองค์เอง พระราชาพึงบำรุงขวัญและกำลังใจแก่บุคคลที่ทำงานใกล้ชิดด้วยความยุติธรรม พึงยกย่องคนที่ควรยกย่อง และข่มคนที่ควรข่ม พระราชาต้องหมั่นเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรชาวชนบทห่างไกล พระราชาไม่พึงทรงมอบรัฐกิจให้คนอื่นหรือทรงดำเนินการด้วยพระองค์เองอย่างรีบเร่งจนขาดความรอบคอบ ต้องทรงปฏิบัติพระราชภารกิจด้วยพระวิจารณ์ญาณที่ละเอียดลึกซึ้ง พระราชาไม่พึงทรงละเลยการบำเพ็ญพระราชกุศล และไม่ทรงเป็นทาสของความโกรธ พระราชาพึงทรงศีล ทรงธรรม ไม่พึงลุ่มหลงกามคุณ และพระราชาต้องทรงเป็นผู้ทรงปัญญา

ประการที่ห้า ปมุขธรรม ในทางพระพุทธศาสนาพระมหากษัตริย์ต้องมีภาวะผู้นำในการปฏิบัติภารกิจอย่างถูกต้องเป็นธรรม ในราโชวาทชาดกได้เสนอแนวคิดของภาวะผู้นำไว้ว่า ผู้ปกครองประพฤติถูกต้องธรรม ประชาชนย่อมประพฤติถูกต้องธรรมไปตามโดยแท้

ประการที่หก วัตถุประสงค์พระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนเป็นนิตยต่อประชาชนทั้งแผ่นดิน เสด็จออกตรวจกล่าวถึงวัดตบที่ซึ่งสะท้อนความคิดทางการเมืองการปกครองและมนุษยสัมพันธ์ว่า พระราชาต้องทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจดูแลทุกข์สุขของบุคคลทุกหมู่เหล่า สรรพสัตว์รวมไปถึงสรรพสิ่งและทรัพยากรธรรมชาติทั้งปวง อันเป็นทรัพย์ของแผ่นดินโดยมีธรรมเป็นหลัก

ความเป็น “ธรรมราชา” ปรากฏในพระมหากษัตริย์ไทยทุกยุคสมัย ไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงอยู่ในฐานะ “กษัตริย์” นักรบหรือผู้ป้องกันภัย ในฐานะ “พ่อเมือง” หัวหน้าครอบครัวใหญ่ที่เรียกว่า “พ่อขุน” ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะ “พระเจ้าอยู่หัว” เป็นผู้ปกครองมีอำนาจสูงสุด เป็นประมุข ในฐานะ “เจ้าชีวิต” เป็นเจ้าของสรรพสิ่งรวมทั้งชีวิตผู้คน ในฐานะ “พระเจ้าแผ่นดิน” เป็นเจ้าของที่ดินทั่วพระราชอาณาจักรตามคติลัทธิเทวราชซึ่งเทิดทูนพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ไทยทรงปกครองบ้านเมืองและดูแลพลสกนิกรของพระองค์ด้วยหลักทศพิธราชธรรม และหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสดา กล่าวความละเอียดแล้วข้างต้น ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์ไทยจึงทรงเป็นธรรมิกราช แปลว่า พระราชาผู้มีธรรม กาญจนานาคสกุล (2548: 320) อธิบายศัพท์ ธรรมิกราชไว้สรุปได้ว่า ประกอบด้วยคำว่า ธรรมิกและราชธรรมิก มาจากคำภาษาสันสกฤต ธรรม เติม อีก ปัจจัย แปลว่า ผู้มีธรรม ราช แปลว่า พระราชา รวมเป็น ธรรมิกราชตามคติทางพระพุทธศาสนาและ

ความนิยมของสังคมไทย พระราชาที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ปกครองที่ดี จะต้องตั้งอยู่ในธรรมของพระราชา อันได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และราชสังกตวัตถุ ทำให้บ้านเมืองเป็นไปโดยปกติและปกครองไพร่ฟ้าให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ ส่วน พิเศษ บวรณะสมบัติ (2547: 51) ได้แสดงทัศนะถึงความเป็นธรรมิกราชของพระมหากษัตริย์ไทยสมัยอยุธยาไว้สรุปได้ว่า สมัยอยุธยาวิธีการปกครองไทยนิยมลัทธิธรรมนิยมเทวราชจากขอมมาใช้ซึ่งขอมยึดถือคติตามแบบอินเดีย ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพมีฐานะเหนือกว่าสามัญชน นอกจากนี้ไทยยังรับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จากมอญซึ่งมอญได้รับมาจากอินเดียเช่นกัน ในคัมภีร์ดังกล่าวยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชมีฐานะเทียบเท่าพระเป็นเจ้า ดังนั้น อำนาจการปกครองเป็นของพระมหากษัตริย์เพียงผู้เดียว ทรงเป็นทั้ง “เจ้าชีวิต” “พระเจ้าแผ่นดิน” อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราชเยี่ยงพระเจ้ามหาสมมติราชซึ่งในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กล่าวว่าตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการ คือ ทศพิธราชธรรม และราชจรรยาวัตร 4 ทั้งนี้ สอดคล้องกับความเรียงร้อยแก้วเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉบับชนะการประกวด เรื่องพระธรรมิกราชของชาวไทย ของ เสริมเกียรติ วิทิตเวท (2531) ที่เรียบเรียงขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติและประกาศพระบุญญาธิการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรมเพื่อน้อมนำจิตใจให้ปวงชนชาวไทยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ไทย

พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา กรอบแนวคิดนี้เริ่มต้นจากรูปแบบการปกครองในสมัยสุโขทัยตอนต้นปรากฏคำนำหน้าพระนามพระมหากษัตริย์ว่า “พ่อขุน” พระมหากษัตริย์ต้นราชวงศ์พระร่วง มีพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์พระร่วง มีพระนามว่า พ่อขุนบาลเมือง และรัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์พระร่วง มีพระนามว่า พ่อขุนรามคำแหง ในประเด็นนี้ ประเสริฐ ณ นคร (2541: 460) แสดงทัศนะไว้ว่า “คำว่า พ่อขุน ประกอบด้วยคำว่า ขุน ซึ่งเป็นคำเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินแคว้นเล็กๆ และคำว่า พ่อ ซึ่งแสดงว่าเป็นหัวหน้าของขุนในแคว้นต่างๆ เทียบได้กับคำว่าแม่ทัพ” ซึ่งทัศนะนี้สอดคล้องกับพระวินิจัยซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ประเสริฐ ณ นคร, 2541: 463) ทรงพระนิพนธ์เกี่ยวกับคำที่เรียกพระเจ้าแผ่นดินไทย พระองค์ทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับ “พ่อขุน” ไว้ว่า คำว่า พ่อขุน พบแต่ในศิลาจารึกสุโขทัยหลักเดียว แต่เดิมเข้าใจว่าคำว่า พ่อขุน จะเป็น

การแสดงพระองค์ว่าเป็นพ่อของราษฎร แต่เมื่อทรงศึกษาพบว่าความจริงมีคำเรียกเจ้าเมืองน้อยๆ ว่า พ่อเมือง พ่อเมืองเป็นยศของผู้ปกครอง จึงทำให้มีพระดำรัสว่า คำว่า พ่อขุน เป็นยศของผู้ปกครอง ที่มีอาณาจักรกว้างขวางซึ่งมีขุนของประเทศราชหลายเมืองที่อยู่ในความปกครอง อย่างไรก็ตาม ประเสริฐ ณ นคร (2547: 12) ได้แสดงทัศนะต่อประเด็นนี้ไว้ว่า มีผู้อธิบายว่าการปกครองสมัย สุโขทัยเป็นแบบพ่อปกครองลูก ทั้งนี้ พิจารณาจากคำที่เรียกกษัตริย์ว่า พ่อขุน ซึ่ง ประเสริฐ ณ นคร เห็นว่า พ่อขุน หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในขุน แต่วิธีการปกครองที่พ่อขุนรามคำแหง ทรงปฏิบัติต่อราษฎร อาทิ ทรงอนุญาตให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์โดยวิธีสั้นกระดิ่งที่แขวนหน้าประตูวัง ก็น่าจะ แสดงได้ว่าเป็นวิธีปกครองแบบพ่อกับลูก กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงใกล้ชิดราษฎรอย่างแท้จริง แม้ว่าทัศนะดังกล่าวจะย่ำว่า คำว่า พ่อขุน เป็นยศ เป็นคำเรียกตำแหน่งของผู้เป็นใหญ่เหนือขุนก็ตาม แต่เจตนาหรือจุดประสงค์ของการใช้คำว่า พ่อ ก็น่าจะได้แนวคิดหรือแนวเทียบมาจากบทบาทหรือ สถานการณ์ของพ่อที่ดูแลลูกอย่างใกล้ชิด ซึ่งแนวคิดสอดคล้องการใช้กับรูปภาษาแสดงการให้ เกียรติ คือ รูปภาษาที่ระบุสถานภาพระหว่างคู่สื่อสาร หรือระหว่างคู่สื่อสารและบุคคลหรือสิ่งของ ที่ถูกกล่าวถึงในสถานการณ์การสื่อสาร ซึ่งการแสดงให้เกียรตินั้นปรากฏได้สองลักษณะ คือ ลักษณะที่ผู้สื่อสารถ่อมตน และลักษณะที่ผู้สื่อสารยกย่องผู้อื่น ส่วนรูปภาษาทั้งแสดงการให้เกียรตินั้นปรากฏใช้รูปภาษาแสดงการให้เกียรติสิ่งที่อ้างถึง รูปแบบแสดงการให้เกียรติผู้ที่พูดด้วย และ รูปภาษาแสดงการให้เกียรติผู้อื่นซึ่งอยู่ในสถานการณ์การสื่อสารนั้น (Comrie, 1976 อ้างถึงใน Brown and Levinson, 1987: 179-180) ในกรณีของการใช้คำว่า “พ่อ” ในคำว่า พ่อขุน เป็นรูปแบบ ภาษาแสดงการให้เกียรติสิ่งที่อ้างถึงด้วยความเคารพเป็นสำคัญ

ยุพร แสงทักษิณ (2537: 10) เสนอทัศนะว่า การปกครองในอาณาจักรสุโขทัยเป็นแบบ นครรัฐ (city state) เป็นการปกครองที่มุ่งประโยชน์อันสูงสุดของราษฎร ผู้นำมีลักษณะเป็นพ่อเมือง ใช้คำนำหน้าว่า พ่อขุน ซึ่งคำว่า พ่อเมือง และพ่อขุน เน้นให้เห็นฐานะและความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครองกับราษฎรได้อย่างชัดเจนว่าดังพ่อกับลูก ผู้นำเปรียบเหมือนหัวหน้าครอบครัวใหญ่ ซึ่ง ทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุกัญญา สุจฉายา ที่นำเสนอในบทความเรื่อง “พระร่วง: วีรบุรุษในประวัติศาสตร์และวีรบุรุษทางวัฒนธรรม” โดยเฉพาะประเด็นพระร่วง มีลักษณะเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม เป็นภาพลักษณ์ของผู้นำในอุดมคติจากการปกครองแบบพ่อ กับลูก ควบคู่กับบทบาทในเชิงสั่งสอนธรรมะและค่านิยมต่างๆ ให้แก่ประชาชน ส่วนคำว่า พระร่วง นั้นนักประวัติศาสตร์ยอมรับว่าราชวงศ์พระร่วงครองอาณาจักรสุโขทัยมีต้นราชวงศ์ คือ พ่อขุน ศรีอินทราทิตย์ และใช้คำว่า พระร่วง เป็นนามที่ใช้เรียกพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ของอาณาจักร สุโขทัย มิได้เจาะจงว่าหมายถึงผู้ใด อย่างไรก็ตามก็เป็นที่ยอมรับว่าพระร่วงองค์สำคัญของอาณาจักร

สุโขทัย ได้แก่ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ผู้ประกาศเอกราชให้แก่สุโขทัยจากอิทธิพลของอาณาจักรขอม พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหาธรรมราชา (พระยาสิทธิ)

คณัฏฐ์ ไชยโยธา (2543: 25) ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองในอาณาจักรสุโขทัยว่าเป็นลักษณะการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ทั้งนี้ ใช้คำศัพท์ว่า ปิตุราชาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองแบบดั้งเดิมที่ใช้กันมานานแล้ว ราชบุตรเขยพระมหาจักรพรรดิประจวบไตรรงค์บุตรเขยต่อบิดาของตน เพราะพระมหาจักรพรรดิทรงใกล้ชิดและเป็นกันเองกับราชบุตร การปกครองลักษณะนี้ปรากฏใน 3 รัชกาลแรกแห่งอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ พิเศษ บุณยะสมบัติ (2547: 34, 40) ที่นำเสนอความคิดว่า ลักษณะการปกครองสมัยพ่อขุนรามคำแหง ใช้ระบอบการปกครองที่เรียกว่าพ่อปกครองลูกเป็นหลัก ผู้นำมีความสำคัญที่สุดในการคุมอำนาจการปกครอง แบ่งสังคมเป็นหมู่บ้าน จากหมู่บ้านใหญ่ที่สุดและเล็กลงมา แต่ละหน่วยมีหัวหน้าเป็นผู้นำ ประเทศมีประมุขเป็น “พ่อขุน” เสมือนเป็นพ่อของบ้านหรือครอบครัว พิเศษ บุณยะสมบัติ เรียกการปกครองแบบนี้ว่า ปิตาธิปไตย เป็นการปกครองแบบไทยอย่างแท้จริง เริ่มจาก “พ่อ” เป็นผู้ปกครองบ้านปกครองครอบครัว หลายครอบครัวรวมเป็นหมู่บ้านมี “พ่อบ้าน” ปกครอง หลายหมู่บ้านรวมเป็นเมืองมี “พ่อเมือง” ปกครองดูแล และหลายเมืองรวมเป็นประเทศมี “พ่อขุน” ปกครอง พ่อขุน หมายถึงพระมหาจักรพรรดิเสมือนหัวหน้าครอบครัวใหญ่ดูแลปกครองพลเมือง เหมือนพ่อปกครองลูก มิใช่ฐานะเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้จากการศึกษาของ ปัญญา บริสุทธิ์ (2523: 49-51) เรื่องโลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย ผลการศึกษาพบประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปกครองที่สะท้อนความเป็นปิตุราชา คือ ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงสะท้อนลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช แต่ผู้ปกครองมิได้ทรงใช้พระราชอำนาจแบบเด็ดขาดตามแบบสมบูรณาญาสิทธิราชของขอม หากให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนโดยถือหลัก ยุติธรรม ความเมตตาปราณี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกส่วนของสังคม และที่สำคัญผู้ปกครองทรงให้ความใกล้ชิดกับราษฎรและพร้อมที่จะช่วยเหลือบำบัดทุกข์ให้แก่ราษฎร พ่อขุนรามคำแหงใช้หลักผสมผสานอาณาจักรเข้ากับพุทธจักร ในวันพระพ่อขุนรามคำแหงนิมนต์พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาบนแท่นมนังคศิลาอาสน์ ส่วนในวันธรรมดาพระองค์ทรงสั่งสอนราษฎรตามแนวทางการปกครองของพระองค์ และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ดูแลทุกข์สุขอย่างใกล้ชิดกับราษฎรด้วย

ข้อมูลต่างๆ ที่ผู้วิจัยนำเสนอข้างต้นนั้นเพื่อยืนยันว่า พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา เริ่มจากแบบพ่อปกครองลูกแบบดั้งเดิมซึ่งได้รับอิทธิพลจากการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์น้อยมาก

ต่อมาในสมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราช ตามคติลัทธิเทวราชาที่ได้รับอิทธิพลจากขอมมีระบอบการปกครอง แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ 4 อย่างชัดเจน พระมหากษัตริย์ทรงฐานะพระเจ้าอยู่หัวเจ้าชีวิต และพระเจ้าแผ่นดิน ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาราษฎร์เป็นแบบเจ้ากับข้า นายกับไพร่อย่างไรก็ตาม ปรากฏรูปภาษาคำว่า พ่อ ซึ่งหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินในประกาศโองการแข่งน้ำ หรือลิลิตโองการแข่งน้ำ วรรณคดีเรื่องสำคัญในสมัยอยุธยาตอนต้น (สมัยพระรามาธิบดีที่ 1 พระเจ้าอู่ทอง) ข้อความปรากฏว่า

๑ อย่างรู้ว่าอันตราย ขยายขจรอนเณบุญ มีศรีบุญพ่อ ก่อเสกเหง้า ใครซื้อเจ้าเดิมนาง
ใครซื้อรางควายทอง ใครว้อฟ้าสองข้างแว้งยิน ใครซื้อสินเกตรา ใครซื้อใครรักเจ้าจงยศฯ

มีศรีบุญพ่อก่อเสกเหง้า หมายถึง ขอให้พระเจ้าแผ่นดินทรงมีสิริมงคล และบุญญาธิการตั้งพระราชวงศ์ขึ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 68-69) สันนิษฐานน่าจะใช้คำว่า “พ่อ” สื่อความหมายถึง ผู้เป็นใหญ่ปกครองมากกว่า หมายถึง ผู้มีสถานภาพและบทบาทของพ่อถึงความปรากฏใช้คำว่า พ่อ หมายถึง พระพรหม “จงตรัสคดีท่าน พิณณปรมาธิเบศร ไทเรศสุรสิทธิพ่อ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 17-18)

ในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวแห่งรัชสมัยนี้ ทรงครองสิริราชสมบัติ 15 ปี (พ.ศ. 2310-พ.ศ. 2325) แม้ว่าพระองค์ทรงใช้รูปแบบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามแบบสมัยอยุธยา ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับทหาร หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินใกล้ชิด เห็นอกเห็นใจ และเกื้อกูลกันเป็นเสมือนพ่อกับลูกมิได้ห่างเหินแบบเจ้าฟ้ากับข้า หรือนายกับไพร่ดังเช่นสมัยอยุธยา ดังทัศนะของ พิเศษ บุณยะสมบัติ (2547: 35-36, 104) เสนอความคิดว่าสถานการณ์ที่บ้านเมืองประสบความยุ่งยาก ซึ่งต้องการความเห็นอกเห็นใจและความเด็ดขาดซึ่งกันและกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ทำให้เกิดการปกครองแบบพ่อปกครองลูกขึ้น ดังในสมัยธนบุรี เป็นระยะที่รวบรวมดินแดนและประชาราษฎร์ให้เป็นปึกแผ่นหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า พ.ศ. 2310 และสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเป็นนักรบทรงเคียงข้างทหารกอบกู้เอกราชคืนมาใน

เวลาไม่นานนัก อีกทั้งเป็นระยะปลูกสร้างบ้านเมืองใหม่ให้มั่นคง และเป็นปกติสุขดังเดิม ด้วยเหตุนี้ จึงต้องการพลังความผูกพันและพลังความสามัคคีอย่างยิ่งระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงดับทุกข์ยากความเดือดร้อนของประชาราษฎร์ โดยการพระราชทานทรัพย์ตามสมควร พระราชทานเสื้อผ้า อาหาร ทรงให้ตั้งโรงงาน ทรงขุดเลี้ยง ข้าราชการ ทรงให้ราษฎรที่หลบหนีภัยสงครามกลับภูมิลำเนาเดิม พระองค์ทรงดูแลราษฎรและ ทหารของพระองค์อย่างใกล้ชิด

ทรงใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า “พ่อ” เรียกไพร่ฟ้าประชาชนว่า “ลูก” เช่นเดียวกับ เมื่อแรกสถาปนากรุงสุโขทัย ผู้ปกครองต้องร่วมมือกับผู้ใต้ปกครองอย่างเหนียวแน่นจับไล่อำนาจ ของขอม ซึ่งขณะนั้นอาณาจักรขอมมีอิทธิพลเหนือดินแดนสุโขทัย อีกทั้งยังต้องผูกพันกันอย่าง แน่นแฟ้นเหมือนญาติ เหมือนครอบครัวเดียวกันจึงจะรักษาอธิปไตยของชาติไว้ได้ จึงเกิด การปกครองแบบพ่อปกครองลูกขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา สมัยธนบุรีมีพัฒนาการมาจากพระมหากษัตริย์ไทยสมัยสุโขทัยยุค 3 รัชกาล ต้นราชวงศ์พระร่วง แม้ว่าพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาสมัยสุโขทัยจะถูกแทนที่ด้วยพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาใน สมัยอยุธยาไปช่วงระยะเวลา 417 ปีก็ตาม

พระมหากษัตริย์ไทยตามแบบปิตุราชา ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเป็นขุนพลคู่พระทัย ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เคยทรงออกสนามรบเพื่อปกป้องเอกราชของชาติไทยเคียงบ่า เคียงไหล่กับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้น พระองค์ทรงเห็นว่าความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองแบบระบบเครือญาติหรือคนในครอบครัวน่าจะส่งผลดีต่อ การปกครองบ้านเมืองและประชาชนอย่างมั่นคงและยั่งยืนมากกว่าความสัมพันธ์ห่างเหินและสูงส่ง แบบเจ้ากับข้า นายกับไพร่ ในสมัยอยุธยาอย่างแน่นอน ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547: 525) เสนอ ความคิดดังข้อความว่า “...ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดที่วางอยู่บนรากฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ของพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น เป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีค่อนข้างจะวาง ความสัมพันธ์กับขุนนางและราษฎร ในลักษณะที่ใกล้ชิดขึ้นกว่ากษัตริย์อยุธยา...” สืบเนื่องจาก แนวคิดสำคัญดังกล่าวนี้ ทำให้พระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ดูแลทุกข์สุขของ ราษฎรของพระองค์อย่างใกล้ชิดพิจารณาจากพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ลดช่องว่างหรือความห่างเหิน

ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาราษฎร์อย่างชัดเจน สะท้อนความเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาแบบดั้งเดิม อาทิ การพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเข้าเฝ้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ได้ในคราวที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินออกนอกพระราชวัง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระราชโอรส) ทรงดำรงตำแหน่งบังคับการสิทธิขาดในกรมพระตำรวจรับเรื่องราวร้องทุกข์จากราษฎร และทรงพิจารณาตัดสินคดีความด้วยความยุติธรรม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกลองวินิจฉัยเกร์ไว้ที่ทิมดาบ กรมวัง ราษฎรที่ได้รับความทุกข์เดือดร้อนและประสงค์จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ให้ไปร้องเรียนกรมวังขอติกลง เจ้าหน้าที่รับเรื่องรวมนำกราบบังคมทูลรายงาน พระองค์ทรงพระราชวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎและทรงพระผนวช ได้เสด็จฯ ดุรงค์ไปนมัสการปูชนียสถานต่างๆ ตามหัวเมืองทำให้ทรงคุ้นเคยและใกล้ชิดกับราษฎรรวมทั้งทรงทราบทุกข์สุขของราษฎรด้วยพระองค์ ในกาลต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายและขนบประเพณีของราชการบางประการเพื่อประโยชน์ของราษฎรอีกทั้งพระองค์เสด็จออกทรงรับฎีการ้องทุกข์ของราษฎรด้วยพระองค์เองทุกวัน โคน เดือนละ 4 ครั้ง คราวเสด็จออกรับฎีกาเจ้าพนักงานจะตีกลองวินิจฉัยเกร์ขึ้นราษฎรก็เข้าเฝ้าฯ ถวายฎีกาได้ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรับวิทยาการและเทคโนโลยีทันสมัยจากประเทศทางตะวันตกมาพัฒนาบ้านเมืองเพื่อความสะดวกสบายของประชาชน อีกทั้งพัฒนาคุณภาพของประชาชนให้ทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ สะท้อนให้เห็นการบำรุงแก้ราษฎร พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกทาสแบบค่อยเป็นค่อยไป และสันติวิธี สะท้อนให้เห็นการบำบัดทุกข์ของราษฎร การเสด็จประพาสต้นของพระองค์เพื่อได้ทรงทราบวิถีความเป็นอยู่ของราษฎรตามชนบทอย่างแท้จริงด้วยพระองค์เอง ซึ่งพระราชกรณียกิจดังกล่าว เป็นต้นแบบในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรทั่วพระราชอาณาจักรของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมาๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินดับทุกข์ร้อนของปวงชนชาวไทยทุกหย่อมหญ้าจากบางส่วนพระราชกรณียกิจในพระมหากษัตริย์ไทยดังกล่าวข้างต้น เป็นเครื่องยืนยันได้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงห่วงใยและดูแลทุกข์สุขของราษฎรอย่างใกล้ชิด สะท้อนความเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา อย่างชัดเจน

สายชล สัตยานุรักษ์ (2546: 141-179) ได้ทำวิจัยเรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม ผลการวิจัย บทที่ 4 นำเสนอเกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์พระมหากษัตริย์ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนความเป็นพระมหากษัตริย์ไทยแบบปิตุราชาอย่างยิ่ง กล่าวคือ อัตลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ที่เน้นความเป็นพระมหากษัตริย์ของราษฎรและเพื่อราษฎร จากการที่ประชาชนถวายพระราชสมัญญานามแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า สมเด็จพระปิยมหาราช ซึ่งหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงไว้ซึ่งความรักของคนทั้งหลาย ความรักนี้เกิดขึ้นเพราะพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ของราษฎรและเพื่อราษฎร ทั้งนี้ สายชล สัตยานุรักษ์ อธิบายว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงได้แบบอย่างมาจากพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย และพระเจ้าคิสผู้ปกครองอนูราธบุรีแห่งศรีลังกา ที่ทรงพระราชสมัญญานามว่า “ปิยทัสสี” และ “เทวานัมปิยติส” ตามลำดับ นอกจากนี้ การที่รัฐบาลและประชาชนร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้าง พระบรมราชานุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้านือมเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสัญลักษณ์แห่งความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร เป็นความจงรักภักดีที่ประชาชนมีต่อพระมหากษัตริย์เพราะพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ของราษฎร และเพื่อราษฎร จากพระราชกรณียกิจนานัปการที่พระองค์ทรงบำเพ็ญด้วยความยากลำบากเพื่อประโยชน์สุขของประชาราษฎร์ อาทิ การเลิกทาส การเสด็จประพาสดิน การปฏิรูปการปกครอง เป็นต้น พระราชกรณียกิจในฐานะองค์อัครศาสนูปถัมภกของศาสนาทุกศาสนาเพื่อการทำนุบำรุงปวงประชาราษฎร์ทุกชนชาติในพระบรมโพธิสมภารให้อยู่อย่างสงบร่มเย็น ดังกล่าวข้างต้นเพื่อเสริมอัตลักษณ์การปกครองของไทยซึ่งมีลักษณะแบบบิดาปกครองบุตร พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “พ่อขุน” หรือบิดาที่รักและเมตตาต่อบุตร ดังข้อความว่า “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ...ทรงเสนอภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ซึ่งปกครองประชาชน “ประหนึ่งบิดาของราษฎร” เป็นการสร้างอัตลักษณ์พระมหากษัตริย์ที่ต้องการเน้นว่า พระมหากษัตริย์เป็นเหมือนบิดาของราษฎร และปกครองเพื่อความสุข และปลดปล่อยความทุกข์ของราษฎร” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546: 153) จากพระราชสมัญญา “สมเด็จพระปิยมหาราช” ซึ่งปวงชนชาวไทยถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น กาญจนา นาคสกุล (2548: 661-662) ได้อธิบายไว้ว่าปวงชนชาวไทยถวายพระราชสมัญญานี้เพื่อแสดงว่าพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงเป็นที่รักของประชาชนชาวไทย ทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศเป็นอเนกอนันต์ และทรงเป็นที่รักยิ่งของพสกนิกรทั่วหน้า

พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง และชัดเจนดังกล่าวแล้วข้างต้น ต่อมาเมื่อประเทศไทยเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น พระมหากษัตริย์ไทยแบบปิตุราชา ยิ่งปรากฏเด่นชัดมากขึ้น ดังที่ สายชล สัตยานุรักษ์ (2546: 151) เสนอผลการวิจัยในงานวิจัยเรื่อง การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม เกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์พระมหากษัตริย์ว่า “มโนทัศน์เกี่ยวกับการปกครองของไทยที่มีลักษณะแบบบิดาปกครองบุตร... เป็นมโนทัศน์ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอไว้และเป็นมโนทัศน์ที่ได้รับการเน้นอย่างเข้มข้นในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา” จากข้อมูลปรากฏในหนังสือเรื่องพระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย ของ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร (2519: 38-47, 59-76) หัวข้อฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางพสกนิกร ที่เน้นถึงความผูกพันที่พระมหากษัตริย์และประชาชนมีต่อกันในพระราชกรณียกิจเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร ดังคำกล่าวที่ว่า ประชาชน คือ ผู้ที่พระมหากษัตริย์โปรดปราน และเป็นผู้เฝ้าใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท เนื้อหาในหัวข้อ สถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ในทางพระราชภารกิจ ซึ่งผู้เขียนเน้นว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งราชการแผ่นดินทั้งมวลและทรงเป็นศูนย์รวมแห่งวิทยาการระดับชาติ ส่วนในด้านพระราชภารกิจ พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชภารกิจตามรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดในระบอบประชาธิปไตยแล้วยังทรงบำเพ็ญพระราชภารกิจทั้งปวงเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนของพระองค์ด้วย อาทิ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบันเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร ทำให้แม้ในท้องถิ่นทุรกันดารก็ตามทรงทราบความทุกข์ความเดือดร้อนของพสกนิกร มีพระราชวินิจฉัยและพระราชทานโครงการต่างๆ แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขปัญหามาให้แก่ประชาชน

ธานีรัตน์ จตุทะศรี (2547: 1-26) ได้เสนอบทความเชิงวิเคราะห์เรื่องบทอาศิรวาทเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ: ภาพของพระราชินีในอุดมคติ ผลการศึกษาประเด็นหนึ่งที่สนับสนุนประเด็นที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นแบบปิตุราชา กล่าวคือ ในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยโบราณกวีแสดงอุดมคติของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นเทวราชาอย่างชัดเจนเพื่อเอื้อให้เกิดผลทางการเมือง เกิดความศรัทธาและความชอบธรรมในพระราชอำนาจ ในบทอาศิรวาทเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ประพันธ์มิได้แสดงภาพของพระองค์ให้มีความเป็นเทพที่สูงส่ง แต่นั่นพรรณนาข้อเท็จจริงและความใกล้ชิดที่พระองค์มีต่อราษฎร ทำให้เห็นว่า ความเป็นเทวราชาได้คลายความเด่นชัดไป

แต่คติปิตุราชาปรากฏเด่นชัดขึ้น เป็นรูปธรรมมากขึ้นในบทอาศิรวาทปัจจุบัน ทำให้เห็นภาพสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในฐานะทรงเป็นมนุษย์มากกว่าเป็นเทพเจ้า ทรงเป็นสตรีผู้ก่อปรด้วยเมตตาอันเชื่อมโยงกับความเป็นแม่เปรียบประดุจแม่ของแผ่นดิน กรอบแนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ชูศักดิ์ สุกรนันท์ (2545: 1, 7, 16) เรื่อง วิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษกจากวารสารและนิตยสาร ผลการศึกษาด้านทัศนคติของผู้แต่งที่มีต่อพระมหากษัตริย์นั้นพบว่าผู้ประพันธ์แสดงทัศนะว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักปราชญ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย ทรงเป็นนักปกครองที่ดีด้วยทศพิธราชธรรม เป็นสมมติเทพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่พึ่งของประชาชนเสมือนพ่อแห่งชาติ ทั้งนี้ เนื่องจากพระองค์มีพระจริยวัตรอันงดงาม ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีของประชาชน ทรงเป็นที่พึ่งของประชาชน มีพระวิริยอุตสาหะในการเสด็จเยี่ยมราษฎร มีความใกล้ชิดราษฎรอย่างไม่ถือพระองค์ ตรัสถามทุกข์สุขของราษฎรทำให้ประชาชนรู้สึกอุ่นใจเสมือนพ่อกับลูก

สืบเนื่องจากพระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชามีเหตุผลดังกล่าวแล้ว จึงปรากฏพระราชสมัญญานาม หรือคำเรียกพระมหากษัตริย์แทนพระนามด้วยคำลำดับเครือญาติว่า “พ่อ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชสมัญญานามที่ปวงชนชาวไทย ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชว่า “พ่อหลวง” กาญจนา นาคสกุล (2548: 472) อธิบายคำว่า พ่อหลวง ว่าในภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า พ่อใหญ่ โดยทั่วไปใช้คำนี้หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน และเรียกภรรยาผู้ใหญ่บ้านว่า แม่หลวง เป็นคำเรียกคู่กัน ในภาษาถิ่นเหนือเรียกเจ้าเมืองว่า เจ้า เมื่อพูดกับเจ้าเมืองจะใช้คำสรรพนามแทนเจ้าเมืองว่า เจ้าพ่อ หรือพ่อเจ้า ในภาคกลางคนทั่วไปใช้คำว่า ในหลวง แทนการออกพระนาม ส่วนคำว่า แม่ฟ้าหลวง แทนสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ด้วยถือว่าเป็นคำยกย่องว่ามาจากฟ้า ส่วนคำว่า เจ้าพ่อหลวงแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยนำคำว่า เจ้าพ่อ มาจากคำสรรพนามแทนเจ้าเมืองเข้ากับคำว่า หลวง ซึ่งในภาษาถิ่นเหนือแปลว่า ใหญ่ หรือในภาคกลาง หมายถึงเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ยกย่องให้สูงส่งเหนือกว่าเจ้าเมือง

นอกจากนี้ สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล อธิบายคำว่า พ่อหลวง ไว้ว่าคำว่า “หลวง” ของภาษาทางภาคเหนือ หมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือคนใดคนหนึ่งที่มีความเป็นที่สุด ในภาษาภาคกลาง หมายถึงใหญ่ สำหรับการสร้างคำราชาศัพท์มีการใช้คำว่า หลวง มาเติมหลังคำนามทั่วไปเพื่อแสดงว่าสิ่งนั้นเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน “พ่อหลวง” จึงน่าจะหมายถึง พ่อใหญ่ หรือพ่อผู้ยิ่งใหญ่ และ

การเรียกสมเด็จพระบรมราชินีนาถว่า “แม่หลวง” หรือเจ้าแม่หลวง ก็เช่นเดียวกับการเรียกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พ่อหลวง” หรือ “เจ้าพ่อหลวง” ปรากฏหลักฐานว่าประชาชนชาวเหนือใช้คำว่า เจ้าพ่อหลวง หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และใช้คำว่า “เจ้าแม่หลวง” หมายถึง สมเด็จพระบรมราชินีนาถ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2505 (ชนาพร ปาลกะวงศ์, 2542: 195) จากงานวิจัยของ ธงชัย ดิษโส (2547: 239) เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ผลการวิจัยส่วนหนึ่งสะท้อนความเป็นพระมหากษัตริย์แบบ ปิตุราชา ปรากฏคำเรียกแทนพระนามโดยใช้ลำดับเครือญาติ อาทิ พ่อ พ่อเจ้า พระพ่อ พ่อเมือง พ่อแห่งแผ่นดิน และพระบิดาแห่งแผ่นดิน อีกทั้งจากบทความวิชาการเชิงวิเคราะห์ของทินวัฒน์ สร้อยกุดเรือ (2549 : 61-73) เรื่องวิเคราะห์ภาษา ประเมินค่าความรู้สึกคนไทยผ่านคำถวายพระพร เพื่อศึกษาข้อความลงนามถวายพระพรของประชาชนชาวไทยที่ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงครองราชสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ผลการศึกษาพบว่า คนไทยมีความใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากการทรงงานของพระองค์ที่ทรงเข้าถึงและทรงช่วยเหลือประชากรทุกพื้นที่ตลอดระยะเวลา 60 ปีแห่งการครองราชย์ ทำให้ชาวไทยใกล้ชิดและผูกพันกับพระองค์เสมือนพระองค์เป็นพ่อ ในคำถวายพระพรจึงปรากฏคำเรียกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พ่อ” และ “พ่อหลวง” เป็นสำคัญตามวิถีวัฒนธรรมครอบครัวของไทย และงานวิจัยเรื่อง ชีวิตงามตามรอยพระยุคลบาท ในโครงการวิจัย เรื่อง ในหลวง: พ่อครูของเรา ของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2542: 13-14) สะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพ่อในบทบาทของความเป็นครู จากผลการวิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพ่อครูของแผ่นดินไทยจากพระราชกรณียกิจ และพระราชจริยวัตรสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ คุณลักษณะของความเป็นครู พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างเป็นผู้ให้และทรงพระเมตตา พระองค์ทรงเป็นครูที่เลิศด้านการสอนทั้งเนื้อหาสาระและวิธีสอน และพระองค์ทรงมีความเป็นปราชญ์ในทุกด้าน

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ (2544: 30) ได้แสดงทัศนะต่อความเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า พระองค์ทรงเป็นพ่อของแผ่นดินที่ได้รับความจงรักภักดีจากประชาชนทุกชั้นวรรณะ ดังข้อความว่า “ในปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกลับมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเช่นในสมัยสุโขทัย หรือยิ่งกว่าสมัยสุโขทัย โดยทรงมีความรักและสนิทสนมกับประชาชนจนรู้สึกทั่วไปว่า ทรงเป็นพ่อของแผ่นดิน”

พระเทพดิลก (2543: 100) กล่าวถึงบทบาทของพระพุทธเจ้าว่าเป็น “สังฆบิดร” ด้วยพระองค์ทรงพระมหากรุณาธิคุณ เมื่อลูกๆ คือ พระภิกษุสงฆ์ ออกไปนอกทางหรือมีปัญหา

จะเสด็จมาทรงแนะนำให้สติ แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายตามสมควรแก่กรณี หากศาสดาหรือผู้ปกครองที่ทรงคุณสมบัตินี้ย่อมให้ความอบอุ่น ความเชื่อมั่นแก่สาวกและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกยุคทุกสมัย

ในทำนองเดียวกันหากพระมหากษัตริย์พระองค์ใด แสดงบทบาทดังกล่าวย่อมเป็น “ปิตุราชา” ได้เช่นเดียวกัน

การประมวลความรู้เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์จากหนังสือ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอนำเสนอรายการเอกสารและสาระสำคัญพอสังเขป ดังนี้

1. บทบาทของพระมหากษัตริย์

1.1 บทบาทด้านเป็นผู้นำประเทศ

ดวงดาว ยังสามารถ (2534) ศึกษาเรื่อง พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมสยาม: ศึกษาจากพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมสยามโดยวิเคราะห์จากพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ในช่วง พ.ศ. 2417-พ.ศ. 2453 จากการศึกษาถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมสยามเท่าที่ผ่านมามักเสนอแนวคิดว่พระมหากษัตริย์ คือ สัญลักษณ์และผู้นำของประเทศที่ดำรงพระองค์อยู่ภายใต้กฎของศีลธรรมและหลักทศพิธราชธรรม แต่จากการวิเคราะห์ความต่าง ๆ ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า สาระตละต่างๆ ที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขานั้นสะท้อนว่า พระองค์ทรงตระหนักดีว่าในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ควรมีบทบาทอย่างไรและต้องมีบทบาทอย่างไร กล่าวคือ ต้องเป็นทั้งสัญลักษณ์ของประเทศพร้อมกับเป็นผู้นำประเทศ ต้องแยกบทบาททั้งสองออกจากกัน เพราะการเป็นสัญลักษณ์ของประเทศต้องนำอุปนิสัยส่วนพระองค์ที่ดีตามมาตรฐานของสังคมมาเสนอต่อสาธารณชนเพื่อก่อให้เกิดศรัทธา และเชื่อมั่นส่งผลต่อความจงรักภักดีในขณะเดียวกันการเป็นผู้นำที่คตินั้น ต้องมีสมรรถภาพของนักปกครองที่ดี สองบทบาทแห่งการเป็นพระมหากษัตริย์มีทั้งภาพลักษณ์ และสมรรถภาพที่ดีเลิศ ภาพลักษณ์จะปรากฏสู่สายตาประชาราษฎร์อันจะก่อให้เกิดความศรัทธา และยินยอมที่จะเชื่อฟังพระบรมราชโองการต่างๆ ของพระองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้พระราชอำนาจของ

พระมหากษัตริย์ยังยืน และเป็นอุปสรรคของผู้ทำทนายอำนาจของผู้ปกครอง ในขณะที่เดียวกันผู้นำต้องมีหลักการปกครองที่ดี เพราะในเชิงการเมืองแล้วหากผู้ปกครองไม่มีเล่ห์เหลี่ยมหรืออุบายทางการเมืองย่อมไม่ประสบความสำเร็จ

เอกสารอีกฉบับหนึ่งที่น่าสนใจ นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพระราชฐานะของพระมหากษัตริย์เอกสารเรื่อง หมายเหตุเรื่องมหาราช จากหนังสือมหาราชและรัตนโกสินทร์ ของปรีดี พนมยงค์ (2543: 45-57) หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) รัฐมนตรีได้ตำเนบบันทึกฉบับที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เสนอพระยามโนปกรณณ์ นายกรัฐมนตรี ตามที่พระยามโนปกรณณ์มอบหมายให้หลวงประดิษฐมนูธรรม เสนอความเห็น ว่าสมควรหรือไม่ที่จะถวายพระเกียรติยศ “มหาราช” แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพราะพระองค์มีพระมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวงแก่อาณาประชาราษฎร์ ให้เปลี่ยนการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หลวงประดิษฐมนูธรรมเสนอความเห็น ว่า เห็นด้วยในหลักการที่จะถวายพระเกียรติยศ แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การถวายพระเกียรติยศทรงเป็นเพียง “มหาราช” นั้น ไม่ใช่เป็นการเพิ่มพระเกียรติ แต่เป็นการลดพระเกียรติ ทั้งนี้ ได้เสนอเหตุผลสำคัญ 5 ประการ คือ

ประการแรก พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์อย่างน้อยที่สุดทรงดำรงพระอิสริยยศ “มหาราช” ดังคำถวายพระพรของชาวสยามว่า “ที่ฉายาโก โหตุ มหาราช”

ประการที่สอง ทรงประจำพระองค์พระมหากษัตริย์เรียกว่า ชนมหาราช มาแต่โบราณกาล

ประการที่สาม พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ปวงชนชาวสยามได้ถวายพระเกียรติในพิธีบรมราชาภิเษกให้ทรงดำรงพระอิสริยยศ “พระมหาจักรพรรดิ ราชาราช”

ประการที่สี่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีมีพระปรมาภิไธยส่วนหนึ่ง “บรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรณินทราธิราช” ยิ่งใหญ่กว่า “มหาราช” และอริราช พระมหากษัตริย์ที่ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์ต่อมาก็เช่นกัน

ประการที่ห้า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระปรมาภิไธยในพิธิบรมราชาภิเษก “...ปรมินทรมหามหาราชาราช...” แสดงว่าทรงเป็นมหาราชาราช ยิ่งใหญ่กว่ามหาราชและอริราชทั้งหลาย จากเรื่องราวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าฐานะแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยนั้นสูงส่งยิ่งทั้งตามคติพุทธราชา เทวราชา และธรรมราชา

1.2 บทบาทด้านการพัฒนาประเทศด้วยพระอัจฉริยภาพ

พระมหากษัตริย์ไทยมีพระอัจฉริยภาพหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอักษรศาสตร์ กระทรวงวัฒนธรรม (2551) ได้ประมวลเนื้อหาการสัมมนาวิชาการเรื่อง พระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ของพระมหากษัตริย์ไทย เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2550 นำเสนอบทความวิชาการเรื่องพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ของพระมหากษัตริย์ไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ของ นววรรณ พันธุเมธา (กระทรวงวัฒนธรรม, 2551: 1-11) ได้นำเสนอพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เกี่ยวกับการประดิษฐ์อักษรไทยซึ่งมีคุณลักษณะเด่น คือ ความง่าย ความเป็นระเบียบ ความชัดเจน และความสมบูรณ์ นอกจากนี้พระองค์มีพระอัจฉริยภาพในการเรียบเรียงถ้อยคำ โดยเฉพาะสำนวนภาษาในศิลาจารึกหลักที่ 1 มีความกระชับ เรียบง่าย และมีจังหวะค่อนข้างสม่ำเสมอ ส่วนพระมหากษัตริย์ราชที่ 1 (พญาลิไทย) เน้นพระอัจฉริยภาพในบทพระราชนิพนธ์ไตรภูมิพระร่วง ด้านการใช้คำ นอกจากนี้ จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2551 : 13-69) นำเสนอพระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ไทย ด้านการประดิษฐ์อักษรไทย เน้นที่พระอัจฉริยภาพของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชด้านการประดิษฐ์ลายสือไทย พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการประดิษฐ์อักษรอริยเก พระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการประดิษฐ์รูปสระ และการใช้อักษรวิธแบบใหม่ และพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้านการประดิษฐ์อักษรด้วยคอมพิวเตอร์ ส่วนบทความของ วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2551: 70-75) นำเสนอพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ ของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ กล่าวถึงในมิติของภาษาศาสตร์ 2 ประเด็น คือ พระอัจฉริยภาพด้านการวางแผนภาษา และพระอัจฉริยภาพด้านการศึกษาภาษาโบราณ เนื้อหาบทความนำเสนอพระอัจฉริยภาพด้านการวางแผนภาษาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยเฉพาะเรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระและรวบรวมกฎหมายเป็นประมวลกฎหมาย “กฎหมายตราสามดวง” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ประกาศเกี่ยวกับการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง การบัญญัติคำ

ขึ้นใหม่ การอธิบายจำกัดความหมายของคำ เป็นอาทิ ในมติพระอัจฉริยภาพด้านการศึกษาภาษาโบราณ กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่สุโขทัย และได้ทรงนำมาไว้ที่กรุงเทพฯ อีกทั้งได้ทรงศึกษาข้อความในศิลาจารึกนั้น

นอกจากนี้ยังมีบทความเรื่อง พระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ของ อุดม วโรตม์ลิขิตม์ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2551: 76-81) และของ คุณหญิงคณิดา เลขะกุล (กระทรวงวัฒนธรรม, 2551: 82-91) สาระสำคัญในบทความของ อุดม วโรตม์ลิขิตม์ เน้นพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์ที่ปรากฏใน พระราชดำรัสเรื่องปัญหาการใช้ภาษา ในการประชุมทางวิชาการของชุมนุมภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2505 แสดงพระอัจฉริยภาพ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรกทรงเป็นห่วงภาษาล้าน ภาษาชาติพันธุ์ และภาษาในภาวะวิกฤตใกล้สูญ ประการที่สอง ทรงเป็นนักประชาธิปไตยทางภาษา และประการที่สาม ทรงใช้ภาษาไทยอย่างพอเพียงไม่ฟุ้งเฟ้อ ส่วนสาระตะในบทความของ คุณหญิงคณิดา เลขะกุล เน้นพระอัจฉริยภาพที่ปรากฏในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานแก่บุคคล คณะบุคคล และสถาบันต่างๆ ในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาททุกองค์ปรากฏเนื้อหาสาระให้ข้อคิด คติเตือนใจ เข้าใจง่าย โน้มน้าวใจให้คล้อยตามและปฏิบัติตาม อีกทั้งทรงยึดหลักการใช้ภาษาให้ถูกต้อง

ในทำนองเดียวกับทัศนะของ สุนันท์ อัญชลินุกูล (2542: 163-184) ที่ได้ศึกษาพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ แนวคิดให้บัณฑิตตระหนักถึงสิ่งสำคัญของชาติ แนวคิดหลักการปฏิบัติงานให้เกิดผลสำเร็จและแนวคิดด้านจริยธรรมของบัณฑิต นอกจากนี้บทพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ไทยก็สะท้อนพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ และบทความความทรงคุณธรรมได้เช่นกัน ดังที่ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2542: 185-201) ได้ศึกษาบทพระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช นำเสนอในบทความเรื่อง “พระมหากษัตริย์โมกขธรรมแห่งปัจจุบันสมัย” ผลการศึกษาพบว่า บทพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหากษัตริย์นั้น พระองค์ทรงคัดแปลงและสร้างเสริมจากมหากษัตริย์ในพระไตรปิฎก ทำให้บทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวรรณคดี พุทธศาสนาร่วมสมัย ที่สื่อสารแตกต่างจากวรรณคดีพุทธศาสนา

ในชนบทเดิม คือ การเน้นวิธีบารมีให้ชัดเจน เหมาะแก่ยุคสมัย พร้อมทั้งอธิบายความสำคัญของ
โมกขธรรมแห่งปัจจุบันที่หมายถึงการดำรงอยู่ในโลกเพื่อเกื้อกูลช่วยเหลือชาวโลกด้วยการทำหน้าที่
ด้วยวิริยะและปัญญา

เรื่องราวดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าบทบาทของพระมหากษัตริย์
ไทยนั้นมีได้ทรงเป็นเพียงนักปกครองที่ดีเท่านั้นยังทรงพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์ รวมทั้ง
ทรงสั่งสอนประชาชนของพระองค์อย่างต่อเนื่อง

พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรงมีบทบาทสำคัญยิ่ง
ในด้านการปกครอง ทรงเป็นนักรบ ทรงต่อสู้กับอริราชศัตรู ทรงขยายอาณาเขตของราชอาณาจักร
และทรงปกป้องคุ้มภัยแก่พสกนิกร ส่วนพระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมี
พระมหากษัตริย์เป็นประมุข แม้มิได้ทรงออกรบกับข้าศึกแต่พระองค์ก็ต้องทรงต่อสู้กับความยากจน
และความด้อยโอกาสซึ่งเกิดแก่ประชาชนของพระองค์เพื่อให้ประชาชนของพระองค์มีคุณภาพชีวิต
ที่ดี พัฒนาความสามารถของตนอย่างเต็มที่ และที่สำคัญพึ่งพาตนเองบนพื้นฐานแห่งความพอเพียง
นกร ลำภาทิพย์ (2549: 24-25) เขียนบทความเรื่อง “60 ปี ครองราชย์ ประเทศชาติพัฒนา ศูนย์ศึกษาฯ
เทิดไท้” นำเสนอทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต และเชื่อมโยงถึง
พระมหากษัตริย์ไทยรัชกาลปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบาทและพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่มีต่อประชาชนชาวไทย เพื่อประชาชนชาวไทยตลอดมา
ทั้งนี้ “เพราะความสุขของพระองค์อยู่ที่ความสุขของพสกนิกร” ทัศนะจากบทความของนกร
ลำภาทิพย์สอดคล้องกับงานวิจัยการศึกษาเชิงประจักษ์ “ชีวิตงามตามรอยพระบาท” เนื่องในวโรกาส
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 ของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์ (2543) ซึ่งอยู่ในโครงการวิจัยเรื่อง “ในหลวง: พ่อครูของเรา” การวิจัยครั้งนี้มี
จุดประสงค์เพื่อศึกษาการดำเนินชีวิตที่ดีงามของประชาชนในชาติอันเนื่องมาจากกระแสพระราช
ดำรัส สัมภาษณ์ ตอบแบบสอบถาม และข้อเขียนแสดงความคิดเห็น ผลการศึกษาพบว่า สมาชิก
สภาร่างรัฐธรรมนูญ ผู้บริหารระดับสูงและกลางจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ผู้ประกอบ
สัมมาชีพต่างๆ ต้องการให้สังคมไทยดำรงไว้ซึ่งความเชื่อ ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ใน
เรื่องการยกย่องคนดี ยึดถือคุณธรรม จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ นิยมความเป็นไทยและ
ประชาธิปไตย ยึดหลักประชาธิปไตยและหลักคุณธรรมในการดำเนินชีวิตครอบครัวและการทำงาน
แสดงออกซึ่งความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยการทำงานอย่าง
ซื่อสัตย์สุจริตเต็มความสามารถ ส่วนความเห็นต่อความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ประมวลได้ 3 ด้าน คือ ทรงมีคุณลักษณะของความเป็นครู ทรงมีวิธีการอบรมสั่งสอน และทรงมีความเป็นปราชญ์ นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนแสดงความตั้งใจแสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยการจะพัฒนาตนเองละเว้นการทำสิ่งผิด ทำประโยชน์ต่อสังคม ทำหน้าที่เต็มความสามารถ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและบริจาททรัพย์สิ้นสนับสนุน โครงการต่างๆ ของพระองค์

เรื่องราวดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยแล้วยังแสดงถึงโลกทัศน์ของปวงชนชาวไทยที่มีต่อพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะในด้านความจงรักภักดี และเห็นพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของความดีงามในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทัศนะความเป็นวีรบุรุษ

ดังที่ สุกัญญา สุธาญา (2542: 202-216) ได้ศึกษาเรื่องราวของพระร่วงพระมหากษัตริย์ไทยในบทบาทแห่งความเป็นวีรบุรุษ นำเสนอบทความเรื่อง “พระร่วง: วีรบุรุษในประวัติศาสตร์และวีรบุรุษวัฒนธรรม” ผลการศึกษาบทบาทของพระร่วง 2 ลักษณะได้แก่ ลักษณะแรกพระร่วงเป็นวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ (historic hero) พระร่วงเป็นพระนามที่ใช้เรียกกษัตริย์อาณาจักรสุโขทัยมิได้ระบุเฉพาะเจาะจง เรื่อง พระร่วงที่ปรากฏอยู่ในตำนานพงสาวดารต่างๆ ได้เล่าที่มาเป็น 3 แนว คือ แนวแรกพระร่วงเป็นกษัตริย์ครองเมืองสุโขทัย มีแม่เป็นคนพื้นเมืองเดิม แนวที่สองพระร่วงเป็นเชื้อสายกษัตริย์ขอมต่อมาเป็นใหญ่ในหมู่ไทยเมืองได้ และแนวที่สามพระร่วง เป็นชาวละโว้แข็งข้อกับขอมซึ่งเป็นผู้ปกครองแล้วหนีขึ้นไปเป็นใหญ่ที่เมืองสุโขทัย ลักษณะที่สองพระร่วงเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (culture hero) ปรากฏในนิทานชาวบ้านมีสถานที่ พืช และสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระร่วงมีถิ่นกำเนิดและเป็นที่ยอมรับถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระร่วงเป็นภาพลักษณ์ของผู้นำในอุดมคติจากการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ควบคู่กับบทบาทในเชิงสั่งสอนธรรมะและค่านิยมซึ่งปรากฏรูปธรรมชัดเจนจากพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในอดีตเริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยด้านการปกครองมีแนวคิดหรือขนบของรูปแบบการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบการปกครองอาณาจักรกัมพูชา สมัยพระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยพ่อขุนศรีนาวนาถผู้ปกครองสุโขทัยก่อนราชวงศ์พระร่วงที่ร่วมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชาสมัยพระนคร สืบเนื่องต่อมาในราชวงศ์พระร่วง แม้อาณาจักรสุโขทัยจะไม่ได้อยู่ได้อำนาจการปกครองของอาณาจักรขอมก็ตาม ทัศนะดังกล่าวปรากฏในบทความเรื่อง “พระนามกษัตริย์สุโขทัย: ความสัมพันธ์กับเขมรโบราณ”

ของ ศานติ ภักดีคำ (2550: 89-98) ทั้งนี้ ได้ยืนยันความคิดที่ว่า แนวคิดทางการเมืองของรัฐสุโขทัย มีอุดมการณ์หรือแนวคิดที่สืบทอดหรือได้รับวิธีคิดมาจากอาณาจักรกัมพูชาสมัยพระนคร หลักฐานที่ปรากฏชัดเจน คือ พระนามของพระมหากษัตริย์ และกระบวนการสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ ซึ่งมีข้อมูลปรากฏอยู่ในจารึกสุโขทัย

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทด้านการเมืองการปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิเทวราชาตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากอาณาจักรขอม คือ งานวิจัยเรื่อง สถาบันกษัตริย์กับกฎหมายเทียรบาล (the Monarchy and the Palatine) ของวรพร ภู่งศ์พันธุ์ (2546: 150-200) ได้ศึกษาบทบาทของสถาบันกษัตริย์ด้านการเมืองการปกครองจากกฎหมายเทียรบาล ซึ่งเป็นกฎหมายสำหรับรักษาเรือนพระเจ้าแผ่นดินมีเนื้อหาพรรณนากำหนดพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และข้อบังคับสำหรับข้าราชการมิให้ประพฤติผิดต่อพระเจ้าแผ่นดิน ผลการศึกษาพบว่า ในด้านสิทธิธรรมพระมหากษัตริย์ทรงเป็นมหาสมมติราชเกิดขึ้นจากความจำเป็นในสังคมที่มีความวุ่นวาย จากนั้นคือการจรรโลงให้สถาบันนี้คงอยู่และสืบต่อ ด้วยการให้พระมหากษัตริย์แสดงตนว่าเหนือกว่าผู้อื่นการกล่าวถึงสิทธิธรรมที่ว่าคนที่เป็นกษัตริย์ต้องเป็นผู้สั่งสมบารมีมากที่สุด การประกอบพิธีกรรมทำให้สถานภาพกษัตริย์สูงส่งดุจเทพเจ้า มีทิพภาวะที่สามัญชนละเมิดไม่ได้ ผู้มีสิทธิธรรมในการขึ้นเป็นกษัตริย์ด้วยการสืบทอดราชบัลลังก์ และการประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่มีอยู่ 5 ประเภท

ส่วนด้านการจัดระเบียบการปกครองฝ่ายหน้าและฝ่ายในนั้น มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางในการปกครอง ในฝ่ายหน้าพระองค์ทรงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการปกครองและการบริหาร ส่วนในฝ่ายในพระองค์ทรงมีบทบาทเป็นหัวหน้าครอบครัว มีการจัดลำดับสถานะของบุคคลตามลำดับชั้นมีเครื่องยศกำหนดอย่างชัดเจน สถาบันกษัตริย์มีสถานะสูงสุดเป็นเทพสูงส่งกว่ามนุษย์สามัญ ผู้ล่วงละเมิดหรือทำให้เสื่อมเสียถึงพระมหากษัตริย์จะถูกลงโทษ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับฝ่ายหน้าและฝ่ายใน เป็นไปในเชิงหน้าที่ที่ฝ่ายหน้าและฝ่ายในต้องปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ตามบทบาทของตน อย่างไรก็ตามในกฎหมายเทียรบาลสะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็นเจ้านายเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมของข้าทาสบริวาร นอกจากนี้ในด้านความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมมหาราชวัง ตามคติในพุทธศาสนา เขาพระสุเมรุคือ องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาลของราชอาณาจักร พระราชวังเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ย่อมมีความสำคัญยิ่ง ในกฎหมายเทียรบาลกำหนดข้อปฏิบัติของบุคคลต่อพระบรมมหาราชวังด้วย อีกทั้งในฐานะที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเขาพระสุเมรุหลักแห่งจักรวาล

ในกฎมณเฑียรบาลกำหนดคำศัพท์ที่บุคคลใช้กับพระมหากษัตริย์ ความสำคัญของราชบัลลังก์ต้องยกพื้นสูงมีเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศตามคติสมมติเทพ มีเครื่องราชูปโภคกำหนดระเบียบการเข้าเฝ้าฯ และด้านสุดท้าย คือ พิธีกรรมต่างๆ ที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และพระราชทานกิจวัตร ภู่วงศ์พนธ์ แสดงทัศนะไว้ว่า ภาพของสถาบันกษัตริย์ที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาลให้เห็นภาพของสมมติเทพคา หรือกษัตริย์ผู้มีทิพภาวะ เป็นเทพในร่างมนุษย์สูงส่งและห่างไกลจากประชาชน ในทางกฎหมายทรงเป็น “เจ้าอยู่หัว” “เจ้าแผ่นดิน” และ “เจ้าชีวิต” ในขณะที่ภาพกษัตริย์ในอุดมคติเน้นความเป็นผู้ทรงคุณธรรมต้องทรงใกล้ชิดกับประชาชน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสร้างอัตลักษณ์ให้พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพระมหากษัตริย์ในอุดมคติ กล่าวคือ ทรงสร้างอัตลักษณ์ให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความเป็นพระมหากษัตริย์ “ของราษฎร” และ “เพื่อราษฎร” จากการที่ประชาชนถวายพระราชสมัญญานามแด่พระองค์ว่า “สมเด็จพระปิยมหาราช” และปวงชนร่วมกันบริจาคเงินเพื่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงใกล้ชิดกับประชาชน เป็นที่รักยิ่งของประชาชน การสร้างอัตลักษณ์พระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของรายงานผลการวิจัยของ สายชล สัตยานุรักษ์ (2546) ที่ทำวิจัยเรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “จีน” ของชาวสยาม

เมื่อสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางพระราชอำนาจปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ชานินทร์ กรัยวิเชียร (2519) ได้ประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยเรียบเรียงเป็นหนังสือชื่อ พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยซึ่งเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอสารัตถะสังเขปไว้แล้ว

2. ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยสะท้อนจากวรรณกรรม

เรื่องราวของภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยที่สะท้อนจากวรรณกรรมต่างๆ ที่นักวิชาการได้ศึกษาและเรียบเรียงไว้จำนวนมาก อาทิ

บทความเรื่อง “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ” ของ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542 : 1-25) ศึกษาจากวรรณคดีของพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 5 พระองค์ ผลการศึกษาพบว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นเทวราชา พุทธราชา และธรรมราชา ทรงเป็นนักรบ ทรงเป็นผู้บันดาลความสุขสมบูรณ์แก่บ้านเมือง ส่วนสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงมีความเชื่อในอำนาจที่มองไม่เห็น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีลักษณะผสมผสานกันของพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพและทรงใฝ่ในธรรม ทรงเป็นประหนึ่ง พระนารายณ์ และทรงเป็นหน่อพุทธพงศ์ ภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้ซึ่งพระบรมเดชานุภาพ ทรงประกอบด้วยพระบุญบารมี ทรงอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาพระราชกรณียกิจของพระองค์อำนวยประโยชน์ไปถึงประชาราษฎร์ และพระองค์เป็นพระราชชาติทรงเป็นมนุษย์ ผู้เข้าใจและเห็นใจมนุษย์ด้วยกันมิได้ทรงเป็นพุทธราชา หรือเทวราชา ส่วนภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนั้น ปรากฏว่าพระองค์ทรงพระเกียรติคุณด้านพระเมตตาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงเสียสละเพื่อความสุขของประชาชน พระองค์ทรงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร และทรงมีฐานะเป็นมิ่งขวัญของประชาชน พระองค์ทรงมีบทบาทเชื่อมความสามัคคีของคนในชาติ ให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน รวมทั้งทรงส่งเสริมพลังใจให้แก่ปวงชน ในอันที่จะทำประโยชน์ต่อประเทศชาติ ทรงใกล้ชิดกับประชาชนด้วยการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมประชาชน ทรงเสียสละ และมีพระราชภาระดับทุกข์บำรุงสุขของประชาราษฎร์ ทรงมีลักษณะเป็นกษัตริย์พิเศษที่ไม่มีผู้เสมอเหมือน ศรีศักร วัลลิโภดม (2549: 7-10) แสดงทัศนะว่าพระองค์เป็นพระสมมติเทวราช ทรงเป็นจักรพรรดิราชด้วยเอกชนนิกรสโมสรสมมติดังเช่นการแสดงออกของประชาราษฎร์ทั้งราชอาณาจักรในวาระการฉลองการครองราชย์หกสิบปีของพระองค์

อัศวินย์ เรื่องรอง (2542: 21-29) ศึกษาเรื่อง “การใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขนพ่ายโคลงฉันท์” ผลการศึกษาพบว่าด้านการใช้คำเรียกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสะท้อนแง่คิดว่า กษัตริย์ทรงเป็นผู้ทรงบุญญาบารมีสูงส่งกว่าสามัญชน กษัตริย์ต้องมีพระคุณสมบัติอันเลิศยิ่งทั้งต้องปฏิบัติพระราชภารกิจเป็นผู้นำในการรบ ผู้คุ้มครองพสกนิกร ในฐานะเจ้าชีวิต ผู้คุ้มครองแผ่นดินต้องยึดมั่นและปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ส่วนด้านความเปรียบ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระคุณสมบัติเทียบเท่าเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู “ตรีมูรติ” ทรงมีกำเนิดมาจากเทพเจ้าสิบเอ็ดองค์ กวีใช้ความเปรียบอุปลักษณ์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระพุทธเจ้าโดยใช้คำที่หมายถึงพระพุทธเจ้า อาทิ พระศรีสรรเพ็ชร สรรเพ็ชญ์ สรรเพ็ชญ์โพธิ์เกล้า พระพุทธ พระเจ้า บัวบาท และสมภาร อย่างไรก็ตามความคิดอันเกิดจากการใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขนพ่าย

โคลงฉันท์ คือ ความคิดแห่งการเชิดชู สดุดีพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็น “เทวราชา” หรือสมมติเทพผสมผสานกับความเป็น “พุทธราชา” อันหมายรวมถึงความเป็น “ธรรมราชา” ซึ่งเป็นพระคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งของความเป็นกษัตริย์

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทย ในวรรณคดีสมัยอยุธยาของ ปัทมา ฑิฆัมประเสริฐกุล (2547) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา 13 เรื่อง แบ่งได้ 4 ประเภท คือ วรรณคดียอพระเกียรติ วรรณคดีพิธีกรรมและประเพณี วรรณคดีคำสอนและวรรณคดีนิทาน ทั้งนี้ ศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์ พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยาที่ต่างประเภทกัน และศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยากับภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ผลการศึกษาพบว่า พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีสมัยอยุธยามีคุณสมบัติ 7 ประการ ได้แก่ การมีชาติกำเนิดและชาติตระกูลสูง การมีบุญบารมี รูปร่างและบุคลิกลักษณะที่ดี การมีความรอบรู้ การมีพระราชทรัพย์ การมีพระราชอำนาจและฤทธานุภาพ และการมีเกียรติยศ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงปฏิบัติหน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ 2 ประการ คือ การเป็นนักปกครอง และการเป็นนักรบ ส่วนภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ทั้งด้านคุณสมบัติและด้านหน้าที่ดังกล่าว ปรากฏในวรรณคดีอยุธยาแต่ละประเภทแตกต่างกันตามจุดมุ่งหมายและลักษณะของวรรณคดี กล่าวคือ ในวรรณคดียอพระเกียรติเน้นภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ที่ตีสมบุรณ์มากที่สุด ในวรรณคดีนิทาน เน้นภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ที่สมบุรณ์ ลำดับรองลงมา ยกเว้นการมีชาติกำเนิดที่สูง ในวรรณคดีพิธีกรรมและประเพณีเสนอภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์สมบุรณ์เป็นลำดับต่อมา และใกล้เคียงกับภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดียอพระเกียรติ โดยเฉพาะเรื่องการมีชาติกำเนิดสูง และการเป็นนักปกครองที่ดี ส่วนในวรรณคดีคำสอนเสนอภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ชัดเจนน้อยที่สุด เพราะเนื้อหามุ่งเสนอหลักปฏิบัติที่ดีของพระมหากษัตริย์ ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยามีลักษณะพื้นฐานสำคัญเหมือนพระมหากษัตริย์ตามคติทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ประการสำคัญพระมหากษัตริย์ทรงมีลักษณะของผู้ทรงพลังอำนาจ นำเกรงขามเหมือนพระมหากษัตริย์ตามคติศาสนาพราหมณ์และมีลักษณะผู้ทรงธรรม หรือธรรมราชา เหมือนพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งศาสนาพุทธด้วย

ความเป็นพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งศาสนาพุทธ ที่เน้นพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า คือ พุทธราชา เน้นพระมหากษัตริย์ คือ ผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชา และเน้นพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์ หรือตามคติลัทธิเทวราชา คือ

เทวราชา พระมหากษัตริย์ไทยตามคติต่างๆ ดังกล่าวปรากฏเด่นชัดในวรรณกรรม อาทิ จากผลการศึกษาเรื่อง “คติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย” ของ ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (2538: 57-72) พบว่า พระมหากษัตริย์ตามคติพุทธราชาซึ่งปรากฏในสังคมไทย คือ ปรากฏในพระนามของพระมหากษัตริย์ หรือคำแทนพระมหากษัตริย์ ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูปและพระบรมรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์ และปรากฏในพฤติกรรมที่พระมหากษัตริย์เลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์ ส่วนคติเรื่องพุทธราชาที่ปรากฏในวรรณคดีนั้น ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต นำเสนอ 3 ประเด็นได้แก่ ปรากฏในคำแทนพระมหากษัตริย์ ปรากฏพฤติกรรมเลียนแบบพระจริยวัตรของพระโพธิสัตว์และคติพุทธราชาในวรรณคดีไทยในการปรับเปลี่ยนวรรณคดีนิทานประเภทจักรๆ วงศ์ๆ เป็นนิทานชาดก และปรับเปลี่ยนนิทานชาดกเป็นนิทานจักรๆ วงศ์ๆ ผู้เขียนเสนอทัศนะไว้ว่า คติพุทธราชาในวรรณคดีปรากฏร่วมกับคติธรรมราชา อีกทั้งคติพุทธราชาปรากฏร่วมกับคติเทวราชาได้เช่นกัน ความเป็นพระมหากษัตริย์ตามคติทั้งสามนั้นปรากฏร่วมกันได้อย่างกลมกลืนเพื่อความเป็นพระมหากษัตริย์ที่สมบูรณ์ที่สุด ทัศนะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เสาวณิต วิงวอน

เสาวณิต วิงวอน (2538: 76-87) เขียนบทความวิชาการเรื่อง “เทวราชาและธรรมราชาในวรรณคดีของพระเกียรติ” ผู้เขียนเสนอกรอบความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไว้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าพระมหากษัตริย์มีลักษณะ 3 ประการตามบทบาทต่อสังคม คือ ประการแรก ทรงเป็นมหาชนสมมติ ประการที่สอง ทรงเป็นผู้นำของแคว้น ทรงดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข เป็นศูนย์กลางของประเทศ และประการที่สาม ทรงเป็นหัวหน้าที่มีธรรม ทรงปกครองด้วยธรรม ส่วนคติของคนไทยเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ 2 คติได้แก่ พระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ และพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐทางการเมือง ในระยะแรกพระมหากษัตริย์ไทยเป็นไปตามคติแรก คำเรียกองค์พระมหากษัตริย์ว่า พ่อเมืองหรือพ่อขุน ความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นพื้นฐานต่อการปกครอง ต่อมาพระมหากษัตริย์ไทยเป็นไปตามคติที่สอง คือ เป็นราชาผู้นำของประชาชนและประเทศชาติทั้งในยามสงบสุขและยามสงคราม มีพิธีกรรมสรรเสริญพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าหรือเทวราชา สรรเสริญพระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของพระคิเว เรียกว่า ไสเลนทร์ คือ ผู้เป็นใหญ่แห่งขุนเขา ซึ่งหมายถึง พระคิเว ผู้สถิตอยู่บนยอดเขาไกรลาส มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกประกาศความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ในลัทธิเทวราช มีลักษณะเป็นทั้งพระวิษณุและพระคิเว อย่างไรก็ตามลัทธิเทวราชตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้ผสมผสานกับพระพุทธศาสนาในอาณาจักรฟูนัน ในอาณาจักรเจนละก่อนเข้าสู่ประเทศไทย ดังนั้น เมื่อไทยได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับคติแห่งผู้ปกครองจากอาณาจักรขอมผสมผสานกับคติดั้งเดิมของไทย และคติตาม

พระพุทธศาสนา จึงส่งผลให้พระมหากษัตริย์ไทยมีลักษณะของเทวราชาและธรรมราชา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติ

เสาวณิต วิงวอน เสนอทัศนะเชิงวิเคราะห์ว่า ลักษณะเทวราชาในวรรณกรรมของพระเกียรติในสมัยอยุธยา อาทิ ในขุนพ่ายโคลงฉันท์ กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระราชสมภพจากเทพเจ้า 11 องค์ เป็นเทพตรีมูรติ ส่วนอีก 8 องค์ เป็นเทพผู้ดูแลรักษาโลกประจำทิศทั้ง 8 คำว่า โลกบาล ยังสื่อความหมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระมหาราชครูกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็นพระโพธิสัตว์ที่พระอินทร์ทูลอาราธนาให้เสด็จมายังโลกมนุษย์ ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระศรีมหาสมุทรกล่าวว่า พระนารายณ์เสด็จอุบัติมาเป็นพระมหากษัตริย์ ส่วนในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์เปลี่ยนไปบ้าง กวีมิได้พรรณนาว่าพระมหากษัตริย์มาจากเทพเจ้าโดยตรงเหมือนในวรรณคดีของพระเกียรติสมัยอยุธยา แต่หากเปรียบกับเทพเจ้า เช่น นายสวนมหาดเล็กกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสมอองค์พระนารายณ์ พระยาศรีสุนทรโวหารกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวในลิลิตเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีราชตระกูลสูงส่งไม่เน้นความเป็นสมมติเทพ ส่วนวรรณคดีของพระเกียรติยุคปัจจุบันกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นมนุษย์ เช่น ในวรรณคดีของพระเกียรติเรื่อง เย็นศิระเพราะพระบริบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นปูชนและทรงเป็นชาวดิน

ส่วนลักษณะธรรมราชานั้นเสาวณิต วิงวอน เสนอทัศนะว่า ธรรมราชา พระราชาผู้มีธรรม พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะ ธรรมที่ทรงยึดถือ คือ ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในวรรณคดีของพระเกียรติได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ พรหมวิหาร และกุศลธรรมอื่นๆ ในวรรณคดีของพระเกียรติแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีธรรมอยู่เสมอไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงปกครองบ้านเมืองแบบครอบครัว แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือแบบประชาธิปไตย นอกจากนี้ เสาวณิต วิงวอน ให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า แม้ความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ไทยจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ความเป็นธรรมราชาของพระมหากษัตริย์ไทยไม่เปลี่ยนแปลงซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าธรรมอันเป็นสัจจะเป็นอำนาจในการปกครองอย่างแท้จริง

ความเป็นธรรมราชา ธรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงยึดถือได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และกุศลธรรมบถต่างๆ ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง และไตรภูมิโลกวินิจฉัย ทั้งนี้ ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่อง “วรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทยกับบริบททางสังคมแห่ง ยุคสมัย” ของ นิตยา แก้วคัลณา (2547: 164-166) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวรรณกรรม โลกศาสตร์บางส่วนในด้านกลวิธีการแต่งพิจารณาเรื่องผู้ปกครอง และการกระทำผิดศีลธรรมของ คนในสังคม อันจะชี้ให้เห็นว่าการประพันธ์วรรณกรรมที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคมที่ต่างกัน การเสนอแนวคิดก็ต่างกันด้วย ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง พบว่า ไตรภูมิพระร่วงและ ไตรภูมิโลกวินิจฉัย พระยาจักรพรรดิราชเหมือนกันแต่ไม่ได้เป็นลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ หลักธรรม ที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วงเป็นหลักธรรมทศพิธราชธรรม ในขณะที่ วรรณคดีเรื่องไตรภูมิโลกวินิจฉัยกล่าวว่าพระยาจักรพรรดิราชหรือพระมหากษัตริย์ต้องรู้หลัก ปฏิบัติในจักรวรรดิวัตร นอกจากนี้แล้วยังต้องประพฤติในทศกุศลธรรมบถ คือ กายสุจริต 3 วิ สุจริต 4 และเมโนสุจริต 3 และธรรม 3 ประการ คือ รักษธรรม (ไม่เบียดเบียน สัตว์ มีจิตเมตตา) อารวมธรรม (พระราชทานผ้าห่ม บ้านเรือน ทรัพย์แก่บุคคลที่ควรสงเคราะห์) และกุตติธรรม (คุ้มครองป้องกันภัยมิให้เบียดเบียนชนทั้งปวง) นอกจากนี้การกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราชใน วรรณกรรมโลกศาสตร์ทั้งสองสมัยนี้สื่อให้เห็นภาพลักษณ์ของผู้ปกครอง ผู้ปกครองสมัยสุโขทัย ทรงธรรมถ้าผู้ปกครองกระทำผิดคลองธรรมบ้านเมืองจะเกิดเหตุวิปริต สะท้อนให้เห็นว่าความชอบ ธรรมของผู้ปกครองทำให้บ้านเมืองและประชาชนมีความสุข ส่วนผู้ปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ปกครองต้องทรงงานหนักเพื่อประเทศชาติและประชาชน มิได้ด้วยบุญบารมีจึงได้เป็นพระยา จักรพรรดิราช

บุญเหลือ โจมโน (2549 : 76-83) ได้นำเสนอทัศนะเชิงวิเคราะห์ในบทความเรื่อง “ราชากับราชธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยความสุขร่มเย็นของประชาราษฎร์” มีกรอบความคิดว่า ราชา คือ พระมหากษัตริย์หรือนักปกครองที่เป็นประมุข หรือประธานในกลุ่มชนที่ประพัตดินห้เป็นที่รักแก่ ชนหมู่มากโดยปฏิบัติธรรม มีสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ส่วนราชธรรม คือ ธรรมที่พระราชหรือ พระมหากษัตริย์ทรงยึดถือปฏิบัติจนเป็นพระราชจริยวัตร ทำให้มหาชนชื่นชมยินดีและได้รับ ความสุขร่มเย็น ราชธรรมนั้นได้แก่ ทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ 4 ที่เป็นข้อปฏิบัติ และอคติ 4 เป็น ข้อที่ควรงดเว้น ผลการศึกษาพบว่า พระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” สอดคล้องกับพระราชปณิธาน ในพระเจ้าโศกมหาราชที่ปรากฏในศิลาจารึกที่ 6 เป็นเหตุให้ประชาชนที่อยู่ในพระบรมโพธิสมภาร มีความสุข ส่งผลให้ประชาชนยินดี รักใคร่และเทิดทูนในพระราชอาของตน พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเป็นพระราชาที่ทรงยึดถือปฏิบัติตามราชธรรมทศพิธราชธรรม
สังกัหวัตถุ 4 และละเว้นอกติ 4 อย่างเคร่งครัด ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย
ถ้าผู้นำประพฤติธรรมผู้ตามจะประพฤติธรรมตาม ด้วยพระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์
ประชาราษฎร์จึงจงรักภักดีและเทิดทูนพระองค์ไว้เหนือเกล้า พระองค์จึงทรงเป็นราชา ผู้ทำให้
มหาชนยินดีอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับความเป็นธรรมราชาของ ญัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ
(2542) เรื่อง “การวิเคราะห์ลักษณะความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น” มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเป็นธรรมราชาของตัวละครกษัตริย์
ในวรรณคดีไทยช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและปัจจัยที่ส่งผลต่อลักษณะความเป็นธรรมราชา
วรรณคดีไทยในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งผู้วิจัยนำมาศึกษามี 10 เรื่อง ได้แก่ รามเกียรติ์
อุณรุท อีเหนา ขุนช้างขุนแผน กากี พระอภัยมณี ลักษณวงศ์ สิงห์ไกรภพ สังข์ทอง และไชยเชษฐ์
ผลการศึกษาพบว่า ที่มาและลักษณะความเป็นธรรมราชามีที่มาจากคติของอินเดียโบราณ 2 คติ คือ
คติทางศาสนาพราหมณ์ และคติทางพระพุทธศาสนา คติทางศาสนาพราหมณ์ กษัตริย์หรือราชา
เกิดจากความต้องการผู้นำในกองทัพ ผู้เป็นราชา คือ พระอินทร์ มีหน้าที่ทำสงคราม ส่วนคติทาง
พระพุทธศาสนา กษัตริย์ทำหน้าที่สำคัญ คือ การสร้างสันติสุข ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรมทุกเมื่อ
เพื่อป้องกันมิให้ผู้ปกครองใช้อำนาจในทางที่จะทำให้ประชาชนเดือดร้อน ส่วนหลักธรรมสำคัญ
ที่พึงยึดถือเป็นหลักในการปกครองอีกประการ คือ จักรวรรดิวัตร 12 ประการ ลักษณะความเป็น
ธรรมราชาของตัวละครกษัตริย์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาทิ จากเรื่องรามเกียรติ์
ท้าวอชบาลเป็นผู้มีวาจาชอบมีอกกับปรีชาอ่อนโยนเป็นลักษณะของผู้มีมัทวะ มีจิตใจเมตตา
เสียสละโดยเฉพาะสละชีพเป็นทาน ท้าวทศรถ มีความซื่อตรงในสัตย์วาจา ส่วนพระรามยึดมั่น
ในคำสัตย์ กตัญญูต่อบิดามารดา ดำรงตนในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และมีความเมตตา รวมถึง
ความเที่ยงธรรม จากเรื่องอุณรุท ท้าวบรมจักรกฤษณ์ ทรงเมตตาเอาใจใส่ดูแลไพร่พลตามหลัก
จักรวรรดิวัตรข้อ 1 มีความเที่ยงธรรมหลักราชธรรมอวิโรธนะ ทรงศรัทธาต่อสมณพราหมณ์อย่างยิ่ง
ตรงกับจักรวรรดิวัตรข้อ 10 เป็นต้น คุณธรรมที่แสดงความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ส่วนใหญ่
อยู่ในหลักทศพิธราชธรรม ได้แก่ การให้หรือหลักธรรมทาน ความซื่อตรงหรือหลักธรรมอาชวะ
ความอ่อนโยนหรือหลักธรรมมัทวะ ความมุ่งมั่นต่อการประกอบราชกิจหรือหลักตะปะเชื่อมโย
กับหลักธรรมอาชวะ และความไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าอันจะทำให้ปราศจากความเที่ยงธรรม
ส่วนลักษณะความเป็นธรรมราชาของตัวละครกษัตริย์สอดคล้องกับจักรวรรดิวัตร 12 โดยตรง
น้อยกว่าหลักทศพิธราชธรรม อาจเป็นเพราะว่าลักษณะของจักรวรรดิวัตรเน้นกิจเฉพาะของกษัตริย์

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษาบทบาทของกษัตริย์ในวรรณกรรม คือ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของกษัตริย์ในบทละครในและบทละครนอกในพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 2 ของ ลัดดาวัลย์ บัวเรียน (2549) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะ และบทบาทของ กษัตริย์ด้านการปกครองและด้านครอบครัว จากบทละครใน 1 เรื่อง คือ เรื่องอิเหนา บทละครนอก 5 เรื่อง คือ สังข์ทอง มณีพิชัย สังข์ศิลป์ชัย ไชยเชษฐ และคำวี่ ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผลการศึกษาพบว่า คุณลักษณะและบทบาทของกษัตริย์ที่ปรากฏด้าน การปกครองแสดงให้เห็นคุณสมบัติกษัตริย์ในความเป็นนักรบผู้กล้า ผู้ดำรงหลักทศพิธราชธรรม บุคลิกภาพของกษัตริย์ การให้ขวัญและกำลังใจ การปกครองผู้อยู่ใต้ปกครอง การเป็นผู้มีความ ยุติธรรมและความเฉลียวฉลาด บทบาทดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความแตกต่างกันระหว่างบทละคร นอกกับบทละครใน กล่าวคือ บทละครในเน้นการประพจน์ให้ถูกต้องตามแบบแผนส่วนบทละคร นอกจะประพจน์ตัวไม่เคร่งครัด มีความประพจน์ไม่แตกต่างจากสามัญชนมากนัก เน้นความ เพลิดเพลิน ความตลกขบขัน ในบทบาทด้านผู้นำครอบครัว มีการนำเสนอไม่แตกต่างกัน คือ กษัตริย์แสดงความห่วงใยลูก และมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ สามเณรที่ห่วงใยภรรยา สามเณรเจ้าผู้ สามเณรเชื้อสายต่อภรรยา พ่อตาที่เฉลียวฉลาด และพ่อตาที่นิยมลูกเขยที่มีความสามารถ

ผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า บทบาทหรือลักษณะของพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ในโลกแห่งความจริง หรือเป็นพระมหากษัตริย์ในโลกแห่งวรรณกรรม ก็ตาม ล้วนมีบทบาทหรือคุณลักษณะที่ไม่แตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าความเป็นพระมหากษัตริย์ที่ ปรากฏในโลกแห่งความจริง กับพระมหากษัตริย์ในโลกแห่งวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อนของกัน และกัน อย่างไรก็ตามทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์ที่กวียกย่องและให้ความสำคัญ จึงได้หยิบยกมาพรรณนาในวรรณกรรม ดังผลการศึกษาเรื่อง “การสวดวิธีกษัตริย์ในมหากาพย์เรื่อง ท้าวบาเจือง” ของ ประคอง นิมนานเหมินท์ (2538: 10-22) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะ ของวิธีกษัตริย์ที่กวีให้ความสำคัญและยกย่อง จากการศึกษาพบว่า ประการแรก วิธีกษัตริย์มีกำเนิด พิเศษต่างจากมนุษย์ทั่วไป กวีสร้างท้าวบาเจืองให้มีกำเนิดที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแถน ประการที่สอง วิธีกษัตริย์มีบุญญาบารมี ด้วยเหตุที่วีรบุรุษมีลักษณะพิเศษต่างจากมนุษย์ทั่วไปทำให้มีบารมีสูง มักมีของประดับบารมี ในเรื่องนี้มีผู้นำช้างเผือกและดาบกล้ำมาถวายท้าวบาเจือง ประการที่สาม วิธีกษัตริย์มีเกียรติยศจรรยา กวีพรรณนาว่า ท้าวบาเจืองมีเมืองต่างๆ มานอบน้อมต่างเกรงขาม และนำเครื่องบรรณาการมาถวาย ประการที่สี่ วิธีกษัตริย์ทรงคุณธรรม เป็นลูกที่กตัญญูขี้นั่นเชื่อถือ แถนและคำฝิบรรพบุรุษ มีความยุติธรรมต่อไพร่พล ตอบแทนให้รางวัลแก่ทหารเมื่อเสร็จศึกสงคราม และประการที่ห้า วิธีกษัตริย์เป็นนักรบที่มีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว กวีเน้นความกล้าหาญเป็น

คุณลักษณะสำคัญที่สุดของท้าวบาเจือง คุณลักษณะหรือบทบาทของวีรกษัตริย์ที่กวีหยิบยกมาสรรเสริญ กวีได้เลือกใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงฉันท์ โดยเฉพาะโคลงฉันท์บาทกฤษณ และโคลงกลบท ประกอบการเลือกใช้ถ้อยคำภาษาที่มีความงามทางวรรณศิลป์

ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ และความคิดเห็นต่างๆ ที่ปรากฏในหนังสือ บทความ วิชาการ บทความวิจัย และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในด้านบทบาทหรือคุณลักษณะของพระมหากษัตริย์สรุปได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ปกครอง ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งศาสนา ทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา รวมทั้งตามคติแห่งลัทธิเทวราชา และไม่ว่าความเป็นพระมหากษัตริย์จะเป็นไปตามคติใดก็ตามหรือในระบอบการปกครองแบบใดก็ตามพระมหากษัตริย์ต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรม หรือทรงเป็นธรรมราชาอย่างเด่นชัดจึงจะครองใจประชาชนได้ชั่วกาลนาน

โลกทัศน์

ในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยศึกษาโลกทัศน์ของกวีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่กวีเลือกใช้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ดังนั้นผู้วิจัยจึงประมวลความรู้เกี่ยวกับโลกทัศน์ และปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์

ความหมายของโลกทัศน์

นักวิชาการหลายคนได้อธิบายความหมายของโลกทัศน์ไว้ อาทิ

จันทน์ ทองประเสริฐ อธิบายว่า “โลกทัศน์ไม่ใช่ศัพท์บัญญัติแต่เป็นคำหนึ่งที่ใช้กันแพร่หลาย ความหมายของโลกทัศน์ คือ การมองโลกหรือรู้จักมองโลก ยกตัวอย่าง เช่น คุณมีโลกทัศน์แคบ หมายถึงว่า คุณมองโลกในวงแคบ” (วรรณิ จันทศิริ, 2538: 89)

ธวัช ปุณโณทก (2522: 326) ให้ความหมายของโลกทัศน์ไว้ว่า โลกทัศน์ หมายถึง ผลรวมของมโนทัศน์ของบุคคลแต่ละกลุ่ม หรือแต่ละระบบที่มีต่อสิ่งที่อยู่รอบตัวและจักรวาล

วิทย์ วิศทเวทย์ (2523: 25) ให้ความหมายของโลกทัศน์ไว้ว่า โลกทัศน์ หมายถึง ทักษะที่มีต่อโลกและชีวิต ในวิถีชีวิตของคนอาจมีทักษะเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ มากมายหลายเรื่อง เช่น ศิลธรรม การเมือง ศาสนา การศึกษา เป็นต้น หากเขาเป็นคนคงเส้นคงวาทักษะต่างๆ เหล่านี้จะต้องเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ไม่แย้งกัน คือ ต้องอยู่ในระบบเดียวกัน

ปัญญา บริสุทธิ์ (2523: 1) ได้อธิบายความหมายของโลกทัศน์ไว้ว่า “โลกทัศน์ หมายถึง ทักษะหรือความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อโลกหรือสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ แสดงให้เห็นว่าเขาคิดนึกหรือรู้สึกอย่างไรต่อชีวิตที่อยู่ร่วมกันในสังคม และการแสดงความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ย่อมแสดงออกได้หลายอย่างปรากฏในจารึกต่างๆ บ้าง ในจดหมายเหตุบ้าง ในพงศาวดารและในวรรณคดีบ้าง”

สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์ (2525: 18) ได้อธิบายว่า โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดรวบยอดในการสนองตอบต่อสภาพที่มนุษย์ยังเห็นสิ่งต่างๆ ในลักษณะที่เน้นแนวความคิด ความเชื่อ และทัศนคติ

สมบัติ จันทรวงศ์ (2537: 1) ได้อธิบายความหมายของโลกทัศน์ไว้ว่า โลกทัศน์ (Worldviews) หมายถึง ความคิดของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นระบบอันว่าด้วยจักรวาล หรือสิ่งทั้งปวงที่มนุษย์สัมพันธ์ด้วย เพราะฉะนั้นโลกทัศน์ คือ ระบบทั้งหมดของความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่งมีรวมกันอันเกี่ยวข้องกับปัญหาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในภาษา นิยายปรัมปรา ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนา ศิลปะในรูปแบบต่างๆ ตลอดจนวรรณกรรมของสังคมนั้นๆ

กาญจนา นาคสกุล (2544: 1-2) อธิบายคำว่า โลกทัศน์ อ่านว่า โลก-กะ-ทัด ประกอบด้วยคำว่า โลก กับคำว่า ทัศน์ แปลตามศัพท์ว่า การมองโลก การมองเห็นโลก การรู้จักโลก ใช้ หมายถึง ทักษะหรือความคิดของผู้ใดผู้หนึ่งเกี่ยวกับโลกและสังคมของประชากรโลก, เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว หรืออาจจะเกิดขึ้นในโลก คำว่า โลกทัศน์ เป็นคำแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า world view

ณกมล ชาวปลายนา (2545: 8) ได้กล่าวถึงโลกทัศน์ไว้ว่า “โลกทัศน์ คือ ความเชื่ออันเป็นระบบ ในวิถีชีวิตของคนคนหนึ่งเขาพูด คิด ทำอะไรหลายอย่าง เหล่านั้นเป็นภาพสะท้อนทัศนคติพื้นฐานของเขานั้นคือโลกทัศน์ของคนนั้น” โลกทัศน์ของคนขึ้นจากการกระทำของเขา คนย่อมดำเนินชีวิตไปตามที่ตนคิด วิธีความเป็นอยู่ย่อมเป็นเครื่องแสดงได้เป็นอย่างดีว่าเขาคิดอย่างไร

ความคิดต่างๆ ปรากฏออกมาเป็นการกระทำในที่สุด ดังนั้น สิ่งที่ควรศึกษา คือ ทัศนคติบุคคล
ใช้ดำเนินชีวิต นั่นคือ โลกทัศน์ของบุคคล หากศึกษาวิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ
ให้กว้างขึ้นจากปัจเจกบุคคลไปถึงกลุ่มคนในสังคมจะทำให้ทราบถึงโลกทัศน์ของคนในสังคม

ทัศนะของ ฦกมล ชาวปลายนา สอดคล้องกับทัศนะของ สนธิ สมักรการ (2518: 14) ที่ว่า
โลกทัศน์ หมายถึง สิ่งที่กำหนดแนวคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ และโลกทัศน์ชี้ให้เห็นผลแสดงออก
ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับชีวิตและโลกของคนในสังคมโดยรวม

นอกจากนี้ทัศนะดังกล่าวยังสอดคล้องกับทัศนะเกี่ยวกับคำว่า โลกทัศน์ของ อมรา
ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2549: 51) ซึ่งอธิบายไว้ว่า “โลกทัศน์ (world view) หมายถึง การตีความ
ปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกและจักรวาลเป็นภาพของโลกที่คนแต่ละวัฒนธรรมมองเห็นซึ่งอาจ
ไม่เหมือนภาพของโลกที่คนในวัฒนธรรมอื่นมองเห็น โลกทัศน์หมายถึงการที่มนุษย์มอง
ตัวเองว่าสัมพันธ์กับคนอื่น หรือสรรพสิ่งรอบตัวอย่างไรด้วย” นอกจากนี้ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์
ยังกล่าวยกตัวอย่างในบทความเรื่อง “Buddhism and Thai Word View” ของ ชาย โพธิ์สีดา
ที่อธิบายความหมายของโลกทัศน์ไว้ว่า “โลกทัศน์ หมายถึง ผลรวมของความคิดและการสร้าง
มโนทัศน์ของปัจเจกบุคคลในแต่ละวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและจักรวาล โดยทั่วไปเรา
จะเห็นโลกทัศน์ได้จากรูปแบบต่างๆ ของพฤติกรรมและทัศนคติของคนแต่ละคนในสถานการณ์
ต่างๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ โลกทัศน์แสดงออกในรูปของลักษณะโดยรวมของคนที่อยู่ในบริบท
ของวัฒนธรรมเดียวกัน”

สถาบันภาษาไทย (2552: 28) ได้ให้คำจำกัดความของโลกทัศน์สอดคล้องกับนิยาม
โลกทัศน์ของ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ อีกทั้งอธิบายเพิ่มเติมว่า “โลกทัศน์เป็นคำกลางหรือคำรวม
ที่หมายถึง โลกหรือภาพที่มนุษย์มองเห็นโดยผ่านวัฒนธรรมของตน” คำว่า โลกทัศน์ มักใช้เมื่อ
ต้องการพูดถึงระบบความคิดหรือความเชื่อของกลุ่มคนใดๆ และอย่างเป็นวัตถุวิสัยไม่นั้น
การตัดสินว่าอะไรดีหรือไม่ดี

กล่าวโดยสรุป โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดรวบยอด หรือมโนทัศน์ หรือผลรวมของ
มโนทัศน์อันได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ที่มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคล หรือมวลชนในสังคม
หนึ่งมีต่อโลก มีต่อสังคมที่อาศัยอยู่ มีต่อสรรพสิ่งเรื่องราวทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อีกทั้ง

ระบบความคิดดังกล่าวเป็นเครื่องกำหนดวิธีคิด ความคิด และพฤติกรรมทุกด้านของปัจเจกบุคคลนั้น หรือมวลชนในสังคมนั้นให้เป็นไปตามความคิดรวบยอดนั้น

นอกจากนี้ จากนิยามของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นยังระบุไว้ชัดเจนว่าโลกทัศน์ของปัจเจกบุคคลหรือมวลชนในสังคม เห็นได้จากพฤติกรรมทุกด้าน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิต ศิลปะ วรรณกรรม เป็นต้น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์มี 3 ปัจจัย คือ มนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งรอบตัวทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้

สุเชาวน์ พลอยชุม (2538: 4) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า ป่อเกิดของโลกทรรศน์ คือ ชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ ทั้งนี้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักคิด คิดถึงชีวิตของตัวเอง ชีวิตคืออะไร เขามีชีวิตอยู่ทำไม อะไรคือความหมายและจุดหมายปลายทางของชีวิต อีกทั้งมนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมและได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันไป ทำให้แต่ละคนมีความคิดที่หลากหลาย ความคิดดังกล่าวนี้เป็นการสร้างโลกทรรศน์ให้แก่ตนเอง ซึ่งทัศนะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับทัศนะของ ฌกมล ชาวปลายนา (2545: 8) ที่กล่าวไว้ว่า “คนย่อมดำเนินชีวิตไปตามที่ตนคิด วิถีความเป็นอยู่ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่าเขาคิดอย่างไรได้เป็นอย่างดี...ทรรศนะที่บุคคลใช้ดำเนินชีวิต นั่นคือโลกทัศน์ของบุคคล”

ส่วน ชาย โพธิ์สีดา (อ้างใน อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2549: 51) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและจักรวาลมีส่วนเกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ของบุคคล ดังข้อความว่า “โลกทัศน์ หมายถึง ผลรวมของความคิดและการสร้างมโนทัศน์ของปัจเจกบุคคลในแต่ละวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและจักรวาล” ซึ่งทัศนะดังกล่าวสนับสนุนทัศนะของ ธวัช ปุณโณทก (2522: 326); วิทย์ วิศทเวทย์ (2523: 25)

สมบัติ จันทรวงศ์ (2537: 1) และสถาบันภาษาไทย (2552: 28) ที่อธิบายความหมายของโลกทัศน์ดังที่ผู้วิจัยได้ประมวลไว้ในหัวข้อ 5.1

กล่าวโดยสรุปเมื่อพิจารณาข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเกิดโลกทัศน์มี

3 ปัจจัย ได้แก่

1. มนุษย์หรือบุคคล ในส่วนนี้หมายถึงรวมถึงลักษณะต่างๆ ภายในบุคคล เช่น เพศ วัย ชาติกำเนิด ภูมิฐานะ สถานภาพทางการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ ลักษณะนิสัย การนับถือศาสนา ความเชื่อ ทักษะคิด เป็นต้น ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อโลกทัศน์ของบุคคล
2. มนุษย์กับมนุษย์ หรือบุคคลกับบุคคล ในส่วนนี้มุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตั้งแต่ระบบสังคมเล็กที่สุดซึ่งเป็นสังคมภายใน คือ ครอบครัว ไปสู่สังคมที่ใหญ่ขึ้นและสังคมเปิด คือ กลุ่มเพื่อน ความสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมสถานศึกษา ในชุมชน ในสำนักงานหรือองค์กร ตลอดจนสังคมที่ใหญ่ที่สุด คือ องค์กรระดับชาติ องค์กรระดับนานาชาติ และองค์กรระดับโลก ซึ่งบางคนได้เข้าไปร่วมรับรู้เรื่องราวอย่างใกล้ชิด หรือบางคนเพียงรับทราบข้อมูลในแง่มุมต่างๆ ผ่านสื่อ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อโลกทัศน์ของบุคคลเช่นกัน
3. มนุษย์หรือบุคคลกับสรรพสิ่งรอบตัวทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในส่วนนี้มุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับกลไกต่างๆ เช่น กลไกของธรรมชาติ ระบบการปกครองทั้งที่เป็นระบบซึ่งเป็นรูปธรรม และคติความเชื่อที่เป็นนามธรรม กลไกของขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมทั้งที่เป็นพิธีกรรม การละเล่นซึ่งเป็นรูปธรรม และคติความเชื่อที่เป็นนามธรรม กลไกของศาสนาทั้งที่เป็นพิธีกรรมแบบแผนประเพณีปฏิบัติซึ่งเป็นรูปธรรม และคติความเชื่อที่เป็นนามธรรม กลไกของภาษาอันเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่บุคคลใช้คิด ศึกษาเพื่อรวบรวมความคิด คัดเลือกความคิด จนหลอมรวมเป็นโลกทัศน์ของตน และถ่ายทอดโลกทัศน์ของตนให้ผู้อื่นได้รับรู้ เป็นต้น ปัจจัยดังกล่าวต่างๆ เหล่านี้ส่งผลต่อโลกทัศน์ของบุคคลทั้งสิ้น

ดังกล่าวแล้วข้างต้นมีปัจจัย 3 ประการ ที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ของบุคคล นอกจากนี้ยังมีโลกทัศน์ของบุคคลและเครื่องมือถ่ายทอดโลกทัศน์ของตนให้ผู้อื่นได้รับรู้หรือสะท้อนโลกทัศน์ของบุคคลหนึ่งให้บุคคลอื่นรับรู้

ในส่วนโลกทัศน์ของบุคคลมี 3 ลักษณะได้แก่ โลกทัศน์ต่อตนเอง โลกทัศน์ต่อผู้อื่น และโลกทัศน์ต่อสังคมรวมถึงสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ในส่วน of เครื่องมือที่สำคัญซึ่งถ่ายทอดโลกทัศน์หรือสะท้อนโลกทัศน์ของบุคคลให้ผู้อื่นรับรู้ ได้แก่ ภาษา ทั้งภาษาถ้อยคำ และภาษาพฤติกรรม

ประเด็นหลัก 3 ประการดังกล่าวข้างต้น กล่าวคือ ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเกิดโลกทัศน์ของบุคคล, โลกทัศน์ของบุคคล และเครื่องมือสำคัญที่ถ่ายทอดโลกทัศน์หรือสะท้อนโลกทัศน์นั้นมีผลงานวิชาการต่างๆ ได้อธิบายไว้ อาทิ

ผลงานวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของสุนทรภู่” ของ สมบัติ จันทรวงศ์ (2537) ผู้วิจัยศึกษางานของสุนทรภู่ 4 ประเภท ได้แก่ งานเขียนประเภทจินตนาการ ได้แก่ นิทานทั้งนิทานคำกลอนและบทละคร, งานเขียนประเภทจินตนาการภายในกรอบ ได้แก่ นิราศ, งานเขียนประเภทสั่งสอนและแสดงความในใจ และงานเขียนประเภทประกอบหรือสวयงาม ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงแรก พ.ศ. 2329-2362 งานของสุนทรภู่ชี้ให้เห็นลักษณะเด่นของวิธีการมองโลก คือ การยอมรับอำนาจของบุญกรรม หรือกฎแห่งกรรมว่าเป็นเครื่องกำหนดความเป็นไปในจักรวาล ในโลก ในสังคม และมนุษย์ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ สุนทรภู่มีลักษณะการมองโลกแบบนิยัตินิยม (Determinism หรือ Fatalis) ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในภพปัจจุบันเป็นการซ้ำรอยเดิมจากที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว สรรพสิ่งมีกรอบระเบียบ ความสงบสุขของสรรพสิ่งอยู่ที่การปฏิบัติตามกรอบระเบียบนี้ ในฐานะปัจเจกบุคคล สุนทรภู่มองว่าบุคคลประกอบด้วยกายและใจที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (non-dualistic) ในฐานะบุคคลในสังคม ชีวิตในสังคมหมายถึง การมีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลซึ่งกำหนดรูปแบบของความสัมพันธ์ได้ค่อนข้างชัดเจน อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างสุนทรภูู่กับเจ้านาย นอกจากจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมูลนายแล้ว ยังมองความสัมพันธ์แบบผู้พึ่งพา (client) กับผู้อุปถัมภ์ (patron) ลักษณะสำคัญที่แบ่งแยกระหว่างเจ้านายกับข้าไท คือ ชาติกำเนิด เจ้านายเป็นผู้มีบุญ ข้าไทต้องไปพึ่งบุญ และบุญกรรมของกษัตริย์ คือ บุญกรรมของชาติบ้านเมืองด้วย เป็นต้น ในทัศนะของสุนทรภูู่เห็นว่า ความไม่เท่าเทียมกันของฐานะของบุคคลในสังคม เป็นลักษณะธรรมชาติของสังคม ความไม่เท่าเทียมกันมีอยู่ทุกหน่วยย่อยของสังคม ซึ่งเป็นเรื่องของบุญกรรมเช่นกัน สุนทรภูู่มีความรู้สึกถึงความสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมนอกมีความหมายในแง่ลบ เพราะสุนทรภูู่เห็นว่ามนุษย์ไม่จริงใจต่อกัน ส่วนคติของชีวิต ของโลกของสังคม ตามทัศนะของสุนทรภูู่ยังอยู่ในกรอบของคติพระพุทธศาสนา กล่าวคือ โลกนี้เป็นอนิจจัง เป็นทุกข์ และนิพพานเป็นทางออกของมนุษย์ นอกจากนี้สุนทรภูู่ยืนยันชัดเจนว่าบุคคลต้องมีเจ้านายอุปการะ แต่ที่สำคัญยิ่งต้องพึ่งตนเองได้ด้วยการมีวิชาความรู้ติดตัว

งานวิจัยเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาโลกทัศน์ของบุคคลนั้นพิจารณาจากผลงานของเขาได้ อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาควรทำความเข้าใจผลงานของผู้นั้นอย่างถ่องแท้ ตามทัศนะของ กุศุมารักขมณี

กุศุมารักขมณี (2547: 145-154) เสนอบทความวิชาการเรื่อง “โลกทัศน์ของคัยยามในรูปไบยาด” มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ โอมาร์ คัยยาม (ค.ศ. 1038-1123) เป็นทั้งกวีนักดาราศาสตร์ นักคณิตศาสตร์ และนักปราชญ์ ในยุคเปอร์เซียฟื้นฟู คัยยามสนใจปรัชญา ได้ประพันธ์รูปไบยาดเพื่อแสดงหลักปรัชญาชีวิตบางประการ ชาวตะวันตกคนแรกที่สนใจรูปไบยาดของโอมาร์ คัยยามเป็นชาวเยอรมัน ชื่อ ฟอน แฮมเมอร์ เขียนบทความเมื่อ ค.ศ. 1818 มีส่วนจูงใจให้ชาวตะวันตกสนใจคัยยามในปี ค.ศ. 1859 ชาวอังกฤษชื่อ เอคเวิร์ด ฟิตซ์เจอร์ราร์ด แปลรูปไบยาดของโอมาร์ คัยยามเป็นครั้งแรก ต้นฉบับภาษาเปอร์เซียที่ฟิตซ์เจอร์ราร์ดได้มามีโคลง 158 บท เขามีได้แปลคำต่อคำ แต่อ่านแล้วจับใจความ แต่งเป็นโคลงภาษาอังกฤษตามความเข้าใจของเขา ตามความเข้าใจของฟิตซ์เจอร์ราร์ด คัยยาม เป็นคนนับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดเคยเข้าใจว่าอำนาจของพระเจ้าเป็นอำนาจสูงสุด มนุษย์ทุกคนต้องไปเกิดใหม่ในโลกหน้าในสวรรค์หรือนรก ต่อมาคัยยามเห็นว่าทุกอย่างเป็นไปได้ตามเวรกรรมที่มนุษย์ก่อขึ้น โลกที่แท้จริง คือ โลกนี้ นรกเป็นเพียงคำขู่ และสวรรค์เป็นเพียงสิ่งล่อใจ คัยยามจึงละทิ้งความศรัทธาที่มีมาแต่วัยเยาว์ หันหาความสุขจากสิ่งที่พบเห็น ไม่ควรกังวลกับอดีตหรืออนาคต วิธีดับทุกข์ คือ การดื่มเหล้าองุ่น ฟิตซ์เจอร์ราร์ดเป็นคนแรกที่ทำให้คัยยามเป็นที่รู้จักมากขึ้นในโลกตะวันตก และเป็นคนแรกที่บิดเบือนให้คัยยามเป็นคนต่อต้านพระเจ้า

ผู้ศึกษางานของคัยยามพวกหนึ่งมีความคิดตรงข้ามกับฟิตซ์เจอร์ราร์ด พวกนี้เชื่อว่า คัยยาม นับถือศาสนาอิสลามลัทธิสุฟีอย่างเคร่งครัด (สุฟี เป็นวิถีแห่งความเชื่อมั่นแบบหนึ่งของมุสลิม จุดประสงค์สำคัญของสุฟี คือ การเข้าใกล้พระเจ้าด้วยการสละทางโลก ขจัดความโลภ โกรธ หลง เข้าสมาธิ บำเพ็ญตบะ)

ในบทแปลภาษาอังกฤษอีกสำนวนหนึ่งของ อี.เอช. วินฟิลด์ ก็ไม่ปรากฏว่าคัยยามมีความคิดตามลัทธิสุฟี เขาคิดว่าคัยยามมิใช่พวกปฏิเสธพระเจ้า แต่คัยยามเป็นคนช่างคิดค้นจึงพยายามศึกษาพระเจ้าให้รู้จักพระเจ้ามากที่สุด ในบทรูปไบยาดของคัยยามเน้นหลักปฏิบัติในศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้ามากขึ้น ในบทแปลของนิโคลาส คัยยามปรากฏเป็นมุสลิมที่นับถือลัทธิสุฟีอย่างเคร่งครัด เหล้าองุ่น (wine) ที่คัยยามเอ่ยถึงในรูปไบยาดเป็นสัญลักษณ์แทนความรักจากพระเจ้า บทแปลอีกสำนวนหนึ่งที่สอดคล้องกับนิโคลาส คือ ของโรเบิร์ต เกรฟ และโอมาร์ อลี ซาห์

ในบทแปลนี้ความคิดเกี่ยวกับการดื่มเหล้าองุ่นจะปรากฏเป็นความหมายเปรียบเทียบเสมอ การดื่มเหล้าองุ่น หมายถึง ได้รับความรักจากพระเจ้า คัยยามเปรียบสัจธรรมเหมือนแสงอาทิตย์ มนุษย์เปรียบเหมือนลูกบอลที่กลิ้งไปตามชะตาชีวิตที่พระเจ้ากำหนดไว้แล้ว

กุสุมา รักษมณี สรุปไว้ตอนท้ายบทความว่า ทศนคติของคัยยามเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและความเชื่อต่างๆ ปรากฏอยู่หลายแบบ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดมีความเข้าใจเป็นภูมิหลังอย่างไร และตีความรู้อย่างไร

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่ศึกษาโลกทัศน์ของบุคคลผ่านผลงานวรรณกรรม คือ งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โลกทัศน์ปรากฏในวรรณกรรมของ อังคาร กัลยาณพงศ์” ของ สุรารัตน์ พงษ์แก้ว (2535) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของ อังคาร กัลยาณพงศ์ ที่มีต่อมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งศึกษากลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์ในวรรณกรรมของ อังคาร กัลยาณพงศ์ ผลการวิจัยพบว่า **โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ที่เป็นคนไทย** คนไทยต้องอยู่ด้วยปัญญา ความคิดของตน ต้องมีความกตัญญูต่อบรรพชนผู้ปกป้องประเทศชาติ ส่วน**โลกทัศน์ที่มีต่อมนุษย์ทั่วโลก**พบว่า มนุษย์ไม่ควรทำสงครามเพื่อแย่งชิงความเป็นมหาอำนาจ เพราะจะทำให้โลกประสบความหายนะ ส่วน**โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ** พบว่า อังคาร กัลยาณพงศ์ มีความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับพระรัตนตรัยว่า สามารถบันดาลความสุข ความสำเร็จแก่ผู้ยึดถือได้ ตลอดจนความเชื่อในสิ่งที่ลึกลับ อังคาร กัลยาณพงศ์ เชื่อว่า วิญญาณ กรรม การเวียนว่ายตายเกิดนั้นมีจริง ในส่วน**กลวิธีการนำเสนอโลกทัศน์**นั้นใช้กลวิธีที่หลากหลาย คือ การใช้สัญลักษณ์ บุคลาธิษฐาน บทสนทนาของตัวละคร คำถามชวนคิด เล่าเรื่อง คำกล่าวที่เป็นสำนวน สุภาษิต คำพังเพย

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ใน ‘ไกลบ้าน’ ของ เพ็ญศิริ สอนสารี มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โลกทัศน์ใน ‘ไกลบ้าน’ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการวิจัยพบว่า **โลกทัศน์ที่มีต่อสังคม** พระองค์ทรงมีโลกทัศน์ต่อสังคมในประเศยุโรปว่าผู้คนในแต่ละประเทศแตกต่างกัน พบโลกทัศน์ของพระองค์ที่มีต่อคนชาติต่างๆ ตามกรอบค่านิยมของวัฒนธรรมไทยได้แก่ การมองผู้หญิงว่าควรจะเรียบร้อยสุภาพ มองผู้ชายว่าควรจะเป็นผู้นำครอบครัว พระองค์ทรงมีโลกทัศน์ต่อสภาพสังคมว่า ประเทศในยุโรปมีความเจริญสูงสุดในทุกด้าน ส่วนความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไปไม่ได้ดีไปกว่าคนไทย ยังมีคนยากจนอยู่มาก และพระองค์ไม่ได้ทรงชื่นชมสภาพความเป็นอยู่ของชาวยุโรป ส่วน**โลกทัศน์ที่มีต่อการศึกษา** การศึกษามีความสำคัญมาก ประชาชนควรได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและนำความรู้

ไปประกอบอาชีพได้ ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้ศึกษาต้องกระตือรือร้นหาความรู้

โลกทัศน์ที่มีต่อเศรษฐกิจ พระองค์ทรงมีทัศนะว่า ประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมักจะเป็นประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ประเทศที่อุดมสมบูรณ์ต้องมีน้ำใช้อุปโภคบริโภคเพียงพอ ความเจริญทางการคมนาคมทำให้มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นซึ่งจะทำให้ประชาชนตื่นตัวประกอบอาชีพรองรับการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น และความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมทำให้เกิดสังคมเมือง ในด้านโลกทัศน์ต่อการเมือง การปกครอง ทรงมีโลกทัศน์ว่า พระมหากษัตริย์ของประเทศในแถบยุโรปไม่มีบทบาทในการปกครองประเทศ ฐานะและความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ขึ้นอยู่กับความพอใจของประชาชน พระมหากษัตริย์ต้องวางพระองค์ไม่เป็นที่ขัดใจของประชาชน พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยกับระบบการลดอำนาจของพระมหากษัตริย์ ถึงแม้พระองค์จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม มีพระปณิธานที่จะปกครองประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่พระองค์ก็ไม่พอพระทัยที่ประชาชนไม่ให้ความเคารพยำเกรงพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเห็นว่าการปกครองในประเทศอังกฤษมีระเบียบแบบแผนมั่นคงมาช้านาน

ส่วนโลกทัศน์ที่มีต่อศาสนา พระองค์ทรงเลื่อมใสและศรัทธาในพระพุทธศาสนาแต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง เหมาะสมและมีเหตุผล ส่วนพิธีกรรมทางศาสนา พระองค์โปรดการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีของศาสนาที่ถูกต้อง ครบถ้วนและสมบูรณ์ แต่ถ้าจำเป็นประกอบพิธีไม่สะดวก ควรจัดให้เหมาะสมแก่เวลาและสถานการณ์ พระองค์ทรงมีความเชื่อศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในด้านโลกทัศน์ต่อธรรมชาติ พระองค์ทรงมีโลกทัศน์ว่า ธรรมชาติมีความสวยงาม ให้ประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ ธรรมชาติที่สวยงาม คือ ความงามที่เกิดขึ้นเองมิได้มีใครแต่ง ธรรมชาติจะมีประโยชน์อย่างมากหากมนุษย์รู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า

โลกทัศน์ที่มีต่อศิลปะแขนงต่างๆ พระองค์ทรงมีโลกทัศน์ในด้านจิตรกรรมว่า งานจิตรกรรมที่มีความงามอย่างแท้จริง คือ งานเขียนที่ลอกเลียนแบบธรรมชาติหรือของจริงได้เหมือนที่สุด ซึ่งตรงกับแนวคิดเหมือนจริง (Realism) ในด้านประติมากรรม รูปปั้นทั่วไปต้องมีความสมจริง และเหมือนของจริงมากที่สุด ส่วนการปั้นพระพุทธรูป ความงามจากจินตนาการของช่างปั้นซึ่งมีลักษณะสง่างามกว่ารูปปั้นคน ในด้านสถาปัตยกรรม ทรงมีโลกทัศน์ว่า วังและวัดเป็นสถาปัตยกรรม

ที่มีคุณค่า สร้างจากความศรัทธาอันแรงกล้าของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนา ส่วนในด้านดนตรี นาฏศิลป์ ทรงมีโลกทัศน์ว่ามีลักษณะสากล มีเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน โน้มน้าวให้ผู้ฟังผู้ชมให้มีอารมณ์และจินตนาการคล้อยตาม

การศึกษาโลกทัศน์ของบุคคลผ่านงานวรรณกรรม อีกหนึ่งเรื่อง คือ งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การใช้ภาษา กลวิธีการเขียน และโลกทัศน์ในบทความของ นิติภูมิ นวรรณ์ ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ” ของ พรณษา พลอยงาม (2551) ผลการศึกษาในด้านโลกทัศน์ในบทความคอลัมน์เปิดฟ้าส่องโลกของ นิติภูมิ นวรรณ์ พบว่ามีโลกทัศน์ 7 ด้านได้แก่ **โลกทัศน์ด้านสังคม** ผู้เขียนมีโลกทัศน์ต่อเยาวชนว่าต้องรู้บทบาทและหน้าที่ของตน บุคคลในชาติต้องมีหน้าที่ต่อชาติ และการวางตนของบุคคลในสังคมเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี **โลกทัศน์ด้านการศึกษา** คือ การศึกษามีความสำคัญต่อการนำประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า และมีความสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้มีความรู้ **โลกทัศน์ด้านเศรษฐกิจ** ผู้เขียนมีโลกทัศน์ว่า แต่ละประเทศต้องเข้าใจจุดเด่นด้านเศรษฐกิจของตนและพัฒนาส่วนนั้นให้เกิดประสิทธิผล **ส่วนโลกทัศน์ด้านการเมืองนั้น** ผู้นำประเทศต้องได้มาด้วยระบบที่ถูกต้องสุจริต วางตนให้เหมาะสมแก่บทบาทและหน้าที่ และทำประโยชน์เพื่อส่งเสริมโลกทัศน์ด้านศาสนา ผู้เขียนมีโลกทัศน์ว่าศาสนิกชนต้องยึดมั่นและปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา รวมถึงปฏิบัติตามพิธีกรรมของศาสนา เพราะศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของศาสนิกชน **โลกทัศน์ด้านธรรมชาติ** กล่าวคือ ธรรมชาติมีทั้งให้คุณและให้โทษต่อมนุษย์ และสุดท้าย**โลกทัศน์ด้านวัฒนธรรม** ผู้เขียนมีโลกทัศน์ว่าวัฒนธรรมของชาติเป็นเอกลักษณ์ของชนในชาติ และชนในชาตินั้นย่อมสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนได้อย่างดี

จากงานวิจัยทั้ง 4 เรื่องข้างต้นเป็นการศึกษาโลกทัศน์ของนักเขียน 1 คน ที่มีต่อเรื่องราวในด้านต่างๆ ผ่านวรรณกรรมของนักเขียนคนนั้น ทำให้เห็นปัจจัยการเกิดโลกทัศน์ของบุคคลนั้นมาจากความเป็นปัจเจกชนของนักเขียน วิถีชีวิตและความเป็นอยู่รวมทั้งปฏิสัมพันธ์กับสังคมและสรรพสิ่งรอบด้านของนักเขียนผู้นั้น ส่วนเครื่องมือสำคัญที่ถ่ายทอดโลกทัศน์หรือสะท้อนโลกทัศน์ของนักเขียนผู้นั้น คือ ผลงานวรรณกรรมของเขาซึ่งมีภาษาเป็นสื่อกลางสำคัญและโลกทัศน์ของนักเขียน คือ ทักษะของนักเขียนที่มีต่อบุคคลและสรรพสิ่งในวิถีชีวิตของเขานั้นเอง

นอกจากการศึกษาโลกทัศน์ในแนวทางข้างต้นแล้ว ยังมีแนวทางการศึกษาอีกหลายแนวทาง อาทิ การศึกษาโลกทัศน์ในภาพรวมของนักเขียนหลายคนผ่านวรรณกรรม เช่น

ยิ่งยง พิลาโท (2544) ทำวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศต่างแดน พ.ศ. 2492-2535” เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศในช่วง พ.ศ. 2492-2535 จำนวนวรรณกรรม 15 เรื่อง ในด้านสังคม ด้านมนุษย์ ด้านธรรมชาติ และด้านศิลปวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า โลกทัศน์ของกวีด้านสังคม คนในแต่ละประเทศมีลักษณะนิสัยและการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน สังคมมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการอย่างรวดเร็ว สภาพสังคมทางทวีปยุโรป และทวีปอเมริกาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ในขณะที่สภาพสังคมทางทวีปเอเชียเป็นสังคมเกษตรกรรม **ในด้านการศึกษา** กวีมีทัศนะว่า การศึกษามีความสำคัญมาก ประชาชนต้องได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง และควรมีการพัฒนาที่นำความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพได้ **ทางด้านเศรษฐกิจ** มีทัศนะว่าประเทศแถบทวีปยุโรปมีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติจึงทำให้ประเทศแถบนี้มีเศรษฐกิจดี ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี **ในด้านการเมืองการปกครอง** กวีเห็นว่าประเทศแถบยุโรปมีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกัน **ด้านศาสนา** ความเลื่อมใสในศาสนานั้นต้องอยู่บนพื้นฐานความถูกต้องเหมาะสม **โลกทัศน์ของกวีที่มีต่อมนุษย์** กวีให้ความสำคัญต่อระบบครอบครัว และเครือญาติให้อิสระในการเลือกคู่ครอง ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันและต้องรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อครอบครัวให้ได้อย่างสมบูรณ์ **ส่วนด้านธรรมชาติ** กวีมีทัศนะว่ามนุษย์ควรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในด้านการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันต้องอนุรักษ์ให้คงสภาพความเป็นธรรมชาติไว้ให้มากที่สุด และ**โลกทัศน์ด้านศิลปวัฒนธรรม** กวีแสดงทัศนะให้เห็นว่า ศิลปะแขนงต่างๆ มีความงดงามเป็นเอกลักษณ์ของชาติได้เป็นอย่างดี

ในทำนองเดียวกันงานวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของกวีในด้านการพาณิชย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของ สัมฤทธิ์ สัตย์เชื้อ (2544) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของกวีในด้านพาณิชย์ที่ปรากฏในวรรณกรรม และปัจจัยแวดล้อมด้านภาพสะท้อนและโครงสร้างทางสังคม โดยศึกษาโลกทัศน์ของกวี 9 คน จากวรรณกรรมร้อยกรองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2394) จำนวน 20 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า **กวีกลุ่มราชสำนัก** แสดงโลกทัศน์ด้านรูปแบบการพาณิชย์และวิธีดำเนินธุรกิจการพาณิชย์ว่า การค้าระหว่างประเทศมีพระมหากษัตริย์ ขุนนาง และข้าราชการ เป็นผู้ดำเนินการด้วยมีพื้นฐานทางอำนาจสนับสนุน มีระบบคลังสินค้าที่จัดเก็บรายได้จากบรรณาการ ส่วนระบบภาษีอากร นำเงินเข้าท้องพระคลังหลวง **ส่วนกวีกลุ่มนอกราชสำนัก** แสดงโลกทัศน์ว่า การค้าระหว่างประเทศที่มีองค์พระมหากษัตริย์ ขุนนางและข้าราชการเป็นผู้ดำเนินการนั้นได้มีประสิทธิภาพ เพราะมีทุนทรัพย์และมีอำนาจจัดการได้ สำหรับกิจการค้าภายในประเทศ กวีได้แสดงโลกทัศน์ว่าประชาชนตื่นตัวประกอบอาชีพกันอย่างแพร่หลาย เพราะจะสร้างฐานะให้มั่นคงได้ **โลกทัศน์ด้านปัจจัยแวดล้อมด้านภาพสะท้อน**

และโครงสร้างทางสังคม กวีกลุ่มราชสำนักแสดงโลกทัศน์ต่อพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงด้านการพาณิชย์ว่า เป็นเชิงวัตถุนิยม มองความเจริญรุ่งเรืองจากวัตถุที่เห็นเป็นเครื่องแสดงความมั่นคงทางเศรษฐกิจ กวีกลุ่มนอกราชสำนัก มีโลกทัศน์ว่า คนนับถือเงินตราเป็นสำคัญ ขณะที่จริยธรรม ศีลธรรมและคุณความดีกลับเสื่อมถอยลง แม้จะปลูกฝังค่านิยมให้ข้าราชการต้องซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงก็ตาม นอกจากนี้ยังแสดงโลกทัศน์ว่านโยบายการค้าแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้าและโครงสร้างทางภาษีอากรของรัฐมีข้อบกพร่องทำให้เจ้าภาษีอากรแสวงหากำไร

จากงานวิจัยทั้ง 2 เรื่องข้างต้น เป็นการศึกษาโลกทัศน์ของกวีหลายคนที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องที่ปรากฏในวรรณกรรมซึ่งเป็นผลงานของกวีเหล่านั้น

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาภาพรวมโลกทัศน์ของคนในชาติผ่านวรรณกรรม อาทิ งานวิจัยของ ปัญญา บริสุทธิ์ (2523) เรื่อง “โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย” วิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอน 5 เรื่อง ได้แก่ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง และตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ศึกษาโลกทัศน์ของคนไทย 4 ด้าน คือ ด้านความเชื่อทางศาสนาและจริยธรรม ด้านการปกครองและเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม และด้านความสำนึกทางสังคม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในด้านศาสนาและจริยธรรม คนไทยสมัยสุโขทัยมีจิตใจอ่อนน้อม มีเหตุผล และมีอิสระในการเลือกนับถือศาสนาด้วยเหตุผลสมควรที่สุด เพราะพระพุทธศาสนาให้เสรีภาพในการคิดเห็นอย่างเต็มที่ซึ่งตรงกับความรู้สึกลึกซึ้งของคนสุโขทัย อย่างไรก็ตามคนสุโขทัยมีความเชื่อถือในลัทธิผีสางเทวดาอันเป็นลัทธิดั้งเดิมอยู่บ้าง ส่วนความเชื่อถือทางศาสนาพราหมณ์และพิธีรีตองต่างๆ นั้นเป็นของทางราชการ ประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องน้อยที่สุดในทางจริยธรรม คนสุโขทัยได้รับการอบรมทั้งทางครอบครัว ทางประเพณีและทางศาสนาให้เป็นผู้รักสงบไม่เบียดเบียนผู้อื่น ประพฤติตนสมควรด้วยเหตุผล และปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเห็นใจ ส่วนในด้านการปกครองและเศรษฐกิจ ทางการปกครองเป็นแบบอะลุ่มอล่วยไม่เคร่งเครียดจริงจัง เพราะคนสุโขทัยไม่นิยมระบบเจ้าขุนมูลนาย แต่นิยมการปกครองแบบถ้อยถ้อยอาศัยเหมือนในครอบครัวเดียวกัน ผู้น้อยพึ่งผู้ใหญ่ได้เต็มที่และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ส่วนทางเศรษฐกิจคนสุโขทัยมีเสรีภาพในการค้าขายและการประกอบอาชีพทุกอย่าง ไม่มีการเก็บภาษี ด้านวัฒนธรรม พิจารณา 3 ประเด็น ได้แก่ ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี คนสุโขทัยยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด เช่น ประเพณีทางศาสนาและความเชื่อถืออื่นๆ ด้านภาษา คนสุโขทัยมีความหึงและสำนึกในความเป็นไทยอย่างยิ่ง เห็นได้จากการที่มีตัวอักษรเป็นของตัวเอง ด้านศิลปกรรม คนสุโขทัย

มีความสามารถสูงสุดในทางช่าง มีความรู้ลึกซึ้งในคติอันสุขุมรอบคอบ มีความคิดสร้างสรรค์ สร้างสิ่งที่งดงามไว้เป็นสมบัติและเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ซึ่งส่วนมากเป็นศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แสดงออกถึงความศรัทธาของคนสุโขทัยต่อพระพุทธศาสนา และด้านสุดท้าย คือ ด้านความสำนึกทางสังคม คนสุโขทัยวางระเบียบแบบแผนของสังคมไว้อย่างมั่นคงและมีเหตุผล แสดงให้เห็นว่าคนกับสังคมต้องอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นจึงต้องรู้จักความประพฤติ 2 อย่าง คือ ประพฤติดต่อกันเองให้ถูกต้อง ไม่กระทบกระเทือนต่อผู้อื่น และอีกอย่างหนึ่งคือ การทำสังคมที่ตนอยู่ให้เจริญขึ้นด้วยประการต่างๆ

ในการทำเดียวกับงานวิจัยของ เทียมจันทร์ หมั่นสระเกษ (2542) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาโลกทัศน์ในจารึกสุโขทัย” เพื่อศึกษาโลกทัศน์ทางการเมือง โลกทัศน์ทางศาสนา โลกทัศน์ต่อสังคม และโลกทัศน์ต่อธรรมชาติ จากจารึกสุโขทัยเฉพาะจารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย 30 หลัก ผลการศึกษาพบว่า โลกทัศน์ทางการเมือง ชาวสุโขทัยเห็นว่า การปกครองสมัยสุโขทัยเป็นแบบพ่อปกครองลูก โดยคติความเชื่อเรื่องธรรมราชา เรื่องทศพิธราชธรรม และเรื่องสังคหวัดธุเข้ามาช่วยควบคุมการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ กษัตริย์ที่ดีต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตา กรุณา ไม่ฆ่าฟันเขลยศึก เป็นครู อาจารย์ที่สั่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรม มีความกล้าหาญ มีศักดิ์มีตระกูล ฤทธิ์ ดบะ แตกต่างจากบุคคลธรรมดา และเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ส่วนคุณสมบัติของประชาชนต้องเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บวชเรียน รักษาศีล ช่วยเหลือกัน สังคมสุโขทัยเป็นสังคมที่เรียบง่าย มีอาชีพที่ดีทั้งด้านการเกษตรและพาณิชย์ ส่วนโลกทัศน์ด้านศาสนา ชาวสุโขทัยมีโลกทัศน์ทางศาสนา 3 ด้าน ได้แก่ การนับถือผี เห็นว่าภูตผีปิศาจหรือเทวดาจะให้คุณหรือโทษขึ้นอยู่กับกรกระทำของมนุษย์ ทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ผู้คนเลื่อมใสศรัทธามาก นอกจากนี้ยังเชื่อเรื่องนรกสวรรค์หรือยุคพระศรีอริย์ ประชาชนจึงเร่งทำความดี ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน ทางศาสนาพราหมณ์ เห็นว่าเทพเจ้ามีอำนาจแห่งธรรมชาติที่ช่วยคลบนัดลให้มนุษย์มีความสุขความเจริญจึงมีพิธีบวงสรวงเทพเจ้าและสร้างเทวาลัย โลกทัศน์ต่อมนุษย์ ชาวสุโขทัยเห็นว่า ผู้ชายที่ดีต้องมีความรู้ ความกล้าหาญ ฐานะบรรดามีประเพณี วิชาช่างและวิชาการสู้รบ ผู้ชายต้องบวช ลูกชายคนโตมีฐานะรองจากพ่อ เมื่อพ่อตายลูกคนโตจะรับมรดกและทำหน้าที่แทนพ่อ ลูกที่ดีต้องเชื่อฟังและปรนนิบัติบิดามารดา น้องที่ดีต้องเชื่อฟังและปรนนิบัติพี่ ผู้หญิงที่ดีต้องปฏิบัติหน้าที่มารดา หน้าที่ภรรยาและหน้าที่พุทธมามกะ โลกทัศน์ต่อสังคม ชาวสุโขทัยเห็นว่า สังคมมี 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นผู้ปกครอง ชั้นผู้ถูกปกครอง และเขลยศึก ผู้ปกครองที่ดีต้องทรงคุณธรรม มีความยุติธรรม มีความใกล้ชิดและเห็นประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ ผู้ถูกปกครองต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ปกครอง จะละเมิด

ผู้ปกครองไม่ได้และต้องศรัทธาต่อผู้ปกครอง ส่วนเขลยศึกได้รับความเป็นธรรมไม่ถูกลงโทษด้วยการเขียนตีหรือฆ่า ดังนั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัยจึงมีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่ ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ประชาชนอยู่กันอย่างมีความสุข และโลกทัศน์ต่อธรรมชาติ ชาวสุโขทัยเห็นว่าธรรมชาติให้ความอุดมสมบูรณ์ ความสวยงาม และเป็นประโยชน์แก่มนุษย์

จากงานวิจัยทั้งสองเรื่องข้างต้นทำให้เห็นว่าการศึกษาภาพรวมของโลกทัศน์ของชนในชาติใด หรือในช่วงยุคสมัยใดก็ศึกษาผ่านวรรณกรรมของชนในชาตินั้น ในช่วงยุคสมัยหนึ่งก็ย่อมทำได้

รินฤทัย สัจจพันธุ์ (2547: 234) ได้เสนอทัศนะที่สัมพันธ์กันระหว่างวรรณคดีกับโลกทัศน์ กล่าวคือ ภาษาและวรรณคดีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเพราะเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ การที่คนในสังคมหนึ่งใช้ถ้อยคำภาษาสื่อสารกันได้รู้เรื่องเพราะมีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน วรรณคดีเป็นศิลปกรรมที่ถ่ายทอดด้วยภาษา เป็นบันทึกเรื่องราวของมนุษย์และสังคม เป็นเหตุให้วรรณคดีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรม เพราะวัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วยความคิด ความเชื่อ การกระทำ และความเป็นอยู่ที่ประพฤติปฏิบัติต่อกันมาเป็นแบบแผนยอมรับกันของคนในสังคมนั้น เมื่อวรรณคดีเป็นบันทึกเรื่องราวของชีวิตมนุษย์ วรรณคดีจึงบันทึกเรื่องราวของวัฒนธรรมด้วย ดังนั้น การศึกษาวรรณคดีไทยจึงเท่ากับได้ศึกษาวัฒนธรรมไทยรวมไปถึงโลกทัศน์ของคนไทยด้วย

นอกจากวรรณคดีของชนในชาติจะเป็นเครื่องสะท้อนโลกทัศน์แล้ว ภาษาที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ได้เช่นกัน

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2549: 52-57) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับภาษาไทยกับโลกทัศน์ไทยไว้สรุปได้ว่า ภาษาสัมพันธ์กับโลกทัศน์ 2 ด้านที่ตรงข้ามกัน โลกทัศน์มีอิทธิพลต่อภาษา ถ้าคนในสังคมมีโลกทัศน์อย่างไร ภาษาจะเป็นเช่นนั้นด้วย ภาษาจึงสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ อีกด้านหนึ่งภาษามีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ คือ ภาษาในสังคมจะทำให้คนในสังคมมองเห็นสรรพสิ่งตามที่สังคมกำหนด ดังนั้น การที่จะทำให้เห็นโลกทัศน์ได้ต้องวิเคราะห์ภาษา อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ได้กล่าวถึงผลงานการศึกษาโลกทัศน์ไทยของ ชาย โพธิ์สิตา (Podhisita 1985) ได้วิเคราะห์ไว้ 5 ประการ ซึ่งเป็นโลกทัศน์ที่เกิดจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ประเด็นแรก คือ โลกทัศน์เรื่องลำดับชั้น เห็นได้จากการที่คนไทยมองความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคมในเชิงเปรียบเทียบใคร

สูงกว่า ใครต่ำกว่า ใครแก่กว่า ใครอ่อนกว่า สะท้อนโลกทัศน์ด้วยการใช้คำหรือสำนวน เช่น คำเรียกญาติ พี่กับน้อง, ลูก ป้า กับ น้า อา, ซึ่งต่างกันตามอายุ ประเด็นนี้สอดคล้องกับบทความเรื่อง “คำสรรพนามในภาษาไทยสะท้อนวัฒนธรรมไทย” ของราชบัณฑิตยสถาน (ม.ป.ป.: 1-2) เสนอความคิดว่า คนไทยนิยมใช้คำแสดงลำดับญาติในหมู่ญาติพี่น้องมาใช้เป็นคำสรรพนามตามศักดิ์แห่งผู้ใช้ภาษานั้น ในขณะที่เดียวกันเมื่อสื่อสารกับบุคคลที่ไม่ใช่ญาติคนไทย นิยมใช้คำบอกลำดับญาติโดยอนุโลม ทั้งนี้ ผู้พูดจะเทียบฐานะ อายุ และความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ราชศัพท์ในภาษาไทยเป็นคำอีกกลุ่มที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนไทยเรื่องลำดับชั้นเป็นอย่างดี โดยทั่วไปพบว่า แบ่งเป็น 3 ชั้น ชั้นสูงสุด คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชั้นรองลงมา คือ สมเด็จพระราชินีนาถ และพระราชวงศ์ชั้นสูง ชั้นที่สาม คือ พระราชวงศ์ทั่วไป เช่น คำว่า พระบรมราโชวาท พระราโชวาท และพระโอวาท ตามลำดับ ในทำนองเดียวกับบทความงานวิจัยของ สุวดี นาสวัสดิ์ (2553) เรื่อง “ระบบการให้เกียรติที่สะท้อนจากคำสรรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 ในราชศัพท์ไทย” ผลการวิเคราะห์พบว่า คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ข้าพระพุทธเจ้า,เกล้ากระหม่อม,เกล้ากระหม่อมฉัน, กระหม่อม และหม่อมฉัน เป็นนามวลีซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับสิ่งที่สูงสุดของผู้พูดได้แก่ การแสดงตนเป็นบริวารของพระพุทธเจ้า และการอ้างถึงสิ่งที่สูงสุดในร่างกาย คือ กระหม่อมและศีรษะ ส่วนคำสรรพนามบุรุษที่ 2 ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท, ได้ฝ่าละอองพระบาท, ได้ฝ่าพระบาท และฝ่าพระบาท มีลักษณะเป็นนามวลีและบุพบทวลี ซึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องกับส่วนที่อยู่ต่ำสุดของร่างกาย เช่น ฝ่าเท้า ความหมายของคำสรรพนามเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความคิดของคนไทย

ประเด็นที่สองโลกทัศน์เรื่องบุญและบาป เกิดจากความเชื่อที่ว่า ความดี ความไม่ดี เป็นเรื่องที่สะสมได้ และจะส่งผลกระทบต่อชาติหน้าได้ สะท้อนโลกทัศน์จากคำศัพท์ เช่น ทำบุญ คนมีบุญ กินบุญเก่า งานบุญ บาปบุญคุณโทษ บาปหนา トラบาป แพะรับบาป เป็นต้น คนไทยนิยมตั้งชื่อและนามสกุล มีคำว่า บุญ เช่น บุญชู บุญหลาย บุญเหลือ บุญเลิศ บุญรอด บุญประเสริฐ

ประเด็นที่สามโลกทัศน์เรื่องบุญคุณ เช่น เป็นบุญเป็นคุณ ทดแทนบุญคุณ ตอบแทนบุญคุณ ตำนึกในบุญคุณ ทวงบุญคุณ คนที่รู้จักคุณคน

ประเด็นที่สี่โลกทัศน์เรื่องความใจเย็น เช่น ใจเย็นๆ สุขุม เยือกเย็น เย็นไว้ๆ

โลกทัศน์ประการสุดท้าย คือ **โลกทัศน์เรื่องปัจเจกนิยม** หมายถึง การมองพฤติกรรม กิจกรรม ความสำเร็จของคนในสังคมในแง่ปัจเจกบุคคลมากกว่าเป็นกลุ่ม เห็นได้จากถ้อยคำ เช่น ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ตัวใครตัวมัน เอาตัวรอด ส่วนตัว ส่วนบุคคล

เนื้อหาดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ภาษาไทยสะท้อนโลกทัศน์ไทย บทความเรื่องหนึ่งที่สนับสนุนทัศนะดังกล่าว คือ บทความวิจัยเรื่อง “ศึกษิต ภาษา คำศัพท์ในภาษาไทยที่สะท้อนวัฒนธรรม” ของ จิราภรณ์ ภักธานุภักตร์ (2544: 146-151) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเราเห็นโลกทัศน์ของผู้พูดภาษาจากภาษาที่เขาใช้ ผู้วิจัยได้ศึกษาคำศัพท์และสำนวนที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “หัว” พิจารณาคำศัพท์ขึ้นต้นด้วยคำว่า “หัว” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พบ 106 คำ เมื่อพิจารณาความหมายแบ่งได้ 6 ประเภท

1. คำว่า “หัว” ใช้ประกอบคำอื่น หมายถึง สิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง, สิ่งที่เป็นศูนย์กลางหรือศูนย์กลาง, ส่วนที่ใหญ่กว่าส่วนอื่น เช่น หัวใจ หัวกะทิ หัวแม่มือ หัวแก้วหัวแหวน
2. คำว่า “หัว” ใช้ประกอบคำอื่น หมายถึง บุคคลที่เป็นผู้นำ, ผู้ปกครอง, ผู้มีความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น หัวหน้า หัวแถว หัวหอ
3. คำว่า “หัว” ใช้ประกอบคำอื่น หมายถึง จุดเริ่มต้นหรือส่วนเริ่มต้น ส่วนหน้า เช่น หัวปี หัวถนน หัวคำ หัววัน
4. คำว่า “หัว” ใช้ประกอบคำอื่น หมายถึง ส่วนที่เป็นส่วนเชื่อมต่อส่วนต่างๆ ที่สำคัญ เช่น หัวไหล่ หัวเข่า หัวเลี้ยวหัวต่อ
5. คำว่า “หัว” ใช้ประกอบคำอื่นมีความหมายเกี่ยวกับสติปัญญา, ความคิด, ความเชื่อ, ความนิยม เช่น หัวใส หัวแหลม หัวโบราณ หัวสูง หัวขี้เลื่อย
6. คำว่า “หัว” ใช้ประกอบคำกริยาหรือคำวิเศษณ์หลายคำให้ความหมายเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ เช่น หัวหมุน หัวราน้ำ หัวเสีย หัวปักหัวปำ หัวหกกันขวิด

ความหมายของมโนทัศน์ “ห้ว” ในภาษาไทยได้เปลี่ยนแปลงจากความหมายแรกไปมีความหมายอื่นๆ ซึ่งเป็นความหมายเปรียบเทียบ ส่วนภาพรวมของมโนทัศน์ยังคงเป็นความหมายที่ดี การศึกษาคำศัพท์เกี่ยวกับ “ห้ว” สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของผู้พูดภาษาไทยว่าให้ความสำคัญต่อมโนทัศน์ “ห้ว” อย่างยิ่ง ผู้วิจัยแสดงทัศนะตอนท้ายบทความว่า “การศึกษาคำศัพท์ซึ่งถึงคำศัพท์ในภาษาทำให้เราเข้าใจถึงความคิด ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยมของคนในสังคมนั้น” นั่นคือ เข้าใจโลกทัศน์ (world view) ของคนในสังคมนั้น

บทความเรื่อง “ศัพท์ส้องวัฒนธรรม” ของ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2549: 73-87) ศึกษาคลังคำประมาณ 800 คำ ในหนังสือจินตมณีที่พระโหราธิบดีแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทำให้เห็นลักษณะภาษาไทยและโลกทัศน์ของคนไทยในสมัยนั้น อาทิ ศัพท์พุทธ ศัพท์พราหมณ์ ศัพท์พุทธศาสนาในจินตมณีที่มีมากที่สุดได้แก่ คำเรียกพระพุทธรูป รองลงมา คือ คำเรียกพระอินทร์ ศัพท์พราหมณ์ที่ปรากฏในจินตมณีแสดงให้เห็นว่า พราหมณ์ในสมัยอยุธยาเป็นพวกไศวะนับถือพระศิวะเป็นใหญ่ ในหนังสือจินตมณีศัพท์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์มากที่สุด 58 คำ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนสมัยอยุธยาว่าพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ วัฒนธรรม และความอยู่รอดของบ้านเมือง

ในทำนองเดียวกับบทความเรื่อง “ตาม...รอยวิถีไทยในถ้อยคำและสำนวน” ของ ชลอ รอดลอย (2547: 188-202) ได้เสนอทัศนะไว้ว่า ถ้อยคำสำนวนในภาษาไทยสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนไทยหลายลักษณะ อาทิ คนไทยอยู่ในสังคมการเกษตรจึงให้ความสำคัญกับน้ำ ถ้อยคำสำนวนเกี่ยวกับน้ำมีจำนวนมาก เช่น น้ำขึ้นให้รีบตัก น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ น้ำส้างฟ้าปลาสังฝน คนไทยส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนาและมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ปรากฏในถ้อยคำสำนวน เช่น บุญทำกรรมแต่ง ปิดทองหลังพระ สวรรค์นอกนรกในใจ ถ้อยคำสำนวนที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ฝังรกร้าง ราก คลุมถุงชน กิ่งทองใบหยก คนตายขายคนเป็น ผิดถึงป่าช้า

การศึกษาโลกทัศน์ของคนไทยหรือชาวไทยที่มีต่อพระมหากษัตริย์ไทยมีอยู่จำนวนมาก อาทิ

ประคอง นิมนานเหมินทร์ (2542) ศึกษาเรื่อง “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีขอมพระเกียรติ” ศึกษาจากวรรณคดีขอมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 5 พระองค์ ได้ภาพพระมหากษัตริย์ตามโลกทัศน์ของกวีผ่านวรรณคดีขอมพระเกียรติ ดังนี้

1. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเป็นเทวราชา พุทธราชา และธรรมราชา ทรงเป็นนักรบและทรงเป็นผู้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้บ้านเมือง
2. สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเป็นพระโพธิสัตว์และทรงมีความเชื่อในอำนาจที่มองไม่เห็น
3. สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระบรมเดชานุภาพและทรงใฝ่ในธรรม ทรงเป็นประหนึ่งพระนารายณ์ และทรงเป็นหน่อพุทธพงศ์
4. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยิ่งใหญ่ประหนึ่งพระอาทิตย์ พระจันทร์ ทรงประกอบด้วยพระบุญญาบารมี ทรงค้ำจุนพระพุทธศาสนา และทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์ถึงประชาราษฎร์ และที่สำคัญทรงเป็นพระราชชาติทรงเป็นมนุษย์มิได้เป็นพุทธราชาหรือเทวราชา
5. พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระเกียรติคุณในด้านพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณ ทรงเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรและมิ่งขวัญของประชาชน ทรงเชื่อมความสามัคคีให้คนในชาติมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันทั้งคนมั่งมีและยากจน ที่สำคัญทรงใกล้ชิดประชาชนเสด็จพระราชดำเนินไปหาประชาชน มีพระราชภาระในการดับทุกข์ มีพระลักษณะเป็นกษัตริย์พิเศษ

ในทำนองเดียวกับงานวิจัยของ ปัทมา ทัชประเสริฐกุล (2547) ทำวิจัยเรื่อง “ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า พระมหากษัตริย์มีคุณสมบัติ 7 ประการ ได้แก่ การมีชาติกำเนิดและชาติตระกูล การมีบุญ การมีรูปร่างและบุคลิกลักษณะที่ดี การมีความรอบรู้ การมีพระราชทรัพย์ การมีพระราชอำนาจและฤทธานุภาพ และการมีเกียรติยศ นอกจากนี้ พระองค์ยังปฏิบัติหน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ 2 ประการ คือ การเป็นนักปกครอง และการเป็นนักรบ ภาพลักษณ์ดังกล่าวมีลักษณะพื้นฐานสำคัญเหมือนกันพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ และที่สำคัญพระองค์ก็มีลักษณะของผู้ทรงพลังอำนาจและน่าเกรงขามเหมือนพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ และมีลักษณะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมหรือธรรมราชาเหมือนพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของศาสนาพุทธ

พิมพ์ภรณ์ บุญประเสริฐ (2550: 107-119) ได้ศึกษาเรื่อง “โลกทัศน์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น” ผลการศึกษาพบว่า กวีมีความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือ เทพมาจุติ ไม่ว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์ หรือสมมติราชาผู้มีชาติกำเนิดสูงส่งจากเทพเจ้า จุตินมาเป็นหลักของแผ่นดินขจัดทุกข์ของประชาชน และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ กวีเห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีบุญญาธิการสูงส่ง พระมหากษัตริย์มีพระคุณสมบัติต่างๆ มากมายประดุจเทพหลายองค์จตุมารวมกัน นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์มีพระคุณสมบัติอื่นๆ เช่น มีพระสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทรงรอบรู้ด้านอักษรศาสตร์ ยุทธศาสตร์ จิตวิทยา ที่สำคัญกวีนำเสนอว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงทศพิธราชธรรม สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นชนชั้นสูงสุดของสังคมและศูนย์รวมจิตใจของประชาชน มีหน้าที่สำคัญ คือ ทรงเป็นที่พึ่งของราษฎร ปราบยุคเจริญความเดือดร้อนทั้งปวง ด้วยเหตุนี้กวีเห็นว่าการที่ข้าแผ่นดินจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ถวายชีวิตเพื่อปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นกิจที่พึงกระทำและได้รับการสรรเสริญอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ สิริวรรณ นันทจันทุล (2550: 17-38) ได้ศึกษาเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระสมมติเทวราช ธรรมราชา และบิดาแห่งแผ่นดิน: โลกทัศน์ของคนไทยผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ” ผลการศึกษาพบว่า โลกทัศน์ที่คนไทยมีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งสะท้อนจากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 215 คำ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 3 เรื่อง มี 3 ลักษณะได้แก่

ลักษณะแรกพระองค์เป็นพระสมมติเทวราช ถ้อยคำที่สะท้อนโลกทัศน์ลักษณะนี้ ปรากฏ 7 ลักษณะ อาทิ

1. มีความหมายแสดงความเป็นเจ้า เทพเจ้า หรือกล่าวถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง เช่น พระจักรา พระจักรี พระทรงฉัตร พระทรงศร
2. มีความหมายแสดงความเป็นอานาจ เช่น พระองค์ทรงเดช พระทรงฤทธิ์ พระทรงศักดิ์
3. มีความหมายแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งแผ่นดิน เช่น ขัตติยศสยาม นฤเบศร ปารเมศ นาคเรนทรสุร ปันไผทศรี เจ้าจอมไผท ไท้มเหศวรสยามินทร์

ลักษณะที่สอง พระองค์ทรงเป็นธรรมราชา ถ้อยคำที่สะท้อนโลกทัศน์ลักษณะที่ปรากฏ
3 ลักษณะ

1. มีความหมายแสดงความเป็นผู้อยู่ในธรรม เป็นพระมหากษัตริย์ที่ดี เช่น พระธรรมร
ธรรมิกราช ทรงธรรม์ พระบาททรงศรี ภัทรภูวนาย
2. มีความหมายแสดงความเป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง เช่น พระผู้ปกเกล้าชาวสยาม
พระภูบาล พระภูมิบาล
3. มีความหมายแสดงความเป็นที่พึ่งของประชาชน เช่น ปรมะนาถ บรมนาถภูธร

ลักษณะที่สาม พระองค์ทรงเป็นบิดาแห่งแผ่นดินและทรงเป็นที่รักของประชาชน ถ้อยคำ
ที่สะท้อนโลกทัศน์ลักษณะนี้ เช่น ราชบิดาแห่งสุประชา พ่อเกิดเกล้าไทย พ่อหลวง ปิยราช
มิ่งขวัญไทย พระจอมขวัญธานี

ผลการศึกษาของ สิริวรรณ นันทจินทุล ที่นำเสนอข้างต้นสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง
“วิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องใน
วโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก จากวารสารและนิตยสาร” ผลการศึกษาในส่วนของโลกทัศน์
พบว่า ผู้ประพันธ์ได้แสดงทัศนะว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักปราชญ์ ทรงเป็น
ศูนย์รวมจิตใจของประชาชนเสมือนพ่อแห่งชาติ

นอกจากนี้ ยังมีบทความวิชาการหรือบทความวิจัยอีกหลายเรื่องที่น่าสนใจโลกทัศน์ของกวี
ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ตามคติแห่งความเป็นราชา อาทิ จักรินทร์ โพธิ์ศิริ (2542) เรื่อง “การวิเคราะห์
ลักษณะความเป็นธรรมราชาของกษัตริย์ในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”;
ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (2538: 57-75) เรื่อง “คติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย”; เสาวณิต วิงวอน
(2538: 76-87) เรื่อง “เทวราชาและธรรมราชา ในวรรณกรรมขอพระเกียรติ”; ศรีศักร วัลลิโภดม
(2549: 7-10) เรื่อง “พระสมมติเทวราช”; สิริวรรณ นันทจินทุล (2552: 125-143) เรื่อง “จากรอย
พระพุทธรูปถึง ‘บัวบาท’ คำพ้องความ ‘พระมหากษัตริย์’ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ” เป็นต้น

ผลงานวิชาการที่เกี่ยวกับการศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ผ่านผลงานวรรณกรรมของเขานั้น แสดงให้เห็นว่าผู้ศึกษาในฐานะผู้อ่านต้องมีทักษะการอ่านตีความอย่างคืบคลาน ทั้งนี้ เพราะต้องพิจารณาการใช้ถ้อยคำภาษา ความหมายแห่งถ้อยคำนั้น บริบทต่างๆ ที่สำคัญ คือ ผู้ประพันธ์ วรรณกรรมหรือกวีเจ้าของผลงาน จุดประสงค์ที่กวีแต่งบทประพันธ์ต่างๆ ขึ้นนั้น เพื่อสื่ออารมณ์และความคิดไปยังผู้อ่าน แต่อารมณ์และความคิดบางประการเป็นเรื่องนามธรรมที่ลึกซึ้งเกินกว่าที่จะรับรู้ด้วยถ้อยคำ ดังนั้น ผู้อ่านอาจต้องใช้การรับรู้หลายทางประกอบกัน ได้แก่ การรับรู้ทางประสาทสัมผัส การรับรู้ด้วยการคาดคะเนอย่างมีเหตุผลและการรับรู้หลักฐานจากคำบอกเล่า สิทธา พินิจภูวดล (2538: 98, 100) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการแต่งวรรณกรรมสดุดีไว้ว่า

...กวีในราชสำนักจงใจแต่งคำประพันธ์ขึ้นเพื่อการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าและสดุดีกษัตริย์ ในราชพิธี นักร้อง นักดนตรี นักเล่นกล และกวีซึ่งเป็นนักร้องมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่บทสดุดีและขยายความอย่างพิสดารมุ่งสร้างสรรค์ความบันเทิง มหาकाพย์สำคัญหลายเรื่องได้จากการรวบรวมบทเพลงของกวีโบราณ...

ในปัจจุบันการสดุดีคุณความดีของจักรพรรดิ กษัตริย์ ประมุขของประเทศไม่ปรากฏในวรรณคดีขนาดยาวอย่างมหากาพย์ มีเพียงบทกวีสั้นๆ บทเพลงและถ้อยคำร้อยแก้วสำหรับใช้ในโอกาสจำกัด...แม้ว่าการแต่งมหากาพย์จะเป็นไปได้ยากในปัจจุบัน แต่การแต่งด้วยท่วงทำนองมหากาพย์ (epic style) ยังมีอยู่ในวรรณกรรม ท่วงทำนองมหากาพย์ที่กวีและนักเขียนในแนวนวนสมัยนิยม (modernism) รื้อฟื้นนำมาใช้นั้นจะเน้นเพียงจุดเดียว คือ การสร้างภาพด้วยถ้อยคำหรือภาษาภาพ (figurative language) กวีจะใช้ถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพ ซึ่งจะผิดแผกไปจากภาษามาตรฐาน ส่วนการใช้อุปมาอุปไมย อุปลักษณ์ก็จะไม่เหมือนเดิม...

ผู้วิจัยได้ประมวลความรู้ต่างๆ นำเสนอกรอบความคิดสำคัญ 5 ประการได้แก่ กรอบความคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ กรอบความคิดเกี่ยวกับวรรณคดีและวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ กรอบความคิดทางภาษาที่ใช้ในการวิจัย กรอบความคิดทางความหมายของคำ และกรอบความคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์ ทั้งนี้ เพื่อสร้างแนวทางในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ตอนที่ 2 ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ผลการวิจัย การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย 14 คำ สมัยอยุธยา 178 คำ สมัยธนบุรี 35 คำ และสมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ รวมทั้งสิ้น 3,572 คำ พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 64.29 รองลงมาเป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 ไม่ปรากฏพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา สมัยอยุธยา ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมีโลกทัศน์ต่อพระมหากษัตริย์มากที่สุด คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พบ 77 คำ คิดเป็นร้อยละ 43.26 รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พบ 46 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.84 พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พบ 43 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.16 และไม่พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่สะท้อนโลกทัศน์ พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา สมัยธนบุรี ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีโลกทัศน์ต่อพระมหากษัตริย์ตามคติ 4 แบบ แบบที่พบมากที่สุด คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พบ 23 คำ คิดเป็นร้อยละ 65.72 รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.00 พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 และไม่พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่สะท้อนโลกทัศน์พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา และสมัยรัตนโกสินทร์ พบคติของพระมหากษัตริย์ 5 แบบ ได้แก่ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด พบ 1,983 คำ คิดเป็นร้อยละ 59.28 รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พบ 819 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.49 พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พบ 273 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.16 พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พบ 172 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.14 และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา พบ 98 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.93 ตามลำดับ

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ตามคติของพระมหากษัตริย์ พบจำนวนแบบหลัก 5 แบบ คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิม พระ

เกียรติสมัยรัตนโกสินทร์พบ 5 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา และสมัยธนบุรี พบสมัยละ 4 แบบ คิดเป็นร้อยละ 80.00 ส่วนคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย พบ 2 แบบ คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองแผ่นดิน และพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา คิดเป็นร้อยละ 40.00 เมื่อพิจารณาจำนวนแบบย่อยพบทั้งหมด 26 แบบ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด พบ 26 แบบ คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยาพบ 19 แบบ คิดเป็นร้อยละ 73.08 คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี พบ 12 แบบ คิดเป็นร้อยละ 46.15 ส่วนคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยพบ 3 แบบ คิดเป็นร้อยละ 11.54

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ตามคำร้อยละของแต่ละสมัย พบว่า

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ตามคติพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองนั้น คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 65.72 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 64.29 คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 59.28 และคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 43.26 ทัศนะที่พระมหากษัตริย์เป็นนักรบ ผู้คุ้มครอง ผู้ปกป้อง ผู้รักษา คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 15.73 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 14.29 ส่วนทัศนะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้เป็นใหญ่ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 25.72 ทัศนะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิตประชาชน คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.43 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 12.97 และ ไม่ปรากฏคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ทัศนะที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ คำฟ้องความ

“พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 11.15 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 5.62 และไม่ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย ส่วนที่คณะที่มหากษัตริย์มีพระอภัยมณีลักษณะ ปรากฏเฉพาะในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น คิดเป็นร้อยละ 2.75

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ตามคติพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา
ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 25.84 รองลงมา คือ สมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 20.00 และสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 8.16 ที่คณะผู้เป็นที่พึ่งของมนุษย์ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรีมีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 8.57 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 6.18 ที่คณะผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.74 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 2.85 ที่คณะผู้พิชิตกิเลส ผู้อยู่เหนือโลก คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 5.06 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 1.02 ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ไม่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย และสมัยธนบุรี ส่วนที่คณะผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ ผู้ถึงพร้อม คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.93 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 2.85 และที่คณะผู้เป็นเชื้อสายพระพุทธเจ้า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 5.71 รองลงมา คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา คิดเป็น ร้อยละ 3.93

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ตามคติพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา
ปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย พบมากที่สุด ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย คิดเป็นร้อยละ 35.71 รองลงมา คือ ในสมัยธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 8.57 ในสมัยอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 6.74 และในสมัยรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 5.14 ที่คณะผู้ประพฤดิธรรมและปกครองบ้านเมืองโดยธรรม คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญสุโขทัย มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 35.71 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญชนบุรี คิดเป็นร้อยละ 5.71 ส่วนทัศนะของผู้ปราศจากสิ่งแวดล้อม คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญชนบุรี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 2.85 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 2.81 คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 1.31 แต่ไม่ปรากฏคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญสุโขทัย

โลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ตามคติพระมหากษัตริย์แบบทวารวดี ปรากฏ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 3 สมัย พบมากที่สุดในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 24.49 รองลงมา คือ ในสมัญอยุธยา 24.16 และในสมัญชนบุรี คิดเป็นร้อยละ 5.71 แต่ไม่ปรากฏคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญสุโขทัย ทัศนะผู้เป็นพระอินทร์ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.87 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 7.80 ทัศนะผู้เป็นพระนารายณ์ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 8.05 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญอยุธยา คิดเป็นร้อยละ 5.62 ทัศนะผู้เป็นพระอิศวร คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6.74 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 4.30 ทัศนะผู้เป็นพระพรหม คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 0.56 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 0.12 ส่วนทัศนะผู้เป็นองค์รวมของเทพเจ้า คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญอยุธยามีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 2.25 รองลงมา คือ คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญรัตนโกสินทร์ คิดเป็นร้อยละ 1.91 แต่ไม่ปรากฏคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญสุโขทัย และสมัญชนบุรี

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ตามคติพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา ปรากฏคำ
พ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะนี้เฉพาะในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์
เท่านั้น คิดเป็นร้อยละ 2.93

เมื่อพิจารณาภาพรวมของโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย 68 เรื่อง จำนวน คำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า มหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมีมากที่สุด พบ 2,092 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 58.56 รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พบ 864 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.19
พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พบ 326 คำ คิดเป็นร้อยละ 9.13 พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา
พบ 192 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.37 และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา พบ 98 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.93

ผลการศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย ตามคติของพระมหากษัตริย์ พบ 5 แบบ
ดังนี้

1. พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัย พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ
64.29 มี 2 ลักษณะ สมัยอยุธยา พบ 75 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 แบ่งได้ 4 ทศนะ สมัยธนบุรี
พบ 23 คำ คิดเป็นร้อยละ 65.72 แบ่งได้ 4 ทศนะ และสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 1,983 คำ คิดเป็น
ร้อยละ 59.28 แบ่งได้ 5 ทศนะ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบ่งตามทศนะของผู้ประพันธ์ได้
5 ทศนะ ดังนี้

1.1 ทศนะที่พระมหากษัตริย์เป็นนักรบผู้คุ้มครองมีหน้าที่ปกครองแผ่นดิน ดูแลรักษา
แผ่นดิน ดูแลทุกข์สุขของประชาราษฎร์

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ
สมัยอยุธยา พบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.73 เช่น

กระษัตริย์กระษัตรา	ปิ่นทรงธารภพโลก	ปิ่นภพไอศุรย์
ปิ่นภูภรรดา	พระเดชภูวไนย	พระภูธร
ภูวคธาร	องค์บดินทโลกย	

รองลงมา คือ สมัยสุโขทัย พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 14.29 ได้แก่ กษัตราธิราช
เจ้าเมือง

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 396 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.84 เช่น

ตัวอย่าง	
กระษัตริย์ราช	ปิ่นนักรบเจ้า
สมเด็จพระกษัตริยา	เจ้าพิภพผู้ผดุงธวัช
ผู้ผดุงภูมิณฑล	พระจอมจรรโลงเลื่องหล้า
ภูบาลเมืองสยาม	รัชทรงภูมิทรงภพ
เจ้าพิภพผู้ผดุงพงศ์	พระนราบาล
องค์พระอภิบาล	ภักทรภูวไนย
ภูบาลนวมราช	อัญมรินทร์นฤบาล
วิสุทธิราชกษัตริย์	องค์ภูมิศรีสยาม

สมัยธนบุรี พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่ กระษัตริย์ ภูธร

1.2 ทักษะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้เป็นใหญ่

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ
สมัยสุโขทัย พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 50.00 ได้แก่ ขุน เจ้า ท้าว พรญา ท้าวพรญา พ่อขุน พ่อขุนพระ

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.72 เช่น

จอมภพหล้า	เจ้าจอมกระษัตริย์	ไท่
ท้าว	พระปิ่นอยุธยา	

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 688 คำ คิดเป็นร้อยละ 20.57 เช่น

ตัวอย่าง

จัดตั้งยศบรรดาศักดิ์	เจ้าจอมโลกา
คิลกเจ้าจอมถวัลย์	นโรดม
พระจอมสก	พระภูมิเลิศหล้า
องค์สมเด็จพระจอมคน	อัครราช
ตรีติยาธิปไตยรัชบรม	เบญจมาศเจ้าจอมธรา
อดุลยเดชบดี	พระนฤบดีศรีแผ่นดิน
พระปารุณย์	เอกอุตม์บิศรีสถาน
ปิยราชเจ้าจอมประชา	ปิยาธิรัฐ

สมัยอยุธยา พบ 28 คำ คิดเป็นร้อยละ 15.73 เช่น

จอมภพภูวนารถเกล้า	เจ้าจอมกษัตริย์	เจ้าหล้า	นฤเบนทรราชปราช
มหานราสวามี	สมเด็จพระเจ้าไท	พระเจ้าเจษฎา	

1.3 ทักษะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณต่อชีวิตของประชาชน

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยธนบุรี พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.43 เช่น

ปิ่นเกล้า	ปิ่นเกล้าธรณี	บาทไท่
บาทหงส์	บาทการาช	

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 434 คำ คิดเป็นร้อยละ 12.97

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงบทบาทสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็น
เจ้าของชีวิตของประชาชนในแผ่นดินของพระองค์ มาประกอบสร้างเป็นคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์”

ตัวอย่าง

จอมชีโวศ

เจ้าชีวิต

พระจอมปราณกรุงธน

สมเด็จพระจอมชีวิตชาติสยาม

เจ้าจอมปราณ

ไ้ให้ราชเจ้าจอมปราณ

พระบาทนาถจอมปราณ

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงการเคารพเทิดทูนยกย่องที่ไพเราะ
ซ้ำแผ่นดินที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ด้วยการเทิดทูนพระองค์ไว้เหนือศีรษะของตน มาประกอบ
สร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ตัวอย่าง

ยศเกล้าสยามินทร์

จอมเจ้าอยู่หัว

เจ้าจอมขวัญ

ทูลกระหม่อมจอมเกล้า

ปกกระหม่อม

พระจอมเกล้าเจ้าอินทร์

พระทูลกระหม่อมแก้วยศไพโรฟ้า

พระมิ่งขวัญ

มหาราชขวัญชาติชัย

ล้นกระหม่อมพระจอมเจิม

เหนือเกล้าวันมินทร์

องค์ราชย์ผ่านเฝ้า

จอมเกล้าเจ้านิกรยศจุฬา

จอมเศียร

เจ้าเหนือเศียร

บรมนาถอยู่เกล้า

ผ่านเกล้าเจ้ากรุงไกร

พระเจ้าอยู่ศิระ

พระปิ่นยศ

พระอยู่เกล้า

มหิบาลผู้เฝ้า (เฝ้า หมายถึง ผม หรือ
ศีรษะ)

สมเด็จพระปิ่นเกล้ามหาราชไทย

องค์ผ่านเฝ้า

อุ่นเกล้า

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงการเคารพยกย่องพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุด
ด้วยการกล่าวถึงเบื้องต่ำที่สุดของพระองค์ สื่อความหมายว่าปวงชนบนอบแทบพระบาทของ
พระองค์มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ตัวอย่าง

จอมราชพระบาทไท่

ฐิติลองบาท

บาทจุฑาลวัธราช

บาทผู้พระจอมสรว

พระบาทท้าว

ยุคลบาทเหนือเกล้านิกรราชญร์สยาม

วรพระบาท

สมเด็จบรมบาท

เอกองค้อธิราชพระบาท

ได้บาทเบื้องบทบงสุ

บทบวรฐิบาทพระภูมินทร์

บาทบงสุทองของทรงชัย

ฝาพระบาทชาดิสยาม

พระบาทพระทรงศรี

ละองเบื้องพระบาทา

วิราชพระบาทบดี

องค์ยุคลบาททรณิศวรราช

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำทั้งสามลักษณะดังกล่าวข้างต้น มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ ในทัศนะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิตไพร่ฟ้าประชาชนในแผ่นดินของพระองค์

สมัยอยุธยา พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.18 เช่น

เจ้าอมปราณ

บรมปินภพเกล้า

เจ้าเกล้าภูวมณทล

มกุฎเกล้าอยุธยา

ฐติบงสุ

1.4 ทัศนะที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจ พระบุญญาบารมี พระเกียรติยศ

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 373 คำ คิดเป็นร้อยละ 11.15 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ทรงพล

ขัตติยศผู้เพี้ยยศ

ราชอดลยเดช

องค์พระทรงพล

ขัตติยาทรงยศ

ขัตติยศสยามราช

อดลยเดชบดี

จอมชัย

จอมทัพ	จอมพลลอริราช
จอมโยธี	จุฑาธิป
เจ้าจอมพะหล	โจกจอม
ชะเขศ	เดชอคุลย์
ทรงชัย	ทรงฤทธิ์
ทรงศักดิ์	ทรงศักดิ์จอมธน
นฤนาทเจ้า	ในหลวงสยามรัฐ
ปิ่นณรงค์ทรงเดช	ปิ่นณรงค์ทรงพล
ผู้ทรงยศ	พระจอมจุฬาธาร
พระทรงชะเขศ	พระทรงเดช
พระเจ้าหลวงจอมทัพ	พระผู้เรืองยศ
พระอภัยยศ	พระฤาษาย
พระองค์อติศักดิ์	ภูมิพลัง
ยศะไท้	โยธินทรปิ่นทัพ
เรืองฤทธิ์	ลือชัย
วราเดช	สมเด็จพระเจ้าหลวง
องค์ทรงเดช	องค์ผู้ทรงฤทธิ์
องค์ราชทรงสิทธิ	อคุลยเดชบดี
เอกองค์พระทรงยศ	

ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเลือกสรรคำที่แสดงพระราชอำนาจ พระบุญ
บารมีและเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” อาทิ พล
ชัย ยศ เดช ทัพ ฤทธิ์ ศักดิ์ หลวง จุฬา เป็นต้น ดังตัวอย่างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ข้างต้น
ทั้งนี้เพื่อแสดงโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติยังนำสัญลักษณ์คู่พระบารมีแห่ง
พระมหากษัตริย์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อแสดงพระบุญบารมีและ
พระเกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์ อาทิ แก้ว จัตร มงกุฎ ช้างเผือก แผ่นดิน ทรัพย์ศฤงคาร ปราสาท
ราชวัง เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะผู้ประพันธ์ต้องการสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์
ว่า พระองค์ทรงพระบุญบารมีและทรงพระเกียรติยศยิ่ง

ตัวอย่าง

กษัตริย์แก้วรุ่งมณี (มณีรัตนะ)

แก่นัตรชัย

จอมมกุฏ

เจ้าข้างเผือก

เจ้าเสวตไอยรา

ทรงนัทรอจรรย์ะ

บพิตรเจ้าข้าง

ปิ่นแก้วจักรี (จักรรัตนะ)

ผ่านพิภพ

พระแก้วเกล้า

พระมิ่งมกุฏสยาม

มกุฏเกศเกล้า

มิ่งมกุฎปิยมณูย์

วรเสวตณัทรชัย

สยามขัดติยเพชร

ไอศุรย์เสียมรัฐ

กษัตริย์นัทรทอง

จอมข้างเผือก

จอมศฤงคาร

เจ้าปมณเทียรสถาน

นัทรสยามภพ

นพนัทร

ปิ่นเกศจอมมกุฏ

พลโท (แผ่นดิน)

ผ่านเกล้า

พระเผือกผู้ข้าง

พระศรีจักรรัตน์เจ้าจอมกรุง

มกุฎไทย

ร่วมนัทรแก้ว

สมเด็จพระจอมจัดการผ่านสมบัติ

องค์อัครนัทร

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 10 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 เช่น

ทรงเดช พระองค์ทรงเดช จอมเลื่องโลเกศ พระเจ้าข้างเผือก

สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ พระบรมสิทธิทรงเดช

1.5 ทักษะที่พระมหากษัตริย์มีอักษณลักษณ์

ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 92 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.75 ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงพระอักษณลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” อาทิ ศิลปิน เกษตร นักพัฒนา กิต ธีระ ปราชนุ

นักเศรษฐกิจ คนตรี กีฬา วิทยาศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อแสดงโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงมีลักษณะพิเศษและทรงพระปรีชา

ตัวอย่าง

กษัตราอัครศิลป์

กษัตริย์เกษตร

กษัตริย์เกษตรเจ้าจักรี

กษัตริย์นักพัฒนา

กิตมหาราช (กิต หมายถึง เพลง)

จอมกษัตริย์เกษตร

จอมไทเชียรราช

จอมปราชญ์

(เชียร หมายถึง นักปราชญ์)

จอมพิชัยพิทยาศาสตร์

(พิทยาศาสตร์ หมายถึง วิทยาศาสตร์ ศาสตร์ที่ว่าด้วยสรรพสิ่ง)

จอมเมธีนทร์ (เมธี หมายถึง นักปราชญ์)

ธีรราช (ธีร หมายถึง นักปราชญ์)

ธีระบดินทร์

เชียรกษัตริย์

นฤนาถเจ้าจอมศิลป์

นาถราชาศิลป์

บรมกวีจอมปราชญ์

ปราชญ์ประมุขไทย

ผ่านภพผู้พงษ์วิบุษ

(วิบุษ หมายถึง นักปราชญ์ ผู้รอบรู้สรรพวิทยา)

พระธีรวาดาร

พระนักพัฒนา

พระนักเศรษฐกิจ

พระภูรีราช

(ภูรี หมายถึง ความฉลาด ปัญญา)

พระยอดคนตรี

พระยอดนักกีฬา

พ่อชาติปราชญ์แผ่นดิน

ภูริทรงราช

มหัจฉริย์ศรีธานินทร์

มหาราชคิดกวี

มะหัจฉริยะศ

เมธีสร (เมธี+อิสร์)

ราชธีเรนทร์ (ธีร+อินทร)

ราชาแห่งน้ำ

ศรีธีรามหามกุฏ

สยามจักรินทรวิบุษ

องค์นามราชปราชญ์

องค์ศิลป์บรมนาถ

อัฉริย์จักรี

2. พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา พบ 46 คำ คิดเป็นร้อยละ 25.84 แบ่งได้ 5 ทศนะ สมัยธนบุรี พบ 15 คำ คิดเป็นร้อยละ 42.86 แบ่งได้ 4 ทศนะ และสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 273 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.16 แบ่งได้ 5 ทศนะ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบ่งตามทศนะของผู้ประพันธ์ได้ 5 ทศนะ ดังนี้

2.1 ทศนะผู้เป็นที่พึ่งของมนุษย์ ปราบกฎคำสำคัญ คือ นาค

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าในบทบาททรงเป็นที่พึ่งอันยิ่งใหญ่ของสรรพชีวิตมาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในบทบาททรงเป็นที่พึ่งของสรรพชีวิตเช่นกัน ถ้อยคำที่ปรากฏชัดเจนคือคำว่า นาค หมายถึง ที่พึ่ง พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยธนบุรี พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ได้แก่

ภูวนาค

ภูวนารถ

พระภูวนารถเกล้าเจ้าจักรพาฬ

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 11 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.18 เช่น

จอมนารถ

นฤนารถไ้

พระเจ้าจอมนารถ

พระภูวนารถเจ้า

สมเด็จพระไตรภพนารถ

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 123 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.68 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ครองภพนาค

กษัตริย์จอมนาค

จอมธรรมมีกษัตริย์

จอมพระนาค

จอมนารถ

จอมภพนาคเจ้า

ไ้พระนาค

ไ้พระนาค

นรนาคไ้

นฤนาคผู้สยามินทร์

นฤปนาถ	นวมกษัตริย์ภูวนาถ
นาถบพิตร	นาถภูวนาย
บรมนาถจอมธรรมิกราชเอกอรรค์	บรมนาถพระเป็นเจ้า
บรมนาถเจ้า	ปิ่นนรินทร์บรมนาถ
พระนาถนาเรศเจ้า	พระบาทบรมนาถ
พระภูวนัยภูวนาถครองไทย	พระศรีวรนาถ
ภูนาถ	ภูมินาถ
ภูนาถเจ้า	มหิทธินาถจอมชน
สมเด็จพระบรมนาถ	องค์นาถนฤบาล
องค์บรมนาถ	องค์ภูวนาถเจ้าจอมสยาม

2.2 ทศนะผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ตรัสรู้ธรรม อันประเสริฐยิ่งด้วยพระองค์เอง หรือผู้แจ้งในสรรพสิ่ง มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นผู้รู้แจ้ง ปราภูกำ เช่น พุทธ สรรเพชญ์ ญาณ สยมภู เป็นต้น พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.74 เช่น

บรมสยมภูญาณโมลี	พระพุทธ	พระมุนี
พระศรีสรรเพชญ์โพธิ	สมพุทธสมภารวิสุทธิ	

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ พระตรีญาณ

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 36 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.08 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์โพธิสัตว์	จอมพงศ์ศรีสรรเพชญ์
จอมพุทธ	บรมโพธิสมภาร
บาทบพิตรโพธิสัตว์	พระทรงญาณ

พระบรมโพธิสมภาร

พระปิ่นศรีโรภาส

พระพุทธเจ้าหลวง

พระพุทธเจ้าอยู่หัว

พระสรระเพ็ชร์

พุทธเจ้าหลวง

ภุทธศรีสรระเพ็ชร์

ภูวญาณ

ราชทรงญาณ

สยามบรมนารถ (สยามภู หมายถึง พระผู้เป็นเอง สยามภู เป็นพระนามหนึ่งของ
พระพุทธเจ้า ในความหมายว่า ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง)

สยามสยามภูราช

สรระเพชร์

องค์สยามภูนารถ

2.3 ทศนะผู้พิชิตกิเลสในโลกทั้งสาม ผู้อยู่เหนือโลก

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าในบทบาททรงพิชิตมาร คือ
กิเลส ทรงดูแลโลก (ตามทศนะแห่งพญาลิไทในไตรภูมิพระร่วง คือ โลกทั้งสาม ได้แก่ กามภูมิ
รูปภูมิและอรุณภูมิ) นำมาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อ
พระมหากษัตริย์ในฐานะทรงพิชิตมาร สร้างความสงบสุข ดูแล สรรพสิ่งให้สงบสุข พบคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.06
เช่น

ชินสีห์ พระโปรดไตรภพ มกุฎเกล้าภพไตร องค์เอกทศรุทร

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 34 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.02

ตัวอย่าง

ขุนไทยทศรุธเจ้า

(ทศรุธ หมายถึง ผู้ขับเคลื่อนไปด้วย
ยานวิเศษทั้งสิบเพื่อพิชิตมาร)

จอมอยุธยา

(ผู้เป็นใหญ่ แห่งที่อันสงบปราศจาก
การสงคราม)

เจ้าจอมอยุธยา

(ผู้เป็นใหญ่ แห่งที่อันสงบปราศจาก
การสงคราม)

เจ้าภพไตร	(ผู้เป็นใหญ่ในโลกสาม)
เจ้านุญเจ้าศาสนา	(ผู้เป็นใหญ่เหนือมนุษย์ และผู้เป็น ศาสดาแห่งศาสนา)
เฉลิมพิภพอโยธยา	(ผู้เป็นใหญ่ แห่งที่อันสงบปราศจาก การสงคราม)
ทูลกระหม่อมจอมบพิตร	(ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้ปราศจากสิ่ง เลวทราม)
ไท้ชะยี่	(ผู้มีชัยต่อสิ่งทั้งปวง)
ไท้เรศศรีสุวรรณ	(ผู้เป็นใหญ่เหนือโลก)
ปรมินทร์เจ้าจอมไตรภพ	(ผู้เป็นใหญ่ในโลกสาม)
ปิ่นวิสุทธเทพไท้ทศพล	(ทศพล หมายถึง ผู้มีกำลังทั้งสิบ เป็น พระนามหนึ่งของพระพุทธเจ้า)
ผู้พิชิตมารด้วยกำลังทั้งสิบ)	
ผ่านฟ้าศาสนะนรินทร์	(ผู้เป็นใหญ่แห่งศาสนา)
พระจอมธรรมจอมทัพออมดับทุกข์	(ผู้เป็นใหญ่แห่งธรรม, ผู้เป็นใหญ่ แห่งทรัพย์สมบัติและผู้เป็นใหญ่ใน การดับทุกข์)
พระเนตรภูวนัย	(ผู้สอดส่องดูแลและสั่งสอนเวไนยสัตว์ ให้พ้นทุกข์)
พระผ่านแผ่นดินภพไตร	(ผู้เหนือโลกสาม)
พระผู้ผ่านภพไตร	(ผู้อยู่เหนือโลกสาม)
สมเด็จพระรถเจ้าภูวดล	(ทศรถ หมายถึง ผู้ขับเคลื่อนไปด้วย ยานวิเศษทั้งสิบ)

2.4 ทักษะผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ ผู้ถึงพร้อม

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงถึงพระพุทธเจ้าในพระคุณสมบัติแห่งผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ ผู้ถึงพร้อมในทุกสรรพสิ่ง ผู้ทรงคุณความดีงามทั้งปวง มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหาษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในทักษะที่พระองค์ทรงเป็น

ผู้เจริญ ผู้ทรงคุณความดี และผู้ถึงพร้อมด้วยประการทั้งปวง พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 ได้แก่

เจ้าจอมอารย	บัวบาท	พระเจ้า
พระบาทมกุช	สมภาร	สมภารพ่อ
บทมลาย		

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ บทมลาย (เท้าดอกไม้ม) คติการเคารพสักการบูชาพระบาท สืบเนื่องจากการบูชารอยพระพุทธรบาท อันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธเจ้า ผู้มีบุญอันประเสริฐ

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 70 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.09 เช่น

ตัวอย่าง	
จอมบุญ	(ผู้เป็นใหญ่แห่งคุณความดี)
เจ้าจอมอารย	(ผู้เป็นใหญ่แห่งความเจริญ)
ทรงบุญ	(ผู้ทรงคุณความดี)
ท้าวทรงบุญ	(ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้ทรงคุณความดี)
ฐิติบาทบงกช	(ละอองแห่งเท้าดอกไม้ม เท้าดอกไม้ม สื่อความหมายถึง ผู้มีบุญ ทรงคุณความดี)
บทมลายผ่านเฝ้า	(เท้าดอกไม้ม สื่อความหมายถึง ผู้มีบุญ ทรงคุณความดี)
บรมราชะสมภารกษัตริ	(สมภาร หมายถึง ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง)
บัวบาทยกุล	(เท้าดอกไม้มทั้งสอง สื่อความหมายถึง ผู้มีบุญทรงคุณความดี)
พระจอมบุญ	(ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้ทรงคุณความดี)
พระบรมสมภาร	(ผู้ยิ่งใหญ่แห่งผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง)
พระบาทมลาย	(เท้าดอกไม้ม สื่อความหมายถึง ผู้มีบุญ ทรงคุณความดี)
ฟุตโลตัส	(footlotus หมายถึง เท้าดอกไม้ม)

ยุคละบงกชฟ้า	(ทำดอกไม้แห่งผู้เป็นใหญ่ สื่อความ หมายถึง ผู้มีบุญทรงคุณความดี)
สมภารพ่อ	(ผู้เป็นใหญ่ซึ่งถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง)
องค์พระทรงบุญ	(ผู้ทรงคุณความดี ผู้ประเสริฐยิ่ง)

2.5 ทศนะเป็นเชื้อสายของพระพุทธเจ้า

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงถึงพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ ผู้ประพันธ์แสดง
โลกทัศน์ว่าพระมหากษัตริย์ทรงสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้า พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยธนบุรี พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่ เนื้อห่อน่อ
พุทธพงศ์ พุทธบุตร

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 เช่น

พุทธบุตร	พุทธวงษ์	หน่อพระสมพุทโธทัยวิสุทธิ
หน่อพุทธางกูร	หน่อสมโพธิ	หน่อสรพรเพชญ์
องค์สรพรเพชญ์พุทธางกูร		

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 10 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.29 เช่น

ตัวอย่าง

<u>ชินบุตร</u>	(บุตรแห่งผู้ชนะ ชิน หมายถึง พระพุทธเจ้า ผู้ชนะกิเลสทั้งปวง)
<u>ชินะบุตรจักร์กริช</u>	(บุตรแห่งผู้ชนะ ชิน หมายถึง พระพุทธเจ้า ผู้ชนะกิเลสทั้งปวง)
ชินโรต	(ผู้สืบเชื้อสายแห่งผู้ชนะ ชิน สนธิ กับ โอโรต)
พระหน่อนารด	(ผู้สืบเชื้อสายแห่งผู้เป็นที่พึ่ง ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้า)
พุทธคนัย	(บุตรชายแห่งผู้รู้แจ้ง ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้า)

3. พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย คือ สมัยสุโขทัย พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 สมัยอยุธยา พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.74 แบ่งได้ 2 ทศนะ สมัยธนบุรี พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.57 แบ่งได้ 2 ทศนะ และสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 172 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.14 แบ่งได้ 2 ทศนะ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบ่งตามทศนะของผู้ประพันธ์ได้ 2 ทศนะ ดังนี้

3.1 ทศนะพระมหากษัตริย์ผู้ประพद्यิธรรมและปกครองดูแลบ้านเมือง โดยธรรม

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงถึงบทบาทสำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ คือ ผู้ประพद्यิธรรม และผู้ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม อันจะทำให้ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ได้รับความพอใจถ้วนหน้า มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงเป็นธรรมราชา พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยสุโขทัย พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 35.71 ได้แก่ ธรรมมิกราช พรญาธรรมมิกราช พรญาธรรมราช พรญาธรรมราช สมเด็จพระราชา

รองลงมา คือ สมัยธนบุรี พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 ได้แก่

ทรงธรรมมิกราช บทราชให้ทรงทศธรรม

สมัยอยุธยา พบ 7 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.93 ได้แก่

จอมธรรมมิกราชเกล้า	เจ้าจอมธรรม	ธรรมิศรเจ้า
ปิ่นธรรมมิกราช	พระบาทธรรมมิกราช	ภูธรธรรมมิกราช
สมเด็จพระธรรม		

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 128 คำ คิดเป็นร้อยละ 3.83 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ <u>ทศ</u> ธรรม	(ทศธรรม หมายถึง ทศพิธราชธรรม ธรรมสิบประการของพระมหากษัตริย์)
จัดตั้งมหา <u>ธรรม</u> ราชพลากร	(ธรรมราช หมายถึง พระมหากษัตริย์ ผู้ประพาศธรรม)
จอมทัพ <u>จอม</u> ธรรม	(จอมธรรม หมายถึง พระมหากษัตริย์ ผู้ประพาศธรรม)
จอมราช <u>ท้าว</u> ทรงธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้รักษาธรรม)
เจ้า <u>ทรง</u> ธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้รักษาธรรม)
<u>ทรง</u> ธรรมปกเกล้า	(พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองโดยธรรม)
ทรง <u>ศรี</u>	(พระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐ ผู้ประพาศดีงาม)
<u>ทัช</u> ธรรมชเรศ	(พระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศธรรม ทศธรรม หมายถึง ทศพิธราชธรรม ธรรมสิบประการของพระมหากษัตริย์)
<u>ท้าว</u> ธรรมดา	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพาศธรรม เป็นปกติ)
ทูลกระหม่อม <u>ธรรม</u> มิก	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพาศธรรม)
ไ้ <u>ไท้</u> ทรงธรรม	(ผู้เป็นใหญ่ซึ่งรักษาธรรม)
<u>ธรรม</u> กษัตริย์	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพาศธรรม)
<u>ธรรม</u> มิกราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพาศธรรม)
ชเรศ <u>ทศ</u> ธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศธรรม ทศธรรม หมายถึง ทศพิธราชธรรม ธรรมสิบประการของพระมหากษัตริย์)
บพิตร <u>เจ้านัก</u> ธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้ชำนาญในธรรม)
พระจักร <u>ธาน</u> ทรงธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองโดยธรรม)
พระเจ้า <u>ปดพิ</u> ธรรมิกมหาราชาราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพาศธรรม)

พระทรงภูมิทรงธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้รักษาแผ่นดิน โดยธรรม)
พระธรรมธร	(พระมหากษัตริย์ผู้รักษาธรรม)
พระผ่านเฝ้าผู้ทรงธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
พระผู้ทรงทศพิธ	(ทศพิธ หมายถึง ทศพิธราชธรรม ธรรมสิบประการของพระมหากษัตริย์)
พระผู้เพ็ญคุณ	(พระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณความดี หรือ ผู้มีพระคุณ)
พระภัทรมหาราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐ ทรงความดีงาม)
พระมหาธรรมบดี	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
พระสิทธิธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้สำเร็จโดยธรรม)
พระองค์ทรงยศทศธรรม	(ทศธรรม หมายถึง ทศพิธราชธรรม ธรรมสิบประการของพระมหากษัตริย์)
พระองค์ผู้ทรงศานต์	(พระมหากษัตริย์ผู้รักษาความสงบสุข)
ภุชธรรมมาธิราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
ราชาทรงธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
ศรีธรรมนิกราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
สมเด็จพระมหาราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
องค์ทรงธรรม์	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
องค์ธรรมนิกราช	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)
องค์ผู้ทรงสันต์	(พระมหากษัตริย์ผู้รักษาความสงบสุข)
อธิบุณยราชัน	(พระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณความดี อันยิ่งใหญ่)
เอกองค์ทรงธรรม	(พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรม)

3.2 ทักษะพระมหากษัตริย์ผู้ปราศจากมลทินสิ่งเลวทราม

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงถึงพระคุณสมบัติหนึ่งของพระมหากษัตริย์ คือ ทรงปราศจากสิ่งเลวทรามผู้ปราศจากมลทินทั้งปวง ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของพระมหากษัตริย์แบบ ธรรมราชา มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ปรากฏคำสำคัญว่า บพิตร เป็นคำที่พระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นคำเรียก พระมหากษัตริย์พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ บพิตร

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 5 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.81 ได้แก่

บพิตร บพิตรเกล้าทวารา บพิตรบรม บรมบพิตร
บรมบพิตรเกล้าอยุธยา (บพิตร หมายถึง ผู้ปราศจากมลทิน ผู้บริสุทธิ์ สะอาดหมดจด)

สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 44 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.31 เช่น

ตัวอย่าง

นเรศปิยะ**บพิตร**

นฤบาล**บพิตร**เฝ้า

บพิตร

บพิตรเจ้า

บพิตรผ่านหล้า

บพิตรพระประมุข

บพิตรอดิศร

บพิตรอิศรา

บรมบพิตร

บรมบพิตรอดิศัย

บรมราชบพิตร

บาทบพิตรอดิศร

พระบพิตร

ฟ้าบพิตร

ภูเบศบพิตร

มหาบพิตร

ราชบพิตร

สมเด็จพระบรมบพิตรมหาราชาริราชเจ้า

องค์บพิตร

4. พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย คือ สมัยอยุธยา พบ 43 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.16 แบ่งได้ 5 ทศนะ สมัยธนบุรี พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.71 แบ่งได้ 2 ทศนะ และสมัยรัตนโกสินทร์ พบ 819 คำ คิดเป็นร้อยละ 24.49 แบ่งได้ 8 ทศนะ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบ่งตามทศนะของผู้ประพันธ์ได้ 8 ทศนะ ดังนี้

4.1 ทศนะผู้เป็นพระอินทร์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คือ พระอินทร์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นพระอินทร์ หรือสืบเชื้อสายจากพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวคา ปราภูกำสำคัญว่า อินทร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.87 เช่น

กษัตริย์สุรราช	โกสีย์	จอมสุรินทรวรรณราชินดิทร
ท้าวเรนทรสุร	นเรนทร์สุรสุรินทร	

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 261 คำ คิดเป็นร้อยละ 7.80 เช่น

ตัวอย่าง

กษัตริย์ <u>สุรราช</u> ไพบีเศร์	(สุรราช หมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งเทว สื่อความหมายถึง พระอินทร์)
ขัตติยพระ <u>นวมินทร์</u>	(นวม สันธึกับ <u>อินทร</u>)
จอม <u>โกสินทร์</u> นั้คะเรศ	(โกสีย์ สันธึกับ <u>อินทร</u> โกสีย์ เป็นพระนาม ของพระอินทร์)
จอม <u>บดินทร์</u> ปิ่นสถาน	(ปติ สันธึกับ <u>อินทร</u>)
เจ้าจอมเสียม <u>สุรราช</u>	(สุรราช หมายถึง ผู้เป็นใหญ่แห่งเทว สื่อความหมายถึง พระอินทร์)
ท้าว <u>นฤเบนทร</u>	(นฤป สันธึกับ <u>อินทร</u>)

ปรมินทร์ปิ่นสวรค์	(ปรม สนธิกับ อินทุร)
พงศ์อินทร์	(ผู้สืบเชื้อสายของพระอินทร์)
พระสยามมินทราธิราช	(สยาม สนธิกับ อินทุร)
ภูบดินทร์ปิ่นหล้า	(ภู สมาสกับ ปติ สนธิกับ อินทุร)
องค์อมรินทร์ปิ่นสยาม	(อมรินทร์ หมายถึง พระอินทร์)

สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ นฤบดินทร์

4.2 ทศนะผู้เป็นพระนารายณ์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คือ พระนารายณ์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นพระนารายณ์ หรือสืบเชื้อสายจากพระนารายณ์ หรือเป็นภาคส่วนหนึ่งของพระนารายณ์ ที่อวตารลงมาจากสวรค์ ปราภคาคำสำคัญเช่น จักร ไวภูณฐ์ นรสีห์ ราม กฤษณะ วิษณุ หริ ศร เป็นต้น พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 269 คำ คิดเป็นร้อยละ 8.05

ตัวอย่าง

กษัตริย์เจ้าจักรพรรดิ

กษัตริย์จักรี

แก้วจักรีที่แก้ว

จัดดิยราม

(พระราม ปางอวตารที่เจ็ดในนารายณ์
สิบปาง)

จอมจักร

จอมเจ้าพระจักริน

จักรินนวมรัชช์เฝ้าพงษ์ราม

จักราธิราช

จักริศเจ้าจอมศึก

เจ้าจอมจักร

เจ้าจักรแก้ว

ไทไวกุณฐ์	(ไวกุณฐ์ หมายถึง ที่ประทับของ พระนารายณ์ หรือ พระนารายณ์ที่แบ่ง ภาคลงมา อยู่ในไวกุณฐ์อวตาร)
นระสีห์	(นระสีห์ เป็นปางอวตารที่สี่ในนารายณ์ สิบปาง)
บพิตรพิษณุภ	(พิษณุภ หมายถึง มือ หรือแขนของ พระวิษณุ กล่าวคือ เป็นส่วนหนึ่งของ พระวิษณุ พระวิษณุเป็นพระนามหนึ่ง ของพระนารายณ์)
ปัมพระราม	(พระราม ปางอวตารที่เจ็ดในนารายณ์ สิบปาง)
ปิ่นสยามรามฤทธิ	
ปียมหาราชมวงศจักรี	
พระกฤษณะ	(ท้าวกฤษณะ เป็นปางอวตารที่แปดใน นารายณ์สิบปาง)
พระจักรภ	(มือถือจักร สื่อความหมายถึง พระนารายณ์)
พระทรงศร	(มือถือศร พระรามมีศรเป็นอาวุธประจำตัว พระราม เป็นปางอวตารที่เจ็ดในนารายณ์ สิบปาง)
พระพงศะราม	
พระสีกร	(พระนารายณ์)
พระหริรักษัวรราช	(พระหริ เป็นพระนามหนึ่งของพระนารายณ์)
รามราชเจ้า	
รามธिरราชไท	
ไวกุณฐ์วงศ์	
สมเด็จพระรามธิบดี	
หน่อวิษณุเทพ	
หริราชเจ้า	

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 10 คำ คิดเป็นร้อยละ 5.62 เช่น

เจ้าจักรกรี เจ้าหล้าสี่มือ ปิ่นขมิ้นสุท รามาธิเบศ
องค์บรมพิษณุภูษ

สมัยธนบุรี พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.85 ได้แก่ พระจักรรัตน์เจ้าจักรพาพ

4.3 ทักษะผู้เป็นพระอิสว

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คือ พระอิสว มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นพระอิสว หรือสืบเชื้อสายจากพระอิสว ปรากฏคำสำคัญว่า อิศ อิศว อิศวร หรือเป็นส่วนประกอบในการสนธิคำ พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 6.74 ได้แก่

กระษัตริศวรรราชบดี จุฑาธารธรณิศร์ พระองค์อิสวภาพ
ภูเบศวรรมณฑล ภูมิศวรรราช

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 144 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.30 เช่น

ตัวอย่าง

จอมไทยนฤเบศร์ (นฤป สนธิกับ อิศว)	จอมสิวงค์ (พระศิวะ)
ชนเศวร์ (ชน สนธิกับ อิศวร)	ดิศวร (อดิ สนธิกับ อิศวร)
ไท้อิศรา	นามอิสวศรี
บารเมศร์เจ้า (ปารมี สนธิกับ อิศว)	ปรเมศร์เจ้า (ปรม สนธิกับ อิศวร)
พระภูเบศร์ (ภูป สนธิกับ อิศวร)	พระอิสเรศ (อิสว สนธิกับ อิศ)
สมเด็จพระเจ้าจอมกษัตริย์	สยามิศร์ (สยาม สนธิกับ อิศวร)
องค์มหิศวร (มเห สนธิกับ อิศวร)	องค์อดิศร (อดิ สนธิกับ อิศวร)
องค์อิสวรนาถ (มเห สนธิกับ อิศวร)	องค์เอกอิสวระวงค์
อิสววิสุทท์กษัตรา	องค์อิสวเจ้าไพทสยาม

4.4 ทักษะผู้เป็นพระพรหม

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คือ พระพรหม มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นพระพรหม หรือสืบเชื้อสายจากพระพรหม พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่

บรมอิศราเชษฐ	(ผู้เป็นใหญ่ที่สุด คือ พระพรหม)
รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.12 ได้แก่	
กษัตริย์ผู้วงศ์หงส์	(ผู้วงศ์หงส์ สื่อความหมายถึง พระพรหม)
พระจอมพรหม	พระทรงพรหม
มิ่งมกุฏอยุธยาเจ้าอุทิศ	(ผู้เป็นใหญ่ทั้งสี่ทิศ สื่อความหมายถึง พระพรหม)

4.5 ทักษะผู้เป็นพระอาทิตย์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คือ พระอาทิตย์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นพระอาทิตย์ หรือสืบเชื้อสายจากพระอาทิตย์ ผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพสูงสุด พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่

กระษัตริย์รพิพงศ์	(ผู้มีเชื้อสายพระอาทิตย์)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.27 ได้แก่

ท้าวทินกร	นเรศวรย์
พระวิกรม	สุริยพงศ์ผ่านหล้า

สุริยราช สุริยวงศ์
องค์ศรีสุริเยศเจ้า

สุริยวงศ์พงศ์กษัตริย์
อุทัยะชาติ

4.6 ทักษะผู้เป็นพระวิรุพห์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า คือ พระวิรุพห์ ซึ่งเป็นเทพหนึ่งในท้าวจตุโลกบาลมีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทางทิศทักษิณของเขาศรีสุเมรุ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์ทรงมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของราษฎร ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.05 ได้แก่

ราชวิรุพห์

สุขัตติยราชวิรุพห์

4.7 ทักษะเป็นเทพเจ้าอื่นๆ

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า ทั้งนี้ไม่ได้ระบุว่าเป็นเทพองค์ใดอย่างชัดเจน มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระองค์เป็นเทพจุติมาจากสวรรค์ เพื่อมาปกครองดูแลประชาชน พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 66 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.98

ตัวอย่าง

ขัตติยะเทพมุนย

จอมเทวัญ

จอมประยูรอยุธยาเทพธานี

จอมฟ้ามหากษัตริย์

จอมสวรรค์

เจ้าผ่านฟ้า

เจ้าพระฟ้า

เจ้าฟ้าเจ้าดิน

เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน

เจ้าเลอสรวง

เจ้าหลักฟ้าหลักดิน

เทพกษัตริย์

เทพแผ่นดิน

นรเทพไท

นเรศวรทรงภพ

นฤเทพ

ปิ่นสวรรค์	ผ่านฟ้า
พระจอมอมรมิ่งฟ้า	พระทรงสุรภาพ
พระผ่านฟ้าขวัญชาติ	พระเฟื่องฟ้า
พระมิ่งฟ้า พระยอดฟ้าเยี่ยมสวรรค์	
พระเยี่ยมฟ้า	พระหน่อฟ้า
ยอดฟ้า	สมมุติเทพเจ้า
สมมุติเทวราช	ศุภกษัตริย์
สุระวงศ์	องค์แก่น
องค์ธิดาเจ้าเลอสรวง	องค์อมร

รองลงมา คือ สมัยอยุธยา พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.56 ได้แก่ สุรภาพกษัตริย์ (ผู้มีภาวะเป็นเทพ)

4.8 ทักษะผู้เป็นองค์รวมของเทพเจ้า

พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย คือ สมัยอยุธยา พบ 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.25 สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 64 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.91 แบ่งได้ 7 ทักษะ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบ่งตามทักษะของผู้ประพันธ์ได้ 7 ทักษะ ดังนี้

1) ทักษะผู้เป็นพระนารายณ์กับพระอินทร์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสององค์ คือ พระนารายณ์และพระอินทร์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพยิ่ง เพื่อคุ้มครองดูแลให้ประชาชนอยู่อย่างสงบสุข พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.13 ได้แก่

บดีนทรเจ้าจอมจักร	(พระอินทร์กับพระนารายณ์)
องค์พระนารายณ์นรินทร์	(พระนารายณ์กับพระอินทร์)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 37 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.10

ตัวอย่าง

จอมจักรสยามินทรมหินทรมหามกุฏ	จอมจักรินทร์สัพคะมรัชย์
จักรินฤบดินทร์	จักริผ่านเฝ้าแก้วโกสินทร์
เทพจักริอมตะนามินทร์	นามินทร์จักริ
พระจักรินทร์ปิ่นประเทศ	พระปิ่นฟ้ามหาจักริปรมินทร์
ภูบดินทร์จักริวงศ์	รามะราชเจ้าจักริรินทร์ปะฐุม
พระองค์จักริณวามินทร์ชนินทร	อัฐมรามาริบบดินทร

2) ทักษะผู้เป็นพระนารายณ์กับพระอิศวร

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสององค์ คือ พระนารายณ์และพระอิศวร ซึ่งเป็นเทพสำคัญแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และลัทธิเทวราชา มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพยิ่ง ทั้งนี้เพื่อขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยให้แก่ประชาชนของพระองค์ได้อย่างสงบสุข ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 8 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.24

ตัวอย่าง

พงศ์รามธิเบศร์เจ้าศรีสยาม	(ราม สมาสกับ อธิป สนธิกับ อิศุร)
พระยอดรามศวร	(ราม สนธิกับ อิศุร)
พระรามศวรมิ่งเจ้าจักริ	(ราม สนธิกับ อิศุร, จกร สมาสกับ กริ)
มหิศวราชจักริราชศรีชาติไทย	(มहि สนธิกับ อิศุร)

3) ทักษะของผู้เป็นพระอินทร์กับพระอิศวร

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสององค์ คือ พระอินทร์และพระอิศวร มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพ ทั้งนี้

จะได้ปกป้องดูแลพสกนิกรของพระองค์ให้อยู่อย่างสงบสุข พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
2 สมัย โดยสมัยที่พบมากที่สุด คือ สมัยอยุธยา พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 1.13 ได้แก่

นฤเบนทรนฤเบศ	(พระอินทร์กับพระอิศวร)
นเรศนรินทรราชิบดี	(พระอิศวรกับพระอินทร์)

รองลงมา คือ สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 12 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.36 เช่น

ตัวอย่าง

ไทม์เหศวรสยามินทร์	(มเหสี สนธิกับ <u>อิศวร</u> , สยาม สนธิกับ <u>อินทร</u>)
นวมินทร์ปิ่นนเรศเจ้าจอมนรา	(นวม สนธิกับ <u>อินทร</u> , นร สนธิกับ <u>อิศ</u>)
ปรเมศวรสยามินทร์	(ปรม สนธิกับ <u>อิศวร</u> , สยาม สนธิกับ <u>อินทร</u>)
พระปรเมนทร์โมลิตศอดิศร	(ปรม สนธิกับ <u>อินทร</u> , อติ สนธิกับ <u>อิศวร</u>)
หน่อธิเบศร์บดินทร์	(อธิป สนธิกับ <u>อิศวร</u> , ปติ สนธิกับ <u>อินทร</u>)
องค์อธิบดินทร์บดินทรไทยถิ่น	(อธิป สนธิกับ <u>อินทร</u> , ปติ สนธิกับ <u>อิศวร</u>)

4) ทักษะผู้เป็นพระอินทร์กับพระอาทิตย์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสององค์ คือ พระอินทร์กับพระอาทิตย์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพ ทั้งนี้ เพื่อดูแลประชาชนอยู่อย่างผาสุก ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 3 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.09 ได้แก่

บดินทร์สุริย์	(ปติ สนธิกับ <u>อินทร</u> สมาสกับ <u>สุริย</u> <u>สุริย</u> หมายถึง พระอาทิตย์)
<u>บดินทร์สุริย์ราชเจ้ากษัตริย์สยาม</u> ป็น บดินทร์สุริย์	

5) ทักษะผู้เป็นพระอิสวกับพระอาทิตย์

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสององค์ คือ พระอิสวกับพระอาทิตย์ มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพ ทั้งนี้ เพื่อปกป้องคุ้มครองดูแลให้ประชาชนจากภัยทั้งปวง ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03 ได้แก่

สุริยวงศ์อดิศร (อดิ สนธิกับ อิศร)

6) ทักษะผู้เป็นพระอิสวกับพระพรหม

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสององค์ คือ พระอิสวกับพระพรหม มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพยิ่ง ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 1 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.03 ได้แก่

อิศราชาติประชาบดี (อิศร, ประชาบดี หมายถึง พระพรหม)

7) ทักษะผู้เป็นพระอินทร์ พระนารายณ์ พระอิสว

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าสามองค์ คือ พระนารายณ์ พระอินทร์ และพระอิสว มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์ทรงบุญบารมี และทรงพระบรมเดชานุภาพสูงสุด ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 2 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.06 ได้แก่

นวมินทร์เรศเจ้าจักรกฤษณ์

ภูมินทร์ปิ่นนครเจ้าจักรวิงส์

5. พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

ผู้ประพันธ์เลือกสรรคำที่แสดงบทบาทสำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงห่วงใยและดูแลประชาชนของพระองค์อย่างใกล้ชิด เช่นเดียวกับบิดาดูแลบุตรธิดาของตน มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เพื่อสะท้อนโลกทัศน์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในบทบาทที่ทรงเป็นพ่อผู้ให้กำเนิดและดูแลลูกทุกคนด้วยความห่วงใย ปรากฏคำสำคัญได้แก่ พ่อ ชนก บิดา ปิตุรงค์ ปิตุ ปรากฏเฉพาะคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบ 98 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.93

ตัวอย่าง

จอมบิครสยามะราฏร์เจ้า

จักรธานท่านท้าวพ่อไท

ชนกไ้ธรณินทร

ท้าวเทพบิครไทย

นรินทรบิตุราช

บิดาประชาไทย

พระจักรีพ่อจ้าว

พระบิคร

พระบิตุรงค์ผู้ทรงธรรม

พระพ่อ

พระพ่อหลวงไทย

พระยอดชายชนกภพ

พ่อเกิดเกล้าไทย

พ่อผู้บริบาล

พ่อไพรฟ้า

ราชบิดา

ราชันพ่อจ้าว

องค์พ่อ

เอกบิดา

จอมบิตุราชสยามประชา

ชนกเจ้า

ชนกปกไพรฟ้า

ท้าวไทพ่อไทย

บรมพ่อ

ปิตุชาดิ

พระนราธิปอดิชาดิราชบิดา

พระบิดา

พระบิตุราช

พระพ่อเจ้า

พระภูบาลพ่อไทย

พ่อ

พ่อของชาดิ

พ่อแผ่นดิน

พ่อแห่งแผ่นดินแผ่นดินฟ้า

ราชบิดาแห่งสุประชา

สมเด็จพระพ่อหลวง

องค์พ่อหลวง

เอกองค์ปิตุเรศเจ้าจักริน

ผลการวิจัยด้านโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์สรุปได้ดังตารางที่ 19

ตารางที่ 19 การวิเคราะห์และเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่าน
คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา
สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ตามคติของพระมหากษัตริย์

แบบ ที่	โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ที่มีต่อพระมหากษัตริย์	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
1	พระมหากษัตริย์แบบ										
	ผู้ปกครอง	9	64.29	77	43.26	23	65.72	1983	59.28	2092	58.56
1.1	ทศนะที่พระมหากษัตริย์ เป็นนักรบผู้คุ้มครอง	2	14.29	28	15.73	2	5.71	396	11.84	428	11.98
1.2	ทศนะที่พระมหากษัตริย์ เป็นผู้เป็นใหญ่	7	50.00	28	15.73	9	25.72	688	20.57	732	20.49
1.3	ทศนะที่พระมหากษัตริย์ เป็นผู้มีพระคุณต่อชีวิต ของประชาชน	-	-	11	6.18	11	31.43	434	12.97	456	12.76
1.4	ทศนะที่พระมหากษัตริย์ มีพระราชอำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ	-	-	10	5.62	1	2.85	373	11.15	384	10.75
1.5	ทศนะที่พระมหากษัตริย์ มีพระอัจฉริยภาพ	-	-	-	-	-	-	92	2.75	92	2.58
	จำนวนแบบ (แบบ)	2	40.00	4	80.00	4	80.00	5	100	5	100
2	พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา	-	-	46	25.84	7	20.00	273	8.16	326	9.13
2.1	ทศนะผู้เป็นที่พึ่งของ มนุษย์	-	-	11	6.18	3	8.57	123	3.68	137	3.84
2.2	ทศนะผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน	-	-	12	6.74	1	2.85	36	1.08	49	1.37
2.3	ทศนะผู้พิชิตกิเลส ผู้อยู่เหนือโลก	-	-	9	5.06	-	-	34	1.02	43	1.20
2.4	ทศนะผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ ผู้ถึงพร้อม	-	-	7	3.93	1	2.85	70	2.09	78	2.18
2.5	ทศนะผู้เป็นเชื้อสายของ พระพุทธเจ้า	-	-	7	3.93	2	5.71	10	0.29	19	0.53
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	5	100	4	80.00	5	100	5	100

ตารางที่ 19 (ต่อ)

แบบ ที่	โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ที่มีต่อพระมหากษัตริย์	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
3	พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา	5	35.71	12	6.74	3	8.57	172	5.14	192	5.37
	3.1 ทศนะผู้ประพาศธรรม และปกครองดูแล บ้านเมืองโดยธรรม	5	35.71	7	3.93	2	5.71	128	3.83	142	3.97
	3.2 ทศนะผู้ปราศจาก สิ่งเลวทราม	-	-	5	2.81	1	2.85	44	1.31	50	1.40
	จำนวนแบบ (แบบ)	1	50.00	2	100	2	100	2	100	2	100
4	พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา	-	-	43	24.16	2	5.71	819	24.49	864	24.19
	4.1 ทศนะผู้เป็นพระอินทร์	-	-	14	7.87	1	2.85	261	7.80	276	7.73
	4.2 ทศนะผู้เป็นพระนารายณ์	-	-	10	5.62	1	2.85	269	8.05	280	7.84
	4.3 ทศนะผู้เป็นพระอิศวร	-	-	12	6.74	-	-	144	4.30	156	4.36
	4.4 ทศนะผู้เป็นพระพรหม	-	-	1	0.56	-	-	4	0.12	5	0.14
	4.5 ทศนะผู้เป็นพระอาทิตย์	-	-	1	0.56	-	-	9	0.27	10	0.28
	4.6 ทศนะผู้เป็นพระวิรุฬห์	-	-	-	-	-	-	2	0.05	2	0.05
	4.7 ทศนะผู้เป็นเทพเจ้าอื่นๆ	-	-	1	0.56	-	-	66	1.98	67	1.88
	4.8 ทศนะผู้เป็นองค์รวมของ เทพเจ้า	-	-	4	2.25	-	-	64	1.91	68	1.90
	1) พระนารายณ์กับ พระอาทิตย์	-	-	2	1.13	-	-	37	1.10	39	1.09
	2) พระนารายณ์กับ พระอิศวร	-	-	-	-	-	-	8	0.24	8	0.22
	3) พระอินทร์กับ พระอิศวร	-	-	2	1.53	-	-	12	0.36	14	0.39
	4) พระอินทร์กับ พระอาทิตย์	-	-	-	-	-	-	3	0.09	3	0.08
	5) พระอิศวรกับ พระอาทิตย์	-	-	-	-	-	-	1	0.03	1	0.03
	6) พระอิศวรกับ พระพรหม	-	-	-	-	-	-	1	0.03	1	0.03

ตารางที่ 19 (ต่อ)

แบบ ที่	โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ที่มีต่อพระมหากษัตริย์	วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ									
		สุโขทัย		อยุธยา		ธนบุรี		รัตนโกสินทร์		รวม	
		คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ	คำ	ร้อยละ
5	7) พระอินทร์										
	พระนารายณ์ พระอิศวร	-	-	-	-	-	-	2	0.06	2	0.05
	จำนวนแบบ (แบบ)	-	-	8	57.14	2	14.29	14	100	14	100
	พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา	-	-	-	-	-	-	98	2.93	98	2.93
	จำนวนแบบ (แบบ)										
	รวมจำนวนแบบหลัก (แบบ)	2	40.00	4	80.00	4	80.00	5	100	5	100
	รวมจำนวนแบบย่อย (แบบ)	3	11.54	19	73.08	12	46.15	26	100	26	100
	รวมคำพ้องความ										
	“พระมหากษัตริย์”	14	100	178	100	35	100	3345	100	3572	100

ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้ง 4 สมัย เพื่อให้เข้าใจโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังนี้

1) คำพ้องความพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 10 คำ

1.1) เจ้าเมือง

ตัวอย่างที่ 1

“...มีปลาในนามีข้าวเจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่ลู่ทาง...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 1 บรรทัด 19)

ตัวอย่างที่ 3

“...พลพ่อบุณผาเมืองเจ้าเมืองราดมาที่นี่ให้ผสมพล...”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 26)

เจ้าเมือง โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “เจ้าเมือง” พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง บอกสถานภาพเป็นผู้ปกครองแผ่นดินในอาณาเขตของเมือง

คำว่า เจ้าเมือง พบว่าปรากฏตามลำพังในบริบทว่า “มีปลาในนามีข้าวเจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง...” ดังตัวอย่างที่ 1 นอกจากนี้ยังพบเป็นคำนำชื่อเมืองและอยู่ต่อท้ายชื่อบุคคลที่มีสถานภาพเป็นเจ้าเมืองในบริบทว่า “มักทานมักทรงศีลมักไอย่ทานพ่อบุณรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้...” ดังตัวอย่างที่ 2

1.2) ท้าว

ตัวอย่างที่ 1

“...ขุนผู้้นไส้ไว้ พ่อบุณพระรามคำแหงนั้นหา
เป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลายหาเป็น”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 4 บรรทัด 11-12)

ตัวอย่างที่ 2

“...สุโขทัยแทนปู่แทนพ่อ ผุ่งเป็นท้าว
เป็นพระยาเบื้องตะวันออกตะวันตก”

(จารึกหลักวัดป่ามะม่วง ด้าน 1 บรรทัด 7-8)

ตัวอย่างที่ 3

“...ของฝากหมากปลาหมาไหวอันยัดยอญอกเือกเป็นท้าวเป็นพระยา”

(จารึกนครชุม ด้าน 1 บรรทัด 6)

ตัวอย่างที่ 4

“...มีจำบังด้วยขุนหนึ่งชื่อท้าวมน ..ง จำบังด้วย
อีกมันผู้หนึ่งชื่อท้าวอีนาน มาถึงยี่สิบหกปี...”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 77-78)

ท้าว เป็นคำความหมายตรง หมายถึง “ผู้ใหญ่, พระเจ้าแผ่นดิน, (โดยมากใช้ใน
บทกลอน) ...ท้าวพญา, ท้าวพระยา (บทกลอน) กษัตริย์” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 526;
ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 462); สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2545: 186)
ประเสริฐ ณ นคร (2547: 146) อธิบายว่า “เป็นท้าวเป็นพระยา หมายความว่า เป็น กษัตริย์
เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
ว่า “ท้าว” พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า

คำว่า ท้าว พบว่า ปรากฏตามลำพังในบริบทว่า “...สุโขทัยแทนปู่แทนพ่อ ฝูงเป็น
ท้าวเป็นพระยาเบื้องตะวันออกตะวันตก” ดังตัวอย่างที่ 2 อีกทั้งพบว่าปรากฏเป็นคำนำชื่อเพื่อบอก
สถานภาพของเจ้าของชื่อในบริบทว่า “มีจำบังด้วยขุนหนึ่งชื่อท้าวมน ..ง จำบังด้วย อีกมันผู้หนึ่งชื่อ
ท้าวอีนาน มาถึงยี่สิบหกปี” ดังตัวอย่างที่ 4

1.3) ท้าวพญา (ท้าวพระยา)

ตัวอย่าง

“...เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยได้ราชาภิเษก อันฝูงท้าวพญา
ทั้งหลายอันเป็นมิตรสหาย

(จารึกนครชุม ด้าน 1 บรรทัด 4-5)

ท้าวพญา เป็นคำความหมายตรง หมายถึง ผู้เป็นใหญ่, พระเจ้าแผ่นดิน, กษัตริย์
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 526; ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 462; สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2545: 186) ประเสริฐ ณ นคร (2547: 146) อธิบายว่า “เป็นท้าวเป็น
พระยา หมายความว่า เป็นกษัตริย์” เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์
ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “ท้าวพญา” พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง
แสดงความเป็นผู้เป็นใหญ่

1.4) พรญา (พระยา)

ตัวอย่าง 1

“เป็นท้าวเป็นพรญา แก่ไทยทั้งหลายหาเป็น”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 4 บรรทัด 12)

ตัวอย่าง 2

“เขกให้เป็นท้าวเป็นพรญาทั้งหลาย จึงสมมติขึ้นชื่อศรีสุริย-
พงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช...”

(จารึกวัดป่ามะม่วง ด้าน 1 บรรทัด 12-13)

ตัวอย่าง 3

“ลูกพ่อขุนศรีนาวนำลุมผู้หนึ่งชื่อพรญาผาเมืองเป็นขุน...”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 20)

ตัวอย่าง 4

“ในนครหลวงสองแคว ปู่ชื่อพรญา ศรีนาวนำลุมเป็นขุนเป็นพ่อ”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 2 บรรทัด 8)

พรญา เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “พรญา” พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง แสดงถึงผู้เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า คำว่า พรญา ปรากฏล้าพังในบริบทว่า “เป็นท้าวเป็นพรญาแก่ไทยทั้งหลายหาเป็น” ดังตัวอย่างที่ 1 และปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อ “ชื่อพรญาผาเมืองเป็นขุน” ดังตัวอย่างที่ 3

กาญจนา นาคสกุล (2548: 440) อธิบายคำว่า พญา และพระยา ไว้ว่า

...พญา และ พระยา มักจะมีผู้ใช้สับสน ทั้งสองคำมีความหมายต่างกัน พญา หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ หรือผู้เป็นหัวหน้า พระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาเพิ่ม เสียง ร กล้าลงในพยางค์หน้า เป็น พระญา เช่น พระญาลิไทย ในสมัยอยุธยา มีการนำคำ พระญา มาใช้โดยเปลี่ยน ญ เป็น ย ใช้เป็นบรรดาศักดิ์ของข้าราชการชั้นต่ำกว่า เจ้าพระยา แต่สูงกว่า พระ และใช้เรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง...

นอกจากนี้ ประเสริฐ ณ นคร (2547: 6, 51) กล่าวถึงคำว่า “พญา” ไว้ว่า “สมัยพระเจ้าลิไทย กษัตริย์ต้องเป็นพระยา, พระยา หมายถึง คำนำน้าพระนามกษัตริย์ พบครั้งแรก สมัยพระยา ลิไทย” ประเสริฐ ณ นคร (2541: 449) อธิบายคำว่า พญา ไว้ว่า “ครั้นมาถึงรัชสมัย พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย พ.ศ. 1890 ถึงระหว่าง พ.ศ. 1911-1917) นิยมเรียกกษัตริย์ว่า พญา ในจารึกหลักดังกล่าว พระนามปู่ไสสงคราม ปู่พญาเลอไทย ปู่พญาจ้วนนำถม ปู่พญามหาธรรมราชาที่ 1 ตามลำดับ” ส่วนราชบัณฑิตยสถาน (2546: 449) อธิบายว่า “พญา (โบ) เจ้าแผ่นดิน เช่น พญาลิไทย ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นหัวหน้า มักใช้นำน้านามอื่น”

กล่าวโดยสรุป พญา เป็นคำโบราณตามที่ราชบัณฑิตยสถานระบุขอบเขตการใช้ ว่า (โบ) น่าจะมาจากภาษาเขมรว่า พญา/ปัวญเย/หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ ต่อมาเพิ่มเสียง ร ในพยางค์ หน้าเป็น พญา / พระ-ยา และต่อมาเปลี่ยน ญ เป็น ย เป็น พระยา ใช้เป็นคำนำน้าพระนาม พระมหากษัตริย์เหมือนคำว่า พญา ในสมัยสุโขทัย เมื่อปรากฏรูปภาษา พระยา ใช้สืบต่อมา รูปภาษา พญา สูญไป แต่ยังคงรูป พญา ในความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ ส่วนคำว่า พระยา ในสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และตอนกลาง ใช้เป็นคำแสดงบรรดาศักดิ์ของ ขุนนาง

1.5) พญาธรรมราช

ตัวอย่าง

“ดังนี้พญาธรรม

ราชนั้นคงปัญญาศีลทุกเมื่อ...”

(จารึกนครชุม ด้าน 1 บรรทัด 68-69)

พญาธรรมราช เป็นคำความหมายแฝง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองแผ่นดิน โดยธรรมของราชา อันได้แก่ ทศพิธราชธรรมเป็นสำคัญ ราชบัณฑิตยสถาน (2519: 481) ได้อธิบาย คำว่า ธรรมราชา ไว้ว่า “พระราชาแห่งธรรม คือ พระพุทธเจ้า, พญาโดยธรรม, พญายม” ส่วน ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 554) ได้อธิบายคำว่า ธรรมราชา ไว้ว่า “พระราชาแห่งธรรม คือ พระพุทธเจ้า, พระราชาผู้ทรงธรรม, พญายม” และพระยาอนุমানราชชน (2521: 9134-9135) อธิบายคำว่า ธรรมราชาไว้ว่า “เป็นพระนามเรียกพระพุทธเจ้าและเป็นพระนามเรียกเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าแผ่นดิน กับเป็นชื่อพญายมราช...ที่ว่า เป็นพระนามเรียกเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินนั้น หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ประพฤติธรรม ทั้งหมดปรากฏแก่

พสกนิกร มหาชนพร้อมกันถวายพระนามว่า พระธรรมราชา แปลว่า พระเจ้าทรงธรรมเป็น
การเฉพาะบางพระองค์”

พระธรรมกิตติวงศ์ (2550: 335) ได้อธิบายคำว่า ธรรมราชา ไว้ว่า “พระพุทธเจ้า,
พระธรรมราชา, พระราชาผู้ทรงยินดีในธรรม ผู้ทรงเป็นพระราชาของโลกตลอดถึงเทวโลกโดยธรรม
ผู้ทรงรุ่งเรืองด้วยธรรม (ธมฺม บพทหน้า + ราช ชาติในความว่า รุ่งเรือง อ ปัจจย สติ วิภคติ แปลง อ กับ
ติ เป็น อา) ผู้ทรงรักษาความเป็นธรรม”

เมื่อพิจารณาความหมายตามบริบท “ดังนี้พรญาธรรมราชานัน คงปัญญาสี่ทุกเมื่อ...”
แล้วคำว่า พรญาธรรมราช น่าจะหมายถึง พระราชาผู้ทรงธรรม ที่ปรากฏในจารึกนครชุมซึ่งกล่าวถึง
พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ดังนั้น พรญาธรรมราช คือ พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)
ส่วนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า
“พรญาธรรมราช” นั้นแสดงว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ที่ทรง
ประพฤดิธรรม และทรงดูแลราษฎรโดยธรรมเช่นกัน ดังคำอธิบายเรื่อง “ธรรมราชา” ของพระธรรม
กิตติวงศ์ (2548: 363) ว่า “ธรรมราชาใช้ หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระราชาแห่งธรรม
ทรงเป็นเจ้าของธรรม ทรงเป็นใหญ่ในธรรมที่ตรัสรู้และที่ใช้หมายถึง พระราชาผู้ทรงธรรม ผู้ปฏิบัติ
ธรรม เช่น พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้น”

1.6) พรญาธรรมมิกราช

ตัวอย่าง

“...พระบาทลักษณะนั้นไซ้ พรญาธรรมมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน...”

(จารึกนครชุม ด้าน 2 บรรทัด 52)

พรญาธรรมมิกราช เป็นความหมายแฝง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองแผ่นดิน
โดยธรรมของราชา อันได้แก่ ทศพิธราชธรรมเป็นสำคัญ ผู้วิจัยได้อธิบายคำว่า พรญา ไว้แล้วใน
ส่วนคำว่า “พรญา” และอธิบายคำว่า ธรรมมิกราช ไว้ในส่วนคำว่า “ธรรมมิกราช” เมื่อพิจารณาโลกทัศน์
ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “พรญาธรรมมิกราช”
พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา ในจารึกนครชุมบันทึกพระราชประวัติและพระราช
กรณียกิจในพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ดังนั้น พรญาธรรมมิกราช ดังข้อความ “...พระบาท

ลักษณะนั้นไซ้ พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน...” ตามตัวอย่างข้างต้น น่าจะหมายถึง พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์พระร่วง

1.7) พระยาธรรมิกราช

ตัวอย่างที่ 1

“...เมื่อปีอันพระยาธรรมิกราชก่อพระธาตุนี้ ชนม์คน
ถอยจากร้อยปีนั้น...”

(จารึกนครชุม ด้าน 1 บรรทัด 20)

ตัวอย่างที่ 2

“...พระยาศรีสุ -
รียพงษ์มหาธรรมราชาธิราช แลพระยาธรรมิกราชนั้น
ยังมีคุณอันรู้ดังฤๅบั้งอัน...”

(จารึกนครชุม ด้าน 1 บรรทัด 67-68)

พระยาธรรมิกราช เป็นคำความหมายแฝง หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ปกครองแผ่นดินโดยธรรมของราชา อันได้แก่ ทศพิธราชธรรมเป็นสำคัญ ผู้วิจัยได้อธิบายคำว่า ธรรมราชา ไว้แล้วในส่วนของคำว่า “พระยาธรรมิกราช” เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “พระยาธรรมิกราช” พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา ในจารึกนครชุมบันทึกพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ดังนั้น พระยาธรรมิกราช ดังข้อความ “...เมื่อปีอันพระยาธรรมิกราชก่อพระธาตุนี้ ชนม์คน ถอยจากร้อยปีนั้น...” น่าจะหมายถึง พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ซึ่งผู้ประพันธ์เฉลิมพระเกียรติเป็น “ธรรมราชา”

1.8) พ่อขุน

ตัวอย่างที่ 1

“...เมื่อเจ้าพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดีในน้ำ...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 1 บรรทัด 18)

ตัวอย่างที่ 2

“พ่อขุนรามคำแหงขึ้นจีไปนบพระถึงอรัญญิก...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 3 บรรทัด 21)

ตัวอย่างที่ 3

“เมืองสุโขทัยแก่พ่อขุนดา...พ่อขุนนำมรู้คุณอันพิเศษ...”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 16)

ตัวอย่างที่ 4

“กันแลกันพ่อขุนบางกลางหาได้เมืองศรีเสนาไล...”

พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดเอาพลมา...”

(จารึกศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 23)

พ่อขุน เป็นคำความหมายตรง หมายถึง ผู้เป็นใหญ่เหนือขุนทั้งหลาย คำว่า “พ่อขุน” ประเสริฐ ฐ นคร (2547: 6) ได้อธิบายไว้ว่า “สมัยแรกเรียกกษัตริย์ว่า ขุน ส่วนพ่อขุนนั้น หมายถึงผู้เป็นใหญ่เหนือขุนทั้งหลาย เหมือนคำว่า แม่ทัพ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในทัพ ไม่ใช่เป็นแม่ของ คนทั้งกองทัพ...” นอกจากนี้ ประเสริฐ ฐ นคร (2541: 460) อธิบายคำว่า พ่อขุน ไว้ว่า “พ่อขุน ในสมัยสุโขทัยตอนต้น เป็นคำขึ้นต้นพระนามพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรใหญ่ ขณะที่ ขุน เป็นคำขึ้นต้นพระนามพระเจ้าแผ่นดินแคว้นเล็กๆ... ตัวอย่างที่ปรากฏในศิลาจารึก คือ พ่อขุน ศรีนาวนาถุม กษัตริย์แห่งราชอาณาจักรเฉียงสุโขทัย พ่อขุนผาเมือง กษัตริย์เมืองราด พ่อขุน ศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรศรีสัชนาลัยสุโขทัย” คำว่า พ่อขุน ในสมัยสุโขทัยตอนต้น พ่อขุนเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งมีขุนหรือกษัตริย์มาขึ้นเป็นจำนวนมาก (ประเสริฐ ฐ นคร, 2547: 50) ซึ่งสอดคล้องกับ พ่อขุน หมายถึง กษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในสมัยสุโขทัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 776) เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “พ่อขุน” พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองที่แสดงความ เป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า

กล่าวโดยสรุปคำว่า พ่อขุน หมายถึง ผู้เป็นหัวหน้าของขุน มีขุนของเมืองหลายๆ เมืองมาอยู่ในความปกครองดูแล คำว่า พ่อขุน ปรากฏใช้ในจารึกมี 2 ลักษณะคือ ปรากฏคำพ้อง ดังข้อความ “เมืองสุโขทัยแก่พ่อขุนดา...พ่อขุนนำมรู้คุณอันพิเศษ...” ในตัวอย่างที่ 3 และปรากฏ

เป็นคำนำหน้าชื่อพระมหากษัตริย์ ดังข้อความ “...เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดีในน้ำ...”
ในตัวอย่างที่ 1

1.9) พ่อขุนพระ

ตัวอย่างที่ 1

“พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อศรีอินทราทิตย์เป็น...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 4 บรรทัด 1)

ตัวอย่างที่ 2

“ขุนผู้^{นั้น}ไ้^{ไว้} พ่อขุนพระรามคำแหง^{นั้น}หา...”

(ศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้าน 4 บรรทัด 11)

พ่อขุนพระ โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
“พระมหากษัตริย์” ว่า “พ่อขุนพระ” พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง แสดงความเป็น
หัวหน้า ผู้เป็นใหญ่

คำว่า “พ่อขุนพระ” ปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อพระมหากษัตริย์ ดังข้อความว่า
“พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อศรีอินทราทิตย์เป็น...” ในตัวอย่างที่ 1 มีข้อสังเกตว่า พ่อขุนพระ
ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 4 เฉพาะคำนำหน้าพระนาม “รามคำแหง” เท่านั้น แต่ในศิลาจารึก
หลักที่ 1 ด้านที่ 1-3 ปรากฏคำนำหน้า “รามคำแหง” ว่า “พ่อขุน” ส่วนในจารึกวัดป่ามะม่วง ปรากฏ
เรียกพ่อขุนรามคำแหงว่า “พระยารามราช” ใช้คำนำหน้าชื่อว่า “พรญา” แทนคำว่า พ่อขุน แสดงให้
เห็นการเปลี่ยนแปลงคำนำหน้าชื่อของพระมหากษัตริย์

1.10) สมเด็จพระราชา

ตัวอย่าง

“นั้นวังหนีเลย ช้างนั้นตามบ่อย่าจึงได้ช้างสรายนั้นให้มาแล สมเด็จพระราชา
...เมืองสุโขทัยที่นี้ท่าน ...ว่าดังฤา”

(จารึกวัดศรีชุม ด้าน 1 บรรทัด 72)

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
 “พระมหากษัตริย์” ว่า สมเด็จพระราชา แล้วพบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา คือ
 พระมหากษัตริย์ผู้ทรงประพฤติธรรมและทรงดูแลราษฎรโดยธรรมเช่นกัน สมเด็จพระราชา
 ที่ปรากฏในจารึกวัดศรีชุม คือ พระยาเลอไทย รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์พระร่วง (ประเสริฐ ณ นคร,
 2547: 23)

กาญจนา นาคสกุล (2548: 659-660) ได้อธิบายคำว่า สมเด็จ ไว้ว่า สมเด็จ
 เป็นคำที่มาจากภาษาเขมร ในภาษาเขมรมีคำที่เกี่ยวข้องกับคำนี้ 2 คำ คือ สมฺเฏจ แปลงมาจาก เสฏฐ
 แปลว่า พระมหากษัตริย์ ในภาษาไทยใช้ เสด็จ เป็นคำกริยา หมายถึง ไป สมเฏจ ในภาษาเขมรใช้
 เป็นคำนำหน้าพระมหากษัตริย์ อีกคำคือ สมเฏจ หมายถึง ยิ่งใหญ่ ประเสริฐ ในภาษาไทยใช้
 เป็นคำนำหน้าชื่อบุคคลที่มีฐานันดรศักดิ์สูงทั้งฝ่ายฆราวาส และสมณะ ส่วน Caswell (2544: 953)
 อธิบายว่า “สมเด็จ ว่าเป็นคำเรียกกระษัตริ์เหมือนคำเรียกว่า สมเด็จบรมกระษัตริ์ เปนฝ่ายกระษัตริ์”
 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2541: 398) อธิบายในพจนานุกรม ร.ศ. 120 ไว้ว่า “สมเด็จ...
 มาจากภาษาเขมร หมายถึง เจ้าฟ้า ยศสูงที่สุด สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, สมเด็จเจ้าฟ้า” และ บรรจบ
 พันธุมธนา (2526: 846) อธิบายคำว่า สมเด็จ ไว้ในพจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমান
 ราชชน พ.ศ. 2525 ไว้ว่า “สมเด็จ มาจากภาษาเขมร สมเฏจ (ซ็อมเฏจ) สมเด็จ หมายถึง ผู้มีบุญมี
 อำนาจ ยิ่งใหญ่ สูงสุด เรื่องยศ เรื่องอำนาจ เป็นคำใช้นำหน้าฐานันดรศักดิ์ หรือมนตรีผู้มียศศักดิ์สูง”

กล่าวโดยสรุป สมเด็จ เป็นคำที่มาจากภาษาเขมร ปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อของ
 พระมหากษัตริย์ ทั้งพระปรมาภิไธย หรือพระราชสมัญญา เพื่อสื่อความหมายถึงความมีบุญ
 มีอำนาจและความยิ่งใหญ่

2) คำพ้องความพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 10 คำ ดังนี้

2.1) กระษัตริ์ศวราชบดิ

ตัวอย่าง

๐๑ เสด็จสุรภาพกระษัตริ์- ศวราชบดิ

บดินทรเจ้าจอมจักร

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 22)

กระษัตริศวรราชบดี โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า กระษัตริศวรราชบดี แล้ว พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ทั้งนี้ปรากฏศัพท์ว่า “อิศวร” ในรูปภาษา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากตัวอย่างในบริบทข้างต้นแสดงว่า ผู้ประพันธ์มีทัศนะว่าพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง มีภาวะเป็นเทพหลายองค์ กล่าวคือ กระษัตริศวรราชบดี สื่อความถึง พระอิศวร, บดินทรเจ้าจอมจักร สื่อความถึง พระอินทร์ และพระนารายณ์

2.2) จอมสุรินทรวรรณาธิบดินทร์

ตัวอย่าง

๐ ของจำเริญสุขแสน - ดิกรมมยา

แต่จอมสุรินทรวรรณา - ธิบดินทร์เสวยรมย์

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง: 19)

จอมสุรินทรวรรณาธิบดินทร์ เป็นความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าโดยเฉพาะพระอินทร์ ทั้งนี้พิจารณาจากผู้ประพันธ์ใช้คำว่า อินทร สุรินทร์ ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวดา คือพระอินทร์ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “จอมสุรินทรวรรณาธิบดินทร์” แล้วพบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ทัศนะที่พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระอินทร์ หากพิจารณาพระราชกรณียกิจสำคัญของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้วเห็นว่า ทรงสร้างมหาปราสาทหนึ่งใช้เวลานาน 11 เดือน พระราชทานนามว่า ศรีโยธมหาราพินา บรรยงค์ ภายหลังทรงพระสุบินถึงสมเด็จพระอมรินทราบหาราช พระมหाराชครูบุโรหิตทำนายพระสุบินว่า พระนามมหาปราสาทนั้นไม่เหมาะสมให้เปลี่ยนพระนามเป็น “จักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท” ตามลักษณะเทพสังหรณ์ ปราสาทไพชยนต์เป็นที่ประทับของพระอินทร์ ณ ยอดเขาพระสุเมรุ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตามคติสวรรค์ในพระพุทธศาสนา ส่วนพระอินทร์ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นเทพเจ้าแห่งสงครามเป็นผู้นำในการรบ

2.3) ฐลึงบงศ์

ตัวอย่าง

๐ เสนาพฤทธาจารย์	บดีการมากมาย
กัมเกล้าบังคมถวาย	ชรทุลฐลึงบงศ์
๐ ตรัสถามเป็นปริศนา	คือสุธามาโสรจสง
สิ่งใดจะตรงคง	ยศไว้ในโลกา

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 24)

ฐลึงบงศ์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยง ส่วนที่ต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์ คือ ฐลึงบงศ์ ซึ่งติดอยู่กับพระบาท กับส่วนที่สูงที่สุดของมนุษย์ คือ ศีรษะ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ฐลึงบงศ์ แล้วมีทัศนะว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ซึ่งมีพระคุณต่อชีวิตของประชาชน และเป็นที่เคารพเทิดทูนบูชาอย่างสูงที่สุด คำว่า ฐลึงบงศ์ สื่อความหมายว่า ประชาชนเกิดทูลพระมหากษัตริย์อย่างยิ่ง แม้ผู้นละอองที่พระบาทยังอยู่เหนือเกล้าของประชาชน ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ฐลึงบงศ์ หมายถึง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง รัชกาลที่ 26 แห่งกรุงศรีอยุธยา มีพระราชโองการตรัสถามด้วยจะลบลัทธิราช เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าปราชญ์ทองทรงเชื่อว่าจุลศักราช 1000 พอดีในวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2191 จะเกิดกลียุคแก่บ้านเมือง พระองค์จึงทรงประกอบพระราชพิธีลบลัทธิราช เมื่อวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 5 จุลศักราช 1000 (15 มีนาคม พ.ศ. 2191) พุทธอาจารย์ผู้รู้ดำรับพระราชพิธีดำเนินการทุกประการ จัดสร้างเขาพระสุเมรุจำลองหน้า จักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท และทำรูปสมเด็จพระอัมรินทรราชาสถิต ณ ยอดเขาสิเนรุราช เป็นองค์ประธาน สมเด็จพระเจ้าปราชญ์ทองเสด็จ ณ ยอดเขาพระสิเนรุ อธิษฐานบารมีขอพระกรवालบลัทธิราชเดิม ในการพระราชพิธีนี้ พระองค์ทรงกระทำสดคมหาทานอีกทั้งจัดมหรสพสมโภชฉลองพิธีลบลัทธิราช 3 วัน

2.4) บพิตร

ตัวอย่างที่ 1

๐ ชยชชมชาติแก้ว	กฤษณ์
ภูเบศสากลปอง	กราบไหว้ว

หัชยมิ่งเมืองสวัสดิ
หัชยบพิตรท้าวไท

ภูลโกก
เลศสภาฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 62)

ตัวอย่างที่ 2

๐ คลในมงกุฎพิมาน เสด็จเลอแท่นธาร

บพิตรเสด็จนิทรา

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 31)

บพิตร เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ บพิตร หมายถึง ผู้ปราศจากสิ่งเลวทราม โดยปริยาย คือ ผู้ประพฤดิธรรม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า บพิตร พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา ในทัศนะผู้ประพฤดิธรรมปราศจากสิ่งเลวทราม

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 คำว่า บพิตร หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่วนตัวอย่างที่ 2 บพิตร สื่อความหมายถึง สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง

คำว่า บพิตร เป็นคำนาม หมายถึง มหากษัตริย์ เช่น มหาบพิตร พระราชบพิตร เป็นคำที่พระสงฆ์เรียกพระมหากษัตริย์ (กาญจนา นาคสกุล, 2548: 347) ในหนังสืออักขรภิธานศัพท์ของหมอบรัดเลย์ (บริดเลย์ 2514: 378) อธิบายว่า “บ่อพิตร, เปนคำสูงสำหรับพระสงฆ์สมณะเรียกชื่อเจ้า แลผู้เปนอาธิบดินั้นว่า บ่อพิตร ผู้ประเสริฐ” ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 521) อธิบายว่า “บพิตร (แบบ) พระองค์ท่าน โดยมากเป็นคำที่ระสงฆ์ใช้แก่เจ้านาย บพิตรพระราชสมภาร สรรพนามที่พระสงฆ์เรียกพระมหากษัตริย์” ในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายไว้เช่นเดียวกับคำอธิบายในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493

2.5) ปีนดินฟ้า

ตัวอย่าง

๐ บัดให้ตราตรวจฟ้อง	พลหลวง
หมายหมู่เรือชิดแซรง	ท่าทาง
สรรเพชญ์เลศเลอลวง	เลอโลก
เปน <u>ปีนดินฟ้า</u> อ้าง	อ่านคุณฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 42)

ปีนดินฟ้า สื่อความหมายถึง ผู้ปกครองดูแลประชาชนที่อยู่ทุกหนทุกแห่ง เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ปีนดินฟ้า พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะที่เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกป้องดูแลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่อยู่ทุกแห่งหน ให้มีความปลอดภัยและมีความสุข

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นคำว่า ปีนดินฟ้า หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การนำคำว่า ดิน ฟ้า ซึ่งเป็นคำเรียกสภาพธรรมชาติมาสื่อความหมายถึง ผู้ปกครองนั้นน่าจะมาจากคติความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่ว่า ในธรรมชาติมีเทพเจ้า คือ ผู้บันดาลทุกสิ่งให้เป็นไปสิ่งสถิตอยู่ เป็นผู้ดูแลมนุษย์ มนุษย์ต้องเคารพบูชากราบไหว้

ดังข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 6-10 ความว่า “มีน้ำโคก มีพระขงู ฝิเทพดาในเขตเขอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกฝิในเมืองนี้ จุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ฝิไหว้บดีพลีถูก ฝิในเขอันบ่คุ้มบ่เกรงเมืองนี้หาย” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 24) หรือตามความเชื่อในพงสาวดารของไดอาหม ไตมาว และไตล้านช้าง กล่าวเริ่มต้นว่าบรรพบุรุษของชาติตนลงมาจากเมืองบน (สวรรค์) อพยพลงมายังเมืองลุ่มหรือมนุษย์โลก (จิตร ภูมิศักดิ์, 2540: 156) แสดงให้เห็นว่า ดิน คือ แผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่ ส่วนฟ้าเป็นที่อยู่ของเทพเจ้า หรือผู้มีบุญที่มนุษย์เคารพนับถือ

2.6) พระบาทมกุฏ

ตัวอย่าง

๐๑ แต่มนี้จักเปล่งถ้อย	แถลงนาม
หัวหมื่นพนนพลเหนือ	แต่เต้า
ทูลพระบาทมกุฏ	หลายหมื่น
พารคำพารร้อนเร้า	แรกคดๆ

(ลิลิตยวนพ่าย: 33)

พระบาทมกุฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 603) เขียนไว้ว่า “บาทมกุฏ [ปะตามะพุค] (แบบ) น. บัวบาท ทำ เช่น ทูลพระบาทมกุฏ ยวนพ่าย). (ป. ปท+อม+พุช).” คำว่า อัมพุช (ป., ส.) หมายถึง เกิดในน้ำหมายถึง บัว; ปลา. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1357) ส่วนประเภททางความหมายของคำ คำว่า พระบาทมกุฏ เป็นคำ ความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า พระบาทมกุฏ หมายถึง เท้าที่มีดอกบัวรอง เช่นเดียวกับ บัวบาท บทมกลัย ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายไว้แล้ว เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มี ต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระบาทมกุฏ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์ แบบพุทธราชา ในทัศนะที่เป็นผู้ประเสริฐ ผู้ทรงบุญญาบารมียิ่งเปรียบกับพระพุทธเจ้า

2.7) คำว่า พระศรีสรรเพชญ์โพธิ, ศรีสรรเพชญ์, สรรเพชญ์, สรรเพชญ์, สรรเพชญ์ ภิโพธิ์เกล้า, สรรเพชญ์ภูวนารถ, สรรเพชญ์ยอดสุรกษัตริ, หน่อสรรเพชญ์

ตัวอย่างที่ 1

๐๑ แถลงปางพระลัษโลก	ครองธรรม
เกษมโอโยทชยาง	ยิ่งฟ้า
แถลงปาง พระศรีสรร	เพชญ์โพธิ
แสดงสอุปพระเจ้าหล้า	ข่าวจรรๆ

(ลิลิตยวนพ่าย: 17)

ตัวอย่างที่ 2

◎ แต่นั่นบนนฤเบนทรนฤเบศ นเรศนรินทราธิบดี
ศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนายก...

(ลิลิตยวนพ่าย: 58)

ตัวอย่างที่ 3

◎ สรรเพชญ์กรูเกลื่อนฟุ้ง พลพณทร
 โจมจ่ายลาวภฤทธิ ร่อนเกล้า
 พยงสุรินทรา ธิกราช
 ตามต่อไพริศแล้ว เลอศบรรพฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 24)

ตัวอย่างที่ 4

◎ สรรเพชญ์คิดไกรหน้า แลหลัง ถ่องเส
 เขี่ยขวอย่าลืมนึก โนมไว้
 พลขวนแต่ขวนยง บัวบาท พระเส
 แปรตรยกเต้าเต้าได้ เรือรมย์ฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 35)

ตัวอย่างที่ 5

◎ บัคให้ตราตรวจฟุ้ง พลหลวง
 หมายหมู่เรือชิดแซง ทำท้าง
สรรเพชญ์ เลอศเลอลวง เลอโลกย์
 เปนปิ่นดินฟ้าอ้าง อานคุณฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 42)

ตัวอย่างที่ 6

◎ สรรเพชญ์ประพาสพื้น พนสนท
 ชมช่อดวงพวงผล โนมน์อ้อม

โกสุมส่งเสาวคนธ์
เขาทำธารคดค้อม

รสรวด
กล่าวคล้อยชลไหลฯ

(โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช: 658)

ตัวอย่างที่ 7

๐๑ สรรเพชญ์โพธิ์เกล้า สงสาร
 เครคลี่แสนขากร กล่นฝ้าย
 พวงพระคชาธาร ทรงเดช
 คลายคลี่พลห้วยฟ้า เพื่องมารฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 58)

ตัวอย่างที่ 8

๐๒ สรรเพชญ์นารณแสง เสด็จคล ค่วนฤ
 จึ่งเยี่ยวนใจชวน เสยฝ้าย
 ครั้งถึงพฤพลจับ โจมใหญ่
 คู่ก่อนด้ายลัมแล้ว กล่าวคลาฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 34)

ตัวอย่างที่ 9

๐๓ ต่อเสด็จคลไ้จึ่ง ตรองตรัส
 ใจเท็จทรชนทำ โทษแล้ว
 สรรเพชญ์ยอดสุกรษัตร์ แสนเดช
 บอจแกลนแกล้วแท้ เท้าไชยฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 23)

ตัวอย่างที่ 10

๐๔ ว่าหน่อสรเพชญ์ แต่ก่อนยอมเสด็จ ยังทานศาลา
 ทานแก่พนิพก ยากอันพา ท้าวทศิศา พิกพเขตชั้นท์

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 44)

คำดังกล่าวข้างต้น มีประเภททางความหมายของคำ เป็นคำความหมายแฝง เชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ คำว่า สรรเพ็ชญ์ หมายถึง ผู้รู้ยิ่ง ผู้รู้สิ่งทั้งปวง นักปราชญ์ คือ พระพุทธเจ้า ส่วนคำว่า หน่อสรรเพชญ์ หมายถึง ผู้เป็นเชื้อสายของพระพุทธเจ้า เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้อง “พระมหากษัตริย์” ดังกล่าวข้างต้น พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะผู้รู้ยิ่ง นักปราชญ์

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 พระศรีสรรเพชญ์โพธิ ตัวอย่างที่ 2 คำว่า ศรีสรรเพชญ์ ตัวอย่างที่ 3, 4 คำว่า สรรเพชญ์ ตัวอย่างที่ 5 คำว่า สรรเพ็ชญ์ ตัวอย่างที่ 7 คำว่า สรรเพ็ชญ์โพธิ์เกล้า ตัวอย่างที่ 8 คำว่า สรรเพชญ์ภูวนารถ ตัวอย่างที่ 9 คำว่า สรรเพชญ์ยอดสุรกรัษัตริ์ หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ 9 แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นพระมหากษัตริย์ ที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก ทรงรอบรู้วิทยาการต่างๆ ทั้งรัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ ยุทธศาสตร์ ศิลปศาสตร์ อักษรศาสตร์ การศาสนา และวรรณคดี ทรงรอบรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจมากมาย ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก สร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดจุฬามณี เป็นต้น ทรงตรากฎมณเฑียรบาล พระราชกำหนดศัศดินา ทรงวางหลักการปกครองแยกฝ่ายทหารกับฝ่ายพลเรือนออกจากกัน มีสมุหพระกลาโหมดูแลฝ่ายทหาร และมีสมุหนายกดูแลฝ่ายพลเรือนทั่วพระราชอาณาจักรสืบเนื่องจากเหตุดังกล่าว ผู้ประพันธ์ลิลิตยวนพ่ายจึงมีทัศนะว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงรอบรู้ทั่ว เป็นผู้รู้ยิ่งเปรียบพระพุทธเจ้า จึงใช้คำพ้อง “พระมหากษัตริย์” ว่า สรรเพ็ชญ์ เป็นคำหลัก

ส่วนตัวอย่างบทประพันธ์ ตัวอย่างที่ 6 คำว่า สรรเพ็ชญ์ หมายถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระนารายณ์มหาราช รัชกาลที่ 29 แห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงสนับสนุนการศึกษาพระไตรปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทรงส่งเสริมนักปราชญ์ราชบัณฑิตในราชสำนัก พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในงานวรรณคดี และทรงเป็นกวีด้วย ในรัชสมัยของพระองค์มีการติดต่อค้าขายกับประเทศทางยุโรป และเอเชีย พระราชกรณียกิจเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์รอบรู้ยิ่ง ผู้ประพันธ์โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงใช้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า สรรเพ็ชญ์ เพื่อสื่อความหมายถึงพระองค์

ตัวอย่างบทประพันธ์ ตัวอย่างที่ 10 คำว่า หน่อสรรรเพชญ์ หมายถึง สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในบริบทข้างต้นพระองค์บำเพ็ญศตกมหาทาน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดไชยวัฒนาราม เป็นต้น ทรงประกอบพระราชพิธีลบล้างกรรม ในรัชสมัยของพระองค์การค้าขายกับต่างประเทศเจริญรุ่งเรืองมาก กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศ พระองค์ทรงจัดวิธีการค้าแบบใหม่ คือ ทรงตั้งกรมพระคลังสินค้า ผูกขาดการขายสินค้าบางประเภท ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเป็นผู้รู้ทั่ว ผู้ประพันธ์คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง จึงใช้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า หน่อสรรรเพชญ์ สื่อความหมายถึงพระองค์

2.8) พ่อ

ตัวอย่างที่ 1

๐๑ เซลยลากลุ่ม้า	มื่อมัด
เขาเมื่อจ่าจูงขาย	แลกเหล้า
พระยศพ่อทานทัด	ไทรโลกย
ดินหื่นหอมฟ้าเฝ้า	รวดจร

(ลิลิตยวนพ่าย: 62)

ตัวอย่างที่ 2

๐๒ ชยชยานุภาพท้าว	ทยมทิน กรแส
เมืองเทพคนธรรพฯ	อยู่ถ้อย
ชยชยพ่อพองอินทร	นุภาพ
บุญเบอกเมืองถ้วนร้อย	รอบถวาย

(ลิลิตยวนพ่าย: 63)

พ่อ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พ่อ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะเป็นผู้ใหญ่

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นทั้งตัวอย่างที่ 1 และตัวอย่างที่ 2 หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในบริบทกล่าวถึงพระยศของพระองค์ยิ่งใหญ่ไปทั้งสามโลก รวมทั้งความมีชัยชนะของพระองค์เทียบเท่าอำนาจของพระอินทร์เทพแห่งสงคราม ผู้ประพันธ์ใช้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พ่อ แสดงความยิ่งใหญ่ในความเป็นเทพเจ้า

2.9) คำว่า สมพุทธสมภาวิสุทธิ, สมภาร, สมภารพ่อ

ตัวอย่างที่ 1

๐ ด้วยเดชสมพุทธ	สมภาวิสุทธิ
เลิศพันพรรณา	อัครรย์เป็นเดียว
กีก้องไกล	– หล้าวันครา พิกพเมืองหลวง

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 47)

ตัวอย่างที่ 2

๐ บ้างร้องซ้องสาธุการ	สรรเสริญสมภาร
มกุฎเกล้าเจ้าอยุธยา	

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง: 43)

ตัวอย่างที่ 3

๐ สมภารลานโลกย์ล้ำ	โลกีย์
เสมอมนินทรชินศรี	เสด็จยัง
ให้สัตยประวัติปริดี	ปราโมช
สิ่งของปกครองตามตั้ง	แตงน้อมปรนมนถวายฯ

(โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์: 66)

ตัวอย่างที่ 4

๐ กษัตริย์สุรราชเรือง	รศธรรม
บรรหารยศยอชวน	พ่ายฟ้า
สมภารปราบพลกัลป์	ทุกทวีป
ร้อยพิภพเหลื่อมหล้า	อยู่เย็นฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 64)

ตัวอย่างที่ 5

◎ ร้อยทำวรวมริบเข้า	มาทูล ท่านนา
ถวายประทุมทองเปน	ปิ่นเกล้า
สมการพ้อพวงสุริย	โสภิต
มอญแลยวนพ่ายเข้า	ข้ายบรฯ

(ลิลิตยวนพ่าย: 64)

คำทั้งสามคำดังกล่าวข้างต้น มีประเภททางความหมายของคำ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ คำว่า สมพุทธสมการวิสุทธิ หมายความว่า ผู้รู้พร้อม ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบอันมีความบริสุทธิ์ คำว่า สมการ หมายความว่า ผู้เกื้อกูล ผู้เลี้ยงดูที่พร้อมสรรพ ส่วนคำว่า สมการพ้อ หมายความว่า ผู้เกื้อกูลหรือผู้เลี้ยงดูที่ยิ่งใหญ่ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า สมพุทธสมการวิสุทธิ สะท้อนทัศนะเป็นผู้รู้ คำว่า สมการ และคำว่า สมการพ้อ สะท้อนทัศนะเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความเกื้อกูลเลี้ยงดู

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 คำว่า สมพุทธสมการวิสุทธิ หมายถึง สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในบริบทกล่าวถึงความสำเร็จในการสร้างไพชยนต์มหาปราสาท ตัวอย่างที่ 2 คำว่าสมการ หมายถึง สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตัวอย่างที่ 3 คำว่า สมการ หมายถึง สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ในบริบทกล่าวถึงพระองค์ทรงตั้งสัตยอธิษฐานในการชะลอพระพุทธไสยาสน์ ตัวอย่างที่ 4, 5 คำว่า สมการ และสมการพ้อ หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในบริบทกล่าวถึงการที่เมืองต่างๆ เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระองค์และอยู่อย่างมีความสุขใต้พระบารมี

2.10) องค์เอกทศรุทร

ตัวอย่าง

◎ จอมธรรมิกราชเกล้า	กรุงยุทธ
องค์เอกทศรุทร	เลิศล้ำ
สถยภูริภักดิ์สังหารสุด	สามโลก
ทรงวิไชยช้างต้น	เช่นช้างอมรินทร์

(โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช: 662)

องค์เอกทศรุธุทธิ์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระพุทธเจ้า คำว่า องค์เอกทศรุธุทธิ์ หมายความว่า ผู้มีพลังกำลังทั้งสิบรวมเป็นหนึ่ง คือ พระพุทธเจ้า เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า องค์เอกทศรุธุทธิ์ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะผู้พิชิตกิเลสในโลกทั้งสาม สืบเนื่องจากพระองค์ทรงมีพลังกำลังซึ่งหมายถึง พระราชอำนาจและพระบุญญาบารมี

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า องค์เอกทศรุธุทธิ์ หมายถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในบริบทกล่าวถึงการเสด็จไปทรงคล้องช้างเผือกได้สำเร็จ ได้ช้างต้นคู่พระบารมีเพื่อทรงปกครองดูแลทั้งสามโลก

3) คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 3 คำ ดังนี้

3.1) ทรงธรรมิกราช

ตัวอย่าง

๐ พระคุณอนเนกเถ้า	สยามภู
ยกหมื่นรชนชู	ชีพไว้
ทรงธรรมิกราชตรู	ตราโลก
เป็นมกุฎแก่นไ้	ทั่วทั่วฤาเสมอฯ

(โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 279)

ทรงธรรมิกราช เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คำว่า ทรงธรรมิกราช หมายถึง กษัตริย์ผู้ประพาศธรรม ผู้ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า “ทรงธรรมิกราช” แล้วพบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา ทัศนะที่เป็นผู้พระพาศธรรม

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ทรงธรรมิกราช หมายถึง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในบริบทกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระมหากรุณาธิคุณยิ่งต่อประชาชน เปรียบเท่าพระพุทธเจ้า (สมณภู สย บพหน้า ภู ธาตุในความมี, เป็น กุวิ ปัจจย แปลงนิคหิตเป็น มุ ลบ กุวิ หมายถึง พระผู้ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองมิได้มีผู้สั่งสอนให้ตรัสรู้ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2550: 679)) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงอุปถัมภ์เกื้อกูลปวงชนและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังความในบทประพันธ์ที่ปรากฏก่อนบทประพันธ์ข้างต้น ความว่า

๐ พระมามอบชีพซ้อน	จีพิต
อวยโภชนทานอุทิศ	ทั่วได้
อนกบรีจากนิตย	สนองศาส นานา
ธรรณสหวาดไหวไหว	เชิดชัยผลฯ

(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 279)

สืบเนื่องจากพระมหากรุณาธิคุณและพระราชกรณียกิจดังกล่าว ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติจึงใช้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ทรงธรรมิกราช สื่อความหมายถึง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

3.2) บทมอลย์

ตัวอย่าง

๐ ปางปาลิตบุตรเจ้า	นัครา
แจ้งพระยศเดชา	ปิ่นเกล้า
พระนงส์คดียอหังการ	เกกเก่ง อยู่แฮ
ยังไปน้อมประณตเข้า	สู่จอมบทมอลย์ฯ

(โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี: 285)

บทมอลย์ เป็นความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังกล่าวใช้คำว่า บาท แปลว่า เท้า เป็นคำสำคัญในพุทธประวัติ เมื่อพระบรมโพธิสัตว์สิทธัตถะประสูติทรงย่างพระบาท 7 ก้าว เพื่อแสดงถึงพระบุญญาธิการของพุทธองค์ ปรากฏดอกบัว 7 ดอกผุดขึ้นจากพื้นธรณีเพื่อรองรับพระบาท สืบเนื่องมาถึงการเคารพบูชารอยพระบาทของพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าก่อนยุคที่จะมีการปั้นหรือหล่อพระพุทธรูปแทน

พระบรมลัทธิทรงเดช เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับ
 ความมีอำนาจ ความมีเกียรติ คำว่า พระบรมลัทธิทรงเดช หมายความว่า ผู้มีอำนาจ มีความชอบธรรม
 อันยิ่งใหญ่ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ
 “พระมหากษัตริย์” ว่า พระบรมลัทธิทรงเดช เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ทศนะที่
 พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจ พระบารมี และพระเกียรติยศ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า พระบรมลัทธิทรงเดช หมายถึง สมเด็จพระเจ้า
 ตากสินมหาราช ในบริบทกล่าวถึง การสร้างกรุงธนบุรีซึ่งยิ่งใหญ่คงมเหมือนเทพดาเนรมิต หรือ
 พระวิษณุกรรมยกเมืองมาจากสวรรค์มาถวายแด่พระมหากษัตริย์ผู้มีพระราชอำนาจและความชอบ
 ธรรมอันยิ่งใหญ่ เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศของพระองค์

4) คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์

ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณนาวิเคราะห์ 30 คำ

4.1) กษัตริย์นั้ตรทอง

ตัวอย่าง

ทางด้านไพร่ประเทศ	พระเดชแผ่ผายคลายเจ้ญ
ทรงวิริยะบำเพ็ญ	สมเป็นกษัตริย์นั้ตรทอง

(เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: 51)

กษัตริย์นั้ตรทอง เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสัญลักษณ์คู่บารมี คือ นั้ตร
 ซึ่งเป็นหนึ่งในเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่พราหมณ์เจ้าพิธีในพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกน้อมเกล้าฯ
 ถวายเพื่อแสดงความเป็นผู้ปกครอง ผู้คุ้มครองดูแลประชาราษฎร์ทั้งแผ่นดิน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์
 ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า กษัตริย์นั้ตรทอง
 พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองที่ทรงพระบุญบารมี ทั้งนี้ผู้ประพันธ์ได้นำสัญลักษณ์คู่
 พระบารมีมาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า กษัตริย์จักรทอง หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในบริบทนี้กล่าวถึง พระราชกรณียกิจด้านการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี ทำให้พระอนุชาของพระองค์แผ่ไพศาล นานาประเทศยอมรับนับถือและคบค้ากับประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อประเทศไทยอย่างล้ำค่าดัง “จักรทอง”

4.2) กษัตริย์โพธิสัตว์

ตัวอย่าง

พระมหาสมณะชนาน	นามวิเทศ ถวายแฮ
ปางกษัตริย์โพธิสัตว์คู่	พุทธเจ้าเพราสงฆ์
	(โคลงลิลิตมหามกุฏราชคุณาธุสรณ์: 76)

กษัตริย์โพธิสัตว์ เป็นคำที่มีความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ คำว่า โพธิสัตว์ คือ พระชาดิก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า กษัตริย์โพธิสัตว์ พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะผู้รู้แจ้งเกี่ยวกับสรรพชีวิต ปรากฏคำสำคัญ คือ โพธิ หมายถึง ปัญญาเป็นเครื่องรู้ เมื่อทรงรู้แจ้งแล้วได้โปรดสรรพชีวิตให้พ้นจากทุกข์เข็ญ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า กษัตริย์โพธิสัตว์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทนี้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและทรงแก้ไขปัญหามลภาวะในหมู่คณะสงฆ์

4.3) จอมบิศุราชสยามประชา

ตัวอย่าง

ถวายบังคมยุคลบาท	บรมนาถบรมบพิตร
เจ้าดวงจิตต์เจ้าชีวาตม์	จอมบิศุราชสยามประชา
(คำกลอนสรรเสริญพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	
“รายคั่นของกรมหลวงพิชิตปรีชากร: 133)	

จอมบิตุราชสยามประชา เป็นคำที่มีความหมายแฝงเชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิด ปรากฏคำสำคัญคือคำว่า บิด-บิด หมายถึง พ่อ คำว่า จอมบิตุราชสยามประชา หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพ่อที่ยิ่งใหญ่ของชาวสยาม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อ พระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า จอมบิตุราชสยามประชา พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา พระมหากษัตริย์ที่ทรงห่วงใย ดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิด เปรียบเช่นพ่อผู้ให้กำเนิดดูแลลูกของตน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า จอมบิตุราชสยามประชา หมายถึง พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ในบริบทที่มหาสมาคมพร้อมใจกันแสดงความจงรัก ภักดีและเฉลิมพระเกียรติแด่พระองค์ คำว่า บิดุราช ในคำว่า จอมบิตุราชสยามประชา นั้น สืบเนื่องมาจากพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ทรงปฏิบัติเพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสด็จประพาสต้นเพื่อเยี่ยมเยียนประชาชนอย่างใกล้ชิด และการเลิกทาส ที่ทรงทำให้ชีวิตเป็นไท

4.4) จักรินวรมัรัชซ์เฝ้าพงษ์ราม

ตัวอย่าง

จักรินวรมัรัชซ์เฝ้า

ทรงราชย์รุ่งรัฐสยาม

เอิเกริกพระคุณงาม -

เ็นราษฎรชุ่มชาติเกล้า

พงษ์ราม พระเอย

ยศเฝ้า

บารเมศร์ พระนา

ก่องฟ้าดินไทย

(นามินทราศิริวาท “ทรงพระเจริญ”: 8)

จักรินวรมัรัชซ์เฝ้าพงษ์ราม เป็นคำที่มีความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่ง ศาสนาพราหมณ์ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า จกร-จักร ซึ่งเป็นอาวุธของพระนารายณ์ คำว่า ราม สื่อความหมายถึง พระราม เป็นปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์ 10 ปาง คำว่า จักรินวรมัรัชซ์ เฝ้าพงษ์ราม หมายความว่า พระมหากษัตริย์องค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี อยู่ในตระกูลพระราม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า จักรินวรมัรัชซ์เฝ้าพงษ์ราม พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะผู้เป็นพระนารายณ์ หรือผู้สืบตระกูลของพระนารายณ์

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า จักรินวรมัรัชค์เฝ้าพงษ์ราม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้กล่าวถึงการที่พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งรัฐสยามด้วยพระบารมี และพระคุณของพระองค์ทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขและประเทศชาติเจริญก้าวหน้า

4.5) เจ้าปิ่นไท้ไผทสยาม

ตัวอย่าง

๐ เทเวนทร์วาสเทพ้าว	ผทมสินธุ์
อรอาสน์อุรคินทร	คำเช่า
ทรงสังข์จักราจิณ	เจนหัตถ์ อยู่แฮ
หลับอย่าลืมนะเจ้า	ปิ่นไท้ไผทสยาม

(โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์: 70)

เจ้าปิ่นไท้ไผทสยาม โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า เจ้าปิ่นไท้ไผทสยาม พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองในทัศนะที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า เจ้าปิ่นไท้ไผทสยาม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงขอให้พระนารายณ์ประทานพรแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอย่าบรรทมในสายน้ำจันลิมพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีพระองค์นี้ ผู้ประพันธ์สรรคำพ้องความว่า เจ้าปิ่นไท้ไผทสยาม มาสื่อความหมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สืบเนื่องจากพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ต้นราชวงศ์จักรี ทรงสถาปนาราชวงศ์ใหม่ ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีใหม่ของสยามประเทศ สะท้อนถึงความเป็นใหญ่ในแผ่นดินของพระองค์อย่างชัดเจน

4.6) ชนกไ้ธรณินทร์

ตัวอย่าง

◎ หลายประการผ่านภพผู้	พงษ์วิพุธ
สมเด็จพระจักรวราช	ราชเจ้า
สืบโสตร์ประโยชน์สุด	ทรงต่อ
จากพระจุลจอมเกล้า	<u>ชนกไ้ธรณินทร์</u>

(สามกรุง: 262)

ชนกไ้ธรณินทร์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิด ปรากฏ คำสำคัญว่า ชนก หมายถึง พ่อ คำว่า ชนกไ้ธรณินทร์ หมายถึง พ่อผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ชนกไ้ธรณินทร์ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นดังพ่อ ของไพร่ฟ้าและพ่อของแผ่นดิน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ชนกไ้ธรณินทร์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อทรงสืบสานต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชชนกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็น “ชนกไ้ธรณินทร์” ทั้งนี้สืบเนื่องจากพระราชกรณียกิจของพระองค์ล้วนยังประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ และที่สำคัญยิ่งพระองค์ทรงดูแลทุกข์สุขของพลสกนกรอย่างใกล้ชิดทุกหย่อมหญ้า ด้วยการเสด็จประพาสต้นและทรงเป็นกันเองกับประชาชนอย่างยิ่ง ตลอดจนทรงมี “เพื่อนต้น” จำนวนมาก

4.7) ทุติยมหิธรา

ตัวอย่าง

ปางเมื่อสมเด็จพระเลิศเหล่าฯ	<u>ทุติยมหิธรา</u>
ผ่านพิภพฟ้า	สยามไทย

(ฉันทวรรณานาเฉลิมพระเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์: 40)

ทุติยหิรรา สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน ปรากฏคำแสดงลำดับแห่งรัชกาล ปรากฏคำสำคัญว่า ทุติย หมายถึง ที่ 2 คำว่า ทุติยหิรรา หมายถึง ผู้รักษาหรือปกครองแผ่นดินคนที่ 2 (มเห-มเห หมายถึง แผ่นดิน, ทร หมายถึง ทรงไว้ รักษาไว้) เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ทุติยหิรรา พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะเป็นผู้คุ้มครอง ดูแลรักษาแผ่นดินและปวงชน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ทุติยหิรรา หมายถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึง เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ของสยามประเทศ

4.8) ตรีเศสธรรม

ตัวอย่าง

ทรงเมตตากรุณาพสกนรนิกร

สุขสรวพระถาวร

นิรันดร์

ทรงธำรงเหตุทัยตรีเศสธรรม

หมู่เสวกานันต์

ประณต

(มหาธีรราชเจ้าราชสคดี “ฉันทน์เฉลิมพระเกียรติ”: 95)

ตรีเศสธรรม เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปรากฏคำสำคัญ คือ ทศธรรม หมายถึง ธรรมสิบประการ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ว่า ทศพิธราชธรรม คำว่า ตรีเศสธรรม หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ซึ่งรักษาธรรมสิบประการ หรือ ประพฤติธรรมสิบประการ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ตรีเศสธรรม พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา ในทัศนะเป็นผู้ประพฤติธรรมและปกครองดูแลบ้านเมืองโดยธรรม

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ตรีเศสธรรม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงพระเมตตาธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานแก่ประชาชนทำให้ทุกคนมีความสุขอย่างยั่งยืน และด้วยพระองค์ทรงทศพิธราชธรรม ทำให้เหล่าข้าราชการและข้าราชการบริพารล้วนจงรักภักดีต่อพระองค์

4.9) ธูลีละอองบัวบาท

ตัวอย่าง

อาลักษณ์ลิขิตถ้อย

ทูลสนอง

สรวมจีพมณตรีสอง

ฝ่ายเฝ้า

อัญเชิญธูลีละออง

บัวบาท พระนา

ครองแผ่นดินนั่งเกล้า

แห่งข้าทັังมวญ

(โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: 8)

ธูลีละอองบัวบาท เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ปราภฏ คำสำคัญว่า บัวบาท หมายถึง เพื่อดอกบัว สื่อความหมายถึง ละอองฝุ่นที่เท้าของผู้มีบุญ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ธูลีละอองบัวบาท พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะเป็นผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณความดี และบุญบารมี ดังเหตุการณ์ในพุทธประวัติ เมื่อพระบรมโพธิสัตว์สัทธัตถะประสูติได้ย่างพระบาท 7 ก้าว มีดอกบัวผุดขึ้นมาจากแผ่นดินรองรับพระบาท

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ธูลีละอองบัวบาท หมายถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสนาบดีและมุขมนตรีทั้งหลายกราบบังคมทูลอัญเชิญพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติปกครองแผ่นดินและรับการเทิดทูนเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

4.10) บรมบาทพระเหนือหัว

ตัวอย่าง

กรณีพายุที่แหลมละดุมพุก

พิชิตภัยประลัยवाद

บรมบาทพระเหนือหัว

ตระหนกในหทัยร้าว

เพราะห้วงราษฎร์ ฐ บรรหาร

(บารมีพระร่วมเกล้า: 13)

บรมบาทพระเหนือหัว เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสิริระ คำว่า บรมบาทพระเหนือหัว หมายถึง เท้าของผู้เป็นใหญ่อยู่เหนือสิริระของประชาชน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ของผู้ประพันธ์ที่เมื่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า บรมบาทพระเหนือหัว พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองในทัศนะที่ผู้ที่มีพระคุณยิ่งต่อชีวิตของประชาชน ดังนั้น ประชาชนจึงเคารพเทิดทูนไว้เหนือสิริระแม้ส่วนเบื้องต่ำที่ สุดของพระองค์ยังเทิดทูนไว้เหนือสิริระ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า บรมบาทพระเหนือหัว หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึง กรณีवादภัยที่แหลมตะลุมพุก พระองค์ทรงห่วงใยประชาชน ทรงพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานความช่วยเหลือทุกด้านอย่างเร่งด่วน ทำให้ประชาชนผ่านพ้นวิกฤตภัยครั้งนั้นได้ ด้วยเหตุนี้ผู้ประพันธ์จึงประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า บรมบาทพระเหนือหัว สื่อความหมายถึง พระองค์ผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิต

4.11) บัวบาทมหิบาล

ตัวอย่าง

แต่งขุนแผนเป็นทูต รุดเอาสารมาบอก แดออกญมหาด ทูตบัวบาทมหิบาล
 เจารับสารขึ้นม้า รีบมาเร็วฤๅช้า บอกข้อเชิงความ ทานนา

(ลิลิตตะเลงพ่าย: 43)

บัวบาทมหิบาล เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ปรากฏ คำสำคัญว่า บัวบาท หมายถึง เท้าดอกบัว สื่อความหมายถึง เท้าของผู้มีบุญ เชื่อมโยงความหมายถึง พระพุทธเจ้าในพุทธประวัติพระชาติสุดท้าย เมื่อพระโพธิสัตว์สิทธัตถะประสูติได้ย่างพระบาท 7 ก้าว มีดอกบัวรองรับพระบาท คำว่า บัวบาทมหิบาล หมายถึง เท้าดอกบัวของผู้รักษาแผ่นดิน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า บัวบาทมหิบาล พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะเป็นผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ ผู้ถึงพร้อมด้วยบุญบารมีทั้งปวง

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า บัวบาทมหิบาล หมายถึง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชในบริบทกล่าวถึง เมื่อคราวกองทัพหงสาวดีซึ่งมีพระมหาอุปราชาเป็นแม่ทัพ ชาวเมืองกาญจน์สอดแนมข่าวคราวของกองทัพหงสาวดีและส่งม้าเร็วมากราบบังคมทูลรายงานต่อสมเด็จพระนเรศวร

4.12) ผู้ผดุงไทยราษฎร์

ตัวอย่าง

๐ เจ้านครศรีธรรมราช เกลิงอำนาจฝ่ายใต้ ได้ทราบว่เสียกรุง
ว่าผู้ผดุงไทยราษฎร์ เกิดข้าศึกชุนเคื่อง ในบ้านเมืองทั่วไป
(สามกรุง: 102)

ผู้ผดุงไทยราษฎร์ สื่อความหมายถึง ผู้ปกครองมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชน ปรากฏคำสำคัญว่า ผดุง หมายถึง ดูแลรักษา คำจุน คำว่า ผู้ผดุงไทยราษฎร์ หมายถึง พระมหากษัตริย์ ผู้ดูแลทุกข์สุขของประชาชน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ผู้ผดุงไทยราษฎร์ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองในทัศนะที่เป็นผู้คุ้มครองดูแลทุกข์สุขของประชาชนอย่างใกล้ชิด

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ผู้ผดุงไทยราษฎร์ หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินในบริบทกล่าวถึง เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 เจ้านครศรีธรรมราชตั้งตนเป็นใหญ่ทางฝ่ายใต้ เนื่องจากทราบข่าวการเสียกรุงศรีอยุธยา และไม่มีพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมืองตลอดจนไม่ผู้ดูแลทุกข์สุขของประชาชน ผู้ประพันธ์จึงประกอบสร้างคำว่า ผู้ผดุงไทยราษฎร์ สื่อความหมายถึง พระมหากษัตริย์

4.13) พระจอมพรหม

ตัวอย่าง

พระเกียรติก้องเกริกไกลไปทุกทิศ หมู่มวลมิตรมากมายหลายอีกโข
ชาวต่างชาติประกาศข่าวออกเล่าไซ้ อนุโมทนาน้อมพระจอมพรหม
ผู้เชี่ยวชาญการวิชาที่ยิ่งใหญ่ หลายมหาวิทยาลัยเห็นเหมาะสม
ประชุมพร้อมเอกฉันทอันอุดม ได้ประณมน้อมมนัสเพราะศรัทธา

(เฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช: 5)

พระจอมพรหม เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คำว่า พระจอมพรหม หมายถึง พระพรหมผู้เป็นใหญ่ สื่อความหมายถึง พระพรหมเทพเจ้าองค์สำคัญหนึ่งในสามของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งได้แก่ พระพรหม พระอิศวร และพระวิษณุ (พระนารายณ์) เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระจอมพรหม พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาในทัศนะเป็นพระพรหม ตามคติแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพรหม เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลกและทุกสรรพสิ่งในโลก

ในลิลิตโองการแช่งน้ำได้พรรณนาถึงพระพรหมไว้ว่า “โอมชัยชัยไชโสพลพรหมญาณ บานเคียรเกล้า เจ้าคลีบัวทอง ผยองเหนือขุนห่าน ทานรังก่อดินก่อฟ้า หน้าจตุทิศ ไทมิตรดา มหากฤตราไตร อมไถยโลเกศ จงตรัสคิดท่น พิญาณปรมาธิเบศ ไทยเรศสุรสิทธิพ่อ เสวยพรหมานต์ไชน้อย ประถมบุญการดิเรก บุรุษพบรู้ก็รื้อย ก่อมาฯ (ราชบัณฑิตยสถาน 2540: 7)

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า พระจอมพรหม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึงมหาวิทยาลัยในต่างประเทศถวายปริญญาคุณภีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระองค์ ด้วยเห็นว่าพระองค์ทรงเชี่ยวชาญศาสตร์หลายสาขาวิชา

4.14) พระเจ้าอยู่ศิริะ

ตัวอย่าง

“พระบาท” พระยาดรเยี่ยม	ชนเปี่ยมสุปรีดา
พระโพธิสมภา -	รวิภูพิศาลผล
พระคือพระเจ้าอยู่	ศิริะหมุ่ณิกรชน
มहुตมัตถ์ดล	สุขุม ณ แผ่นดิน

(สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์: 111)

พระเจ้าอยู่ศิริะ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสิริชะของประชาชน ปราภูกำสำคัญว่า อยู่ศิริะ หมายถึง อยู่บนสิริชะของประชาชน คำว่า พระเจ้าอยู่ศิริะ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ซึ่งอยู่เหนือสิริชะ ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง เมื่อพิจารณา

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระเจ้าอยู่ยสิระ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะเป็นผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิตของประชาชน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า พระเจ้าอยู่ยสิระ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึง ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระองค์ที่พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งปวง เพื่อความสุขความเจริญของปวงชน ไม่ว่าพระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร ณ ที่ใด ที่นั่นล้วนยินดีมีความสุขถ้วนทั่วด้วยเหตุที่พระองค์มีพระมหากรุณาธิคุณต่อปวงชน ผู้ประพันธ์จึงประกอบสร้างคำว่า พระเจ้าอยู่ยสิระ สื่อความหมายถึง พระองค์

4.16) พระทรงฤทธิ

ตัวอย่างที่ 1

พระทรงฤทธิพินิจหนักแม้จักให้ ประเทศไทยผูกฝ่องก็ต้องเพิ่ม
แผนศึกษาใหม่มุ่งผดุงเผด็จ ให้ราษฎรเริ่มสนใจในวิชา
(ราชสดุดีสมเด็จพระปิยมหาราช: 18)

ตัวอย่างที่ 2

๐ เป็นบ่งพระทรงฤทธิ	บขุกลิดเพียงผ่อนร่อ
พระชนม์ให้คลลพ	สมควรจะเสวยสวรรค
๐ สุดคำจะพริ้งเอย	กระไรเลยพระโรคณกรรจ
วิกะพิการอัน	เอื่อมประสพพระทรงชัย

(คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
“กลอนของเอกชน” กล่าวเรื่องสวรรคต: 229)

ตัวอย่างที่ 3

รับน้ำสังข์ภิเษกแล้ว	ทวยทวิษ
เชิญเสด็จพระทรงฤทธิ	แห่ห้อม
สู่อาสน์ “ภัทรปิฐ”	ใต้เสวต - ฉัตรนา
รับถวัลย์ราชพร้อม	พริักผู้เกิดถวาย

(เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: 15-16)

พระทรงฤทธิ์ หมายถึง ผู้สร้างไว้ซึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ คำว่า พระทรงฤทธิ์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ซึ่งสร้างไว้ซึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระทรงฤทธิ์ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองในทัศนะที่ทรงพระราชอำนาจ

ตัวอย่างที่ 1 คำว่า พระทรงฤทธิ์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการศึกษา ทรงกำหนดแผนการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาชนให้มีความรู้ทางวิชาการและนำความรู้มาพัฒนาประเทศ

ตัวอย่างที่ 2 คำว่า พระทรงฤทธิ์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงพระองค์ทรงพระประชวรด้วยพระโรคพระวักกะพิการ ก่อนเสด็จสวรรคต

ตัวอย่างที่ 3 คำว่า พระทรงฤทธิ์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรับน้ำสังข์มูรธาภิเษกแล้ว เสด็จประทับบนพระที่นั่งภัทรบิฐ ได้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร

4.16) พระพุทธเจ้าอยู่หัว

เขาเอาตนหมิ่นหนึ่ง	ซึ่งเนาในกองทัพ	กลับม้านำมาเฝ้า
จึงพระพุทธเจ้าอยู่หัว	ตรัสถามตัวหมิ่นพล	เย้ยไฉนจึงพ่าย
เขาจำหน่ายเหตุสนอง		

(ลิลิตตะเลงพ่าย: 98)

พระพุทธเจ้าอยู่หัว เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้า ปราภคณ์สำคัญว่า พุทธ หมายถึง พระพุทธเจ้า, ผู้ตรัสรู้ คำว่า พระพุทธเจ้าอยู่หัว หมายถึง ผู้ตรัสรู้ซึ่งอยู่เหนือศีรษะของประชาชน สื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้า เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระพุทธเจ้าอยู่หัว พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า พระพุทธเจ้าอยู่หัว หมายถึง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในบริบทกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงให้สืบข่าวการรบของทัพหน้าหงสาวดี

4.17) พระร่มโพธิ์ทอง

ตัวอย่างที่ 1

○ ทิ้งหนุ่มแก่ แม่หม้ายสาว นุ่งห่มขาวไม่หวิ้ม
ด้วยดวงจิตต์คิดเกรียมกรรม เสียตายพระร่มโพธิ์ทอง

ตัวอย่างที่ 2

○ ทรงชุบเลี้ยงโดยเที่ยงธรรม ดั่งพระสุริยันต์ ส่องแสงฉาน
นำแก่นขัด มัจจุมาร ช่างมาล้างผลาญพระร่มโพธิ์ทอง
(คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
“แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องถวายเป็นมงคลพระบรมศพ”: 237)

ตัวอย่างที่ 3

พระพุทธเจ้าข้าเอ๋ย	พระรัศมีพระสุริย์ศรี
พระราชวงศ์จักรี	พระภูมิพลพระโพธิ์ทอง
เพียงพระนารายณ์	พระอวตาร พระแผ้วสรพิศของ
ไอ้ <u>พระร่มโพธิ์ทอง</u>	พระพุทธเจ้าข้าเอ๋ยฯ

(นวนิพนธ์ราศีรวาท “มหาภูมิพลอดุลยเดชเสวยราศีสฤงคาร”: 32)

พระร่มโพธิ์ทอง เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสัญลักษณ์คู่พระบารมี ปราภูกำสำคัญว่า ร่ม หรือ ฉัตร เป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ที่อยู่ภายใต้ฉัตรนั้นจะสงบ ร่มเย็น คำว่า พระร่มโพธิ์ทอง หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นต้นไม้อใหญ่ (ไม้โพธิ์) ที่ปกป้องคุ้มภัยให้ประชาชนเป็นสุข เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระร่มโพธิ์ทอง พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองในทัศนะที่มีพระราชอำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ

บทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 และตัวอย่างที่ 2 คำว่า พระร่มโพธิ์ทอง หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึง พระราชประวัติในวาระเสด็จสวรรคต ทำให้ประชาชน โศกเศร้าอาดูรยิ่งนักที่พระมหากษัตริย์ ผู้ปกป้องคุ้มครองของพวกเขาดังจากไป ส่วนตัวอย่างที่ 3 คำว่า พระร่มโพธิ์ทอง หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์ สรรเสริญพระเกียรติพระองค์ตั้งพระนารายณ์อวตารมาดับทุกข์ภัยให้ประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปกป้องคุ้มครองให้ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข

4.18) ภูวนายกนาถเกล้า

ตัวอย่าง

ภูวนายกนาถเกล้า

ขจัดจากอธรรมราศี

ทูลจิตราคฤดี

ท้าวคมนิฐานไท้

กษัตริย์

เกลียดไคล้

โดยกล่าว ไว้ในา

ธีราชร้างห่างหวน

(ลิลิตตะเลงพ่าย: 148)

ภูวนายกนาถเกล้า เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับศิระของประชาชน ปรากฏคำสำคัญว่า เกล้า หมายถึง ศิระ คำว่า ภูวนายกนาถเกล้า หมายถึงผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน เป็นที่พึ่งคุ้มครองชีวิต เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ภูวนายกนาถเกล้า พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบ ผู้ปกครอง ในทัศนะเป็นผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิตของประชาชน ซึ่งประชาชนเคารพเทิดทูนยิ่ง

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ภูวนายกนาถเกล้า หมายถึง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์สรรเสริญพระบารมีของพระองค์ที่ขจัดปัดเป่าสิ่งเลวร้ายทั้งหลายไปได้หมดสิ้น ด้วยพระองค์ทรงทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร 12 ประการ

4.19) มงกุฎไทย*

ตัวอย่าง

มาสืบทราชสมบัติ	ดั่งหนึ่งฉัตรกันเเกศ
ประเทศน้ำสมบุรณ์	จัญญเกริกเกรียงไกร
มงกุฎไทย*เกล้าเกล้า	บารมีครอบครองหล้า
ไพร่ฟ้าสมคะเน แลนา	

(ลิลิตนเรศวร: 148)

มงกุฎไทย เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับสัญลักษณ์คู่พระบารมี ปรากฏ คำสำคัญว่า มงกุฎ ซึ่งเป็นเครื่องสวมพระเศียร ประกอบพระราชอิสริยยศแห่งพระมหากษัตริย์ และ มงกุฎเป็นหนึ่งในเบญจราชกกุธภัณฑ์ ในสมัยรัชกาลที่ 7 นั้น เครื่องหมายความเป็นราชาธิปไตยที่ แสดงไว้ในบรมราชาภิเษก คือ 1) พระมหาพิชัยมงกุฎ 2) พระแสงขรรค์ชัยศรี 3) ธารพระกร 4) วาลวิชนี 5) ฉลองพระบาท (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1) คำว่า มงกุฎไทย หมายถึงผู้เป็นใหญ่ สูงสุดของไทย เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า มงกุฎไทย พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทศนะมีพระราช อำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า มงกุฎไทย หมายถึง สมเด็จพระนเรศวร มหาราช พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์สรรเสริญพระเกียรติแด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า ประชาชน สมปรารถนา ด้วยพระบารมีของพระองค์ปกแผ่ไปทั่ว

4.20) ร่มฉัตร

ตัวอย่างที่ 1

ปลูกฝั่งชาตินิยม	เชิดชูชมชาติตัว
เลิกเมาหัวหลงไหล	ไทยเป็นไทยทุกสิ่ง
เลิกวิ่งตามผู้อื่น	หันมาขึ้นร่มฉัตร
ศาสนกษัตริย์เทิดทูน	เพิ่มผลพูนพารา

(มหาธีรราชเจ้าราชสุดี “ลิลิตเฉลิมพระเกียรติ”: 8)

ตัวอย่างที่ 2

ศกสองสี่เก้าสามงามร่มฉัตร เสด็จฯ นวัตกรรมพิเศษสมัย
 เริ่มทรงงานด้านสุขภาพอนามัย โดยมีได้ทรงเชื่อมโยงแบบโครงการ
 (ร้อยกรองกาญจนาภิเษก “โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำกลอน”: 215)

ตัวอย่างที่ 3

ทุกวันนี้ที่ไทยไม่วิบัติ เพราะร่มฉัตรป้องปกพสกนิกร
 โลกเหมือนถูกทุกภัยใหม่เป็นจุล ไทยอบอุ่นด้วยมหาบารมี
 (นวมินทรราชริวัต “ภัทรมหาราชสุตฺติ”: 87)

ร่มฉัตร เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงสัญลักษณ์คู่พระบารมี ปรากฏคำสำคัญว่า ฉัตร ซึ่งเป็นหนึ่งในเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศแห่งพระมหากษัตริย์ คำว่า ร่มฉัตร หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้มีพระบุญบารมีคุ้มครองปกป้องปวงชน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ร่มฉัตร พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะผู้มีพระราชอำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ คุ้มครองประชาชน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ร่มฉัตร ตัวอย่างที่ 1 หมายถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงปลูกฝังให้คนไทยถือนอบนุชาตินิยม คำว่า ร่มฉัตร ตัวอย่างที่ 2 หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึงเมื่อปี พ.ศ. 2493 พระองค์เสด็จนิวัติประเทศไทย ทรงเริ่มพระราชกรณียกิจด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน ส่วนคำว่า ร่มฉัตร ตัวอย่างที่ 3 หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์สรรเสริญพระเกียรติของพระองค์และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤตการณ์แห่งความขัดแย้ง อีกทั้งให้ชาวไทยอยู่อย่างสงบสุข ด้วยพระราชกรณียกิจต่างๆ ดังกล่าว ที่พระมหากษัตริย์ทรงดูแลคุ้มครองให้ปวงชนอยู่อย่างร่มเย็น ผู้ประพันธ์จึงประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ร่มฉัตร สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์

4.21) ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม

ตัวอย่าง

งานฉลองเฉลิมพระชนมพรรษา ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม
 เกิดพระเกียรติถวายพระพรนาม ท้าวเขตคามเกิดพระนามินทร์
 (พระราชกรณียกิจ คำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช: 122)

ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม ปรากฏคำสำคัญว่า บิดา หมายถึง ผู้ให้กำเนิด เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ ผู้ให้กำเนิด ผู้ห่วงใยดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิดเดียวกับบิดาดูแลบุตร

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึงการเกิดพระเกียรติและถวายพระพรในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

4.22) ฤาษาย

ตัวอย่างที่ 1

☉ แร่อนลอยฟ้าแรม	ดาวราย โขยมเอย
เหมือนจะเชิญจอมชาย	ขึ้นเต้า
เฉลิมมนทิระฤาษาย	เสวยสวัสดิ์ สวรรค์ฤา
วิเศษศักดิ์จักรีเฝ้า	ผ่านแก้วโกสินทร์

(โคลงลิลิตสุภาพ คำรับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์มหาราชมหจักรีวงศ์: 170)

ตัวอย่างที่ 2

ตั้งโรงเรียนกฎหมายฤาษายหวัง	เสมือนตั้งเข็มขวัญสำคัญที่
รับรากฐานด้านนิติศาสตร์นี้	ให้ทวีบทบาทเกิดชาติไทย

(ราชสดุดีสมเด็จพระปิยมหาราช: 39)

ตัวอย่างที่ 3

ภุสยหล้งน้ทัก-	ยิโนทก
ทรวงกัยทณพสท	ท่วพ่น
ประกาศปฐมโองการ ปก	สยวมเทิด ธรรมนอ
เล้าเสด็จ "จักรพรรดิ" รื่น	รุ่งเรืองพิมานสววรรค์

(เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช: 16)

ภุสย เป็นคำความหมายแฝง เชื่อมโยงกับความมีอำนาจ ความมีเกียรติ ความรุ่งเรือง เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ภุสย พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะที่มี พระราชอำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 คำว่า ภุสย หมายถึง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทนี้กล่าวถึงพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ตัวอย่างที่ 2 คำว่า ภุสย หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทนี้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านกฎหมาย พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ก่อตั้งโรงเรียนกฎหมาย เพื่อวางรากฐานด้านนิติศาสตร์ ในการพัฒนาประเทศ ส่วนตัวอย่างที่ 3 คำว่า ภุสย หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้กล่าวถึงวาระในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระองค์ทรงหลังทักษิโนทกอกัยทณให้แก่พสท และทรงประกาศปฐมบรมราชโองการแห่งการครองแผ่นดินโดยธรรม คำว่า ภุสย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2519: 788) ให้ความหมายไว้ว่า “เป็นคำเรียกผู้เป็นใหญ่เช่นกษัตริย์”

4.23) สมเด็จพระหน่ออินทร์

ตัวอย่าง

เตรียมการองค์ผ่านเฝ้า	บดินทร์ ไทยนา
รับสั่งพงศันรินทร์	ฝ่ายหน้า

สมเด็จพระหน่ออินทร์

กลับจาก ตะเลงเฮย

ควรรดิเรก สมโภชฟ้า

สืบสร้าง บารมี

(ลิลิตนเรศวร: 24)

สมเด็จพระหน่ออินทร์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนา พราหมณ์-ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า อินทร์ หมายถึงผู้เป็นใหญ่ สื่อความหมายถึง พระอินทร์ คำว่า สมเด็จพระหน่ออินทร์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ที่สืบเชื้อสายมาจากพระอินทร์ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า สมเด็จพระหน่ออินทร์ พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะผู้สืบสายจากพระอินทร์ ตามคติแห่งศาสนา พราหมณ์-ฮินดู พระอินทร์เป็นเทพแห่งสงคราม ตามคติแห่งไตรภูมิพระร่วง พระอินทร์ คือ ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวคานนสวรรค์ ดูแลให้เทพปฏิบัติภารกิจของตน และดูแลความสงบสุขบนสวรรค์ และมนุษยโลก

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า สมเด็จพระหน่ออินทร์ หมายถึง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในบริบทกล่าวถึงพระมหาธรรมราชา พระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร เปรียบการพระราชพิธีสมโภชที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับจากหงสาวดี

4.24) สยามสยามภูวราช

ตัวอย่าง

สยามสยามภูวราช

ดำรงทรงอาสน์

ปิ่นชาติปกชนคนไทย

ยี่สิบห้าปีศรีสมัย

ผูกผ่องอำไพ

วิไลเลิศด้วยบารมี

(นวนิพนธ์สิริวาท “ทรงพระเจริญ”: 46)

สยามสยามภูวราช เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ปรากฏคำสำคัญว่า สยามภู หมายถึง พระผู้เป็นเอง สื่อความหมายถึงพระพุทธเจ้า กล่าวคือ พระองค์ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง คำว่า สยามสยามภูวราช หมายถึง พระเจ้าผู้เป็นกษัตริย์แห่งสยาม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า สยามสยามภูวราช พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา ในทัศนะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า สยามสมณวราช หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระเกียรติที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 25 ปี ด้วยพระบุญบารมีแห่งพระองค์

4.25) สุริยพงศ์ผ่านหล้า

ตัวอย่าง

สองสุริยพงศ์ผ่านหล้า

ขับคเชนทร์บายหน้า

แบกเจ้าจอมตะเลง

แลนา

(ลิลิตตะเลงพ่าย: 106)

สุริยพงศ์ผ่านหล้า ปรากฏคำสำคัญว่า สุริยพงศ์ หมายถึง เชื้อสายเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ สื่อความหมายถึง พระอาทิตย์ คำว่า สุริยพงศ์ผ่านหล้า หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเชื้อสายเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ในคัมภีร์พระเวทแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ระบุว่า พวกอารยันนับถือพระอินทร์เป็นเทพเจ้า เรียกว่า สาวิตรี หรือ สาวิตระ (ผู้บำรุงเลี้ยง) นอกจากนี้ยังมีชื่อภาสกระ (ผู้ให้แสงสว่าง) ทินกระ (ผู้ให้กลางวัน) เป็นต้น (วิทยา ศักยภินันท์, 2549: 18) ส่วนในลิลิตโองการแช่งน้ำ หรือประกาศโองการแช่งน้ำ ระบุไว้ว่า พระมหากษัตริย์สืบเชื้อสายมาจากสุริยพงศ์ ดังข้อความว่า

- ๐ เลือกผู้ยังยศ เปนราชา อะคร้าว เรียกนามสมมุติราชเจ้า
จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน
- ๐ สมมติเกล้าตั้งอาทิตย์เดิมกลับ สายท่นทรงธรณินทร์เรื่อยหล้า
วันเสาร์ วันอังคาร วันไอยยาที กลอยแรกตั้งฟ้ากล่าว แข่งฝึฯ

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2540: 8)

เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า สุริยพงศ์ผ่านหล้า พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะผู้สืบสายจากพระอาทิตย์

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า สุริยวงศ์ผ่านหล้า ในบริบทนี้กล่าวถึง
สองสุริยวงศ์ผ่านหล้า คือ สมเด็จพระนเรศวร และสมเด็จพระเอกาทศรถ พระมหากษัตริย์แห่ง
กรุงศรีอยุธยา กำลังขับเข้าต่อสู้กับทัพของพม่าอย่างกล้าหาญ

4.26) องค์พ่อหลวง

ตัวอย่างที่ 1

องค์พ่อหลวง ห่วงหา ประชาราษฎร์ ประชาชาติ ประสพสุข ทุกสมัย
ตราบพระองค์ ทรงเป็น เช่นหลักชัย ประชาไทย ทุกข์ร้อน ก็ผ่อนปรน
(พระราชกรณียกิจ ค้ากลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช: 68)

ตัวอย่างที่ 2

องค์พ่อหลวงข้าราษฎร์	ทั้งหลาย
พระเมตตาหลังสาย	หยาดฝน
อบอุ้มค้ำสุริย์ฉาย	ส่องโลก สว่างไส
หัตถ์พ่อโอบอุ้มพื้น	สู่ห้วงแห่งศิลป์

(ร้อยกรองกาญจนาภิเษก “ลิลิตอัครศิลปิน”: 98)

องค์พ่อหลวง ปรากฏคำสำคัญว่า พ่อ หมายถึง ผู้ให้กำเนิด คำว่า องค์พ่อหลวง
หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ให้กำเนิดที่ยิ่งใหญ่ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อ
พระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า องค์พ่อหลวง พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์
แบบปิตุราชา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ที่ทรงห่วงใยดูแลปวงชนอย่างใกล้ชิดทุกเรื่อง ทำให้ปวงชน
มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น ตัวอย่างที่ 1 คำว่า องค์พ่อหลวง หมายถึง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึง
พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ทรงห่วงใยประชาชน ทำให้ประชาชนคลายจากความทุกข์
ตลอดระยะเวลาที่พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ ส่วนตัวอย่างที่ 2 คำว่า องค์พ่อหลวง หมายถึง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทกล่าวถึง

พระเมตตาธิคุณที่พระองค์ทรงพระเมตตาต่อปวงประชาราษฎร์ ทำให้ประชาชนอบอุ่นตั้งได้รับ
แสงจากดวงอาทิตย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงฟื้นฟูและทำนุบำรุงด้านศิลปะ

4.27) องค์เสาศอกสยาม

ตัวอย่าง

ประเทศใดไร้อำนาจขาดผู้นำ	อาจถูกข้าศึกเหี้ยมเขียดเกียรติยศ
ราชาพิธีบรมราชาภิเษก	องค์เสาศอกสยามงามปรากฏ
องค์ผู้นำธรรมานุญพิบูลย์พจน์	โดยกำหนดสืบเนื่องเบื่องบราณ
(พระราชกรณียกิจ ค้ำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช: 15)	

องค์เสาศอกสยาม ปรากฏคำสำคัญว่า เสาศอก หมายถึง เสาดั้งแรกและต้นสำคัญของบ้านที่รองรับคำจูนให้บ้านคงอยู่ได้อย่างมั่นคง คำว่า องค์เสาศอกสยาม หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพลังสำคัญของแผ่นดินสยาม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า องค์เสาศอกสยาม พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองในทัศนะผู้มีพระราชอำนาจ พระบุญบารมี พระเกียรติยศ

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า องค์เสาศอกสยาม หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์กล่าวถึงการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพลังของแผ่นดิน

4.28) องค์เอื้องเกล้า

☉ พระโรงหลังตั้งอาสน์	อะลิตสังข์
ตั้งราชะบัลลังก์องค์	เอื้องเกล้า
ทรงรับอะดิเรกะมง	กละฤกษ์ ปะฐุมแฮ
สมเด็จพระสังฆะราชเจ้า	จักเอื้อนอวยถวาย ฯ

(โคลงกลิตศุภาพดำรงพระบรมราชาภิเษกสัปดมะราชมหาจักรีวงศ์: 49)

องค์เอ่อเกล้า เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับศีระของประชาชน แสดงให้เห็นความเคารพเทิดทูนต่อองค์พระมหากษัตริย์ คำว่า องค์เอ่อเกล้า หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้อยู่เหนือศีระ เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า องค์เอ่อเกล้า พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะเป็นผู้มีพระองค์ยังต่อชีวิตของปวงชน ประชาชนจึงเคารพเทิดทูนยิ่ง

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า องค์เอ่อเกล้า หมายถึง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทนี้กล่าวถึงการเตรียมการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ กล่าวถึง การตั้งพระราชบัลลังก์สำหรับพระองค์ประทับนั่ง

4.29) อัญมณีนฤบาล

ตัวอย่าง

ณ สมัยระยะอัญ -
นาวกรรมบริการ

มณีนฤบาล
นรมากรณีย์

(ฉันทวรรณาเฉลิมเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์: 170)

อัญมณีนฤบาล หมายถึง ผู้ปกครองแผ่นดิน ดูแลประชาชนพระองค์ที่ 8 เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า อัญมณีนฤบาล พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง ในทัศนะเป็นผู้คุ้มครอง ผู้รักษาดูแล

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า อัญมณีนฤบาล หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทนี้กล่าวถึง เหตุการณ์ในรัชสมัยของพระองค์มีกิจกรรมบริการแบบใหม่เกิดขึ้นมากมาย แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของผู้คนและบ้านเมือง

4.30) เอกองค์ัญญมรัชชิราชนรสีห์

ตัวอย่าง

เอกองค์ัญญมรัชชิราชนรสีห์

เปรื่องปราชญ์พระบาทปรี - ชญาณ

(ฉันทวรรณาเฉลิมเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์: 128)

เอกองค์ัญญมรัชชิราชนรสีห์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า นรสีห์ ซึ่งเป็นปางอวตารที่ 4 ของพระนารายณ์ ส่วนปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต (2512 : 391) อธิบายความหมายของคำว่า “นรสีห์” หมายถึง พระพุทธรูปเจ้า” คำว่า เอกองค์ัญญมรัชชิราชนรสีห์ หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของคนพระองค์ที่ 6 เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า เอกองค์ัญญมรัชชิราชนรสีห์ พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะเป็นพระนารายณ์

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า เอกองค์ัญญมรัชชิราชนรสีห์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึง พระปรีชาสามารถ และความเป็นนักปราชญ์ของพระองค์

ตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลด้าน โลกาทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความหมาย “พระมหากษัตริย์” ดังนี้

การวิเคราะห์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แต่ละสมัย

1. เมื่อศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัย 14 คำ พบพระมหากษัตริย์ 2 แบบ คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

2. เมื่อศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยา 178 คำ พบพระมหากษัตริย์ 4 แบบ คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมาพบพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

3. เมื่อศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี 35 คำ พบพระมหากษัตริย์ 4 แบบ คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมาพบพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา และพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา

4. เมื่อศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ 3,345 คำ พบพระมหากษัตริย์ 5 แบบ คือ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมาพบพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

การเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 4 สมัย

เมื่อศึกษาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยธนบุรี พบพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด สมัยอยุธยาพบพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชามากที่สุด สมัยสุโขทัยพบพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชามากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบพระมหากษัตริย์แบบเทวราชามากที่สุด ส่วนพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาพบเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ ทุกสมัยพบพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองและพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

ภาพรวมของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

เมื่อพิจารณาภาพรวมของโลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย 68 เรื่อง จำนวนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า มหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมีมากที่สุด รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

ผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยด้าน โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่าน
คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังนี้

1. ประเทศไทยมีระบอบการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาตั้งแต่สมัย
สุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ประชาชนเคารพเทิดทูนพระมหากษัตริย์
มาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ผลการค้นพบครั้งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้าน โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์
ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย
เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างชัดเจน จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบแบบของ
พระมหากษัตริย์ 5 แบบ ได้แก่ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา
พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา
ปัจจัยสำคัญบางประการที่ทำให้ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมีโลกทัศน์ต่อพระมหากษัตริย์
ไทยดังกล่าว เช่น

1.1 ปัจจัยด้านความเชื่อเรื่องที่มาของ “พระมหากษัตริย์” จากคัมภีร์อรรถกถาสุต
ในพระไตรปิฎก จากวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ในสมัยสุโขทัย จากประกาศ
โครงการแข่งน้ำ วรรณคดีพิธีกรรมตามลัทธิเทวราชา สมัยอยุธยา เป็นต้น

1.2 ปัจจัยที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์
ทั้งนี้ เพราะผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และ
สมัยรัตนโกสินทร์ มักเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ได้เห็นพระราชกรณียกิจและพระราช
จริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ บังเกิดความซาบซึ้งประทับใจในพระมหากรุณาธิคุณ เห็นความงดงาม
ของพระราชจริยาวัตร จึงถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ไว้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ พร้อมรังสรรค์คำ
แทนองค์พระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำหลากหลายที่เป็นองค์รวมของความเป็นพระมหากษัตริย์
ผนวกกับทัศนะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ไว้อย่างกลมกลืน สละสลวย และอลังการยิ่ง
ตัวอย่างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น

- จอมธรรมิกราชเกล้า

ตัวอย่าง

๐ จอมธรรมิกราชเกล้า	กรุงยุทธ
องค์เอกทศรฤทธิ	เลิศล้ำ
สฤษฏีรักษ์สงหารสศ	สามโลก
ทางวิไชยช้างต้น	เช่นช้างอมรินทร์ฯ

(โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช: 662)

จอมธรรมิกราชเกล้า เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระธรรม หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินผู้ตั้งอยู่ในธรรม ปกติประพฤติธรรม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า จอมธรรมิกราชเกล้า แล้วพบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา เป็นผู้ปกครองประชาราษฎร์โดยธรรม ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรมทรงดูแลไพร่ฟ้าทั้งสามโลก

- ชนกไถ้ธรณินทร์

ตัวอย่าง

๐ หลายประการผ่านภพผู้	พงษ์วิพุธ
สมเด็จพระจักรวราช	ราชเจ้า
สืบโสถลีประโยชน์สุด	ทรงต่อ
จากพระจุลจอมเกล้า	ชนกไถ้ธรณินทร์

(สามกรุง: 262)

ชนกไถ้ธรณินทร์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิด ปรากฏคำสำคัญว่า ชนก หมายถึง พ่อ คำว่า ชนกไถ้ธรณินทร์ หมายถึง พ่อผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ชนกไถ้ธรณินทร์ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบบิดุราชา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นดังพ่อของไพร่ฟ้าและพ่อของแผ่นดิน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ชนกลัทธิธรรมาธิปไตย หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อทรงสืบสานต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชชนกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็น “ชนกลัทธิธรรมาธิปไตย” ทั้งนี้สืบเนื่องจากพระราชกรณียกิจของพระองค์ล้วนยังประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ และที่สำคัญยิ่งพระองค์ทรงดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรอย่างใกล้ชิดทุกหย่อมหญ้า ด้วยการเสด็จประพาสดินและทรงเป็นกันเองกับประชาชนอย่างยิ่ง ตลอดจนทรงมี “เพื่อนดิน” จำนวนมาก

- องค์พระจอมจุฬอมร

สรวมชีพคุณฐิติพระบาท
เพื่อองค์พระจอมจุฬอมร

นฤนาถะภูธร
วรฤทธิเลอสรวง
(นวนิพนธ์ทราศิรวาท “คำถวายพระพร”: 17)

องค์พระจอมจุฬอมร เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า จุฬอมร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในหมู่เทวดา สื่อความหมายถึงพระอินทร์ เทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คำว่า องค์พระจอมจุฬอมร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในหมู่เทวดา เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า องค์พระจอมจุฬอมร พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะเป็นพระอินทร์ ตามคติแห่งไตรภูมิพระร่วง พระอินทร์สถิตในปราสาทไพชยนต์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีหน้าที่ดูแลเหล่าเทวดาทั้งปวงให้ปฏิบัติหน้าที่

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า องค์พระจอมจุฬอมร หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์แสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์และถวายพระพรแด่พระองค์

ข้อค้นพบเรื่องคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ยังแสดงให้เห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดโลกทัศน์ กล่าวคือ ปัจจัยภายในบุคคล ปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และปัจจัยระหว่างมนุษย์กับกลไกต่างๆ ซึ่งส่งผลให้มนุษย์มีโลกทัศน์ต่อตนเอง มีโลกทัศน์ต่อผู้อื่น และมีโลกทัศน์ต่อสังคม

และสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ส่วนเครื่องมือสำคัญที่มนุษย์ใช้ถ่ายทอดโลกทัศน์ หรือสะท้อนโลกทัศน์ให้ผู้อื่นรับรู้ ได้แก่ ภาษา ทั้งภาษาถ้อยคำ และภาษาพฤติกรรม ข้อค้นพบเรื่อง คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในด้านโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ มีแนวคิด ที่สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของสุนทรภู่” ของ สมบัติ จันทรวงศ์ (2537) งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมของอังคาร กัลยาณพงศ์” ของ สุธารัตน์ พงษ์แก้ว (2535) งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในโคลงบ้าน” ของ เพ็ญศิริ สอนสารี (2539) งานวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย” ของ ปญญา บริสุทธี (2523)

2. ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่า พระมหากษัตริย์แบบเทวราชาในสมัยอยุธยา กับพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลักษณะที่แตกต่างกัน แม้ว่าผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ จะสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่สื่อความหมายเชื่อมโยงกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และตามคติลัทธิเทวราชาก็ตาม

- กระษัตริศวรรราชบดี

๐๑ เคชะสุรภาพระษัตริ- ศวรรราชบดี

บดินทรเจ้าจอมจักษ

(คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชสาททอง: 22)

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า กระษัตริศวรรราชบดี แล้ว พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ทั้งนี้ ปรากฏศัพท์ว่า “อิศวร” ในรูปภาษา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากตัวอย่างในบริบทข้างต้นแสดงว่า ผู้ประพันธ์มีทัศนะว่า พระพุทธเจ้าหลวงปราชสาททอง มีภาวะเป็นเทพหลายองค์ กล่าวคือ กระษัตริศวรรราชบดี สื่อความถึง พระอิศวร, บดินทรเจ้าจอมจักษ สื่อความถึง พระอินทร์ และพระนารายณ์

- พระราม

ตัวอย่างที่ 1

ถือเป็นพระราชกิจ	ทรงพินิจทั่วไป	ทั่วไผทแผ่นดินทอง
เมืองธรรมของสยาม	พระรามทรงแก้ไข	บารมี

(ลิลิตเทิดไถ้องค์ราชัน ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี: 103)

ตัวอย่างที่ 2

๐ พระรามทรงครองรัฐ หกลีบวัดละไสร
 พระกฤษณะท่านไท่ ท่วมทันกรุงศรี ท่านเอย
 (ลิลิตเทิดไท่ทองคำชั้น ฦลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี: 106)

โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระราม พบว่าเป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะเป็นพระนารายณ์

บทประพันธ์ข้างต้นตัวอย่างที่ 1 และ 2 คำว่าพระรามหมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์สรรเสริญพระเกียรติของพระองค์ที่ทรงแก้ไขปัญหาดังๆ เพื่อจัดทุกข์เชื้อของประชาชน ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติ 60 ปี ทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์แผ่ไพศาล ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อจัดปัดเป่าทุกข์ภัยให้ประชาชนของพระองค์ เฉกเช่น พระนารายณ์อวตารเป็นพระรามปราบทศกัณฐ์ซึ่งเป็นภัยของแผ่นดิน ผู้ประพันธ์จึงประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระราม เพื่อสื่อความหมายถึงพระองค์

ความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ในอดีต เน้นที่ความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทวบุตร หรือเทพจุติ ส่วนความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน เน้นที่บทบาทที่พระองค์มีต่อประชาชนต่อประเทศชาติ

3. ข้อค้นพบเรื่องโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย ปรากฏภาพในสองมิติ มิติแรก คือ ทัศนะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ มิติที่สอง คือ ภาพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองประเทศในยุคสมัยต่างๆที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เริ่มจากความเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทเป็นนักรบเพื่อปกป้อง ค้ำครอง ดูแล เปลี่ยนเป็นความเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นนักปราชญ์ นักพัฒนา เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน และเป็นบิดาดูแลไพร่ฟ้าด้วยความห่วงใยอาทร

4. ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาปรากฏอย่างเด่นชัดในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งพบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่สะท้อนลักษณะดังกล่าว 98 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.93 ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าปรากฏการณ์ทางภาษาเช่นนี้เกิดจากผู้ประพันธ์ประทับใจและซาบซึ้งในพระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสมมติเทพได้เสด็จพระราชดำเนินในถิ่นทุรกันดาร ทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ขจัดปัดเป่าความทุกข์ให้แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหย่อมหญ้า จึงเชื่อมโยงความเป็นสมมติเทพแห่งราชากับความเป็นบิดาหลอมรวมเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น ท้าวเทพบิดรไทย พระพ่อไ้ พระนราธิปอดิชาตราชบิดา ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม เป็นต้น

5. ข้อค้นพบเรื่องนี้ทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า ความเป็นพระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงด้วยความเป็นผู้ปกครองที่ควบคู่กับความเป็นธรรมราชา ซึ่งจากผลการวิจัยปรากฏว่าพระมหากษัตริย์แบบปกครอง ปรากฏควบคู่กับพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชาในทุกสมัย

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรัชญา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย ซึ่งมีทั้งหมด 68 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 100 พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทั้งหมด 3,572 คำ คิดเป็นร้อยละ 100 (นับคำที่ปรากฏซ้ำกันเท่ากับ 1 พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,498 คำ) พบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์มากที่สุด 3,345 คำ คิดเป็นร้อยละ 93.65 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 59 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 93.65 รองลงมาพบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา 178 คำ คิดเป็นร้อยละ 4.98 จากวรรณคดี 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 5.88 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี 35 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.98 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 1 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 1.47 และคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 0.39 จากวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 5.88

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย กล่าวคือ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ทุกสมัยปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย วิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ด้านการสร้างคำ ที่มาทางภาษา ความหมาย และโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ดังนี้

1. การสร้างคำ

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบการสร้างคำ ผู้วิจัยศึกษา 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก จำนวนวิธีการสร้างคำ ประเด็นที่สอง ประเภทคำสร้าง ประเด็นที่สาม ส่วนประกอบของคำ

1.1 จำนวนวิธีการสร้างคำ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ ใช้วิธีการสร้างคำตั้งแต่ 1 วิธีขึ้นไป
จากการศึกษาพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ ใช้วิธีการสร้างคำแบบ 3 วิธีมากที่สุด
แบบคำมูล คำแผลง คำสมาส รองลงมา คือ ใช้วิธีการสร้างคำแบบ 4 วิธี แบบคำมูล คำแผลง
คำสมาส คำประสม

เมื่อเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
ทั้ง 4 สมัย พบว่า สมัยสุโขทัยพบการสร้างคำแบบ 1 วิธีมากที่สุด สมัยธนบุรีพบการสร้างคำแบบ
2 วิธีมากที่สุด สมัยอยุธยาพบการสร้างคำแบบ 3 วิธีมากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบการสร้างคำ
แบบ 4 วิธีมากที่สุด สมัยสุโขทัยพบการสร้างคำแบบ 5 วิธีมากที่สุด และการสร้างคำแบบ 6 วิธี
ปรากฏเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์

1.2 ประเภทคำสร้าง

เมื่อพิจารณาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ โดยภาพรวมเพื่อศึกษาประเภท
คำสร้าง จากการศึกษพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ เป็นคำสร้างประเภทคำ
ประสมมากที่สุด และเป็นคำประสมแบบ 3 คำ มากที่สุด รองลงมาเป็นคำสร้างประเภทคำสมาส
แบบประยুক্ত และเป็นคำสมาสแบบ 2 คำ มากที่สุด

เมื่อเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
4 สมัย พบว่า สมัยสุโขทัยพบคำมูลมากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบคำประสมมากที่สุด
สมัยสุโขทัยพบคำซ้อนเพื่อความหมายมากที่สุด สมัยธนบุรีพบคำสมาสแบบประยুক্তมากที่สุด
และสมัยอยุธยาพบคำสนธิแบบสระสนธิมากที่สุด

1.3 ส่วนประกอบของคำ

ผู้วิจัยวิเคราะห์และเปรียบเทียบส่วนประกอบของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”
ประเภทคำประสมและประเภทคำสมาส โดยพิจารณาจำนวนคำมูลที่นำมาประกอบสร้างและ
ส่วนประกอบของคำในลักษณะคำเนื่อหาและคำประกอบ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1.3.1 ส่วนประกอบของคำประสม

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า เป็นคำประสม 3 คำ มากที่สุด และเป็นแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ รองลงมาเป็นคำประสม 4 คำ แบบคำเนื้อหา + คำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ

เมื่อเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบว่า สมัยสุโขทัย พบคำประสม 2 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ และคำประกอบ + คำเนื้อหา สมัยสุโขทัยพบคำประสม 3 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา สมัยอยุธยาพบคำประสม 4 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ สมัยรัตนโกสินทร์พบคำประสม 5 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ สมัยธนบุรี พบคำประสมแบบ 6 คำ มากที่สุด ส่วนคำประสม 7 คำ คำประสม 8 คำ คำประสม 10 คำ และคำประสม 11 คำ พบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์

ผลการวิจัยด้านการสร้างคำสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย กล่าวคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ผู้ประพันธ์ใช้วิธีการสร้างคำหลายวิธี ได้แก่ คำมูล คำแผลง คำซ้อน คำประสม คำสมาส คำสนธิ มาประกอบสร้าง มีรูปแบบการประกอบสร้างหลายรูปแบบ และเมื่อพิจารณาส่วนประกอบของคำประสม และคำสมาส ตามจำนวนคำมูลที่นำมาประกอบสร้าง รวมทั้งตามความหมายของคำมูล ในลักษณะคำเนื้อหา + คำประกอบ พบว่ามีหลายรูปแบบเช่นกัน

1.3.2 ส่วนประกอบของคำสมาส

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่าเป็นคำสมาสแบบประยुคต์ 2 คำ มากที่สุด มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำเนื้อหา รองลงมาเป็นคำสมาสแบบประยुคต์ 3 คำ มีส่วนประกอบแบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

เมื่อเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบว่า สมัยธนบุรีพบคำสมาสประยुคต์ 2 คำ มากที่สุด แบบคำประกอบ + คำประกอบ สมัยรัตนโกสินทร์พบคำสมาสแบบประยुคต์ 3 คำ มากที่สุด แบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำเนื้อหา

สมัยรัตนโกสินทร์พบคำสมาสแบบประยुคต์ 4 คำ มากที่สุด แบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำเนื้อหา สมัยอยุธยาพบคำสมาสแบบประยुคต์ 5 คำมากที่สุด แบบคำเนื้อหา + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ + คำประกอบ สมัยอยุธยาพบคำสมาสแบบประยुคต์ 6 คำมากที่สุด ส่วนคำสมาสแบบประยुคต์ 7 คำ คำสมาสแบบประยुคต์ 8 คำ และคำสมาสแบบประยुคต์ 9 คำ พบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์

2. ที่มาทางภาษา

ผู้วิจัยวิเคราะห์และเปรียบเทียบที่มาทางภาษาของคำมูลทุกคำที่นำมาประกอบสร้างเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ ผลการศึกษาพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ มีแบบที่มาทางภาษา 16 แบบ พบแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด รองลงมา เป็นแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต

เมื่อเปรียบเทียบแบบที่มาทางภาษาของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดี เฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบว่า สมัยสุโขทัยพบแบบที่ 1 คำไทย มากที่สุด สมัยอยุธยาพบแบบที่ 5 คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบแบบที่ 6 คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด สมัยสุโขทัยพบแบบที่ 9 คำเขมร คำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบแบบที่ 10 คำเขมร คำสันสกฤต มากที่สุด

ผลการวิจัยสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย กล่าวคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ เกิดจากคำมูลซึ่งมีที่มาทางภาษาหลายภาษา ได้แก่ คำไทย คำบาลี คำสันสกฤต คำเขมร คำภาษาอังกฤษ มาประกอบกัน และผลการวิจัยพบแบบคำบาลี คำสันสกฤต มากที่สุดตามสมมติฐานการวิจัย

3. ประเภททางความหมายของคำ

ผู้วิจัยวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำความหมายแฝงมากที่สุด และรองลงมาเป็นคำความหมายตรง ส่วนคำความหมายแฝงที่พบมากที่สุด คือ คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้า รองลงมา คือ

คำความหมายแฝงที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ส่วนคำความหมายตรงที่พบมากที่สุด คือ คำที่แสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ รองลงมา คือ คำที่สื่อความหมายถึงหน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดิน

เมื่อเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบว่า สมัยสุโขทัยพบคำความหมายตรงมากที่สุด สมัยอยุธยาพบคำความหมายตรงสื่อความหมายหน้าที่หน้าที่ผู้ปกครองแผ่นดินมากที่สุด สมัยสุโขทัยพบคำความหมายตรงแสดงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่มากที่สุด สมัยธนบุรีพบคำความหมายแฝงมากที่สุด สมัยอยุธยาพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด สมัยสุโขทัยพบคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระธรรมมากที่สุด ส่วนคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระอัครราชลักษณ์ และคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับบิดาและผู้ที่รัก พบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่มีรูปภาพเหมือนกันและปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติตั้งแต่สองสมัยขึ้นไป ผลการศึกษาพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏสมัยเดียวมากที่สุด รองลงมา คือ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยธนบุรี คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏสองสมัย พบว่า สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ มีรูปภาพเดียวกันมากที่สุด รองลงมา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏร่วมกัน 3 สมัย และปรากฏร่วมกันทุกสมัยมี 1 คำ คือ ท้าว ส่วนลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางความหมายพบว่ามีคำความหมายเดิมมากที่สุด พบแบบความหมายกว้างออก 1 คำ คือ พ่อ

ผลการวิจัยสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย กล่าวคือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีทั้งคำความหมายตรงและคำความหมายแฝง และพบคำความหมายแฝงมากที่สุด ด้านการเปลี่ยนแปลงความหมาย คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏรูปภาพร่วมกันตั้งแต่สองสมัยขึ้นไปยังมีความหมายเดิมมากที่สุด

4. โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ผู้วิจัยวิเคราะห์และเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบว่า โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มี 5 แบบ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด รองลงมา คือ พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิฎราชา

เมื่อเปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย พบว่า สมัยธนบุรีพบพระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองมากที่สุด สมัยอยุธยาพบพระมหากษัตริย์แบบพุทธราชมากที่สุด สมัยสุโขทัยพบพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชามากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์พบพระมหากษัตริย์แบบเทวราชมากที่สุด ส่วนพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชพบเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองและแบบธรรมราชปรากฏทุกสมัย

ผลการวิจัยสอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย กล่าวคือ โลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบพระมหากษัตริย์ 5 แบบดังกล่าว พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครองและพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชปรากฏคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทุกสมัย

อภิปรายผล

ผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1. ผลการวิจัยบ่งชี้ให้เห็นว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัย กล่าวคือ สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ เสาวณิต วิงวอน (2530) ได้ศึกษาวรรณกรรมขอพระเกียรติประเภทบทร้อยกรองตั้งแต่สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า มีการใช้คำเรียกพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความหมายต่างๆ กัน บ่งถึงหน้าที่ และพระคุณสมบัติ อย่างไรก็ตามยังไม่มีผู้ใดศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย แม้ว่า ยุพร แสงทักษิณ (2537) จะระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง และจารึกต่างๆ ในสมัยสุโขทัยเป็นวรรณคดีขอพระเกียรติ แต่ยังไม่มีการศึกษาคำเรียกพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองในหลักฐานดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่า ผู้วิจัยได้ข้ค้นพบที่สรุปได้ว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ปรากฏในในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัยอย่างแท้จริง

2. มุลเหตุสำคัญที่ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ขึ้นใช้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรตินั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าหากเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยเป็นคำเรียกบ่งบอกสถานภาพของชนชั้นผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ เช่น คำว่า พ่อขุน ขุนท้าว พรญา เจ้า เจ้าเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ส่วนคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในจารึกนครชุม พบว่า มีได้เพียงบ่งบอกสถานภาพชนชั้นผู้ปกครองยังแสดงถึงพระคุณสมบัติบางประการของชนชั้นผู้ปกครองด้วย เช่น ธรรมิกราช พรญา ธรรมราช พรญาธรรมิกราช และจารึกวัดศรีชุม พบคำว่า สมเด็จพระราชา ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” มีพัฒนาการอย่างชัดเจน เริ่มต้นจากคำเรียกเพื่อบอกหน้าที่ของผู้ปกครอง มาสู่คำเรียกเพื่อยกย่องเทิดทูนพระคุณสมบัติบางประการ ต่อมาในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ที่นิยมประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติด้วยบทร้อยกรองหลายประเภท อาทิ กาพย์ โคลง ฉันท์ ร่าย ลิลิต เป็นต้น ยิ่งส่งผลให้ผู้ประพันธ์ต้องรังสรรค์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ขึ้นใช้จำนวนมาก เพราะนอกจากจะสร้างเพื่อถวายพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ที่ตนยกย่องเทิดทูนแล้ว ยังต้องคำนึงถึงฉันทลักษณ์ของบทประพันธ์ รวมทั้งแสดงโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย ด้วยเหตุนี้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” จึงเป็นประติมากรรมทางภาษาที่วิจิตรอย่างยิ่ง เช่น จอมธรรมิกราชเกล้า จุฬาราชธรรณิศร์ ปึงทรงธารภพโลก สรรเพชญ์ยอดสุรกายศร ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา เช่น เทพจักรีอมตะนวมินทร์ บัวบาทมหิบาล พระทูลเกล้าเจ้าศฤงคาร ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นต้น

2. งานวิจัยที่ผ่านมาที่เกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรียังไม่มีผู้ใดศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” หรือคำเรียกพระมหากษัตริย์ในด้านการสร้างคำ ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่าผลการวิจัยด้านการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในงานวิจัยนี้เป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 1 คำ ใช้วิธีการสร้างคำหลายวิธี และมีหลากหลายรูปแบบ อีกทั้งมีส่วนประกอบของคำหลากหลายลักษณะเช่นกันซึ่งสะท้อนให้เห็นความสามารถของผู้รังสรรค์ เช่น ชนกให้ธรณินทร์ เกิดจากการสร้างคำแบบ 4 วิธี ได้แก่ คำมูล คำแผลง คำสนธิ คำประสม [ชนก (ชนะกะ ชนก) ประสมกับ ไท้ ประสมกับ (ธรณิ สนธิกับ อินฺทฺร)] เป็นคำสร้างประเภทคำประสม 3 คำ มีส่วนประกอบแบบคำประกอบ + คำเนื้อหา + คำเนื้อหา (ชนกให้ธรณินทร์) นอกจากนี้วิธีการวิเคราะห์ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นยังไม่มีผู้ใดใช้ศึกษา ผู้วิจัยขอสรุปว่าเป็นวิธีการใหม่ที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์การสร้างคำในลักษณะศึกษาจำนวนวิธีการสร้าง รูปแบบการสร้างและส่วนประกอบของคำสร้างที่เน้นศึกษาเนื้อหาความหมายของคำ

4. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำสำคัญยิ่ง และเป็นประดิษฐกรรมทางภาษา แสดงภูมิปัญญาของผู้ประพันธ์ ประกอบกับความต้องการใช้คำศัพท์ชุดนี้จำนวนมาก ผู้ประพันธ์ จึงใช้วิธีการสร้างคำหลายวิธี หลากรูปแบบมาประกอบสร้าง ดังผลการวิจัยที่พบว่า มีการสร้างคำ แบบหลัก 5 แบบ คือ มีการสร้างคำแบบ 1 วิธี จนถึงแบบ 6 วิธี ซึ่งแต่ละแบบดังกล่าวยังพบแบบย่อย 24 แบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนแบบวิธีการสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์ พบแบบย่อยมากที่สุด 21 แบบ รองลงมา คือ สมัยอยุธยาพบแบบย่อย 20 แบบ แสดงให้เห็นถึง ความสามารถของผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยนั้น ซึ่งประเด็นนี้น่าสนใจศึกษาปัจจัย ด้านผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ส่งผลต่อการรังสรรค์คำศัพท์ชุดนี้

5. ผลการวิจัยประเภทคำสร้างของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พบการสร้าง 6 ประเภท กล่าวคือ คำมูล คำแผลง คำประสม คำซ้อน คำสมาส และคำสนธิ ได้คำสร้าง 5 แบบ แม้มีคำสร้าง เพียง 5 แบบ แต่ผู้ประพันธ์สามารถสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้จำนวนมาก ที่พบใน การวิจัยครั้งนี้ทั้งหมด 3,572 คำ แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพและอัตลักษณ์ของภาษาไทย ผนวกกับความสามารถทางภาษาของผู้ประพันธ์

6. ผลการวิจัยพบประเภทคำสร้างของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” แบบคำสมาส ประยุกต์จำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของคนไทยที่ประยุกต์วิธีการสมาสแบบ ดั้งเดิม กล่าวคือ การนำคำมูลภาษาบาลีประกอบกับคำมูลภาษาบาลี หรือคำมูลภาษาสันสกฤต ประกอบคำคำมูลภาษาสันสกฤต ได้คำใหม่ขึ้นใช้ในภาษา มาเป็นวิธีการสมาสแบบประยุกต์ ไม่เคร่งครัดว่าคำที่นำมาประกอบสร้างต้องเป็นแบบคำบาลีกับคำบาลี หรือคำสันสกฤตกับ คำสันสกฤตเท่านั้น เช่นนี้ทำให้มีคำใช้ในภาษาไทยมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากผลการวิจัยครั้งนี้ มีคำสมาสแบบประยุกต์ 1,137 คำ คิดเป็นร้อยละ 31.83 ลักษณะคำสมาสนี้ไทยสร้างขึ้นเลียนแบบ คำสมาสของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต โดยนำคำยืมมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมา รวมกัน และเรียงลำดับหน่วยคำขยาย + หน่วยคำหลัก และมักแปลคำหลักที่อยู่ข้างหลังก่อนคำขยาย ที่อยู่ข้างหน้า ลักษณะนี้ สถาบันภาษาไทย (2549) เรียกว่า คำสมาสสร้าง ในงานวิจัยฉบับนี้เรียกว่า คำสมาสแบบประยุกต์

7. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า อธิ ในภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต เป็นคำอุปสรรค ใช้ประกอบหน้าคำนามที่เป็นนามนามและคุณนาม เช่น อธิราช อธิปติ แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำมูลหนึ่งคำปรากฏเพียงคำพ้อง ใช้สื่อความหมายถึง

พระมหากษัตริย์ ขอค้นพบนี้เป็นลักษณะที่น่าสนใจว่ามีค่าอะไรบ้าง และมีจำนวนมากน้อยเพียงใด
ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์ลักษณะนี้

8. คำว่า จักรี ปรากฏหลายรูปภาษาในคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น จักรีกรินวรัชช์
 เฝ้าพงษ์ราม จักร์กริสะ กษัตริย์แก้วจักรีวงศ์ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์
เจ้าจักรกริ ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา จากข้อค้นพบดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อวิเคราะห์
 ที่มาทางภาษาของคำว่า จักรี มีได้ 2 แนวทาง แนวทางแรกมีที่มาจากภาษาบาลีและภาษาบาลี
 กล่าวคือ จกฺก บ. กริ บ. นำมาประกอบด้วยวิเศษมาส วิธิการแผลงอักษร และตัดตัวอักษรซ้ำ
 จึงปรากฏรูปภาษา จักรกริ แนวทางที่ 2 มีที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต กล่าวคือ จกฺร ส.
 กริ บ. ได้รู้ภาษาว่า จักริ ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะสืบค้นต่อไปว่า คำว่า จักริ รูปภาษาดั้งเดิมเขียนอย่างไร
 และมีรูปภาษาปรากฏใช้เท่าใด ตลอดจนมีวิวัฒนาการรูปภาษาอย่างไร ผู้วิจัยคิดว่าลักษณะนี้เป็น
 ปรากฏการณ์ทางภาษาที่ควรสืบค้นต่อไป

9. งานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติยังไม่มีการศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” หรือคำเรียกพระมหากษัตริย์ในด้านที่มาทางภาษาของคำมูลที่นำมาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสรุปว่า ผลการวิจัยจากงานวิจัยนี้เป็นข้อค้นพบใหม่

10. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายถึงชนชั้นผู้ปกครอง และปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเพื่อยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ ผู้ประพันธ์จึงใช้คำยืมจากภาษาอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำยืมภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร ซึ่งถือเป็นภาษาสูงสืบเนื่องจากที่มาของคำยืมจากภาษาบาลีมาจากพระพุทธศาสนานิกายหินยาน คำยืมจากภาษาสันสกฤตมาจากพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ดังนั้น ผู้ประพันธ์จึงเป็นผู้มีความรู้เรื่องคำบาลี คำสันสกฤต คำเขมร อย่างดียิ่ง ทำให้เลือกคำมูลจากภาษาดังกล่าวมาใช้ได้อย่างดี เช่น นฤเบนท รนฤเบศ คำนี้มีที่มาจากภาษาแบบคำสันสกฤต (นฤป ส. สนธิกับ อินฺทฺร ส. อิศฺ ส.) จอมสุรินทรวรนาธิบดินทร์ (จอม ท. อินฺทฺร ส. สุร วร นร อธิป ปติ บ.-ส.) ด้วยเหตุนี้ปัจจัยด้านภูมิหลังของผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาวิจัยต่อไป ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นข้าในราชสำนักมีความรู้ภาษาสูงเป็นอย่างดี ส่วนผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง จนถึงปัจจุบัน เป็นสภาพชนทั่วไป ยังมีองค์ความรู้ทางภาษาบาลี ภาษา

สันสกฤต และภาษาเขมร ไม่มากเพียงพอที่จะรังสรรค์คำศัพท์ชุดนี้ให้อลังการเจกเช่นกวีในอดีตได้ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547) แสดงทัศนะไว้สรุปได้ว่า ในปัจจุบันการใช้คำบาลีและคำสันสกฤต ในวรรณคดีไทยไม่ลึกซึ้ง คำบาลี คำสันสกฤตที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นคำแผลงตามปกติ อาจเป็น เพราะในปัจจุบันกวีไม่มีความรู้เกี่ยวกับศัพท์ภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีมากนัก การศึกษาภาษาทั้งสอง ไม่แพร่หลายและไม่ลึกซึ้งอย่างในอดีต ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ สมัยอยุธยา พบว่า ลิลิตยวนพ่ายไม่ปรากฏนามผู้แต่งแต่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นข้าในราชสำนักที่ใกล้ชิด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงได้พรรณนาความอย่างละเอียดและยกย่องสรรเสริญพระองค์สูงส่ง ส่วนคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง ผู้ประพันธ์ คือ พระมหาราชครูในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็น พระราชครูมเหศวร โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้ประพันธ์คือ พระศรีมโหสถ กวีในราชสำนักรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และโคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ ผู้ประพันธ์ คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชอนุชาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ จากข้อมูลนี้ทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่าปัจจัยด้าน ผู้ประพันธ์มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างคำและการใช้คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ อีกทั้งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาให้ชัดเจนต่อไป

11. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระ เมื่อสืบค้นที่มาทางภาษาจากพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 762) ไม่ได้ระบุไว้ว่ามาจากภาษาใด หากแต่อธิบายความหมายไว้ส่วนหนึ่งว่า “ใช้ประกอบหน้าคำอื่นเพื่อแสดงความยกย่อง 1) เทพเจ้า หรือเทวดาผู้เป็นใหญ่ 2. พระเจ้าแผ่นดินหรือของที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายชั้นสูง...” ผู้วิจัยสืบค้นความหมายคำว่า วร จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1054) “วร-ว. ยอดเยี่ยม ประเสริฐ เลิศ. (ป.,ส.)” รวมทั้งสืบค้นจาก ปทานุกรมบาลีไทยอังกฤษสันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (2512: 681) พบว่า วร หมายถึง ดีกว่า, ประเสริฐกว่า มาจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า พระ แผลงมาจากคำว่า วร คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในลักษณะใกล้เคียงกัน เช่น พระบาท วรรณบาท, พระประมุข วรรณประมุข พระบาทราช วรรณบาทราช เป็นต้น เมื่อสืบค้นคำว่า พระ จากพจนานุกรมเขมร-ไทย พบว่า “พระ (เพรียะห์) พระ” (บรรจบ พันธุเมธา, 2523: 469) ทำให้สันนิษฐานต่อไปได้ว่าภาษาไทยอาจจะยืมคำว่า พระ จากภาษาเขมร ซึ่งทางเขมรอาจจะได้ รับคำนี้มาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นสำคัญ ผ่านมาทางลัทธิเทวราชาซึ่ง

สถาปนาในอาณาจักรขอม ผู้วิจัยคิดว่ากรณีนี้จะศึกษาต่อไป อย่างไรก็ดีตามในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยระบุที่มาทางภาษาของคำว่า พระ ว่า มาจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต

12. ผลการวิจัยคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย พบคำความหมายตรง สื่อความหมายถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่มากที่สุด ส่วนคำความหมายแฝง เชื่อมโยงกับพระธรรมแสดงความเป็นผู้ประเสริฐธรรมของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน ผู้วิจัยเห็นว่าข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้น คือ พ่อขุนรามคำแหง พระองค์ทรงเป็นนักรบ และทรงเป็นนักปกครองโดยธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งปรากฏหลักฐานลายลักษณ์ในศิลาจารึกหลักที่ 1 พระองค์ทรงรวบรวมผู้คน และขยายอาณาเขต เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน พระองค์พระราชทานคำปรึกษา แก้ไขปัญหา และสั่งสอนธรรม แก่ประชาชนในโอกาสที่กำหนดอย่างสม่ำเสมอ

13. พ่อขุน เป็นคำที่สื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์ในสถานภาพชนชั้นปกครอง มีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่เหนือขุนทั้งปวง คำว่า พ่อ มิได้หมายถึง ผู้ให้กำเนิด ในทางรัฐศาสตร์ การปกครองเสนอความคิดไว้ว่า ในสมัยสุโขทัยเฉพาะสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์ทรงดูแลราษฎรอย่างใกล้ชิดในระบบที่เรียกว่า “พ่อปกครองลูก” หรือ “บิดาปกครองบุตร” (กฤษณา วงษ์สันต์ 2542: 5; พิเศษ บุรณะสมบัติ, 2547: 34) แต่ในการศึกษา คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยสุโขทัยไม่ปรากฏคำที่สื่อความหมายถึง พ่อ ซึ่งหมายถึง บิดา ผู้ให้กำเนิด แต่อย่างไร จากผลการวิจัยค้นพบว่า พ่อ ปรากฏเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงความหมายแบบความหมายกว้างออก จากคำว่า พ่อ ผู้เป็นใหญ่ ไปสู่คำว่า พ่อ ผู้ให้กำเนิด หรือผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด หากพิจารณาถึงรูปแบบการปกครองในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของอำนาจ มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประกอบกับพระมหากษัตริย์ทรงดูแลประชาราษฎร์อย่างใกล้ชิด เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในท้องถื่นทั่วกันดาร ล้วนส่งผลให้คำว่า พ่อ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เปลี่ยนแปลงการสื่อความหมายได้

14. ผลการศึกษาเรื่องความหมายของคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ทำให้ได้ข้อค้นพบว่า คำสำคัญชุดนี้สะท้อนให้เห็นสถานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองและระบบความคิด ความเชื่อของไทยอย่างชัดเจนทั้งในด้านของความเป็นผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ เช่น กษัตริ์เจ้าจุฬาสยาม

กษัตริย์บิบัติ เจ้าจอมปราณ ในด้านที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า เช่น บัวบาทมหิบาล บาทบงกชเจ้า ในด้านที่เชื่อมโยงกับเทพเจ้าตามลัทธิเทวราชา เช่น เจ้าหล้าสี่มือ นฤเบนทราธิปราศ บดินทร์สุริย์ ในด้านที่เชื่อมโยงกับพระธรรม พระมหากษัตริย์ทรงประพฤดิธรรมและปกครองโดยธรรม เช่น พระผู้เป็นเลิศราชธรรม สัตตมรัชพระทรงธรรม์ และในด้านที่เชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิดและเป็นที่รัก เช่น พ่อเหนือหัวแห่งไทย วรปิตุราช ด้วยเหตุนี้จึงได้ข้อยืนยันว่า ภาษาที่คนในสังคมใช้สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางภาษาและอัตลักษณ์ของชาติอย่างแท้จริง

15. ผลการค้นพบจากการศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ลักษณะหนึ่ง คือ การไม่เอ่ยนามของพระมหากษัตริย์ แต่กล่าวถึงสิ่งอื่นแทน ประเด็นที่น่าสนใจ คือ คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่กล่าวถึงเบื้องต่ำที่สุดของพระมหากษัตริย์เพื่อแสดงให้เห็นความเคารพนบหรือความเกรงกลัวที่ไพร่ฟ้ามีต่อพระมหากษัตริย์ เช่น ได้ชะไมรุติ บาทบงสุ พระบาทผู้ผ่านภพ หรือคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่เชื่อมโยงกับศิระของประชาชนเพื่อแสดงความเคารพยกย่องเทิดทูนสูงสุด เช่น พระมิ่งเมาลือองค์เอ่อกเกล้า เจ้าปกเศียร ชุดคำศัพท์ลักษณะนี้สะท้อนอัตลักษณ์ของคนไทยเช่นกัน และนำศึกษาสืบค้นต่อไปทั้งในเชิงรัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และภาษาศาสตร์

16. คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ท้าว ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทุกสมัยและยังสื่อความหมายคงเดิม หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ แต่การใช้คำนี้ในบริบทภาษาทั่วไป คำว่า ท้าว ปรากฏเป็นคำนำหน้าข้าราชการฝ่ายในตำแหน่งท้าวนาง ใช้นำหน้าราชทินนาม เช่น ท้าวอินทสุริยา ท้าวศรีสัจจา (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2537: 17)

17. ประเทศไทยมีระบอบการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ประชาชนเคารพเทิดทูนพระมหากษัตริย์มาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ผลการค้นพบครั้งนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติทั้ง 4 สมัย เป็นเรื่องยืนยันได้อย่างชัดเจน จากคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” 3,572 คำ พบแบบของพระมหากษัตริย์ 5 แบบ ได้แก่ พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา และพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา ปัจจัยสำคัญบางประการที่ทำให้ผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติมีโลกทัศน์ต่อพระมหากษัตริย์ไทยดังกล่าว เช่น

17.1 ปัจจัยด้านความเชื่อเรื่องที่มาของ “พระมหากษัตริย์” จากคัมภีร์อัคคัญสูตร ในพระไตรปิฎก จากวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ในสมัยสุโขทัย จากประกาศ โองการแข่งน้ำ วรรณคดีพิธีกรรมตามลัทธิเทวราชา สมัยอยุธยา เป็นต้น

17.2 ปัจจัยที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ เพราะผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติในสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ มักเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ได้เห็นพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ บังเกิดความซาบซึ้งประทับใจในพระมหากรุณาธิคุณ เห็นความงดงามของพระราชจริยาวัตร จึงถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ไว้ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ พร้อมรังสรรค์คำแทนองค์พระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำหลากหลายที่เป็นองค์รวมของความเป็นพระมหากษัตริย์ ผสมกับทักษะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ไว้อย่างกลมกลืน สละสลวย และอลังการยิ่ง ตัวอย่างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

- จอมธรรมิกราชเกล้า

ตัวอย่าง

๐ จอมธรรมิกราชเกล้า	กรุงยุทธ
องค์เอกทศรฤทธิ	เลิศล้ำ
สฤษฏีรักษ์สงหารส	สามโลก
ทางวิไชยช้างต้น	เช่นช้างอมรินทร์ฯ

(โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช: 662)

จอมธรรมิกราชเกล้า เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับพระธรรม หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินผู้ตั้งอยู่ในธรรม ประพฤติปฏิบัติธรรม เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า จอมธรรมิกราชเกล้า แล้วพบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา เป็นผู้ปกครองประชาราษฎร์โดยธรรม ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ทรงธรรมทรงดูแลไพร่ฟ้าทั้งสามโลก

- ชนกไ้ธรณินทร์

ตัวอย่าง

● หลายประการผ่านภพผู้	พงษ์วิพุธ
สมเด็จพระจักราช	ราชเจ้า
สืบโสดธิ์ประโยชน์สุด	ทรงต่อ
จากพระจุลจอมเกล้า	<u>ชนกไ้ธรณินทร์</u>

(สามกรุง: 262)

ชนกไ้ธรณินทร์ เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับบิดาผู้ให้กำเนิด ปรากฏคำสำคัญว่า ชนก หมายถึง พ่อ คำว่า ชนกไ้ธรณินทร์ หมายถึง พ่อผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า ชนกไ้ธรณินทร์ พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นดังพ่อของไพร่ฟ้าและพ่อของแผ่นดิน

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า ชนกไ้ธรณินทร์ หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ในบริบทกล่าวถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อทรงสืบสานต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชชนกในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็น “ชนกไ้ธรณินทร์” ทั้งนี้สืบเนื่องจากพระราชกรณียกิจของพระองค์ล้วนยังประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ และที่สำคัญยิ่งพระองค์ทรงดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรอย่างใกล้ชิดทุกหย่อมหญ้า ด้วยการเสด็จประพาสต้นและทรงเป็นกันเองกับประชาชนอย่างยิ่ง ตลอดจนทรงมี “เพื่อนต้น” จำนวนมาก

- องค์พระจอมจุฬอมร

สรวมชีพคณูชลีพระบาท	นฤนาถะภูธร
<u>เพื่อองค์พระจอมจุฬอมร</u>	วรฤทธิเลอสรวง

(นวมินทรราชริวัต “คำถวายพระพร”: 17)

องค์พระจอมจุฬอมร เป็นคำความหมายแฝงเชื่อมโยงกับเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ปรากฏคำสำคัญว่า จุฬอมร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในหมู่เทวดา สื่อความหมายถึงพระอินทร์ เทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คำว่า องค์พระจอมจุฬอมร หมายถึง ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในหมู่เทวดา เมื่อพิจารณาโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า องค์พระจอมจุฬอมร พบว่า เป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา ในทัศนะเป็นพระอินทร์ ตามคติแห่งไตรภูมิพระร่วง พระอินทร์สถิตในปราสาทไพชยนต์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีหน้าที่ดูแลเหล่าเทวดาทั้งปวงให้ปฏิบัติหน้าที่

ตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้น คำว่า องค์พระจอมจุฬอมร หมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน ในบริบทนี้ผู้ประพันธ์แสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์และถวายพระพรแด่พระองค์

ข้อค้นพบเรื่องคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ยังแสดงให้เห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดโลกทัศน์ กล่าวคือ ปัจจัยภายในบุคคล ปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และปัจจัยระหว่างมนุษย์กับกลไกต่างๆ ซึ่งส่งผลให้มนุษย์มีโลกทัศน์ต่อตนเอง มีโลกทัศน์ต่อผู้อื่น และมีโลกทัศน์ต่อสังคมและสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ส่วนเครื่องมือสำคัญที่มนุษย์ใช้ถ่ายทอดโลกทัศน์หรือสะท้อนโลกทัศน์ให้ผู้อื่นรับรู้ ได้แก่ ภาษา ทั้งภาษาถ้อยคำ และภาษาพฤติกรรม ข้อค้นพบเรื่องคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในด้านโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ มีแนวคิดที่สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของสุนทรภู่” ของ สมบัติ จันทรวงศ์ (2537) งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมของ อังคาร กัลยาณพงศ์” ของ สุธารัตน์ พงษ์แก้ว (2535) งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน” ของ เพ็ญศิริ สอนสารี (2539) งานวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย” ของ ปัญญา บริสุทธี (2523)

18. ผู้วิจัยได้ข้อสังเกตว่าพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาในสมัยอยุธยาถึงกับพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลักษณะที่แตกต่างกัน แม้ว่าผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติจะสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่สื่อความหมายเชื่อมโยงกับเทพเจ้า ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และตามคติลัทธิเทวราชาก็ตาม ตัวอย่างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”

ที่ทรงครองสิริราชสมบัติ 60 ปี ทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์แผ่ไพศาล ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อจัดปัดเป่าทุกข์ภัยให้ประชาชนของพระองค์ เฉกเช่น พระนารายณ์อวตารเป็นพระรามปราบทศกัณฐ์ซึ่งเป็นภัยของแผ่นดิน ผู้ประพันธ์จึงประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ว่า พระราม เพื่อสื่อความหมายถึงพระองค์

ความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ในอดีต เน้นที่ความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทวบุตร หรือเทพจุติ ส่วนความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน เน้นที่บทบาทที่พระองค์มีต่อประชาชน ต่อประเทศชาติ

19. ข้อค้นพบเรื่องโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 4 สมัย ปรากฏภาพในสองมิติ มิติแรก คือ ทัศนะของผู้ประพันธ์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์ มิติที่สอง คือ ภาพของพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองประเทศในยุคสมัยต่างๆที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เริ่มจากความเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทเป็นนักรบเพื่อปกป้อง คุ่มครอง ดูแล เปลี่ยนเป็นความเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นนักปราชญ์ นักพัฒนา เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน และเป็นบิดาดูแลไพร่ฟ้าด้วยความห่วงใยอาทร

20. ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชาปรากฏอย่างเด่นชัดในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตน โกสินทร์ ซึ่งพบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่สะท้อนลักษณะดังกล่าว 98 คำ คิดเป็นร้อยละ 2.93 ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าปรากฏการณ์ทางภาษาเช่นนี้เกิดจากผู้ประพันธ์ประทับใจและซาบซึ้งในพระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสมมติเทพได้เสด็จพระราชดำเนินในถิ่นทุรกันดาร ทรงเยี่ยมเยียนราษฎร จัดปัดเป่าความทุกข์ให้แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหย่อมหญ้า จึงเชื่อมโยงความเป็นสมมติเทพแห่งราชากับความเป็นบิดาหลอมรวมเป็นคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น ท้าวเทพบิดรไทย พระพ่อไ้ พระนราธิปอดิชาตราชบิดา ราชบิดาปิ่นกษัตริย์จักรสยาม เป็นต้น

21. ข้อค้นพบเรื่องนี้ทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า ความเป็นพระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงด้วยความเป็นผู้ปกครองที่ควบคู่กับความเป็นธรรมราชา ซึ่งจากผลการวิจัยปรากฏว่าพระมหากษัตริย์แบบปกครอง ปรากฏควบคู่กับพระมหากษัตริย์แบบธรรมราชาในทุกสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทอื่นที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เช่น รามเกียรติ์ อีเหนา ขุนช้างขุนแผน เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ
2. ควรศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในเชิงอุปลักษณ์ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงพระมหากษัตริย์กับระบบความคิดของคนไทย
3. ควรศึกษาเปรียบเทียบความเป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาซึ่งปรากฏผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี กับความเป็นพระมหากษัตริย์แบบเทวราชาผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” สมัยรัตนโกสินทร์
4. ควรศึกษาคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในเชิงอัตลักษณ์ของคนไทย สะท้อนให้เห็นความเป็นไทยในด้านใด อย่างไร
5. ควรศึกษาปัจจัยด้านผู้ประพันธ์วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่ส่งผลให้รังสรรค์คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ได้อย่างวิจิตรบรรจง
6. ควรศึกษาที่มาของคำบางคำที่มาประกอบสร้างคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” เช่น จัตร มงกุฎ ช้างเผือก

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมประชาสัมพันธ์. 2545. ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักการประชาสัมพันธ์
ต่างประเทศ.

กรมศิลปากร. 2516. “แหล่งเทศน์มหาชาติของพระกว้าง วัดประยุรวงศ์”. คำนวณสรสรเสริญ
พระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องถวายเป็นพระบรมศพ”. คำนวณสรสรเสริญ
พระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องสวรรคต”. คำนวณสรสรเสริญพระบารมี
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “แหล่งเทศน์มหาพนกล่าวเรื่องงานพระบรมศพ และงานพระเมรุ”. คำนวณ
สรสรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร:
แพร่พิทยา.

_____. 2516. “โคลงและฉันท์ของเอกชน”. คำนวณสรสรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “โคลงกระทู้”. คำนวณสรสรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “โคลงของนายชิน ราชเลข”. คำนวณสรสรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “โคลงของพระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง ศรีเพ็ญ)”. คำนวณสรสรเสริญพระบารมี
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

กรมศิลปากร. 2516. “โคลงของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์”.

คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “โคลงของหม่อมเจ้าสุวเรน”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “กลอนกาพย์ของ ‘เอกชน’ กล่าวเรื่องสวรรคต”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “กลอนสุภาพของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “กลอนสุภาพของขุนสารัตถ์ธรรมาธิราช”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “กลอนสุภาพสรรเสริญพระเกียรติ”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “คาถาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง วัชรชาบุรณะ)”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “คาถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โคลงของพระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง ศรีเพ็ญ)”. คำกลอนสรรเสริญพระบารมี. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

กรมศิลปากร. 2516. “ฉันทน์และภาพย่นห่อโคลงของหม่อมเจ้าเพิ่ม”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “ฉันทน์ของ ‘เอกชน’”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “ฉันทน์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “ฉันทน์บูชาพระคุณ”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “บทดอกสร้อย”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “รายคำของกรมหลวงพิชิตปรีชากร”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “ลิลิตของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “ลิลิตของพระองค์เจ้าคัคณางค์คุณ (กรมหลวงพิชิตปรีชากร)”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2516. “ลิลิตคำหลวงของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์”. **คำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2521. **สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. 2532. “โคลงขอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี”.

วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. 2539. “ไทรภูมิพระร่วง”. วรรณกรรมสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. 2539. ร้อยกรองกาญจนาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี).

_____. 2541. รวมเรื่องราวภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยามพระราชนุกิจ และอธิบายว่าด้วยยศเจ้า. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. 2545. “โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช”. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. 2545. “โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์”. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. 2545. “คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุฒเจ้าหลวงปราสาททอง”. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ. 2545. ลิขิตตะเลงฟ้าย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กระทรวงศึกษาธิการ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2550. ประวัติวรรณคดีเล่ม 2 วรรณคดีและวรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.

กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. 2550. **นบพระภูมิบาล
บุญดีเรก ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.**
กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

กระทรวงวัฒนธรรม. 2551. **พระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ของพระมหากษัตริย์ไทย.**
รวมบทความจากการสัมมนาทางวิชาการ “พระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ของ
พระมหากษัตริย์ไทย”. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

กฤษณา วงษาสันต์. 2542. **วิถีไทย.** กรุงเทพมหานคร: เชิร์คเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.

กาญจนา ธรรมเมธี. 2518. **วิเคราะห์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
พ.ศ. 2325-2411.** วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

กาญจนา นาคสกุล. 2544. **ภาษาไทยวันนี้.** กรุงเทพมหานคร: เพื่อนดี.

_____. 2548. **ภาษาไทยวันละคำ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กำชัย ทองหล่อ. 2530. **หลักภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.

_____. 2537. **หลักภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.

กิ่งแก้ว อัดถากร. 2521. “วรรณคดีกับสังคมไทย”. **สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย.**
กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

กิจ รักกมล. 2550. **ลิลิตเทิดไท้องค์ราชัน ฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี.** มูลนิธิชมรม
ชาวปากพนังและชมรมชาวปากพนัง จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา.

กิตติวงศ์, พระธรรม (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). 2550. **ศัพท์วิเคราะห์**.
กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.

กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, คุณหญิง. 2547. “วรรณคดีร้อยกรอง: ศิลปะการร้อยเรียงคำที่ทรงคุณค่า”.
วารสารราชบัณฑิตยสาร 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2547): 671-673.

กุสุมา รักษมณี. 2536. “วรรณคดีกับศิลปะ”. **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**. ภาควิชาวรรณคดี
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ
“วรรณคดีกับศิลปะ” ในวาระครบรอบ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 8-9 กรกฎาคม
2536: 10-18.

_____. 2538. “กวีมิได้เป็นเพียงนกแก้วนกขุนทอง”. **วรรณกรรม-ศิลปะ สตูดิโอ**. ภาควิชา
วรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในการสัมมนาวิชาการ
“ขอยศรรมิกราช. ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติ
ครบ 50 ปี: 103-115.

_____. 2547. “วรรณคดีมีดีอย่างไร”. **วรรณสารวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.

_____. 2547. “โลกทัศน์ของคัซยาในรูปใบชาด”. **วรรณสารวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.

_____. 2549. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทธรรมสาร จำกัด.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. 2521. “ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีไทย”. **สรุปผลการสัมมนา
วรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

_____. 2525. **วรรณกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

_____. 2539. **ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เกรียงศักดิ์ กองแสง. 2547. คำยืมที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยนเรศวร.

ขนิษฐา ดันติพิมล. 2538. ศึกษาวรรณคดีไทยสมัยกรุงสุโขทัย-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามลักษณะคำประพันธ์. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์.

คมทวน กันธนู. 2541. พิศนาคะห้วงวรรณคดีโดยวิธีประวัติศาสตร์ เล่ม 1. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2549. นบพระภูมิบาลบุญดิเรก: ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี).

คุณพุ่ม. 2507. “เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. ประชุมเพลงยาว ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

จริยา จันทร์ดวง. 2550. “การศึกษาเปรียบเทียบพญากับสำนวนไทย”. วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย. 1 (มิถุนายน-พฤศจิกายน): 201-212.

จันจิรา จิตตะวิริยะพงษ์. 2546. อิทธิพลภาษาต่างประเทศในภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.

จันทนา บุญแทน. 2536. คำยืมภาษาอังกฤษ: ศึกษาเฉพาะลักษณะการยืมคำและการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำทับศัพท์. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยนเรศวร.

จันทบุรินทร์ฤณาด, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. 2513. ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรินทร์ฤณาด. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

จารุดี ฝิโลประการ และ ปรีญา ฤทธิเจริญ (บรรณาธิการ). 2541. **พจนานุกรม (ร.ศ. 120)**.
กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. 2512. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1**. แปลจาก Sources of
Indian Tradition edited by Wm. Theodore de Bary. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. 2519. **ภาษาของเรา**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

_____. 2547. **วัฒนธรรมไทยภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. 2528. **ภาษาไทยไชยาน**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

จิตร ภูมิศักดิ์. 2540. **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคม
เชื้อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์เพิ่มเติมข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม**. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม.

จินดามณี. 2512. **จินดามณี เล่ม 1-2 กับบันทึกเรื่องหนังสือจินดามณี และจินดามณี
ฉบับพระเจ้าบรมโกศ**. 2512. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ.

_____. 2543. **จินดามณี พระโหราธิบดีแต่งครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช**.
กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

จิราพร โชติเชยระวงศ์. 2544. “สาส์นสมเด็จพระสรรเพชญ์เรื่อง ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย”.
วารสารศิลปศาสตร์. 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2544): 47-67.

จิราภรณ์ ภัทรากานุกัทร. 2544. “ศึกษิตภาษา คำศัพท์ในภาษาไทยที่สะท้อนวัฒนธรรม”.
วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. 18 (ธันวาคม 2544): 146-151.

เจตนา นาควัชร. 2547. “วรรณกรรมในชีวิตไทย.” ใน **ชราวลัย ทองอ่อน (บรรณาธิการ).**
ภาษาไทยของเรา. 2547. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์.

นัฐรินทร์ โพธิ์ศิริ. 2542. การวิเคราะห์ลักษณะความเป็น ‘ธรรมราชา’ ของกษัตริย์ใน
วรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปรินิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. 2538. “คติเรื่องพุทธราชาในวรรณคดีไทย”. น. 57-75. ใน **วรรณกรรม
ศิลปะสุดดี**. ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ในการสัมมนาวิชาการ “ขอยศธรรมิกราช” ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. 2542. “สูตรสถานี ในพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่องอิเหนา: การสืบทอด
และการพัฒนาขนบวรรณคดีไทย”. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**. 16 (ธันวาคม 2542):
26-61.

_____. 2547. **วรรณคดีอุษยชาติตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์. 2541. **สุวรรณภูมิ เกมพระราชา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทวีพริ้นท์ จำกัด.

ชำนาญ ไชยวัฒน์. 2546. **โคลงสรรเสริญพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ชุติมา อินทพงศ์. 2524. “ฉันทน์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”.
มหาธีรราชเจ้าราชสุดี รวบรวมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. (สำนวนคณะกรรมการประกวดของ
มหาวิทยาลัยศิลปากร เนื่องในวาระฉลองวันพระบรมราชสมภพ 100 ปี).

ชุมพร แสนเสนา. 2517. **ลิลิตนเรศวร**. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา.
(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชุมพร แสนเสนา ณ เมรุวัด
พระศรีมหาธาตุุมหาวิหาร 28 กุมภาพันธ์ 2517).

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. 2528. **อิทธิพลภาษาสันสกฤตที่มีต่อวรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย.**

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชูศักดิ์ สุกรนันท์. 2545. **วิเคราะห์บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก จากวารสารและนิตยสาร.**

วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 20 (พฤศจิกายน 2544-เมษายน 2545): 1-23.

ฐะปะนีย์ นาครทรรพ. 2521. **“วรรณคดีกับสังคมไทย”. สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย.**

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

ณกมล ชาวปลายนา. 2545. **ปรัชญาทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิชาการศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยศรีปทุม.

ณรงค์ อิ่มเย็น. 2540. **“โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำกลอน”. ร้อยกรอง**

กาญจนาภิเษก. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ณัฐภัทร จันทวิช. 2530. **พระราชพิธีบรมราชาภิเษก.** กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530.

ณัฐวรรณ ชั่งใจ. 2552. **การศึกษาพัฒนาการคำบอกเวลาในภาษาไทย.** วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ดนัย ไชยโยธา (บรรณาธิการ). 2543. **53 พระมหากษัตริย์ไทย: ๕ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ.**

กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

_____. 2550. **ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

ดลนภา โง่นใจรักย์. 2546. การศึกษาวิเคราะห์อุปนิสัยเรื่องเพศในห้องสนทนาทาง
อินเทอร์เน็ต. ปรินญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา,
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ดวงใจ เลิศชัยวรกุล. 2551. คำฟ้องความ (Online). www.school.net.th/library/create,
4 กุมภาพันธ์ 2551.

ดวงดาว ยังสามารถ. 2534. พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
บทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมสยาม: ศึกษาจากพระราชหัตถเลखส่วนพระองค์.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ดิเรก มหัทธนะสิน. 2528. หน่วยคำภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรรการพิมพ์.

ดิลก, พระเทพ. 2543. พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย.

ดุสิต ศรีสาสุข, พระมหา. 2532. 60 พระพรหมมหาราชคำฉันท์. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ
ธนาการกรุงเทพ.

เดือน คำดี. 2549. รายงานผลการวิจัย เรื่อง ลักษณะพิเศษแห่งจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา
การศึกษาเชิงวิเคราะห์ The Some Prominent Characteristics of Cosmology in
Buddhism : An Analytical Study. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

แดนบิษ แบรดเลย์. 2514. หนังสืออักขราภิธานศรับท์. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

ตรัง, พระยา. 2512. โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.
พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ. (จัดพิมพ์ในวันพระบรมราชสมภพครบ 201 ปี
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2512.).

ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธา. พระปรมัติไชย. กรุงเทพมหานคร. (อัดสำเนา)

ทัศนาลัย บุรพาชีพ. 2543. ภาษาศาสตร์สำหรับการแปลเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร:
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ทัศนีย์ กระต่ายอินทร์. 2521. อารมณ์ขันในวรรณกรรมร้อยแก้วของไทย ระหว่าง
พ.ศ. 2453-2516. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.

ทินวัฒน์ สร้อยกุดเรือ. 2549. วิเคราะห์ภาษา ประเมินค่าความรู้สึกของคนไทยผ่านคำถวาย
พระพร”. น. 61-73. ใน หนังสือหกลสิบปีกระตือรือร้น ประเลงสวรรค์.
กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เทียมจันทร์ หมั่นสระเกษ. 2542. การศึกษาโลกทัศน์ในจารึกสุโขทัย. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธงชัย ดิษโส. 2547. การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธนาพร ปาลกะวงศ์ ณ อยุธา. 2542. การวิเคราะห์ราชาศัพท์ในวรรณกรรมแปล รัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. ปรินญาณิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ธวัช ปุณโณทก. 2522. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร: พีระพัทธนา.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. 2519. พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร:
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

ธานีรัตน์ จิตุทิศศรี. 2547. “บทอาศิรวาทเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ: ภาพของพระราชินีในอุดมคติ”. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*. 21 (ธันวาคม 2547): 1-26.

ธีรนุช โชคสุวณิช. 2542. “คำชวนในพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย*. 16 (ธันวาคม 2542): 75-93.

นคร ลำเกาทัณฑ์. 2549. “60 ปีครองราชย์ ประเทศชาติพัฒนา ศูนย์ศึกษาฯ เทิดไท้องค์ราชัน”. *วารสารเมืองโบราณ*. 32 (กรกฎาคม-กันยายน 2549): 24-25.

นทีธร มีชัย. ม.ป.ป. *ประมวลกฎหมายไทย “กษัตริย์”* (Online).
<http://61.19.241.70/rkj/frmlawpreview4.aspx?lawgroupId=212430>, 28 มกราคม 2553.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. 2472. *โคลงลิลิตสุภาพ ตำรับพระบรมราชาภิเษก สัปตมะราชมหาจักรีวงศ์เมื่อพุทธศก 2468*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ฯ ทรงนิพนธ์ ทูลเกล้าฯ ถวายปรมาเศียรบาทเป็นมงคลสิริราชบรรณาการ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในมหาดมิงคดสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาบำราบตรียุทธจักรแห่งทวารสนักยัตระฉนวน ฦปีมเสงพุทธศก 2472).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. 2547. *โคลงลิลิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์: กวีนิพนธ์ฝีพระโอษฐ์ กรมพระนราธิปฯ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2511. *โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร. (จัดพิมพ์ในงานฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 200 ปี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2511).

_____. 2516. *โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

นันทา ขุนภักดี. 2549. “นามศัพท์ในหลวง”. *ความรู้คือ ประทีป*. 4: 9-11.

นายมี มหาเด็ก. 2530. *กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

นิตยา กาญจนวรรณ. 2551. “การลากเข้าความสู่ภาษาไทย บาลี สันสกฤต และอังกฤษ”. *วารสารไทย*. 29 (มกราคม-มีนาคม 2551): 64-71.

นิตยา แก้วคัลณา. 2547. “วรรณกรรมโลกศาสตร์ของไทยกับบริบททางสังคมแห่งยุคสมัย”. *วรรณนิทัศน์*. 4 (พฤศจิกายน 2547): 159-173.

นิติภูมิ นวรัตน์. 2534. *ภาษาไทยเตรียมสอบแข่งขันเล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักกฎหมายนิติภูมิ นวรัตน์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2547. *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

นิยะดา เหล่าสุนทร. 2543. *ไตรภูมิพระร่วง การศึกษาที่มา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.

บรรจบ พันธุเมธา. 2544. *ลักษณะภาษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

_____. 2523. *พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับพระยาอนุมานราชชน เล่ม 3*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

บริหารเทพธานี, พระ. 2514. *พงศาวดารชาติไทย สมัยศรีอยุธยา ภาคแรก*. พระนคร: บพิธ.

บุญเหลือ ใจมโน. 2547. “อุปสรรคในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษาไทย”. *สื่อภาษาไทย ที่ระลึกครบรอบหนึ่งทศวรรษภาควิชาภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญเหลือ ใจมโน. 2549. “ราชากับราชธรรมที่เกี่ยวเนื่องด้วยความสุขร่มเย็นของประชาราษฎร์”.

หลักปี่กระเดื่องหล้า ประเลงสวรรค์. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เบญจมาศ ชูณันท์. 2552 คำพ้องความหมาย (Online). [www.poobpab.com./content/
lakpasa/kamvipot.htm_35k](http://www.poobpab.com./content/lakpasa/kamvipot.htm_35k), 3 มีนาคม 2552.

ปรมาณูชิตชินโรต, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2545. ลิลิตตะเลงพ่าย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

_____. 2533. โคลงด้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. 2547. “มองสังคมไทยผ่านนิทานคำกลอนของสุนทรภู่”.
วรรณวิทัศน์. 4 (พฤศจิกายน 2547): 94-122.

ประคอง นิมมานเหมินท์. 2542. “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ”.
วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ฉบับเฉลิมวรรณราชย์. 16 (ธันวาคม 2542): 1-25.

ประจักษ์ ประภาพิตยากร. 2529. เทวดานุกรมในวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
โอเดียนสโตร์.

ประถมาภรณ์ เมนะสุตะ. 2524. “มหาธีรราชเจ้าจอมสยาม”. มหาธีรราชเจ้าราชสดุดี
รวมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประทีป ชุมพล. 2542. ตำราการศึกษาฉันทลักษณ์โคลงด้น. กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตท่าพระจันทร์.

ประพัฒน์ ตรีณรงค์. 2544. “เจ้าชีวิต”. **บทความ-สารคดีของคณะกรรมการจัดทำเอกสารและ
สตูดิโอบุคคลสำคัญ เล่ม 5**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

ประพัฒน์ ตรีณรงค์. 2544. “พระเจ้าแผ่นดิน”. **บทความ-สารคดี ของคณะกรรมการจัดทำ
เอกสารและบทความสตูดิโอบุคคลสำคัญ เล่ม 5**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้าง
เอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

ประพิณ มโนชัยวิบูลย์. 2547. “คำสองพยางค์และคำซ้อนในภาษาไทย: การสืบค้นความหมาย
จากภาษาจีน”. **วารสารอักษรศาสตร์**. 33 (มกราคม-มิถุนายน 2547): 1-15.

ประเสริฐ ณ นคร. 2541. **สารนิพนธ์ประเสริฐ ณ นคร**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. 2547. **การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช.

ประเสริฐ ณ นคร. 2551. “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช”. **วารสารไทย**.
29 (มกราคม-มีนาคม 2551): 50-51.

ปริศนา ฟองศรีณย์. 2550. **การใช้ภาษาไทยในการตั้งชื่อภาพยนตร์จีน**. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ปรีชา ทิชนพงษ์. 2522. **ลักษณะภาษาไทย (ไทย 104)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประเสริฐ
การพิมพ์.

_____. 2530. **บาลี-สันสกฤตที่เกี่ยวกับภาษาไทย**. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สงขลา.

ปรีดี พนมยงค์. 2543. **มหाराชและรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.

ปรียวัก ควรพูนผล. 2530. “พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจากคัมภีร์พราหมณ์เขียนด้วยอักษรเถียงพราหมณ์เป็นภาษาไทย”. **ศิลปากร**. 31 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2530): 63.

ปัญญา บริสุทธี. 2523. **โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

_____. 2542. **วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล. 2547. “ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร**.

_____. 2549. “นวนิยายอิงธรรมะของสไบเมือง: วรรณกรรมสดุดีพระพุทธคุณ”. **ภาษาและวรรณกรรมสาร รวมบทความวิชาการ**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ผจงจิตต์ อธิคนันทะ. 2541. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ผะอบ โปษกฤษณะ. 2521. “วรรณคดีกับสังคมไทย”. **สรุปผลการสัมมนาวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

_____. 2538. **ลักษณะเฉพาะของภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น.

_____. 2544. **ลักษณะเฉพาะของภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น (1977).

พ. นววรรณ. 2520. **การใช้ภาษา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: อักษรสัมพันธ์.

เพียว ศรีหงส์. 2524. “ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”.

มหาธีรราชเจ้าราชสดุดี. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. (สำนวนชนะการประกวดของมหาวิทยาลัยศิลปากร เนื่องในวาระฉลองวันพระบรมราชสมภพ 100 ปี).

พรพิลาส เรื่องโชติวิทย์. 2535. **การวิเคราะห์ความหมายของคำ**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรรณษา พลอยงาม. 2551. **วิเคราะห์การใช้ภาษา กลวิธีการเขียน และโลกทัศน์ในบทความของ นิติภูมิ นวัรัตน์ ในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย. 2537. **สยามรณฺจสฺส เตปิฏกํ สุตตนฺตปิฎเก ทินฺนิกายสฺส ปาฎิกวฺโค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร.

พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล และ พรภิรมย์ เชียงกุล. 2542. “วิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทย”. **ไทยศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พັນะ บุญประดิษฐ์. 2552. “นารายณ์”. **เดลินิวส์**. คอลัมน์องค์ความรู้ภาษาไทย โดยราชบัณฑิตยสถาน 30 เมษายน 2552.

พัฒน์ เพ็งผลา. 2549. “ลักษณะภาษาไทยเทียบกับภาษาบาลีสันสกฤต”. **วารสารรามคำแหง**. 26 (มกราคม-มิถุนายน 2549): 19-23.

พัฒน์ พร้อมสมบัติ. 2536. “ดนตรีกับวรรณคดีไทย”. น.114-123. ใน **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**. ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ “วรรณคดีกับศิลปะ” ในวาระครบรอบ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 8-9 กรกฎาคม 2536).

พาทีนธลักษณ์ ศิริชัย. 2550. **ลักษณะโครงสร้างและภาษาโฆษณาในคำโปรยปกแผ่น วี.ซี.ดี.**

ภาพยนตร์ไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พิชิตปรีชากร, กรมหลวง. 2472. “ลิลิตสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. **ประชุมพระนิพนธ์ กรมหลวงพิชิตปรีชากร.** พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (พระองค์เจ้าหญิงอาภาพรธนี พระชายาสมเด็จพระสวสดีวัฒนวิศิษฐ์ ทรงพิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุ หม่อมส่น คัคณางค์ ณ อยุธยา ครบ 70 ปี 1 กุมภาพันธ์ 2472).

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรรังษีเธอ กรมหมื่น. 2505. **สามกรุง.** พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

พิมพ์ภรณ์ บุญประเสริฐ. 2550. “โลกทัศน์เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น”. น. 107-119. **80 พรรษา ครุภาษาไทยแห่งแผ่นดิน.** ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พิเศศ บุณยะสมบัติ. 2547. **ประวัติศาสตร์การปกครองของไทย.** กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น (1977).

พุทธทาสภิกขุ (พระมหากรรยา สุทธิญาณ). 2541. **รัฐธรรมนูญ.** กรุงเทพมหานคร: ชรรณสภา.

เพ็ญศิริ สอนสารี. 2539. **การศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ในไกลบ้าน.** วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

เพลินพิศ คำราญ. 2547. “ข้างเฟือก”. **น่านาสาระ เล่ม 1 วัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เพียรศิริ วงศ์วิภาณนท์. 2534. **เอกสารชุดวิชาภาษาไทย 3 หน่วยที่ 7-15.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เพียรศิริ วงศ์วิภานนท์. 2543. “ความหมาย”. ภาษาไทย 3. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ไพบูลย์ ช่างเรียน. 2514. ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย. กรุงเทพมหานคร:
ไทยวัฒนาพานิช.

ภัทรินทร์ ทะราชภูร์. 2551. การศึกษาการสร้างคำ และกลวิธีการเขียนข้อความพาดหัวโฆษณา
ในนิตยสารสตรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.

ภาวิณี ศรีสุขวัฒนานนท์. 2543. การศึกษาเชิงประจักษ์ชีวิตงามตามรอยพระยุคลบาท.
กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาวิณี พนมวัน ณ อยุธยา. 2550. การศึกษาลักษณะภาษาโฆษณาที่ปรากฏในป้ายโฆษณา
ในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาสกรวงศ์, เจ้าพระยา. 2514. ลิลิตเจลิมพระเกียรติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์
พระจันทร์. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมพิศว์ (พิศว์ บุญนาค)
ในรัชกาลที่ 5 21 กุมภาพันธ์ 2514.

ภูเก็ต วาจนนท์. 2547. “ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างและใช้ศัพท์บัญญัติในวงการต่างๆ”.
ใน พัชรพลย์ ทองอ่อน (บรรณาธิการ). ภาษาไทยของเรา. กรุงเทพมหานคร:
สถาพรบุ๊คส์.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. 2547. “คำบาลีสันสกฤตในจารึกสุโขทัยและอยุธยา”. น.27-47.
รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มณีปิ่น พรหมสุทธีรักษ์. 2547. “คำสันสกฤตและบาลีในวรรณคดีไทย”. น.1-11. **รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2549. “ศัพท์ส่องวัฒนธรรม”. **โครงการประชุมทางวิชาการ ภาษาและวรรณกรรมพิพิธ**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร. (เนื่องในวาระเกษียณอายุราชการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัลยา ช่างขวัญยืน)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2528. **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2532. **หนังสือพระบาฬีปกรณ์**. แปลลำดับคำบาฬีเป็นไทย ภาคสนาม ตั้งแต่ ก ถึงตัว พ. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2552. **ความรู้ทั่วไปเรื่องวรรณคดีไทย (Online)**. <http://student.Swu.ac.th/hm481010353/literature5.thm>. www.acsp.ac.th., 10 กุมภาพันธ์ 2552.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2524. **มหาธีรราชเจ้าราชสดุดี รวบรวมกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหาสิลา วีระวง. 2538. “ท้าวสูง ท้าวเจือง”. ใน **หนังสือรวมบทความ “มหากาพย์ของอุษาคเนย์ ท้าวสูง ขุนเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง”**. น. 97-116. **รวมบทความวิชาการ ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ**. สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: มติชน.

เมธาวิ ยุทธพงษ์ธาดา. 2550. “การเน้นความหมายในภาษาไทย สมัยรัชกาลที่ 5”. น.159-180. **80 พรรษาครุภาษาไทยแห่งแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ยอดขวัญ แก้วเขียว. 2551. การศึกษาเปรียบเทียบคำประสมภาษาไทยมาตรฐานกับภาษาไทยถิ่นเหนือ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ยิ่งยง พลาโท. 2544. โลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศต่างแดนในช่วง พ.ศ. 2492-2535. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ยุพร แสงทักษิณ. 2537. วรรณคดีของพระเกียรติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ยุวพาส์ (ประทีปเสนา) ชัยศิลป์วัฒนา. 2542. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2519. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. 2540. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ลิลิตโองการแช่งน้ำ. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. 2546. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.

_____. 2546. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ศิลปจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ 1 ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. ม.ป.ป. “คำสรรพนามในภาษาไทยสะท้อนวัฒนธรรมไทย”. จดหมายข่าว. 1-2.

ราตรี ธีนวารชร. 2541. การศึกษาคำในศิลปจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราตรี ชันวารชร. 2551. การสร้างคำในภาษาไทยสมัยอยุธยา: วิธีสร้างคำประสม.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

рінฤทัย สัจจพันธุ์. 2547. “ในภาษาและวรรณคดีมีวัฒนธรรม”. ภาษาไทยของเรา. สมาคม

ภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพมหานคร:

สถาพรบุ๊คส์.

โรงเรียนอัสสัมชัญสมุทรปราการ. 2552. พระมหากษัตริย์ (Online). www.acsp.ac.th,

8 กุมภาพันธ์ 2552.

ลัดดาวัลย์ บัวเรียน. 2545. การศึกษาเปรียบเทียบบทบาทกษัตริย์ในบทละครนอกใน

พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย,

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ลำจุล ฮวบเจริญ. 2548. เกร็ดพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์. เชียงใหม่: The Knowledge Center.

ลิลิตยวนพ่ายฉบับหอสมุดแห่งชาติ. ม.ป.ป. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง. 2516. ทศพิธราชธรรมและหลักพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

วชิราภรณ์ รุ่งโรจน์ชนาทิพย์. 2547. “ลีลาเฉพาะกวี: ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาว

มหาเวสสันดรชาดก”. วรรณนิทัศน์. 4 (พฤศจิกายน 2547): 123-137.

วรพร ภู่งศ์พันธุ์. 2546. “สถาบันกษัตริย์ กับกฎมณเฑียรบาล.” ใน บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์

(บรรณาธิการ). วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. 23 (มกราคม 2546): 150-200.

วรรณ แก้วแพรง. 2524. การใช้คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

วรรณดี สรรพจิต. 2525. เฉลิมเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

วรรณดี สรรพจิต. 2525. **ฉันทวรรณนา เฉลิมพระเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี.

_____. 2525. **ฉันทวรรณนา เฉลิมพระเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: คณะทำงานเฉพาะกิจการจัดประกวดกวีนิพนธ์เฉลิมพระเกียรติ กรุงรัตนโกสินทร์.

_____. 2531. **บารมีพระร่มเกล้า**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พุทธศักราช 2531 คำฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฌบับชนะการประกวด เรื่อง บารมีพระร่มเกล้า).

วรรณี จันทศิริ. 2538. “วิสัยทัศน์ และโลกทัศน์”. สารสถาบันภาษาไทย. 2: 87-89.

วัชรภรณ์ อจหาญ. 2536. “บทเพลงไทยสากลของสุนทราภรณ์กับวรรณคดีไทย”. **วรรณคดี ศิลปะ ประสานศิลป์**. 8-9 (กรกฎาคม 2536): 124-134.

วัลยา ช่างขวัญยืน. 2546. “คำไทย-คำเขมร: คำประสม”. **ภาษาและวรรณกรรมไม่เคยตาย**. กรุงเทพมหานคร: แชนโฟ พรินติ้ง จำกัด.

วัลยา วิมุกตะลพ. 2513. **การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และลำดับคำในภาษาไทย สมัยรัตนโกสินทร์**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วาสนา เกตุภาค. 2527. “พระนามพระเจ้าแผ่นดินไทย”. **วารสารมนุษยศาสตร์**. 7: 41-44.

วิจิตรนั ภาณุพงศ์. 2548. “คำศัพท์ภาษาถิ่นในคำสอนภาษาไทย”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน**. 30 (มกราคม-มีนาคม 2548): 160-168.

วิทย์ วิศทเวทย์. 2523. **ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาของไทย**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.

วิทยา ศักยภินันท์. 2549. **ศาสนาฮินดู**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วิชันว์ ศรีเมือง. 2524. “ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”.

มหาธีรราชเจ้าราชสดุดี. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. (สำนวนชนะ
การประกวดของมหาวิทยาลัยศิลปากร เนื่องในวาระฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ
100 ปี).

วินัย พงษ์ศรีเพียร. 2548. **กฎหมายเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการ
เมธีวิจัยอาวุโส สกว.

วิโรจน์ ผดุงสุนทรารักษ์, พ.ท. 2536. “เพลงไทยโบราณคดี”. **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**.
(8-9 กรกฎาคม 2536): 114-123.

วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์. 2526. **ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ: วรรณกรรมภาษาไทยและภาษาอังกฤษ**.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิไลศักดิ์ กิ่งคำ. 2550. **ภาษาต่างประเทศในภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.

วิสันต์ กุญแก้ว. 2527. **ที่มาของคำบาลี สันสกฤตในภาษาไทยและคำไวพจน์ในภาษาบาลี สันสกฤต**.
กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา.

วิสุทธ์ บุญขกุล. 2547. “สมาสในภาษาบาลีสันสกฤต”. **เอกสารประกอบการประชุมตรวจคำรา
ภาษาไทยของกรมวิชาการ ณ โรงแรมเฟิร์ส วันที่ 12-16 มกราคม**. (อัดสำเนา)

วิสุทธิวงศาจารย์, พระ (สูง ชาญาโก). 2538. **มิลินทปัญหา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระวิสุทธิวงศาจารย์ (สูง ชาญาโก).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544. **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

_____. 2545. **กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

_____. 2549. “พระสมมติเทวราช”. **วารสารเมืองโบราณ**. 32 (กรกฎาคม-กันยายน 2549): 7-10.

सानติ ภัคดิคำ. 2550. “พระนามกษัตริย์สุโขทัย: ความสัมพันธ์กับเขมรโบราณ”. **ดำรงวิชาการ**
6 (มกราคม-มิถุนายน 2550): 89-98.

ศิริวรรณ ศรีประเสริฐ. 2551. **การศึกษาสร้างคำศัพท์ในหน้าบันทึกจากหนังสือพิมพ์รายวัน
ภาษาไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สิวกานท์ ปทุมสูติ. 2524. “กลอนหกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”.
มหาธีรราชเจ้าราชสดุดี. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. (สำนวนชนะ
การประกวดของมหาวิทยาลัยศิลปากร เนื่องในวาระฉลองวันพระบรมราชสมภพ 100 ปี).

_____. 2532. **สมเด็จพระภัทรมหาราช คำฉันท์**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิธนาการกรุงเทพ.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรฯ. 2551. **จารึกพ่อขุนรามคำแหง จารึกในประเทศไทย** (Online).
www.4.sac.or.th/jaruk2008., 10 กันยายน 2551.

สถาบันภาษาไทย. 2549. **บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 2: คำ การสร้างคำ และการยืมคำ**.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันภาษาไทย สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ.

สถาบันภาษาไทย. 2549. **บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 4 : วัฒนธรรมการใช้ภาษา**.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันภาษาไทย สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ.

สนธิ์ สมักรการ. 2518. **วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับการศึกษาสังคมไทย.**
กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.

สมบัติ จันทรวงศ์. 2537. **โลกทัศน์ของสุนทรภู่.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.

สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. 2544. “ภาษาไทยยุคปี 2000”. **มนุษยศาสตร์สาร.** 2 (มกราคม-มิถุนายน 2544): 43-56.

สมโรจน์ สวัสดิ์กุล ฦ อยุธยา, คุณหญิง. 2524. **เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.** กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

สมหวัง สารระกะ, พระมหา. 2531. **คำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ฉบับชนะการประกวดเรื่อง พระราชกรณียกิจ.** กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

สมหวัง สารระกะ. 2524. “กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”. **มหาธีรราชเจ้าราชสุดี.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. (สำนวนชนะการประกวดของมหาวิทยาลัยศิลปากร เนื่องในวาระฉลองวันพระบรมราชสมภพ 100 ปี).

สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2550. **บันทึกกับสิ่งสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานหม่อมราชวงศ์สุนชาติ สวัสดิ์กุล.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สหวิชาคอตคอม. 2552. **คำไทยแท้** (Online). <http://www.geocities.com/thaient2002/page9html>.,
12 กุมภาพันธ์ 2552.

_____. 2552. **คำไวยกรณ์** (Online). <http://www.geocities.com/thaient2002/page9htm>.,
12 กุมภาพันธ์ 2552.

สยาม ภัทรานุประวัติ. 2549. “ทินนามในกฎหมายตราสามดวง: ธรรมเนียมการตั้งและความหมายเชิงนิรุกติประวัติ.” ใน เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง กฎหมายตราสามดวง: แว่นส่องสังคมไทย ครั้งที่ 7 จัดโดยคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับโครงการเมธีวิจัยอาวุโส.

สังวาล คงจันทร์. 2547. “โครงสร้างประโยคในบทร้อยกรอง: บทเห่เรือและบทเห่เรือ่งกาگیพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ”. วรรณวิทัศน์. 4 (พฤศจิกายน): 208-221.

สัมฤทธิ์ สัตย์เชื้อ. 2544. โลโก้ของกวีในด้านการพาณิชย์ ที่ปรากฏในวรรณกรรมรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สายชล สัตยานุรักษ์. 2546. “การสร้างอัตลักษณ์พระมหากษัตริย์”. น. 141-179. ใน รายงานผลการวิจัยเรื่อง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2522. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ มูลนิธิศิลปินแห่งชาติ. 2550. นวมินทราศิริวาท. รวมบทอาศิรวาทในรอบครองราชย์ 60 ปี. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ปรีณท์แมน.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. 2537. ราชศัพท์. กรุงเทพมหานคร: บริษัททองรัตน.

สำเนียง เจริญลาก. 2531. บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โครงการพระราชดำริพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท. (จัดพิมพ์ในนามมงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราชรัชกาลที่ 9 แห่งพระราชวงศ์จักรี มีพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษา).

ลีททา พินิจกุล. 2538. “วรรณคดีสดุดี”. น. 94-100. **วรรณกรรม-ศิลปะ สดุดี**. ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในการสัมมนาวิชาการ “ขอยศธรรมิกราช” ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี.

สิน พันธุ์พินิจ. 2547. **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์.

สิรินธรเทพรัตนสุตา, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า. 2520. **กษัตริยานุสรณ์**. กรุงเทพมหานคร: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย.

สิริภัทร พรหมราช. 2550. **พัฒนาการคำยืมภาษาอังกฤษที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2542**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สิริวงศ์ ห้องสวรรค์. 2549. “โลกทัศน์ของผู้พูดภาษาไทยที่สะท้อนจากคำลักษณนาม”. ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ “Dynamism of the Thai Language: Structure, Style and Strategy”. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สิริวรรณ นันทจันทุล. 2547. “สำนวนไทยภูมิปัญญาไทย กรณีศึกษาคำประสมประเภท 2 คำ”. **สื่อภาษาไทยที่ระลึกครบรอบหนึ่งทศวรรษภาควิชาภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. 2549. “พระเจ้าแผ่นดิน: ไวพจน์ควรรู้”. **หกลสิบปีกระเดื่องหล้าประเลงสวรรค์**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. 2550. “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นพระสมมติเทวราช ธรรมราชา และบิดาแห่งแผ่นดิน: โลกทัศน์ของคนไทยผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ”. น. 17-38. **80 พรรษา ครุภาษาไทยแห่งแผ่นดิน**. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สิริวรรณ นันทจันทร์. 2550. “ศัพท์พุทธศาสตร์ในนวนิยายไทย: กรณีศึกษานวนิยายแห่งธรรม เรื่องขามี่และเรื่องฉานของทมยันตี”. วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย.

1 (มิถุนายน-พฤศจิกายน 2550): 76-100.

_____. 2552. “จารอรรถพระพุทธรูป ถึง “บัวบาท” คำฟ้องความ “พระมหากษัตริย์” ใน วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ”. ใน โกวิท พิมพวง (บรรณาธิการ). วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย. 2, 4 (ธันวาคม 2551 - พฤษภาคม 2552): 125-143.

สุกรี เจริญสุข. 2536. “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับดนตรี”. น. 98-110. วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์. ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ “วรรณคดีกับศิลปะ” ในวาระครบรอบ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 8-9 กรกฎาคม 2536).

สุกัญญา สุจฉายา. 2542. “พระร่วง: วีรบุรุษในประวัติศาสตร์และวีรบุรุษทางวัฒนธรรม”. วารสารภาษาไทยและวรรณคดีไทย ฉบับเฉลิมวรรณราชย์. 16 (ธันวาคม 2542): 202-206.

สุกัญญาโสภี ใจกล้า. 2548. “การเปลี่ยนแปลงคำยืมบาลี-สันสกฤตในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน”. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 3: 85-95.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. 2542. “พระมหาชนก: โมกขธรรมแห่งปัจจุบันสมัย”. วารสารภาษาไทยและวรรณคดีไทย ฉบับเฉลิมวรรณราชย์. 16 (ธันวาคม 2542): 185-201.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. 2524. พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

_____. 2524. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

สุเชาว์ พลอยชุม. 2538. ปรัชญาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

สุธารัตน์ พงษ์แก้ว. 2535. การวิเคราะห์โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมของ อังคาร กัลยาณพงศ์.
 ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ประสานมิตร.

สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. 2525. วรรณคดีวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. 2531. หลักภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

_____. 2534. หลักภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

สุนันท์ อัญชลินุกูล. 2542. “พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษา
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ฉบับเฉลิมวรรณราชย์
 16 (ธันวาคม 2542): 163-184.

_____. 2546. ระบบคำภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ
 คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2549. “คำยืมกับคำต่างประเทศ: เหมือนหรือแตกต่าง”. วารสารภาษาและภาษาศาสตร์.
 24 (มกราคม-มิถุนายน 2549): 36-58.

สุปาณี พัดทอง. 2549. “ภาพย่นเหวี่ยงลงสิริราชสมบัติครบ 60 ปี: ภาพย่นเหวี่ยงเฉลิมพระเกียรติ”.
 น. 79. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ “Dynamism of the Thai language:
 Structure, Style and Strategy”. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกร ผลชีวิน. 2527. เย็นศิระเพราะพระบริบาล. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ
 กระทรวงศึกษาธิการ.

_____. 2529. ราชสดุดีสมเด็จพระปิยมหาราช. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ
 กระทรวงศึกษาธิการ.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. 2547. **ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม**. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

สุภาพร พลายน้อย. 2547. “การพนันในสังคมไทย: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรม”. **วรรณวิทัศน**.

4 (พฤศจิกายน 2547): 20-48.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2527. **การใช้ภาษาในการตั้งชื่อคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรางคณา พลนรัตน์. 2550. **ศึกษาลีลาภาษาในเพลงขอพ้อเมืองล้านนา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุวคนธ์ จงตระกูล. 2513. **กษัตริย์ในวรรณคดีไทย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวดี นาสวัสดิ์. 2553. “ระบบการให้เกียรติที่สะท้อนจากคำสรรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 ในราชศัพท์ไทย”. **เอกสารการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 48 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 3-6 กุมภาพันธ์ 2553**.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน). 2522. **นิรุกติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.

เสฐียร พันธงชัย. 2550. **พุทธประวัติมหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

เสาวณิต วิงวอน. 2530. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของพระเกียรติ**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2538. “เทวราชาและธรรมราชาในวรรณกรรมของพระเกียรติ”. น. 76-87.

ใน **วรรณกรรม-ศิลปะ สดุดี**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เสริมเกียรติ วิพิตเวท. 2531. **พระบรมมหาราชวังของไทย**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

แสงสุรีย์ ลดาวัลย์. 2517. “ข้อสังเกตเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับราชาศัพท์”. **ชุมนุมทางภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมส่งเสริมการใช้ภาษาไทย กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

หมอบรัดเล. 2549. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหมอบรัดเลย์**. กรุงเทพมหานคร: โฉมิต.

อนงค์ อินทร์ทรัพย์. 2525. “รัตนโกสินทร์แผ่นดินทอง”. **ประชุมบทกวีนิพนธ์ สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ. 2525**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. 2542. “คำไทย-คำบาลี สันสกฤต”. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ฉบับเฉลิมวรรณราชย์ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ พุทธศักราช 2542**. 16 (ธันวาคม 2542): 269-283.

อนุমানราชชน, พระยา. 2521. **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

_____. 2521. **สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 14 ทะเบียนธรรมราช**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทำพระจันทร์.

_____. 2531. **การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์**. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ 100 ปี พระยาอนุমানราชชน กรมศิลปากร.

เอนก นาวิกมูล. 2536. “เพลงพื้นบ้านภาคกลางกับวรรณคดีไทย”. น. 135-136. **วรรณคดี-ศิลปะ ประสานศิลป์**. ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (จัดพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ “วรรณคดีกับศิลปะ” ในวาระครบรอบ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 8-9 กรกฎาคม 2536).

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2547. “ภาษาไทยกับการสัมผัสภาษาอังกฤษที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. *วารสารอักษรศาสตร์*. 33 (มกราคม-มิถุนายน 2547): 48-67.

_____. 2547. “วิวัฒนาการของการยืมคำและการบัญญัติศัพท์ในสังคมไทย”. *วารสารอักษรศาสตร์*. 33 (มกราคม-มิถุนายน 2547): 185-211.

_____. 2548. *ภาษาในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2549. “ภาษาไทย โลกาภิวัตน์ไทย กับอัตลักษณ์ไทย”. *เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการภาษาและวรรณกรรมพิพิธ*. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (เนื่องในวาระเกษียณอายุราชการของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัลยา ช่างขวัญยืน พ.ศ. 2549)

อรรถพร ศรีฟุ้ง. 2548. *การวิเคราะห์ความหมายของคำในสำนวนที่มีความหมายเหมือนกันจากพจนานุกรมฉบับมติชน: การศึกษาเชิงอรรถศาสตร์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อรรถวิทย์ รอดเจริญ. 2552. “การศึกษาความหมายของคำลักษณนามที่ใช้กับ “มนุษย์” ในภาษาไทย”. *วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย*. 2 (ธันวาคม 2552): 207-232.

อรสา สนธิไทย. 2542. “ความสำคัญของพระราชบัลลังก์ตามคติพราหมณ์และจีน”. *บทความสารคดี ของคณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม 4*.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ, นายกรัฐมนตรี.

อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ. 2540. “ลิลิตอัครศิลปิน”. *ร้อยกรองกาญจนาภิเษก*. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

อรอุษา สุวรรณประเทศ. 2542. “มัทนะพาธา: ความผสมผสานที่กลมกลืนระหว่างความเป็น
 ตะวันออกและตะวันตก”. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. 16 (ธันวาคม 2542): 145-162.

อัศวิทธิ์ เรืองรอง. 2542. “การใช้คำเรียกและความเปรียบเกี่ยวกับกษัตริย์ในขานพ่ายโคลงฉันท์”.
 วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช. 12 (กันยายน-ธันวาคม 2542): 21-29.

อัญชลี สิงห์น้อย. 2548. คำประสมศาสตร์และศิลป์ในการสร้างคำไทย. กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาทร จันทวิมล. 2548. ประวัติของแผ่นดินไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 อักษรไทย.

อุดม วโรตม์ลิขิตถิต. 2537. ภาษาศาสตร์เหมาะสมยี่เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2542. ไวยากรณ์ไทยในภาษาศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
 รามคำแหง.

_____. 2547. ไวยากรณ์ไทยในภาษาศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
 รามคำแหง.

อุดมลักษณ์ ระพีแสง. 2550. ศึกษาเชิงวิเคราะห์การใช้ภาษาในบทเพลงสุนทราภรณ์ ระหว่าง
 พ.ศ. 2482-2524. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย, มหาวิทยาลัย
 เกษตรศาสตร์.

อุทัย ไชยานนท์. 2545ก ยอดวรรณกรรมสมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: น้ำฝน.

_____. 2545ข ยอดวรรณกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ยุครุ่งเรืองสูงสุด. กรุงเทพมหานคร: น้ำฝน.

อุทัย ไชยานนท์. 2546. **ยอวรรณกรรมกรุงรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 1-2-3**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: น้าฝน.

อุบล เทศทอง. 2549. “คำชมที่ปรากฏในกำสรวลโคลงฉันท์”. น. 39-58. **ภาษาและวรรณกรรม
กับสังคมรวมบทความวิชาการ**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์,
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. 2544. **หลักภาษาไทย (อักขรวิธี วจีภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์**.
กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

เอกรัตน์ อุดมพร. 2544. **วรรณคดีสมัยกรุงธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.

เอมอร จิตตะโสภณ. 2539. **จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย: การศึกษาวิเคราะห์**.
กรุงเทพมหานคร: ดันอ้อแกรมมี.

Brown, P. and S. Levinson. 1987. **Politeness: Some Universals in Language Usage**.
Cambridge: Cambridge University Press.

Caswell, J. copied and enlarged by J. H. Chandler. 2544. **A Dictionary of the
Siamese language**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.





พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย

ในงานวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษารวบรวมพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ไทย ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ กล่าวคือ สมัยสุโขทัยผู้วิจัยได้ศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหากษัตริย์ราชที่ 1 (ลิไทย)

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1822-1843)

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์พระร่วง ของกรุงสุโขทัย เป็นพระราชโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงของกรุงสุโขทัย กับพระนางเสือง และเป็นพระอนุชาของพ่อขุนบานเมือง รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์พระร่วง

พ่อขุนรามคำแหงมีพระราชโอรส 2 พระองค์ ได้แก่ พญาเลอไทย และพญาจ้วนนำถม มีพระราชธิดา 1 พระองค์ ได้แก่ พระนางเทพสุดาสร้อยดาว หรือสุวรรณเทวี ซึ่งต่อมาได้อภิเษกสมรสกับพระมหากษัตริย์มอญพระนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) แห่งเมืองเมาะตะมะ

อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นสมัยที่กรุงสุโขทัยรุ่งเรืองที่สุด อาณาจักรสุโขทัยแผ่ขยายอาณาเขตกว้างขวาง ดังนี้

ทิศเหนือ ได้เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพัว (เมืองปัว) ตลอดจน เมืองขวา (เมืองหลวงพระบาง)

ทิศตะวันออก ได้เมืองสระหลวง (พิจิตร) เมืองสองแคว (พิษณุโลก) เมืองลุมบาจาย (หล่มเก่า) เมืองสระคา ถึงฝั่งโขง เวียงจันทน์ เวียงคำ

ทิศตะวันตก ได้เมืองจอด เมืองหงสาวดี จนถึงสมุทรห้า (อ่าวเบงกอล แม่น้ำอิรวดี)

ทิศใต้ได้เมืองคันทิ (กำแพงเพชร) เมืองพระบาง (นครสวรรค์) เมืองแพรก (เมืองสุพรรณบุรี หรือชัยนาท) เมืองสุพรรณภูมิ (อุททอง) เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองนครศรีธรรมราช จนสุดฝั่งทะเล

ทั้งนี้ เพราะพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นนักรบผู้กล้าในการทำสงครามปราบปรามหัวเมืองต่างๆ ให้อ่อนน้อมสวามิภักดิ์ นอกจากนี้พระองค์ ยังมีสัมพันธไมตรีกับทางอาณาจักรล้านนาทางทิศเหนือ คือพญาเม็งราย ผู้ครองล้านนา และพญาเงี้ยวเมือง ผู้ครองพะเยา

การปกครองในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีลักษณะดังนี้

1. ลักษณะการปกครองแบบพ่อปกครองลูก (ปิตุราชาธิปไตย Patriarchal Family) (ลำจุล ฮวบเจริญ, 2550: 49; คณัย ไชยโยธา, 2543: 25) พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือน “พ่อ” ส่วนประชาชนมีฐานะเป็นเสมือน “ลูก” เช่นนี้เป็นการปกครองแบบดั้งเดิม แสดงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนราษฎรมีความเคารพรักนับถือพระมหากษัตริย์ ประดุจลูกที่เคารพพ่อซึ่งมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนไทยอย่างยิ่ง พระมหากษัตริย์มีชื่อเรียกว่า พ่อขุน ซึ่งหมายถึง พ่อของ “ขุน” และพ่อเมือง เจ้าเมืองที่เป็นเมืองขึ้นหรือเมืองประเทศราช
2. พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ ทรงบัญชาการรบด้วยพระองค์เอง และทรงทำหน้าที่นำไพร่พลเข้าสู่รบ ดังนั้น พลเมืองชายทุกคนต้องเป็นทหาร ยามศึกสงครามต้องออกรบเพื่อความมั่นคงและปลอดภัยของประเทศชาติเป็นสำคัญ พระมหากษัตริย์เป็นจอมทัพ ส่วนเจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ ประชาชน มีตำแหน่งหน้าที่ในการรบลดหลั่นกันไปตามความสามารถ
3. ลักษณะการปกครองคล้ายแบบประชาธิปไตย (พิเศษ บุรณะสมบัติ, 2547: 36; คณัย ไชยโยธา, 2543: 25) ในรัชสมัยนี้ พระมหากษัตริย์มิได้ทรงใช้พระราชอำนาจแต่ผู้เดียวแบบเอกราชธิปไตย แต่ทรงให้อิสระเสรีแก่ประชาชน อาทิ เสรีภาพในการค้าขาย ในทรัพย์สินของตน อีกทั้งมีความเสมอภาคในการประกอบอาชีพ ไม่มีทาส ตลอดจนมีความผูกพันใกล้ชิดกันระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน

4. ลักษณะการปกครองแบบกระจายอำนาจ เมื่ออาณาจักรสุโขทัยขยายอาณาเขตไปกว้างขวาง มีประชาชนมากขึ้น ทำให้พ่อขุนรามคำแหงมหาราชต้องมีนโยบายกระจายอำนาจ เพื่อให้การดูแลอาณาประชาราษฎร์ ทำนุบำรุงบ้านเมืองเป็นไปอย่างทั่วถึง พระองค์ทรงจัดระบบการปกครองเป็น 3 ส่วน คือ หัวเมืองราชธานี ประกอบด้วย ราชธานี คือ กรุงสุโขทัย เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางการปกครอง พระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมืองลูกหลวงหรือเมืองหน้าด่านอยู่ใน 4 ทิศของราชธานี ทำหน้าที่ป้องกันราชธานีไม่ให้ข้าศึกุกรานเข้าถึงเมืองหลวง พระมหากษัตริย์ได้ส่งราชโอรสมาปกครองเพื่อแบ่งเบาภาระ และเมืองอุปราช พ่อขุนรามคำแหงเคยเป็นมหาอุปราชในรัชสมัยของพ่อขุนบานเมือง ส่วนหัวเมืองชั้นนอก เรียกว่าเมืองพระยามหานคร ผู้ปกครอง คือ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง อาจจะทรงแต่งตั้งบุคคลจากราชธานี หรือบุคคลจากเมืองใดเมืองหนึ่งไปปกครอง อย่างไรก็ตาม ขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนหัวเมืองประเทศราช คือ หัวเมืองที่อยู่ห่างไกลมีเจ้านายปกครองกันเอง แต่ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อพระมหากษัตริย์

พิเศศ บุรณะสมบัติ (2547: 40) ได้แสดงทัศนะว่า การปกครองภายในกรุงสุโขทัย เป็นการปกครองแบบไทยอย่างแท้จริง พ่อขุนรามคำแหงทรงวางระบบการปกครองเริ่มจากหน่วยเล็กที่สุดไปหาหน่วยใหญ่ที่สุด กล่าวคือ จากพ่อของครอบครัว มาเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน เป็นพ่อบ้าน หัวหน้าเมือง เป็นพ่อเมือง หลายเมืองรวมกันเป็นประเทศเรียกหัวหน้าที่ว่าพ่อขุน พระมหากษัตริย์ครองอาณาจักรสุโขทัยมีคำนำหน้าว่า พ่อขุน เป็นหัวหน้าครอบครัวใหญ่ปกครองดูแลเมืองของประเทศเหมือนพ่อปกครองลูก เรียกว่า ปิตาธิปไตย

ส่วนสังคมในอาณาจักรสุโขทัยเป็นแบบมีชนชั้นที่ชัดเจน ได้แก่ ชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ชนชั้นผู้บริหาร ได้แก่ ลูกขุน ขุน สามัญชนหรือไพร่ ได้แก่ ชาวเมืองสุโขทัย ส่วนทาสน่าจะได้รับอิทธิพลชนชั้นนี้มาจากขอม กล่าวคือ พวกเขลยศึกจากสงคราม

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประกอบพระราชกรณียกิจนันทนาการอันทรงคุณอนันต์ ประการแก่ประเทศชาติและประชาชนไทย อาทิ

1. ด้านการศาสนา ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาทรงนิมนต์พระสงฆ์ลังกาจากเมืองนครศรีธรรมราช มาเผยแผ่พระธรรมนิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ให้แก่ชาวเมืองสุโขทัยราว พ.ศ. 1800 เพื่อให้ชาวเมืองสุโขทัยเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดำรงตนอยู่ในธรรมโดยพระองค์ทรงธรรมเป็นแบบอย่าง พระองค์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงสร้างวัดและพระพุทธรูป อีกทั้งในวันธรรมสวนะ พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนาบนแท่นมณिकิลาบาตร หากเป็นวันธรรมดาพระองค์ประทับบนแท่นมณिकิลาบาตรและให้คำแนะนำรวมทั้งสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ในรัชสมัยนี้พระองค์ได้อัญเชิญพระพุทธรูปสีหิงค์จากลังกามาให้ชาวเมืองสุโขทัยสักการบูชา

2. ด้านวัฒนธรรม พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงประดิษฐ์อักษรไทยที่เรียกว่า “ลายสือไทย” เมื่อปี พ.ศ. 1826 มีข้อสันนิษฐานว่าทรงดัดแปลงรูปแบบอักษรมาจากอักษรขอมและอักษรมอญ นอกจากนี้ พระองค์โปรดให้สร้างศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งถือเป็นตำราประวัติศาสตร์เล่มแรกของไทย จารึกด้วยลายสือไทย เมื่อปี พ.ศ. 1835 ส่วนศิลปกรรมในรัชสมัยนี้ สืบเนื่องมา จากพระพุทธศาสนา และได้รับอิทธิพลจากขอมผสมผสานเป็นอัตลักษณ์ อังคดงามของสุโขทัย อาทิ เจดีย์ พระปรางค์ และพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระพุทธรูปปางลีลา

3. ด้านการศึกษา พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเน้นการศึกษาธรรมและการประกอบสัมมาชีพซึ่งผู้อบรมสั่งสอนทางธรรม คือ พระภิกษุสงฆ์ และพระองค์เอง กล่าวคือ ในวันธรรมสวนะนิมนต์พระสงฆ์เทศนาธรรมบนแท่นมณिकิลาบาตรกลางดงตาล ส่วนวันธรรมดาพระองค์ทรงสั่งสอนด้วยพระองค์เองทำให้ผู้ปกครองกับประชาชนมีความผูกพันใกล้ชิดกัน ส่วนการประกอบสัมมาชีพนั้นทรงเน้นการศึกษาถ่ายทอดภายในครอบครัว โดยเฉพาะด้านการเกษตรกรรมและหัตถกรรม และในด้านหัตถกรรมในรัชสมัยนี้ได้จ้างช่างฝีมือชาวจีนมาสอนการทำเครื่องสังคโลก

4. ด้านการเกษตร พระองค์ทรงส่งเสริมการเกษตรกรรม เพาะปลูกไว้เพื่อเป็นเสบียงอาหารยามบ้านเมืองปกติและยามสงคราม อาณาจักรสุโขทัยในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง มีความอุดมสมบูรณ์ด้านพืชพรรณธัญญาหารอย่างยิ่ง มีการสร้างทำนบกั้นน้ำและท่อส่งน้ำเรียกว่า สรีดภงค์ ไปยังที่ทำกินของเกษตรกร ส่วนในด้านที่ดินทำกินให้เป็นกรรมสิทธิ์ของครอบครัว และเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานในตระกูลสืบไป

5. ด้านอุตสาหกรรม สืบเนื่องจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนทรงจ้างช่างชาวจีนมาสอนการทำเครื่องสังคโลก จนพัฒนาจากหัตถกรรมในครัวเรือนเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนเป็นสัมมาชีพอีกอย่างหนึ่งของชาวเมืองสุโขทัย

6. ด้านการต่างประเทศ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศจีน โดยเสด็จไปเมืองจีน พ.ศ. 1837 ในสมัยของพระเจ้าหงวนเซ่งจงฮ่องเต้ ก่อนหน้านั้นในสมัยพระเจ้าหงวนลีโจ้วฮ่องเต้ (กุบไลข่าน) พระองค์ได้ส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี จีนเรียกกรุงสุโขทัยว่า “เสียมก๊ก” ความสัมพันธ์ของไทยกับจีนเน้นไปในเรื่องการค้าขาย และการทำเครื่องสังคโลก (ลำจุล ฮวนเจริญ, 2550: 56, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 3, 2549: 13)

ส่วนสัมพันธไมตรีกับประเทศลังกาเป็นความสัมพันธ์ด้านการศาสนาในรัชสมัยนี้ ได้รับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ผ่านทางพระสงฆ์ลังกาจากนครศรีธรรมราช และทรงอัญเชิญพระพุทธรูปหินีจากประเทศลังกา

7. ด้านการขยายอาณาเขตสร้างอาณาจักรสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเป็นนักรบที่กล้าหาญและเข้มแข็ง ทรงกระทำยุทธหัตถีกับขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ในรัชสมัยของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ จนได้รับพระนาม “พระรามคำแหง” ทรงเป็นจอมทัพและอุปราชในรัชสมัยของพ่อขุนบานเมือง ในรัชสมัยของพระองค์ก็ทรงยกทัพเพื่อขับไล่ขอมและขยายอาณาเขตไปทั่วทิศจนเป็นที่เกรงขาม เจ้าเมืองต่างๆ ขอมสวามิภักดิ์ และส่งเครื่องราชบรรณาการ ด้วยเหตุที่มีการขยายอาณาจักรสุโขทัย พระองค์ทรงสนับสนุนให้มีการสร้างบ้านแปงเมือง และทรงแต่งตั้งหัวหน้าเป็นเจ้าเมืองปกครองต่อไป

ด้วยพระราชประวัติ พระราชจริยาวัตร พระมหากรุณาธิคุณ พระอัจฉริยภาพ และพระราชกรณียกิจของพระองค์ ทำให้ชาวอาณาจักรสุโขทัยอยู่เย็นเป็นสุข เป็นรากฐานแห่งสยามประเทศ ให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา

พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) (พ.ศ. 1890-1911)

พระมหาธรรมราชาที่ 1 หรือพระยาลิไทย หรือพญาลิไท หรือพระยาเสือไทยราชเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์พระร่วง หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว พระปรมาภิไธยในพระสุพรรณบัฏว่า “พระเจ้าศรีสุริยพงษ์รามมหารธรรมราชาธิราช” ส่วนพระนามที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 4 ตัวอักษรขอมสุโขทัย ภาษาเขมร ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1 ว่า “พระบาทกมฺรแดงอญ ฤ ไทย คำแปล พระบาทกมฺรแดงอญญาไทย” (ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 123)

พระมหาธรรมราชาที่ 1 เป็นพระราชโอรสของพระยาเลอไทย รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์พระร่วงและเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อเสวยราชย์ในเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัย (อาณาจักรสุโขทัย) พ.ศ. 1890 ได้ทำพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสมพระเกียรติ ทรงรับการถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ พระมหาพิชัยมงกุฏ พระขรรค์ไชยศรี พระมหาเศวตฉัตร และเฉลิมพระนามในพระสุพรรณบัฏ ทรงพระนามศรีสุริยวงศ์มหาธรรมราชาธิราช เมื่อพระองค์เสด็จครองราชย์อยู่ในภาวะที่อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจ สืบเนื่องตั้งแต่ภายหลังพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จสวรรคตเจ้าเมืองต่างๆ ก็แข็งเมือง มาจนถึงสมัยพระยาเลอไทย พระราชบิดา จนสมัยของพระองค์ก็ต้องเป็นจอมทัพออกทำศึกปราบปราม เมืองต่างๆ เช่นกัน ประกอบกับในช่วงเวลานั้น พระเจ้าอู่ทองได้รวบรวมคนไทยฝ่ายใต้แข็งเมืองขึ้น ใน พ.ศ. 1892 หลังจากพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เกิดทุกข์ภัย ประชาชนอดอยากได้รับความเดือดร้อนกันถ้วนหน้า อีกทั้งพระเจ้าอู่ทองยกทัพมาตีชิงหัวเมืองฝ่ายใต้ไปรวมไว้ในอาณาจักรฝ่ายใต้ ในปี พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทอง ทรงสร้างอาณาจักรใหม่ มีราชธานีของคนไทยฝ่ายใต้ชื่อ กรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุดังนี้ พระมหาธรรมราชาที่ 1 จึงทรงบำเพ็ญพระบารมีในทางพระพุทธศาสนา ใน พ.ศ. 1905 พระองค์ทรงพระผนวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่วัดป่ามะม่วง กรุงสุโขทัย ทรงนิมนต์พระเถระจากลังกามาเป็นพระอุปัชฌาย์

พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งทรงรักษาศีลห้า ไหว้พระในพระราชมณเฑียรทุกวัน วันขึ้น 15 ค่ำ เสด็จไปไหว้พระเจดีย์ ทรงชักชวนคนทั้งหลายให้ฟังธรรม เทศนา ทรงให้ทาน รักษาศีล 8 ในวันพระ ทรงรอบรู้พระไตรปิฎก มีพระราชประสงค์จะปกครองบ้านเมืองและดำรงตนแบบพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนา สั่งสอนให้ประชาชนพลเมืองอยู่ในศีลธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในดินแดนต่างๆ ด้วยวิธีการเช่นนี้จะรักษากันเมืองให้มั่นคงยั่งยืน พระองค์ได้เฉลิมพระนามว่า “พระมหาธรรมราชา”

พระเกียรติคุณและพระราชกรณียกิจของพระมหาธรรมราชาที่ 1

พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ

1. บทพระราชนิพนธ์เตภูมิกถา พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศึกษาวิชาขั้นต้นจากพระเถระชาวลังกาที่มาสืบแผ่พระศาสนา ทรงศึกษาพระไตรปิฎกจนแตกฉาน ใน พ.ศ. 1888 จึงทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเตภูมิกถาซึ่งเป็นหนังสือ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเปลี่ยนจากชื่อเดิม “เตฏมิกถา” เป็น ไตรภูมิพระร่วง เพื่อแยกให้เข้าใจว่า เตฏมิกถาเป็น ไตรภูมิของพระมหาธรรมราชาที่ 1 พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เพื่อสั่งสอนประชาชนให้เกรงกลัวบาป ละบาป และทำความดี หากทำความชั่วในโลกนี้ เมื่อตายไปแล้วจะได้รับกรรมจากความชั่วของตน ในหนังสือกล่าวถึงสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายในภูมิ 3 ได้แก่ นรกภูมิ มนุษย์ภูมิ และเทวดาภูมิ เตฏมิกถา ฉบับพระมหาธรรมราชาที่ 1 เป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลต่อการแต่งวรรณกรรมไทย และศิลปกรรมแขนงต่างๆ ของไทย

2. การทำนุบำรุงศาสนา พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงอาราธนาพระมหาสมณสังฆราชมาจากลังกา มาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัย ซึ่งพระองค์ทรงสร้างไว้อย่างงดงามยิ่ง นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพระผนวชและจำพรรษาที่วัดแห่งนี้

ในการปกครองคณะสงฆ์ พระองค์ทรงวางระเบียบสังฆมณฑลยึดตามแบบลังกาวงศ์ แบ่งพระสงฆ์เป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี (พระสงฆ์ที่อยู่ในเขตเมือง) พระสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรม แล้วสั่งสอนประชาชนเป็นฝ่ายคันถธุระ ส่วนฝ่ายอรัญวาสี (พระสงฆ์ที่จาริกไปป่า) พระสงฆ์ที่ศึกษาทางวิปัสสนาธุระ

นอกจากนี้ พระธรรมราชาที่ 1 ทรงให้ไปพิมพ์รอยพระพุทธบาทเหนือจอมเขาสุมนัญญ จากลังกามาประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัชนาลัยองค์หนึ่ง ไว้ในเมืองสุโขทัยเหนือจอมเขาสุมนัญญ องค์หนึ่ง พระพุทธบาทองค์หนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองบางพานเหนือเขาจอมนาง (อำเภอพรานกระต่าย กำแพงเพชร) และอีกองค์หนึ่งประดิษฐานไว้ในเหนือจอมเขาที่ปากพระบาง (เขากบนครสวรรค์) และมีจารึกไว้ทั้ง 4 แห่ง (ประเสริฐ ฉ นคร, 2547: 100)

ในจารึกหลักที่ 3 พ.ศ. 1900 กล่าวถึง การนำพระศรีรัตนมหาธาตุมาจากลังกามาสถาปนาไว้ที่เมืองนครชุม กำแพงเพชร พร้อมทั้งทรงนำเมล็ดพระศรีมหาโพธิมาปลูกด้วย นอกจากนี้ยังโปรดให้สร้างพระพุทธรูปทั้งดงาม อาทิ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ พระศรีศาสดา พระศรีศากยมุนี เป็นต้น

3. การศึกษาโหราศาสตร์ พระมหาธรรมราชาที่ 1 นอกจากจะทรงเชี่ยวชาญทางพระไตรปิฎกแล้ว ยังทรงศึกษาทางโหราศาสตร์อย่างลึกซึ้งจนเชี่ยวชาญอย่างยิ่ง ทรงพระราชบัญญัติคัมภีร์เพทศาสดารคม ธรรมนิยายและตำราโหราศาสตร์ไว้เป็นหลักวิชาการสำหรับเป็นแบบแผนของชาวไทย พระองค์ทรงคำนวณทางสุริยคราส และทรงลบศักราชได้ถูกต้องตามหลักโหราศาสตร์

พระองค์ทรงปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และนำธรรมะของพระพุทธศาสนามาให้ประชาชนปฏิบัติเป็นคติทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งนำคติทางศาสนาพราหมณ์ ทางนิติศาสตร์ ราชประเพณีและขนบธรรมเนียม มาใช้ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน พระองค์ทรงสถาปนาวัด ทางพระพุทธศาสนา และเทวสถานประดิษฐานเทวรูป พระอินทร์ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ ให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

4. พระปรีชาสามารถทางอักษรศาสตร์ พระมหาธรรมราชาที่ 1 ทรงพระปรีชาสามารถทางอักษรศาสตร์ นอกจากทรงพระราชนิพนธ์เตภูมิกถา แล้วยังทรงแก้ไขพยัญชนะ และสระเปลี่ยนจากแบบลายสือไทยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งทำให้เขียนและอ่านได้สะดวกขึ้น ในรัชสมัยของพระองค์มีศิลาจารึกจำนวนมาก อาทิ จารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุม กำแพงเพชร จารึกหลักที่ 5 จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย จารึกหลักที่ 8 จารึกเขาสุมณภูฏ ภาษาที่ปรากฏในศิลาจารึกสละสลวย

5. ด้านกฎหมาย ในรัชสมัยนี้ประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับการลักพาหลายมาตราซึ่งระบุการกระทำผิด และบทลงโทษไว้อย่างชัดเจน

ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ประชาชนดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระองค์ตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาตามแบบพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ทรงพระเมตตาแก่ประชาราษฎร์ และเชลยศึก พระองค์จึงเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน

สมัยสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่ยาวนานถึง 219 ปี มีพระมหากษัตริย์ 9 พระองค์ ได้สร้างวิถีการดำเนินชีวิต การเมืองการปกครอง และศิลปวัฒนธรรม เป็นมรดกตกทอดแก่อนุชน และแบบแผนของอาณาจักรไทยในยุคต่อมา ประชาชนในสมัยนี้นับถือผีบรรพบุรุษ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และพระพุทธศานานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ และนิกายอภยวาท ส่วนศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลในราชสำนัก ด้านสังคมมีการแบ่งชนชั้นในสังคมตามหน้าที่ปฏิบัติเป็นสำคัญ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย พระสงฆ์ และประชาชน ในด้านการปกครอง มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ช่วงสุโขทัยตอนต้นมีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก สมัยสุโขทัยตอนกลาง-ตอนปลาย ปกครองแบบธรรมราชายี่สิบธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการปกครอง ตลอดจนมีคติแบบเทวราช-ฮินดู เล่มแรกในสมัยสุโขทัย ในสมัยรัตนโกสินทร์มีหนังสือไตรภูมิพระร่วงเกิดขึ้นใหม่หลายสำนวนผสมผสานอยู่ด้วย ส่วนด้านการศึกษา มีการศึกษาภายในครอบครัว สำนักสงฆ์ สำนักปราชญ์ราช

บัณฑิตและราชสำนัก เน้นการอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยา การปฏิบัติหน้าที่ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ พระภิกษุในภิกขุสงฆ์แบบลังกาวงศ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนโดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้วรรณกรรมสำคัญในสมัยสุโขทัย อาทิ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกหลักที่ 2 ศิลาจารึกหลักที่ 3 ศิลาจารึกหลัก 4-5-6 เถมิกถา สุภาษิตพระร่วง ประเพณีสำคัญในสมัยนี้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อาทิ ประเพณีการสร้างวัด และศาสนวัตถุ ประเพณีการบวช ประเพณีการทำบุญในวันธรรมสวนะ การทอดกฐิน พระราชพิธีวันวิสาขบูชา การละเล่นในเทศกาลออกพรรษา วิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมไทยในยุคสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน

พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

ในงานวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา 5 พระองค์ซึ่งปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ ได้แก่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ รัชกาลที่ 9 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระสรเพชญ์ที่ 2) รัชกาลที่ 20 สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรเพชญ์ที่ 5) รัชกาลที่ 26 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3) รัชกาลที่ 29 และสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พระสรเพชญ์ที่ 9) รัชกาลที่ 32

อาณาจักรอยุธยา ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีนามเต็มว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์” ตั้งแต่ พ.ศ. 1893 ถึง พ.ศ. 2310 รวม 417 ปี พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) มีพระมหากษัตริย์ปกครอง 33 พระองค์ มี 5 ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ราชวงศ์สุโขทัย ราชวงศ์ปราสาททอง และราชวงศ์บ้านพลูหลวง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031)

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งกรุงศรีอยุธยา ราชวงศ์สุพรรณภูมิ เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) พระราชชนนีเป็นพระราชธิดาของพระมหาธรรมราชาที่ 4 แห่งราชวงศ์พระร่วง พระองค์จึงเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่มีเชื้อสายแห่งราชวงศ์พระร่วงของสุโขทัย และราชวงศ์สุพรรณภูมิแห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1981 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้รับพระราชทานอภิเษกเป็นพระราชมศวร ตำแหน่งมหาอุปราช เมื่อพระชนมพรรษา 7 พรรษา ครองเมืองฝ่ายเหนือประทับที่พิษณุโลกใน พ.ศ. 1991

เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงครองราชย์สมบัติที่กรุงศรีอยุธยา 15 ปี และเสด็จไปประทับที่พิษณุโลก 25 ปี ส่วนที่กรุงศรีอยุธยาพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมราชาธิราช พระราชโอรสองค์ใหญ่ เป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา พระองค์เสด็จสวรรคตที่พิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2031 ทรงครองราชย์นาน 40 ปี เป็นพระมหากษัตริย์ครองราชย์นานที่สุดแห่งสมัยอยุธยา

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก มีพระคุณสมบัติเพียบพร้อม ทรงรอบรู้วิทยาการต่างๆ ทั้งรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ยุทธศาสตร์ ศิลปศาสตร์ อักษรศาสตร์ การศาสนา และวรรณคดี ทรงรอบรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ทรงประยุกต์ขนบธรรมเนียมของพระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยมาใช้ให้เหมาะแก่กรุงศรีอยุธยา รัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นรัชสมัยที่มีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์แห่งสยามประเทศ วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติที่เกี่ยวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ เรื่องลิลิตยวนพ่าย

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันเป็นอเนกคุณต่อการพัฒนาสยามประเทศ และเป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศชาติในยุคต่อมา อาทิ

1. ด้านการศาสนา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ทรงอุทิศพระราชวังเดิมในกรุงศรีอยุธยาสร้างเป็นวัดพุททวาสน ต่อมาได้นามว่า วัด พระศรีสรรเพชญ์ ทรงสร้างพระปรางค์ศรีรัตนมหาธาตุที่วัดพระพุทธรชินราช เมืองพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2001 ทรงหล่อรูปพระโพธิสัตว์ 550 พระชาติ พ.ศ. 2005 โปรดให้สร้างพระวิหารวัดจุฬามณี และพ.ศ. 2007 ทรงพระผนวชที่วัดจุฬามณี ประทับจำพรรษา 8 เดือน 15 วัน แล้วลาสิกขาบทมาครองราชย์สมบัติ เช่นเดียวกับพระมหาธรรมราชาธิราชที่ 1 (พระยาโลไทย) แห่งกรุงสุโขทัย

2. ด้านการปกครอง การปกครองในรัชสมัยนี้เป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ปฐมกษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง พระมหากษัตริย์ในฐานะสมมุติเทพตามแบบของอินเดีย ไทยรับมาใช้ในราชสำนักผ่านพวกพราหมณ์จากราชสำนักขอม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงรอบรู้ในรัฐประศาสนศาสตร์ ทรงวางรากฐานหลักการปกครองแยกหน้าที่ฝ่ายทหารและพลเรือนออกจากกัน มีสมุหนายกดูแลฝ่ายพลเรือนทั่วพระราชอาณาจักร และตำแหน่งสมุหพระกลาโหม

ดูแลฝ่ายทหารทั้งพระราชอาณาจักร ในฝ่ายพลเรือนมีเสนาบดีรองลงมา 4 ตำแหน่ง เรียกว่า จตุสดมภ์ ได้แก่ พระนครบาล (เดิมคือ กรมเวียง) ตำแหน่งพระธรรมธการ (เดิมคือ กรมวัง) ตำแหน่ง พระโกษาธิบดี (เดิมคือ กรมคลัง) และตำแหน่งพระเกษตรการ (เดิมคือ กรมนา) นอกจากนี้ ราชการส่วนกลางดังกล่าว ยังควบคุมดูแล เมืองบริวารของเมืองหลวงจัตวา ผู้ปกครองเรียกว่า ผู้รั้งเมือง และเมืองขึ้นนอกหรือเมืองพระยามหานครซึ่งดูแลเมืองตรี เมืองโท เมืองเอก และเมือง จัตวา ส่วนเมืองประเทศราชมีเจ้าประเทศราชซึ่งแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ให้ปกครองดูแลตนเอง เมื่อถึงกำหนดก็จัดส่งเครื่องราชบรรณาการถวายแด่พระมหากษัตริย์ อีกทั้งปฏิบัติราชการกิจตามใบ บอกราชการส่วนกลาง ในการปกครองส่วนท้องถิ่น จากเมืองที่มีผู้รั้งหรือเจ้าเมืองดูแลมาสู่ แขวงมีหมีแขวงปกครอง ตำบลมีกำนัน (พัน) หมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านดูแล และบ้านมีหัวหน้า ครอบครัวดูแล การปกครองในลักษณะดังกล่าวข้างต้น ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้วาง ระเบียบไว้ ใช้เป็นหลักในการปกครองสยามประเทศตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2011 พระองค์ทรงตรากฎมณเฑียรบาล คือ แบบแผนในราชสำนักเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการสืบ สันตติวงศ์ที่ชัดเจน รวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง เสริมพระราชอำนาจแห่งพระมหากษัตริย์

3. การกำหนดศักดินา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงออกกฎหมายวางระเบียบ กำหนดยศราชทินนาม ตำแหน่งศักดินา (ศักดินาหมายถึง นาแห่งศักด์ิ) ถือเอาศักด์ิแต่ละคนเป็น เกณฑ์ตามชั้นและตำแหน่งหน้าที่ ทรงออกพระราชกำหนดศักดินา ว่าด้วยกรรมสิทธิ์ อาทิ พระมหา อุปราชมีที่ได้ไม่เกิน 100,000 ไร่ ข้าราชการยศสูงสุด คือ เจ้าพระยา มีที่นาได้ไม่เกิน 10,000 ไร่ พลเมืองสามัญมีนาได้ไม่เกินคนละ 25 ไร่

4. ด้านการปกป้องราชอาณาจักร พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพ การศึกครั้งสำคัญใน สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งปรากฏในขวนพ่ายโคลงฉันท์หรือลิลิตขวนพ่าย คือ การยกทัพ ไปปราบปรามพระเจ้าติโลกราช เมืองเชียงใหม่ สืบเนื่องจากใน พ.ศ. 1999 หัวเมืองฝ่ายเหนือแย่งชิง อำนาจกัน พระยาสุริยวัชรเจ้าเมืองเชียง (สุวรรณโลก) ได้ลอบไปมีไมตรีกับพระเจ้าติโลกราช เจ้าเมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือได้เมืองกำแพงเพชรแล้วยกมาชัยนาท แต่กรุงศรี อยุธยายกกองทัพต้านไว้ทัน กองทัพของพระเจ้าติโลกราชจึงถอยทัพกลับไป สมเด็จพระบรมไตร โลกนาถทรงยกกองทัพตามไปตีกองทัพเชียงใหม่แตกพ่ายไป การสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับ เมืองเชียงใหม่ซึ่งยกทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือมีอยู่เป็นระยะ ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จประทับที่เมืองพิษณุโลก ให้เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี และให้พระบรมราชาซึ่งเป็นพระราช โอรสไปครองกรุงศรีอยุธยาทำให้ทัพเจ้าเมืองเชียงใหม่ไม่กล้ามารุกราน เมื่อ พ.ศ. 2017 สมเด็จพระ

พระไตรโลกนาถทรงทราบข่าวว่า พระเจ้าติโลกราช แห่งเมืองเชียงใหม่เสียดิจึงยกทัพไปปราบเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าติโลกราชจึงขอมิโมตรีด้วย พระราชภารกิจสำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์ในอดีต คือ การขยายอาณาเขตเพื่อความเป็นอยู่ของประชาชน การปกป้องราชอาณาจักรจากผู้รุกราน และปราบปรามหัวเมืองที่จะแข็งเมืองต่อพระราชอำนาจ ในปี พ.ศ. 2031 พระองค์ทรงเป็นจอมทัพทรงยกทัพไปตีเมืองทวาย ภายหลังจากตีเมืองทวายได้แล้ว ระหว่างเสด็จกลับพระองค์ทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมพรรษา 57 พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติ 40 ปี

ประเทศไทยหรือสยามประเทศในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านการปกครอง การศาสนา และราษฎรอยู่อย่างสงบสุข

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระสรรเพชญ์ที่ 2) (พ.ศ. 2133-2148)

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช รัชกาลที่ 20 แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงเป็นกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์พระร่วงแห่งสุโขทัยเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พระสรรเพชญ์ที่ 1 รัชกาลที่ 19) กับพระมเหสีพระวิสุทธิกษัตริ์ พระธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พระเจ้าช้างเผือก รัชกาลที่ 17) สมเด็จพระนเรศวรมีเชษฐภคินี ชื่อพระสุพรรณกัลยา (พระสุพรรณเทวี) และพระอนุชาชื่อสมเด็จพระเอกาทศรถ (พระสรรเพชญ์ที่ 3) ในปี พ.ศ. 2107 เมื่อพระชนมพรรษาได้ 9 พรรษา ทรงถูกส่งไปเป็นตัวประกันที่เมืองหงสาวดีประเทศพม่า 6 ปี ในปี พ.ศ. 2114 สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชถวายพระราชธิดา คือ พระสุพรรณกัลยา ไปเป็นพระชายาของพระเจ้าบุเรงนองแห่งหงสาวดี เพื่อแลกเปลี่ยนให้สมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2127 พระองค์ทรงเป็นพระมหาอุปราช และทรงราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากพระมหาธรรมราชาธิราช พระราชบิดาซึ่งเสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. 2133 ขณะนั้นพระชนมพรรษา 35 พรรษา พระองค์ทรงสถาปนาพระอนุชา คือ สมเด็จพระเอกาทศรถขึ้นเป็นพระมหาอุปราช ครองเมืองพิษณุโลก วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติที่สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ เรื่องลิลิตตะเลงพ่าย และลิลิตนเรศวร

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติ 15 ปี พระองค์ทรงทำศึกสงครามมาตลอด
พระราชกรณียกิจสำคัญ คือ ด้านการศึกสงคราม

ด้านการศึก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นกษัตริย์นักรบที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์
ชาติไทย ในขณะที่เป็นพระมหาอุปราชเมื่อ พ.ศ. 2125 ทรงยกกองทัพไปช่วยพระเจ้าหงสาวดี
นันทบุเรงปราบปรามเมืองคังและเมืองรุมที่พากันแข็งเมือง ทรงปราบเมืองคังได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.
2127 เจ้าเมืองอังวะเป็นกบฏต่อพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง พระเจ้าหงสาวดีให้ทัพจากกรุงศรีอยุธยา
ไปช่วยปราบกบฏอังวะ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชซึ่งขณะนั้นทรงเป็นพระมหาอุปราชทรงทราบ
จากพระยาเกียรติ พระยาราม และพระมหาเถรคันฉ่องขามอญจากเมืองแครงว่า พระเจ้าหงสาวดี
วางแผนจะทำร้ายพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องจึงตัดสินใจสั่งพระทัยให้กรุงศรีอยุธยาประกาศ
อิสรภาพจากพระเจ้าหงสาวดี ไม่ขึ้นต่อพม่าอีกต่อไป เมื่อวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 ปีวอก ณ เมืองแครง
เมื่อพระเจ้าหงสาวดีทราบเรื่องจึงส่งสุรกรรมาแม่ทัพพม่าติดตามมา สมเด็จพระนเรศวรจึงทรง
พระแสงปืนยิงข้ามแม่น้ำสะโตงถูกสุรกรรมาแม่ทัพพม่าตายคาอูช้าง ต่อมาในปี พ.ศ. 2129
พระเจ้ากรุงหงสาวดียกกองทัพมาปิดล้อมกรุงศรีอยุธยาและตั้งค่ายพัก สมเด็จพระนเรศวรทรงนำ
ทหารจำนวนหนึ่งตีค่ายพระเจ้าหงสาวดีและทรงคาบพระแสงดาบปืนค่ายพระเจ้าหงสาวดี
แต่ไม่สำเร็จ พม่าล้อมกรุงศรีอยุธยา 7 เดือนก็ยกทัพกลับ เมื่อ พ.ศ. 2130 ทรงยกทัพไปตีเมืองละแวก
ของเขมรเพื่อกำราบทัพเขมร ซึ่งมักยกมารุกรานกรุงศรีอยุธยาขณะมีศึกสงครามกับพม่า

วีรกรรมครั้งสำคัญยิ่งในพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และกวีได้นำมา
สรรเสริญพระเกียรติคุณในความกล้าหาญและพระปรีชาสามารถในการรบคือ สงครามยุทธหัตถี
ในปี พ.ศ. 2135 พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงได้ทราบข่าวสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชแห่ง
กรุงศรีอยุธยาเสด็จสวรรคต จึงสั่งให้มังสามเกียด (มังกะยอชวา) ราชบุตรซึ่งขณะนั้นได้รับ
การสถาปนาเป็นพระมหาอุปราชปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา
แม้จะไม่เต็มใจเนื่องจากโอรสท้าวไม้เกราะห้จะถึงแก่ชีวิต พระมหาอุปราชมังสามเกียดยกทัพมาจาก
เมืองเมะตะมะ ข้ามแม่น้ำกษัตริย์เข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ มาถึงตำบลตระพังตรุ ฝ่ายสมเด็จพระ
นเรศวรกำลังเตรียมยกกองทัพไปตีเมืองละแวก ต่อมาพระองค์ทรงทราบข่าวว่า ทัพพระมหา
อุปราชมังสามเกียด ยกมาถึงกาญจนบุรี พระองค์กับสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชาจึงยกทัพทาง
เรือไปที่ป่าโมก แล้วเดินทัพทางบกด้วยช้างถึงตำบลหนองสาหร่าย ทรงมีพระราชดำรัสสั่งจัดทัพ
เตรียมรบ สมเด็จพระนเรศวรทรงช้างเจ้าพระยาไชยานุภาพ สมเด็จพระเอกาทศรถทรงช้าง

เจ้าพระยาปราบไตรจักร สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชาซึ่งถูกพระแสงของ้าว “แสนพลพ่าย” ฟันขาดสะพายแล่ง สิ้นพระชนม์บนคอช้าง สมเด็จพระเอกาทศรถชนช้างด้วยพลายพัชเนียงของมางจาปะโรและฟันคอด้วยพระแสงของ้าวมางจาปะโรตายคาคอช้าง ณ ตำบลตระพังตรุใกล้หนองสาหร่ายเมืองสุพรรณ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งสงครามยุทธหัตถีทรงให้สร้างพระเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่า ดอนเจดีย์ ส่วนบรรดาแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน ทำให้สมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถอยู่ท่ามกลางวงล้อมของข้าศึกแห่งหงสาวดีจะถูกลงทัณฑ์ตามระเบียบของกองทัพแต่พระมหาเถรคันฉ่องขณะนั้น คือ สมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว ชี้แจงเหตุผลและขอพระราชทานอภัยโทษ ให้ทำความขอบชดใช้ความผิดซึ่งพระองค์ก็ทรงยอมตามฝ่ายทางพระเจ้าหงสาวดีนั้นทบเร่งเสียพระทัยที่พ่ายแพ้ต่อกรุงศรีอยุธยา และสูญเสียพระมหาอุปราชา จึงสิ้นความพยายามที่จะทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักรบผู้ยิ่งใหญ่จึงทรงป้องกันข้าศึกที่มารุกราน และเพื่อขยายอาณาเขตของบ้านเมืองและประชาชนของพระองค์ ในปี พ.ศ. 2148 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงยกทัพหลวงไปตีเมืองอังวะของพม่า ระหว่างทางเมื่อเสด็จถึงเมืองห้างหลวงทรงพระประชวรหนักเป็นฝีที่พระพักตร์และเสด็จสวรรคต พระชนมพรรษา 50 พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติ 15 ปี

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรเพชญ์ที่ 5) (พ.ศ. 2172-2199)

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง รัชกาลที่ 26 แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเอกาทศรถ รัชกาลที่ 21 แห่งกรุงศรีอยุธยากับหญิงสามัญชนชาวบ้านบางประอิน เดิมพระนามว่าเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ เป็นข้าในราชสำนักของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม รัชกาลที่ 23 เป็นพระยาศรีวรวงศ์ ต่อมาเป็นข้าในราชสำนักของสมเด็จพระเชษฐาธิราช รัชกาลที่ 24 และในรัชกาลที่ 25 สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ซึ่งยังทรงพระเยาว์มาก ว่าราชการแผ่นดินไม่ได้ เสนาบดี อำมาตย์ ขุนนางทั้งหลายจึงอัญเชิญเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2172 ถวายพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง”

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ

1. ด้านศาสนา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์พระองค์อื่นๆ ในปี พ.ศ. 2172 ทรงให้สร้างพระมหาธาตุเจดีย์มีระเบียงรอบ

สร้างพระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ พระราชทานนามว่า วัดไชยวัฒนาราม ในปี พ.ศ. 2173 ทรงให้ช่างออกไปถ่ายแบบอย่างพระนครหลวง และปราสาทกรุงกัมพูชาเข้ามาให้ช่างสร้าง พระราชวังเป็นที่ประทับร้อน ตำบลริมวัดเทพจันทร์สำหรับเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาทและ ใช้ชื่อว่าพระนครหลวง และในปีนี้ทรงสถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์ เสร็จแล้วทรงให้มีการฉลอง สมโภช ด้วยพระกฤษฎาณภาพของพระองค์ทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ฝนตกตามฤดูกาล การค้าขายก็เจริญรุ่งเรืองและประชาชนอยู่เป็นสุข ในปี พ.ศ. 2174 ทรงสร้างมหาปราสาทองค์หนึ่งใช้เวลา นาน 11 เดือน พระราชทานนามว่าศรียโสธรมหาพิมานบรรยงค์ ภายหลังพระองค์ทรงพระสุบินนิมิต ถึงสมเด็จพระอมรินทราบหาราช พระมหाराชครูบุโรहितพญาจารย์ทำนายพระสุบินว่านามพระมหา ปราสาทว่าศรียโสธรมหาพิมานบรรยงค์นั้นไม่เหมาะสม ให้ตั้งจักรพยุหะอันเป็นสัญลักษณ์สำคัญ ในการสงคราม ซึ่งจะช่วยให้ปี่จามิตรเกรงกลัวเป็นชื่อพระมหาปราสาท “จักรวรรดิไพบยนมมหา ปราสาท” ตามลักษณะเทพสังหรณ์ และในปีนั้นทรงสร้างพระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสน์ เกาะบาง นางอิน (เกาะบางปะอิน) พระราชนิเวศบางปะอิน ทรงสร้างพระอารามเคียงพระราชนิเวศถวาย เป็นสังฆทาน มีเจดีย์พระวิหาร พระราชทานนามวัดชุมพลนิกายาราม

2. การทำพิธีลบศักราช เมื่อวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 (15 มีนาคม พ.ศ. 2191) จุลศักราช 1000 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเชื่อว่าจุลศักราช 1000 พอดีในวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2191 จะเกิดกลียุค แก่บ้านเมืองประชาชนจะได้รับความเดือดร้อนตามที่โหรทำนายไว้ พระองค์จึงเสด็จบารมีลบ ศักราชเพื่อเป็นการแก้เคล็ด ทั้งนี้ทรงแก่นักยัตรจากปีขาลเป็นปีถุนนักยัตรจึงถอยไป 3 ปี ในการนี้ โปรดให้พญาจารย์ผู้รู้ตำรับพระราชพิธีดำเนินการทุกประการ พญาจารย์รับพระบรมราชโองการ ตั้งพนักงานจัดทำเขาสีเนรฐน้ำจักรวรรดิไพบยนมมหาปราสาท ทำรูปสมเด็จพระอมรินทราบหาราชสถิต อยู่ ณ ยอดเขาสีเนรฐราชเป็นประธาน สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จยังยอดเขาสีเนรฐฐาน บารมีแล้วขอพระกรवालบศักราชเดิม พรหมณ์ทั้งหลายที่แต่งกายเป็นพระอิศวร พระนารายณ์ เทพเจ้าทั้งปวงถวายพระพร พระราชพิธีที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรง บริจาคพระราชทรัพย์และราชพาหนะกระทำสดคมหาทาน เป็นทานแก่พรหมณ์ ยาจก วนิพก ทั้งปวง อีกทั้งมีการจัดมหรสพสมโภชยิ่งใหญ่ พระองค์โปรดให้มีการฉลองพิธีลบศักราช 3 วัน

3. การค้าขายกับต่างประเทศ ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองการค้าขายกับ ชาวต่างประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองมาก กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศ ขณะนั้น ทรัพยากรธรรมชาติของไทยก็อุดมสมบูรณ์ อนึ่งเพื่อมิให้พ่อค้าไทยเสียเปรียบทางการค้าแก่พ่อค้า ต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงทรงจัดวิธีการค้าแบบใหม่คือ ทรงตั้งกรมพระคลังสินค้า

ทำหน้าที่ผูกขาดสินค้าบางประเภท ที่พ่อค้าชาวต่างประเทศจะซื้อได้ที่กรมพระคลังสินค้าเท่านั้น อาทิ ดินบุก งาช้าง ไม้หอม และพ่อค้าชาวไทยจะขายสินค้าดังกล่าวให้แก่พ่อค้าชาวต่างประเทศ โดยตรงไม่ได้ต้องขายให้กรมพระคลังสินค้าเท่านั้น ระบบการผูกขาดการค้าเช่นนี้ได้ยึดถือปฏิบัติสืบมา

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงครองสิริราชสมบัติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2172 และเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. 2199 รวมครองราชย์ 27 ปี

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3) (พ.ศ. 2199-2231)

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช รัชกาลที่ 29 แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์ปราสาททอง พระองค์เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พระสรเพชญ์ที่ 5) และทรงเป็นพระมหาอุปราชในรัชสมัยของสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระสรเพชญ์ที่ 7) รัชกาลที่ 28 หลังจากพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 28 เสด็จสวรรคต พระมหาราชครูและเสนาบดีทั้งปวงอัญเชิญสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2199 ขณะที่พระองค์ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์พระชนมพรรษา 25 พรรษา พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถมาก ทำให้กรุงศรีอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้า การต่างประเทศ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนวรรณคดีสำคัญ ๆ ได้ชื่อว่ารัชสมัยนี้เป็นยุคทองของวรรณคดีในสมัยอยุธยา

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ

1. ด้านการศาสนา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงสนับสนุนพระเถระานุเถระให้ศึกษารอบรู้พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉาน พระองค์ทรงปฏิบัติพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ทรงศึกษาหาหรือทางธรรมและข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนากับพระเถระอยู่เสมอ นอกจากนี้พระองค์ยังสนพระราชหฤทัยศาสนาพราหมณ์ทรงให้หล่อพระเทวกรรมไว้สำหรับประกอบพระราชพิธีชक्रกรรม อย่างไรก็ดีตามพระองค์ยังคงเลื่อมใสศรัทธาและทะนุบำรุงพระศาสนาทรงสถาปนาพระพุทธปฏิมากรห้ามสมุทรพระองค์หนึ่งหุ้มทองคำทรงพระนามสมเด็จพระ

พระบรมไตรโลกนาถ แล้วทรงพระราชศรัทธาตรัสให้สถาปนาพระพุทธปฏิมากรพระองค์หนึ่ง
หล่อด้วยทองนพคุณทั้งแท่งทรงพระนามสมเด็จพระบพิตรพระพุทธเจ้าตรีภพนาถห้ามสมุทร
จากนั้นสถาปนาพระพุทธปฏิมากรหุ้มเงินสองพระองค์อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในอาราม
พระศรีรัตนนาถ ตำบลชีกุน และทรงให้หล่อพระเทวกรรม สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
มีพระราชหฤทัยเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมแห่งพระพุทธศาสนาทรงถวายสักการบูชาพระชินราช
พระชินสีห์ ณ เมืองพิษณุโลก และถวายพุทธสมโภชด้วยมหรสพ 3 วัน

2. ด้านวรรณคดี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งเสริมนักปราชญ์ราชกวีในรัชสมัย
ของพระองค์และพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในงานวรรณคดี ทำให้พระองค์ทรงเป็นกวี
พระองค์หนึ่ง อีกทั้งได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือไว้หลายเล่ม อาทิ สมุทรโฆษคำฉันท์ โคลงพาลี
สอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม โคลงราชสวัสดิ์ คำฉันท์กล่อมช้าง เพลงพยากรณ์กรุงเก่า
พระราชนิพนธ์โคลงโต้ตอบกับศรีปราชญ์ ส่วนวรรณคดีของกวีในราชสำนัก อาทิ จินตมณี ตำรา
เรียนภาษาไทยเล่มแรก และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ของ
พระโหราธิบดี อนิรุทธคำฉันท์ ของศรีปราชญ์ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
กาพย์ห่อโคลง โคลงนิราศนครสวรรค์ ของพระศรีมโหสถ เป็นต้น รัชสมัยนี้เป็นยุคทองของ
วรรณคดี เพราะพระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุน

3. ด้านการปกครอง ในรัชสมัยนี้การปกครองเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจเพียงผู้เดียว อย่างไรก็ตาม
พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจในการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าและพัฒนา
ประชากรราษฎรให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

4. การค้าขายกับต่างประเทศ ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การค้าขายกับ
ต่างประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด พระองค์ทรงให้คอนสแตนติน ฟอลคอน (เจ้าพระยา
วิชาเยนทร์) มาช่วยปรับปรุงกรมพระคลังสินค้า ทรงให้ต่อเรือกำปั่นหลวง เพื่อทำการค้าขายกับ
เมืองท่าต่างๆ ส่วนชาติต่างๆ ทางยุโรปที่ติดต่อค้าขายกับไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ โปรตุเกส
ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส ฝรั่งเศสเป็นชาติตะวันตกหลังสุดที่มาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา
เมื่อ พ.ศ. 2205 คือ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส นำวิทยาการใหม่ๆ มาเผยแพร่ เช่น การจัดโรงเรียน
การรักษาพยาบาล ส่วนชาติทางเอเชียที่ค้าขายกับไทย เช่น จีน ญี่ปุ่น

5. การทำสงคราม ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการทำสงครามหลายครั้ง แต่พระองค์มิได้เป็นจอมทัพออกศึกเอง พระองค์มีพระบรมราชโองการให้ผู้อื่นเป็นแม่ทัพนำทัพไปปราบปรามผู้รุกรานหรือผู้แข็งเมือง อาทิ การยกทัพไปตีเขมร เนื่องจากทางเขมรยกทัพมากวาดต้อนครอบครัวชาวไทยตามแนวชายแดน และเมืองเขมรเกิดการจลาจล การยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ คืบจากพม่าครั้งที่ 1 และ 2 การรบกับพม่าที่ไทรโยค การยกทัพตีเมืองหงสาวดีและเมืองแปรของพม่า

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. 2231 ด้วยพระอาการประชวรเมื่อพระชนมพรรษา 56 พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ. 2199 จนถึงปีที่เสด็จสวรรคตรวม 32 ปี พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์ปราสาททอง เนื่องจากพระองค์ไม่มีพระราชโอรสและพระราชธิดา

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พระสรเพชญ์ที่ 9) (พ.ศ. 2251-2275)

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ รัชกาลที่ 32 แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวง เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าเสือ (พระสรเพชญ์ที่ 8) พระนามเดิม คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าเพชร เมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคต พระองค์ทรงเรียกประชุมอำมาตย์เสนาบดีทั้งปวง เพื่อกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอัญเชิญพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา เมื่อ พ.ศ. 2251 พระองค์มีพระชนมพรรษา 28 พรรษา มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้าพร พระอนุชาทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าท้ายสระโปรดการทรงเบ็ดตกปลาเหมือนพระราชบิดาจึงได้รับการขนานพระนามว่า “ขุนหลวงทรงปลา” หรือ “พระเจ้าท้ายสระ”

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสำคัญ อาทิ

1. ด้านการศาสนา สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน อาทิ การตกแต่งฝาพระมณฑป

พระพุทธบาท จลองค์พระมณฑป สักการบูชาบำเพ็ญพระราชกุศลมณฑปพระพุทธบาท ปฏิสังขรณ์ วัดมเหยงคณ์ จลองค์วัดมเหยงคณ์แล้วทรงบำเพ็ญพระราชกุศล การบำเพ็ญพระราชกุศลนมัสการ พระพุทธบาทและสมโภชเป็นพุทธบูชา 7 วัน และในปี พ.ศ. 2268 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชะลอพระพุทธไสยาสน์ แห่งวัดป่าโมก ซึ่งอยู่ริมตลิ่งถูกน้ำกัดเซาะมากหากตลิ่งพังจะพัดพา พระพุทธไสยาสน์ลงแม่น้ำไปด้วย ในการนี้ได้ชะลอลากชักตะเข้ของพระพุทธไสยาสน์เข้าไปใน พระวิหารใหม่ ทรงให้สร้างพระวิหาร ศาลาการเปรียญ พระอุโบสถ พระเจดีย์ กุฏิ ศาลา กำแพง และหอไตรใช้เวลา 5 ปี จึงแล้วเสร็จ พระราชกรณียกิจครั้งนี้สำคัญยิ่งในรัชสมัยของพระองค์

2. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทูตไทยเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีนในสมัยพระเจ้าเสือไว้ หยินฮ่องเต๋ใน พ.ศ. 2265 โดยเน้นที่การค้าขายเป็นสำคัญ (อาทร จันทวิมล, 2548: 220) ระบุว่าในสมัยพระเจ้าย้าย ส่วน คนัย ไชยโยธา (2543: 189) ระบุว่าสมัยพระเจ้าเสือไว้หวินฮ่องเต๋ ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้า ท้ายสระไม่โปรดศาสนาคริสต์ จึงมีพระบรมราชโองการ อาทิ ห้ามสอนศาสนาคริสต์แก่คนไทย คนมอญและคนลาว ห้ามมิชชันนารีเทศนาสั่งสอนด้วยภาษาไทย ห้ามใช้ตัวหนังสือเขมรหรือไทย ไปเขียนหนังสือสอนศาสนาคริสต์ เป็นต้น ส่วนการติดต่อกับประเทศสเปน ผู้ว่าราชการแห่ง ประเทศสเปนประจำประเทศฟิลิปปินส์ส่งทูตมากรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าท้ายสระพระราชทาน ที่ดินให้สเปนสร้างคลังสินค้า และอยู่ต่อเรือริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออก ได้กรุงศรีอยุธยา

3. ด้านการคมนาคมขนส่ง สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงให้ดำเนินการขุดคลองมหาชัย อันเป็นประโยชน์ต่อการค้าขายทางเรือ ขุดคลองโคกขามที่เมืองสาครบุรีตั้งแต่สมัย พระเจ้าเสือ พระราชบิดา ขุดคลองลัดโพธิ์ ขุดคลองสนามชัยเพื่อเชื่อมระหว่างคลองโคกขามเมืองสาครบุรี กับคลองลัดโพธิ์ที่พระประแดง

สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ทรงครองสิริราชสมบัติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2251 และทรงพระประชวรหนักเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2275 พระชนมพรรษา 54 พรรษา ทรงครองราชย์ 25 ปี

ภาพรวมของสังคมไทยในสมัยอยุธยา ในด้านการปกครองสภาพสังคมไทยเป็นสังคมศักดินา แบ่งออกเป็นชนชั้นปกครองได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง ส่วนชนชั้นผู้ได้ปกครองได้แก่ ไพร่ และทาส ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงบัญญัติกฎหมายกำหนดให้บุคคล มีชั้นตามศักดินา โดยถือเป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในสังคม ระบอบการปกครอง

เป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชาหรือสมมติเทพหรือเป็นอวตารของเทพเจ้า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงนำวิธีการเกี่ยวกับพระราชพิธีต่างๆ ของขอมมาใช้ เช่น พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ในสมัยกรุงศรีอยุธยามีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระสงฆ์มี 2 คณะ คามวาสี อรัญวาสี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และทรงสร้างพระพุทธศาสนสถานและพุทธศาสนวัตถุจำนวนมาก นอกจากนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ของกัมพูชาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติเทวราชาที่พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพเป็นอวตารของเทพเจ้า ซึ่งมีผลต่อพระราชพิธี พิธีกรรมในราชสำนัก ภาษา ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ต้องเป็นไปอย่างสมพระเกียรติ สมพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาบางพระองค์ทรงศึกษาคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่นเดียวกับทรงศึกษาพระไตรปิฎกส่วนคริสต์ศาสนาโดยเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกได้เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น โดยชาวโปรตุเกสตั้งแต่ พ.ศ. 2054 และมีบทบาทสำคัญในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การเผยแพร่คริสต์ศาสนายังประโยชน์ด้านการศึกษา มีการตั้งสถานศึกษา ได้แก่ โรงเรียนและวิทยาลัย ด้านการแพทย์ สถาปัตยกรรม ดาราศาสตร์ การทหาร นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่อศิลปะในเชิงพุทธศิลป์ ด้วยเหตุที่สมัยกรุงศรีอยุธยามีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ อีกทั้งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตลอดจนศาสนาคริสต์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อศิลปะแห่งศาสนสถานและศาสนวัตถุของสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างยิ่ง รวมไปถึงส่งอิทธิพลต่อภาษา กล่าวคือในยุคสมัยนี้นิยมใช้ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมรมาใช้ในหนังสือมากขึ้น โดยเฉพาะการใช้คำราชาศัพท์สำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง ส่งอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมประเพณี อาทิ ประเพณีทางศาสนา เช่น การบวช การทอดกฐิน การสร้างวัดประจำรัชกาล ประเพณีในราชสำนัก เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการกำหนดตัวบทกฎหมายดูแลความเรียบร้อยในราชสำนักและความสงบสุขของบ้านเมืองและประชาชน ในด้านวรรณกรรม พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์ที่ทรงสนพระราชหฤทัยในวรรณกรรม วรรณกรรมสำคัญในสมัยนี้ อาทิ ลิลิตโองการแช่งน้ำ มหาชาติคำหลวง ขุนพ่ายโคลงฉันท์ โคลงสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ เป็นต้น

พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี

ในงานวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ในสมัยธนบุรี ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ในรัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) กองทัพพม่ารุกรานไทยอยู่เสมอด้วยเหตุที่พม่าทราบว่างกรุงศรีอยุธยา มีความขัดแย้งภายใน ประกอบกับกรุงศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจ ตลอดจนพระมหากษัตริย์ขาดความสามารถในการรบ และการบัญชาการรบ ในที่สุดกรุงศรีอยุธยาแตกเสียกรุงแก่พม่า ในปี พ.ศ. 2310 กองทัพพม่าได้เผาทำลายกรุงศรีอยุธยา ราชธานีของประเทศไทยเสียหายมาก อีกทั้งกวาดต้อนคนไทยไปเป็นเชลยเมืองพม่า อาณาจักรอยุธยาล่มสลาย เมืองต่างๆ ในความปกครองของกรุงศรีอยุธยาแต่เดิมก็แตกเป็นก๊กเป็นเหล่าตั้งตนเป็นชุมนุมต่างๆ พระยาตากซึ่งตีฝ่าวงล้อมของพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาออกมาแล้วไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองจันทบุรียกไพร่พลจำนวนประมาณ 5,000 คน มาโจมตีพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น ฆ่าสุกีนายกองซึ่งพม่าแต่งตั้งให้ควบคุมดูแลกรุงศรีอยุธยาอยู่ หลังจากเสียกรุง 7 เดือน ไทยก็กอบกู้เอกราชได้

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. 2310-2325)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวแห่งสมัยกรุงธนบุรี เดิมชื่อสินเกิดเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2277 เป็นบุตรของสามัญชนชาวจีนบิดาชื่อไหฮอง มีอาชีพนายอากรบ่อนเบี้ย และมารดาชื่อนางเอียง ฐานะของครอบครัวร่ำรวย บ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้กำแพงกรุงศรีอยุธยา บ้านอยู่ตรงข้ามกับบ้านของเจ้าพระยาจักรี ตำแหน่งสมุหนายก มีเรื่องเล่าถึงบุญญาธิการของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตั้งแต่แรกเกิดปรากฏฟ้าผ่าตรงหัวเสาตั้งเรือนแต่ไม่มีใครได้รับอันตราย อีกทั้งเป็นผู้มีรูปพรรณงดงามสมกับลักษณะของมหาบุรุษลักษณะ คือ บารมีผู้เป็นใหญ่ นอกจากนั้นพบว่ามิ้งเหลื่อมเข้าไปขดอยู่ในเปลที่เด็กชายสินนอนอยู่ บิดามารดาเห็นว่าเป็นลางร้ายจะนำบุตรไปทิ้ง เจ้าพระยาจักรีรับไปเป็นบุตรบุญธรรม เมื่ออายุ 13 ปี ทำพิธีตัดจุกมีสิ่งหลวงมาจับที่เพดาน เบนูจรรคน้ำถือว่าเป็นนิมิตดี ต่อจากนั้นได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับใช้ในสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้รับการชุบเลี้ยงในฐานะลูกเจ้าพระยาจักรี พออายุ 21 ปี เจ้าพระยาจักรีจัดอุปสมบทให้จำพรรษา 3 พรรษา เมื่อลาสิกขาบทก็รับราชการต่อไป จนได้เลื่อนเป็นเจ้าเมืองตาก เมื่อพระยาตากรบกับพม่าที่ยกมาล้อมกรุงศรีอยุธยาได้ชัยชนะได้เลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร เมื่อปี พ.ศ. 2309 พระยาวชิรปราการนำทหารตีฝ่าวงล้อมพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยา และกลับมากอบกู้

เอกราชให้กรุงศรีอยุธยาได้สำเร็จ ขณะนั้นมีพระชนมพรรษา 34 พรรษา เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเสียหายมากยากแก่การสร้างเป็นราชธานี พระยาวิชิตปราการหรือพระยาตากสถาปนาราชธานีใหม่คือ กรุงธนบุรี และทรงทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2310 เป็นสมเด็จพระเจ้าตากสิน ต่อจากนั้นพระองค์ทรงปราบปรามหัวหน้กัต่างๆ หรือชุมนุมต่างๆ ที่ตั้งตนเป็นใหญ่ขณะที่กรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชแก่พม่า เพื่อรวบรวมคนไทยให้เป็นปึกแผ่นไม่แยกเป็นก๊กเป็นเหล่าต่อไป

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อาทิ

1. ด้านการขยายอาณาเขตอาณาจักรธนบุรี และการรักษาชาติบ้านเมือง ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไทยทำสงครามกับพม่าหลายครั้ง ครั้งสำคัญคือ ศักกะแซหฺวันก็เมื่อ พ.ศ. 2319 ในครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นจอมทัพ และมีแม่ทัพคู่พระทัยสองคนพี่น้องคือ เจ้าพระยาจักรี (ภายหลังคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) และเจ้าพระยาสุรสีห์ (ภายหลัง คือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท) มีอะแซหฺวันก็เป็นแม่ทัพของพม่ายกเข้ามาตีเมืองพิษณุโลก แต่ในที่สุดไทยได้ชัยชนะ แม่ทัพอะแซหฺวันก็ขึ้นชมความเก่งกล้าสามารถของเจ้าพระยาจักรีและขอตัวเจ้าพระยาจักรีพร้อมกล่าวทำนายว่าเจ้าพระยาจักรีจะได้เป็นพระมหากษัตริย์ในอนาคต ในเวลาต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพไปตีเขมร และเมืองล้านนาได้เป็นประเทศราชของไทย รวมถึงทรงทำสงครามขยายอาณาเขตอาณาจักรไทยไปยังอาณาจักรลาว ทิศใต้ได้ตลอดลงไปถึงไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ ทิศตะวันตกแผ่ออกไปถึงเมืองมะริด ตะนาวศรี เมะตะมะ ทวาย ซึ่งในรัชสมัยนี้อาณาเขตของไทยแผ่ขยายไปมากกว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นจอมทัพที่รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับแม่ทัพและทหารเลวอย่างเข้มแข็ง ทำให้พระองค์ได้รับความสวามิภักดิ์จากทหารและความจงรักภักดีจากปวงชน

2. ด้านการปกครอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงดำเนินการปกครองตามแบบอย่างที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากตลอดรัชกาลของพระองค์ทรงต้องทำศึกสงครามเพื่อรวบรวมคนไทยให้เป็นปึกแผ่นรักษาชาติบ้านเมืองและขยายอาณาเขตประกอบกับระยะเวลาแห่งการครองราชย์เพียง 15 ปี จึงยังไม่ได้ทรงพัฒนารูปแบบการปกครอง ในรัชสมัยนี้การปกครอง

เป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมีอำนาจอธิปไตยในการรักษากฎหมายบ้านเมือง การปกครองยังมีศูนย์กลางที่ราชธานี กรุงธนบุรี มีอัครเสนาบดี 2 ฝ่าย จตุสดมภ์ 4 ส่วน การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งหัวเมืองออกเป็น เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช ตลอดรัชกาลเป็นระยะแห่งการรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นและทำให้ปึกคึก จึงต้องการความสามัคคีของชนในชาติ พระมหากษัตริย์ทรงช่วยเหลือดูแลราษฎรที่ทุกข์ยากโดยพระราชทานเงิน เสื้อผ้า อาหาร โปรดหุบเลี้ยงข้าราชการ โปรดแต่งตั้งเจ้าเมืองกรมการออกไปปกครองเมืองต่างๆ ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขต อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงปกครองอย่างเข้มงวด หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามคำสั่งจะถูกลงโทษอย่างรุนแรงเด็ดขาด หากผู้ใดทำความชอบก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลอย่างเต็มที่ ในส่วนพระราชกำหนดกฎหมายทรงดำเนินตามแบบอย่างของสมัยกรุงศรีอยุธยา

3. ด้านการศาสนา แม้ว่าระยะเวลาส่วนใหญ่ใน 15 ปี แห่งรัชสมัยของพระองค์ จะทรงทำศึกสงครามแต่พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง อาทิ การสถาปนาสังฆมณฑล ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชเพื่อเป็นประมุขสงฆ์ ทรงแต่งตั้งพระเถรานุเถระต่างๆ เป็นพระราชาคณะตามลำดับชั้นสมณศักดิ์ แล้วนิมนต์ให้จำวัด ณ พระอารามต่างๆ ทั่วกรุงธนบุรีทั้งฝ่ายคันถธุระ และฝ่ายวิปัสสนาธุระ นอกจากนี้ทรงรวบรวมและสังคายนาพระไตรปิฎก ทั้งนี้ได้สืบค้นค้นฉบับพระไตรปิฎกจากหัวเมืองต่างๆ เนื่องจากพระไตรปิฎกของกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาทำลายตอนเสียกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนร่วมกันสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร เสนาสนะ กุฏิสงฆ์ เช่น วัดบางยี่เรือเหนือ วัดบางยี่เรือใต้ วัดบางหว้าใหญ่ ที่สำคัญ คือ วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะ ในปี พ.ศ. 2322 พระองค์ได้อัญเชิญพระพุทธรูปงามนิรันดร์นปฎิมากร หรือพระแก้วมรกต และพระบางมาจากเมืองเวียงจันทน์ให้ประดิษฐานไว้ ณ ข้างพระอุโบสถวัดแจ้งภายในเขตพระราชวังเดิม มีพิธีสมโภชเฉลิมฉลอง พระแก้วมรกตและพระบางอย่างยิ่งใหญ่

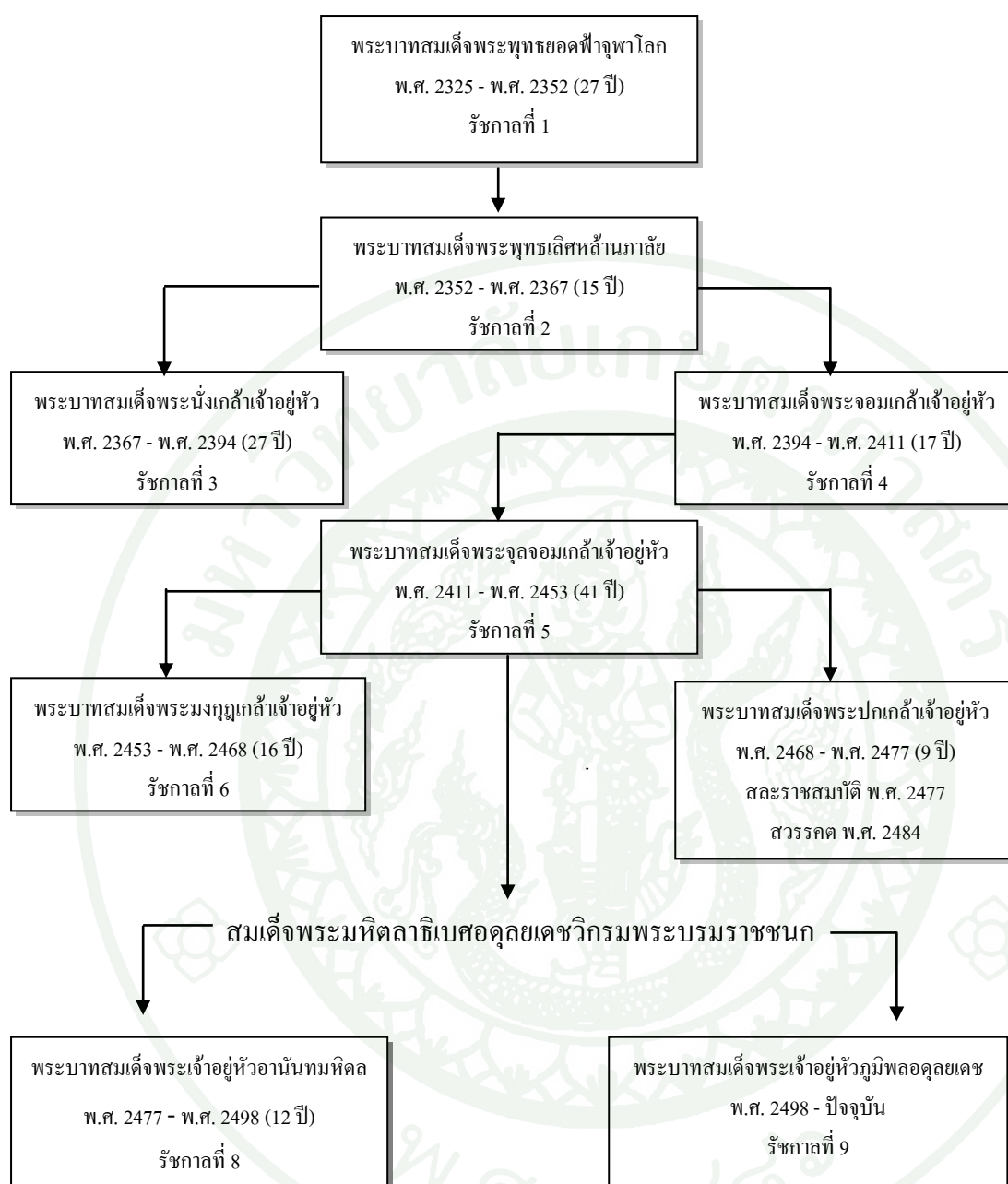
4. ด้านการศึกษา ในรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงทำนุบำรุงการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ วัดยังเป็นศูนย์กลางของการศึกษา และพระยังเป็นครูสอนหนังสือเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา หนังสือยังคงใช้จินดามณี เน้นการศึกษาภาษาบาลี สันสกฤต เพื่อการอ่านคัมภีร์พระพุทธศาสนา ส่วนการถ่ายทอดวิชาชีพยังเน้นในระบบครอบครัว ผู้หญิงในรัชสมัยนี้ยังไม่นิยมเรียนหนังสือ คงเน้นตามแบบแผนดั้งเดิม กล่าวคือ ผู้หญิงต้องเรียนงานบ้านการเรือน และได้รับการอบรมมารยาทของกุลสตรี

5. ด้านวรรณกรรมและศิลปกรรม สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในงานด้านวรรณกรรม โดยเฉพาะทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้ พระองค์ทรงสนับสนุนกวีให้สร้างสรรค์วรรณกรรม อาทิ อิเหนาคำฉันท์ และลิลิตเพชรมงกุฏ ของ หลวงสรวิจิต (หน) โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ของ นายสวน มหาเดเล็ก นิราศ พระยามหานุภาพ ส่วนด้านศิลปกรรมสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเขียนเขียน “สมุดภาพไตรภูมิ” ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช วัดบางหัวใหญ่ อีกทั้งให้ สมเด็จพระสังฆราชทรงกำกับกำกับการเขียนให้ถูกต้องตามพระบาลี ทางด้านนาฏศิลป์ ทรงนำละครหญิงของเจ้านครเมื่อคราวไปปราบชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช ปี พ.ศ. 2312 เข้ามาเป็นครูฝึกสมทบกับพวกละครต่างๆ ที่รวบรวมได้มาจากหลายที่ ฝึกหัดเป็นละครหลวงสมัยกรุงธนบุรี ทั้งนี้ ถิ่นแบบแผนตามสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในช่วงปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชพระองค์มีสติพินเพื่อน พระอรหันต์แปรปรวนทำให้เกิดความขัดแย้งภายในจนเกิดการจลาจล พระยาสุรศักดิ์การกบฏนำ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไปคุมขังไว้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกระหว่างกำลังยกทัพไปตีเขมรได้ยื้อย้อนกลับมากรุงธนบุรีเพื่อมาปราบกบฏในกรุงธนบุรี หลังจากปราบกบฏราบคาบก็ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2325 ส่วนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกสำเร็จโทษ เสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. 2325 พระชนมพรรษา 48 พรรษา ครองราชย์ 15 ปี

4. พระราชประวัติพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

ในงานวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีจนถึงพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบัน คือ รัชกาลที่ 9 มีแผนภูมิแสดงลำดับการสืบสันตติวงศ์ ดังนี้ (พิเศศ บุรณะสมบัติ, 2547: 106)



ภาพผนวกที่ 1 แสดงลำดับการสืบสันตติวงศ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระนามเดิม ทองด้วง ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2279 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นบุตรของพระอภัยมณี (ทองดี) ข้าราชการกรมอาลักษณ์ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยา

โกษาธิบดี (ปาน) เสนาบดีกรมพระคลัง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รัชกาลที่ 29 แห่งกรุงศรีอยุธยา พระมารดาชื่อท่านหยก ธิดาของเศรษฐี เมื่อพระชนมายุประมาณ 12-13 พรรษา ได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิต ทรงพระผนวชเมื่อพระชนมายุ 21 พรรษา ที่วัดมหาธาตุฯ จำพรรษา 1 พรรษา ทรงลาผนวชและเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็ก เมื่อพระชนมายุ 25 พรรษา ทรงเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ในรัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) รัชกาลที่ 35 แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี หลวงยกกระบัตร เมืองราชบุรีได้เข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2311 เป็นพระราชวรินทร์ ในกรมพระตำรวจหลวง พระองค์ทรงเป็นกำลังสำคัญในการกู้ชาติบ้านเมือง และทรงเป็นนักรบคู่พระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระองค์ได้ออกศึกสงคราม 11 ครั้ง สงครามครั้งสำคัญคือ ศึกอะแซหุ่นกี้ ที่เมืองพิษณุโลก อะแซหุ่นกี้คือคุณแม่ทัพคนสำคัญของไทย ในเวลานั้นพระองค์มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาจักรีอะแซหุ่นกี้กล่าวสรรเสริญพระองค์และทำนายว่าภายหลังจะได้เป็นพระมหากษัตริย์แห่งสยามประเทศ ในปี พ.ศ. 2319 สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรียกทัพไปปราบหัวเมืองลาว และเมืองเขมรเขตชายแดน มีความชอบได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ขณะนั้นมีพระชนมายุ 41 พรรษา ในปี พ.ศ. 2325 สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ยกทัพไปปราบจลาจลที่เมืองเขมรทำการยังไม่สำเร็จ เกิดเหตุจลาจลและกบฏในกรุงธนบุรี จึงต้องยกทัพกลับมาปราบกบฏพระยาสุรศักดิ์ อันเนื่องมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมีพระสติฟั่นเฟือนทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์และฆราวาส ชาวบ้านชาวเมืองเดือดร้อน หลังจากปราบกบฏแล้ว ทรงชำระความได้ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีจริยวัตร และพระสติวิปลาส สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกจึงให้สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสิน จากนั้นพระองค์จึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 13 มิถุนายน 2325 พระปรมาภิไธยอย่างสั้นๆ ว่าพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระนามถวายว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระอัครมเหสีพระนามว่า สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีพระราชโอรสและพระราชธิดา รวม 42 พระองค์ ที่ประสูติในพระอัครมเหสี 9 พระองค์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพระราชโอรสในลำดับที่ 4

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสำคัญ อาทิ

1. การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ มีพระราชประสงค์สร้างราชธานีใหม่ให้ย้ายราชธานีเดิม คือ กรุงธนบุรี ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยเหตุผลสำคัญได้แก่ พระราชมณเฑียรเดิมคับแคบยากแก่การขยาย กรุงธนบุรีตั้งตรงค้ำน้ำ น้ำเซาะตลิ่งทำให้ตลิ่งทรุดเป็นอันตรายต่อพระราชฐาน ทำเลฝั่งตะวันออกได้ลำนน้ำเจ้าพระยาล้อมอยู่ 2 ด้าน คือ ด้านตะวันตก และด้านใต้ เป็นเสมือนคูเมืองป้องกันภัย และกรุงธนบุรีเป็นเสมือนเมืองเอกแต่มีแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่กลาง หากเกิดสงครามต้องรักษาราชธานีทั้งสองฝั่งทำให้ยากลำบาก ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2326 จึงเริ่มก่อสร้างเมืองใหม่ คือ กรุงรัตนโกสินทร์ มีพระราชดำริสร้างในฝั่งฉานใหญ่เสมอกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2327 สร้างวัดในพระบรมมหาราชวังเสร็จ ได้โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) จากพระราชวังเดิม (วัดอรุณราชวราราม) มาประดิษฐานไว้ที่วัดในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามวัดแห่งนี้ว่า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระราชนิเวศน์และปราสาทราชมณเฑียรในกรุงรัตนโกสินทร์ทรงให้จำลองจากพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทของกรุงศรีอยุธยา ใช้เวลาสร้างราชธานีใหม่ 3 ปีเสร็จ ในปี พ.ศ. 2538 จากนั้นจึงทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอีกครั้งตามโบราณราชประเพณี หลังจากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมโภชพระนครและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม 3 วัน โปรดให้ตั้งโรงงานพระราชทานเลี้ยงฉวนพิศพระราชทานนามพระนครใหม่ว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” เรียกกันโดยย่อว่า “กรุงรัตนโกสินทร์” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนจากคำว่า บวร เป็น คำว่า อมร (บวรรัตนโกสินทร์ เป็น อมรรัตนโกสินทร์)

2. ด้านการทำนุบำรุงศาสนา พระราชกรณียกิจในด้านการทำนุบำรุงศาสนา อาทิ ทรงชำระ และสถาปนาพระเถรานุเถระชั้นผู้ใหญ่ให้ดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ทรงตราพระราชกำหนดให้กวัดจันวินัยของพระสงฆ์ ทรงสังคายนาพระไตรปิฎกให้บริบูรณ์เพื่อเป็นหลักในการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา ฉบับทองใหญ่เก็บไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฉบับรองทรง และฉบับทองชุบ ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ในด้านศาสนสถาน ทรงสถาปนาและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามน้อยใหญ่ อาทิ สถาปนาวัด

พระศรีรัตนศาสดาราม สร้างเลียนแบบวัดพระศรีสรรเพชญ์ในกรุงศรีอยุธยา วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวรารามสร้างเลียนแบบวัดพนัญเชิงที่กรุงศรีอยุธยา อัญเชิญพระศรีศากยมุนีมาประดิษฐานภายหลังสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2327 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ อัญเชิญพระพุทธรูปมหาณิรัตน์ปฏิมากร หรือพระแก้วมรกตมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

3. ด้านการป้องกันประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์ไทยทำสงครามกับพม่า 7 ครั้ง สงครามครั้งสำคัญ คือ สงคราม 9 ทပ် เมื่อ พ.ศ. 2328 พระเจ้าปดุงแห่งราชวงศ์อลองพญาของพม่ายกทัพใหญ่มา 9 ทပ် ยกเข้ามา 5 เส้นทาง ส่วนฝ่ายไทยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเป็นจอมทัพทรงบัญชาการรบที่กรุงเทพมหานคร ส่วนอีก 3 กองทัพยกกองทัพซึ่งมีจำนวนไพร่พลน้อยกว่าพม่าครั้งหนึ่งไปตั้งรับพม่าที่ชายแดน โดยเฉพาะกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทตั้งทัพสกัดทัพพม่าที่ทุ่งลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรีและจัดกองโจรออกปล้นเสบียงทัพพม่า จนพม่าขาดเสบียงอาหาร เมื่อเข้าสู่รบในสมรภูมิไทยจึงชนะพม่าได้นอกจากนี้ เมื่อ พ.ศ. 2329 สงครามทำดินแดนและสามสบ พม่ายกกองทัพเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์มาตั้งค่ายที่ทำดินแดนและสามสบ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงยกทัพหลวงตีค่ายพม่าที่ทำดินแดน ส่วนกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพตีค่ายพม่าที่สามสบรบ 3 วัน ค่ายพม่าแตก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระปรีชาสามารถในการทำศึกสงครามอย่างยิ่งตั้งแต่พระชนมพรรษา 31 พรรษา ทรงเป็นพระกำลังสำคัญในการกอบกู้เอกราชให้แก่เมืองไทยจนถึงพระชนมพรรษา 50 พรรษา ทรงเป็นจอมทัพปกป้องบ้านเมืองจากข้าศึกศัตรูผู้รุกราน ในรัชสมัยของพระองค์อาณาเขตของไทยแผ่ขยายอย่างกว้างขวาง มีดินแดนล้านนา เขมร ลาว มลายูตอนเหนือเป็นเมืองประเทศราช

4. ด้านการปกครอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงดำเนินการตาม รูปแบบการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือ มีอัครเสนาบดี 2 ฝ่าย คือ สมุหพระกลาโหม ฝ่ายทหารมีหน้าที่ถวายคำปรึกษาแด่พระมหากษัตริย์ และการสงครามเป็นสำคัญ และสมุหนายก ฝ่ายพลเรือน มีหน้าที่ปกครองดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของประชาชน มีตำแหน่งเสนาบดี 4 ฝ่าย (จตุสดมภ์) ได้แก่ เสนาบดีกรมเมือง เสนาบดีกรมวัง เสนาบดีกรมพระคลัง และเสนาบดีกรมนา มีตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล รองลงมาจากราชมหากษัตริย์ และมีลักษณะการปกครองแบบพระมหากษัตริย์เป็นประมุขได้รับความเคารพจากราชบุรุษประดุจสมมติเทพ ซึ่งมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาด การปกครองเมืองแบ่งเป็น 3 ชั้น ได้แก่ เมืองหลวงเป็นศูนย์กลางของอำนาจ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร มีหัวเมืองรอบนอก และหัวเมืองประเทศราช

5. ด้านกฎหมาย ในปี พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งคณะกรรมการพิจารณาชำระกฎหมายใหม่สืบเนื่องจากสาเหตุที่กรุงศรีอยุธยาได้รับความเสียหายจากการเผาทำลายของพม่าส่งผลให้พระราชกำหนดกฎหมายต่างๆ ถูกทำลายบ้าง สูญหายไปบ้าง กฎหมายที่ชำระขึ้นใหม่เรียกว่า กฎหมายตราสามดวงมีตราสามดวงประทับไว้ ได้แก่ ตราพระราชสีห์ ประจำตำแหน่งสมุหนายก ตราพระคชสีห์ ประจำตำแหน่งสมุหพระกลาโหม และ ตราบัวแก้ว ประจำตำแหน่งพระโกษาธิบดี กฎหมายตราสามดวงประกอบด้วยกฎหมาย 29 ลักษณะ อาทิ พระธรรมศาสตร์ ลักษณะอินทภาษ ลักษณะพยาน ลักษณะอาญาหลวง ลักษณะอาญาราชฎร์ ลักษณะลักพา เป็นต้น

6. ด้านวรรณกรรม วรรณกรรมในรัชสมัยของพระองค์มีบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้แก่ เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง บทละครเรื่องอุณรุท บทละครเรื่องรามเกียรติ์ บทละครเรื่องดาหลังและอิเหนา และบทประพันธ์ของกวีในราชสำนัก อาทิ สามก๊ก ราชาริราช ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไตรภูมิโลกวิjniจัญ ของ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพน มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทานกัณฑ์ ของพระเทพโมลี (กลิ่น)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2352 พระชนมพรรษา 72 พรรษา ทรงครองสิริสมบัติ 27 ปี พระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นแบบพระบรมรูปสร้างขึ้นในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 150 ปี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญา “มหाराชา” เนื่องในวโรกาสสมโภชรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 4 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกับสมเด็จพระพันปีหลวง กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี คือ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระองค์มีพระนามเดิมว่า นิม ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2310 ขณะนั้นพระราชบิดาครองพระยศเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี เมื่อยังทรงพระเยาว์ได้ทรงติดตามพระราชบิดาในการสงครามเสมอมา อาทิ ได้ทรงติดตามเจ้าพระยาจักรี คราวเป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ได้ทรงติดตามเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก

คราวเป็นแม่ทัพไปตีเวียงจันทน์ และคราวไปปราบปราม กัมพูชา เมื่อปี พ.ศ. 2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นครองราชย์ทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ขณะนั้นพระชนมายุ 16 พรรษา ในปี พ.ศ. 2331 พระชนมายุ 20 พรรษา ทรงพระผนวชในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษาที่วัดสมอราย ครบ 1 พรรษา ทรงลาผนวชและทรงรับราชการแบ่งเบาพระราชกิจของพระราชบิดา ปี พ.ศ. 2349 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงอุปราชภิเษกพระองค์ขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลตำแหน่งพระมหาอุปราชแทนกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทซึ่งเสด็จทิวงคต เมื่อ พ.ศ. 2346 ต่อมาในปี พ.ศ. 2352 พระบรมราชชนกเสด็จสวรรคตด้วยทรงพระชรา พระองค์จึงเสด็จขึ้นครองราชสมบัติทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระชนมพรรษา 43 พรรษา พระองค์มีพระอักรมเหสีพระนามว่าสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระราชโอรสที่ประสูติในพระอักรมเหสี คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายมงกุฎ ต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑามณี ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ลำดับที่ 2 ในรัชกาลที่ 4 และพระโอรสที่ประสูติในเจ้าจอมมารดาเรียบ คือ พระองค์เจ้าชายทับ ต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสำคัญ อาทิ

1. ด้านการฟื้นฟูบูรณศาสนา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างวัด ได้แก่ วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาล วัดชัยพฤกษมาลา วัดโมลีโลกยาราม วัดหงสาวราม และวัดพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี ซึ่งสร้างไว้ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นอกจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชวราราม ในปี พ.ศ. 2357 พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งสมณทูตไปลังกาเพื่อค้นหาพระไตรปิฎก และตรวจสอบกับฉบับที่ลังกานานใหม่ และได้นำห่อพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่พุทธคยาประเทศอินเดียมาปลูก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อฟื้นประเพณีวันวิสาขบูชาแต่เดิมในสมัยอยุธยา รวมทั้งให้สังคายนาบทสวดมนต์พระปริตร

โดยแปลเป็นภาษาไทยให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในสวดทุกวันเพื่อให้เกิดอานิสงส์คุ้มครองบ้านเมือง ภายหลังจากเกิดอหิวาตกโรคระบาด ที่สำคัญทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงการสอนพระปริยัติธรรมกำหนดเป็นเปรียญ 1 ประโยคจนถึงเปรียญ 9 ประโยค แทนเปรียญตรี เปรียญโท และเปรียญเอก

2. ด้านการป้องกันประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พม่าได้ยกกองทัพ เข้ามารุกรานไทยหลายครั้ง โดยเฉพาะหัวเมืองชายทะเลทางตะวันตก และตีได้เมืองตะกั่วทุ่งและตะกั่วป่าอีกทั้งได้ล้อมเมืองถลางไว้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงส่งกองทัพไปช่วยตีพม่าแตกพ่ายไป ในรัชสมัยนี้พระมหากษัตริย์มิได้ทรงนำทัพออกรบด้วยพระองค์เอง

3. ด้านการปกครองและการทำนุบำรุงประเทศ ในรัชสมัยนี้ยังคงปกครองประเทศด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ ทรงเป็นเจ้าชีวิตและพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชอำนาจเต็ม พระองค์ทรงบริหารบ้านเมืองด้วยการให้เจ้านายรับหน้าที่กำกับการบริหารราชการเป็นที่ปรึกษาของเสนาบดีในกระทรวงต่างๆ เมื่อเจ้ากระทรวงจะดำเนินการใดต้องปรึกษาหารือกับเจ้านายที่กำกับราชการ อีกทั้งเป็นที่ปรึกษาถวายความเห็นแก่พระมหากษัตริย์ตลอดจนดูแลกิจการของส่วนราชการนั้นๆ ต่างพระเนตร พระกรรณ เป็นสื่อกลางระหว่างเจ้ากระทรวงกับพระมหากษัตริย์ ระบบนี้ถือเป็นแบบใหม่ นอกจากนี้พระองค์มีพระราชประสงค์ให้ประชาชนของพระองค์เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ จึงออกพระราชบัญญัติห้ามเลี้ยงไก่ไว้ชน ห้ามเลี้ยงปลากัดเพื่อให้งัด หรือเพื่อการพนัน อีกทั้งออกพระราชกำหนดห้ามสูบบุหรี่ ชื้อ-ขายฝิ่น มีบทลงโทษที่รุนแรงเด็ดขาด พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ป้องกันการรุกรานจากศัตรูด้วยการสร้างเมืองหน้าด่านได้แก่ เมืองนครเขื่อนขันธ์เงินที่ปากกลัด และป้อมปราการ อาทิ ป้อมผีเสื้อสมุทร ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ

4. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นมิตรไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านทำให้ประชาชนอยู่อย่างสงบสุข อาทิ เจ้าอนุวงศ์ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองของไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็ยังคงแสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เช่นเดียวกับสมเด็จพระอุทัยราชาธิบดีแห่งเขมรยังส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายแด่พระมหากษัตริย์ไทย ในรัชกาลนี้ประเทศไทยยังค้าขายกับประเทศจีน พระองค์ทรงแต่งตั้งราชทูตอัญเชิญพระราชสาสน์และ

เครื่องราชบรรณาการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าเจียเป่ง รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์ชิง ส่วนกับโปรตุเกส ซึ่งไทยเคยติดต่อดำขายกับโปรตุเกสมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาหยุดชะงักช่วงที่ไทยทำสงครามกับพม่า ต่อมาในปี พ.ศ. 2363 พระมหากษัตริย์แห่งโปรตุเกสได้ส่งทูตมาขอเจริญสัมพันธไมตรีทำสัญญาการค้าต่อไป

5. ด้านวรรณกรรม ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นยุคทองของวรรณคดีไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดี อาทิ เสภาหรือขุนช้างขุนแผน ตอนปลายแก้วพบนางพิม ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง บทละครเรื่องอิเหนา ทรงได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นยอดของกลอนบทละครรำ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนลักสี่ดา ตอนพิเภกสวามีภักดี ตอนนางสีดาลุยไฟ บทละครนอก 5 เรื่อง ได้แก่ ไชยเชษฐ์ ภูมิพิชัย คาวี สังข์ทอง ไกรทอง บทพากย์โขน ตอนนางลอย นาคบาศ พรหมาสตร์ และเอรำวัน เป็นต้น ส่วนบทประพันธ์ของกวีในรัชสมัยของพระองค์ อาทิ พระสุนทรโวหาร (ภู่) เช่น นิราศ 9 เรื่อง เช่น นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง เป็นต้น เสภา 2 เรื่อง ได้แก่ เสภาขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม เสภาพระราชพงศาวดาร นายนรินทรธิเบศร ประพันธ์โคลงนิราศนรินทร์ พระยาตรัง ประพันธ์วรรณคดี เช่น โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โคลงนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย

6. ด้านดนตรี พระองค์ทรงเชี่ยวชาญการทรงซอสามสาย ทรงพระราชนิพนธ์เพลงบลู่นลอยเลื่อนหรือเพลงพระสุบินนิมิต ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีช้างเผือก 3 เชือก มาสู่พระบารมียอมแสดงถึงพระเกียรติยศ และพระบรมราชานุภาพ ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีในพระบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ และเพื่อเฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏถึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำรูปช้างเผือกกลางวงจักรติดในธงพื้นแดง ชักประจำเรือกำปั่นหลวงซึ่งเดินทางไปนานาประเทศอันเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ธงช้างเป็นธงชาติไทย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระประชวรด้วยพิษไข้ จึงเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 พระชนมพรรษา 56 พรรษา ทรงครองราชสมบัติ 15 ปี ก่อนเสด็จสวรรคตมิได้พระราชทานราชสมบัติแก่ผู้ใด

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 1 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับเจ้าจอมมารดาเรียบ (ต่อมาดำรงพระยศสมเด็จพระศรีสุลาลัยบรมราชเทวี) เสด็จพระราชสมภพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2330 ณ พระราชวังเดิม พระนามเดิมว่าหม่อมเจ้าชายทับ เมื่อยังทรงพระเยาว์ทรงศึกษาพระอักษรในสำนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม เมื่อ พ.ศ. 2349 สมเด็จพระบรมราชชนก (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ทรงรับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราช กรมบวรสถานมงคล พระองค์จึงได้รับการเลื่อนพระยศเป็นพระองค์เจ้า พระองค์ทรงบรรพชาเป็นสามเณรและทรงพระผนวชเป็นภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทั้งสองคราว เมื่อทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุเสด็จประทับจำพรรษา 1 พรรษา ณ วัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) ธนบุรี ภายหลังที่พระบรมราชชนก (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว ได้ทรงสถาปนาพระองค์เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2356 ทรงกำกับราชการกรมพระคลังและกรมท่า ซึ่งทำหน้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งดูแลการค้าขายกับประเทศจีนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมราชชนก ตรัสเรียกว่า “เจ้าสัว”

ในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต โดยมีใบบอราชสมบัติแก่ผู้ใดพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางได้ประชุมและมีมติให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์สืบราชสมบัติ ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรีในวันพุธที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงปฏิบัติราชการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมราชชนก มานาน และทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถด้านการปกครองด้วยทรงปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมานาน อีกทั้งทรงพระปรีชาสามารถด้านเศรษฐกิจการค้าขายกับต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันนำความเจริญมาสู่ประเทศชาติและความสงบร่มเย็น ในรัชกาลของพระองค์ ไม่ทรงสถาปนาผู้ใดเป็นพระบรมราชินีหรือพระอัครมเหสี มีพระราชโอรสและพระราชธิดา อันเกิดจากเจ้าจอมมารดาและพระสนมรวม 51 พระองค์

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ

1. ด้านการทํานุบำรุงศาสนา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล สดับพระธรรมเทศนาและทรงปฏิบัติธรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมณทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรีทางศาสนา ณ เมืองลังกา ทรงพระเมตตาให้ทานแก่ยาก ให้สร้างแก่งโรงงานสำหรับแจกทานแก่คนทั่วไป เมื่อมีสำเภาไปค้าขายกับจีน พระองค์พระราชทานข้าวไปแจกแก่คนยากจนในเมืองจีนด้วย นอกจากนี้พระองค์เอาพระราชหฤทัยใส่ในศาสนกิจต่างๆ อาทิ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัด 3 วัด ได้แก่ วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพศิรินทราวาส และวัดราชนาคดา อีกทั้งทรงปฏิสังขรณ์วัด 35 วัด เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดราชโอรส วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดอรุณราชวราราม วัดยานนาวา วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น วัดประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตสอบทานตำราต่าง ๆ แล้วนำมาจารึกไว้ที่วัดนี้เพื่อเป็นวิทยาทานแก่ประชาชน วัดนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย นอกจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุทเทสิกเจดีย์และพระธาตุเจดีย์ ได้แก่ พระพุทธเจดีย์รูปเรือสำเภา ประดิษฐานที่วัดยานนาวา กรุงเทพฯ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในรัชสมัยนี้ เช่น พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม พระพุทธไสยาสน์ ประดิษฐาน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระพุทธรูปพระพุทธรูปยอผ้าจุฬาโลกมหาราช และพระพุทธรูปพระพุทธรูปเลิศจัณทรภักดิ์ ประดิษฐานหน้าพระแก้วมรกตในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกเพื่อส่งเสริมการศึกษา พระปริยัติธรรม ทรงจ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ สามเณรทุกรามหลวง ทรงให้ใช้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นสถานที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรม ทรงสนับสนุนเกื้อกูลบิดามารดาของพระสงฆ์ที่สอบไล่ได้เปรียญและหากลาสิกขาบทแล้วจะเข้ารับราชการก็ได้ตามความสมัครใจ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาพระไตรปิฎกและสอบเปรียญจำนวนมาก ในด้านการปกครอง คณะสงฆ์ ทรงแบ่งการปกครองออกเป็น 4 คณะ คณะเหนือ คณะกลาง คณะใต้ และคณะอรัญวาสี ในรัชสมัยนี้เกิดคณะสงฆ์ใหม่ คือ ธรรมยุติกนิกาย ขึ้นอยู่กับคณะกลาง ผู้ให้กำเนิดธรรมยุติกนิกาย คือ เจ้าฟ้ามกุฎ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับพระอัครมเหสี พระบรมราชินี ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามกุฎ ทรงพระผนวชประจำพรรษาที่วัดมหาธาตุและย้ายมาประทับจำพรรษาที่วัดสมอราย

2. ด้านเศรษฐกิจ พระองค์ทรงตั้งระบบการจับภาษีขึ้นหลายอย่างเพื่อหาเงินเข้าท้องพระคลังหลวงภาษีที่สร้างขึ้นใหม่ 38 อย่าง อาทิ อากรบ่อนเบี้ย อากรหอย ก ข ภาษีเบ็ดเตล็ดเรียกเก็บจากของลงสำเนา ภาษีพริกไทย ภาษีไม้แดง ภาษีน้ำมันมะพร้าว ภาษีไม้ซุง ภาษีจันทน์ ภาษีปูน เป็นต้น การเก็บภาษีอากรภายในประเทศ ทรงตั้งระบบการเก็บภาษีโดยให้เอกชนประมูลรับเหมาผูกขาดไปเรียกเก็บภาษีจากราษฎรเองเรียกเจ้าภาษีหรือนายอากร ซึ่งส่วนใหญ่ชาวจีนประมูลได้ทำให้เกิดผลดีสามารถเก็บเงินเข้าพระคลังมหาสมบัติได้มาก เจ้าภาษีนายอากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีนทำให้จึงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และผูกพันกับประเทศไทยมาก นอกจากมีรายได้จากการเรียกเก็บภาษีแล้ว ยังมีรายได้จากการค้าแบบผูกขาดของพระคลัง การส่งเรือสินค้าไปขายกับนานาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศจีน อินเดีย สิงคโปร์ อนุญาตให้ต่างประเทศเข้ามาค้าขายในประเทศไทยอย่างเสรี ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ประเทศไทยในรัชสมัยนี้มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ รัฐบาลมีรายได้มาทำนุบำรุงประเทศและประชาชน

3. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติทั้งในเอเชีย และยุโรป ความสัมพันธ์นั้นได้หยุดชะงักเมื่อกรุงศรีอยุธยาทำสงครามกับพม่า และได้เริ่มมีสัมพันธ์ไมตรีอีกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี และทางพาณิชย์กับประเทศอังกฤษ ชื่อสนธิสัญญาเบอร์นี เป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับประเทศตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ไทยยังมีความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูตกับประเทศอื่นๆ เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น โปรตุเกส เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเทศจีน พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดส่งราชทูตอัญเชิญพระราชสาสน์ และเครื่องราชบรรณาการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระมหากษัตริย์แห่งจีน ด้านการเผยแผ่ศาสนา ชาวตะวันตกที่เป็นมิชชันนารีเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ และได้นำวิทยาการสมัยใหม่ เช่น ด้านการแพทย์ การทหาร การช่าง และดาราศาสตร์ มาเผยแพร่ในประเทศไทยทำให้ชาวไทยได้ศึกษาเรียนรู้วิทยาการต่างๆ ด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลทรงเข้าใจและยอมรับการเปลี่ยนแปลง

4. ด้านการปกครองและการทำนุบำรุงประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์ยังคงมีรูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามแบบสมัยอยุธยาและธนบุรี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสูงสุดของประเทศตำแหน่งรองลงมา คือ พระมหาอุปราช ดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงแยกการปกครองเป็นสองฝ่าย ฝ่ายทหาร คือ สมุหพระกลาโหม ฝ่ายพลเรือน คือ

สมุหนายก ตำแหน่งรองลงมา คือ เสนาบดีจตุสดมภ์ได้แก่ เสนาบดีกรมเวียง เสนาบดีกรมวัง เสนาบดีกรมพระคลัง และเสนาบดีกรมนา นอกจากนี้ทรงเลือกสรรเจ้านายมีหน้าที่กำกับราชการและเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเหนืออัครเสนาบดีและเสนาบดี ในด้านการบริหารราชการแผ่นดินยังคงมีหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช ตามแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงสอดส่องความทุกข์ของประชาชน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “กลองวินิจฉัยเกร์” ให้ราษฎรตีกลองร้องทุกข์ถวายฎีกา พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองใหม่เพื่อสะดวกแก่การปกครองและรวบรวมราษฎรที่อยู่กระเจาแยกกัน เช่น เมืองประจันตคาม เมืองอรัญประเทศ เมืองวัฒนานคร เมืองอำนาจเจริญ เมืองอาจสามารถ เมืองหนองคาย เป็นต้น อีกทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองบางขนาบเพื่อการคมนาคม การขนส่งสินค้า การทำเกษตรกรรม และการเดินทัพป้องกันประเทศ

5. ด้านการป้องกันประเทศ ในรัชสมัยนี้มีสงครามสำคัญ อาทิ ในปี พ.ศ. 2369 สงครามกับเจ้านองศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ เนื่องจากเจ้านองศ์คิดแข็งเมือง ประกาศตนเป็นอิสระจากไทย จึงยกทัพเข้ามาตีประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริจัดทัพ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แม่ทัพ 3 กองทัพ ยกไปจับไล่ข้าศึก ดินแดนลาวจึงยังคงเป็นเมืองขึ้นของไทย ในปี พ.ศ. 2376-พ.ศ. 2390 สงครามกับญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา และเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ยกกองทัพไปปราบญวน ในด้านการป้องกันประเทศ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการ เช่น ป้อมวิเชียรโชฎิก ป้อมคงกะพัน สร้างเมืองหน้าด่านเพื่อป้องกันข้าศึกรุกราน ได้แก่ เมืองกาญจนบุรี เมืองจันทบุรี และเมืองสงขลา

6. ด้านการศึกษา พระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษา อาทิ ให้ผู้มีความรู้ นำตำราต่างๆ จารึกบนศิลาประดับไว้บนฝาผนังในวัดราชโอรสาราม วัดสุทัศนเทพวราราม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงสนับสนุนการเผยแพร่ภาษา และวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนงานด้านการศึกษาของมิชชันนารีชาวตะวันตก ซึ่งทำให้เกิดระบบโรงเรียนในรัชสมัยต่อมา นอกจากนี้พระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร

7. ด้านวรรณกรรม พระองค์ทรงสนับสนุนนักปราชญ์ราชบัณฑิตให้ช่วยกันจารึกวรรณคดี กวีนิพนธ์และวิชาแพทย์แผนโบราณ ไว้บนแผ่นศิลา และคิดไว้ตามศาลารายรอบพระอุโบสถ พระมหาเจดีย์บริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระองค์ทรงพระอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรม

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาทิ โคลงปราบดาภิเษกพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสภาขุนช้างขุนแผน (ตอนขุนช้างขอนางพิม และตอนขุนช้างตามหานางวันทอง) บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ส่วนกวีในรัชสมัยนี้ อาทิ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์บทประพันธ์หลายเรื่อง เช่น ลิลิตเลงพายัพ พระปฐมสมโพธิกถา ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก 11 กัณฑ์ เว้นกัณฑ์มหาพน และกัณฑ์มัทรี กฤษณาอโณปนิส ส่วนคุณพุ่มประพันธ์เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณสุวรรณ ประพันธ์บทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ บทละครเรื่องอุณรุทธน้อยเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ ความสุขสงบอยู่ดีกินดีของประชาชน แม้ในช่วงต้นรัชกาล ประเทศไทยต้องประสบปัญหาภัยจากมหาอำนาจนานาประเทศ และประเทศราช ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ ทรงแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วง เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 พระองค์เสด็จสวรรคตด้วยเหตุทรงพระประชวร พระชนมพรรษา 63 พรรษา ครองสิริราชสมบัติ 26 ปี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 2 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2347 ณ พระราชวังเดิม ธนบุรี ขณะที่พระบรมราชชนกดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระนามเดิมของพระองค์ คือ เจ้าฟ้ามงกุฎ เมื่อยังทรงพระเยาว์ทรงศึกษาอักษรไทยในสำนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมฬีโลกยาราม ต่อมาทรงศึกษาศิลปวิทยาการสาขาต่างๆ ตามโบราณราชนิยม ได้แก่ ดาราศาสตร์ สงครามการฝึกหัดอาวุธ วิชาโหราศาสตร์ วิชาเกษตรกรรมจากเจ้าพระยาศรีธรรมราช และโดยเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษ ที่สำคัญพระองค์สนพระทัยในด้านพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เมื่อพระชนมพรรษา 14 พรรษา ทรงบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษาที่วัดมหาธาตุ บรรพชาได้ 7 เดือน ทรงลาสิกขาบท หลังจากนั้นพระองค์ทรงเข้ารับราชการ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมมหาดเล็กสิทธิขาด พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมราชชนกทรงฝึกสอนพระราชศาสตร์ต่างๆ เมื่อพระชนมพรรษา 21 พรรษา ทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุตามราชประเพณี ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระฉายา “วชิรญาณภิกขุ” ประทับจำพรรษา ณ วัดมหาธาตุ หลังจากทรงพระผนวช

5 วัน พระบรมราชชนกเสด็จสวรรคตอย่างกะทันหันด้วยทรงพระประชวร มิได้ทรงมอบราชสมบัติให้ผู้ใด หากพิจารณาตามหลักการสืบราชสันตติวงศ์แล้ว เจ้าฟ้ามงกุฎทรงอยู่ในฐานะที่จะได้ครองราชย์สมบัติต่อจากพระบรมราชชนก อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชโอรสองค์ใหญ่ดำรงพระยศพระองค์เจ้าอ้นประสูติแต่เจ้าจอมมารดาเรียม พระนามเดิมพระองค์เจ้าชายทับทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และทรงบังคับบัญชาการต่างๆ ในขณะที่พระบรมราชชนกทรงพระประชวร จึงเป็นที่เคารพยำเกรง ดังนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีและประชาชนจึงเห็นสมควรอัญเชิญพระองค์เจ้าชายทับขึ้นครองราชย์ เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงพระผนวชขณะนั้นเมื่อในปี พ.ศ. 2394 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 ก่อนเสด็จสวรรคตพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสคืนพระราชสมบัติให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการเพื่อพิจารณาผู้ครองราชย์สมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ที่ประชุมแห่งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีมติอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อพระชนมพรรษา 46 พรรษา พระนามว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากนั้นพระองค์สถาปนาสมเด็จพระน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีฐานะเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดิน

ส่วนพระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี มีพระราชโอรสและพระราชธิดา 4 พระองค์

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาทิ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ เช่น

1. ด้านการฟื้นฟูบูรณศาสนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย ในปี พ.ศ. 2372 ขณะที่ทรงพระผนวช ณ วัดสมอราย อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ทั้งสองนิกายทั้งธรรมยุติกนิกาย และมหานิกายเสมอกัน นอกจากนี้พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สร้างวัดใหม่ 5 วัด ได้แก่ วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 4 และวัดบรมนิวาส อีกทั้งพระองค์ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดอีกหลายวัด อาทิ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดสระเกศ วัดอรุณราชวราราม วัดสมอราย วัดบวรนิเวศวิหาร

วัดพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ วัดพนัญเชิง จังหวัดอยุธยา วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนันทบุรี พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พระธาตุจอมเพชร จังหวัดเพชรบุรี นอกจากนี้พระองค์ทรงกำหนดให้มีการทำบุญวันวิสาขบูชา และกระทำศาสนพิธีในวันดังกล่าว รวมทั้งทรงกำหนดให้มีการบำเพ็ญกุศลและศาสนพิธีในวันมาฆบูชาอีกวันหนึ่ง ส่วนพระพุทธรูปที่สำคัญในรัชสมัยของพระองค์ อาทิ พระสัมพุทธพรรณี พระนรินทราย เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรครองผ้าแบบธรรมยุต พระพุทธรูปหิมาลัยจำลองประดิษฐานเป็นพระประธานในวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุปถัมภ์พระพุทธรูปศานนิกายอาจารย์วาท ซึ่งเคยรุ่งเรืองในสมัยสุโขทัย โดยทรงสร้างวัดอภัยราชบำรุง ให้เป็นวัดของพระภิกษุชาวนิกายอาจารย์วาท

2. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์เป็นยุคที่ประเทศมหาอำนาจทางยุโรปนิยมการค้าอาณานิคม พระองค์ทรงประเมินสถานการณ์ได้ถูกต้องจึงทรงติดต่อกับประเทศมหาอำนาจทรงใช้นโยบายทางการทูต ทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก ได้แก่ ประเทศอังกฤษ เป็นประเทศแรกที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี ในปี พ.ศ. 2398 พระองค์ทรงลงพระนามในสนธิสัญญาเบาริง ต่อมาไทยทำสนธิสัญญากับประเทศสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส โปรตุเกส เยอรมนี อิตาลี เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม และประเทศในกลุ่มสแกนดิเนเวีย การที่ไทยทำสนธิสัญญากับนานาประเทศ นอกจากจะได้ประโยชน์ด้านการค้าแล้วยังมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ประเทศไทยพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจ แม้จะเสียดินแดนบางส่วนให้แก่ประเทศมหาอำนาจก็ตาม นอกจากนี้ทำให้ไทยได้รับวิทยาการที่ทันสมัยมาพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งคณะทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2900 รัชสมัยสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระบรมราชินีนาถ และในปี พ.ศ. 2403 ทรงส่งราชทูตไปเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 3 แห่งประเทศฝรั่งเศส

3. ด้านการทํานุบำรุงประเทศ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างมากทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น พระองค์ทรงปรับปรุงประเทศให้สอดคล้องกับความเจริญต่างๆ อาทิ ทรงให้สร้างถนนหลายสายเพื่อการคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้น เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ทรงให้ขุดคลองภาษีเจริญ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวัง “พระนครคีรี” ที่จังหวัดเพชรบุรี มีพระที่นั่งหลายองค์ ทั้งยังทรงให้สร้างพระพุทธรูปเจดีย์ พระธาตุจอมเพชร และวัดพระแก้วน้อยในพระราชวังนี้ด้วย นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระสยามเทวาธิราช

เป็นพระหล่อด้วยทองคำทั้งองค์สูง 8 นิ้ว ด้วยมีพระราชดำริว่าประเทศไทยรอดพ้นจากปัญหาต่างๆ ได้เพราะมีเทพยดาคุ้มครอง

4. ด้านการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีชนนารีชาวอเมริกัน มีบทบาท ด้านการศึกษาทำให้มีความเจริญมากขึ้น กล่าวคือ มีการจัดตั้งโรงเรียนของมิชชันนารีทั้ง โรงเรียนไปกลับและโรงเรียนประจำ โรงเรียนการเรือนของสตรี นอกจากนี้เจ้านายบางพระองค์และข้าราชการบางคนได้เรียนภาษาอังกฤษ และวิชาการสมัยใหม่ เช่น วิชาแพทย์ วิชาทหาร วิชาช่างวิชา ต่อเรือกำปั่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้คณะมิชชันนารีอเมริกันสอน ภาษาอังกฤษในวังแล้วขยายออกไปนอกวัง พระองค์ทรงจ้างนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ชาวอังกฤษ จากสิงคโปร์ มาเป็นครูถวายพระอักษรแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา

5. ด้านการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งตำรวจนครบาลเพื่อ ดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ทรงจัดตั้งศาลยุติธรรม ทรงประกาศพระราชบัญญัติกฎหมาย ต่างๆ ทรงแก้ไขกฎหมายให้ทันสมัยและเป็นสากลเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายเปิดประเทศ นอกจากนี้ทรงยกเลิกพิธีการห้ามประชาชนเข้าเฝ้าหรือจ้องมองพระมหากษัตริย์ ทรงยกเลิกการบังคับ ให้ประชาชนปิดประตูหน้าต่างสองข้างทางที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินผ่าน ทรงให้ ประชาชนเข้าเฝ้า ให้ประชาชนถวายฎีการ้องทุกข์กับพระองค์ได้ อีกทั้งเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศ เข้าเฝ้าในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พระราชทาน แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

6. ด้านวรรณกรรม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรีชาสามารถในด้าน พระอักษรอย่างยิ่ง บทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ อาทิ ชุมนุมพระบรมราชาธิบายมี 4 หมวดใหญ่ ได้แก่ หมวดวรรณคดี หมวดโบราณคดี หมวดธรรมคดี และหมวดตำรา ดำนานพระแก้วมรกต เรื่องปฐมวงศ์ ประกาศรัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์เกี่ยวกับดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ บทพระราช นิพนธ์ที่เป็นภาษาบาลี ร่ายยาวมหาชาติ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง กวีที่สำคัญ ในรัชสมัย เช่น หม่อมราโชทัย ประพันธ์จดหมายเหตุนานาชาติไปเมืองลอนดอน นิราศลอนดอน หม่อมเจ้าอิศรญาณ ประพันธ์เพลงยาวเจ้าอิศรญาณ นอกจากนี้พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ชื่อ อักษรพิมพ์การ พิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษา ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2400 ลงข่าวราชสำนักและข่าวราชการสำคัญ

7. ด้านวิทยาศาสตร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญาว่าเป็นพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย ด้วยทรงเป็นนักดาราศาสตร์ชาวไทยคนแรกที่สามารถเกิดสุริยุปราคาได้ทรงคำนวณการเกิดสุริยุปราคาล่วงหน้าถึง 2 ปี ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ทั้งนี้ ทรงพยากรณ์การเกิดสุริยุปราคาในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 10 พ.ศ. 2411 (18 สิงหาคม พ.ศ. 2411) เวลา 10.45-11.30 น. เป็นสุริยุปราคามีคเต็มดวงตั้งแต่เมืองปราณบุรีลงไปถึงเมืองชุมพร และมองเห็นได้ชัดเจน ณ บ้านหว้ากอ ประจวบคีรีขันธ์ นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2395 ทรงให้สร้างพระที่นั่งภูวนาลักษณเป็นอาคารทรงยุโรป 5 ชั้น ด้านบนติดนาฬิกาใหญ่ 4 ด้าน เพื่อใช้เป็นหอนาฬิกาบอกเวลามาตรฐานของไทย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 เหตุทรงพระประชวรด้วยโรคไข้ป่าหลังจากเสด็จพระราชดำเนินกลับจากทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่บ้านหว้ากอ ประจวบคีรีขันธ์ พระชนมพรรษา 64 พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติ 17 ปี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันอังคารที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2396 พระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์” เป็นพระราชโอรสองค์แรกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระองค์เจ้าหญิงรำเพยภมราภิรมย์) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ทรงเป็นที่รักของพระราชบิดาอย่างยิ่ง ได้ทรงรับการศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ มากมายจากผู้เชี่ยวชาญทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อาทิ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษามคธ การยิงปืนใหญ่ วิชาการต่อสู้ อักษรกรรม ละครกรรม โบราณคดี รัฐศาสตร์ โหราศาสตร์ เป็นต้น ตลอดจนทรงศึกษาโบราณราชประเพณี โดยเฉพาะวิชาด้านการปกครอง โบราณราชประเพณี และโหราศาสตร์ นั้น พระราชบิดาทรงสอนด้วยพระองค์เอง เมื่อพระราชบิดาเสด็จประพาสหัวเมืองพระองค์ทรงตามเสด็จด้วย ทั้งนี้ เพื่อเตรียมพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อปี พ.ศ. 2409 ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ในปี พ.ศ. 2410 ขณะพระชนมายุ 15 พรรษา ได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพินิตประชานารถทำหน้าที่บัญชาการกรมมหาดเล็ก กรมทหารบกวังหน้า กรมล้อมพระราชวัง และกรมพระคลังมหาสมบัติ ในปี พ.ศ. 2411 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชบิดาเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์ พระเถรานุเถระ เสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระราชโอรส

องค์ใหญ่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2411 และทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2411 ขณะนั้นทรงพระชนมพรรษา 15 พรรษา มีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และเจ้าฟ้ากรมขุนบำราบปรปักษ์สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกแห่งราชวงศ์จักรีที่เสด็จขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์และมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หลังจากทรงขึ้นครองราชย์พระองค์เสด็จพระราชดำเนินประพาสต่างประเทศ และทรงได้รับการต้อนรับอย่างดี อาทิ สิงคโปร์ ชาว ปีนัง อินเดีย เนเธอร์แลนด์ เป็นต้น พระองค์ทรงศึกษาแบบแผนการปกครองประเทศเพื่อนำมาพัฒนาประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2416 พระองค์มีพระชนมพรรษา 21 พรรษา จึงทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษาในพระพุทธเจ้ารัตนสถาน 15 วัน ทรงลาสิกขาบทและทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2416 เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เองได้โดยไม่ต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อไป

พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระนามเดิมพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. 2437

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ

1. ด้านการทํานุบำรุงศาสนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดหลายวัด อาทิ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดนิเวศธรรมประวัติ วัดสัตตนารถปริวัตร เป็นต้น อีกทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ อาทิ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในคราวฉลองพระนครครบ 100 ปี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม เป็นต้น

นอกจากนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูป อาทิ พระพุทธชินราชจำลอง ประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระพุทธอังคีรสเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม อีกทั้งเพื่อระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณแห่งบูรพกษัตริย์ในราชวงศ์จักรี พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมรูป

พระมหากษัตริย์ 4 รัชกาล ได้แก่ รัชกาลที่ 1, 2, 3 และ 4 ประดิษฐาน ณ ปราสาทพระเทพบิดรในพระบรมมหาราชวัง

พระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ ซึ่งเป็นพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2431 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2436 ส่วนในการปกครองคณะสงฆ์ ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 กำหนดให้สมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขสูงสุดแห่งคณะสงฆ์ จัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองของคณะสงฆ์แบบคู่ขนานกับการปกครองฝ่ายอาณาจักร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งสำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั่วราชอาณาจักร มอบหมายให้กระทรวงธรรมการดำเนินการกำหนดให้มีสนามสอบได้พระปริยัติธรรม นอกจากนี้พระองค์ทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่นๆ ได้แก่ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ฝ่ายคณะสงฆ์พระพุทธศาสนานิกายอานิจริยวาท ได้แก่ พระสงฆ์อานัมมิกาย และพระสงฆ์จีนนิกาย พระองค์พระราชทานสมณศักดิ์แก่หัวหน้าคณะสงฆ์เช่นกัน

2. ด้านการปกครอง ในรัชสมัยนี้ประเทศไทยปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่พระองค์ทรงฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทรงตั้งองคมนตรีสภา เสนาบดีสภา และรัฐมนตรีสภา เพื่อเสนอความคิดเห็นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถในด้าน การปกครองเป็นอย่างยิ่ง พระราชกรณียกิจสำคัญ อาทิ ทรงตราพระราชบัญญัติทาสร.ศ. 124 เพื่อปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระอย่างมีระเบียบแบบแผน และด้วยความละมุนละม่อม ทรงใช้ระยะเวลา 30 ปี จึงเลิกทาสได้อย่างบริบูรณ์ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2431 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราระเบียบการปกครองขึ้นใหม่แยกส่วนราชการเป็นกรมกองต่างๆ มีหน้าที่รับผิดชอบ เช่น กรมพระคลัง กรมยุติธรรม กรมยุทธนาธิการ กรมธรรมการ กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า กรมวัง กรมเมือง กรมนา เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2435 มีพระบรมราชโองการยกกรมให้มีฐานะเป็นกระทรวง และยุบรวมหน่วยงานที่มีหน้าที่ซ้ำซ้อนกัน เป็นกระทรวงทั้งหมด 10 กระทรวง ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงวัง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงนครบาล กระทรวงธรรมการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงการต่างประเทศ มีคณะเสนาบดีเป็นผู้บริหาร โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ในการบริหารส่วนภูมิภาคทรงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล มีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ดูแล มีผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นลำดับไป

ส่วนในด้านกฎหมาย พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างประมวลกฎหมายอาญาขึ้นใหม่ให้ทันสมัย เป็นมาตรฐานสากลทัดเทียมกับอารยประเทศ ในปี พ.ศ. 2451 ให้ตรากฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 เมื่อปี พ.ศ. 2440 พระองค์ทรงให้ตั้งโรงเรียนกฎหมายแห่งแรกของประเทศไทย มีกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นผู้อำนวยการและพระอาจารย์

3. ด้านการทำการบำรุงประเทศ ในรัชสมัยของพระองค์ประเทศไทยมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านสาธารณูปโภค อาทิ ด้านการไปรษณีย์ โทรเลข พ.ศ. 2418 เริ่มก่อสร้างวางสายโทรเลขสายแรกของประเทศจากกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2424 ตั้งการไปรษณีย์ครั้งแรก มีที่ทำการไปรษณียาคาร ทดลองใช้โทรศัพท์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2424 และเปิดบริการประชาชนในปี พ.ศ. 2429 ในปีพ.ศ. 2431 ดำรวจเส้นทางสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ การสำรวจแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2434 ในปี พ.ศ. 2433 เปิดการใช้ไฟฟ้าเป็นครั้งแรก ต่อมาพระองค์ทรงโอนกิจการไฟฟ้าให้แก่ บริษัทอเมริกัน ชื่อเบงคอกอเล็กทริกซิดี ซินดิเคท เข้ามาดำเนินงานด้านการประปา พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กักน้ำจากแม่น้ำเชียงรากน้อย จังหวัดปทุมธานี และขุดคลองส่งน้ำมายังสามเสนติดตั้งอุปกรณ์ทำน้ำประปา แต่การประปายังไม่เสร็จสมบูรณ์ ก็สิ้นรัชสมัยของพระองค์ ด้านการพยาบาลและสาธารณสุข พระองค์มีพระราชดำริสร้างโรงพยาบาลเพื่อรักษาประชาชนด้วยการแพทย์แผนใหม่ โรงพยาบาลวังหลัง เป็นโรงพยาบาลแห่งแรกเปิดทำการ พ.ศ. 2431 ส่วนด้านการเงินและการธนาคารในปี พ.ศ. 2417 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำธนบัตรขึ้นใช้ ทรงตั้งกรมธนบัตรรุ่นแรกออกมา ทรงกำหนดหน่วยเงินตราเรียกว่า สตางค์ ส่วนธนาคารมีการจัดตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ. 2445 ดำเนินกิจการ 2 ปี ขอพระบรมราชานุญาตจดทะเบียนเป็นบริษัทเบงกัลสยามกัมมาจลทุน จำกัด ดำเนินกิจการแบบสากลเป็นธนาคารแห่งแรกของคนไทย ในด้านเศรษฐกิจ พระองค์ทรงปรับปรุงภาษีอากรให้มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ทรงก่อตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ในพระบรมมหาราชวัง เก็บรวบรวมรายได้ของแผ่นดิน มีพนักงานบัญชีตรวจสอบ ทรงตราพระราชบัญญัติกฎหมายภาษีอากร วางหลักเกณฑ์การเก็บภาษีแบบใหม่ตามหลักสากล ทรงแยกพระคลังออกจากกระทรวงการต่างประเทศสถาปนาหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นกระทรวงการคลัง ตราพระราชบัญญัติสำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติ

4. ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใ้พระราชหฤทัยในด้านการศึกษายิ่ง ทรงให้ตั้งโรงเรียนสำหรับประชาชนอย่างทั่วถึงทั้งให้ส่วนกลางและภูมิภาคให้สร้างโรงเรียนหลวงแห่งแรก ในปี พ.ศ. 2444 โรงเรียนหลวงแห่งแรกที่สร้างขึ้นในวัด คือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม ทรงให้ตั้งโรงเรียนหลวงสตรี ชื่อโรงเรียนบำรุงสตรีวิทยา ในปี พ.ศ. 2444 เป็น

โรงเรียนสตรีแห่งแรกในประเทศไทย ส่วนด้านตำราเรียน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เขียนตำราเรียน เรียกว่า ตำราเรียนหลวง 6 เล่ม ในปี พ.ศ. 2427 ทรงให้มีการสอบไล่สามัญศึกษาเพื่อทดสอบความรู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมา

5. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระองค์โปรดการเสด็จประพาสอย่างยิ่ง เสด็จประพาสในส่วนภูมิภาคเพื่อดูแลทุกข์สุขของประชาชนอย่างใกล้ชิด และทรงนำสิ่งที่ได้ทอดพระเนตรมาพัฒนาบ้านเมือง ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ ทรงเริ่มจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ประเทศสิงคโปร์ ประเทศชวา (อินโดนีเซีย) ในปี พ.ศ. 2413 ต่อมาในปี พ.ศ. 2415 เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศอินเดีย เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศแถบยุโรปครั้งแรกในปี พ.ศ. 2440 เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศมหาอำนาจ และทรงหาวิธีการแก้ปัญหาการสู้รบ และในปี พ.ศ. 2449 เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 เพื่อนำวิทยาการต่างๆ ที่ทันสมัยมาพัฒนาประเทศไทยให้ทัดเทียมอารยประเทศ นอกจากนี้พระองค์ทรงส่งทูตไปประจำในประเทศต่างๆ และทรงส่งพระราชโอรสเจ้านาย บุตรหลานข้าราชการ ไปศึกษาในประเทศแถบยุโรปจำนวนมากเพื่อนำความรู้มาพัฒนาประเทศไทย

6. ด้านวรรณกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้มากมาย อาทิ พระราชพิธีสิบสองเดือน ไกลบ้าน ลิลิตนิทราชาคริต บทละครเรื่องเงาะป่า พระราชนิพนธ์ และกวีนิพนธ์เบ็ดเตล็ด ส่วนกวีในรัชสมัยของพระองค์มีหลายคน อาทิ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แต่งแบบเรียนภาษาไทย 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติ์กรอักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์นิทานโบราณคดี สารานุกรม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระนามแฝง ประเสริฐอักษร) ทรงพระนิพนธ์สาวเครือฟ้า อาหรับราตรี จดหมายลาอุแบร์ เป็นต้น ในรัชสมัยของพระองค์มีการจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ และโบราณคดีสโมสร ออกหนังสือพิมพ์รายปักษ์ชื่อหนังสือวชิรญาณ หนังสือรายสัปดาห์ของคนไทย คือ ครูโณวาท หนังสือพิมพ์รายวันฉบับแรกของคนไทย ชื่อ คอต เปลี่ยนชื่อเป็นข่าวราชการ

ตลอดระยะเวลา 42 ปี แห่งการครองราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ ประเทศไทยเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งในทุกด้าน ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข และได้พัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกด้าน

เช่นกัน ทั้งนี้ เพราะพระมหากษัตริย์คุณพระเมตตาธิคุณและพระบรมเดชานุภาพแห่ง
พระมหากษัตริย์ไทย พสกนิกรชาวไทยจงรักภักดี และเคารพเทิดทูนพระองค์อย่างยิ่ง พร้อมใจกัน
สร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าถวายแด่พระองค์ ซึ่งสร้างแบบพระบรมรูปทรงม้า
พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส และถวายพระราชสมัญญา
พระปิยมหาราช ในปี พ.ศ. 2451 ในวโรกาสรัชมงคลภิเษกที่พระองค์ครองราชย์สมบัติครบ 40 ปี
ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต
ด้วยพระอาการประชวร เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 พระชนมพรรษา 57 พรรษา ทรงครอง
สิริราชสมบัติ 42 ปี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระราชสมภพ
เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เป็น
พระราชโอรสองค์แรกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี) ในปี พ.ศ. 2431
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทวารวดี มีพระเกียรติยศ
ลำดับ 2 รองจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พระราชโอรส
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวี
พระอัครมเหสี องค์ที่ 2 เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระชนมายุได้ 13 พรรษา พิธีสถาปนาจัดขึ้น
ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงศึกษาใน
ต่างประเทศ คือ ประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาวิชาการเบื้องต้นที่เมืองแอสคอตจากนั้นเสด็จเข้าศึกษา
ในโรงเรียนนายร้อยทหารบกที่แซนด์เฮิสต์ เมื่อทรงสำเร็จวิชาทหารบก ใน พ.ศ. 2443 แล้วทรงเข้า
ศึกษาฝ่ายพลเรือน ณ วิทยาลัยไครสต์เชิร์ช มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ได้ทรงศึกษาวิชาประวัติศาสตร์
กฎหมาย รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์ ขณะทรงศึกษาในมหาวิทยาลัย ทรงพระราชนิพนธ์
วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุโรปชื่อ The War of The Polish Succession (สงคราม
สืบราชสมบัติโปแลนด์) พระองค์ทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ 9 ปี ระหว่างการศึกษาทรงพระประชวร
ด้วยพระโรคไข้ส่าอีกเสบ ต้องผ่าตัดทนต์และประทับในมหาวิทยาลัยไม่ครบ 3 ปี จึงมิได้ทรงรับ
ปริญญาบัตร เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาเสด็จนิวัตประเทศไทย โดยทางเรือจากประเทศอังกฤษ
ทรงแวะเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐอเมริกา และประเทศญี่ปุ่น เสด็จถึงประเทศไทย ในปี พ.ศ.
2445 ทรงเข้ารับราชการทหารในตำแหน่งจเรทัพบก และผู้บัญชาการทหารกรมทหารมหาดเล็ก

ทรงดำรงพระยศเป็นนายพลเอกราชของศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. 2447 พระชนมายุ 24 พรรษา ทรงพระผนวชตามโบราณราชประเพณี ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร 1 พรรษา ทรงลาผนวชและทรงเข้ารับราชการอยู่กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมราชชนก ในปี พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารขณะดำรงพระยศเป็นนายพลเอกราชของศรีลังกา ทรงเป็นประธานคณะผู้รักษาพระนครสำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระบรมราชชนก เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งหลายจึงพร้อมใจกันอัญเชิญพระองค์ในฐานะรัชทายาทเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 ขณะพระชนมพรรษา 30 พรรษา มีพระปรมาภิไธยย่อว่า พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร พระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก 2 ครั้ง ครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2453 ตามประเพณีการขึ้นเสวยราชย์แบบย่อ ในปี พ.ศ. 2454 ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 มีบุคคลสำคัญจากนานาประเทศเข้าร่วมเป็นเกียรติ และถวายพระพรชัยมงคลแด่พระองค์ในพระราชพิธีด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชายา 3 พระองค์ แต่ไม่ทรงสถาปนาเป็นพระบรมราชินี พระองค์มีพระราชธิดาพระองค์เดียวคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาบรมราชกุมารี ในเจ้าจอมสุวัฒนาซึ่งทรงสถาปนาเป็นพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี พระราชธิดาประสูติในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ

1. ด้านการฟื้นฟูบำรุงศาสนา พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงสถาปนา กรมหลวงวชิรญาณวโรรสซึ่งเป็นพระราชอุปัชฌาย์ของพระองค์ขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหาสังฆปริณายก มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองคณะสงฆ์พ้นมาจากกระทรวงธรรมการ พระองค์ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเป็นแม่กองชำระคัมภีร์อรรถกถา ทรงพระราชประสงค์จัดพิมพ์ อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกและอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระพันปีหลวง ซึ่งเสด็จสวรรคต ในปี พ.ศ. 2462 นอกจากนี้พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับ

พระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เทศนาเลื้อป่า ประโยชน์แห่งการอยู่ในธรรม
ธรรมาธรรมะสงคราม เป็นต้น รวมทั้งทรงพระราชนิพนธ์แปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เช่น
มงคลสูตร พระองค์ทรงริเริ่มกิจการอนุศาสนาจารย์ขึ้นในกองทัพบกเพื่อเป็นที่ปรึกษาทางธรรม
แก่ทหาร

ในรัชสมัยของพระองค์ไม่โปรดการสร้างวัดประจำรัชกาลแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
บูรณปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ อาทิ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
วัดพระพุทธบาท วัดพระปฐมเจดีย์ และทรงให้สร้างพระแก้วมรกตน้อย พระนิโรคนคราย ทรงให้
ปฏิสังขรณ์พระยืนปางห้ามสมุทร พระราชทานนามใหม่ว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์
ธรรมโมกษสมหาจักราช ปุณนิยบพิตร” ประดิษฐาน ณ องค์พระปฐมเจดีย์

2. ด้านการปกครอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบริหารประเทศตาม
แบบพระบรมราชชนก แม้ว่าการปกครองยังคงเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีพระมหากษัตริย์
เป็นพระประมุข แต่พระองค์มิได้ทรงถือพระราชอำนาจเพียงพระองค์เดียว ทรงรับฟังความคิดเห็น
จากข้าราชการฝ่ายบริหาร เสนาบดีที่เป็นสามัญชนและประชาชนเพื่อนำมาพัฒนาบ้านเมือง
พระองค์มีพระราชดำริจะสอนให้ข้าราชการรู้จักการปกครองแบบประชาธิปไตย ทรงสมมติเมือง
ดุสิตธานีเพื่อให้ข้าราชการและข้าราชการบริพารรู้จักการปกครองแบบประชาธิปไตยในภาคปฏิบัติเป็น
รากฐานของการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยในอนาคต กล่าวคือ ในเมืองดุสิตธานี มีพรรคการเมือง
รัฐบาล หนังสือพิมพ์รายวัน หนังสือพิมพ์รายปักษ์ ทดลองให้มีการเลือกตั้ง 2 แบบ คือ แบบเลือกตั้ง
นคราภิบาลโดยตรง กับแบบเลือกตั้งเซเชษฐบุรุษของอำเภอต่างๆ ก่อน แล้วจึงเลือกนคราภิบาลจาก
เซเชษฐบุรุษเหล่านั้น เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต กิจการเมืองดุสิตธานีก็ยกเลิกไป นอกจากนี้พระองค์
ยังพระราชทานเสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ ให้แสดงความคิดเห็นด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ
สังคม ได้อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ เพื่อปลูกฝังเสรีภาพอย่างมีขอบเขตในระบอบประชาธิปไตยให้แก่
ประชาชน

แม้พระองค์จะพยายามวางรากฐานแห่งประชาธิปไตยอย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยการให้
ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนของพระองค์ แต่มีคณะบุคคลต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงในทันที
ทันใด ในปี พ.ศ. 2454 เกิดกบฏ ร.ศ. 130 มีจุดประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแต่การก่อกบฏไม่สำเร็จ ผู้ก่อการถูกจับ ศาล
ทหารตัดสินโทษถึงประหารชีวิตนายทหารหัวหน้าผู้ก่อการ (ร้อยเอกขุนทวยหาญพิทักษ์ นายแพทย์

เหล็ง ศรีจันทร์) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานอภัยโทษ ไม่มีผู้ใดถูกประหารชีวิต ต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้พ้นโทษ

3. ด้านการพัฒนาประเทศ ในด้านการคมนาคม อาทิ พระองค์ทรงให้ปรับปรุงและขยายกิจการรถไฟ ที่มีอยู่เดิม ทรงสถาปนากรมรถไฟหลวง ทรงให้ดำเนินการสร้างอุโมงค์รถไฟลอดถ้ำขุนตาล ทางรถไฟระยะยาวสายต่าง ๆ เสร็จสมบูรณ์ในรัชสมัยนี้ เช่น เส้นทางกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ทรงเปิดทางรถไฟสายใต้เชื่อมประเทศมาเลเซีย เชื่อมทางรถไฟทั้งหมดมาที่ศูนย์กลางสถานีหัวลำโพง กรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานพระรามที่ 6 ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา เริ่มการขนส่งไปรษณีย์ภัณฑ์ทางอากาศเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ในด้านการสาธารณสุข พระองค์ทรงก่อตั้งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพื่อรำลึกพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงก่อตั้งสถานพยาบาล คือ สถานเสาวภา เพื่อรักษาผู้ป่วยจากพิษงูและพิษสุนัขบ้า นอกจากนี้พระองค์ทรงริเริ่มสิ่งสำคัญต่างๆ อาทิ การใช้พุทธศักราช แทนรัตนโกสินทรศก ทรงตราพระราชกฤษฎีกาคำนำหน้านามพุทธศักราช 2460 ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัตินามสกุล พระราชทานแบบธงชาติเปลี่ยนจากธงช้างมาเป็นธงไตรรงค์ การเปลี่ยนแปลงการนับเวลาจากโมงและทุ่มมาเป็นแบบสากลเรียกว่านาฬิกา การบัญญัติศัพท์ภาษาไทยแทนศัพท์ภาษาอังกฤษ เป็นต้น

4. ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญว่า การศึกษาของประชาชนเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2453 ทรงสร้างโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ปัจจุบันคือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2464 ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา บังคับให้เด็กทุกคนอายุตั้งแต่ 7 ปี ถึง 14 ปี ต้องเรียนหนังสือในโรงเรียนเป็นการศึกษาภาคบังคับซึ่งรัฐจะต้องดูแล อีกทั้งทรงเห็นความสำคัญต่อการศึกษาด้านอาชีพ ทรงให้จัดตั้งโรงเรียนพาณิชยกรรม โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนการฝึกหัดครูกุลีกฎกรรม ส่วนการศึกษาในระดับอุดมศึกษา พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขยายกิจการการศึกษาของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย

นอกเหนือจากการศึกษาในระบบที่ทำให้เยาวชนและประชาชนมีความรู้ทางวิชาการแล้ว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากองเสือป่า ในปี พ.ศ. 2454 มีพระราชประสงค์ให้เจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน เข้าฝึกอบรมอย่างทหารเพื่อช่วยรักษาความสงบในบ้านเมือง ป้องกันประเทศ เสริมกำลังกายมีความสามัคคี และจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ในปี พ.ศ. 2454 เช่นกัน ทรงสถาปนากิจการลูกเสือขึ้นกองแรกในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เพื่อฝึกเยาวชนให้มีความสามัคคี เสียสละเพื่อส่วนรวม

5. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งทหารอาสาสมัครเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 ณ สมรภูมิตวีปยุโรป โดยประกาศตนอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตรอันประกอบด้วยประเทศมหาอำนาจ อาทิ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซียเป็นผู้นำ ประเทศไทยในฐานะผู้ชนะสงครามได้ขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมซึ่งก็ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การหรือสมาคมระหว่างประเทศ เช่น องค์การอนามัยโลก สหประชาชาติ สมาชิกริเริ่มขององค์การสันนิบาต เป็นต้น

6. ด้านเศรษฐกิจ พระองค์ทรงให้จัดตั้งคลังออมสิน เมื่อ พ.ศ. 2456 เพื่อให้ประชาชนรู้จักออมทรัพย์อย่างปลอดภัย และได้ผลประโยชน์ ทรงตั้งสหกรณ์วัดจันทร์ ที่จังหวัดพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 2459 เพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเอง และร่วมมือกันทำมาหากิน นอกจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภาเผยแพร่วาณิชย ในปี พ.ศ. 2463 มีหน้าที่ให้คำปรึกษาช่วยเหลือองค์กรที่ส่งเสริมการพาณิชย์ของประเทศ

7. ด้านวรรณกรรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์อย่างยิ่ง ทรงพระราชนิพนธ์บทประพันธ์ต่าง ๆ มากมาย อาทิ ประเภทบทละคร เช่น หัวใจนักรบ มัทนะพาธา พระร่วง วิวาทพระสมุทร เวนิสวานิช โรมิโอและจูเลียต ประเภทบทพากย์โขน ได้แก่ รามเกียรติ์ชุดต่าง ๆ ประเภทกวีนิพนธ์ เช่น พระนลคำหลวง ลิลิตนารายณ์สิบปาง กาพย์เห่เรือ ธรรมาธรรมะสงคราม ประเภทปลุกใจ เช่น ปลุกใจเสือป่า เมืองไทยงัดปืนเถิด โคลนติดล้อ ประเภทเรื่องแปล ทรงแปลจากบทละครของเชกสเปียร์ เช่น เวนิสวานิช (The Merchant of Venice) โรมิโอและจูเลียต (Romeo and Juliet) ประเภทวรรณคดี เช่น บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ คำอธิบายและอภิธานประกอบเรื่องนารายณ์สิบปาง ประเภทการเมือง ได้แก่ การจลาจลในรัสเซีย ปกป้องคดีของอัสวพาหุ ในการทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ ทรงใช้พระนามแฝงหลายพระนาม อาทิ อัสวพาหุ ใช้เขียนเรื่องการเมือง รามจิตติใช้เขียนเรื่องบันเทิง ศรีอยุธยาใช้เขียนบทละคร นายแก้วนายขวัญ พระขรรค์เพชร ใช้เขียนบทละคร น้อยลา สุกรีพ ใช้เขียนนิทานต่างๆ เป็นต้น กวีร่วมสมัยมีมากมาย อาทิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งวรรณคดีสโมสร ปี พ.ศ. 2457 เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือให้มีมาตรฐาน ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถและทรงพระอัจฉริยภาพด้านอักษรศาสตร์ และการประพันธ์วรรณกรรมอย่างยิ่ง ประชาชนจึงพร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญาว่าสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า หรือ กษัตริย์นักปราชญ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ด้วยพระอาการประชวรพระโรคพระโลหิตเป็นพิษ พระชนมพรรษา 45 พรรษา ครองสิริราชสมบัติ 15 ปี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2436 พระนามเดิมว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 9 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี) และเป็นพระราชโอรสองค์ 76 (องค์สุดท้าย) ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาชั้นแรกเมื่อพระชนมายุ 7 พรรษา จากนั้นได้ทรงเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษในโรงเรียนนายร้อย ในปี พ.ศ. 2448 เมื่อพระชนมายุ 12 พรรษา ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา และในปี พ.ศ. 2449 เสด็จไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ทรงศึกษาวิชาสามัญที่วิทยาลัยอีตัน เป็นโรงเรียนชั้นสูงของประเทศอังกฤษ เข้มงวดกวดขันเรื่องระเบียบวินัยอย่างยิ่ง ทุกคนต้องปฏิบัติตามระเบียบเสมอ กัน ต่อจากนั้นพระองค์ ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก ณ เมืองวูลิช (Royal Military Academy Council) ทรงเลือกศึกษาวิชาทหารแผนกปืนใหญ่มาแล้ว หลังจากสำเร็จการศึกษา ในปี พ.ศ. 2456 ทรงเข้าประจำการ ณ กรมทหารปืนใหญ่ที่อังกฤษที่เมืองอัลเดอร์ชอต (Aldershot) ทรงได้รับสัญญาบัตรเป็นนายทหารยศร้อยตรีติดมัสคัตแห่งกองทัพอังกฤษ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายร้อยตรีนอกกอง สังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นนายร้อยโท นายทหารนอกกอง สังกัดกรมทหารปืนใหญ่รักษาพระองค์ ในปี พ.ศ. 2458 พระองค์เสด็จกลับประเทศไทย และทรงเข้าปฏิบัติราชการทหารในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาธิราช ในปี พ.ศ. 2460 พระองค์ทรงพระผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร 1 พรรษา ทรงลาสิกขาบท

ในปี พ.ศ. 2461 ทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ พระธิดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประจวบ เสด็จไปรักษาพระองค์ที่ทวีปยุโรป ในปี พ.ศ. 2463 จากนั้นทรงศึกษาต่อในโรงเรียนเสนาธิการทหาร กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสและเสด็จกลับประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2464 ทรงเข้าปฏิบัติราชการทหาร ในปี พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการสถาปนาพระองค์เลื่อนจากกรมขุนเป็นกรมหลวง เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ต่อมาเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเป็นประธานในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี พร้อมใจกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 7 แห่งราชวงศ์จักรี พระปรมาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชนมพรรษา 32 พรรษา ต่อมาพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งองค์อธิธัมมนตรีทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดิน พระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 1 สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ พระองค์ทรงแก้ไขปัญหาด้วยการตัดค่าใช้จ่ายของแผ่นดินด้วยการลดข้าราชการทหารและพลเรือนออกจากราชการ ทำให้หลายฝ่ายไม่พอใจประกอบกับทหารและข้าราชการบางส่วนต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากราชธิปไตยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย คณะบุคคลเหล่านั้นในนามคณะราษฎร จึงรวมกำลังเข้ายึดอำนาจ เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์สุดท้ายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ และทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ณ ประเทศอังกฤษ และทรงสละพระราชสิทธิในการแต่งตั้งผู้สืบสันตติวงศ์ เหตุที่ทรงสละราชสมบัติเนื่องจากพระองค์ทรงมีความคิดเห็นหลายเรื่องที่ขัดแย้งกับฝ่ายรัฐบาลตลอดมา

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสำคัญ อาทิ

1. ด้านการปกครอง เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติทรงแต่งตั้งองค์อภิรัฐมนตรีสภา 5 คน เป็นสภาชั้นสูงสุดของแผ่นดิน ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาราชการแผ่นดิน ดังนี้

- 1.1 สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
- 1.2 สมเด็จพระพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
- 1.3 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
- 1.4 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
- 1.5 สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

นอกจากนี้ ทรงจัดระเบียบการบริหารงานบุคคลของชาติ ทรงตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2470 มีคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนดำเนินงาน นอกจากนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัยหรือความผาสุกแห่งสาธารณชน พ.ศ. 2471

พระองค์ทรงพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานอำนาจในการปกครองแก่ประชาชน จึงได้จัดตั้งสภากรรมการองคมนตรี ทำหน้าที่ประชุมพิจารณากฎหมายและแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นสภาพทดลองและฝึกหัด ส่วนในระดับท้องถิ่นทรงให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจการสุขาภิบาล จัดรูปแบบการบริหารงานส่วนท้องถิ่นเป็นแบบเทศบาล อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติเทศบาลยังมิได้ประกาศใช้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ภายหลังจากคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครอง เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระองค์ทรงพระราชดำริที่ขัดแย้งกับฝ่ายรัฐบาลเสมอมา พระองค์

จึงทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติและสละพระราช-สิทธิการแต่งตั้งรัชทายาท เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ที่ประเทศอังกฤษ อีกทั้งไม่ทรงเกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินจนเสด็จสวรรคต ที่ประเทศอังกฤษ

2. ด้านการพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมพระนครกับฝั่งธนบุรี และสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชประดิษฐาน ณ ลานเชิงสะพานฝั่งพระนคร พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีเปิดสะพาน เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2475 พระราชทานนาม “สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์” นอกจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังไกลกังวลที่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

3. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระองค์ทรงสานต่อพระราชกิจด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อาทิ การให้สัตยาบันในสนธิสัญญาต่างๆ การทำสนธิสัญญาใหม่กับประเทศเยอรมนี และสนธิสัญญาอินโดจีน พ.ศ. 2469 กับประเทศฝรั่งเศส เกี่ยวกับดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง

พระองค์เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 ณ ประเทศอังกฤษ ด้วยโรคพระหทัยวาย พระชนมพรรษา 48 พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติ 9 ปี ได้มีการถวายพระเพลิงพระบรมศพที่ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2491 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้กราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477-2489)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2468 ณ เมืองไฮเดลเบิร์ก ประเทศเยอรมนี พระนามเดิมว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เป็นพระโอรสในสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอุดุลยเดช (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก) กับหม่อมสรวงวลัย มหิดล ณ อยุธยา (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอุดุลยเดชเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กับสมเด็จพระสวรินทิราบรมราชเทวี เมื่อพระองค์ทรงพระราชสมภพ

มีฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดล เมื่อพระชนมายุ 3 เดือน พระองค์เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2471 ประทับ ณ วังสระปทุม ในปี พ.ศ. 2472 พระบรมราชชนกเสด็จทิวงคต ต่อมาหม่อมสรวงสวัณ มหิดล ณ อยุธยา ได้นำพระธิดา และพระโอรสกล่าวคือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากัลยาณิวัฒนา พระเชษฐภคินีและพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช พระอนุชา เสด็จไปประทับ ณ เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อทรงศึกษา

ในปี พ.ศ. 2477 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 สถาปนาผู้แทนราษฎรต้องหาผู้สืบทอดเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศไทย สถาปนาผู้แทนราษฎรมิมีมติให้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขณะนั้นพระชนมายุ 8 พรรษา ขึ้นครองราชย์สมบัติ เป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี และทรงแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ได้แก่ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และเจ้าพระยาอมรรต มาทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินจนกว่าพระองค์จะทรงบรรลุนิติภาวะ

ในระหว่างที่พระองค์ทรงศึกษาในต่างประเทศ พระองค์ทรงศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ทรงศึกษาวิชาภาษาต่างประเทศ 4 ภาษา ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน และภาษาสเปน และมีพระอาจารย์สอนภาษาไทย พระองค์เสด็จกลับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2481 ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ทรงเยี่ยมราษฎรในที่ต่างๆ ประชาชนต่างปิติยินดีและชื่นชมพระบารมีของยุวกษัตริย์ไทย จากนั้นเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ หลังจากนั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พระองค์จึงมิได้เสด็จกลับประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2488 สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จกลับประเทศไทย พร้อมด้วยพระบรมราชชนนี พระเชษฐภคินี และพระอนุชา เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ระหว่างที่ประทับในประเทศไทย ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในต่างจังหวัด และทรงเยี่ยมสำเพ็งอย่างเป็นทางการ ยังความปลื้มปิติแก่ชาวจีนที่สำเพ็งเป็นอย่างมาก และทรงมีกำหนดเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อในวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2489

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร และทหาร ทรงสร้างพระศรีมหาธาตุ สนามกีฬาแห่งชาติ พระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยต่างๆ ทรงลงพระปรมาภิไธย พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับลงวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ทรงหว่านข้าวในแปลงนาสาธิต ขณะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชน ณ สถานีเกษตรกลางบางเขน เสด็จประพาสลำเพ็ญ ทรงตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ทรงตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร ทรงตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทรงตรวจพลสวนสนามของกองทัพพันธมิตร ณ ท้องสนามหลวง เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ด้วยพระแสงปืน จากเหตุถูกลอบปลงพระชนม์ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง ก่อนกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ คือ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2489 พระชนมพรรษา 21 พรรษา ทรงครองสิริราชสมบัติ 12 ปี พระองค์ยังมิได้ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ พระปรมาภิไธยของพระองค์จึงไม่ปรากฏคำว่า “พระบาท” ต่อมา เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระปรมาภิไธยเป็นพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2493 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 ในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเป็นพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระอัฐมรามาธิบดินทร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบันแห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470 พระนามเดิมว่าพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ 3 ในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม

พระบรมราชชนก (สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กับสมเด็จพระสวรินทิราบรมราชเทวี) กับหม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา ทรงพระราชสมภพ ณ โรงพยาบาลเม้าท์ออบิรัน เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา พระองค์เสด็จกลับประเทศไทยประทับ ณ วังสระปทุม และทรงศึกษาชั้นปฐมวัยที่โรงเรียนมาแตร์เดอี กรุงเทพมหานคร และเสด็จทรงศึกษาต่อชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนเมียร์มองต์ (Miremont) ณ เมืองโลซาน (Lausanne) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ต่อมาทรงศึกษาต่อที่ Eclol Nouvelle de la Suisse Ronande Chailly และโรงเรียน Gymnase de Lausanne ตามลำดับ ทรงได้รับประกาศนียบัตร Bachelier es Lettres จากนั้นทรงศึกษาในระดับอุดมศึกษาแผนกวิทยาศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยโลซาน ในปี พ.ศ. 2477 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระราชอนุชาเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขณะนั้นทรงพระชนมายุ 7 พรรษา

เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืน เหตุถูกลอบปลงพระชนม์ คณะรัฐมนตรีมีมติกราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช พระราชอนุชา เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นรัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ขณะนั้นพระชนมพรรษา 19 พรรษา ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ จึงทรงแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร และพระยามานวราชเสวี ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินจนกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จะทรงบรรลุนิติภาวะ ในวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2489 พระองค์เสด็จไปทรงศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยโลซาน เปลี่ยนจากสาขาวิทยาศาสตร์เป็นสาขารัฐศาสตร์และกฎหมายแทนเพื่อทำหน้าที่ปกครองประเทศ ระหว่างประทับอยู่ต่างประเทศทรงหมั่นกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร พระธิดาของพระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ กับหม่อมหลวงบัว กิติยากร เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2492 และทรงจัดพระราชพิธีอภิเษกสมรส ในปี พ.ศ. 2493 และทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ต่อมาในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง ในวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 ทรงสถาปนาสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชโอรส 1 พระองค์ และพระราชธิดา 3 พระองค์ ได้แก่

1. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ต่อมาทรงลาออกจากฐานันดรศักดิ์
2. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิชราลงกรณ์ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สยามมกุฎราชกุมาร
3. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา กิติวัฒนาตุลโสภาคย์ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี
4. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระผนวช เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2499 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จพระราชดำเนินออกทรงรับบิณฑบาตจากประชาชน ทรงลาสิกขาบทเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499 ทรงพระผนวช 15 วัน

พระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการตามพระราชปณิธานอันแน่วแน่ของพระองค์ คือ “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ในวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 อาทิ

1. ด้านการเกษตร พระองค์มีพระราชดำริให้เกษตรกรพัฒนาวิธีการผลิตผลิตผลทางการเกษตรทุกประเภท อีกทั้งพระองค์ทรงศึกษา ค้นคว้า ทดลองทำวิจัยและใช้เทคโนโลยีอย่างง่ายและเมื่อได้วิธีการที่เหมาะสมจะพระราชทานความรู้เหล่านั้นสู่เกษตรกร ดังนั้น ทุกพื้นที่ในพระราชวังสวนจิตรลดาจึงเป็นสถานทดลอง เช่น โครงการส่วนพระองค์เกี่ยวกับการเลี้ยงปลา โรงโคนม นาข้าวทดลอง ห้องปฏิบัติการเนื้อเยื่อ สวนสมุนไพร โรงเห็ด โรงสีข้าว รวมทั้งสถานทดลองทางการเกษตรในท้องถิ่นจังหวัดต่างๆ นอกจากนี้พระองค์ยังพระราชทานแนวคิดทฤษฎีใหม่ทาง

การเกษตร การทำไร่นาสวนผสม การเกษตรแบบยั่งยืนมุ่งใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยวิธีการธรรมชาติเพื่อลดค่าใช้จ่ายและปัญหาสิ่งแวดล้อมตลอดจนพระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

2. ด้านการพัฒนาสภาพแวดล้อม สืบเนื่องจากพระองค์ทรงเห็นปัญหาความยากจนของเกษตรกร ปัญหาผลผลิตทางการเกษตรไม่อุดมสมบูรณ์อันเกิดจากปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญคือเกษตรกรขาดความรู้ในการแก้ปัญหาทางการเกษตรและวิธีการเพิ่มผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ พระองค์ทรงจัดตั้งศูนย์ศึกษาพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กระจายตามภูมิภาคต่างๆ โดยดำเนินการทดลองหาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้กับการเกษตรเพื่อแก้ไขปัญหา พัฒนาภูมิปัญญา และศักยภาพสิ่งที่มีอยู่ เน้นเรียบง่ายประหยัด แต่ละศูนย์จัดตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งศูนย์ศึกษาพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ 6 ศูนย์

3. ด้านการพัฒนาทรัพยากรน้ำ พระองค์มีพระราชประสงค์ในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคและการบริโภคให้แก่เกษตรกร ประชาชนทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท พระองค์ทรงศึกษาและพระราชทานพระราชดำริการศึกษาวิจัยการทำฝนเทียมซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศ นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาแหล่งน้ำจากผิวดินซึ่งพระองค์พระราชทานพระราชดำริแก่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อ่างเก็บน้ำ ฝายทดน้ำ การขุดลอกคลองหนองบึง และสระเก็บน้ำประจำไร่นา เมื่อถึงคราวน้ำมากประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากภavnน้ำท่วม พระองค์พระราชทานพระราชดำริวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม เช่น การก่อสร้างคันกั้นน้ำ เสริมขอบตลิ่งให้มีระดับสูงกว่าเดิม มีต่อระบายน้ำหรือประตูน้ำเพิ่มเติมการก่อสร้างทางผันน้ำ การปรับปรุงสภาพน้ำ ขุดคลองกำจัดวัชพืช การก่อสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำ นอกจากนี้การเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร ยังผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นเส้นทางคมนาคม และแหล่งพักผ่อน รวมทั้งป้องกันปัญหาน้ำท่วมได้ หากประสบปัญหาน้ำเสียจากธรรมชาติหรือจากการกระทำของมนุษย์ พระองค์พระราชทานแนวพระราชดำริการแก้ไขปัญหาน้ำเค็มและน้ำกร่อย การแก้ไขปัญหาน้ำเน่าด้วยผักตบชวา ด้วยวิธีการเติมอากาศ เติมออกซิเจนให้แก่ น้ำ ด้วยกังหันชัยพัฒนา ระบบบึงชีวนภาพ ระบบกรองด้วยหญ้า เป็นต้น โครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริแบ่งได้ 5 ประเภท ได้แก่ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก การบริโภค และอุปโภค โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการรักษาดินน้ำลำธาร โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ โครงการระบายน้ำออกจากพื้นที่ลุ่ม และโครงการบรรเทาอุทกภัย

4. ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชีวิต พัฒนามนุษย์ พระองค์ทรงส่งเสริมการศึกษาของประชาชนในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่ด้อยโอกาส ยกจนในถิ่นทุรกันดาร ด้วยเหตุนี้จึงมีโรงเรียนต่างๆ เกิดขึ้นมากมายจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จากแนวพระราชดำริของพระองค์ อาทิ โรงเรียนพ่อหลวงอุปถัมภ์ กระจายอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย โรงเรียนร่มเกล้า โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ โรงเรียนราชประชาสมาสัย โรงเรียนสอนผู้มีความบกพร่องทางร่างกาย เช่น โรงเรียนสอนคนตาบอด หนูหนวก เด็กพิการ เด็กปัญญาอ่อน โครงการพระดาบส โรงเรียนสำหรับผู้ยากไร้ และทุพพลภาพ นอกจากนี้พระองค์ยังพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงให้ผู้รับทุนศึกษาต่อระดับปริญญาโท และปริญญาเอกในต่างประเทศ ทุนอานันทมหิดลเพื่อส่งผู้สำเร็จวิชาแพทยศาสตร์ไปศึกษาวิชาแพทย์เพิ่มเติม โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน จัดพิมพ์และพระราชทานไปยังห้องสมุดโรงเรียนที่ห่างไกล เพื่อให้เยาวชนได้มีแหล่งค้นคว้าหาความรู้ได้สะดวก เมื่อมีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี และระดับบัณฑิตศึกษาในมหาวิทยาลัย พระองค์เสด็จพระราชทานปริญญาบัตรเพื่อเป็นกำลังใจ และแสดงความยินดีแก่บัณฑิตเหล่านั้น พร้อมทั้งพระราชทานพระบรมราโชวาทเป็นแนวคิณำทางชีวิตต่อไป

5. ด้านการศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพุทธมามกะและอัครศาสนูปถัมภกทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงน้อมนำพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแนวทางปฏิบัติแห่งพระราชจริยาวัตร พระองค์ทรงทศพิธราชธรรมแห่งพระมหากษัตริย์ ทรงน้อมนำประชาชนให้ประพฤติตนตามหลักพระพุทธศาสนา และทรงสั่งสอนให้พสกนิกรยึดมั่นในพระธรรมของพระพุทธเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ทรงคัดเลือกข้อธรรมเพื่อการแนะนำสั่งสอนผ่านพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ แม้ในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ก็ทรงสอนธรรมะ เช่น บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก คุณทองแดง นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ นอกจากนี้พระองค์ทรงประกอบศาสนกิจและศาสนพิธีในโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดตลอดมา ไม่เพียงแต่ที่พระองค์ทรงอุปถัมภ์กิจแห่งพระพุทธศาสนาเท่านั้น พระองค์ยังทรงเกี่ยวพันศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาอิสลาม พระองค์เสด็จเป็นประธานในวันสำคัญทางศาสนา พระราชทานพระคัมภีร์อัลกุรอาน ศาสนาคริสต์ พระองค์เสด็จเป็นประธานในพิธีการต่าง ๆ และพระราชทานพระราชทรัพย์สนับสนุนกิจการสาธารณประโยชน์ที่องค์การศาสนาดำเนินการอยู่

ในส่วนของศาสนสถานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อบรมปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงสร้างพระพุทธรูป

6. ด้านการสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเห็นปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของราษฎรที่ยากจน และอยู่ห่างไกลความเจริญ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของราษฎร ทำให้ราษฎรของพระองค์ไม่มีความสุข พระองค์ทรงแก้ปัญหาด้วยโครงการแพทย์พระราชทาน มีคณะแพทย์พระราชทานออกไปรักษาโรคให้แก่ผู้ป่วยและแนะนำการดูแลสุขภาพ พลาณามัย นอกจากนี้ยังมีโครงการอบรมหมอชาวบ้าน ให้ชาวบ้านเข้ารับการอบรมทางการสาธารณสุข การปฐมพยาบาลเพื่อช่วยเหลือกันในท้องถิ่นก่อนจะถึงมือแพทย์ในสถานพยาบาล และทุกครั้งที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรทุกพื้นที่ จะมีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ไปดูแลรักษาผู้ป่วยอย่างทั่วถึง

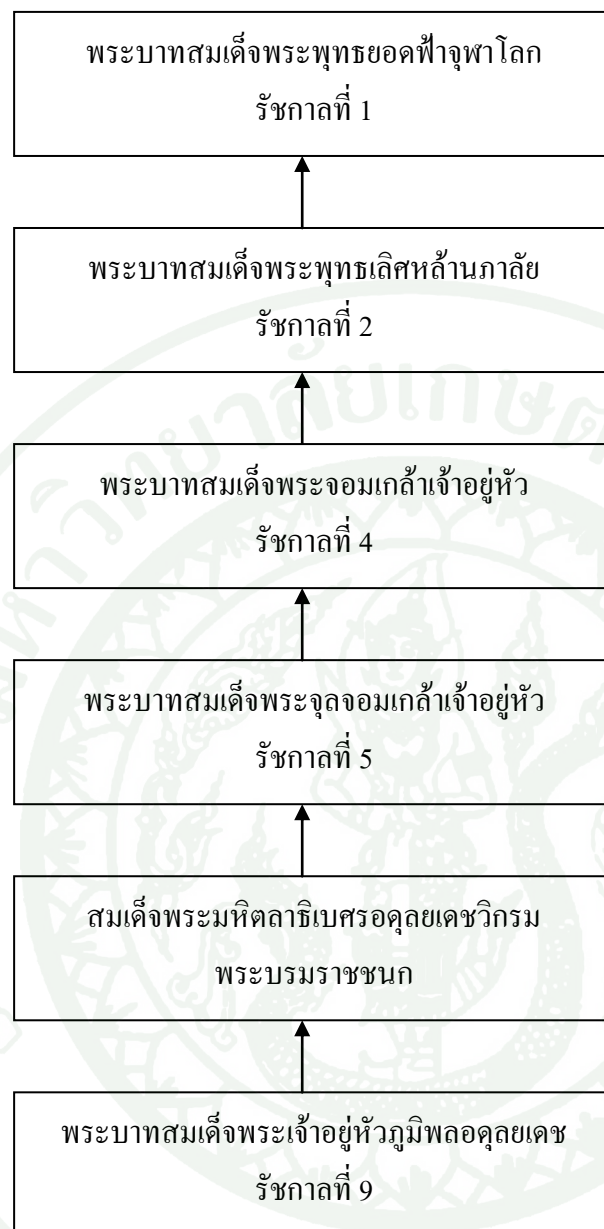
7. พระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถด้านศิลปะแขนงต่างๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระปรีชาสามารถในการทรงดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงแซกโซโฟนได้อย่างดีเยี่ยม อีกทั้งทรงพระราชนิพนธ์เพลงจำนวนมาก เช่น เพลงแสงเทียน เพลงยามเย็น เพลงสายฝน เพลงชะตาชีวิต เพลงพรปีใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์เพลงประจำมหาวิทยาลัย เช่น มหาจุฬา ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในด้านจิตรกรรม พระองค์ทรงวาดภาพสีน้ำมันจำนวนมาก ทั้งภาพคน ภาพดอกไม้ ภาพเรียลลิสติก เอ็กเพรสชันนิสม์ ภาพแอบ “เด็ก ในด้านประติมากรรม งานประติมากรรมฝีพระหัตถ์ เช่น พระพุทธรูปปางประทานพร พระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์ พระพุทธรูปนารายณ์พิตร พระ ภ.ป.ร. ในด้านการถ่ายภาพ พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการถ่ายภาพทั้งภาพบุคคล ภาพดอกไม้ และภาพทิวทัศน์ ในด้านวรรณกรรมหรือวรรณศิลป์ บทพระราชนิพนธ์ เช่น ดิโตะ นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ พระมหาชนก ทองแดง เศรษฐศาสตร์ตามนัยพระพุทธศาสนา เป็นต้น

8. ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศเพื่อสร้างพระราชไมตรีกับประเทศต่างๆ ทั้งประเทศเพื่อนบ้าน ใกล้เคียงและมิตรประเทศต่างทวีป ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 เช่น ประเทศเวียดนาม ประเทศอินโดนีเซีย ประเทศพม่า ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา ประเทศอังกฤษ ประเทศเยอรมนี ประเทศโปรตุเกส ประเทศสวิตแลนด์ ประเทศเดนมาร์ก ประเทศนอร์เวย์ ประเทศสวีเดน ประเทศอิตาลี

ประเทศเบลเยียม ประเทศฝรั่งเศส ประเทศลักเซมเบิร์ก ประเทศออสเตรีย ประเทศเนเธอร์แลนด์ ประเทศสเปน ประเทศปากีสถาน ประเทศนิวซีแลนด์ ประเทศออสเตรเลีย ประเทศญี่ปุ่น ประเทศจีน ประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศลาว เป็นต้น ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ นอกจากนี้เมื่อคราวที่ประเทศไทยได้รับภัยพิบัติประชาชนของประเทศนั้นได้รับความทุกข์เดือดร้อน พระองค์พระราชทานสิ่งของช่วยเหลือ และส่งพระราชสาส์นแสดงความเสียใจและเป็นกำลังใจถึงประมุขของประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งหลายเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของพสกนิกรไทย เพื่อความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง ของประเทศไทย แม้ว่าในบางช่วงเวลาประเทศไทยจะประสบปัญหาวิกฤตการณ์ภายในประเทศ ทั้งปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง และปัญหาภัยพิบัติต่างๆ แต่ประเทศไทยก็ผ่านพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้นมาได้ ด้วยพระองค์ทรงพระมหากรุณาธิคุณ และทรงพระเมตตาช่วยจัดปัดเป่าปัญหาต่างๆ ไปได้ ด้วยเหตุนี้ประชาชนไทยทั้งปวงจึงจงรักภักดี เคารพบูชา และเทิดทูน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ดังนั้น จึงถวายพระราชสมัญญาว่า พระภัทรมหาราช หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ทรงความเจริญ ความดีที่ยิ่งใหญ่ และเมื่อปี พ.ศ. 2550 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี และทรงพระชนมพรรษา 80 พรรษา ทุกหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนพสกนิกรชาวไทยต่างร่วมใจจัดงานเฉลิมพระเกียรติอย่างยิ่งใหญ่ ถวายพระพรชัยมงคลแด่พระองค์

ทองคำ กล้ายไม้ ณ อุทยาน (2551: 1-48) ได้นำเสนอเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี กับพระบูรพกษัตริย์ที่พระองค์ทรงสืบสายพระโลหิตย้อนไปถึงพระปฐมบรมกษัตริย์ ดังนี้



ภาพผนวกที่ 2 วิเคราะห์เปรียบเทียบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
กับพระบูรพมหันตริย์ที่พระองค์ทรงสืบสายพระโลหิตย้อนไปถึง
พระปฐมบรมกษัตริย์

นอกจากนี้ ยังเปรียบเทียบพระราชกรณียกิจสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชกับพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชกาล เห็นว่ามีความสอดคล้อง
คล้ายคลึงกันอย่างยิ่ง อาทิ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรงเป็นจอมทัพ

ในสงครามเก้าทัพ และสงครามทำดินแดง ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นจอมทัพตามรัฐธรรมนูญ มิได้ทรงบัญชาการรบโดยตรงแต่พระองค์เสด็จพระราชดำเนิน ทรงเยี่ยมตำรวจ ทหาร และราษฎรที่ได้รับบาดเจ็บจากการสู้รบ พระราชทานความช่วยเหลือ ทุกอย่างแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อนจากสงคราม พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงเป็นอัครศิลปิน ทางราชการกำหนดให้ วันที่ 24 กุมภาพันธ์ ของทุกปี อันเป็นวันคล้ายวัน พระราชสมภพของพระองค์ เป็นวันศิลปินแห่งชาติ ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดชก็ทรงพระอัจฉริยภาพด้านศิลปะทุกแขนงทรงเป็นอัครศิลปินเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงเป็นบิดาแห่งโหราศาสตร์ของประเทศไทยและทรงศึกษา วิทยาการต่างๆ จากตะวันตกด้วยพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรง พระปรีชาสามารถทางวิทยาศาสตร์หลายแขนง อีกทั้งทรงศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เองเช่นเดียวกัน ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระบรมอัยกาธิราชของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจคล้ายกับพระอัยกาธิราช เช่น การทรงพระผนวชในระหว่างครองสิริราชสมบัติ การเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรเพื่อดูแลทุกข์สุขของพสกนิกร การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ เพื่อเจริญพระราชไมตรี เป็นต้น

ภาพรวมของประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2325 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 227 ปี มีพระมหากษัตริย์ปัจจุบันคือ รัชกาลที่ 9 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3) เป็นโครงสร้างทางสังคมในยุคพื้นฟูชาติบ้านเมือง (दन्य षायोरा, 2550: 169) มีลักษณะสังคม คล้ายกับสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี โครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระบรม วงศานุวงศ์ คณะสงฆ์ ขุนนาง ข้าราชการ สามัญชน และทาส พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะสมมติเทพ และมหาชนสมมติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นเจ้าชีวิต ในระบอบการปกครองแบบสมบูรณา ญาสิทธิราชย์ ศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติ พระราชกรณียกิจตามหลักแห่งทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ และธรรมบทต่างๆ ของพระพุทธเจ้า ในการดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ และพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง ขยายศึกสงครามพระองค์ทรงเป็นจอมทัพ นำไพร่พลปราบปรามอริราชและขยายอาณาเขตด้วย พระองค์เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ในรัชสมัยต่อมาพระมหากษัตริย์ ทรงบัญชาการรบและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางเป็นแม่ทัพในสมรภูมิ ส่วนการทำนุ บำรุงบ้านเมืองอยู่ในยุคแห่งการปลูกสร้าง อาทิจ พระบรมมหาราชวังตามแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี อาคารบ้านเรือน ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปะแขนงต่างๆ สาธารณูปโภค เป็นต้น

มีการติดต่อกับต่างประเทศเริ่มต้นจากการเผยแผ่ศาสนา พระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาคริสต์ และเน้นที่การติดต่อค้าขายเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นสำคัญ ผลสืบเนื่องที่ตามมา คือ วิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 6) เข้าสู่ยุคพัฒนาชาติบ้านเมืองตามแบบอารยธรรมตะวันตก โครงสร้างทางสังคมยังประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ คณะสงฆ์ ขุนนาง ข้าราชการ สามัญชน และทาส (มีกฎหมายยกเลิกระบบทาสในรัชกาลที่ 5 และการเลิกทาสสำเร็จในรัชกาลนี้) พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะ มหาชนสมมติ ในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดั้งเดิม และเตรียมวางรากฐานของประเทศชาติ และประชาชนเพื่อระบอบประชาธิปไตยพระมหากษัตริย์ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติพระราชกิจด้วยทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และธรรมบทของพระพุทธเจ้า ตลอดจนแนะนำสั่งสอนประชาชนให้ประพฤติธรรม พระมหากษัตริย์ทรงพระปรีชาสามารถและทรงรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ทรงศึกษาต่อในต่างประเทศทรงนำวิทยาการและเทคโนโลยีของอารยประเทศมาพัฒนาบ้านเมืองเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความมั่นคงปลอดภัย สะดวกสบาย ทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ไทยยังคงส่งเสริมอัตลักษณ์ของความเป็นไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศิลปะแขนงต่างๆ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (รัชกาลที่ 7-รัชกาลที่ 9 รัชกาลปัจจุบัน) หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะประมุขของประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ มีคณะบุคคลต่างๆ ที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยทำหน้าที่บริหารประเทศ และดูแลพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์มิใช่ศูนย์กลางแห่งการบริหารประเทศหรือศูนย์กลางแห่งอำนาจการปกครองประเทศ เช่นในอดีต แต่พระองค์ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจ และศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดีของประชาชน ด้วยเพราะพระมหากษัตริย์ยังคงสละความสุขส่วนพระองค์ปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชน เพื่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติเป็นสำคัญ



ภาคผนวก ข
สาระสำคัญของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 68 เรื่องที่เป็นหน่วยศึกษาของงานวิจัยนี้

สาระสำคัญของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ 68 เรื่องที่เป็นหน่วยศึกษาของงานวิจัยนี้

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญสุโขทัย 4 เรื่อง

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัญสุโขทัย ที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาในงานวิจัยเรื่องนี้มี 4 เรื่อง ได้แก่ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (หลักที่ 1) ศิลาจารึกหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม ศิลาจารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุม กำแพงเพชร และศิลาจารึกหลักที่ 5 จารึกวัดป่ามะม่วง

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (หลักที่ 1) พ.ศ. 1835

1. ผู้แต่ง

ด้านที่ 1 พ่อขุนรามคำแหง

ด้านที่ 2-4 ผู้อื่นจารึกไว้สรรเสริญพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (หลักที่ 1) ที่ปราสาทเมืองเก่าสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. 2376 เมื่อครั้งพระองค์ทรงพระผนวช

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย

3. สาระสำคัญ

ศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชจริยาวัตรของพระองค์ และเหตุการณ์บ้านเมือง สภาพสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร

เนื้อหาของจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-18 เป็นข้อความที่เชื่อกันว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงให้จารึกพระราชประวัติจากพระโอษฐ์ของพระองค์ ทั้งนี้ ได้กล่าวถึงพระประยูรญาติ การชนช้างกับขุนสามชน ความกตัญญูต่อพระชนก พระชนนีและพระเชษฐา ซึ่งเรื่องราวเป็น

อัฐิประวัติและทรงใช้สรรพนาม “กู” แทนพระองค์ ส่วนข้อความในด้านที่ 1 ต่อไปจนถึงบรรทัดที่ 35 ต่อด้วยด้านที่ 2 35 บรรทัด ด้านที่ 3 27 บรรทัด บันทึกเรื่องความเจริญรุ่งเรืองและความอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรสุโขทัย การไม่เก็บภาษีผ่านทางกำหนัดให้มรดกตกทอดจากพ่อไปถึงลูก การพิจารณาตัดสินความอย่างเที่ยงธรรม พ่อขุนรามคำแหงทรงนำพระพุทธศาสนานิกายลังกาวัฏฏ์มาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 1835 ทรงให้ช่างทำพระแท่นมนังคศิลาบาตร กำหนดให้ในวันพระมีพระภิกษุแสดงพระธรรมเทศนาบนพระแท่น ส่วนในวันธรรมดาพระองค์ประทับพระแท่นให้นุคคลต่างๆ เข้าเฝ้าปรีชาราชการแผ่นดิน จารึกด้านที่ 4 มี 27 บรรทัด เถลิงพระนามของพ่อขุนรามคำแหงเป็นขุนพระรามคำแหง กล่าวถึงพระราชกรณียกิจเรื่องการประดิษฐ์อักษรไทย การขุดพระตำหนักและก่อพระเจดีย์บรรจุเป็นพระธาตุเมืองศรีสัชนาลัย การขยายอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย และสรรเสริญพระเกียรติของพ่อขุนรามคำแหง (ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 58-59; ยุพร แสงทักษิณ; 2537: 20-21, 206; ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรฯ, 2551)

ศิลาจารึกหลักที่ 2 จารึกวัดศรีชุม

ใช้อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย จารึกขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1914

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้จารึก

พลโทพระยาสมุทรสงคราม เมื่อครั้งเป็นหลวงสมุทรสงครามพบจารึกหลักที่ 2 นี้ในอุโมงค์วัดศรีชุม เมื่อ พ.ศ. 2430

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย

3. สาระสำคัญ

จารึกหลักที่ 2 กล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาจุฬามุนีศรีรัตนลงกาทิปมหาสามี อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนศรีนาวนำถม (ราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถม

เป็นราชวงศ์ก่อนราชวงศ์พระร่วง ประมาณ พ.ศ. 1762-1792 ซึ่งครองอาณาจักรสุโขทัยอยู่ก่อน) กล่าวถึงเรื่องพ่อขุนผาเมืองทรงร่วมมือกับพ่อขุนบางกลางหาวได้ศรีสัชนาลัยและพ่อขุนผาเมืองได้เมืองสุโขทัย จากนั้นพ่อขุนทั้งสองทรงแลกเมืองกัน และพ่อขุนผาเมืองอภิเษกให้พ่อขุนบางกลางหาวเป็นกษัตริย์แห่งสุโขทัย นอกจากนี้พ่อขุนผาเมืองยังทรงยกพระนาม ศรีอินทราทิตย์ ซึ่งพ่อขุนผาเมืองได้รับมาจากกษัตริย์ขอมพร้อมพระขรรค์ชัยศรีให้แก่พ่อขุนบางกลางหาว ต่อมา กล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ไปรุดงค์ไหว้พระเจดีย์สำคัญในเมืองไทย พม่า อินเดีย และลังกา รวมถึงได้บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในที่ต่างๆ แล้วนำพระบรมสารีริกธาตุจากลังกา มาด้วย เนื้อหากล่าวถึงโอรสของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พระนามพ่อขุนรามราช พระนัดดาของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พระนามว่าธรรมราชา (คือ พระเจ้าเลอไทย) (ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 18-29)

ศิลาจารึกหลักที่ 3 จารึกนครชุม กำแพงเพชร พ.ศ. 1900 ในสมัยพระยาสิทธิไทย

1. ผู้แต่ง

พระยาสิทธิไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพบที่วัดพระธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. 2464 (จารึกนครชุม จารึกในประเทศไทย Documents and Settings/Administrator/Desktop เข้าถึง 9/9/2551) ส่วน ประเสริฐ ณ นคร (2547: 104) และ ยุพร แสงทักษิณ (2537: 206) ได้ระบุว่าพบและนำมากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2429

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย

3. สาระสำคัญ

จารึกหลักที่ 3 กล่าวถึงการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุในเมืองนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร พระยาสิทธิไทยราช (พระเจ้าสิทธิไทย) ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระยาเลอไทย และ

พระราชนัดดาของพระยารามราช (พ่อขุนรามคำแหงมหาราช) มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ขึ้นเสวยราชย์ในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย (อาณาจักรสุโขทัย) ทรงพระนามว่า ศรีสุริยพงศ์มหารชมรรชาธิราช พระองค์ทรงประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และทรงปลูกต้นไม้พระศรีมหาโพธิ์ที่ได้มาจากลังกาทวีป นอกจากนี้ยังกล่าวสรรเสริญพระยาสิทธิไทยว่าทรงชอบด้วยทศพิธราชธรรมเป็นพระธรรมิกราช สดุดีได้กล่าวถึงรอยพระพุทธรบาท 4 องค์ และศิลาจารึกที่ประดิษฐานไว้คู่กัน ซึ่งพระองค์โปรดให้ไปพิมพ์รอยพระพุทธรบาทของพระพุทธรเจ้ามาจากลังกาไว้ที่เมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัยเหนือสุมนภู เมืองพานเหนือ จอมเขานางทอง (อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร) และเหนือจอมเขาที่ปากพระบาง (เขากบ จังหวัดนครสวรรค์) (ประเสริฐ ฉน นคร, 2547: 97-100; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 207)

ศิลาจารึกหลักที่ 5 จารึกวัดป่ามะม่วง พ.ศ. 1904

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) พบจารึกหลักนี้ที่วัดใหม่ (ปราสาททอง) อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอ่าน

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว ภาษาไทย

3. สาระสำคัญ

จารึกหลักที่ 5 มีเนื้อหาเริ่มกล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงมหาราชซึ่งทรงเป็นปู่ของพระยาสิทธิไทยทรงปลูกสวนมะม่วง ต่อมากล่าวถึงพระยาสิทธิไทยผู้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกขึ้นเสวยราชย์ในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยแทนพ่อแทนปู่ มีหมู่น้าวพระยาทุกทิศทรงนำเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาร่วมอภิเษกเป็นท้าวเป็นพระยา พระนามว่า ศรีสุริยพงศ์มหารชมรรชาธิราช

พระองค์ทรงทศพิศราชธรรมทรงรอบรู้เรื่องการคำนวณตำแหน่งดวงดาวในสุริยจักรวาล พระองค์มีพระประสงค์เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง เพื่อทรงนำสรรพสัตว์ข้ามวิญญูสงสาร กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการศาสนา การบำเพ็ญบุญ การสร้างพระสถูปเจดีย์ ทรงหล่อพระพุทธรูป ทรงอัญเชิญพระมหาสามีสังฆราชมาจากนครพันเหนือ เมืองมะตะมะ มาที่กรุงศรีสัตนาคนหุตโขทัย กล่าวถึงการต้อนรับพระมหาสามีสังฆราชและพระยาไทยทรงพระผนวช (ประเสริฐ ณ นคร, 2547: 138-140; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 208)

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา 4 เรื่อง

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

ที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาในงานวิจัยนี้มี 4 เรื่อง ได้แก่ ลิลิตยวนพ่าย (สมัยอยุธยาตอนต้น) โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (สมัยอยุธยาตอนกลาง) โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ (สมัยอยุธยาตอนปลาย) (ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 25, 28, 31) และคำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชาททอง

1. ลิลิตยวนพ่าย หรือ โคลงด้นยวนพ่าย

1.1 ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

นักวรรณคดีสันนิษฐานต่างกันไป บ้างว่าแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บ้างว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ซึ่งเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 209)

1.2 ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยกรอง ลิลิตด้น กล่าวคือ เป็นร้อยด้น 2 บท และโคลงด้นบาทกฤษร 293 บท

1.3 สารสำคัญ

ลิลิตยวนพ่าย เป็นวรรณกรรมสวดความยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งกรุงศรีอยุธยาที่เอาชนะเชียงใหม่ได้ คำว่า ยวน หมายถึง ไทยลานนา (ลาว) ซึ่งหมายถึงเชียงใหม่ ยวนพ่ายจึงหมายถึงเชียงใหม่แพ่ เริ่มต้นด้วยร้อย 1 บทและโคลง 55 บท เพื่อนมัสการพระรัตนตรัย และบทสวดพระเกียรติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านพระชาติกำเนิด ซึ่งเกิดจากพระพรหม พระวิษณุ พระอิศวร เพื่อให้เสด็จมาช่วยเหลือราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข สวดพระเกียรติในด้านพระบรมเดชานุภาพ พระกฤษฎาธิการอันยิ่งใหญ่ พระปรีชาญาณ พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจ ทรงแตกฉานในทางธรรม และชำนาญในการศึก พระเกียรติยศเป็นที่เลื่องลือจนเมืองต่างๆ มาสวามิภักดิ์พึ่งพระบารมี ต่อจากนี้อีก 5 บท (โคลง 56-60) ได้แสดงจุดมุ่งหมายของการแต่งเรื่องนี้ โคลงบทที่ 61-92 กล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตั้งแต่ก่อนประสูติจนครองราชสมบัติ ต่อจากนั้น โคลงบทที่ 93-284 ได้พรรณนาถึงปมเหตุของความขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหาของพระยาอุไทยทิศเจ้าเมืองเชียงแห่งราชวงศ์พระร่วงที่ไม่พอใจสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้เป็นราชวงศ์ระหว่างวงศ์สุพรรณภูมิ ดินแดนที่เคยเป็นรัฐของสุโขทัยทั้งหมด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงยกทัพไปปราบ ยังไม่ทันได้สู้รบพระยาอุไทยทิศก็ถอยหนี ไทยติดตามตีจนลาวแตกทัพ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเข้าเมืองชัยนาทได้แล้วจึงเสด็จกลับอยุธยา โปรดให้ขุนหมื่นหัวเมืองไปตีสุโขทัยคืนมา ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปประทับที่พิษณุโลก พระเจ้าติโลกราชส่งหมื่นดงนครทหารชั้นผู้ใหญ่มาปกครองเมืองเชียงซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนเป็นเมืองเชียงชื่น ภายหลังพระเจ้าติโลกราชทรงระแวงหมื่นดงนครว่าเป็นกบฏจึงประหารชีวิตหมื่นดงนครทำให้นางเมืองซึ่งน่าจะเป็นมเหสีของหมื่นดงนคร (ประทีป ชุมพล, 2542) นางเมืองซึ่งเป็นมารดาของหมื่นดงนคร (ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 210) และชาวเมืองไม่พอใจพระเจ้าติโลกราชจึงเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อจากนั้นทัพเชียงใหม่ของพระเจ้าติโลกราชเข้าตีเมืองเชียงชื่นได้ และแต่งตั้งให้เจ้าเมืองแซ่หม่นปกครองพร้อมทั้งเตรียมกองทัพรับศึก ฝ่ายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยกทัพหลวงจากพิษณุโลกมีเมืองสุโขทัยและกำแพงเพชรมาสมทบด้วยตีเมืองเชียงชื่นแตกและยึดไว้ได้ บรรดาเมืองต่างๆ มาอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้น การสงครามครั้งนี้ผู้แต่งเปรียบเทียบกับทัพของพระรามมีชัยชนะต่อทศกัณฐ์ ใน 8 บทสุดท้าย (โคลงบทที่ 286-293) เป็นบทขอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 210; ประทีป ชุมพล, 2542: 5-23; กุหลาบ มลลิกะมาศ, 2539: 55-56)

2. คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง

เป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยาซึ่งไม่เคยพิมพ์เผยแพร่มาก่อน มีต้นฉบับหนังสือสมุดไทย อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ 1 ฉบับ ผู้ที่คัดถ่ายทอดออกมา คือ นายเกษียร มะปะโม นักภาษาโบราณคดี 5 กองหอสมุดแห่งชาติ

2.1 ผู้แต่ง

พระมหาราชครู

ได้ประพันธ์ขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระหว่าง พ.ศ. 2200-2230 พระราชครูมหาราชครูในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราชญ์ทองได้เป็นที่พระมหาราชครูในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

2.2 ลักษณะคำประพันธ์

แต่งเป็นคำฉันท์ต่างๆ ประกอบด้วย วสันตดิถีฉันท 14 กาพย์ฉบัง 16 อินทวิเชียรฉันท 11 กาพย์สุรางคนางค์ 28 สัทธิราฉันท 21 มอลินีฉันท 15 ปีกุณฉันทหรือ อินทรวงฉันท

2.3 สาระสำคัญ

คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง มีจุดมุ่งหมาย เพื่อสดุดีสมเด็จพระเจ้าปราชญ์ทอง เนื้อหาเริ่มจากการไหว้พระพุทธรูป เทพเจ้าทั้งหลาย พระมหากษัตริย์ และกล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าปราชญ์ทองตั้งแต่ประสูติจนเสวยราชสมบัติ สืบเนื่องจากมนุษย์โลกเกิดภัยพิบัติได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน พระอินทร์ จึงได้อัญเชิญราชสมภพญาณโมลีเสด็จลงมาดูแลกรุงศรีอยุธยา ในเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ อาทิ มีพระราชโองการให้ลบศักราชด้วยความเชื่อว่าหากจุลศักราช 1000 บ้านเมืองจะเกิดภัยพิบัติ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมือง ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระพุทธศาสนา การออกสนามเสริม

กำลังทหาร และเสด็จออกเพื่อให้แขกเมืองเข้าเฝ้าสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับมิตรประเทศ (กรมศิลปากร 2545: 19-55; อุทัย ไชยานนท์, 2545: 107-108)

3. โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

3.1 ผู้แต่ง

พระศรีมโหสถ เป็นกวีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

3.2 ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ 78 บท

3.3 สาระสำคัญ

ผู้แต่งต้องการสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่แห่งกรุงศรีอยุธยา นอกจากจะแต่งเพื่อเฉลิมพระเกียรติแล้วยังเพื่อบันทึกเหตุการณ์ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สาระสำคัญเริ่มจากขอพรจากพระเป็นเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์ ต่อไปกล่าวสรรเสริญพระเกียรติและพระบารมีในด้านต่างๆ การได้ช้างเผือกพังมาจากกาญจนบุรีมาสู่พระบารมี การได้เมืองเชียงใหม่ การอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากเชียงใหม่มา กรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองต่างๆ มาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร การสร้างเมืองที่ลพบุรี การสร้างปราสาทราชมนเทียร กล่าวถึงการสร้างท่อน้ำประปาที่เมืองลพบุรี การเสด็จประพาสป่า ต่อจากนั้นกล่าวถึงการคล้องช้าง พระราชพิธีชกกรรม พิธีเบิกโขลงทวาร การเสด็จกลับพระนคร สุดท้ายก็ขอพรจากเทพทั้งปวงให้ช่วยคุ้มครองให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพ้นพองภัยอันตราย ทรงพระเกษมสำราญ และเป็นที่พึงของชาวโลกตลอดกาลนาน (ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 212-213; อุทัย ไชยานนท์, 2545: 89; กรมศิลปากร, 2545: 653-665)

4. โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์

เป็นวรรณคดีของพระเกียรติที่แต่งสมัยอยุธยาตอนปลายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9)

4.1 ผู้แต่ง

สมเด็จพระเจ้าอยู่บรมโกศ ในขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระราชอนุชา

4.2 ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ

4.3 สาระสำคัญ

โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระในวโรกาสที่ทรงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ไปประดิษฐานในที่แห่งใหม่ได้สำเร็จ เรื่องนี้เป็นกรณียกเหตุการณ์ในการชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ อันเนื่องมาจากน้ำกักเซาะตลิ่งพังจนใกล้จะถึงพระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์อันเป็นสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่น่าอัศจรรย์ในการลากชะลอพระพุทธรูปพระพุทธรูปไสยาสน์องค์ใหญ่ได้โดยไม่เกิดอันตรายใด เนื้อเรื่องกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ต้องลากชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ ท่านพระอริการวัดป่าโมกข์ จังหวัดอ่างทอง นำความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ พระองค์มีพระบรมราชโองการให้พระยาราชสงครามเข้าจัดการชะลอพระพุทธรูปให้พ้นน้ำ พระยาราชสงครามดำเนินการให้เอาฐานพระพุทธรูปเอาตะเข้รองชักลากองค์พระปรับดินให้ราบเรียบ แล้วกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน ป่าวร้องไปยังราษฎรทั้งหลาย ข้าราชการทั้งมวลให้ช่วยกันชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์มายังที่ซึ่งจะทำพระวิหารใหม่ ในการนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระเสด็จมาประทับ ณ พระตำหนักตำบลบ้านชีปะขาว และเสด็จพระราชดำเนินไปร่วมชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์ สำเร็จล่วงไปด้วยดี ต่อจากนั้นกล่าวถึงการสร้างพระวิหารการเปรียญ พระอุโบสถ หอระฆัง เจดีย์ กุฏิ ฯลฯ นอกจากนี้มีการจารึกศิลาจารึกบันทึกเรื่องราวทั้งหมดไว้ด้วย สดุดีท้าย

ได้อัญเชิญพระพุทธรูปปางต่างๆ มาประดิษฐานไว้ พระอัครสาวก พระภิกษุ ให้ช่วยคุ้มครองอภิบาล
พระเจ้าแผ่นดินให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวงและทรงพระเจริญ (กรมศิลปากร, 2545: 62-73;
ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 214-215; เอกรัตน์ อุดมพร, 2544: 101)

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัชชนบุรี 1 เรื่อง

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัชชนบุรีเจ้ากรุงธนบุรี 1 เรื่อง ได้แก่ โคลงยอพระเกียรติพระเจ้า
กรุงธนบุรี ของ นายสวน มหาดเล็ก

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี

สมัชชนบุรีมีกษัตริย์ปกครองประเทศ 1 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชครองราชย์ 15 ปี

1. ผู้แต่ง

นายสวน มหาดเล็ก

เป็นกวีในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี คำว่า มหาดเล็กเป็นตำแหน่งมิใช่นามสกุล
นายสวน ได้แต่งโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2314

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ 85 บท

3. สาระสำคัญ

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี กวีแต่งเพื่อเชิดชูพระเกียรติสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรี เริ่มจากการบอกชื่อผู้แต่งเป็นปฐมบท บอกเวลาที่แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง จากนั้น
จึงพรรณนาพระเกียรติสรรพคุณพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงประกอบด้วยพระสติปัญญา พระปรีชา

สามารถ และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กล่าวถึงการเสด็จจากจันทบุรีมาสร้างเมืองหลวงอยู่ที่
กรุงธนบุรี ประชาชนราษฎรได้ฟังพระบรมมหาราชวังของพระองค์ จากนั้นพรรณานบ้านเมือง ชมปราสาทราชวัง
ชมโรงช้างโรงม้า ป้อมค่าย พรรณนาความงามของเหล่าพระสนมกำนัลใน กล่าวถึงการปกครอง
ในสมัยธนบุรี ชาวต่างชาติมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทรงปราบปรามข้าศึกศัตรู ทรงแต่งตั้งข้าราชการ นานา
ประเทศนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย กล่าวถึงการขยายพระนครมีงานฉลองสมโภช มีมหรสพ
การประลองการต่อสู้รูปแบบต่างๆ เสร็จแล้วพระราชทานรางวัล มีการพระราชทาน สุดท้ายขอพร
จากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเทพเจ้าทั้งปวง ให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระเจริญ บ้านเมือง
เจริญรุ่งเรือง ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข พระเกียรติยศของพระองค์ปรากฏในกาลภายหน้า (เอกรัตน์
อุดมพร, 2544: 41; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 217; กรมศิลปากร, 2532: 275-296)

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ 59 เรื่อง

วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในงานวิจัยเรื่องนี้ 59 เรื่อง
ซึ่งผู้วิจัยได้ทำสังเขปสาระสำคัญไว้ดังนี้

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์

1. ผู้แต่ง

พระชำนาญโวหาร

เป็นราชทินนาม แต่งไว้ในสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่กระวี 13 บท และโคลงสี่สุภาพ 134 บท

3. สารสำคัญ

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ กวีแต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 เนื้อหาตอนต้นของโคลงสรรเสริญพระเกียรติฯ หลังจากแถลงนามผู้ประพันธ์แล้วได้กล่าวรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณตลอดจนบทสวดดีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม และพระบรมเชษานุภาพเลื่องลือเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของบุคคลทั่วไป กล่าวถึงพระบารมีของพระองค์ที่ได้สั่งสมมาจนได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แล้วกล่าวถึงเหตุการณ์วุ่นวายที่เกิดขึ้นเมื่อปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งนั้นทำให้เกิดตั้งงมงาย จนประชาชนเดือดร้อน กล่าวถึงเกิดการจลาจลในพระนคร พระองค์ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้ยกทัพกลับมาระงับเหตุ กล่าวถึงพระราชพิธีปราบดาภิเษก ด้วยเหตุอาณาประชาราษฎร์พร้อมใจอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี จากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครใหม่ พระมหาปราสาท และสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นภายในพระราชวังสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร การได้ช้างมาสู่พระบารมี การได้กวางเผือกมาสู่พระบารมี การสถาปนาและฉลองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม รูปเคารพต่างๆ ที่ประดิษฐานในเทวสถานและศาลหลักเมือง พรรณนาความเป็นอยู่ของราษฎร การค้าขายกับต่างประเทศ กล่าวถึงความสงบสุขในบ้านเมือง ตลอดจนความรู้เรื่องทางพระพุทธศาสนา สุดท้ายเป็นบทบูชาพระรัตนตรัยและเทพเจ้าแห่งศาสนาพราหมณ์ขอพรให้บังเกิดแด่พระมหากษัตริย์ ระบุนามผู้แต่งและขอให้บทประพันธ์นี้คงอยู่ตลอดไป (กรมศิลปากร, 2546: 1-43; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 218-219)

โคลงฉันฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

1. ผู้แต่ง

พระยาตรัง

แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2361 พระยาตรังเป็นกวีที่มีชื่อเสียงตั้งแต่สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร่ายคำตอนต้น 1 บท และร่ายคำตอนท้าย 1 บท นอกจากนั้นแต่งเป็นโคลงคำ
บาทกฤษณ 478 บาท ตอนจบแต่งเป็นร้อยแก้ว บอกเวลาและลักษณะคำประพันธ์ที่แต่ง

3. สาระสำคัญ

โคลงคำเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีขึ้นต้นด้วยร่ายคำ
เป็นบทสวดสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่ามีพระบรมเชษฐาภาพ มีเมือง
ต่างๆ มาสวามิภักดิ์ มีช้างเผือกมาสู่พระบารมีมากมาย ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ต่อจากนั้น
ดำเนินเรื่องด้วยโคลงคำพรรณนาความงดงามของพระราชวัง ปราสาทราชมนเทียร พรรณนา
การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมากล่าวถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเสด็จเลียบ
พระนคร การเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค พระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ
กล่าวถึงพระราชพิธีสิบสองเดือน กวีสรรเสริญพระองค์ว่าทรงกระทำตามโบราณกษัตริย์เพื่อ
ความสงบสุขและสวัสดิมงคลแก่บ้านเมือง กล่าวถึงพระคุณสมบัติ อาทิ ทรงรอบรู้ศิลปศาสตร์
ทั้งมวล เทียบคุณสมบัตินับเท่าเทียมกับเทพต่างๆ เช่น พระพรหม พระอินทร์ พระอาทิตย์ และพระจันทร์
มีพระปรีชาสามารถทางการสงครามไม่มีผู้ใดแข่งพระบารมีได้ พระองค์เสด็จมาเพื่อดับทุกข์ให้แก่
ประชาราษฎร์ กวีพรรณนาเปรียบเทียบกับพระองค์กับเทพต่างๆ ได้แก่ทรงสร้างกรุงเทพฯ เป็นสวรรค์
ราวกับพระศิวะ มีพระปรีชาสามารถด้านการรบราวกับพระอินทร์ จำริญพระเมตตาราวกับ
พระพรหม ทรงธรรมราวกับพระโพธิสัตว์ มุ่งพระนิพพานราวกับพระเมตไตรย จากนั้นกวีพรรณนา
ถึงความจงรักภักดีที่มีต่อพระองค์ ตอนท้ายกวีขอให้เทพเจ้าคุ้มครององค์พระมหากษัตริย์ ระบุ
จุดประสงค์ของการแต่งเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณ จบด้วยร่ายคำ 1 บท สรรเสริญพระเกียรติ
โดยสรุป (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 30-31; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 223-224)

โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

1. ผู้แต่ง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร่ายสุภาพขึ้นต้น 1 บทและลงท้าย 1 บท นอกจากนั้นเป็นโคลงสี่สุภาพ 150 บท

3. สาระสำคัญ

โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีมีจุดประสงค์การแต่งเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งเป็นพระราชบิดา กวีเริ่มเนื้อเรื่องด้วยร่ายสุภาพเป็นบทสรรเสริญพระเกียรติว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระบารมี ทรงได้ช้างเผือก 3 ช้าง ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล การค้าเจริญรุ่งเรือง ประชาชนเป็นสุข ต่อจากนั้นดำเนินเรื่องด้วยโคลงสี่สุภาพ กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ต่อมากล่าวถึงขบถเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์รัตนชาติ ซึ่งพระองค์ก็ปราบได้สำเร็จเพราะบารมี แล้วจึงพรรณนาพระราชพิธีปราบดาภิเษกอย่างละเอียดตามโบราณขัตติยราชประเพณี ต่อมากล่าวถึงช้างเผือกมาสู่พระบารมี เมืองต่างๆ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โปรดให้สร้างเมืองใหม่ ให้อำเภอที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้อยู่ ตอนท้ายระบุนามผู้แต่ง ปิดเรื่องด้วยร่ายสุภาพ 1 บท กล่าวถึงสภาพบ้านเมือง และประชาชนมีความสุข ท้ายสุดองค์ผู้นิพนธ์ขอพรจากเทพเจ้าให้ถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยให้พระองค์ทรงพระเจริญ มีบุญญาบารมีสืบไป (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 29-30; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 221-222; พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2516: 1-45)

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

นายมี มหาเดเล็ก

(ตำแหน่งมหาเดเล็ก) ได้แต่งกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติทูลเกล้าฯ ถวายในปี
พ.ศ. 2376

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนเพลงยาว 522 คำกลอน ตอนท้ายมีโคลงสี่สุภาพ 1 บท

3. สาระสำคัญ

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
กวีมีจุดประสงค์เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และเพื่อแสดงพระเกียรติของพระองค์
ให้ปรากฏเลื่องลือ กวีเริ่มเรื่องด้วยการสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า
มีพระบรมเดชานุภาพและพระบุญญาบารมี ทรงครองราชย์ด้วยความเที่ยงธรรม แผ่พระมหา
กรุณาธิคุณไปทั่ว กล่าวถึงการพระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ ขจัดความเดือดร้อนของปวงชน
ทรงทะนุบำรุงซ่อมแซมบ้านเมือง ทรงปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ พระราชทานนามของวัด ทรงเอา
พระราชหฤทัยใส่ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา โปรดให้ตั้งโรงงาน บุรณะและหล่อพระพุทธรูป
เหล่าข้าราชการต่างพากันดำเนินตามพระองค์ กวีพรรณนาพระราชกรณียกิจในด้านศาสนา
ไว้อย่างละเอียด ในตอนท้ายกวีถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ขอให้ทรงบรรลुพระนิพพาน และมีพระชนมพรรษาที่ยั่งยืนนาน ระบุผู้แต่ง จุดมุ่งหมาย และเวลาแต่ง
(เสาวณิต วิงวอน, 2530: 32; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 236; นายมี มหาเดเล็ก, 2530)

โคลงฉันท์ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน (โคลงฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)

1. ผู้แต่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2388

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงฉันท์บาทกฤษร โคลงฉันท์วิวิธมาลี มีร่ายกาพย์สลับอกุศลหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีกลบทต่างๆ ในตอนท้ายด้วย ได้แก่ กลอักษรสลั กลกนิกรเก็บบัว กลวิวัฒนหลัก กลช้างประสานงา กลนาครบริพันธ์ กลครอบจักรวาล กลก้านต่อดอก กลโคเล่นหาง กลสารดีขับรด กลบุษบารักร้อย มีคำประพันธ์ทั้งหมด 376 บท

3. สาระสำคัญ

โคลงฉันท์ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน กวีมีจุดมุ่งหมายเพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการที่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน เนื้อเรื่องเริ่มกล่าวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองและศาสนาให้เจริญ และประชาราษฎร์อยู่อย่างมีความสุข ต่อด้วยกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทรงประกอบด้วย ทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ต่อจากนั้นกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไป ถวายผ้าพระกฐินที่วัดพระเชตุพน โดยขบวนพยุหยาตรา ทอดพระเนตรเห็นถาวรวัตถุที่สถาปนาไว้สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชชำรุดทรุดโทรมจึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. 2374 เพื่อเชิดชูพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสืบไป ได้มีการขยายเขตวัดด้านตะวันตกเฉียงเหนือ สร้างพระอุโบสถ พระวิหารทิศ พระระเบียง พระมหาธาตุ พระเจดีย์ราย พระเจดีย์ห้อยม พระมหาเจดีย์ และศาลา

รายรอบกำแพงวัด พระวิหารคดสี่ทิศ กำแพงแก้ว หอธรรม (พระมณฑป) ศาลาทิศ พระมณฑป ศาลาการเปรียญ พระวิหารน้อย หอระฆัง สระสวนมิสสกัน วิหารพระนอน ภูเขารอบกำแพงวัด ประตูและกำแพงวัด ถนนน้ำ ซึ่งในการนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช ดำเนินไปทรงวางอิฐทอง เงิน นาก 3 แผ่น เป็นพระฤกษ์การก่อรากพระอุโบสถในปี พ.ศ. 2378 นอกจากนี้ยังโปรดให้จารึกวิชาความรู้หลายแขนงไว้บนแผ่นหินติดไว้ตามที่ต่างๆ การปฏิสังขรณ์ สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2378 ตอนท้ายบอกนามผู้แต่ง จุดมุ่งหมาย และวันเดือนปีที่แต่งโคลงฉันท์ปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพนเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 35; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 231-232; สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2533)

เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ (เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

1. ผู้แต่ง

คุณพุ่ม (บุษบาทำเรือจ้าง)

เป็นกวีหญิงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นข้าหลวงใน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณพุ่มได้แต่งเพลงยาว เรื่องนี้ภายหลังพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนเพลงยาว 378 คำกลอน

3. สาระสำคัญ

เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติมีเนื้อหา 3 ตอน กล่าวคือ ตอนแรกกวีเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึง จุดประสงค์การแต่งว่าต้องการขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงเรื่อง ทรงพระราชสมภพและสวรรคตในวันพฤหัสบดีเหมือนกันกับที่พระพุทธเจ้าที่ประสูติและปรินิพพาน ในวันเดียวกัน มีนางบอกเหตุเกิดขึ้นมากมาย ต่อมาเล่าว่าหลังจากสวรรคตมี เจ้าจอมผู้หญิงมาขอให้ แต่งบทขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมา กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระเกียรติของพระองค์ว่า พระองค์ทรงพระเมตตาต่อบิดาและตนเองโดยทรงชุบเลี้ยงให้เป็นพนักงานพระแสง กวีพรรณนาว่า พระองค์ทรงพระราชกุศดาภิเษก กล่าวถึงพระบารมีว่านับแต่เสด็จครองราชสมบัติแผ่นดินไหว 7 ครั้ง ทรงทะนุบำรุงวัด ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม 65 วัด ทรงทะนุบำรุงพระศาสนา บ้านเมืองเป็นสุข

ต่อมา กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยอดกษัตริย์ทรง ใฝ่ธรรม เสด็จออกพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ทุกวันเพื่อว่าราชการงานเมือง ทรงชี้แนะทางธรรมแก่คน ทั่วไป ทรงตั้งสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้น มีพระเมตตาต่อทุกคน กระทั่งเสด็จสวรรคต ตอนท้าย กล่าวถึงประวัติของกวีตั้งแต่รับราชการในรัชกาลที่ 3 รวมทั้งอธิบายว่าขอให้ชาติหน้าเกิดเป็น ผู้ชายและเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วย (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 36-37; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 243; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2550: 147-148; คุณพุ่ม, 2507)

โคลงลิขิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์หรือโคลงลิขิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์

1. ผู้แต่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์โคลงลิขิตมหามกุฏ ราชคุณานุสรณ์เมื่อ พ.ศ. 2469

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพและลิลิตด้นประกอบด้วย ร่าย โคลงสี่ โคลงสาม และโคลงสอง

3. สาระสำคัญ

โคลงลิขิตมหามกุฏราชคุณานุสรณ์ กวีแต่งเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกวีขนพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระเชิษะมหาราชเจ้า” เนื้อเรื่อง เริ่มด้วยแสดงที่มาของการแต่งว่า เป็นการแต่งประกวดของราชบัณฑิตยสถานแต่ไม่ได้รับรางวัล ต่อจากนั้นได้สรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ด้านราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 7 โดยเน้นที่พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจในรัชกาลที่ 4 ตั้งแต่ทรงพระราชสมภพ ทรงดำรง

พระยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ทรงเข้าพระราชพิธีลงทรงเฉลิมพระปรมาภิไธย ทรงเข้าพระราชพิธีโสกันต์ ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ทรงลาผนวชและเข้ารับราชการ ทรงศึกษา ภาษาบาลี และโหราศาสตร์ ทรงพระผนวช กวีกล่าวถึงการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เสด็จประพาสตามหัวเมืองต่างๆ ทรงศึกษา ภาษาต่างประเทศ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลาผนวชและเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ กวีกล่าวถึงพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเลียบพระนคร การไปตีเชียงตุง การทำสัญญาพระราชไมตรีกับต่างประเทศ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาสร้างพระพุทธรูปสำคัญ ทรงปฏิสังขรณ์วัด ทรงศึกษาทั้งทางโลก และทางธรรม ทรงปรับเปลี่ยนขนบธรรมเนียมประเพณีให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ทรงสร้างพระราชวัง กวีกล่าวถึงช้างเผือกมาสู่พระบารมี เสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ตำบลหัวากอ จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ และการทรงพระประชมหลังจากเสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคา พระราชทาน ปังฉิมโอวาทเป็นภาษามคธ กล่าวถึงการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตอนท้ายเป็นอวสานพจนานถ ถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ประเทศไทยดำรงเอกราชชั่ววันรันดร์ กล่าวถึงผู้แต่งและจุดประสงค์ การแต่ง (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 48; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 282-283; สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2550: 233-234; พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2547)

ราชสดุดีสมาเด็จพระปิยมหาราช

1. ผู้แต่ง

สุภร พลชีวิน

หนังสือเรื่องราชสดุดีสมาเด็จพระปิยมหาราชได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการให้เป็นหนังสือส่งเสริมการอ่านระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเมื่อปี พ.ศ. 2529

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

3. สารสำคัญ

ราชสุคติสมเด็จพะปิยมหาราช ผู้ประพันธ์แต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญพระเกียรติของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเนื้อหากล่าวถึงพระราชประวัติตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลย- ราชสมบัติจนถึงสวรรคต ตลอดระยะเวลาทรงครองราชย์ 42 ปี พระองค์ทรงประกอบพระราช- กรณียกิจมากมายจึงทรงเป็นที่รักของประชาชนไทย และได้รับการถวายพระราชสมัญญาว่า “พระปิยมหาราช” ผู้ประพันธ์แบ่งเนื้อหาเป็นบท เริ่มจาก **1. อารัมภบท** เมื่อได้เห็นพระบรมรูป ทรงม้าทำให้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว **2. มหัทธรรย** ผู้ประพันธ์พรรณนาความงดงามของลานพระบรมรูปทรงม้าและแนวต้นไม้สองข้างทาง หวนรำลึก ถึงพระองค์และรู้สึกจงรักภักดีต่อพระองค์ยิ่งอย่าง **3. เสี่ยงทิพย์** ดึกสงัดได้ฝันเสียดวงพระทัยว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมายเพื่อสร้างประเทศ ไทยให้เจริญก้าวหน้า ขอให้ฟังเรื่องราวต่างๆ **4. ทรงครองราชย์** พ.ศ. 2411 เสด็จขึ้นครองราชย์สืบ ต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชชนก มีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จ ราชการแผ่นดินร่วมบริหารงาน **5. ประพาสต่างประเทศ** พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือน ประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อนำความรู้วิทยาการและการบริหารประเทศมาพัฒนาประเทศไทย **6. ทรงผนวช** พระองค์ทรงพระผนวชตามโบราณราชประเพณี **7. การคลัง** ทรงพัฒนาการจัดเก็บ ภาษีอากร ทรงประกาศพระราชบัญญัติหอรัษฎากรพิพัฒน์ **8. การพาณิชย์** ทรงส่งเสริมการค้าซึ่ง รัฐบาลเข้าไปมีส่วนร่วม มีการค้าขายกับนานาชาติ **9. การศึกษา** สร้างพระตำหนักสวนกุหลาบเป็น โรงเรียนขึ้นแรก ตั้งโรงเรียนวัดมหรณพารามเป็น โรงเรียนของปวงชนขยายโอกาสทางการศึกษา จากวังถึงประชาชน เริ่มโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โรงเรียนมหาดเล็ก (ซึ่งภายหลังเป็นจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยในรัชกาลที่ 6) **10. การปกครอง** ทรงจัดสรรส่วนงานวางนโยบายขยายกระทรวง กำหนดตำแหน่งเสนาบดีประจำกระทรวง **11. ขนบธรรมเนียม ประเพณี** ทรงพัฒนารูปแบบ การแต่งกาย ตั้งแต่ทรงผม เสื้อผ้า รองเท้า นิยมขัดฟันให้ขาวแทนฟันดำจากการกินหมาก ลดขั้นตอนงานพระเมรุ และลดค่าใช้จ่ายการสร้างพระเมรุ ปรับระเบียบการเข้าเฝ้าฯ ใช้ยืนหรือนั่ง แก้อิฐเฝ้าฯ แทนการหมอบกราบ **12. การเลิกทาสและระบบไพร่** กล่าวถึงพระราชกิจที่ทรงเลิกระบบ ทาส **13. การกฎหมาย** ทรงปรับแก้กฎหมายการศาลใช้ทันสมัยทันเหตุการณ์ **14. ประพาสต้น** กล่าวถึงการปลอมพระองค์เสด็จประพาสต้นเพื่อเยี่ยมราษฎร กล่าวถึงการเสด็จประพาสต่างประเทศ **15. การสาธารณสุข** พระองค์ทรงพัฒนาระบบการประปา ก่อสร้างโรงพยาบาล สภากาชาดโลมแดง (สภากาชาด) **16. การคมนาคม** ทรงสร้างและพัฒนาระบบการคมนาคม การรถไฟ ถนน สะพาน รถมราง การโทรเลข การโทรทัศน์ **17. การศาสนา** พระองค์ทรงบรรพชาเป็นสามเณรเมื่อพระชนมายุ

13 ปี ทรงพระผนวช ทรงให้ตรา พ.ร.บ. ลักษณะปกครองสงฆ์ ทรงให้ชำระพระไตรปิฎก ทรงให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ มากมาย ทรงโปรดสร้าง “บรมบรรพต” บรรจุพระธาตุของพระศาสดา **18. การทหาร** กล่าวถึงพระราชภารกิจด้านการปรับปรุงกิจการทหาร **19. การเสียดินแดน** พระองค์ทรงใช้นโยบายยอมเสียดินแดนส่วนหนึ่งเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ **20. การปรับปรุงกองทัพไทย** กล่าวถึงการก่อตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก เรียกนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ กระทรวงกลาโหม **21. พระมหากษัตริย์กับรัฐธรรมนูญ** พระองค์ทรงพระราชดำริว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ดำรงอยู่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ทรงคิดสละราชสมบัติ พระองค์พระราชทานแนวคิดระบอบประชาธิปไตย **22. ทศพิธราชธรรม** ผู้ประพันธ์เกิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงพระองค์อยู่ในทศพิธราชธรรมอย่างสมบูรณ์ยิ่ง **23. พระเกียรติคุณ** ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระเกียรติคุณของพระองค์จากพระราชกรณียกิจเพื่อปวงชนชาวไทย **24. พระราชสดุดีจากต่างประเทศ** พระองค์ได้รับการถวายราชสดุดีและประกาศเกียรติคุณจากประเทศต่างๆ **25. วรรณคดี** กล่าวถึงพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์วรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง **26. พระบรมรูปทรงม้า** ในวโรกาสที่พระองค์ทรงครองราชย์สมบัติ 40 ปี ซึ่งนานกว่าพระมหากษัตริย์องค์ใด รัฐบาลจัดพิธีรัชมังคลาภิเษกเฉลิมฉลองแด่พระองค์ และประชาชนทุกหมู่เหล่าร่วมกันบริจาคเงินจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าน้ำอมเกล้าฯ ถวาย พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ **27. ทรงพรากจากสยาม** กล่าวถึงการเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม หลังจากที่ทรงพระประชวร พระชนมพรรษา 58 พรรษา ต่อจากนั้นกล่าวถึงงานพระบรมศพและงานพระเมรุตามราชประเพณี **28. ล้นเกล้าทศกิตติ** กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำพาประเทศชาติและประชาชนสู่ความเจริญก้าวหน้า หากผู้อ่านมีข้อสงสัยใดให้ศึกษาค้นคว้าให้ประจักษ์ ขอให้เยาวชนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และมีความกตัญญูต่อประเทศชาติและพระมหากษัตริย์ **29. ปัจฉิมบท** ทุกวันที่ 23 ตุลาคม ประชาชนไทยไปกราบถวายบังคมและถวายเครื่องราชสักการะพระบรมรูปทรงม้าด้วยความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สุกร ผลชีวิน, 2529)

ลิลิตเจลิมพระเกียรติ

1. ผู้แต่ง

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์เมื่อครั้งเป็นจางวางมหาดเล็ก

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพประกอบด้วย โคลงสี่สุภาพ และร่ายสุภาพ

3. สาระสำคัญ

ลิลิตเจลิมพระเกียรติ กวีแต่งเพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อเรื่องเริ่มด้วยโคลงสี่สุภาพ บอกชื่อผู้แต่ง จุดประสงค์การแต่ง และสรรเสริญพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระเกียรติคุณ มีพระบารมีแผ่ไพศาล ทรงมีข้าราชการขุนนางที่มีความสามารถ จากนั้นกล่าวชมความงามของพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งต่างๆ มีช้างเผือกมาสู่พระบารมี กล่าวถึงความสัมพันธ์กับต่างประเทศในทวีปยุโรป อเมริกา ทรงทะนุบำรุงทั้งบ้านเมืองและศาสนาจักร ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระบรมราชบุพการีที่ทรงบำเพ็ญต่อบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า กวีเล่าว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้น ทรงจัดการปกครองแบบใหม่ เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมให้เหมาะสมแก่กาลสมัย โปรดให้เลิกทาส เสด็จประพาสต่างประเทศทั้งในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา กล่าวถึงการรับวิทยาการสมัยใหม่และได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามา มีโอกาสได้เรียนภาษาต่างประเทศ ตอนท้ายกวีสรุปความเจริญรุ่งเรืองของกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวชมกรุงเทพฯเหมือนเวนิส กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชาชนร่วมเย็นบ้านเมืองเป็นสุขเพราะมหากษัตริย์ที่ทรงธรรม (เสาวณิต วิ่งวอน, 2530: 44-45; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 258; เจ้าพระยาภาสกรวงศ์, 2514)

โคลงของหม่อมเจ้าสุวรรณ สรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ปรากฏในหนังสือคำกลอนสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

หม่อมเจ้าสุวรรณ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 1 กรมหมื่นไกรสรวิชิต

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร่ายสุภาพ 1 บท และ โคลงสี่สุภาพ 106 บท

3. สาระสำคัญ

โคลงของหม่อมเจ้าสุวรรณ กวีมีจุดประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยร่ายสุภาพ 1 บท พรรณนาความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในด้านต่างๆ ถวายพระพรให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญ มีพระชนมพรรษา 100 ปี มีเมืองต่างๆ มาสวามิภักดิ์ด้วยพระบารมีของพระองค์ ต่อจากนั้นแต่งด้วยโคลงสี่สุภาพกล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ กล่าวถึงการขึ้นครองราชสมบัติ มีพระบรมราชโองการให้จัดสอบความรู้วิชาหนังสือไทยและวิชาเลขแก่พระภิกษุที่จะเป็นครูสอนนักเรียน ต่อจากนั้นกล่าวสรรเสริญพระองค์ดังพระพรหม พระอิศวร พระวิษณุ พระอินทร์ ที่เสด็จมาช่วยให้โลกและประชาชนมีความสุข กล่าวถึงการพัฒนาแสนยานุภาพของกองทัพทั้ง 4 เหล่า คือ ช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้า กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง สรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่า ทรงธรรมและมีพระบารมี ตอนท้ายระบุนามผู้นิพนธ์ จุดประสงค์ของการแต่ง และอธิบายให้เทพเจ้าทั้งหลายถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์ (กรมศิลปากร, 2516: 1-24; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 39-40; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 261-262)

ลิลิตของพระองค์เจ้าคัคณางคยุคล (กรมหลวงพิชิตปรีชากร)

1. ผู้แต่ง

กรมหลวงพิชิตปรีชากร

ทรงพระนิพนธ์เมื่อพระชันษา 11 ปี เมื่อ พ.ศ. 2419 ขณะทรงดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าคัคณางคยุคล ทรงนำเรื่องการพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี พระพันปีหลวง เมื่อ พ.ศ. 2418 มาเป็นเค้า ลิลิตเฉลิมพระเกียรติเรื่องนี้น่าขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อได้ทรงรับพระสุพรรณบัฏเป็นกรมหมื่นพิชิตปรีชากร

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพ ขึ้นต้นด้วยโคลงสี่สุภาพ 2 บท ต่อจากนั้นเป็นร่ายโคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสองสุภาพ สลับกัน รวมคำประพันธ์ 182 บท

3. สาระสำคัญ

ลิลิตของพระองค์เจ้าคัคณางคยุคล กวีมีจุดประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มด้วยโคลงสี่สุภาพ 2 บท แจ่งจุดประสงค์การแต่ง ต่อจากนั้นเป็นร่ายสุภาพสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถทั้งทางคดีโลกและทางคดียุธรรม ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข บ้านเมืองสงบสุข พระบารมีของพระองค์ดังจักรพรรดิราชา ได้ช้างเผือก 9 ช้างมาสู่พระบารมี ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระราชพิธีโสกันต์ พระอนุชาและพระกนิษฐา (คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ศิริพัฒน์ และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ 3 พระองค์ เมื่อ พ.ศ. 2418) ทรงเล่าถึงพระราชพิธีอย่างละเอียด ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริจัดพระราชพิธีโสกันต์ การเตรียมการ ในวันพระราชพิธีซึ่งดำเนินการตามพระราชประเพณีโบราณมหรสพสมโภชซึ่งประชาชนดูงานพระราชพิธีและชมมหรสพสมโภชด้วยความสนุกสนาน ต่อจากนั้นก็กล่าวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระมหา

กรุณาธิคุณต่อขุนนาง ข้าราชการ รวมทั้งประชาชนทั่วไป พระราชกรณียกิจค่า ๆ ตอนทำยากวิถาย พระพรแต่พระมหากษัตริย์ อธิษฐานขอให้บทประพันธ์นี้คงอยู่ หากมีข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อน ขอให้ติติงด้วยความเมตตา (กรมศิลปากร, 2516: 25-63; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 41-42; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 264)

โคลงของพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ)

1. ผู้แต่ง

พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ)

แต่งเมื่อ พ.ศ. 2415 เมื่อเป็นที่พระราชวรินทร์เจ้ากรมตำรวจนอกขวาในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเปิดคลองเปรมประชากร ในปี พ.ศ. 2415

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร่ายขึ้นต้น 1 บท โคลงสี่สุภาพ 66 บท

3. สาระสำคัญ

โคลงของพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ) กวีมีจุดประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มเนื้อเรื่องด้วยรายสฤติพระเกียรติ ต่อจากนั้นเป็นโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปรียบเทียบราวกับพระนารายณ์อวตารมาจากเกษียรสมุทร กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค มีการสมโภชคลองซึ่งพระราชทานชื่อว่า คลองเปรมประชา การขุดคลองดังกล่าวใช้เงินพระคลังเดิม กวีพรรณนาขบวนเรือในการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคอย่างละเอียด เสด็จพระราชดำเนินผ่านเมืองปทุมธานี เมืองนนทบุรีจนถึงอยุธยา ทรงถวายไทยทาน เสด็จพระราชดำเนินกลับ ตอนท้ายกล่าวถึงจุดประสงค์การแต่งบทประพันธ์นี้เพื่อบูชาพระมหากษัตริย์ หากผู้แต่งถึงแก่กรรมบทประพันธ์นี้

จะเป็นตัวแทนความจงรักภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ (กรมศิลปากร, 2516: 65-78; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 40; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 266)

ลิลิตของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร

1. ผู้แต่ง

พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากรทรงนิพนธ์เมื่อครั้งเป็นหม่อมเจ้าพระราชกนิษฐาธิราชปัทม เมื่อ พ.ศ. 2416

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพประกอบด้วยร่าย โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสองสุภาพ
รวม 97 บท

3. สาระสำคัญ

ลิลิตของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร พระองค์ทรงแต่งเรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวช เมื่อปีระกา พ.ศ. 2416 มีรายละเอียดต่างๆ ชัดเจน เนื่องจากพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากรได้เป็นพระเถระพระองค์ที่ 1 อยู่ในหัตถบาล และได้เสด็จเข้าไปอยู่ประจำในพระพุทธรัดนสถานในเวลานั้นด้วย เนื้อเรื่องเริ่มด้วยร่ายฉันกล่าวถึงพุทธนิเวศวัดพระศรีรัตนศาสดารามให้เป็นที่ทรงพระผนวชของกษัตริย์ ต่อด้วยโคลงสี่สุภาพกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใน พ.ศ. 2416 โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ขณะนั้นดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นบวรรังษีสฤยพันธ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ทรงพระผนวชตามแบบธรรมเนียมยุคนิกาย กวีได้บรรยายการทรงพระผนวชอย่างละเอียด ทรงรับบิณฑบาตจากพระประยูรญาติ ทรงให้ทานแก่ข้าราชการบริพาร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายแด่พระบรมราชชนก และพระบรมราชชนนี การถวายพระบรมฉายาลักษณ์ กวีกล่าวชมความงามของพระอุโบสถและบริเวณวัดราชบพิธ กล่าวถึง

การลาผนวชหลังจากวันออกพรรษา 4 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงให้ทาน ตอนทำยสรสรเสริญ
พระเกียรติและระบุดุประสงค์การแต่ง (กรมศิลปากร, 2516: 79-100; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 41;
ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 268)

กลอนสุภาพสรรเสริญพระเกียรติ

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

แต่งเมื่อราว พ.ศ. 2420 กรมพระสมมตอมรพันธุ์ประทานฉบับไว้ในหอพระสมุดฯ

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ 94 คำกลอน ลงท้ายด้วยคำว่า เอย

3. สาระสำคัญ

กลอนสุภาพสรรเสริญพระเกียรติ เนื้อเรื่อง กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระราชหฤทัยทำนุบำรุงบ้านเมืองและประชาราษฎร์ให้อยู่เย็น
เป็นสุข ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อพัฒนาสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ทรงโปรดฯ ให้ขุดคลอง
เสด็จประพาสต่างประเทศ มะละกา พม่า ทรงเปลี่ยนแปลงขนบประเพณีการเข้าเฝ้าฯ จากหมอบ
กราบเป็นยืนคำนับ ทรงตั้งผู้มีความรู้เป็นคณะที่ปรึกษา มีช้างเผือกมาสู่พระบารมี ช่วงสุดท้ายขอให้
เทพเจ้า อาทิ พระพรหม พระอิศวร พระพินนาศรี พระนารายณ์ ท้าวโลกบาล เทวดาในสวรรค์
ทั้งหกชั้น ทรงปกป้องคุ้มครองพระมหากษัตริย์ให้พระองค์มีพระชนมพรรษาที่ยั่งยืนนาน ขอให้
พระประยูรญาติ พระบรมวงศานุวงศ์และประชาชนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ หากพระมหากษัตริย์
ทรงพระราชประสงค์สิ่งใดขอให้สมดังพระราชหฤทัยขอให้พระเกียรติยศของพระองค์คงอยู่สืบไป
(กรมศิลปากร, 2516: 101-105; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 42)

โคลงของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

1. ผู้แต่ง

พระมหาสมณเจ้ากรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

แต่งเมื่อ พ.ศ. 2423 ทรงพระนิพนธ์พิมพ์ผนวกไว้ข้างท้ายลิลิตพงสาวดารเหนือ

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ 35 บท ไม่ร้อยโคลง

3. สาระสำคัญ

โคลงของสมเด็จพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระองค์ทรงพระนิพนธ์สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงพระกรุณาธิคุณในด้านต่างๆ พระองค์ทรงพระเมตตาตลอดโทษให้แก่ผู้กระทำความผิด ทรงปกครองราษฎรโดยธรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ขุดคลอง ทำถนน สร้างสะพาน ทรงให้สร้างโรงเรียนให้ประชาชนได้รับการศึกษาเสมอภาคกัน ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา ทรงอุปถัมภ์พระญวน ทรงเป็นที่รักของเทพเทวดา เช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช กวีอธิบายขอให้เทพเจ้าคุ้มครอง พระมหากษัตริย์ให้ทรงพระเจริญ ปกป้องคุ้มครองประชาราษฎร์ให้เป็นสุขสมบุญให้พระบารมีพระเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์แผ่ไปทั่ว (กรมศิลปากร, 2516: 5, 106-113; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 42-43)

ร่ายด้นกรมหลวงพิชิตปรีชากร

1. ผู้แต่ง

กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงแต่งร่ายด้นนี้ได้ทรงรับสมมติให้เป็นผู้แต่งคำถวายชัยมงคลของประชาชนชาติไทย เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จกลับจากยุโรปครั้งแรก พระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง ศรีเพ็ญ) เป็นผู้อ่านถวายชัยมงคล ณ ทิมหาสมาคมหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2440

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร่ายฉัน 531 วรรค

3. สาระสำคัญ

ร่ายฉันกรมหลวงพิชิตปรีชากร กวีกล่าวถึงเหตุที่แต่งร่ายฉันบทนี้ด้วยได้รับมอบหมายให้ทรงนิพนธ์เพื่อถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเฉลิมพระเกียรติพระองค์ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อปวงชนชาวไทย พระราชกรณียกิจและพระปรีชาสามารถในการเสด็จพระราชดำเนินไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศทางตะวันตกซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างยิ่ง ขณะที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ ปวงชนชาวไทยต่างเฝ้ารอให้พระองค์เสด็จนิวัติในโอกาสที่ทุกคนมาร่วมชุมนุมในวันนี้ (1 มกราคม พ.ศ. 2440) ทุกคนตั้งสัตยาธิษฐาน 7 ประการ ถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระยศ ทรงพระเกียรติคุณ และทรงพระชนมายุยืนนาน ตลอดจนสมพระราชหฤทัย (กรมศิลปากร, 2516: 6, 133-142; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 43; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 269)

ลิลิตคำหลวง กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

1. ผู้แต่ง

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ทรงพิมพ์แจกที่วัดราชบพิธเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน รศ. 129 (พ.ศ. 2453) เป็นวันตรงกับวันบรมราชาภิเษกครั้งหลัง

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตคำหลวง ประกอบด้วยร่ายคำหลวง โคลงสี่สุภาพ แต่งสลับกัน

3. สารสำคัญ

ลิลิตคำหลวง กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กวีเริ่มเนื้อเรื่องด้วยการกล่าวถึงประชาชนมาประชุมพร้อมกันในการบำเพ็ญกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณด้วยในปีก่อนๆ ประชาชนได้ร่วมเฉลิมพระเกียรติในโอกาสวันบรมราชาภิเษก แต่ในปีนี้ประชาชนเศร้าโศกและอาลัยยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ต่อมากวีกล่าวพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่วันพระบรมราชสมภพ 20 กันยายน ร.ศ. 72 วันบรมราชาภิเษก 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 87 และเสด็จสวรรคต 22 ตุลาคม ร.ศ. 129 ตอนคำ จากนั้นกล่าวถึงพระราชกรณียกิจ พร้อมกล่าวเฉลิมพระเกียรติ พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถ และทรงรอบรู้ทุกด้าน เช่น การพาณิชย์ การเกษตร การเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศในยุโรปทำให้เกียรติคุณและชื่อเสียงของประเทศไทยแผ่ไพศาล ทรงสร้างปรับปรุงการคมนาคม การสาธารณสุข โภค โรงพยาบาล ทรงทำนุบำรุงการพระศาสนา กวีกล่าวเชิญชวนให้ประชาชนกราบบูชาพระก่อนนอน ระลึกถึงพระคุณของพ่อแม่ ครูอาจารย์ และพระมหากษัตริย์ และอุทิศส่วนกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระเจริญ ตอนท้ายจบด้วยคาถาสำหรับกราบหมอนเมื่อจะนอน “อุปมตุตา โหนตุ” (กรมศิลปากร, 2516: 9, 195-207; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 250-251)

กลอนกาพย์ของ “เอกชน” กล่าวเรื่องสวรรคต

1. ผู้แต่ง

นายชิต บุรทัต

แต่งลงในหนังสือพิมพ์ประตูลิ้ม ปีที่ 66 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2452)

เอกชน คือ นายชิต บุรทัต

2. ลักษณะคำประพันธ์

กาพย์ยานี 11 60 บท

3. สาระสำคัญ

กลอนกาพย์ของ “เอกชน” กล่าวเรื่องสวรรคต ผู้ประพันธ์แต่งเพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จสวรรคต เนื้อหาเริ่มด้วยกวีสดุดีพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งพระนารายณ์อวตารมาปราบอสูร จากนั้นกล่าวสรรเสริญพระเกียรติ ตั้งแต่วันพระบรมราชสมภพ 20 กันยายน ร.ศ. 72 เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 87 ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อทะนุบำรุงประเทศชาติและประชาชน พระองค์ทรงพัฒนาบ้านเมืองตามหลักสากล ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การโทรคมนาคม การสาธารณสุข โภค การสร้างถนน สะพาน การพาณิชย์ เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศแถบยุโรป พระองค์ทรงบำรุงดูแลทุกฝ่ายอย่างทั่วถึง ทรงทำนุบำรุงทั้งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักร จัดสอบเปรียญธรรม 9 ประโยค พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงธรรม พระองค์ทรงครองราชย์สี่สิบสามปี ต่อมากล่าวถึงอาการทรงพระประชวร และเสด็จสวรรคต วันเสาร์แรมสี่ค่ำเดือนสิบเอ็ด ร.ศ. 129 ประชาชนต่างเศร้าโศกยิ่งนัก กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนท้าย กล่าวถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่ทรงขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบรมราชชนก ขอให้พระองค์ทรงพระเจริญ ทรงพ้นจากภัยอันตราย และมีความสุข (กรมศิลปากร, 2516: 9, 217-232; ชูพร แสงทักษิณ, 2537: 247)

โคลงของนายชิน รายละเอียด

1. ผู้แต่ง

นายชิน รายละเอียด

แต่งเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวพระองค์เสด็จสวรรคต พิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ประจักษ์ใหม่ ปีที่ 57 (วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453))

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ 42 บท

3. สารสำคัญ

โคลงนายชิน ราชเลข ผู้ประพันธ์กล่าวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นานาชาติชื่นชมในพระเกียรติยศและสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ กล่าวพรรณนาความยิ่งใหญ่และงดงามสิ่งก่อสร้างต่างๆ ปราสาทราชวัง ป้อมปราการ วัดวาอาราม กองทัพ มีช้างเผือกมาสู่พระบารมี พระองค์มีพระบรมวงศานุวงศ์และอำมาตย์ที่จงรักภักดี ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ทำให้พสกนิกรเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่งเพราะพระองค์ทรงพระมหากรุณาธิคุณทรงมีบุญคุณต่อพสกนิกรไทยทั่วหน้า ต่อจากนั้นกล่าวสรรเสริญพระเกียรติโดยกล่าวถึงพระราชกรณียกิจ พระปรีชาสามารถและพระราชภารกิจที่พระองค์ทรงปฏิบัติ กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศยุโรป ทรงทะนุบำรุงพระศาสนา ทรงสร้างสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ทรงสร้างความสำเร็จด้านการคมนาคม ด้านการเกษตร ด้านการศึกษา ด้านการนครบาล ด้านกฎหมาย พระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ ทรงครองสิริราชสมบัติ 43 ปี ประชาชนและเทพเทวดาต่างยกย่องสรรเสริญ ตอนท้ายผู้ประพันธ์กล่าวถึงจุดประสงค์ของการประพันธ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร, 2516: 8, 181-189; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 253)

กลอนสุภาพของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

1. ผู้แต่ง

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงแต่งประทานให้พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทย เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก 128 (พ.ศ. 2453)

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

3. สารสำคัญ

กลอนสุภาพของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กวีเริ่มด้วยความเศร้าโศกของพสกนิกรชาวสยามเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต แต่ยังคงมีบุญด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติสืบสันตติวงศ์ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจและพระราชภารกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาทิ การปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทรงโปรดให้สร้างกิจการคมนาคม การสาธารณสุข โภคโรงเรียน โรงพยาบาล การเลิกทาส ยกเลิกการพนัน ปรับการเก็บอากรให้ทันสมัย แก้กฎหมาย เพื่อให้เกิดความยุติธรรม ทำสัญญากับนานาประเทศ ทรงส่งพระราชโอรส พระราชนัดดาศึกษาต่อในชั้นสูง กวีกล่าวถึงพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์ พระองค์ทรงพระเมตตาต่อพสกนิกรอย่างยิ่งเหมือนพ่อคุณแลลูก พระองค์ทรงเป็นที่รัก “ยอดปียมหาราชของชาติไท” ของมหาชน กล่าวถึงการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนท้ายกวีกล่าวอธิษฐานและถวายพระพรให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา ทรงพระเจริญ และเป็นที่ยิ่งให้แก่มหาชนชาวไทยสืบไป (กรมศิลปากร, 2516: 8, 173-178; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 252)

ฉันท์และกาพย์ห่อโคลงของหม่อมเจ้าเพิ่ม

1. ผู้แต่ง

หม่อมเจ้าเพิ่มในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น 3 กรมหมื่นภูมินทรภักดี

แต่งเมื่อพระพุทธเจ้าหลวง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปครั้งแรกในปี พ.ศ. 2440) ฉันท์และกาพย์ห่อโคลงนี้ เมื่อหม่อมเจ้าเพิ่มแต่งแล้วนำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายและพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้เป็นหนังสือสำหรับหัดอ่านบทกลอนที่ในโรงเรียนเด็กของพระอรรคชายาเธอฯ ตามความประสงค์ของผู้แต่ง

2. ลักษณะคำประพันธ์

ฉันท์และกาพย์ห่อโคลงขึ้นด้วยฉันท์ 14 แล้วใช้ฉันท์แต่งเรื่องส่วนที่สองใช้กาพย์ห่อโคลง จบด้วยโคลงกระทู้ คำประพันธ์ทั้งหมด 159 บท

3. สารสำคัญ

ฉันท์และกาพย์ห่อโคลงของหม่อมเจ้าเพิ่ม ผู้ประพันธ์เริ่มเรื่องด้วยการสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นที่พึ่งของอาณาประชาราษฎร์ นานาประเทศเจริญสัมพันธไมตรี ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงปรับเปลี่ยนขนบประเพณีบางประการให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ทรงสร้างโรงเรียนเด็กกำพร้าให้อยู่ในพระราชูปถัมภ์ของพระอรรคชายา ทรงประดิษฐานธรรมยุติกนิกาย ทรงตั้งมกุฏวิทยาลัย สุนันทาวิทยาลัย ทรงสถาปนาสยามมกุฎราชกุมาร ทรงตั้งองคมนตรีและเสนาบดีกระทรวงต่างๆ เพื่อแบ่งเบาพระราชกิจ ทรงจัดระเบียบกองทัพ สร้างป้อมปราการ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศในยุโรป กวีพรรณนาว่ากษัตริย์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจำนวน 39 พระองค์แล้วแต่ยังไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศระยะทางไกลเช่นพระองค์ ซึ่งพระองค์ต้องทรงลำบากพระวรกายเสด็จพระราชดำเนินทางเรือ นอกจากนั้นพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถสำเร็จราชการแทนพระองค์ กวีกล่าวสรรเสริญสมเด็จพระบรมราชินีนาถที่ทรงรับพระราชภารกิจแทนพระมหากษัตริย์ จากนั้นกล่าวถึงพระองค์เสด็จนิวัติประเทศไทย ตอนท้ายแต่งด้วยกาพย์ห่อโคลงอริยฐานขอให้เทพเจ้าทั้งปวงปกป้องคุ้มครองประเทศไทย และองค์พระมหากษัตริย์ ขอให้พระอุมาลักษมี นางเมขลาปกป้องดูแลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ขอให้พระพิฆเนศปกป้องคุ้มครองสยามมกุฎราชกุมาร กวีจบด้วยโคลงกระทู้แสดงจุดประสงค์ของการแต่ง สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศแถบยุโรป และให้พระเกียรติคุณปรากฏสืบไป (กรมศิลปากร, 2516: 6, 143-164; เสาวนิต วิงวอน, 2530: 44; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 170)

คาถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

1. ผู้แต่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นและเป็นที่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายทรงพระนิพนธ์เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากยุโรปครั้งแรก สมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ์ได้ทรงอ่านถวายชัยมงคลในนามของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2440

2. ลักษณะคำประพันธ์

คาถา 7 บท และคำแปลภาษาไทย 7 บท

3. สาระสำคัญ

คาถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 7 บท และมีคำแปล 7 บท เริ่มต้นด้วยการถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทที่ 1 กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศในยุโรปและเสด็จพระราชดำเนินกลับด้วยความสวัสดิ์ คณะสงฆ์ยินดีต้อนรับการเสด็จกลับ บทที่ 2 กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณเสด็จ พระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ เพื่อเจริญพระราชไมตรีกับนานาประเทศ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ บทที่ 3 สรรเสริญพระมหากษัตริย์ที่ทรงปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บทที่ 4 คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย สรรเสริญพระเกียรติคุณและคุณความดีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และขอถวายพระพรแด่พระองค์ บทที่ 5 กล่าวตั้งสัตยาธิษฐานด้วยอำนาจแห่งพระคุณสมบัติพระพุทธเจ้า ขอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเกษมสำราญ ทรงคลาดแคล้วจากอันตรายทั้งปวง มีชัยด้วยคุณธรรม บทที่ 6 กล่าวตั้งสัตยาธิษฐานอ้าวงพระคุณของพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ขอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุ ยิ่งยืนนาน ปราศจากโรคพยาธิ บทที่ 7 ด้วยพระคุณแห่งพระสงฆ์ ขอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมพระราชประสงค์ทุกประการ ทรงคุ้มครองพสกนิกรในแผ่นดินสยาม โดยชอบธรรม และมีความสุขความเจริญสืบไป (กรมศิลปากร, 2516: 5, 114-120)

คาถาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะ

1. ผู้แต่ง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะ

แต่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง) เสด็จกลับจากยุโรปครั้งแรก คาถานี้กับคำแปลสมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ์ ได้อ่านถวายชัยมงคล

ในนามพระสงฆ์สยามทุกนิกาย ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.
2440

2. ลักษณะคำประพันธ์

คาถาภาษาบาลี 22 บท พร้อมคำแปลภาษาไทย 22 บท

3. สาระสำคัญ

คาถาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง) วัดราชบูรณะ มีเนื้อหาคาถาภาษาบาลี 22 บท และคำแปลภาษาไทย 22 บท เนื้อหาบทที่ 1 กล่าวถึงโอกาสที่พระภิกษุสงฆ์มาสมาคม สงฆ์นิบาตในครั้งนี้เพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ ถวายพระพรชัยมงคล บทที่ 2 กล่าวสรรเสริญการเสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศในยุโรป บทที่ 3 การเสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศทำให้พระเดชานุภาพและพระเกียรติยศปรากฏ บทที่ 4 ด้วยพระอานุภาพแห่งบุญบารมีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ พระองค์ทรงปลอดภัยจากอันตรายใดๆ พระองค์ทรงมีพระขันติ และทรงยินดีในธรรม ทำให้มี พระราชไมตรีกับนานาประเทศได้ดียิ่ง บทที่ 5 กล่าวถึงนานาประเทศต่างชื่นชมและเคารพนับถือ รวมทั้งรับเสด็จพระองค์อย่างสมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ของสยามประเทศ บทที่ 6 กล่าวสรรเสริญ ถึงความสำเร็จของการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศในครั้งนี้ และเสด็จกลับสยามประเทศ บทที่ 7 กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระบรมราชินีนาถ บทที่ 8 กล่าวถึงพระประยูรวงศ์พระบรมวงศานุวงศ์ สมณพราหมณ์ ประชาชนผู้ทั้งปวง ต่างมีพระราชาเป็นที่พึ่งและจงรักภักดีต่อพระองค์ จึงมารับเสด็จ และถวายพระพรแด่พระองค์ บทที่ 9-17 กล่าวสรรเสริญพระเกียรติและถวายพระพรแด่พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทที่ 18-19 กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ระหว่างที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศ ในยุโรป พระองค์มีพระเดชานุภาพและทรงพระคุณต่อบ้านเมือง ราชกิจต่างๆ สำเร็จดังพระราช ประสงค์ บทที่ 20 พระภิกษุสงฆ์ถวายพระพรแด่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ บทที่ 21 ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ขอความสวัสดิ์จึงมีแด่พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ บทที่ 22 ขออานุภาพแห่งพระรัตนตรัย จงปกป้องรักษาทั้งสองพระองค์ให้ทรงพระเจริญในราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ชั่วกาลนาน (กรมศิลปากร, 2516: 5-6, 121-132)

ฉันท “ของเอกชน” หรือฉันทของ นายชิต บุรทัต

1. ผู้แต่ง

นายชิต บุรทัต แต่งฉันทในนามของสมาชิกสโมสรประตู่ใหม่ ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ ปีที่ 67 วันที่ 16 เมษายน ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)

2. ลักษณะคำประพันธ์

อินทรวีเชียรฉันท 11 วสันตดิถีฉันท 14 และตอนท้ายโคลงสี่สุภาพ 2 บท

3. สารสำคัญ

ฉันท “ของเอกชน” ผู้ประพันธ์เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงความรู้สึกล้อล้าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต แม้พระชนม์ชีพจะเสด็จสู่สวรรคตแต่พระนามของพระองค์ยังสถิตอยู่ในโลก ต่อจากนั้นกล่าวสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ต่อมากล่าวถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพมิชบวนแห่อัญเชิญพระบรมศพจากพระบรมมหาราชวัง ผ่านทางถนนมหาราช ผ่านวัดพระเชตุพน ถนนสนามไชย ระหว่างทางมีประชาชนทุกหมู่เหล่าเฝ้าดูขบวนแห่ อัญเชิญพระบรมโกศขึ้นยานมาศเวียนรอบพระเมรุ 3 รอบ จนประดิษฐานพระบรมโกศบนพระเมรุ ผู้ประพันธ์กล่าวชมความงดงามของพระบรมโกศ ของพระเมรุและบริเวณงานพระราชพิธี ราวกับเทพนิมิต เมื่อถึงหมายกำหนดการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตามด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ มุขมาตย์ ตอนท้ายเรื่องแต่งด้วยโคลงสี่สุภาพสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้คงอยู่ กล่าวถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระเจริญด้วยจตุรพิธพร ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย และเทพทั้งปวงช่วยคุ้มครอง (กรมศิลปากร, 2516: 241-249; ชูพร แสงทักษิณ, 2537: 249)

แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องสวรรคต

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

3. สาระสำคัญ

แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องสวรรคต ผู้ประพันธ์เริ่มเนื้อเรื่องตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระอาการประชวร ตั้งแต่วันที่ 16 ตุลาคม ประทับที่วังดุสิต เสด็จสวรรคต วันที่ 22 ตุลาคม ร.ศ. 129 เวลา 02.45 น. รุ่งเช้าวันที่ 23 ตุลาคม ร.ศ. 129 แจ้งข่าวการสวรรคตแก่ประชาชน พสกนิกรต่างโศกเศร้าอาดูรอย่างยิ่ง ผู้ประพันธ์ระลึกถึงพระเมตตาแก่ประชาชน พระองค์ให้ไว้ทุกข์ด้วยการแต่งกายสีดำไว้ทุกข์ ไม่ต้องโกนศีรษะตามธรรมเนียมโบราณ ต่อมาผู้ประพันธ์กล่าวถึงการอัญเชิญพระบรมศพสถิตในพระบรมโกศ ขบวนแห่พระบรมโกศตามถนนราชดำเนินถึงประตูวังเวียงไชยศรี อัญเชิญพระศพสถิต ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในตอนท้ายของบทประพันธ์เชิญชวนให้พสกนิกรระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร, 2516: 233-236; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 255)

แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องถวายบังคมพระบรมศพ

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

3. สารสำคัญ

แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องถวายบังคมพระบรมศพ ผู้ประพันธ์เริ่มเรื่องด้วยการแจ้งให้ประชาชนทราบว่า อนุญาตให้พสกนิกรเข้าถวายบังคมพระบรมศพ ตั้งแต่วันที่ 1-15 ประชาชนทั่วทุกทิศต่างพร้อมใจกันมาถวายบังคมพระบรมศพ ทั้งหญิงชายต้องนุ่งห่มขาวไม่หวิ้ม ต่างรำให้คร่ำครวญอาลัยถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการถวายบังคมพระบรมศพนั้น กระบวนกรบาลนำข้าวสารมาแจกประชาชน มีการประกาศให้ประชาชนบำเพ็ญทาน และกำหนดวันบำเพ็ญกุศลแด่พระองค์อย่างพร้อมเพรียงกัน (กรมศิลปากร, 2516: 237-240; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 257)

แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องงานพระบรมศพและงานพระเมรุ

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ แบ่งเป็นแหล่ง 2 ตอน

3. สารสำคัญ

แหล่งเทศน์มหาพน กล่าวเรื่องงานพระบรมศพ และงานพระเมรุ ผู้ประพันธ์แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ตอน แหล่งที่ 1 ผู้ประพันธ์พรรณนาถึงความมั่งคั่งของพระเมรุและมณฑลพระราชพิธีพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเทศน์มิต กล่าวถึงกำหนดวันที่ 13 มีนาคม อัญเชิญพระบรมโกศ ขึ้นประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บำเพ็ญพระราชกุศล 3 วัน วันที่ 16 มีนาคม แรมสองค่ำอัญเชิญพระบรมโกศตามถนนมหาราชไปยังพระเมรุมาศ ระหว่างทางมีประชาชนทุกหมู่เหล่าเฝ้าฯ อยู่สองข้างทางด้วยความเศร้าโศก เวลา 17.00 น. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงธรรม แล้วเสด็จขึ้นถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เก็บพระอัฐิ พระอังคาร และบำเพ็ญพระราชกุศล และอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดเบญจมบพิตร แลที่ 2 ผู้ประพันธ์กล่าวต่อจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในห้องพระเมรุ วันที่ 17 มีนาคม พนักงานดับไฟ แล้วทำพิธีเก็บพระอัฐิบรรจุในโกศทอง และเก็บพระอังคารใส่ในผอบทองมีพานทองรองรับไว้ กล่าวถึงขบวนแห่พระอัฐิประดิษฐานในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ขบวนแห่ผอบพระอังคารประดิษฐานที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล 7 วัน และให้ประชาชนถวายบังคมพระอัฐิได้ วันที่ 4 เมษายน จัดขบวนอัญเชิญผอบพระอังคารไปประดิษฐานที่วัดเบญจมบพิตร ทั้งนี้ ให้เจ้านานพระพุทธรูปชินราช ตอนท้ายผู้ประพันธ์กล่าวถึงความตายเป็นเรื่องที่ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยง จึงให้ทำบุญ กล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ และชักชวนให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร, 2516: 251-261; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 256)

แหล่งเทศน์มหาชาติของพระกว้าง วัดประยูรวงศ์

1. ผู้แต่ง

พระกว้าง วัดประยูรวงศ์

แต่งเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงหล่อพระพุทธรูปชินราช วัดเบญจมบพิตร พ.ศ. 2444 เทศน์แหล่งนี้เทศน์ในเครื่องเล่นกันทม์หาพนพระครูพจนโกศล (สอน) วัดมณฑป จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เคยเทศน์ถวายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ 70 บท

3. สาระสำคัญ

แหล่งเทศน์มหาชาติของพระกว้าง วัดประยูรวงศ์ เริ่มเนื้อเรื่องกล่าวถึงพงสาวดารฝ่ายเหนือ พระศรีธรรมไตรปิฎกแห่งเชียงแสนโปรดให้สร้างเมืองใหม่และเสด็จมาประทับที่พิษณุโลก โปรดให้

หล่อพระพุทธรูป 3 องค์ได้แก่ พระชินราช พระชินสีห์ และพระศาสดา เกิดเหตุการณ์หล่อพระชินราช ไม่สำเร็จในเบื้องต้น พระมหากษัตริย์และพระราชเทวีต้องทรงร่วมพระราชหฤทัยตั้งสัตยาธิษฐาน และทำพิธีจึงหล่อพระชินราชได้สำเร็จ ต่อมาพระมหากษัตริย์ต่างเสด็จสมโภชพระชินราชล้วนทรง อำนาจบารมีเป็นที่ปรากฏ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ จำลองพระพุทธรูปชินราชไว้เป็นพระประธาน ณ วัดเบญจมบพิตร เดือนสิบเอ็ดขึ้นแปดค่ำ ปีมะเส็ง วันที่ 20 ตุลาคม ร.ศ. 120 จำลองพระชินราชเสร็จ ณ เมืองพิษณุโลก อัญเชิญพระชินราชจำลองมาทางเรือ ล่องมากรุงเทพฯ วันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 120 มีงานสมโภชพระชินราช เวลา 5 โมงครึ่งอัญเชิญ ประดิษฐาน ณ วัดเบญจมบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีงานสมโภช 4 คืน มีมหรสพ รื่นเริงของ จุฑาออกไม้ไฟ ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบารมีเหมือนสมเด็จพระศรีธรรมไตร องค์ผู้ให้หล่อพระชินราช ที่พิษณุโลก (กรมศิลปากร, 2516: 6, 165-172)

โคลงและฉันทของ “เอกชน” หรือโคลงและฉันทของ นายชิต บุรทัต

1. ผู้แต่ง

นายชิต บุรทัต

ลงนามในหนังสือพิมพ์ว่าเอกชน นายชิต บุรทัต แต่งลงในหนังสือพิมพ์ประดูใหม่ ปีที่ 57 วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 129 หรือ พ.ศ. 2453

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ 1 บท และวสันตดิถีฉันท 14 10 บท

3. สาระสำคัญ

โคลงและฉันทของ “เอกชน” ผู้ประพันธ์เริ่มด้วยโคลงสี่สุภาพ 1 บท กล่าวถึงเหตุการณ์ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ทำให้หมู่ประชาชนแห่งสยามประเทศ โศกเศร้าคร่ำครวญ ต่อมาแต่งด้วยวสันตดิถีฉันท 14 บทกล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณแห่งพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความโศกเศร้าอาดูรที่บังเกิดแก่มวลพสกนิกร เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต จบด้วยการอธิษฐานให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสถิตอย่างทรงพระสำราญบนสวรรค์ (กรมศิลปากร, 2516: 8, 179-180)

ฉันท์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

1. ผู้แต่ง

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ทรงแต่งประทานให้พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ ปีที่ 57

2. ลักษณะคำประพันธ์

วสันตดิถีฉันท์ 14 22 บท

3. สาระสำคัญ

ฉันท์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ กวีเริ่มเนื้อหาด้วยการกล่าวแสดงความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ต่อจากนั้นกล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณ พระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์มีต่อพสกนิกร มีต่อประเทศชาติบ้านเมือง ทำให้ประเทศเจริญก้าวหน้า ประชาชนทั้งหลายจะทำความดีเพื่อสนองพระคุณของพระองค์ ตอนท้ายกวีระบุจุดประสงค์การแต่งเฉลิมพระเกียรติเพื่อสนองพระคุณของพระองค์ (กรมศิลปากร, 2516: 8, 191-193)

กลอนสุภาพของขุนสารัตถ์ธรรมากร (วอน)

1. ผู้แต่ง

ขุนสารัตถ์ธรรมากร (วอน) แต่งลงในหนังสือประตูปะตูใหม่ ปีกษที่ 59 วันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ 22 บท ขึ้นต้นด้วยวรรครับ ลงท้ายด้วยคำว่า เอย

3. สาระสำคัญ

กลอนสุภาพของ ขุนสารัตถ์ธรรมากร (วอน) เริ่มเนื้อหาด้วยการกล่าวถึงความโศกเศร้าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต กล่าวถึงผู้ประพันธ์เคยเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท 2 ครั้ง จากนั้นกล่าวสรรเสริญพระเกียรติ กล่าวถึงพระปรีชาสามารถ พระอัจฉริยภาพ พระกรณียกิจ ในทุกด้านอันส่งผลให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง รักษาความเป็นไทไว้ได้อย่างมั่นคง ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม ร.ศ. 129 ประชาชนต้องสูญเสียพระมหากษัตริย์ พระองค์เสด็จสู่สวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ตอนท้ายผู้ประพันธ์ถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงปฏิบัติพระราชกิจ เป็นที่พึงของประชาชนตลอดไป อย่าให้มีอุปสรรคใด ให้พระเกียรติขจรไปทั่วทิศ (กรมศิลปากร, 2516: 9, 213-215)

บทดอกสร้อย

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

ได้รับรางวัลในการประกวด แต่งลงในหนังสือพิมพ์ประตูปะตูใหม่ ปีกษที่ 59 วันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนคอกสร้อย

3. สาระสำคัญ

ผู้ประพันธ์กล่าวถึงบรรยากาศการถวายบังคมพระบรมศพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพสกนิกรทุกเชื้อชาติมาถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ทุกคนล้วนโศกเศร้า ร่ำรำพันถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อชาวสยามประเทศ ทุกคนมากราบถวายบังคมพระบรมศพด้วยความจงรักภักดี และด้วยความกตัญญูต่อพระองค์ (กรมศิลปากร, 2516: 9, 211)

โคลงกระทู้

1. ผู้แต่ง

ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

ได้รับรางวัลในการประกวด แต่งลงในหนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ ปีที่ 59 วันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงกระทู้

3. สาระสำคัญ

ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เป็นเหตุให้ประชาชนโศกเศร้าเสียใจอย่างยิ่ง ต่อจากนั้นกล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถในการปกครองดูแลพสกนิกร และผู้ประพันธ์สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง (กรมศิลปากร, 2516: 9, 27)

ฉันทับุชาพระคุณ

1. ผู้แต่ง

คณะหนังสือพิมพ์ไทย ลงวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2461

คณะหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2463

คณะหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2466

2. ลักษณะคำประพันธ์

วสันตดิถีกันต์ 14

คณะหนังสือพิมพ์ไทย 10 บท

คณะหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ 9 บท

คณะหนังสือพิมพ์สยามราษฎร์ 9 บท

อินทรวีเชียรกันต์ 11 11 บท

3. สาระสำคัญ

เนื้อหาฉันทับุชาคุณ กล่าวถึงวาระครบรอบการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณ กล่าวระลึกถึงและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์มีต่อพสกนิกรชาวไทย และต่อประเทศไทย ชาวไทยทั้งมวลกราบถวายบังคมด้วยความจงรักภักดี ผู้ประพันธ์ตั้งจิตอธิษฐานขอให้พระองค์เสวยสุขในสรวงสวรรค์ (กรมศิลปากร, 2516: 9, 263-268)

กษัตริยานุสรณ์

1. ผู้แต่ง

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา ทรงพระนิพนธ์เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา และทรงศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษา

ปีที่ 5 โรงเรียนจิตรลดา ทรงได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่อง “สามกรุง” บทพระนิพนธ์ของ พระราชวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) ที่ท่านหญิงวิภาวดี ประทานให้อ่าน พระองค์ มีพระประสงค์จะขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในตอนที่อะแซหุ่นกี้ แม่ทัพพม่าขอตัวเจ้าพระยาจักรี แม่ทัพของไทยซึ่งในเวลาต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงได้เค้าเรื่องจากหนังสือ “ไทยรบพม่า” เมื่อทรงพระนิพนธ์เสร็จแล้ว ให้ อาจารย์กำชัย ทองหล่อ พิจารณาและตั้งชื่อเรื่องให้ว่า “กษัตริยานุสรณ์” พระองค์นำ กษัตริยานุสรณ์ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายสมเด็จพระบรมราชินีนาถในโอกาสวันเฉลิมพระชนม พรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ โปรดโคลงบทที่ขึ้นต้นว่า “รักษาดิยอมสละแม่ชีวี” จึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ม.ล.พวงร้อย อภัยวงศ์ ประพันธ์ทำนองเพลงใช้ชื่อว่า “ดุจดิลกมารดร” ส่วน “กษัตริยานุสรณ์” ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ หน้า 5 วันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2516

2. ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยขึ้นต้น 1 บท โคลงสี่สุภาพ 30 บท

3. สาระสำคัญ

กษัตริยานุสรณ์ ผู้ประพันธ์เริ่มต้นด้วยรายละเอียดจุดประสงค์ของการแต่งเพื่อเกิดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้ปรากฏพระเดชานุภาพและพระเกียรติยศไปทั่ว ต่อจากนั้นเป็นโคลงสี่สุภาพ กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงครองแผ่นดิน ด้วยทศพิธราชธรรม ทรงดำเนินตามบรรพกษัตริย์ ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยธนบุรี พ.ศ. 2318 ปีมะแม เกิดศึกอะแซหุ่นกี้ เจ้าพระยาจักรีผู้พี่และเจ้าพระยาสุรสีห์ผู้น้อง เป็นแม่ทัพต่อสู้ใน ครั้งนั้น ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ อะแซหุ่นกี้แม่ทัพพม่าชื่นชมแม่ทัพไทย คือ เจ้าพระยาจักรีที่มี ความสามารถสู้รบอย่างกล้าหาญไม่เกรงกลัวทัพพม่าทั้งที่อายุน้อย นอกจากนี้อะแซหุ่นกี้กล่าว ทำนายว่าภายหน้าเจ้าพระยาจักรีจะได้เป็นกษัตริย์ และให้ของขวัญแก่เจ้าพระยาจักรี ทั้งยังกล่าว ทิ้งท้ายว่าให้รักษาเมืองไว้ให้ดี อะแซหุ่นกี้จะออกทำศึกอีกครั้งให้ได้แต่ในที่สุดพม่าไม่สามารถ ครอบครองไทยได้และก็ไม่รุกรานไทยอีก (สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุภา, 2520; เสาวณิต จิวอน, 2530: 52-53)

ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือมหาธีรราชเจ้า ราชสดุดี

1. ผู้แต่ง

พระมหาวชิธรังษี ศรีเมือง

แต่งวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวาระฉลองวันบรมราชสมภพครบ 100 ปี
วันที่ 1 มกราคม 2524 มหาวิทยาลัยศิลปากรพิมพ์เผยแพร่

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพ ประกอบด้วย ร่าย โคลงสี่ โคลงสาม คำประพันธ์ 102 บท ผู้เขียนได้อธิบาย
ไว้ในถ้อยแถลงว่าการวางรูปร่ายให้ชวนอ่านได้วางรูปแบบตามหนังสือโคลงลิลิตสุภาพคำรับ
พระบรมราชาภิเษกสัปดาห์ระดมมหาจักรีวงศ์ พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป
ประพันธ์พงศ์

3. สารสำคัญ

ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กวีได้แบ่งเนื้อหาเป็น
ตอนๆ เริ่มเรื่องด้วย “เป็นพ่อเมืองเลื่องชื่อลือไกล” ตอนสดุดีพระเกียรติ แต่งด้วยร่ายสุภาพและ
โคลงสี่สุภาพ เนื้อหาสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น
อัจฉริยบุคคล ทรงเป็นปราชญ์ มีพระราชกรณียกิจทุกด้าน ต่อมาชื่อตอน “นิกรใดไร้ราชนำหมู่
เหมือนขาดธงชัยชูจัตกล้า” ตอนพิธีพระบรมราชาภิเษก กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงสืบราชสันตติวงศ์
หนึ่งปีหลังจากนั้นจึงมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 ตอนต่อมาชื่อ
“เกริกเกียรติไกรกีก้องก้องกรุงไทย” ตอนแผ่นดินพระมงกุฎเกล้า เนื้อหากล่าวถึงแผ่นดินนี้
มีความสุขสงบ พระองค์ทรงได้รับการศึกษาจากยุโรปและทรงถ่ายทอดความรู้สู่ประชาชน ชื่อตอน
“เสียชีพอย่าเสียสัตย์” ตอนกำเนิดเสือป่าและลูกเสือ กล่าวถึงพระปรีชาสามารถในการสร้างชาติให้
คนไทยรักบ้านเกิดเมืองนอน ทรงตั้งกองเสือป่าให้กับประชาชน ต่อมาชื่อ “เชื้อสกุลรับซึ่งเกียรติ

ก่อตั้งไป” ตอนกำเนิดนามสกุลไทย พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตราพระราชบัญญัตินามสกุลตามแบบอารยะประเทศ ทรงบัญญัติกำหนดหน้านามของสตรี ชื่อตอน “ประหยัสดินทรัพย์ไว้เพื่อทำไร” ตอนกำเนิดคลังออมสินและสหกรณ์ กล่าวถึงทรงก่อตั้งกิจการออมสินเพื่อให้ประชาชนรู้จักประหยัดเก็บออมเงิน และทรงก่อตั้งสหกรณ์เป็นครั้งแรกกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 ชื่อตอน “บอกตรงธงแผ่นดินถิ่นสยามอันงามอน” ตอนกำเนิดธงไตรรงค์ พระองค์ทรงให้เปลี่ยนธงชาติไทยจากธงช้างเผือก มาเป็นธงรั้วสามสี เรียกว่า ธงไตรรงค์เมื่อ พ.ศ. 2460 ต่อมาชื่อตอน “แม่หวังตั้งสงบจงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ” ตอนพัฒนากองทัพอากาศ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในการปรับปรุงกองทัพอากาศให้เข้มแข็ง ต่อมาชื่อตอน “สงครามทำเพื่อป้องกัน” ตอนสู้สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง พระองค์ทรงตัดสินพระราชหฤทัยเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ประเทศไทยได้ชื่อว่าประเทศชนะสงคราม จากนั้นชื่อตอน “นานาประเทศล้วนนับถือคนที่รู้หนังสือแต่งได้” ตอนปราชญ์สยามคนที่ 5 กล่าวถึงพระเกียรติคุณในด้านที่ทรงเป็นกวีมีพระราชสมัญญาว่า “พระมหาธีรราช” ทรงพระราชนิพนธ์บทพระราชนิพนธ์มากมายเกิดวรรณคดีสโมสร พระองค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์สยามคนที่ห้า ต่อมาชื่อตอน “เพ็ญอุบลโรจน์ประชาปรมเกษมศานต์” ตอนดุสิตธานีเมืองประชาธิปไตย กวีกล่าวถึงดุสิตธานีที่พระองค์ทรงจัดตั้งเป็นเมืองจำลองฝึกการปกครองระบอบประชาธิปไตย ต่อมา “พระหวังประโยชน์ในนคราติสยามแล” ตอนสรุปพระราชกรณียกิจ กวีกล่าวสรุปพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิบัติตลอดรัชสมัย 15 ปี ทำให้ประเทศชาติเจริญ ตอนสุดท้ายชื่อ “อันผู้ใดทรงธรรมเที่ยง สติชชนย่อมอยากเป็นมิตรหนักหนา” ตอนทรงทศพิธราชธรรม และบทอาวสาน กวีกล่าวถึงทศพิธราชธรรม ระบุนามผู้แต่ง และวัน เดือน ปี ที่แต่งเสร็จ คือ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2523 (วิธันวาศรีเมือง, 2524: 1-29; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 55-58; ชูพร แสงทักษิณ, 2537: 313)

ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

นางสาวเพียว ศรีหงส์

แต่งส่งเข้าประกวดในวาระงานฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดการประกวดและพิมพ์เผยแพร่ผู้เขียนได้อธิบายไว้ในถ้อยแถลงว่า ด้วยความมีใจกตัญญูทศเวทที่ชาวซึ่งใน

พระมหากรุณาธิคุณขององค์พระมหาธีรราชเจ้าผู้ทรงประสิทธิ์ประสาทวิทยาการทางภาษาและหนังสือ เกิดคุณานุประโยชน์แก่ประชาราษฎร์รวมถึงผู้เขียนด้วย จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนแต่ง “ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” เข้าประกวดในครั้งนี้ ส่วนนี้ได้รับรางวัลที่ 2

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพประกอบด้วยร่ายสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสองสุภาพ
สุภาพ รวม 110 บท

3. สารสำคัญ

ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ เพยาว์ ศรีหงส์ เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ สรรเสริญพระรัตนตรัย พระคเณศ กวีโบราณ สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงพระราชประวัติตั้งแต่ทรงพระราชสมภพ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาวิชาการในประเทศอังกฤษ ทรงรับตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศเพื่อสร้างพระราชไมตรี ทรงพระผนวช ทรงดูแลประเทศ ในระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 เสด็จประพาสมณฑลพายัพและหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระองค์ขึ้นครองราชย์สมบัติสืบสันตติวงศ์ พระองค์ทรงพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ อาทิ ทรงปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เดิม เช่น การรถไฟ การประปา การศึกษา การแพทย์ ทรงสนับสนุนศิลปะทุกแขนง พระราชทานกำเนิดเสือป่า ทรงก่อตั้งกิจการลูกเสือ ทรงปลุกใจประชาชนให้รักชาติ ทรงพระราชนิพนธ์บทพระราชนิพนธ์จำนวนมากทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทรงตราพระราชบัญญัตินามสกุล ทรงร่วมกับฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ทรงสร้างเมืองจำลองดุสิตธานีเพื่อฝึกอบรมการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงหรือวชิราวุธวิทยาลัย เริ่มมีพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 พระองค์มีพระราชธิดา 1 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ครบรอบวันพระราชสมภพ 100 ปี ในวันที่ 1 มกราคม 2524 ประชาชนชาวไทยจัดกิจกรรมเทิดพระเกียรติพระองค์ (เพยาว์ ศรีหงส์, 2525: 30-52; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 58-61; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 314)

กลอนหกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

นายศิวกานต์ ปทุมสูติ

แต่งส่งเข้าประกวดในวาระงานฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดประกวดและพิมพ์เผยแพร่ ผู้เขียน ได้แสดงเหตุแห่งการประพันธ์ไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแม้จะปกครองดูแลประเทศชาติและประชาชนไม่นานนักแต่ประเทศชาติก็เจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงคุณแก่แผ่นดินสมควรแก่การเทิดพระเกียรติคุณ และเหตุที่แต่งเป็นกลอนหกเพื่อแสดงเอกลักษณ์ของพระองค์ คือ ทรงเป็นกษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี และกลอนหกมีในรัชสมัยของพระองค์ จำนวนนี้ได้รับรางวัลที่ 3

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนหก มีกลอนทั้งหมด 122 บท

3. สารสำคัญ

กลอนหกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ประพันธ์เริ่มต้นด้วยบทนมัสการบูชาชาติ พระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ พระคุณของบิดามารดา ครูบาอาจารย์ และบรรพบุรุษ ต่อจากนั้นเป็นบทประพันธ์แสดงจุดประสงค์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและสนองพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ผู้ประพันธ์แบ่งเนื้อหาเป็นส่วนๆ เริ่มจาก **“พระมงกุฎเกล้าสยาม”** กล่าวถึงพระราชประวัติ **ตอนพระมหากรุณาธิคุณปรากฏ** กล่าวถึงพระราชกรณียกิจมากมาย **ตอนการศึกษาแห่งชาติ** กล่าวถึงพระราชดำริในการจัดการศึกษาตามแบบอารยะประเทศ ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา **ตอนการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1** ทรงเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ทรงส่งทหารไปร่วมรบ **ตอนการเศรษฐกิจ** ทรงตั้งธนาคารออมสิน ทรงตั้งสหกรณ์วัดจันทร์ **ตอนการศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และหน้าที่พลเมือง** ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ใ้หยกเลิกการพนัน ทรงตั้งกองเสือป่า

ตราพระราชบัญญัตินามสกุล เปลี่ยนชงชาติจากชงข้างเป็นชงไตรรงค์ ตอนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรงสร้างดุสิตธานีเมืองจำลองทดลองการปกครองแบบประชาธิปไตย ตอนพระเกียรติคุณฝากไว้ในวรรณกรรม ทรงตั้งวรรณคดีสโมสร ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์ และบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ ตอนพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว ตอนพระราชนิพนธ์ร้อยกรอง ตอนประกาศเกียรติคุณ กล่าวถึงว่าทรงเป็นรัตนกวี ได้ทรงรับพระราชสมัญญาว่า “พระมหาธีรราชเจ้า” องค์การยูเนสโกประเทศเกียรติคุณเป็น “ปราชญ์สยามที่ห้า” เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2524 ครบรอบวันพระบรมราชสมภพ 100 ปี รัฐบาลและประชาชนจัดกิจกรรมเทิดพระเกียรติ และร่วมสร้างหอสมุด “วชิราวุธสรณ์” เพื่อรวบรวมบทพระราชนิพนธ์ ปจณิมพจน์ ระบุนามผู้แต่ง วันเวลาที่แต่งเสร็จ พ.ศ. 2523 (สิวกานต์ ปทุมสูติ, 2524: 54-66; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 62-63; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 315)

กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

พระมหาสมหวัง สาระกะ

แต่งส่งเข้าประกวดในวาระงานฉลองวันพระราชสมภพครบ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 1 มกราคม 2524 มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดประกวดและพิมพ์เผยแพร่ ผู้เขียนได้แสดงเหตุแห่งการแต่งบทประพันธ์ไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นปราชญ์ ทรงพระปรีชาสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม พระองค์ทรงพระคุณเสมือนพระราชบิดาประชาชนชาวไทย เนื่องในวาระครบรอบวันพระราชสมภพ 100 ปี จึงแต่งกลอนเฉลิมพระเกียรติด้วยความยกย่องพระองค์ และรักการแต่งกลอน สำนวนนี้ได้รับรางวัลที่ 3

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ ตอนต้นเป็นกลอนกระทู้ 7 บท รวม 102 บท

3. สารสำคัญ

กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้แต่งเริ่มเนื้อเรื่องด้วยกลอนกระทู้ 7 บท กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปกครองบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข พระองค์ทรงห่วงใยประชาชน ปลุกฝังให้ประชาชนสามัคคี ทรงเป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก ต่อจากนั้นแต่งด้วยกลอนสุภาพกล่าวสรรเสริญพระเกียรติยศ ทรงศึกษาวิชาการด้านอักษรศาสตร์ การทหาร และกฎหมาย กล่าวถึงพระราชกรณียกิจตั้งกองเสือป่า พระราชทานกำเนิดนามสกุล เปลี่ยนธงชาติไทยเป็นธงไตรรงค์ ทรงปรับปรุงกองทัพไทยให้เข้มแข็ง ทรงเป็นนักพูดปลุกใจให้คนไทยรักชาติ ทรงเป็นนักการศาสนา ทรงทะนุบำรุงศิลปสถาปัตยกรรม ทรงสร้างโรงเรียนมหาดเล็กหลวง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงพระปรีชาสามารถด้านการประพันธ์ ทรงพระราชนิพนธ์บทพระราชนิพนธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง เนื้อหาทางคติโลกและคติธรรม ทรงสร้างดุสิตธานีเมืองจำลองเพื่อวางรากฐานระบอบประชาธิปไตย ทรงก่อตั้งธนาคารออมสิน พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระองค์ทรงเป็นนักประวัติศาสตร์ นักวรรณคดี นักสุขวิทยา นักอักษรศาสตร์ ทรงเป็นนักปกครองที่ทรงทศพิธราชธรรม ทรงวางหลักราชการ ตอนท้ายผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญพระเกียรติ เรื่องราวที่ประพันธ์มาทั้งหมดเป็นเพียงส่วนน้อย เทียบไม่ได้กับพระเกียรติคุณอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ ระบุนามผู้แต่ง โอกาสที่แต่ง และจำนวนบทที่แต่งไว้ เป็นอนุสรณ์ให้โลกได้รับรู้ (พระมหาสมหัง สารกะ, 2524: 69-88; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 64)

ฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

นางสาวชุติมา อินทพงศ์

แต่งส่งเข้าประกวดในวาระงานฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดประกวดและพิมพ์เผยแพร่ ส่วนวนนี้ได้รับรางวัลชมเชย

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำฉันท์ประเภทสัททวิภักีพิดฉันท 100 บท

3. สาระสำคัญ

ฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ประพันธ์เริ่มด้วยบทประณามพจน์บุชาพระรัตนตรัย พระพิฆเนศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสและพระราชธิดาในพระองค์ ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยทศพิธราชธรรมเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 6 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ เนื่องในวโรกาสครบรอบ 100 ปี วันพระบรมราชสมภพ ประชาชนน้อมระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ทรงทำนุบำรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้า เจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ การตั้งกองเสือป่า ทรงประกาศเข้าร่วมกับสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ทรงให้เปลี่ยนมาใช้ธงไตรรงค์ ทรงวางรากฐานระบอบประชาธิปไตย ทรงพระอัจฉริยภาพทางด้านอักษรศาสตร์ ทรงตราพระราชบัญญัตินามสกุล ทรงทำนุบำรุงนาฏศิลป์และดุริยางศิลป์ ในช่วงท้ายของบทประพันธ์กล่าวถึงในวาระครบรอบ 100 ปี วันพระบรมราชสมภพ จึงแต่งบทประพันธ์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติแด่พระองค์ ประชาชนนุชาพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ (ชุติมา อินทวงศ์, 2524: 89-97; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 65)

กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. ผู้แต่ง

ประถมาภรณ์ เมนะสุด

แต่งส่งเข้าประกวดในวาระงานฉลองวันพระบรมราชสมภพครบรอบ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยศิลปากรจัดและพิมพ์เผยแพร่สำนวนนี้ได้รับรางวัลชมเชย

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

3. สาระสำคัญ

กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ประพันธ์เริ่มด้วยการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ ทรงพระราชสมภพในวันเสาร์ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 ทรงพระนามว่าเจ้าฟ้าวิชราวุธ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ ทำให้ประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองทรงเน้นให้คนไทยสามัคคี รักษาดี พระเกียรติของพระองค์คงอยู่ตลอดไป กล่าวถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ อาทิ การฝึกศึกษาวิชาทหาร สนพระราชหฤทัยทางประวัติศาสตร์ ทรงรอบรู้ด้านเศรษฐกิจ ทรงพระผนวชในพระพุทธศาสนา ทรงก่อตั้งสถานศึกษาวิชาวุธวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา ทรงนำประเทศไทยเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 และได้รับชัยชนะ ทรงตั้งกองเสือป่า ลูกเสือ ทรงทำนุบำรุงศิลปะ ทรงปลุกใจให้คนไทยรักประเทศชาติบ้านเมือง ทรงตราพระราชบัญญัตินามสกุล กล่าวว่าพระองค์เป็นจอมธรรมศิลปิน เป็นมหาธีรราชเจ้าจอมสยาม ทรงมีบทพระราชนิพนธ์มากมายหลายประเภท เน้นที่บทพระราชนิพนธ์ปลุกใจให้รักชาติ พระองค์เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 บทส่งท้ายกล่าวถึงดวงพระวิญญาณสถิตในสรวงสวรรค์ ประชาชนไทยยังน้อมระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ พระองค์ทรงเห็นความเจริญอย่างมั่นคงของประเทศไทย ผู้ประพันธ์ได้แต่งบทประพันธ์นี้เพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระองค์สืบไป (ประถมาภรณ์ เมณะสุด, 2524: 98-105; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 67)

โคลงลิลิตสุภาพคำรับพระบรมราชาภิเษก สัปตมะราชมหาจักรีวงศ์

1. ผู้แต่ง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2469

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพประกอบด้วย ร่ายสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสองสุภาพ

3. สารสำคัญ

โคลงกลิตสุภาพดํารับพระบรมราชาภิเษกสํปดมะราชมหากัจจิงศ์ กวีทรงพระนิพนธ์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในวันเฉลิมพระชนมพรรษา กวีเริ่มเรื่องด้วยมงคลราชสดุติ สรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี 6 พระองค์ กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ ข้าราชการและขุนนางถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา การตั้งองคมนตรีและองค์อภิรัฐมนตรีมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จบพระราชพิธีที่ทรงพระราชนิพนธ์เสด็จขบวนพยุหยาตราสู่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงปฏิญาณพระองค์เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก การเวียนเทียนสมโภชพระราชมณเฑียร การเสด็จออกรับอาเศียรวาทจากอัครราชทูตและชาวต่างประเทศ พระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษ การเสด็จเลียบพระนครทั้งทางสถลมารคและชลมารค กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ จักรวรรดิวัตรแห่งพระมหากษัตริย์ ตอนท้ายเป็นอวสานพจนาท ระบุจุดประสงค์การแต่ง วันเดือนปีที่แต่งและระยะเวลาที่แต่ง รวมทั้งคำอธิบายขอให้ประเทศชาติวัฒนาถาวร (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 47; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 279-280; พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์, 2472)

สามกรุง (กลิตสามกรุง)

1. ผู้แต่ง

พระราชวรราชเชอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงนิพนธ์เรื่องนี้จบบริบูรณ์ เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2487

2. ลักษณะคำประพันธ์

แต่งด้วยคำประพันธ์หลายชนิดได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย

3. สารสำคัญ

สามกรุง กวีมีวัตถุประสงค์การแต่งเพื่อบรรยายเหตุการณ์บ้านเมือง ทั้งที่เป็นประวัติศาสตร์ และเกร็ดประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 สมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 8 และที่สำคัญเพื่อสรรเสริญพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กวีเริ่มเรื่องด้วยการบอกที่มาของการแต่งเรื่องนี้ เริ่มเนื้อเรื่องภาค 1 กรุงศรีอยุธยา (สมัยอยุธยาแสน) ในปลายรัชสมัยพระเจ้าเอกทัศ บ้านเมืองระส่ำระสายวุ่นวาย ทำให้ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า กวีเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตอันรุ่งเรืองสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนเสียกรุง บรรยายให้เห็นภาพที่ขัดแย้งกัน ภายในวังพระมหากษัตริย์ทรงพระตำราญ ขณะที่ภายนอกวังอยู่ในภาวะสงคราม พระยาตากหลวงยกกระบัตรเมืองตากถูกคาดโทษ เนื่องจากยิงปืนใหญ่โดยไม่ได้รับพระราชานุญาต พระยาตากหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อหาโอกาสกอบกู้ในภายหลัง

ภาคที่ 2 สมัยกรุงธนบุรี กวีสรรเสริญพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวถึงพระยาตากรวบรวมไพร่พลนำทัพไปตีจันทบุรีมาชุมนุมไพร่พลที่ระยอง และตีค่ายโพธิ์สามต้นได้ ในที่สุดการย้ายเมืองหลวงมาที่กรุงธนบุรี การปราบชุมนุมทั้ง 4 และได้รวบรวมคนไทยให้เป็นปึกแผ่นได้สำเร็จ ในรัชสมัยนี้มีสงครามกับพม่าหลายครั้ง ตีอะแซหวุ่นกี้ อะแซหวุ่นกี้ขอตัวเจ้าพระยาจักรี กล่าวถึงการรบด้านตะวันออก การอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์มาสยามประเทศ เขมรเกิดกบฏ พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปปราบ แต่ยังไม่ทันไปถึงเกิดการจลาจลในกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียดพระสติ พระยาสรศักดิ์กบฏบังคับให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีผนวช

ภาคที่ 3 ยุครัตนโกสินทร์ เริ่มด้วยการสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่าเหตุการณ์ในช่วงปลายสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ ทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมายังกรุงเทพ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ทั้งในทางโลกและทางธรรม ในรัชสมัยพระราชอาณาจักรอาณาเขตกว้างขวาง เล่าถึงเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นครองราชย์ ต่อจากนั้นกวีกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่สำคัญของกษัตริย์แต่ละรัชกาล โคลงสี่สุภาพบทสุดท้ายบอกนามผู้ประพันธ์ (ยุพรี แสงทักษิณ, 2537: 290-291; พระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, 2505)

เย็นศิระเพราะพระบริบาล

1. ผู้แต่ง

สุกร ผลชีวิน

แต่งในปี พ.ศ. 2520 เพื่อเข้าประกวดในการประกวดวรรณกรรมไทย ประเภทร้อยกรอง
ของธนาคารกรุงเทพฯ จำกัด ได้รับรางวัลชมเชย

2. ลักษณะคำประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ 533 บท

3. สาระสำคัญ

เย็นศิระเพราะพระบริบาล ผู้ประพันธ์แต่งด้วยจุดประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ เนื้อเรื่องเริ่ม
ด้วยพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันพระบรมราชสมภพ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470
ทรงพระราชสมภพที่ประเทศสหรัฐอเมริกา พระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระเชษฐา
คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จากนั้นพระองค์เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศ
สวิตเซอร์แลนด์ สามปีต่อมา พ.ศ. 2493 พระองค์เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ทรงประกอบ
พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล วันที่ 28 เมษายน
พ.ศ. 2493 ทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรส ทรงเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกวันที่ 5
พฤษภาคม พ.ศ. 2493 พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจมากมาย เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยม
ราษฎรทุกภูมิภาค ทรงแก้ปัญหาการปลูกไร้น้ำให้แก่วชนเขา ปัญหาการทำให้เลื่อนลอย ทรงเน้น
การดูแลทรัพยากรน้ำ พระองค์พระราชทานสิ่งของ และพระเมตตาแก่ทหาร ตำรวจ ราษฎรในถิ่น
ทุรกันดาร ทรงแก้ปัญหาสิ่งจังหวัดชายแดนใต้ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศ
ทรงพระผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็น
อัครศาสนูปถัมภกทุกศาสนาในประเทศไทย ทรงพระปรีชาสามารถด้านดนตรี ทรงทะนุบำรุงศิลปะ
ทรงสืบสานขนบประเพณีดั้งเดิม ทรงสนพระราชหฤทัยด้านการเกษตรและส่งเสริมความรู้ด้าน

การเกษตรแก่ราษฎร พระองค์พระราชทานที่ดินทำกินแก่ราษฎร ทรงใช้พื้นที่ในเขตพระราชฐาน ทดลองด้านการเกษตร ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษา วิชาความรู้ เสด็จพระราชทานปริญญาบัตร ทรงพระราชดำริจัดทำสารานุกรม พิศิษัมภ์วิทยาศาสตร์ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ตั้งโรงเรียนบนภูเขาให้แก่ชาวเขา ดำรงจระเข้นายแดนเป็นครู ทรงสนับสนุนการกีฬา ทรงจัดหน่วยแพทย์อาสาเคลื่อนที่ไปตามถิ่นห่างไกล เสด็จพระราชทานธง ผ้าผูกคอแก่ลูกเสือชาวบ้าน ทรงแก้ไขวิกฤตการณ์ของบ้านเมืองให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยพระบารมีและพระเมตตาของพระองค์ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจมากมายเหลือจะพรรณนาเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรไทย พระองค์ทรงเป็นที่รักของประชาชนไทยทั้งปวง ช่วงท้ายผู้แต่งขอพระราชทานอภัยหากมีผิดพลาด ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 50 พรรษา รัฐบาลจัดงานฉลองยิ่งใหญ่เพื่อแสดงกตัญญูแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตอนจบขอถวายพระพรแด่พระองค์ จงทรงพระเจริญพระชนม์ พระวรรณะ พระสุข พระพละ (สุภร ผลชีวิน, 2527; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 66-67)

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

1. ผู้แต่ง

คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

แต่งเมื่อ พ.ศ. 2524 ในวาระสมโภชเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี พ.ศ. 2525 ทั้งนี้ ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ประเภทกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ ลิลิต โคลงฉันท์

กถาบูชา แต่งด้วย โคลงฉันท์วิริย-มาลี

อาศิรวาท แต่งด้วย ลิลิตสุภาพได้แก่ ร่าย โคลงสี่ โคลงสาม โคลงสอง

ปฐมบท แต่งด้วย ลิลิตสุภาพ

- ทิวียบท** แต่งด้วย กาพย์ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง กาพย์สุรางคนางค์
กาพย์ห่อโคลง กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ
- ตติยบท** แต่งด้วยกาพย์
- จตุตถบท** แต่งด้วยกลอนหก
- ปัจฉิมบท** แต่งด้วยอินทริวิเชียรฉันทและวสันตดิถีฉันท

3. สารสำคัญ

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ประพันธ์แบ่งเนื้อหาเป็น 7 ตอน เริ่มด้วย **บทที่ 1 กลาบท** กล่าวบูชาพระรัตนตรัย พระสยามเทวาธิราชและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีและกล่าวถึงวาระที่ราชวงศ์จักรีสืบสันตติวงศ์มา 200 ปี **บทที่ 2 อาศิรบท** บทอาเศียรวาท สรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ สดุดีพระบรมมหาราชวัตรไทย **บทที่ 3 ปฐมบท** กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จขึ้นครองราชย์ วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต พระองค์ทรงเป็นพลังแห่งแผ่นดิน ต่อจากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษา ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พระองค์ทรงประสบอุบัติเหตุปี พ.ศ. 2492 ทรงประกอบพิธีหมั้นกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร ต่อมาเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ทรงประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ต่อจากนั้น 28 เมษายน พ.ศ. 2493 ทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสในวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 ทรงเข้าพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระราชินี **บทที่ 4 ทิวียบท** กล่าวถึงพระราชพิธีสมโภชพระมณเฑียรทรงสักการะพุทธสถาน 7 แห่ง การเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสวิตเซอร์แลนด์เพื่อรักษาพระอาการประชวร พ.ศ. 2494 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระองค์แรกประสูติ กล่าวสรรเสริญพระเกียรติ และพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ต่อจากนั้นกล่าวถึงการประสูติของพระราชโอรสเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ พระราชธิดา เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดา และเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ **บทที่ 5 ตติยบท** กล่าวถึงการทรงพระผนวชของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมเด็จพระบรมราชินีนาถสำเร็จราชการแทนพระองค์ การเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรทุกแห่งหน ทรงแก้ไขปัญหาความยากจน ทรงพัฒนาด้านการเกษตรด้านการชลประทาน พระราชทานพระราชดำริจัดตั้งโครงการในพระราชดำริเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน กิจการทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยพระบารมีและพระเมตตาของพระองค์ **บทที่ 6**

จดหมายเหตุ กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดาร มีหน่วยงานแพทย์อาสาตามเสด็จ ทรงให้สร้างโรงเรียนตามภูเขา และในวัดให้พระสงฆ์ช่วยสอนหนังสือ ทรงตั้งมูลนิธิอาณันทมหิดล พระองค์ทรงพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถทุกด้านทั้งศาสตร์และศิลป์ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศทั้งทางตะวันออกและตะวันตกเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี **บทที่ 7 ปัจฉิมบท** กล่าวถึงการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อครั้งครบรอบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จัดงานสมโภชยิ่งใหญ่ กล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ที่ทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม กล่าวชมความงามแห่งกรุงเทพมหานคร สรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตอนท้ายผู้ประพันธ์กล่าวขอพระราชทานอภัยโทษที่อาจเผลอแต่งบทประพันธ์เฉลิมพระเกียรติและถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์ กล่าวอ้างถึงคำกล่าวของพระยาตรังกวีศรีสยาม ขอให้วิชาความรู้ตอบแทนพระคุณของพระมหากษัตริย์ จบด้วยการถวายพระพรขอให้ทรงพระเจริญ ขอให้พระราชจักรีวงศ์สถิตถาวรโลกนิรันดร์(คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา, 2524; เสาวณิต วิงวอน, 2530: 67-68; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 299)

สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์

1. ผู้แต่ง

ศิวกานท์ ปทุมสูติ

แต่งเรื่องนี้เพื่อส่งเข้าประกวดวรรณกรรมไทยของมูลนิธิธนาคารกรุงเทพ ซึ่งจัดเป็นครั้งที่ 12 ประจำปี พ.ศ. 2524 ผลงานนี้ได้รับรางวัลชั้นที่ 1 ผู้ประพันธ์ได้ชี้แจงเหตุผลที่อัญเชิญพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจมาแต่งเป็นวรรณกรรมคำฉันท์ครั้งนี้ว่าประการแรกพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจทรงเกียรติคุณยิ่ง นำความเจริญมาสู่ประเทศชาติและประชาชน ส่วนประการที่สองพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระองค์ประเสริฐยิ่งควรแก่การจดจำ จารึกและสดุดีสรรเสริญไว้เป็นประวัติศาสตร์คู่ชาติคู่แผ่นดิน

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ประเภทฉันท์ 15 ชนิดได้แก่ สัททวลลิกกัณฐิฉันท์ 19 สัทธราฉันท์ 21 วสันตดิลกฉันท์ 14 อินทรวีเชียรฉันท์ 11 สาลินีฉันท์ 11 อินทรวงศ์ฉันท์ 12 จิตรปทาฉันท์ 8

ภุชงค์ประยาตฉันท 12 อุปชาติฉันท 11 อุบัติฉันท 11 วิชชุมมลาฉันท 8 มาลินีฉันท 15
 อุเปนทริวิเชียรฉันท 11 อธิสังฉันท 20 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ 2 ชนิด ได้แก่ กาพย์ฉับ 16 และ
 กาพย์สุรางคนางค์ 28 คำประพันธ์ประเภทกลบท 7 ชนิด ได้แก่ อินทริวิเชียรฉันทกลบทกระทู้
 นำบาท อินทริวิเชียรฉันทกลบทสารถิขับริดกาพย์ฉับกลบทนาคริพนธ์ กาพย์ฉับกลบทกระทู้
 นำบท อุบัติฉันทกลบทรอบจักรวาล วสันตฉันทฉันทกลบททงนำริ้ว และสาลินีฉันทกลบท
 กระทู้นำบาท

3. สารสำคัญ

สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท ผู้ประพันธ์ได้อธิบายความหมายของคำว่า พระภัทรมหาราช ไว้ว่า ปวงชนชาวไทยถวายพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชไว้ว่า พระภัทรมหาราช เป็นการผนวศัพท พระ + ภัทร (เจริญ) + มหา (ยิ่งใหญ่) + ราชา แปลความว่า พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงความเจริญอันยิ่งใหญ่ ผู้ประพันธ์จึงนำพระราชสมัญญานามอันเป็นมงคลนี้ตั้งชื่อเรื่องนี้ เนื้อเรื่องเริ่มต้นด้วย ศุภมัสดุ บูชาพระรัตนตรัย พระคุณบิดามารดา พระคุณพระคุณศุภคุณบุรพคุณไว้ให้ผู้คนแผ่นดิน แผ่นน้ำ บรรพบุรุษ ขออวยพรให้แด่บทประพันธ์ได้ไพเราะต่อจากนั้นเป็น **ปฐมพจน์อาเศียรพาท** สดุดีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช **กรุงรัตนโกสินทร์แผ่นดินสยาม** กล่าวถึงความเจริญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยพระบารมีและคุณธรรมของพระมหากษัตริย์จนปัจจุบันรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช **ทรงพระราชสมภพ** ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ทรงพระราชสมภพ พระบรมราชชนก พระบรมราชชนนี พระเชษฐา และพระเชษฐภคินี **เสด็จนิวัตประเทศไทยครั้งแรก ถิ่นพระบรมราชชนกนาถ** สมเด็จพระบรมราชชนกนาถสิ้นพระชนม์ด้วยทรงพระประชวร **พระบรมเชษฐาธิราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ** สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงนำพระโอรสและพระธิดาเสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ รัฐบาลได้กราบบังคมทูลเชิญพระเชษฐาธิราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับการสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าอนุชาเธอ **สิ้นรัชกาลที่ 8** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตจากเหตุลอบปลงพระชนม์ **เฉลิมฉัตรราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์** แต่ด้วยยังทรงพระเยาว์จึงตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ จากนั้นเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศสวิต **ทรงพบรัก** พระองค์ทรงพบ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร ที่ปารีส ประเทศฝรั่งเศส **ทรงประสูติบุตร** **ทรงหมั้น “นางแก้ว”** พระองค์ทรงหมั้น ม.ร.ว.สิริกิติ์ ประชาชนปลื้มปิติ **เสด็จนิวัตประเทศไทยพร้อมพระราชินีในอนาคต** ประชาชนต่างรอชมพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ

คู่หมั้น ซึ่งเสด็จนิวัติประเทศไทยทางชลมารค พระราชพิธีสำคัญ กล่าวถึงพระราชพิธีอภิเษกสมรส พระราชพิธีราชาภิเษก วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 และพระราชพิธีสมโภชพระนคร พระบรมราชโอรสและพระราชธิดา การศึกษา กล่าวถึงพระคุณสมบัติและพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม ทรงพระผนวชเดือนตุลาคม พ.ศ. 2499 ประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศ พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระศาสนาทุกศาสนา การต่างประเทศ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนมิตรประเทศสิบสี่ประเทศตามนโยบายเจริญสัมพันธไมตรี ประมุขนานาชาติประเทศต้อนรับ พระองค์และสมเด็จพระราชินี พระราชโอรส และพระราชธิดาอย่างคึกคักด้วย การพัฒนาโครงการเกษตร กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการเกษตร เกษตรสาธิตสวนจิตรลดา พระองค์ทรงทดลองการเกษตรในวังสวนจิตรลดา การศึกษา ผู้ประพันธ์กล่าวถึงบรรพทิศัยที่ทรงพระคุณต่ออักษรไทย และภาษาไทยตลอดจนการศึกษา โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ โรงเรียนร่มเกล้า สถานูกรมไทยสำหรับเยาวชนอุดมศึกษา พระองค์เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตร พระราชทานทุนการศึกษาในนามมูลนิธิอานันทมหิดล การทหาร พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมทหารและพระราชทานสิ่งของ มีพระราชดำรัสก่อตั้งมูลนิธิสายใจไทยเพื่อช่วยเหลือดูแลทหารและครอบครัว บริการแพทย์หลวงและหน่วยแพทย์อาสาสมัคร พระองค์ทรงตั้งบริการแพทย์หลวงและหน่วยแพทย์อาสาสมัครตามเสด็จในคราวที่พระองค์ทรงเยี่ยมราษฎรในถิ่นทุรกันดารเพื่อดูแลประชาชนได้ทั่วถึง การเมืองการปกครอง พระองค์ทรงมอบหน้าที่ต่างๆ ให้แก่รัฐบาล และทรงเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยทั้งชาติ วันมหาวิปโยค-สร้างโลกพระบารมี เมื่อประเทศชาติเกิดเหตุวิกฤต วันที่ 16 เดือนตุลาคม 2516 พระองค์ก็ทรงนำพาบ้านเมืองและประชาชนผ่านพ้นวิกฤตไปได้ด้วยพระบารมี การลูกเสือชาวบ้าน ทรงก่อตั้งลูกเสือชาวบ้าน การพระราชนิพนธ์-ดนตรี-กีฬา ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระอัจฉริยภาพและบทพระราชนิพนธ์ทางวรรณกรรมและเพลงพระราชนิพนธ์ตลอดจนพระปรีชาสามารถด้านกีฬาเรือใบ รวมทั้งสนับสนุนการกีฬาทุกประเภท พระพ่อหลวงของปวงไทย ประชาชนต่างพร้อมใจเรียก “พ่อหลวง” พระจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยึดมั่นและทรงปฏิบัติ พระประยูรญาติร่วมบุญบารมี สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ และพระประยูรญาติของพระองค์ ทรงดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาท ปัจฉิมพจน์ กล่าวถึงพระเกียรติ แง้วัดอุปประสงคการแต่งนามผู้แต่ง หากมีข้อบกพร่องขอให้ครูช่วยแต่งเติม ออกตัวว่าผู้ประพันธ์มิใช่ปราชญ์แต่แต่งด้วยใจรัก (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2532)

ฉันทวรรณนาเฉลิมพระเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์

1. ผู้แต่ง

วรรณคดี สรรพจิต

แต่งเรื่องนี้เพื่อเข้าประกวดในโอกาสจิตมหามงคลสมัยที่วาระแห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ได้เวียนมาบรรจบครบ 200 ปี ในปีพุทธศักราช 2525 ซึ่งคณะกรรมการประมวลเอกสารในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดการประกวดแต่งคำประพันธ์ “เฉลิมพระเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์” จำนวนนี้ชนะการประกวดได้รับรางวัลยอดเยี่ยม

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ **ประเภทฉันท์** ได้แก่ สัททูลวิกิพิตฉันท 19 สัทธราฉันท 21 อินทรวีเชียรฉันท 11 วสันตดิถีฉันท 14 มาลินีฉันท 15 ภูงคประยาตฉันท 12 โดฏฉันท 12 อิทิสังฉันท 20 สาลินีฉันท 11 มาณวกฉันท 8 กมลฉันท 12 อุปปฏิฐาฉันท 11 อุเปนทรวีเชียรฉันท 11 อินทรวงศ์ฉันท 12 วิชขุมมालาฉันท 8 อุปชาติฉันท 11 จิตรปทาฉันท 8 วังสัณฐฉันท 12 **ประเภทกาพย์** ได้แก่ กาพย์ฉบัง 16 กาพย์สุรางคนางค์ 28

3. สาระสำคัญ

ฉันทวรรณนาเฉลิมพระเกียรติกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ประพันธ์เริ่มเรื่องด้วย **สรรพประสิทธิเมนมการ** บูชาพระรัตนตรัย พระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี ไหว้บิดา มารดา ครู อาจารย์ บูชาเทพทั้งสี่ทิศ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระวิฆเนศ ขอให้ผู้ประพันธ์แต่งบทประพันธ์นี้ได้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ต่อจากนั้นกล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 9 องค์กรปัจจุบัน กล่าวถึง **บุพกาลรัฐสุคติ** ตั้งแต่สมัยน่านเจ้า สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อจากนี้ผู้ประพันธ์กล่าวเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ดังนี้ **ปฐมรัชกาล** กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นปฐมบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระปรีชาสามารถด้านการรบ ต่อมาได้ปราบดาภิเษกขึ้นเสวยราชสมบัติ ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระราชกรณียกิจ และการเสด็จสวรรคต

พ.ศ. 2352 **ทศิยรัชกาล** กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงร่วมในการศึกสงครามตั้งแต่ยังเยาว์พระชันษา ทรงพระผนวชเมื่อพระชนมายุ 22 พรรษา ต่อจากนั้นกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งเสด็จเสวยสิริราชสมบัติ การสงคราม สัมพันธภาพกับอาณาจักรใกล้เคียง พระราชกรณียกิจในการทะนุบำรุงบ้านเมือง ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก กล่าวถึงพระปรีชาสามารถในการกวีนิพนธ์ และกล่าวถึงการเสด็จสวรรคต พ.ศ. 2367 พระชนมพรรษา 58 พรรษา **ทศิยรัชกาล** กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชกรณียกิจในการช่วยสมเด็จพระบรมชนกนาถปกครองบ้านเมืองและบริหารราชการ เสด็จเสวยสิริราชสมบัติ ทรงมีสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษ เหตุการณ์การจลาจลของพวกจีนฮั่นยี่ เหตุการณ์ศึกกอนวังก์ในประเทศลาว การปราบปรามประเทศกัมพูชา พระราชกรณียกิจในการปกครองพระราชอาณาจักร และทะนุบำรุงบ้านเมือง ทรงสร้างเมืองใหม่ การพระพุทธศาสนา ทรงสร้างพระไตรปิฎก การประชุมสอบเปรียญธรรมและการเสด็จสวรรคต พ.ศ. 2393 พระชนมพรรษา 64 พรรษา **จตุตถรัชกาล** กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ครั้งปฐมวัย เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงการเสด็จสู่สมณเพศ ณ วัดราชาธิวาส ทรงตั้งธรรมเนียมปฏิบัติ เสด็จเสวยสิริราชสมบัติ ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก ทรงนำวิทยาการและความเจริญก้าวหน้าจากต่างประเทศมาปรับใช้ในประเทศไทย พระราชกรณียกิจในการปกครองและการทำนุบำรุงบ้านเมือง ทรงพระปรีชาสามารถด้านภาษามคธ ภาษาอังกฤษ ด้านดาราศาสตร์ การเสียดินแดนกัมพูชาให้แก่ประเทศฝรั่งเศส และเสด็จสวรรคต พ.ศ. 2411 ทรงครองสิริราชสมบัติ 18 ปี **เบญจมรัชกาล** กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระราชสมภพ 20 กันยายน พ.ศ. 2396 ทรงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จเสวยสิริราชสมบัติเมื่อพระชนมพรรษา 16 พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งอมาตย์สำเร็จราชการแผ่นดิน ทรงพระผนวชเป็นพระสงฆ์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ต่อมากล่าวถึงการเลิกทาส พระบรมราโชบายในการปรับปรุงวิธีการบริหารราชการแผ่นดิน กล่าวถึงความเจริญทางการศึกษา ทรงปรับปรุงการศาลและกฎหมาย ความก้าวหน้าในการคมนาคม พระราชกรณียกิจในการทะนุบำรุงประเทศ กล่าวถึงการเสียดินแดนแก่อังกฤษ ฝรั่งเศส ทรงพระปรีชาสามารถทางการกวีนิพนธ์ และการเสด็จสวรรคต พ.ศ. 2453 วันที่ 23 ตุลาคม พระชนมพรรษา 58 พรรษา วันที่ 23 ตุลาคม ของทุกปี ประชาชนกราบถวายบังคมพระบรมราชานุสรณ์พระบรมรูปทรงม้า **ฉกษัตริย์รัชกาล** กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระราชสมภพ วันเสาร์ที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 เสด็จทรง

ศึกษาด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ กล่าวถึงเหตุการณ์กับ
 ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) พระราชกรณียกิจในการปกครองและทะนุบำรุงประเทศ ความเจริญทาง
 การศึกษา มีพระราชบัญญัติการประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรก คือ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย การพัฒนาประเทศในกิจการสาธารณูปโภค การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่าย
 พันธมิตร การแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในเรื่องการค้าและการพาณิชย์ พระปรีชาสามารถ
 ในการวินิจฉัย และการเสด็จสวรรคต วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระชนมพรรษา 46 พรรษา
ลัทธิธรรมราชา กล่าวถึงพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนขึ้นครองราชย์
 ทรงเป็นพระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ
 ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อพระชนมพรรษา 33 พรรษา กล่าวถึงพระบรมราโชบายในการปรับปรุง
 การบริหารราชการแผ่นดินและการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 150 ปี
 การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎรระบุนให้พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ พระราชทาน
 รัฐธรรมนูญในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 กบฏบวรเดชและการแตกแยกทางการเมือง ทรงสละ
 ราชสมบัติ พ.ศ. 2477 เสด็จสวรรคต พ.ศ. 2484 ณ ประเทศอังกฤษ **อภินิหาร** กล่าวถึงพระราช
 ประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นพระโอรสของเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขล
 นครินทร์กับหม่อมสังวาลย์ ทรงพระราชสมภพ วันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2468 เมื่อพระชนมพรรษา
 10 พรรษา เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติด้วยรัฐบาลกราบบังคมทูลเชิญ พระราชกรณียกิจในการทะนุ
 บำรุงประเทศ ทรงสร้างพระศรีมหาธาตุ สร้างสนามกีฬาแห่งชาติ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ความเจริญ
 ทางการศึกษาและต่างประเทศ ทรงตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ตั้งโรงเรียนอาชีพ
 ตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะแพทยศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ทรงปรับปรุงวัฒนธรรมประเพณีไทย เปลี่ยนแปลงสยามประเทศเป็นประเทศไทย ประเทศไทย
 เข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 เมื่อสงครามโลกสงบลง รัฐบาลได้กราบบังคมทูลเชิญ
 พระองค์กลับประเทศไทยและเสด็จสวรรคต วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ด้วยพระแสงปืน
 พระชนมพรรษา 21 พรรษา เสวยราชสมบัติ 10 ปี **นวม** กล่าวถึงพระราชประวัติ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นพระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 อานันทมหิดล ทรงพระราชสมภพวันจันทร์ที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470 เสด็จครองราชย์สมบัติเมื่อ
 พระชนมพรรษา 19 พรรษา ทรงตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493
 ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทรงพระผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประทับจำ
 พรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาฟื้นฟูขนบธรรมเนียมพระราชประเพณี
 ทรงปรับปรุงการศึกษา ตั้งสภาการศึกษา แผนการศึกษาแห่งชาติ การศึกษาภาคบังคับ ทรงมี
 สัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ เสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศในยุโรป อเมริกา เอเชีย และ

ประมุขของประเทศต่างๆ มาเยือนประเทศไทย กล่าวถึงความเจริญก้าวหน้าของประเทศในทุกด้าน การต่างประเทศ การพาณิชย์ การคลัง สถาปัตยกรรม นวรัฐรูปบท ผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญ พระมหากษัตริย์ทั้ง 9 พระองค์แห่งราชวงศ์จักรี ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงปัจจุบัน ระบุดูประสงค์ของการแต่งบทประพันธ์นี้ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี สุดท้ายกล่าวอัญเชิญคุณพระรัตนตรัยบันดาลให้ทุกคนมีความสุขปราศจากทุกข์ หากประสงค์สิ่งใดที่ถูกต้อง ขอให้สำเร็จ สมประสงค์ (วรรณดี สรรพจิต, 2525; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 318-321)

รัตนโกสินทร์แผ่นดินทอง

1. ผู้แต่ง

อนงค์ อินทรมพรรย์

ในหนังสือประชุมบทกวีนิพนธ์สมโภช กรุงศรีรัตนโกสินทร์ คณะกรรมการจัดงาน สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพ ประกอบด้วย ร่ายสุภาพ โคลงสี่ โคลงสาม แต่งสลับกัน

3. สาระสำคัญ

รัตนโกสินทร์แผ่นดินทอง ผู้ประพันธ์แต่งเรื่องนี้เพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ในปี พ.ศ. 2525 เริ่มต้นด้วยร่ายบูชาครู ตั้งแต่พระพินธุเสาว์ บรมอาจารย์กวี และพระมหากษัตริย์ ผู้ประพันธ์ขอแต่งคำประพันธ์ไว้คู่แผ่นดิน ต่อจากนั้นแสดงความภูมิใจในความเป็นชาติไทย พรรณนาความงดงามของบ้านเมือง พระบรมมหาราชวัง กล่าวถึงปลายรัชสมัยกรุงธนบุรี ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ วันพฤหัสบดี ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 8 ปีชวด กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการศึกเพื่อป้องกันบ้านเมือง ผู้ประพันธ์กล่าวถึงแผ่นดินสมัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เน้นพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถด้านศิลปะ วรรณคดีต่างๆ จนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจด้านการพาณิชย์ ค้าขายกับต่างประเทศ และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ต่อมากล่าวถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงสถาปนาพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอนุชาเป็น กษัตริย์เคียงคู่กัน ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการรับอารยธรรม วิทยาการจาก ต่างประเทศ และทรงอุปถัมภ์ทุกศาสนา ทรงเป็นปราชญ์ทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวถึง การครองสิริราชสมบัติ 18 ปี ต่อจากนั้นกล่าวถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจที่สำคัญ อาทิ การเลิกทาสด้วยสันติวิธี เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร อย่างใกล้ชิด ทรงตัดสินพระทัยยอมเสียทรัพย์และเสียดินแดนบางส่วนเพื่อรักษาเอกราชของ ชาติไทยไว้ ต่อมาผู้ประพันธ์กล่าวถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์พา ประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และได้รับชัยชนะ พระองค์ทรงปลุกใจให้คนไทยรักชาติ รักศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทรงพระปรีชาสามารถด้านวรรณกรรม ทรงเป็นปราชญ์ ได้ทรงรับ การถวายพระราชสมัญญาว่า พระมหาธีรราชเจ้า ต่อมาเป็นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว พระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสละราชสมบัติเพื่อ เปลี่ยนระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกับสากล ประเทศ ต่อมาแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ด้วยทรงเป็นยุวกษัตริย์ มหาวิน จิตรรักและเอ็นดูพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ เมื่อคราวพระองค์เสด็จสวรรคต ประชาชนเสียใจอย่างยิ่ง รัฐบาลได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเป็นพระอนุชาเสด็จ ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ ผู้ประพันธ์ขอบูชาพระคุณ แห่งบูรพกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ขอให้พระเดชานุภาพจงปกป้องคุ้มครองประเทศชาติ ดำรง ศาสนา และประชาราษฎร์ให้อยู่อย่างมีความสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม ทรงจำเรี่ยทาน ศีล จาคะ อาชวะ มัทวะ ตปะ อโหระ อหิงสา ขันติ อวิโรธน์ เช่นเดียวกับบูรพกษัตริย์ ผู้ประพันธ์ขอให้ชาวไทยทุกคนร่วมแรงร่วมใจกันสร้างชาติ สร้างประเทศ ต่อจากนั้นกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินไทยของกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วย บุญบารมีพระมหากษัตริย์ บุญของกรุงรัตนโกสินทร์จวบ 200 ปี ควรที่คนรุ่นหลังต้องกตัญญูรู้คุณ ของบรรพบุรุษ ตอนท้าย ระบุนามผู้แต่ง อนงค์ อินทรมพรรย ปี พ.ศ. ที่แต่ง ร.ศ 199 จุดประสงค์ การแต่งเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์และฉลองกรุงครบ 200 ปี (อนงค์ อินทรมพรรย, 2525)

**บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช โครงการพระราชดำริพัฒนาชนบท**

1. ผู้แต่ง

ลำเนียง เจริญลาก

ผู้ประพันธ์ได้ชี้แจงไว้ในคำนำว่าได้ัญเชิญพระราชกรณียกิจ โครงการพัฒนาชนบท และพระราชจริยาวัตรอันควรค่าแก่การสักการะบูชามาร้อยกรองเพื่อเป็นอนุสรณ์เป็นเกียรติแก่วงศ์วี
ทั้งนี้ ได้ประพันธ์ขึ้นในวโรกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมี
พระชนมพรรษาครบ 5 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม 2530

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

3. สาระสำคัญ

บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจฯ ผู้ประพันธ์พรรณนาพระราชกรณียกิจ
เกี่ยวกับโครงการต่างๆ อย่างต่อเนื่อง แต่งเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นพระราชกรณียกิจโครงการต่างๆ
อย่างชัดเจน ผู้ประพันธ์ได้ระบุหัวข้อตามโครงการต่างๆ ไว้ในหน้าสารบัญของหนังสือ ผู้ประพันธ์
เริ่มด้วยการสรรเสริญพระเกียรติพระมหาราชผู้ทรงธรรม สรรเสริญพระองค์ทรงทศพิธราชธรรม
ตามเบื้องพระยุคลบาทแห่งปฐมบรมกษัตริย์จักรีวงศ์ พระองค์ทรงพระราชจักรพรรดิวัตรสืบสอง
และทรงพระราชจริยาวัตรสี่ อันเป็นคุณธรรมแห่งจักรพรรดิราช ทรงคุณธรรมสังคหวัตถุ
ต่อจากนั้นกล่าวถึงโครงการพระราชดำริพัฒนาชนบท เช่น โครงการป่าน้ำ ทนศึกษา ทดลอง
และเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดที่เจ้าชายอาทิตย์แห่งญี่ปุ่นถวาย โครงการพัฒนาเขาหินซ้อน ฝนหลวง
พระราชทาน โครงการอีสานเขียว ศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยทราย ต่อจากนั้นผู้ประพันธ์กล่าวสรรเสริญ
พระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถทรงเป็นนางแก้วคู่พระทัย ทรงประกอบพระ
ราชกรณียกิจเคียงคู่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและแบ่งเบาพระราชภาระแห่งองค์พระมหากษัตริย์
พระเกียรติคุณเผยแพร่ไปทั่วโลก นานาประเทศสดุดีพระเกียรติคุณ ช่วงสุดท้ายของบทประพันธ์

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมทหาร ตำรวจ ฦ ยุทธภูมิ ด้วยเฮลิคอปเตอร์ พระที่นั่ง ในเวลาต่อมาผู้ก่อการร้ายที่หลงผิดทราบข่าว พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คิดกลับใจและยอมมอบตัวต่อทางราชการ แผ่นดินไทยเป็นแผ่นดินทองแผ่นดินธรรม (สำเนียง เจริญลาก, 2531)

บารมีพระร่มเกล้าคำฉันท์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดชมหาราช ฦ บัณฑิตการประกวด

1. ผู้แต่ง

วรรณดี สรรพจิต

แต่งเรื่อง บารมีพระร่มเกล้า เข้าประกวดเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 ผู้จัดการประกวด คือ คณะอนุกรรมการฝ่ายรัฐ ในคณะกรรมการ ฦ นวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มอบให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 ส่วนนี้ได้รับรางวัล ชมเชยและไม่มีสำนวนใดได้รับรางวัลยอดเยี่ยม

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ ประเภทฉันท์ 19 ชนิดได้แก่ สัทธราฉันท์ 21 สัททูลวิกิพิตฉันท์ 19 วสันตฉันทฉันท์ 14 ไตรภูกฉันท์ 12 อินทรวีเชียรฉันท์ 11 มาณวฉันท์ 8 อุปชาติฉันท์ 11 ฦ ชกประยาตฉันท์ 12 วิชฦ มมาลาฉันท์ 8 อิทิสัณฉันท์ 20 สาลินีฉันท์ 11 จิตรปทาฉันท์ 8 กมลฉันท์ 12 วังสัณฉันท์ 12 อุปินทรวีเชียรฉันท์ 11 อุปัญญิตาฉันท์ 11 อินทรวงศ์ฉันท์ 12 เวสสเทวีฉันท์ 12 มาลินีฉันท์ 15 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ได้แก่ กาพย์ฦ บั 16 และกาพย์ สุรางคนางค์ 28

3. สารสำคัญ

บารมีพระรุ่มเกล้า ผู้ประพันธ์มีจุดประสงค์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยกล่าวถึงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถ พระมหากรุณาธิคุณ พระเมตตาคุณของพระองค์ เนื้อเรื่องเริ่มด้วยนมการพจน์ ผู้ประพันธ์กล่าวบูชาพระรัตนตรัย เทพทั้งสี่ได้แก่ พระพิฆณุ พระพรหม พระอิศวร และพระคเณศ บูชาบิดามารดา ครูอาจารย์ เพื่อขอให้แต่งคำประพันธ์ สรรเสริญพระมหากษัตริย์ได้สำเร็จด้วยดี กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติถึง พ.ศ. 2531 เกิน 42 ปี ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใด บุรพกษัตริย์สุดดี ผู้ประพันธ์กล่าวสุดดี พระบุรพกษัตริย์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 8 ด้วยพระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่งในแต่ละรัชกาล จนมาถึงรัชกาล ปัจจุบัน รัชกาลที่ 9 พระรุ่มเกล้าชาวไทย กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชสมภพ ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชประวัติ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชสวรวรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 เสด็จสวรรคต มวลพสกนิกรอาลัยรักยิ่ง สืบสันตติวงศ์ รัฐสภากราบบังคมทูลเชิญพระราชอนุชาเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน สืบสายราชวงศ์จักรี ราชาเป็นสง่าแห่งแผ่นดิน กล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่ทรงบำบัดทุกข์ให้แก่ราษฎร ศูนย์รวมของชาติ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทุกถิ่นที่ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เป็นศูนย์รวมวิชาความรู้ทั้งศาสตร์และศิลป์ บารมีพระมากพันรำพัน พระองค์ทรงประกอบพระราชภารกิจด้วยทศบารมีได้แก่ ทานบารมี ศิลบารมี เนกขัมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี ตัจฉบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี แผ่นดินธรรม พระองค์เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก มีพระจริยาวัตรยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรม ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชกรณียกิจตามทศพิธราชธรรม สังคหัตถุธรรม จักรวรรดิวัตรธรรม ธรรมราโชวาท พระองค์พระราชทานพระบรมราโชวาทอันเป็นหลักปฏิบัติให้แก่พสกนิกร โดยเน้นคุณธรรม บำรุงพระศาสนา พระองค์ทรงทะนุบำรุงพระศาสนา บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ทรงอุปถัมภ์กิจการของคณะสงฆ์ เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนา แผ่นดินทอง พระองค์ทรงคิดค้นวิธีส่งเสริมการงานอาชีพของราษฎรให้อยู่ดีกินดี ให้แผ่นดินไทยเป็นแผ่นดินทองมีความอุดมสมบูรณ์ ด้านการเกษตร กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการเกษตร โครงการในพระราชดำริ ด้านการศึกษา ทรงโปรดฯ ให้สร้างโรงเรียนรุ่มเกล้า โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน โรงเรียนพระดาบส การศึกษาสงเคราะห์ให้แก่เด็กยากไร้และผู้ประสพภัย โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนทุนการศึกษาพระราชทานทุนอานันทมหิดล ด้านสาธารณสุข ทรงก่อตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทาน

ด้านการทหาร ทรงเป็นจอมทัพ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมทหารเพื่อปลอบขวัญและ
กำลังใจ ทรงก่อตั้งมูลนิธิสายใจไทยเพื่อดูแลทหารและครอบครัว **ด้านการลูกเสือชาวบ้าน**
พระองค์ทรงปลูกฝังให้คนในท้องถิ่นมีความสามัคคีด้วยกิจการลูกเสือชาวบ้าน **ด้านพระราชนิพนธ์**
และการกีฬา พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์และศิลปะ ทรงพระปรีชาสามารถ
ด้านกีฬาเรือใบ และทรงสนับสนุนการแข่งขันกีฬา พระราชทานรางวัลคิงส์คัพ **ด้านการต่างประเทศ**
พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศ ทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติและ
อย่างอบอุ่นยิ่ง ด้วยพระบุญญาบารมีของพระองค์ **บารมีพระบรมวงศานุวงศ์** ผู้ประพันธ์กล่าวถึง
พระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ข้าราชการที่โดยเสด็จพระราชดำเนินทุกหนแห่ง ทรงร่วมแบ่ง
เบาพระราชภารกิจทุกด้านของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเสริมบุญญาบารมีแห่งองค์
พระมหากษัตริย์ **สรุปบท** กล่าวถึงวัตถุประสงค์การแต่ง คือ เถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวโรกาส “รัชม้งคลาภิเษก” ที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติ
ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใด ในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย
บันดาลให้พระองค์และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงพระเจริญด้วยจตุพร ปราศจากอันตรายใด ระบุนาม
ผู้แต่ง คือ วรรณดี สรรพจิต แต่งเพื่ออนุรักษ์งานประพันธ์ประเภทนี้ไว้ให้อยู่คู่วรรณกรรมไทย
สืบไป (วรรณดี สรรพจิต, 2531)

คำกลอนเถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ฉบับชนะการประกวดเรื่องพระราชกรณียกิจ

1. ผู้แต่ง

พระมหาสมหวัง สารทะทะ

แต่งเพื่อเข้าประกวดเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีรัชม้งคลาภิเษก วันที่ 2 กรกฎาคม
พ.ศ. 2531 ซึ่งจัดประกวดโดยคณะกรรมการฝ่ายรัฐในคณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และมอบให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในวโรกาส
พระราชพิธีรัชม้งคลาภิเษก วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2531 จำนวนนี้เป็นจำนวนที่ดีที่สุดไม่มีจำนวน
ใดได้รับรางวัลยอดเยี่ยม จำนวนนี้ได้รับรางวัลชมเชย

2. ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพและกลอนกระทู้

3. สาระสำคัญ

คำกลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เรื่อง พระราชกรณียกิจ ผู้ประพันธ์แต่งเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติยาวนานยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในประวัติศาสตร์ชาติไทย เนื้อเรื่องเริ่มด้วยบทประณามพจน์ บูชาพระคุณแห่งพระรัตนตรัย พระคุณของบิดามารดา ครู อาจารย์ ปุชนิยบุคคล พ่อขุนรามคำแหง สุนทรภู่ เชิญเทพทั้งปวงและครูอาจารย์มาอวยพรให้ผู้ประพันธ์ แต่งบทกลอนได้คือยามีชัยบกรบรอง และคิดคำได้คล่อง ต่อจากนั้นเป็นบทกระซุ้ยยศ กรุงรัตนโกสินทร์ พรรณนาความงดงามของกรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นกระซุ้ยด้วยชื่อกรุงเทพมหานคร ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ใช้ชื่อตอนว่า เบิกฟ้าเบิกขวัญเบิกแผ่นดิน พระองค์ทรงพระราชสมภพ วันจันทร์ที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470 ต่อมา ตอนราชวืลทรงศึกษา ตอนพระเชษฐาเสด็จขึ้นครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดลเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงเป็นรัชกาลที่ 8 แห่งราชจักรีวงศ์ ทรงสถาปนาพระอนุชา คือ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชสืบราชวงศ์ ตอนเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตจากเหตุถูกลอบปลงพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของรัฐบาล จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ ตอนเทพประทาน ธ พบพานรัก พระองค์ทรงได้พบกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร ตอนพระทรงศักดิ์ประสບอุบัติเหตุ พระองค์ทรงประสบอุบัติเหตุที่ทะเลสาบเขื่อนวาวี เมืองมอญ สวิตเซอร์แลนด์ ตอนพระปกเกศทรงหมั้น “นางแก้ว” พระองค์ทรงหมั้นกับ ม.ร.ว. สิริกิติ์ กิติยากร ตอนพระเกียรติแผ้วผ่านภพทรงอภิเษกสมรส วันที่ 28 เมษายน 2493 ทรงประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรส ตอนเฉลิมพระยศสถาปนาสมเด็จพระราชินี ในพระราชพิธีอภิเษกสมรส พระองค์ทรงสถาปนา ม.ร.ว. สิริกิติ์ เป็นสมเด็จพระราชินี ตอนพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 ตอนพระปฐมบรมราชโองการ แต่งเป็นกลอนกระทู้ มีกระซุ้ยว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งชนชาวสยาม” ตอนเสด็จไปทรงศึกษาต่อ ตอนเสด็จกลับประทับประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2494 เดือนธันวาคม พระองค์เสด็จ

กลับประเทศไทย ประชาชนชาวไทยรับเสด็จด้วยความยินดียิ่ง ตอนทรงผนวชตามขัตติยประเพณี เมื่อพระองค์ทรงครองราชย์นาน 10 ปี จึงทรงพระผนวช เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2499 ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงได้รับฉายา ภูมิพลโลกิคุ และประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ตอนสดุดีพระราชจริยวัตร ตอนทรงเป็นร่มฟ้าร่มแผ่นดิน กล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรทุกถิ่นที่พระราชทานที่ดินทำกิน พระราชทานโครงการหลวง โครงการพระราชดำริ พัฒนาทรัพยากรน้ำ การสร้างเขื่อน สร้างฝายกั้นน้ำ ตอนเอกองค์ทรงทศพิธราชธรรม กล่าวถึงพระคุณสมบัติที่พระองค์ทรงปกครองดูแลประชาชนด้วยทศพิธราชธรรม ตอนทรงเอาพระทัยไมเขาดราชกิจ กล่าวถึงพระองค์ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในทุกด้าน ตอนพระราชพิธีราชาภิเษก กล่าวสรรเสริญพระเกียรติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อพระองค์ทรงครองราชย์นาน 25 ปี ทุกฝ่ายมีการกนิษขอเพื่อจัดงานเฉลิมฉลองพระราชพิธีราชาภิเษกเฉลิมพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์ ตอนการเสด็จเยือนต่างประเทศ เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2503 พระองค์พระราชดำเนินเยือนมิตรประเทศตามคำกราบบังคมทูลเชิญของนานาประเทศ ตอนทรงอุปถัมภ์กษยอยกพระศาสนา กล่าวสรรเสริญพระมหากษัตริย์ว่าทรงพระกรุณาคุณ ทรงพระวิสุทธิคุณ ทรงพระปัญญาคุณ ทรงอริยสัจธรรม ทรงมีขันติ ทรงเสียสละ ทรงพระเมตตา ทรงธรรมในการปกครองพัฒนาบ้านเมืองและประชาชน ทรงอุปถัมภ์ค้ำจุนศาสนาทุกศาสนา ทรงปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตอนพระเจ้าผู้ทรงเป็นกษัตริย์เกษตร กล่าวถึงพระราชกรณียกิจและพระปรีชาสามารถด้านการเกษตร ต่อจากนั้นกล่าวถึงโครงการต่างๆ อย่างละเอียด ตอนโครงสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กล่าวถึงพระราชภารกิจของพระองค์ ตอนการทหารเกียรติประวัติรัชสมัย กล่าวถึงพระราชกิจในฐานะจอมทัพไทย ตอนลูกเสือชาวบ้านร่วมประสานราชกิจ พระองค์ทรงก่อตั้งลูกเสือชาวบ้าน และพระราชกิจที่มีต่อกิจการลูกเสือชาวบ้าน ตอนเพลงพื้นบ้านงานพื้นบ้านรุ่งเรืองรัชสมัย พระองค์ทรงสนับสนุนวรรณกรรม เพลงพื้นบ้านงานพื้นบ้านภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทย ตอนเพชรน้ำเอกพระราชนิพนธ์ดนตรีกีฬา ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ด้านบทพระราชนิพนธ์ การทรงดนตรี และพระปรีชาสามารถด้านกีฬา ตอนร่วมบำเพ็ญเฉลิมบุญบารมีจักรีวงศ์ ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ เพื่อประชาชนไทย และกล่าวสรรเสริญทุกพระองค์ ตอนแผ่นดินทองแผ่นดินธรรม กล่าวถึงจริยธรรมพื้นฐาน 5 ประการ ซึ่งเป็นปัจจัยสร้างชาติไทยและหล่อหลอมคนไทยชาติไทยในปัจจุบัน และกล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพัฒนาประเทศไทยให้เป็นแผ่นดินทองแผ่นดินธรรม ตอนพระราชกรณียกิจที่ไม่มิวันจบสิ้น ผู้ประพันธ์เขียนเป็นกลอนกระทู้ “ร้อยกรองคำกลอนเฉลิมพระเกียรติถวายพระพร

สมเด็จพระภัทรมหาราชเนื่องในมหามงคลสมัยพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก” ปัจฉิมพจน์ ผู้ประพันธ์
แสดงจุดประสงค์การแต่ง ชื่อผู้แต่ง เวลาที่แต่ง พ.ศ. 2530 เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชสืบไป (พระมหาสมหัง สาระกะ, 2531)

60 พระพรหมมหาราชคำฉันท์

1. ผู้แต่ง

พระมหาดลิต กร่ำสุข

ได้รับรางวัลที่ 1 ของมูลนิธิธนาการกรุงเทพประจำปี 2530 ผู้ประพันธ์ได้อธิบายไว้ใน
ถ้อยแถลงสรุปได้ว่าคำฉันท์เทิดพระเกียรติ ร.9 ที่ส่งเข้าประกวดตั้งชื่อว่า “60 พระพรหมมหาราช”
ได้พรรณนาพระราชประวัติ พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจของ “สมเด็จพระภูมิพลมหาราช”
ที่ทรงมีและทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ประเภทฉันท์ ได้แก่ สัททวิภักตีพิถฉันท 19 วสันตฉลฉันท 14
อินทวิเชียรฉันท 11 สาลินีฉันท 11 อุปชาติฉันท 11 วิชขุมมालฉันท 8 จิตรปทาฉันท 8
สัทธราฉันท 21 กุชงคประยาตฉันท 12 อินทวงศ์ฉันท 12 มาณวฉันท 8 สุรางคนางฉันท 28
กมลฉันท 12 อุเปนทวิเชียรฉันท 11 วังส์ฐฉันท 12 อุปฐฐิตาฉันท 11 มालินีฉันท 15
อิทิสฉันท 20 ประเภทกาพย์ ได้แก่ กาพย์ฉบัง 16 รวม 776 บท

3. สารสำคัญ

60 พระพรหมมหาราชคำฉันท์ ผู้ประพันธ์มีจุดประสงค์เพื่อเทิดพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ในวโรกาสพระชนมพรรษา 60 พรรษา
เริ่มเนื้อหาด้วยบทสุกัมมัสสุ บูชาพระคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บิดา มารดา ครู
อาจารย์ กรมพระปรมาภิไธยชิโนรส สุนทรภู์ พระคุณของบูรพพระมหากษัตริย์บูรพวีรชน อธิษฐาน
ขอให้แต่งบทประพันธ์เทิดพระเกียรติได้สำเร็จ อารัมภกถา พระบรมมหาราชวัง ผู้ประพันธ์พรรณนา

ชมเมืองเริ่มจากชมพระมหาราชวัง หมู่พระราชมณเฑียรสถาน ชมพระอาราม ชมเมือง กล่าวชม กรุงเทพมหานคร และกรุงธนบุรี เทิดพระเกียรติพจนนิกขัตติยรัตนโกสินทร์ ผู้ประพันธ์กล่าว เทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ทั้ง 9 พระองค์ โดยหยิบยกพระราชกรณียกิจสำคัญของแต่ละรัชกาล ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างเมือง สังกายนาพระไทรปิฎก จัดระเบียบ การปกครอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ทรงให้ สร้างป้อมและเขตรกลอง ทำนุบำรุงพุทธศาสนาและศิลปะ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นกิจการค้าขายกับต่างประเทศ จารึกวิชาการไว้ที่วัดพระเชตุพน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ทรงฟื้นฟูประเพณี การละคร ส่งเสริมการเกษตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ ทรงนำวิทยาการ ต่างๆ จากนานาประเทศมาพัฒนาประเทศไทย จัดระเบียบการปกครอง ส่งเสริมการสาธารณสุข โภค การสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นด้านการศึกษา ตรา พ.ร.บ. ประถมศึกษา ทรงก่อตั้งลูกเสือ เสือป่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงพระปรีชาสามารถด้านการ พระราชนิพนธ์วรรณกรรมต่างๆ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติเพื่อ พระราชทานรัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศระบอบประชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงเยี่ยมราษฎรเพื่อดูแลพสกนิกรอย่างใกล้ชิด ทรงทำนุบำรุง พระศาสนา และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ อาศิรวาท ผู้ประพันธ์กล่าวสดุดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และกล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์ ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระราชประวัติ ตั้งแต่พระราชสมภพ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470 ปีเถาะ สมเด็จพระ พระราชบิดาทิวงคต พระองค์ทรงเข้าศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนมาแตร์เดอี พ.ศ. 2476 เสด็จไปทรง ศึกษาต่อที่ประเทศสวิส ทรงพระอักษร กล่าวถึงพระราชประวัติด้านการศึกษาของพระองค์ พระบรมเชษฐาธิราชสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต เหนือบัลลังก์ทองเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชเสด็จขึ้นครองราชย์ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของฝ่ายปกครองและมหาชน ทรงตั้ง ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์และเสด็จทรงศึกษาต่อ บุพเพสันนิวาสบันดาล พระองค์ทรง พบรักกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร ที่ปารีส ประเทศฝรั่งเศส เพชรประดับมงกุฎ พระองค์ทรงประสบ อุบัติเหตุรถยนต์ มี ม.ร.ว.สิริกิติ์ ดูแล พระองค์ทรงหมั้นกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ เสด็จนิวัตพระมหานคร พระองค์เสด็จกลับประเทศไทยทางชลมารค พสกนิกรไทยรอรับเสด็จด้วยความชื่นชม และ จงรักภักดี ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบรมเชษฐาธิราช พระองค์มีพระบรมราชโองการ จัด พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบรมเชษฐาธิราช ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวงอย่าง สมพระเกียรติ ราชาภิเษกสมรส พระองค์ทรงราชาภิเษกสมรสกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร

ณ วังสระปทุม ไกลกังวล หลังจากพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระองค์เสด็จไปประทับที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บรมราชาภิเษก พระองค์ทรงเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาขั้นตอนในพระราชพิธีอย่างชัดเจน ปฐมพระบรมราชโองการ เมื่อผ่านขั้นตอนต่างๆ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ภายหลังราชครูอ่านเวทย์กราบบังคมทูล พระองค์ตรัสถ้อยคำ “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม” เป็นปฐมพระราชดำรัส ทรงผนวช พระองค์ทรงพระผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ทศพิธราชธรรมนำพระทัย ราชธรรมแต่ละประการและพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงปฏิบัติ ผู้ประพันธ์ยกย่องว่าพระองค์ทรงเป็นองค์ธรรมมิกราช ต่อจากนั้นผู้ประพันธ์กล่าวถึงโครงการพระราชดำริ ในด้านการแพทย์ ด้านการศึกษา โครงการส่วนพระองค์ ด้านการประมง ด้านการเกษตร ด้านการปศุสัตว์ ด้านการทำฝนเทียม ด้านการจัดพัฒนาที่ดิน พระองค์พระราชทานที่ดินทำกินแก่ราษฎร จัดตั้งโครงการหุบกะพงในรูปสหกรณ์ ด้านการปลูกพืชทดแทน ด้านพัฒนาต้นน้ำและลุ่มน้ำ ด้านชลประทาน พระราชกรณียกิจด้านศาสนา พระองค์ทรงพระผนวช พระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อทะนุบำรุงทุกศาสนา ทรงประพุดิทธิธรรมอย่างเคร่งครัดด้วยความเลื่อมใส ศรัทธา พระราชกรณียกิจด้านการป้องกันประเทศ พระองค์มีพระราโชบายผูกมิตรกับนานาประเทศ ทรงสนับสนุนกิจการของกองทัพทุกเหล่าทัพ ทรงก่อตั้งลูกเสือชาวบ้านเพื่อปลูกฝังความสามัคคี เสด็จเยี่ยมราษฎรภาคต่างๆ มหาราชในสมรภูมิ พระองค์และสมเด็จพระบรมพระราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมตำรวจทหาร ณ ชายแดน เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในขณะปฏิบัติหน้าที่ ความผูกพันกับประชาชน “สุข เพราะไพร่ฟ้าสุข” พระองค์พระราชทานความช่วยเหลือแก่ผู้ประสบภัยพิบัติ พระราชปณิธาน เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชปณิธานของพระองค์ ตลอดจนการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่างๆ ตามพระราชปณิธานที่พระราชทานไว้ พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม พระราชกรณียกิจด้านต่างประเทศ ล้นเกล้าฯ กับศิลปวัฒนธรรม พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถด้านการกีฬา การถ่ายภาพ ทรงต่อเรือใบ ทรงดนตรี และพระราชนิพนธ์บทเพลง ทรงวาดภาพ ทรงฟื้นฟูพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินทางชลมารค ทรงฟื้นฟูศิลปกรรมแขนงต่างๆ ราชการกิจด้านการแพทย์และอุดมศึกษา พระองค์เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตร พระราชทานทุนการศึกษา อาทิ ทุนมหิดล ทุนอานันทมหิดล ทุนภูมิพล **14 ตุลาคม 2516 วันมหาวิปโยค** ผู้ประพันธ์ กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ พระราชทานรัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตย แต่ในรัฐบาลไม่ได้ดำเนินตามระบอบประชาธิปไตย ประชาชน นิสิต นักศึกษา จึงเดินขบวนประท้วง เกิดวัน

มหาวีปโยค พระองค์พระราชทานพระราชดำรัสคลี่คลายสถานการณ์ด้วยพระบารมี **สองศตวรรษรัตนโกสินทร์** กล่าวถึงการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี แม้มีเหตุร้ายใดๆ เกิดขึ้นก็ผ่านพ้นไปด้วยดี เพราะพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ทั้ง 9 พระองค์ **60 พระพรหมมหาราช** ผู้ประพันธ์กล่าวถึงงานเฉลิมฉลองในวันเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 60 พรรษา ประชาชน 50 ล้านคนพร้อมใจกันประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อถวายพระพรด้วยความจงรักภักดีและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงเสียสละเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน ตอนท้าย ผู้ประพันธ์กล่าวถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศ์ **ปัจฉิมพจน์** กล่าวถึงจุดประสงค์ของการประพันธ์เพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530 ระบุนามผู้แต่ง และขอให้ปราชญ์ช่วยพิจารณาบทประพันธ์นี้ เพื่อบทประพันธ์นี้จักได้อยู่ในวรรณกรรมสืบไป (พระมหาจุลิต คร่ำสุข, 2532)

ลิลิตอัครศิลปิน

1. ผู้แต่ง

นางอรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ

ประพันธ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับพระอัจฉริยภาพด้านจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพถ่ายและดนตรี ทั้งนี้ ได้ส่งผลงานเข้าประกวดแต่งคำประพันธ์เนื่องในวโรกาสมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงดำรงสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2539 กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการประกวดแต่งคำประพันธ์และแต่งตั้งคณะกรรมการตัดสินผลงาน “ลิลิตอัครศิลปิน” ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม บทร้อยกรองประเภทลิลิตในหัวข้อเรื่อง “อัครศิลปิน”

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ ประเภทร้อยสลับกับโคลงต่างๆ รวม 545 บท ประกอบด้วย ร่ายสุภาพ 55 บท โคลงสองกระทู้ 41 บท โคลงสามสุภาพ 111 บท โคลงสี่สุภาพ 335 บท รวมทั้งโคลงกระทู้สองบท และโคลงกลบทหัวพันทันหลัก โคลงกลบทสารถิ์ขันธ์ ประเภทย่น

3. สารสำคัญ

ลิลิตอัครศิลปิน ผู้ประพันธ์เริ่มด้วยร่ายสุภาพบทสวดดีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสทรงครองราชสมบัติครบ 50 ปี ในวันที่ 9 มิถุนายน 2539 พระองค์ทรง ทศพิธราชธรรม 10 ประการ ราชสวด 5 ประการ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตร ตามจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ต่อจากนี้ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชอัจฉริยภาพของพระองค์ใน ฐานะอัครศิลปิน และพระราชอัจฉริยภาพของบูรพมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทางด้านศิลปะ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติถวายพระราชสมัญญา “อัครศิลปิน” แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงพระราชอัจฉริยภาพด้านจิตรกรรม กล่าวถึงพระราชอัจฉริยภาพด้าน ประติมากรรม กล่าวถึงพระราชอัจฉริยภาพด้านหัตถกรรม การออกแบบและต่อเรือใบพระที่นั่ง การส่งเสริมด้านกีฬาเรือใบ โรงเรียนพระดาบสฝึกอาชีพให้แก่ปวงชนชาวไทย นอกจากนี้ยังแสดง พระราชอัจฉริยภาพด้านภาพถ่าย กล่าวถึงพระราชอัจฉริยภาพด้านดนตรี ทรงก่อตั้งและพัฒนา วงดนตรี ทรงส่งเสริมด้านดนตรีไทย พระองค์ทรงดนตรีเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเฉลิมพระเกียรติคุณของพระองค์ที่ได้ทรงรับการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายจากองค์กรต่างๆ ผู้ประพันธ์ยังทำด้วยปัจจัยมพจน์กล่าวอาศิรวาทแด่องค์อัครศิลปิน กล่าวถึงผู้ประพันธ์ อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ ประพันธ์ในวโรกาสกาญจนาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ 50 ปี สุดท้ายกล่าวอัญเชิญพองเทพในทิพยสถาน อาราธนาพระแก้วมรกต ปกป้องคุ้มครอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ, 2540: 11, 83-194)

โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำกลอน

1. ผู้แต่ง

นายณรงค์ อิ่มเย็น

ประพันธ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เกี่ยวกับ โครงการต่างๆ เช่น โครงการในพระราชดำริ โครงการตามพระราชประสงค์ โครงการส่วนพระองค์ และโครงการหลวง ผู้ประพันธ์ได้ส่งผลงานเข้าประกวดแต่งคำประพันธ์เนื่องในวโรกาสมหามงคล สมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงดำรงสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2539 กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการจัดประกวด

และแต่งตั้งคณะกรรมการตัดสินผลงาน “โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำกลอน” ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม บทร้อยกรองประเภทกลอนในหัวข้อเรื่อง “โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ประเภทกลอน โดยเฉพาะกลอน 8 เป็นส่วนใหญ่รวม 2,176 บท

3. สารสำคัญ

โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำกลอน ผู้ประพันธ์เริ่มด้วยการเกิดพระเกียรติในวโรกาสที่ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ด้วยพระเมตตาพระมหากษัตริย์ และพระบุญญาบารมีของพระองค์ ตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายน 2489 จนถึงปัจจุบัน ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระราชกรณียกิจเพื่อการพัฒนาประเทศและปวงชนให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ทรงริเริ่มโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้านการแพทย์ และงานสังคมสงเคราะห์ มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์ โครงการพัฒนาชนบท โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา โครงการหลวง อาทิ โรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูปในส่วนภูมิภาค โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาในส่วนภูมิภาค ศูนย์ศึกษาการพัฒนา 6 แห่ง ศูนย์สาธิตสหกรณ์การเกษตร โครงการฝนหลวง โครงการป้องกันและแก้ไขน้ำท่วม โครงการบรรเทาปัญหาการจราจรในเขตกรุงเทพมหานคร โครงการมูลนิธิชัยพัฒนา รวมทั้งโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ อาทิ โครงการนิคมเกษตรกรรมทหารผ่านศึก โครงการพัฒนาเกษตรกรรมเบ็ดเสร็จ โครงการพัฒนาพื้นที่ โครงการชลประทานมูลา โครงการทำนาบนเขา โครงการพัฒนาดินพรวนเขา โครงการธนาคารโคกระบือ โครงการหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ โครงการศิลปาชีพพิเศษ โครงการเงินทุนภูมิพล โครงการสาธารณกรมไทยสำหรับเยาวชน โครงการพระดาบส โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงซึ่งในแต่ละโครงการผู้ประพันธ์ได้พิจารณาถึงความเป็นมาการดำเนินงานโครงการ ตลอดจนประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนไทย ผู้ประพันธ์ปิดท้ายด้วยปัจฉิมพจน์ประณตภักดิ์ กล่าวเฉลิมพระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระมหากษัตริย์คุณแก่ปวงชนชาวไทยตลอดระยะเวลา 50 ปี ที่ทรงครองราชย์จบด้วยกล่าวอัญเชิญพระรัตนตรัย ปวงเทพทั้งหลายดลบันดาลให้พระองค์ทรงพระเกษมสำราญ ทรงเป็นศรีแก่ประเทศชาติ และทรงพระเกียรติคุณนิรันดร์ (ณรงค์ อิ่มเย็น, 2540: 12, 211-389)

ลิลิตเทิดไท้องค์ราชันฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี

1. ผู้แต่ง

กิจ รักกลม

ผู้ประพันธ์ระบุไว้ในคำนำว่า ได้อัญเชิญพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มาอธิบายด้วยบทประพันธ์ประเภทลิลิตในวโรกาสที่พระองค์ทรงครองราชสมบัติครบ 60 ปี ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2549 จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา พ.ศ. 2550

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ประเภทลิลิต ประกอบด้วยรายสุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงกระทู้ โคลงสองสุภาพ แต่งสลับกันไป

3. สารสำคัญ

ลิลิตเทิดไท้องค์ราชันฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ผู้ประพันธ์เริ่มด้วยการบูชาพระพินนเสขอให้ลดบันดาลให้แต่งบทประพันธ์ได้สำเร็จ เพื่อเทิดพระเกียรติ และพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ในวโรกาสทรงครองราชย์สมบัติครบ 60 ปี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ต่อจากนั้นกล่าวเทิดพระเกียรติ ที่พระองค์ทรงครองราชย์ด้วยทศพิธราชธรรม ประชาชนอยู่อย่างสงบสุขและบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ต่อจากนั้นผู้ประพันธ์แบ่งเนื้อหาพระราชกรณียกิจเป็นบททั้งหมด 11 บท แต่ละบทกล่าวถึงพระราชกรณียกิจสำคัญ พร้อมทั้งกล่าวเทิดพระเกียรติได้แก่ บทที่ 1 ด้านการต่างประเทศ สัมพันธไมตรี บทที่ 2 ด้านการทหาร บทที่ 3 ด้านการศึกษา บทที่ 4 ด้านการสาธารณสุข และการกีฬา บทที่ 5 ด้านพระศาสนา และประเพณี บทที่ 6 ด้านการสังคม สงเคราะห์ บทที่ 7 ด้านการเกษตร บทที่ 8 โครงการฝนหลวง และการเลี้ยงโคนม บทที่ 9 ด้านศิลปศาสตร์ และการดนตรี บทที่ 10 ด้านส่งเสริมประชาธิปไตย บทที่ 11 โครงการอนุรักษ์ดิน และน้ำ ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี วันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ตามลำดับพระราชพิธีดังนี้ **1. พระราชพิธีถวายพระพรชัยมงคล 2. พระราชดำรัสทรงแนวทาง**
ควรปฏิบัติตามคุณธรรม 4 ประการ 3. พิธีเปิดนิทรรศการ 4. กระบวนเรือพระราชพิธี กองทัพเรือ

จัดกระบวนเรือพระราชพิธีพยุหยาตราทางชลมารคเพื่อเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสนี้ ซึ่งเป็นที่
ชื่นชมของพระประมุขนานาชาติประเทศ 5. งานถวายเลี้ยงพระกระยาหาร แต่สมเด็จพระราชาธิบดี
สมเด็จพระราชินีต่างประเทศ รวมทั้งประมุขประเทศต่างๆ เป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่และสมพระเกียรติ
ทั้งนี้ เพราะพระบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ไทย ตอนท้ายเรื่อง ผู้ประพันธ์กล่าวอัญเชิญเทพทั้งปวง
พระบูรพกษัตริย์ พระรัตนตรัย ถวายพระพรแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กิจ รักกลม, 2550)

นวมินทราธิราชวรมหาธิราช

ในครอบครองราชย์ 60 ปี เพื่อน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสพระชนมพรรษาครบ 80 พรรษา ในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2550
คณะบรรณาธิการและคณะกวี 8 คน ได้คัดกรองบทอาศิรวาทรวม 60 ปีที่ผ่านมาตั้งแต่ พ.ศ. 2468
3,000 ล้านวน และคัดสรรสุดท้ายไว้ 112 ล้านวน

1. ผู้แต่ง

ผู้ประพันธ์ 96 คน

2. ลักษณะคำประพันธ์

บทประพันธ์ 112 บท แต่งด้วยคำประพันธ์หลายประเภท คำประพันธ์ประเภท
กลอนสุภาพ กลอนกระทุ้ง กลอนเพลงพวงมาลัย

ประเภทโคลง โคลงสี่สุภาพ โคลงสี่สุภาพกระทุ้ง โคลงฉันท์บาทกฤษณนาครีพันธุ์

ประเภทกาพย์ กาพย์ฉับ 16 กาพย์ขับไม้ กาพย์ห่อโคลง กาพย์ยานี 11

ประเภทฉันท์ วสันตฉันทฉันท์ 14 สัททวิภักติฉันท์ 19 สยามมณีฉันท์
สารทวิภักติฉันท์ อิทิสันฉันท์ 20 รัตนโกสินทร์สยามินทร์ฉันท์ 25 กุชฌกษัตริย์ฉันท์ 12
เมฆอิมุขชิตาฉันท์ 19 ภัทรวีราชฉันท์ 21 มาณวณฉันท์ ไตรภักฉันท์ 12 บทเห่เรือ โคลงสี่สุภาพ
กับกาพย์ยานี 11

3. สารสำคัญ

เนื้อหาสาระสำคัญโดยภาพรวม ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงพระราชกรณียกิจ พระเมตตา พระมหากรุณาธิคุณ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งทรงทำนุบำรุง ราษฎรและแผ่นดินไทย ให้อยู่อย่างสงบสุข ร่มเย็น ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติ รวมทั้งผู้ประพันธ์ได้พรรณนาถึงความจงรักภักดี ความเคารพรักเทิดทูน และความศรัทธา ที่ประชาชนชาวไทยมีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างสุดพรรณนามาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนผู้ประพันธ์เป็นตัวแทนของพสกนิกรไทยกล่าวอัญเชิญคุณพระรัตนตรัย และปวงเทพ ทั้งหลายบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระเจริญ เป็นหลักชัย แห่งแผ่นดิน เป็นพลังแห่งแผ่นดิน และเป็นความหวังของแผ่นดินชั่วกาลนาน (มูลนิธิตีลป็น แห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2550)

นบพระภูมิบาลบุญดีเรก ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช

1. ผู้แต่ง

กวีอาวุโส 32 คน คณะบรรณาธิการประกอบด้วย คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน นายประยอม ชองทอง ศิลปินแห่งชาติ ม.ร.ว.อรรถจักร์ ชองทอง นายเอนก แจ่มจำ กวีอาวุโส ร่วมกันตรวจพิจารณาปรับปรุงผลงาน นบพระภูมิบาลบุญดีเรกมีเนื้อหาตามหัวข้อเรื่อง 33 หัวข้อ และมีผู้ประพันธ์ 32 คน

2. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ ประเภทลิลิตประกอบด้วย ร่ายสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสองสุภาพ

3. สารสำคัญ

นบพระภูมิบาลบุญดีเรก ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ประพันธ์มีจุดประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่พระองค์ในวโรกาสที่ทรงปกครองราชอาณาจักรไทย 60 ปี อีกทั้งเป็นโอกาสที่พระองค์ครองราชย์นานกว่าพระมหากษัตริย์ใดในประเทศไทยและในโลก เนื้อหาแบ่งเป็น 32 หัวข้อเรื่อง เริ่มจากพระราชประวัติ ผู้ประพันธ์คือ ม.ร.ว.อรรถจักร์ ชองทอง กล่าวถึงการบูชาและเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองราชย์ครบ 60 ปี ยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์ใดในโลก จากนั้นกล่าวถึงพระราชประวัติตั้งแต่ทรงพระราชสมภพ พระบรมราชชนก พระบรมราชชนนี พระราชประวัติด้านการศึกษา การเสด็จเล็งถวัลย์ราชสมบัติต่อจากพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระองค์ทรงหมั้นและทรงพระราชภิเษกสมรสกับ ม.ร.ว.สิริกิติ์ กิติยากร พระองค์ทรงเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ.2493 ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 4 พระองค์ พระองค์ทรงพระผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพระราชสมัญญา “ภูมิพลโลกิยะ” เสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เครื่องราชูปโภคและธรรมราชา ผู้ประพันธ์ คือ นายพรเทพ โตชายงูร เริ่มด้วยการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นจักรพรรดิราช มีสัตตพิชพรรณได้แก่ จักรรัตน์ หัตถิรัตน์ อศวรัตน์ มณีรัตน์ อดิธิรัตน์ คหบดี และขุนศึก กุ่พระบารมี อีกทั้งมีเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เครื่องราชูปโภคประกอบพระเกียรติยศ ต่อจากนั้นผู้ประพันธ์พรรณนาถึงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์อันได้แก่ เสวตฉัตร พระแสงชัยศรี ธารพระกร จามเรศ พิชนี และฉลองพระบาท เครื่องราชูปโภคอันได้แก่ พานพระจันทร์หมอก พระมณฑป รัตนกรัณฑ์ พระสุพรรณศรีและพระสุพรรณราช ผู้ประพันธ์กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นธรรมราชา โดยกล่าวถึงพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ 4 ประการ และจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ในพระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรของพระองค์ พระองค์จึงทรงเป็นธรรมราชา ตอนท้ายกล่าวเทิดพระเกียรติพระองค์ **พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย** นายอดุล จันทรศักดิ์ ผู้ประพันธ์ เริ่มต้นด้วยการเฉลิมพระเกียรติ จากนั้นกล่าวถึงการปกครองในรัชสมัยของบูรพกษัตริย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงอาญาสิทธิราช ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชกาลปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ พระราชปณิธานของพระองค์ คือ พระองค์ทรงครองแผ่นดินโดยธรรม ต่อจากนี้กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงดูแลช่วยเหลือพสกนิกรทั่วแผ่นดินไทย **พระบรมราโชวาทและ**

พระราชดำรัส พระมหาสมหัง วิเรสโก (สาระกะ) เป็นผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยการสดุดีพระมหากษัตริย์ จากนั้นกล่าวถึงพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่สำคัญได้แก่ ความ پاکเพียรอดทน รู้รัก สามัคคี เสริมและสร้างคนดี ใฝ่ประหยัด ซื่อสัตย์สุจริต เศรษฐกิจพอเพียง พึ่งตนเอง **การดนตรี** ผู้ประพันธ์ คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล เริ่มด้วยการเทิดพระเกียรติ พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถด้านวรรณกรรม กิตติศิลป์ ต่อจากนั้นกล่าวถึงพระปรีชาสามารถ ด้านการประพันธ์เพลงตั้งแต่พระชนมพรรษา 18 พรรษา กล่าวถึงเพลงพระราชนิพนธ์ทั้งเพลงไทย และเพลงภาษาต่างประเทศ อีกทั้งเพลงประจำมหาวิทยาลัย รวมทั้งทรงพระราชนิพนธ์ทำนองเพลง 47 เพลง บทร้อง 78 บทร้อง ตลอดจนทรงดนตรีแจ๊สได้อย่างไพเราะ **จิตรกรรม ประติมากรรม** **หัตถกรรม การถ่ายภาพและภาพยนตร์** ผู้ประพันธ์ คือ นายประยอม ชองทอง เริ่มด้วยการเทิด พระเกียรติพระปรีชาสามารถด้านศิลปะแขนงต่างๆ ต่อจากนั้นกล่าวถึงด้านการถ่ายภาพและ ภาพยนตร์ ภาพส่วนพระองค์ และนิทรรศการแสดงผลภาพ **ด้านจิตรกรรมและประติมากรรม** พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถด้านจิตรกรรม ทรงมีภาพวาดฝีพระหัตถ์จำนวนมาก ทรงสร้าง ผลงานประติมากรรม อาทิ ทรงขึ้นพระรูปพระบรมราชินีนาถ ทรงสร้างพระ ภ.ป.ร. สมเด็จพระจักรดดา ทรงสร้างผลงานประติมากรรม อาทิ เรือใบ กังหันชัยพัฒนา **ภาษาและวรรณกรรม** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณูดา อรุณเวช ประพันธ์ เริ่มจากเทิดพระเกียรติและอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรมทั้งงานพระราช นิพนธ์และบทพระราชนิพนธ์แปล **การกีฬา** นายสมบัติ กิ่งกาญจนวงศ์ ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วย การเทิดพระเกียรติ “กษัตริย์นักพัฒนา” จากองค์การยูเนสโก และพระปรีชาสามารถด้านกีฬา ทรงต่อเรือใบมดน้อย ชูเปอร์มด ไมโครมด ทรงเรือใบได้รับเหรียญทองในกีฬาแหลมทอง ทรงอุปถัมภ์กีฬาหลายประเภทและนักกีฬาเพื่อยกระดับกีฬาไทยสู่ความเป็นสากล **วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี** นายบุญสืบ ชื่นทรง ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยการสรรเสริญพระเกียรติในวโรกาส ครองราชย์ครบ 60 ปี กล่าวถึงพระปรีชาสามารถด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทรงเริ่มก่อตั้ง วิทยุ อ.ส. ปรับโครงสร้างสายอากาศให้มีประสิทธิภาพ ทรงทำวิจัยทางวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาทาง การเกษตร ป่าไม้ แหล่งน้ำ ทรงคิดแบบอักษรไทยด้วยคอมพิวเตอร์ **การช่างและวิศวกรรมศาสตร์** นายดุสิต คร่ำสุข ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยการเทิดพระเกียรติพระปรีชาสามารถด้านวิศวกรรมศาสตร์ อาทิ วิद्यุสื่อสาร เรือยนต์ ต. แก้วหนึ่งสอง กังหันชัยพัฒนา หุ่นหมอ ฟันหลวง ทรงใช้แผนที่และ ภาพถ่ายทางอากาศเป็นข้อมูลเพื่องานพัฒนา **การศาสนา** ผู้ประพันธ์ คือ นางสาวประสงค์ ปิ่นจินดา เริ่มด้วยการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเลื่อมใส ศรัทธา และทรงเป็น อัครศาสนูปถัมภก กล่าวถึงพระราชกรณียกิจ การสร้างพระพุทธรูป ทรงสร้างพระไตรปิฎกภาษาไทย ชำระพระไตรปิฎก พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม **การศึกษา** ผู้ประพันธ์ นายเอนก แจ่มจำ เริ่มเรื่อง ด้วยเฉลิมพระเกียรติด้านการศึกษา ทรงเปิดศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เช่น

เขาหินซ้อน บ้านห้วยทราย อำเภอวังกระแจะ ภูพานจังหวัดสกลนคร การศึกษาระบบโรงเรียน อาทิ ทรงก่อตั้งโรงเรียนจิตรลดา โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โรงเรียนร่มเกล้า โรงเรียนประชานุเคราะห์ โรงเรียนราชประชาสถาย การศึกษาระบบทางไกลผ่านดาวเทียม นายประสพโชค เย็นแะ ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยการเฉลิมพระเกียรติ ทรงเริ่มโทรทัศน์ทางการศึกษาผ่านดาวเทียม เพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาและการมีอาชีพ โครงการพระดาบส โครงการสาธิตกรมไทยสำหรับเยาวชน โครงการศึกษาต่อเนื่องและห้องสมุดทุนการศึกษาพระราชทาน การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย นายวรวิทย์ รักดีบุรุษ ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยกล่าวสรรเสริญพระองค์ที่ทรงสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพชน มีพระราชสมัญญา “พระบิดาแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย ทรงอนุรักษ์มรดกไทย ทุกด้านได้แก่ จิตรกรรม หัตถกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม วรรณศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ตลอดจนพระราชพิธีสำคัญๆ ต่างๆ การแพทย์การสาธารณสุข นายทวีสิทธิ์ ประคองศิลป์ ประพันธ์ เริ่มด้วยการถวายพระพรในวโรกาสครองราชย์ครบ 60 ปี กล่าวถึงพระราชกรณียกิจโครงการหลวง การพัฒนาทางการแพทย์ พระราชทานแพทย์หลวง พระราชทานทรัพย์ช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย หน่วยแพทย์เคลื่อนที่ แพทย์หลวงพระราชทาน นายศุภกิจ และ นางจงจิต นิมนานพรเทพ ผู้ประพันธ์ กล่าวถึงพระเกียรติทรงจัดตั้งแพทย์หลวงตามเสด็จไปทุกท้องถิ่น ทรงจัดตั้งหน่วยแพทย์เฉพาะทางพระราชทาน การคมนาคม คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยการเกิดพระเกียรติในวโรกาสครบ 60 ปีแห่งการครองราชย์ พระองค์พระราชทานพระราชดำริในการสร้างถนน สะพาน เช่น มิตรภาพไทย-ลาว ถนนรัชดาภิเษก ถนนกาญจนาภิเษก โครงการข่วงดุสิตตะวันตก-ตะวันออก ถนนอุดรภิมุข ถนนและสะพานบรมราชชนนี สะพานพระรามแปด การทหารและการป้องกันประเทศ ผู้ประพันธ์ คือ นางอนงค์ อินทรมพรรย์ เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงพสกนิกรจงรักภักดีแด่พระองค์ พระองค์ทรงห่วงใยเยี่ยมเยียนทหารทุกหนแห่ง ทรงก่อตั้งศูนย์ฝึกอาชีพทหารผู้พิการ การต่างประเทศ นางสาววันเพ็ญ เซ็นตระกูล ผู้ประพันธ์ เริ่มด้วยกล่าวถึงพระเกียรติ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจการเสด็จพระราชดำเนินเยือนมิตรประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เพื่อสานสัมพันธ์ไมตรี ผู้ประพันธ์กล่าวถึงการเสด็จพระราชดำเนินเยือนแต่ละประเทศอย่างละเอียด ซึ่งแสดงถึงพระปรีชาสามารถ พระบารมี และพระเกียรติคุณ การพัฒนากรุงเทพมหานคร นางนิภา ทองถาวร ผู้ประพันธ์ กล่าวถึงพระเกียรติ สหประชาชาติถวายรางวัล “นักพัฒนามนุษย์” กล่าวถึงโครงการต่างๆ ของพระองค์ อาทิ โครงการแก้ปัญหา น้ำท่วมและน้ำแล้ง แก้มลิง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โครงการแก้ปัญหา น้ำเน่าเสียและมลภาวะเป็นพิษ การบรรเทาปัญหาจราจร สหกรณ์การเกษตร ผู้ประพันธ์ คือ นายสรศักดิ์ มีชื่น กล่าวถึงพระเกียรติการแก้ไขปัญหามลพิษการผลิตการเกษตรตกต่ำ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อาทิ โครงการหุบกะพง สหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรี การพัฒนาชนบท นายชมพร เพชรอนันต์กุล ผู้ประพันธ์ กล่าวถึงพระเกียรติเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

โครงการถนนห้วยมงคล โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนา ณ ท้องถิ่นต่างๆ ผู้ประพันธ์กล่าวพรรณนาแต่ละโครงการอย่างละเอียด 6 โครงการ ทุกภาคของประเทศ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ ผู้ประพันธ์ คือ นายดุสิต คร่ำสุข กล่าวทิดพระเกียรติจอมภักดิ์เกียรติยศ ทรงเน้นความสำคัญของสมดุลธรรมชาติ การปลูกป่าสามอย่าง ปลูกป่าทดแทน ปลูกป่าเปียกป้องกันไฟป่า สร้างฝายปลูกฝังให้คนรักป่า โครงการอนุรักษ์ อนุรักษ์ป่า การพัฒนาแหล่งน้ำและการชลประทาน นางนภลัย สุวรรณธาดา ประพันธ์ กล่าวทิดพระเกียรติ ทรงเป็นราชาแห่งน้ำ พระราชทานฝนหลวง โครงการอ่างเก็บน้ำ ฝายทดน้ำ โครงการแก้มลิง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทรงแก้ไขปัญหาน้ำเสีย ตอนท้าย กล่าวถวายพระพร การอนุรักษ์และพัฒนาดิน นายอำพล สุวรรณธาดา ผู้ประพันธ์ กล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านการอนุรักษ์และพัฒนาดิน ทรงศึกษาวิจัยเพื่อแก้ปัญหาดินเสื่อมสภาพ ศึกษาและพัฒนาการปลูกหญ้าแฝก โครงการแก้มลิงเพื่อพัฒนาคุณภาพดิน การพัฒนาการเกษตร นางอำไพพรรณ น้อยหนูจตุรัส ประพันธ์ กล่าวทิดพระเกียรติภักดิ์เกียรติยศ ทรงพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืชหมุนเวียน การใช้ปุ๋ยธรรมชาติ สนับสนุนโครงการธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ พระราชทานแนวคิดทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาชาวไทยภูเขา นายวิญญู พุ่มสว่าง ผู้ประพันธ์ กล่าวสรรเสริญพระเกียรติ พระราชกรณียกิจด้านการพัฒนาชาวเขา อาทิ โครงการหลวงปลูกพืชเมืองหนาว โครงการเกษตรที่สูง สถานีวิจัยโครงการหลวง งานพัฒนาชาวไทยภูเขา ได้รับการถวายรางวัลแม่ไก่ไข่ การอนุรักษ์และพัฒนาพลังงานทดแทน ผู้ประพันธ์ คือ นายวรุดิ ภักดีบุรุษ กล่าวถึงโครงการส่วนพระองค์พัฒนาพลังงานทดแทน การทดลองแก้สชีวภาพ แก๊สโซฮอลล์ ไบโอดีเซล แสดงพระปรีชาสามารถ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา นางสาวพร แจ่มจำ ประพันธ์ กล่าวทิดพระเกียรติในพระราชกรณียกิจ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา อาทิ นาข้าวทดลอง โรงสีข้าวตัวอย่าง ป่าไม้สาธิต สวนสมุนไพร โรงโคนม บ่อเพาะเลี้ยงปลานิล เกษตรทฤษฎีใหม่ และเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ประพันธ์ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มะเนะ ยูเด็น กล่าวทิดพระเกียรติพระองค์ทรงทศพิธราชธรรม จากนั้นกล่าวถึงพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ จากทรงเห็นปัญหาด้านการเกษตร และพระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พระมหากษัตริย์คุณแก่ผู้ประสพภัยพิบัติทางธรรมชาติ รองศาสตราจารย์วันเนา ยูเด็น ประพันธ์ กล่าวทิดพระเกียรติ จากนั้นกล่าวถึงพระราชกรณียกิจที่พระราชทานความช่วยเหลือแก่ผู้ประสพภัยพิบัติต่างๆ พระราชพิธีเฉลิมฉลองวาระครบรอบแห่งการครองสิริราชสมบัติ ศาสตราจารย์ประภาศรี สีหอำไพ ประพันธ์ กล่าวทิดพระเกียรติในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ด้วยจักรวรรดิวัตร ธรรมาภิบาล กล่าวถึงพระราชพิธีรัชดาภิเษก พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พระราชพิธีกาญจนาภิเษก และพระราชพิธีครองสิริราชสมบัติ 60 ปี ปัจฉิมพจน์ นายบุญเดือน ศรีวรพจน์ ผู้ประพันธ์ กล่าวทิดพระเกียรติ และอัญเชิญพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เทวหกชั้นฟ้า พระสยามเทวาธิราช พระ

บุรพกษัตริย์แห่งจักรีวงศ์ พระสิวะ พระพิษณุ พระพรหม พระพินนศ ถวายพระพรแด่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงพระเจริญ (นบพระภูมิบาลบุญศิริ, 2549)

ลิลิตตะเลงพ่าย วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

1. ผู้แต่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ใน พ.ศ. 2375
ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์ผู้นิพนธ์ระบุตอนท้ายเรื่องว่ามีพระเจ้า
ลูกยาเธอพระองค์เจ้ากปิฎกฐาจัดดิยกุมาร เป็นผู้ช่วยแต่ง

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยร่ายสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ โคลงสองสุภาพ
รวมคำประพันธ์ทั้งสิ้น 439 บท

3. สาระสำคัญ

ลิลิตตะเลงพ่าย ผู้ประพันธ์เริ่มเรื่องด้วยบทสวดสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงอำนาจทรงฤทธิ์ แล้วดำเนินความตามพระราชพงสาวดารของ
กรุงศรีอยุธยาครั้งสมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ สมเด็จพระเอกาทศรถเป็น
พระมหาอุปราช สมเด็จพระนเรศวรทรงพระราชดำริจะยกทัพไปตีเขมร ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีให้
พระมหาอุปราชยกทัพมาตีกรุงศรีเนื่องจากทราบข่าวไทยผลัดแผ่นดิน ส่วนพระมหาอุปราช
ไม่เต็มพระทัยที่จะออกศึกสงคราม เพราะไรรู้ว่าหากมีพระเคราะห์ถึงฆาต ระหว่างที่
พระมหาอุปราชยกทัพเดินทางมากรุงศรีอยุธยา ทรงรำพันถึงความสุขที่ประทับอยู่ในวังทรงคิดถึง
นางอันเป็นที่รักที่ต้องจากมา อีกทั้งทรงหนักพระทัยเรื่องการสงคราม ส่วนทางฝ่ายสมเด็จพระ
พระนเรศวรเตรียมทัพรับทัพพม่า ทรงพระสุบินเกิดนิมิตดี พระมหาอุปราชหายุดตั้งค่ายที่ตำบล
ตระพังตรุ สมเด็จพระนเรศวรทรงหยุดทัพที่หนองสาหร่าย ทัพทั้งสองปะทะกันช้างทรงของสมเด็จพระ
พระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถถ่มกันมาหยุดอยู่ท่ามกลางกองทัพอัศวีก กองทหารฝ่ายไทย
ติดตามทั้งสองพระองค์ไม่ทัน สมเด็จพระนเรศวรทรงเชิญชวนให้พระมหาอุปราชกระทำยุทธหัตถี

สมเด็จพระนเรศวรได้รับชัยชนะพระมหาอุปราชาสิ้นพระชนม์ กองทัพหงสาวดีพ่ายแพ้หลังจากสงครามยุทธหัตถี สมเด็จพระนเรศวรทรงปรียาจะให้ลงโทษแก่แม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน สมเด็จพระวันรัตน์วัดป่าแก้วมาขอภัยโทษให้ พระองค์จึงโปรดให้ไปตีทวาย มะริด ตะนาวศรี เพื่อแก้ตัว สมเด็จพระนเรศวรทรงรับเมืองเชียงใหม่ที่มาขอเป็นเมืองขึ้น ตอนท้ายกวีขอพระเกียรติ สมเด็จพระนเรศวร กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา พระที่นั่ง 3 องค์ คือ สรรเพชญ์ ปราสาท มังคลาภิเษก และพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ กล่าวถึงทศพิธราชธรรม สังคหวัตถุ จักรพรรดิวัตร ระบุชื่อผู้แต่ง ความเป็นมาในการแต่ง กวีอธิบายขอให้ได้เป็นสาวกเบื้องขวาของ พระพุทธเจ้าในอนาคต ขอให้บรรลุนิพพานหรือขอให้เป็นกวีทุกชาติ (เสาวณิต วิงวอน, 2530: 34; ยุพร แสงทักษิณ, 2537: 226-227; กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545)

ลิลิตนเรศวร

1. ผู้แต่ง

หม่อมพร แสนเสนา

ผู้แต่งได้เขียนไว้ในคำนำว่า ได้ศึกษาพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชจาก พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและหนังสือพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และได้ใช้เป็นเค้าโครงเรื่อง ในลิลิตนเรศวร

2. ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิตสุภาพ ประกอบด้วย ร่ายสุภาพ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสองสุภาพ

3. สาระสำคัญ

ลิลิตนเรศวร ผู้ประพันธ์เริ่มเรื่องด้วยร่ายสรรเสริญพระเกียรติ และพระบารมีของ พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ต่อจากนั้นบูชาพระรัตนตรัย ไหว้ครูอาจารย์ บิดามารดา พระพรหม พระนารายณ์ พระพิฆเนศร์ พระพวย พระอินทร์ พระยม ตามจารีต ขอมมาต่อปราชญ์หากคนแต่ง

ผิดพลาด แจ้งจุดประสงค์การแต่งเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่เป็นตัวประกันในคราวที่กรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชแก่พม่า ทรงชนไก่ชนะพระมหาอุปราช ต่อมาทูลลาพระเจ้าหงสาวดีกลับกรุงศรีอยุธยา ทูลลาพระพี่นาง และขอให้พระพี่นางแจ้งเรื่องราวในพม่าให้พระองค์ทราบเพื่อหาทางกอบกู้อิสรภาพ สมเด็จพระนเรศวรกลับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจัดพระราชพิธีสมโภชเพื่อรับขวัญ หลังจากนั้นสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถปราบออกญาจันจันตุ และขับไล่กองทัพเขมรที่มารุกราน ต่อมาพระเจ้านุเรงนองสิ้นพระชนม์ พระเจ้าไชยสิงห์ขึ้นครองราชย์ พระพี่นางแจ้งข่าวแก่สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนเรศวรทรงไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี พระองค์ใหม่แทนพระมหาธรรมราชา (พระราชบิดา) และสืบข่าวการศึกษา และเยี่ยมพระพี่นาง มีข่าวลือไปทั่วว่าเจ้าเมืองคังคิดกบฏ พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราช พระสังกัตเจ้าเมืองตองอูและสมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปปราบ ทัพของพระมหาอุปราชและทัพของพระสังกัตกระทำกรไม่สำเร็จ แต่ทัพของสมเด็จพระนเรศวรปราบปรามกบฏเมืองคังได้สำเร็จ ซึ่งทำให้พระเจ้าหงสาวดีไม่ไว้วางใจสมเด็จพระนเรศวร จึงวางอุบายกำจัดสมเด็จพระนเรศวร ต่อมาให้ยกทัพจากกรุงศรีอยุธยามาช่วยทัพหงสาวดีปราบกรุงอังวะ พระเจ้าหงสาวดีให้พระยาเกียรติ พระยารามเข้าโจมตี พระพี่นางทราบข่าวจึงให้มหาเถรคันฉ่องซึ่งเป็นอาจารย์ของพระยาเกียรติ พระยาราม เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทราบเรื่องนี้จากมหาเถรคันฉ่อง จึงประกาศอิสรภาพจากพม่าด้วยการหลังทักขิโนทก ณ เมืองแครง พระเจ้าหงสาวดีทราบข่าวให้สุรกรรมมาเป็นแม่ทัพ ยกทัพติดตามสมเด็จพระนเรศวรทรงปืนยิงข้ามแม่น้ำสะโตงถูกสุรกรรมตาย และยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพระเจ้าหงสาวดีโปรดให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ และพระยาพลิมยกทัพมาปราบกรุงศรีอยุธยาแต่ก็ไม่สำเร็จ ต่อมามีทัพสามกษัตริย์ได้แก่ ทัพพระเจ้าหงสาวดี ทัพพระมหาอุปราช และทัพเจ้าเมืองตองอู ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ไม่สามารถชนะทัพของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถได้ ต้องยกทัพกลับไป ต่อมาทางกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาธรรมราชาพระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จสวรรคตมอบบ้านเมืองให้สมเด็จพระนเรศวรดูแล และให้สมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระมหาอุปราช พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชยกทัพตีกรุงศรีอยุธยา พระมหาอุปราชตอบปฏิเสธเพราะกำลังมีเคราะห์ในที่สุดก็ขัดคำสั่งพระเจ้าหงสาวดีไม่ได้ คั้นหนึ่งสมเด็จพระนเรศวรฝันว่าได้ฆ่าจะเข้ชัณฑ์ตาย พระโหราทำนายว่าจะได้รับตัวต่อตัวกับข้าศึก และฆ่าศัตรูตาย เมื่อทัพหน้าของไทยสู้รบกับทัพพม่า ทัพไทยถูกตีถอยร่นมา ทัพของสมเด็จพระนเรศวรกับพระเอกาทศรถปะทะกับทัพพม่า ช้างของสมเด็จพระนเรศวรและพระเอกาทศรถตกมันวิ่งไล่ข้าศึกไปอย่างรวดเร็ว จนอยู่ในท่ามกลางของวงล้อมข้าศึก สมเด็จพระนเรศวรเชิญชวนให้พระมหาอุปราชทรงกระทำยุทธหัตถี ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถต่อสู้กับจาปะโร ในที่สุดพระมหาอุปราชทรงถูกพระแสงของ้าวของสมเด็จพระ

พระนเรศวรขาดแล่งทางขวา สิ้นพระชนม์บนคอช้าง กองทัพพม่าหนีแตกกระเจายไป ภายหลังสงครามสมเด็จพระนเรศวรจะลงทัณฑ์แก่พวกแม่ทัพนายกองที่ติดตามพระองค์ไม่ทันทำให้พระองค์กับพระอนุชาตกอยู่ในวงล้อมของทัพพม่า ในที่สุดพระมหาเถรคันฉ่องขอให้ละเว้นโทษตาย สมเด็จพระนเรศวรให้พระยาทั้ง 6 คน ยกทัพไปตีเมืองทวาย ตะนาวศรี มาถวายเพื่อไถ่โทษ ต่อมาสมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปตีเขมร ได้สำเร็จ จับพระสัฎฐาเจ้าเมืองเขมรตัดพระเศียร เลือกล้างพระบาทสมเด็จพระนเรศวร บ้านเมืองในยุคสมัยนี้ขยายอาณาเขตไปกว้างขวางมีเจ้าเมืองต่าง ๆ มาขอสวามิภักดิ์ พระเจ้าหงสาวดีเคียดแค้นที่เมืองขึ้นต่างๆ เอาใจออกหาก ต่อมาพระที่นั่งสุวรรณเทวีของสมเด็จพระนเรศวรสิ้นพระชนม์ ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ส่งทูตมาขอเป็นมิตรกับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรเตรียมทัพยกไปตีกรุงหงสาวดีก่อนไปถึงหงสาวดีได้ตีเมาะตะมะ ส่วนทางตองอูคบคิดกับเมืองยะไข่จะยึดหงสาวดี ส่วนพระเจ้าหงสาวดีไม่รู้แผนการนี้ยกเมืองหงสาวดีให้เจ้าเมืองตองอูแล พระเจ้าหงสาวดีไปพำนักที่เมืองตองอู สมเด็จพระนเรศวรไปถึงหงสาวดีก็เห็นสภาพหงสาวดีถูกเจ้าเมืองยะไข่เผา สมเด็จพระนเรศวรขอให้เจ้าเมืองตองอูส่งพระเจ้าหงสาวดีมาให้ได้ก็ไม่เป็นผล จึงยกทัพไปปราบเมืองตองอูแต่ก็ไม่สำเร็จ ต่อมาสมเด็จพระนเรศวรและพระเอกาทศรถยกทัพไปตีเมืองตองอูพม่า มุ่งโอบตีทางเหนือและทางใต้ แต่ในระหว่างทางสมเด็จพระนเรศวรทรงพระประชวรพิษแผลที่หน้ากำเร็บและเสด็จสวรรคต สมเด็จพระเอกาทศรถนำพระบรมศพกลับกรุงศรีอยุธยา จัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ช่วงท้ายของบทประพันธ์แจ้งจุดประสงค์การแต่งเพื่อเทิดพระเกียรติเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เจ้านามผู้ประพันธ์ว่า ชุมพร ปีที่แต่ง พ.ศ. 2495 ใช้เวลา 1 ปีครึ่ง ขอให้ปราชญ์อภัยหากแต่งไม่ไพเราะ กองทัพไทยกำหนดวันที่ 25 มกราคม ของทุกปีเป็นวันกองทัพไทย วันที่สมเด็จพระนเรศวรทรงกระทำยุทธหัตถีชนะพระมหาอุปราชา (ชุมพร แสนเสนา, 2517; ชุมพร แสงทักษิณ, 2537: 303-304)



คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย จำนวน 14 คำ
ได้แก่

1. กษัตราธิราช	2. ชุน	3. เจ้า
4. เจ้าเมือง	5. ท้าว	6. ท้าวพรญา
7. ธรรมิกราช	8. พรญา	9. พรญาธรรมราช
10. พรญามหาธรรมราช	11. พรญาธรรมิกราช	12. พ่อชุน
13. พ่อชุนพระ	14. สมเด็จพระราช	

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยอยุธยา จำนวน 178 คำ
ได้แก่

1. กรษัตร์	2. กระษัตริย์	3. กระษัตริย์รพิพงค์
4. กระษัตริย์กระษัตรา	5. กระษัตริ	6. กระษัตริศวรรราชบดี
7. กษัตริย์	8. กษัตริย	9. กษัตริย์ศุราช
10. เก้าเจ้าอยุธยา	11. โกสิย์	12. จอมธรรมิกราชเจ้า
13. จอมนารถ	14. จอมปราณ	15. จอมภพ
16. จอมภพภูวนารถเกล้า	17. จอมราช	18. จอมเลื่อง
19. จอมเลื่องเลอราช	20. จอมเลื่องโตเกษ	21. จอมโลก
22. จอมโลกเกล้าขนิษฐ	23. จอมโลกยเจ้า	24. จอมสุรินทร์วรรณราชบิดินทร์
25. จักรพรรดาธิราช	26. จักรพรรดิ	27. จุฑาธารชนิษฐ์
28. จุฑาธารชนิษฐ์	29. เจ้าเกล้าภูมณฑล	30. เจ้าจอมกษัตริย์
31. เจ้าจอมไท	32. เจ้าจอมธรรม	33. เจ้าจอมนาถ

34. เจ้าจอมปราณ	35. เจ้าจอมเมื่อง	36. เจ้าจอมอารย์
37. เจ้าจักรกรี	38. เจ้าจักรพาพ	39. เจ้าหล้า
40. เจ้าหล้าส้มมือ	41. ชินสีห์	42. ทรงเดช
43. ท้าว	44. ท้าวเรนสุร	45. ไท้
46. ไท้เบศร	47. ไท้เบศรเจ้า	48. ธรรมิศรเจ้า
49. ธิเบศร	50. ธิราช	51. ฐิติบงส์
52. นราธิปดี	53. นรินทร์	54. นเรนทร์สุรัสวดี
55. นเรศนรินทรธิปดี	56. นฤนารถไท้	57. นฤปดินทร์
58. นฤปดี	59. นฤบาเบศสุร	60. นฤเบนทรนฤเบศ
61. นฤเบนตรา	62. นฤเบนตราธิปราช	63. บดินทร
64. บดินทรเจ้าจอมจักร	65. บดีราช	66. บทมาลัย
67. บพิตร	68. บพิตรเกล้าทวาร	69. บพิตรบรม
70. บรมบพิตร	71. บรมบพิตรเกล้าอยุธยา	72. บรมปิ่นภพเกล้า
73. บรมสยามภูวณภูมิ	74. บรมอิสราเชษฐ	75. บรมเสวรี
76. บัวบาท	77. ปิ่นกษัตริย์	78. ปิ่นเกล้า
79. ปิ่นเกล้าเจ้าอยุธยา	80. ปิ่นเกล้าอยุธยา	81. ปิ่นเกล้าไอศวรรย์
82. ปิ่นขมิ้นสุท	83. ปิ่นดินฟ้า	84. ปิ่นทรงธารภพโลก
85. ปิ่นธรรมิกราช	86. ปิ่นภพไอศุรย์	87. ปิ่นภูบาล
88. ปิ่นภูธรดา	89. ปิ่นหล้า	90. ปิ่นไอศวรรย์
91. พระ	92. พระเจ้า	93. พระเจ้าจอมนารถ
94. พระเจ้าจอมโลกย	95. พระเจ้าเจษฎา	96. พระเจ้าช้างเผือก
97. พระเจ้าหล้า	98. พระเดช	99. พระเดชภูวไนย
100. พระทรงโลกย	101. พระไทย	102. พระบาทมกุช
103. พระบรรณาน	104. พระบาทธรรมมิกราช	105. พระบาทภูวไนย
106. พระโปรดไตรภพ	107. พระพุทธ	108. พระภูธร
109. พระภูมิสร	110. พระภูวนารถเจ้า	111. พระมุนี
112. พระยศ	113. พระยศหล้า	114. พระดัยงโลก*
115. พระวรณาน	116. พระศรีสรรเพชญ์โพธิ	117. พระองค์ทรงเดช
118. พระองค์อัสวราภ	119. พ่อ	120. พุทธบุตร
121. พุทธวงษ	122. ภูธร	123. ภูธรธรรมมิกราช

124. ภูบาล	125. ภูเบศ	126. ภูเบศวรมณฑล
127. ภูภรรดา	128. ภูมินทร์	129. ภูมีศวรรราช
130. ภูดาธาร	131. ภูนาถ	132. ภูนาธิ
133. ภูวนารถ	134. ภูไนย	135. ภูบาลบดิราช
136. มกุฎกาญจน์	137. มกุฎเกล้าราชตรี	138. มกุฎเกล้าภพไตร
139. มกุฎเกล้าอยุธยา	140. มหานคราสามิ	141. มหาราช
142. ยศไต้	143. ราช	144. ราชา
145. รามธิเบศ	146. รามศ	147. ศรีสรรเพชญ์
148. สมเด็จพระรัตนนารถ	149. สมเด็จพระบรมม	150. สมเด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
151. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	152. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	153. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
154. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	155. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	156. สมพุทธสมภารวิสุทธิ
ภูมิบาล		
157. สมภาร	158. สมภารพ่อ	159. สรรเพชญ์
160. สรรเพชญ์	161. สรรเพชญ์ภักโศภิต	162. สรรเพชญ์ภูวนารถ
163. สรรเพชญ์ยอด	164. สวามินทร์	165. สวามินทร์
สุภครษัตริ		
166. สุภภาพระษัตริย์	167. หน่อพระสมพุทธโทย	168. หน่อพุทธางกูร
	วิสุทธิ	
169. หน่อสมโพธิ	170. หน่อสรรรเพชญ์	171. องค์กระษัตริย์
172. องค์จักราสุภภาพ	173. องค์บิดาภวโลกย	174. องค์บรมพิชณุกษ
175. องค์พระนารายณ์	176. องค์สรรรเพชญ์พุทธางกูร	177. องค์อัครจักรพา
นรินทร์		
178. องค์เอกทศรฐุทธิ์		

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยธนบุรี จำนวน 35 คำ ได้แก่

1. กระษัตริย์	2. จอมภพหล้า	3. เจ้าจอมกระษัตริย์
4. ทรงธรรมิกราช	5. ท้าว	6. ไต้

7. ชนบุรีนปิ่นเกล้า	8. นฤปดินทร์	9. เนื้อหน่อพุทธพงศ์
10. บทบวรราช	11. บทมัลย์	12. บทรัช
13. บทรัชไท้ทรงทศธรรม	14. บทศรี	15. บทพิตร
16. บาทไท้	17. บาทบงส์	18. บาทพระ
19. บาทการาช	20. ปิ่นเกล้า	21. ปิ่นเกล้าธณี
22. ปิ่นหล้า	23. ปิ่นอยุธยา	24. พระ
25. พระจักรรัตนเจ้า	26. พระตรีญาณ	27. พระบรมสิทธิ์ทรงเดช
จักรพาพ		
28. พระปิ่นอยุธยา	29. พระภูวนารถเกล้า	30. พุทธบุตร
	จักรพาพ	
31. ภูธร	32. ภูวนาถ	33. ภูวนารถ
34. ราช	35. วรบาท	

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวน 3,345 คำ ดังตัวอย่าง จำนวน 230 คำ ต่อไปนี้

1. กษัตริย์แก้วโกสินทร์	2. กษัตริย์สุรราชไท้ธิเบศร์	3. กษัตริย์ราชเจ้าที่เกล้า นามรัช
4. กษัตริย์จักรทอง	5. กษัตริย์ทศธรรม	6. กษัตริย์นักพัฒนา
7. กษัตริย์โพธิสัตว์	8. เกษเสียม	9. ขัตติยพินายาณราช
10. ขัตติยะเทพมุนย์	11. ขัตติยวาท	12. คีตมหาราช
13. จอมเกล้าเจ้าหล้า	14. จอมจักรินทร์สัปะ	15. จอมช้างเผือก
สุธาไทย	มะรัชย์	
16. จอมคิลกโลก	17. จอมทัพจอมธรรม	18. จอมธรรมมีกะนาถ
19. จอมบดินทร์นรินทร์	20. จอมปิฎราชสยามประชา	21. จอมพงศ์ศรีสรเพ็ชร์
22. จอมพิชัยพิทยาศาสตร์	23. จอมเมรินทร์	24. จอมรัชขัตติยพงศ์
		ผู้ทรงงาน

25. จอมสิวงค์	26. จักรินนวมรัชค์เฝ้า พงษ์ราม	27. จักรพงศ์ภูวนาถเฝ้า
28. จักรินทรนเรศไท้	29. จักริศเจ้าจอมศึก	30. จักริศริสุริยวงศ์พระพงศ์ วรหริน
31. จ้าวจอมอารย	32. เจ้าจอมขวัญ	33. เจ้าจอมพะหล
34. เจ้าจอมเลียมสุรราช	35. เจ้าจักร์หล้าสยามินทร์	36. เจ้าดวงจิตต์เจ้าชีวาตม์
37. เจ้าปิ่นไท้ไพทสยาม	38. เจ้าพิภพผู้พะคองสยาม	39. เจ้ามนุยเจ้าศาสนา
40. เจ้าเสวตไอยรา	41. ฉัฏฐมราชภูวคค	42. ฉัตรนวมินทร์
43. ชนกลไ้ธรณินทร์	44. ชินะบุตจักร์กริช	45. เสดอคุณย์
46. ทรงชัยจอมกษัตริย์ ยอดพัฒนา	47. ทรงราชมหัจฉริย์ขัตติยา	48. ทรงสร
49. ทศธรรมธเรศ	50. ท้าวไท้พ่อไทย	51. ทุคิมหิธรา
52. ทูลกระหม่อมจอม บดินทร ปิ่นราชันย์	53. เทพจักรีอมตะนวมินทร์	54. ไทไท้เก้เจ้าเวียงไชย
55. ไ้ท้ธเรศศิริศวร	56. ไ้ท้ธราชผู้เพ็ญธรรม	57. ไ้ท้พระจุมพล
58. ธรณิศร	59. ธรรมธร	60. ธรศทศธรรม
61. ธีราชผู้ทรงบุญ	62. ธีรราชเจ้าจอมไพท	63. ฐลิละอองบัวบาท
64. นรนาถนโรดม	65. นระสีห์	66. นเรนทร์สุรจอมนิกร
67. นเรศรือศวรราช	68. นฤนาถจุฑาธิปบวร	69. นฤเบศร์บดิสยาม
70. นวมรัชร์มเกล้า	71. นวมินทร์นเรศเจ้า จักรกฤษณ์	72. นะพิสร
73. นักเสด็จผ่านเฝ้า	74. นาถปวรานัญญุติศวร	75. บงกชเจ้าชีวิตสยาม
76. บดินทร์สุริย์	77. บทบงสุวรรณราช	78. บทะมัลย์เจษฎา
79. บพิตรเจ้านักธรรม	80. บรมขัตติยรัตนสยามรัฐ	81. บรมนาถเจ้าจรรโลงโลก
82. บรมนาถพระทรงธรรม	83. บรมบาทพระเหนือหัว	84. บรมพ่อ
85. บรมะกษัตริย์ สยามมินทร์	86. บรมะเชียร	87. บัว
88. บัวบาทมหิบาล	89. บาทบงสุ์บงกชรัช	90. บาทบพิตรโพธิสัตว์
91. บาทภูวนัย	92. บาทะยุคคขัตติยะนาถ	93. บิดาประชาไทย
94. เบ็ญจมราชเจ้าจอมธรา	95. ปรมินทร์เจ้าจอมไตรภพ	96. ประทีปธรประเทศ

97. ป้างพระราม 98. ปิ่นเกษจอมพล 99. ปิ่นณรงค์ทรงเดช
100. ปิ่นนักรบเจ้า 101. ปิ่นปลัดพินทรพระทรง 102. ปิ่นปักยศอัศว
ธรรม์
103. ปิ่นภูวดล 104. ปียเจ้าประชากร 105. ปิยะราชจักรพรรดิ
กษัตรา
106. ปิยาธิรัฐ 107. ผู้ผดุงภูมิณฑล 108. ผู้พิสุธาธิป
109. พระแก้ว 110. พระจอมเกล้าเจ้านิเวศน์ 111. พระจอมฉัตรกษัตริย์
สุโรดม
112. พระจอมธรรมจอมทัพบ 113. พระจอมพรหม 114. พระจอมเมธี
จอมดับทุกข์
115. พระจอมวังรังสิมันต์ 116. พระจักรินทรปิ่นพิภพจบ 117. พระจักรีพ่อเจ้า
ราชันสยาม จักรवाल
118. พระเจ้าจอมใจไทย 119. พระเจ้าอยู่ศิริระ 120. พระเดชเกษตรระหม่อม
121. พระทรงญาณ 122. พระทรงบุญบวร 123. พระทรงฤทธิ
124. พระทวยศิริ 125. พระทูลเกล้าเจ้าศฤงคาร 126. พระนราธิปอดิชาติ
ราชบิดา
127. พระนักเศรษฐกิจ 128. พระบพิตรพ่อไทย 129. พระบาทราชัยไอศูรย์
130. พระบาทบรมปิ่น 131. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 132. พระบารเมศ
กษัตริย์แห่งรัฐไทย
133. พระบิดา 134. พระปกชาติร่มเกล้า 135. พระปิ่นศิริโรภาส
136. พระผ่านเผ้าพลัง 137. พระผ่านฟ้าขวัญชาติ 138. พระผู้เพ็ญคุณ
แผ่นดิน
139. พระเผือกผู้หลาย 140. พระพ่อไทยทรงธรรม์ 141. พระพุทธเจ้าอยู่หัว
เชือกช้าง
142. พระภัทรมหาราชา 143. พระภูมินทร์นวมินทร์ 144. พระภูริราชเจ้าราชัน
145. พระมหาธรรมบดี 146. พระมิ่งขวัญร่มฟ้า 147. พระมิ่งขวัญ
สยามรัฐปฐพินทร
148. พระยอดชายชนกภพ 149. พระยอดนักกีฬา 150. พระร่มโพธิ์ทอง
151. พระราชชินโรต 152. พระราม 153. พระสรเพ็ญ

154. พระหริรักษ์วราราช	155. พระองค์ทรงศักดิ์	156. พระอยู่เกล้ากลางเศียร
157. พ่อของชาติ	158. พ่อผู้รับบาล	159. พุทธคณัย
160. เพชรเพ็ญสยาม	161. ฟุตโลดส์	162. ภูธรราชเจ้าทรงธรรม
163. ภูธรราช	164. ภูคิที่ห้าราชัน	165. ภูเบศที่สาม
166. ภูมิพลัง	167. ภูนาขกนาถเกล้า	168. ภูไนยสยามินทร์
169. มกุฎเกษเสียม	170. มหัจฉริยชัตติยฉัตร	171. มหากษัตริย์เจ้าชีวิต
172. มหาราชคิตกวี	173. มหาราชเจ้าจำสยาม	174. มหิศรเจ้าฟ้า
175. มหุตมศักดิ์จักรี	176. มะหิบาล	177. มุขรัฐกษัตริย์
178. ยอดชัตติยา	179. ยุคลบาทเหนือเกล้าฉัตร	180. โยธินทร์ปิ่นทัพ
ราษฎรสยาม		
181. ร่มฉัตร	182. ร่มโพธิ์ไทรธรรมนิ	183. รอยบาทราชธรรม
184. รัดนโกสินทร์มหินทรา	185. ราชกษัตริย์	186. ราชนรินทร์วราเดช
187. ราชบิดาปิ่นกษัตริย์	188. ราชยันเรศูร	189. ราชาแห่งน้ำ
ฉัตรสยาม		
190. ราชเนตรภูริชาติ	191. เรื่องฤทธิ์	192. เลอไทยภูวค
193. ฤาสา	194. วรธรรมิกราช	195. วรบาทจตุรงค์
196. วรุตมาราช	197. ไวกุณฐ์วงศ์	198. เสวตฉัตรจักรีวงศ์
199. สมเด็จพระเทศไตรโลก	200. สมเด็จพระบรมชัตติยราช	201. สมเด็จพระจอมชีวิต
สวามิศร์		
202. สมเด็จพระปกสิริไพท	203. สมเด็จพระหน่ออินทร์	204. สมมุติเทวราช
205. สยามสยามภูวราช	206. สยามินทร์ปิ่นสยามพล	207. สัตตมรัชพระทรงธรรม
208. สุริยพงศ์ผ่านหล้า	209. สุวิสิฐกษัตริย์	210. หน่อพงศ์รามบุษยเศ
211. องค์กษัตริย์จอมปิตพิศ	212. องค์แก่น	213. องค์ธรรมราชา
214. องค์นารายณ์เป็นเจ้า	215. องค์บพิตรราชสมภาร	216. องค์ปัญญาภิบาลบดี
217. องค์พระจอมจุฬอมร	218. องค์พ่อหลวง	219. องค์มหาอัฐมิมิศรีรัฐ
220. องค์สิ้นเกล้า	221. องค์สยามภูวนารถ	222. องค์เสาเอกสยาม
223. องค์เออเกล้า	224. อติราชา	225. อธิบุณยราชัน
226. อธิภูธรราช	227. อัฐมรัชชนูปาล	228. อิศววิสุทธกษัตริ
229. เอกองค์กษัตริย์ราช	230. เอกอุตม์องค์บพิตร	
นรสีห์	กษัตริย์	



ภาคผนวก ง

ศัพทานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

ศัพทานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ จำนวน 3,572 คำ ในที่นี้ผู้วิจัยนำเสนอศัพทานุกรมคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังกล่าว ทั้งนี้ ได้แบ่งหมวดหมู่ของคำศัพท์ตามโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์มีต่อพระมหากษัตริย์ผ่านคำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” ดังนี้

1. พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง 2,092 คำ (คิดเป็นร้อยละ 58.56)
2. พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา 326 คำ (คิดเป็นร้อยละ 9.13)
3. พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา 192 คำ (คิดเป็นร้อยละ 5.37)
4. พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา 864 คำ (คิดเป็นร้อยละ 24.19)
5. พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา 98 คำ (คิดเป็นร้อยละ 2.93)

เพื่อให้ผู้ศึกษาคำศัพท์ได้เลือกสรรคำไปใช้ในงานประพันธ์ตามบริบท และตามโลกทัศน์ที่มีต่อพระมหากษัตริย์

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง

ตารางผนวกที่ 1 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบผู้ปกครอง

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1	กษัตริ	คำมูล	ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
2	กระษัตรา	คำมูล	ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
3	กระษัตราธิราช	คำสนธิ	ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่,
	กษัตริ +	บ-ส.		นักรบผู้ยิ่งใหญ่
	อิธิราช	(อิธิ ราช)		
4	กษัตริย์	คำมูล	ส. (กษตรีย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
5	กษัตริย์กระษัตรา	คำซ้อน	ส. (กษตรีย, กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
6	กระษัตริย์นเรศ	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ. (นร) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ใน หมู่มชน
7	กระษัตริย์เบญจมา	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (เบญจ)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 5 ผู้ปกครองแผ่นดินคนที่ 5
8	กระษัตริย์ราช	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
9	กระษัตริ	คำมูล	ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
10	กระษेत्रา	คำมูล	ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
11	กระหม่อมฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแผ่นดินที่อยู่สูงสุด
12	กลดหล้า	คำประสม	ข. (กลต) ท. (หล้า)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นร่มของ แผ่นดิน ผู้คุ้มครองแผ่นดิน
13	กษัตร์, กษัตร์	คำมูล	ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
14	กษัตร์เจ้า	คำประสม	ส. (กษตร) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ นักรบผู้เป็นใหญ่
15	กษัตร์เจ้าจุฬาสยาม	คำประสม	ส. (กษตร, จุฬา) ท. (เจ้า) ข. (สข)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด ของสยาม
16	กษัตร์ไท	คำประสม	ส. (กษตร) ท. (ไท)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่
17	กษัตร์ธ	คำสมาส	ส. (กษตร) บ-ส. (ธ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
18	กษัตร์ธิ	คำสมาส	ส. (กษตร) บ-ส. (ธิ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นปราชญ์
19	กษัตร์ปกปัฏะพิน	คำประสม	ส. (กษตร) ท. (ปก) บ. (ปฐวิ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
20	กษัตร์รัฐไทย	คำประสม	ส. (กษตร) บ. (รฏฐ) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินไทย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
21	กษัตริ์สยาม	คำประสม	ส. (กษัตริ์) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยาม
22	กษัตริ์สยามะชาติ	คำประสม	ส. (กษัตริ์) ข. (สยาม) บ-ส. (ชาติ)	ผู้ปกครองแผ่นดินชาติสยาม
23	กษัตริ์สัประรัชย์	คำสมาส	ส. (กษัตริ์ สปรต รัช)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่เจ็ด
24	กษัตริ์เอก	คำสมาส	ส. (กษัตริ์) บ-ส. (เอก)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นหนึ่ง นักรบผู้เป็นหนึ่ง
25	กษัตริ์รา	คำมูล 3 พยางค์	ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
26	กษัตริ์ราชปดี	คำสนธิ	ส. (กษัตริ์) บ-ส. (อริ, ปดิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน
27	กษัตริ์ราชราช	คำสนธิ	ส. (กษัตริ์) บ-ส. (อริ ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน
28	กษัตริ์ราชเจ้าที่เก้า นามรัช	คำประสม	ส. (กษัตริ์) บ. (นาม รัช) บ-ส. (อริ ราช) ท. (เจ้า, ที่, เก้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดินลำดับที่ 9
29	กษัตริ์ราชเขต	คำสนธิ	ส. (กษัตริ์) บ-ส. (อริ รัช) ส. (อริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่แห่ง แผ่นดินที่สงบสุข (ไม่มีสงคราม)
30	กษัตริ์อัครศิลปิน	คำสมาส	ส. (กษัตริ์ อกร ศิลปิน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นเลิศแห่ง ศิลปะ
31	กษัตริ์, กษัตริ์	คำมูล	ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, นักรบ
32	กษัตริ์เกษตร	คำสมาส	ส. (กษัตริ์ เกษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เชี่ยวชาญ ด้านการเกษตร
33	กษัตริ์แก้ว	คำประสม	ส. (กษัตริ์) ท. (แก้ว)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงคุณค่ายิ่ง ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
34	กษัตริย์แก้วกรุงสยาม	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (แก้ว, กรุง) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงคุณค่ายิ่ง ของสยาม ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ประเสริฐยิ่งของสยาม
35	กษัตริย์แก้วรุ่งมณี	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (แก้ว, รุ่ง) บ-ส. (มณี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงคุณค่ายิ่ง ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
36	กษัตริย์จัตุติยา	คำซ้อน	ส. (กษัตริย์) บ. (ขตุติย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
37	กษัตริย์ครองฉัตรชัย	คำประสม	ส. (กษัตริย์, ฉัตร) ท. (ครอง) บ-ส. (ชัย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีฉัตรคู่ พระบารมี
38	กษัตริย์จอมเกษตร	คำประสม	ส. (กษัตริย์, เกษตร) ท. (จอม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เชี่ยวชาญ ด้านการเกษตร
39	กษัตริย์เจ้า	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
40	กษัตริย์เจ้าจอมปราชญ์	คำประสม	ส. (กษัตริย์ , ปราชญ์) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ใน หมู่นักปราชญ์
41	กษัตริย์ฉัตรไชย	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, ฉัตร) บ-ส. (ไชย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นฉัตรอัน ประเสริฐ
42	กษัตริย์ฉัตรทอง	คำประสม	ส. (กษัตริย์, ฉัตร) ท. (ทอง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นฉัตรอัน ล้ำค่า
43	กษัตริย์ฉัตรนคร	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, ฉัตร) บ-ส. (นคร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นฉัตรแห่ง เมือง
44	กษัตริย์ฉัตรฟ้า	คำประสม	ส. (กษัตริย์, ฉัตร) ท. (ฟ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นฉัตร แห่งฟ้า
45	กษัตริย์ชาติ	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (ชาติ)	ผู้กำเนิดเป็นผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้กำเนิดเป็นนักรบ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
46	กษัตริย์ทรงพล	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ข. (ทรง) บ-ส. (พล)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงอำนาจ
47	กษัตริย์ไท้	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (ไท้)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
48	กษัตริย์ไทย	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินของไทย
49	กษัตริย์ไทยประเทศ	คำประสม	ส. (กษัตริย์ ประเทศ) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินของประเทศไทย
50	กษัตริย์นรบาล	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (นร, ปาล)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดูแลหมู่มชน
51	กษัตริย์นฤบาล	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, นฤ) บ-ส. (ปาล)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดูแลหมู่มชน
52	กษัตริย์นักเกษตร	คำประสม	ส. (กษัตริย์, เกษตร) ข. (นฤ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เชี่ยวชาญ ด้านการเกษตร
53	กษัตริย์นักพัฒนา	คำประสม	ส. (กษัตริย์) บ. (วทุพน) ข. (นฤ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เชี่ยวชาญ ด้านการสร้างความเจริญ
54	กษัตริย์ปถพี	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ. (ปถวี)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
55	กษัตริย์ผู้ผ่านสยาม	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (ผู้ผ่าน) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งสยาม
56	กษัตริย์มหาศาล	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, ศาล) บ-ส. (มหา)	ผู้ปกครองแผ่นดินอันกว้างใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
57	กษัตริย์มหาสมมตวงศ์	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, วงศ์) บ-ส. (มหา, สมมต)	ผู้ปกครองแผ่นดินวงศ์แห่ง มหาชนยกย่อง
58	กษัตริย์ยอดพัฒนา	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (ยอด)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เชี่ยวชาญ ด้านการสร้างความเจริญ
59	กษัตริย์รัฐสยาม	คำประสม	ส. (กษัตริย์) บ. (รัฐ) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งอาณาจักร สยาม
60	กษัตริย์ราช	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
61	กษัตริย์ลัทธิ	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ. (ลัทธิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินตามคติ
62	กษัตริย์วีรราช	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (วีร ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้กล้าหาญ นักรบผู้กล้าหาญ
63	กษัตริย์ศรี	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, ศรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
64	กษัตริย์ศุภราช	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, ศุภ) บ-ส. (อริ ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ที่ ดีงาม
65	กษัตริย์สยาม	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งสยาม
66	กษัตริย์สยามรัฐ	คำประสม	ส. (กษัตริย์) บ. (รัฐ) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งอาณาจักร สยาม
67	กษัตริย์สิริสยาม	คำประสม	ส. (กษัตริย์) บ. (สิริ) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่ดีงามแห่ง สยาม
68	กษัตริย์าธิบดี	คำสนธิ	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (อริ ปติ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
69	กษัตริยาธิราชเจ้า	คำประสม	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (อิธิ ราช) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
70	กษัตริย์, กษัตย์	คำมูล	ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
71	การุญญะราช	คำสมาส	บ. (การุญ) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ที่เมตตา
72	เกล้ากรุงไท	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ที่เคารพเทิดทูน
73	เกล้าเจ้าอยุธยา	คำประสม	ท. (เกล้า เจ้า) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้เป็นใหญ่ที่เคารพเทิดทูน แห่งอยุธยา
74	เกล้าสยาม	คำประสม	ท. (เกล้า) ข. (สยาม)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนแห่งสยาม
75	เทศกษัตริรัฐประมุข มิ่งหล้า	คำประสม	ส. (เทศ, กษัตริ, ประมุข) บ. (รัฐ) ท. (มิ่ง หล้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน
76	เทศกษัตริย์	คำสมาส	ส. (เทศ กษัตริย์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้ปกครองแผ่นดิน
77	เทศเกล้าสยามินทร์	คำประสม	ส. (เทศ อินทร) ท. (เกล้า) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูน
78	เทศเจ้า	คำประสม	ส. (เทศ) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ที่เคารพเทิดทูน
79	เทศธานี	คำสมาส	ส. (เทศ) บ-ส. (ธานี)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนแห่งเมือง
80	เทศประเทศ	คำสมาส	ส. (เทศ ประเทศ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนแห่งประเทศ
81	เทศสยามรัฐ	คำประสม	ส. (เทศ) บ. (รัฐ) ข. (สยาม)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนแห่งอาณา เขตสยาม
82	เกษสยาม	คำประสม	ส. (เทศ) ข. (สยาม)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนแห่งสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
83	แก่นัตรชัย	คำประสม	ส. (นตร) บ-ส. (ชย) ท. (แก้ว)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 9 ผู้เป็นจักรแห่งความชนะ
84	แก้วกรุงสยาม	คำประสม	ท. (แก้ว กรุง) ข. (สย้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ แห่งสยาม
85	แก้วกษัตรา	คำประสม	ท. (แก้ว)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
86	แก้วกษัตริย์	คำประสม	ส. (กษตร) ท. (แก้ว) ส. (กษตริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
87	แก้วเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองที่ประเสริฐเป็นที่เคารพ เทิดทูน
88	แก้วจอมไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐแห่งไทย
89	ขวัญเกล้าผองเผ่าไทย	คำประสม	ข. (ขวัญ) ท.	ผู้ปกครองเป็นที่เคารพเทิดทูนของ ปวงชนชาวไทย
90	ขวัญจักร	คำประสม	ข. (ขวัญ) ส. (นตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน
91	ขวัญไท	คำประสม	ข. (ขวัญ) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน
92	ขัตติย์, ขัตติย์, ขัตติย, ขัตติยะ, ขัตติยา, ขัตติยา	คำมูล	บ. (ขตุติย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
93	ขัตติยไทย	คำประสม	บ. (ขตุติย) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินไทย
94	ขัตติยบรร	คำสมาส	บ. (ขตุติย บรร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
95	ขัตติยเขษนระบดิ	คำสมาส	บ. (ขตุติย, นร) ส. (อิศ) บ-ส. (ปติ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ในหมู่มชน
96	ขัตติยรัตน	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (รัตน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
97	ขัตติยราช	คำสมาส	บ. (ขตุติย, ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้รุ่งเรือง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
98	ขัตติยรัตน์, ขัตติยารัตน์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (รัตน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
99	ขัตติยราช, ขัตติยราชะ	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
100	ขัตติยราชกษัตริย์	คำซ้อน	บ. (ขตุติย) ส. (กษัตริย์) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
101	ขัตติยราชภูมิบาล	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (ราช ภูมิ บาล)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้รักษาดูแล แผ่นดิน
102	ขัตติยราชย์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (ราชย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
103	ขัตติยราชวงศา	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (วงศ์) บ-ส. (ราช)	ผู้สืบสายแห่งผู้ปกครองแผ่นดิน
104	ขัตติยะแก้ว	คำประสม	บ. (ขตุติย) ท. (แก้ว)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
105	ขัตติยะชาติ	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (ชาติ)	ผู้มีกำเนิดเป็นผู้ปกครองแผ่นดิน
106	ขัตติยะพงศ์, ขัตติยะวงศ์, ขัตติยวงศ์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (วงศ์)	ผู้สืบสายแห่งผู้ปกครองแผ่นดิน
107	ขัตติยะมหाराช	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (มหา ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
108	ขัตติยาทรงยศ	คำประสม	บ. (ขตุติย) ข. (ทรง) ส. (ยศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีอำนาจ
109	ขัตติยราชันย์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (ราชันย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
110	ขัตติยาวตาร	คำสนธิ	บ. (ขตุติย) บ-ส. (อวตาร)	ผู้ถือกำเนิดมาเป็นผู้ปกครอง แผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
111	ขัตติยวงศ์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (องค)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
112	ขัตติยศ	คำสนธิ	บ. (ขตุติย) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
113	ขัตติยศชัย	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. ((ชย)) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่แห่ง ความชนะแห่งความเป็นมงคล
114	ขัตติยศผู้เพ็ญยศ	คำประสม	บ. (ขตุติย) ส. (อิศ ยศ) ท. (ผู้) ข. (เพญ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีอำนาจ สมบูรณ์
115	ขัตติยศภูตธาร	คำสมาส	บ. (ขตุติย) ส. (อิศ) บ-ส. (ภูตธ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแลแผ่นดิน
116	ขัตติยศสยาม	คำประสม	บ. (ขตุติย) ส. (อิศ) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งสยาม
117	ขัตติยศผู้ค้ำจุน	คำประสม	บ. (ขตุติย ขณช) ท. (ผู้) ข. (ค้ำ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดูแลรักษา อาณาเขต
118	ขัตติยศสยามราช	คำประสม	บ. (ขตุติย) ส. (ยศ) ข. (สยาม) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีอำนาจ แห่งสยาม
119	ขุน	คำมูล	ท.	ผู้เป็นใหญ่ ผู้ปกครอง ผู้เป็นหัวหน้า
120	ขุนครองโลก	คำประสม	ท. (ขุน, ครอง) บ-ส. (โลก)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
121	ขุนสยาม, ขุนเสียม	คำประสม	ท. (ขุน) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
122	กิตมหาราชา	คำสมาส	บ-ส. (กิต มห)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
			บ. (ราชา)	ผู้เชี่ยวชาญการดนตรี
123	คู่พระบาท	คำประสม	บ-ส. (วร ปาท) ท. (คู่)	เท้าทั้งสองของผู้ปกครองแผ่นดิน
124	จตุตถรัช	คำสมาส	บ. (จตุตถ รัช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 4
125	จตุตถราช	คำสมาส	บ. (จตุตถ) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 4
126	จอมกรุง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
127	จอมกษัตริย์, จอมกษัตริย์, จอมกษัตริย์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริ) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
128	จอมกษัตริย์ขัตติยคัมภีร์	คำประสม	ท. (จอม, ภั)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
			ส. (กษัตริ) บ. (ขัตติย) บ-ส. (องค์)	
129	จอมกษัตริย์สยาม	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริ) ข. (สข)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ แห่งสยาม
130	จอมกษัตริย์สยามะชาติ	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริ) ข. (สข) บ-ส. (ชาติ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ แห่งชาติสยาม
131	จอมกษัตริย์เกษตร	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริย์, เกษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ ที่เชี่ยวชาญด้านการเกษตร

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
132	จอมกษัตริย์ขัตติวงศ์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริย์ วงศ) บ. (ขัตติย)	ผู้สืบสายแห่งผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ยิ่งใหญ่
133	จอมกษัตริย์ขัตติยราช	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริย์) บ. (ขัตติย) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
134	จอมกษัตริย์ขัตติย	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริย์) บ. (ขัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
135	จอมกษัตริย์ขัตติยามหาราช	คำประสม	ท. (จอม) ส. (กษัตริย์) บ. (ขัตติย) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
136	จอมกษัตริย์ปกรัฐะ	คำประสม	ท. (จอม, ปก) ส. (กษัตริย์) บ. (รฎฐ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
137	จอมเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้ยิ่งใหญ่ที่เคารพเทิดทูน
138	จอมเกล้ากษัตร์	คำประสม	ท. (จอม, เกล้า) ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน
139	จอมเกล้าเจ้านิกรเทศจุฬา	คำประสม	ท. (จอม, เกล้า, เจ้า) บ. (จุฬา, นิกร) ส. (เทศ)	ผู้ยิ่งใหญ่แห่งชุมชนผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
140	จอมเกล้าเจ้าหล้าสุธาไทย	คำประสม	ท. (จอม, เกล้า เจ้า หล้า ไทย) บ-ส. (วสุธา)	ผู้ยิ่งใหญ่แห่งแผ่นดินไทย ผู้เป็นที่เทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
141	จอมเกศหล้า	คำประสม	ท. (จอม, หล้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
142	จอมไกร	คำประสม	ท.	ผู้มีอำนาจที่ยิ่งใหญ่
143	จอมขวัญ	คำประสม	ท. (จอม) ข. (ขวัญ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รัก
144	จอมขวัญไทย	คำประสม	ท. (จอม, ไทย) ข. (ขวัญ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักของไทย
145	จอมฉัตรสยามเขต	คำประสม	ท. (จอม) บ. (เขตต์, ขณฺฑ) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอาณาเขตสยาม
146	จอมขัตติย์	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ขตุติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
147	จอมขัตติยศ	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ขตุติย) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
148	จอมคน	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งชน
149	จอมจังหวัด	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งอาณาเขต
150	จอมจาดุรนต์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (จตุรนต์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งโลก ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศทั้งสี่
151	จอมจุฬาธริษตรีขัตติก สยามา	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จุฬา ธริษตรีข) บ-ส. (ติลก) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินสยาม
152	จอมจุมภฏ	คำประสม	ท. (จอม) บ. (จุมพฏ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
153	จอมจุฬบาล	คำประสม	ท. (จอม) บ. (จุฬา) บ-ส. (ปาล)	ผู้ดูแลรักษาผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
154	จอมเจ้า	คำซ้อน	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
155	จอมเจ้าจรรโลงชาติ	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) บ-ส. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้ธำรงรักษาชาติ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
156	จอมเจ้าหล้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน
157	จอมเจ้าอยู่หัว	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน
158	จอมเจ็ดเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน
159	จอมชัย	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ชัย)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความชนะ
160	จอมช้างเผือก	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีช้างเผือกคู่พระบารมี
161	จอมชาติ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติบ้านเมือง
162	จอมชาย	คำประสม	ท.	ผู้ชายผู้เป็นใหญ่
163	จอมชายเชษฐะบุรุษ	คำประสม	ท. (จอม, ชาย) ส.(เชษฐ, บุรุษ)	ผู้เป็นใหญ่สูงที่สุดแห่งบุรุษ
164	จอมชีวา, จอมชีวี, จอมชีโวศ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ชีวะ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชีวิต
165	จอมดิลกโลกยศ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ดิลก, โลก) ส. (ยศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
166	จอมดิลกหล้าแหล่ง อโยธยา	คำประสม	ท. (จอม, หล้า, แหล่ง) บ-ส. (ดิลก อโยธยา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินอยุธยา
167	จอมถวัลย์	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ถวัลย์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งการครอบครอง ดูแล
168	จอมถวัลย์ขวัญชาติ	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ถวัลย์) ข. (ขวัญ) บ-ส. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งการครอบครอง ผู้เป็นที่รักเคารพของชนในชาติ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
169	จอมถวัลยราชเจ้า	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) บ. (ถวัลย) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งการครอบครอง
170	จอมไถ่	คำประสม	ท. (จอม) ข. (ไถ่)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
171	จอมทวีป	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ทวีป)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
172	จอมทัพ	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ทัพ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ
173	จอมทัพออมชีวิต	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ทัพ) บ-ส. (ชีวิต)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ ผู้เป็นใหญ่แห่งชีวิต
174	จอมทัพไท, จอมทัพไทย	คำประสม	ท. (จอม, ไท, ไทย) บ. (ทัพ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ ของไทย
175	จอมทุติยยศราชันย์	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ทุติย) ส. (ยศ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ มีอำนาจยิ่งลำดับที่ 2
176	จอมไท, จอมไท่	คำซ้อน	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
177	จอมไท่เชษฐราช	คำประสม	ท. (จอม, ไท) บ-ส. (เชษฐ, ราช)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งผู้รู้
178	จอมไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของไทย
179	จอมไทยร่มเกล้า พระเจ้าอยู่หัว	คำประสม	ท. บ-ส. (วร)	ผู้เป็นใหญ่ของไทยผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
180	จอมธน	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์
181	จอมธนถกเกียรติ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธน) ส. (เกียรติ) ข. (ถก)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์ ผู้ทรงเกียรติ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
182 จอมธนบุรี		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธน, ปุรี)	ผู้เป็นใหญ่แห่งธนบุรี
183 จอมธนบุรศ		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธน, ปุรี) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมืองธนบุรี
184 จอมธรรณี, จอมธระณี		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธรรณี)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
185 จอมธีราช		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (อิธิ ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
186 จอมธีร		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธีร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้รู้
187 จอมนคร		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (นคร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
188 จอมนร, จอมนรา, จอมนเรศ		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (นร) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งคน
189 จอมนิเวศน์		คำประสม	ท. (จอม) ส. (นิเวศน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งวัง
190 จอมปติ		คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
191 จอมบุญ		คำประสม	ท. (จอม) บ. (บุญ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความดี ผู้เป็นใหญ่ผู้มีบารมี
192 จอมประเทศ		คำประสม	ท. (จอม) ส. (ประเทศ)	ผู้เป็นใหญ่ของอาณาเขต
193 จอมประยูร		คำประสม	ท. (จอม) ส. (ประยูร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งวงศ์ตระกูล
194 จอมปราชญ์		คำประสม	ท. (จอม) ส. (ปราชญ)	ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ผู้รู้
195 จอมปราณ		คำประสม	ท. (จอม) ส. (ปราณ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชีวิต

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
196	จอมปราณปกเกล้าเจ้าไทย	คำประสม	ท. ส. (ปราณ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชีวิต เป็นที่เคารพ เทิดทูนของชาวไทย
197	จอมปฐะพี	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ปฐะวี)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
198	จอมไผท, จอมไผท	คำประสม	ท. (จอม) ข. (ไผท)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
199	จอมไผทไทยประเทศ*	คำประสม	ท. (จอม, ไทย) ข. (ไผท) ส. (ประเทศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินไทย
200	จอมเจ้าเจ้าไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งของชาวไทย
201	จอมไผทไทยราชรัฐ*	คำประสม	ท. (จอม, ไทย) ข. (ไผท) ส. (ราชรัฐ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินและ ชาวไทย
202	จอมพงศ์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเผ่าพันธุ์
203	จอมพงศ์ธิราชเจ้า	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) ส. (วงศ์) บ-ส. (อธิ ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเผ่าพันธุ์
204	จอมพระจุฑาธิราช	คำประสม	ท. (จอม) บ. (จุฑา) บ-ส. (วร, อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐ
205	จอมพลล้นเกล้า	คำประสม	ท. (จอม, ล้น, เก้า) บ-ส. (พล)	ผู้เป็นใหญ่มีอำนาจเป็นที่เคารพ เทิดทูน
206	จอมพหล	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (พหล)	ผู้เป็นใหญ่แห่งกองทัพใหญ่
207	จอมพหลอิธิราช	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (พหล อิธิราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกองทัพใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
208	จอมพิชัยพิทยาศาสตร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (วิชย) ส. (วิทย์ ศาสตร์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เชี่ยวชาญด้าน วิทยาศาสตร์
209	จอมพิภพ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (วิภ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
210	จอมพิภพด้าวแดนสยาม	คำประสม	ท. (จอม ด้าว แดน) บ-ส. (วิภ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม
211	จอมพิภพเจ้า	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) บ-ส. (วิภ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
212	จอมภพ, จอมภะ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
213	จอมภพหล้า	คำประสม	ท. บ-ส. (ภ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
214	จอมภูดธาร	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภูธร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้ดูแลแผ่นดิน
215	จอมภู	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภู)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
216	จอมภูบาล	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภู บาล)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รักษาแผ่นดิน
217	จอมภูมิ	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ภูมิ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
218	จอมภูดา	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภูต)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
219	จอมมกุฏ, จอมมะกุฏ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (มกุฏ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
220	จอมมไห	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (มเห)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
221	จอมมณุษย์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (มนุษย์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มนุษย์

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
222	จอมเมธิน, จอมเมธิ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (เมธิ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้รู้ นักปราชญ์
223	จอมเมธินทร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (เมธิ) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในหมู่นักปราชญ์
224	จอมเมหาฬี	คำประสม	ท. (จอม) บ. (โมลิ) ส. (เมาลี)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
225	จอมเมืองแก้ว	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองอันประเสริฐ
226	จอมโยธา, จอมโยธี	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (โยธา, โยธี)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่าทหาร
227	จอมโยธีสยาม	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (โยธี) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่าทหาร ของสยาม
228	จอมโยธีอยุธยา	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (โยธี อยุธยา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่าทหาร ของอยุธยา
229	จอมรัชตดิยพงศ์ ผู้ทรงงาน	คำประสม	ท. (จอม, ผู้, งาน) บ. (ราช, ขตดิย) ส. (วงศ์) ข. (ทรง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
230	จอมรัชฉัตรชัย	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ราช) ส. (ฉัตร) บ-ส. (ชัย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีฉัตรคู่พระบารมี
231	จอมรัฐกษัตริยนฤบาล	คำประสม	ท. (จอม) บ. (รัฐ) ส. (กษัตริย นฤ) บ-ส. (บาล)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้ดูแล หมู่มชน
232	จอมราช, จอมราชะ, จอมราชเจ้า, จอมราชไท่	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า, ไท่) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
233	จอมราชพระบาทไท้	คำประสม	ท. (จอม, ไท้) บ-ส. (ราช, วร, บาท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
234	จอมราชย์, จอมราชัน, จอมราชย์, จอมราชา	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ราชน, ราชย) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ ผู้รุ่งเรืองยิ่ง
235	จอมเลื่อง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีอำนาจ
236	จอมเลื่องเลอราช	คำประสม	ท. บ-ส. (ราช) ข. (เลอ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีอำนาจยิ่ง
237	จอมเลื่องโลกษ	คำประสม	ท. (จอม เลื่อง) บ-ส. (โลก) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีอำนาจยิ่งในแผ่นดิน
238	จอมโลก, จอมโลกยเจ้า	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (โลก)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
239	จอมวีระกษัตร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (วีร) ส. (กษตร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน ที่กล้าหาญ
240	จอมศฤงคาร	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ศฤง คาร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง
241	จอมเคียร	คำประสม	ท. (จอม) ส. (เคียร)	ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นที่เทิดทูนยิ่ง
242	จอมสถานธานี	คำประสม	ท. (จอม) ส. (สถาน) บ-ส. (ธานี)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
243	จอมสมร	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (สมร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งการสู้รบ
244	จอมสยาม	คำประสม	ท. (สยาม) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
245	จอมสยามะกษัตริ์	คำประสม	ท. (จอม) ข. (สขำ) ศ. (กษัตริ์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดินสยาม
246	จอมสยามะชาติ	คำประสม	ท. (จอม) ข. (สขำ) บ-ศ. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติสยาม
247	จอมสยามะภพ	คำประสม	ท. (จอม) ข. (สขำ) บ-ศ. (ภพ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม
248	จอมสุธา	คำประสม	ท. (จอม) บ-ศ. (สุธา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
249	จอมหล้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
250	จอมอยุธยา	คำประสม	ท. (จอม) บ-ศ. (อยุธยา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอยุธยา เมืองแห่ง ความสงบสุข
251	จักรถาธิราช	คำสนธิ	ศ. (จักรถ) บ-ศ. (อิธิ ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 4
252	จ้าว	คำมูล	ท.	ผู้เป็นใหญ่
253	จุฬาไทเจ้า	คำประสม	ศ. (จุฬา) ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
254	จุฬาธิป	คำสนธิ	ศ. (จุฬา) บ-ศ. (อิธิป)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
255	จุฬาธิปไตยไทย	คำประสม	ศ. (จุฬา) บ-ศ. (อิธิปเตย) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งการปกครองของไทย
256	จุตฤราชันต์	คำสมาส	บ. (จุตฤ, ราช) ศ. (นตร)	ผู้เป็นใหญ่มีฉัตรคู่พระบารมี ลำดับที่ 4
257	เจษฎ์จอมมโหฬารราช	คำประสม	ศ. (เจษฎ)	ผู้เป็นใหญ่ที่สุดแห่งความอิสระ
			บ. (เจษฎ)	อำนาจ และแผ่นดิน
			ท. (จอม)	
			ศ. (โอรุราช)	

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
258	เจ้า	คำมูล	ท.	ผู้เป็นใหญ่
259	เจ้ากรุง, เจ้ากรุงศรี, เจ้ากรุงศรีสยาม, เจ้ากรุงสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า กรุง) ส. (ศรี) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองสยาม
260	เจ้าเกล้าภูวนณฑล	คำประสม	ท. (เจ้า, เก้า) บ-ส. (ภูว) บ. (มณฑล)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
261	เจ้าเทศา, เจ้าเทศ	คำประสม	ท. (เจ้า ส. (เทศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
262	เจ้าฉันทันครไทย	คำประสม	ท. (เจ้า, ไทย) บ. (ฉันท) บ-ส. (นคร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอาณาจักรประเทศ ไทย
263	เจ้าจอมกระษัตริย์, เจ้าจอมกษัตริ, เจ้าจอมกษัตริ, เจ้าจอมกษัตริย์	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ส. (กษัตริย์) ส. (กษัตริ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง นักรบผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
264	เจ้าจอมเทศ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ส. (เทศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
265	เจ้าจอมขวัญ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ข. (ขวัญ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
266	เจ้าจอมทัพ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ. (ทัพ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งทัพสมบัติ ทั้งปวง
267	เจ้าจอมไท, เจ้าจอมไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินไทย
268	เจ้าจอมปราณ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ส. (ปราณ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งชีวิตปวงชน
269	เจ้าจอมไผท	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ข. (ไผท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
270	เจ้าจอมพงศ์	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเผ่าพันธุ์ ตระกูล

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
271	เจ้าจอมพะหล	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (พหล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกองทัพใหญ่
272	เจ้าจอมภพ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (ภว)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
273	เจ้าจอมภพพื้นแผ่นดินสยาม	คำประสม	ท. บ-ส. (ภว) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินสยาม
274	เจ้าจอมเมลิอง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความรุ่งเรือง
275	เจ้าจอมโลก, เจ้าจอมโลกา	คำประสม	ท. บ-ส. (โลก)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
276	เจ้าจอมเวียง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมือง
277	เจ้าจอมศึก	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งการต่อสู้ การสงคราม
278	เจ้าจอมสกล	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (สกล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
279	เจ้าจอมสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม
280	เจ้าจอมหล้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
281	เจ้าจอมหัว	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน
282	เจ้าจอมอูฐ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (อูฐ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งอูฐยา
283	เจ้าจังหวัดปัตตานี	คำประสม	ท., บ. (ปถวี)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
284	เจ้าจุฬาวงศ์	คำประสม	ท. (เจ้า) บ. (จุฬา) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
285	เจ้าจุฬาสยามะยอด	คำประสม	ท. (เจ้า, ยอด) บ. (จุฬา) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
286	เจ้าจุฬาสยามะราช	คำประสม	ท. (เจ้า) บ. (จุฬา) บ-ส. (ราช) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งสยาม
287	เจ้าเจ็ดแคว้นขวัญชัย	คำประสม	ท. (เจ้า, เจ็ด, แคว้น) ข. (ขวัญ) บ-ส. (ชัย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งแคว้น
288	เจ้าช้าง, เจ้าช้างเผือก	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีบารมีมีช้างเผือกมา สู่พระบารมี
289	เจ้าชาวสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, ชาว) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชนสยาม
290	เจ้าชีพ, เจ้าชีวัน, เจ้าชีวา, เจ้าชีวาตม์, เจ้าชีวิต, เจ้าชีวี	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (ชีวะ, ชีวิต) บ. (อุตฺตา, ชีวี) ส. (อาตุมนุ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความเป็นอยู่ ของปวงชน
291	เจ้าชีวีอุรุทธา	คำประสม	ท. (เจ้า) บ. (ชีวี) บ-ส. (อุรุฑฺธ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความเป็นอยู่ของ อุรุทธา
292	เจ้าดวงจิตต์เจ้าชีวาตม์	คำซ้อน	ท. (เจ้า, ดวง) บ. (จิตฺต, อุตฺตา) ส. (อาตุมนุ) บ-ส. (ชีวะ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความเป็นอยู่ของ ปวงชน
293	เจ้าไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของไทย
294	เจ้าธนบุรี	คำประสม	ท. บ-ส. (ธน, บุรี)	ผู้เป็นใหญ่ของเมืองธนบุรี
295	เจ้าธรณินทร์, เจ้าธรณี, เจ้าธานี	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (ธรณิ, ธานี) ส. (อินฺทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
296	เจ้านิกร	คำประสม	ท. (เจ้า) บ. (นิกร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชน
297	เจ้าปกมนเทียรสถาน*	คำประสม	ท. (เจ้า, ปก) บ-ส. (มนุฑิร) ส. (สถาน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งบ้านเมือง ผู้เป็นใหญ่แห่งเรือน
298	เจ้าปกเศียร	คำประสม	ท. (เจ้า, ปก) ส. (เศียร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
299	เจ้าปราชญ์	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (ปราชญ์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความเป็นอยู่ของ ปวงชน
300	เจ้าปฐพินผ่านทวีป	คำประสม	ท. (เจ้า, ผ่าน) บ. (ปฐวี) ส. (ทวีป)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน
301	เจ้าปิ่นไท้ไพทสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, ปิ่น, ไท้) ข. (ไพท, สยาม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินสยาม
302	เจ้าแผ่นดิน	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
303	เจ้าแผ่นดินภูวดล, เจ้าแผ่นดินภูสวาม	คำประสม	ท. (เจ้า, แผ่น, พื้น) บ-ส. (ภูวดล, ภู) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม
304	เจ้าแผ่นดิน	คำประสม	ท. (เจ้า, แผ่น) บ-ส. (ภว)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
305	เจ้าแผ่นดิน เจ้าแผ่นดินแห่งไพท	คำประสม	ท. ข. (ไพท)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
306	เจ้าพารา	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (พารา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
307	เจ้าพิภพ, เจ้าพิภวะ, เจ้าภพ	คำประสม	ท. บ-ส. (วิภว, ภว)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
308	เจ้าพิภพผู้ผะดุงอวลย์* เจ้าพิภพผู้ผะดุงพงศ์ เจ้าพิภพผู้ผะดุงสถาน เจ้าพิภพผู้ผะดุงสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, ผู้) บ-ส. (วิภว) ข. (ผลุล) บ. (ถวลุย) ส. (วสุ, สถาน) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้ดูแลรักษา ทรัพย์สินสมบัติ, ผู้เป็นใหญ่แห่งเผ่าพันธุ์ ผู้ดูแลรักษาบ้านเมือง, ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามประเทศ
309	เจ้าพิภพผู้ภราดร	คำประสม	ท. เจ้า, ผู้ บ-ส. (วิภว) ส. (ภราตุ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินเป็นผู้ดูแล ปกป้อง
310	เจ้าพิภพราชา เจ้าพิภพโลเกี เจ้าพิภพเวียงไชย เจ้าพิภพสยาม เจ้าพิภพสีมา เจ้าพิภพอุทธยา	คำประสม	ท. (เจ้า, เวียง) บ. (ราชา) บ-ส. (โลก, เขษย, สีมา, อุทธย) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินอันประเสริฐ ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินอุทธยา
311	เจ้าเพราอวลย์	คำประสม	ท. (เจ้า, เพรา) บ. (ถวลุย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีบุญบารมีขึ้น ครองราชย์
312	เจ้าภพพื้นไทยธรา	คำประสม	ท. (เจ้า, พื้น, ไทย) บ-ส. (ภว, ธรา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินไทย
313	เจ้าภพพื้นแผ่นดินสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, พื้น, แผ่น) บ-ส. (ภว) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม
314	เจ้าภูมิบาล	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (ภูมิ, ปาล)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รักษาแผ่นดิน
315	เจ้าเมือง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
316	เจ้าเวียงวัง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
317	เจ้าศิริ	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (ศิริ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
318	เจ้าเสวตเบญจกษา	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (เสวต) บ-ส. (ปลุจ คช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีช้างเผือก 5 ช้างมาสู่ พระบารมี
319	เจ้าเสวตไอยรา	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (เสวต, ไอยรา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีช้างเผือกมาสู่ พระบารมี
320	เจ้าสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
321	เจ้าสยามะนัฏราช	คำประสม	ท. (เจ้า) ข. (สยัม) บ-ส. (ณัฐ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม ลำดับที่ 6
322	เจ้าสยามะชาติ	คำประสม	ท. (เจ้า) ข. (สยัม) บ-ส. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติสยาม
323	เจ้าสุธา	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (สุธา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
324	เจ้าหน่อไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งเผ่าพันธุ์ของไทย
325	เจ้าหลวง	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
326	เจ้าหล้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
327	เจ้าเหนือเศียร, เจ้าเหนือหัว	คำประสม	ท. (เจ้า, เหนือ, หัว) ส. (ศิริ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
328	เจ้าอยุธยา, เจ้าอยุธยา เจ้าอยุธยากรมยศ	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (อยุธยา) ส. (รมย, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอยุธยา ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองอันสงบสุข
329	เจ้าอยู่หัว, เจ้าอยู่หัว ชาวไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ของชาวไทย
330	เจ้าเอกเจ้าจอมมไห	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (เอก, มหิ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
331	เจิมสยาม	คำประสม	ท. (เจิม) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งสยาม
332	โจกจอม	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
333	นัฏฐม, นัฏฐมรัชกาล, นัฏฐมราชา, นัฏฐมารัช, นัฏฐรัช, นัฏฐรัชกาล, นัฏฐราชย์	คำมูล, คำสมาส	บ. (นัฏฐ, นัฏฐม, ราช, ราชา) บ-ส. (กาล, ราชย)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 6
334	นัฏฐมราชภูวตล	คำสมาส	บ. (นัฏฐม) บ-ส. (ราช, ภูวตล)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินลำดับที่ 6
335	นัฏฐมาราชรบาท บดินทร์อดิศย	คำสมาส	บ. (นัฏฐม) บ-ส. (ราช, วร, บาท, ปติ) ส. (อินุทร, อดิศย)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 6 ผู้เป็นใหญ่ยิ่งอันประเสริฐ
336	ฉัตร	คำมูล	ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองผู้มีฉัตรเป็นเครื่อง ประกอบพระอิสริยยศ
337	ฉัตรกษัตริย์ขวัญ	คำประสม	ส. (ฉัตร, กษัตริย) ข. (ขวัญ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งมีฉัตรเป็นเครื่อง ประกอบพระอิสริยยศ
338	ฉัตรเกล้า, ฉัตรแก้ว, ฉัตรผ่านเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน, ผู้มีคุณอันประเสริฐ
339	ฉัตรขัตติยา	คำสมาส	ส. (ฉัตร) บ. (ขัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีฉัตรเป็น เครื่องประกอบพระอิสริยยศ
340	ฉัตรจักรี	คำสมาส	ส. (ฉัตร, จกร) บ. (กริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินของวงศ์จักรี ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระอิสริยยศ
341	ฉัตรชัยคุ้มเกล้า	คำประสม	ท. (คุ้ม, เกล้า) ส. (ฉัตร) บ-ส. (ชัย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
342	ฉัตรชัยแห่งสยามรัฐ	คำประสม	ส. (ฉัตร) บ. (รัฐ) บ-ส. (ชัย) ข. (สยาม) ท. (แห่ง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีความชนะ แห่งสยามประเทศ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
343	ฉัตรทอง	คำประสม	ส. (ฉัตร) ท. (ทอง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงคุณ ประโยชน์ยิ่ง
344	ฉัตรนวมินทร์	คำสมาส	ส. (ฉัตร, อินฺทฺร) บ. (นวม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9
345	ฉัตรบดินทร์ปิ่นอยุธยา	คำประสม	ส. (ฉัตร, อินฺทฺร) บ-ส. (ปติ, อยุธยา) ท. (ปิ่น)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยัง แห่งอยุธยา
346	ฉัตรปิ่นปฐพินิทร	คำประสม	ส. (ฉัตร, อินฺทฺร) บ. (ปฐวี) ท. (ปิ่น)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
347	ฉัตรฟ้า	คำประสม	ส. (ฉัตร) ท. (ฟ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
348	ฉัตรมนุษย์	คำสมาส	ส. (ฉัตร, มนุษย)	ผู้ปกครองผู้ปกป้องคุ้มครอง ปวงชน
349	ฉัตรรัตนโกสินทร์สยาม	คำประสม	ส. (ฉัตร, รตน, อินฺทฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่ง รัตนโกสินทร์ สยามประเทศ
350	ฉัตรราชัย	คำสมาส	ส. (ฉัตร ราชัย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้มีฉัตรเป็น เครื่องประกอบพระอิสริยยศ
351	ฉัตรสยามภพ	คำประสม	ส. (ฉัตร) บ-ส. (ภว) ข. (สขำ)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยาม ผู้มีฉัตร เป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศ
352	เฉลิมฉัตร	คำประสม	ข. (เฉลิม) บ-ส. (วิภา, อยุธยา)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้มีฉัตรเป็น เครื่องประกอบพระอิสริยยศ
353	เฉลิมพิภพอโยธยา	คำประสม	ข. (เฉลิม) บ-ส. (วิภา, อยุธยา)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งอยุธยา (เมืองแห่งความสงบสุข)
354	ชะเอนทร์, ชะเขศ	คำสนธิ	บ-ส. (ชย) ส. (อินฺทฺร, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความชนะผู้มี อำนาจ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
355	คิลกเจ้า, คิลกไท้	คำประสม	บ-ส. (คิลก)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
356	คิลกเจ้าจอมถวัลย์	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (คิลก) บ. (ถวัลย์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
357	คิลกปกพสุธา	คำประสม	บ-ส. (คิลก, วสุธา) ท. (ปก)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
358	คิลกราช	คำสมาส	บ-ส.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
359	เดชไพทยไทย	คำประสม	บ. (เดช) ข. (ไพท) ท. (ไทย)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งแห่งแผ่นดินไทย
360	เดชอดุลย์	คำสมาส	บ. (เดช) ส. (อดุลย์)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งไม่มีผู้ใดเสมอ
361	เดชะ, เฉชา	คำมูล	บ. (เดช)	ผู้มีกำลังอำนาจ
362	ตติยมหาราช	คำสมาส	บ. (ตติย) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 3
363	ตติยรัช, ตติยรัชย์	คำสมาส	บ. (ตติย, รัช) ส. (รัชย์)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 3
364	ตรีดิยัคตติย	คำสมาส	บ. (ตติย, ขตติย) ส. (ตริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 3
365	ตรีดิยไท	คำประสม	ส. (ตริ) บ. (ตติย) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 3
366	ตรีดิยนาถภูวบดี	คำสมาส	ส. (ตริ) บ. (ตติย) บ-ส. (นาถ ภูว ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นที่พึ่งลำดับที่ 3
367	ตรีดิยธิปัตย์รัชบรม	คำสมาส	ส. (ตริ, ธิปัตย์) บ. (ตติย, รัช) บ-ส. (บรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 3
368	คิลกนครไทย	คำประสม	บ-ส. (คิลก นคร) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งประเทศไทย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
369	ได้ชะโมธุลี	คำประสม	ท. (ได้) ข. (ชโม) บ-ส. (ฐลี)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ฝ่าละอองแห่งเท้า ทั้งสอง)
370	ได้บาทเบื้องบาทงส์	คำประสม	ท. (ได้, เบื้อง) บ-ส. (บาท) บ. (ปทปัส)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ฝ่าละอองที่เท้า)
371	ได้เบื้องบาทศรี	คำประสม	ท. (ได้, เบื้อง) บ-ส. (ปท) ส. (ศรี)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้เท้าอันประเสริฐ)
372	ได้ฝ่าธุลี, ได้ธุลีพระบาท, ได้ฝ่าพระบาท, ได้ฝ่ายุคล, ได้ฝ่าละออง, ได้ฝ่าละออง ธุลีพระบาท, ได้ฝ่าละออง, ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท	คำประสม	ท. (ได้, ฝ่า, ละออง) บ-ส. (ฐลี, วร บาท ยุคล)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ฝ่าละอองแห่งเท้า ทั้งคู่อันประเสริฐ)
373	ทยศ	คำสนธิ	ท. (ไทย) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ของไทย
374	ทรงเกียรติ	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (เกียรติ)	ผู้มีชื่อเสียงเลื่องลือด้วยคุณ ความดี
375	ทรงฉัตร	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีฉัตรเป็น เครื่องประกอบพระบารมี
376	ทรงฉัตรจักริษะ	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ฉัตร) บ. (อจฺฉริย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ทรง พระปรีชาสามารถ
377	ทรงชัย	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ชย)	ผู้มีความชนะ
378	ทรงชัยจอมกษัตริย์ ยอดพัฒนา	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ชย) ท. (จอม, ยอด) บ. (วาทฺณ) ส. (กษตฺริย)	ผู้มีความชนะผู้ปกครองแผ่นดิน ที่ยิ่งใหญ่ชำนาญการพัฒนา

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
379	ทรงชัยจอมสยาม	คำประสม	ข. (ทรง, สยาม) บ-ส. (ชัย)	ผู้มีความชนะผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
380	ทรงไชย	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ไชย)	ผู้มีความชนะ ความประเสริฐ ความเจริญยิ่ง
381	ทรงเดช, ทรงพล	คำประสม	ข. (ทรง) บ. (เดช) บ-ส. (พล)	ผู้กำลังอำนาจ
382	ทรงภพ	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ภพ)	ผู้ธำรงรักษาแผ่นดิน
383	ทรงยศ	คำประสม	ข. (ทรง, ส. (ยศ)	ผู้มีกำลังอำนาจ
384	ทรงยศราชไท้	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ยศ) บ-ส. (ราช) ท. (ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจ
385	ทรงราช, ทรงราชย์, ทรงราชะ	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ราช) ส. (ราชย)	ผู้มีความเป็นใหญ่
386	ทรงราชมหัจฉริยัชัตติยา	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ราช, มหา) บ. (อจฺฉริย, ชตุติย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้มีพระปรีชา สามารถยิ่ง
387	ทรงราชวราธิกญานดี	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ราช, วร, อธิก, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้ประเสริฐ
388	ทรงฤทธิ	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ฤทธิ)	ผู้มีกำลังอำนาจ
389	ทรงศรี	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ศรี)	ผู้มีความดีงาม ผู้ประเสริฐ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
390	ทรงศรีละอองบาท	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ศรี) ท. (ละออง) บ-ส. (บาท)	ผู้มีความดีงาม ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
391	ทรงศักดิ์, ทรงศักดิ์จอมชน	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ศกฺติ) ท. (จอม) บ-ส. (ชน)	ผู้มีกำลังอำนาจ ผู้มีกำลังอำนาจผู้เป็นใหญ่แห่ง ชนบุรี
392	ทรงสิทธิ์	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (สิทธิ์)	ผู้มีความสำเร็จ
393	ทรงหล้า	คำประสม	ข. (ทรง) ท. (หล้า)	ผู้รักษาแผ่นดิน ผู้ปกครองแผ่นดิน
394	ทรงเอกจักร	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (เอก) ส. (จักร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่มี จักรเป็นเครื่องประกอบพระบารมี
395	ท่านอยู่หัว	คำประสม	ท.	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
396	ท้าว	คำมูล	ท.	ผู้เป็นใหญ่
397	ท้าวจอมสยาม	คำประสม	ท. (ท้าว, จอม) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม
398	ท้าวเจ้าสุธา	คำประสม	ท. (ท้าว, เจ้า) บ-ส. (สุธา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
399	ท้าวไท, ท้าวไท้	คำซ้อน	ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
400	ท้าวไทย	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของไทย
401	ท้าวไทสยาม	คำประสม	ท. (ท้าว, ไท) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
402	ท้าวธเรศ	คำประสม	ท. (ท้าว) บ-ส. (ธร) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
403	ท้าวธिरาช	คำประสม	ท. (ท้าว) บ-ส. (อิธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
404	ท้าวธรรมาเจ้าจอมเวียง	คำประสม	ท. (ท้าว, เจ้า, จอม, เวียง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมือง
405	ท้าวพรญา	คำประสม	ท. (ท้าว) ข. (ปัวญญาพรญา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
406	ที่เกล้ากษัตรา	คำประสม	ท. (ที่, แก้ว)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 9
407	ที่เกล้าบริดี	คำประสม	ท. (ที่, แก้ว)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9
408	ที่เกล้าราชัน	คำประสม	ท. (ที่, แก้ว) ส. (ราชัน)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
409	ทุดิยัชัตติยา	คำสมาส	บ. (ทุดิย, ชัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 2
410	ทุดิยมหิธรา	คำสมาส	บ. (ทุดิย) บ-ส. (มหิ, ธรา)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 2
411	ทุดิยรัช, ทุดิยราช, ทุดิยราช	คำสมาส	บ. (ทุดิย, รัช) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 2
412	ทุดิยราชันโรดม	คำสมาส	บ. (ทุดิย) บ-ส. (ราช, นร, อุตม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของปวงชน ลำดับที่ 2
413	ทุดิยราชวรบาทพระจักรี	คำสมาส	บ. (ทุดิย) บ-ส. (ราช, วร, บาท) ส. (จักร, บ. (กรี)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 2 แห่งราชวงศ์ จักรี ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
414	ทุดิยไอศุริย์	คำสมาส	บ. (ทุดิย) ส. (ไอศุริย)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 2
415	ทูลกระหม่อม	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
416	ทูลกระหม่อมแก้ว ทูลกระหม่อมแก้วจอมไทย ทูลกระหม่อมจอมเกล้า ทูลกระหม่อมจอมเกศเกล้า ทูลกระหม่อมจอมเขตชั้นฉัต	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, แก้ว, จอม, ไทย, เกล้า) บ. (เขตต์, ขณฺฐา ศ. (เกศ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
417	ทูลกระหม่อมจอม บดินทร์ปิ่นกษัตริย์ ทูลกระหม่อมจอม บดินทร์ปิ่นปวงชน ทูลกระหม่อมจอม บดินทร์ปิ่นราชันย์	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, จอม, ปิ่น, ปวง) บ-ศ. (ปติ, ชน) ศ. (อินฺทฺร, กษัตริย์, ราชนฺย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของผู้ปกครอง แผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของปวงชน ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
418	ทูลกระหม่อมจอมบพิตร	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, จอม) ศ. (ปวิตร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้บริสุทธิ์ปราศจากสิ่ง ไม่ดี ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
419	ทูลกระหม่อมจอมกุบาล ทูลกระหม่อมจอมราชา ทูลกระหม่อมจอมราชา มหาราช ทูลกระหม่อมเจ้าจอม ศฤงคาร	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, จอม, เจ้า) บ-ศ. (กุ ปาล มหา, ราช) บ. (ราชา) ศ. (ศฤงคาร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สินทั้งปวง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
420	ทูลกระหม่อมพระจอมไทย	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, จอม, ไทย) บ-ศ. (วร)	ผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐยิ่งของไทย ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
421	ทูลกระหม่อมฟ้า, ทูลหม่อมฟ้า	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, ฟ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
422	ทูลเกล้าเจ้ากรุงไกร	คำประสม	ข. (ทูล) ท. (เกล้า, เจ้า กรุง, ไกร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
423	ไท, ไท้	คำมูล	ท.	ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นอิสระ
424	ไทถวัลย์	คำประสม	ท. (ไท) บ. (ถวัลย์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ครองแผ่นดิน
425	ไท่ถวัลยราช, ไทถวัลย ราชย์	คำประสม	ท. (ไท, ไท้) บ. (ถวัลย์) บ-ส. (ราช) ส. (ราชย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ครองแผ่นดิน
426	ไท่ท่านบรมวงศ์	คำประสม	ท. (ไท้, ท่าน) บ-ส. (ปรม) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูลอันยิ่งใหญ่
427	ไท่ท้าวธราชน	คำซ้อน	ท. (ไท้, ท้าว) บ-ส. (อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
428	ไท่ท้าวสยาม	คำประสม	ท. (ไท้, ท้าว) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม
429	ไท่ที่เกล้าเจ้าเวียงไชย	คำประสม	ท. (ไท, ที่, แกล้า, เวียง) บ-ส. (ไชย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 แห่งเมือง อันดิมม
430	ไท่ทุติยกาล	คำประสม	ท. (ไท้) บ. (ทุติย) บ-ส. (กาล)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 2
431	ไท้ธราชน	คำประสม	ท. (ไท้) บ-ส. (ธรา, ชน)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รักษาแผ่นดิน
432	ไท้ธราภพ	คำประสม	ท. (ไท้) บ-ส. (ธรา, ภพ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
433	ไท้เรศ, ไ้้เรศ	คำประสม	ท. (ไท, ไ้้) บ-ส. (ธร) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
434	ไ้้ธิบติ	คำซ้อน	ท. (ไ้้) บ-ส. (อิธิ, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
435	ไ้้ธิบติผ่านหล้า	คำประสม	ท. (ไท, ผ่าน, หล้า) บ-ส. (อิธิ, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน
436	ไ้้ธิราช, ไ้้ธิราช, ไ้้ธิราชเจ้า	คำประสม	ท. (ไท, ไ้้, เจ้า) บ-ส. (อิธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
437	ไ้้ธิราชเจ้ากรุงศรี	คำประสม	ท. (ไท, เจ้า, กรุง) บ-ส. (อิธิ ราช) ส. (ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกรุงศรีอยุธยา
438	ไ้้ธิราชเจ้าจอมกรุง, ไ้้ธิราชเจ้าจอมปราณ, ไ้้ธิราชเจ้าจอมพงศ์, ไ้้ธิราชเจ้าจอมพล, ไ้้ธิราชเจ้าจอมสยาม	คำประสม	ท. (ไ้้, เจ้า, กรุง, จอม) ส. (ปราณ, วงศ) บ-ส. (อิธิ, ราช, พล) บ. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมือง ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความมีชีวิตของ ปวงชน ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเผ่าพันธุ์ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกำลังอำนาจ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยามประเทศ
439	ไ้้ธิราชัน	คำประสม	ท. (ไ้้) บ-ส. (อิธิ) ส. (ราชน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
440	ไท้เชอธร	คำประสม	ท. (ไท, เชอ) บ-ส. (ธร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
441	ไ้้ทันฤบดี	คำประสม	ท. (ไ้้) บ-ส. (ปติ) ส. (นฤ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งปวงชน
442	ไ้้ทนฤยศเจ้า	คำประสม	ท. (ไท, เจ้า) ส. (นฤป, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
443	ไท้ผู้ปกครองไทย	คำประสม	ท. (ไท้, ผู้, ปก, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งของไทย
444	ไท้ไพทอลวัลย์	คำประสม	ส. (เกศ) ท. (ไท้) ข. (ไพท) บ. (ถวลุย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ครองแผ่นดิน
445	ไท้พระจอมพล	คำประสม	ท. (ไท, จอม) บ-ส. (วร, พล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกำลังอำนาจ
446	ไท้ภูธร, ไท้ภูธรเสหฺล่า	คำประสม	ท. (ไท, ไ้, หล้า) บ-ส. (ภู, ธร) ส. (เอศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้รักษาแผ่นดิน
447	ไท้มหิสุรย์	คำประสม	ท. (ไท้) บ-ส. (มหา, มหิ) ส. (ไอศุวรย์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความเป็น พระเจ้าแผ่นดิน
448	ไท้ยธราชิปไท้, ไท้ยธราชิราช, ไ้ยธราชิ, ไ้ยธราชิ	คำประสม	ท. (ไท้, ไ้) บ-ส. (ธรา, อธิป, อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินของไทย
449	ไท้ภูธร	คำประสม	ท. (ไท) บ. (ภูธร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอาณาเขตแผ่นดิน
450	ไท้ยธราชิพระบาท	คำประสม	ท. (ไท) บ-ส. (อิ, ราช, วร, ปาท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนอบน้อมแทบ เท้าผู้เป็นใหญ่)
451	ไท้ยธราชิ	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
452	ไท้ไอศุรย์	คำประสม	ท. (ไท้) ส. (ไอศุวรย์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความเป็น พระเจ้าแผ่นดิน
453	ธ	คำมูล	ท.	ท่าน (ผู้เป็นใหญ่)
454	ธนบุรีนปิ่นเกล้า	คำประสม	ท. (ปิ่น, เกล้า) บ-ส. (ธน, ปุรี)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งแห่งเมืองธนบุรี (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
455	ชนบุเรศ	คำสมาส	บ-ส. (ชน, บุรี) ส. (อีสาน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองชนบุรี
456	ชร	คำมูล	บ-ส.	ผู้ปกครองแผ่นดิน
457	ชรราช	คำสมาส	บ-ส.	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
458	ชเรศ	คำสนธิ	บ-ส. (ชร) ส. (อีสาน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
459	ชเรศท้าว, ชเรศท้าวไทย	คำประสม	บ-ส. (ชร) ส. (อีสาน) ท. (ท้าว, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินไทย
460	ชิบดี	คำสมาส	บ-ส. (อชิ, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
461	ชิร	คำมูล	บ-ส.	ผู้เป็นปราชญ์
462	ชิรราช, ชิรราช, ชิระราช, เชียรราช	คำสมาส	บ-ส. (ชิร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงความรู้ยิ่ง
463	ชิราช	คำสมาส	บ-ส. (อชิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
464	ชิราชเจ้า, ชิราชท้าว, ชิราชไท้	คำประสม	บ-ส. (อชิ, ราช) ท. (เจ้า, ท้าว, ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
465	ชิราชเจ้าจอมเมือง, ชิราชเจ้านคร	คำประสม	บ-ส. (อชิ, ราช, นคร) ท. (เจ้า, จอม, เมือง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมือง
466	ชิรินทะ, ชิริศร	คำสนธิ	บ-ส. (ชิร) บ. (อินท, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงความรู้ยิ่ง
467	ชิรราชเจ้า, เชียรราชเจ้า, เชียรราชไท้	คำประสม	บ-ส. (ชิร, ราช) ท. (เจ้า, ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ทรงความรู้ยิ่ง
468	ชิรราชเจ้าจอมใจ, ชิรราชเจ้าจอมปราณ, ชิรราชเจ้าจอมไผท, ชิรราชเจ้าจอมสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม, ใจ) บ-ส. (ชิร, ราช) ส. (ปราณ) ข. (ไผท, สยาม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงความรู้ยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รัก ผู้เป็นใหญ่ผู้มีพระคุณต่อชีวิต ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามประเทศ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
469	ธีรราชบาทงส์	คำสมาส	บ-ส. (ธีร ราช) บ. (บาทปัส)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงความรู้ยิ่งผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝ่นแห่งเท้า)
470	ฐิติบงส์	คำสมาส	บ-ส. (ฐิติ) บ. (บงส์)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝ่น)
471	ฐิตีบทรัช, ฐิติพระบาท, บาทฐิติ	คำสมาส	บ-ส. (ฐิติ, ปท, บาท, วรร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝ่นแห่งเท้า)
472	ฐิติลองบาท, ฐิติลองวรบาท	คำประสม	บ-ส. (ฐิติ, ปาทวร) ท. (ละออง)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝ่นแห่งเท้า)
473	ฐิตีละอองลออบาท	คำประสม	บ-ส. (ฐิติ, ปาท) ท. (ละออง) ข. (ลออ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝ่นแห่งเท้า ที่งดงาม)
474	เชียรกษัตร์สยาม	คำประสม	บ-ส. (ชีร) ส. (กษัตร์), ข. (สขำ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงความรู้ ยิ่งแห่งสยาม
475	เชียรกษัตร์ย, เชียรกษัตร์	คำสมาส	บ-ส. (ชีร) ส. (กษัตร์ย, กษัตร์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงความรู้ยิ่ง
476	เชียรมกุฏ, เชียรมหาราช, เชียรมกุฎะราช	คำสมาส	บ-ส. (ชีร, มกุฏ, มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงความรู้ยิ่ง
477	นพกษัตร์ย, นพฉัตร	คำสมาส	บ. (นพ) ส. (กษัตร์ย, ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่เก้า (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
478	นพรัชฉัตรสยาม	คำประสม	บ. (นพ, รัชช) ส. (ฉัตร) ข. (สขำ)	ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งสยาม ลำดับที่ 9 (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่อง ประกอบพระราชอิสริยยศ)
479	นรบาล, นรบาล, นฤบาล, นราราช	คำสมาส	ส. (นฤ) บ-ส. (นร, ปาล, ราช)	ผู้ดูแลรักษาปวงชน ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชน
480	นรราชครองแผ่นดิน	คำประสม	บ-ส. (นร, ราช) ท. (ครอง, แผ่นดิน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชนผู้ปกครอง แผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
481	นราธิบดี นราธิป นริศ, นเรศ, นเรศะ	คำสนธิ	บ-ส. (นร, อธิ, ปติ, อธิป) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชน
482	นราธิปกปิ่นอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (นร, อธิป, อยุธยา) ท. (ปก, ปิ่น)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชนผู้ปกครอง อยุธยา
483	นราธิปจอมไทย	คำประสม	บ-ส. (นร, อธิป) ท. (จอม, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชน ผู้เป็นใหญ่ ของไทย
484	นาริราช	คำสนธิ	บ-ส. (นร, อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งปวงชน
485	นรุดม, นโรดม, นฤดม	คำสนธิ	บ-ส. (นร, อุดม) ส. (นฤ)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งปวงชน
486	นเรศไ้, นเรศราชไ้	คำประสม	บ-ส. (นร, ราช) ส. (อิศ) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งปวงชน
487	นฤนาท	คำสมาส	ส. (นฤ) บ-ส. (นาท)	บุคคลผู้ปรากฏเกียรติยศไปทั่ว
488	นฤนาทกษัตริย์สยาม	คำประสม	ส. (นฤ, กษัตริย์) บ-ส. (นาท) ข. (สย้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยาม ผู้ปรากฏ เกียรติยศไปทั่ว
489	นฤบดี	คำสมาส	ส. (นฤ) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชน
490	นฤบาลริราชเจ้า	คำประสม	ส. (นฤ) บ-ส. (ปาล, อธิ, ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้ดูแลรักษาปวงชน
491	นฤเบศ	คำสนธิ	ส. (นฤป, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
492	นฤเบศเจ้า	คำประสม	ส. (นฤป, อิศ) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
493	นฤป	คำมูล	ส.	ผู้ปกครองแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
494	นฤปนาทเจ้า	คำประสม	ส. (นฤป) บ-ส. (นาท) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่บุคคลผู้ปรากฏ เกียรติยศไปทั่วแผ่นดิน
495	นวัชตติยินทรีย์	คำสนธิ	บ. (นว, ขตติย) ส. (อินทรีย)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 9
496	นวมกษัตริย์ภูวนาถ	คำสมาส	บ. (นวม) ส. (กษัตริย) บ-ส. (ภู, นาถ)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 9 ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
497	นวมงศ์	คำสนธิ	บ. (นวม) บ-ส. (องศ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 9
498	นวมรัช, นวมรัช, นวมราช, คำสมาส นวมรัช, นวมราช, นวะมะราช, เนาวมรัชราชัน, นวมะรัชสมัย	คำสมาส	บ. (นวม, ราช) บ-ส. (ราช, สมย) ส. (ราชนุ)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ระยะเวลาของผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
499	นวะกะราช, นวะกะราชา, นวะวิกะราช	คำสมาส	บ-ส. (นวก, ราช) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่คนใหม่
500	นวะะราช, นวะะราชะ	คำสมาส	บ-ส. (นว, ราช) บ. (นว)	ผู้เป็นใหญ่คนใหม่ ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
501	นวะักระราชะ	คำสมาส	บ-ส. (นว, อกร, ราช) บ. (นว)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งคนใหม่ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9
502	นักพิทักษ์ฐานเรศูร	คำประสม	ข. (นฤ) ส. (วิทฤษ, อิศูร) บ-ส. (นร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชนผู้เชี่ยวชาญ การปกครองแผ่นดิน
503	นักเสด็จผ่านเผ้า	คำประสม	ข. (นฤ, เสฏฐ) ท. (ผ่าน, เผ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนเหนือ ศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
504 นักรศ	คำสนธิ	บ-ส. (นคร) ส. (อิศ)		ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
505 เนวาระราชเจ้า	คำประสม	บ. (นว) บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า)		ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน ลำดับที่ 9
506 เนวาระราชรมเกล้า	คำประสม	บ. (นว) บ-ส. (ราช) ท. (รม, เกกล้า)		ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน ลำดับที่ 9
507 ในหลวง	คำประสม	ท.		ผู้เป็นใหญ่
508 ในหลวงสยามรัฐ	คำประสม	ท. (ใน, หลวง) ข. (สขำ) บ. (รัฐ)		ผู้เป็นใหญ่แห่งประเทศสยาม
509 บดี	คำมูล	บ-ส. (ปติ)		ผู้เป็นใหญ่
510 บดีราช	คำสมาส	บ-ส. (ปติ, ราช)		ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
511 บดีองค์	คำสมาส	บ-ส. (ปติ, องค์)		ผู้เป็นใหญ่
512 บท, บทะ, บาท, บาทา	คำมูล	บ-ส. (ปท, ปาท)		ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้าของ ผู้ปกครอง)
513 บทบงส์, บทะบงส์, บาทบงส์, บาทะบงส์	คำสมาส	บ. (ปทปัส)		ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝุ่นที่เท้า)
514 บทบงสุวราช	คำสมาส	บ. (ปทปัส) บ-ส. (วร, ราช)		ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ละอองฝุ่นที่เท้า ผู้เป็นใหญ่)
515 บทบวรฐลิบาท พระภูมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปท, ฐลิ, ปาท, วร, ภู) ส. (อินทุร) บ. (ปวร)		ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ ละอองฝุ่นที่เท้าผู้ประเสริฐ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
516	บทบวรราช	คำสมาส	บ-ส. (ปท, วร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐเป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนอบ น้อมแทบเท้าของผู้เป็นใหญ่)
517	บทรัช	คำสมาส	บ-ส. (ปท) บ. (ราช)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนอยู่ใต้ฝ่าละอองที่เท้า)
518	บทรัชราชิน	คำสมาส	บ-ส. (ปท) ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่ง
519	บทเรศ	คำมูล	ส.	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนอบน้อมแทบเท้า)
520	บทวรา, บทศรี บทะศรี	คำสมาส	บ-ส. (ปท, วร) ส. (ศรี)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนอบน้อมแทบเท้าของ ผู้ประเสริฐ)
521	ปทะศรีบรมะกษัตริ์	คำสมาส	บ-ส. (ปท, ปรม) ส. (ศรี, กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนอบน้อมแทบเท้า)
522	บทะศรีผ่านเกล้า	คำประสม	บ-ส. (ปท) ส. (ศรี) ท. (ผ่าน, แกล้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
523	บรมกวีจอมปราชญ์	คำประสม	บ-ส. (ปรม, กวี) ท. (จอม) ส. (ปราชญ์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งผู้ทรงความรู้
524	บรมกษัตริ์ภิเษกสยาม	คำประสม	บ-ส. (ปรม) ส. (กษัตริ์, ภิเษก) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ผู้- สร้างสยามประเทศ
525	บรมกษัตริ์เอกองค์ บรมกษัตริ์ย์, บรมะกษัตริ์, บรมะกษัตริ์ย์, บรมะกษัตริ์รา	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, เอก องค์) ส. (กษัตริ์, กษัตริ์ย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
526	บรมกษัตริย์สยาม ปิยมหาราช	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ปิย, มหา, ราช) ส. (กษัตริย์) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่แห่ง สยาม ผู้เป็นที่รักยิ่ง
527	บรมขัตติย, บรมขัตติย, บรมขัตติยา, บรมขัตติยราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) บ. (ขตุติย, ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
528	บรมขัตติยรัตนสยามรัฐ	คำประสม	บ-ส. (ปรม, รัตน) บ. (ขตุติย, รัฐ) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงคุณค่าอันประเสริฐแห่ง สยามประเทศ
529	บรมขัตติเยศ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) บ. (ขตุติย) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
530	บรมจักรฐมราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) บ. (จักรฐม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 6
531	บรมไท, บรมไ้	คำซ้อน	บ-ส. (ปรม) ท. (ไท, ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
532	บรมไทธิราช	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ธิ, ราช) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
533	บรมไทธิราชเจ้าจอม ธราดล	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ธิ, ราช, ธรา, ดล) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งพื้นแผ่นดิน
534	บรมไทย	คำประสม	บ-ส. (ปรม) ท. (ไทย)	ผู้ยิ่งใหญ่ของไทย
535	บรมนราธิเบศ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ธิ, เบ, นร) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งปวงชน
536	บรมนฤบาล	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, บาล) ส. (นฤ)	ผู้ดูแลรักษาปวงชนผู้ยิ่งใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
537	บรมนฤป	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (นฤป)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
538	บรมบาท, บรมะบาท	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปาท)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้าของ ผู้ยิ่งใหญ่)
539	บรมบาททุติยราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปาท, ราช) บ. (ทุติย)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 2
540	บรมบาทไท้ บรมบาทไท้ธรณินทร์	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ปาท, ธรณิ) ท. (ไท้) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งแห่งเมือง
541	บรมบาทนาถนาถา	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปาท, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
542	บรมบาทบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปาท, ปดิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
543	บรมบาทปรมินทร์ นรินทร์สุรย์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปาท, นร) ส. (อินฺทฺร, สุรย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งปวงชน ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
544	บรมบาทพระเหนือหัว	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ปาท, วร) ท. (เหนือ, หัว)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบเทิดทูนเท้า แห่งผู้เป็นใหญ่ไว้เหนือศีรษะ)
545	บรมปิ่นภพเกล้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ภว) ท. (ปิ่น, เก้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน แห่งศีรษะของปวงชน
546	บรมปิยมหาราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปิย, มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง
547	บรมพงศ์	คำสมาส	บ-ส. ((ปรม) ส. (วงศ์)	เชื้อสายเผ่าพันธุ์แห่งผู้ยิ่งใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
548	บรมมหากษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, มหา) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
549	บรมราชบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปท) บ. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
550	บรมราช, บรมราชา, บรมราชา	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช) บ. (ราชา) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
551	บรมราชกระบัตริยศ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช) ส. (กษัตริย์, อิศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
552	บรมราชพระบาทศิข	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช, วร, ปาท) ส. (อดีต)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ผู้ประเสริฐยิ่ง
553	บรมราชันธิราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ธิร, ราช) ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้ทรงความรู้ยิ่ง
554	บรมราชธิบดิน	คำสนธิ	บ-ส. (ปรม, ธิ, ปติ) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
555	บรมราชธิราชเจ้า บรมราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ธิ, ราช) บ. (ราชา) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
556	บรมราชธิราชแห่ง สยามราชอาณาจักร	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ธิ, ราช) บ. (ราชา, อาณา) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเขตอำนาจ ปกครองแห่งสยาม
557	บรมราชสุริยยามหาศาล	คำสนธิ	บ-ส. (ปรม, ราช, มหา) ส. (ไอศวริย, ศาล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความเป็น พระราชชาติยิ่งใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
558	บรมะกษัตริ์เจ้า, บรมะกษัตริ์มะหาราชเจ้า, บรมะกษัตริ์ย์สยาม บรมะกษัตริ์สยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (ปรม, มหา, ราช) ท. (เจ้า) ส. (กษัตริ, กษัตริย์, อินทร) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง แห่งสยาม
559	บรมะการุญะราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช) บ. (การุญ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้กรุณา
560	บรมะเนาวะราชะ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นว, ราช) บ. (นว)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งคนใหม่ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9
561	บรมะอักระราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช) ส. (อคร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
562	บรมะกษัตริ์ จอมสยามะชาติ*	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ชาติ) ส. (กษัตริ) ท. (จอม) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ แห่งชาติสยาม
563	บรมะขัตติยราชะเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ราช) บ. (ขัตติย) ท. (เฝ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ เหนือสี่รัชะปางชน
564	บรมะเชียร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ชีร)	ผู้ทรงความรู้ผู้ยิ่งใหญ่
565	บวร	คำมูล	บ. (บวร)	ผู้ประเสริฐยิ่ง
566	บวรกษัตริ์	คำสมาส	บ. (บวร) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
567	บวรฉัตร	คำสมาส	บ. (บวร) ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
568	บวรนวราช	คำสมาส	บ. (บวร, นว) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
569	บาทแก้วกษัตริย์	คำประสม	บ-ส. (บาท) ท. (แก้ว) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงคุณอัน ประเสริฐเป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
570	บาทจอมจุฬา	คำประสม	บ-ส. (บาท) ท. (จอม) ส. (จุฬา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
571	บาทจุฬาลักษณ์ราช	คำสมาส	บ-ส. (บาท, ราช) ส. (จุฬา) บ. (ถุลย์)	ผู้ครองความเป็นใหญ่ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
572	บาทเจ้า, บาทเจ้าจอมสยาม, บาทท้าว, บาทไท, บาทไต้, บาทไต้ธรรมา	คำประสม	บ-ส. (บาท, อธิ, ราช) ท. (เจ้า, จอม, ท้าว, ไท, ไต้) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งสยาม
573	บาทฐิติ	คำสมาส	บ-ส. (บาท, ฐิติ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
574	บาทนเรนทร	คำสมาส	บ-ส. (บาท, นร, นร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนเป็นที่พึ่ง ของปวงชน
575	บาทบงส์ทรงชัย, บาทบงส์ทองของทรงชัย, บาทบงส์พระทรงชัย	คำประสม	บ. (บาทปัส) บ-ส. (ชย, วร) ข. (ทรง) ท. (ทอง, ของ)	ผู้ครองความชนะผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
576	บาทบงส์พระพงษะราม เบื่องบาท	คำประสม	บ. (บาทปัส) บ-ส. (วร, ราม, บาท) ส. (วงศ์) ท. (เบื่อง)	ผู้สืบเชื้อสายจากพระรามผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
577	บาทบงส์องค์พระจักรี	คำสมาส	บ. (บาทปัส, กรี) บ-ส. (องค์, วร) ส. (จักร)	ผู้ปกครองแห่งราชวงศ์จักรีผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
578 บาทบงส์องค์ระชน	คำสมาส	บ. (ปาตปัส)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง บ-ส. (องฺค)	
579 บาทบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ส. (อินฺทร)	
580 บาทบท	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ปท)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)	
581 บาทบทบรมราชไถ้	คำประสม	บ-ส. (ปาต, ปท, ปรม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง ท. (ไถ้) (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)	
582 บาทบทวรา,	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ปท, วร, ปรม)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง	
583 บาทบรเมจจกัรราช	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ปรม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งราชวงศ์จักรีผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง ส. (จกฺร), บ. (กริ)	
584 บาทบรรพระราช	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แต่ก่อนผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง ส. (ปฺรฺว)	
585 บาทเบื้องฝ่าธุลี, บาทเบื้องภูบาล,	คำประสม	บ-ส. (ปาต, ฐล, ภู, ปาล, อดิ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้รักษาแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง	
บาทเบื้องอดิศร		ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่ง	
586 บาทปฐมราช, บาทปฐมวงศ์จักรี	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ราช, อกฺ)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับแรกผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง, บ. (ปฐฺม) ส. (วฺจฺศ, จกฺร)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับแรกผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งแห่งราชวงศ์จักรี
587 บาทปิยะราช	คำสมาส	บ-ส. (ปาต, ปิย, ราช)	ผู้เป็นใหญ่อันเป็นที่รัก เคารพ เทิดทูนยิ่ง	

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
588	บาทผู้พระจอมสรวง	คำประสม	บ-ส. (ปาท, วร) ท. (ผู้, จอม) ข. (สรวง)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
589	บาทพระ, บาทพระภูธร, บาทพระภูมิ, บาทภูมิบาล, บาทภูวนัย, บาทภูวนาล, บาทมหิบาล	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, วร, ภู, ภูว, ธร, ภูมิ, पाल, นาล, มหิ) ส. (ภูมิ) บ. (เนย) ส. (เนย)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้รักษาแผ่นดิน ผู้สั่งสอนปวงชน ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน ผู้รักษาแผ่นดิน (ปวงชนบนอบแทบเท้า)
590	บาทภูบาลีที่สาม	คำประสม	บ-ส. (ปาท, ภู, ปติ) ท. (ที่, สาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินลำดับที่ 3 ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
591	บาทยาดรยุค, บาทยุค	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ยาดร, ยุค)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนบนอบแทบเท้าทั้งคู่)
592	บาทราช, บาทราชะ, บาทราชินย์, บาทรามราชัน	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ราช, ราม) ส. (ราชนุช, ราชน)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้สืบเชื้อสายแห่งสยาม
593	บาทภาสาย	คำประสม	บ-ส. (ปาท) ท. (ภาสาย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
594	บาทสมเด็จพระจุลจักรเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ปาท) บ. (จุล), ส. (จกฺร) ข. (สมมุจ) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งผู้สืบเชื้อสาย ราชวงศ์จักรี ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
595	บาทสยามะราช	คำประสม	บ-ส. (ปาท, ราช) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
596	บาทองค์, บาทองค์เบสร	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, องค์) ท. (เบสร) ส. (อิศร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (ปวงชนบนอบแทบเท้า)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
597	บาทอธिरาชจักรี, บาทอะธिरาช	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, อธิ, ราช) ส. (จกฺร) บ. (กริ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นที่เคารพแห่งราชวงศ์จักรี
598	บาทะบงส์ผ่านเกล้า	คำประสม	บ. (ปาทปัส) ท. (ผ่าน, แคล้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ศิระของปวงชนอยู่แทบเท้า)
599	บาทะยุดลขัตติยะนาถ	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ยุดล นาถ) ข. (ขตฺติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่พึ่งเป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
600	บาทุการาช	คำสมาส	บ-ส. (ปาทกา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบรองเท้า)
601	บารเมศเจษฎา	คำสมาส	บ-ส. (ปารมี) ส. (อิศฺ, เขษฺฐ)	ผู้เป็นใหญ่ที่สุดผู้ทรงคุณความดี และอำนาจ
602	บารเมศเจ้าจอมไผทไท	คำประสม	บ-ส. (ปารมี) ส. (อิศ) ท. (เจ้า, จอม, ไท) ข. (ไผท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน ผู้ทรง คุณความดีและอำนาจ
603	นุรพกษัตริย์	คำสมาส	ส. (ปฺรูว, กษฺตฺริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินในอดีตกาล
604	นุรพริราช	คำสนธิ	ส. (ปฺรูว) บ-ส. (อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในอดีตกาล
605	เบญจมรัช, เบญจมราช, เบญจมะรัช, เบญจมะรัชย์, ปัญจมราช, ปัญจมราช	คำสมาส	บ-ส. (ปญฺจม, ราช) บ. (รชฺช) ส. (ราชฺย)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 5
606	เบญจมราชเจ้าจอมธรา	คำประสม	บ-ส. (ปญฺจม, ราช, ธรา) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินลำดับ ที่ 5

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
607	เบญจมาธิป เบญจราชาธิราช	คำสนธิ	บ-ส. (ปญจม, ปญจ, อธิป, อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 5
608	เบ็องบงส์พระองค์เอก	คำประสม	ท. (เบ็อง) บ. (ปัส) บ-ส. (วร, อกุ, เอก)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบได้ละอองที่เท้า)
609	เบ็องบาทยุคล, เบ็องยุคลบาทะบงส์	คำประสม	ท. (เบ็อง) บ-ส. (บาท, ยุคล) บ. (บาทปัส)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้าทั้งคู่)
610	ปกกระหม่อม, ปกเกล้า, ปกเกศ	คำประสม	ท. (ปก, กระหม่อม, เกล้า) ส. (เกศ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
611	ปฐมรัช	คำสมาส	บ. (ปฐม, รัช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับแรก
612	ปรมาภูวไนย	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ภูว) บ. (เนย)	ผู้แนะนำสั่งสอนปวงชนผู้ยิ่งใหญ่
613	ประชาชาติ	คำสมาส	ส. (ประชา) บ-ส. (ชาติ)	ผู้ปกครองประชาชน (หมู่สัตว์)
614	ประชาธิปไตย	คำประสม	ส. (ประชา) บ-ส. (อธิป, ภู, ธร) ท. (ไท้)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินและ ประชาชน
615	ประทีปพรประเทศ	คำสมาส	ส. (ประทีป, ประเทศ) บ-ส. (ธร)	ผู้นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ แผ่นดิน ประเทศชาติ
616	ประมุข, ประมุขชาติ, ประมุขนาครา	คำมูล, คำสมาส	ส. (ประมุข) บ-ส. (ชาติ, นคร)	ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติ ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง
617	ปราชญ์ประมุขไทย	คำประสม	ส. (ปราชญ, ประมุข) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ของไทยผู้ทรงความรู้

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
618	ปิ่น ณ ชาติรี สยาม	คำประสม	ท. (ปิ่น, ณ) ส. (ชาติรี) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยาม
619	ปิ่นกษัตริย์, ปิ่นกษัตริย์, ปิ่นกษัตริย์	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (กษัตริ, กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
620	ปิ่นเกล้า, ปิ่นเกล้าเจ้าจอมกรุงธน, ปิ่นเกล้าเจ้าอยุธยา ปิ่นเกล้าอยุธยา	คำประสม	ท. (ปิ่น, เกล้า, เจ้า, จอม, กรุง) บ-ส. (ธน, อยุธยา)	ผู้ปกครอง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้ปกครองแห่งกรุงธนบุรี ผู้ปกครองแห่งกรุงศรีอยุธยา ผู้ปกครองเมืองอันสงบสุข
621	ปิ่นเกล้าธรมี	คำประสม	ท. (ปิ่น, เกล้า) บ-ส. (ธรมี)	ผู้ปกครอง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งแห่งแผ่นดิน
622	ปิ่นเกล้าไอศวรรย์	คำประสม	ท. (ปิ่น, เกล้า) ส. (ไอศวรรย์)	ผู้ปกครอง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
623	ปิ่นเกษเกล้า, ปิ่นเกษจอมมงกุฎ, ปิ่นเกษจอมพหล, ปิ่นเกษอยุธยา, ปิ่นเกษประเทศ	คำประสม	ท. (ปิ่น, เกล้า, จอม) ส. (เกษ, ปรเทศ) บ-ส. (มงกุฎ, พหล, อยุธยา)	ผู้ปกครอง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ปกครองแห่งความเป็นพระ- มหากษัตริย์, ผู้ปกครองแห่ง กองทัพ และทรัพย์สินสมบัติ, ผู้ปกครองแห่งอยุธยา (เมืองอัน สงบสุข), ผู้ปกครองแห่งประเทศ
624	ปิ่นแก้วอยุธยา	คำประสม	ท. (ปิ่น, แก้ว) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้ปกครองอันประเสริฐยิ่งแห่ง อยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
625	ปิ่นเขตคาม	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ. (เขตต์, คาม)	ผู้ปกครองในแดนของบ้าน
626	ปิ่นจักรุชรัชเขต	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ. (จักรุช, เขตต์) ส. (ราชูช)	ผู้ปกครองแห่งเขตแดนลำดับที่ 6
627	ปิ่นนัทรราชที่เก้า	คำประสม	ท. (ปิ่น, ที่, เก้า) ส. (นัทร) บ. (ราช)	ผู้ปกครองมีนัทรเป็นเครื่อง ประกอบพระราชอิสริยยศลำดับ ที่ 9

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
628	ปิ่นชาติ	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (ชาติ)	ผู้ปกครองแห่งชาติ (การกำเนิด)
629	ปิ่นณรงค์, ปิ่นณรงค์จอมสยาม, ปิ่นณรงค์ทรงเดช, ปิ่นณรงค์ทรงพล	คำประสม	ท. (ปิ่น, จอม) ส. (รณรงค์) ข. (สย้า, ทรง) บ. (เดช) บ-ส. (พล)	ผู้ปกครองชำนาญการสงคราม ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม ผู้ปกครองผู้มีอำนาจ ผู้ปกครองผู้มีกำลัง
630	ปิ่นถิ่นไทย	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแห่งถิ่นไทย
631	ปิ่นทรงธารภพโลก	คำประสม	ท. (ปิ่น) ข. (ทรง) บ-ส. (ธาร, ภว, โลก)	ผู้ปกครองผู้ทรงไว้ซึ่งโลก
632	ปิ่นทัพ, ปิ่นทัพไ้	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไ้) บ. (ทัพ)	ผู้ปกครอง แห่งทัพย์สมบัติ (ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกองทัพ)
633	ปิ่นท้าว, ปิ่นไ้	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่
634	ปิ่นทิพธรณิน	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (ธรณี) บ. (ทิพ)	ผู้ปกครอง อันเป็นทิพย์แห่ง แผ่นดิน
635	ปิ่นไทย, ปิ่นไทยที่เกล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองของไทย, ผู้ปกครองลำดับที่ 9
636	ปิ่นธรณี, ปิ่นธเรศ, ปิ่นธเรศไ้	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไ้) บ-ส. (ธรณี, ธร) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองแห่งแผ่นดิน ผู้ปกครองดูแลรักษาแผ่นดิน
637	ปิ่นนักรบเจ้า	คำประสม	ท. (ปิ่น, รบ, เจ้า) ข. (นฤ)	ผู้ปกครองผู้ชำนาญการต่อสู้
638	ปิ่นนายก, ปิ่นนิกร, ปิ่นนิคมคาม, ปิ่นประชา, ปิ่นประชารัฐ	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (นายก, นิกร, นิคม) บ. (คาม, รัฐ) ส. (ประชา)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่, ผู้ปกครองแห่งหมู่ชน, ผู้ปกครองแห่งบ้านเมือง, ผู้ปกครองแห่งปวงชน ผู้ปกครองแห่งบ้านเมืองของปวงชน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
639	ปิ่นบรมวงศ์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (บรม) ส. (วงศ์)	ผู้ปกครองแห่งตระกูลที่ยิ่งใหญ่
640	ปิ่นปก, ปิ่นปัก ปิ่นปักไทย, ปิ่นปักประเทศ, ปิ่นปักสยาม	คำประสม	ท. (ปิ่น, ปก, ไทย) ส. (ประเทศ) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองดูแล ผู้ปกครองของไทย, ผู้ปกครองของประเทศ, ผู้ปกครองของสยาม
641	ปิ่นปักกระหม่อมอ้อม ฟ้าไทย, ปิ่นปักเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนผู้ปกครองไว้เหนือ ศีรษะ)
642	ปิ่นประเทศเขตไพท ปิ่นประเทศไทย ปิ่นประเทศปักไพท	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไทย, ปก) ส. (ประเทศ) บ. (เขต) ข. (ไพท)	ผู้ปกครองแห่งอาณาเขตประเทศ และแผ่นดิน ผู้ปกครองประเทศไทย
643	ปิ่นประมุขของคณิศ	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (ประมุข, อิศ) บ-ส. (องค, นร)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มชน
644	ปิ่นปราชญ์ราช	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (ปราชญ) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ทรงความรู้ยิ่ง
645	ปิ่นปักนักรเศ ปิ่นปักประชา ปิ่นปักไพร่ฟ้า ปิ่นปักภพสีมา	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไพร่, ฟ้า) บ-ส. (นคร, ภว, สีมา) ส. (ประชา)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชน ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งขอบเขต ของแผ่นดิน
646	ปิ่นปักยศักรเศ	คำประสม	ท. (ปิ่น, ปัก) ส. (ยศ, อิศ)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
647	ปิ่นปิโยดม	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ. (ปิย) บ-ส. (อุตุดม)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่รักสูงสุด

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
648	ปิ่นเฝ้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนเหนือศีรษะ)
649	ปิ่นไผท, ปิ่นหล้า ปิ่นไผทไทย, ปิ่นพิภพ, ปิ่นพิภพกรุงไกร, ปิ่นภพ, ปิ่นภพไอศุรย์, ปิ่นภู, ปิ่นภูมิ	คำประสม	ท.(ปิ่น, ไผท, หล้า, กรุง, ไกร) ข. (ไผท) บ-ส. (วิภา, ภว, ภู, ภูมิ) ส. (ไอศุรย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองแผ่นดินของไทย
650	ปิ่นภูบาล, ปิ่นภูวดล, ปิ่นภูรรดา	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ. (ภูว, ดล) บ-ส. (ภู, บาล) ส. (ภรรตุ)	ผู้ปกครองผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน, ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
651	ปิ่นมงกุฎอุชยา	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (มกุฎ, อุชยุท)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง แห่งอุชยา (เมืองอันสงบสุข)
652	ปิ่นมไห ปิ่นเมือง	คำประสม	ท. (ปิ่น, เมือง) บ-ส. (มหิ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองเมือง
653	ปิ่นโยธี	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ. (โยธี)	ผู้ปกครองเหล่าทหารกล้า
654	ปิ่นรัฐสยาม, ปิ่นรัฐขัตติย, ปิ่นรัฐทะนุไทย, ปิ่นรัฐสีมาสยาม	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไทย) บ. (รฐ, ขัตติย) บ-ส. (สีมา) ข. (อนุภ, สข)	ผู้ปกครองเขตแดนสยาม, ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองดูแลรักษาแผ่นดินไทย
655	ปิ่นราชย์, ปิ่นราชย์ไถ้จอมธรา	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไถ้, จอม) ส. (ราช)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
656	ปิ่นราชา, ปิ่นราชที่แก้ว	คำประสม	ท. (ปิ่น, ที่, แก้ว) บ. (ราชา)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่, ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ลำดับที่แก้ว

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
657	ปิ่นราชฎีร์	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (ราชฎีร์)	ผู้ปกครองปวงชน
658	ปิ่นสยาม, ปิ่นเสียม, ปิ่นอยุธยา	คำประสม	ท. (ปิ่น) ข. (สยัม) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้ปกครองสยาม ผู้ปกครองอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
659	ปิ่นเอกองค์ทรงชัย พระไอศุรย์, ปิ่นไอศวรรย์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (เอก, องค์, ชย, วรร) ข. (ทรง) ส. (ไอศวรรย์)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน- ผู้มีความชนะ ผู้ปกครองผู้มีความเป็นพระเจ้า แผ่นดิน
660	ปิยเจ้าประชากร, ปิยราชเจ้าจอมประชา	คำประสม	บ. (ปิย) ท. (เจ้า, จอม) ส. (ปฺรชา) บ-ส. (กร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักของประชาชน
661	ปิยมหาราช, ปิยะมหาราชะ ปิยราช, ปิยะราช, ปิยะมะหาราช, ปิยราช, ปิยะชาติ	คำสมาส	บ. (ปิย) บ-ส. (มหา, ราช, ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่ (ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง)- ผู้เป็นที่รัก, ผู้มีกำเนิดอันเป็นที่รัก
662	ปิยมหาราชเจ้า, ปิยะมะหาราชไไ้, ปิยะราชเจ้า	คำประสม	ท. (เจ้า, ไ้) บ. (ปิย) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่รัก
663	ปิยมหาราชเจ้านฤบดี	คำประสม	บ. (ปิย) บ-ส. (มหา, ราช, ปติ) ท. (เจ้า) ส. (นฤ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มชน ผู้เป็นที่รัก
664	ปิยราชชาติไทย, ปิยราชชาติสยาม, ปิยะราชสยาม, ปิยราชของชาติไทย	คำประสม	บ. (ปิย) บ-ส. (ราช, ชาติ) ท. (ไทย, ของ) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติไทย, ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
665	ปิยราชดำรงหัว	คำประสม	บ. (ปิย) บ-ส. (ราช) ข. (ผู้รัง, ตมฺรง) ท. (หัว)	ผู้เป็นใหญ่อันเป็นที่รัก เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้ เหนือศีรษะ)
666	ปิยธิรัฐ	คำสนธิ	บ. (ปิย, รัฐ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งรัฐผู้เป็นที่รัก
667	ปุรพัทธภาดา	คำสมาส	บ. (ภาดา) บ-ส. (ปุร, พุทฺธ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ดูแลเมือง
668	ไพท*	คำมูล	ข. (ไพท)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
669	ผไทธริราช, ผไทราช	คำประสม	ข. (ไพท) บ-ส. (อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน
670	ผ่านเกล้า, ผ่านเกล้าเจ้ากรุงไกร, ผ่านเฝ้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
671	ผ่านพิภพ, ผ่านภพ, ผ่านหล้า	คำประสม	ท. (ผ่าน, หล้า) บ-ส. (วิภว, ภว)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
672	ผ่านภพผู้พงษ์วิบุร	คำประสม	ท. (ผ่าน, ผู้) บ-ส. (ภว, วิบุร) ส. (วงศ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ทรงความรู้ยิ่ง
673	ผ่านสยามะชาติ	คำประสม	ท. (ผ่าน) ข. (สยาม) บ-ส. (ชาติ)	ผู้ปกครองแห่งชาติสยาม
674	ผู้ครองรัฐนัทรชัย	คำประสม	ท. (ผู้, ครอง) บ. (รัฐ) ส. (นัทร) บ-ส. (ชัย)	ผู้ปกครองอาณาเขต ผู้มีนัทรเป็น เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ
675	ผู้ทรงไชย, ผู้ทรงยศ, ผู้ทรงหล้า	คำประสม	ท. (ผู้, หล้า) ข. (ทรง) บ-ส. (ไชย) ส. (ยศ)	ผู้มีความชนะ, ผู้มีอำนาจ ผู้ครองแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
676	ผู้ปกครองกรุงไทย	คำประสม	ท. (ผู้, ปก, กรุง, ไทย)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งของไทย
677	ผู้ผดุงไทยราชรัฐ ผู้ผดุงภูมิณฑล	คำประสม	ส. (เทศ) ท. (ผู้, ไทย) ข. (ผดุง) ส. (ราษฎร)	(ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ) ผู้ดูแล เกื้อกูล ประชาชนไทย, ผู้ดูแลแผ่นดิน
678	ผู้ผ่านฉนวน, ผู้ผ่านสยามนคร, ผู้เฝ้าผ่านพื้นสยามินทร์	คำประสม	ท. (ผู้, ผ่าน, เฝ้า, พื้น) บ. (ถวุลย) บ-ส. (นคร) ข. (สขำ) ส. (อินทร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ปกครองแห่งเมืองสยาม ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งแห่งสยาม
679	ผู้พระนามนินนาท	คำประสม	ท. (ผู้) บ-ส. (วร, นาม) บ. (นินนาท)	ผู้ปกครองผู้มีชื่อเสียง พระเกียรติคุณขจรขจาย
680	ผู้พิสุธาธิป	คำประสม	ท. (ผู้) บ-ส. (วิสุธา, ธิป)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
681	ผู้พิญช	คำประสม	ท. (ผู้) ข. (เพญ)	ผู้มีอำนาจสมบูรณ์
682	ผู้มิ่งภูวนัย	คำประสม	ท. (ผู้, มิ่ง) บ-ส. (ภูว) บ. (เนยช) ส. (เนย)	ผู้ปกครองผู้แนะนำสั่งสอนปวงชน
683	เฝ้าพเนาะชาติ	คำประสม	ท. บ-ส. (ชาติ)	เชื้อสายแห่งผู้ปกครองดูแล
684	เฝ้าพระภูธร	คำประสม	ท. (เฝ้า) บ-ส. (วร, ภู, ธร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
685	แผ่นดิน, แผ่นดินที่เก่า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 9
686	ฝ่าธุลี, ฝ่าพระบาท, ฝ่าพระบาทชาตีสยาม, ฝ่าล่องธุลีบาท, ฝ่าละออง	คำประสม	ท. (ฝ่า, ละออง) บ-ส. (ธุลี, วร, บาท, ชาติ) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งแห่งสยาม (ปวงชนบนอบแทบเท้า, ปวงชน อยู่ใต้ฝ่าที่เท้า)
687	พงศ์กษัตริย์	คำสมาส	ส. (วงศ์, กษัตริย์)	เชื้อสายแห่งผู้ปกครองแผ่นดิน
688	พงศ์ผ่านด้าว	คำประสม	ส. (วงศ์) ท. (ผ่าน, ด้าว)	เชื้อสายผู้ปกครองแผ่นดิน
689	พระ	คำมูล	บ-ส. (วร)	ผู้ประเสริฐ, ผู้เป็นใหญ่
690	พระกษัตริย์, พระขัตติย, พระขัตติยพงศา, พระขัตติยวงศ์, พระขัตติยศ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (กษัตริย์, วงศ์, อิส) บ. (ขัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ
691	พระจรรโลงเกล้า พระจอมจรรโลงเกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (จรรโลง) ท. (เกล้า, จอม, เกล้า)	ผู้ปกครองผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
692	พระจอมกษัตริย์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
693	พระจอมเกล้าเจ้าनिเวศน์, พระจอมเกล้าผ่านไทย, พระจอมเกษ	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, เก้า, ผ่าน, ไทย) ส. (นิเวศน์, เกศ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งแห่งวัง, ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งผู้ปกครอง ของไทย, ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนเหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
694	พระจอมไกร, พระจอมขวัญ, พระจอมขวัญธานี, พระจอมคน, พระจอมชน	คำประสม	บ-ส. (วร, ธานี, ชน) ท. (จอม, ไกร) ข. (ขุวณ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน
695	พระจอมจตุรดา	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) ส. (จตุรดา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐลำดับที่ 4
696	พระจอมจุฬาธาร	คำประสม	บ-ส. (วร, ธาร) ท. (จอม) ส. (จุฬา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
697	พระจอมจุลคิลก พระจอมจุลมงกุฏ	คำประสม	บ-ส. (วร, คิลก, มงกุฏ) ท. (จอม) บ. (จุล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีมงกุฏเป็นเครื่อง ประกอบพระราชอิสริยยศ
698	พระจอมเจ้า	คำซ้อน	บ-ส. (วร) ท. (จอม, เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐ
699	พระจอมเจ้ากรุงสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, เจ้า, กรุง) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมืองสยาม
700	พระจอมใจ	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, ใจ)	ผู้เป็นที่รักยิ่ง
701	พระจอมชัยไพศวรรย์	คำประสม	บ-ส. (วร, ชัย, มหา) ส. (ไพศวรรย์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความชนะ
702	พระจอมชาติ, พระจอมชีวิตชาติ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ, ชีวิต) ท. (จอม)	ผู้เป็นใหญ่ของชาติ ผู้เป็นใหญ่แห่งความเป็นอยู่ ของชาติ
703	พระจอมทัพ, พระจอมทัพจอมไทย, พระจอมทัพแห่งไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, ไทย, แห่ง) บ. (เทพ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทัพย์สมบัติ (กองทัพ), ผู้เป็นใหญ่แห่งกองทัพของไทย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
704	พระจอมไท, พระจอมไทย, พระจอมไทยที่เกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท.	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ของไทย, ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
705	พระจอมชนบุรี พระจอมชนบุรีวิโรจ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชน, ปรี, วิโร, ราช) ท. (จอม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองชนบุรี, ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองชนบุรี- ผู้กล้าหาญ
706	พระจอมธรณินปิ่นมณฑ	คำประสม	บ-ส. (วร, ธรณิ, มณฑ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมืองผู้มีมณฑ เป็นเครื่องประกอบพระราช-
707	พระจอมนิกรสยามะชาติ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) ท. (จอม) บ. (นิกร) จ. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาวสยาม อิสริยยศ
708	พระจอมปราชญ์, พระจอมเมธี	คำประสม	บ-ส. (วร, เมธี) ท. (จอม) ส. (ปราชญ์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงความรู้ทั่ว
709	พระจอมปรางกรุงธน	คำประสม	บ-ส. (วร, ธน) ท. (จอม, กรุง) ส. (ปราง)	ผู้เป็นใหญ่แห่งความมีชีวิตของ เมืองธนบุรี
710	พระจอมเฝ้า, พระจอมพงศ์, พระจอมพล, พระจอมพสุธา, พระจอมพะหล	คำประสม	บ-ส. (วร, พล, พสุธา, พหล) ท. (จอม, เฝ้า) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนเหนือศีรษะ) ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูล, ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจ (กองทัพ), ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่แห่งกองทัพใหญ่
711	พระจอมภพ, พระจอมภพจบหล้า, พระจอมภพเจ้ากรุงศรี, พระจอมภพเจ้าสุธา, พระจอมภพเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ภพ, สุธา) ท. (จอม, จบ, หล้า, เจ้า, กรุง, เฝ้า) ส. (ศรี)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่แห่งกรุงศรีอยุธยา, ผู้เป็นใหญ่ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
712	พระจอมเมาลี, พระจอมโมลี	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) บ. (โมลี) ส. (เมาลี)	ผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
713	พระจอมยศสยามะชาติ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) ท. (จอม) ส. (ยศ) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีอำนาจแห่งชาติสยาม
714	พระจอมรัช, พระจอมราช	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช) ท. (จอม) บ. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
715	พระจอมโลก, พระจอมโลกา, พระจอมหล้า, พระจอมโลกจรโลง	คำประสม	บ-ส. (วร, โลก) ท. (จอม, หล้า) ส. (จรโลง)	พระเป็นใหญ่ของแผ่นดิน, พระผู้ดูแลรักษาค้ำจุนแผ่นดิน
716	พระจอมวัง, พระจอมสกล, พระจอมสกุล, พระจอมสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร, สกล, สกุล) ท. (จอม, วัง) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งที่อยู่ (วัง) ผู้เป็นใหญ่ทั้งสิ้น ทั้งหมด, ผู้เป็นใหญ่แห่งวงศ์ตระกูล, ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
717	พระเจ้า	คำซ้อน	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้ประเสริฐยิ่ง
718	พระเจ้ากรุงไทย พระเจ้ากรุงศรี พระเจ้าครองสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า, กรุง, ไทย, ครอง) ส. (ศรี) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมืองไทย ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของกรุงศรี ผู้เป็นใหญ่ยิ่งปกครองสยาม
719	พระเจ้าจอมใจไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่งของไทย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
720	พระเจ้าจอมภพสยาม พระเจ้าจอมโลก	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว, โลกย) ท. (เจ้า, จอม) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินสยาม, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
721	พระเจ้าเจษฎา	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า) ส. (เชยฐ)	ผู้เป็นใหญ่ที่สุด
722	พระเจ้าช้าง, พระเจ้าเผือก	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า, ช้าง, เผือก)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีช้าง (ช้างเผือก) มาสู่พระบารมี
723	พระเจ้าชีวิต	คำประสม	บ-ส. (วร, ชีวิต) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิต ปวงชน
724	พระเจ้าแผ่นดิน, พระเจ้าแผ่นดินถิ่นไทย, พระเจ้าแผ่นดินไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินของไทย
725	พระเจ้าภพผู้อยู่หัว, พระเจ้าอยู่ศิริะ, พระเจ้าอยู่หัว, พระเจ้าอยู่หัวกรุงไกร ไทยภาษา	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว) ส. (ศิริส, ภาษา) ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
726	พระเจ้าหลวง, พระเจ้าหลวงจอมทัพ, พระเจ้าองค์หลวง	คำประสม	บ-ส. (วร, (องค) บ. (ทพพ) ท. (เจ้า, หลวง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งทรัพย์สมบัติ (กองทหาร)
727	พระเจ้าหล้า, พระเจ้าหล้าแห่งสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า, หล้า, หลวง) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม
728	พระเจิมจอม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจิม, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
729	พระฉัตรเกศ, พระฉัตรแก้ว	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ฉัตร, เกศ) ท. (แก้ว)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
730	พระชาัญชัย	คำประสม	บ-ส. (วร, ชย) ข. (ชาญ)	ผู้ชำนาญแห่งความชนะ
731	พระเดช, พระเดชเกศนคร, พระเดชเกศโลก, พระเดชเกศกระหม่อม พระเดชเกศนิกร	คำสมาส คำสมาส คำสมาส คำประสม	บ-ส. (วร, นคร, โลก) บ. (เดช, นิกร) ส. (เกศ) ท. (กระหม่อม)	ผู้มีกำลังอำนาจ, ผู้มีกำลังอำนาจแห่งเมือง, ผู้มีกำลังอำนาจแห่งแผ่นดิน, ผู้มีกำลังอำนาจแห่งปวงชน (ปวงชนเคารพเทิดทูนยิ่งไว้เหนือ ศีรษะ)
732	พระเดชเป็นบรมเลิศล้ำ	คำประสม	บ-ส. (วร, ปรม) บ. (เดช) ท. (ปิ่น, หล้า) ข. (เลิศ)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งในแผ่นดิน
733	พระเดชผ่านเผ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (เดช) ท. (ผ่าน, เผ้า)	ผู้มีกำลังอำนาจผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเคารพเทิดทูนไว้เหนือ ศีรษะ)
734	พระเดชภูวนัย	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, เนยฺย) บ. (เดช)	ผู้มีกำลังอำนาจผู้แนะนำสั่งสอน ปวงชน
735	พระทรงขวัญ	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง, ขวญ)	ผู้ดูแลรักษาความมีชีวิต (ปวงชนเคารพเทิดทูนยิ่ง)
736	พระทรงขันท์สยามเขต, พระทรงคุณ, พระทรงฉัตร, พระทรงเดช	คำประสม	บ-ส. (วร, คุณ) บ. (ขณฺฑ, เขตต, เดช) ข. (ทรง)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินสยาม, ผู้รักษาไว้ซึ่งประโยชน์แห่งปวงชน ผู้ปกครองผู้มีฉัตรเป็นเครื่อง ประกอบพระราชอิสริยยศ, ผู้มีกำลังอำนาจ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
737	พระทรงชยศ, พระทรงชัย, พระทรงชัยขวัญชาติ, พระทรงชัยแห่งชาติ, พระทรงไชย	คำประสม	บ-ส. (วร, ชย, เชย, ชชาติ) ส. (อัส) ข. (ทรง, ขวัญ) ท. (แห่ง)	ผู้มีความชนะอันยิ่งใหญ่ ผู้มีความชนะเป็นที่เคารพเทิดทูน- ของชาติ ผู้มีความชนะของชาติ
738	พระทรงพล, พระทรงภพ, พระทรงโลกย, พระทรงหล้า, พระทรงยศ, พระทรงรัชย์, พระทรงฤทธิ, พระทรงฤทธิ, พระทรงศรี, พระทรงศักดิ์, พระทรงสิทธิ	คำประสม	บ-ส. (วร, พล, ภว, โลกย, สิทธิ) ส. (ยศ, ราชย), ฤทธิ, ศรี, ศกดิ์) ข. (ทรง)	ผู้มีกำลังอำนาจ, ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน, ~, ~, ผู้มีกำลังอำนาจ, ผู้ครองสมบัติ, ผู้มีความสำเร็จ, ~, ผู้รักษาความดีงาม, ผู้มีกำลังความสามารถ, ผู้มีความสำเร็จ
739	พระทอง	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ทอง)	ผู้ทรงคุณอันประเสริฐยิ่ง
740	พระทุขยสิริ	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ทุขย, สิรี)	ผู้มีความดีงาม ลำดับที่ 2
741	พระทูลกระหม่อม, พระทูลกระหม่อมแก้ว, พระทูลกระหม่อมแก้ว เกศไพรฟ้า, พระทูลกระหม่อมแก้ว นเรนทรสูร, พระทูลกระหม่อมฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, นร) บ. (สูร) ส. (อินุท, เกศ) ข. (ทูล) ท. (กระหม่อม, แก้ว, ไพร, ฟ้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~ ผู้ประเสริฐ, ~ ผู้ประเสริฐยิ่งของปวงชน, ~ ผู้ประเสริฐยิ่งผู้เป็นใหญ่ แห่งหมู่ชน, ~ แห่งแผ่นดิน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
742	พระทูลเกล้า, พระทูลเกล้าจอมพล, พระทูลเกล้าเจ้าเขตคัน, พระทูลเกล้าเจ้าศฤงคาร, พระทูลเกล้าเจ้าสากล, พระทูลเกล้าเจ้าอยู่หัว	คำประสม	บ-ส. (วร, พหล, สากล) ข. (ทูล) บ. (เชตุต) ส. (ศฤงคาร) ท. (เกล้า, จอม, เจ้า, คัน, อยู่, หัว)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งกองทัพใหญ่, ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน, ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ, ~ ผู้เป็นใหญ่ทั้งหมดทั้งสิ้น ~ ผู้เป็นใหญ่เหนือศีรษะของปวงชน
743	พระไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ของไทย, ผู้ประเสริฐ ยิ่งของไทย
744	พระธีราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
745	พระนราบาล	คำสมาส	บ-ส. (วร, นร, पाल)	ผู้ดูแลรักษาหมู่มชน
746	พระนเรศ	คำสมาส	บ-ส. (วร, นร) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งหมู่มชน
747	พระนเรศนาเรศไ้	คำประสม	บ-ส. (วร, นร) ส. (อิศ) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งหมู่มชน
748	พระนฤปดิศรีแผ่นดิน	คำประสม	บ-ส. (วร, ปติ) ส. (นฤ, ศิริ) ท. (แผ่นดิน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นความดีงาม ของแผ่นดิน
749	พระนฤบาล, พระนฤเบศ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาล) ส. (นฤ, นฤป, อิศ)	ผู้ดูแลรักษาหมู่มชน, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
750	พระนักพัฒนา, พระนักเศรษฐกิจ	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (วาทุน, กิจจ) ส. (เศรษฐกิจ) ข. (นฤ)	ผู้ชำนาญการพัฒนา, ผู้ชำนาญด้านเศรษฐกิจ
751	พระเนตรภูวนัย	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภูว) บ. (เนย) ส. (เนย, เนตุ)	ผู้แนะนำสั่งสอนหมู่มชน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
752	พระบดี พระบรม	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปติ, ปรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
753	พระบรมราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ปรม, ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐยิ่ง
754	พระบรมสิทธิ์ทรงเดช	คำประสม	บ-ส. (วร, ปรม, บ. (เดช) ข. (ทรง)	ผู้มีความสำเร็จยิ่งผู้มีกำลังอำนาจ สิทธิ
755	พระบรมอภิไธย	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม) บ. (อภิเชย)	ผู้มีนามอันประเสริฐยิ่ง
756	พระบรมบาทเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) บ. (ปวร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนบนอบแทบเท้า)
757	พระบาท, พระบาท, พระบาทแก้ว, พระบาทเจ้า, พระบาทท่าน	คำสมาส คำประสม คำประสม คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ท. (แก้ว, เจ้า, ท่าน)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~ ผู้ทรงคุณประเสริฐ, ~ ผู้เป็นใหญ่ (ปวงชนบนอบแทบเท้า)
758	พระบาทเจ้าจอมกษัตริย์, พระบาทเจ้าจอมคน, พระบาทเจ้าจอมนาถ, พระบาทท้าว, พระบาทไท่	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ส. (กษัตริย์) ท. (เจ้า, จอม, คน, ท้าว, ไท่)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง อันเป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในหมู่มชน ผู้ที่เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่พึ่งที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
759	พระบาทรัชชัชไอศุรย์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ชย) ส. (ธวัช, ไอศุรย์)	ผู้ปกครองผู้มีความชนะแห่ง ทรัพย์สมบัติผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
760	พระบาทนฤนาถจอมปราชญ์	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, นถ) ส. (นฤ, ปราชญ์) ท. (จอม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชีวิตผู้เป็นที่พึ่งของ หมู่มชนผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
761	พระบาทนวม์ราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งลำดับที่ 9
762	พระบาทเนาวมินทร ธिरาชไถ้	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, อธิ, ราช) บ. (นวม) ส. (อินฺทฺร) ท. (ไถ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งลำดับที่ 9
763	พระบาทบงสุ์	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ปาทปัส)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
764	พระบาทบงสุ์บดินทร์, พระบาทบงสุ์บดิศุริย พระวงศ์, พระบาทบงสุ์บวร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปติ) บ. (ปาทปัส, ปวร, สุริย) ส. (อินฺทฺร, วงศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูลพระอาทิตย์ ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
765	พระบาทบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ปติ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
766	พระบาทบดินทร์ปิ่นเมือง	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, ปติ) ส. (อินฺทฺร) ท. (ปิ่น, เมือง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมืองผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
767	พระบาทบพิตรวิศิษฐ์สยาม	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ส. (ปวิตร, วิศิษฎ) ข. (สยาม)	ผู้ปราศจากมลทินประเสริฐยิ่ง แห่งสยาม ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
768	พระบาทบรมบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ปรม) ส. (ปวิตร)	ผู้ปราศจากมลทินประเสริฐยิ่ง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
769	พระบาทบรมปิ่นกษัตริย์ แห่งรัฐไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, ปรม) ส. (กษัตริย์) บ. (รัฐ) ท. (ปิ่น, ไทย, แห่ง)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่ของ รัฐไทยผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
770	พระบาทบรมปิยกษัตริย์, พระบาทบรมปิยราช, พระบาทบรมพงค์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ปรม, ราช) บ. (ปิย) ส. (กษัตริย์, วงศ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่รักยิ่งผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ที่รักยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งตระกูลผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
771	พระบาทบรมราชาธิราช ไ้	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, ปรม, อธิ, ราช) บ. (ราชา) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
772	พระบาทบวร, พระบาทปิยกษัตริ์, พระบาทปิยราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ราช) บ. (บวร, ปิย) ส. (กษัตริ์)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ปกครองแผ่นดินที่รักยิ่งผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ที่รักยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
773	พระบาทผู้ผ่านภพ	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, ภว) ท. (ผู้, ผ่าน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
774	พระบาทพระทรงศรี, พระบาทพระเปนเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ส. (ศรี) ข. (ทรง) ท. (เป็น, เจ้า)	ผู้รักษาความดีผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
775	พระบาทภูวไนย	คำสมาส	บ-ส (วร, ปาท, ภูว) บ. (เนยฺย) ส. (เนย)	ผู้แนะนำสั่งสอนหมู่ชนผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
776	พระบาทยุคล, พระบาทราช, พระราชบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ยุคล, ราช) ส. (ปวิตร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ปราศจากมลทินผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
777	พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ข. (สมัญญ) ท. (เจ้า, อยู่, หัว)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (เท้าของผู้เป็นใหญ่อยู่เหนือ ศีรษะของปวงชน)
778	พระบาทสัปดาห์รัชย์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท) ส. (สปดม, ราชย)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 7 ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง
779	พระบุญเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (บุญญ) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งคุณความดี
780	พระปกเกล้า, พระปกเทศ, พระปกชาติร่มเกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) ส. (เทศ) ท. (ปก, แกล้, ร่ม, เกล้า)	ผู้ปกครองปวงชนผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง ~, ผู้ปกครองแผ่นดิน
781	พระปฐมบรมขัตติย รัชกาล	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, กาล) บ. (ปฐม, ขตุติย, ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง ลำดับที่ 1
782	พระปรมะ, พระปรมศ	คำซ้อน	บ-ส. (วร, ปรม) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งหรือผู้ประเสริฐยิ่ง
783	พระประมุขชาติ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ชาติ) ส. (ปรมุข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของชาติ
784	พระประมุขสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ปรมุข) ข. (สย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
785	พระปราชญ์	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ปราชญ)	ผู้มีความรู้ยิ่ง
786	พระปวรุตม์	คำสมาส	บ-ส. (วร, อุตุตม) บ. (ปวร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด หรือ ผู้ประเสริฐสูงสุด
787	พระปิ่นเกศ, พระปิ่นแก้ว	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (เกศ) ท. (ปิ่น, แก้ว)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ปกครองผู้ประเสริฐยิ่ง
788	พระปิ่นดิลกปัญจม	คำประสม	บ-ส. (วร, ดิลก, ปญจม) ท. (ปิ่น)	ผู้ปกครองสูงสุดลำดับที่ 5
789	พระปิ่นไทย, พระปิ่นนคร, พระปิ่นนิกรสยามะชาติ, พระปิ่นปฐพี, พระปิ่นปิยะบุรี, พระปิ่นภพ, พระปิ่นสยาม, พระปิ่นอยุธยา, พระปิ่นไอย์สวรรค์	คำประสม	บ-ส. (วร, นคร, ชาติ, ปรี, ภว, อยุธยา) บ. (นิกร, ปฐวี, ปิยะ) ส. (ไยศวรุษ, สุวรรค)	ผู้ปกครองของไทย, ผู้ปกครองเมือง, ผู้ปกครองหมู่ชนแห่งชาติสยาม, ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองผู้เป็นที่รักของเมือง, ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองสยาม, ผู้ปกครองอยุธยา, ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์ สมบัติ
790	พระปิยมหาราช, พระปิยะมหาราช, พระปิยะมหาราช, พระปิยราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ราช) บ. (ปิยะ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่รักยิ่ง
791	พระผ่านเกล้า, พระผ่านเกล้านวมินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (นวม) ส. (อินทร) ท. (ผ่าน, เกล้า)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~ ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
792	พระผ่านฉัตร	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผ่าน) ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีฉัตรเป็น เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ
793	พระผ่านเผ้า, พระผ่านเผ้าประชานิ, พระผ่านเผ้าพลึงแผ่นดิน, พระผ่านเผ้าภูคาธาร	คำประสม	บ-ส. (วร, พล, ภูต, ธาร) ส. (ปฐา) ท. (ผ่าน, เผ้า, แผ่นดิน)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~ ของประชาชน, ~ ผู้เป็นกำลังของแผ่นดิน, ~ ผู้ดูแลแผ่นดิน
794	พระผ่านภพ, พระผู้ผ่านภพ, คำประสม พระผ่านสมบัติ, พระผ่านหล้า, พระผ่านไอศวรรย์	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว, สมบัติ) ส. (ไอศวรรย) ท. (ผ่าน, หล้า, ผู้)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองทรัพย์สมบัติทั้งปวง
795	พระผู้ชูสยาม, พระผู้คู่สยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้, ชู, คู่) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองดูแลสยาม
796	พระผู้ทรงญาณ	คำประสม	บ-ส. (วร, ญาณ) ท. (ผู้) ข. (ทรง)	ผู้มีความรู้ยิ่ง
797	พระผู้ทรงธำรงชาติ พระผู้ทรงภพ พระผู้ผดุงรัฐ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ, ภพ) ท. (ผู้) ข. (ทรง, ผดุง, ฐรง, ตมฺรง)	ผู้ดูแลรักษาชาติ, ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน, ผู้ดูแลรักษาอาณาเขต
798	พระผู้ปกเกล้าชาวสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้, ปก, เก้า, ชาว) ส. (เศศ) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งของชาวสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
799	พระผู้ผ่านกรุงไกรไทย ภาษา	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้, ผ่าน, กรุงไกร, ไทย) ส. (ภาษ)	ผู้ปกครองประเทศไทย
800	พระผู้ผ่านเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้, ผ่าน, เฝ้า)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
801	พระผู้ผ่านแผ่นดิน, พระผู้ผ่านสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้, ผ่าน, แผ่น) ข. (ไฟ, สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ~ สยาม
802	พระผู้เพ็ญคุณ, พระผู้เพ็ญยศ, พระผู้เรืองยศ	คำประสม	บ-ส. (วร, คุณ) ท. (ผู้, เรือง) ข. (เพญ) ส. (ยศ)	ผู้มีความดีสมบูรณ์ยิ่ง, ผู้มีอำนาจสมบูรณ์ยิ่ง
803	พระเฝ้าเจ้าหล้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เฝ้า, เจ้า, หล้า)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นใหญ่ของ แผ่นดิน
804	พระเฝือกผู้ข้าง พระเฝือกผู้หลายเชือกข้าง	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เฝือก, ผู้, ข้าง, หลาย, เชือก)	ผู้ปกครองผู้มีข้างเฝือกมาสู่ พระบารมี
805	พระพิรุ	คำสมาส	บ-ส. (วร, วีร)	ผู้มีความเพียรยิ่ง
806	พระภทรมหาไท	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา) ส. (ภทฺร) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความเจริญยิ่ง
807	พระภัทร, พระภัทระ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ภทฺร)	ผู้มีความเจริญยิ่ง, ผู้มีความดีงามยิ่ง
808	พระภัทรนเรศ	คำสมาส	บ-ส. (วร, นร) ส. (ภทฺร, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชนผู้มีความ เจริญยิ่ง
809	พระภัทรมหาราช, พระภัทรมหาราชา	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ราช) บ. (ราชา) ส. (ภทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีความเจริญยิ่ง (ผู้มีความดีงามยิ่ง)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
810	พระภุช, พระภุชรวรงค์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, ธร, อก)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
811	พระภุชเรชตรี	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู) ส. (ฐิติ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
812	พระภูบดี, พระภูบาล, พระภูมิบาล	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, ปติ, ปาล, ภูมิ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
813	พระภูบาลร่วมเกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ภู, ปาล) ท. (ร่วม, แกล้ว)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
814	พระภูมิ, พระภูมิมหาราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ราช) ส. (ภูมิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน
815	พระภูมิเลิศหล้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ภูมิ) ข. (เลอ) ท. (หล้า)	ผู้ปกครองผู้สูงสุดของแผ่นดิน
816	พระภูริธราชเจ้าราชัน, พระภูริราช	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูริ, อธิ, ราช) ท. (เจ้า) ส. (ราชน) บ. (ภูริ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีความฉลาดยิ่ง (ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน)
817	พระภูริราชเจ้าจักรธาน	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูริ, ราช) ท. (เจ้า) ส. (จักรธาน) บ. (ภูริ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้มีความฉลาดยิ่ง (ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน)
818	พระภูวค	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, วล)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
819	พระภูวนัย, พระภูวไนย	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู) บ. (เนย) ส. (เนย)	ผู้แนะนำสั่งสอนหมู่มชน ผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
820	พระมกุฎกษัตริย์	คำประสม	บ-ส. (วร, มกุฎ) ส. (กษ) ท. (เกล้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
821	พระมหากษัตริย์, พระมหากษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา) ส. (กษัตริ, กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง)
822	พระมหากษัตริย์ไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา) ส. (กษัตริย์) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ของไทย
823	พระมหากษัตริย์ราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา, อริ, ราช) ส. (กษัตริ, ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
824	พระมหาธีรราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ธีร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ทรงความรู้ยิ่ง
825	พระมหานรธิป	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, นร, อธิป)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งหมู่มชน
826	พระมหाराช, พระมหाराชน, พระมหาราชปดี, พระมหาอริราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ราช, ปดี, อริ) ส. (ราชน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
827	พระมหाराชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา, ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
828	พระมหाराชศรีชาติสมัย	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ราช, ชาติ, สยาม) ส. (ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐของชาติ ราช, ชาติ, สยาม)
829	พระมหิธรบรมราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหิ, ธร, ปรหม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
830	พระมิ่งเกล้าจอมสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง, เกล้า, จอม) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ของสยามผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง
831	พระมิ่งแก้ว	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง, แก้ว)	ผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
832	พระมิ่งขวัญ, พระมิ่งขวัญประชาชาติ, พระมิ่งขวัญร่มฟ้า, พระมิ่งขวัญสยามชาติ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) ท. (มิ่ง, ร่ม, ฟ้า) ข. (สยำ) ส. (ปฐา)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ผู้เป็นที่รักยิ่ง), ~ ของปวงชนในชาติ, ~ ผู้ปกครองแผ่นดิน, ~ ของชาติสยาม
833	พระมิ่งขวัญ สยามรัฐปฐพินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง) ข. (ขวณ, สยำ) บ. (รฐ, ปฐวี) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ผู้เป็นที่รักยิ่ง)
834	พระมิ่งขวัญอุ่นเกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง, อุ่น, เก้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
835	พระมิ่งชนนิกร	คำประสม	บ-ส. (วร, ชน) ท. (มิ่ง) บ. (นิกร)	ผู้เป็นที่เคารพรักของหมู่ชน
836	พระมิ่งนวมขัตติยราช	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง) บ. (นวม, ขตุติย, ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ อันเป็นที่เคารพรักลำดับที่ 9
837	พระมิ่งมกุฎปิ่น พระมิ่งมงกุฎสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร, มกุฎ) ท. (มิ่ง, ปิ่น) ข. (สยำ)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งแห่งสยาม (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
838	พระมิ่งมนขวัญ	คำประสม	บ-ส. (วร, มน) ท. (มิ่ง) ข. (ขวณ)	ผู้เป็นเคารพรักยิ่งในใจของปวงชน
839	พระมิ่งเมาลี	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง) ส. (เมาลี)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
840	พระยศ, พระยศไท, พระยศไท้, พระยศกษปสยาม, พระยศหล้า	คำสมาส คำประสม	บ-ส. (วร, ภว) ส. (ยศ) ท. (ไท, ไท้, หล้า) ข. (สย้า)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง, ~, ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งแห่งแผ่นดิน สยาม, ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งแห่งแผ่นดิน
841	พระยอดชายขึ้นเกล้า กรุงศรีสยาม, พระยอดชายขึ้นแก้ว โกสินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ยอด, ชาย, ขึ้น, สยาม, เกล้า, แก้ว) บ. (โกสิ) ส. (อินทร)	ผู้เป็นที่รักเคารพเทิดทูนยิ่งของ สยาม, ผู้เป็นที่รักเคารพผู้ประเสริฐยิ่ง ของกรุงรัตนโกสินทร์
842	พระยอดคนตรี, พระยอดนักกีฬา, พระยอดพัฒนา	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (คนตรี) บ. (กีฬา, วัฒน) ข. (นุก)	ผู้ชำนาญยิ่งด้านคนตรี, ผู้ชำนาญยิ่งด้านกีฬา, ผู้ชำนาญยิ่งในการสร้างความเจริญ
843	พระยอดมิ่งพระมะ หากษัตริย์*	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา) ท. (ยอด, มิ่ง) ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีความ สามารถยิ่ง
844	พระญา	คำมูล	ข. (บัวเถีย)	ผู้เป็นใหญ่
845	พระยิ่งยศ	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ยิ่ง) ส. (ยศ)	ผู้มีกำลังอำนาจมากที่สุด
846	พระยกุลบาท, พระยกุลบาทนริศรา	คำสมาส	บ-ส. (วร, ยกุล, บาท, นร) ส. (อิศร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~, ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน (ปวงชนบนอบแทบเท้า)
847	พระร่มเกล้า, พระร่มเกล้าชาวไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ร่ม, เกล้า, ชาว, ไทย)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~, ของชาวไทย (ผู้มีจักรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
848	พระร่มไทร, พระร่มโพธิ์, พระร่มโพธิ์ทอง, พระร่มฟ้า, พระร่มหล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, โพธิ) ท. (ร่ม, ไทร, ทอง, ฟ้า, หล้า)	ผู้ปกครองแผ่นดิน (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
849	พระราชะ, พระราชัน, พระราชันย์, พระราชัย, พระราชา	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) ส. (ราชน, ราชชย, ราชนย) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้ประเสริฐยิ่ง)
850	พระราชันขวัญประเทศ	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ราชน, ปุรเทศ) ข. (ขวัญ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งของประเทศ
851	พระราชาเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (ราชา) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้ประเสริฐยิ่ง)
852	พระราชาเจ้าพิภพ, พระราชาประมุขจ้าว	คำประสม	บ-ส. (วร, วิภว) ท. (เจ้า, จ้าว) บ. (ราชา) ส. (ปรมุข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน, ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
853	พระราชาธิราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ธิ, ราช) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
854	พระรุ่งฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (รุ่ง, ฟ้า)	ผู้มีความเจริญมีเกียรติยศปรากฏ
855	พระเรืองชัย	คำประสม	บ-ส. (วร, ชัย) ท. (เรือง)	ผู้มีความชนะ
856	พระฤๅสาย, พระฤๅสายกษัตริย์, พระลือสาย, พระภๅสาย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ลือสาย, ฤๅสาย, ภๅสาย) ส. (กษๅริย)	ผู้มีเกียรติยศปรากฏทั่ว, ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีเกียรติยศ ปรากฏทั่ว

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
857	พระเลิศชาย, พระเลิศหล้า พระลี้ยงโลก	คำประสม	บ-ส. (วร, โลก) ข. (เลอ) ท. (ชาย, หล้า, เลี้ยง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ~ แห่งแผ่นดิน, ผู้ดูแลแผ่นดิน
858	พระสง่ากษัตริ์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (สง่า) ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองผู้นำข้อย่าง
859	พระหน่อเจ้าภูวคต, พระหน่อเจ้าหล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูว, คต) ท. (หน่อ, เจ้า, หล้า)	ผู้สืบสายแห่งผู้ปกครองแผ่นดิน
860	พระองค์เจ้าหล้าร่มเลี้ยง เวียงสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์) ท. (เจ้า, หล้า, ร่ม, เลี้ยง, เวียง) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองดูแลเมือง สยาม
861	พระองค์ดำรงนัทร	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์) ข. (ดำรง, ตมฺรง) ส. (นัทร)	ผู้ปกครองผู้รักษาไว้ซึ่งแผ่นดิน (ผู้มีนัทรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
862	พระองค์เกลิงหล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์) ท. (เกลิง, หล้า)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
863	พระองค์ทรงชัย, พระองค์ทรงเดช, พระองค์ทรงยศ, พระองค์ทรงฤทธิ, พระองค์ทรงศรี, พระองค์ทรงศักดิ์, พระองค์ผู้ทรงศักดิ์	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์, ชย) ข. (ทรง) บ. (เดช) ส. (ยศ, ฤทธิ, ศรี, ศกฺติ) ท. (ผู้)	ผู้มีความชนะ, ผู้มีกำลังอำนาจ, ~, ผู้ประเสริฐ, ผู้มีคุณความดี, ผู้มีกำลังอำนาจ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
864	พระองค์ทรงไทย, พระองค์ทรงภพ, พระองค์ทรงเมือง, พระองค์ทรงรัฐ, พระองค์ทรงหล้า	คำประสม	บ-ส.(วร, องค์, ภว) ท. (ไทย, เมือง, หล้า) ข. (ทรง) บ. (รัฐ)	ผู้ปกครองประเทศไทย, ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองเมือง, ผู้ปกครองอาณาเขต, ผู้ปกครองแผ่นดิน
865	พระองค์ทรงราชย์ พระองค์ทรงราชันย์ พระองค์ทรงราชย์	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์) ข. (ทรง) ส. (ราชข, ราชนุย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความรุ่งเรือง
866	พระองค์ผู้ทรงศักดิ์, พระองค์ผู้ทรงสาคันต์, พระองค์ผู้ทรงสันต์, พระองค์ผู้ทรงสิทธิ์	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์, สิทธิ) ส. (ศกฺติ, ศานุต) บ. (สนฺต)	ผู้มีความสามารถ มีกำลังอำนาจ, ผู้มี (รักษา) ความสงบสุข, ~, ผู้มีความสำเร็จ
867	พระองค์คือศักดิ์	คำสมาส	บ-ส.(วร, องค์, อติ) ส. (ศกฺติ)	ผู้มีความสามารถ มีกำลังอำนาจ ยิ่ง
868	พระองค์เอกสยามฉันท	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์, เอก) ข. (สขำ) บ. (ขณฺท)	ผู้เป็นใหญ่ในอาณาเขตของสยาม เอก)
869	พระอิริราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
870	พระอยู่เกล้า, พระอยู่เกล้ากลางเศียร, พระอยู่หัว, พระอยู่หัวผู้เป็นเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ศิริสุ) ท. (อยู่, เกล้า, หัว, ผู้เป็น, เจ้า, กลาง)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเคารพเทิดทูนไว้เหนือ ศีรษะ)
871	พระอัครเรศเจ้าจอมกษัตริย์, พระอัครเรศเจ้าจอมภพเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว) ท. (เจ้า, จอม, เจ้า) ส. (อกร, อิศ, กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งผู้เป็น ใหญ่ยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
872	พระอัจฉริยะเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า) บ. (อจฺญริย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความรู้ ความสามารถยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
873	พระอู่เกล้า, พระอู่เศียร, คำประสม พระอู่มะไหศวรรยศ สยาม, พระอู่มะไหศวรรษราชย์	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา) ท. (อู่)	ผู้ปกครองดูแลผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง, ผู้ปกครองทรัพย์สมบัติแห่งสยาม, ผู้ปกครองดูแลทรัพย์สมบัติ
874	พระเอกองค์	คำสมาส	บ-ส. (วร, เอก, องค์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นที่หนึ่ง
875	พระไอศุรย์	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ไอศุรย์)	ผู้ครอบครองทรัพย์สมบัติ
876	พ่อขุน, พ่อขุนพระ	คำประสม	ท. (พ่อ, ขุน) บ-ส. (วร)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่, ~ ผู้ประเสริฐ
877	พินุขไ้	คำประสม	บ-ส. (วิมุข) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ฝ่ายหลัง
878	พิรพล	คำสมาส	บ-ส. (วีร, พล)	ผู้มีกำลัง ผู้มีความกล้าหาญ
879	เพชรเพ็ญสยาม	คำประสม	ส. (วสุร) ข. (เพญ, สยาม)	ผู้ทรงคุณประเสริฐสมบูรณ์ยิ่ง แห่งสยาม
880	ภวราชนรเชษฐ์	คำสมาส	บ-ส. (ภว, ราช, นร) ส. (เชษฐ์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้สูงสุด ของปวงชน
881	ภัทร, ภัทรภูไนย, ภัทรมหาราช, ภัทรราช, ภัทรราชราชย์	คำมูล คำสมาส	ส. (ราช, เนย) บ-ส. (ภัทร, มหา, ราช, ภู) บ. (เนย)	ผู้เจริญ (ผู้ประเสริฐ) ผู้เจริญผู้แนะนำสั่งสอนปวงชน, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เจริญ ผู้เป็นใหญ่ผู้เจริญ
882	ภัทรมหาราชเจ้า, ภัทรมหาราชเจ้าจอมภ	คำประสม	บ-ส. (ภัทร, มหา, ราช, ภว) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เจริญ (ผู้ประเสริฐ) ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดินผู้เจริญ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
883	ภูวไนย	คำสมาส	บ-ส. (ภูว) บ. (เนยฺย) ส. (เนย)	ผู้แนะนำสั่งสอนปวงชน
884	ภูดาธาร	คำสมาส	บ-ส. (ภูต, ธาร)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
885	ภูธร	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ธร)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
886	ภูธรจอมอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (ภู, ธร, อยุธยา) ท. (จอม)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
887	ภูธรธिरาษฎ์	คำประสม	บ-ส. (ภู, ธร, อธิ, ราช) ท. (ไถ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
888	ภูธรธีระราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ธร, ราช, ธีร)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ผู้มีความรู้ยิ่ง
889	ภูธรผ่านฉัตร	คำประสม	บ-ส. (ภู, ธร) ท. (ผ่าน) บ. (ฉัตร)	ผู้ปกครองผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
890	ภูธรราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ธร, ราช)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
891	ภูธรอยุธยา	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ธร, อยุธยา)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินของอยุธยา
892	ภูธรธิ, ภูธรเศ, ภูธรเศ	คำสนธิ	บ-ส. (ภู, ธร) ส. (อิศ)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
893	ภูบดี	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
894	ภูบดีที่ห้าราชัน	คำประสม	บ-ส. (ภู, ปติ) ท. (ที่, ห้า) ส. (ราชน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 5
895	ภูบดีธิราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ภู, ปติ, อธิ, ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
896	ภูบาล	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ปาล)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
897	ภูบาลจอมอยุธยา, ภูบาลเจ้า, ภูบาลเมืองสยาม	คำประสม	บ-ส. (ภู บาล, อยุธยา) ท.(จอม, เจ้า, เมือง) ข. (สย้า)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข), ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่, ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินของเมือง สยาม
898	ภูบาลนวมราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, บาล, ราช) บ. (นวม)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9
899	ภูเบศ	คำสนธิ	บ-ส. (ภูบ) ส. (เอศ)	พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
900	ภูเบศที่สาม	คำประสม	บ-ส. (ภูบ) ส. (เอศ) ท. (ที่, สาม)	พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 3
901	ภูภรรดา	คำสมาส	บ-ส. (ภู) ส. (ภรรต)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน (ผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน)
902	ภูมิลัษ	คำสมาส	บ-ส. (ภูมิ, พล)	ผู้เป็นกำลังผู้มีอำนาจของแผ่นดิน
903	ภูมिरาช	คำสมาส	บ-ส. (ภูมิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
904	ภูมี	คำนุล	ส. (ภูมิ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
905	ภูมีจอมราช, ภูมีราชเจ้า, ภูมีทรงเดช	คำประสม	ส. (ภูมิ) บ-ส. (ราช) ท. (จอม, เจ้า) บ. (เดช) ข. (ทรง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่, ~, ~ ผู้มีกำลังอำนาจ
906	ภูมินวราชเจ้าจอมไผท	คำประสม	บ-ส. (ราช) ส. (ภูมิ) บ. (นว) ท. (จอม, เจ้า) ข. (ไผท)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ของแผ่นดินลำดับที่ 9
907	ภูมี่ปันปราชญ์, ภูมี่ปันหล้า	คำประสม	ส. (ภูมิ, ปราชญ์) ท. (ปัน, หล้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีความรู้ยิ่ง, ผู้ปกครองแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
908	ภูมิอัฐมราช	คำสมาส	ส. (ภูมิ) บ. (อัฐม) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 8
909	กูรีทรงราช	คำประสม	บ. (กูรี, กูรี = แผ่นดิน, ปรีชา) บ-ส. (ราช) ข. (ทรง)	ผู้เป็นใหญ่ปกครองแผ่นดิน (ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความสามารถ)
910	ภูวดล	คำสมาส	บ-ส. (ภูว, ดล)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
911	ภูวดาธาร	คำสมาส	บ-ส. (ภูต, ธาร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
912	ภูวนัย, ภูวนัย ภูวนาย	คำสมาส	บ-ส. (ภูว) บ. (เนย) ส. (เนย)	ผู้แนะนำสั่งสอนปวงชน
913	ภูวนัยจอมตน	คำประสม	บ-ส. (ภูว, ธน) บ. (เนย) ส. (เนย) ท. (จอม)	ผู้แนะนำสั่งสอนปวงชนผู้เป็นใหญ่ ของเมืองธนบุรี
914	ภูวนายกนาถเกล้า	คำประสม	บ-ส. (ภูว, นายก, นาถ) ท. (เกล้า)	ผู้เป็นใหญ่เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
915	ภูวนตร	คำสมาส	บ-ส. (ภูว) ส. (เนตร, เนตฤ)	ผู้นำทางของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
916	ภูวนตรเจ้าอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (ภูว, อยุธยา) ส. (เนตร) ท. (เจ้า)	ผู้นำทางของแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
917	ภูวนัยนเรศ	คำสมาส	บ-ส. (ภูว, นร) บ. (เนย) ส. (เนย, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้แนะนำสั่งสอนหมู่มชน
918	มกุฎกาญจน์	คำสมาส	บ-ส. (มกุฎ) บ. (กาญจน) ส. (กาญจน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง (ผู้มีมกุฎทองเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
919	มกุฎเกล้าชาตริ มกุฎเศสหล้า	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ) ท. (เกล้า, หล้า) ส. (ชาตริ, เศส)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
920	มกุฎเกล้าอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ, อยุธยา) ท. (เกล้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งของอยุธยา (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
921	มกุฎเศสเลียม, มกุฎเศส, มกุฎเศสชาวไทย	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ) ส. (เศส) ข. (สข่า) ท. (ชาว, ไทย)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งของสยาม, ~ ของชาวไทย (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
922	มกุฎกษัตริ, มกุฎกษัตริ, มกุฎชาติ, มกุฎราช	คำสมาส	บ-ส. (มกุฎ, ชาติ, ราช) ส. (กษัตริ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองชาติ, ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
923	มกุฎราชเจ้าไทย	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ, ราช) ท. (เจ้า, ไทย)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ของไทย (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
924	มกุฎกษัตริย์เศสสยาม	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ) ส. (กษัตริย์, เศส) ข. (สข่า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งของสยาม (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
925	มกุฎไท้, มกุฎไทย	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ) ท. (ไท้, ไทย)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่, ผู้ปกครองของไทย (ผู้มีมกุฎเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
926	มณีนาดบาทบงส์	คำสมาส	บ-ส. (มณิ, นาด) บ. (ปาทปัส)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งผู้เป็นที่พึงผู้ประเสริฐ (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
927	มหัจฉกรัษตรา	คำสมาส	บ-ส. (มห) ส. (ฉกร, ฤษกร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งฉัตรทั้งหลาย (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
928	มหัจฉริยัตติยฉัตร	คำสมาส	บ-ส. (มห) บ. (อจุฉริย, ขตุฉริย) ส. (ฉกร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีความรู้ ความสามารถยิ่ง (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
929	มหัจฉริยศรีธานินทร์	คำสมาส	บ-ส. (มห, ธานี) บ. (อจุฉริย) ส. (ศรี, อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ของเมืองผู้ประเสริฐ ผู้มีความรู้ความสามารถยิ่ง
930	มหากษัตริ, มหากษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (มหา) ส. (ฤษกร, ฤษกรีย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
931	มหากษัตริเจ้า, มหากษัตริ์สยาม, มะหากษัตริ์สยาม, มะหากษัตริ์เจ้า	คำประสม	บ-ส. (มหา) ส. (ฤษกร, ฤษกรีย) ข. (สย้า) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่, ~ แห่งสยาม
932	มหากษัตริราช	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ธิ, ราช) ส. (ฤษกร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ราช)
933	มหากษัตริ์เจ้าชีวิต	คำประสม	บ-ส. (มหา, ชีวิต) ส. (ฤษกรีย) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งความเป็นอยู่ของปวงชน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
934	มหากษัตริย์จักรเกล้า ชาวไทย	คำประสม	บ-ส. (มหา) ส. (กษัตริย์, จคร) ท. (เกล้า, ชาว, ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งของคนไทย (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
935	มหากษัตริย์ไทย, มหากษัตริย์รัฐไทย, มหากษัตริย์รัฐสยาม, มหากษัตริย์สยาม, มะหากษัตริย์สยาม	คำประสม	บ-ส. (มหา) ส. (กษัตริย์) บ. (รัฐ) ท. (ไทย) ข. (स्या)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ ของไทย, ~ ของสยาม
936	มหากษัตริย์ผู้สถิตไผท	คำประสม	บ-ส. (มหา) ส. (กษัตริย์, สถิต) ท. (ผู้) ข. (ไผท)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ยังให้แผ่นดินตั้งอยู่
937	มหาธีรราช มหาธีระราช	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ธีร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความรู้ยิ่ง
938	มหานราศวามี	คำสมาส	บ-ส. (มหา, นร) ส. (ศวามี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่มน
939	มหาภูมิ	คำสมาส	บ-ส. (มหา) ส. (ภูมิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
940	มหามหัทศกริชราชา	คำสมาส	บ-ส. (มหา) บ. (อจุกริช, ราชา) ส. (อศุกริช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีความรู้ความ สามารถยิ่ง
941	มหารัช, มหาราช, มะหาราช มหาราชัน, มหาราช	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช) บ. (ราช, ราช) ส. (ราชัน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
942	มหาราชวัญชาติชัย, มหาราชวัญชาติไทย	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช, ชาติ, ชย) ข. (บุญ) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่รักเคารพ ของชาติ, ~ ของชาติไทย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
943	มหาราชกิตกวี	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช, กิต, กวี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปรีชาด้านเพลงกิต, กวี
944	มหาราชจอมปราชญ์, มหาราชพระจอมปราชญ์	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช, วร) ส. (ปราชญ์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีความรู้ยิ่ง
945	มหาราชเจ้า, มะหาราชเจ้า มหาราชเจ้าจางสยาม, มหาราชเจ้าจอมกษัตริย์, มหาราชเจ้าจอมถวัลย์	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช) ท. (เจ้า, จา, จอม) ข. (สย้า) ส. (กษัตริย์) บ. (ถวัลย์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ~ ผู้ปกครองสยาม, ~ ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่, ~
946	มหาราชนักพัฒนา	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช) ข. (นัก) บ. (วทุฒน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ชำนาญด้านการพัฒนา
947	มหาราชประมุขไทย	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช) ส. (ปรมุข) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย
948	มหาราชศรีชาติชน	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช, ชาติ, ชน) ส. (ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐของหมู่ชนในชาติ
949	มหาวรกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (มหา, วร) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ อันประเสริฐยิ่ง
950	มหาเสวต	คำสมาส	บ-ส. (มหา) ส. (เสวต = สีขาว)	ผู้บริสุทธิ์ผู้ประเสริฐยิ่ง
951	มหิทธิราช	คำสมาส	บ-ส. (มหิ, ทร, ธีร, ราช)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ที่มีความรู้ยิ่ง
952	มหิบาล, มะหิบาล	คำสมาส	บ-ส. (มหิ, ปาล)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
953	มหิบาลผู้เฝ้า	คำประสม	บ-ส. (มหิ, ปาล) ท. (ผู้, เฝ้า)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปางจนเคารพเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
954	มะหัจฉะริเชศ	คำสนธิ	บ-ส. (มห) บ. (อจฺฉริย) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความรู้ ความสามารถยิ่ง
955	มะหาบาระเมศ	คำสมาส	บ-ส. (มหา) บ. (ปารมี) ส. (อิศ)	ผู้มีความดียิ่ง
956	มหาปิยะราช	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช) บ. (ปิย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง
957	มหายุคละบาท	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ยุค, ปาท)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้าทั้งคู้)
958	มหาวีระราช	คำสมาส	บ-ส. (มหา, วีร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้กล้าหาญยิ่ง (ผู้มีความเพียรยิ่ง)
959	มิ่งขวัญไทย, มิ่งจอมขวัญ	คำประสม	ท. (มิ่ง, ไทย, จอม) ข. (ขุขวัญ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนของไทย, ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
960	มิ่งบรมขัตติยราช	คำประสม	บ-ส. (ปรม) บ. (ขตุติย, ราช) ท. (มิ่ง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
961	มิ่งเฝ้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
962	มิ่งมกุฏ, มิ่งมกุฏท้าว, มิ่งมกุฏปิยมณูย์, มิ่งมกุฏอัครเฝ้าภพ	คำประสม	ท. (มิ่ง, ท้าว, เฝ้า) บ-ส. (มกุฏ, อยุท, ภาว) บ. (ปิย) ส. (มณูช)	ผู้ปกครอง, ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้ปกครองผู้เป็นที่รักของหมู่มชน, ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งของอยุธยา (ผู้มีมกุฏเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
963	มิ่งมหาราชน	คำประสม	ท. (มิ่ง) บ-ส. (มหา) ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
964	มิ่งมหิธร	คำประสม	ท. (มิ่ง) บ-ส. (มหิ, ธร)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
965	มิ่งมณุษย์มังกุฬฟ้าจุฬา ไทเจ้า	คำประสม	ท. (มิ่ง, ฟ้า, ไท, เจ้า) ส. (มณุษ, จุฬา) บ-ส. (มกุฏ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน (ผู้มิ่งมกุฏเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
966	มิ่งหล้า, มิ่งอยุธยา	คำประสม	ท. (มิ่ง, หล้า) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
967	มุขรัษฎกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (มุข) บ. (รัษฎ) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ปกครอง อาณาจักร
968	เมธิศร	คำสนธิ	บ-ส. (เมธิ) บ. (อิสฺสร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีปัญญา
969	ยศไต้, ยศไต้	คำประสม	ส. (ยศ) ท. (ไต้)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจ
970	ยศราช	คำสมาส	ส. (ยศ) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจ
971	ยอดกษัตริ, ยอดกษัตริย์, ยอดกษัตริย์ชาติยศ, ยอดชาติยศ	คำประสม	ท. (ยอด) ส. (กษตร, กษตรีย, อิศ) ข. (ชาติยศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
972	ยอดเจ้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่
973	ยอดชายขึ้นเกล้าชาวสยาม	คำประสม	ท. (ยอด, ชาย, ขึ้น, เก้า, ชาว) ข. (สย)	ผู้ชายผู้ยิ่งใหญ่ผู้เป็นที่ยกย่อง ของชาวสยาม
974	ยอดไทย	คำประสม	ท.	ผู้ยิ่งใหญ่ของไทย
975	ยอดปิยมหาราช	คำประสม	ท. (ยอด) บ. (ปิย) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
976	ขอดพระนักพัฒนา	คำประสม	ท. (ขอด) บ-ส. (วร) ข. (นก) บ. (วาทุณ)	ผู้ชำนาญด้านการพัฒนายิ่ง
977	ขอดฟ้าขอดหล้า	คำประสม	ท.	ผู้ยิ่งใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง
978	ขอดสยามะชาติ	คำประสม	ท. (ขอด) ข. (สขำ) บ-ส. (ชาติ)	ผู้ยิ่งใหญ่ของชาติสยาม
979	ยุคล	คำมูล	บ-ส. (ยุคล)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้าทั้งคู่)
980	ยุคลบาท, ยุคละบาท ยุคลบาทา, ยุคลพระบาท, ยุคลวรบาท	คำสมาส	บ-ส. (ยุคล, ปาท, วร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้าทั้งคู่)
981	ยุคลบาทเหนือเกล้านิกร ราษฎร์สยาม	คำประสม	บ-ส. (ยุคล, ปาท) ท. (เหนือ, เก้า) บ. (นิกร) ส. (ราษฎร์) ข. (สขำ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งของหมู่ชน ชาวสยาม (ปวงชนเทิดทูนเท้าทั้งคู่ไว้เหนือ ศีรษะ)
982	ยุคลบาทะบงศ์	คำสมาส	บ-ส. (ยุคล) บ. (ปาทปัส)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบฝุ่นที่เท้า ทั้งคู่)
983	ยุวกษัตริย์เจ้า, ยุวราชเจ้า, ยุวราชไทย	คำประสม	บ. (ยุว) ส. (กษัตริย์) ท. (เจ้า, ไทย) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ที่มี อายุน้อย, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีอายุน้อย, ผู้เป็นใหญ่ของไทยผู้มีอายุน้อย
984	เขวากษัตริย์	คำสมาส	บ. (ยุว) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีอายุน้อย
985	เขวาราชาไทย	คำประสม	บ. (ยุว) บ-ส. (ราช) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ของไทยผู้มีอายุน้อย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
986	โยธินทรปิ่นทัพ	คำประสม	บ. (โยธิ, ทพพ) ส. (อินฺทร) ท. (ปิ่น)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทหารที่กล้าศึก
987	ร่มเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
988	ร่มเกล้าเจ้าหล้าไทย ชานินทร์, ร่มเกล้าชาวไทย, ร่มเกล้าธิราช	คำประสม	ท. (ร่ม, เก้า, เจ้า, หล้า, ชาว, ไทย) บ-ส. (ชานี, อธิ, ราช) ส. (อินฺทร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งของแผ่นดินไทย, ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ของชาวไทย, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน
989	ร่มแก้ว, ร่มแก้วร่วมชีวิต, ร่มแก้วแดนสยาม	คำประสม	ท. (ร่ม, แก้ว) แคว้น, แดน) บ-ส. (ชีวิต) ข. (สย้า)	ผู้ปกครองผู้ประเสริฐ, ~ ผู้มีคุณต่อความเป็นอยู่ของ ปวงชน, ผู้ปกครองแผ่นดินสยาม
990	ร่มฉัตร	คำซ้อน	ท. (ร่ม) ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดิน (ผู้มีฉัตรเป็น เครื่องประกอบพระอิสริยยศ)
991	ร่มฉัตรแก้ว, ร่มฉัตรบวร, ร่มฉัตรรัช	คำประสม	ท. (ร่ม, แก้ว) บ. (บวร, ราช) ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ, ~, ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
992	ร่มฉัตรลั่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	คำประสม	ท. (ร่ม, ลั่น, เก้า, เจ้า, อยู่, หัว) ส. (ฉัตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ผู้มีฉัตรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศปวงชนเทิดทูน ไว้เหนือศีรษะ)
993	ร่มเดช	คำประสม	ท. (ร่ม) บ. (เดช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีกำลังอำนาจ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
994	ร่วมบาท	คำประสม	ท. (ร่วม) บ-ส. (บาท)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนบนอบแทบเท้า)
995	ร่วมบาทพระภูธร	คำประสม	ท. (ร่วม) บ-ส. (บาท, วร, ภู, ธร)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
996	ร่วมพระบารมีศุภ	คำประสม	ท. (ร่วม, ใต้) บ-ส. (วร) บ. (ปารมี) ส. (อิศ)	ผู้ปกครองผู้มีความดียิ่ง
997	ร่วมโพธิ์แก้ว	คำประสม	ท. (ร่วม, แก้ว) บ-ส. (โพธิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
998	ร่วมโพธิ์ไทรธรณิน	คำประสม	ท. (ร่วม, ไทร) บ-ส. (โพธิ, ธรณี)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
999	ร่วมฟ้า, ร่วมหล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแผ่นดิน
1000	ร่วมรัชศรีนัครชัย	คำประสม	ท. (ร่วม) บ. (รชช) ส. (ศรี, นัคร) บ-ส. (ชัย)	ผู้ปกครองที่เป็นใหญ่ผู้มีความชนะ
1001	ร่วมศิริไทย	คำประสม	ท. (ร่วม, ไทย) ส. (ศิริ)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ของไทย (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1002	รอมบาท, รอมบาทยุดล	คำประสม	ท. (รอม) บ-ส. (บาท, ยุดล)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนบนอบแทบเท้าทั้งคู่)
1003	รอมบาทภูบดี	คำประสม	ท. (รอม) บ-ส. (บาท, ภู, บดี)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูน (ปวงชนบนอบแทบเท้า)
1004	รอมพระบาท, รอมพระบาทใต้	คำประสม	ท. (รอม, ใต้) บ-ส. (วร, บาท)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนบนอบแทบเท้า)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1005	รอยยุค รอยยุคบาทท้าว	คำประสม	ท. (รอย, ท้าว) บ-ส. (ยุค, ปาท)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน
1006	รัช, รัชช, ราชา, ราช, รัชย์, ราชัย, ราชะ, ราชัญ, ราชัน, ราชันย์	คำมูล	บ. (รัชช, ราชณ, ราชา) บ-ส. (ราช) ส. (ราชย, ราชน, ราชนุย)	ผู้เป็นใหญ่ (ผู้มีความเจริญรุ่งเรือง, ความเป็นพระราชา)
1007	รัชกษัตรา, รัชกษัตริย์, ราชกษัตริย์, รัชราชันย์, ราชรัชช	คำซ้อน	บ. (รัชช) ส. (กษัตริ, กษัตริย, ราชนุย) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
1008	รัชกษัตริย์ทุติย	คำสมาส	บ. (รัชช, ทุติย) ส. (กษัตริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 2
1009	รัชกาลที่เก้าเจ้าแผ่นดิน, รัชกาลที่เก้าเจ้าแผ่นดิน ปิ่นกษัตริย์, รัชกาลที่เก้าเจ้าแผ่นดิน ปิ่นราชัน	คำประสม	บ. (รัชช) บ-ส. (กาล) ท. (ที่, เก้า, เจ้า, แผ่นดิน, ปิ่น) ส. (กษัตริย, ราชน)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินลำดับที่ 9 ~ ผู้เป็นยอดของผู้ปกครองแผ่นดิน, ~ ผู้เป็นยอดของผู้เป็นใหญ่
1010	รัชกาลที่หก	คำประสม	บ. (รัชช) บ-ส. (กาล) ท. (ที่, หก)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 6
1011	รัชจตุตถิ	คำสมาส	บ. (รัชช, จตุตถ)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 4
1012	รัชชเชษฐมหาราช	คำสมาส	บ. (รัชช) บ-ส. (ธีร, มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีความรู้ยิ่ง
1013	รัชทรงภูมิทรงภพ	คำประสม	บ. (รัชช) ข. (ทรง) บ-ส. (ภูมิ, ภว)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1014	รัชนารูปผ่านภพ	คำประสม	บ. (ราช) บ-ส. (นร, อธิป, ภว) ท. (ผ่าน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชนผู้ปกครอง แผ่นดิน
1015	ราชวงศ์, ราชวงศ์	คำสมาส	บ. (ราช) ส. (วงศ์) บ-ส. (ราช)	ผู้สืบสายของผู้เป็นใหญ่
1016	ราชยศสยาม	คำประสม	ส. (ราช, ยศ) ข. (สยาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
1017	รัชรม์แคว้น	คำประสม	บ. (ราช) ท. (รม, แคว้น)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้น
1018	รัชรม์จักรแก้ว	คำประสม	บ. (ราช) ส. (จักร) ท. (รม, แก้ว)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐ (ผู้มีจักรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
1019	ราชสมัย	คำสมาส	บ. (ราช) บ-ส. (สมัย)	วาระของผู้เป็นใหญ่
1020	รัฐราช	คำสมาส	บ. (รัฐ) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งรัฐ (อาณาเขต ปกครอง)
1021	ราชจอมพล, ราชจอมราชผู้	คำประสม	บ-ส. (ราช, พล) ท. (จอม) ส. (ราชผู้)	ผู้เป็นใหญ่มีกำลังอำนาจยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน
1022	ราชเจ้า, ราชเจ้าครองถวัลย์, ราชเจ้าจอมไทย,	คำประสม	บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า, จอม, ครอง, ไทย) บ. (ถวัลย์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ~ ผู้ครองทรัพย์สินสมบัติ (ความเป็น พระราชา), ~ ของไทย
1023	ราชท้าว, ราชไท, ราชไท้	คำประสม	บ-ส. (ราช) ท. (ท้าว, ไท, ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1024	ราชไท่จอมจุฬา, ราชไทย, ราชไทย ราชสยาม	คำประสม	บ-ส. (ราช) บ. (จุฬา, ราช) ท. (ไท่, จอม, ไทย) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ของไทย, ผู้เป็นใหญ่ของสยาม
1025	ราชไท่อธิป	คำประสม	บ-ส. (ราช, อธิป) ท. (ไท่)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1026	ราชธรณิน	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ธรณิ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
1027	ราชธิปติ	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ธิ, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1028	ราชนฤบดี	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ปติ) ส. (นฤ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่น ส. (นฤ)
1029	ราชปพิธ, ราชบรม	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ปรม) บ. (ปวิธา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งการสร้าง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1030	ราชบาทบงส์ ราชพระบาทบงส์	คำสมาส	บ-ส. (ราช, วร) บ. (บาทปัส)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนนบนอบแทบฝุ่นที่เท้า)
1031	ราชบาทบงส์ทรงศรี	คำประสม	บ-ส. (ราช) บ. (บาทปัส) ข. (ทรง) ส. (ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ที่ประเสริฐ (ปวงชนนบนอบแทบฝุ่นที่เท้า)
1032	ราชผู้เลิศมหัจฉริย์ศรีกุศล	คำประสม	บ-ส. (ราช, มหา) ท. (ผู้) ข. (เลอ) บ. (อจฺฉริย) ส. (ศรี, กุศล)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความสามารถยิ่งมี ความดียิ่ง
1033	ราชไพท	คำประสม	บ-ส. (ราช) ข. (ไพท)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
1034	ราชภาดา	คำสมาส	บ-ส. (ราช) บ. (ภาดา)	ผู้เป็นเชื้อสายของผู้เป็นใหญ่
1035	ราชภูมิ	คำสมาส	บ-ส. (ราช) ส. (ภูมิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1036 ราชองค์, ราชอยุธยา	คำสมาส	บ-ส. (ราช, องค์, อยุธยา)	ผู้เป็นใหญ่ (ผู้มีความเจริญรุ่งเรือง), ~ แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)	
1037 ราชอตุลเดช	คำสมาส	บ-ส. (ราช) บ. (อตุล, เดช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง (กำหนดวัดไม่ได้)	
1038 ราชะผู้บุชนีย	คำประสม	บ-ส. (ราช, บุชนีย) ท. (ผู้)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ควรบูชายิ่ง	
1039 ราชันแห่งชาติ	คำประสม	ส. (ราชน) ท. (แห่ง) บ-ส. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่ของชาติ	
1040 ราชัชนมว์ราชา ราชัชนมระราช	คำสมาส	ส. (ราชขย) บ. (นมม, ราชา) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9	
1041 ราชัชมหาราช	คำสมาส	ส. (ราชขย) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง	
1042 ราชาชัยยศ	คำสมาส	บ. (ราชา) บ-ส. (ชัย) ส. (ยศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความชนะ	
1043 ราชธิปติ	คำสนธิ	บ-ส. (ราช, ธิ, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความเป็นราชา	
1044 ราชธิราชแก้ว ราชธิราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ราช, ธิ, ราช) ท. (แก้ว, เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความเป็นราชา ผู้ประเสริฐ	
1045 ราชาสยามชาติ	คำประสม	บ. (ราชา) ข. (สยาม) บ-ส. (ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาติสยาม	
1046 ราชาน้ำ	คำประสม	บ. (ราชา) ท. (แห่ง, น้ำ)	ผู้เป็นใหญ่ของน้ำ (ผู้ชำนาญการพัฒนาแหล่งน้ำ)	
1047 ราชะไพทอริราช	คำประสม	บ-ส. (ราช, ธิ) ข. (ไพท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน	
1048 ราชะมโหศวรรยศให้	คำประสม	บ-ส. (ราช, มหา) ส. (โศศวรรย, ธิ) ท. (ให้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งทรัพย์สินสมบัติ แห่งความเป็นราชา	

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1049	เรื่องฤทธิ์	คำประสม	ท. (เรื่อง) ส. (ฤทธิ์)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง
1050	ฤๅสาย, ลือสาย, ฤๅสาย	คำประสม	ท.	ผู้มีเกียรติยศปรากฏทั่ว
1051	ลั่นกระหม่อมพระจอมเจม	คำประสม	ท. (ลั่น, กระหม่อม, จอม, เจม) บ-ส. (วร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1052	ลั่นเกล้า, ลั่นเกล้าฯ, ลั่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	คำประสม	ท.	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1053	ลั่นเกล้าจอมกษัตริย์รัศมี	คำประสม	ท. (ลั่น, เก้า, จอม) ส. (กษัตริย์, รัศมี)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนผู้ปกครอง แผ่นดินมีเกียรติยศปรากฏทั่ว (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1054	ลั่นเกล้าเจ้าชีวิต	คำประสม	ท. (ลั่น, เก้า, เจ้า) บ-ส. (ชีวิต)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนผู้เป็นใหญ่ ในความเป็นอยู่ของปวงชน
1055	ลั่นเกล้าสยามาธิราช	คำประสม	ท. (ลั่น, เก้า) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยามผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1056	ลั่นเศเกล้าเจ้าอยู่หัว	คำประสม	ท. (ลั่น, เก้า, เจ้า, อยู่, หัว) ส. (เศ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1057	ละอองธุลีบาทบุคคล, ละอองธุลีพระบาท	คำประสม	ท. (ละออง) บ-ส. (ธุลี, ปาท, วร, บุคคล)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบฝ่าของเท้า ทั้งคู่)
1058	ละอองบทเรศ, ละอองบาท, ละอองเบื้องพระบาท, ละอองพระบาท	คำประสม	ท. (ละออง, เบื้อง) ส. (ปทเรศ) บ-ส. (วร, ปาท)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบฝ่าของเท้า)
1059	ลือชัย	คำประสม	ข. (ลือ) บ-ส. (ชย)	ผู้มีความชนะ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1060	เลอไทยภูวดล	คำประสม	ข. (เลอ) ท. (ไทย) บ-ส. (ภูว, ดล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินไทย
1061	เลอรัชเชศ, เลอราช	คำประสม	ข. (เลอ) บ-ส. (ราช) ส. (ราชชย, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความชนะ, ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1062	ภุสสายพระผ่านเกล้า	คำประสม	ท. (ภุสสาย, ผ่าน, เกกล้า) บ-ส. (วร)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1063	วงศ์ขัตติยราช	คำสมาส	บ-ส. (วงศ์, ราช) บ. (ขัตติย)	ผู้สืบสายของผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่
1064	วงศ์ภูวไนยวีรราช	คำสมาส	บ-ส. (ภูว, วีร, ราช) บ. (เนยย) ส. (เนย, วงศ)	ผู้สืบสายของผู้แนะนำสั่งสอน หมู่ชน ผู้เป็นใหญ่ที่กล้าหาญ (มีความเพียร)
1065	วร	คำมูล	บ-ส. (วร)	ผู้ประเสริฐยิ่ง
1066	วรกษัตริย์, วรขัตติยา, วรขัตติย, วรขัตติยศ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (กษัตริย์, อิศ) บ. (ขัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง
1067	วรขัตติยชาติไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) บ. (ขัตติย) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง ของชาติไทย
1068	วรจุฬา, วรชัย, วรเดช, วราเดช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ชย) ส. (จุฬา) บ. (เดช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้มีความชนะยิ่ง, ผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง
1069	วรบทยุคลไท	คำประสม	บ-ส. (วร, ปท, ยุคล) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนบนนอมแทบเท้าทั้งคู่)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1070	วรบาท, วรพระบาท, วระบาท, วรบาทกษัตริย์, วรบาทรัช, วรบาทราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ราช) ส. (กษัตริย์) บ. (รชช)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ปกครองแผ่นดิน ~, ผู้เป็นใหญ่ ~, ผู้เป็นใหญ่ ~, (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
1071	วรบาทจอมปราณ	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ท. (จอม) ส. (ปราณ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งผู้เป็น ใหญ่แห่งชีวิต (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
1072	วรบาทจัตตุรต์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท) บ. (จตุตถ) ส. (จตุรถ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งลำดับที่ 4 (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
1073	วรบาทไท	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
1074	วรบาทบดินทร, วรบาทบดิศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ปติ) ส. (อินทุร, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
1075	วรบาทบดินทร์ไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, ปติ) ส. (อินทุร) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทยผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
1076	วรบาทปฐมวงศ์, วรบาทพระจักรี	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท) บ. (ปฐม, จกถ, กรี) ส. (วสุศ, จกฺร)	ผู้เป็นลำดับแรกของตระกูลผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ถือจักรผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ผู้มีจักรและตรีเป็นสัญลักษณ์)
1077	วรประมุข	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ปรมุข)	ผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐยิ่ง
1078	วรราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
1079	วรราชกวีวงศ์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช, กวี) ส. (วสุศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่งที่สืบสาย ของชาติ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1080	วราชษยาม	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่งของสยาม
1081	วรเศวตฉัตรชัย	คำสมาส	บ-ส. (วร, ชย) ส. (เศวต, ฉตฺร)	ผู้ปกครอง (ผู้มีฉัตรแห่งความ ชนะเลิศว่าเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ)
1082	วองค์	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้ประเสริฐยิ่ง
1083	วองค์จัตตุรดา	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์) บ. (จตุตฺถ) ส. (จตุรฺด)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 4
1084	วองคราชน	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์) ส. (ราชน)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
1085	วฤตมาราชัย	คำสมาส	บ-ส. (วร, อุตฺตม) ส. (ราชย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐที่สุด
1086	วิรบดิ	คำสมาส	บ-ส. (วีร, ปดิ)	ผู้เป็นใหญ่ที่กล้าหาญ (มีความเพียร)
1087	วิรราชพระบาทบดี	คำสมาส	บ-ส. (วีร, ราช, วร, ปาท, ปดิ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งที่กล้าหาญ (มีความเพียร)
1088	วิสุทธิกษัตริย์, วิสุทธิราชกษัตริย์	คำสมาส	บ. (วิสิฏฺฐ, วิสุทฺธ) ส. (กษตฺริย) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ สูงสุด ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ที่บริสุทธิ์
1089	วีรกษัตริย์, วีระกษัตริ์	คำสมาส	บ-ส. (วีร) ส. (กษตฺริย, กษตฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้กล้าหาญ (มีความเพียร)
1090	วีรราชไทย	คำประสม	บ-ส. (วีร, ราช) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ที่กล้าหาญของไทย
1091	ศรีกษัตริย์, ศรีบรมกษัตริ์	คำสมาส	ส. (ศรี, กษตฺริย, กษตฺร) บ-ส. (ปรม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดีงาม, ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ที่ดีงาม
1092	ศรราชัย	คำสมาส	ส. (ศรี, ราชย)	ผู้เป็นใหญ่ที่ดีงาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1093 ศรีวังราช		คำประสม	ส. (ศรี) ท. (วัง) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ของวังผู้ดั่งาม
1094 ศรีศิริประเทศ	คำสมาส		ส. (ศรี, ศิริส, ปรเทศ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนของประเทศ ผู้ดั่งาม
1095 ศรีสยามะกัษัตร์	คำประสม		ส. (ศรี, กษัตร์) ข. (สยัม)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยามผู้ดั่งาม
1096 สุกกษัตริย์ สุกราช	คำสมาส		ส. (สุก, กษัตริย์) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดั่งาม ผู้เป็นใหญ่ที่ดั่งาม
1097 สุกกษัตริย์วรัชพงค์	คำสมาส		ส. (สุก, กษัตริย์, วงศ์) บ-ส. (วร) บ. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ที่ดั่งามใน ตระกูลของผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐ ยิ่ง
1098 เสวตฉัตร, เสวตฉัตร, เสวตฉัตรจักรีวงศ์	คำสมาส		ส. (เสวต, ฉตร, วงศ์, จกร) บ. (จักร, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดิน (ผู้มีฉัตรสีขาว เป็นเครื่องประกอบพระราช อิสริยยศ), ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบสาย ตระกูลจักรี
1099 ษพมะรัชย์	คำสมาส		ส. (ษม, ราชย์) บ. (ฉพม)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 6
1100 สมเด็จพระ	คำมูล		ข. (สมมุ)	ผู้เป็นใหญ่
1101 สมเด็จพระกษัตริยา	คำประสม		ข. (สมมุ) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
1102 สมเด็จพระจอมพระสุธา	คำประสม		ข. (สมมุ) ท. (จอม) บ-ส. (วสุธา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นใหญ่ของ แผ่นดิน
1103 สมเด็จพระเจ้าพงศ์สยาม	คำประสม		ข. (สมมุ, สยัม) ท. (เจ้า) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของตระกูลสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1104	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) ท. (เจ้า, อยู่, หัว)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปางชนเกิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1105	สมเด็จพระไท่	คำซ้อน	ข. (สมุญฺเฏจ) ท. (ไท่)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1106	สมเด็จพระไ้พระศรีโลก	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของโลกของแผ่นดิน
1107	สมเด็จพระนฤปดิ	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) ส. (นฤ) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของมนุษย์
1108	สมเด็จพระนารายณ์เจ้าเจม สยาม	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ, สยาม) บ-ส. (นาร, ราช) ท. (เจ้า, เจม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของสยามลำดับ ที่ 9
1109	สมเด็จพระบรมเกล้าราชาธิราช	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) บ-ส. (บรม) ท. (เกล้า) ส. (ราชา, ธิราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ของแผ่นดิน (ปางชนเกิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1110	สมเด็จพระบรมขัตติยภูมิบาล	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) บ-ส. (บรม, ภูมิ, บาล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองดูแลรักษา แผ่นดิน
1111	สมเด็จพระบรมขัตติยราช สวามิสร	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) บ-ส. (บรม, ราช) บ. (ขัตติย) ส. (สวามี, อิสสร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน
1112	สมเด็จพระบรมบาท	คำประสม	ข. (สมุญฺเฏจ) บ-ส. (บรม, บาท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปางชนบนบอบแทบเท้า)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1113	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	คำประสม	ข. (สมุญ) บ. (บณฺฑ) บ-ส. (ธีร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความรู้ยิ่ง
1114	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	คำประสม	ข. (สมุญ) ท. (ปิ่น, เกล้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
1115	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	คำประสม	ข. (สมุญ) ท. (ปิ่น, ค้าว)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน
1116	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ไทย	คำประสม	ข. (สมุญ) ท. (ปิ่น, ไทย) ส. (เมลิ)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของไทย
1117	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	คำประสม	ข. (สมุญ) บ. (ปิย) บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง
1118	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	คำประสม	ข. (สมุญ, ขวณ) บ-ส. (วร) ท. (จอม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1119	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สยามะขุดขุวา	คำประสม	ข. (สมุญ, ขวณ, สยาม) ท. (จอม, ขอด) บ. (ขุวา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง เป็นชายหนุ่มของสยาม
1120	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผ่านสมบัด, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช มะชาติ, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สยาม	คำประสม	ข. (สมุญ, สยาม) บ-ส. (วร, สมปติ, ใหญ่, ชาติ, ชีวิต, กร) ท. (จอม, จัด, ผ่าน, ชาติสยาม, ชาย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่ง ใหญ่, ผู้เป็นใหญ่ผู้ชายที่ยิ่งใหญ่ของ ผู้เป็นใหญ่แห่งความเป็นอยู่ ของชาติสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1121	สมเด็จพระจอมทหาร มะหิทธิศักดิ์สยาม	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ, สย้า) บ-ส. (วร, ทหาร, มหา) บ. (อิทธิ) ส. (ศกฺติ) ท. (จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเหล่าทหารผู้มี กำลังอำนาจของสยาม
1122	สมเด็จพระจอมโมเลศเทศ นิกร, สมเด็จพระจอมโมเลศเทศ แผ่นดิน, สมเด็จพระจอมโมเลศ ธเรศตรี	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ) บ-ส. (วร) ท. (จอม, แผ่น, ดิน) ~ ของแผ่นดิน, บ. (โมลิ, นิกร) ~ ของแผ่นดิน ส. (อิศ, เกศ, ธเรศตรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ยิ่งของหมู่ชน, ~ ของแผ่นดิน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1123	สมเด็จพระจอมสกลุ์ชั้น	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ) บ-ส. (วร, กุล) ท. (จอม, ชั้น)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของตระกูล
1124	สมเด็จพระจอมพล	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ) บ-ส. (วร, พล) ท. (จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง
1125	สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ปรมินทรมหาราช ธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ) บ-ส. (วร, ปรม, มหา, ธิ, ราช) ท. (เจ้า, แผ่น, ดิน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน
1126	สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินปิ่น กรุงไกร	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ) บ-ส. (วร) ท. (เจ้า, แผ่น, ดิน, ปิ่น, กรุงไกร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดินผู้ ปกครองบ้านเมือง
1127	สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน สยามาธิปติ	คำประสม	ข. (สมุฏฺเฐจ, สย้า) บ-ส. (วร, ธิ, ปติ) ท. (เจ้า, แผ่น, ดิน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดินผู้เป็น ใหญ่แห่งสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1128	สมเด็จพระเจ้าหลวง	คำประสม	ข. (สมุญจ) บ-ส. (วร) ท. (เจ้า, หลวง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง)
1129	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระอยู่หัว	คำประสม	ข. (สมุญจ) บ-ส. (วร) ท. (เจ้า, อยู่, หัว)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1130	สมเด็จพระบรม ราชาธิราชเจ้า, สมเด็จพระบรม ราชาธิราชกุบาลเจ้า	คำประสม	ข. (สมุญจ) บ-ส. (วร, บรม, ราช, อธิ, ภู, ปาล) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
1131	สมเด็จพระบาทปรมินทร มิ่งมกุฏสยาม	คำประสม	ข. (สมุญจ, สยาม) บ-ส. (วร, ปาท, บรม, มกุฏ) ส. (อินฺทุร) ท. (มิ่ง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน สยาม (ผู้มีมกุฏเป็นเครื่อง ประกอบพระราชอิสริยยศ)
1132	สมเด็จพระปกสิริไพท	คำประสม	ข. (สมุญจ, ไพท) บ-ส. (วร) ส. (สิริสุ) ท. (ปก)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1133	สมเด็จพระปรมินทร มหาราชาธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมุญจ) บ-ส. (วร, บรม, ราช, อธิ, มหา) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1134	สมเด็จพระปิยราช	คำประสม	ข. (สมุญจ) บ-ส. (วร, ราช) บ. (ปิย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง
1135	สมเด็จพระผ่านฟ้า	คำประสม	ข. (สมุญจ) บ-ส. (วร) ท. (ผ่าน, ฟ้า)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1136	สมเด็จพระราชาเจ้า	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร) บ. (ราชา) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1137	สมเด็จพระบรมคัมภีรหาราช	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (ภทร, ปติ, มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นใหญ่ที่เจริญยิ่ง
1138	สมเด็จพระราชภาดา	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (ราช) บ. (ภาดา)	ผู้สืบสายของผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1139	สมเด็จพระเลิศพิภพบุรุษไทย	คำประสม	ข. (สมมุติ, เลอ) บ-ส. (วิภว, บุรุษ) ส. (เลิศ) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของแผ่นดิน อยุธยาของไทย
1140	สมเด็จพระเจ้าไท้	คำประสม	ข. (สมมุติ) ท. (เหง้า, ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ต้นตระกูลของผู้เป็น ใหญ่
1141	สมเด็จพระองค์เอกไท้	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (องค์, เอก) ท. (ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1142	สมเด็จพระจักรราช	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (ราช) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1143	สมเด็จพระภัทรราชสยาม	คำประสม	ข. (สมมุติ, สยาม) บ-ส. (วร, ภทร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เจริญยิ่งของสยาม
1144	สยามกษัตริ์	คำประสม	ข. (สยาม) ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินของสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1145	สยามกษัตริ์เจ้าอยุธยา	คำประสม	ข. (สย้า) ส. (กษัตริ์) ท. (เจ้า) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้ปกครองแผ่นดินของสยาม ผู้เป็นใหญ่แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
1146	สยามขัตติยเพชร	คำประสม	ข. (สย้า) บ. (ขัตติย, วชิร)	ผู้ปกครองแผ่นดินของสยาม ผู้ประเสริฐยิ่ง
1147	สยามชาติกษัตริ์	คำประสม	ข. (สย้า) บ-ส. (ชาติ) ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินของสยาม
1148	สยามบดี	คำประสม	ข. (สย้า) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
1149	สยามมกุฎเจ้าจักรี	คำประสม	ข. (สย้า) บ-ส. (มกุฎ) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรี (ผู้มีจักรและตรีเป็นสัญลักษณ์)
1150	สยามเมศมิงโมลี	คำประสม	ข. (สย้า) ส. (อิศ) ท. (มิง) บ. (โมลี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1151	สยามรัฐปิยราช	คำประสม	ข. (สย้า) บ. (รัฐ, ปิย) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักของ อาณาเขตสยาม
1152	สยามราช, สยามราชเจ้าจอมอยุธยา, สยามราชไถ้ธเรนทร์	คำประสม	ข. (สย้า) บ-ส. (ราช, อยุธยา, ธรรณ) ท. (เจ้า, จอม, ไถ้) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม, ~ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของอยุธยา, ~ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน
1153	สยามวรกษัตริ์	คำประสม	ข. (สย้า) บ-ส. (วร) ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินของสยาม ผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1154	สยามอยู่เกล้า	คำประสม	ข. (สขำ) ท. (อยู่, เกกล้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนของสยาม (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1155	สยามอะริปะไต	คำประสม	ข. (สขำ) บ. (อริปะเตย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม
1156	สยามกษัตริ์สัปะตะมะราช	คำประสม	ข. (สขำ) ส. (กษัตริ, สปตม) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยามผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 7
1157	สยามะเจ้า, สยามะราชเจ้า	คำประสม	ข. (สขำ) ท. (เจ้า) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม
1158	สยามะชาติ, สยามะราช, สยามะราชะ	คำประสม	ข. (สขำ) บ-ส. (ราช, ชาติ)	ผู้กำเนิดสยาม, ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
1159	สยามะนายกยอด มะมณุษย์	คำประสม	ข. (สขำ) บ-ส. (นายก) ท. (ยอด) ส. (มณุษ)	ผู้เป็นใหญ่ของสยาม ผู้เป็นใหญ่ ของหมู่ชน
1160	สยามะมิ่งโมลี	คำประสม	ข. (สขำ) ส. (อิศ) ท. (มิ่ง) บ. (โมลี)	ผู้เป็นใหญ่ของสยามผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1161	สวามิส	คำสนธิ	ส. (สวามี, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1162	สัตตมรัชราชัน, สัตตมราชา, สัตตมราชกาล, สัตตมราช	คำสมาส	บ. (สตุตม, ราช, ราชา) ส. (ราชน) บ-ส. (กาล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 7
1163	สุกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (สุ) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดีงาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1164	สุกษัตริย์นครไทย	คำประสม	บ-ส. (สุ, นคร) ส. (กษัตริย์) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ตั้งนามของ เมืองไทย
1165	สุนรราช	คำสมาส	บ-ส. (สุ, นร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ตั้งนามของหมู่ชน
1166	สุมหัตติยอัฐม	คำสมาส	บ-ส. (สุ, มห) บ.(ขัตติย, อฏฐม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ตั้งนามลำดับ ที่ 8
1167	สุวิสิฐกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (สุ) บ. (วิสิฐ) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่สูงที่สุดผู้ตั้งนาม
1168	หน่อกษัตริย์, หน่อกษัตริย์อยุธยา	คำประสม	ท. (หน่อ) ส. (กษัตริย์) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้สืบสายของผู้ปกครองแผ่นดิน ~ ของอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
1169	หน่อเจ้า, หน่อไท้, หน่อไท้ออยุธยา	คำประสม	ท. (หน่อ, เจ้า, ไท้) บ-ส. (อยุธยา)	ผู้สืบสายของผู้เป็นใหญ่ ~, ~ แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
1170	หน่อไทย, หน่อไทยอยุธยา	คำประสม	ท. (หน่อ, ไทย) บ-ส. (อยุธยา) ส. (อีส)	ผู้สืบสายของไทย, ผู้สืบสายแห่งอยุธยาของไทย
1171	หน่ออนรา	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (นร)	ผู้สืบสายของคน
1172	หน่อพิภพ, หน่อพิภพออยุธยา, หน่อหล้า	คำประสม	ท. (หน่อ, หล้า) บ-ส. (วิภว, อยุธยา)	ผู้สืบสายของแผ่นดิน, ~ ของอยุธยา (เมืองอันสงบสุข) ~
1173	เหนือเกล้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1174	องค์กระษัตริ, องค์กษัตริ, องค์กษัตริย์, องค์ขัตติย	คำสมาส	บ-ส. (องค์) ส. (กษัตริ, กษัตริย์) บ. (ขัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1175	องค์กษัตราธานีแก้วแก้ว จักรี	คำประสม	บ-ส. (องค ธานี) ส. (กษัตริ, จกร) ท. (แก้ว, แก้ว) บ. (จกฏ, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง แก้วพระองค์ของตระกูลจักรี (ผู้มีจักรและตรีเป็นสัญลักษณ์)
1176	องค์กษัตริย์จอมปัดพิศ		บ-ส. (องค) ส. (กษัตริย์, อิศ) ท. (จอม) บ. (ปถวี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ของแผ่นดิน
1177	องค์กษัตริย์จักรีระปิ่น ประเทศ	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (กษัตริย์, จตร, ศิริ, ประเทศ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งของประเทศ (ผู้มีจักรเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ, ปวงชนเทิดทูน ไว้เหนือศีรษะ)
1178	องค์กษัตริย์ตติยะไทย	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (กษัตริย์) บ. (ตติย) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินของไทย ลำดับที่ 3
1179	องค์กษัตริย์ทุติย	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (กษัตริย์) บ. (ทุติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 2
1180	องค์กษัตริย์มหาราชา วงศ์จักรี	คำสมาส	บ-ส. (องค, มหา, ราช) ส. (กษัตริย์, วงศ, จักร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ของตระกูลจักรี (ผู้มีจักรและตรีเป็นสัญลักษณ์)
1181	องค์แก้วแก้ว	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (แก้ว, แก้ว)	ผู้ปกครองผู้ประเสริฐยิ่งลำดับที่ 9
1182	องค์ขัตติยบาล	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปาล) บ. (ขตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้รักษาแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1183	องค์จอมโจรราชฎี	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (จอม, โจ) ส. (ราชฎี)	ผู้เป็นที่รักยิ่งของหมู่ชน
1184	องค์จอมทัพ, องค์จอมไทย, องค์จอมราช	คำประสม	บ-ส. (องค, ราช) บ. (ทัพพ) ท. (จอม, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ (กองทหาร) ผู้เป็นใหญ่ของไทย, ผู้มีกำลัง อำนาจ ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1185	องค์เจ้าชีวิต, องค์เจ้าปิ่นไผท, องค์เจ้าหล้า	คำประสม	บ-ส. (องค, ชีวิต) ท. (เจ้า, ปิ่น, หล้า) ข. (ไผท)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชีวิต (ความเป็นอยู่) ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน, ~
1186	องค์ทรงชัย, องค์ทรงชัยไอศุระ, องค์ทรงเดช, องค์ทรงพล, องค์ทรงยศ, องค์ทรงราชย์, องค์ทรงราชย์, องค์ทรงฤทธิ์, องค์ทรงศรี, องค์ทรงศักดิ์	คำประสม	บ-ส. (องค, ชัย, พล) บ. (เดช) ส. (ไอศุระ, ยศ, ราช, ฤทธิ์, ศรี, ศกดี) ข. (ทรง)	ผู้มีความชนะ, ผู้มีความชนะแห่งทรัพย์สมบัติ (ความเป็นราชา), ผู้มีกำลังอำนาจ, ~, ผู้ครองทรัพย์สมบัติ ผู้ครองทรัพย์สมบัติ, ผู้มีความสำเร็จ, ผู้มีความดีงาม, ผู้มีกำลังความสามารถ
1187	องค์ทรงพิภพ, องค์ทรงภพ	คำประสม	บ-ส. (องค, วิภ, ภา) ข. (ทรง)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
1188	องค์ทรงรัชชัตติยา	คำประสม	บ-ส. (องค) ข. (ทรง) บ. (รัชช, ขัตติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่
1189	องค์ไทยยุทธยศ	คำประสม	บ-ส. (องค, ยุทธยศ) ส. (อิศ) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่แห่งยุทธยาของไทย

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1190	องค์รัชชัช	คำประสม	บ-ส. (องค, ชย) ท. (รง)	ผู้มีความชนะ (ผู้เป็นสัญลักษณ์ของความชนะ)
1191	องค์ธีราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1192	องค์ธีราชเจ้า, องค์ธีราชเจ้าจอมไทย	คำประสม	บ-ส. (องค, อธิ, ราช) ท. (เจ้า, จอม, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ~ ของไทย
1193	องค์ันรบาลมหา, องค์ันฤบาล	คำสมาส	บ-ส. (องค, นร, ปาล, มหา) ส. (นฤ)	ผู้ดูแลรักษาหมู่ชนผู้ยิ่งใหญ่, ผู้ดูแลรักษาหมู่ชน
1194	องค์ันวรราชปราชญ์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราช) บ. (นวม) ส. (ปรัชฌ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รู้ยิ่งลำดับที่ 9
1195	องค์ันหลวง, องค์ันหลวงจอมทัพ	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (ใน, หลวง, จอม)	ผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งทัพสมบัตินิ (กองทัพ, ผู้มีกำลังอำนาจ)
1196	องค์ันดีบาลภูวโลกษ	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปติ, ปาล, ภูว, โลกษ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
1197	องค์ันบรม, องค์ันบรมชาติยา, องค์ันบรมราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, บรม, ราช) บ. (ขตุติย)	ผู้เป็นใหญ่, ผู้ประเสริฐ ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ, ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1198	องค์ันบรมไทจุลจอมมกุฏ สยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, บรม, มกุฏ) บ. (จุลล) ท. (จอม) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองของสยาม (ผู้มีมกุฏเป็นเครื่องประกอบ พระอิสริยยศ)
1199	องค์ันบรมเอก	คำสมาส	บ-ส. (องค, บรม, เอก)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้เป็นที่หนึ่ง)
1200	องค์ันบรมปัญจมารช	คำสมาส	บ-ส. (องค, บรม, ปัญจ, มารช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 5

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1201	องค์ประมุข	คำสมาส	บ-ส. (องค์) ส. (ปรมุข)	ผู้เป็นใหญ่
1202	องค์ประมุขของชาติ	คำประสม	บ-ส. (องค์, ชาติ) ส. (ปรมุข) ท. (ของ)	ผู้เป็นใหญ่ของชาติ
1203	องค์ปิ่นเกล้า, องค์ปิ่นเกล้าสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค์) ท. (ปิ่น, เก้า) ข. (สยำ)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ~ ของสยาม (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1204	องค์ปิ่นแก้ว, องค์ปิ่นประชา	คำประสม	บ-ส. (องค์) ท. (ปิ่น, แก้ว) ส. (ปรีชา)	ผู้ปกครองผู้ประเสริฐ, ผู้ปกครองของปวงชน
1205	องค์ปิยมหาราช, องค์ปิยราช, องค์ปิยราชพระบาทะ, องค์ปิยราชา	คำสมาส	บ-ส. (องค์, มหา, ราช, วร, ปาท) บ. (ปิย, ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รัก, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รัก, ~ ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รัก
1206	องค์ผ่านฟ้า	คำประสม	บ-ส. (องค์) ท. (ผ่าน, ฟ้า)	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1207	องค์ผู้ทรงฤทธิ์, องค์ผู้ทรงศรี, องค์ผู้ทรงศักดิ์, องค์ผู้ทรงสานต์, องค์ผู้ทรงสันต์, องค์ผู้ทรงกล้า	คำประสม	บ-ส. (องค์) ท. (ผู้, หล้า) ข. (ทรง) ส. (ฤทธิ์, ศรี, ศกฺติ, สานฺต) บ. (สันต)	ผู้มีความสำเร็จ, ผู้มีความดีงาม, ผู้มีกำลังความสามารถ, ผู้รักษาไว้ซึ่งนิพพาน, ~, ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
1208	องค์ผู้นำ	คำประสม	บ-ส. (องค์) ท. (ผู้, นำ)	ผู้เป็นผู้นำ
1209	องค์พงศ์กษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (องค์) ส. (วงศ์, กษัตริย์)	ผู้สืบสายตระกูลผู้ปกครองแผ่นดิน
1210	องค์พระกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (องค์, วร) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1211	องค์พระเจ้าอยู่หัว	คำประสม	บ-ส. (องค, วร) ท. (เจ้า, อยู่, หัว)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1212	องค์พระทรงคุณ, องค์พระทรงชัย, องค์พระทรงเดช, องค์พระทรงพล, องค์พระทรงภพ, องค์พระทรงเมือง, องค์พระทรงยศ, องค์พระทรงฤทธิ์, องค์พระทรงศรี, องค์พระทรงศักดิ์, องค์พระทรงศักดิ์จอมจักรี, องค์พระทรงศานต์, องค์พระทรงสันต์, องค์พระทรงสิทธิ	คำประสม	บ-ส. (องค, วร, คุณ, ชย, พล, ภว, สิทธิ) บ. (เดช, จก, กรี, ~, สนุด) ส. (ยศ, ฤทธิ, ศรี, ศก, จก, ร, ศาน, ต) ท. (เมือง) ข. (ทรุ, ง)	ผู้มีคุณความดี, ผู้มีความชนะ, ผู้มีกำลังอำนาจ, ผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้ปกครองเมือง, ผู้มีกำลังอำนาจ, ผู้มีความสำเร็จ, ผู้มีความดีงาม, ผู้มีกำลังความสามารถ ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรี ผู้รักษาไว้ซึ่งนิพพาน, ~, ผู้มีความสำเร็จ
1213	องค์พระประมุข	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร) ส. (ปรมุข)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
1214	องค์พระปิ่นเมืองแก้ว	คำประสม	บ-ส. (องค, วร) ท. (ปิ่น, เมือง, แก้ว)	ผู้ปกครองเมืองอันประเสริฐ
1215	องค์พระปิยราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ราช) บ. (ปิย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง
1216	องค์พระปิยราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (องค, วร, ราช) ท. (เจ้า) บ. (ปิย)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักยิ่ง
1217	องค์พระผู้นำชาติ	คำประสม	บ-ส. (องค, วร, ชาติ) ท. (ผู้, นำ)	ผู้เป็นผู้นำที่ประเสริฐยิ่งของชาติ
1218	องค์พระภูธร, องค์ภูธร, องค์ภูธร	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ภู, ธร)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1219	องค์พระภูบาล, องค์ภูบาล	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ภู, ปาล)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
1220	องค์พระภูมิ	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ภูมิ) ส. (อิศ)	ผู้ใหญ่ใหญ่แห่งแผ่นดิน
1221	องค์พระภูมิ, องค์ภูมิ	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร) ส. (ภูมิ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน
1222	องค์พระภูวไนย, องค์ภูวไนย	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ภูว) บ. (เนย)	ผู้แนะนำสั่งสอนมนุษย์
1223	องค์พระมหากษัตริย์, องค์มหากษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, มหา) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
1224	องค์พระมิ่งมงกุฏ	คำประสม	บ-ส. (องค, วร, มกุฏ) ท. (มิ่ง)	ผู้ปกครองแผ่นดิน (ผู้มีมงกุฏเป็น เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ)
1225	องค์พระอิริราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1226	องค์พระอภิบาล	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, อภิ, ปาล)	ผู้ดูแลรักษา
1227	องค์ภูบดี	คำสมาส	บ-ส. (องค, ภู, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
1228	องค์ภูมิศรีสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (ภูมิ, ศรี) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ที่ตั้งนามของ สยาม
1229	องค์มงกุฏ	คำสมาส	บ-ส. (องค, มกุฏ)	ผู้ปกครองแผ่นดิน (ผู้มีมงกุฏเป็น เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ)
1230	องค์มหाराช	คำสมาส	บ-ส. (องค, มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1231	องค์มหาอัฐมิมิศรีรัฐ	คำสมาส	บ-ส. (องค, มหา) บ. (อัฐมิมิ, รัฐ) ส. (ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 8 ผู้ที่ตั้งนาม ของรัฐ

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1232	องค์มหิบาล	คำสมาส	บ-ส. (องค, มหิ, ปาล)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
1233	องค์มหารัฐ	คำสมาส	บ-ส. (องค, มห, บ. (รัฐ))	ผู้เป็นใหญ่ของรัฐ (อาณาเขต ปกครอง)
1234	องค์รัชจุตถิ	คำสมาส	บ-ส. (องค) บ. (รัช, จตุตถ)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 4
1235	องค์ราชเจ้า, องค์ราชทรงสิทธิ	คำประสม	บ-ส. (องค, ราช, สิทธิ) ท. (เจ้า) ข. (ทรง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความสำเร็จ
1236	องค์ราชะ, องค์ราชัน, องค์ราชัน, องค์ราชา		บ-ส. (องค, ราช) บ. (ราชา) ส. (ราชน)	ผู้เป็นใหญ่
1237	องค์ราชะวโรดม	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราช, วร, อุดม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐสุด
1238	องค์ราชัยผ่านเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (ราช, ย์) ท. (ผ่าน, เฝ้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองเป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1239	องค์ราชาธิราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราช, อธิ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1240	องค์สันเกล้า	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (สัน, แกล้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1241	องค์วงศ์จักรีธีรราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, ธีร, ราช) ส. (วงศ์, จกร) บ. (จักร, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยิ่งใหญ่แห่งตระกูลจักรี
1242	องค์ศรีอยุธยา	คำสมาส	บ-ส. (องค, อยุธยา) ส. (ศรี)	ผู้ปกครองเมืองอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1243	องค์ศิลป์บรมนาถ	คำสมาส	บ-ส. (องค, บรม, นาท)	ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่ผู้ชำนาญด้านศิลปะ
1244	องค์สมเด็จพระจอมคน	คำประสม	บ-ส. (องค) ข. (สมเด็จ) ท. (จอมคน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน
1245	องค์สยาม	คำประสม	บ-ส. (องค) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองสยาม
1246	องค์เสาเอกสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก) ท. (เสา)	ผู้ปกครองผู้เป็นกำลังสำคัญของสยาม
1247	องค์หน่อไทย	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (หน่อ, ไทย)	ผู้สืบสายตระกูลไทย
1248	องค์อริราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, อริ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1249	องค์อริราชนาถภูวไนย	คำสมาส	บ-ส. (องค, อริ, ราช, นาท, ภูว) บ. (เนย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งเป็นที่พึ่งแนะนำสั่งสอนหมู่ชน
1250	องค์อยุธยา	คำสมาส	บ-ส. (องค, อยุธยา) ส. (อศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
1251	องค์จักร	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (อคร)	ผู้ประเสริฐยิ่ง
1252	องค์จักรัตถ	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (อคร, ทร)	ผู้ปกครองผู้ประเสริฐยิ่ง (ผู้มีจักรเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ)
1253	องค์จักรเอก, องค์จักรราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, เอก, ราช) ส. (อคร)	ผู้เป็นหนึ่งในผู้ประเสริฐยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1254	องค์อัฐมี	คำสมาส	บ-ส. (องค) บ. (อัฐมี)	ผู้ปกครองลำดับที่ 8
1255	องค์เอกแก้วกรุงไทย	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก) ท. (แก้ว, กรุง, ไทย)	ผู้มีคุณประเสริฐยิ่งของเมืองไทย
1256	องค์เอกเจ้าราชัน	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก) ท. (เจ้า) ส. (ราชน)	ผู้เป็นที่หนึ่งของผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1257	องค์เอกภูบาลสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก, ภู, ปาล) ข. (สข)	ผู้เป็นที่หนึ่งของผู้รักษาแผ่นดิน สยาม
1258	องค์เอกหล้า	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก) ท. (หล้า)	ผู้เป็นที่หนึ่งของแผ่นดิน
1259	องค์เอกอัครกษัตริย์	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก) ส. (อคร, กษตริย)	ผู้เป็นที่หนึ่งของผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ประเสริฐยิ่ง
1260	องค์เอกอัครเฉลิมหล้า	คำประสม	บ-ส. (องค, เอก) ส. (อคร) ข. (เฉลิม) ท. (หล้า)	ผู้เป็นที่หนึ่งของผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ประเสริฐยิ่ง
1261	องค์เอกอัครมกุฬพิสุทธี วรกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (องค, เอก, มกุ, วร) ส. (อคร, กษตริย) บ. (วิสุทธี)	ผู้เป็นที่หนึ่งของผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้บริสุทธิ์ผู้ประเสริฐยิ่ง
1262	องค์เอกอุตม์บดี	คำสมาส	บ-ส. (องค, เอก, อุตม, ปติ)	ผู้เป็นที่หนึ่งแห่งผู้เป็นใหญ่สูงสุด
1263	องค์เออเกล้า	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (เออ, เกล้า)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1264	องค์ไอสุรย์, องค์ไอสุรย์ศักดิ์	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (ไอสุรย์, ศกดิ)	ผู้ปกครองทรัพย์สมบัติ (ครองความเป็นราชา), ผู้มีกำลังความสามารถผู้ครอง ทรัพย์สมบัติ (ความเป็นราชา)

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1265	อดิศย, อดิศัย	คำมูล	ส. (อดิศย)	ผู้ประเสริฐยิ่ง
1266	อดิสร	คำสนธิ	บ-ส. (อดิ) บ. (อิสฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1267	อดุลยเดชบดี	คำสมาส	บ-ส. (อดุลย, ปติ) บ. (เดช, อดุล)	ผู้เป็นใหญ่มีกำลังอำนาจยิ่ง กำหนดวัดไม่ได้
1268	อดุลยราช	คำสมาส	บ-ส. (อดุลย, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งกำหนดวัดไม่ได้
1269	อดิราชา	คำสมาส	บ-ส. (อดิ) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง
1270	อิธิ	คำมูล	บ-ส. (อิธิ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1271	อิธิกราช	คำสมาส	บ-ส. (อิธิก, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1272	อิธิกราชปิ่นสยาม	คำประสม	บ-ส. (อิธิก) บ. (ราชา) ท. (ปิ่น) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองสยาม
1273	อิธิปไท้	คำซ้อน	บ-ส. (อิธิป) ท. (ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
1274	อิธิปัญจมราชวร บาทบดิศุรย	คำสมาส	บ-ส. (อิธิ, ปญจม, ราช, วร, ปาท, ปติ) ส. (ไอศุวรย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 5 ผู้เป็นใหญ่แห่งทรีศัสมบัติ (ความเป็นราชา)
1275	อิธิมุขทัพไทย	คำประสม	บ-ส. (อิธิ, มุข) บ. (ทพฺพ) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของกองทัพไทย
1276	อิธิราช, อิธิราชะ	คำสมาส	บ-ส. (อิธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง
1277	อิธิราชชาติไทย, อิธิราชไท้, อิธิราชสยาม	คำประสม	บ-ส. (อิธิ, ราช, ชาติ) ท. (ไทย, ไท้) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของชาติไทย, ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม
1278	อิธิชาติกษัตรา	คำสมาส	บ-ส. (อิธิ, ชาติ) ส. (กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้กำเนิดดียิ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1279	อภิรัช	คำสมาส	บ-ส. (อภิ) บ. (รัช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง
1280	อยู่เกล้า, อยู่หัว	คำประสม	ท.	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1281	อัคนวรมัราชันสยามภพ	คำประสม	ส. (อคร, ราชน) บ. (นาม) บ-ส. (ภว) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินสยาม ผู้ประเสริฐยิ่ง ลำดับที่ 9
1282	อัคนบุรุษราช	คำสมาส	ส. (อคร, บุรุษ) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ของผู้ชายผู้ประเสริฐ ยิ่ง
1283	อัคนปิ่นประเทศ, อัคนพระผ่านเฝ้า	คำประสม	ส. (อคร, ปุรเทศ) ท. (ปิ่น, ผ่าน, เฝ้า) บ-ส. (วร)	ผู้ปกครองประเทศผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
1284	อัคนพระผ่านเฝ้าเอกไถ้ อัคนศิลปิน	คำประสม	ส. (อคร, ศิลป) บ-ส. (วร, เอก) ท. (ผ่าน, เฝ้า, ไถ้)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เป็น ใหญ่ยิ่ง ผู้ชำนาญด้านศิลปะ
1285	อัคนภูธรราช	คำสมาส	ส. (อคร) บ-ส. (ภู, ธร, อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งดูแลรักษาแผ่นดิน ผู้ประเสริฐยิ่ง
1286	อัคนมหากษัตริย์	คำสมาส	ส. (อคร, กษัตริย์) บ-ส. (มหา)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่ที่ ประเสริฐยิ่ง
1287	อัคนราช	คำสมาส	ส. (อคร) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐยิ่ง
1288	อัคนราชเจ้าจอมกษัตริย์	คำประสม	ส. (อคร, กษัตริย์) บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐยิ่งผู้ปกครอง ผู้ยิ่งใหญ่
1289	อัคนศิลปิน	คำสมาส	ส. (อคร, ศิลป))	ผู้ชำนาญด้านศิลปะผู้กล้าเลิศ
1290	อัคนเอกราชกษัตริย์	คำสมาส	ส. (อคร, กษัตริย์) บ. (รัช) บ-ส. (เอก)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เจริญ เป็นที่หนึ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1291	อักระศิราช	คำสมาส	ส. (อคร, อิศ) บ-ส. (อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐยิ่ง
1292	อัศวราช	คำสมาส	บ. (อศก) บ-ส. (วร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
1293	อัฐมรัชกาล, อัฐมรัชนฤบาล, อัฐมรัชราชา, อัฐมราช, อัฐมราชา, อัฐมกษัตริย์, อัฐมราช	คำสมาส	บ. (อศก) บ-ส. (วร, ราช) บ. (อัฐม, รชช, ราชา) ส. (นฤ, กษตริย) บ-ส. (กาล, ปาล, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 8, ~ ผู้ดูแลรักษาหมู่น ~, ~, ~, ผู้ปกครองแผ่นดินลำดับที่ 8 ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 8
1294	อาตมราช	คำสมาส	บ. (อาตม) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ด้วยตนเอง
1295	อิสระราช	คำสมาส	บ-ส. (ราช) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เจริญยิ่ง
1296	อุตตะรราช	คำสมาส	บ-ส. (อุตฺตร, ราช)	ผู้เป็นยิ่งกว่าผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็นยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์
1297	อุตมวร	คำสมาส	บ-ส. (อุตฺม, วร)	ผู้ประเสริฐสูงสุด
1298	อุนเกล้า, อุนหล้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ) ผู้ปกครองแผ่นดิน
1299	เอกกษัตริย์ชาติไทย	คำประสม	บ-ส. (เอก) ส. (กษตฺร) บ. (ขตฺติย) ท. (ไท)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่หนึ่ง
1300	เอกกษัตรา, เอกกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (เอก) ส. (กษตฺร, กษตฺริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่หนึ่ง
1301	เอกกษัตริย์สยาม	คำประสม	บ-ส. (เอก) ส. (กษตฺริย) ข. (สยาม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่หนึ่ง ของสยาม

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1302	เอกกษัตริย์อังกริยะ	คำสมาส	บ-ส. (เอก) ส. (กษัตริย์) บ. (อจนริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีความรู้ ความสามารถผู้เป็นที่หนึ่ง
1303	เอกท้าว, เอกไ้	คำประสม	บ-ส. (เอก) ท. (ท้าว, ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่หนึ่ง
1304	เอกไ้สยามราษฎร์	คำประสม	บ-ส. (เอก) ท. (ไ้) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่หนึ่งของ ชาวสยาม
1305	เอกมหัจฉริยราชศักดิ์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, มหา, ราช) บ. (อจนริย) ส. (ศกฺติ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีความรู้ ความสามารถเป็นที่หนึ่ง
1306	เอกราชะ	คำสมาส	บ-ส. (เอก, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่หนึ่ง
1307	เอกองค์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์)	ผู้เป็นที่หนึ่ง
1308	เอกองค์กษัตริมหศาล	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, มห) ส. (กษตร, ศาล)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่หนึ่ง
1309	เอกองค์ขัตติยชาติ	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, ชาติ) บ. (ขตฺติย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่หนึ่ง
1310	เอกองค์ขัตติยวงศ์จักรบุรุษ	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์) บ. (ขตฺติย) ส. (วงศ์, อกร, บุรุษ)	ผู้สืบตระกูลแห่งผู้ปกครอง แผ่นดิน ผู้เป็นที่หนึ่งผู้ชายที่ประเสริฐยิ่ง
1311	เอกองค์ทรงไชย	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์, ชย) บ. (เชยฺย) ข. (ทรฺง)	ผู้มีความชนะผู้เป็นที่หนึ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1312	เอกองค์ที่เจ็ดเจ็ดพงค์ บรมจักรีศรีสยาม	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์, ปรม) ท. (ที่, เจ็ด, เจ็ด) ส. (วงศ์, จกฺร, ศรี) บ. (จกฺก, กรี) ข. (สย้า)	ผู้ปกครองลำดับที่ 7 ของตระกูล จักรีที่ยิ่งใหญ่ดั้งเดิมของสยาม
1313	เอกองค์ปฐมราช	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์) บ. (ปฐม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับแรกผู้เป็นที่หนึ่ง
1314	เอกองค์พระทรงยศ	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์, วร) ข. (ทรง) ส. (ยศ)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งผู้เป็นที่หนึ่ง
1315	เอกองค์พระประมุข	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, วร) ส. (ปรมุข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่หนึ่ง
1316	เอกองค์พระภัทรมหาปิยะ ราชกษัตริย์ไทย	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์, วร, ภัทร, มหา) บ. (ปิย, ราช) ส. (กษัตริย์) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ของไทย ผู้เป็นที่รักผู้เจริญยิ่ง
1317	เอกองค์มหाराช เอกองค์ราชัน	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, มหา, ราช) ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่หนึ่ง
1318	เอกองค์อิราชพระบาท	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, อิ, ราช, วร, ปา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่หนึ่ง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
1319	เอกอตุลยกษัตริย์สยาม	คำประสม	บ-ส. (เอก, อตุลย) ส. (กษัตริย์) ข. (สย้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินสยามผู้เป็น หนึ่งกำหนดวัดไม่ได้
1320	เอกอิราช	คำสมาส	บ-ส. (เอก, อิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่หนึ่ง

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1321	เอกอัครมหาราช	คำสมาส	บ-ส. (เอก, ปรม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งประเสริฐยิ่ง
1322	เอกอัครมหาราช	คำสมาส	บ-ส. (เอก, มหา) ส. (อคร, กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด
1323	เอกอัครราชสยาม	คำประสม	บ-ส. (เอก, ราช) ส. (อคร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งสยาม
1324	เอกอัครราชา	คำสมาส	บ-ส. (เอก) ส. (อคร) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด
1325	เอกอัครไอศุรย์	คำสมาส	บ-ส. (เอก) ส. (อคร, ไอศุรย์)	ผู้สูงสุดแห่งทรัพย์สมบัติ (ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน)
1326	เอกอุตมบดิศรีสถาน	คำสมาส	บ-ส. (เอก, อุตม, ปติ) ส. (ศรี, สถาน)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของที่ตั้งที่ดำรง ปติ)
1327	เอกอุตมองค์บดิศรีกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, อุตม, องค, ปติ) ส. (ศรี, กษัตริย์)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครอง แผ่นดินผู้ดำรง
1328	เอกะราชเจ้า เอกะราชเจ้าพิภพ	คำประสม	บ-ส. (เอก, ราช, วิภว) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่หนึ่ง, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นที่หนึ่ง
1329	เอกราชาราช	คำสนธิ	บ-ส. (เอก, ราช, อธิ) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่หนึ่ง
1330	ไอศุรย์	คำมูล	ส. (ไอศุรย์)	ผู้ครองทรัพย์สมบัติ (ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน)
1331	ไอศุรย์เสียมรัฐ	คำประสม	ส. (ไอศุรย์) ข. (สข)	ผู้ครองทรัพย์สมบัติแห่งอาณาเขต สยาม
			บ. (รัฐ)	(ความเป็นพระเจ้าแผ่นดินของ สยาม)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา

ตารางผนวกที่ 2 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบพุทธราชา

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1	กษัตริ์ครองภพนาถ	คำประสม	ส. (กษัตริ์) ท. (ครอง) บ-ส. (ภว, นาถ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
2	กษัตริย์จอมนาถา	คำประสม	ส. (กษัตริย์) ท. (จอม) บ-ส. (นาถ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่
3	กษัตริย์โพธิสัตว์	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, สत्व) บ-ส. (โพธิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นโพธิสัตว์ (มีปัญญาเป็นเครื่องรู้)
4	ขุนไทยทศรถเจ้า	คำประสม	ท. (ขุน, ไทย, เจ้า) ส. (ทศ) บ-ส. (รถ)	ผู้ปกครองของไทยผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังทั้งสิบ
5	จอมธระณินาถ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธรรณ, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
6	จอมภูวนาถ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภูว, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
7	จอมนาถนวมินทร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (นาถ) บ. (นวม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9
8	จอมนารถ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้ยิ่งใหญ่
9	จอมพงศ์ศรีสรรเพชญ์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (วงศ์, ศรี, สรวุฒ)	ผู้เป็นใหญ่ในตระกูลของผู้รู้แจ้งทุกสิ่ง (พระพุทธเจ้า)
10	จอมพุทธ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (พุทธ)	พระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ (ผู้รู้แจ้งผู้เป็นใหญ่)
11	จอมภพนาถเจ้า	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) บ-ส. (ภว, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
12	จอมภพภูวนารณเกล้า	คำประสม	ท. (จอม, เกล้า) บ-ส. (ภว, ภูว, นาถ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
13	เจ้าจอมอารย, เจ้าจอมอารย	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม, เจ้า) ส. (อารย)	ผู้เป็นใหญ่ยังแห่งความเจริญ ทั้งปวง (พยางค์หนึ่งในพระนาม พระพุทธเจ้าแห่งอนาคตกาล ว่า “พระศรีอารยเจ้า”)
14	เจ้าจอมนาถ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
15	เจ้าภพไตร	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (ภว) ส. (ตรี, ไตร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสามโลก (ในทางวรรณคดี หมายถึง สวรรค์, มนุษย์โลก และบาดาล, ทางศาสนา หมายถึง กามภพ รูปภพ และอรุภพ หรือหมายถึง มนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 484)
16	เจ้านุญเจ้าศาสนา	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (มนุษย์, ศาสน)	ผู้เป็นใหญ่ของปวงชนผู้เป็นใหญ่ แห่งศาสนา (พระพุทธเจ้า)
17	ชินบุตร	คำสมาส	บ-ส. (ชิน) ส. (บุตร)	ผู้สืบสายแห่งพระพุทธเจ้า (ผู้สืบสายแห่งผู้ชนะ)
18	ชินสีห์	คำสมาส	บ-ส. (ชิน) บ. (สีห)	ผู้ชนะสรรพสิ่งทั้งปวง (พระพุทธเจ้า)
19	ชินะบุตรจักรกรี	คำสมาส	บ-ส. (ชิน) ส. (บุตร, จกร, กริน)	ผู้อยู่ในตระกูลจักรีผู้สืบสาย แห่งพระพุทธเจ้า (ผู้สืบเชื้อสายแห่งผู้ชนะ)
20	ชินโรส	คำสนธิ	บ-ส. (ชิน) บ. (โรส)	ผู้สืบสายแห่งพระพุทธเจ้า (ผู้สืบสายแห่งผู้ชนะ)
21	ทรงบุญ	คำประสม	ข. (ทรง) บ. (บุญ)	ผู้รักษาความดี

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
22	ท้าวทรงบุญ	คำประสม	ท. (ท้าว) ข. (ทรง) บ. (บุญ)	ผู้รักษาความดีผู้เป็นใหญ่
23	ไ้ชยะสีห์	คำประสม	ท. (ไ้) บ-ส. (ชย) บ. (สีห์)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ชนะสรรพสิ่งทั้งปวง (พระพุทธรเจ้า)
24	ไ้ธรณินาถ	คำประสม	ท. (ไ้) บ-ส. (ธรณิ, นาถ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
25	ไ้บรมนาถ, ไ้ไทยบรมนาถ	คำประสม	ท. (ไ้, ไทย) บ-ส. (บรม, นาถ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่, ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่ของไทย
26	ไ้โอริราชนาถบรม	คำประสม	ท. (ไ้) บ-ส. (อิ, ราช, นาถ, บรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่
27	อิราชผู้ทรงบุญ	คำประสม	บ-ส. (อิ, ราช) ท. (ผู้) ข. (ทรง) บ. (บุญ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รักษาความดี
28	ฐลิบงกษะมาษ	คำสมาส	บ-ส. (ฐลิ, ปงกษ) ส. (มาศ)	ผู้มีบุญยิ่ง (ฝู้นดอกบัวทอง สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธรเจ้า)
29	ฐลิบาทบงกษ	คำสมาส	บ-ส. (ฐลิ, ปาท, ปงกษ)	ผู้มีบุญยิ่ง (ฝู้นเท้าดอกบัว สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธรเจ้า)
30	ฐลิละอองบัวบาท	คำประสม	บ-ส. (ฐลิ, ปาท) ท. (ละออง, บัว)	ผู้มีบุญยิ่ง (ละอองฝู้นเท้าดอกบัว สื่อความหมายเชื่อมโยงกับ พระพุทธรเจ้า)

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
31	นรนาถ, นรนาถ นรนาถ, นรนาถนโรดม	คำสมาส	บ-ส. (นร, นาถ, อุตุตม)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชน, ~, ผู้เป็นที่พึ่งผู้สูงสุดของหมู่ชน
32	นรนาถจอมชน, นรนาถเจ้า, นรนาถไถ้, นฤนาถไถ้	คำประสม	บ-ส.(นร, นาถ, ธน) ท. (จอม, เจ้า, ไถ้) ส. (นฤ)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชนผู้เป็นใหญ่ ของชนบุรี, ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชน ผู้เป็นใหญ่, ~.
33	นฤนาถ	คำสมาส	ส. (นฤ) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชน
34	นฤนาถจุฑาธิปวร	คำสมาส	ส. (นฤ, จูฑา) บ-ส. (นาถ, อธิป) บ. (ปวร)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชนผู้เป็นใหญ่ สูงสุด
35	นฤนาถเจ้าจอมศิลป์	คำประสม	ส. (นฤ, ศิลป) บ-ส. (นาถ) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชนผู้เป็นใหญ่ แห่งศิลปะ
36	นฤนาถผู้สขามินทร์	คำประสม	ส. (นฤ, อินฺทฺร) บ-ส. (นาถ) ท. (ผู้) ข. (สขำ)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชนผู้เป็นใหญ่ แห่งสขาม
37	นฤนาถะภูธร	คำสมาส	ส. (นฤ) บ-ส. (นาถ, ภู, ธร)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชนผู้ดูแลรักษา แผ่นดิน
38	นฤปนาถ	คำสมาส	ส. (นฤป) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
39	นวมินทรนาถ	คำสมาส	บ. (นวม) ส. (อินฺทฺร) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
40	นาถ	คำมูล	บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่ง
41	นาถเจ้า, นาถไถ้, นารถไถ้ นาถไถ้ราชินย์	คำประสม	บ-ส. (นาถ, ฐรา, ชิน) ท. (ไถ้, เจ้า)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้ยิ่งใหญ่, ~. ~ ผู้มีความชนะ

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
42	นาคนระ, นาคนรินทร์, นาคนริศ	คำสมาส	บ-ส. (นาค, นร) ส. (อินฺทฺร, อิศ)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชน, ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน, ~.
43	นาคนรินทร์ปิ่นพระเจ้า สยาม	คำประสม	บ-ส. (นาค, นร, วร) ส. (อินฺทฺร) ท. (ปิ่น, เจ้า) ข. (สยัม)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม
44	นาคนเรนทรสุร	คำสมาส	บ-ส. (นาค, นร, สุร) ส. (อินฺทฺร) บ. (สุร)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน, ผู้กล้าหาญ (สุร), ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน และเทวดา (สุร)
45	นาคนเรศ	คำสมาส	บ-ส. (นาค, นร) ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ในหมู่ชน
46	นาคบดิ	คำสมาส	บ-ส. (นาค, ปดิ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่
47	นาคบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (นาค) ส. (ปวิตร) บ. (ปวิตุต, อปิตุตร)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้สะอาดหมดจด (ปราศจากสิ่งเลวทราม)
48	นาคปวราภักุณฺธิศวร	คำสมาส	บ-ส. (นาค, อติ) บ. (ปวร, ฦกฺฐ) ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นที่พึ่งที่ยิ่งใหญ่ ลำดับที่ 6
49	นาคพระบาทนฤเบศ	คำสมาส	บ-ส. (นาค, วร, ปาท)	ผู้เป็นที่พึ่งเป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
50	นาคภูไนย	คำสมาส	บ-ส. (นาค, ภู) บ. (เนยฺย) ส. (เนย)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้แนะนำสั่งสอนหมู่ชน
51	นาคภูเบนทร์	คำสมาส	บ-ส. (นาค, ภูป) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
52	นาถภูมิ	คำสมาส	บ-ส. (นาถ) ส. (ภูมิ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
53	นาถราชบวร	คำสมาส	บ-ส. (นาถ, ราช) บ. (บวร)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่สูงสุด (ประเสริฐ)
54	นาถราชสยาม	คำประสม	บ-ส. (นาถ, ราช) ข. (สยาม)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
55	นาถราชาศิลปิน	คำสมาส	บ-ส. (นาถ) บ. (ราชา) ส. (ศิลปิน)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่แห่งศิลปะ (ผู้ชำนาญงานศิลปะเป็นอย่างยิ่ง)
56	เนาวราชสยามะนาถ	คำประสม	บ-ส. (ราช, นาถ) บ. (นาว) ข. (สยาม)	ผู้เป็นที่พึ่งของสยาม ผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9
57	เนาวะนาถราชะ	คำสมาส	บ-ส. (นาถ, ราช) บ. (นาว)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
58	เนื้อหน่อพุทธพงศ์	คำประสม	ท. (เนื้อ, หน่อ) บ-ส. (พุทธ) ส. (วงศ์)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลของ พระพุทธเจ้า
59	บงกช, บงกชะ	คำมูล	บ-ส. (ปงฺกช)	ดอกบัว (สื่อความหมายเชื่อมโยง ถึงพระพุทธเจ้า ผู้มีบุญยิ่ง)
60	บงกชเจ้าชีวิตสยาม	คำประสม	บ-ส. (ปงฺกช, ชีวิต) ท. (เจ้า) ข. (สยาม)	ผู้มีบุญยิ่ง ผู้เป็นใหญ่แห่งความ เป็นอยู่ของสยาม
61	บงกชไต้, บงกชผ่านเกล้า, บงกชผ่านเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (ปงฺกช) ท. (ไต้, ผ่าน, เฝ้า, เกล้า)	ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
62	บงกชบท, บงกชบาท, บงกชะมาศ	คำสมาส	บ-ส. (ปงฺกช, ปาท) ส. (มาศ)	แท่นดอกบัว ดอกบัวทอง หมายถึง ผู้มีบุญยิ่ง มีดอกบัวรองรับเท้า สื่อความหมายเชื่อมโยงกับ พระพุทธเจ้า

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
63	บทมัลย์, บทะมัลย์ บาทมัลย์	คำสมาส	บ-ส. (ปท, มัลย, ปาท)	เท้าดอกไม้ว หมายถึง ผู้มีบุญยิ่ง มีดอกไม้วรองรับเท้า สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า
64	บทมัลย์ผ่านเฝ้า, บทมัลย์พระจอมไทย	คำประสม	บ-ส. (ปท, มัลย, วร) ท. (ผ่าน, เฝ้า, จอม ไทย)	ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ) ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย
65	บทะมัลย์จอมกษัตริ, บทะมัลย์จอมภู	คำประสม	บ-ส. (ปท, มัลย, ภู) ท. (จอม) ส. (กษัตริ)	ผู้มีบุญยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน
66	บทะมัลย์เจษฎา	คำสมาส	บ-ส. (ปท, มัลย) ส. (เชษฐ) บ. (เชฐฐ)	ผู้มีบุญยิ่งผู้เจริญที่สุด (ผู้เป็นใหญ่ ที่สุด)
67	บทะมัลย์ผ่านไผท	คำประสม	บ-ส. (ปท, มัลย) ท. (ผ่าน) ข. (ไผท)	ผู้มีบุญยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน
68	บรมนาถ, บรมนารถ บรมะนาถ, บะรมนารถ, ปรมะนาถ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด
69	บรมนาถจอมธรรมิกราช เอกอรรค์	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ, ราช, เอก) ท. (จอม) ส. (ธรรม+อิก, อกร)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ตั้งอยู่ในธรรม
70	บรมนาถจักรินทร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นาถ) ส. (จักร, อินทร)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้เป็นใหญ่แห่ง ตระกูลจักรี (ผู้มีจักรและตรีเป็น สัญลักษณ์)

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
71	บรมนาถเจ้าจรรโลงโลก, บรมนาถเจ้าจอมไทย, บรมนาถไต้, บรมนาถเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ, โลก) ส. (จรุโลง) ท. (เจ้า, จอม, ไทย, ไต้)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้จรรโลงโลก, ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ของไทย, ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่ ไต้
72	บรมนาถไต้บพิตร	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ) ท. (ไต้) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่ผู้หมด จดปราศจากมลทิน
73	บรมนาถนาถา	คำซ้อน	บ-ส. (ปรม, นาถ)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุด
74	บรมนาถบพิตร, บรมนาถบรมบพิตร, บรมนาถบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นาถ) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้หมดจด- ปราศจากมลทิน
75	บรมนาถปิยราช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นาถ, ราช) บ. (ปิย)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่ อันเป็นที่รัก
76	บรมนาถผ่านเฝ้า, บรมนาถเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ) ท. (ผ่าน, เฝ้า)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
77	บรมนาถพระทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ, วร) ข. (ทฺร)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้ประพฤดิธรรม ตั้งมั่นอยู่ในธรรม
78	บรมนาถพระเป็นเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ, วร) ท. (เป็น, เจ้า)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐยิ่ง)
79	บรมนาถภูธร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นาถ, ภู, ธร)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุด ผู้ดูแลรักษา แผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
80	บรมนาถสยาม, บรมนาถอยู่เกล้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ) ท. (อยู่, เกกล้า) ข. (สขำ)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดของสยาม, ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
81	บรมนารถกรุงสยาม, บรมนารถเจ้า, บรมนารถไท้	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ) ท. (กรุง, เจ้า, ไท้) ข. (สขำ)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดของเมืองสยาม, ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้เป็นใหญ่, ~.
82	บรมโพธิสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, โพธิ, สมภาร, สมภกร)	ผู้มีปัญญาสูงสุดผู้ถึงพร้อมใน สิ่งทั้งปวง
83	บรมสขมภูวญาณโมลี	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) บ. (สขมภู, ญาณ, โมลี)	ผู้รู้ได้ด้วยพระองค์เอง (พระพุทธเจ้า)
84	บรมนาถเจ้าจักระพรโร ราช	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นาถ, ราช) ท. (เจ้า) ส. (จักรวรรดิ)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้เป็นใหญ่เป็น ไปด้วยจักร (ปราบทุกข์เชิญด้วย คุณความดี)
85	บรมราชะสมภารกษัตริ์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช, สมภาร, สมภกร) ส. (กษัตริ์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ถึงพร้อมใน สิ่งทั้งปวง
86	บัว	คำมูล	ท.	บัว ตัดคำมาจากคำว่า บัวบาท หมายถึง เท้าของผู้มีบุญยิ่ง สื่อความหมายเชื่อมโยงกับ พระพุทธเจ้า
87	บัวเฉลิม	คำประสม	ท. (บัว) ข. (เฉลิม)	ผู้มีบุญยิ่ง
88	บัวบาท, บาทบัว บัวบาทท้าว, บัวบาทขุศล	คำประสม	ท. (บัว, ท้าว) บ-ส. (บาท, ขุศล)	ผู้มีบุญยิ่ง, ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ (บัวบาท สื่อความหมายเชื่อมโยง กับพระพุทธเจ้า)

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
89	บัวบาทนฤปดิษฐ์, บัวบาทมหิบาล	คำประสม	ท. (บัว) บ-ส. (ปาท, มหิ, ปาล, ปติ) ส. (นฤ, อินฺทฺร)	ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ยิ่งในหมู่มชน, ผู้มีบุญยิ่งผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน (บัวบาท สื่อความหมายเชื่อมโยง กับพระพุทธเจ้า)
90	บาทบงกั, บาทบงกช	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ปงฺกช)	ผู้มีบุญยิ่ง (บงกช หมายถึง ดอกบัว) (บาทบงกช สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
91	บาทบงกชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ปาท, ปงฺกช) ท. (เจ้า)	ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ (บาทบงกช สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
92	บาทบงสุ์บงกชรัช	คำสมาส	บ. (ปาทปัส, รชช) บ-ส. (ปงฺกช)	ละอองฝุ่นที่เท้าของผู้มีบุญยิ่ง (บาทบงกช สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
93	บาทบทมัลย์พระองค์ นฤปดิ	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ปท, มัลย, วร, องค, ปติ) ส. (นฤ)	เท้าดอกไม้ หมายถึง ผู้มีบุญยิ่ง ผู้มีบุญยิ่งผู้เป็นใหญ่ยิ่งในหมู่มชน (บาทบทมัลย์ สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
94	บาทบทิตรโพธิสัตว์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, โพธิ) บ. (อปิตฺตร) ส. (ปิตฺร, สดฺตว)	ผู้ปราศจากมลทินผู้มีปัญญาเป็น เครื่องรู้ (โพธิสัตว์ สื่อความหมายเชื่อมโยง กับพระพุทธเจ้า)
95	บาทบรมะนาถ	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ปรม, นาถ)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน
96	บาทบรมะนาถเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ปาท, ปรม, นาถ) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่
97	บาทเบื่องบทมัลย์	คำประสม	บ-ส. (ปาท, ปท, มัลย) ท. (เบื่อง)	ผู้มีบุญยิ่ง (บทมัลย์ สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
98	ปรมินทรเจ้าจอมไตรภพ	คำประสม	บ-ส. (ปรม, ภว) ท. (เจ้า, จอม) ส. (ตรี, อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในโลกสาม (สามภพ) (ในทางวรรณคดี หมายถึง สวรรค์, มนุษย์โลกและบาดาล, ทางศาสนา หมายถึง กามภพ รูปภพ และ อรุภพ หรือหมายถึง มนุษย์โลก, เทวโลก และพรหมโลก) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 484)
99	ปิ่นรินทร์บรมนาถ	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (นร, ปรม, นาถ) ส. (อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชนผู้เป็นที่ พึงสูงสุด
100	ปิ่นภูวนาถ	คำประสม	บ-ส. (ภูว, นาถ) ท. (ปิ่น)	ผู้เป็นที่พึงของแผ่นดิน
101	ปิ่นวิสุทธิเทพไท้ทศพล	คำประสม	ท. (ปิ่น, ไท้) บ. (วิสุทธิ) บ-ส. (เทว, พล) ส. (ทศ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้บริสุทธิ์มีกำลัง 10 (ทศพล หมายถึง พระพุทธเจ้า)
102	ผ่านฟ้าศาสนะนรินทร์	คำประสม	ท. (ผ่าน, ฟ้า) ส. (ศาสน, อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งศาสนา
103	พระจอมฉัตรไชย เจ้าไตรภพ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชย, ภว) ท. (จอม) ส. (ฉัตร, ตรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งใน โลกสาม ผู้มีฉัตร แห่งความชนะเป็นเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศ
104	พระจอมนาถ	คำประสม	บ-ส. (วร, นาถ) ท. (จอม)	ผู้เป็นที่พึงผู้ยิ่งใหญ่
105	พระจอมบุญ, พระจอมบุญจอมกล้า จอมราชัน	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (บุญ) ท. (จอม, กล้า) ส. (ราชน)	ผู้มีความดียิ่ง (ผู้มีบุญยิ่ง) ~ ผู้เป็นใหญ่ในโลกผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้เจริญผู้ประเสริฐยิ่ง)

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
106	พระเจ้าจอมนารด	คำประสม	บ-ส. (วร, นาด) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุด
107	พระศรีญาณ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ตรี) บ. (ญาณ)	ผู้รู้ยิ่งสามประการ (สื่อความหมายเชื่อมโยงกับ พระพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง)
108	พระทรงญาณ	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง)	ผู้รู้ยิ่งใหญ่ (สื่อความหมายเชื่อมโยงกับ พระพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง)
109	พระทรงบุญบวร	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (บุญ, บวร) ข. (ทรง)	ผู้มีคุณดีสูงสุด (ผู้มีบุญสูงสุด)
110	พระนาถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, นาด)	ผู้เป็นที่พึ่งที่ประเสริฐ
111	พระนารถนาเรศจ้าว	คำสมาส	บ-ส. (วร, นาด, นร) ส. (อิศ) ท. (จ้าว)	ผู้เป็นที่พึ่งที่ประเสริฐผู้เป็นใหญ่ ยิ่งของหมู่น
112	พระบทบัว	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ท. (บัว)	ผู้มีบุญยิ่ง (เห่ดอกบัว สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
113	พระบทมัลล	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปท, มัลล)	ผู้มีบุญยิ่ง (เห่ดอกไม้ สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
114	พระบทมกุฏ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปท, อมุพฺพ)	ผู้มีบุญยิ่ง (เห่ดอกบัว สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
115	พระบรมนาถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, นาด)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด
116	พระบรมโพธิสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, โพธิ, สมภาร, สักร)	ผู้มีปัญญาสูงสุดผู้ถึงพร้อมในสิ่ง ทั้งปวง

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
117	พระบรมสมภาร, พระบรมราชสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, สมุกร, สักร, ราช)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง
118	พระบวรญาณ	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ปวร, ญาณ)	ผู้รู้ยิ่ง
119	พระบาทจอมไตรจักร	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท) ท. (จอม) ส. (ตริ, จกร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักรทั้งสาม ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง
120	พระบาทบงกชแก้วจักรี	คำประสม	บ-ส. (วร, ปาท, ปงฺกช) ท. (แก้ว) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกร)	ผู้มีบุญยิ่งผู้ประเสริฐยิ่งแห่งวงศ์ จักรี (เท้าดอกบัว สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
121	พระบาทบรมนาถ, พระบาทบรมนาถปิยราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, ปรม, นาถ, ราช) บ. (ปิย)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง, ~ ผู้เป็นที่รักยิ่ง
122	พระบาทมัลลย์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, มัลล)	ผู้มีบุญยิ่ง (เท้าดอกไม้ว สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
123	พระเบญจมาธิปนาถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปญฺจม, อธิป, นาถ)	ผู้เป็นที่พึงผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 5 อธิป, นาถ)
124	พระปิ่นศิโรภาส	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ปิ่น) ส. (สิรส) บ. (โอภาส)	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งมีแสงสว่างของสิริยะ (มีรัศมีเปล่งจากสิริยะ) สื่อความหมายเชื่อมโยงกับ พระพุทธเจ้า
125	พระเปนเจ้า, พระเป็นเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เป็น, เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประเสริฐยิ่ง
126	พระโปรดไตรภพ	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว) ข. (โปรต) ส. (ตริ)	ผู้แนะนำสั่งสอนช่วยเหลือ สรรพสัตว์ในโลกสาม

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
127	พระผ่านแผ่นดินไตร, พระผู้ผ่านภพไตร	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว) ท. (ผ่าน, แผ่น, ผู้) ส. (ตริ)	ผู้ปกครองในโลกสาม
128	พระพุทธ	คำสมาส	บ-ส. (วร, พุทฺธ)	พระพุทธเจ้า
129	พระพุทธเจ้าหลวง	คำประสม	บ-ส. (วร, พุทฺธ) ท. (เจ้า, หลวง)	พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐยิ่ง
130	พระพุทธเจ้าอยู่หัว	คำประสม	บ-ส. (วร, พุทฺธ) ท. (เจ้า, อยู่, หัว)	พระพุทธเจ้าผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
131	พระโพธิ์ทอง, พระโพธิ์ทองของไทย, พระโพธิ์ทองพ่อไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, โพธิ) ท. (ทอง, ของ, ไทย, พ่อ)	ผู้มีปัญญารู้อยิ่ง, ~ ของไทย, ~ ผู้ให้กำเนิดไทย (เปรียบเทียบกับไม้โพธิ์ที่ให้ ร่มเงาแก่ผู้ที่อยู่ใต้กิ่งก้าน)
132	พระโพธิ์ปกผ้าปกเกล้า กรุงศรี	คำประสม	บ-ส. (วร, โพธิ) ท. (ปก, ผ้า, เก้า) ส. (ศรี)	ผู้มีปัญญารู้อยิ่งผู้ปกครองเป็นที่ เคารพเทิดทูน (เปรียบเทียบกับไม้โพธิ์ที่ให้ ร่มเงาแก่ผู้ที่อยู่ใต้กิ่งก้าน)
133	พระโพธิ์ร่มเกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, โพธิ) ท. (ร่ม, แก้ว)	ผู้มีปัญญารู้อยิ่งผู้ปกครองที่ ประเสริฐยิ่ง
134	พระโพธิ์สมภาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, โพธิ, สมภาร, สักร)	ผู้มีปัญญารู้อยิ่งผู้ถึงพร้อมในสิ่ง ทั้งปวง
135	พระภูวนัยภูวนาครอง ไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูว, นาถ) บ. (เนชย) ส. (เนช) ท. (ครอง, ไทย)	ผู้แนะนำสั่งสอนสรรพสัตว์ ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินไทย
136	พระภูวนาถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภูว, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ประเสริฐ
137	พระภูวนาถจักรีราชที่เก้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูว, นาถ, ราช) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ประเสริฐ ลำดับที่ 9 แห่งวงศ์จักรี

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
138	พระกวนารดเกล้าจักรพาฬ	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูว, นาด) ท. (เกล้า) ส. (จักรวาล)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ประเสริฐ เป็นที่เคารพเทิดทูนของโลก
139	พระกวนารดเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูว, นาด) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ประเสริฐ ยิ่ง
140	พระมุณี	คำสมาส	บ-ส. (วร, มุณี)	ผู้รู้อันประเสริฐยิ่ง, พระพุทธเจ้า
141	พระยุดละบงกช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ยุดล, บงกช)	ผู้มีบุญยิ่ง (เท่าดอกบัว สื่อความหมาย เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า)
142	พระราชชินโรต	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช, ชิน) บ. (โอโรต)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้มีความชนะ ทุกสิ่ง (พระพุทธเจ้า)
143	พระราชสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช, สมภาร, สักร)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้เจริญยิ่ง
144	พระราชสมภารเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช, สมภาร, สักร) ท. (เจ้า)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้เจริญยิ่ง
145	พระวรญาณ	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ญาณ)	ผู้รู้ยิ่ง
146	พระศรีวรนารถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, นาด) ส. (ศรี)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้ประเสริฐยิ่ง
147	พระศรีสรรเพชญ์โพธิ	คำสมาส	บ-ส. (วร, โพธิ) ส. (ศรี, สรวชญ)	ผู้มีปัญญารู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง, พระพุทธเจ้า
148	พระสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, สมภาร)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง
149	พระสรรเพชญ์	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (สรวชญ)	ผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง, พระพุทธเจ้า
150	พระหน่อนารถ	คำประสม	บ-ส. (วร, นาด) ท. (หน่อ)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นที่พึ่ง

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
151	พระองค์ผู้ทรงบุญ	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์กร) ท. (ผู้) ข. (ทรง) บ. (บุญ)	ผู้รักษาความดีผู้ประเสริฐยิ่ง
152	พุทธเจ้าหลวง	คำประสม	บ-ส. (พุทธ) ท. (เจ้า, หลวง)	พระพุทธรูปผู้ประเสริฐยิ่ง
153	พุทธคณัฏ, พุทธบุตร, พุทธวงษ์	คำสมาส	บ-ส. (พุทธ, คณัฏ) ส. (บุตร์, วงศ์)	ผู้สืบเชื้อสายของพระพุทธเจ้า
154	พุทธศาสนิกะราชเจ้า จอมไท	คำประสม	บ-ส. (พุทธ, ราช) ส. (ศาสนิก) ท. (เจ้า, จอม, ไท) บ-ส. (โพธิ, สมภาร, สักร)	ผู้เป็นใหญ่แห่ง พระพุทธศาสนา
155	โพธิสมภาร, โพธิสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (โพธิ, สมภาร, สักร)	ผู้มีปัญญารู้ถึงพร้อมในสิ่ง ทั้งปวง
156	โพธิสมภารเจ้า	คำประสม	บ-ส. (โพธิ, สมภาร, สักร) ท. (เจ้า)	ผู้มีปัญญารู้ถึงพร้อมในสิ่ง ทั้งปวง
157	ฟุตโลตัส	คำประสม	อ. (footlotus)	ผู้มีบุญยิ่ง (เท้าดอกบัว สื่อความหมายเชื่อม โยงกับพระพุทธเจ้า)
158	ภะนาถ	คำสมาส	บ-ส. (ภว, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
159	ภูธรบรมนาถเจ้าอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (ภู, ธร, บรม, นาถ, อยุธยา) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้ดูแลรักษา แผ่นดินของอยุธยา (เมืองอัน สงบสุข)
160	ภูธรศรีสรรเพชญ์	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ธร) ส. (ศรี, สรวชญ)	ผู้มีปัญญารู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง ผู้ ดูแลรักษาแผ่นดิน
161	ภูนาถ, ภูนาถ, ภูนาถ, ภูนาถ	คำสมาส	บ-ส. (ภู, นาถ, ภู)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
162	ภูบาลินรินาถ	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ปติ, นร, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่ชน ผู้เป็นใหญ่ ของแผ่นดิน
163	ภูมินาถ	คำสมาส	บ-ส. (ภูมิ, นาถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
164	ภูญาณ	คำสมาส	บ-ส. (ภูว) บ. (ญาณ)	ผู้รู้ยิ่ง
165	ภูวนาถเจ้า, ภูวนาถเจ้าจอมองค์	คำประสม	บ-ส. (ภูว, นาถ, องค์) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่
166	ภูนาธิ	คำสมาส	บ-ส. (ภูว) บ. (นาธิ)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
167	ภูวนารถเจ้าอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (ภูว, นาถ, อยุธยา) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ ของอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
168	ภูวนตรบรมนารถ	คำสมาส	บ-ส. (ภู, บรม, นาถ) ส. (เนตร, เนตฤ)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้นำทางของ แผ่นดิน
169	มกุฎเกล้าภไพตร	คำประสม	บ-ส. (มกุฎ, ภว) ส. (ตรี) ท. (เกล้า)	ผู้สูงที่สุดแห่งสามโลก (พระพุทธเจ้า)
170	มหाराชบรมนาถชาติไท	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช, บรม, นาถ, ชาติ) ท. (ไท)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุดผู้เจริญยิ่งของ ชาติไทย
171	มหิทินาถจอมชน	คำประสม	บ-ส. (มห, นาถ, ชน) บ. (อิทธิ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้มีอำนาจพิเศษผู้เป็น ใหญ่
172	ยุคละบงกชฟ้า	คำประสม	บ-ส. (ยุคล, ปงกช) ท. (ฟ้า)	ผู้มีบุญยิ่ง (เท้าดอกบัว สื่อความหมายเชื่อม โยงกับพระพุทธเจ้า)
173	ร่วมโพธิ์สมภาร	คำประสม	บ-ส. (โพธิ, สมภาร, สักร) ท. (ร่วม)	ผู้ปกครองผู้มีปัญญาผู้ยิ่งผู้ถึง พร้อมในสิ่งทั้งปวง

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
174	ราชทรงญาณ	คำประสม	บ-ส. (ราช) ข. (ทรง) บ. (ญาณ)	ผู้รู้ยิ่งผู้เจริญยิ่ง
175	ราชสมภาร, ราชะสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (ราช, สมภาร, สักร)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้เจริญยิ่ง เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
176	ราชสมภารผ่านเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (ราช, สมภาร, สักร) ท. (ผ่าน, เฝ้า)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
177	ราชะบทะมัลย์	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ปท, มัลย)	ผู้มีบุญยิ่งผู้เจริญยิ่ง (เท่าดอกไม้อันสื่อความหมายเชื่อม โยงกับพระพุทธเจ้า)
178	วรนารถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, นารถ)	ผู้เป็นที่พึงผู้ประเสริฐยิ่ง
179	วรนารถไท้, วรนารถไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, นารถ) ท. (ไท้, ไทย)	ผู้เป็นที่พึงผู้ประเสริฐยิ่งผู้เป็นใหญ่ ผู้เป็นที่พึงผู้ประเสริฐยิ่งของไทย
180	วร โพธิสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, โพธิ, สมภาร, สักร)	ผู้มีปัญญาผู้ถึงพร้อมในสิ่ง ทั้งปวง
181	ศรีสรรเพชญ	คำสมาส	ส. (ศรี, สรวชญ)	ผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง (พระพุทธเจ้า)
182	สมเด็จพระนารอด	คำประสม	ข. (สมุญจ) ส. (ตรี) บ-ส. (ภว, นารถ)	ผู้เป็นที่พึ่งของสามโลกผู้เป็นใหญ่
183	สมเด็จพระรตเจ้าภูวคต	คำประสม	ข. (สมุญจ) ส. (ทศ) บ-ส. (รต, ภูว, คต) ท. (เจ้า)	ผู้มีกำลัง 10 ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของ แผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
184	สมเด็จพระปิตรเจ้าจอมนาถ	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ. (อปิตฺตร) ส. (ปิตฺร) ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้ปราศจากมลทิน
185	สมเด็จพระปิตรไ้ทศรถ	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ. (อปิตฺตร) ส. (ปิตฺร, ทศ) บ-ส. (รถ) ท. (ไ้ท)	ผู้ปราศจากมลทินผู้มีกำลัง 10- ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
186	สมเด็จพระบรมนาถ	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ-ส. (ปรม, นาถ)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุด
187	สมเด็จพระบรมนาถ มหาราชาริราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ-ส. (ปรม, นาถ, มหา, ราช, อธิ) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นที่พึงสูงสุดผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
188	สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภาร, สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ-ส. (ปรม, วร, ราช, สมภาร, สักร) บ. (อปิตฺตร) ส. (ปิตฺร) ท. (เจ้า)	ผู้ปราศจากมลทินสูงสุดผู้ถึง พร้อมในสิ่งทั้งปวง
189	สมเด็จพระบรมบพิตรพระราช สมภารมหาราชาริราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ-ส. (ปรม, วร, ราช, สมภาร, มหา, ราช, อธิ) ท. (เจ้า)	ผู้ปราศจากมลทินสูงสุดผู้ถึง พร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้เจริญยิ่ง
190	สมเด็จพระภูวนาถ, สมเด็จพระภูวนาถเกล้า	คำประสม	ข. (สมบุเจจ) บ-ส. (ภูว, นาถ) ท. (เกล้า)	ผู้เป็นที่พึงของแผ่นดินผู้เป็นใหญ่

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
191	สมเด็จพระนาคไต่บพิตร	คำประสม	ข. (สมญ) บ-ส. (ภู, นาค) ท. (ไต่) บ. (อปิตฺตร) ส. (ปิตฺร)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ผู้ปราศจากมลทิน
192	สมเด็จพระนาคไต่	คำประสม	ข. (สมญ) ท. (นาค, ไต่) บ-ส. (นาค)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน
193	สมพุทธสมการวิสุทธิ	คำสมาส	บ-ส. (สมพุทธ, สมการ) บ. (วิสุทธิ)	ผู้รู้แจ้งผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง ผู้บริสุทธิ์ (พระพุทธเจ้า)
194	สมการ	คำสมาส	บ-ส. (สมการ, สักร)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวง
195	สมการพระร่มเกล้า, สมการพ่อ	คำประสม	บ-ส. (สมการ, รว) ท. (ร่มเกล้า, พ่อ)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้ปกครอง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง, ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้ให้ กำเนิดเลี้ยงดู
196	สขม	คำมูล	บ.	ผู้เป็นเอง (น่าจะตัดคำมาจาก สขมภู หมายถึง พระผู้เป็นเอง คือ พระพุทธเจ้า)
197	สขมจักรพรรดิ	คำสมาส	บ. (สขม) ส. (จักรวรรดิ)	ผู้เป็นเองผู้เป็นไปด้วยจักร
198	สขมบรมนาถ	คำสมาส	บ. (สขม) บ-ส. (ปรม, นาค)	ผู้เป็นเองผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด
199	สขมบรมนารถเจ้า	คำประสม	บ. (สขม) บ-ส. (ปรม, นาค) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นเองผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด
200	สยามนาถ, สยามะนาถ	คำประสม	ข. (สยาม) บ-ส. (นาค)	ผู้เป็นที่พึ่งของสยาม

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
201	สยามสยามภูวราช	คำประสม	ข. (สยาม) บ. (สยามภู) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นเองผู้เจริญยิ่งของสยาม
202	สรรเพชญ, สรรเพชญ์	คำสนธิ	ส. (สรวุฒ)	ผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง
203	สรรเพชญภิโพธิ์เกล้า	คำประสม	ส. (สรวุฒ) บ-ส. (อภิ, โพธิ) ท. (เกล้า)	ผู้รู้แจ้งสรรพสิ่งผู้มีปัญญารู้ยิ่ง
204	สรรเพชญภูวนารถ	คำสมาส	ส. (สรวุฒ) บ-ส. (ภูว, นารถ)	ผู้รู้แจ้งสรรพสิ่งผู้เป็นที่พึ่งของ แผ่นดิน
205	สรรเพชญยอดสุรภษัทร	คำประสม	ส. (สรวุฒ, ภษัทร) บ. (สุร) ท. (ยอด)	ผู้รู้แจ้งสรรพสิ่งผู้ปกครอง แผ่นดิน ผู้กล้าหาญยิ่ง
206	หน่อนารถ	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (นารถ)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นที่พึ่ง
207	หน่อพระสมพุทโธทัย วิสุทธิ	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (วร, สมพุท, ยิง (พระพุทเจ้า) อุทัย) บ. (วิสุทธิ)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้รู้แจ้งผู้บริสุทธิ์
208	หน่อพุทธางกูร	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (พุท, ธ, งาม)	ผู้สืบเชื้อสายของพระพุทเจ้า
209	หน่อสมโพธิ	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (สมโพธิ)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้มีปัญญารู้ยิ่ง
210	หน่อสรรเพชญ์	คำประสม	ท. (หน่อ) ส. (สรวุฒ)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้รู้แจ้งทุก สรรพสิ่ง
211	องค์นารถपाल	คำสมาส	บ-ส. (องค์, นารถ, पाल) ส. (นถ)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้ดูแลรักษาหมู่มชน

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
212	องค์นารถไถ่	คำประสม	บ-ส. (องค, นารถ) ท. (ไถ่)	ผู้เป็นที่พึ่งผู้เป็นใหญ่
213	องค์บพิตรราชสมภาร	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราช, สมภาร) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งปวงผู้ ปราศจากมลทิน
214	องค์บรมนารถ	คำสมาส	บ-ส. (องค, บรม, นารถ)	ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด
215	องค์ผู้ทรงญาณ	คำประสม	บ-ส. (องค) บ. (ญาณ) ท. (ผู้) ข. (ทรง)	ผู้รู้ยิ่ง
216	องค์พระทรงญาณ	คำประสม	บ-ส. (องค, วร) ข. (ทรง) บ. (ญาณ)	ผู้รู้ยิ่งผู้ประเสริฐยิ่ง
217	องค์พระทรงบุญ	คำประสม	บ-ส. (องค, วร) ข. (ทรง) บ. (บุญ)	ผู้มีความดียิ่ง
218	องค์ภูวนาถเจ้าจอมสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, ภู, นาถ) ท. (เจ้า, จอม) ข. (สยาม)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ยิ่งของสยาม
219	องค์สขมภูวนารถ	คำสมาส	บ-ส. (องค, นาถ) บ. (สขมภู)	พระผู้เป็นเองผู้เป็นที่พึ่ง
220	องค์สรรเพชญ์พุทธางกูร	คำสมาส	บ-ส. (องค, พุทธ, องกูร) ส. (สรวุชฺฌ)	ผู้สืบเชื้อสายของพระพุทธเจ้า ผู้รู้แจ้งทุกสรรพสิ่ง
221	องค์หน่อนารถ	คำประสม	บ-ส. (องค, นาถ) ท. (หน่อ)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้เป็นที่พึ่ง

ตารางผนวกที่ 2 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
222	องค์อัครจักรพาฬ	คำสมาส	บ-ส. (องค์) ส.(อคร, จกรวาล)	ผู้ประเสริฐล้ำเลิศในจักรวาล (พระพุทธเจ้า)
223	องค์เอกทศรุทร	คำสมาส	บ-ส. (องค์, เอก, รธ, รุทฺธ) ส. (ทศ)	ผู้มีกำลังทั้งสิบรวมเป็นหนึ่ง คือ พระพุทธเจ้า
224	เอกองค์ขัตติยภูวนาถ	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, ภู, นาถ) บ. (ขัตติย)	ผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดินผู้ปกครอง สูงสุด
225	เอกองค์ปฐมราชริราช นรสีห์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, อริ, ราช) บ. (ปฐม, ราช, นรสีห์)	ผู้ยิ่งใหญ่สูงสุดของหมู่มนุษย์เป็นใหญ่ ที่สุดลำดับที่ 6 (ในทางพระพุทธศาสนา นรสีห์ หมายถึง พระพุทธเจ้า ในทาง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นรสีห์ คือ ปางอวตารที่ 4 ของ พระนารายณ์)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

ตารางผนวกที่ 3 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบธรรมราชา

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1	กษัตริย์ทรงธรรม	คำประสม	ส. (กษัตริย์, ธรรม) ข. (ทรง)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประพฤดิธรรม
2	กษัตริย์ทศธรรม	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, ทศ, ธรรม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประพฤดิธรรม สิบประการ (ทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมสิบประการสำหรับ พระมหากษัตริย์)
3	ขัตติยมหารัชมรรษ พลากร	คำสมาส	บ. (ขัตติย) บ-ส. (มหา, ราช, พล, กร) ส. (ธรรม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประพฤดิธรรม- ผู้มีกำลังอำนาจ
4	จอมทัพจอมธรรม	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ทัพพ) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ในทรัพย์สมบัติผู้เป็น ใหญ่ในธรรม (ผู้ประพฤดิธรรม)
5	จอมธรรม	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ในธรรม (ผู้ประพฤดิธรรม)
6	จอมธรรมเข็ยระราช	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ธรรม) บ-ส. (เข็ย, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ในธรรมผู้เป็นใหญ่- ผู้รู้ยิ่ง
7	จอมธรรมมีกะนาถ	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ธรรม+อิก) บ-ส. (นาถ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม เป็นที่พึ่ง
8	จอมธรรมิกราชเกล้า	คำประสม	ท. (จอม, เก้า) ส. (ธรรม+อิก) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม เป็นที่ตั้ง
9	จอมบพิตรอดิศร	คำประสม	ท. (จอม) บ. (อปอดิศร) ส. (ปวิตร, อิศร) บ-ส. (อดิ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปราศจากมลทิน (ผู้ปราศจากสิ่งเลวทราม)

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
10	จอมไผทธรรมะราช	คำประสม	ท. (จอม) ข. (ไผท) ส. (ธรรม) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ในธรรม (ผู้ประพาศธรรม)
11	เจ้าจอมธรรม	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในธรรม (ผู้ประพาศธรรม)
12	เจ้าทรงธรรม	คำประสม	ท. (เจ้า) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรม
13	ทรงธรรม, ทรงธรรม	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้ประพาศธรรม
14	ทรงธรรม ณ หัวเจ้า, ทรงธรรมธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม) ท. (ณ, หัว, เจ้า, เจ้า) บ-ส. (อธิ, ราช)	ผู้ประพาศธรรมผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
15	ทรงธรรมปกเทศ	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม, เทศ) ท. (ปก)	ผู้ประพาศธรรมผู้ปกครองที่ เคารพเทิดทูน
16	ทรงธรรมปรเมศวร์เจ้า	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม, อิศวร) บ-ส. (ปรม) ท. (เจ้า)	ผู้ประพาศธรรมผู้เป็นใหญ่สูงสุด
17	ทรงธรรมภูวนารถเจ้า	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม) บ-ส. (ภูว, นารถ) ท. (เจ้า)	ผู้ประพาศธรรมผู้เป็นที่พึ่งของ แผ่นดิน
18	ทรงธรรมอวยุทธยา	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม) บ-ส. (อวยุทธ)	ผู้ประพาศธรรมแห่งอวยุทธยา (เมืองอันสงบสุข)

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
19	ทรงธรรมมิกราช	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ธรรม+อิก) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรม เป็นที่ตั้ง
20	ทศธรรมธเรศ	คำสมาส	ส. (ทศ, ธรรม, อิศ) บ-ส. (ธ)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินผู้รักษาไว้ ด้วยธรรมสิบประการ (ทศพิธราชธรรม)
21	ท้าวธรรมดา	คำประสม	ท. (ท้าว) ส. (ธรรมดา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีธรรมเป็นปกติ
22	เทวธรรม	คำสมาส	บ-ส. (เทว) ส. (ธรรม)	เทวดาผู้ประพาศธรรม (ผู้เป็นใหญ่ในธรรม)
23	ไท้ทรงธรรม, ไท้ทรงธรรม	คำประสม	ท. (ไท้) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรม
24	ไททศธรรมบพิตร	คำประสม	ท. (ไท) ส. (ทศ, ธรรม, บพิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรมสิบ ประการผู้ปราศจากมลทิน (สิ่งเลวทราม)
25	ไท้ธเบศร์บพิตร	คำประสม	ท. (ไท้) บ-ส. (อธิ) ส. (อิศร, บพิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปราศจากมลทิน
26	ไท้ธราชผู้เพ็ญธรรม	คำประสม	ท. (ไท, ผู้) บ-ส. (อธิ, ราช) ข. (เพญ) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประพาศธรรม อย่างสมบูรณ์
27	ไท้ผู้ทรงธรรม	คำประสม	ท. (ไท, ผู้) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรม
28	ธรรม	คำมูล	ส. (ธรรม)	คุณความดี (ผู้ปกครองผู้ประพาศ- ธรรม)

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
29	ธรรมกษัตริย์	คำสมาส	ส. (ธรรม, กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประพฤดิธรรม
30	ธรรมธ	คำสมาส	ส. (ธรรม)	ผู้รักษาดธรรม
			บ-ส. (ธ)	
31	ธรรมนิศรเจ้า	คำประสม	ส. (ธรรม, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในธรรม
			ท. (เจ้า)	
32	ธรรมราช, ธรรมะราช	คำสมาส	ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม
	ธรรมราชา,		บ-ส. (ราช)	
	ธรรมะราชะ		บ. (ราชา)	
33	ธรรมะราชเจ้าสุโขทัย	คำประสม	ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ของสุโขทัย
			บ-ส. (ราช, สุข,	ผู้ประพฤดิธรรม
			อุทัย)	
			ท. (เจ้า)	
34	ธรรมิก,	คำสมาส	ส. (ธรรม+อิก)	ผู้มีธรรมเป็นที่ตั้ง,
	ธรรมิกราช, ธรรมิกะราช		บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีธรรมเป็นที่ตั้ง
35	ธรรมิกราชของชาติไทย	คำประสม	ส. (ธรรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ของชาติไทยผู้มีธรรม
			บ-ส. (ราช, ชาติ)	เป็นที่ตั้ง
			ท. (ของ, ไทย)	
36	ธรรมิกราชบพิตรอดิศร	คำสมาส	ส. (ธรรม+อิก,	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีธรรมเป็นที่ตั้ง
			ปวิตร, อิศร)	ผู้ปราศจากมลทิน
			บ-ส. (ราช, อดิ)	
			บ. (อปิตุตร)	
37	ธเรศทศธรรม	คำสมาส	บ-ส. (ธ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รักษาดธรรมสิบ
			ส. (อิศ, ทศ, ธรรม)	ประการ
38	ธีราชเจ้าจอมธรรม	คำประสม	บ-ส. (อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม
			ท. (เจ้า, จอม)	
			ส. (ธรรม)	
39	นเรศปิยะบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (นร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักของหมู่น
			ส. (อิศ, ปวิตร)	ผู้ปราศจากมลทิน
			บ. (ปิย, อปิตุตร)	

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
40	นฤบาลบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ปาล) ส. (นฤ, ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้ปราจากมลทินผู้ดูแลรักษา หมู่ชน
41	นฤบาลบพิตรเฝ้า	คำประสม	ส. (นฤ, ปวิตร) บ-ส. (ปาล) บ. (อปิตฺตร) ท. (เฝ้า)	ผู้ปราจากมลทินผู้ดูแลรักษา หมู่ชนผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
42	บพิตรให้ทรงทศธรรม	คำประสม	บ-ส. (ปท) บ. (รชช) ท. (ให้) ข. (ทรง) ส. (ทศ, ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง ผู้ประพฤติธรรมสิบประการ (ทศพิชราชธรรม)
43	บพิตร, บพิตร	คำมูล	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้ปราจากมลทิน (ผู้ปราจาก สิ่งเลวทราม, ผู้บริสุทธิ์)
44	บพิตรเกล้าทวารา	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร) ท. (เกล้า) บ-ส. (ทวาร์)	ผู้ปราจากมลทินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่งเหนือชีวิต (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
45	บพิตรจักกริขเจ้า	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (จกฏ, กรี, อปิตฺตร) ท. (เจ้า)	ผู้ปราจากมลทินผู้เป็นใหญ่ แห่งราชวงศ์จักรี
46	บพิตรเจ้า, บพิตรเจ้าช้าง	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร) ท. (เจ้า, ช้าง)	ผู้ปราจากมลทินผู้เป็นใหญ่, ~ ผู้มีช้างมาสู่พระบารมี
47	บพิตรเจ้าทรงธรรม, บพิตรเจ้านักธรรม	คำประสม	ส. (ปวิตร, ธรรม) บ. (อปิตฺตร) ท. (เจ้า) ข. (ทรง, นก)	ผู้ปราจากมลทินผู้ประพฤติธรรม

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
48	บพิตรเจ้าหล้า, บพิตรเจ้าหล้า, บพิตรไถ้	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) ท. (เจ้า, หล้า, ไถ้)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ของ แผ่นดิน
49	บพิตรบรม	คำสมาส	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) บ-ส. (บรม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปราศจาก มลทิน
50	บพิตรผ่านเผ้า, บพิตรผ่านหล้า	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) ท. (ผ่าน, เผ้า, หล้า)	ผู้ปราศจากมลทินผู้ปกครองที่ เคารพเทิดทูน,
51	บพิตรผู้เถลิงถวัลย์ราช	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร, ถวุลย) ท. (ผู้)	ผู้ปราศจากมลทินผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้ปราศจากมลทินผู้ขึ้นเป็นใหญ่
52	บพิตรพระบาทเจ้า	คำประสม	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) บ-ส. (วร, ปาท) ท. (เจ้า)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปางชนนบนอบแทบเท้า)
53	บพิตรพระประมุข	คำสมาส	ส. (ปวิตร, ปรมุข) บ. (อปิตุตร) บ-ส. (วร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
54	บพิตรพิษณุภูษ	คำสมาส	ส. (ปวิตร, วิษณุ) บ. (อปิตุตร) บ-ส. (ภูษ)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นแขนของ พระนารายณ์ (พระนารายณ์แบ่งภาคมาจุติ)
55	บพิตรภูบาล	คำสมาส	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) บ-ส. (ภู, ปาล)	ผู้ปราศจากมลทินผู้ดูแลรักษา แผ่นดิน
56	บพิตรอดิศร, บพิตรอิสรา, บพิตรอิสโร	คำสมาส	ส. (ปวิตร, อิศร) บ. (อปิตุตร) บ-ส. (อดิ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปราศจากมลทิน

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
57	บพิตรอดิษฐ์	คำสมาส	ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร, อดิษฐ์)	ผู้ประเสริฐยิ่งผู้ปราศจากมลทิน
58	บรมบพิตร, บรมบพิตร, บรมบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ สูงสุด
59	บรมบพิตรเกล้าอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (ปรม, อยุธยา) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) ท. (เกล้า)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ สูงสุดของอยุธยา (เมืองอันสงบสุข)
60	บรมบพิตรเจ้าจอมไทย	คำประสม	บ-ส. (ปรม) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร) ท. (เจ้า, จอม, ไทย)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ สูงสุดของไทย
61	บรมบพิตรอดิษฐ์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (ปวิตร, อดิษฐ์) บ. (อปิตุตร)	ผู้ประเสริฐยิ่งผู้ปราศจากมลทิน ผู้เป็นใหญ่สูงสุด
62	บรมราชบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่สูงสุด
63	บาทบงส์ของทรงธรรม	คำประสม	บ. (บาทปัส) ท. (ของ) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้ประพฤติธรรมผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
64	บาทบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (บาท) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน (ปวงชนนบนอบแทบเท้า)
65	บาทบพิตรเจ้าจอมประชา	คำประสม	บ-ส. (บาท) ส. (ปวิตร, ประชา) บ. (อปิตุตร) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
66	บาทบพิตรดิศร, บาทบพิตรอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, อดิ) ส. (ปวิตร, อิศร) บ. (อปิตุตร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ปราศจากมลทินผู้ เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปางชนนบนอบแทบเท้า)
67	บาทบพิตรภูวเรศ	คำสมาส	บ-ส. (ปาท, ภู, วร) ส. (ปวิตร, อิศ) บ. (อปิตุตร)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินผู้ปราศจาก มลทินผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (ปางชนนบนอบแทบเท้า)
68	ปิ่นธรรมิกราช	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (ธรรม+อิก) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่ ประพฤติธรรม ที่ตั้ง
69	ปิ่นปลกพินทร์พระทรง ธรรม์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ. (ปลกวิ) ส. (อินฺทฺร, ธรรม) บ-ส. (วร) ข. (ทฺรฺง)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน ผู้ประพฤติธรรม
70	ผ่านเผ้าทรงธรรม์	คำประสม	ท. (ผ่าน, เผ้า) ข. (ทฺรฺง) ส. (ธรรม)	ผู้ปกครองผู้ประพฤติธรรม (ปางชนเกิดไว้เหนือศีรษะ)
71	พระจอมธรรม์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในธรรม
72	พระจอมธรรมจอมทัพ จอมดับทุกข์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, ดับ) บ. (ทพฺพ, ทฺกฺข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในธรรม ผู้เป็นใหญ่ ของกองทหาร (ทัพย์สมบัติ) ผู้แก้ไขปัญหาความเดือดร้อน
73	พระจักรธานพระทรง ธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร, ธาน) ส. (จกฺร, ธรรม) ข. (ทฺรฺง)	ผู้ปกครองผู้ประพฤติธรรม (ผู้ยังโลกให้เป็นไปผู้ประพฤติ- ธรรม)
74	พระจักรีธราชเจ้าทรง ธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร, อธิ, ราช) ส. (จกฺร, ธรรม) บ. (จกฺก, กรี) ท. (เจ้า), ข. (ทฺรฺง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งราชวงศ์จักรี (ผู้มีจักรและตรีเป็นสัญลักษณ์) ผู้ประพฤติธรรม

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
75	พระเจ้าปดพิชฌมิก มหาราชธิราช	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา, ราช, อธิ) ท. (เจ้า) บ. (ปดวิ, ราชา) ส. (ธรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในแผ่นดิน ผู้ประพฤติธรรมเป็นที่ตั้ง
76	พระทรงธรรม์, พระทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง) ส. (ธรม)	ผู้ประพฤติธรรมผู้ประเสริฐยิ่ง
77	พระทรงธรรม์ไทธิเบศร์	คำประสม	บ-ส. (วร, อธิป) ข. (ทรง) ส. (ธรม, อิศร) ท. (ไถ้)	ผู้ประพฤติธรรมผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
78	พระทรงธรรม์ธีรราช เจ้าของชาวไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, ธีร, ราช) ข. (ทรง) ส. (ธรม) ท. (เจ้า, ของ, ชาว, ไทย)	ผู้ประพฤติธรรมผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ที่เป็นผู้รู้ยิ่งของชาวไทย
79	พระทรงธรรม์มหาราช	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา, ราช) ข. (ทรง) ส. (ธรม)	ผู้ประพฤติธรรมผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
80	พระทรงธรรม์ร่มเกล้า พระเจ้าอยู่หัว	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง) ส. (ธรม) ท. (ร่ม, เกล้า, เจ้า, อยู่, หัว)	ผู้ประพฤติธรรมผู้ปกครองผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
81	พระทรงภูมิทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูมิ) ข. (ทรง) ส. (ธรม)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน ผู้ประพฤติธรรม

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
82	พระทศธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ทศ, ธรรม)	ผู้ประพาศธรรมสิบประการ (ทศพิธราชธรรม)
83	พระธรรมธร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ธร) ส. (ธรรม)	ผู้รักษาธรรม
84	พระธรรมะราชไถ้	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช) ส. (ธรรม) ท. (ไถ้)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรม
85	พระธรรมิกราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) ส. (ธรรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรมเป็นที่ตั้ง
86	พระบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ปวิตร) บ. (อปิบุตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้ประเสริฐยิ่ง
87	พระบาทสรธรรมิกราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท, สร, ราช) ส. (ธรรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรมเป็นที่ตั้ง ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (ปางชนนบนอบแทบเท้า)
88	พระผ่านเฝ้าผู้ทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผ่าน, เฝ้า, ผู้) ข. (ทรง)	ผู้ปกครองผู้ประพาศธรรม (ปางชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
89	พระผู้ทรงทศพิธ	คำประสม	บ-ส. (วร, วิธ) ท. (ผู้) ข. (ทรง) ส. (ทศ)	ผู้ประพาศธรรมสิบประการ (ทศพิธราชธรรม)
90	พระผู้ทรงธำรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้) ข. (ทรง, ฐิรง, (ตมฺรง)) ส. (ธรรม)	ผู้รักษาธรรมให้คงอยู่

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
91	พระผู้เลิศจรรณ	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช) ท. (ผู้) ข. (เลอ) ส. (จรม)	ผู้ยึดมั่นประพฤตินิยมของ ผู้เป็นใหญ่
92	พระมหาธรรมบดี	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ปดี) ส. (จรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประพฤตินิยม
93	พระญารัชมราช, พระญามหารัชมราช	คำประสม	ข. ส. (จรม) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤตินิยม
94	พระญารัชมกรราช	คำประสม	ข. (ปัวเลียบ) ส. (จรม+อีก) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤตินิยมเป็น ที่ตั้ง
95	พระราชจรรณ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) ส. (จรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤตินิยม
96	พระสิทธิจรรณ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) ส. (จรม)	ผู้ประพฤตินิยมสมบูรณ์
97	พระองค์ทรงจรรณ, พระองค์ผู้ทรงจรรณ, พระองค์ผู้ทรงจรรณ, พระองค์ผู้ทรงจรรณ	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์) ข. (ทรง) ส. (จรม) ท. (ผู้)	ผู้ปกครองผู้ประพฤตินิยม
98	พระองค์ทรงยศจรรณ	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์) ข. (ทรง) ส. (ยศ, ทศ, จรม)	ผู้ปกครองผู้มีกำลังอำนาจ ผู้ประพฤตินิยมสืบประการ
99	ฟ้าปิตร์	คำประสม	ท. (ฟ้า) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้สูงส่ง (เทวจากสวรรค์)
100	ภูษจรรณมาราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ษ, อธิ, ราช) ส. (จรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประพฤตินิยม ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
101	ภูธรธรรมิกราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ธร, ราช) ส. (ธรรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประพาศธรรมที่ตั้ง ผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
102	ภูธรธिरาษฎาเจ้าทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (ภู, ธร, อธิ, ราช) ท. (เจ้า) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้รักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้ประพาศธรรม
103	ภูเบศบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ป)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ของ แผ่นดิน
104	ภูวดลทัศไนย	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ว, ตล) ส. (ทศ, เนย) บ. (เนย)	ผู้พึงกระทำธรรมสืบประการ ผู้ปกครองแผ่นดิน
105	มहाบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (มหา) ส. (ปวิตร) บ. (อปวิตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้ยิ่งใหญ่
106	มหาราชาจอมบพิตรอดิศร	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช, อดิ) ท. (จอม) ส. (ปวิตร, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปราศจากมลทิน
107	มหาราษฎรธรรม	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประพาศธรรม
108	มหาราษฎบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช) ส. (ปวิตร) บ. (อปวิตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
109	รอยบาทราชธรรม	คำประสม	ท. (รอย) บ-ส. (บาท, ราช) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่งผู้เป็นใหญ่ ที่ประพาศธรรม

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
110	ราชทรงธรรม, ราชท้าวทรงธรรม, ราชไท่ทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (ราช) ข. (ทฺรจ) ส. (ธรม) ท. (ท้าว, ไท่)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม
111	ราชธรรม	คำสมาส	บ-ส. (ราช) ส. (ธรม)	ผู้ประพฤดิธรรมผู้เป็นใหญ่
112	ราชบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (ราช) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	ผู้ปราศจากมลทินผู้เป็นใหญ่
113	ราชาทรงธรรม	คำประสม	บ. (ราชา) ข. (ทฺรจ) ส. (ธรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม
114	วรธรรมิกราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) ส. (ธรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรมเป็นที่ ตั้งผู้ประเสริฐยิ่ง
115	ศรีธรรมิกราช	คำสมาส	ส. (ศรี, ธรม+อิก) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรมเป็นที่ ตั้งผู้ดีงาม
116	สมเด็จพระธรรม	คำประสม	ข. (สมญฺจ, ทฺรจ) ส. (ธรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม
117	สมเด็จพระมหาราช, สมเด็จพระมหาราชา	คำประสม	ข. (สมญฺจ) ส. (ธรม) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรม
118	สมเด็จพระบรมบพิตร ปรมินทราธิราชเจ้า, สมเด็จพระบรมบพิตร พระปรมินทร มหาราธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมญฺจ) บ-ส. (ปรม, อธิ, ราช, วร, มหา) ส. (ปวิตร, อินฺทฺร) บ. (อปิตฺตร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปราศจากมลทิน

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
119	สมเด็จพระบรมพิตร พระราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมุญ्ञ) บ-ส. (ปรม, วร) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร, ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งผู้ปราศจากมลทิน
120	สมเด็จพระบรมพิตร มหาราชธิราช, สมเด็จพระบรมพิตรมหา ราชธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมุญ्ञ) บ-ส. (ปรม, มหา, ราช, อธิ) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตุตร, ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งผู้ปราศจากมลทิน
121	สมเด็จพระเจ้าปดพิ ธรรมิกราช	คำประสม	ข. (สมุญ्ञ) บ-ส. (วร, ราช) ท. (เจ้า) บ. (ปถวิ) ส. (ธรม+อิก)	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งของแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ผู้ประพฤดิธรรมเป็นที่ตั้ง
122	สมเด็จพระปรมินทรมรรมิ กษัตริราชธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมุญ्ञ) บ-ส. (วร, ปรม, ราช, มหา, อธิ) ส. (อินทุร, ธรม+อิก) บ. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้เป็นใหญ่ ผู้ประพฤดิธรรมเป็นที่ตั้ง
123	สัตตมรัชพระทรงธรรม	คำประสม	บ. (สตุตม, รัช) บ-ส. (วร) ข. (ทฤษ) ส. (ธรม)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 7 ผู้ประพฤดิธรรม
124	สุโขทัยธรรมะราช, สุโขทัยธรรมะราชา	คำสมาส	บ. (สุข, ราช) บ-ส. (อุทย, ราช) ส. (ธรม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพฤดิธรรมของ สุโขทัย

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
125	สุโขทัยธรรมะราชเจ้าจอม ปราณสขาม	คำประสม	บ. (สุข) บ-ส. (อุทย, ราช) ส. (ธรรม, ปราณ) ท. (เจ้า, จอม) ข. (สข่า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรมของ สุโขทัยผู้มีพระคุณยิ่งต่อชีวิตของ ชาวสยาม
126	องค์ทรงธรรม์, องค์ทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (องค์) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้ประพาศธรรม
127	องค์ธรรมราชา, องค์ธรรมิกราชา	คำสมาส	บ-ส. (องค์, ราช) ส. (ธรรม, ธรรม+อีก) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรม, ผู้เป็นใหญ่ผู้ประพาศธรรมเป็น ที่ตั้ง
128	องค์บพิตร	คำสมาส	บ-ส. (องค์) ส. (บพิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้ปราศจากมลทิน
129	องค์พระทรงธรรม์, องค์พระทรงธรรม, องค์วรทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (องค์, วร) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้ประพาศธรรมผู้ประเสริฐยิ่ง
130	อธิบุณยราชัน	คำสมาส	บ-ส. (อธิ) ส. (บุญ, ราช)	ผู้รุ่งเรืองด้วยความดียิ่ง (ผู้เป็นใหญ่ด้วยความดียิ่ง)
131	อยู่หัวบพิตร	คำประสม	ท. (อยู่, หัว) ส. (บพิตร) บ. (อปิตุตร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนผู้ปราศจาก มลทิน (ปวงชนเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ)
132	เอกธรรมิกราชา	คำสมาส	บ-ส. (เอก) ส. (ธรรม+อีก) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งประพาศธรรมเป็น ที่ตั้งผู้เป็นหนึ่ง
133	เอกองค์ทรงธรรม์, เอกองค์ทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	ผู้เป็นหนึ่งของผู้ปกครองซึ่ง- ประพาศธรรม

ตารางผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
134	เอกองค์พระทรงธรรม นามินทรภูมิ	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์, วร) ข. (ทรง) ส. (ธรรม, อินทร, ภูมิ) บ. (นาม)	ผู้เป็นหนึ่งในผู้ปกครองซึ่ง ประพัตริธรรมผู้เป็นใหญ่แห่ง แผ่นดินลำดับที่ 9

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา

ตารางผนวกที่ 4 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบเทวราชา

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1	กษัตริย์พิพิงส์	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, วงศ์) บ-ส. (รวิ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย แห่งพระอาทิตย์
2	กษัตริย์ศวรรราชบดิ	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, อิศวร) บ-ส. (ราช, ปติ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสวร = พระอิสวร)
3	กษัตริ์แก้วโกสินทร์	คำประสม	ส. (กษัตริ์, อินทร) ท. (แก้ว) บ. (โกสิย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง ของกรุงรัตนโกสินทร์ (โกสิย = พระอินทร์)
4	กษัตริ์เจ้าจักรพรรดิ	คำประสม	ส. (กษัตริ์, จักรวรรดิ) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)
5	กษัตริ์สุรรราชไทธิเบศรี	คำประสม	ส. (กษัตริ์, อิศวร) บ-ส. (สุร, ราช, อิธิป) ท. (ไถ้)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ของเทวดา (อิสวร = พระอิสวร) (สุรรราช = พระอินทร์)
6	กษัตริ์เกษตรเจ้าจักรี	คำประสม	ส. (กษัตริ์, เกษตร, จักร), ท. (เจ้า) บ. (จกฏ, กริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ชำนาญด้าน การเกษตรผู้เป็นใหญ่ในวงศ์จักรี (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
7	กษัตริย์แก้วจักรีที่แก้ว, กษัตริย์แก้วจักรีวงศ์	คำประสม	ส. (กษัตริย์, จกฺร, วงศ์) ท. (แก้ว, ที่, แก้ว) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐยิ่ง ลำดับที่ 9 แห่งตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
8	กษัตริย์จักรี, กษัตริย์จักรีวงศ์	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, จกฺร, วงศ์) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินของตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
9	กษัตริย์นวมินทร์	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, อินฺทฺร) บ. (นวม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
10	กษัตริย์ผู้วงศ์หงส์	คำประสม	ส. (กษัตริย์, วงฺศ) ท. (ผู้) บ-ส. (หฺส)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลหงส์ (หงส์ = ห่าน = พระพรหม)
11	กษัตริย์วงศ์จักรี	คำสมาส	ส. (กษัตริย์, วงฺศ, จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
12	กษัตริย์สุรราช	คำสมาส	ส. (กษัตริย์) บ-ส. (สุร, ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ของ เทวดา (สุรราช = พระอินทร์)
13	เกศจักรีศรีกษัตริย์	คำสมาส	ส. (เกศ, จกฺร, ศฺรี, กษัตริย์) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ของตระกูลจักรี ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ดีงาม (จักร = พระนารายณ์)
14	แก้วกษัตริย์จักรี	คำประสม	ท. (แก้ว) ส. (กษัตริย์, จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
15	แก้วจักรี, แก้วจักรีที่แก้ว	คำประสม	ท. (แก้ว, ที่, แก้ว) ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีผู้ ประเสริฐยิ่ง ~ ลำดับที่ 9

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
16	โกสินทร์	คำสนธิ	บ. (โกสย) ส. (อินฺทฺร)	พระอินทร์ (ผู้เป็นใหญ่ผู้สืบเชื้อสายมาจาก พระอินทร์)
17	โกสิย	คำมูล	บ. (โกสย)	พระอินทร์ (ผู้เป็นใหญ่ผู้สืบเชื้อสายมาจาก พระอินทร์)
18	ขัตติยพริชัตตรจักรี	คำสมาส	บ. (ขตุติย, นว, รชช, จกุก, กรี) ส. (ฉตุร, จกฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรีผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (จักร = พระนารายณ์)
19	ขัตติยบรมจักรี	คำสมาส	บ. (ขตุติย, จกุก, กรี) บ-ส. (ปรม) ส. (จกฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรีซึ่งเป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
20	ขัตติยพระนามินทร์	คำสมาส	บ. (ขตุติย, นวม) บ-ส. (วร) ส. (อินฺทฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
21	ขัตติยฟานารายณ์ราช	คำประสม	บ. (ขตุติย) ท. (ฟ้า) ส. (นารายณ) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย มาจากพระนารายณ์ผู้เป็นใหญ่ (นารายณ์ = ชื่อหนึ่งของพระวิษณุ พระเจ้าองค์หนึ่งของศาสนา พราหมณ์-ฮินดู)
22	ขัตติยราม	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (ราม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย จากพระนารายณ์ (ราม = ปางอวตารที่ 7 ของ พระนารายณ์)
23	ขัตติยศักดิ์จักรี, ขัตติยะจักรี	คำสมาส	บ. (ขตุติย, จกุก, กรี) ส. (ศกฺติ, จกฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรีซึ่งมีกำลังอำนาจ (จักร = พระนารายณ์)
24	ขัตติยะแก้วโกสินทร์	คำประสม	บ.(ขตุติย, โกสย) ท. (แก้ว) ส. (อินฺทฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย พระอินทร์ผู้ประเสริฐ (โกสิย, อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
25	ขัตติยะเทพมณุษย์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (เทว) ส. (มณุษย)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่เป็นเทวดา ในร่างมนุษย์
26	ขัตติยะยชจักรี, ขัตติยะราชวงศ์จักรี	คำสมาส	บ. (ขตุติย, จกุก, กริ) ส. (ยศ, จกฺร, วงศ) บ-ส. (ราช)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีอำนาจ ของตระกูลจักรี
27	ขัตตินรินทร์	คำสมาส	บ. (ขตุติย) บ-ส. (นร) ส. (อินฺทฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ของ มนุษย์ (อินทร์ = พระอินทร์)
28	จตุรธาธิเบนทร์	คำสนธิ	ส. (จตุรธ, อินฺทฺร) บ-ส. (อิธิป)	ผู้เป็นใหญ่ยังลำดับที่ 4 (อินทร์ = พระอินทร์)
29	จอมกษัตริย์เชื้อจักรี	คำประสม	ท. (จอม, เชื้อ) ส. (กษตฺริย, จกฺร) บ. (จกุก, กริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
30	จอมโกสินทร์นักระศ	คำประสม	ท. (จอม) บ. (โกสิย) ส. (เกาศิก, อินฺทฺร, พระอินทร์) อิส) บ-ส. (นคร)	พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ของเมือง (ผู้เป็นใหญ่ผู้สืบเชื้อสายจาก พระอินทร์)
31	จอมจักร์, จอมจักร	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จกฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
32	จอมจักร์จักรีศรีสยามราช	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จกฺร, ศฺรี) บ. (จกุก, กริ) ข. (สขฺยา) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้สืบเชื้อสาย ของตระกูลจักรีผู้เป็นใหญ่ที่ดี งามของสยาม (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
33	จอมจักรพรรดิ, จอมจักรพรรดิภักษัตริย์ราช	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จักรวรรดิ, กษัตริย์) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วย จักร, ~ ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ (จักร = พระนารายณ์)
34	จอมจักรสยามินทร์ มหินทรมหามกุฏ	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จักร, อินทร) ข. (สขำ) บ-ส. (มหา, มกุฏ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นใหญ่ยัง ของสยามผู้ปกครองที่มีมกุฏ เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
35	จอมจักรินทร์สัปดาห์รัชย์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จักร, อินทร, สพตม, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 7 (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
36	จอมจักรี, จอมจักรีที่เก้า	คำประสม	ท. (จอม, ที่, เก้า) ส. (จักร) บ. (จก, กร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรตระกูลจักรี, ~ ลำดับที่ 9 (จักร = พระนารายณ์)
37	จอมจักรินฤบาล, จอมจักริบัติพงศ์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (จักร, วงศ) บ. (จก, กร) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรตระกูลจักรี ผู้ดูแลรักษาหมู่น, ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรของ ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
38	จอมจุลจักรไท่	คำประสม	ท. (จอม, ไท) บ. (จุล) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรน้อย ผู้สืบเชื้อสายจากพระนารายณ์ (จักร = พระนารายณ์)
39	จอมจุลจักรพรรดิเจ้า	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) บ. (จุล) ส. (จักรวรรดิ)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้เป็นใหญ่ยัง โลกให้เป็นไปด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)
40	จอมเจ้าจักรพรรดิ	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) ส. (จักรวรรดิ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยังโลกให้เป็นไป ด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
41	จอมเจ้าจักรินทร์ปิ่นสถาน	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า, ปิ่น) ส. (จกฺร, อินฺทฺร, สถาน)	ผู้เป็นใหญ่ยังแห่งจักรผู้ปกครอง แผ่นดิน (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
42	จอมเจ้าพระจักริน	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) ส. (จกฺริน)	ผู้เป็นใหญ่ยังแห่งจักรผู้ประเสริฐยัง (จักร = พระนารายณ์)
43	จอมดิลกพระปรมินทร์ปิ่น ประชาชน	คำประสม	ท. (จอม, ปิ่น) บ-ส. (ดิลก, ปรม, ชน)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครองของ หมู่มชน (อินทร์ = พระอินทร์)
44	จอมเทวัญ	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (เทว)	ผู้เป็นใหญ่แห่งชาวสวรรค์ (พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ เทวดา)
45	จอมไทยนฤเบศร์	คำประสม	ท. (จอม, ไทย) ส. (นฤป, อีศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของไทยผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน (อีศร = พระอิศวร)
46	จอมธานินทร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธานี)	ผู้เป็นใหญ่ยังของเมือง (อินทร์ = พระอินทร์)
47	จอมธานีนฤเบศร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธานี) ส. (นฤป, อีศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของเมืองผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน (อีศร = พระอิศวร)
48	จอมธีรราชจักรี	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ธีร, ราช) ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รู้ยังของตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
49	จอมภูมินทร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ภูมิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยังแห่งแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
50	จอมนรินทร์, จอมนรินทร์ปัญจรัชช, จอมนรินทร์ปิ่นรัฐ	คำประสม	ท. (จอม, ปิ่น) บ-ส. (นร, ปญจม) ส. (อินทุร) บ. (รชช, รกฎ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน, ~ ผู้เป็นใหญ่อันดับที่ 5, ~ ผู้ปกครองอาณาเขต (อินทร์ = พระอินทร์)
51	จอมนฤปดินทร์นวมินทร ภูบาล	คำประสม	ท. (จอม) ส. (นฤ, อินทุร) บ-ส. (ปติ, ภู, ปาล) บ. (นวม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งหมู่ชนผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 ผู้รักษาแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
52	จอมบดินทร์	คำซ้อน	ท. (จอม) บ-ส. (ปติ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
53	จอมบดินทร์นรินทร	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ปติ, นร) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
54	จอมบดินทร์ปิ่นนคร, จอมบดินทร์ปิ่นนาถ, จอมบดินทร์ปิ่นประเทศ, จอมบดินทร์ปิ่นราชัน, จอมบดินทร์ปิ่นสถาน, จอมบดินทร์ปิ่นไอสุรย์	คำประสม	ท. (จอม, ปิ่น) บ-ส. (ปติ, นคร, นาถ) ส. (อินทุร, ประเทศ, ราชน, ไอศุวรย, สถาน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองเมือง, ~ ผู้เป็นที่พึ่ง, ~ ผู้ปกครองประเทศ, ~ ของผู้เป็นใหญ่, ~ ของอาณาเขต, ~ ของทรัพย์สมบัติแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
55	จอมบดินทรธิปไตย	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (ปติ) บ. (อิธิปไตย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
56	จอมประยูรอยุธยาเทพธานี	คำประสม	ท. (จอม) ส. (ปรยูร) บ-ส. (อยุธยา, เทว, ธานี)	ผู้เป็นใหญ่ของตระกูลแห่งอยุธยา

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
57 จอมปิ่นนรินทรราช			ท. (จอม, ปิ่น) บ-ส. (นร, ราช) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
58 จอมปิ่นนรินทรสูร			ท. (จอม, ปิ่น) บ-ส. (นร, สูร = เทวดา) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้กล้าของหมู่ชน (ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชนของ เทวดา) (อินทร์ = พระอินทร์)
59 จอมผู้ภูมินทร์	คำประสม		ท. (จอม, ผู้) บ-ส. (ภู) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
60 จอมพลสยามินทร์	คำประสม		ท. (จอม) บ-ส. (พล) ข. (สยาม) ส. (อินทุ)	ผู้มีกำลังอำนาจยิ่งผู้เป็นใหญ่ ของสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
61 จอมฟ้า	คำประสม		ท.	ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ (พระอินทร์)
62 จอมฟ้ามหากษัตริย์	คำประสม		ท. (จอม, ฟ้า) บ-ส. (มหา) ส. (กษัตริย์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ผู้ปกครอง แผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
63 จอมโลกเกล้าขมิรสุทธ	คำประสม		ท. (จอม, เก้า) บ-ส. (โลก) บ. (สุทธ, ขิร) ส. (กษิร)	ผู้เป็นใหญ่ของโลกผู้อยู่ในทะเล น่านมบิรสุทธิ (พระนารายณ์สถิตในเกษียรสมุทร)
64 จอมศิวัก	คำประสม		ท. (จอม) ส. (ศิว) บ-ส. (องค)	พระศิวะผู้เป็นใหญ่

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
65	จอมสยามะชาตจักรี	คำประสม	ท. (จอม) ข. (สขำ) บ-ส. (ชาติ) บ. (จก, กรี) ส. (จกร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามผู้สืบเชื้อ สายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
66	จอมสยามะรัฐจักรินทร์	คำประสม	ท. (จอม) ข. (สขำ) บ. (รฐ, จก, กรี) ส. (จกร, อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งอาณาจักรสยาม ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
67	จอมสยามินทร์	คำประสม	ท. (จอม) ข. (สขำ) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
68	จอมสวรรค์	คำประสม	ท. (จอม) ส. (สุวรค)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ (พระอินทร์)
69	จอมสุรางคนารินทร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (สุร, องค, นรี) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่เทวดาผู้เป็น ใหญ่แห่งผู้หญิง (อินทร์ = พระอินทร์)
70	จอมสุรินทรวรรณราธิบ ดินทร์	คำประสม	ท. (จอม) บ-ส. (สุร, วร, นร, อธิ, ปติ) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่เทวดา ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
71	จักรีนาถมรรษัฒ์แผ้วพงษ์ราม	คำประสม	บ. (จก, กรี, นาม, รชช) ส. (จกร, วงศ) บ-ส. (ราม)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีผู้เป็น ใหญ่ลำดับที่ 9 ตระกูลพระราม (พระรามเป็นปางอวตารที่ 7 ของ พระนารายณ์)
72	จักร์กริสะ	คำสนธิ	ส. (จกร, อิศ) บ. (กริ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรี (พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
73	จักรฐาน	คำสมาส	ส. (จักร, ปรฐาน) บ. (ปรฐาน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
74	จักรฐานทันท้าว, จักรฐานทันไท้	คำประสม	ส. (จักร, ปรฐาน) บ. (ปรฐาน) ท. (ทันท, ท้าว, ไท้)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
75	จักรฐานผ่านภพ	คำประสม	ส. (จักร, ปรฐาน) บ. (ปรฐาน) ท. (ผ่าน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้ปกครอง แผ่นดิน (จักร = พระนารายณ์)
76	จักรพงศ์	คำสมาส	ส. (จักร, วงศ์)	ตระกูลของผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)
77	จักรพงศ์ภูวนาถเฝ้า	คำประสม	ส. (จักร, วงศ์) บ-ส. (ภู, นาถ) ท. (เฝ้า)	ตระกูลของผู้มีจักรผู้เป็นที่พึ่งของ แผ่นดิน
78	จักรพรรดาธิราช	คำสนธิ	ส. (จักรวรรดิน) บ-ส. (อริ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยังโลกให้เป็นไป ด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)
79	จักรพรรดิ, จักระพรรดี จักรพรรดิ, จักรพรรดิ	คำสมาส	ส. (จักรวรรดิน)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)
80	จักรพรรดิแก้ว, จักรพรรดิเจ้า	คำประสม	ส. (จักรวรรดิน) ท. (แก้ว, เจ้า)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร ผู้ประเสริฐ ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักรผู้เป็น ใหญ่ (จักร = พระนารายณ์)
81	จักรพรรดิจอมสากล	คำประสม	ส. (จักรวรรดิน) ท. (จอม) บ-ส. (สกล)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร ผู้เป็นใหญ่ทั้งหมด
82	จักรพรรดิเจ้าจักรี	คำประสม	ส. (จักรวรรดิน) ท. (เจ้า) ส. (จักร) บ. (จก, กรี)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร ผู้เป็นใหญ่ผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
83	จักรพรรดิเฝ้าภูวดา	คำประสม	ส. (จักรวรรดิน) ท. (เฝ้า)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักรผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนของสัตว์(ผู้มีชีวิต)
			บ-ส. (ภูต)	(จักร = พระนารายณ์)
84	จักรพรรดิพงศ์	คำสมาส	ส. (จักรวรรดิน, วงศ์)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลผู้ยังโลกให้ เป็นไปด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)
85	จักรพรรดิราช	คำสมาส	ส. (จักรวรรดิน) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วย จักร
86	จักรพรรดิราชาธิราชไ้	คำประสม	ส. (จักรวรรดิน) บ-ส. (ราช, อธิ) บ. (ราชา) ท. (ไ้)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
87	จักรระราชเจ้า	คำประสม	ส. (จักร) บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (พระนารายณ์)
88	จักรัทธิราช	คำสนธิ	ส. (จักร) บ-ส. (อธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (พระนารายณ์)
89	จักริช, จักริชะ	คำสมาส	ส. (จักร) บ. (จก, กริ+ช)	ผู้มีจักร (พระนารายณ์)
90	จักริชเจ้า, จักริชะเฝ้า	คำประสม	ส. (จักร) บ. (จก, กริ+ช) ท. (เจ้า, เฝ้า)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่, ผู้มีจักรผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (พระนารายณ์)
91	จักริชะองค์	คำสมาส	ส. (จักร) บ. (จก, กริ+ช) บ-ส. (องค์)	ผู้มีจักร (พระนารายณ์)
92	จักริน	คำมูล	ส. (จักริน)	ผู้มีจักร (พระนารายณ์)
93	จักรินทร์	คำสนธิ	ส. (จักร, อินทร์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
94	จักรินทร์เรศไท่	คำประสม	ส. (จักร, อินฺทฺร, อิศฺ) บ-ส. (นร) ท. (ไท่)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นใหญ่ ของมนุษย์ (จักร = พระนารายณ์) (อินฺทฺร = พระอินทร์)
95	จักริพงศ์, จักริราช	คำสมาส	ส. (จักร, วงศ) บ. (จกฺก, กรี) บ-ส. (ราช)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักริ, ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
96	จักริราชเจ้า	คำประสม	ส. (จักร) บ. (จกฺก, กรี) บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักริ ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
97	จักริวงศวร	คำสมาส	ส. (จักร, วงศ) บ. (จกฺก, กรี) บ-ส. (วร)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักริ ผู้ประเสริฐยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
98	จักริสะ	คำสนธิ	ส. (จักร, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (พระนารายณ์)
99	จักริศแก้วกษัตร์, จักริศเจ้าจอมศึก	คำประสม	ส. (จักร, อิศ, กษตฺร) ท. (แก้ว, เจ้า, จอม, ศึก)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้ปกครอง แผ่นดินผู้ประเสริฐ, ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นใหญ่ ในการต่อสู้ (จักร = พระนารายณ์)
100	จักริสะเชื้อ, จักริสะเฝ้า	คำประสม	ส. (จักร, อิศ) ท. (เชื้อ, เฝ้า)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร, ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน (จักร = พระนารายณ์)
101	จักริ, จักริกษัตร์, จักริกษัตริย์	คำสมาส	ส. (จักร, กษตฺร, กษตฺริย) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้มีจักร, ผู้ปกครองแผ่นดินผู้มีจักร

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
102	จักรีแก้ว, จักรีที่แก้ว, จักรีที่แปด, จักรีที่สอง, จักรีที่หก	คำประสม	ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กริ)	ผู้มีจักรผู้ประเสริฐ, ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีลำดับที่ 9, ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีลำดับที่ 8, ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีลำดับที่ 2, ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีลำดับที่ 6,
103	จักรีขัตติยวงศ์พระองค์ วิยะพระราม	คำสมาส	ส. (จกฺร, วฺจฺศ) บ. (ขตฺติย, จกฺก, กริ) บ-ส. (วร, อกฺก, วิย, (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ราม)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรีเหมือนดังพระราม ของพระนารายณ์)
104	จักรีนฤพดินทร์	คำสมาส	ส. (จกฺร, นฤ, อินฺทฺร) บ. (จกฺก, กริ) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
105	จักรีนวมินทรา	คำสมาส	ส. (จกฺร, อินฺทฺร) บ. (จกฺก, กริ, นวม)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
106	จักรีบรมวงศ์ษัตริย์	คำสมาส	ส. (จกฺร, วฺจฺศ, กษตฺริย) บ-ส. (ปรม) บ. (จกฺก, กริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรีสูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
107	จักรีเฝ้าผ่านแก้วโกสินทร์	คำประสม	ส. (จกฺร, อินฺทฺร) บ. (จกฺก, กริ, โกสิย) ท. (เฝ้า, ผ่าน, แก้ว)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี ผู้ปกครองแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
108	จักรีพงศ์, จักรีวงศ์	คำสมาส	ส. (จกฺร, วฺจฺศ) บ. (จกฺก, กริ)	ตระกูลของผู้มีจักร, ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
109	จักรีราชวงศ์	คำสมาส	ส. (จกฺร, วฺจฺศ) บ. (จกฺก, กริ) บ-ส. (ราช)	ตระกูลของผู้เป็นใหญ่ผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
110	จักริราชวงศ์ทรงชัย	คำประสม	ส. (จกฺร, วฺศ) บ. (จกฺก, กริ) บ-ส. (ราช, ชย) ข. (ทรง)	ผู้มีความชนะผู้สืบเชื้อสายตระกูล จักริ (จักร = พระนารายณ์)
111	จักริวงศ์องค์ที่เก้าเจ้านคร	คำประสม	ส. (จกฺร, วฺศ) บ. (จกฺก, กริ) บ-ส. (องฺค, นคร) ท. (ที่, เก้า, เจ้า)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักริคนที่ 9 ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง (จักร = พระนารายณ์)
112	จักริวงศ์นวมินทร์	คำสมาส	ส. (จกฺร, วฺศ, อินฺทฺร) บ. (จกฺก, กริ, นวม) บ-ส. (วีร, ราช, วร, ปาท)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้สืบเชื้อ สายตระกูลจักริ (จักร = พระนารายณ์)
113	จักริวงศ์วิโรจราชพระบาท ปฐมรัช	คำสมาส	ส. (จกฺร, วฺศ) บ. (จกฺก, กริ, ปฐม) บ-ส. (วีร, ราช, วร, ปาท)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับแรก ผู้กล้าหาญ แห่งตระกูลจักริ (จักร = พระนารายณ์)
114	จักริวิโรจ	คำสมาส	ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กริ) บ-ส. (วีร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ที่กล้าหาญผู้มีจักร (ตระกูลจักริ)
115	จักริศรีวงศ์	คำสมาส	ส. (จกฺร, ศรี, วฺศ) บ. (จกฺก, กริ)	ตระกูลจักริที่ดั่งงาม (ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักริที่ดั่งงาม)
116	จักริศรีสุริยวงศ์พระพงศ์ วรหริน	คำสมาส	ส. (จกฺร, ศรี, วฺศ) บ. (จกฺก, กริ, สุริย) บ-ส. (วร, หริน)	ตระกูลจักริผู้สืบเชื้อสายจาก- ตระกูลพระอาทิตย์จากตระกูล- พระนารายณ์
117	จุหาธารธรณิศร์, จุหาธารธรณิศร์	คำสมาส	ส. (จุหา, อิศฺร) บ-ส. (ธาร, ธรณี)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของแผ่นดิน (อิสฺร = พระอิศวร)
118	จุลจักร	คำสมาส	บ. (จุล) ส. (จกฺร)	ผู้สืบเชื้อสายของจักร (จักร = พระนารายณ์)
119	จุลจักรพรรดิจุลราช	คำสมาส	บ. (จุล) ส. (จกฺรวรฺดิน) บ-ส. (ราช)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้ยังโลกให้เป็น ไปด้วยจักร ผู้สืบเชื้อสายของ ผู้เป็นใหญ่ (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
120	จุฬามิ่งสยามินทร์	คำประสม	บ. (จุฬา) ท. (มิ่ง) ข. (สขำ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
121	เจษฎ์จอมสยามขัตติยฉัตร- ชนนทร์ไท	คำประสม	ส. (เชษฐ, อินทุร) ท. (จอม, ไท) ข. (สขำ) บ. (ขัตติย, ฉัตร) บ-ส. (ชน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ สูงสุดของสยามลำดับที่ 6 ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชนไทย (อินทร์ = พระอินทร์)
122	เจ้าก่องแก้วจักรี	คำประสม	ท. (เจ้า, ก่อง, แก้ว) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีจักรอันประเสริฐ (จักร = พระนารายณ์)
123	เจ้าจอมจักร, เจ้าจอมจักรี	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ส. (จักร) บ. (จก, กร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
124	เจ้าจอมจุลจักรพรรดิ	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ. (จุล) ส. (จักรวรรดิ)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้ยังโลกให้เป็น ไปด้วยจักรผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
125	เจ้าจอมภพสยามินทร์	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (ภว) ข. (สขำ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
126	เจ้าจอมเสียมสุรราช	คำประสม	ท. (เจ้า, จอม) ข. (สขำ) บ-ส. (สุร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยามผู้เป็นใหญ่ แห่งชาวสวรรค์ (เทวดา) (พระอินทร์)
127	เจ้าจักรกริ	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (จักร) บ. (กร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีจักร (มือถือจักร) (พระนารายณ์)
128	เจ้าจักรแก้ว	คำประสม	ท. (เจ้า, แก้ว) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรอันประเสริฐ (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
129	เจ้าจักรพงค์	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (จักร, วงศ)	ผู้เป็นใหญ่ของตระกูลแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
130	เจ้าจักรพรรดิ, เจ้าจักรพรรดิแผ่นดินสยาม	คำประสม	ท. (เจ้า, แผ่น) ส. (จักรวรรดิน)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วย จักร, ~ ของแผ่นดินสยาม
131	เจ้าจักรพาล, เจ้าจักรพาฬ	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (จักรพาล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
132	เจ้าจักรฟ้า	คำประสม	ท. (เจ้า, ฟ้า) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรสวรรค์ (จักร = พระนารายณ์)
133	เจ้าจักรห่อล้อมนรินทร์	คำประสม	ท. (เจ้า, ห่อ) ส. (จักร, อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (จักร = พระนารายณ์)
134	เจ้าจักรา, เจ้าจักริชา, เจ้าจักรินทร์, เจ้าจักริศ, เจ้าจักรี	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (จักร, อิศ) บ. (จก, กริ+ช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (พระนารายณ์)
135	เจ้าจักริกษัตริย์	คำประสม	ท. (เจ้า) ส. (จักร, กษัตริ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้ปกครอง แผ่นดิน (จักร = พระนารายณ์)
136	เจ้าผ่านฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ (พระอินทร์)
137	เจ้าแผ่นดินปิ่นฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดินผู้ปกครอง สวรรค์ (พระอินทร์)
138	เจ้าแผ่นดินแผ่นฟ้าแผ่นน้ำ	คำซ้อน	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน สวรรค์ และพื้นน้ำ
139	เจ้าพระฟ้า	คำประสม	ท. (เจ้า, ฟ้า) บ-ส. (วร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง แห่งสวรรค์
140	เจ้าฟ้า, เจ้าฟ้าเจ้าดิน, เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน	คำประสม คำซ้อน “	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของสวรรค์, ผู้เป็นใหญ่ของสวรรค์และ ของแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
141	เจ้าเลอสรวง	คำประสม	ท. (เจ้า) ข. (เลอ, สรวง)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งสวรรค์ (พระอินทร์)
142	เจ้าหน่อฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ผู้สืบเชื้อสายจากสวรรค์
143	เจ้าหลักฟ้าหลักดิน	คำซ้อน	ท.	ผู้ปกครองสวรรค์ผู้ปกครองแผ่นดิน (พระอินทร์)
144	เจ้าหล้าสี่มือ	คำประสม	ท.	ผู้เป็นใหญ่ของโลกผู้มีสี่มือ (พระนารายณ์)
145	เจ้าอุษยเขตสยามินทร์	คำประสม	ท. (เจ้า) บ-ส. (อุษุทธย) ส. (อิศ, อินฺทฺร) ข. (สขั)	ผู้เป็นใหญ่ของเมืองอันสงบสุข- ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
146	ชนินทร์, ชนินทร	คำสนธิ	บ-ส. (ชน) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่มชน (อินทร์ = พระอินทร์)
147	ชนศรไ้	คำประสม	บ-ส. (ชน) ส. (อิศฺร) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่มชน (อิศร = พระอิศวร)
148	ชนศวร	คำสนธิ	บ-ส. (ชน) ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่มชน (อิศวร = พระอิศวร)
149	ดิลกปิ่นสิริสินทร์	คำประสม	บ-ส. (ดิลก) ท. (ปิ่น) บ. (สิริ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครองที่ดีงาม (อินทร์ = พระอินทร์)
150	ดิลกหล้าสยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (ดิลก) ท. (หล้า) ข. (สขั) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
151	ดิศร, ดิศวร	คำสนธิ	บ-ส. (อติ) ส. (อิศฺร, อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศร, อิศวร = พระอิศวร)
152	ดิศรมหา	คำสมาส	บ-ส. (อติ, มหา) ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศร = พระอิศวร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
153	ทรงชัยทรงชาติเจ้าจักรธาน	คำประสม	ข. (ทรง) บ-ส. (ชัย, ชาติ) ท. (เจ้า) ส. (จักรธาน)	ผู้มีความชนะผู้คำชชาติผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
154	ทรงฤทธิอิศเรศเกษนาถา	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ฤทธิ, อิศร, อิศ, เกศ) บ-ส. (นาถ)	ผู้มีความสำเร็จผู้เป็นใหญ่ยิ่ง- ผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด(ที่เคารพเทิดทูน) (อิสร = พระอิศวร)
155	ทรงศักดิ์จักรีวงศ์	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ศกฺติ, จกร, วงศ์) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้มีกำลังอำนาจผู้สืบเชื้อสาย- ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
156	ทรงศักดิ์ให้จักรีสยาม	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ศกฺติ, จกร) ท. (ให้) บ. (จกฺก, กรี) ข. (สยัม)	ผู้มีกำลังอำนาจผู้เป็นใหญ่ของ ตระกูลจักรีแห่งสยาม (จักร = พระนารายณ์)
157	ทรงศักดิ์อิศร	คำประสม	ข. (ทรง) ส. (ศกฺติ, อิศร) บ-ส. (อิ)	ผู้มีกำลังอำนาจผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสร = พระอิศวร)
158	ทรงสร	คำประสม	ข. (ทรง) บ. (สร)	ผู้ถือสร (อาวุธปราบมาร) (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
159	ท้าวทินกร	คำประสม	ท. (ท้าว) บ-ส. (ทินกร)	พระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่
160	ท้าวธรณินทร์	คำประสม	ท. (ท้าว) บ-ส. (ธรณิ) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
161	ท้าวเรนทรสุร	คำประสม	ท. (ท้าว) บ-ส. (นร) ส. (อินทุ) บ. (สุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชนผู้กล้า (อินทร์ = พระอินทร์) (สุร = พระอาทิตย์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
162	ท้าวณฤเบนทร์	คำประสม	ท. (ท้าว) ส. (นฤป, อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
163	เทพกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (เทว) ส. (กษัตริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นชาวสวรรค์
164	เทพจักรีที่เก้าเจ้าธานี	คำประสม	บ-ส. (เทว, ธานี) ส. (จักร, อินฺทฺร) บ. (จกฺก, กรี) ท. (ที่, เก้า, เจ้า)	ผู้เป็นเทพแห่งจักรลำดับที่ 9 ผู้ เป็นใหญ่ของเมือง (จักร = พระนารายณ์)
165	เทพจักรีอมตะนามินทร์	คำสมาส	บ-ส. (เทว) ส. (จักร, อินฺทฺร) บ.(จกฺก, กรี, อมต, นาม)	ผู้เป็นเทพแห่งจักรผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 ผู้มีอายุยืนยาว (จักร = พระนารายณ์) (อินฺทฺร = พระอินทร์)
166	เทพไทย	คำประสม	บ-ส. (เทว) ท. (ไทย)	ผู้เป็นชาวสวรรค์ของไทย (ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนบูชาของไทย)
167	เทพนรินทร์, เทพบดี	คำสมาส	บ-ส. (เทว, นร, ปติ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่มนุษย์ผู้เป็น- ชาวสวรรค์
168	เทพแผ่นดิน, เทพไฟ	คำประสม	บ-ส. (เทว) ท. (แผ่นดิน) ข. (ไฟ)	ผู้เป็นชาวสวรรค์ของแผ่นดิน (ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนบูชาของ แผ่นดิน)
169	ไท้จักรพา	คำประสม	ท. (ไท้) ส. (จักรวาล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
170	ไท้เทพนรินทร์, ไท้ธรณินทร์	คำประสม	ท. (ไท้) บ-ส. (เทว, นร, ธรณิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่มนุษย์ผู้เป็นใหญ่ ชาวสวรรค์, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
171	ไท้ธรณิศร์เจ้าจอมเสียมภพ	คำประสม	ท. (ไท, เจ้า, จอม) บ-ส. (ธรณิ, ภพ) ส. (อิศฺร) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม (อิศร = พระอิศวร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
172	ไ้ท้เรศตริศวร	คำประสม	ท. (ไ้ท้) ส. (ฐริษตริ, อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งในโลก (อิสวร = พระอิสวร)
173	ไ้ท้ธิบดินทร์	คำซ้อน	ท. (ไ้ท้) บ-ส. (อธิ, ปติ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
174	ไ้ท้ธิเบศร, ธิเบศร์ไ้ท้ ไ้ท้ธิเบศรเจ้า	คำซ้อน	ท. (ไ้ท้, เจ้า, ไ้ท้) บ-ส. (อธิป) ส. (อิสฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสฺร = พระอิสวร)
175	ไ้ท้ทวินมรินทร์	คำประสม	ท. (ไ้ท้) บ. (นวม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
176	ไ้ท้ปิตถวนทร์	คำประสม	ท. (ไ้ท้) บ. (ปถวิ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
177	ไ้ท้ภูมิรินทร์	คำประสม	ท. (ไ้ท้) บ-ส. (ภูมิ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
178	ไ้ท้มหะศวรสยามินทร์	คำประสม	ท. (ไ้ท้) บ-ส. (มหา) ส. (อิสฺร, อินทุร) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม (อิสฺร = พระอิสวร) (อินทร์ = พระอินทร์)
179	ไ้ท้ยธราชิบดีนทร์	คำประสม	ท. (ไ้ท้) บ-ส. (ธ, อธิ, ปติ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดินไทย (อินทร์ = พระอินทร์)
180	ไ้ท้ไ้ท้ภูณัฐ	คำประสม	ท. (ไ้ท้) ส. (ไ้ท้ภูณัฐ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งไ้ท้ภูณัฐ (พระนารายณ์, ไ้ท้ภูณัฐ คือ ที่ประทับของพระนารายณ์)
181	ไ้ท้สยามินทร์	คำประสม	ท. (ไ้ท้) ข. (สยัม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
182	ไท้อิศวร	คำซ้อน	ท. (ไท้) บ-ส. (อติ) ส. (อิสฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสฺวร = พระอิสฺวร)
183	ไท้อิสรา	คำซ้อน	ท. (ไท้) ส. (อิสฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสฺร = พระอิสฺวร)
184	ชนชรรณิทรปิ่นหล้า	คำประสม	บ-ส. (ชน, ธรณี) ส. (อินฺทุร) ท. (ปิ่น, หล้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมืองชน (อินฺทร = พระอินฺทร)
185	ชนบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ชน, ปติ) ส. (อินฺทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมืองชน (อินฺทร = พระอินฺทร)
186	ธรณิทร, ธรณิศร	คำสนธิ	บ-ส. (ธรณี) ส. (อินฺทุร, อิสฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทร = พระอินฺทร) (อิสฺร = พระอิสฺวร)
187	ธเรศร์เจ้า ธเรศร์ไท้	คำประสม	บ-ส. (ธร) ส. (อิสฺร) ท. (เจ้า, ไท้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อิสฺร = พระอิสฺวร)
188	ธเรศตริศวร	คำสนธิ	ส.(ธฺริยฺศฺรี, อิสฺวร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (อิสฺวร = พระอิสฺวร)
189	ธานินทร์, ธิบดินทร์, ธิเบนทร์, ธเบศร์, ธเบศร	คำสนธิ	บ-ส. (ธานี, อธิ, ปติ) ส. (อินฺทุร, อิสฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินฺทร = พระอินฺทร) (อิสฺร = พระอิสฺวร)
190	ธิบดินทร์ปิ่นประชา	คำประสม	บ-ส. (อธิ, ปติ) ส. (อินฺทุร, ปฺรชา) ท. (ปิ่น)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน (อินฺทร = พระอินฺทร)
191	ธิเบนทราศรราช	คำสมาส	บ-ส. (อธิป, ราช) ส. (อินฺทุร, อิสฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินฺทร = พระอินฺทร) (อิสฺวร = พระอิสฺวร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
นรินทร์ปิ่นเกล้า, นรินทร์ปิ่นนิก			ส. (อิศ, ราชข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งธนบุรี,
			ข. (ไผท, สข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม, ผู้เป็นใหญ่ ยิ่งของแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่ ยิ่งในหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
200 นรินทร์ฤทธิ, นรินทร์วงศ์	คำสมาส	บ-ส. (นร)	ส. (อินทุร, ฤทธิ, วงศ์)	ผู้มีความสำเร็จผู้เป็นใหญ่ในหมู่ชน, ผู้สืบเชื้อสายตระกูลผู้เป็นใหญ่ ในหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
201 นริศร, นริศวรร	คำสนธิ	บ-ส. (นร)	ส. (อิศร, อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ชน (อิศร, อิศวร = พระอิศวร)
202 นเรนทร์ไ้, นเรนทร์สุรจอมนิกร	คำประสม	บ-ส. (นร, สุร)	ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน ผู้เป็นใหญ่เทพของหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
203 นเรนทร์สุรสุรินทร	คำสมาส	บ-ส. (นร, สุร)	ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ของชาวสวรรค์ ผู้กล้าหาญ ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
204 นเรศร์, นเรศวรร, นเรศูร	คำสนธิ	บ-ส. (นร)	ส. (อิศร, อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ของน (อิศร, อิศวร = พระอิศวร)
205 นเรศูร, นเรศูรย์	คำสมาส	บ-ส. (นร)	บ. (สุร)	ผู้กล้าของหมู่ชน (พระอาทิตย์ แห่งหมู่ชน) พระอาทิตย์แห่งหมู่ชน (ตามคติที่มาของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์เป็นผู้สืบเชื้อสาย จากสุริยวงศ์ คือ ตระกูลของ พระอาทิตย์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
206	นเรศวรทรงภพ	คำประสม	บ-ส. (นร, ภว ข. (ทรง) บ. (สุร)	พระอาทิตย์แห่งหมู่ชนผู้ดูแลรักษา แผ่นดิน (ผู้กล้าของหมู่ชนผู้ดูแลรักษา- แผ่นดิน)
207	นฤเทพ	คำสมาส	ส. (นฤ) บ-ส. (เทพ)	เทพของหมู่ชน
208	นฤบดีนทร์, นฤบดีนทร	คำสมาส	ส. (นฤ, อินฺทฺร) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
209	นฤบาลบดีนทร์	คำสมาส	ส. (นฤ, อินฺทฺร) บ-ส. (ปาล, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้ดูแลรักษาหมู่ชน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
210	นฤเบนทร์, นฤเบนทรา, นฤเบศร์, นฤเบศร	คำสนธิ	ส. (นฤ, อินฺทฺร, อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์) (อิศร = พระอิศวร)
211	นฤเบนทรนฤเบศ	คำสมาส คำซ้อน	ส. (นฤป, อินฺทฺร, อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
212	นฤเบนทราธิปราช	คำสนธิ	ส. (นฤป, อินฺทฺร) บ-ส. (อิธิป, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
213	นฤเบศฐบดีนทร์	คำสมาส	ส. (นฤป, อิศ, อินฺทฺร) บ-ส. (ภู, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
214	นฤเบศร์เจ้าจอมธน, นฤเบศร์บดีสยาม	คำประสม	ส. (นฤป, อิศฺร) ท. (เจ้า, จอม) บ-ส. (ธน, ปติ) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ของธนบุรี, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งสยาม (อิศร = พระอิศวร)
215	นวมรัชราชจักรี	คำสมาส	บ. (นวม, รัชช, จกฺก, กรี) บ-ส. (ราช) ส. (จกร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีจักรี ลำดับที่ 9 (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
216	นวมรัชชามินทร์, นวมราชษามินทร์	คำประสม	บ. (นวม, รัชช) ข. (สขำ) บ-ส. (ราช) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
217	นวมราชจักริน, นวมราชวงศ์จักรี	คำสมาส	บ. (นวม, จกุก, กริ) บ-ส. (ราช) ส. (จกริน, จกร, วงศ์)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9, ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 (จักร = พระนารายณ์)
218	นวมอิศวรศรี	คำสมาส	บ. (นวม) ส. (อิศวร, ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้ดีงาม (อิศวร = พระอิศวร)
219	นวมินทร์, นวมินทร	คำสนธิ	บ. (นวม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
220	นวมินทรกษัตริย์	คำสมาส	บ. (นวม) ส. (อินทุร, กษตริย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
221	นวมินทรจักรี	คำสมาส	บ. (นวม, จกุก, กริ) ส. (อินทุร, จกร)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)
222	นวมินทร์นเรศเจ้า จักรกฤษณ์	คำประสม	บ. (นวม) ส. (อินทุร, อิศ, จกุก, กฤษณ) บ-ส. (นร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้เป็นใหญ่ แห่งหมู่ชน ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (ท้าวฤๅษณะ เป็นปางอวตารที่ 8 ของพระนารายณ์)
223	นวมินทร์บดินทร์	คำสมาส	บ. (นวม) ส. (อินทุร) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
224	นวมินทร์ประมุขพล	คำสมาส	บ. (นวม) ส. (อินทุร, ปรมุข) บ-ส. (พล)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้เป็นใหญ่ ของกองทัพ (ผู้คน, กำลังอำนาจ) (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
225	นมมินทร์ปิ่นเกล้าเจ้าธานี, นมมินทร์ปิ่นเขตคาม	คำประสม	บ. (นมม, เขตต, คาม) ท. (ปิ่น, เกล้า, เจ้า) บ-ส. (ธานี)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูนผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง, ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้ปกครอง บ้านเมือง
226	นมมินทร์ปิ่นจักรี	คำประสม	บ. (นมม, จกฏ, กรี) ส. (อินทุร, จกฏ) ท. (ปิ่น)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้สืบเชื้อ สายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
227	นมมินทร์ปิ่นนเรศ เจ้าจอมนรา	คำประสม	บ. (นมม) ส. (อินทุร, อิศ) บ-ส. (นร) ท. (ปิ่น, เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้เป็นใหญ่ ยิ่งในหมู่มชน (อินทร์ = พระอินทร์)
228	นมมินทร์พระจอมไทย	คำประสม	บ. (นมม) ส. (อินทุร) บ-ส. (วร) ท. (จอม, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้เป็นใหญ่ ของไทย (อินทร์ = พระอินทร์)
229	นมมินทร์มหาราช, นมมินทรมหาราช	คำสมาส	บ. (นมม) ส. (อินทุร) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
230	นมมินทร์มหาราชเจ้า	คำประสม	บ. (นมม) ส. (อินทุร) บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
231	นมมินทร์สยามเมือง	คำประสม	บ. (นมม) ส. (อินทุร) ข. (สยัม) ท. (เมือง)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ของ เมืองสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
232	นมมินทรราช	คำสมาส	บ. (นมม) ส. (อินทุร) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
233	นมมินทราราช	คำสนธิ	บ. (นมม) ส. (อินทุร) บ-ส. (อิธิ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
234 นวมิน		คำสนธิ	บ. (นวม, อินฺท)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินฺท = พระอินฺท)
235 นะพิสสร		คำสนธิ	บ-ส. (นว) บ. (อิสฺสร)	ผู้เป็นใหญ่คนใหม่ (อิสฺร = พระอิสฺวร)
236 บดินทร์, บดินทร		คำสนธิ	บ-ส. (ปติ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินฺทฺร = พระอินฺท)
237 บดินทรเจ้าจอมจักษ์		คำประสม	บ-ส. (ปติ) ส. (อินฺทฺร, จกฺร) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (จกฺร = พระนารายณ์) (อินฺทฺร = พระอินฺท)
238 บดินทร์ดิลก		คำสมาส	บ-ส. (ปติ, ดิลก) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินฺทฺร = พระอินฺท)
239 บดินทร์ไทย, บดินทร์บรมไทย		คำประสม	บ-ส. (ปติ, บรม) ส. (อินฺทฺร) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย, ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของไทย
240 บดินทร์ปิ่นไทย, บดินทร์ปิ่นนาค, บดินทร์ปิ่นเมือง, บดินทร์ปิ่นสยาม		คำประสม	บ-ส. (ปติ, นาค) ส. (อินฺทฺร) ท. (ปิ่น, ไทย, เมือง) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่พึ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมือง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม
241 บดินทร์สุร, บดินทร์สุรย์		คำสมาส	บ-ส. (ปติ) ส. (อินฺทฺร, สุรย) บ. (สุร)	พระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินฺทฺร = พระอินฺท) (สุร, สุรย์ = พระอาทิตย์)
242 บดินทร์สุรย์ราชเจ้า กษัตริย์สยาม		คำประสม	บ-ส. (ปติ, ราช) ส. (อินฺทฺร, สุรย, กษัตริย) ท. (เจ้า) ข. (สยัม)	พระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้ปกครองสยาม (อินฺทฺร = พระอินฺท) (สุรย์ = พระอาทิตย์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
243	บดินทราโศกราช	คำสนธิ	บ-ส. (ปติ, ราช) ส. (อินฺทฺร, อโศก)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปราศจาก ความทุกข์โศก (อินฺทฺร = พระอินทร์) (พระเจ้าอโศกมหาราช เป็น จักรพรรดิราชแห่งชมพูทวีป)
244	บดีศรพระจอมวัง	คำประสม	บ-ส. (อติ, วร) ส. (อิศฺร) ท. (จอม, วัง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของวัง (อิศฺร = พระอิศวร)
245	บดีศร, บดีศวร	คำสนธิ	บ-ส. (ปติ) ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศฺร = พระอิศวร)
246	บดีศูร, บดีศูร	คำสมาส	บ-ส. (ปติ) บ. (ศูร) ส. (ศูร)	พระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ (ผู้กล้าหาญผู้เป็นใหญ่)
247	บทวเรศนฤเบศร์บดินทร	คำสมาส	บ-ส. (ปท, วร, ปติ) ส. (อิศ, นฤป, อิศฺร, อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินผู้เป็น ที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (อิศฺร = พระอิศวร) (อินฺทฺร = พระอินทร์)
248	บรมขัตติยวงศ์พระจักรี	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, วร) ข. (ขตฺติย, จกฺก, กริ) ส. (วงศ, จกฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินสูงสุดผู้สืบ เชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
249	บรมจักรพรรดิ, บรมะจักระพรรดิ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (จกฺรวรฺดิน)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร (จักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด)
250	บรมจักรพรรดิเกล้า กษัตรา	คำประสม	บ-ส. (ปรม) ส. (จกฺรวรฺดิน, กษตฺริย) ท. (เกล้า)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร (จักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด ผู้ปกครองแผ่นดิน)
251	บรมจักรี	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กริ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
252	บรมธิเบศร์	คำสนธิ	บ-ส. (ปรม, ธิ) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศร = พระอิศวร)
253	บรมนรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, นร) ส. (อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในหมู่มชน (อินทร์ = พระอินทร์)
254	บรมบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปดิ) ส. (อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินทร์ = พระอินทร์)
255	บรมพระอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, วร, อดิ) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ประเสริฐยิ่ง (อิศร = พระอิศวร)
256	บรมราชจักรี, บรมราชจักรีวงศ์, บรมวงศ์จักรี	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ราช) ส. (จักร, วงศ) บ. (จกฏ, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ซึ่งสืบเชื้อสาย- ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
257	บรมอิสราเชษฐ	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (อิศร, เชษษฐ) บ. (เชษฐ)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศร = พระอิศวร)
258	บรมกษัตริย์เจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (ปรม) ส. (กษตริย, จกร) บ. (จกฏ, กรี+ช) ท. (เจ้า)	ผู้ปกครองสูงสุดของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ซึ่งสืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
259	บรมะจักรีชะ, บรมะจักรีช	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (จักร) บ. (จกฏ, กรี+ช)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรีผู้เป็นใหญ่ สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
260	บรมะจักรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (จักร, อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งจักรี (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
261	บรมะราชจักรีพงศ์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (จักร, วงศ) บ. (จกฏ, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
262	บรมศวรร	คำสนธิ	บ-ส. (ปรม) ส. (อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศวร = พระอิศวร)
263	บารมินทร์, บาระมินทร์	คำสนธิ	บ. (ปารมิ) ส. (อินุทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งคุณความดี (ผู้เป็นใหญ่แห่งอำนาจ) (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
264 บารเมศร์, บาระเมศร์, ปารเมศร์	คำสนธิ	บ. (ปารมี) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งคุณความดี (ผู้เป็นใหญ่แห่งอำนาจ) (อิศร = พระอิศวร)	
265 บารเมศร์เจ้า	คำประสม	บ. (ปารมี) ส. (อิศร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งคุณความดี (ผู้เป็นใหญ่แห่งอำนาจ) (อิศร = พระอิศวร)	
266 บาระมินทร์ผ่านเกล้า	คำประสม	บ. (ปารมี) ส. (อินทุร) ท. (ผ่าน, เกล้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งคุณความดี- ผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (อินทร์ = พระอินทร์)	
267 บาระเมศเจ้าจักรราช	คำประสม	บ. (ปารมี) ส. (อิศ, จกฺร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งคุณความดี ผู้เป็นใหญ่ยังแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)	
268 บุรินทรราช	คำสมาส	บ-ส. (บุรี, ราช) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง (อินทร์ = พระอินทร์)	
269 เบญจรัฐสยามินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปญจ) บ. (รฏฐ) ข. (สยัม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามผู้ปกครอง ลำดับที่ 5 (อินทร์ = พระอินทร์)	
270 ปฐมพระจักรา	คำสมาส	บ. (ปฐม) บ-ส. (วร) ส. (จกฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรลำดับแรก (จักร = พระนารายณ์)	
271 ปฐมรัชย์จักรี	คำสมาส	บ. (ปฐม, จกฺก, กริ) ส. (ราชข, จกฺร)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ลำดับแรก (จักร = พระนารายณ์)	
272 ปรมาพระจักริน	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, วร) ส. (จกฺริน)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)	
273 ปรมินทร์, ปรมินทร	คำสนธิ	บ-ส. (ปรม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินทร์ = พระอินทร์)	

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
274	ปรมินทร์นวมจักรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม) ส. (อินฺทฺร, จกฺร) บ. (นวม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรลำดับลำดับที่ 9 (อินฺทฺร = พระอินทร์) (จกฺร = พระนารายณ์)
275	ปรมินทร์บดินทร	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, ปติ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินฺทฺร = พระอินทร์)
276	ปรมินทร์ปิ่นไทย, ปรมินทร์ปิ่นนคร, ปรมินทร์ปิ่นสวรรค์	คำประสม	บ-ส. (ปรม, นคร) ส. (อินฺทฺร, สุวรค) ท. (ปิ่น, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครองไทย, ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครองเมือง, ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครองสวรรค์ (อินฺทฺร = พระอินทร์)
277	ปรมินทร์พระภูเบนทร์	คำสมาส	บ-ส. (ปรม, วร, ภูป) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ประเสริฐยิ่ง (อินฺทฺร = พระอินทร์)
278	ปรเมศวร์เจ้าอยุธยา	คำประสม	บ-ส. (ปรม, อยุธยา) ส. (อิศฺร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งอยุธยา (เมืองอันสงบสุข) (อิศฺร = พระอิศวร)
279	ปรเมศวร์, ประเมศร	คำสนธิ	บ-ส. (ปรม) ส. (อิศฺร, อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศฺร, อิศฺร = พระอิศวร)
280	ปรเมศวร์เจ้า, ปรเมศรสยามินทร์, ปรเมศรอยู่เกล้า	คำประสม	บ-ส. (ปรม) ส. (อิศฺร, อินฺทฺร) ท. (เจ้า, อยู่, เก้า) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด, ~ ของสยาม, ~ ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (อิศฺร = พระอิศวร)
281	ปรियรินทร์	คำสมาส	ส. (ปรีย, อินฺทฺร) บ-ส. (นร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มนุษย์เป็นที่รัก (อินฺทฺร = พระอินทร์)
282	ปวเรศวร์เจ้า	คำประสม	บ. (ปวร) ส. (อิศฺร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศฺร = พระอิศวร)
283	ปัญจมพระราม	คำสมาส	บ-ส. (ปัญจ, วร, ราม)	พระรามลำดับที่ 5 (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
284	ปัญจมะไท่แก้วจักรี	คำประสม	บ-ส. (ปญจม) ท. (ไท่, แก้ว) ส. (จกร) บ. (จกุก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 5 ผู้ประเสริฐ ยิ่งแห่งตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
285	ปัฐพินทรที่สาม	คำประสม	บ. (ปฐวี) ส. (อินทร) ท. (ที่, สาม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินลำดับที่ 3 (อินทร์ = พระอินทร์)
286	ปิ่นกษัตริย์ที่เก้าจักรี	คำประสม	ท. (ปิ่น, ที่, เก้า) ส. (กษัตริย์, จกร) บ. (จกุก, กรี)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 แห่งตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
287	ปิ่นแก้วจักรี	คำประสม	ท. (ปิ่น, แก้ว) ส. (จกร) บ. (จกุก, กรี)	ผู้ปกครองผู้ประเสริฐของตระกูล จักรี (จักร = พระนารายณ์)
288	ปิ่นขมิณสุทร	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (กษิณ) บ. (สุทร)	ผู้ปกครองทะเลน่านมบริสุทร (พระนารายณ์ประทับในเกษียร สมุทร)
289	ปิ่นเจ้าจักรี	คำประสม	ท. (ปิ่น, เจ้า) ส. (จกร) บ. (จกุก, กรี)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งจักรี (จักร = พระนารายณ์)
290	ปิ่นดินฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแผ่นดินและสวรรค์ (พระอินทร์)
291	ปิ่นนครินทร์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (นคร) ส. (อินทร)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง (อินทร์ = พระอินทร์)
292	ปิ่นนรสีห์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (นร) บ. (สีห)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มน (นรสีห์ = พระพุทธเจ้า) (นรสีห์ คือ ปางอวตารที่ 4 ของ พระนารายณ์)
293	ปิ่นบดินทร์สุรย์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (ปติ) ส. (อินทร, สุรย)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่สืบเชื้อสาย พระอาทิตย์

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
294	ปิ่นประเมนทร์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (ปรม) ส. (อินฺทร)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินฺทร = พระอินฺทร)
295	ปิ่นสยามรามฤทธิ์	คำประสม	ท. (ปิ่น) ข. (สยัม) บ-ส. (ราม) ส. (ฤทธิ์)	ผู้ปกครองของสยามด้วย ความสำเร็จ ด้วยอำนาจของราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
296	ปิ่นสวรค์	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (สฺวรค)	ผู้ปกครองสวรค์ (พระอินฺทร)
297	ปิ่นเจ้าจักรี	คำประสม	ท. (ปิ่น, เจ้า) ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
298	ปิ่นดินฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองแผ่นดินและสวรค์ (พระอินฺทร)
299	ปิ่นนครินทร์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (นคร) ส. (อินฺทร)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง (อินฺทร = พระอินฺทร)
300	ปิ่นนรสีห์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (นร) บ. (สีห)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่น (นรสีห = พระพุทธรเจ้า) (นรสีห คือ ปางอวตารที่ 4 ของพระนารายณ์)
301	ปิ่นบดินทร์สุรย์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (ปติ) ส. (อินฺทร, สุรย)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่สืบเชื้อสาย พระอาทิตย์
302	ปิ่นประเมนทร์	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (ปรม) ส. (อินฺทร)	ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินฺทร = พระอินฺทร)
303	ปิ่นสยามรามฤทธิ์	คำประสม	ท. (ปิ่น) ข. (สยัม) บ-ส. (ราม) ส. (ฤทธิ์)	ผู้ปกครองของสยามด้วย ความสำเร็จ ด้วยอำนาจของราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
304	ปิ่นสวรรค์	คำประสม	ท. (ปิ่น) ส. (สุวรรค)	ผู้ปกครองสวรรค์ (พระอินทร์)
305	ปิ่นองค์ทรงศักดิ์จักรา	คำประสม	ท. (ปิ่น) บ-ส. (องค์) ข. (ทรง) ส. (ศกฺติ, จกร)	ผู้ปกครองผู้มีกำลังความสามารถ ผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)
306	ปิยนฤปดินทร์	คำสมาส	บ. (ปิย) ส. (นฤ, อินฺทฺร) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักแห่งหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
307	ปิยฆารามวงค์จักรี	คำสมาส	บ. (ปิย, จกฺก, กรี) บ-ส. (มหา, ราช, ราม) ส. (วงศ, จกร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักผู้สืบ เชื้อสายรามแห่งตระกูลจักรี (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
308	ปิยราชนเรนทร์ไท	คำประสม	บ. (ปิย) บ-ส. (ราช, นร) ส. (อินฺทฺร) ท. (ไท)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักแห่งหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
309	ปิยะปดินทร์นรินทร์	คำสมาส	บ. (ปิย) บ-ส. (ปติ, นร) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักแห่งหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
310	ปิยะมหาสวามินทร์	คำสมาส	บ. (ปิย) บ-ส. (มหา) ส. (สวามี, อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รัก (อินทร์ = พระอินทร์)
311	ปิยะราชจักรพรรดิภษัตรา	คำสมาส	บ. (ปิย) บ-ส. (ราช) ส. (จกฺรวรฺดิน, ภูษตฺร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ยังโลกให้เป็น ไปด้วยจักรผู้เป็นที่รักยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
312	ผ่านฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้ปกครองที่มาจากสวรรค์ (ชาวสวรรค์ คือ เทวดา)
313	ผ่านฟ้าบารมีนรินทร์	คำประสม	ท. (ผ่าน, ฟ้า) บ. (บารมี) ส. (อินฺทฺร)	ผู้ปกครองที่มาจากสวรรค์ ผู้เป็นใหญ่ที่มีคุณความดี (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
314	เฝ้าจักรี	คำประสม	ท. (เฝ้า) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนผู้สืบเชื้อสาย ของตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
315	พงศ์จักรี	คำสมาส	ส. (วงศ์, จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
316	พงศ์นรินทร์	คำสมาส	ส. (วงศ์, อินฺทฺร) บ-ส. (นร)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้เป็นใหญ่ แห่งหมู่น (อินฺทฺร = พระอินทร์)
317	พงศ์นรินทร์ปิ่นเกล้า อยุธยา	คำประสม	ส. (วงศ์, อินฺทฺร) บ-ส. (นร, อยุธยา) ท. (ปิ่น, เกล้า)	ผู้สืบเชื้อสายของผู้เป็นใหญ่แห่ง หมู่นผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนของ อยุธยา (อินฺทฺร = พระอินทร์)
318	พงศ์ราม, พงศ์ระม	คำสมาส	ส. (วงศ์) บ-ส. (ราม)	ผู้สืบเชื้อสายของราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
319	พงศ์รามธิเบศร์เจ้าศรีสยาม	คำประสม	ส. (วงศ์, อิศฺร, ศรี) บ-ส. (ราม, อธิป) ท. (เจ้า) ข. (สยั)	ผู้สืบเชื้อสายของรามผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ที่ดั่งามของสยาม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์) (อิสฺร = พระอิศวร)
320	พงศ์อินทร์	คำสมาส	ส. (วงศ์, อินฺทฺร)	ผู้สืบเชื้อสายของอินทร์ (อินฺทฺร = พระอินทร์)
321	พระกฤษณะ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (กฤษณ)	พระกฤษณะ คือ ปางอวตารที่ 8 ของพระนารายณ์
322	พระขัตติยนทรไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (ขตุติย) ส. (อินฺทฺร) ท. (ไทย)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ของไทย (อินฺทฺร = พระอินทร์)
323	พระจอมจักร, พระจอมจักร, พระจอมจักรพรรดิ,	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, เจ้า) ส. (จกฺร, จกฺรวรฺดิน)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร, ~, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ยังโลกให้เป็นไป

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
	พระจอมจักรพรรดิเจ้า, พระจอมจักรพาล, พระจอมจักรี		จักรวาล) บ. (จกุก, กรี)	ด้วยจักร, ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
324	พระจอมลัญจกษัตริย์ สุโรดม	คำประสม	บ-ส. (วร, สุร, อุตตม) ท. (จอม) บ. (ลัญจ)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 6 ผู้ปกครอง แผ่นดินผู้เป็นใหญ่สูงสุดของ เทวดา (สุโรดม = พระอินทร์)
325	พระจอมบดินทร์ไถ่	คำประสม	บ-ส. (วร, ปติ) ท. (จอม, ไถ่) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
326	พระจอมพงศัวงค์จักรี ศรีประเทศ	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) ส. (วงศ, จกุก, ศรี, ปฐเทศ) บ. (จกุก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้สืบเชื้อสายตระกูล จักรีผู้ตั้งนามของประเทศ (จักร = พระนารายณ์)
327	พระจอมพรหม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) บ. (พรหม)	พรหมผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (พรหม = พระพรหม)
328	พระจอมวงศัจักรี	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) ส. (วงศ, จกุก) บ. (จกุก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้สืบเชื้อสายตระกูล จักรี (จักร = พระนารายณ์)
329	พระจอมวังรังสิมันต์ ราชันสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม, วัง) ส. (รังสิมันตุ, ราชน) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งวังรังสิมันต์- ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (วังรังสิมันต์เป็นที่ประทับของ พระอินทร์)
330	พระจอมสยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (จอม) ข. (สยัม) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
331	พระจอมอมรมิ่งฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, อมร) ท. (จอม, มิ่ง, ฟ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเทวดาในสวรรค์ (พระอินทร์)
332	พระจักรกฤษณ์	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, กฤษณ์)	พระนารายณ์
333	พระจักรธาน	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักรธาน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
334	พระจักรพงศ์	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, วงศ)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลแห่งจักร อันประเสริฐยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
335	พระจักรพรรดิ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักรวรรดิน)	ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร (จักร = พระนารายณ์)
336	พระจักรภูษ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภูษ) ส. (จักร)	ผู้มีมือถือจักร (จักร = พระนารายณ์)
337	พระจักรรัตน์เจ้าจักรพาฬ	คำประสม	บ-ส. (วร, รตน) ส. (จักร, จักรवाद) ท. (เจ้า)	ผู้มีจักรอันประเสริฐผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
338	พระจักรศรีประเทศ	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, ศรี, ประเทศ)	ผู้มีจักรอันประเสริฐยิ่งผู้ค้ำ ของประเทศ (จักร = พระนารายณ์)
339	พระจักรรา, พระจักริน	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, จกริน)	ผู้มีจักรผู้ประเสริฐยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
340	พระจักรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, อินทร์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
341	พระจักรินทรปิ่นกมล, พระจักรินทรปิ่นประเทศ, พระจักรินทรปิ่นพิภพ จบจักรवाद, พระจักรินทรปิ่นฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, กมล, ภา) ส. (จักร, อินทร์, ประเทศ, จักรवाद) ท. (ปิ่น, จบ, ฟ้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นที่รัก, ~ ผู้ปกครองประเทศ, ~ ผู้ปกครองโลกและจักรवाद, ~ ผู้ปกครองสวรรค์, (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
342	พระจักรินทร์มหาราชจักร จักรี	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา) ส. (จักร, อินทร์, จตุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักรผู้สืบเชื้อ สายผู้ปกครองของตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
343	พระจักรินทรร์มเกล้า, พระจักรินทรร์ศรีถินชาติ, พระจักรินทรร์ศรีปิ่นชัย	คำประสม	บ. (รชช, จกุก, กรี) บ-ส. (วร, ชาติ, ชย) ส. (จักร, อินทร์, ศรี) ท. (ร่ม, เก้า, ถิ่น, ปิ่น)	(อินทร์ = พระอินทร์) ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักรผู้ปกครอง ที่เคารพเทิดทูน, ~ ผู้ดั่งมาของชาติ, ~ ผู้ดั่งมาผู้มีความชนะ (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)
344	พระจักรินปฐมไ้	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (จักริน)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ลำดับที่หนึ่ง (จักร = พระนารายณ์)
345	พระจักริศ, พระจักรี	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, อิศ) บ. (จกุก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร, ผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)
346	พระจักรีแก้ว	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (จักร) บ. (จกุก, กรี) ท. (แก้ว)	ผู้มีจักรผู้ประเสริฐยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
347	พระจักรีจอมเทศ, พระจักรีจอมราชย์, พระจักรีจอมโลก	คำประสม	บ-ส. (วร, โลก) ส. (จักร, เทศ, ราช)	ผู้มีจักรผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน, ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์สมบัติ, ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (จักร = พระนารายณ์)
348	พระจักรีจักรธาน	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, จักรธาน) บ. (จกุก, กรี)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
349	พระจักรีฉัตรกษัตริย์เกษตร	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (จักร, กษัตริย์, เกษตร, ฉัตร) บ. (จก, กร)	ผู้มีจักรผู้ปกครองแผ่นดินที่ ชำนาญด้านการเกษตร (จักร = พระนารายณ์)
350	พระจักรีท่านไท้, พระจักรีที่เกล้ากรุงสยาม, พระจักรีที่เจ็ด	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (จักร) บ. (จก, กร) ท. (ท่าน, ไท้, ที่, เกล้า, กรุง, เจ็ด) ข. (สข)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่, ผู้มีจักรลำดับที่ 9 แห่งเมืองสยาม, ผู้มีจักรลำดับที่ 7 (จักร = พระนารายณ์)
351	พระจักรีปรเมศ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม) ส. (จักร, อิศ) บ. (จก, กร)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
352	พระจักรีผ่านเผ้าผ่านฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (จักร) บ. (จก, กร) ท. (ผ่าน, เผ้า, ฟ้า)	ผู้มีจักรผู้ปกครองที่เคารพเทิดทูน- ผู้ปกครองสวรรค์ (จักร = พระนารายณ์)
353	พระจักรีภูวนาถ	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, นาถ) ส. (จักร) บ. (จก, กร)	ผู้มีจักรผู้เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน (จักร = พระนารายณ์)
354	พระจักรีมิ่งชีวิต, พระจักรีร่มเกล้า	คำประสม	บ-ส. (วร, ชี, วิต) ส. (จักร) บ. (จก, กร) ท. (มิ่ง, ร่ม, เกล้า)	ผู้มีจักรผู้มีพระคุณต่อชีวิต ความเป็นอยู่, ผู้จักรผู้ปกครองที่เคารพเทิดทูน (จักร = พระนารายณ์)
355	พระจักรีศรีชาติชน, พระจักรีศรีสง่า, พระจักรีศรีสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ, ชน) ส. (จักร, ศรี) ท. (สง่า) ข. (สข)	ผู้มีจักรผู้ดีงามของชาติของหมู่ชน, ผู้มีจักรผู้ดีงามน่านิยมยกย่อง, ผู้มีจักรผู้ดีงามของสยาม (จักร = พระนารายณ์)
356	พระจักรีศรีอตุลย์	คำสมาส	บ-ส. (วร, อตุลย์) ส. (จักร, ศรี) บ. (จก, กร)	ผู้มีจักรผู้ดีงามยิ่งประมาณไม่ได้ (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
357	พระเจ้าจักรา	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า) ส. (จกร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
358	พระเจ้าชีวบรรวิธราช รามเบญจม์	คำประสม	บ-ส. (วร, ชิว, ราช, ราม, ปญจม, วิธ) ท. (เจ้า) บ. (ปวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความเป็นอยู่- ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 5 แห่งราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
359	พระเจ้าปดพิมานุสินทร ปรมินทรมหาราชธิราช	คำประสม	บ-ส. (วร, ปรม, มหา, อธิ, ราช) บ. (ปถวิ, มนุสสินท, ราชา) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของมนุษย์ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของราชา (อินทร์ = พระอินทร์)
360	พระเจ้าปดพิศยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เจ้า) บ. (ปถวิ) ข. (สยัม) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ของสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
361	พระเชษอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, อติ) บ. (เดช) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งกำลังอำนาจ (อิศร = พระอิศวร)
362	พระทรงพรหม	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง) บ. (พรหม)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ยึดถือพระพรหม (พระพรหม เทพเจ้าองค์หนึ่งของ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู)
363	พระทรงลักษณ์จักรินทร ป็นสยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง, สยัม) ส. (ลกษณ, จกร, อินทร) ท. (ป็น) ข. (สยัม)	ผู้มีลักษณะของผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร ผู้ปกครองสยาม (จักร = พระนารายณ์) (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
364	พระทรงศร, พระทรงสร	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (ทรง) ส. (สร) บ. (สร)	ผู้ถือศร (พระรามมีอาวุธประจำกาย คือ ศร พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
365	พระทรงสุรภาพ	คำประสม	บ-ส. (วร, สุร, ภาพ) ข. (ทรง)	ผู้มีสภาพเป็นเทวดาชาวสวรรค์
366	พระไทยเทวราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร, เทว, ราช) ท. (ไทย, เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ของเทวดา ผู้เป็นใหญ่ ของไทย
367	พระธีราวตาร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ธีร, อวตาร)	ผู้มีกำเนิดจากผู้มีปัญญายิ่ง (คำว่า อวตาร ใช้แก่เทพที่มา บังเกิดในโลกมนุษย์)
368	พระนพรัชन्द्रจักรี, พระนพรัชन्द्रจักรีศรีพิภพ	คำสมาส	บ-ส. (วร, วิภว) บ. (นพ, รชช, จกุก, ตระกูลจักรี, กรี) ส. (ฉดฺร, จกฺร, ศรี)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ของ ~ ผู้ค้ำจุนของแผ่นดิน
369	พระนรินทร์, พระนวมินทร์, พระนวมินทร	คำสมาส	บ-ส. (วร, นร) บ. (นพ) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่มน ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
370	พระนริศร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, นร) ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่มน (อิศร = พระอิศวร)
371	พระนวมินทร์เจ้าแผ่นดิน สยาม	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (นวม) ส. (อินทุ) ท. (เจ้า, แผ่น, ดิน) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 ผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดินสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
372	พระนวะจักริศะ	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (นพ, จกุก, กรี) ส. (อิศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรลำดับที่ 9 (จักร = พระนารายณ์)
373	พระบรมมหิศวร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, มหา) ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศวร = พระอิศวร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
374	พระบรมราชเจ้าจักรา, พระบรมราชเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (วร, ปรม, ราช) ส. (จักร) บ. (จก, กร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
375	พระบาทอิศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปาท) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (อิศร = พระอิศวร)
376	พระบารมีนทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ปารมี) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความดี (อินทร์ = พระอินทร์)
377	พระบารมีศร, พระบารเมศร์, พระบารเมศร	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ปารมี) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความดี (อิศร = พระอิศวร)
378	พระบารเมศรศรีเขตไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (ปารมี, เขต) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความดีงาม ของแผ่นดินไทย (อิศร = พระอิศวร)
379	พระบูรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, บุรี) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเมือง (อินทร์ = พระอินทร์)
380	พระปฐมจักรี	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ปฐม, จก, กร) ส. (จักร)	ผู้สืบเชื้อสายผู้มีจักรลำดับแรก (ลำดับแรกของตระกูลจักร) (จักร = พระนารายณ์)
381	พระปฐมบรมนริศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, นร) บ. (ปฐม) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดลำดับที่หนึ่งของ หมู่มน (อิศร = พระอิศวร)
382	พระปรมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินทร์ = พระอินทร์)
383	พระปรมินทร์ปิ่นภพ	คำประสม	บ-ส. (วร, ปรม, ภว) ส. (อินทุ) ท. (ปิ่น)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปกครอง แผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
384	พระปรเมนทร์โมลิสอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ปรม, อติ) ส. (อินฺทฺร, อิศฺร, อิศ) บ. (โมลี)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิสฺร, อิศฺวร = พระอิสฺวร)
385	พระปิ่นบุรินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร, ปุริ) ท. (ปิ่น) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเมือง (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)
386	พระปิ่นฟ้ามหาจักรี ปรมินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร, มหา, ปรม) ท. (ปิ่น, ฟ้า) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร, อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค์ ผู้มีจักร ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์) (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)
387	พระปิ่นภพพรัตน์จักรี	คำประสม	บ-ส. (วร, ภว, รตน) ท. (ปิ่น) บ. (นว, จกฺก, กรี) ส. (จตฺร, จกฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน ผู้ประเสริฐยิ่งลำดับที่ 9 ของตระกูล จักรี (จักร = พระนารายณ์)
388	พระผ่านฟ้า, พระผู้ผ่านฟ้า พระผ่านฟ้าขวัญชาติ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) ท. (ผ่าน, ฟ้า, ผู้) ข. (ขวณ)	ผู้มาจากสวรรค์, ~ เป็นที่เคารพเทิดทูนของชาติ
389	พระผ่านสุนทรินทร์	คำประสม	บ-ส. (วร, สุน, นคร) ท. (ผ่าน) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ที่ดิของเมือง (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)
390	พระผู้ทรงธรรมนิสมหิศา	คำประสม	บ-ส. (วร, ธรรม, มหา, มหิ) ท. (ผู้) ส. (อิสฺ, อิศฺร) ข. (ทฺรฺง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อิสฺร = พระอิสฺวร)
391	พระผู้ผ่านพิภพพนภิจิต	คำประสม	บ-ส. (วร, วิภว, นภ, จิต) ท. (ผู้, ผ่าน)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ชนะฟ้า (สวรรค์) (พระอินฺทฺร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
392	พระพงศ์ราม, พระพงศราม	คำประสม	บ-ส. (วร, ราม) ส. (วงศ์)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 4 ของพระนารายณ์)
393	พระฟ้า, พระเพ็ญฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ฟ้า, เพ็ญ)	ผู้เป็นชาวสวรรค์ (เทพ)
394	พระภูษเฝ้าจักรีวงศ์	คำประสม	บ-ส. (วร, ภูษ) ท. (เฝ้า) บ. (จกฏ, กรี) ส. (จักร, วงศ์)	ผู้ปกครองเป็นที่เคารพเทิดทูน- ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
395	พระภูธรท่านเจ้าจักรา	คำประสม	บ-ส. (วร, ภู, ธร) ท. (ท่าน, เจ้า) ส. (จักร)	ผู้ดูแลรักษาแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
396	พระภูธรบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, ธร, ปติ) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
397	พระภูธรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, ธร) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้รักษาแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
398	พระภูเบศวร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภู, ป) ส. (อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศวร = พระอิศวร)
399	พระภูมิินทร์, พระภูมินทร์นวมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภูมิ) บ. (นวม) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน, ~ ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
400	พระภูมิทร์, พระภูมิสร	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภูมิ) ส. (ภูมิ, อิสร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อิสร = พระอิศวร)
401	พระมหาธเรศอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ธร, อดิ) ส. (อิศ, อิสร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อิสร = พระอิศวร)
402	พระมหาธีรราชสุรบดี	คำสมาส	บ-ส. (วร, มหา, ธี, ราช, สุร, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของเทวดา (พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
403	พระมหาวรมินทร์, พระมหาวรเมศร	คำสมาส	บ-ส.(วร, มหา) บ. (ปารมี) ส. (อินฺทฺร, อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งความดี (อินฺทฺร = พระอินทร์) (อิสฺร = พระอิศวร)
404	พระมิ่งฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (มิ่ง, ฟ้า)	ผู้ติดตามของฟ้า (สวรค์)
405	พระมิ่งโมเลศมเหศร์สุร	คำประสม	บ-ส. (วร, มหี) บ. (โมลี, สุร) ท. (มิ่ง) ส. (อิสฺ, อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของแผ่นดินของ พระอาทิตย์ (อิสฺร = พระอิศวร)
406	พระยศดิศรพงศ์	คำสมาส	บ-ส. (วร, อดิ) ส.(ยศ, อิศฺร, วงศ)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลพระอิศวร ผู้มีกำลังอำนาจ (อิสฺร = พระอิศวร)
407	พระยศราม	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราม) ส. (ยศ)	รามผู้มีกำลังอำนาจ (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
408	พระยอดฟ้าเยี่ยมสวรรค	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ยอด, ฟ้า, เยี่ยม) ส. (สุวรรค)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสวรรค (พระอินทร์)
409	พระยอดรามเมศวร	คำประสม	บ-ส. (วร, ราม) ท. (ยอด) ส. (อิสฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์) (อิสฺร = พระอิศวร)
410	พระเยี่ยมฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (เยี่ยม, ฟ้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสวรรค (พระอินทร์)
411	พระราชมรรคาทภูมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราชม, ปาท, ภูมิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนยิ่ง (อินฺทฺร = พระอินทร์)
412	พระราชาจักรพงศ์	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ราชา) ส. (จักร, วงศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้สืบเชื้อสายตระกูล แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
413	พระราชานวมินทร์ปิ่นไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (ราชา, นวม) ส. (อินทุร) ท. (ปิ่น, ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 9 ของไทย (อินทร์ = พระอินทร์)
414	พระราชอินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
415	พระราชนทร์ชาติเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช, ชาติ) ส. (อินทุร, จกร) บ. (จก, กรี) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของชาติ ผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
416	พระราชนทรพงศ์	คำประสม	บ-ส. (วร, ราช) ส. (อินทุร, วงศ)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
417	พระราม, พระรามา	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราม)	พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์
418	พระรามราชเจ้าจอมมไห	คำประสม	บ-ส. (วร, ราม, ราช, มไห) ท. (เจ้า, จอม)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
419	พระรามราชไ้ทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร, ราม, ราช) ท. (ไ้) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ประพฤดิ ธรรม พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของ พระนารายณ์
420	พระรามศวร้มิ่งเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (วร, ราม) ส. (อิศวร, จกร) บ. (จก, กรี) ท. (มิ่ง, เจ้า)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร (อิศวร = พระอิศวร) (ราม, จกร = พระนารายณ์)
421	พระเรืองงาม	คำประสม	บ-ส. (วร, ราม) ท. (เรือง)	พระรามผู้มีกำลังอำนาจยิ่ง (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
422	พระวรภูมินทร์ราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ภูมิ, ราช) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
423	พระวิกรม	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (วิกฺรฺม)	ผู้กล้าหาญผู้มีความเพียร (พระอาทิตย์)
424	พระศรีจักรรัตนเจ้าจอมกรุง	คำประสม	บ-ส. (วร, รตน) ส. (ศฺรี, จกฺร)	ผู้มีจักรอันประเสริฐยิ่งผู้เป็นใหญ่ ของเมือง
425	พระสยามนวมินทร	คำประสม	บ-ส. (วร) ข. (สยํ) บ. (นวม) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยามลำดับที่ 9 (อินฺทฺร = พระอินทร์)
426	พระสยามินทราราช	คำประสม	บ-ส. (วร, อธิ, ราช) ข. (สยํ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม (อินฺทฺร = พระอินทร์)
427	พระสายจักริศ	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (สาย) ส. (จกฺร, อิศ)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
428	พระลีกร	คำประสม	บ-ส. (วร, กร) ท. (ลี)	ผู้มีลีมือ (พระนารายณ์)
429	พระหน่อฟ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (หน่อ, ฟ้า)	ผู้สืบเชื้อสายชาวสวรรค์ (เทพ)
430	พระหริรักษ์วรราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, หริ, ราช) ส. (รกฺษ)	พระนารายณ์ผู้รักษาที่ยิ่งใหญ่
431	พระองค์ราม	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์, ราม)	พระราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
432	พระองค์อชิตรามจักรี	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์, อชิต, ราม) ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งผู้มีจักร (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
433	พระองค์อิศเรศ	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์) ส. (อิศฺร, อิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศร = พระอิศวร)
434	พระองค์อิศวรภาพ	คำสมาส	บ-ส. (วร, องค์, ภาพ) ส. (อิศวร)	ผู้มีภาวะแห่งพระอิศวร
435	พระอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (วร, อดิ) ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศร = พระอิศวร)
436	ฟ้า	คำมูล	ท.	ผู้มาจากสวรรค์, ชาวสวรรค์ (เทพ)
437	ภูธรธิเบศร์เจ้าจอมเสียม	คำประสม	บ-ส. (ภู, ธร, อธิป) ส. (อิศฺร) ท. (เจ้า, จอม) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้รักษาแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม (อิศร = พระอิศวร)
438	ภูบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ปติ) ส. (อินทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินทฺร = พระอินทฺร)
439	ภูบดินทร์จอมทัฬหายุทธ	คำประสม	บ-ส. (ภู, ปติ) ส. (อินทฺร) บ. (ทัฬห)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินแห่ง กองทหารของไทย (อินทฺร = พระอินทฺร)
440	ภูบดินทร์จักรีวงศ์, ภูบดินทร์นวมราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, ปติ, ราช) ส. (อินทฺร, จกร, วงศ) บ. (จกฺก, กรี, นวม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินผู้สืบเชื้อ สายตระกูลจักรี, ~ ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินทฺร = พระอินทฺร)
441	ภูบดินทร์ปิ่นกษัตริย์, ภูบดินทร์ปิ่นธเรศ, ภูบดินทร์ปิ่นนครเส, ภูบดินทร์ปิ่นสยาม, ภูบดินทร์ปิ่นหล้า	คำประสม	บ-ส. (ภู, ปติ, ธร, นคร) ส. (อินทฺร, กษตฺริย, อิศ) ท. (ปิ่น, หล้า) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน แห่งผู้ปกครองแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดินสยาม, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินทฺร = พระอินทฺร)
442	ภูบดินทร์ราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ภู, ปติ, ราช) ส. (อินทฺร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินทฺร = พระอินทฺร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
443	ภูเบนทร์	คำสนธิ	บ-ส. (ภูป) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งพระเจ้าแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)
444	ภูเบศร์, ภูเบศวร์	คำสนธิ	บ-ส. (ภูป) ส. (อิศฺร, อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งพระเจ้าแผ่นดิน (อิศฺร, อิศฺวร = พระอิศฺวร)
445	ภูเบศร์เจ้าจักรวาล, ภูเบศร์แห่งไทยสยาม, ภูเบศวร์ไท	คำประสม	บ-ส. (ภูป) ส. (อิศฺร, อิศฺวร, จักรวาล) ท. (เจ้า, แห่ง, ไทย, ไท) ข. (สย้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งพระเจ้าแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรวาล, ผู้เป็นใหญ่แห่งพระเจ้าแผ่นดิน ของสยาม, ผู้เป็นใหญ่แห่งพระเจ้าแผ่นดิน (อิศฺร, อิศฺวร = พระอิศฺวร)
446	ภูเบศวรมณฑล	คำสมาส	12.5 ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งพระเจ้าแผ่นดิน (อิศฺวร = พระอิศฺวร)
447	ภูมินทร์, ภูมินทร	คำสนธิ	บ-ส. (ภูมิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)
448	ภูมินทร์จอมมไห, ภูมินทร์ธรรมราชาเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ภูมิ, มหิ, ราช) ส. (อินฺทฺร, ธรรม) ท. (จอม, เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็น ใหญ่แห่งธรรม (ผู้ประพฤติธรรม) (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)
449	ภูมินทร์ปิ่นไทย, ภูมินทร์ปิ่นนเรศร์เจ้าจักรี วงศ์, ภูมินทร์ปิ่นบดี	คำประสม	บ-ส. (ภูมิ, นร, ปติ) ส. (อินฺทฺร, อิศฺร, วงศ์, จกร) ท. (ปิ่น, ไทย, เจ้า) บ. (จกฺก, กริ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินไทย, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็น ใหญ่ยิ่งของหมู่นัสนผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรี, ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร) (อิศฺวร = พระอิศฺวร) (จักร = พระนารายณ์)
450	ภูมินทร์มหาราช	คำสมาส	บ-ส. (ภูมิ, มหา, ราช) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินฺทฺร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
451	ภูมินทรราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ภูมิ, อธิ, ราช) ส. (อินทุร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
452	ภูมินรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ภูมิ, นร) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งหมู่ชนของแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
453	ภูมิศวรรราช	คำสมาส	บ-ส. (ภูมิ, ราช) ส. (อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อิศวร = พระอิศวร)
454	ภูเมรุราช	คำสมาส	บ-ส. (ภู, เมรุ, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเขาพระเมรุ (พระอินทร์)
455	ภูวไนยจอมจักริน	คำประสม	บ-ส. (ภูว) ส. (เนย, จกริน) ท. (เจ้า)	ผู้แนะนำสั่งสอนผู้เป็นใหญ่ แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
456	ภูวไนยขณมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ภูว) บ. (เนย, ขณ) ส. (เนย, อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 ผู้แนะนำ สั่งสอน (อินทร์ = พระอินทร์)
457	ภูวไนยสยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (ภูว) บ. (เนย) ส. (เนย, อินทุร) ข. (สยัม)	ผู้แนะนำสั่งสอนผู้เป็นใหญ่แห่ง สยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
458	มกุฏแก้วสยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (มกุฏ) ท. (แก้ว) ข. (สยัม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยามผู้ประเสริฐ สูงสุด (อินทร์ = พระอินทร์)
459	มหัศจรรย์	คำสมาส	บ-ส. (มหา) ส. (อศร, จกร) บ. (จก, กริ)	ผู้มีจักรผู้เลิศยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
460	มหาจักรพรรดิไกรกรุง	คำประสม	บ-ส. (มหา) ส. (จักรวรรดิ) ท. (ไกร, กรุง)	จักรพรรดิผู้เป็นใหญ่แห่งเมือง (ผู้ยังโลกให้เป็นไปด้วยจักร) (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
461	มหาติลกภูเบนท์	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ติลก, ภูป)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของพระเจ้าแผ่นดิน
			ส. (อินทุร)	(อินทร์ = พระอินทร์)
462	มหานฤปดินทร	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มหาน
			ส. (นฤ, อินทุร)	(อินทร์ = พระอินทร์)
463	มหารัษฎจักรี	คำสมาส	บ-ส. (มหา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้มีจักร
			บ. (ราช, จก, กรี)	(ผู้ปกครองผู้เป็นใหญ่แห่ง)
			ส. (นตุร, จก)	ตระกูลจักรี)
				(จักร = พระนารายณ์)
464	มหาราษฎจักรีวงศ์องค์ที่เก้า	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช, องค์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูลจักรีองค์ที่เก้า
			ส. (จก, วงศ)	(จักร = พระนารายณ์)
			บ. (จก, กรี)	
			ท. (ที่, เก้า)	
465	มหาราษฎเจ้าสยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
			ท. (เจ้า)	(อินทร์ = พระอินทร์)
			ข. (สข)	
			ส. (อินทุร)	
466	มหาราษฎนวมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9
			บ. (นวม)	(อินทร์ = พระอินทร์)
			ส. (อินทุร)	
467	มหาราษฎพระจักรี	คำสมาส	บ-ส. (มหา, ราช, วร)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่
				(จักร = พระนารายณ์)
			ส. (จก)	
			บ. (จก, กรี)	
468	มหาสยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (มหา)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม
			ข. (สข)	(อินทร์ = พระอินทร์)
			ส. (อินทุร)	

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
469 มหินทร์		คำสนธิ	บ-ส. (มหา, มหิ) ส. (อินฺทร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, ผู้เป็นใหญ่ แห่งแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
470 มหิสรุ, มะหิสร มหิสร, มหะสร มหิสโร, มหิสรุ, มหิสวร, มหะสร		คำสนธิ	บ-ส. (มหิ) ส. (อิสร, อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (อิสร, อิศวร = พระอิศวร)
471 มหิสรเจ้าฟ้า, มหิสรอยู่เกล้า		คำประสม	บ-ส. (มหิ) ส. (อิสร) ท. (เจ้า, ฟ้า, อยู่, เกล้า)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินแห่งสวรรค์, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นที่ เคารพเทิดทูน (อิสร = พระอิศวร)
472 มหิสรราช		คำสมาส	บ-ส. (มหิ, ราช) ส. (อิสร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อิสร = พระอิศวร)
473 มหิสรราชบิดี		คำสมาส	บ-ส. (มหิ, อธิ, ปติ) ส. (อิสร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อิสร = พระอิศวร)
474 มหิสรราชชนโรดม		คำสมาส	บ-ส. (มหิ, อธิ, ราช, นร, อุตม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของหมู่มนุษย์ผู้เป็น ใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อิสร = พระอิศวร)
475 มหิสรจักรีราชศรีชาติไทย		คำประสม	บ-ส. (มหิ, ราช, ชาติ) ส. (อิสร, จกร, ศรี) บ. (จก, กรี) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน ผู้เป็น ใหญ่ของตระกูลจักรี ผู้ตั้งนามของ ชาติไทย (จักร = พระนารายณ์) (อิสร = พระอิศวร)
476 มหิสรวิมโหสรวรยา		คำสมาส	บ-ส. (มหิ) ส. (อิสร, ไอศวร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินแห่งทรัพย์ สมบัติ (อิสร = พระอิศวร)
477 มหุตมศักดิ์จักรี		คำสมาส	บ-ส. (มห, อุตม) ส. (ศก, จกร) บ. (จก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้มีกำลังอำนาจ ของตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
478	มเหศวร์สยาม	คำประสม	บ-ส. (มहि, มหา) ส. (อิศวร) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม (ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม) (อิศวร = พระอิศวร)
479	มหาบาระเมศเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (มหา) บ. (ปารมี) ส. (อิศ, จกฺร) ท. (เจ้า)	ผู้มีความดียิ่ง ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)
480	มะหะมกุฎเจ้าจักรี	คำสมาส	บ-ส. (มหา, มกุฎ) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
481	มะหิศรสยามเมศ	คำประสม	บ-ส. (มหา, มหิ) ส. (อิศฺร, อิศ) ข. (สขำ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ แห่งสยาม) (อิศร = พระอิศวร)
482	มะเหนท์, มะเหนท์	คำสนธิ	บ-ส. (มหา, มหิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน) (อินทร์ = พระอินทร์)
483	มิงมกุฎยุธเซศเจ้าจตุทิศ	คำประสม	ท. (มิง, เจ้า) บ-ส. (มกุฎ, ยุธชย) บ. (จตุ) ส. (อิศ, ทิศ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งอยุธยา ผู้เป็นใหญ่สี่ทิศ (ผู้เป็นใหญ่สี่ทิศ = พระพรหม)
484	มิงมหิศร	คำประสม	ท. (มิง) บ-ส. (มहि) ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน ผู้ดิงาม (อิศร = พระอิศวร)
485	มุขชาติชนินทรนาม	คำสมาส	บ-ส. (มุข, ชาติ, ชน, นาม) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชนผู้ปกครอง ชาติ (อินทร์ = พระอินทร์)
486	ยอดกระษัตริย์จักรีวีรวงศ์	คำประสม	ท. (ยอด) ส. (กษตฺริย, จกฺร, วงศ์) บ. (จกฺก, กรี) บ-ส. (วีร)	ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ตระกูลจักรี ผู้กล้าหาญ (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
487 ขอดนฤปดิษฐ์	คำประสม	ท. (ขอด) ส. (นฤ, อินฺทฺร) บ-ส. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน (อินฺทฺร = พระอินทร์)	
488 ขอดปิเชนทร์สยาม	คำประสม	ท. (ขอด) บ. (ปิย) ส. (อินฺทฺร) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่อันเป็นที่รักยิ่งของสยาม (อินฺทฺร = พระอินทร์)	
489 ขอดฟ้า	คำประสม	ท.	ผู้สูงสุดของสวรรค์ (พระอินทร์)	
490 ยุคลบาทบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ยุคล, ปาท, ปติ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูน (อินฺทฺร = พระอินทร์)	
491 ร่มฉัตรจักรี, ร่มฉัตรราชจักรี, ร่มราชฉัตรจักรี	คำประสม	ท. (ร่ม) ส. (ฉตฺร, จกฺร) บ. (จกฺก, กรี, ราช)	ผู้ปกครองผู้สืบเชื้อสายตระกูล จักรี (ผู้ปกครองผู้มีจักร) (จักร = พระนารายณ์)	
492 ราชฉัตรจักรีศรีนคร	คำประสม	บ. (ราช, จกฺก, กรี) ส. (ฉตฺร, จกฺร, ศรี) บ-ส. (นคร)	ผู้ปกครองผู้มีจักรอันดีงามของ เมือง	
493 ราชปรเมษฐ์เรนทรสุร	คำสมาส	บ. (ราช, สุร) บ-ส. (ปรม, นร) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดพระอาทิตย์ ผู้เป็นใหญ่ของหมูชน (อินฺทฺร = พระอินทร์)	
494 ราชภูเบษฐ์	คำสมาส	บ. (ราช) บ-ส. (ภูป) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของพระเจ้าแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)	
495 รัตนโกสินทร์มหินทรา	คำสมาส	บ-ส. (รัตน, มหิ) บ. (โกสิน) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่อันประเสริฐ	
496 ราชจักรีบรมวงศ์, ราชจักรีวงศ์	คำสมาส	บ-ส. (ราช, บรม) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร, วงศ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)	

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
497	ราชเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (ราช) ท. (เจ้า) ส. (จักร) บ. (จกฺก, กริ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (ผู้เป็นใหญ่แห่งตระกูลจักรี) (จักร = พระนารายณ์)
498	ราชชาเขนทร์สยามินทร์	คำประสม	ส. (ราชข, อินฺทุร) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินฺทุร = พระอินทร์)
499	ราชธิเรนทร์	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ธิร) ส. (อินฺทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งผู้มีปัญญา (ผู้รู้) (อินฺทุร = พระอินทร์)
500	ราชนรินทร์ไทย	คำประสม	บ-ส. (ราช, นร) ส. (อินฺทุร) ท. (ไทย)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชนชาวไทย (อินฺทุร = พระอินทร์)
501	ราชนรินทร์วราเดช	คำสมาส	บ-ส. (ราช, นร, วร) ส. (อินฺทุร) บ. (เดช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน ผู้มีกำลัง อำนาจยิ่ง (อินฺทุร = พระอินทร์)
502	ราชบดินทรปิ่นไผท	คำประสม	บ-ส. (ราช, ปติ) ส. (อินฺทุร) ท. (ปิ่น) ข. (ไผท)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทุร = พระอินทร์)
503	ราชันเรศสุร	คำสมาส	ส. (ราชข, อีศฺวร) บ-ส. (นร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่ชน (อีศฺวร = พระอิศวร)
504	ราชวงศ์ราม	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ราม) ส. (วงฺศ)	ผู้เป็นใหญ่สืบเชื้อสายตระกูลราม (ราม = ปางอวตารที่ 7 ของ พระนารายณ์)
505	ราชวรบาทพระจักรา	คำสมาส	บ-ส. (ราช, วร, ปาท) ส. (จักร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้เป็นที่เคารพ เทิดทูนยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
506	ราชวิรุพห์	คำสมาส	บ-ส. (ราช) บ. (วิรุพฺห)	ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาและกุมภัณฑ์ (ท้าววิรุพฺห คือ หนึ่งในสี่ของ ท้าวจตุโลกบาล ผู้มีหน้าที่รักษา โลกทางทิศใต้)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
507	ราชศักดิ์จักรีเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ราช) ส. (ศกฺติ, จกร) บ. (จกฺก, กรี) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่ผู้มีกำลังอำนาจของ ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
508	ราชะนวมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (ราช) บ. (นวม) ส. (อินฺทร)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
509	ราชธิปติราชจักรีบรมวงศ์	คำสมาส	บ-ส. (ราช, อธิ, ปติ, ปรม) บ. (จกฺก, กรี, ราชา) ส. (จกร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของตระกูลจักรี ที่ยิ่งใหญ่ (จักร = พระนารายณ์)
510	ราชธิราชไพ์ปรมินทร์	คำประสม	บ-ส. (ราช, อธิ, ปรม) ส. (อินฺทร) ท. (ไพ์) บ. (ราชา)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อินทร์ = พระอินทร์)
511	ราชนินทร์, ราเชนทร์	คำสนธิ	บ-ส. (ราช) ส. (อินฺทร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
512	ราเชนทร์ภูริชาติ	คำสมาส	บ-ส. (ราช, ชาติ) บ. (ภูริ) ส. (อินฺทร)	ผู้มีความรู้ยิ่ง ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
513	รามธิเบศร์	คำสมาส	บ-ส. (ราม, อธิป) ส. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
514	รามธิราชไพ์, รามราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ราม, อธิ, ราช) ท. (ไพ์, เจ้า)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
515	รามราช, รามวงศ์	คำสมาส	บ-ส. (ราม, ราช) ส. (วงศ์)	พระรามผู้เป็นใหญ่, ตระกูลของพระราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
516	รามะราชเจ้าจักรินทร์ปะฐุม	คำประสม	บ-ส. (ราม, ราช) ท. (เจ้า) ส. (จักร, อินฺทฺร) บ. (ปฐุม)	พระรามผู้เป็นใหญ่แห่งจักร- ลำดับแรก (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
517	รามา	คำมูล	บ-ส. (ราม)	พระราม
518	รามาดิศร, รามธิปัตติ, รามธิเบนทร์, รามธิเบศ, รามศ, รามศวรร	คำสนธิ	บ-ส. (ราม, อติ, อธิป, อธิปติ) ส. (อิศร, อินฺทฺร, อิศ, อิศวร)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์) (อิศร, อิศวร = พระอิศวร) (อินฺทฺร = พระอินทร์)
519	รามธิราชไถ้	คำประสม	บ-ส. (ราม, อธิ, ราช) ท. (ไถ้)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
520	วงศ์จักริราช, วงศ์จักรี	คำสมาส	ส. (วงศ์, จกร) บ. (จักร, กรี) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่ตระกูลจักรี (จักร = พระนารายณ์)
521	วรรณเรนทรราช	คำสมาส	บ-ส. (วรรณ, นร, ราช) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ของหมื่นน ผู้ประเสริฐ (อินฺทฺร = พระอินทร์)
522	วรกษ, วรกษมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (วรรณ, กษ, ภูมิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้มีแขนอันประเสริฐ, ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (กษ = พระนารายณ์) (อินฺทฺร = พระอินทร์)
523	วรวงศ์บดินทร	คำสมาส	บ-ส. (วรรณ, องค์, ปติ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐ (อินฺทฺร = พระอินทร์)
524	ไวภูณฐ์, ไวภูณฐ์วงศ์	คำมูล คำสมาส	ส. (ไวภูณฐ์, วงศ์)	ไวภูณฐ์ คือ ที่ประทับของ พระนารายณ์ (สื่อความหมายถึง ผู้ปกครอง แผ่นดินที่มาจากพระนารายณ์ แบ่งภาคมาจุติ)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
525	ศรีสุเรนทรราชะ	คำสมาส	ศ. (ศรี, อินฺทฺร) บ-ศ. (สุร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวดาผู้ประเสริฐ (พระอินทร์)
526	สมเด็จพระจอมจักรี	คำประสม	ข. (สมฺมฺเญจ) ท. (จอม) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)
527	สมเด็จพระที่นั่งอุบดินทร	คำประสม	ศ. (จกฺร) ข. (สมฺมฺเญจ) ท. (ไถ้) ศ. (นฤ, อินฺทฺร) บ-ศ. (ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
528	สมเด็จพระนรินทรราช, สมเด็จพระอุบดินทร, สมเด็จพระบดินทร	คำประสม	ข. (สมฺมฺเญจ) บ-ศ. (นร, ราช, ปติ) ศ. (อินฺทฺร, นฤ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
529	สมเด็จพระบรมพิตรมหาราช เจ้าสยามินทรราชปดี	คำประสม	ข. (สมฺมฺเญจ) บ-ศ. (ปรม, มหา, อิ, ปติ) ศ. (ปวิตร, อินฺทฺร) บ. (ราชา, อปิตฺตร) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดผู้ปราศจาก- มลทิน ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
530	สมเด็จพระประเมศร	คำประสม	ข. (สมฺมฺเญจ) บ-ศ. (ปรม) ศ. (อิศฺร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศร = พระอิศวร)
531	สมเด็จพระจอมจักรพาว ผ่านสุธา	คำประสม	ข. (สมฺมฺเญจ) บ-ศ. (วร, สุธา) ท. (จอม, ผ่าน) ศ. (จกฺรวาล)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (จักร = พระนารายณ์)
532	สมเด็จพระจักรา, สมเด็จพระจักริน, สมเด็จพระจักรี	คำประสม	ข. (สมฺมฺเญจ) บ-ศ. (วร) ศ. (จกฺร, จกริน) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร, ผู้มีจักร (จักร = พระนารายณ์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
533	สมเด็จพระเจ้าสยามินทร์	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร) ท. (เจ้า) ข. (สยัม) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
534	สมเด็จพระบรมชนินทร มหาราชาธิราชเจ้า	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร, บรม, ชน, มหา, ราช, ธิ) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของหมู่ชน ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของผู้ปกครอง (อินทร์ = พระอินทร์)
535	สมเด็จพระภูมินทร์	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร, ภูมิ) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
536	สมเด็จพระรามธิบดี	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร, ราม, ธิ, ปติ)	พระรามผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
537	สมเด็จพระหน่ออินทร์	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร) ท. (หน่อ) ส. (อินทุ)	ผู้สืบเชื้อสายของพระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่
538	สมเด็จพระนเรนทรสูร	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (ภู, นร) ส. (อินทุ) บ. (สูร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของพระเจ้าแผ่นดิน ของหมู่ชนผู้กล้า (พระอินทร์) (อินทร์ = พระอินทร์)
539	สมเด็จพระอติศวรกษัตริย์ สุริยชอคสยาม	คำประสม	ข. (สมมุติ, สยัม) บ-ส. (อติ) ส. (อิศวร, ฤๅษี) บ. (สุริย) ท. (ชอค)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน สยาม ผู้สืบเชื้อสายพระอาทิตย์ (อิศวร = พระอิศวร) (สุริย = พระอาทิตย์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
540	สมเด็จพระเอกเรศเจ้าจอม กษัตริย์	คำประสม	ข. (สมเด็จ) ส. (อิศร, อิศ, กษัตริย์) ท. (เจ้า, จอม)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้ปกครองแผ่นดิน (อิศร = พระอิศวร)
541	สมมติเทพวีรราช	คำสมาส	บ-ส. (สมมต, เทว, วีร, ราช)	ผู้เป็นใหญ่ที่กล้าหาญผู้เป็น สมมติเทพ
542	สมมติเทวราช, สมมติเทววงศ์, สมมุติเทวราช	คำสมาส	บ-ส. (สมมต, เทว, ราช) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่เป็นสมมุติเทพ, ตระกูลของสมมุติเทพ
543	สมมุติเทพเจ้า	คำประสม	บ-ส. (สมมต, เทว) ท. (เจ้า)	ผู้เป็นใหญ่เป็นสมมุติเทพ
544	สยามจักรินทรวิบุษ	คำประสม	ข. (สยัม) ส. (จักร, อินทร) บ-ส. (วิบุษ)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นปราชญ์ แห่งสยาม (จักร = พระนารายณ์) (อินทร = พระอินทร์)
545	สยามภูมินทร์	คำประสม	ข. (สยัม) บ-ส. (ภูมิ) ส. (อินทร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินสยาม (อินทร = พระอินทร์)
546	สยามมินทร์, สยามเมศร์, สยามินทร์, สยามินทร, สยามินทร	คำสนธิ	ข. (สยัม) ส. (อินทร, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร = พระอินทร์) (อิศร = พระอิศวร)
547	สยามินทร์ปิ่นกรุงศรี, สยามินทร์ปิ่นกษัตริย์, สยามินทร์ปิ่นธเรศเจ้า, สยามินทร์ปิ่นประเทศ, สยามินทร์ปิ่นราชฐาน, สยามินทร์ปิ่นสยามพล	คำประสม	ข. (สยัม) ส. (อินทร, ศรี, กษัตริย์, อิศ, ประเทศ) ท. (ปิ่น, กรุง, เจ้า) บ-ส. (ธร, ราช, พล) บ. (ฐาน)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยามผู้ปกครองเมือง ~ ผู้ปกครองแผ่นดิน, ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน, ~ ผู้ปกครองประเทศ, ~ ผู้ปกครองอาณาเขต, ~ ผู้ปกครองชาวสยาม (อินทร = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
548	สยามินทร์ปิยราช, สยามินทร์มกุฏ	คำประสม	ข. (สขำ) ส. (อินทุร) บ. (ปิย) บ-ส. (ราช, มกุฏ)	ผู้เป็นใหญ่ผู้เป็นที่รักของสยาม ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
549	สยามินทร์พระเจ้า, สยามินทร์พระราช	คำประสม	ข. (สขำ) ส. (อินทุร) ท. (เจ้า) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
550	สยามิสร	คำสนธิ	ข. (สขำ) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อิศร = พระอิศวร)
551	สยามิศรวรานุชาติ	คำประสม	ข. (สขำ) ส. (อิศร) บ-ส. (วร, อนุ, ชาติ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม ผู้มีกำเนิด อันประเสริฐ (อิศร = พระอิศวร)
552	สยามินทร์ปฐมราช	คำประสม	ข. (สขำ) ส. (อินทุร) บ. (ปฐม) บ-ส. (ราช)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม ผู้เป็นใหญ่ ลำดับแรก (อินทร์ = พระอินทร์)
553	สวามินทร์, สวามิสร	คำสนธิ	ส. (สวามี, อินทุร, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่ (อินทร์ = พระอินทร์) (อิศร = พระอิศวร)
554	สวามินทร์	คำสมาส	ส. (สวามี, อินทุร) บ-ส. (นร)	ผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน (อินทร์ = พระอินทร์)
555	สักกะรัช	คำสมาส	บ. (สกุ, รัช)	สักกะผู้เป็นใหญ่ (พระอินทร์)
556	สุกษัตริย์พระจักรี	คำสมาส	บ-ส. (สุ, วร) ส. (กษัตริย์, จกร) บ. (จก, กรี)	ผู้มีจักรผู้ปกครองแผ่นดินที่ดี (จักร = พระนารายณ์)
557	สุกษัตริย์สยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (สุ) ส. (กษัตริย์, อินทุร) ข. (สขำ)	ผู้ปกครองแผ่นดินที่ดีผู้เป็นใหญ่ แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
558	สุชัตติยราชวิรุพห์	คำสมาส	บ-ส. (สุ, อธิ, ราช) บ. (ชตฺติย, วิรุพฺห)	ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาและ กุมภัณฑ์ ผู้ปกครองแผ่นดินที่ดี (ท้าววิรุพหก็ คือ หนึ่งในสี่ของ ท้าวจตุโลกบาล)
559	สุรกรรม, สุรกษัตร์, สุรกษัตริย์, สุรนาถ, สุรบดี, สุรราช	คำสมาส	บ-ส. (สุร, นาถ, ปติ, ราช) ส. (กรม, กษัตร์, กษัตริย์)	การกระทำของเทพ, ผู้ปกครองแผ่นดินแห่งเทพ, ผู้เป็นที่พึ่งของเทพ, ผู้เป็นใหญ่ของเทพ
560	สุรสถลพระประมุข พลกไทย	คำประสม	บ-ส. (สุร, วร) ข. (สถล) บ. (วสค) ส. (ปรมุข) ท. (ไทย)	เทพผู้สร้างผู้ปกครองของชาวไทย
561	สุรพงศ์จักริ	คำสมาส	บ-ส. (สุร) ส. (วงศ์, จกฺร) บ. (จกฺก, กริ)	ผู้มีจักรตระกูลของเทพ (จักร = พระนารายณ์)
562	สุรภูไทย	คำประสม	บ-ส. (สุร, ภู) ท. (ไทย)	เทพแห่งแผ่นดินไทย
563	สุระบพิตร	คำสมาส	บ-ส. (สุร) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร)	เทพผู้ปราศจากมลทิน
564	สุระวงศ์	คำสมาส	บ-ส. (สุร) ส. (วงศ์)	ตระกูลแห่งเทพ
565	สุริยพงศ์ผ่านหล้า	คำประสม	บ. (สุริย) ส. (วงศ์) ท. (ผ่าน, หล้า)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลพระอาทิตย์ ปกครองแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
566	สุริยราช, สุริยวงศ์	คำสมาส	บ. (สุริย) บ-ส. (ราช) ส. (วงศ์)	ผู้เป็นใหญ่แห่งพระอาทิตย์, ตระกูลแห่งพระอาทิตย์ (ผู้สืบเชื้อสายตระกูลพระอาทิตย์)
567	สุริยวงศ์พงศ์กษัตริย์	คำสมาส	บ. (สุริย) ส. (วงศ์, กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลพระอาทิตย์
568	สุริยวงศ์อติสร	คำสมาส	บ. (สุริย) ส. (วงศ์, อิศร) บ-ส. (อติ)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งตระกูล พระอาทิตย์
569	สุรภาพกระษัตริย์	คำสมาส	บ. (สุร) บ-ส. (ภาพ) ส. (กษัตริย์)	ผู้ปกครองแผ่นดิน ผู้มีภาวะของ พระอาทิตย์
570	หน่อธิเบศร์บดินทร์	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (อธิ, ปติ) ส. (อิศร, อินทร)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศร = พระอิศวร) (อินทร = พระอินทร์)
571	หน่ออินทรินทร์	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (นร) ส. (อินทร)	ผู้สืบเชื้อสายผู้เป็นใหญ่ของ หมู่ชน (อินทร = พระอินทร์)
572	หน่อนเรศวร	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (นร) บ. (สุร)	ผู้สืบเชื้อสายพระอาทิตย์
573	หน่อพงศ์รามชุษะศ	คำประสม	ท. (หน่อ) ส. (วงศ์, อิศ) บ-ส. (ราม, อชุต)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลราม ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองอันสงบสุข (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
574	หน่อราม	คำประสม	ท. (หน่อ) บ-ส. (ราม)	ผู้สืบเชื้อสายของราม
575	หน่อวิญญูเทพ	คำประสม	ท. (หน่อ) ส. (วิญญู) บ-ส. (เทพ)	ผู้สืบเชื้อสายของพระวิญญู

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
576	หริราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (หริ, ราช) ท. (เจ้า)	พระนารายณ์ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
577	เหนือเกล้านวมินทร์	คำประสม	ท. (เหนือ, เกล้า) บ. (นวม) ส. (อินทุ)	ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน ผู้เป็นใหญ่ ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
578	องค์จักราสูรภาพ	คำสมาส	บ-ส. (องค, สุร, ภาว) ส. (จักร)	ผู้มีภาวะเป็นเทพผู้มีจักร (พระนารายณ์)
579	องค์จักริน, องค์จักรี	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (จักริน, จกร) บ. (จก, กรี)	ผู้มีจักร (พระนารายณ์)
580	องค์จักรีที่เก้า, องค์เจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (จักร) บ. (จก, กรี) ท. (ที่, เกล้า, เจ้า)	ผู้มีจักรลำดับที่ 9, ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (พระนารายณ์)
581	องค์คัตยัทธิราชะบดีศร	คำสมาส	บ-ส. (องค, อธิ, ราช, ปติ) บ. (คตยา) ส. (อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งลำดับที่ 3 (อิศวร = พระอิศวร)
582	องค์แกน	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (แกน)	เทพเจ้า
583	องค์ไทยธิเบศร์เจ้าจอม สยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, อธิป) ส. (อิศร) ท. (ไทย, เจ้า, จอม) ข. (สข)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทยผู้เป็นใหญ่ ยิ่งของสยาม (อิศร = พระอิศวร)
584	องค์ไทยนฤเบศร์	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (ไทย) ส. (นฤป, อิศร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดินไทย (อิศร = พระอิศวร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
585	องค์ริราชเจ้าเลอสรวง	คำประสม	บ-ส. (องค, อธิ, ราช) ท. (เจ้า) ข. (เลอ, สรวง)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งสวรรค์ (พระอินทร์)
586	องค์ันรินทร์, องค์ันเรนทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, นร) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
587	องค์ันรินทร์ปิ่นทัพ	คำประสม	บ-ส. (องค, นร) ส. (อินทุร) ท. (ปิ่น) บ. (ทพพ)	ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่มนแห่งทรัพย์ สมบัติ (แห่งกองทหาร) (อินทร์ = พระอินทร์)
588	องค์ันเรนทรสุร	คำสมาส	บ-ส. (องค, นร) ส. (อินทุร) บ. (สุร)	พระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ของหมู่มน (อินทร์ = พระอินทร์)
589	องค์ันเรศร์ไ้บดินทร์	คำประสม	บ-ส. (องค, นร, ปติ) ส. (อิศร, อินทุร) ท. (ไ้)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งหมู่มน (อิศร = พระอิศวร) (อินทร์ = พระอินทร์)
590	องค์ันวมินทร์, องค์ันวมินทร์บดินทร	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปติ) บ. (นวม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
591	องค์ันรายณ์เปนเจ้า	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (นารายณ) ท. (เป็น, เจ้า)	พระนารายณ์ผู้เป็นใหญ่
592	องค์ันบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปติ) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อินทร์ = พระอินทร์)
593	องค์ันบรมพิณณกุช	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปรม, กุช) ส. (วิณณ)	พระวิณณผู้เป็นใหญ่สูงสุด (พระวิณณ = พระนารายณ์)
594	องค์ันบรมอิศร	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปรม, อิศ) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (อิศร = พระอิศวร)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
595 องค์ปฐมจักรี	คำสมาส	บ-ส. (องค)	ผู้เป็นลำดับแรกของตระกูลจักรี บ. (ปฐม, จก, กริ) (จักร = พระนารายณ์) ส. (จักร)	
596 องค์ปฐมราชเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (องค)	ผู้เป็นใหญ่ลำดับแรกของ บ. (ปฐม, จก, กริ) ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรี (จักร = พระนารายณ์) ท. (เจ้า) ส. (จักร)	
597 องค์ปรมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปรม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด ส. (อินทุ)	(อินทร์ = พระอินทร์)
598 องค์ปรมินทร์ปิ่นเมือง	คำประสม	บ-ส. (องค, ปรม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของเมือง ส. (อินทุ)	(อินทร์ = พระอินทร์)
599 องค์พงศราม, องค์พงศระราม, องค์พระพงศระราม	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราม, วร)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)	
600 องค์พระจอมจุฬอมร	คำประสม	บ-ส. (องค, วร, อมร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งเทวดา (พระอินทร์) ท. (จอม) บ. (จุฬ)	
601 องค์พระจักรี, องค์พระจักรีนวมินทร์ ชนินทร	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ชน)	ผู้มีจักรผู้ประเสริฐยิ่ง, ~ ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน ผู้เป็นใหญ่ บ. (จก, กริ, นวม) ลำดับที่ 9 ส. (จักร, อินทุ)	(อินทร์ = พระอินทร์)
602 องค์พระทรงศร	คำประสม	บ-ส. (องค, วร)	ผู้มีศรเป็นอาวุธ ข. (ทรง)	(พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์ มีศรเป็นอาวุธ ประจำตัว)
603 องค์พระเทพกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, เทว)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นเทวดา ผู้ประเสริฐยิ่ง ส. (กษัตริย์)	

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
604	องค์พระนารายณ์นรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, นร) ส. (นารายณ, อินฺทฺร)	พระนารายณ์ผู้เป็นใหญ่แห่ง หมู่ชน
605	องค์พระบรมราชจักรี	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ปรม, ราช) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
606	องค์พระภูบาลธิเบศร	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร, ภู, ปาล, ธิป)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้รักษาแผ่นดิน (อิศร = พระอิศวร)
607	องค์พิรพงศจักรี	คำสมาส	บ-ส. (องค, วัร) ส. (วงศ) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี ผู้กล้าหาญ (จักร = พระนารายณ์)
608	องค์ภูเบนทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ภูป) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งพระเจ้าแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
609	องค์ภูมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ภูมิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน (อินฺทฺร = พระอินทร์)
610	องค์มหาจักรีวัรส	คำสมาส	บ-ส. (องค, มหา, วัร) ส. (จกฺร) บ. (จกฺก, กรี, อิศฺร)	ผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ ผู้กล้าหาญ (จักร = พระนารายณ์)
611	องค์มหิศวร	คำสมาส	บ-ส. (องค, มหิ) ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (อิศฺวร = พระอิศวร)
612	องค์ยุคลบาทธรณิศวรราช	คำสมาส	บ-ส. (องค, ยุคฺล, ปาท, ธรณิ, ราช) ส. (อิศฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งแผ่นดิน ผู้เป็นที่เคารพเทิดทูน (อิศฺวร = พระอิศวร)
613	องค์ราชจักรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราช) ส. (จกฺร, อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งจักร (จักร = พระนารายณ์) (อินฺทฺร = พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
614 องค์ราชินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราช) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งพระราช (อินทร์ = พระอินทร์)	
615 องค์ราชินทร์ปิ่นสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, ราช) ส. (อินทุร) ท. (ปิ่น) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งพระราชผู้ ปกครองสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)	
616 องค์ราม	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราม)	พระราม (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)	
617 องค์รามบรมนาถเจ้า	คำประสม	บ-ส. (องค, ราม, ปรหม, นาถ) ท. (เจ้า)	พระรามผู้เป็นที่พึ่งสูงสุด (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)	
618 องค์วงศันรินทรแผ่นดิน ไทย	คำประสม	บ-ส. (องค, นร) ส. (วงศ, อินทุร) ท. (แผ่นดิน, ดิน, ไทย)	ผู้สืบตระกูลผู้เป็นใหญ่ของหมู่น ของแผ่นดินไทย (อินทร์ = พระอินทร์)	
619 องค์วรวงศ์พระจักรา	คำสมาส	บ-ส. (องค, วร) ส. (วงศ, จกฺร)	ผู้สืบตระกูลผู้เป็นใหญ่แห่งจักร (จักร = พระนารายณ์)	
620 องค์ศรีกษัตริย์รัฐบดินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค, ปติ) ส. (ศฺรี, กษตร, อินทุร) บ. (รฏฐ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้ประเสริฐ ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งอาณาเขต- ปกครอง (อินทร์ = พระอินทร์)	
621 องค์ศรีสุริยเสขเจ้า	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (ศฺรี, อิศ) บ. (สุริย) ท. (เจ้า)	พระอาทิตย์ผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐ	
622 องค์สยามมินทร์	คำประสม	บ-ส. (องค) ข. (สยัม) ส. (อินทุร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)	
623 องค์อติสร, องค์อติสวร	คำสมาส	บ-ส. (องค, อติ) ส. (อิศร, อิศวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิศร, อิศวร = พระอิศวร)	

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
624	องค์อัครผ่านเฝ้า	คำประสม	บ-ส. (องค, อติ) ส. (อิศร) ท. (ผ่าน, เฝ้า)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นที่เคารพ- เทิดทูน (อิศร = พระอิศวร)
625	องค์อธิบดินทร์บดินทร ไทยถิ่น	คำประสม	บ-ส. (องค, อธิ, บดิ) ส. (อินทุร, อิศร) ท. (ไทย, ถิ่น)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย (อินทร์ = พระอินทร์) (อิศร = พระอิศวร)
626	องค์อมร	คำสมาส	บ-ส. (องค, อมร)	ผู้ไม่ตาย (เทวดา, เทพ)
627	องค์อมรินทร์ปิ่นสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค, อมร) ส. (อินทุร) ท. (ปิ่น) ข. (สยัม)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวดาผู้ปกครอง สยาม (อมรินทร์ = พระอินทร์)
628	องค์อัครนวมินทร์	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (อคร, อินทุร) บ. (นวม)	ผู้เป็นใหญ่ ผู้ประเสริฐสูงสุด ลำดับที่ 9 (อินทร์ = พระอินทร์)
629	องค์อิศร, องค์อิศเรศ	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (อิศร, อิศ)	พระอิศวร
630	องค์อิศรราชเจ้า	คำประสม	บ-ส. (องค, ราช) ส. (อิศร)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
631	องค์อิศรอิสราเมศ	คำสมาส	บ-ส. (องค, ราม) ส. (อิศร, อิศ)	พระราม พระอิศวรผู้เป็นใหญ่
632	องค์อิศระไท้	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (อิศร) ท. (ไท้)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่
633	องค์อิศรานฤเบศ	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (อิศร, นฤป, อิศ)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน
634	องค์อิศเรศร์เจ้าจอมสยาม, องค์อิศเรศร์แหล่งสยาม	คำประสม	บ-ส. (องค) ส. (อิศร) ท. (เจ้า, จอม) ข. (สยัม)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่ยิ่งของสยาม

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
635	องค์อิสวรนาถ	คำสมาส	บ-ส. (องค, นาถ) ส. (อิสฺวร)	พระอิสฺวรผู้เป็นที่พึ่ง
636	องค์อิสระเจ้าจักรี	คำประสม	บ-ส. (องค) บ. (อิสฺร, จกฺก, กรี) ส. (จกร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งผู้มีจักร
637	องค์เอกอิสฺวร	คำสมาส	บ-ส. (องค, เอก, อติ) ส. (อิสฺวร)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุด
638	องค์เอกอิสฺรา	คำสมาส	บ-ส. (องค, เอก) ส. (อิสฺร)	พระอิสฺวรผู้เป็นใหญ่สูงสุด
639	องค์เอกอิสฺวระวงศ์	คำสมาส	บ-ส. (องค, เอก) ส. (อิสฺวร, วงศ)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลพระอิสฺวร
640	องค์จักรี	คำสมาส	บ-ส. (องค) ส. (จกร) บ. (จกฺก, กรี)	ผู้มีจักร
641	อติสร, อติสฺวร	คำสนธิ	บ-ส. (อติ) ส. (อิสฺร, อิสฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสฺร, อิสฺวร = พระอิสฺวร)
642	อติสรนรินทร์	คำสมาส	บ-ส. (อติ, นร) ส. (อิสฺร, อิสฺวร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่น (อิสฺร = พระอิสฺวร) (อินทร์ = พระอินทร์)
643	อติสฺวรกษัตรา	คำสมาส	บ-ส. (อติ) ส. (อิสฺวร, กษตร)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (อิสฺวร = พระอิสฺวร)
644	อติราชพระรามบรม	คำสมาส	บ-ส. (อติ, ราช, วร, พระราม) ราม, ปรม)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในใหญ่สูงสุด (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
645	อิธิราชพระจักรินทร	คำสมาส	บ-ส.(อิธิ, ราช, วร) ส. (จกร, อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักร ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง (จักร = พระนารายณ์)
646	อิรินทร์ราช	คำสมาส	บ-ส. (อิริ, ราช) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่ยิ่งแห่งข้าศึกศัตรู (อินทร์ = พระอินทร์)
647	อวนินทรา	คำสนธิ	บ-ส. (อวนิ) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน (อินทร์ = พระอินทร์)
648	อมระณะคะรินทร	คำสมาส	บ-ส. (อมร, นคร) ส. (อินฺทฺร)	ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองเทวดา (พระอินทร์)

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
649	อัจฉริย์จักรี	คำสมาส	บ. (อจฺฉริย, จกฺก, กรี)	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี ผู้มีความรู้ความสามารถยิ่ง
650	อัฐมรามาธิบดินทร	คำสมาส	ส. (จกฺร) บ. (อฏฺฐม) บ-ส. (ราม, อธิ, ปติ)	(จักร = พระนารายณ์) พระรามผู้เป็นใหญ่ยังลำดับที่ 8 (พระราม คือ ปางอวตารที่ 7 ของพระนารายณ์)
651	อัมรินทร์	คำสนธิ	บ-ส. (อมร) ส. (อินฺทร)	พระอินทร์ ผู้เป็นใหญ่แห่งเทพเทวดา
652	อิศร	คำมูล	ส. (อิศฺร)	พระอิศวร (ผู้เป็นใหญ่)
653	อิศรชาติประชาบดี	คำสมาส	ส. (อิศฺร, ปฺรชา) บ-ส. (ชาติ, ปติ)	ผู้เป็นใหญ่ของปวงชนผู้เป็นใหญ่ของชาติ
654	อิศรไทม์กฎโลก	คำประสม	ส. (อิศฺร) ท. (ไทม์) บ-ส. (มกฺฏ, โลก)	(อิศร = พระอิศวร) (ประชาบดี = พระพรหม) พระอิศวรผู้เป็นใหญ่สูงสุดของโลก
655	อิศรไทย	คำประสม	ส. (อิศฺร) ท. (ไทย)	พระอิศวรของไทย
656	อิศร์ราช, อิศรเอก, อิศระวราช	คำสมาส	ส. (อิศฺร) บ-ส. (ราช, เอก)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่
657	อิศราธิบดี, อิศเรศ	คำซ้อน	ส. (อิศฺร, อีส) บ-ส. (อธิ, ปติ)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่
658	อิศเรศราชัน	คำสมาส	ส. (อิศฺร, อีส, ราชน)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่ ผู้รุ่งเรือง
659	อิศโร, อิศวร	คำมูล	ส. (อิศฺร, อิศฺว)	พระอิศวร
660	อิศวรวิสุทธิกษัตรา	คำสมาส	ส. (อิศฺว, กษตฺร) บ. (วิสุทฺธ)	ผู้ปกครองแผ่นดินผู้บริสุทธิ์ ผู้เป็นใหญ่
661	อิศวเรศรโมลี	คำสมาส	ส. (อิศฺว, อิศฺร) บ. (โมลี)	(อิศวร = พระอิศวร) พระอิศวร ผู้เป็นใหญ่สูงสุด เป็นที่เคารพเทิดทูน

ตารางผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
662	อุทัยชาติ	คำสมาส	บ-ส. (อุทย, ชาติ)	ผู้มีกำเนิดจากพระอาทิตย์
663	เอกบรมจักริกษัตริย์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, บรม) ส. (จักร, กษัตริย์) บ. (จก, กริ)	ผู้ปกครองแผ่นดินของตระกูล จักรี ผู้เป็นใหญ่สูงสุด (จักร = พระนารายณ์)
664	เอกองค์จักรพรรดิ	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์) ส. (จักรวรรดิน)	จักรพรรดิผู้เป็นใหญ่สูงสุด (ผู้ยิ่งใหญ่ให้เป็นที่ไปด้วยจักร)
665	เอกองค์ปฐมราชริราช นรสีห์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์, อริ, ราช, นร) บ. (ปฐม, ราช, สีห์)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของหมู่มวลลำดับ ที่ 6 (นรสีห์ คือ ปางอวตารที่ 4 ของพระนารายณ์, นรสีห์ หมายถึง พระพุทธรเจ้า)
666	เอกองค์สยามินทร์	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค์) ข. (สยาม) ส. (อินทร์)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของสยาม (อินทร์ = พระอินทร์)
667	เอกอดิศร	คำสมาส	บ-ส. (เอก, อดิ) ส. (อิศร)	ผู้เป็นใหญ่เพียงคนเดียว
668	เอกอัศวรินทร	คำสมาส	บ-ส. (เอก, ปุริ) ส. (อศร, อินทร์)	ผู้เป็นใหญ่สูงสุดของเมือง (อินทร์ = พระอินทร์)
669	เอกอัศวรบุรุษแห่งเทพ สมมุติ	คำประสม	บ-ส. (เอก, เทว, สมมุติ) ส. (อศร, บุรุษ) ท. (แห่ง)	ชายผู้เป็นใหญ่สูงสุดแห่งสมมุติ เทพ
670	เอกอิศร, เอกอิศรองค์	คำสมาส	บ-ส. (เอก, องค์) ส. (อิศร)	พระอิศวรผู้เป็นใหญ่เพียงคนเดียว
671	เอกอิศรเจ้าไทสยาม	คำประสม	บ-ส. (เอก) ส. (อิศร) ท. (เจ้า) ข. (ไผ่, สยาม)	พระอิศวร ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน สยาม
672	ไอศุรย์ศักดิ์จักรี	คำสมาส	ส. (ไอศุรย์, ศักดิ์, จกร) บ. (จก, กริ)	ผู้มีจักร ผู้เป็นใหญ่แห่งทรัพย์ สมบัติ ผู้มีกำลังอำนาจ (จักร = พระนารายณ์)

คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

ตารางผนวกที่ 5 คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์” พระมหากษัตริย์แบบปิตุราชา

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
1	จอมบิตรสยามราฎร์เจ้า	คำประสม	ท. (จอม, เจ้า) ส. (ปิตุ, ราชฎร) ข. (สย้า)	บิดาผู้เป็นใหญ่ยิ่งของชาวสยาม
2	จอมบิดา	คำประสม	ท. (จอม) บ. (บิดา)	บิดาผู้เป็นใหญ่
3	จอมบิตุราชสยามประชา	คำประสม	ท. (จอม) บ. (ปิตุ) ส. (ปฺรชา) บ-ส. (ราช) ข. (สย้า)	บิดาผู้เป็นใหญ่ยิ่งของชาวสยาม
4	จักรธานท่านท้าวพ่อไท	คำประสม	ส. (จักรธาน) ท. (ท่าน, ท้าว, พ่อ, ของไทย)	ผู้เป็นใหญ่แห่งจักรพ่อผู้เป็นใหญ่
5	จักรพงศ์พ่อเจ้าจักรินทร์	คำประสม	ส. (จักร, วงศ, อินทุร) ท. (พ่อ, เจ้า)	พ่อผู้เป็นใหญ่แห่งจักรผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลแห่งจักร
6	จักรพงศ์พ่อไ้	คำประสม	ส. (จักร, วงศ) ท. (พ่อ, ไ้)	พ่อผู้เป็นใหญ่ผู้สืบเชื้อสาย- ตระกูลแห่งจักร
7	เจ้าพ่อหลวง	คำประสม	ท.	พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
8	ชนกเจ้า	คำประสม	บ-ส. (ชนก) ท. (เจ้า)	พ่อผู้เป็นใหญ่
9	ชนกไ้ธรณินทร์	คำประสม	บ-ส. (ชนก, ธรณิ) ท. (ไ้) ส. (อินทุร)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของแผ่นดิน

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
10	ชนกนิกร	คำสมาส	บ-ส. (ชนก) บ. (นิกร)	พ่อของหมู่ชน
11	ชนกปกไพร่ฟ้า	คำประสม	บ-ส. (ชนก) ท. (ปก, ไพร่, ฟ้า)	พ่อผู้ปกครองประชาชน
12	ท้าวเทพบิดรไทย	คำประสม	ท. (ท้าว, ไทย) บ-ส. (เทว) ส. (ปิตุ)	พ่อผู้เป็นเทวดาผู้ยิ่งใหญ่ ของไทย
13	ท้าวไท้พ่อไทย	คำประสม	ท.	พ่อผู้ยิ่งใหญ่ยิ่งของไทย
14	เทพบิดรของไทยเรา, เทพบิดรไท	คำประสม	บ-ส. (เทว) ส. (ปิตุ) ท. (ของ, ไท, เรา)	พ่อผู้เป็นเทวดาของไทย
15	นรินทร์ปิตุราช	คำสมาส	บ-ส. (นร, ราช) ส. (อินุทร) บ. (ปิตุ)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของหมู่ชน
16	บรมพ่อ	คำประสม	บ-ส. (บรม) ท. (พ่อ)	พ่อผู้เป็นใหญ่สูงสุด
17	บิดาประชาไทย	คำประสม	บ. (บิดา) ส. (ประชา) ท. (ไทย)	พ่อของชาวไทย
18	ปิตุ	คำมูล	บ. (ปิตุ)	พ่อ (ผู้ยังบุตรให้เกิด)
19	ปิตุชาติ	คำสมาส	บ. (ปิตุ) บ-ส. (ชาติ)	พ่อ ผู้ให้กำเนิด
20	ปิตุหล้า	คำประสม	บ. (ปิตุ) ท. (หล้า)	พ่อของแผ่นดิน
21	ปิ่นปกชนกนารถ	คำประสม	ท. (ปิ่น, ปก) บ-ส. (ชนก, นารถ)	พ่อผู้ปกครองผู้เป็นที่พึ่ง

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
22	พระจักรีพ่อเจ้า	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (จักร) บ. (จก, กรี) ท. (พ่อ, เจ้า)	พ่อผู้มีจักรผู้เป็นใหญ่ (พ่อผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี ผู้เป็นใหญ่)
23	พระนราธิปอดิชาติราช บิดา	คำสมาส	บ-ส. (วร, นร, อธิป, อติ, ชาติ, ราช) บ. (บิดา)	พ่อผู้มีกำเนิดที่ยิ่งใหญ่ผู้เป็นใหญ่ ของมนุษย์
24	พระบพิตรพ่อไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ส. (ปวิตร) บ. (อปิตฺตร) ท. (พ่อ, ไทย)	พ่อของไทยผู้ปราศจากมลทิน
25	พระบิดร, พระบิดา	คำสมาส	บ-ส. (วร) ส. (ปิตุ) บ. (บิดา)	พ่อผู้ประเสริฐยิ่ง (พ่อผู้เป็นใหญ่)
26	พระบิดรผู้ทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร, องค์กร) ส. (ปิตุ, ธรรม) บ. (ปิตุ) ท. (ผู้) ข. (ทรง)	พ่อผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้ประพฤดิธรรม
27	พระปิตุราชา	คำสมาส	บ-ส. (วร) บ. (ปิตุ, ราชา)	พ่อผู้เป็นใหญ่ ผู้ประเสริฐยิ่ง
28	พระผู้เป็นบิดรไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (ผู้, เป็น, ไทย) ส. (ปิตุ)	พ่อผู้ประเสริฐยิ่งของไทย
29	พระพ่อ, พระพ่อแก้ว, พระพ่อไท, พระพ่อไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (พ่อ, แก้ว, ไท, ไทย)	พ่อผู้ประเสริฐยิ่ง, ~, พ่อผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้เป็นใหญ่, พ่อผู้ประเสริฐยิ่งของไทย

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
30	พระพ่อไทยทรงธรรม	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (พ่อ, ไทย) ข. (ทรง) ส. (ธรรม)	พ่อผู้ประเสริฐยิ่งของไทย ผู้ประพฤดิธรรม
31	พระพ่อบุญหลวง	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (พ่อ, หลวง) บ. (บุญ)	พ่อผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้มีความดียิ่ง
32	พระพ่อพิษณุ	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (พ่อ) ส. (พิษณุ)	พ่อผู้เป็นพระวิษณุ (พระนารายณ์ ผู้ดูแลรักษาโลก)
33	พระพ่อเมือง, พระพ่อหลวง	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (พ่อ, เมือง, หลวง)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของเมือง, พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
34	พระพ่อหลวงชาติฉัตรแก้ว	คำประสม	บ-ส. (วร, ชาติ) ท. (พ่อ, หลวง, แก้ว) ส. (ฉัตร)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของชาติเป็น ผู้ปกครองที่ประเสริฐยิ่ง
35	พระพ่อหลวงท่านไท้, พระพ่อหลวงไทย	คำประสม	บ-ส. (วร) ท. (พ่อ, หลวง, ท่าน, ไต้, ไทย)	พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่ง, พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย
36	พระภูบาลพ่อไทย	คำประสม	บ-ส. (วร, ภู, ปาล) ท. (พ่อ, ไทย)	พ่อของไทยผู้ดูแลรักษาแผ่นดิน
37	พระยอดชายชนกกพ	คำประสม	บ-ส. (วร, ชนก, กพ) ท. (ยอด, ชาย)	ผู้เป็นใหญ่ของผู้ชาย พ่อของ แผ่นดิน
38	พระราชพ่อจ้าว	คำประสม	บ-ส. (วร) บ. (ราชา) ท. (พ่อ, จ้าว)	พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
39	พ่อ	คำมูล	ท.	พ่อผู้ให้กำเนิดบุตร
40	พ่อเกิดเกล้าไทย	คำประสม	ท.	พ่อผู้เป็นที่เคารพเทิดทูนของไทย
41	พ่อของชาติ	คำประสม	ท. (พ่อ, ของ) บ-ส. (ชาติ)	พ่อของชาติ
42	พ่อจักรี	คำประสม	ท. (พ่อ) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	พ่อผู้มีจักร (พ่อผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี)
43	พ่อจ้าว, พ่อเจ้า	คำประสม	ท.	พ่อผู้เป็นใหญ่
44	พ่อเจ้ากรุงศรีสยาม	คำประสม	ท. (พ่อ, เจ้า, กรุง) ส. (ศรี) ข. (สยาม)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของเมืองสยาม
45	พ่อเจ้าจักรฐาน	คำประสม	ท. (พ่อ, เจ้า) ส. (จกฺรฐาน)	พ่อผู้เป็นใหญ่แห่งจักร
46	พ่อเจ้าจักรี	คำประสม	ท. (พ่อ, เจ้า) บ. (จกฺก, กรี) ส. (จกฺร)	พ่อผู้เป็นใหญ่ผู้มีจักร
47	พ่อเจ้าวงศ์จักรี	คำประสม	ท. (พ่อ, เจ้า) ส. (วงศ์, จกฺร) บ. (จกฺก, กรี)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของผู้สืบเชื้อสาย ตระกูลจักรี
48	พ่อชนพ่อชาติ	คำประสม	ท. (พ่อ) บ-ส. (ชน, ชาติ)	พ่อของหมู่คนพ่อของชาติ
49	พ่อชาติปราชญ์แผ่นดิน	คำประสม	ท. (พ่อ, แผ่น, ดิน) บ-ส. (ชาติ) ส. (ปราชญ์)	พ่อของชาติผู้รู้ยิ่งของแผ่นดิน
50	พ่อไท่	คำประสม	ท.	พ่อผู้เป็นใหญ่
51	พ่อไทย	คำประสม	ท.	พ่อของไทย (ผู้ให้กำเนิดไทย)

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
52	พ่อป่อบุญ	คำประสม	ท. (พ่อ, ป่อ) บ. (บุญ)	พ่อผู้มีความดีเยี่ยม
53	พ่อผู้บริบาล	คำประสม	ท. (พ่อ, ผู้) บ-ส. (บริ, บาล)	พ่อผู้ดูแลรักษาโดยชอบ (ทุกเรื่อง อย่างทั่วถึง)
54	พ่อแผ่นดิน	คำประสม	ท.	พ่อผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดูแผ่นดิน
55	พ่อพระราช	คำประสม	ท. (พ่อ) บ-ส. (วีร, ราช)	พ่อผู้เป็นใหญ่แห่งความกล้าหาญ (ความเพียร)
56	พ่อโพธิ์ทอง	คำประสม	ท. (พ่อ, ทอง) บ-ส. (โพธิ์)	พ่อผู้เป็นต้นโพธิ์ที่ประเสริฐ (พ่อผู้ปกครองที่ประเสริฐ)
57	พ่อไพร่ฟ้า	คำประสม	ท.	พ่อของประชาชน
58	พ่อเมือง	คำประสม	ท.	พ่อของเมือง
59	พ่อเมืองมิ่งเฝ้า	คำประสม	ท.	พ่อของเมืองผู้เป็นที่เคารพเทอดทูน
60	พ่อร่มเกล้าโพธิ์	คำประสม	ท. (พ่อ, ร่ม) ส. (เกล้า) บ-ส. (โพธิ์)	พ่อผู้ปกครองผู้เป็นที่เคารพเทอดทูน
61	พ่อราษฎร	คำประสม	ท. (พ่อ) ส. (ราษฎร)	พ่อของประชาชน
62	พ่อหลวง	คำประสม	ท.	พ่อผู้เป็นใหญ่
63	พ่อหลวงไทยทั่ว	คำประสม	ท.	พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่งของไทย
64	พ่อเหนือหัวแห่งชาติไทย, พ่อเหนือหัวแห่งไทย	คำประสม	ท. (พ่อ, เหนือ, หัว, แห่ง, ไทย) บ-ส. (ชาติ)	พ่อผู้เป็นที่เคารพเทอดทูนของไทย (ชาติไทย และคนไทย)
65	พ่อแห่งชาติ, พ่อแห่งแผ่นดิน	คำประสม	ท. (พ่อ, แห่ง, แผ่น, ดิน) บ-ส. (ชาติ)	พ่อของชาติ, พ่อของแผ่นดิน
66	พ่อของแผ่นดินแผ่นดินฟ้า	คำซ้อน	ท.	พ่อของแผ่นดินพ่อของสวรรค์
67	พ่อใหญ่เฉลิมยศ	คำประสม	ท. (พ่อ, ใหญ่) ข. (เฉลิม) ส. (ยศ)	พ่อผู้เป็นใหญ่เป็นที่เคารพเทอด ทูนยิ่ง

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
68	ราชบิดร, ราชบิดา	คำสมาส	บ-ส. (ราช) ส. (ปิตุ) บ. (บิดา)	พ่อผู้เป็นใหญ่
69	ราชบิดาปิ่นกษัตริย์ นัตรสยาม	คำประสม	บ-ส. (ราช) บ. (บิดา) ท. (ปิ่น) ส. (กษัตริย์, นตร)	พ่อผู้เป็นใหญ่ผู้ปกครองแผ่นดิน สยาม
70	ราชบิดาแห่งสุประชา	คำประสม	บ-ส. (ราช, สุ) บ. (บิดา) ท. (แห่ง) ส. (ประชา)	พ่อผู้เป็นใหญ่ของประชาชนที่ดี
71	ราชพ่อ	คำประสม	บ-ส. (ราช) ท. (พ่อ)	พ่อผู้เป็นใหญ่
72	ราชันพ่อจ้าว	คำประสม	ส. (ราชน) ท. (พ่อ, จ้าว)	พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
73	วรปิตุราช	คำสมาส	บ-ส. (วร, ราช) บ. (ปิตุ)	พ่อผู้เป็นใหญ่ที่ประเสริฐยิ่ง
74	สมเด็จพระปิตุราชไท้	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ. (ปิตุ) บ-ส. (ราช) ท. (ไท้)	พ่อผู้เป็นใหญ่ยิ่ง
75	สมเด็จพระพ่อหลวง	คำประสม	ข. (สมมุติ) บ-ส. (วร) ท. (พ่อ, หลวง)	พ่อผู้เป็นใหญ่ผู้ประเสริฐยิ่ง
76	สมเด็จพระพ่อ	คำประสม	ข. (สมมุติ) ท. (พ่อ)	พ่อผู้เป็นใหญ่
77	องค์บิดร	คำสมาส	บ-ส. (องค์) ส. (ปิตุ)	ผู้เป็นพ่อ

ตารางผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำที่	คำพ้องความ “พระมหากษัตริย์”	ประเภทคำสร้าง	ที่มาทางภาษา	ความหมายตามรูปภาษา
78	องค์พ่อ, องค์พ่อหลวง	คำประสม	บ-ส. (องค) ท. (พ่อ, หลวง)	ผู้เป็นพ่อ, พ่อผู้เป็นใหญ่
79	เอกบิดา	คำสมาส	บ-ส. (เอก) บ. (บิดา)	พ่อผู้เป็นหนึ่งเดียว
80	เอกองค์ปิตุเรศเจ้าจักริน	คำประสม	บ-ส. (เอก, องค) บ. (ปิตุ) ส. (ปิตุ, จกริน, อิศ) ท. (เจ้า)	พ่อผู้เป็นใหญ่องค์หนึ่งเดียวแห่ง ผู้มีจักร (ผู้สืบเชื้อสายตระกูลจักรี)

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ-นามสกุล	นางสิริวรรณ นันทจันทุล
วัน เดือน ปีที่เกิด	20 มกราคม พ.ศ. 2506
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2526 สำเร็จการศึกษาศรีศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) เจริญทอง ภาษาไทย และจิตวิทยาการปรึกษาและแนะแนว จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2529 สำเร็จการศึกษาศรีศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาการสอนภาษาไทย) จากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ประวัติการทำงาน	ข้าราชการตำแหน่งอาจารย์ ตั้งแต่วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2529 ที่วิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตกรุงเทพ ข้าราชการมหาวิทยาลัยตำแหน่งอาจารย์ ตั้งแต่กรกฎาคม พ.ศ. 2537 ข้าราชการมหาวิทยาลัยตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ข้าราชการมหาวิทยาลัยตำแหน่งรองศาสตราจารย์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์